

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

**DOCTORIS ECSTATICI
DIONYSII CARTUSIANI
OPERA OMNIA**

IMPRIMI POTEST

FR. RENATUS-MARIA, Prior Cartusiæ,
in Solennitate Epiphaniæ, anno 1906.

IMPRIMATUR

Tornaci, 25^a Januarii 1906.

V. CANTINEAU, Canonicus, Censor librorum.

ZACH. L. IRA MAGNA EGO IRASCOR SVPER GETES. ET SAGITAS MEAS COMPLEBO IN EIS DEV 37.

DOCTORIS ECSTATICI
D. DIONYSII
CARTUSIANI
OPERA OMNIA

IN UNUM CORPUS DIGESTA
AD FIDEM EDITIONUM COLONIENSIVM

CURA ET LABORE
MONACHORVM SACRI ORDINIS CARTUSIENSIS
FAVENTE PONT. MAX LEONE XIII

IN V LIBROS B. BOETII
DE CONSOLATIONE PHILOSOPHIÆ

TORNACI
TYPIS CARTUSIÆ S. M. DE PRATIS
MDCCCXVI

CONVERTE NOS DEVS SALVTARIS NR: ET AVERTE IRA TVAM A NOBIS PSAL 84

THE INSTITUTION OF... STUDIES
...
... ..

3936

ENARRATIONES IN V LIBROS
DE CONSOLATIONE PHILOSOPHIÆ
B. SEVERINI BOETHII

D. DIONYSIUS CARTHUSIEN
DOCTOR EXTATICVS.

BENEDIC
TVS DEVS
IN SECVIA

D. DIONYSII

CARTUSIANI

ENARRATIONES SEU COMMENTARIA

IN V LIBROS

B. SEVERINI BOETII

PHILOSOPHI AC MARTYRIS

DE

CONSOLATIONE PHILOSOPHIÆ

EX EDITIONE COLONIENSI

MELCHIORIS NOVESIANI, ANNI MDXL.

DECRETUM

PAPIEN.

CONFIRMATIONIS CULTUS AB IMMEMORABILI TEMPORE PRAESTITI

SERVO DEI

SEVERINO BOETIO

PHILOSOPHO MARTYRI SANCTO NUNCUPATO

ANICIUS Manlius Torquatus Severinus Boetius ex nobilissima inter Romanas Anicia familia progenitus, eximiae doctrinae laude floruit, sed multo magis Christianae pietatis studio extitit conspicuus. Divitiis affluens pauperes ac miseros liberalitate et benevolentia impense iuvit, philosophica et mathematica studia summopere coluit, theologicis quoque animum applicuit, de quibus disciplinis egregia etiam edidit volumina. Quum tot tamque insignia virtutis et ingenii argumenta praebuisset, primum a Theodorico Gothorum Rege, qui tum Italiae sortes moderabatur, in Senatorum Collegium cooptatus, dein ad supremum consulatus honorem evectus est. Hisce autem auctus honoribus Severinus Boetius, haud neglecto, quo fungebatur, munere reipublicae gubernandae, curas omnes ad bonum Ecclesiae procurandum potissimum convertit. Quare Theodoricus tanti Viri praestantiam demiratus, eum singularis benevolentiae et aestimationis signis

complecti non destitit. Verum quum Iustini senioris Imperatoris opera, res Catholica in Arianorum perniciem refloueret, Rex Theodoricus, qui eousque Catholicos humanissime tractaverat ratus regnum suum haud stabile fore, nisi Catholicam Religionem ulterius promoveret, et iustitiam in tuto collocaret, acerrimus, uti erat, Arianæ hæresis sectator, ira efferbuit, et Catholicam Fidem subdolis artibus insectandam sibi proposuit. Idcirco tres præcipuos Catholici nominis proceres perdere deliberavit, nempe Ioannem primum Summum Pontificem, Symmachum Patricium et Severinum Boetium Consulem; his enim de medio sublatis, reliquos Catholice Fidei cultores animo facile deiectionem iri arbitrabatur. Hinc Regis imperio Ioannes Summus Pontifex comprehensus et Ravennam ductus, ibi in teterrimo carcere inedia aliisque aerumnis confectus obiit; Symmachus autem capite plexus est; et demum Severinus Boetius Ticinum deportatus, ac in turri oclusus, gladio percussus occubuit. Eius vero corpus, veritus iniquus Rex ne illi a Catholicis cultus exhiberetur, uti Martyri, clam tumulari præcepit. At paulo post Theodorico e vivis erepto, cives Ticinenses corpus Severini Boetii in Basilicam Beato Petro Apostolorum Principi dicatam, et nomine ad caelum aureum distinctam transferre, et honorifico sepulchro condere curarunt. Exinde sacras hasce exuvias, non secus ac Martyris, Catholici venerari ceperunt; proindeque cultum Severino exhibitum ab eius obitu originem duxisse ex probatissimis monumentis satis evincitur.

Haec quidem iure meritoque permoverunt Ticinenses cives aliosque plurimos, praesertim doctrina præstantes, ut huiusmodi cultus, ob eam, quam præfert, nobilitatem insignemque vetustatem, ab Apostolica Sede confirmatio postularetur. Quibus tandem votis obsecundare maxime cupiens hodiernus Ticinensis Episcopus, Ordinaria potestate constructis processualibus tabulis, de inmemorabili eodem cultu affirmativam iuridicam sententiam dicere minime dubitavit, eamque supremæ Apostolicæ Sedis iudicio de more subiecit. Hinc postquam ea, quæ a sa. me. Urbani Papæ VIII constitutione sancita sunt, rite præstita fuere, in Ordinariis Sacrorum Rituum Congregationis Comitibus subsignata die penes Vaticanas Aedes habitis, Ēmus et R̄mus Dominus Car-

dinalis Lucidus Parocchi, Causae huius Relator, sequens proposuit Dubium : « *An sententia lata a Reverendissimo Domino Episcopo Papiensi sit confirmanda in casu, et ad effectum de quo agitur ?* »

Eminentissimi porro et Reverendissimi Patres sacris tuendis Ritibus praepositi, omnibus accurato examine perpensis, auditoque voce et scripto R. P. D. Augustino Caprara Sanctae Fidei Promotore, rescribendum censuerunt : *Affirmative, seu sententiam esse confirmandam.* Die 15 Decembris 1883.

Facta postmodum de praemissis per infrascriptum Secretarium Sanctissimo Domino Nostro Leoni Papae XIII fideli relatione, Sanctitas Sua Rescriptum Sacrae ipsius Congregationis ratum habuit et confirmavit die 20 iisdem Mense et Anno.

D. CARDINALIS BARTOLINIUS S. R. C. PRAEFECTUS.

L. ✠ S.

LAURENTIUS SALVATI S. R. C. Secretarius.

REVERENDO IN CHRISTO PATRI D. ARNOLDO STRITERIO, ABBATI APUD TONGERLO,
F. THEODORICUS LOER A STRATIS, CARTUSIANÆ DOMUS DICTÆ CLAUSTRUM
MARLÆ ANTE CIVITATEM HILDESEMENSEM PRIOR, S. D.

MULTAS quidem præclaras in te dotes esse, Reverende in Christo Pater ac vir longe amplissime, et publico passim sermone jactatur, et ipse privatis aliquorum congressibus certo satis didici. Celebratur multiplex variaque eruditio, tum in divinis, tum in humanis : quam facile accessuram esse solerter olim augurabatur vir sagax, D. Antonius antecessor tuus, dum acriter pensatis suorum ingeniis, quæ studiis bona, quæ secus essent, te præter ceteros in Gallias, quum Lovanii philosophiæ rudimenta posuisses, gravioribus disciplinis, præsertim jurisprudentia, plenius imbuendum misit. Celebratur rerum gerendarum solertia et industria, consiliorum firmitas, in prosperis modestia, in adversis constantia, domestica frugalitas, et simul tamen in tempore honesta magnanimitas, rursus felix quædam audacia. Prædicatur ad hæc incredibile omnia (tum sacra, tum profana) vel nova excitandi vel vetera instaurandi studium. Id quod liquido constare aiunt ex amplissimis illis quæ nunc moliri diceris operibus : ex magnifica scilicet, foris intusque omni genere ornatus perquam festive honestata, æde sacra, qualem alteram vix alio ullo in monasterio inveniri prædicant ; rursus, ex insigni omni genere voluminum referta bibliotheca, quod videlicet ea opus esse putare existimeris iis quos ex tuis ad functiones pastorales suo tempore adsciturus esses, quales domi tuæ plurimos videre esse perhibent, viros præter [non] mediocrem doctrinam, etiam egregia religione, ætatis maturitate, rerum peritia morumque severitate insigniter commendatos, singulos quosque, ut ex idoneis auctoribus didici, ad clarissimum istum quem tu nunc merito tuo geris honorem non inhabiles, ut si quid humani tibi accideret, ut nihil in vita stabile est, clades ea haud ægre illo ex numero posset sanari. Attamen illud præ omnibus in te commendationem habet, quod nimirum omni virium contentione neque minori solertia, monasticam disciplinam tueri perhiberis, severe continenterque (quantum fieri queat) tuos habendo, frequentibus monitis ad temperantiam, modestiam, pietatem reliquaque bonæ frugis officia concitando, si quid denique superest nondum ad amussim ex stomacho tuo exactum, paulatim (quod prudentiæ est) corrigendo. Qualia præterea multa commemorare possum quidem, nisi pudor prohiberet, vel si data opera bonaque fide in campum laudum tuarum descendisse videri vellem. Certe ob hæc et similia, quorum olim specimen dabas, antecessor tuus præ ceteris omnibus idoneum judicavit, quem sibi, etiam tum superstes, successorem designaret.

Verum hæc non eo pertinent quo in præconiis tuis pedem figam, quod palpatoris potius quam honesti hominis est, certe dum coram et in os fiat : sed quo id egregia quod laude facis, eodem exemplo, facere pergas, semper ea in parte tui victor, atque ad ulteriora ipse tibi jugiter instans, præjudicio divi Pauli, qui velut oblitus habitorum, ad nondum habita semper animum nervosque intendebat ; aut si hic monitore nihil egeas, ut alium neminem ad præsens æque idoneum occurrere mihi declarem, sub cujus auspiciis aliquid operum patris nostri Dionysii quod adhuc in obscuro squalet, lucem sortiatur, dummodo ipsum illud egregie pium sit, et ad laudatissimam istam curam magis etiam accendendam utcumque accommodum. Quod genus quum omnia pene eminentissimi hujus viri sint, tamen haud scio quomodo non infimum inter ea locum obtinere videantur, primum scholia ejus in opus Boetii de Consolatione philosophiæ, cujus argumentum ex professo versatur in persuadendo contemptu rerum omnium fluxarum, quæ primo solidum quiddam firmumque pollicentur, in recessu vero meros fucos præstigiasque exhibent : ob id omnibus sane qui opibus, honoribus, et reliquis ejusmodi plus justo tribuunt (id quod iniquus rerum censor vulgus facit), lectu necessaria, ut si non omnino ab horum studio avocentur, avocentur saltem aliquosque. Deinde sunt lucubrationes Cassiani, pulcherrimo ordine ab eo digestæ, et quasi paraphrasticè traductæ, in quibus ea quæ Boetius rationibus sectanda monet, factis exemplisque priscorum Patrum sectanda monstrantur : quæ ratio longe utique nervosior est ad persuadendum, si quid persuasum velis, quam ea quæ præceptis et rationibus nîtitur, quippe quæ non raro aures tantum imbuat, quum illa ante oculos subjecta rerum imagine, occulta quadam vi animum fere feriat, imo penetret ; eoque quum piis omnibus, tum vero monasticæ professionis hominibus, qui ipso instituto habituque contemtionem rerum labentium præferunt, sæpenumero reputandæ. Jam vero sunt explanationes in opera Joannis Climaci, quibus animus hominis jam utcumque ab affectibus mundanis repurgati, ad amorem cœlestium instruitur, non minus sedulo revolvendæ piis omnibus atque illæ vel Cassiani vel Boetii. Sunt denique alia pleraque varii generis, egregiam auctoris tum doctrinam, tum publice bene merendi voluntatem clare protestantia, digna sane ob id quæ a bonis simul et studiosis omnibus quotidie in manibus habeantur.

Quapropter, vir amplissime, patiaris (obsecro) æquo animo vigilias has optimi Patris nomini tuo nuncupari. Dignus es profecto eo honore, non ob memoratas modo causas, verum etiam quod ad impensas chalcographiæ sustentandas munifice admodum adjumento fueris, idque tuo ipsius impetu, dum videlicet tantum forte audires propterea solum multa hujus Patris in publicum non exire, quod nervus rerum omnium pecunia in hoc non suppeteret : quo nomine jure optimo laudibus summis es vehendus. Collocant quidem plerique multiplices sumptus in ampla ædificia, in ludos theatricos, in operosa sepulcra, et ne multa, alii in aliam, prout alium alia voluptas trahit. Sed, per Deum immortalem, quid consultius quam conferre sumptus evulgandis salutaribus litterarum monumentis, unde universus pene orbis utilitatem demetitur ? Non autem loquor de nugilibus, qualia hodie innumera exeunt, scombris thurique involvendo meliora quam aliorum ; sed de salutaribus, ad officium scilicet vitæ cultumque pietatis bonorumque morum facientibus : quod

genus procul dubio omnia sunt quaecumque sub nomine Patris hujus exstant opera. Crediderim id genus beneficentiae longe subinde gratius esse Domino Deo, quam dilargiri sua juvandis egenis : quod non ignoro tamen majestati ejus in primis gratum esse. Etenim quod egenis datur, praesentes modo adjuvat, usum nullum apud posteros habet. Quod vero excudendis frugiferis libris impenditur, praeterquam quod saluberrimo animi pastu praesentes vegetat, etiam per multa temporum volumina posteros recreat ; et rursus non intra unius aut alterius modo regionis fines fructus is includitur, verum etiam ad remotissimas nationes dimanare potest : ut mihi facinus palmarium pulcherrimique exempli pridem edidisse visus sit rex Gallorum jure christianissimus appellatus, Franciscus ejus nominis primus, qui non contentus professores bonarum artium Lutetiae magnifico salario fisco suo fovere, insuper chalcographum peculiarem sibi constituit sub stipendio centum coronatorum, virum insignem Conradum Neobarium, qui usquequaque optimis quibusque veterum literariis monumentis conquisitis, formis excusa evulget, uno ex singulis exemplari bibliothecae regiae illato, ut si qua clade aut temporum vitio alia omnia intercidant, sit ad manum unde alia denuo propagentur : quali consilio olim imperatorem Tacitum Historiam Cornelii Taciti novis quotannis exemplaribus [vulgandam] et in archivis publicis reponendam curasse, memoriae proditum est. Quod ipsum si pari ardore a magnatibus aliis insequentibus saeculis factitatum fuisset, plurima hodie bonorum auctorum, tum sacra, tum profana, videre esset solida integraque, quae nunc mutila truncaque conspiciamus, aut ut explanatius dicam, teneremus justa bonorum auctorum corpora, quorum dumtaxat jam imagines umbrasque tenemus : nisi quod arbitror sic fato quodam evenisse, quod mortalium inertia, industria illorum auctorum indigna esset. Ut ut est, tu, vir eximie, hac in parte publicam utilitatem non mediocriter adjuvisti : ideoque istud quidquid est, nostri patris Dionysii, dedicari tibi, obsecro, clementer feras. Quod si fuerit, praeterquam quod grate admodum jucundeque feceris, spero fore ut ita demum tui quoque ad lectionem Dionysii acriorem affectum induant, cum multa eorum tum fruge, tum voluptate : quod ut aliquando fiat, obsecro Deum optimum maximum, in quo Paternitatem tuam quam optime valere exopto. Coloniae, ex cartusianorum monasterio, anno a partu virgineo MDXL, pridie calendarum Augusti.

ENARRATIONES IN LIBRUM I
DE
CONSOLATIONE PHILOSOPHIÆ

ENARRATIONES IN LIBRUM I
DE
CONSOLATIONE PHILOSOPHIÆ

METRUM PRIMUM

Carmina qui quondam studio florente peregi,
Flebilis, heu ! mœstos cogor inire modos :
Ecce mihi laceræ dictant scribenda Camœnæ,
Et veris elegi fletibus ora rigant.
Has saltem nullus potuit pervincere terror,
Ne nostrum comites prosequerentur iter.
Gloria felicis olim viridisque juventæ,
Solantur mœsti nunc mea fata senis.
Venit enim properata malis inopina senectus,
Et dolor ætatem jussit inesse suam :
Intempestivi funduntur vertice cani,
Et tremit effeto corpore laxa cutis.
Mors hominum felix, quæ se nec dulcibus annis
Inserit, et mœstis sæpe vocata venit.
Heu, heu ! quam surda miseros avertitur aure,
Et flentes oculos claudere sæva negat !
Dum levibus malefida bonis fortuna faveret,
Pene caput tristis merserat hora meum ;
Nunc quia fallacem mutavit nubila vultum,
Protrahit ingratas impia vita moras.
Quid me felicem toties jactastis, amici ?
Qui cecidit, stabili non erat ille gradu.

ARTICULUS III¹

METRI HUIUS PRIMI EXPOSITIO.

DIVISIONES multiplices quas textibus A quidam præmittunt, videntur potius obscurare quam elucidare sensum verborum; et quidquid prævolando inducunt de intelligentia litteræ atque de his quæ aguntur et continentur in ea, nec tamen ante ipsius expositionem clare intelligi valet, hoc totum ex clara et plana textus elucidatione evidenter patet atque facillime elici potest. Hinc divisionibus illis relictis, textum clarissime explanabo: per quod sine difficultate intelligetur quidquid in divisionibus expositionibusque prolixis B præmittitur.

Itaque Boetius in primo hoc metro describit ac pandit dispositionem suæ personæ in corde et corpore, in qua fuit quando hæc scripsit: primo recitans sua adversa, quatenus juxta mentis suæ conceptum, Philosophiam inducat quasi personam consolatricem, et sapientialibus suis consiliis ac doctrinis mentem ab omni irrationabili mœstitia ac dolore immoderanter gravante ac deprimente, relevantem, curantem, ac de cetero præservantem; ita ut mens deinceps discat et assuescat in adversitatibus, tribulationibus, persecutionibus gloriari, quemadmodum sanctus apostolus Jacobus in exordio suæ hortatur epistolæ: *Jacob. 1, 2.* Omne gaudium existimate, fratres, quum in tentationes varias incideritis. Ait ergo Boetius:

Carmina qui quondam studio florente peregi, etc. Ordo verborum est: Ego qui quondam, videlicet studio florente, peregi carmina, id est, metra jucunda dictavi, seu prosas aut libros delectabiles conscripsi, D

heu! flebilis, id est vehementer tristis, *cogor*, id est, inducor et impellor nunc, *inire modos loquendi mœstos*, id est lugubres seu fletui aptos, mœrorem animi designantes. Nam teste Philosopho, ea quæ sunt in voce, id est verba vocalia, sunt notæ, id est signa, earum passionum, id est affectionum et conceptionum, quæ consistunt in anima. Propter quod asserit Plato: Ad hoc nobis datus est sermo, ut mutuæ conceptionis fiant indicia, id est, quatenus unus alteri indicet mentis suæ conceptum. Hinc Sanctis in patria post resurrectionem sermo vocalis non erit necessarius ad hunc usum. Unde dominus Guillelmus, Parisiensis episcopus, in libro suo de Universo videtur sentire, quod Sancti post diem judicii glorificati in corpore, se invicem non alloquentur vocaliter, quoniam corda sua invicem intuebuntur, et unus clare conspiciet conceptum atque affectum alterius. Porro Doctor solennis, puta Henricus de Gandavo, in suis Quodlibetis fatetur, quod alloquentur se invicem ex inæstimabili abundantia interioris lætitiæ: quod verius creditur, quia nec corda nec ora vacabunt aut cessabunt ibidem a laudibus Creatoris, ut asserit Augustinus. Denique, ut Seneca protestatur, sermo loquentis imago est mentis. Ideo homines in afflictionibus atque mœroribus gravibus constituti, in dolorosa ac tristia verba prorumpunt, sicut et hi qui jucunditate abundant interius, verba proferunt gaudiosa. Idcirco dixit Salvator: Ex abundantia cordis *Matth. xii, 34.* os loquitur. Et sanctus Job in doloribus positus: Verba (inquit) mea dolore plena sunt. *Job vi, 3.*

¹ Ita legitur in editione Coloniensi. Unde Dionysius noster duos videtur scripsisse prævios articulos, qui perierunt sicut et Proœmium. (Cf. tom. I, pag. lvi, n. 46.)

At vero Boetius in adolescentia et juventute sua erat studens Athenis, floruitque ibidem flore adolescentiæ ac juventutis vigore, fama, honore, profectu, sapientia ac virtute; et tunc carmina non vana, amatoria et lasciva composuit, sed versus, sermones ac libros perutiles. Potest autem per studium ipsa studentium Universitas designari, quæ excellenter floruit tunc Athenis, quemadmodum postea diu Parisiis, præsertim quando regebant ac studebant ibi Alexander, Albertus, Thomas, Bonaventura, Ægidius: quo tempore erant ibi (ut legitur) septuaginta millia studentium. Rursus per studium intelligi potest ipse conatus occupatioque studentis ad proficiendum: quia ut Tullius ait, studium est vehemens applicatio animi ad aliquid peragendum; et ita studendum est pro adeptione scientiæ, sapientiæ ac virtutum. Propter quod Salomon loquitur: Si sapientiam quæsieris quasi pecuniam, et quasi thesauros effoderis eam, tunc invenies scientiam. Fac ergo et tu quod in Ecclesiastico scriptum est de aure hominis studiosi: Auris bona cum omni concupiscentia audiet sapientiam. Hinc corde intento et totis viribus applicato, verba lectionis adverte.

Præterea, in exordio hujus metri Boetius meminit pristinæ suæ prosperitatis, quatenus opposita juxta se posita clarius innotescant. Et quod ait, « cogor », non est accipiendum de absoluta coactione seu necessitate, quæ etiam in voluntatem non cadit, sed sicut expositum est. Sicque cogebatur Boetius inire seu aggredi tristes « modos » seu species eloquendi. — Verum tamen carmen interdum accipitur pro eantu seu metro aut eloquio mæsto (juxta illud in Ezechiele, Erant in libro scriptæ lamentationes, et carmen, et væ), communius tamen pro jucundo. Unde in Ezechiele Dominus loquitur ad ipsum Prophetam: Faetus es eis quasi carmen musicum quod dulci suavique sono canitur.

Consequenter ostendit Boetius, sibi suppetere et esse in promptu materiam con-

scribendi flebiles versus lugubresque sermones.

Ecce mihi laceræ dictant scribenda Camœnæ. Camœna vocatur musa canens amœne, id est, suaviter sonans: sicque per Camœnas designantur hoc loco scientiæ naturales philosophicæ sive poeticæ, quæ in se delectabiles sunt et scientem delectant. Ex quibus tamen accipitur consequenter ac indirecte materia, occasio seu consideratio contristandi. Propter quod dicitur eandem esse scientiam contrariorum, et unum oppositum dicitur cognosci per alterum, ut ægrum per sanum: qui enim cognoscit quod sanitas consistit in apta contemperatione humorum et elementarium qualitatum, faciliter potest perpendere, quod ægritudo ex distemperatione et superfluitate materiæ oritur. Sic, quoniam Boetius ex scientiis atque sententiis philosophorum ac poetarum cognovit, quod bonis ac sapientibus viris debentur honor, prosperitas, promotio ac libertas (quemadmodum in libro Proverbiorum Salomon loquitur, Intelligens gubernacula possidebit; et rursus, Gloriam sapientes possidebunt), et nihilo minus Boetius ipse vidit se virum doctissimum, justitiæ zelatorem, in exilium missum, incarcerationum, detractionibus denigratum; habuit ex his causam tristitiæ, quæ ex adversis consurgit. Sicque præfatæ Camœnæ dictabant, id est, ministrabant et offerebant ei, « scribenda », id est materiam conscribendam, seu prosas et versus stilo tradendos prout suo competebat proposito. Quæ Camœnæ vocantur « laceræ », id est laceratæ, et quasi dissutæ et diminutæ seu imperfectæ, quoniam sicut musa rupta et læsa sonat inepte, sic prædictæ scientiæ ingerendo mœrorem interioribus et exterioribus Boetii auribus, quasi dolorose ac male sonabant, juxta quod in Ecclesiaste asseritur: Qui addit scientiam, addit et dolorem. Rursus Camœnæ hæ laceræ nuncupantur, quoniam naturales scientiæ ac poetarum sententiæ valde sunt imperfectæ ac debiles, imo frequenter erroneæ, respe-

Prov. II, 4.

Ecclesi. III, 1.

Ezech. II, 9.

Ibid. XXXIII, 32.

Prov. I, 5.

Ibid. III, 35.

Eccle. I, 18.

ctu sententiarum theologicæ veritatis, e-
jus libri atque scientiæ indissolubili firmi-
tate fuleiti sunt atque fundati. Unde in
Prologo super Lucam dicit Ambrosius :
Mundana scientia, verborum ambitu fucata
est ; sapientia vero sacre Scripturæ, rerum
veritate est magis subnixæ. Est igitur sen-
sus : « Ecce Camœnæ lacerae », id est præ-
fate scientiæ. « dietant mihi scribenda »,
id est, administrant et præbent mihi ea
quæ scribere debeam. Ex habitu namque
scientiæ sciens procedit in actum, et novit
quid scribere debeat et quid loqui. Hinc, B
ut in Ecclesiastico et Proverbiis legitur :
Sapiens se ipsum in verbis amabilem fa-
cit ; os vero fatuorum ebullit stultitiam.

*Eccli. xv,
13 ; Prov.
xv, 2.*

Sequitur : *Et veris elegi fletibus ora
rigant.* « Elegi » nōinantur cantus et
versus de calamitatibus et ærumnis tra-
ctantes, quales in diversis historiis copiose
habentur, etiam in divinis, sicut sunt
Threni seu Lamentationes Jeremiæ prophete.
Est itaque sensus : « Elegi », id est
hujusemodi versus, « rigant ora fletibus
veris », hoc est, consideratio seu decantatio C
talium versuum ac verborum tam uber-
tim me plangere facit, quod lacrimæ ex
meis oculis defluentes labia mea hume-
tant : juxta illud in Threnis, Plorans plo-
ravit in nocte, et lacrimæ ejus in maxillis
ejus.

Thren. 1, 2.

Porro Boetius dicendo. « fletibus veris »,
insinuat esse et fletum falsum, dolosum,
confictum. Fletus quoque dicitur verus
dupliciter. Primo, quia ex justa aut ratio-
nabili oritur causa. Qui si ex caritate pro-
cedat, meritorius est vitæ æternæ : ut D
dum quis sic sua aut proximorum deplorat
peccata, aut alia magna adversa. Sic
Christus videns civitatem Jerusalem, flevit
super eam. Et David rex pœnitens valde :
Lavabo (inquit) per singulas noctes lectum
meum, lacrimis meis stratum meum rigabo.
Sic, ut in Vitaspatrum describitur, dum
abbas Pastor audisset obiisse abbatem Ar-
senium, flevit et dixit : Beatus es, abba
Arseni, quia deflevisti te ipsum in hac
vita ; qui enim se ipsos in hac vita non

Luc. xix, 41.

Ps. vi, 7.

A deplorant, se in futuro sæculo in æternum
deflebunt. Secundo fletus dicitur verus,
quia ex interno dolore seu compassione
procedit : quamvis dolor ille sit forsitan
inordinatus, sicut et aliqui lugent quia
se vindicare non valent. Fictus vero, dolo-
sus et falsus fletus censetur, qui arte et
assuefactione seu calliditate educitur :
quemadmodum in Jeremia de crudeli ac
impio Ismaele narratur, qui Godolia occi- *Jer. xli, 2-7.*
so, occurrens octoginta contristatis ac mi-
seris viris, incessit plorans et flens, quo-
usque eos perduxit ad lacum, ubi eos
occidit. Sic quoque puellæ quædam ac
feminæ norunt flere. De quibus dixit Ovi-
dius :

Neve puellarum lacrimis moveare caveto ;
Ut flerent oculos erudiere suos.

Denique fletus Boetii fuit verus, quia ex
rationabilibus causis effusus : quoniam
vidit rempublicam ac fidem catholicam
per impiissimum Theodoricum tyrannum
in multis subverti, et se multis cladibus
premi.

Sciendum duplex esse hominis bonum.
Unum corporale ac temporale : in quo non
consistit hominis salus, nec necessarium
est ad spiritualem profectum. Et hoc ho-
mini invito potest auferri : ut exteriores
divitiæ, et amici, ac sanitas corporis. Aliud
est bonum hominis spirituale internum,
ut scientiæ et virtutes : quæ ab invito ne-
queunt tolli. Hinc ait Boetius :

*Nullus terror potuit saltem pervincere
has Camœnas, ne prosequerentur comites
iter nostrum :* hoc est, nemo me ita potuit
perterrere, quod prædictæ Camœnæ non
« prosequerentur » tanquam sodales « iter
nostrum » usque in istud exsilium. Tan-
quam dicat : Quamvis persecutor abstulit
mihi patriam et amicos, divitias, digni-
tatem, honores et prosperitatem terrenam,
non tamen potuit mihi auferre præfatas
scientias consolatoriasque sententias, nec
potuit impedire quin illæ in corde meo
manerent, sicque ubique pergerent me-
cum. Hinc de Joseph patriarcha scriptum

est : Hæc (utpote sapientia) venditum ju-
 stum non dereliquit, descenditque cum
 illo in foveam, et in vinculis non dereli-
 quit eum. Unde et quidam philosophus
 omnibus suis bonis exterioribus spoliatus
 disseruit : Sapientiam mihi auferre non
 potestis. Alius quoque philosophus spolia-
 tus locutus est : Omnia bona mea mecum
 manserunt. Solæ namque scientiæ et vir-
 tutes sunt vera hominis bona : ideo non
 pervincuntur, id est, non tam perfecte
 vincuntur ac obruuntur invito libero arbi-
 trio, ut tollantur. Sic et Seneca in epistola
 quadam refert de quodam prudente, qui
 omnibus rebus suis combustis, solus ab
 igne evadens, et interrogatus an omnia
 amisisset, respondit : Omnia mea habeo
 mecum. Si ergo gentiles illi philosophi ista
 carnalia et terrena taliter contempserunt,
 quid carnales et cupidi Christiani coram
 Deo sunt responsuri?

Gloria felicis, etc. Gloria multipliciter
 sumitur. Primo, ut Tullius loquitur, pro
 frequenti seu celebri fama cum laude. Se-
 cundo, pro jucunditate. Tertio, pro emi-
 nenti repræsentatione perfectionis causæ,
 potissimum primæ causæ, in suo effectum,
 juxta illud Ecclesiastici : Gloria Dei ple-
 num est opus ejus. Atque his tribus modis
 accipi gloria potest quum dicimus : Gloria
 Patri, et Filio, et Spiritui Sancto. Quarto,
 pro objecto seu materia gloriæ, hoc est pro
 re in qua et de qua quis gloriatur, ut dum
 Salomon protestatur : Filius sapiens, glo-
 ria patris ; filius vero stultus, mœstitia est
 matris suæ. Et ita nunc sumitur ; ut sit
 sensus : *Gloria felicis olim viridisque ju-
 ventæ*, id est, ea quæ fuerunt mihi mate-
 ria, ratio et objectum consolationis et glo-
 riæ in juventute mea prospera ac virenti,
solantur, id est consolantur, *fata mea*, id
 est diffortunia et eventus mei, *nunc mœsti
 ac senis*. Boetius quippe in juvena seu
 juventute sua in libris ac studio, in virtu-
 tibus atque scientiis compilationibusque
 librorum gloriabatur : in quibus etiam in
 senio suo consolationem quæsivit ordi-
 nate, in Deo, non in illis, finaliter persi-

stendo, imo ad Omnipotentis honorem ac
 veram beatitudinem omnia referendo. Hæc
 est gloriatio bona et consolatio salutaris,
 de qua primo Machabæorum libro Jona-
 thas loquitur : Solatio habemus sanctos
 libros, qui in manibus nostris sunt. Hinc
 in Ecclesiastico fertur : Vinum et musica
 lætificant cor, et super utraque dilectio
 sapientiæ. Senibus quoque gloria et con-
 solatio magna est, tempore juventutis ac
 adolescentiæ studio sapientiæ et scientiæ
 profectuique virtutum efficaciter studuis-
 se. — Porro fatum multipliciter sumitur,
 ut infra dicitur ; nuncque improprie capi-
 tur, pro eventibus ac diffortuniis : ad quæ
 influentiæ cœlestes aliquo modo dispo-
 nunt, ut patebit inferius, ubi de fato tra-
 ctabitur.

Ex his accendaris, o studens, ad expen-
 dendum dies adolescentiæ juventutisque
 tuæ sapienter ac fructuose, in omni profe-
 ctu scientiæ ac virtutum, ut in novissimis
 tuis læteris. Etenim hujus rei doctrinam
 atque exemplum ostendit tibi natura in
 minusculo animante, utpote in formica,
 de qua in Proverbiis inducitur : Vade ad
 formicam, o piger, et disce sapientiam ;
 quæ quum non habeat ducem nec præcep-
 torem, parat in æstate escam sibi, et con-
 gregat in messe quod comedat. In quibus
 verbis, per æstatem intellige juventutem
 ac adolescentiæ robur ; per messem, tem-
 pus abundantis instructionis. Quemadmo-
 dum ergo formica præparat ac reponit in
 æstate alimenta quibus opportuno tempore
 sustentetur, atque in messe colligit victu-
 alia quibus vescatur in hieme ; ita et tu in
 adolescentia et juventute, et dum bene
 eruditos habes magistros, fortiter stude
 exuberanterque profice, opulentiam gratiæ
 ac virtutum in mente tua reconde, conser-
 va, corrobora, ex quibus in senio, adversi-
 tate et ægritudine, consolationem, refecti-
 onem ac constabitationem accipias, quum
 et denuo Sapiens dicat : Quæ in juventute
 tua non congregasti, quomodo in senectute
 invenies?

Consequenter ostendit Boetius cur præ-

taeta consolatione indiguit, tangendo mala A
 pœnæ quæ ex suo exsilio ceterisque ad-
 versis incurrit, dicens : *Senectus enim*
inopina, id est improvisa, quam non opi-
 nabar tam celeriter adipisci, *venit*, id est,
 jam contigit mihi. *properata malis*, id est,
 est, festinantius solito eveniens mihi ex
 malis pœnalibus, adversitatibus, mœrori-
 bus, quibus affligor et diu vexatus sum ;
et dolor, id est afflictio mea in mente et
 corpore. *jussit*, id est, per modum poten-
 ter jubentis fecit. *suam vltatem*, id est
 festinatam senectutem, mihi *inesse*. Nam B
cani intempestivi, id est albi seu grisei
 pili. *funduntur vertice*, id est, in superio-
 ri parte capitis mei nascuntur aut diffun-
 duntur : qui cani dicuntur « intempestivi »,
 id est ante naturale ac solitum tempus
 exorti ; *et lara cutis*, id est cutis corporis
 mei jam laxata, carnibus pro magna parte
 consumptis, sicque evacuata et rugosa ef-
 fecta. *tremit*, quoniam naturalis calor sus-
 tentans ac erigens, deficit in eadem, *cor-*
pore effeto, id est corpore meo consueta
 nutritione privato : quia captivis, in carce- C
 ratis, principi odiosis, pretiosa, fortia, ca-
 lida alimenta, quibus assuetus fui in Ro-
 ma, non exhibentur, nec hic mihi concessa
 sunt. Effeta vero dicitur res infertilis ex
 defectu caloris, seu extra fetum nutritio-
 nemve posita : estque adjectivum, et dicitur
 effetum, quasi extra fetum.

Pro horum intelligentia, advertendum
 quod senectus est duplex. Una omnino na-
 turalis, ex solito cursu naturæ proveniens :
 et communiter venit in senio, naturali ca-
 lore deficiente. Frigiditas namque est ma- D
 ter albedinis, sicut calor, nigredinis. Alia
 accidentalis et quodammodo violenta, ex
 infirmitatibus, doloribus immoderatisque
 curis proveniens, aut etiam ex vigiliis et
 studiis diuturnis, atque infrigidatione pe-
 netrante ad interiora. Hinc in Ecclesiastico
 scriptum est : Cogitatus ante tempus se-
 nectam adducet ; et sequenti ibi capitulo :
 Vigilia honestatis tabefaciet carnes, et co-
 gitatus illius auferet somnum. Nempe ex
 cogitationibus talibus de ponderosis, noei-

vis ac terribilibus rebus, oriuntur in ap-
 petitu sensitivo afflictivæ passionēs, ut
 timor, tristitia, mœror, quæ fiunt cum
 corporali transmutatione frequenter im-
 moderate, secundum συστολήν et διαστολήν,
 id est cordis constrictionem et dilatatio-
 nem : sicque distemperatur complexio na-
 turalis, humor consumitur, vis naturæ de-
 bilitatur ; unde et cutis arescit, rugatur, ac
 tremit. Propter quod Salomon : Spiritus Prov. xvii,
 (inquit) tristis exsiccet ossa ; itemque : 22.
 Sicut tinea vestimento et vermis ligno, ita Ibid. xxv,
 tristitia nocet cordi. Unde et Job in affli- 20.
 ctionibus constitutus, de his loquitur : Cu- Job vii, 5.
 tis mea aruit et contracta est ; et alibi :
 Rugæ meæ testimonium dicunt contra me. Ibid. xvi, 9.

Denique tremor causatur in corpore, eo
 quod spiritus vitales soliti corpus erigere,
 ex frigiditate perdunt vigorem, ita quod
 pondus membrorum sustollere nequeunt :
 quumque membra pondere suo tendant
 deorsum, spiritus autem vitales pro viri-
 bus sursum, oritur ex contrariis conatibus
 illis ac motibus tremor, nec solum in se- C
 nibus, sed et in timentibus, sanguine re-
 cedente a membris ad cor. Unde in libro
 Danielis habetur, quod genua Balthasar
 regis præ timore collidebantur ad se in-
 vicem. Dan. v, 6.

Consequenter Boetius instar hominis
 vehementer desolati et præ adversitatibus
 mori optantis, deflet suæ vitæ prolonga-
 tionem in tantis miseriis. *Mors hominum*
felix est, quæ inserit, id est immittit, se
 ipsis hominibus *non * dulcibus annis*, id * nec
 est tempore adversitatis et amaritudinis,
 et saepe vocata, *venit mæstis*, id est, adve-
 nit hominibus tristibus, diu optata et fre-
 quenter postulata et invitata ab ipsis.

Porro mors quum sit privatio vitæ, nec
 aliquid positivum in se ipsa, non est felix
 neque secundum se appetibilis : imo in
 se et secundum se, et directe ac per se,
 est quædam corruptio atque miseria, no-
 cumentum et pœna ac malum pœnale.
 Quum enim esse et vivere sint omnibus
 naturaliter appetibilia per se, constat quod
 corruptio eorundem sit quid malum et

Eccli. xxx,
 26.

Ibid. xxxi, 1.

abhorrendum. Idecirco, secundum Philosophum, omnium terribilium terribilissimum est mors; et sapiens quidam asserit: Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione viventium. Ex quo patet, quod mors non est directe de intentione naturæ nec Creatoris. Propter quod subditur ibi: Creavit enim ut essent omnia. Verumtamen mors dicitur felix per accidens, in quantum est terminus calamitatis: sicque appetitur a quibusdam. Imo etiam beata et pretiosa vocatur, in quantum est quasi janua vitæ æternæ, juxta illud in Psalmo: Pretiosa est in conspectu Domini mors Sanctorum ejus. Non tamen debemus adversitates et tribulationes vitæ præsentis tam moleste impatienter veferre, ut appetat quis mortem secundum se, et malit omnino non esse quam talia sustinere, sed debet potius ea æquanimitèr tolerare ex rationabilibus causis, videlicet, pro suis peccatis, pro gratiæ incremento, pro dominicæ passionis imitatione, et ut per ea evadat futura supplicia, gloriosior quoque reddatur in beatitudine sempiterna. Hinc æternam damnationem merentur qui ut evadant adversa, tædia et tormenta vitæ præsentis, occidunt se ipsos. De hoc infra plenius dicam.

Denique tempus in se non est amarum aut dulce, sed quædam ipsius motus mensura. Denominationem vero sortitur ab his quæ fiunt in tempore. Imo et ea quæ fiunt in tempore, tempori adscribuntur. Unde apud Matthæum ait Salvator: Sufficit diei malitia sua; et Apostolus: Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Qui nihilominus ad Corinthios scribit: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.

Hinc deflet Boetius quod mors miseris eam cupientibus deest nec advenit; et more poetarum fatur de morte quasi de re subsistente, habente libertatem accedendi et occidendi dilate sive indilate, et recedendi atque parcendi, et ait: *Heu, heu!* id est, proh dolor! Et repetitio confirmatio dicti est, excitatio quoque ad attenden-

A dum. *Quam surda aure*, id est per modum auris surdissimæ, mors *avertitur* (deponentialiter), id est, avertit* ac despicit, *miseros* mori optantes, differendo venire et extinguere eos, *et ipsa mors sæva negat claudere oculos flentes*, id est, protrahit vita et potestate videndi privare oculos miserorum, præ tædio vitæ ac desiderio mortis plorantium!

Iste est modus loquendi poeticus, quum tamen mors non sit nisi privatio vitæ, et accidens corruptivum, sequens ex naturalibus causis aut violentis. Ista etiam est querela dolentium, afflictorum, miseris oppressorum, qui interdum magis loquuntur secundum vehementiam suæ afflictionis impetumque doloris, quam secundum rectæ judicium rationis. Juxta quem modum sanctus Job dixit, afflictionibus plenus, *Pereat dies in qua natus sum, et nox in qua dictum est, Conceptus est homo:* prout istud infra limpidius exponetur, quia de horum plena expositione, multa restant dicenda. Nihilominus oppressi suppliciis possunt mortem laudabiliter affectare secundum sensum præactum, tanquam januam vitæ sequentis ac melioris, et item in quantum mors est finis præsentis afflictionis: sic tamen mors non est appetenda absolute, sed sub conditione, si et in quantum complaceat Deo. Sic quippe in Ecclesiastico ait Scriptura: *O mors, bonum est judicium tuum homini indigenti, et qui minoratur viribus, defecto ætate, et cui cura est de omnibus.* Hinc item in libro Job scribitur: *Quare misero data est lux, et vita his qui in amaritudine animæ sunt?*

Consequenter Boetius invehitur contra fortunam, quia et ipsa instar mortis, vago et incerto provenit cursu: et sicut mors frequenter insequitur fugientes, videlicet juvenes, fortes, divites, gloriantes, terrenis prosperitatibus abundantes, et fugit eam desiderantes, utpote miseros, desolatos; ita fortuna multoties magis arridet iniquis quam justis, nulli tamen stabiliter servat fidem in omnibus, nisi forsàn perpaucis.

* evitat

Job iii, 3.

Eccli. xli,
3, 4.

Job iii, 20.

Fortuna vero est causa per accidens; et A quid realiter sit, infra patebit. Itaque ait:

Dum fortuna malefida, id est infidelis, seu fidei male, *faveret levibus bonis*, id est, olim mihi arrideret in temporalibus bonis ac mundi honoribus, quæ vana et levia et quasi nullius momenti sunt comparatione spiritualium æternaliūque bonorum, in quibus temporalibus aliquando abundabam, tunc *tristis hora*, id est tempus mæroris, *merserat pene*, id est, fere in terram dejecit et amputavit, *caput meum*. Nam sicut præhabitu est, quando Boetius adhuc præfuit Romæ in consulatu, Theodoricus tyrannus ex odio insidiabatur Boetio, fecitque eum adjudicari proscriptiōni aut morti, et in exsilium depulit eum. Illaque hora fuit tristis, secundum quod tempus sumit denominationem eorum quæ fiunt in tempore: propter quod tempus prosperitatis dicitur lætum, et tempus adversitatis triste vocatur. *Nunc*, videlicet tempore exsilii mei, *quia fortuna nubila*, id est obscura et mihi molesta, *mutavit vultum fallacem*, id est respectum suum deceptorium ac incertum (nam ante respexit me blando, arridenti prosperoque respectu, jam autem contrario), *vita impia*, id est crudelis et impiis sæpe favens, *protrahit ingratas moras*, id est, durationes existentiae meæ mihi non placentes, et de quibus non ago grates, prolongat in hac conversatione molesta. Hæc profert Boetius poetico more et doloris affectu, non quod hominum vita regatur fortuna aut causis fortuitis, sed omnipotentis Dei providentia certa: quamvis vita præsens D fortunæ partim subjaceat quantum ad naturales et proximas causas, et quoad causas per accidens, quæ omnes divinæ providentiæ sunt subjectæ, ejus respectu nihil est casuale neque fortuitum, ut infra tractabitur.

Denique propter hunc bipartitum fortunæ respectum, antiqui eam pingebant eum

duplicei vultu (uno anteriori, formoso, jucundo; alio posteriori, deformi ac mæsto), et cæcam, pedibusque carentem, ac alas habentem: quia incerta est, et qui ei innituntur ac credunt, spiritualiter exeæcantur atque falluntur; ipsa quoque velut avis, volat instabilis de uno ad alium. De qua in Anticlaudio scribit Alanus:

Hæc est inconstans, incerta, volubilis, anceps.

Hinc in persona Fortunæ quidam effatur:

En ego Fortuna: si starem sorte sub una,
Et non mutarer, nunquam fortuna vocarer.

Istud ergo expertus, Boetius subdit: *Quid me felicem toties jactastis, amici?* hoc est, o amici, incaute me sæpe reputastis et affirmastis esse beatum: non enim fui perfecte simpliciterque felix censendus, quum ad beatitudinem requiratur secunda in bonis stabilitas, quæ mihi non adfuit, quia *qui cecidit* et dejectus est a bonis, propter quorum eminentiam reputatus fuit beatus, *ille non erat stabili gradu*, id est C in statu firmo atque immobili: quemadmodum ego, qui propter divitias, honores, dignitates, et consimilia quædam, beatificabar a multis, destitutus sum et privatus omnibus illis, et in has redactus miseras. Juxta hunc sensum beatus Job dixit: Ego *Job xvi, 13* ille quondam opulentus, repente contritus sum.

Postremo, posset hoc metrum tropologicè seu moraliter exponi de quocumque fidei erudito, a grandi prosperitate ad vehementem miseriam devoluto: quales in novo Testamento plures fuerunt sancti episcopi, seu alii præsidentes ac eminentes personæ, ab hæreticis, regibus impiisque tyrannis aut perversis hominibus, a suis dignitatibus, officiis possessionibusve depulsi, atque in exsilium, carcerem aut mortem detrusi; et ad hos potest hæc littera faciliter applicari.

ARTICULUS IV

DUBIORUM HUIUS PRIMI METRI PROPOSITIO ET ABSOLUTIO.

JOANNES. — Placet mihi hæc expositio litteralis; verum circa nunc introducta occurrunt mihi dubia multa.

Quæro igitur primo, utrum Boetius fuit in veritate tam desolatus ac tristis, mortemque cupiens et de prolongatione suæ vitæ Deo ingratus, sicut in verbis his suis apparet. Si dicatur quod non, videtur ista mendose scripsisse: imo et ista scribendo, videtur scandalizasse legentes ac audientes, pusillanimitatem, inconstantiam, impatientiam et immoderatam prorsus tristitiam suam omnibus reserando. Si dicatur quod sic, objicitur quod in Proverbiis Salomon contestatur: Non contristabit iustum quidquid ei acciderit; itemque: Vir sapiens fortis est; et vir doctus, robustus ac validus. Quum ergo Boetius fuerit homo doctissimus, imo et virtuosus, nequaquam videtur quod ita succubuerit passionibus sensualitatis ac animi motibus, sed amore justitiæ, præsertim ex caritate Dei ac desiderio salutis æternæ, pertulerit æquanimiter universa, intuendo quod ait Apostolus: Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis. Denique philosophi concorditer docuerunt, quod sapientis est motibus passionum prævalere ac dominari.

DIONYSIUS. — Boetium fuisse virum sapientiæ ac virtutum confidimus; nec ex impatientia, pusillanimitate, aliave vitiosa radice, eum ut sonant verba præhabita locutum putamus. Fuit tamen in inferiori sensitivaque parte animæ ejus tentatio quædam humana, et exsurrectio primorum motuum passionum jam præfatarum tristitiæ ac doloris et tædii vitæ: ita quod quantum ad sensitivum et natu-

ralem quemdam affectum, maluisset per mortem a tot ac tantis afflictionibus erui, quam diutius in vita hac conservari. Sicque loquebatur secundum impetum et vehementiam quamdam huiusmodi passionum, ad declarandam dispositionem quam habuit in inferiori suæ animæ portione: ut scirent fideles quam dira et gravia toleravit, utpote a tanto principatu, consulatu, honore, fama, opulentia, libertate injuste dejectus, atque in tam ærumnosam exsultationem, captivitatem, incarcerationem ejectus; sicque ejus exemplo discamus, in consimilibus, aut saltem minoribus, in adversis patientiam custodire, pensantes quod talis ac tantus vir tot et tanta pertulerit propter justitiam et propter commune bonum.

JOANNES. — Istud satis dulciter, pulchre ac favorabiliter sonat pro præconizatione et honore Boetii: sed unde id probas, quum verba ipsius evidenter aliter sonent aliudque videantur prætere?

DIONYSIUS. — Nescis? Imo quum scias quod idem ipse Boetius qui in persona afflicti, ægri, dejecti, loquitur præinducta, in sequenti mox prosa in persona loquitur Philosophiæ, verba utique sapientiæ, et quæ superior pars animæ ejus ex deliberatione sensit ac censuit, depromens: nonne advertis quod prædicta secundum sensualitatem expressit?

JOANNES. — Adverto et fateor, sed opto id certius probari; et quæro an in huiusmodi motibus passionum excessit.

DIONYSIUS. — Non oportet eum a culpis venialibus excusare: et quamvis motus primo primi, eo quod sint pure naturales, omni careant culpa, etiam veniali; motus tamen secundo primi, qui scilicet ex præ-

via apprehensione seu cogitatione nascuntur, venialiter sunt culpabiles. Porro an in aliquo horum mortaliter aliquando lapsus sit, Dominus novit. Et si sic, certum est eum inde efficaciter pœnituisse: imo creditur martyr esse, ab eodem tyranno hæretico diu vexatus ac dira morte occisus, ob eandem aut similem causam, a quo et ob quam Joannes Papa et Symmachus consularis perempti sunt.

Præterea mirari non debes Boetium taliter esse locutum, quum etiam sanctissimi viri Job ac Jeremias multo dolorosius et (ut prima facie posset videri) immoderantius sint locuti. Scriptum est namque in libro Job: *Aperuit Job os suum, et maledixit diei suo, et ait: Pereat dies in qua natus sum, et nox in qua dictum est, Conceptus est homo: quia non conclusit ostia ventris qui portavit me. Quare non in vulva mortuus sum, egressus ex utero non statim perii? Cur exceptus genibus? Cur lactatus uberibus? Et multa his consimilia ibi leguntur. Sic et Jeremias ait: Maledicta dies in qua natus sum; maledictus vir qui annuntiavit patri meo, dicens, Natus est tibi puer masculus; maledictus qui non interfecit me a ventre, ut fieret mihi mater mea sepulcrum.*

JOANNES. — Nonne tu nosti quod S. Gregorius quarto *Moralium* perhibet verba illa beati Job non posse ad litteram accipi et exponi, sed mystice tantum, et idem affirmat de verbis Jeremiæ prætaetis?

DIONYSIUS. — Novi, et nihilo minus S. Thomas de Aquino, doctor eximius, omnia verba illa vere ac subtiliter exponit ad litteram.

JOANNES. — Est ergo inter tantos doctores dissensio?

DIONYSIUS. — Non, quoniam ex diversa consideratione locuti sunt. Verum est enim quod verba illa sanctorum litteraliter exponi non queant, si intelligantur quasi ex deliberata ratione prolata: et sic sumpsit ea Gregorius. Si autem accipiantur quasi ex parte sensualitatis enuntiata, ad litteram possunt exponi: et ita exposuit Tho-

mas. De hoc super Job et super Jeremiam diffusius scripsi.

JOANNES. — Satisfactum mihi est a te. Sed quero circa versiculum illum,

Has saltem nullus potuit pervincere terror:

ubi dixisti, quod vera et spiritualia hominis bona, puta sapientia, scientia et virtutes, nequeant ei invito auferri. Contra quod arguo: nam unus potest sophisticè arguendo seducere alium, imo et per probabilia argumenta ipsum inducere ad errores sanæ doctrinæ ac fidei virtutibusque contrarios, quemadmodum hæretici innumerabilia millia deceperunt fidelium; frequenter quoque unus trahit alium ad motus passionum prædominantes, per quos virtutes perduntur, ratio excæcatur, et sapientia salutaris amittitur.

DIONYSIUS. — Nemo peccat nisi aliquo modo volens. Quamvis ergo unus sit alteri peccandi et errandi occasio, non, tamen causa directe, nec absolute necessitas, præsertim loquendo de errore rationem peccati habente: nam invincibilis error et ignorantia facti, debita cautela adhibita, excusant totaliter a peccato. Verum in his oportet nos prolixitatem vitare.

JOANNES. — Breviter, quæso, responde quid tenacius adhæreat homini, scientia an virtus.

DIONYSIUS. — Quædam sunt virtutes infusæ quæ vel quantum ad suam essentiam, vel quantum ad suum esse formatum, amittuntur per quodcumque mortale peccatum: ut caritas, fides, spes, pœnitentia, latria, humilitas, patientia, etc. Caritas quippe cum mortali peccato inesse non valet, quia non potest esse informis. Fides vero et spes possunt esse informes, et quoad esse suum informe, sine caritate haberi; non autem quoad esse formatum, quod a caritate et actibus virtuosiorum sortuntur, sine quibus fides mortua perhibetur. Similiter et spes. Idem quoque dicendum de septem donis Spiritus Sancti quod de caritate: ideirco sapientia et scientia prout inter dona hæc computantur,

Job iii, 1-3,
10-12.

Jer. xx, 14,
15, 17.

Cf. I. IV. p.
340 C et s.
IX, p. 166 I
et s.

Jacob. ii, 17,
20, 26.

per quamecumque culpam amittuntur mortalem. Quum ergo simus proniores ad peccandum quam ad obliviscendum, constat quod hoc modo scientiæ acquisitæ firmitus insint quam virtutes infusæ aut donata. Quemadmodum enim scientiæ acquisitæ multis actibus acquiruntur, ita et actibus multis successive perduntur: similiter et acquisitæ virtutes. — Si autem quæeratur, quid permanentius tenaciusque inhæreat, acquisita scientia, an virtus acquisita; dicendum, quod in his potest esse excedens et excessum, et possunt quædam B scientiæ acquisitæ firmitus inhæreere quibusdam virtutibus acquisitis, et econtra: et loquor de scientiis et virtutibus secundum conformem gradum perfectionis. Communiter tamen loquendo, scientiæ inhærent tenacius: quod non solum ratio, sed et experientia pandit. Proniores enim sumus ad vitia, magisque infecta est vis affectiva quam intellectiva; plura quoque nos incitant, tentant, inclinant ad peccandum, quam ad scientiæ oblivionem. Cernimus etiam quod boni scholares in devotione nutriti, pravis consortiis se jungentes, multo celerius atque facilius amittunt C acquisitas virtutes quam scientias acquisitas; et multo majori indigemus custodia et labore ad conservandas virtutes quam ipsas scientias. Verumtamen quidam aliter dicunt, allegantes pro se Eustratium episcopum quemdam Græcorum, et Albertum; sed nihil concludunt. Imo quum virtutes morales versentur circa actus humanos reformationesque passionum, in quibus variatio multa consistit, scientiæ D tam ex parte objecti quam ex parte subjecti, major est permanentia firmitasque scientiæ quam virtutum moralium.

JOANNES. — Quæro demum circa illud:

* nec *Mors hominum felix, quæ se non* dulcibus annis
Inserit, et mæstis sepe vocata venit.*

Videtur enim illud falsum, quia felicior vita est in adversis quam in prosperis: nam multo salubrius est in hac vita adver-

sitatibus exerceri, desuper castigari, parterne argui, quam in divitiis, deliciis et honoribus vivere. Propter quod Dominus loquitur: Ego quos amo, arguo et castigo. *Apoc. iii, 19.* Ergo multo infelicior est mors quæ in dulcibus annis seu prosperitatis tempore venit, quia tunc mori periculosius est.

DIONYSIUS. — Sicut præactum est, Boetius loquitur hæc ex persona hominis desolati, mœroribus pressi, terrenam prosperitatem appetientis, oculum non habentis ad futurum Dei iudicium ac præmium sempiternum. In veritate vero expedit potius mori quam vivere in peccatis, ut etiam Aristoteles contestatur. In adversitatibus autem et castigationibus vivere patienter, sicque in præsentis purgari, præcipuum donum est Salvatoris.

JOANNES. — Postremo quæro, an homo in vita hac possit felix vocari.

DIONYSIUS. — Salvator apud Matthæum octo ponit beatitudines: Beati (inquiens) *Matth. v, 3-10.* pauperes spiritu; beati mites; beati qui lugent; beati qui esuriunt et sitiunt justitiam; beati misericordes; beati mundo corde; beati pacifici; beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam. Est ergo duplex beatitudo: una viæ, alia patriæ. Beatitudo viæ est meritum, dispositio et inchoatio quædam felicitatis futuræ, quæ est præmium beatitudinis viæ. Unde in qualibet beatitudine quam in Matthæo Dominus ponit, duo tanguntur: unum ut meritum, aliud ut præmium. Itaque constat hominem in vita hac posse esse ac dici beatum beatitudine viæ, quæ est imperfecta felicitas, non beatitudine patriæ, nisi quadam participatione.

Denique quæstionem hanc movet Philosophus primo Ethicorum, recitans ibi quorundam opinionem; et asserit hominem hic posse esse felicem secundum quid, non simpliciter. Beatitudo enim consistit in actu, imo est optima et perfectissima actio quædam, quam nemo in isto exsilio potest indesinenter et sine interruptione habere. Loquitur item Philosophus in libro Ethicorum de duplici felicitate, puta: de civi-

li, politica, exteriori, quam ponit in actu A et per similitudines creaturarum, atque prudentiæ; atque de felicitate contemplativa, interiori, divina, quam in actu sapientiæ statuit. Quarum nulla potest in vita hac perfecte haberi: nam et in vita præsentis non cognoscimus Deum nisi per speculum in ænigmate, hoc est, per fidem

per sapientiæ donum prout in hac vita potest haberi; nec in ulla beatitudinum harum continuitas est neque securitas, quoniam multa mala tam pœnæ quam culpæ, utrique beatitudini huic contraria, occurrunt homini in hac vita.

1 Cor. xiii,
12.

PROSA PRIMA

HÆC dum mecum tacitus ipse reputarem, querimoniamque lacrimabilem stili officio designarem, adstitisse mihi supra verticem visa est mulier reverendi admodum vultus, oculis ardentibus et ultra communem hominum valentiam perspicacibus, colore vivido, atque inexhausti vigoris: quamvis ita ævi plena foret, ut nullo modo nostræ crederetur ætatis. Statura discretionis ambiguæ. Nam nunc quidem ad communem sese hominum mensuram cohibebat, nunc vero pulsare cælum summi verticis cacumine videbatur: quæ quum caput altius extulisset, ipsum etiam cælum penetrabat, respicientiumque sese hominum frustrabatur intuitus. Vestes erant tenuissimis filis, subtili artificio indissolubilique materia perfectæ: quas (uti post, eadem prodente, cognovi) suis manibus ipsa texuerat. Quarum speciem, veluti fumosas imagines solet, caligo quædam neglectæ vetustatis obduxerat. Harum in extremo margine II, in supremo vero Θ, legebatur intextum; atque inter utrasque litteras in scalarum modum gradus quidam insigniti videbantur, quibus ab inferiori ad superius elementum esset ascensus. Eamdem tamen vestem violentorum quorundam seiderant manus, et particulas, quas quisque potuit, abstulerant. Et dextera quidem ejus libellos, sceptrum vero sinistra gerebat.

Quæ ubi poeticas Musas vidit nostro adsistentes toro fletibusque meis verba dictantes, commota paulisper, ac torvis inflammata luminibus: Quis, inquit, has scenicas meretriculas ad hunc ægrum permisit accedere, quæ dolores ejus non modo nullis foverent remediis, verum dulcibus insuper alerent venenis? Hæ sunt enim quæ infructuosis affectuum spinis, uberem fructibus rationis segetem necant, hominumque mentes assuefaciunt morbo, non liberant. At si quem profanum (uti vulgo solitum) nobis blanditiæ vestræ detraherent, minus moleste ferendum putarem: nihil quippe in eo nostræ operæ læderentur. Hunc vero Eleaticis atque Academicis studiis enutritum... Sed abite potius, Sirenes usque in exitium dulces, meisque eum Muis curandum sanandumque relinquite.

His ille chorus increpitus dejecit humi mœstior vultum, confessusque rubore verecundiam, limen tristis excessit. At ego, cujus acies lacrimis mersa caligarat, ne dignoscere possem quænam esset hæc mulier tam imperiosæ auctoritatis, obstupui,

visuque in terram defixo, quidnam deinceps esset actura, exspectare tacitus cœpi. Tum illa propius accedens, in extrema lectuli mei parte consedit; meumque intuens vultum luctu gravem atque in humum mœrore dejectum, his versibus de nostræ mentis perturbatione conquesta est.

ARTICULUS V

EXPLANATIO PROSÆ HUIUS PRIMÆ.

p. 22 B, **S**ICUT præhabitum est, liber iste sapientialis, partim philosophicus et partim theologicus, per modum dialogi est conscriptus: et sicut Boetius in prima proœmii hujus parte, videlicet metro mox præcedente, in persona ægri, valide desolati mortemque cupientis locutus est secundum naturalis et sensitivi appetitus dispositionem; ita nunc loquitur secundum rationis deliberationem et intellectivæ partis iudicium, in persona Philosophiæ, quam sub apparatu ac specie formosæ introducit atque describit puellæ seu femine: quam B describit, primo quantum ad ejus personam, secundo quantum ad dispositionem ejus in vultu ac oculis. Est itaque sensus et ordo verborum:

Dum ipse Boetius reputarem tacitus mecum hæc, id est, silenter intra me cogitarem et quasi vera esse putarem quæ in præhabito scripta sunt metro, et designarem officio stili, id est, scripto commendarem, lacrimabilem querimoniam de adversitatibus et afflictionibus meis; visa est, id est apparuit, mihi adstitisse supra C verticem, id est capitis summitatem, mulier reverendi admodum vultus, id est femina habens maturum valde et venerabilem apparatus, ardentibus oculis et perspicacibus, id est oculis claris, acutis et igneis, ultra communem hominum valentiam, id est vigorem seu potestatem, colore vivido, id est, vivacem et delectabilem habens colorem, atque existens inexhausti vigoris, ita quod vigor ejus ac viror non

A videbatur consumptus neque deficiens, sed in virtute sua fortiter permanens.

Per mulierem hanc philosophia significatur. Quæ per mulierem designatur potius quam per virum. Primo, quia hoc nomen, philosophia, quum sit feminei generis, a passiva proprietate imponitur: quæ proprietas convenit feminis, quarum est concipere ac subjici viris, quemadmodum in Genesi Deus legitur dixisse ad feminam primam: Sub viri potestate eris, *Gen. iii, 16.* et ipse dominabitur tui. Secundo, quoniam sicut femina desponsatur ac traditur viro, sic philosophia homini studioso et cunctis professoribus suis. Unde in libro Sapientiæ fatetur amator pudicus de sapientia ipsa: Hanc amavi et exquisivi a juventute mea, *Sap. viii, 2.* et quæsivi sponsam eam mihi assumere, et amator factus sum formæ illius. Tertio, quia quemadmodum mulieris est concipere, parere ac suis uberibus alere prolem, eamque pie tractare ac fovere in gremio, condolere et consolari eandem; sic philosophia concipit salubre propositum, parit actum laudabilem, scientiis speculativis ac practicis tanquam duobus uberibus nutrit animam studiosi. Et de hoc Plato in Phædone tractat diffuse: Philosophi, inquit, non est in rebus sensibilibus atque carnalibus oblectari, sed divinorum considerationibus recreari ac refici. Aristoteles quoque in Ethicis: Sapiens, ait, non quærit extra se in vilibus delectari, quoniam intra se jucundis theorematibus plenus est.

Quarto, nam sicut mulier sua dispositione, loquela, conversatione, tactu, allicit et inflamat cor viri: sic philosophia suo decore ac rhetoricali facundia, pertractatione ac studio, mentes accendit recte studentium, ita ut inde vix queant avelli. Unde dum S. Gregorius Nazianzenus adhuc adolescens studeret Athenis, adstiterunt sibi in somno quasi speciosissimæ duæ puellæ, manus super ipsum ponentes. Quas quum ille cum ingenti indignatione repelleret, dixerunt: Cur nos, o bone et caste adolescens, ita repellis, quum simus tibi admodum familiares et caræ? Siquidem una nostrum Sapientia, alia Castitas nuncupatur. Hinc in libro Sapientiæ habetur: Scio quoniam sapientia mecum communicabit de bonis, et erit allocutio cogitationis et tædii mei; intrans in domum meam, conquiescam cum illa.

Sap. viii. 9,
16.

Propterea, etiam theologia per sponsam et puellam seu feminam designatur; et sicut Boetius hunc edidit librum de Consolatione philosophiæ, sic quidam doctores theologicæ facultatis composuerunt tractatus de Consolatione theologiæ. Ideo in Proverbiis Salomon exhortatur: Die sapientiæ, Soror mea es; et prudentiam voca amicam.

Prov. viii. 4.

Verum his objici potest, quia ut fertur in libro de Virtutibus philosophorum, antiqui figurabant prudentiam seu sapientiam sub persona philosophi sedentis in cathedra, temperantiam vero sub persona puellæ seu virginis. Et respondendum, non esse inconueniens eandem rem secundum diversas suas proprietates et actiones per diversa figurari et exprimi: sicut et increata ac genita Sapientia prout unigenitus Filius Dei et Verbum æternum vocatur, sponsus dicitur animarum sanctarum; atque ut Sapientia, idem ipse sponsa nominatur spirituum devotorum.

JOANNES. — Quæro, an apparitio ista quam hic describit Boetius, sit ab eo conficta, vel vere habuerit eam.

DIOXYSIUS. — Ad hoc æstimo respondendum, quod istud incertum sit, et potest utrumque opinari. Verius tamen puto, quod Boetius eam excogitavit. Non tamen ob id debet dici conficta, neque figmentum: non enim intentione fallendi, sed instruendi, eam composuit, volens nunc sub persona Philosophiæ, nunc sub persona agræ, sic loqui. Sic nempe, ut in Luca legitur, Christus post resurrectionem finxit se longius ire: quod egit ad aliquid designandum, ut sanctus exponit Gregorius. Denique super illud Job, In horrore visionis nocturnæ stetit imago coram oculis meis, etc., S. Thomas relinquit sub dubio, an visio illa fuit conficta, an vera. Lyra vero opinatur, quod fuit ficta. Verum tamen Gregorius et Albertus exponunt eam ut vere exhibitam.

Luc. xxiv.
28.

Job iv. 13
16.

Præterea, quia Boetius describit philosophiam sub nomine mulieris, hinc ea quæ ad decorem et eminentiam pertinent mulieris, adscribit imaginatæ mulieri quæ visa est ei, ad insinuandum excellentiam et pulchritudinem philosophiæ. Quæ etiam super verticem capitis Boetii stetisse describitur, ad denotandum altitudinem philosophicæ veritatis, et quod ipsa consistit in suprema vi animæ, utpote intellectu. Per reverendum vero vultum Philosophiæ, intelligitur morum venustas quam philosophia inducit ac docet; honorabilitas quoque philosophicæ facultatis: nam ut in exordio libri de Anima continetur, scientia est de numero bonorum honorabilium. Aristoteles

Unde Seneca protestatur, quod nunquam in tantum conualescet vulgi malitia, quin nomen philosophi honorabile permanebit. At vero per oculos ardentes et supra communem vim hominum perspicaces, intelligi possunt intellectus agens atque possibilis, qui distinguuntur realiter; ratio quoque superior et inferior, quæ non re sed ratione distinctæ sunt; seu habitus potentiarum istarum, ut sapientia et scientia, quæ summi boni amore saltem naturali perficiuntur; contemplationes quoque

et perscrutationes philosophiæ subtiles. Vividus vero color Philosophiæ accipi potest exemplaritas ejus exterior (sicut hortatur Apostolus, *Honeste ambulate ad eos qui foris sunt; et Salvator, Luceat lux vestra coram hominibus*); seu relucentia ejus et claritas qua fulget ad alios, quemadmodum Salomon fatetur: *Sapientia prudentis lucet in facie ejus*.

Deinde Philosophia fertur « inexhausti vigoris », quoniam profunditatem ejus nemo potest perspicere, nec ipsam plenarie adipisci: imo, ut asserit Plato, ea quæ scimus, minima sunt respectu eorum quæ ignoramus; Aristoteles item testatur, quod sicut se habet oculus vespertilionis ad lumen solis, sic intellectus noster ad eorum notitiam quæ manifestissima sunt natura, id est, ex sua natura sunt præcipue cognoscibilia, quum ex sua natura sint potissime actualia atque formalia. Est etiam « inexhausti vigoris », id est insuperabilis firmitatis ac jugiter perseverans, quantum ad ea quæ demonstratione in ipsa probantur: sic etenim est eorum quæ aliter nequeunt se habere.

Quamvis ita ævi plena foret, etc. His verbis Boetius describit philosophiam quantum ad ejus durationem: nam ab exordio mundi cœpit philosophia. Imo revera primo parenti est concreata: infusa enim et concreata est primo homini scientia naturalis, per quam rerum naturas mox conditus novit, cunctisque animalibus imposuit nomina, ut in Genesis libro habetur. Atque ut ait Philosophus, propter admirari cœperunt homines philosophari. Imo secundum ejus opinionem, philosophia fuit ab æterno sicut et mundus: propter quod dixit easdem opiniones infinities iterari. Sed illa opinio absolute est falsa.

Itaque sensus est, quod philosophia est « inexhausti vigoris », sicut expositum est, *quamvis*, id est non obstante quod, *foret ita ævi plena*, id est perpetuæ seu antiquissimæ durationis, *ut nullo modo crederetur esse nostræ ætatis*, id est tam brevis durationis ut individua quæque sunt apud

nos. Nam et philosophia in animabus permanet separatis, nec corrumpitur nisi per accidens et in particulari, non autem in universali. Potest enim corrumpi in certo subjecto; et ut aliqui dicunt, corrumpitur ebrietate, somno, nimia interruptione, et magna infirmitate: et certum est quod ista actum philosophiæ impediunt, atque in tantum excrecere continuarique possent, quod habitum quoque auferrent. Est etiam philosophia in intelligentiis « ævi plena », id est perpetua, quoniam omnis intelligentia plena est formis atque scientiis, ut fertur in libro de Causis.

Denique his verbis de ævo philosophiæ consonat quod de sapientia ait Scriptura, imo quod in Ecclesiastico ait Sapientia ipsa: *Ab initio et ante sæcula creata sum, etc.*; in Proverbiis quoque: *Dominus possedit me in initio viarum suarum. Et alibi quoque dicitur: Clara est et quæ nunquam marcescit sapientia.*

Consequenter ostendit staturam mulieris hujus seu Philosophiæ, hoc est spirituales magnitudinem seu parvitatem ipsius.

Statura discretionis ambigua erat: id est, certo discerni et judicari non potuit quanta esset proceritas aut pusillitas Philosophiæ. Quod consequenter declarat. *Nam nunc quidem ad communem sese hominum mensuram cohibebat*, id est, ipsa Philosophia interdum « sese cohibebat », id est, retraxit se intra se, et coaptavit se « ad communem hominum mensuram », proportionando suam doctrinam capacitati mediocri vulgari, docendo quæ tales satis faciliter intelligere queunt, ut quæ in libris Physicorum et Ethicorum traduntur. Sic et Apostolus suis scribit discipulis: *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed tanquam carnalibus; tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non solidum cibum. Nunc vero pulsare cælum summi verticis cacumine videbatur*, id est, Philosophia « videbatur » interdum « pulsare cælum », id est, se tam alte extendere quod cœlestia corpora tangere

videbatur. tractando de astronomia. et de naturis, motibus, viribus, influentiis orbium et planetarum ac siderum : an epicycli et eccentrici sint ponendi, an inter orbem et orbem sit aliquod intermedium corpus, an planetæ suis motibus seindant ac dividant suos orbes. Sic, inquam, cælum pulsare seu attingere videbatur « cacumine verticis summi », id est altitudine considerationis suæ valde sublimis.

Quæ quum caput altius extulisset, id est, dum Philosophia hæc considerationem suam adhuc ad sublimiora elevasset, *ipsum etiam cælum penetrabat*, id est, usque ad perscrutationem et cognitionem immaterialium rerum pervenit, utputa substantiarum separatarum et intelligentiarum a quibus cælestia corpora moveri dicuntur; *respicientiumque sese hominum frustrabatur intuitus*: id est, ipsa Philosophia se crexit et volavit tam alte quod homines suo intellectuali visu nequibant eam attingere, intelligere, penetrare; sicque Philosophia « frustrabatur », id est, ab effectu (utpote visione sui) impedivit, mentes studentium. Hoc fit dum philosophia pertingit usque ad speculationem primæ causæ, a cuius plena notitia omnis creatura deficit infinite. Verumtamen quidam subtiliores tam profunde de ea scrutati sunt et locuti, ut major pars hominum capere nequeat.

Itaque omnia ista de sublimitate ac varietate staturæ ipsius Philosophiæ, spiritualiter sunt sumenda : ita quod philosophia asseritur se in altum et usque ad cælos ac supra cælos extendere objective, in quantum versatur circa objecta magis aut minus difficilia, sublimia seu divina, ad quæ pertingit non reali aut materiali extensione, sed spirituali protensione, tanquam ad terminos considerationum suarum. Juxta quem sensum ait Salvator : Ubi est thesaurus tuus, ibi et cor tuum ; Apostolus quoque : Nostra conversatio in cælis est. Sicque Augustinus affirmat, quod anima hominis verius est ubi amat, quam ubi

animat. Sic etiam uno modo intelligi potest quod in Ecclesiastico Sapientia protestatur : Ego in altissimis habitavi, et thronus meus in columna nubis ; gyrum cæli circuii sola, et profundum abyssi penetravi. Verum hoc melius literaliterque de Sapientia increata exponitur, quæ ibidem præmittit : Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam. Denique, etiam juxta hunc modum loquendi, de simplicissimo, incircumscribibili et immaterialissimo Deo in libro Job perhibetur : Excelsior cælo est, et profundior inferno ; longior terra mensura ejus, et latior mari.

Hinc describit Boetius Philosophiæ ornatum extrinsecum, puta vestitum, dicendo : *Vestes Philosophiæ erant perfectæ*, id est formatæ et contextæ, *tenuissimis filis* tanquam ex remota materia, *subtili artificio*, id est perita arte texendi, sicut a causa formali formante et quodammodo efficiente, *indissolubilique materia* velut ex causa materiali proxima ; *quas vestes ipsa Philosophia texuerat manibus suis, uti post*, id est postea, *cognovi, eadem Philosophia prodente*, id est, mihi hoc pro palante et exponente.

Per vestes Philosophiæ quidam intelligunt partes subjectivas seu species philosophiæ, videlicet septem artes liberales. Quorum expositioni objici potest, quod species philosophiæ sunt essentialiter idem eum ipsa, quum et ipsa prædicetur de illis quidditative, quemadmodum genus de speciebus ; vestes vero sunt extrinsecæ rei, nec idem eum ejus essentia. Alii per vestes Philosophiæ intelligunt philosophicos libros, in quibus philosophia tanquam in signis continetur, sicut vestitus sub vestimentis. Aptius autem per vestes Philosophiæ intelligendæ videntur laudabiles actiones, utiles exercitationes et virtutes quas docet philosophia, expositiones quoque philosophicorum librorum : quia his omnibus spiritualiter operitur philosophia ac decoratur. Nam scientia sine virtute et actibus bonis, est informis et nuda, sicut

Matth. vi.
21.

Philipp. iii.
20.

Ecclesi. xxiv.
7, 8.

Ibid. 5.

Job xi, 8, 9.

materia sine forma. Hinc apostolus Jacobus in sua ait Canonica : Quis sapiens et disciplinatus inter vos ? Ostendat ex bona conversatione operationem suam. Verumtamen præacta expositio illa potest defendi. Nam species sunt extra generis intellectum, superadduntque generi essentielles perfectiones, quæ non continentur in genere nisi virtualiter atque implicite : sicque species sunt ornamenta generis sui.

Porro per tenuissima vestium harum fila, signantur subtilissimæ considerationes, ex quibus habitus scientialis generatur in intellectu, vel circumstantiæ virtuosarum actionum acute consideratæ. Artificium autem subtile, est vis instructiva, seu habitus scientiæ quo quis edocet alium quæ ad philosophicam pertinent veritatem. Indissolubilis demum materia vestium harum, sunt objecta scientiarum ac virtutum, seu potius formales rationes objectorum hujusmodi : nam et variabilium rerum rationes formales invariabiles sunt. Hinc scientia, invariabilium, perpetuorum ac necessariorum dicitur esse. Etenim, quamvis homo sit corruptibilis, attamen hominem esse animal rationale, indissolubiliter verum est. Et sive homo actualiter et existentialiter sit, sive non, nihilo minus ratio illa hominis vera est. Unde Porphyrius dixit : Sive Socrates sit, sive non sit, Socrates semper est homo, quamvis quidam non intelligentes, id negent. Has insuper vestes philosophia propriis manibus format et textit, quoniam ipsa est ad bene agendum, ad rite exercitandum, ad vere exponendum dirigens ac inducens, secundum quod habitus est operandi principium. Manus vero philosophiæ, sunt virtus et efficacia ejus ad ista agenda ; seu regulæ directivæ : ut quod occasiones peccandi vitandæ sint, quod exercitia scholastica sint indefesse continuanda, quod addiscentem oporteat credere, et consimilia.

Consequenter ostendit Boetius imperfectionem vestium Philosophiæ. Quarum vestium speciem, id est pulchritudinem, quædam caligo neglectæ vetustatis obdu-

erat, id est operuerat, *veluti caligo solet obducere et fuscare fumosas imagines, quæ primo sunt speciosæ, sed fumo adveniente eisque adhærente obscurantur.* Sic et vestium philosophiæ formositas obnubilatur caligine « vetustatis neglectæ », id est tenebris ignorantæ, admixtione errorum, imperfectione notitiæ veterum philosophorum, quorum philosophia valde fuit imperfecta et in multis erronea, præsertim Epicureorum : quorum opiniones Aristoteles in libris suis passim narrat ac improbat, puta Democriti, Zenonis, Empedoclis et Leucippi. Philosophiam quoque Platonis in multis impugnat. Nihilo minus B. Augustinus Platonem Aristoteli præfert, libro octavo de Civitate Dei affirmans : Plato ceteris philosophis gentium longe ac recte prælatus est. Sed et Aristotelis philosophia non caret erroribus, prout in libro de Universo declarat Guillelmus Parisiensis. Rursus, vestitus et decor philosophiæ, comparisonem vestium ac decoris theologiæ tenebrosus consistit.

Hic designat Boetius divisionem philosophiæ in speculativam et practicam, dignitatisque ordinem inter eas ; ut sit sensus : II Græcum, id est littera illa II prout in Græco formatur ac scribitur, quæ ita designat scientiam practicam, vel vitam activam, *legebatur intextum*, id est exarata opere textrino, *in extremo margine*, id est infima inferiorive parte, *harum vestium* : ad designandum quod quædam partes seu species philosophiæ sunt practicæ, ut sunt, ethica, œconomica, politica, quæ et speculativis scientiis sunt inferiores. Θ vero, id est littera illa Θ prout in Græco sonat ac scribitur, *legebatur intextum in supremo margine vestium præfatarum* : sic quippe significat speculativam scientiam contemplativamve vitam (puta theoreticam), quæ eminentiores sunt scientiis practicis et vita activa.

Atque quidam gradus, id est scalares ascensiones, videbantur insigniti, id est distincte dispositi eleganterque ordinati, inter utrasque has litteras, hoc est inter II et Θ :

ad insinuandum, quod paulatim ac ordinate sit ascendendum ab inferiori scientia ac vita ad superiores, videlicet ab ethica ad theoreticam, atque a sensibili scientia ad insensibilem contemplationem : ideo subditur, *in modum scalarum*, id est, sicut in scalis est distinctio et ascensus a gradu in gradum. *Quibus gradibus ab inferiori littera, puta a Η, esset ascensus ad superioris elementum, puta Θ, litteram altiore.*

Ille nil aliud designatur nisi quod philosophia in practicam et speculativam dividitur, et quod speculativa præstantior est scientia practica, sicut et contemplatio actione, seu vita contemplativa, activa. Et hoc verum est loquendo in genere. Non enim inconueniens est quamdam scientiam practicam nobiliorem esse quamdam scientiam speculativam : ut ethica, œconomica et politica digniores dicuntur partibus mathematicæ quæ tractant de quantitate continua et discreta, hoc est de numero et magnitudine, ut arithmetica et geometria. Denique vitam contemplativam nobiliorem esse activa, multipliciter probat Philosophus in Ethicis, rationibus multis, doctores quoque super illud in Luca : Maria optimam partem elegit. Est enim divinior, et magis continua, et circa excellentiora objecta ; sed et magis sibi sufficiens, et permanet in futuro. Idem proportionabiliter dici potest de scientia speculativa respectu practicæ : practicæ namque scientiæ sunt de operabilibus per nos, speculativæ vero de incorruptilibus. Nee verum est, quod sola moralis sit practica (quamvis Eustratus super Ethicam, et Algazel in sua Physica, sic fuerint opinati), quum et medicina sit practica : imo Avicenna medicinam in speculativam (sen theoreticam) practicamque partitur.

Præterea quæritur, cur in veste Philosophiæ potius asserantur scripta fuisse Η et Θ Græca, quam Latina aut linguæ alterius. Ad quod quidam respondent, quod ideo, quoniam studium philosophiæ primo incepit in Græcia. Sed hoc falsum est aut incertum : imo ut habetur ex chronicis, et

A in libro de Civitate Dei inducitur, prius incepit apud Ægyptios. Unde in primo Timæi refertur, quod dum Solon ex Græcia, unus de septem sapientibus, intrasset Ægyptum atque cum sacerdotibus Memphicos contulisset, dixerunt : Non est in vobis, o Solon, ulla cana scientia. Verum octavo de Civitate Dei recitat Augustinus, quod studium philosophiæ fuit apud Græcos antequam apud Latinos. Multum etiam crevit et auctum est inter Græcos : nam et Plato et Aristoteles, philosophorum præcipui, Græci fuerunt. Et quantum ad hoc potest verificari quod primo majori volumine disseruit Priscianus : Omne eloquentiæ ac sapientiæ genus a Græcorum fontibus emanavit.

Præterea Boetius respondet objectioni qua quis sic posset arguere : Jam dixisti vestes Philosophiæ « indissolubili » esse contextas « materia ». Ergo dissolvi non queunt : eujus tamen oppositum, eernimus. Itaque ait : *Manus tamen quorundam violentorum sciderant eandem vestem, et abstulerant particulas vestis illius quas quisque potuit auferre.*

« Manus » istæ « violentorum », sunt studia et conatus carnalium hominum, qui nec intenti sunt philosophiæ, nec ejus acquiescunt doctrinæ : imo bonis moribus et exercitiis philosophicis ac sapientialibus adversantur, atque pro posse impediunt ac destrunt ea, saltem in parte. Quemadmodum juvenis quidam lascivus videns unum de magnis philosophis legentem suis discipulis, irrisit ac dixit : Mallem esse inter puellas quam inter philosophos. Cui ille respondit : Nee mirum, quia et porei magis delectantur in luto et cœno quam in limpidis aquis. Violenti quoque possunt intelligi quidam curiosi et vani, qui persuasionum suarum figmentis nituntur vera documenta subvertere, et suas novitates ingerere. Quasi dicat Boetius : Quamvis vestis philosophiæ sit ex materia indissolubili facta ex parte objecti, nihilo minus potest corrumpi, scindi ac minui ex parte fragilis sui subjecti, quod decipi

Cf. I. XXII,
p. 581 B. C.
Luc. x. 42.

potest et flecti. De talibus violentis in Pro-
Prov. 1, 22. verbiis habetur : Usquequo stulti ea quæ
 sibi noeiva sunt cupient, et imprudentes
 odibunt seientiam ?

Sed quæritur, cur hic singulariter dieat,
 « vestem eamdem », quum nunc pluraliter
 dixerit, « vestes erant ». Ad quod potest
 quis dicere, quod hoc loco per vestem in-
 telligit vestium illarum congeriem, vel
 singulare ponitur pro plurali.

Et dextera ejus, scilicet Philosophiæ, quidem, id est pro certo, libellos gerebat; sinistra vero Philosophiæ gestabat sceptrum. Quia ut dictum est, philosophiæ est alios informare, ad quod designandum habebat libros in dextera; et eos etiam gubernare, ad quod innuendum videbatur habere in manu sinistra sceptrum : per dexteram Philosophiæ intelligi potest vis seu efficacia instruendi; per sinistram, vis ac dignitas præsidendi. Quumque ad gubernandum primo atque potissime necessaria sit ipsa prudentia, et legum juriumque peritia, ex quibus dependet rectitudo in disponendo, regendo ac corrigendo, et omnis fructificatio præsidentialis officii; recte asseritur Philosophia libros habuisse in dextera. Nempe princeps illitteratus est velut asinus coronatus. Hinc scriptum est in libro Sapientiæ : Diligite lumen sapientiæ, omnes qui præestis populis. Per sceptrum quoque, quod est signum regni dignitatis, designatur justitia auctoritasque regalis. Nam et justitia ad reges, principes ac judices præcipue spectat (ap. vi, 23. juxta illud libri Sapientiæ : Diligite justitiam, qui judicatis terram), quia ipsorum est unicuique quod suum est reddere. Imo ut Aristoteles fassus est, judex debet esse quasi lex viva et animata justitia, quia ad ipsum tanquam ad medium, et velut ad quamdam justitiam legisque exsecutorem ac veritatis ministrum, confugiunt subditi. Hinc Augustino testante, ablata justitia, princeps et rex est tyrannus, et regna sunt quasi latrocinia magna.

Quæ ubi poeticas Musas vidit, etc. Jam supra descripsit Boetius Philosophiam sub

A similitudine mulieris, et dispositionem, originem, figurationem, staturam, vigorem, vestitum et apparatus ipsius. Hic recitat quid Philosophia egerit circa ipsum. Et per « poeticas Musas » intelliguntur carmina poetarum, in quibus continentur multa lasciva, vana, conficta, quamvis et aliqua vera includantur ibidem : ut patet de libris Ovidii aliorumque poetarum. Quæ etiam Musæ nuncupantur meretriculæ. Est igitur sensus :

Quæ Philosophia ubi vidit poeticas Musas, id est considerationes, delentiones consolationesque adulatorias, quales in eodiebus poetarum abundant, adsistentes nostro toro, id est, eubiculo nostræ mentis seu intellectus se ingerentes ad consolandum, fletibusque meis verba dictantes, id est, præbentes et administrantes « fletibus meis verba », id est sermones et versus congruentes lacrimis meis, seu mihi lugenti : et hoc, ad consolandum me consolatione carnali, adulatoria et inani, per hoc quod quibusdam philosophis ac poetis talia contigerunt qualia mihi, qui per hoc famam celebremque memoriam in hoc sæculo sunt sortiti; et ut in adversitatibus meis ad vanas et viles consolationeulas me effunderem pro posse, atque in poeticis magis quam in philosophicis dictis consolationem requirerem. Hinc Philosophia paulisper commota, id est primo modice indignata, non subito repleta furore, ac torvis inflammata luminibus, id est deinde succensa iracundia grandi, quæ in vultu oculisque apparuit, ita quod distortis et ignitis oculis circumspiciendo commotionem suam ostendit : prout in libro Esther xv, Esther de Assuero legitur rege. Oculi quoque lumina appellantur, ut in libro Judic. xvi, Judicum, ubi Samson precatur : Domine Deus meus, redde mihi nunc pristinam fortitudinem meam, ut pro duobus luminibus meis unam de multitudine expetam ultionem.

Hæc autem commotio Philosophiæ fuit ira per zelum : quæ animum non brutaliter prævenit, sed sponte assumitur, quatenus actum justitiæ mens sapientis effica-

Eccle. viii, 1. eius exsequatur. De qua in Ecclesiaste A legitur : Melior est ira risu, quoniam per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis.

Quis, inquit, permisit has scenicas meretriculas, id est præfatas poeticas Musas, ad lasciviam et consolationem inanem instar meretricularum trahentes, *accedere ad hunc agrum,* puta Boetium, in persona afflicti se præsentantem spiritu talem, debilem, passionibus tristitiæ ac doloris oppressum? prout supra fuit expositum. *Quæ non modo foverent dolores ejus nullis remediis,* id est consolationibus vere salubribus ex sacris Scripturis, *verum insuper alerent,* id est, ultra hoc reficerent, assuefacerent, contrectarent, *dulcibus venenis,* id est consolationibus deceptoriiis et adulationibus mortiferis, apparenter bonis, sed vere nocivis, juxta illud in Psalmo : *Venenum aspidum sub labiis ipsorum. Dicuntur autem hæ Musæ meretriculæ scenicæ,* id est theatrales sive theatricæ, a loeo, quoniam scena dicitur theatri loens : quia in theatris et scenicis ludis decantabantur, in quibus sacra deorum et gesta eorum plena lasciviis canebantur, ac simul cum cantilenis et cantu gesticulationibus effigiabantur corporeis, ac variis representabantur motibus corporis inhonestis. Propter quod Plato asseruit tales poetas ac gesticulatores et mimos ab urbibus esse pellendos, neque in urbibus boni regiminis sustineri, ut in libro de Civitate Dei recitat Augustinus.

Ps. xiii, 3;
CXXXIX, 1.

Cant. i, 15.

Itaque in hac prosa torus spiritualiter sumitur, pro repausatione in qua æger D utcumque quiescit ac recreatur. Sieque alter est torus hominis spiritualis seu philosophi, et alter hominis imperfecti, passionum motibus ægri. Torus hominis spiritualis, id est virtuosi ac sapientis, est conscientia bona, pax cordis, mens devota, consideratio Scripturarum, imo et ipsa Scriptura divina, quæ vere vocatur hortus deliciarum, ut quarto libro disseruit Damascenus. De quo toro Sponsa gratulatur in Canticis : Leetulus noster floridus. De

quo et Origenes pulchre exponit quod cantat Ecclesia : Ante torum hujus virginis decantate nobis duleia cantica dramatica. Torus vero ægroti nondum curati, vocatur proprie sensualitas, et qualiscumque recreatio ejus in rebus vanis, caducis, carnalibus : quas despicit homo jam spiritualis, juxta illud Psalmi, Renuit consolari *Ps. lxxxvi, 3.* anima mea. Talia quippe duleia sunt venena, quia ut ait Gregorius, dum carnem delectant, spiritum necant. In rebus namque creatis ac sensibilibus est aliquid voluptatis, decoris et amabilitatis, quo carnalium et insipientium hominum corda alliciuntur, falluntur, inficiuntur. Unde in libro Sapientiæ recte asseritur : Creaturæ *Sap. xiv, 11.* factæ sunt in tentationem animæ hominum, et in muscipulam pedibus insipientium. Hinc Salomon ait : Fili mi, si te *Prov. i, 10.* lætaverint peccatores, ne acquiescas eis.

Consequenter subjungitur ratio reprobationis poeticarum Musarum, videlicet multiplex nocumentum earum. *Hæ enim,* id est præfatæ poeticæ Musæ, id est adulationes fallaces, consolationes adulterinæ, *sunt quæ necant,* id est, impediunt ac destruunt, *segetem rationis,* id est sapientiam veram, fecundationemque intellectus per considerationes salubres et illuminationes divinas : « segetem », inquam, *uberem fructibus,* id est fructuosam, quia ex habitibus virtuosus ac veris scientiis oriuntur actiones bonæ in anima, considerationes per utiles, puræ et sanetæ affectiones, ex quibus deinceps procedunt locutiones exemplares et instructivæ, correptiones justæ et caritativæ, opera quoque exteriora laudabilia, utilia, et meritoria vitæ æternæ ; *infructuosis spinis affectuum,* id est doloribus, sollicitudinibus, anxietatibus inordinatarum affectionum, videlicet cupiditatum pravarumque voluptatum atque tristitiarum. Nam et animus inordinatus, sibi ipsi gravis est. Talia etiam remorsum conscientie pariunt, et post se pœnitentiam amaritudinemque relinquunt. Imo in foveam trahunt damnationis perpetuæ, quemadmodum Salomon loquitur : Favus distil- *Ibid. v, 3, 4.*

laus labia meretricis, novissima vero ejus amara sicut absinthium. Et *assuefaciunt*, id est, assuetas efficiunt, *mentes hominum morbo*, id est infectivis ac pestiferis documentis, blanditiis, oblectamentis poetiarum narrationum, *non liberant* ab ejusmodi morbo.

Itaque, sicut unum contrariorum expellit aliud, ut nigredo albedinem; sic stultæ doctrinæ salubria documenta, deceptio veritatem, delectatio carnalis consolationem divinam, conscientiæ bonæ tranquillitatem occupatio vitiosa. Hoc est quod apud Marcum ait Salvator: *Ærumnæ sæculi, et deceptio divitiarum, et circa reliqua concupiscentiæ introeuntes in cor, suffocant verbum Dei, et sine fructu efficitur.* Hinc ad Timotheum scribit Apostolus: *Ineptas et aniles fabulas et vaniloquia devota, multum enim proficiunt ad impietatem, et sermo eorum ut cancer serpit; et iterum: Corrumunt mores bonos colloquia mala.*

Nunc sequitur alia ratio confutationis poeticalium demulsionum. *At, o poeticæ adulationes ac Musæ dulciter sed deceptorie personantes, si vestræ blanditiæ detraherent, id est auferrent, nobis quem profanum, id est aliquem sacrilegum, obstinatum, blasphemum, uti vulgo solitum, id est, sicut communi plebi consuetum est esse profanum; putarem minus moleste ferendum.* Nam talem minus diligo, et minus propinquus est mihi, et minoris est pretiositatis: imo jam periit suo demerito, quamvis damnationis inflictio sola summi Judicis misericordia differatur. Hinc Aristoteles fassus est, quod homo injustus, decies millies brutis est deterior. *Quippe, id est pro certo, nostræ operæ, id est opera, studia et subsidia nostra, nihil laederentur in eo: hoc est, de his quæ nos damus hominibus, puta de scientiis atque virtutibus, nil in ipso destrueretur, quia nil habet de hujusmodi bonis. Idcirco non spectat ad nos de ejus amissione specialem dolorem habere: quamvis eum diligamus propter conformitatem naturæ, et*

quoniam beatitudinis capax est, hinc quoque de ejus perditione communi afficiamur dolore. Propterea et Salvator de impiis Pharisæis locutus est: *Sinite illos, cæci sunt et duces cæcorum. De vilitate item et contemptibilitate cujuslibet impii, in libro Sapientiæ scriptum est: Cor iniqui cinis est, et terra supervacua spes illius, et luto vilior vita ipsius.*

Hunc vero Boetium novimus enutritum, id est instructum, studiis, id est exercitationibus atque scientiis, Eleaticis, id est Peripateticis seu Aristotelicis, atque Academicis, id est Platonicis. Narratur equidem, quod Plato cum quibusdam suis discipulis degere consuevit frequenter extra Athenas, in villa propinqua, Academia nomine, frequenti terræ motu tempestatibusque collapsa, in qua talia sæpe fiebant adhuc illis temporibus: quatenus in loco tam periculoso manentes, terrore circumdati carnalia facilius aspernarentur. Et quantum ad hoc, Academici nuncupantur Platonicis: quamvis interdum Academici aliter capiantur, puta pro his qui elegerunt de omnibus dubitare, dicentes quod in hac vita nil valeamus certo scire aut noscere, ut in pluribus locis refert ac reprobatur Augustinus. Quasi dicat Philosophia: *Valde ægre accipimus, quod virum istum in philosophia tam Platonicorum quam Aristotelicorum tam eruditum, subvertere et nobis auferre conamini, quum sit nobis carissimus, valde propinquus, conformis, et operis nostris repletus. Similitudo namque est causa amoris, et quanto quid alteri est similis, tanto et carius, ceteris paribus. Sic et benefaciens naturaliter amat beneficiatum, parens prolem, causa effectum, magister discipulum, et econtrario.*

Sed abite potius, Sirenes usque in exitium dulces, id est, o vos, Musæ poeticæ, instar Sirenum suaviter concinentes « usque in exitium », id est mortem advertentium cantum, recedite, eumque, id est virum istum Boetium, relinquitte meis Musis, id est carminibus, consolationibus et

doctrinis, *sanandum* in corpore, et *curandum* in corde. Porro Sirenes sunt pisees marini fortes et magni, vultum virgineum preferentes, quæ navigantibus propinquantibus eis accedunt atque duleissime cantant : quarum concentum si navigantes incaute adverterint, confestim præ suavitate cantus obdormiunt : sicque Sirenes navem protinus evertentes, devorant navigantes : quod est unum de præcipuis maris magni periculis.

His ille chorus, id est cœtus ille poeticearum Musarum, *increpitus*, id est reprehensus, *morstior*, id est valde tristis effectus de sua reprehensione et expulsione, *dejecit lutum*, id est in terram, *vultum suum, confessusque rubore verecundiam*, id est, suo rubore ostendit se confusum ac verecundiam passum, ut moris est redargutis, et sic *limen tristis excessit*, id est, mœrens exivit domum.

Consequenter describit Boetius quid ipse hæc cernens ac audiens egit. *At ego Boetius, cujus acies*, id est extremitas acuminis oculi, *mersa* (id est circumfusa humectaque) *lacrimis caligarat*, id est, clare videre non poterat, *nec* (pro Ne, vel « nec », id est et non) *possem dignoscere quoniam esset hæc mulier tam imperiosa auctoritatis*, id est tam potentis jurisdictionis atque tam magnæ reverentiæ ac potestatis, quæ tam audacter increpavit

A adulterinas consolatrices, et cui illæ mox paruerunt, *obstupui*, id est, vehementer mirabar, *visuque in terram defixo, quidnam deinceps esset actura, expectare tacitus copi*.

Tum illa propius accedens, in extrema lectuli mei parte consedit; meumque intuens vultum luctu gravem atque in humum morrore dejectum, his versibus dementis nostræ perturbatione conquesta est. In his nulla est difficultas. Servat quippe Boetius inchoatam metaphoram, loquens de philosophia quasi de veneranda, pia ac sapientissima muliere, quæ ex grandi compassione accessit, et sedit in ultima parte lecti in quo Boetius tanquam infirmus (secundum istam imaginariam et excogitam descriptionem) decubuit. Est enim consuetudo consolantium feminarum ita se applicare ægroto. Nec obstat metaphoræ, quod Boetius asserit se in lecto jacentem, dejecisse vultum in terram : nam et taliter jacens potest vultum versus terram defigere et eam inspicere. Est quoque desolatis ac tristibus consuetudinarium faciem declinare deorsum, sicut et mens eorum depressa est, ut exterior dejectio atque depressio interiori sit correspondens. — Porro, quod ait de oculorum caligatione et visus defixione in terram, certum est de exterioribus et interioribus visu et oculis posse exponi.

ARTICULUS VI

EXPOSITIO ALLEGORICA ET ANAGOGICA PROSÆ ISTIUS.

« **H**.EC dum mecum tacitus ipse repunditarem ». Quidquid in prosa hac de excellentia, pulchritudine, reverentia, apparatu, vestitu, consolatione, imperio Philosophiæ prolatum est, multo præclarior de theologia potest enuntiari. Dum ergo vir bonus ac sapiens, impiorum persecu-

D tionibus aggravatus, de sua molestatione mœrens affligitur ac intra se pie conqueritur, protinus offert se ei ad consolandum sacra Scriptura, hoc est theologia, omnium scientiarum regina ac imperatrix, stans « supra verticem », id est in apice mentis humanæ, et ipsius mentis capacitatem

Ps.cxxxviii, transcendens, sicut canit Psalmista : Mirabilis facta est scientia tua ex me; confortata est, et non potero ad eam.

Hæc theologialis sapientia est tanquam mater fecundissima et virgo; incorruptaque manens, concipit intra ambitum suum ac gremium, imo in utero suo, id est in suo intellectu, universos quos appetit Deo regenerare et spiritualiter gignere, perducendo eos ad supernaturale esse gratiæ et fidei ac virtutum, sicut discipulis suis scripsit Apostolus : Per Evangelium ego in Christo vos genui; itemque : Filioli mei, quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis. De hoc spirituali ventre mentis ac sapientiæ ait apud Joannem Christus : Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hæc sapientia, utpote theologia, innumerabiles filios parit, nutrit, confortat, et ad perfectam perducit mensuram : de quibus in Evangelio ait Salvator, Justificata est sapientia a filiis suis. Quæ et in Ecclesiastico fatetur : Ego sapientia effudi flumina; dixi, Rigabo hortum plantationum : quoniam doctrinam quasi antelucanum illumino omnibus, et enarrabo illam usque in longinquum, nec desinam in progenies usque in ævum sanctum.

Hæc theologia reverendissimi « vultus » est, quoniam ejus præsentia, gratiosa et speciosa est vehementer. Cujus oculi ardentissimi splendidissimique consistunt, videlicet sensus litteralis ac spiritualis corda legentium inflammantes, vel Scriptura novi ac veteris Testamenti. Vividus quoque color theologiæ, est exemplaritas quam causat in vita fidelium secundum tenorem præceptorum, documentorum et consiliorum evangelicæ legis, sicut præactum est.

Quæ theologia tam « inexhausti » est « vigoris », ut in Evangelio Christus asserat, Unus apex de lege non peribit; et rursus, Cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt. Certe tam inexhausti vigoris est theologia, quod nec philosophica argumenta, nec persecutiones tyrannicæ, nec magicæ artes, nec hæ-

reticorum figmenta, neque quæcumque tormenta contra eam prævaluerint. Imo tam inexhausti insuperabilisque vigoris ac firmitatis est sacra Scriptura seu christiænæ fidei theoria, ut ad Galatas dicat Apostolus : Licet nos aut angelus de cælo, evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus, anathema sit. Denique vigor philosophiæ rationi innititur naturali, quæ multipliciter potest deficere et errare; vigor autem theologiæ, increatæ innititur veritati supernaturalique lumini, quibus nec error nec falsitas potest misceri. Hinc naturali philosophiæ multi errores sunt mixti, theologiæ vero penitus nulli.

Insuper theologia a principio fuit mundi, et supernaturalis illa scientia angelis sanctis ac primo parenti infusa fuit et creata. Cujus « statura » diversa est, sicut de Philosophia expressum est : imo est ea multo sublimior, et de profundioribus ac incomprehensibilioribus tractans. De qua apud Baruch legitur : Quis ascendit in cælibus? Quis transfretavit mare, et invenit illam, et attulit illam super aurum electum? Non est qui possit scire vias ipsius, neque qui exquirat semitas ejus.

Amplius « vestes » theologiæ vocantur ornamenta virtutum, argumenta fidei christiænæ, supernaturalium decor charismatum : quibus omnibus Scriptura ornatur atque a Deo revelata ostenditur; litteralia quoque tegumenta et sensibilia signa, sub quibus veritas theologiæ celatur. Nam et de hac omnium scientiarum regina accipi potest illud in Psalmo, Adstitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate; et quod in Ezechiele ac Apocalypsi habetur de multiplici decore, vestitu, splendore Synagogæ atque Ecclesiæ. Verum vestium harum splendorem offuscet « neglectæ vetustatis caligo », hoc est vitiosa credentium (imo et theologorum quorumdam) vita et error : ita quod obscuratum est aurum, et mutatus est optimus color. De quibus dixit Apostolus : Dicunt se nosse Deum, factis autem negant.

Galat. 1, 8.

Baruch 3, 29-31.

Ps. XLIV, 10.

Ezech. XLIII: Apoc. XXI.

Thren. IV, 1.

Tit. 1, 16.

Et Isaias ait : Væ qui sapientes estis in oculis vestris, et eorum vobismetipsis prudentes. — Quemadmodum etiam dictum est de philosophia, quod partim sit speculativa partimque practica; sic dici potest de theologia, cujus duæ sunt partes, videlicet cognitio credendorum et cognitio agendorum : quarum prima est speculativa, alia practica. — At vero « manus violentorum » quæ vestem Ecclesiæ scindunt, sunt hæreticorum expositiones ac studia : quorum quidam tollunt particulas vestis istius, ut impii Manichæi, dicentes vetus Testamentum non esse a Deo lucis, et Montanus, qui mendose conflinxit librum Actuum Apostolorum non pertinere ad novi Testamenti scripturam.

Theologia demum in dextera sua tenet libros utriusque Testamenti, in sinistra vero « sceptrum » regale : nam ejus est eunctis scientiis imperare, ipsaque instruit universos, et regit fideles, ac omnibus ultro se offert, imo et paratissimam præbet, atque ad sui amplexum, susceptionem ac possessionem hortatur invitaturque singulos. Unde in libro Proverbiorum Salomon loquitur : Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem suam; in capite turbarum clamat, in foribus portarum urbis profert verba sua, dicens : Convertimini ad correctionem meam, et proferam vobis spiritum meum. Hinc et in libro Sapientiæ inducitur : Sapientia facile videtur ab his qui diligunt eam, et invenitur ab his qui quaerunt illam; præoccupat eos qui se concupiscunt.

Quumque theologia conspexerit hominem in Scripturis eruditum ac enutritum, in suis afflictionibus, adversitatibus, tentationibus consolationem consiliumque quaerentem in dictis et verbis poetarum, philosophorum, hæreticorum, potius quam in Scripturis et dictis Sanctorum; dolet et indignatur, increpat, reprobatur et expellit hujusmodi dicta : sicut et S. Hieronymus in Regula sua testatur se ab increata Sapientia increpatum direque flagellatum, eo quod in libris Platonis et Ciceronis po-

tius quam in divinis occuparetur ac delectaretur Scripturis. Hoc attendendum ac metuendum est multis, præsertim quibusdam dialecticis ac sophistis, qui in suis sophismatibus ac curiositatibus, poesi ac vanitatibus inaniter delectantur, in tantum quod divina obliviscuntur implere præcepta. Contra quod in Ecclesiastico docetur : Quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper; et in pluribus operibus ejus ne fueris curiosus, et in supervacuis rebus noli scrutari multipliciter. Tales cum ad inventionibus suis quasi cum gentium idolis fornicantur.

Postremo, quæ nunc dicta sunt de theologia viatorum, excellentius queunt intelligi de theologia et supernaturali sapientia comprehensorum seu Beatorum : ex ejus splendore et irradiatione angeli sancti nos viatores ipsis commissos consolantur, purgant, docent, custodiunt. Et quamvis sapientia illa clarior ineffabiliter eminentiorque consistat omni sapientia vitæ præsentis, nihilo minus etiam ipsa minima comprehendit, et de agendis nos instruit, ac per hoc mira dignatione se capacitati coaptat humanæ. Hujus sapientiæ « vestes » sunt dotes Beatorum et accidentalium præmia eorumdem, duplexque stola, de qua in Apocalypsi habetur : Datæ sunt illis singulæ stolæ. Verumtamen vestium illarum speciem nulla obscurat « caligo », nulla unquam vetustas minuit, discolorat, deornat, nulla violentia scindere potest, nec aliquid eis auferre : quoniam Beatorum perfectio, felicitas, decor, gloria, prorsus perpetua, incorruptibilis inamissibilisque consistit. Horum sapientia seu summa theologia, ardentissima caritate ornatur, perfectissima pietate formatur, plenissima humilitate fulcitur : ideo viatoribus condolet, et insidiatoribus ac deceptoribus eos inique consolantibus indignatur, ac ipsis exclusis, salubriter intus irradiat, lætificat, roborat ac tuetur.

Hanc expositionem sufficit tetigisse : nam ex præhabitis satis elicitur.

Is. v. 21.

Prov. i. 20, 21, 23.

Sap. vi. 13, 14.

Eccli. iii, 22, 24.

Apoc. vi. 11.

METRUM II

Heu, quam præcipiti mersa profundo
 Mens hebet, et propria luce relicta,
 Tendit in externas ire tenebras,
 Terrenis quoties flatibus acta (*al. aucta*),
 Crescit in immensum noxia cura!
 Hic quondam cœlo liber aperto,
 Suetus in æthereos ire meatus,
 Cernebat rosei lumina solis,
 Visebat gelidæ sidera lunæ;
 Et quæcumque vagos stella recursus
 Exercet, varios flexa per orbis,
 Comprensam numeris victor habebat.
 Quin etiam causas unde sonora
 Flamina sollicitent æquora ponti,
 Quis volvat stabilem spiritus orbem,
 Vel cur hesperias sidus in undas
 Casurum, rutilo surgat ab ortu,
 Quid veris placidas temperet horas,
 Ut terram roseis floribus ornet,
 Quis dedit ut pleno fertilis anno
 Autumnus gravidis influat uvis,
 Rimari solitus, atque latentis
 Naturæ varias reddere causas.
 Nunc jacet effeto lumine mentis,
 Et pressus gravibus colla catenis,
 Declivemque gerens pondere vultum,
 Cogitur (heu!) stolidam cernere terram.

ARTICULUS VII

ELUCIDATIO METRI HUIUS SECUNDI.

DESOLATIS ac tristibus consolatorium A prosperitatem excellentiamque advertere.
 est, si quem videant ex corde sibi Hinc Philosophia primo hoc genus reme-
 sinceriter compati, ac eorum pristinam dii Boetio adhibet, metricè alloquens eum.

Et appellatur hoc metrum dactylicum, eo quod dactylus prædominetur in eo, in penultimo semper positus pede. Vocatur quoque tetrametrum, quia ex quatuor pedibus constat : et hypercatalecticum, quoniam syllaba abundat in medio, quæ nullius pedis pars dicitur. Ait ergo Philosophia :

Heu! mens hujus Boetii mersa, id est obruta et demersa, *profundo quam præcipiti*, id est valde celeri, impetuoso, ac præcipitante inundantia ac abundantia adversitatum, afflictionum, dolorum, *hebet*, id est, obtusa est et impedita ad considerandum veritates ac rationes philosophicæ facultatis : ex quarum consideratione posset meritoque deberet se consolari, et in adversis gaudere, aut saltem non deprimi. *Et relicta propria luce*, id est claritate naturalis ingenii, splendore sapientiæ ac lumine rationis, quæ per abundantiam adversitatum et afflictionum sunt offuscata, atque ab actuali, expedito ac libero rationis judicio impedita, *tendit ire*, id est, præparat se ad eundem, seu ire intendit, *in tenebras æternas*, id est in maximas ignorantiarum, errorum ac vitiorum caligines, nisi sapientialiter revocetur. Tristitia quippe, nisi refrenetur ac moderetur, vehementer nocet animæ et corpori, præsertim ista quæ est sensitivi passio appetitus. De qua in Ecclesiastico scriptum est : Tristitiam longe expelle a te ; multos enim occidit tristitia, et non est utilitas in ea. Paritque tædium vitæ, ex quo tandem consequitur injectio manus sacrilegæ in se ipsum.

Eccli. xxx.
24, 25.

« Mens », inquam, *acta quoties*, id est sæpius agitata et mota hinc inde. *terrenis flatibus*, id est variis fortuitisque eventibus et mutationibus circa se factis per ablationem temporalium rerum, opulentia, dignitatis, honoris atque multiplicis olim habitæ prosperitatis : unde *cura noxia*, id est sollicitudo nociva, superflua de talibus recuperandis, *crescit in immensum*, id est, sine moderamine augetur, nisi per prudentiam et terrenorum contemptum frenetur. Ideo scriptum est in libro

A Proverbiorum : Expectatio sollicitorum peribit ; et in Ecclesiaste : Avarus non implebitur pecunia. Hinc in Proverbiis suis disseruit Seneca : Pecuniæ imperare oportet, non servire. Pecunia avarum non satiat, sed irritat. Talis quoque est cura ambitiosi : nam sicut cupiditas, ita ambitio crescit in infinitum ; et sicut cupiditas variis curis, suspitionibus, anxietatibus torquet avarum, sic dæmoniacæ ambitio ambitiosum.

B Ex his docemur, quod passiones et vitia, nisi in principio vigilanter domentur et reprimantur, non solum dejiciunt, sed et præcipitant mentem a celsitudine gratiæ ac virtutum in voraginem perditionis et culpæ. De quo profundo Salomon loquitur : Impius quum in profundum venerit peccatorum, contemnit. Si ab his præservari cupis periculis, noli ad transitorias opes neque ad mundanos honores immoderanter insipienterque affici.

Prov. xviii.
3.

C Hinc pandit Philosophia qualiter consueverit Boetius cursum, proprietates, naturas cœlestium corporum speculari, impulsiones quoque ventorum, distinctionesque temporum, et varia secreta naturæ.

Ilic Boetius quondam liber, id est olim ab exilio, curis, tristitiis diffortuniisque immunis, *suetus*, id est consuetus seu solitus, *ire*, id est mentis suæ considerationem extendere ac levare, *in meatus æthereos*, id est ad motus et cursus cœlestium corporum, *cernebat celo aperto*, id est desuper evidenter patente et a nubibus discooperto, *lumina*, id est radios, *solis rosei*, id est splendidissimi solis, instar albæ ac niveæ rosæ albescentis ac visum dulciter demulcentis, id est, quemadmodum rosa suo decore atque odore delectat videntem : juxta illud Ecclesiastæ, Dulce lumen, et delectabile oculis videre solem.

Eccle. xi, 7.

Visebat quoque, id est, frequenter ac desideranter videbat, *sidera gelidæ*, id est frigidæ, *lunæ*. In quibus verbis ponitur plurale pro singulari, videlicet « sidera » pro sidere, ut sit sensus : « Visebat » sidus « lunæ » (intransitive), hoc est lunam quæ

vocatur sidus, quemadmodum ceteri quoque planetæ. Vel dicit « sidera lunæ », quoniam luna sub diversis figuris apparet, nunc cornuta, nunc plena, nunc semi-plena; seu propter diversitates radiorum et effectuum. Possunt item per « sidera lunæ » intelligi stellæ Pleiades, quæ cum luna communicant in humido, habentes dominium super aquas, in quibus simul cum luna causant fluxum et refluxum, ac alios varios motus et alterationes quamplures.

Et quæcumque stella exercet vagos recessus, id est incertos, multiplices, instabiles motus, gyrationes, retrogradationes, ascensiones, depressiones (quod non competit nisi stellis erraticis, quæ communiter dicuntur planetæ), *flexa*, id est revertens, *per orbis varios*, id est sphæras diversas, quas successive intrat et exit, loquendo de sphæris in ipso orbe planetæ imaginatis aut assignatis, ut mox dicetur, quum non sit fixus in suo orbe, *comprehensam numeris victor habebat*, id est, ipse Boetius « victor », id est, prævalens in sua astronomica inquisitione inveniendò quod quærebat, « habebat » stellam hujusmodi « comprehensam », id est limitatam et determinatam, « numeris », id est proportionibus certis quas habet respectu motuum aliorum planetarum: omnes enim in suis naturis, viribus, influentiis, motibus, sunt coordinati et compropportionati, quemadmodum species numerorum, sicut et totus ordo universi, ut ait Philosophus septimo et duodecimo Metaphysicæ.

Consequenter Philosophia insinuat Boetium aliis multis fuisse peritum. Attamen circa textum inductum aliqua inferius sunt dicenda.

Quin etiam, id est, pro certo Boetius iste consuevit videre atque inquirere, *causas unde*, id est ex quibus seu propter quas, *flamina sonora*, id est venti alte sonantes, *sollicitent*, id est, moveant et agent, *æquora ponti*, id est aquas seu flumina maris. Solebat quoque considerare *quis spiritus volvat*, id est, circulariter mo-

veat, *stabilem orbem*, id est incorruptibilem sphæram cœlestem: hoc est, utrum sphære cœlestes moveantur immediate ab increato Spiritu, utputa Deo, an ab intelligentiis vel animabus nobilibus; *vel cur sidus*, id est sol, qui antonomastice dicitur « sidus », tanquam maximum astrum virtute et quantitate, *casurum* secundum apparentiam *in undas hesperias*, id est in aquas occidentales, seu in aquas Oceani versus occidentem, *surgat*, id est, oriatur mane, *ab ortu rutilo*, id est orientali parte

cœli tunc resplendente ex solis accessu. Loquitur autem Boetius more poetico, secundum vulgi opinionem: quoniam stantes in littore maris sole occidente, ex tumore seu elevatione fluctuum maris privantur intuitu radiorum solarium, sicque ipsis videtur quod sol demergatur in mari; putabantque aliqui, quod ibi lavaretur a sordibus quas ex vaporibus in aere ascendentibus circumeundo contraxit. Verum hæc ex grandi imperitia prodierunt. Sol quippe in sua permanet sphæra, quæ inter septem sphæras planetarum, secundum Ptolemæum, est media: sicque inter mare Oceanum et solem mediant et consistunt elementa aeris et ignis, atque adhuc sphære tres planetarum, qui sunt, luna, Venus, Mercurius. Nec vapores transcendere possunt regionem elementarem, neque cœlestia corpora peregrinarum seu extranearum impressionum sunt susceptiva.

Præterea Boetius iste consuevit perspicere *quid temperet*, id est, quæ causa temperatas efficiat, *horas placitas**, id est placentia et delectabilia tempora, *veris*, id est illius partis anni, *ut ver ornet terram roseis floribus*, id est floribus rosarum, seu et aliis floribus instar rosarum pulchris ac dulcibus: quod ver facere dicitur, quoniam fit in vere ex influenza solis et aëtarum causarum. *Quis dedit pleno anno*, id est in anno perfecto; vel in « anno pleno », id est abundantanti, quia tunc fructus collecti abundant; *ut fertilis autumnus*, id est quod tempus illud au-

tumale fertile, id est uber et fructuosum multis fructibus tunc maturis, *influat uvis gravidis* (id est maturis) depurationem terrestritatis et humiditatis grossioris ineptæ. *Solitus* etiam fuit iste Boetius *rimari atque reddere*, id est perscrutari et assignare, *varias causas naturæ latentis*, id est occultarum naturalium proprietatum ac virium, actionum atque effectuum. Quibus, secundum Gilbertum libro Sex principiorum, natura operatur occulte : ex cuius sinibus rationes trahuntur et causæ nascuntur naturalium operum, secundum Richardum libro suo de Trinitate.

Descripto statu jucundo, speculativo, scholastico, in quo Boetius antea fuit, hic subjungit Philosophia statum tristem, desolatum ac miserum, in quo eum esse conspicit : facitque exclamationem ex vehementia compassionis, quia opposita juxta se posita evidentius cognoscuntur.

Nunc jacet, id est, Boetius qui olim tam sapienter ac speculative refloruit, jam decumbit desolatus et ager, quasi ignarus, *lumine mentis effeto*, id est, splendore sapientiæ et luce scientiæ destitutus. *Et pressus colla*, id est in collo circumdatus et circumcinctus, *catenis gravibus*, id est gravantibus : quoniam moris est apud quosdam, quod captis mittitur catena in collo seu alia corporis parte. Imo, ut tangit S. Bernardus, scelerati Judæi, Christo

capto, miserunt catenam in collo ipsius. In Jeremia quoque habetur : Tulit Hananias catenam de collo Jeremiæ prophetæ, et fregit eam. Simili modo in Actibus Paulus ait apostolus : Propter spem Israel catena hæc circumdatus sum. *Gerensque* iste Boetius *vultum pondere* tristitiæ vel ex onere catenæ *declivem*, id est prouum et declinatum ad terram, *heu! cogitur cernere*, id est inspicere, *stolidam terram*, id est inanimatam ; vel « stolidam » causaliter, id est, materialiter homines stultificantem, qui amore terrenorum sapientiam veram relinquunt, imo summum deserunt bonum, et creaturis tam vilibus magis quam Creatori inhærent : quod prorsus stultissimum est. Et de taliter stultis Salomon protestatur : Stultorum infinitus est numerus. In quibus puerilitatis vitium regnat, quod dono sapientiæ prorsus contrariatur. Quemadmodum enim pueri ratione nondum utentes, poma et pira præferunt auro obryzo pretiosisque gemmis ; sic exæcati miserique carnales, læda et vilia ista carnalia ac terrena superpræstantissimo Deo ac pretiosissimis ejus donis, charismatibus gratiæ et gloriæ, stolidissimo corde præcligunt ac præponunt. Idecirco, ut Isaac Israelita philosophus protestatur, sub tristissimo orbe terræ infimæ retrudentur et concludentur, nec unquam eis ad loca amœna patebit egressus.

ARTICULUS VIII

DUBIORUM AC QUESTIONUM HUIUS SECUNDI METRI PROPOSITIO ET EXPEDITIO BREVIS.

JOANNES. — Circa hoc metrum multa mihi oriuntur dubia : primum, an sol sit rosei coloris ; secundum, an luna sit frigida ; tertium, an planetæ habeant motus vagos, incertos ac plures ; quartum, an idem planeta moveatur per orbem diversos ; quintum, quid sit ventus, et de di-

versitate ventorum, et de causa variæ impulsionis ac vehementiæ eorum ; sextum, utrum orbem cælestes ab aliquibus moveantur spiritibus ; septimum, quid sit causa diversitatis temporum ac variæ qualitatis eorum.

DIONYSIUS. — De his hic multa possent

induci, quæ in libro de Cœlo et mundo, et **A** super secundum Sententiarum, atque in libro Meteororum potius habent locum : propter quod hic ad hæc succinetim sine argumentis est respondendum.

Ex eodem quoque fundamento ad duo prima datur responsio. Nempe, ut asserit **Thomas** in prima parte Summæ, et super secundum Sententiarum, in Summa etiam contra gentiles libro secundo ac tertio (et idem scribit **Albertus** in Summa, et libro de Coæquævis, tractatu de Cœlo), **Plato** et **Socrates**, imo et omnes philosophi **Aristotelem** præcedentes, dixerunt cœlestia corpora, utputa orbis, sidera et planetas, esse naturæ elementaris, et præsertim constare ex aqua aut igne. Juxta opinionem hujusmodi possit dici, quod qualitates elementares, ut calor et frigus, qualitates quoque secundæ ex varia primarum qualitatum commixtione resultantes, ut color, in cœlestibus consistant corporibus. **Aristoteles** vero primo invenit aliam viam contrariamque doctrinam, videlicet quod cœlestia corpora non sint naturæ elementaris, ita quod nec gravia sint, nec levia, nec calida, nec frigida, nec sicca, nec humida, nec colorata, nec proprie tangibilia : ideo nec alterari queunt neque corrumpi, nec peregrinam valent impressionem suscipere. Hinc nec in orbe lunæ nec super eundem dixit **Aristoteles** posse accidere malum. Propter quod sensit etiam corpora illa prorsus incorruptibilia esse. **Plato** autem in primo **Timæi**, causam incorruptibilitatis eorum dixit esse voluntatem supergloriosissimi Creatoris : quod et **Damasceus** libro secundo fatetur. Et sicut **Doctor solennis**, puta **Henricus**, in **Quodlibetis** suis declarat, **Plato** in hoc multo melius quam **Aristoteles** philosophatus est. — Itaque, juxta **Aristotelis** viam, nec sol coloratus est roseive coloris, proprie fando, sed per similitudinem et apparentiam quamdam, quemadmodum quædam stellæ rubei esse coloris videntur ; vel nisi color sumatur extense, prout lucem includit : ut quum dicimus, quod color objectum

est visus. Sic nec luna est proprie frigida. Unde communiter dicitur, quod corpora illa cœlestia sunt calida, frigida, sicca aut humida effective, non formaliter : quoniam in inferioribus causant hujusmodi qualitates, non autem in se ipsis eis afficiuntur aut informantur. Tripliciter namque vocatur aliquid tale aut quale. Primo formaliter : ut sol dicitur lucidus, et ignis calidus. Secundo effective : sic luna dicitur gelida, et vinum etiam congelatum asseritur calidum. Tertio significative : ut **urina** dicitur sana.

Quocirca pensandum, quod quamvis christiani nostri philosophi, **Thomas**, **Albertus**, **Bonaventura**, **Ægidius**, **Henricus**, ac alii, præinductam **Aristotelis** doctrinam sequantur de natura cœlestium corporum ; nihilo minus sancti doctores et beatissimi Patres, tam Latini quam Græci, primam opinionem tuentur, quod scilicet naturæ sint elementaris. Hoc **Augustinus** super **Genesisim**, **Ambrosius** in **Hexaemeron**, **Gregorius** super **Job**, **Hieronymus**, **Beda**, **Athanasius**, **Gregorius Nazianzenus** (quibus duobus nemo fuit ausus contradicere in Scripturis), **Cyrillus**, **Theophilus**, **Chrysostomus**, **Gregoriusque Nyssenus** ac **Damasceus**, concorditer sunt testati. Propter quorum auctoritatem, potissime quia Scriptura canonica id satis evidenter insinuare videtur, **Josephus** quoque clare hoc ipsum primo capitulo primi sui libri deprompsit : hinc, inquam, super secundum **Sententiarum** secutus sum hanc **Sanctorum** positionem. Nec **Aristotelis** argumenta quidquam contra eam concludunt, prout ibi ostendi.

Ad tertium dico, quod de hoc sunt duæ opiniones solennes. Una **Aristotelis** et **Commentatoris**, dicentium quod planetæ sunt fixi in orbibus suis, unusquisque in sphaera sua, quemadmodum stellæ in firmamento : et ita non haberent motus vagos, incertos, erraticos, ut communiter fertur, et auctor in textu sentire censetur. Alii vero, ut **Ptolemæus**, **Albumasar**, **Albategni**, et plures astrologi, longe aliter opi-

nantur, dicentes planetas non esse fixos in circulis suis, imo nec ascendere nec deprimi in eisdem, et in epicyclis eccentricisque moveri, et jam esse stationarios, modo retrogrados.

JOANNES. — De his frequenter audiui, nec ea intelligo : ideo precor ut de his plenius eloquaris.

DIONYSIUS. — Quamvis hoc speculationis existat alterius, compendiosius tamen quo potero respondebo. Itaque Bonaventura in Scripto secundi Sententiarum : De hac (inquit) questione controversia est inter naturales et mathematicos, puta astrologos. Mathematici namque potissime attendentes ea quæ apparent circa cœlestia corpora, ut illa queant salvari simul cum uniformitate et perpetuitate motus cœlestis, epicyclos posuerunt atque eccentricos, planetas quoque propriis motibus moveri in propriis epicyclis : sicque salva motus ipsius sphaeræ uniformitate, interdum contingit planetam deprimi, aliquando elevari, secundum motum ipsius planetæ in epicyclo, et epicycli in eccentrico, atque eccentrici circa proprium centrum, quod est extra centrum mundi. Porro positio naturalium, ut Aristotelis et sequacium ejus, est quod planetæ non moventur nisi suorum orbium motu, instar clavi fixi in rota : quia (ut asserunt) corpus cœleste seu orbis scindi non valet. Ponunt quoque idem esse centrum corporum superiorum et inferiorum, videlicet centrum mundi : et hoc, propter perfectam orbium rotunditatem, qui circulariter sic moventur quod unus alterum non subintrat. Ponunt etiam velocitatem majorem et minorem in motibus orbium, atque ex hoc apparere nunc retrogradationes, nunc progressiones in planetis : quia dum unus planeta sua velocitate alium multum præcedit, retrocedere alter videtur. Quæ omnia videntur rationi consona valde : quamvis positio astrologorum secundum judicium sensuum verior videatur, quia secundum eam sensus circa cœlestium motum non fallitur. Attamen prima illa

positio verior esse videtur. Hæc Bonaventura.

Veruntamen huic positioni plures theologi contradicunt. Ait quippe Richardus de Mediavilla super secundum Sententiarum : Stellæ quæ sunt in sphaera octava, fixæ in ea sunt. Ideo propriis motibus non moventur, sed motu tantummodo sphaeræ illius seu firmamenti : quod proprio motu movetur ab occidente in orientem uno gradu in centum annis ; per motum vero nonæ sphaeræ movetur motu diurno ab oriente in occidentem. Quilibet demum planeta, præter motum diurnum suæ sphaeræ, qui est ab oriente in occidentem, et præter motum proprium illius sphaeræ, qui est ab occidente in orientem, movetur etiam motu deferentis. Insuper unusquisque planeta, præter solem, ultra motus præfatos, movetur motu epicycli sui ; solusque sol inter planetas epicyclo caret. Nec putandum quod epicyclus transferatur de una parte deferentis ad aliam : sed sicut tota sphaera movetur motu circulari circa centrum suum, et deferens circa centrum suum ; ita et epicyclus movetur motu circulari circa suum centrum, quod habet inter convexum et concavum deferentis. De luna vero multis videtur, quod motu proprio circulariter moveatur circa centrum suum, quod habet inter epicycli concavum et convexum : quoniam macula lunæ nunquam apparet nobis opposito modo, ita ut pars maculæ quæ apparet superius, appareat interdum inferius. Hæc Richardus.

Præterea dictis Richardi concordans Durandus : Communis (ait) opinio nunc est, quod planetæ sunt stellæ erraticæ, et non fixæ. Ideo, quanquam Aristoteles dicat secundo Cœli, quod planetæ moveantur solo suorum orbium motu, verius tamen dicunt astronomi, quod moveantur in epicyclis atque eccentricis. Quod de eccentricis patet : quoniam stella quæ movetur dumtaxat motu sphaeræ, non potest quandoque magis, quandoque minus terræ appropinquare, quoniam omnes sphaeræ sunt

concentricæ; planetæ autem uno tempore plus propinquant ad terram quam alio, sicut per astrologica patet experimenta. Hinc astronomi sunt coacti ponere motum planetarum in eccentricis circulis, quorum una pars maxime removetur a terra, ut aux seu elevatio ejus; altera vero magis accedit ad terram. Idem patet de epicyclis: quoniam si planetæ solum moverentur motu sphaerarum, quum sphaeræ planetarum moveantur ab occidente in orientem, sic si planeta aliqua nocte esset ex directione alicujus stellæ fixæ, sequenti nocte præcederet ipsam versus orientem: ejus oppositum in quibusdam planetis frequenter videmus. Ergo præter motum sphaerarum, oportet in eis ponere motum retrogradationis: quod fit in epicyclis, in quibus planetæ consistunt retrogradi, stationarii vel directi. Verumtamen non dividitur sphaera planetæ. Ponitur quippe eccentricus circulus inter duas superficies sphaeræ existens, ejus una medietas magis accedit ad superficiem sphaeræ concavam, altera ad convexam; et movetur hic circulus infra sphaeram, quum sit sphaeræ contiguus et non continuus; et motu ejus movetur planeta, quasi sit pars ejus: planeta, inquam, habens eccentricum sine epicyclo, ut sol. Si vero habeat epicyclum cum eccentrico, tunc epicyclus poneretur moveri in eccentrico per modum quo eccentricus fertur moveri in sphaera: quoniam epicyclus est sphaericum corpus infra eccentricum comprehensum et non continuum: ideo potest in eccentrico proprium motum habere. Cujus epicycli pars est planeta. Hæc Durandus.

JOANNES. — Materia ista difficilis est; confortata est, et non potero ad eam.

DIONYSIUS. — Non solum difficilis, imo et pro magna parte certitudine carens: quod constat ex hoc quod tot magni magistri tam vehementer diversificantur in ea. Nam et S. Thomas affirmat positionem illam Ptolemæi de epicyclis atque eccentricis, demonstrativam rationem non habere, nec necessitatem concludere, sed

A interim probabiliter sic teneri, quia hucusque non est inventus aptior modus salvandi ea quæ in motibus apparent cœlestibus. Denique hoc quod ait Durandus, planetam esse epicycli partem, instantiam patitur: sic enim non posset separari ab eo, nec egredi illum. Rursus, non solum Plato in Timæo, sed etiam Ptolemæus asseruit stellas sphaeræ octavæ proprio motu moveri in ea, sicut movetur piscis in aqua et avis in aere. Quæ tamen opinio non solum naturalibus rationibus, sed et auctoritate Scripturæ canonicæ improbatur, quum in libro Job dicatur: Tu forsitan cum Deo fabricatus es cœlos, qui solidissimi sunt, quasi ære fusi. Job xxxvii, 18.

JOANNES. — Si hoc de cœlis quoque seu orbibus planetarum intelligatur, apparet quod planetæ nequaquam proprio motu moveantur in sphaeris suis, nec in aliquo cœlesti corpore queant ascendere, descendere, retrogradi, nec non stare (quum motus hujusmodi sine corporum illorum divisione et sectione nequeant fieri), sed in suis fixi sint circulis.

DIONYSIUS. — Jam ad hoc est tacta responsio. Verum si hanc disputationem diffuse voluerimus prosequi, incidemus Oceanum. Hinc te remitto ad scripta mea super secundum Sententiarum, in quibus de omnibus his dictum est satis prolixè ex Alberto, Thoma, Guillelmo, Richardo, Petro, Scoto, Udalrico, ac aliis multis, et introducta sunt dicta Ptolemæi in Almagesti, verba Alpetragii, Albategni, Albusmasar, Alfragani, ac aliorum. In quibus sunt multa vera et certa, aliqua nihilo minus incerta, ne dicam erronea. Nam et inter se discrepant sæpe, ita ut omnibus illis perlectis ac rite pensatis, non immerito fateamur nos experiri, quod vere scriptum sit in Sapientiæ libro: Difficile æstimamus quæ in terra sunt; et quæ in prospectu sunt, invenimus cum labore: quæ autem in cœlis sunt, quis investigabit? Hinc et Salomon protestatur in Ecclesiaste: Cunctæ res difficiles; non potest eas homo explicare sermone. dist. xiv, q. 3-5; xv, q. 1. Sap. ix, 16. Eccle. i, 8.

JOANNES. — Ad aliorum (si placet) du- A per epicyclos et eccentricos et auges sal-
biorum solutionem procede. vantur.

DIONYSIUS. — Quarta quæstio fuit, an
cf. l. XXII, idem planeta moveatur per orbés diver-
p. 63 B et s. sos. Cujus solutio ex præhabitis pendet.
Non est enim putandum, quod unus pla-
neta exeat circulum suum seu orbem prin-
cipalem, atque alterius planetæ introeat
sphæram, eo modo quo septem ponuntur
esse orbés planetarum. Porro septem illis
orbibus multi adjiciunt alios orbés plures.
Unde Scotus in Scripto secundi post dis-
putationem prolixam concludit : Oportet B
ponere epicyclos, qui non sunt orbés ter-
ram circumdantes, sed parvi orbés situati
in determinatis partibus orbium circum-
dantium terram. Attamen quidquid sit de
epicyclis, cæli seu orbés mobiles erunt ad
minus viginti quinque. Sicque loquendo
de orbibus, dicitur idem planeta moveri
per orbés diversos.

JOANNES. — Materia ista videtur mihi
esse abyssus multa, imo pelagus infini-
tum; et quo plures moveo quæstiones, eo
graviores incido dubitationes, imo et ad- C
mirationes. Nempe hucusque putavi, sicut
et sæpius legi, non esse mobiles cælos
nisi novem, vel (ut aliqui dicunt) decem,
videlicet : septem circulos planetarum, fir-
mamentum, et nonam sphæram, quæ di-
citur cælum crystallinum; ultra quod
ponunt nonnulli decimum cælum, quod
primum mobile nominant.

DIONYSIUS. — Qualiter hoc verificetur,
ex nunc factis elicere potes, videlicet quod
septem dicantur sphære planetarum prin-
cipales.

JOANNES. — In his nihil respondes nisi
recitative, aliorum videlicet responsa po-
nendo.

DIONYSIUS. — Quid necesse est de incer-
tis certo loqui, et incerta pro certis indu-
ci? Nonne, ut Aristoteles ait, ad pauca
respicientes falluntur de facili? Denique,
ut quod verum est fatear, ad ponendum
epicyclos et eccentricos atque auges non
inclinor : imo per diversitatem motorum,
ac aliis modis, videntur posse salvari quæ

JOANNES. — Procedere cogimur.

DIONYSIUS. — Quæstiones movisti secun-
dum ordinem textus et metri, quærendo
quinto loco de ventis, et sexto de cæle-
stium corporum motoribus. Quumque hæc
quæstio sexta ad præcedentes magis de-
pendeat, primo respondebo ad eam.

Itaque, sicut de præfatis materiis, ita de
motoribus cælestium corporum sunt mul-
tæ ac variæ opiniones. Nempe, ut in Sum-
ma sua refert Udalricus, Ptolemæus in Al-
magesti dicit intelligentias non movere
cælos, sed solam Creatoris voluntatem :
quod et multi mathematicorum affirmant,
specialiter vero Alpetragius in Scientia se-
cretorum astronomiæ, quæ sibi asserit re-
velata. Dicit namque omnes cælos im-
mediate moveri virtute divina, et quod
diversimode moventur, hoc esse propter
distantiæ gradus a primo : quoniam virtus
primi motoris major est in mobili im-
mediato; ideo illud movetur velocius. Hanc-
que posuit causam, quod stellæ videntur
stantes sive retrogradi. Hæc Udalricus. Da-
mascenus quoque videtur hujus esse posi-
tionis in aliquibus scriptis.

Porro Bonaventura in Scripto secundi
Sententiarum : In hac (inquit) quæstione
sunt duæ positiones probabiles, rationi ac
Scripturæ concordēs. Una, quod cælum
movetur a propria forma substantiali, quo-
niam habet quantitatem atque figuram per
quam habile est ad hujusmodi motum.
Habet etiam perfectionem et formam lu-
cis, quæ inter ceteras formas corporales
est magis activa, et quasi medium tenens
inter formas corporales ac spirituales :
sicque virtute hujus formæ moventur cæ-
lestia corpora motu orbiculari multo for-
tius ac sufficientius quam elementa motu
recto; nec ad motum cælestem adhiberi
oportet ministerium intelligentiæ aut ani-
mæ, quemadmodum nec ad motum ele-
mentaris naturæ. Nec obstat quod cælum
recedit ab eodem loco ad quem movetur.
Cælum namque proprie non movetur ad

locum, sed potius circa locum; nec pars A existens in oriente movetur ad occidentem quasi situm illum determinate intendens, sed quia intendit moveri orbiculariter, qui est motus naturæ suæ conveniens. Alia positio est, quod Deus movet cælum intelligentia seu angelo mediante, juxta congruentiam ordinis universi, quo corporalia per spiritualia moventur ac gubernantur. Unde quemadmodum congruum est angelos deputari ad ministerium hominum, sic congruum est quosdam angelos deputari ad motum regimenque cælorum. B Ista positio est magnorum in theologia et philosophia, quoniam concors est fidei, pietati ac rationi. Ex præcedenti vero positione sequi videtur, quod quies esset cœlestibus corporibus innaturalis seu violenta. Tertia demum opinio est dicentium corpora cœlestia esse animata et ab animabus suis moveri. Quæ opinio est falsa: propter quod Augustinus retractat illud verbum quod dixerat in libro de Immortalitate animæ, quod mundus animatur. Hæc Bonaventura.

Sed quia prolixum est singulorum recitare opiniones, breviter dico, quod intentio Platonis ac Aristotelis fuit, corpora cœlestia esse veraciter animata, et a propriis animabus tanquam a motoribus intrinsicis et conjunctis moveri. Quod Thomas in Summa contra gentiles, tertio libro, atque in prima parte Summæ et in Scripto secundi Sententiarum idonee reprobat. Insuper, motus orbium non solum esse dixerunt ab animabus, sed etiam ab intelligentiis, ita quod animæ illæ cœlestium D corporum in movendo ab intelligentiis dirigerentur, prout istud in libro de Causis exprimitur. Origenes quoque corpora cœlestia dixit animata, in libris Periarchon ac Stromatum. Quod et S. Hieronymus sensisse videtur, exponendo illud Ecclesiastæ: Lustrans universa in circuitu pergit spiritus. Ubi per spiritum intellexit Salomon solem. Unde hoc exponendo ait Hieronymus: Ipsum solem Salomon spiritum nominavit, eo quod sol animal sit

et spiret ac vigeat, ac omnes orbes suo expleat cursu. Hoc idem tenet Rabbi Moyses, et auctor libri de Causis, qui fuit Judæus philosophus, multique alii Israelitæ philosophi: quod etiam dicunt ex lege et Prophetis probari. Propter quod Rabbi Moyses loquitur, quod sunt animalia Deo obedientia et apprehensores ipsius, et cantant ei canticum grande ac laudem sublimem. At vero B. Augustinus de his in pluribus loquitur locis (ut super Genesim ad litteram, et in Enchiridio, in libro quoque de Immortalitate animæ, atque in libris de Civitate Dei) dubitative magis quam assertive.

Sed S. Basilius, et Damascenus libro secundo, affirmant expresse contrarium. Hinc Albertus, Alexander, Thomas, Petrus, Bonaventura, Richardus, in suis Scriptis super secundum Sententiarum fatentur, quod absolute loquendo, cœli non sunt proprie animati. Imo, ut addit Richardus, dicere cœlestia corpora esse animata, est articulus Parisiis condemnatus: tamen, C ut Scotus affirmat, excommunicatio illa non extendit se extra diœcesim. Itaque verius puto, quod corpora illa cœlestia non sunt vere ac proprie animata, et quod ab intelligentiis seu angelis moventur, vel a propriis formis, juxta institutionem ac jussionem omnipotentis, superdignissimi, interminabilis Dei. Hinc super secundum Sententiarum scribit Albertus: Quemadmodum asserit Damascenus, universa, divina jussione facta sunt et firmata, voluntatemque Dei et ejus consilium pro inconcussibili fundamento sortita sunt. Hinc Ambrosius primo libro Hexaemeron: Ego (inquit) qui profundum artis ac sapientiæ Dei comprehendere nequeo, non me disputationum libramenti committo, sed omnia in Dei potestate reposita credo, cujus voluntas fundamentum est universorum. Ideo illos suis contentionibus relinquamus, qui mutuis disputationibus se refellunt. Nobis vero satis est ad salutem non disputationum controversia, sed veritas præceptorum; nec argumentationum

Hebr. 1, 14.

Eccle. 1, 6.

astutia, sed fides mentis. Postremo sancti et devotissimi patres Gregorius, Bernardus, Beda, ac ceteri, in scriptis suis sentire videntur, quod nulla intellectualis ac rationalis creatura a Deo sit facta, nisi angelica et humana. Hieronymus etiam super Isaiam magis declinat ad hoc quod corpora cœlestia animata non sunt.

Restat jam respondendum ad quæstionem de vento, et de causa diversitatis ac vehementiæ eorundem ventorum.

De his Damascenus libro secundo testatur: Ventus est motus aeris. Et rursus: Ventus est fluxus aeris, a permutatione seu distinctione locorum ex quibus fluit, denominationes alternans, id est, diversa nomina sumens. Verumtamen ventus non est essentialiter ipse motus seu motio aeris: qui motus est accidens successivum; ventus autem substantia, sicut et ceteræ meteoricæ impressiones.

Seneca vero perhibuit ventum esse aerem agitatam seu motum. Quod etiam reprobatur, quum aer sit elementum, ventus autem impressio facta in aere, sumendo impressionem pro re impressa.

Hinc alii melius dicunt, quod ventus est vapor terrenus ad aeris superiora ascendens, aeremque fortiter pereutiendo impellens. Ventus namque, secundum Philosophum libro Meteororum, materialiter fit ex vapore sicco, grosso, terrestri; efficienter autem, ex calore solis elevante, non consumente, talem materiam. Hinc venti fortes præcipue sunt in autumno, sole circa autumnale æquinoctium existente: quia tunc sol comburendo, elementa exsiccant; propter quod vapor elevatus, magis est siccus et terrenus. Hinc in autumno terrena complexio, utpote melancholica, dominatur, quæ est sicca et frigida instar terræ. Locus quoque generationis ventorum est media aeris regio, potissime frigida, ad quam ascendit vapor terrenus: qui quum ex natura sua sit gravis et calidus, occurrit ei frigus regionis illius, inspissans et gravans illum vaporem, faciensque illum parum descendere.

A Calor vero solis in ipso vapore inclusus, ab ipso non valet faciliter separari, quoniam calor vehementius roboratur in sicco terrestri: ideo iterum elevat eum; sicque causatur violenta impulsio aeris, quæ ventus vocatur, ac juxta incrementum et minorationem causæ illius, est major et minor impulsio et vehementia. Hinc communiter fertur, quod ventus materialiter est exhalatio calida multum et sicca, naturaliter mota circa terram: et ita ad ventum requiritur et concurrens agitatio aeris.

B Postremo de his in compendio dicitur: Quatuor sunt venti principales, videlicet: Subsolanus ab oriente, temperatus, habens a dextris Vulturum desiccantem, et a sinistris Eurum nubes generantem. Item a meridie est Auster calidus, qui fulmina gignit et pluvias largas, habens a dextris Africum calidum, et a sinistris Notum temperatum et pestilentias inducentem. Porro a septentrione Aquilo frigidus, habens a dextris Caurum facientem nives et grandinem, a sinistris Boream nubes constringentem et pluvias prohibentem. Ab occidente autem est Zephyrus flores producentem, habens a dextris Circium tempestatem et pluvias atque tonitrua producentem, a sinistris Favonium, in oriente nubila, sed serena in media parte aeris facientem. Turbo est ventus de nube egrediens, in se ipsum reflexus, vel duo venti simul lateraliter occurrentes, seseque juxta terram orbiculariter involventes. Terræ motus vero causaliter est vapor grossus de profundo terræ extractus, exire non va-

D lens propter superficiem terræ soliditatem: sicque coarctatus in interioribus concavitatibus, concutit terram.

Ad septimam quæstionem, quæ est de causa diversitatis temporum ac variæ qualitatis eorum, Damascenus libro secundo breviter respondens: Per solem, inquit, id est ex motu solis ascendentis et descendentis in zodiaco, consistunt quatuor versiones, id est quatuor differentiæ seu variæ partes anni. Quarum prima est ver seu vernalis: in qua Deus mundum crea-

vit. Unde in ea nunc usque germinant flores: estque multum conveniens*, sanguinis augmentativa, calida existens et humida. Consequenter ortu solis elevato ad partes aquiloni proximiores, succedit versio æstivalis, sicca et calida, ac rubeam choleram causans. Cui versioni seu parti succedit autumnus, choleram nigram augmentans, quoniam medium quoddam habet frigoris et caloris, siccitatis et humiditatis. Cui hiems succedit, quæ phlegmatis est auctiva, quum frigida sit et humida. Sic igitur Conditor sapienter providit ne a summa caliditate ad maximam frigiditatem deveniamus, ut non in maximas ægrotudines incidamus ex repentina permutatione contraria. Hæc Damascenus.

Qui eodem libro subjungit : Per ortum et occasum solis et lunæ, atque concursum planetarum ac siderum, dicunt Græci omnia quæ circa nos sunt dispensari; nos autem dicimus, quod non sunt causa eorum. Per quod Damascenus insinuat, quod non imprimunt actibus humanis fatalem necessitatem. Nihilominus habent suos natu-

A rales effectus in inferioribus istis, non directe in superioribus viribus animæ. Unde dixit Philosophus : Oportet hunc mundum contiguum esse lationibus superiorum, ut tota ejus virtus inde gubernetur. Propterea magnus et divinus Dionysius quarto capitulo de Divinis nominibus, de radio solis testatur, quod ad generationem visibilium confert, et ad vitam movet, et eam auget, nutrit ac perficit. Nam et experientia pandit, quod sole accedente in circulo obliquo, puta zodiaco, omnia renovantur in terra ac elementis, et renovatur facies mundi inferioris : arbores quodammodo reviviscunt, florent, virescunt, fructificant; tellus floribus variis, herbis, graminibus decoratur, fragrat, et quasi exhilarari videtur.

At vero tempus in se unum est, quod est mensura primi motus, per quem cetera mensurantur : cujus partes habere dicuntur varias qualitates, quæ ex motu lunæ et influentia solis præsertim causantur; et inde varias denominationes sortitur, tanquam ex his quæ fiunt in eo.

ARTICULUS IX

DE SPIRITUALI ET MYSTICA EXPOSITIONE SECUNDI METRI ISTIUS.

QUEMADMODUM sol suo lumine ac vigore superat lunam, ita theologia philosophiam, theologus quoque veri nominis, ut talis, philosophum. Theologia ergo conspiciens verum theologum (id est, theologus se ipsum, aut alium in theologia rite instructum, philosophicis considerationibus assuetum, seu contemplationibus aliquando deditum, atque in vita contemplativa ac virtuosa exercitatum) adversitatibus pressum, persecutionibus fatigatum, aut certe tentationibus carnis, mundi ac dæmonum victum, in vitia lapsum, multo sublimius deflet et consolatur eundem, dicendo :

Heu, quam præcipiti mersa profundo mens hebet! Hoc est : « Mens » hujus theologi, seu theologici, contemplativi, religiosi spiritualisve viri, « mersa » et obruta « profundo » valde « præcipiti », id est ingenti adversitate, vehementi tentatione, dolorosa afflictione, ut sunt : incarceration, depauperatio, diffamatio, exsilium, honoris, dignitatis, prosperitatis ablatio, percussio, mutilatio, læsio, ac dira et diuturna infirmitas, criminatio falsa, oppressio violenta; imo etiam consuetæ devotionis subtractio, ariditas cordis, solitæ alacritatis atque internæ consolationis amissio, ac

* alias con-
temperata

Cf. t. XXII,
p. 89 C et s.

spiritualis opulentiae dispensativa minoratio aut realis perditio : quæ interdum divinæ moderamine pietatis, interdum ex negligentia et incustodia mentis accidunt piis ac devotis personis, quæ et inde valide affliguntur, dum cœlestis Sponsi visitationibus consuetis, amplexibus interioribus, suavissimis osculis, solita gratiosa præventionem, sanctæ caritatis dulci incendio infinitæque munificentiae Dei exuberanti influxu se experiuntur destitui aut privari, atque in Deitatis obsequio tardas, desides, insipidas fieri, et in spirituali deficere pugna, ita ut cum Job sancto dicere habeant : Quis mihi det ut sim juxta menses pristinos, secundum dies quibus Deus custodiebat me, quando splendebat lucerna ejus super caput meum, et ad lumen ejus ambulabam in tenebris, quando secreto erat Altissimus in tabernaculo meo et Omnipotens mecum? Hoc est, quando devotus vir et homo vere spiritualis, seu religiosa persona desuper gratiose præventam, omnia agit cum sapore interno, cum consolatione superna, cum gaudio Spiritus Sancti, ita quod per omnes hujusemodi dies spirituale alleluia decantat, et festiva, imo solennia et serena sunt universa in corde ipsius, et ex sententia psallere potest Altissimo : Viam mandatorum tuorum cucurri, imo transilii ac volavi, dum ita dilatasti et visitasti cor meum. Tali (inquam) profundo repente aut valde præcipitanter mersa, in parte sive totaliter, mens hominis hujus, qui paulo ante stetit in sublimitate virtutum contemplationisque arce seu devotionis profectu, « hebet », id est, caligat interius ad considerandum mirabilia legis divinæ, ad intuendum acute pertinentia ad salutem, ad contemplandum suaviter promissa cœlestia, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec cor hominis comprehendere plene potest.

Talis dicere potest illud Psalmographi in persona intime pœnitentis : Quia cinerem tanquam panem manducebam, et potum meum eum fletu miscebam, a facie iræ indignationis tuæ, quia elevans allisi-

sti me. Sic quippe nonnunquam supersapientissimus Deus relinquit ad tempus hominem sibi ipsi seu propriæ fragilitati et adversitati, ut se ipsum clarius noseat, profundius humiliet ac deploret, magisque anxie recurrat ad Creatorem, de cetero quoque sollicitior ac eustoditior esse conetur.

Et propria luce relicta, videlicet Christo, qui ait : Ego sum lux mundi. De quo in Joanne habetur : Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Hanc lucem omnino relinquit quicumque mortaliter peccat. Cui a Baruch dicitur : Dereliquisti fontem sapientiæ. Unde de impiis conqueritur Deus apud Jeremiam : Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ. Qui autem in adversitatibus, correptionibus, aspersionibus aliquantulum contristatur paululumque turbatur, quamvis non prorsus succumbat, relinquit aliquid lucem istam, seu actualiter et complete non considerat eam, nec eam plenarie imitatur. Quam si satis sapienter adspiceret satisque fortiter sequeretur, gauderet utique in adversis sicut in omnibus divitiis, advertens et implens quod ait lux ista apud Matthæum : Beati estis quum maledixerint vobis homines, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversum vos, mentientes, propter me ; gaudete in illa hora et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. Mens ergo « relicta luce » increata, qui Christus est, et luce creata, utputa gratia ejus, seu sacre Scripturæ doctrina, *tendit ire*, id est, disponit se cadere, *in externas tenebras*, de quibus in Evangelio loquitur Judex de unoquoque iniquo qui est rebellis lumini : Ligatis manibus ejus et pedibus, mittite eum in tenebras exteriores.

Hoc accidit menti *quoties*, id est quam sæpe, *acta*, id est, agitata est, *terrenis fluctibus*, id est fluctuationibus et inquietudinibus passionum impatientiæ et mœroris, ex adversitate terrena et temporali : unde et *noxia cura crescit in ea in immensum*, quum tamen dicat Salvator, Nolite solliciti

Job xxix,
2-5.

Ps. cxviii,
32.

Ibid. 18.

Is. lxxiv, 4;
I Cor. ii, 9.

Ps. cxl, 10,
11.

Joann. viii,
12.
Ibid. i, 9.

Baruch iii,
12.

Jer ii, 13.

Matth. v,
11, 12.

Ibid. xxii,
13.

Ibid. vi, 34.

Philipp. iv. 6. esse in crastinum; atque Apostolus, Nihil solliciti sitis. Hoc evenit his qui a spirituali fervore ac virtuoso profectu tepentes ac corruentes, rursus mundanis curis et sensualitatis affectibus implicantur. Quibus ad Galatas ait Apostolus: Sic stulti estis, ut quum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini. Quorum unicuique Dominus ait in Apocalypsi: Habeo adversum te, quod caritatem tuam primam reliquisti. Hæc est vana sollicitudo et carnalis prudentia ejus qui non confidit in Deo. De quo in Ecclesiaste fertur: Qui observat ventum, non seminat; et qui considerat nubes, nunquam metet.

Denique taliter lapsus et ita subversum deplangit theologia, subdendo:

Hic quondam liber a curis et vitiis istis, *aperto cœlo*, id est patefacto sibi aditu regni cœlestis seu militantis Ecclesiæ. Unde

Apoc. iv. 1. in Apocalypsi ait Joannes: Apertum est ostium in cœlo. Et ostium est ipsemet Christus, sicut apud Joannem protestatur:

Joann. x. 7. Ego sum ostium ovium. Qui etiam merito suæ sacratissimæ passionis aperuit nobis januam regni cœlestis. *Suetus*, id est, assuetus fuit, *ire in meatus æthereos*, id est per contemplationem ascendere ad ascensiones et descensiones supernorum spirituum, ad actiones hierarchicas tam angelicæ quam ecclesiasticæ hierarchiæ (de quibus in libro de Hierarchia cœlesti et in volumine de Hierarchia ecclesiastica, divinus Dionysius cœliformiter tractat): hoc est, speculari qualiter tam in triumphanti quam militanti Ecclesia, superiorum sit purgare, illuminare, perficere inferiores; D

et obliquum, prout magnus Dionysius docet; qualiter sidera illa empyrei cœli de quibus ad Job Dominus ait, Ubi eras, quando ponebam fundamenta terræ, quum me laudarent astra matutina, et jubilarent omnes filii Dei? qualiter, inquam, ad imperium Creatoris cum inæstimabili reverentia atque promptissima obedientia

agant, moveantur et exsequantur quidquid placuerit illi, nec legem sibi desuper præfixam ulla ex parte unquam transgredi audeant, imo nec velint; qualiter etiam vultui ac gloriæ Conditoris ardentissime ac avidissime, inavertibiliter ac deliciosissime sint intenti. Sic item considerare solebat, qualiter vere fideles et sancti in sæculo isto, olim (præsertim in primitiva Ecclesia) Domino Salvatori suo cum omni subjectione, promptitudine et fervore huic ærumnosæ vitæ possibili, servierunt.

B Cernebat insuper lumina rosei solis. Roseus sol est Dominus et Salvator noster: de quo per Malachiam loquitur Deus Pater, Orietur timentibus nomen meum Sol justitiæ. De quo reprobi et injusti sero dicturi sunt illud in libro Sapientiæ: Erravimus a via veritatis, et justitiæ lumen non luxit nobis, et Sol intelligentiæ non est ortus nobis. « Lumina solis » hujus sunt sapientia et scientia ejus, intellectus et ratio.

Circa quod pensandum, quod Christo secundum naturam divinam atque humanam competit roseum esse solem, potissime tamen secundum divinam, qua in se ipso supersplendidissimus et superpulcherrimus est, ut in libro de Divinis nominibus princeps theologorum Dionysius tractat: imo sic est candor lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis, splendor gloriæ et character substantiæ Patris, ut in libro Sapientiæ et ad Hebræos asseritur. Et quamvis hoc modo non sint in Christo lumina plura, quemadmodum nec in Patre et Spiritu Sancto, sed unum simplicissimum lumen, quod est ipse; nihilo minus pluraliter dicuntur in eo lumina propter diversitatem effectuum, sicut dicuntur in eo misericordiæ multæ. Sed et lumina ejus sunt creata lumina universa ab ipso derivata, lumen naturæ, lumen gratiæ lumenque gloriæ. Amplius, secundum naturam assumptam Christus sol appellatur ineffabiliter excellentius quam quisquam Sanctorum. Nam et ita de plenitudine ejus accepimus universi, et ipse

Malach. iv. 2.

Sap. v. 6.

cap. iv, v.

Sap. vii. 26;
Hebr. i. 3.

Ps. cxviii. 156.

Joann. i. 16.

De Cælest. hier. c. iii, iv, vii-x, xiii, xv; de Eccl. hier. c. i, v, vi.

De Divin. nom. c. iv.

Job xxxviii. 4, 7.

non ad mensuram accepit Spiritum Sanctum, prout apud Joannem legitur. Sie quoque ait de eo Psalmista : Speciosus forma præ filiis hominum. Atque ut S. Dionysius contestatur, Christus non solum secundum suæ deitatis naturam, sed item secundum suam assumptam humanitatem, illuminat totam triumphantem ac militantem Ecclesiam. Sicque lumina hujus rosei solis sunt universa charismata Spiritus Sancti, omnia dona gratiæ et gloriæ, quæ eminentissime in ipso fuerunt et sunt : in quo, teste Apostolo, sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ Dei absconditi. Quidquid etiam gratiæ et virtutis, quidquid sapientiæ et perfectionis est in membris ipsius, hoc totum ab ipso profluxit, et ei est adscribendum, qui ait : Sine me nihil potestis facere. Nempe, quid habes quod non accepisti ? Et vehementer dolendum, quod homo qui aliquando adhuc spiritualis et contemplativus existens, conspexit per fidem et sapientiæ lucem hunc delectabilissimum solem, jam subversus jucundius inspicit aurum.

Talis quoque olim *visebat sidera gelidæ lunæ*. Per lunam designatur Ecclesia militans : quæ quantum ad iniquos et reprobos, qui multo plus in ea abundant, gelida nominatur, quia in illis exstincta est caritas, et torpor regnat ignaviæ, atque acediæ frigus. De quibus dicitur : Erunt homines sine affectione ; itemque : Quia abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum. « Sidera » hujus lunæ uno modo intelligi possunt homines litterati, quamvis iniqui et specie tenus religiosi ; prælati et clerici, quamvis carnales ac lædi. De qualibus loquitur Veritas : Væ vobis qui similes estis sepulcris dealbatis, quæ a foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum et omni spureitia : sic et vos a foris paretis hominibus justis, intus vero estis pleni hypocrisi et iniquitate. De uno hujusmodi siderum in Apocalypsi asseritur : Stella magna cecidit de cælo. Quod multi exponunt de Pelagio hæresiarcha. — Rursus per lunam intelli-

gitur Ecclesia militans, quantum ad electos et virtuosos : qui quamvis igne ferveant caritatis, tamen respectu triumphantis Ecclesiæ quasi frigidi perhibentur ; et ipsa Ecclesia militans, respectu civium supernorum est frigida. « Sidera » hujus lunæ electæ, sunt sapientes et virtuosi fideles, præsertim perfecti, atque idonei aliorum doctores, de quibus in Daniele scriptum est : Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti ; et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Unde hortatur Apostolus ad Philippenses : Sitis sine querela et simplices filii Dei in medio nationis perversæ, inter quos lucretis sicut luminaria in mundo. Hæc sidera intuemur, quoties meliores perfectioresque nobis attendimus, quatenus vitam, mores prudentiamque eorum sectemur.

Et quæcumque vagos stella recursus exercet. Per planetas non fixos, et varios motus habentes, exprimuntur prædicatores, viri cœlestes et boni prælati, ac homines misericordiæ actibus dediti : qui ad informandum, gubernandum adjuvandumque alios, hinc inde discurrunt per diversos gradus et status fidelium, tanquam per varios orbis cœli inferioris. Unde uni talium scripsit Apostolus : Prædica verbum, insta opportune, importune ; argue, obsecra, increpa in omni patientia. Et certe unicuique animarum curam habenti, incumbit implere quod in libro Proverbiorum Salomon exhortatur : Fac, fili mi, quod dico tibi, et temetipsum libera : discurre, festina, suscita proximum tuum ; ne dederis somnum oculis tuis.

Consimiliter homo talis adhuc spiritualiter vivens et contemplative conversans, intelligebat *causas unde sonora flamina*, id est ex quibus impetuosæ persecutiones et impiorum commotiones, *sollicitent æquora ponti*, id est, inquietent, infestent ac moveant plebem Dei, electos ac justos, innocentes et pauperes. Hoc quippe disponit, agit permittitque providentia Creatoris ad purgationem, profectum, salutem ele-

Joann. iii, 34
Ps. xlv, 3.
De Eccl. luer. c. i, v.
Coloss. ii, 3.
Joann. xv, 5.
1 Cor. iv, 7.
II Tim. iii, 2, 3.
Matth. xxiv, 12.
Ibid. xxiii, 27, 28.
Apor. viii, 10.

Dan. xii, 3.
Philipp. ii, 15.
II Tim. iv, 2.
Prov. vi, 3, 4.

etorum suorum, respectu quorum iniqui sunt quasi flagellum et virga Dei. Hinc, teste Gregorio, Abel esse renuit, quem Cain malitia non exereet. Hinc in Proverbiis inducitur : Leo rugiens et ursus esuriens, princeps impius super populum pauperem. De talibus scriptum est iterum in libro Proverbiorum : Est generatio quæ pro dentibus gladios habet, et commandit molaribus suis, ut comedat inopes de terra et pauperes ex hominibus.

Contemplabatur etiam *quis spiritus volvat stabilem orbem*. Stabilis orbis est Ecclesia militans confirmata in gratia : quia in ea semper sunt aliqui boni ac justi, et quamvis valeat conculsi, tamen non potest submergi. De qua Christus Petro promisit : Portæ inferi non prævalebunt adversus eam. De qua ad Timotheum scribit Apostolus : Ecclesia Dei vivi columna est et firmamentum veritatis. Hunc orbem volvit, regit, tuetur, conservat Spiritus Sanctus, Ecclesiam non sinens errare in fide et moribus, saltem in toto, quamvis in parte, imo et in parte majori, modo sit deformata, sicut et sæpius fuit. *Vel cursidus in hesperias undas casurum, surgat a rutilo ortu*. Interdum, justo Dei permitte judicio, infideles et perfidi in præliis prævalent Christianis, ita quod Sol, utpote Christus, videtur quasi succumbere diis seu legislatoribus perfidorum. Sed ipse ad libitum suum apparet potentior, et prævalet hostibus, ac reformat Ecclesiam in parte aut toto : sicque surgit « a rutilo ortu », gratia eoruseante.

Advertit etiam homo talis *quid veris placidas temperet horas*, etc., hoc est, qualiter infinita sapientia Creatoris distinguat ac variet tempora, et partibus anni proprias tribuat qualitates, causalitates atque effectus, sicut cantamus in Hymno :

Rector potens, verax Deus,
Qui temperas rerum vices,
Splendore mane instruis,
Et ignibus meridiem.

Quemadmodum enim philosophia reducit ista ad causas naturales, sic theologia ad

primam et altissimam causam, quæ est sapientia et providentia Omnipotentis. Et ita in libro Job ipse Creator de causa naturalium rerum inquit, dicendo : Quis conelulit ostiis mare, quando erumpebat quasi de vulva procedens? Numquid post ortum tuum præcepisti diluulo, et ostendisti auroræ locum suum? Quis est pluvie pater? aut quis genuit stillas roris? Hinc in eodem libro opera naturæ adscribuntur Creatori, quum dicitur : Nonne sicut lac mulsisti me, et sicut caseum meoagulasti? Pelle et eamibus vestisti me, ossibus et nervis compegisti me. — Denique ver, æstas, autumnus et hiems spiritualiter accipi possunt in anima, juxta similitudinem proprietatum harum quatuor partium anni : ut ver dieatur in anima, quando tranquilla est ab inquietudine passionum, et fructum virtutum ineipit parturire; æstas vero, dum fervet in Spiritu Sancto; autumnus, dum seminatur de novo semine verbi cœlestis; hiems, dum adversis magis afficitur.

Nunc jacet effeto lumine mentis : id est, homo iste qui aliquando talis fuit ac tantus, tam sublimis in vita, tam elevatus in contemplatione, tam divinus et proximus Deo, modo dejectus est, et adversitatibus tentationibusque depressus, terrenis intentus, jugo subditus vitiorum, et captivitate detentus spirituum malignorum; et qui nutriebatur in eroceis, hæc stercorea amplexatur. In quo illud verificatur Psalmistæ : Homo quum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus. Contra quod in Proverbiorum libro monetur : Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos erudeli, ne impleantur extranei viribus tuis. Quod fit dum dæmones tentando prævalent homini, eumque meritis atque virtutibus suis despoliant, juxta illud Osee : Comederunt alieni robur ejus, et ipse ignoravit.

Dum ergo videmus hominem spirituales collapsum, ferventemque spiritu, tepidum factum, et custoditum ac timoratum, dissolutum et negligentem effectum; intime

Prov. xxviii, 15.

Ibid. xxx, 14.

Matth. xvi, 18.

1 Tim. iii, 15.

Job xxxviii, 8, 12, 28.

Ibid. x, 10, 11.

Thren. iv, 5.

Ps. xlviii, 13, 21.

Prov. v, 9, 10.

Osee vii, 9.

condoleamus, pro ipso intime deprece- A consolari : quia electi Dei solent in vita mur, et ipsum pro viribus consolemur. Si hac adversitatibus visitari, paterne flagel- autem viderimus quempiam temporali pro- lari castigationibusque purgari, atque per *Act. xiv, 21.* speritate privatim corporaliterque affli- multas tribulationes intrare in regnum etum, in promptu est talem multipliciter cœlorum.

PROSA II

SED medicinae, inquit, potius tempus est, quam querelæ. — Tum vero totis in me intenta luminibus : Tune es ille, ait, qui nostro quondam lacte nutritus, nostris educatus alimentis, in virilis animi robur evaseras? Atqui talia contuleramus arma, quæ nisi prior * abjeeisses, invicta te firmitate tuerentur. Agnosceisne me? Quid taces? Pudore an stupore siluisti? Mallem pudore; sed te, ut video, stupor oppressit. — Quumque me non modo tacitum, sed elinguem prorsus mutumque vidisset, admovit pectori meo leniter manum, et, Nihil (inquit) periculi est : lethargum patitur, communem illusarum mentium morbum. Sui paulisper oblitus est; recordabitur facile, si quidem nos ante cognoverit. Quod ut possit, paulisper lumina ejus mortalium rerum nube caligantia tergamus. — Hæc dixit, oculosque meos fletibus undantes, contracta in rugam veste siccavit.

ARTICULUS X

EXPOSITIO PROSÆ HUIUS SECUNDÆ.

PROSEQUITUR Philosophia in prosa hac, B hæc ergo Philosophia « inquit : Sed tempus medicinae », id est congrua hora consolandi, « est » modo, « potius quam querelæ », quæ frequenter auget dolorem, quum tamen afflicto non sit addenda afflictio, sed consolatio impendenda, juxta illud Ecclesiastici : Non desis plorantibus in consolatione. *Ecclesi. vii, 38.*

Sed medicinae, inquit, potius tempus est, quam querelæ : id est, Philosophia quæ in metro jam introducto locuta est, per modum piæ querimoniae condolendo afflictionibus meis, et ea tangendo ex quibus innotescere potest quam vehementer compatiendum sit mihi, atque ex quibus indecens visum est quod post tantam prosperitatem veni in tantam adversitatem :

Tum vero totis in me intenta luminibus, id est, Philosophia oculis suis in me diligenter totaliterque directis, utpote oculis suis exterioribus et interioribus, ut moris est medicis piis, sollicitis ac peritis. Nam per exteriora conjiciunt medici ceterique prudentes de interiorum dispositione,

quemadmodum in Ecclesiastico scriptum Ecclesi. xlix, 6. est : Ex visu cognoscitur vir, et ab occur-
su faciei cognoscitur sensatus. *Tunc es il-
le, ait*, id est, Philosophia ait ad me, Non-
ne tu es ille, *qui quondam* spiritualiter
nutritus es nostro spirituali lacte, videli-
cet facilioribus scientiis bonisque mori-
bus, quibus instrui ac refici solent studen-
tes in exordiis studii sui? Quasi dicat
Philosophia : Imo sic est. Non enim in-
terrogatio ista ex ignorantia venit, sed ex
dilectione et pietate, ad animandum et
consolandum interrogatum, quatenus ipse B
fiducialiter reseret qualiter secum res aga-
tur, agnita caritate Philosophiæ ad ipsum.
Nam ut super Joannem asserit Augustinus,
interdum quærit homo, ut discat quod ne-
scit, aut clarius noscat quod quærit et
scit; quandoque interrogat, ut sciat an ille
sciat quæ quærit, vel ut eum plus in-
struat; aliquando, ut illius ignorantiam
pandat; nonnunquam, ut juxta qualitatem
responsi aliquid subjungat convenienter.

Nostris educatus alimentis, id est etiam
altioribus scientiis atque virtutibus legis C
naturalis, quas naturalis ratio potest doce-
re ac obtinere : unde vocantur virtutes
naturales et acquisitæ. Quas habuerunt
multi gentiles atque philosophi, in tantum
quod quidam eorum reputati fuerunt viri
heroici, id est divini : prout in Ethicis
Aristoteles refert de Hectore Trojæ, quod
potius videbatur filius Dei immortalis
quam viri mortalis; Labeo quoque Plato-
nem asseruit semideum, ut in secundo de
Civitate Dei recitat Augustinus. Hinc con-
stat, quod sicut corpus, ita et anima D
propria habet alimenta : quæ sunt scientiæ et
virtutes, et actus earum, quibus anima
spiritualiter crescit, grandescit, roboratur
ac delectatur. Et quo ipsæ scientiæ fue-
rint altiores et virtutes perfectiores, eo
sunt nobiliora, delicatiora et delectabiliora
animæ nutrimenta, ita quod qui talibus
imbuuntur, in croceis enutriti dicuntur.

Thren. iv, *In virilis animi robur evaseras*, id est,
infantiæ ac pueritiæ rudimenta teneritudi-
nemque existi, pertingendo ad fortitudi-

nem stabilis mentis, sic quod inter prospe-
ra et adversa, inter laudes et vituperia
constans mansisti, a virtutum medio non
corruens nec recedens, saltem ad tempus.
Sic etenim virtus est quædam medietas
inter vitia duo extrema : sicut liberalitas
inter prodigalitem et tenacitatem, ut ait
Macrobius.

At cui* talia contuleramus arma, id * Atqui
est, tu o Boeti, « cui » donavimus « arma
talia », id est spiritualia arma, ad præva-
lendum valde idonea, puta scientias et vir-
tutes acquisitas : quas Philosophia præ-
stitit dispositive et cooperatorie, sicut
discipulo confert magister virtutes, mores,
scientias : propter quod, secundum Philo-
sophum, discipulus nequit magistro æqui-
valens reddere. Hinc Seneca dixit : Educa-
tio et disciplina mores facit. Salomon
quoque : Virga (ait) et correptio tribuit Prov. xxix, 15.
sapientiam. *Quæ te tuerentur*, id est, ab
istis inordinatis afflictionibus cordis pœ-
nisque corporis præservarent, *invicta fir-
mitate*, id est inconcusso ac stabili robore
C (sapientia namque et virtus sunt quasi co-
lumnæ mentis, eam in Deo stabilientes
ac sustentantes), *nisi abjecisses ea prior*,
id est, si non sponte succubuisses tenta-
tioni et culpæ. Nullus etenim peccat om-
nino invite, nec bona animæ queunt ei
auferri prorsus nolenti, quum peccatum
in tantum sit voluntarium, quod nisi vo-
luntarium esset, peccatum non esset, ut
asserit Augustinus. Qui etiam in libro de
Civitate Dei et alibi frequenter effatur, ea
dumtaxat esse vera hominis bona, quæ ei
non volenti non valent auferri, quoniam
horum carentia seu privatio non caret pec-
cato. Itaque sapientia, prudentia ac virtu-
tes arma sunt animæ, vestes et ornamenta,
munimenta, robur ac firmitas hominis
interioris. Quæ nequaquam debemus abji-
cere, neque permittere ut hostes nostræ
salutis ipsis nos spolient. Propterea scri-
ptum est : Sapientiam et disciplinam qui Sap. iii, 11.
abjicit, infelix est.

Sed quum dictum jam sit, « medicinæ
potius tempus est », eur Philosophia sic

adhuc reprehendit Boetium, nisi quia reprehensio ista caritativa, pia et compassiva, est medicina salubris atque purgatio medicinaque purgativa, quoniam per correptionem purgantur peccata? Propter quod fertur apud Job : Beatus homo qui corripitur a Domino, quoniam ipse vulnerat et medetur. Hinc subditur :

Agnoscisne me Philosophiam, tuam consolatricem ac dilectricem, quam tibi olim elegisti in sponsam? *Quid taces pudore?* hoc est, noli in tantum de tua dejectione et culpa verecundari, ut me advertere mihi que respondere postponas, quia hoc esset pudor immoderatus, de quo scriptum est in Ecclesiastico : Pro anima tua non confundaris dicere verum; est enim confusio adducens peccatum. *An siluisti stupore*, id est vehementi mentis admiratione, ita quod ex ea quemdam mentis stuporem seu alienationem animi incurristi? Qui stupor actum impedit rationis, juxta illud Isaiae : Tenebrae obstupescerunt me, et emareuit cor meum. Ideo subditur :

Mallem pudore, id est, potius placeret mihi quod tacuisses ex erubescencia moderata, quam ex stupore praefato. Haec quippe est erubescencia sapientialis, qua homo ex consideratione enormitatis, frequentiae ac turpitudinis vitiorum suorum, inducitur ad detestationem, confessionem ac emendationem eorum. Unde in Ecclesiastico habetur : Non confundaris confiteri peccata tua; est enim confusio adducens gratiam et gloriam. *Sed te, ut video, stupor oppressit*, ita quod jaces velut exanimis, nec lumine veritatis perfunderis, nec quae tibi dicuntur advertis : idcirco nec consolationem suscipis ex auditis. Praedominantes namque affectiones considerationem et acumen rationis obnubilant, sicut et universaliter anima vehementer intenta et occupata in actu unius potentiae, debilior redditur ad vacandum alterius potentiae actioni. Unde in Threnis dicitur : Subversum est cor meum, quoniam amaritudine plena sum.

Quumque me non modo tacitam, sed elinguem prorsus mutumque vidisset, id est, dum Philosophia considerasset me non solum esse silentem, sed item lingua privatum et mutum, non per corporalem linguae abscisionem, neque per impotentiam ineptitudinemque loquendi, sed per earentiam actualis locutionis tam magnam ac si prorsus atque realiter fuisset elinguis et mutus.

Denique pudor et stupor inter se distinguuntur : quia ut ait Damascenus libro secundo, pudor seu verecundia, est timor in re turpi, hoc est timor ingloriationis ex facto aliquo inhonesto, vel quod apprehenditur ut confusibile; stupor est timor ex insolita imaginatione. Sicque utrumque species est timoris. Atque (ut tactum est) communiter dicitur, quod stupor est quaedam alienatio spiritus ex admiratione seu imaginatione forti et inconsueta causata, non cito pertransiens; pudor vero celerius transit. Hinc apud Marcum legitur : Mulieres viderunt juvenem sedentem cooperatum stola candida (utpote angelum sanctum), et obstupuerunt. — Ponitur quoque differentia inter tacitum, elinguem et mutum. Nam tacitus dicitur, qui non faciliter loquitur nec frequenter, sed ex causa praegnantia ac raro, juxta quod in Ecclesiastico legitur : Homo sapiens tacebit usque ad tempus; lascivus autem et imprudens non servabunt tempus. Elinguis vero vocatur, qui linguam habens, officio ejus non utitur recte, vel ad loquendum vix potest induci, ut legitur de Secundo philosopho; mutus autem, qui potentia caret loquendi.

Admovit pectori meo leniter manum. Servat auctor metaphoram, loquens de philosophia tanquam de matrona benigna et medica, quae manum solet aegrotantis pectori duleiter applicare. Quod spiritualiter est intelligendum, ita quod Philosophia « admovit leniter », id est, modeste ac duleiter applicuit, « manum », id est consolationis auxilium et doctrinam, « pectori » (id est cordi) « meo ». Sic sumitur pectus quum dicitur : triplex est pax, puta

Job x. 17.
18.

Eccli. iv.
24, 25.

Is. xxi. 4.

Eccli. iv.
31, 25.

Thren. i.
20.

Marc. xvi.
5.

Eccli. xx. 7.

pax temporis, pax pectoris, pax æternitatis. Hoc est pectus spirituale. Aliud est pectus corporale : de quo in Evangelio legitur, Publicanus percutiebat pectus suum.

Et, Nihil (inquit) periculi est, id est, Philosophia ait, Non est infirmitas ista periculosa neque mortifera. Lethargum patitur, id est, infirmus iste incurrit ægritudinem quamdam generalem ac pluribus consuetam, videlicet communem illusarum mentium morbum. Sui paulisper oblitus est ex morbo præfato; recordabitur facile, id est, ad memoriam suam reducet se ipsum, si quidem nos ante cognoverit, id est, dummodo ante habuerit nostri notitiam.

Porro lethargia est passio ex phlegmatis abundantia in posteriori cerebri parte, ligans impediensque memoriam, cujus organum ex tali materia distemperatur, et species quæ sunt in ea confunduntur : unde mens ipsa illuditur, id est decipitur, non bene judicando de rebus aliquando notis. Ideo lethargia dicitur morbus communis « mentium illusarum ». Ex qua etiam infirmitate quidam ad tantam labuntur oblivionem, quod quasi dormiendo mori videntur. Et dicitur ἀπὸ τῆς λήθης, quod est oblivio. Unde et Lethe, juxta potetas, fluvius dicitur infernalis : de quo animæ damnatorum potare asseruntur, quatenus præteritorum obliviscentes dolorum, acrius sentiant pœnas eis præsentis. Qui morbus ex apostemate causatur phle-

gmatico postremam capitis cellulam perturbante. Quem etiam morbum Boetius non vere et corporaliter, sed similitudinarie habuit. Phrenesis autem est passio capitis, ex abundantia cholerae nigrae seu melancholiae nascens in parte cerebri anteriori, ligans imaginativam in eadem parte sitam ; mania vero est passio causata ex abundantia sanguinis impuri, æstimativam impediens : sicut de his Galenus et Joannicius scribunt diffusius.

Quod ut possit, id est, quatenus Boetius valeat hunc morbum abjicere, et expedite recolere, paulisper lumina ejus mortaliū rerum nube caligantia tergamus. Ordo verborum est : « Paulisper tergamus », id est, mundemus, abstergamus et desiccemus, « lumina » (id est oculos) « ejus caligantia », id est cæcutientes et partim offuscatos, « nube », id est lacrimarum profluvio ac mœrore et velo, « mortaliū » (id est temporalium) « rerum », hoc est causato ex amissione eorum in quibus terrena consistit prosperitas.

Hæc dixit Philosophia, loquens ad se quasi ad alterum; oculosque meos siccavit, hoc est, Philosophia « siccavit oculos meos » interiores et exteriores, fletibus undantes, id est, affluentes lacrimis corporalibus seu spiritualibus, veste contracta in rugam, id est plicata. Et potest per vestem, pietatis compassio aut doctrinae effusio designari : sicut et sanctus Job loquitur, Justitia indutus sum ; et alibi legitur, Induit me Dominus vestimentis salutis.

ARTICULUS XI

DE SPIRITUALI ET MYSTICA HUIUS PROSÆ SECUNDÆ INTELLIGENTIA.

THEOLOGIA visceribus caritatis ac intimæ pietatis ineffabiliter plus quam philosophia abundat : imo, ut sanctus effatur Ambrosius, Summa (id est plenitudo) to-

tius christianæ theoriæ ac religionis, in caritate et pietate consistit. Propter quod dixit Apostolus : Plenitudo legis est dilectio ; itemque : Pietas ad omnia utilis est. Unde

Rom. XIII, 10.
1 Tim. IV, 8.

in libro Proverbiorum Salomon protestatur, loquens de muliere forti, id est de militanti Ecclesia, de beatissima Virgine, de sacra Scriptura, id est theologia :
Prover. xxxi. 26. Aperuit os suum sapientiæ, et lex clementiæ in lingua ejus. Itaque theologia conspiciens personam catholicam eruditam, ab altitudine exercitiorum spiritualium in quamdam adversitatum, afflictionum atque tentationum abyssum dejectam (juxta illud Psalmi. Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me), compatiens ait :

Medicina tempus est. De qua loquitur

Jer. viii. 22; cf. i. IX, p. 94B. Jeremias : Numquid resina non est in Galaad, aut medicus non est ibi? Quare ergo non ascendit sanitas plebi meæ? Talis plane medicus fuit Isaias, qui fassus est :

Is. i. 4. Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum qui lassus est, verbo.

Jacob. iii. 2. Denique, quia in multis offendimus omnes, et quotidie saltem in venialia cadimus, quæ sunt quasi vulnera parva, quemadmodum peccata mortalia sunt vulnera magna; hinc incessabiliter « tempus medicinæ est » nobis : quemadmodum est pœnitentia de peccatis, consolatio pia et sapientialis contra tristitiam inordinatam ac deprimentem, et contra vitium unumquodque, virtus contraria et actio ejus. Non ergo vulneremus animas nostras peccando : sed inflictæ vulnera, hoc est peccata præterita, curare conemur, cordialiter pœnitendo.

Tum vero totis in me intenta luminibus. Sic utique theologia diligentissime intuetur hominem desolatam, imo unumquemque fidelium, ut provideat et succurrat cuilibet juxta capacitatem et necessitudinem ejus. *Tunc es ille qui nostro quondam lacte nutritus, nostris educatus alimentis, in virilis animi robur evaseras?* Unusquisque virtuosus dum erat in statu incipientium, nutritus fuit lacte sacræ Scripturæ ac theologicæ facultatis, hoc est facilioribus documentis, et purgativæ exercitiis viæ, qualiter peccata sua deberet deplorare, confiteri, vitare, et satisfacere pro eisdem, atque in moribus se habere,

A corpus ac sensualitatem rationi subicere.

De quo lacte ait Scriptura : Tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Princeps quoque apostolici agminis in prima sua scripsit Canonica :
1 Cor. iii. 1, 2.

Sicut modo geniti infantes rationabiles, sine dolo lac concupiscite (id est sinceram simplicemque instructionem Scripturæ, ac gratiæ puritatem, et bonam institutionem in vita spirituali), ut in eo crescatis in salutem. Interdum demum lac in Scripturis in malo accipitur, utputa pro voluptate

B carnali, ut dum Isaias inducit : Quem docebit Dominus scientiam? et quem intelligere faciet auditum? Ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus, id est, eos qui a carnalibus deliciis abstinere. — Porro alimenta theologiæ sunt perfectiores doctrinæ, exercitia viæ illuminativæ ac perfectivæ, degustatio dulcedinis Dei, perfectiones virtutum. De quibus ad Hebræos asseritur : Perfectorum est solidus cibus, eorum qui
Is. xxviii. 9.

C Corinthios deprompsit Apostolus : Sapientiam loquimur inter perfectos. Quibus pretiosissimis alimentis homo mente refectus, « in virilis animi robur » surgit, in cedrum Libani crescit, et verticem mentis extendit usque ad contemplationem et amplexum Omnipotentis in throno gloriæ residentis, juxta quod ait Psalmista : Justus ut palma
Hebr. v. 14.

florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur. Unde per Osee Dominus testatur : Ero quasi ros, et Israel (id est vir contemplativus) germinabit ut lilium ; ego quasi
Ps. xci. 13.

D abietem dirigam eum.
1 Cor. ii. 6.

At tu cui talia contuleramus arma, id est, tam fortia ac solida documenta, tam præclara gratiarum charismata, tamque sublimes virtutum profectus, ecclesiastica quoque sacramenta, crucis sanctæ signaculum, orationes et lacrimas, quæ teste Ambrosio, arma sunt sacerdotum sanctorum : quibus armis armavit Christus Ecclesiam et unumquemque perfectum. *Quæ nisi prior abjecisses, tentationibus, concupiscentiis, persecutionibus, motibus pas-*

sionum, delectationibus vitiorum acquiescendo et succumbendo, *invicta te firmitate tuerentur*. Hæc quippe sunt arma fortissima, omni acie vitiorum omnique rabiæ tentationum robustiora ex sua natura : quamvis interdum vincantur, expugnentur aut collidantur ex debilitate et fragilitate sui subjecti, puta ex imbecillitate et vertibilitate rationis humanæ liberique arbitrii proclivis ad mala : quemadmodum scriptum est in Genesi, Sensus et cogitatio cordis humani prona sunt in malum ab adolescentia sua ; quemadmodum etiam homo fortis prosternitur ex debilitate equi quo utitur ac defertur : nempe, ut asserit Augustinus, liberum arbitrium comparatur ad gratiam sicut sessor ad equum. Ad horum assumptionem armorum hortatur Apostolus ad Ephesios : Accipite (inquiens) armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo ; state induti lorica[m] justitiæ, in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere ; et galeam salutis assumite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei. — Amplius, arma hæc sunt etiam animarum nostrarum vestes ac ornamenta, quibus earum tegitur nuditas et ornatur informitas, ipsæque animæ tam cœliformiter decorantur, quod cœlesti complacent Sponso, et ad thalamum gloriæ æternalium nuptiarum introducuntur. De quibus vestibus in Apocalypsi loquitur Sponsus ac Judex : Qui non inquinaverunt vestimenta sua, ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt.

Itaque spiritualia dona ista diversis rationibus atque respectibus appellantur alimenta, lac, solidus cibus, potus, arma, vestes ac ornamenta. Propter quod ait Gregorius : Saera Scriptura aliquando nobis cibus est, aliquando potus : cibus est in locis obscurioribus, in quibus exponendis quodammodo frangitur ; potus vero in locis apertioribus, quoniam ibi faciliter sumitur secundum quod invenitur. Hinc ait Hieronymus : Pinguissimus est sermo divinus ; omnes in se habet delicias : ex Scripturis quidquid volueris nascitur,

A quemadmodum manna ad uniuscujusque sapuit voluntatem. De hoc Hugo de S. Victore recte disseruit : Nihil in hac vita dulcius sentitur, nihil avidius sumitur, nihil mentem ab amore mundi sic separat, nihil contra tentationem animum sic confortat, nihil ad omne bonum sic adjuvat, ut Scriptura et studium ejus.

His ergo bonis homo nutritus, armatus, vestitus, « in virilis animi robor » excresecit. Et vere virilis ac vir nuncupatur (quia ut Cassiodorus fatetur, vir a viribus nomen sortitur) qui adversa tolerando non deficit, neque in prosperis aliqua elatione se jactat, sed stabili corde defixus et cœlestium contemplatione firmatus, in omni eventu permanet stabilitus. Hæc igitur arma nunquam abjiciamus, nulli suggestioni iniquæ consentiamus, nec ab infernalibus prædonibus patiamur nobis hæc ornamenta auferri : imo, contra adversarios nostræ salutis infatigabiliter præliemur, quia non coronatur a Deo nisi legitime certans, teste Apostolo. Non fugiamus ab hujuscemodi prælio, quoniam Christus pollicetur in Apocalypsi : Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus.

Agnoscisne me? Quid taces pudore?

Ecce quam pie nos consolatur divina Scriptura, et in ea ac per eam Sapientia increata. Victum, aversum, confusum revocat ad sui notitiam, et a pudore pravo, a diffidentia, ab inordinata erubescencia retrahit eum, quatenus lumen veritatis intueatur, peccata sua confiteatur, ac dignos

D pœnitentiæ agat fructus, quemadmodum per Jeremiam admonet : Revertere ad me, et non avertam faciem meam ; verumtamen scito iniquitatem tuam, quoniam in Dominum Deum tuum peccasti. Erubescere ergo de tuarum fœditate culparum : non tamen sic ut a confessione et imploratione divinæ pietatis desistas ; imo cum verecundia bona hoc age, dicendo illud Esdræ : Deus meus, confundor et erubescere levare faciem meam ad te, quoniam iniquitates nostræ multiplicatæ sunt super caput no-

strum, et delicta nostra creverunt usque ad cælum.

Sed te, ut video, stupor mentis oppressit.

Si profunde ac lueide perpendamus mirabilia legis ac fidei christianæ, beneficia Dei in nobis et misericordiam ejus super nos, ingrattitudines nostras ac scelera nostra, et qualiter homines fidem habentes audent Omnipotentem tam dire ac indesinenter offendere, non obstante vitæ præsentis incertitudine ac brevitate, divini judicii districtione, æternæ damnationis acerbitate; non immerito stupor mentis

Ps. lrv, 6. nos opprimet, et dicemus: Timor et tremor venerunt super me, et contexerunt me tenebræ. Imo quasi elingues reddemur, ignorantés quid respondere poterimus,

Job ix, 13. juxta quod legitur in libro Job: Deus cujus iræ resistere nemo potest, sub quo curvantur qui portant orbem: quantus ergo ego sum ut respondeam ei, et loquar verbis meis cum eo?

1 Cor. i, 21. Præterea, dum theologia, seu sacra Scriptura, seu Christus sapientia Patris, cernit nos taliter stupidos, admovet pectori nostro « manum » suæ elementiæ, infundens spem veniæ, et affirmans « nil » esse « periculi », dummodo vere converti, pœnitere et satisfacere enitamur: præsertim quoniam ubi abundavit iniquitas, superabundare gratia solet.

Rom. v, 20. *Lethargum patitur.* Hoc contingit dum homo ex consuetudine peccandi enormiter, sic induratur tamque insensibilis fit ad ea quæ Dei sunt ac suæ salutis, ut animæ suæ læsiones non sentiat, neque gravissima sibi imminetia advertat pericula, pro-

ut in Proverbiorum libro profertur: Impius quum in profundum peccatorum

venerit, contemnit. Talis obliviscitur sui ipsius, quoniam immemor est suæ salutis.

Sicque morbus iste communis est « mentium illusarum », quia ut Salomon ait, Stultis illudit peccatum: quoniam delecta-

tione, complacentia impulsioneve sua allieit, decipit et excæcat mentem ipsorum.

De quibus apud Jeremiam loquitur Deus: Induraverunt facies suas supra petram,

et noluerunt reverti. Unde et in libro Sapientiæ legitur: Creaturæ factæ sunt in

museipulam pedibus insipientium.

Recordabitur facile. Hoc aliquando accidit, ut hi qui ad tempus fuerunt devoti ac magno gratiæ culmine decorati, ex admonitione eis facta, celeriter convertantur,

recolentes quales aliquando fuerint, dicentes illud Threnorum: Nos inique egimus,

et ad iracundiam provocavimus Deum; scrutemur vias nostras, et revertamur ad

Dominum. Denique, ut peccator hoc « possit » ac impleat, theologia tergit interiores

oculos ejus caligantes ab inordinatis tristitiis, ac pravis affectibus circa carnalia et

terrena, instruendo, ac prædicando eidem quam iniquum atque damnabile sit, rebus

istis vanis ac vilibus magis quam immenso et superdignissimo Creatori essentialiter bono ac sancto adhærere ac deservire.

Nec hoc potest peccator sine gratia præveniente. Propter quod deprecatus est Jeremias: Convertite nos, Domine, ad te, et

convertemur. Unde et Apostolus loquitur: Non est volentis, neque currentis, sed mi-

serentis Dei.

METRUM III

Tunc me discussa liquerunt nocte tenebræ,

Luminibusque prior rediit vigor:

Ut quum præcipiti glomerantur sidera Cauro

Nimboisq; polus stetit imbribus,

Sol latet, ac nondum cœlo venientibus astris,
 Desuper in terram nox funditur;
 Hanc si Threicio Boreas emissus ab antro
 Verberet, et clausum reseret diem,
 Emicat, et subito vibratus lumine Phœbus
 Mirantes oculos radiis ferit.

ARTICULUS XII

ELUCIDATIO HUIUS METRI TERTII.

HIC describit Boetius prædictæ consolationis effectum. Utitur autem Boetius in hoc libro multiplici specie versuum, juxta veterem modum. Quæ species jam pro magna parte cessarunt: nam et modi quibus nunc utimur, aptiores videntur. Vocatur demum hoc metrum: Alemanicum, ab inventore; dactylicum, a dactylo; tetrametrum, a τετρας, quod est quatuor, quia ex quatuor dactylis constat (attamen spondeum pro dactylo recipit); acatalecticum, quoniam sine abundantia et defectu clauditur fine legitimo. Itaque B ait:

Tunc me discussa liquerunt nocte tenebræ, etc. Ordo ac sensus est: «Tenebræ», id est privationes lucidarum ac sapientialium considerationum, «liquerunt» (id est dereliquerunt) «me tunc», dum Philosophia me ita tractavit ac informavit ut præcedenti tangitur prosa; «nocte», id est gravi mœrore et obscuracione mentis, «discussa», id est excussa et repulsa ab anima mea, secundum quod unum oppositorum expellit et abjicit aliud, et nox C atque caligo exterior depelluntur radio solis aerem illustrante. «Priorque vigor», id est pristina vis visiva, seu lux visualis in pupilla existens, per quam fit visio actualis, «rediit luminibus», id est, restitutus est oculis quantum ad usum: non enim realiter perditus fuit ille vi-

gor, sed ab actu suo ad tempus suspensus ac impeditus. Estque modus loquendi, ut aliquid dicatur fieri aut redire, dum post cessationem ab actu, denuo operatur, aut quod latuit manifestatur: sicut quum dicimus, Iste accepit pedem suum, et trussit illum.

Qui modus loquendi etiam in Scripturis est frequens: ut dum ait Salvator, Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra. Quæ utique potestas non est Christo data primum post resurrectionem, quando hæc protulit verba: imo secundum naturam divinam, data est ei ab æterno per generationem divinam ad intra; secundum vero naturam assumptam, data est ei per creationem a primo incarnationis instanti, ut Damascenus testatur tertio libro. Etenim eo ipso quo Verbum æternum assumpsit naturam humanam in unitatem personæ, prætulit eam omni creaturæ, et potestatem contulit ei super universa creata, ut tertio libro docet Magister Sententiarum. Alexander quoque, Thomas, Bonaventura, et alii, ibi declarant, quod post Christi resurrectionem hæc potestas mox cœpit undique divulgari. Insuper, juxta hunc modum loquendi scriptum est in Apocalypsi: Gratias agimus tibi, Domine Deus omnipotens, quia accepisti virtutem tuam magnam et regnasti.

Apte etiam oculi lumina appellantur,

Matth.
xxviii, 18.

dist. xiv D.
Cf. t. XXIII,
p. 266 C, 297
D' et s.

Apoc. xi, 17.

quoniam lumen est quo aliquid manifestatur. Propter quod dixit Apostolus : Omne quod manifestatur, lumen est. Oculi autem manifestant et representant homini visibilia ista. Sicque in libro Judicium Samson precatus est : Domine Deus meus, redde mihi nunc pristinam fortitudinem meam, ut pro amissione duorum luminum unam de multitudine recipiam ultionem.

Ut quum, id est, sic contigit mihi ante hanc tenebrarum harum expulsionem, sicut quum *sidera glomerantur*, id est, copiose teguntur et obducuntur nubibus ; *B Caurus*, id est vento sic dicto, *præcipiti*, id est præcipitanter et eeleriter flante ac nubes adduceente. Caurus quippe hic sumitur pro vento collateralis, ad sinistram partem venti Favonii versus septentrionem magis declinans. Qui ventus adducit coacervatque nubes ac nubila. Est enim ventus iste humidus ac frigidus : ejus flatus conglomerat nubes spissas, quæ inter visum nostrum ac sidera positæ, causant obscuritatem quæ vocatur nox accidentalis, et inde fit aura nebulosa et dies umbrosus, nec sol potest videri a nobis. *Polusque stetit*, id est, cælum fuit, sicut communiter dicitur, *Steti ibi tot annis*, id est fui ; vel quasi quiescere videtur, dum motus luminarium cæli percipi nequit ; *imbribus*, id est pluviis, *nimbosis*, id est densis, nebulosis, seu ventosis, ex quarum descensu cælum videtur sic stare vel ita se habere : quo facto *sol latet* visum nostrum, ac nox quædam accidentalis, puta præfata obscuritas, *desuper funditur in terram, astris nondum venientibus*, id est, nec dum apparentibus, *cæto*, id est in cælo stellato. Juxta quem modum scriptum est :

Job ix, 7. Deus præcipit soli, et non oritur ; et stellas claudit quasi sub signaculo.

Hi autem naturales effectus, quos philosophia naturalibus causis adseribit, theologia, id est sacra Scriptura, Deo attribuit, ut quum dicitur per Amos : Ecce formans montes, et creans ventum, et annuntians homini eloquium suum, faciens matutinam nebulam ; Dominus exercituum no-

men ejus. De quo in eodem Propheta dicitur : Qui vocat aquas maris, et effundit eas super faciem terræ. Apud Job quoque dicitur : Ecce Deus magnus, qui aufert stillas pluvie, et effundit imbres ad instar gurgitum, qui de nubibus fluunt, quæ prætexunt euneta desuper ; si voluerit extendere nubes quasi tentorium suum, et fulgurare lumine suo desuper, cardines quoque maris operiet.

Hinc declarat Boetius, qualiter in mente sua incorporaliter contigit quod in exterioribus sensibiliter agitur. *Si Boreas*, id est ventus sic dictus, *emissus*, id est flans et exiens, *ab antro Threicio*, id est per foramina et cavernas regionis Threicie, *verberet*, id est, repellat et repercutiat, *hanc noctem* seu nubem præfata obscuram et obscurantem, *et reseret*, id est, apparere faciat, *diem clausum*, id est claritatem solarem quæ apparere hominibus non valebat propter interpositos prædictos nebulosos vapores ; *Phæbus*, id est Titan seu sol, *emicat*, id est, elare apparet, *et vibratus*, id est quasi munitus atque exuberans lumine sibi inhærente, ob ejus abundantiam vibrare et suo lumine jaculare videtur, *subito ferit* (id est reverberat) *radiis suis lucifluis mirantes oculos*, id est visum hominum admirantium de tam repentina aeris clarificatione ac solis apparitione.

Pro horum intelligentia oportet advertere, quod Boreas dicitur ventus septentrionalis siccus et frigidus, frequentius flans circa tropicum autumnalem, quemadmodum Caurus circa tropicos hiemales. Hinc Boreas vehementer desiccat, aeremque depurat, quoniam flatu suo disgregat nubes et agitat aerem, ita quod repente clarificatur : quod simplices intuentes et causam ac modum ignorantes, mirantur. Denique Boetius loquitur hic juxta dogmata poetarum : Thracia namque est regio sita versus septentrionem, in qua sunt montes valde sublimes, ex quorum foraminibus et cavernis opinantur poetæ ventum egredi borealem. Qualiter autem et

Ephes. v,
13.

Judic. xvi,
28.

Amos v, 8.

Job xxxvi,
26-30.

Amos iv,
13.

ex quibus materiis venti in veritate nascantur, in expositione metri secundi expressum est juxta traditionem Philosophi. — Quamvis etiam polus proprie nominetur pars cœli seu punctus in extremitate axis, sicque duo dicantur poli, videlicet arcticus atque antarcticus; hic tamen per synecdochē pro ipso cœlo accipitur, sicut in Hymno: Deus creator omnium, polique rector.

At vero de productione ventorum, præhabitis addi potest, quod aliqui antiquorum ac etiam modernorum affirmant, quod Creator omnipotens, videns in inferioribus sine caliditate et humiditate nil vivere posse, collocavit in medio circuli obliqui fontem caloris, videlicet solem atque planetas: propter quod ibi dicitur esse torrida zona, inter duos tropicos comprehensa. Videns quoque ignem cuncta consumere nisi humido reprimatur, constituit sub ipsa zona in terra fontem totius humoris, utpote mare, quod per medium torridæ zonæ et ex omni parte circuit terram: ex quo tam omnia particularia maria quam aquæ dulces egrediuntur, juxta illud Eccl. 1, 7.

Eccl. 1, 7.

A oriente, alia ab occidente, dum concurrunt in medio se elidunt: et inde causatur famosa illa accessio et recessio quæ fluxus dicitur et refluxus; ibique ex ipso concursu aer impetuose motus ac pulsus generat Boream. Similiter duæ illæ reflexiones quæ vertuntur ad austrum sive meridiem. Ex hac etiam reflexione quæ ab occidente tendit ad septentrionem, fit mare nostrum Mediterraneum. Quum enim illa reflexio totam transierit Africam, inter duos montes magnos, Atlantem et Calpen, una pars illius subtrahitur: quæ inter Hispaniam Africamque discurrens, usque ad medium terræ venit, et Mediterraneum mare vocatur, atque ex adjacentibus regionibus nomina diversa sortitur, scilicet Ionicum, Ægæum, Adriaticum. In oriente autem ex dictis maribus fit grandis motus, ex quo gignitur ventus nomine Eurus; simili modo in occidente, unde producit Zephyrus. Quum vero præfatæ reflexiones extra præactos terminos unam aliam præveniunt, ventus generant laterales. Verumtamen positio Philosophi in expositione secundi metri narrata, rationabilior reputatur.

Postremo, per has metaphoricās descriptiones eorum quæ apparent aut fiunt in regione cœlestium corporum et elementorum, intendit Boetius quod pariformiter post nubilosam sui animi qualitatem, in ipso facta sit ingens serenitas ac dispositio lucida per Philosophiæ accessum.

ARTICULUS XIII

DE MYSTICO INTELLECTU TERTII METRI ISTIUS.

TUNC me discussa liquerunt nocte tenebræ. Quemadmodum theologia vehementer splendidior est, delectabilior ac dignior philosophia, sicut domina sua ancilla; sic theologiæ illuminatione radiante

in anima, mox fugantur ac fugiunt caligo ignorantiæ, nox peccati ac vetustatis antiquæ, suggestio spirituum malignorum, distractio mentis, inquietudo apprehensionis phantasticæ, ac perstreptentium tumultus

vitiorum ac passionum. Sicque « luminibus », id est oculis cordis, redit ac redditur gratiæ « vigor ». Unde dixit Apostolus : *Rom. xiii, 12.* Nox præcessit, dies autem appropinquavit; et rursus : Non sumus noctis, neque tenebrarum. Hinc per theologiam illuminatis et a pristinis tenebris expurgatis scribit ad Ephesios : *Ephes. v, 8.* Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino; ut filii lucis ambulate. Hinc fons theologicæ veritatis Christus, Dei virtus et sapientia, apud Joannem nos hortatur : *Joann. xii, 35, 36.* Ambulate dum lucem habetis, ut non tenebræ vos comprehendant; dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis. Hæc est via salutis, semita electorum, theologicæ consolatio et doctrina, de qua in Proverbiorum dicitur libro : *Prov. iv, 18.* Justorum semita quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectum diem.

Ut quum præcipiti glomerantur sidera Cauro. Sidera cæli sunt filii militantis Ecclesiæ, quæ in Evangelio et Apocalypsi frequenter regnum cælorum vocatur. Super hæc sidera, princeps tenebrarum, primus ille apostata, rex omnium filiorum superbiæ, sedem sui imperii nititur collocare, ipsisque præsidere ac dominari, prout apud Isaiam præsumptuose effatur : *Is. xiv, 13.* Supra astra Dei exaltabo solium meum. Hæc sidera in hoc mundo aliquando « glomerantur » et involvuntur nebulis tentationum, caliginibus suggestionum angelorum Satanae, inundationibus turbationum, in tantum quod « polus » stare videtur, id est Ecclesia in talibus suis membris a processu virtutum quiescere : imo et tunc « sol » justitiæ Christus Dominus eos « latet », id est, ab ipsis lucide non videtur quamdiu in tali sunt tribulatione.

Ita quoque « nox in terram funditur », id est obscuratio quædam in cordibus fidelium in hac terra degentium, in tantum quod et ipse Paulus vas electionis asseruit : *II Cor. i, 8.* Supra modum gravati sumus, supra virtutem, ita ut tæderet nos etiam vivere. Interdum namque oportet nos transire per ignem et aquam, antequam in-

ducamur in refrigerium. Quod fit « astris nondum venientibus cælo », id est, antequam ipsi fideles per contemplationem et spem cælestium præmiorum exhilarentur, seu antequam angeli sancti, qui sunt astra triumphantis Ecclesiæ, succurrendo expugnent ac prosternant tentantes nos angelos tenebrarum : a quibus permittunt nos multoties infestari, quatenus resistendo mereamur in donis gratiæ crescere ac firmari, et diademate gloriæ feliciter coronari.

Porro hanc noctem spirituales expellit ventus borealis siccus et frigidus, fortiter movens et impetu flans, id est afflatus et inspiratio Spiritus Sancti, qui ubi vult spirat. Qui quamvis ignis et calor vocetur, attamen quoniam a calore nocivo concupiscentiæ atque profluvii desideriorum ignitorum mundi et carnis ac dæmonum siccatur atque refrigeratur, potest per Boream designari tam ipse quam afflatus et inspiratio ejus. De quo in Canticis dicitur : *Cant. iv, 16.* Surge, Aquilo; et veni, Auster, perflatum meum.

Denique Boreas hic exit « ab antro Threicio », id est ex vulneribus Christi, qui in hujus mundi pressuris ac pœnis tanquam in frigoribus durissimis est versatus, suaque beatissima passione nobis promeruit eharismata gratiarum, juxta illud Joannis : *Joann. i, 16.* De plenitudine ejus accepimus omnes, gratiam pro gratia. Antrum rursus Threicum, est devotio sanctæ matris Ecclesiæ tribulationibus et multis frigoribus nunc subiectæ, quæ meritis suis ac precibus impetrat filiis suis gratiosa Deitatis auxilia, ita quod a tentationibus afflictionibusque erepti saltem ad tempus, denuo cernant diem serenitatis internæ, diem gratiæ ac dulcoris, et Solem sapientiæ in se supersplendidissimum ac invisibilem, pro modulo suo per fidem illuminatam ac sapientiæ donum perlucidum dulciter contemplantur, ita ut grata mente cum Apostolo dicere queant, *II Cor. iii, 18.* Nos autem revelata facie gloriam Dei speculantes, in eandem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tanquam a

Rom. xiii, 12.
I Thess. v, 5.

Ephes. v, 8.

I Cor. i, 21.

Joann. xii, 35, 36.

Prov. iv, 18.

Job xli, 25.

Is. xiv, 13.

II Cor. i, 8.

Ps. lxxv, 12.

Joann. iii, 8.

Cant. iv, 16.

Joann. i, 16.

II Cor. iii, 18.

Domini Spiritu : in tantum ut admirentur A
tam gratiosam ac celerem mutationem in
se subito factam, dicentes, Hæc mutatio
dexteræ Excelsi. Cujus splendor interiores
eorum reverberat oculos. De quo in libro
Tobiæ fertur, quod post tempestatem tran-
quillum facit, et post fletum exultatio-
nem infundit. Qui in Evangelio loquitur :
Venite ad me, omnes qui laboratis et one-
rati estis.

Ps. LXXVI.
11.

Tob. III., 22.

Math. XI.
28.

JOANNES. — Diu subticui, et modum
tuum procedendi adverti. Qui (fateor) pla-
cet mihi; sed prolixus videtur, nec pro
simplicibus scholaribus videtur multum
deserviens.

DIONYSIUS. — Expositiones talibus de-
servientes aliunde satis multas habes in
promptu. Ista quoque ad litteram satis bre-
vis, mediocribus apta apparet; et quæ in
exordiis disciplinæ capere nequeunt, tem-
pore procedente proficientes facilius ca-
pient. Estque expediens ut in pueritia
aliquid de Scripturis ac theologicis docu-
menti incipiant discere et assuescant au-
dire, atque virtutibus adhærere. Nec textus
in se sententiosus potest nimia brevitate
clare ac plene elucidari.

JOANNES. — Juxta conceptum tuum pro-
sequere quod cœpisti.

DIONYSIUS. — Ita agam, et nihilo minus
brevitati pro posse studebo.

PROSA III

HAUD aliter tristitiæ nebulis dissolutis hausi cœlum, et ad cognoscendam
medicantis faciem mentem recepi. Itaque, ubi in eam deduxi oculos intu-
itumque defixi, respicio nutricem meam, in cujus ab adolescentia laribus
obversatus fueram, Philosophiam. Et quid, inquam, tu in has exsillii nostri solitu-
dines, o omnium magistra virtutum, superno cardine delapsa venisti? An ut tu
quoque mecum rea falsis criminationibus agiteris?

— An (illa inquit) te, o alumne, desererem, nec sarcinam quam mei nominis
invidia sustulisti, communicato tecum labore partirer? Atqui Philosophiæ fas non
erat incommittatum relinquere iter innocentis. Meam scilicet criminationem vererer,
et quasi novum aliquid acciderit, perhorrescerem? Nunc enim primum censes apud
improbos mores lacessitam periculis esse sapientiam? Nonne apud veteres quo-
que, ante nostri Platonis ætatem, magnum sæpe certamen cum stultitiæ temeritate
certavimus? Eodemque superstite præceptor ejus Socrates injustæ victoriam mortis
me adstante promeruit? Cujus hereditatem quum deinceps Epicureum vulgus ac
Stoicum ceterique pro sua quisque parte raptum ire molirentur, meque reclamantem
renitentemque velut in partem prædæ traherent, vestem quam meis texueram ma-
nibus disciderunt, abreptisque ab ea panniculis, totam me sibi cessisse credentes,
abiere. In quibus quoniam quædam nostri habitus vestigia videbantur, meos esse
familiares imprudentia rata, nonnullos eorum profanæ multitudinis errore pervertit.
Quod si nec Anaxagoræ fugam, nec Socratis venenum, nec Zenonis tormenta, quo-
niam sunt peregrina, novisti; at Canios, at Senecas, at Soranos, quorum nec per-

vetusta nec incelebris memoria est, scire potuisti : quos nihil aliud in cladem detraxit, nisi quod nostris moribus instituti, studiis improborum dissimillimi videbantur. Itaque nihil est quod admireris, si in hoc vitæ salo circumflantibus agitemur procellis, quibus hoc maxime propositum est, pessimis displicere. Quorum quidem tametsi numerus exercitus, spernendus tamen est : quoniam nullo duce regitur, sed errore tantum temere ac passim lymphante raptatur. Qui si quando contra nos aciem struens valentior incubuerit, nostra quidem dux copias suas in arcem contrahit. Illi vero circa diripiendas inutiles sarcinulas occupantur ; at nos desuper irridemus vilissima rerum quæque rapientes, securi totius furiosi tumultus, eoque vallo muniti quo grassanti stultitiæ adspirare fas non sit.

ARTICULUS XIV

EXPOSITIO PROSÆ HUIUS TERTIÆ.

IN hac prosa tertia primi hujus voluminis, describit Boetius qualiter inter Philosophiam et ipsum colloquitur est incepta, et consolatio sibi adhibita, dicens :

Haud aliter tristitiæ nebulis dissolutis hausi cælum : id est, ego Boetius « hausi cælum », id est, cœlestem orbem inspexi, et habitantem in cælo omnibus præsidem consideravi, ac superiorum notitiam inde traxi, sicut ex puteo hauritur et trahitur aqua (contra quod in libro scriptum est Danielis de iniquis, Everterunt sensum suum ut non adspicerent cælum), « nebulis » ignorantiae, mœroris, erroris, « dissolutis », id est fugatis ex irradiatione luminis philosophicæ veritatis, quemadmodum nebulae aeris effugantur ex diffusionem et receptionem luminis solis, « haud aliter », id est non alio modo. Nam sicut oportet secundum ordinem generationis primo declinare a vitiis, et deinde actum exercere virtutis (juxta illud Psalmi, Declina a malo, et fac bonum); sic oportet primo ab errore et falsitate recedere, sicque veritatem agnoscere. *Et mentem recepi*, id est, usum seu actum intellectus assumpsi, *ad cognoscendam faciem*, id est præsentiam seu doctrinam, imo personam, *medicantis*,

id est Philosophiæ spiritualiter me curantis et mihi in persona medicæ apparentis.

Itaque, ubi in eam deduxi oculos intuitumque defixi, id est, mox ut oculos cordis ad intuendum Philosophiam direxi, et mentis intuitum stabiliter ac intente conversum tenui in eandem ad discernendum certo ac distincte quæ esset, *respicio nutricem meam Philosophiam*, id est, inspicere et videre me adverto ac certe scio Philosophiam, *in cujus laribus ab adolescentia observatus fueram*, hoc est, in cujus Philosophiæ scholis seu domibus eustoditus fui a magistris et pædagogis ab adolescentia : quæ ætas ad studendum et proficiendum est apta, quia tunc viget natura, et mens nondum assuefacta est aut infecta vitiis, erroribus, trifis. Hinc secundum Philosophum in Ethicis, non modicum refert sic aut sic assuefieri a juventute. Propter quod communiter dicitur: Quod nova testa capit, inveterata sapit. Salomon quoque testatur : Proverbium est, Adolescens juxta ^{Prov. xxii,} ^{6.} viam suam, etiam quum senuerit, non recedet ab ea. Organa etiam sensuum interiorum in adolescentia sunt satis humida adhuc ad suscipiendum faciliter similitudines rerum, et competenter siccata ad

Dan. xiii, 9.

Ps. xxxvi,
27.

Prov. xxii,
6.

Eccli. vi. 18. retinendum. Hinc Ecclesiasticus dixit : Fili, a juventute excipe doctrinam, et usque ad canos invenies sapientiam. Hinc Seneca in suis fatur Proverbiis : Facile est teneros adhuc animos componere ad virtutes; et in epistola : Id sapit quisque quod didicit.

Consequenter Boetius dignitatem Philosophiæ considerans, de ejus dignatione circa se admiratur, dicens :

O tu, Philosophia, magistra omnium virtutum, delapsa, id est descendens atque

* superno demissa, cardine superno *, id est a summo ostio. Omnis namque veritas atque scientia fontaliter ac principaliter a prima causa profluxit. Unde in libro de Causis habetur : Causa prima est creans scientias. Et in libro Job habetur : Deus dedit

Job xxxv, 10, 11. carmina in nocte, qui docet nos super jumenta terræ, et super volucres cœli erudit nos. Nam et naturale lumen mentis humanæ, quo scientiæ naturales inventæ sunt, participatio quædam est et effectus luminis increati, juxta illud Psalmistæ : Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. Quod autem est causa causæ, est

Ps. iv, 7. causa causati. Atque ut dictum est supra, philosophia vera ac nulli errori permixta primo parenti desuper fuit infusa, et ita descendit a « cardine superno », id est a primo principio, Deo altissimo, qui in cœlo superno specialiter habitare ac esse asseritur. *Quid, id est cur et ad quid, venisti in has solitudines exsilii nostri,* id est in angulos istos carceris et captivitatis quibus detineor? quasi dicat : Admiranda est ista dilectio, humilitas ac dignatio tua, quæ innocens et justa esse cognosceris.

Cf. p. 35 C. Denique philosophia est virtutum magistra, quoniam ethica seu moralis scientia, quæ philosophiæ pars est, docet vitia evitare, virtutes acquirere, et qualiter acquirantur : ad quod etiam confert præcipue discretio, quæ est actus prudentiæ. Unde secundo Ethicorum docet Philosophus, quod ex actibus bonis ex genere sæpe reiteratis virtus generetur. Plato quoque in Phædone sublimiter docet qualiter carnalia sint spernenda, et spiritualiter

A conversandum. Hinc Seneca in libro de Copia verborum disseruit : Scio neminem vivere posse beate sine studio sapientiæ, id est philosophiæ : hæc animum format et fabricat, vitam disponit, actiones regit, agenda et omittenda demonstrat; hæc tueri nos debet; hæc te docebit ut Deum sequaris. Hæc quidam dixisse allegant Senecam in epistola ad Lucilium; sed non ibi, imo in libro nunc dicto reperi ea.

An idcirco venisti huc ut tu quoque agiteris, id est, multipliciter ac frequenter B accuseris ac movearis, *mecum* tanquam *rea falsis criminationibus,* id est accusationibus injustis? Loquitur autem Boetius de philosophia juxta præinductam metaphoram, quasi de honestissima domicella. Et ipsa in veritate est qualitas et accidens intellectus; et in intellectu Boetii manens, simul cum illo devenit ad loca in quibus suum subjectum. Recte demum ait Boetius ad Philosophiam : « An ut tu quoque mecum » tanquam « falsis criminationibus agiteris rea »? At quia qui peccat non solum dehonestat se ipsum, sed et religioni et legi ac fidei, quarum professor est, contradicit; ideo sæculares videntes in exemplariter atque carnaliter vivere sacerdotes aut religiosos, interdum etiam sacerdotium ipsum contemnunt religionique detrahunt.

Consequenter præactæ admirationi seu quæstioni Boetii Philosophia respondet, et ipsum dulciter consolatur, commemorando aliquas rationes cur injustum ac indecens esset quod ipsum relinqueret.

Prima est, quia ipsa est mater et nutrix D Boetii. Hinc sequitur : *An (illa inquit) te, o alumne, desererem?* id est : « illa », utpote Philosophia, « inquit », id est, mihi respondit : « An te desererem », id est, utrum hoc condecens esset quod ego relinquerem te, « o alumne », id est o fili atque discipule a me spiritualiter enutrite omni scientia ac virtute? *Nec,* id est et non, *partirer,* id est dividerem, *sarcinam,* id est onus adversitatis, *quam sustulisti,* id est, sustinuisti ac pertulisti, *invidia nominis mei,* id est, ex invidia tyranni qui

tibi adversitates has intulit ex rancore quem contra te concepit, eo quod veram philosophiam secutus es, quærendo ac tuendo pro posse rempublicam, veritati et æquitati firmiter adhaerendo, sicut te docui. Et hoc dico, *labore communicato tecum*, id est labore isto quo fatigaris facto communi mihi et tibi, ita quod ego tecum laborem et partem sarcinæ tuæ portem, prout amicitia vera requirit: imo et ipsa justitia, quia qui scit alium propter se pati, debet illum fovere, juvare, consolari sicut se ipsum, vicem quoque et remunerationem illi rependere prout decet et valet. Hæc est amicitia atque societas virtuosorum, quorum unus alium nequaquam in adversis relinquit. Propter quod libro de Officiis Tullius loquitur: Nulla amicitiarum, nulla societatum præstantior ac firmior, quam dum boni virtutum moribus similes, familiaritate conjuncti sunt. Nihil enim amabilius, nihil copulativius quam morum similitudo bonorum in quibus eadem studia et eadem sunt voluntates: in his alter altero delectatur ut se ipso, et contristatur eidem, portans onus cum illo.

Deinde ponitur ratio secunda ad idem. *Atqui Philosophiæ fœsus non erat*, id est, non competebat neque licebat Philosophiæ, *incomitatum relinquere iter innocentis*, id est, viam tuam, qui innocens es quantum ad hoc quod hanc persequutionem non meruisti, deserere sine associatione mei tecum: hoc est, non decuit ut tecum non irem et tibi non adessem in isto itinere ad istud exsilium, quoniam innocenti potissime pius et rationabile est condolere, adstare, adesse. Hoc modo innocentes dicuntur omnes virtuosi qui propter justitiam patiuntur persecutionem. Quos in suis afflictionibus sapientia non relinquit, sicut ait in Psalmo: Cum ipso sum in tribulatione; et rursus: In via hac qua gradieris firmabo super te oculos meos.

Subditur ad idem tertia ratio. *Meam scilicet criminationem vererem, et quasi no-*

rum aliquid acciderit, perhorrescerem? id est: si te innocentem relinquerem, scias hoc, quod falsam mei accusationem et diffamationem inordinate timerem, et vehementer expavescerem eam tanquam insolitum aliquid, quum tamen ab antiquis temporibus passa sim talia in professoribus meis bonis philosophis, qui ab iniquis multa perpessi sunt.

Denique fortitudo est virtus moralis inter passionem timoris atque audaciam medium servans, ita quod timorem refrenat ac moderatur, ne quis timeat ubi et in quibus timendum non est, imo amore justitiæ et pro salute æquanimiter patiatur criminationes, detractiones, rapinam, vulnera, mortem. Ideo Salomon in Proverbiis ait: Justus quasi leo confidens absque terrore erit. Et rursus Sapientia ait ibidem: Qui me audierit, absque terrore quiescet. Vile namque et miserum est, passioni timoris succumbere et undique inordinate pavere, quum hoc mentis securitatem, alacritatem libertatemque impediatur, quæ multum sunt appetendæ, quum Salomon protestetur: Secura mens quasi juge convivium. Ideo Seneca loquitur: O quam miserum est metuendo fieri senem! Hinc quoque Pythagoras docuit non esse timendum propter incerta quæ possunt provenire adversa: alioqui nunquam esset pax cordi.

JOANNES. — Circa hæc mihi dubia oriuntur. Primo, de eo quod dictum est, philosophiam esse omnium virtutum magistram. Non enim supernaturalium virtutum est magistra: imo potius fidem christianam impugnat et expugnare conatur, ut constat ex libris et scriptis Peripateticorum (Avicennæ, Algazelis, Averrois, Alexandri, Alkindi), Platonicorum quoque (Porphyrii, Apuleii), ac aliorum, quæ contra fidem ediderunt catholicam. Et tu nosti quemadmodum in Actibus Apostolorum legatur, quod S. Paulo apostolo primo prædicante Athenis Evangelium Christi, quidam Stoici atque Epicurei dixerunt philosophi: Quid vult seminiverbius iste?

Math. v.
10.

Ps. xc. 15.

Ps. xxxi. 8.

Prov. xxviii.

1.

Ibid. 1, 33.

Ibid. xv, 15.

Act. xvii.

18.

Novorum dæmoniorum videtur annuntiator A
existere.

Secundo, de eo quod dictum est, philo-
sophiam a summo cardine esse delapsam.
Hoc enim videtur theologiæ proprium es-
se, de qua sanctus apostolus Jacobus pro-
testatur : Desursum est sapientia. Nam
Jacob. III, 17. hæc per revelationem habetur ; et de
philosophia apparet dictum illud Aposto-
I Cor. I, 20. li : Stultam fecit Deus sapientiam hujus
mundi.

Tertio, de hoc quod Philosophia asserit
se non vereri falsam sui criminationem : B
quod (ni fallor) est contra illud in Ecce-
siastico scriptum : Curam habe de bono
Eccli. XII, 15. nomine. Unde est illud Augustini : Qui ne-
gligit famam, crudelis est. Et exempla
esse tenemur : ad quod bona fama requi-
ritur. Nam et Seneca in suis fatetur Pro-
verbiis : Bona fama hominum tutior est
pecunia ; itemque : Bona fama in tenebris
propriam habet splendorem.

DIONYSIUS. — Ad primum horum re-
spondeo, quod philosophia naturalium et
acquisitarum virtutum perhibetur magi-
stra, theologia vero supernaturalium infu-
sarum. Rursus, sicut ex philosophia su-
muntur instantiæ contra fidem, ita et per-
suasiones pro fide, ut ex libris theologorum
ostenditur : quarum neutræ demonstrati-
væ consistunt.

Ad secundum respondeo, quod quamvis
theologiæ eminentius competat desuper
descendisse quam philosophiæ (propter
quod super Joannem asserit Augustinus,
Cælum tonat, ranæ taceant), nihilo minus
philosophia quoque a summo universorum
principio profluxit, a quo et naturale
lumen effluxit, sicut expositum est. Unde
Cf. p. 73 B. in Ecclesiastico habetur : Omnis sapientia
Ibid. I, 1. a Domino Deo est. Sicque affirmat Ambro-
sius : Omnis cognitio veritatis a Spiritu
Sancto est. Imo et Paulus apostolus ad Ro-
manos primo, de philosophis loquens :
Rom. I, 19. Deus (inquit) illis revelavit.

Ad tertium respondetur, quod homo
quantum in se est, ex consideratione sua-
rum culparum et ob alias causas debet

velle contemni ; tamen in quantum est
membrum Ecclesiæ, positus in eadem ut
proximis exempla præstet virtutum, debet
satagere ut bonæ sit famæ ad Dei hono-
rem, nec quempiam scandalizet, imo im-
pleat quod jubet Salvator : Sic luceat lux
Matth. v, 16. vestra coram hominibus, ut videant opera
vestra bona, et glorificent Patrem vestrum
qui in cælis est. Si autem quis mendaciter
accusetur et diffametur, in tantum ut inde
scandalum oriatur, potest se expurgare,
nec tamen sic falsas criminationes horrere
ut bona omittat vel mala committat.

JOANNES. — Satisfecisti quæsitis, exposi-
tionem proseguere.

Recte dixi non me horrescere « falsam
criminationem quasi aliquid novum ». *Cen-
ses enim*, id est, tu ita loqueris ac si
judicares, *sapientiam philosophicam esse
laccessitam periculis*, id est molestam ad-
versis, *nunc primum*, id est jam primo,
non antea, *apud improbos mores*, id est
ab immorigeratis improbisque hominibus,
qui contempserunt philosophos tanquam
supervacue occupatos. Quasi dicat : Noli
sic judicare nec ita sentire.

*Nonne apud veteres quoque, ante nostri
Platonis ætatem* (id est, utique antequam
natus est Plato, magister præcipuus) *cer-
tavimus*, id est, disputando, docendo, pa-
tientiamque servando et juste resistendo
commisimus, *sæpe magnum certamen cum
temeritate stultitiæ*, id est contra insipi-
entiam hominum fatuorum carnalia et ter-
rena præferentium studio sapientiæ ac
virtutum? *Eodemque superstite præceptor
ejus Socrates injustæ victoriam mortis
me adstante promeruit?* Id est : nonne
ipso Platone adhuc vivente in corpore,
« Socrates » magister Platonis « prome-
ruit » sua virtuositate « victoriam mortis
injustæ », id est triumphum mortis sibi
injuste illatæ? Quam virtuose patienterque
sustinens, vicit atque prævaluit : quoniam
maluit laudabiliter mori quam vitupera-
biliter vivere ; atque mortem corporalem
sic tolerando, vitam consecutus est melio-

rem, puta beatam, saltem secundum philosophorum opinionem. Unde et tertio Ethicorum Aristoteles fassus est : Melius est mori quam agere contra virtutem et veritatem. Primo quoque Ethicorum testatus est : In infortuniis virtus refulget. Ex quibus probatur, quod etiam naturalis ratio dictat philosophiaque docet unumquemque potius debere mortem eligere quam impie agere. Propter quod Seneca in suis deprompsit Proverbiis : Tolerabilior est qui mori quam qui male vivere jubet.

Deinde ostenditur qualiter discipuli Socratis post mortem ipsius inter se diversificati sunt, doctrinam Socratis diversimode interpretando et exponendo.

Cujus, videlicet Socratis, hereditatem, id est opulentam doctrinam, mortis suæ testimonio tanquam firmissimo testamento confirmatam, *quum deinceps,* hoc est post obitum ejus, *Epicureum vulgus ac Stoicum,* id est Epicurei Stoicique philosophi, instar vulgarium multi, aut etiam in multis errantes, *ceterique pro sua quisque parte raptum ire molirentur,* id est, conarentur ire ad rapiendum et capiendum aliquid ex Socratis documentis, unusquisque « pro sua parte », id est pro sua opinione, ad confirmandum eam ex eloquiis Socratis, qui libros non edidit, sed vivæ vocis oraculo suos instruxit, *meque reclamantem renitentemque velut in partem prædæ traherent,* id est, tam Epicurei quam Stoici allegarent me pro suarum confirmatione opinionum, et tanquam spoliū quoddam me sibi attraherent violenter, hoc est erronee et extorte, verba Socratis ac veræ philosophiæ intelligendo sinistre, « me », inquam, « reclamantem », id est, eis contradicentem, et « renitentem » falsis eorum doctrinis per auctoritates et rationes idoneas; *vestem quam jam meis manibus texeram,* id est philosophicorum documentorum congeriem et connexionem ac seriem a me compilatam, prout supra in elucidatione prosæ primæ istud diffusius fuit expositum, *disciderunt,* id est, diversimode sciderunt ac

(f. p. 36 B.)

A diruperunt, in varios corruendo errores, *abreptisque ab ea panniculis,* id est quibusdam particularibus scientiis aut sententiis, *totam me sibi cessisse credentes, abiere,* id est, a veris meis dogmatibus recesserunt, putantes singuli quod me totam et integram obtinuissent : quoniam quælibet secta illorum putavit se solam apprehendisse veræ philosophiæ doctrinas.

In quibus philosophis quoniam quædam nostræ doctrinæ ac conversationis videbantur in ipsis, quoniam aliquid veritatis et virtutis continebatur et fuit in eis, *imprudencia* hominum, id est homines imprudentes, *caruales, feroees, rata,* id est in suis perversitatibus male firma; vel potius « rata », id est opinata seu firmiter reputans illos philosophos, *esse meos familiares,* id est veros meos discipulos, *pervertit,* id est, peremit aut decepit, *nonnullos eorum, errore profanæ multitudinis,* id est credulitate seu falsa persuasione imperitorum et superstitiosorum vulgarium. Quum enim similitudo sit causa seu ratio unionis, complacentiæ et amoris, dissimilitudo vero, divisionis, displicentiæ ac rancoris, ut Proclus tangit Platonieus, et ante eum Empedocles, atque post eos Anselmus; impii illi vulgares, indocti, feroees, videntes vitam et doctrinam philosophorum suæ conversationi et traditioni prorsus esse contrarias, oderunt, detestati sunt ac perseeuti non solum veros ac meliores philosophos, sed etiam illos qui aliquid similitudinis habuerunt cum ipsis.

Quod si nec Anaxagoræ fugam, nec Socratis venenum, nec Zenonis tormenta novisti, id est, si non agnovisti qualiter Anaxagoras philosophus ab Athenis fugatus est, nec qualiter Socrates bibendo venenum exspiravit, nec quomodo Zeno philosophus fuit suspensus, *quoniam hæc gesta sunt peregrina,* id est a memoriis hominum aliena, utpote diu elapsa; vel « peregrina », id est in terris remotis (puta in Græcia) perpetrata; *at Canios, at Se-*

necas, at Soranos, quorum nec pervetusta nec incelebris memoria est, scire potuisti: id est, tamen et utique cognoscere potuisti Canios et Senecas atque Soranos, hoc est dicta et gesta ac persecutiones istorum, qui fuerunt Italici seu Romani (intelligendo per « Canios » virum studiosum nomine Canium ac ejus discipulos, et per « Senecas » ipsum Senecam Neronis magistrum discipulosque ipsius, per « Soranos » quoque ipsum Soranum philosophum ac ejus auditores ac imitatores), « quorum memoria », id est recordatio de eisdem, « nec est pervetusta », id est de rebus multum diu præteritis, « nec incelebris », imo celebris est et famosa. *Quos nihil aliud in cladem, id est in persecutionem ac mortem, detraxit, id est, pertraxit et induxit, nisi quod nostris moribus instituti, id est laudabilibus moribus atque virtutibus quos docemus instructi et exercitati, studiis improborum dissimillimi videbantur, id est, valde dissimiles erant et apparebant conatibus ac moribus hominum inhonestorum.*

De horum expositione historica et completa restant multa dicenda; sed textum primo percurram.

Itaque nihil est quod admireris, id est, si præacta et consimilia gesta rite perpendas, non habes causam mirandi tam vehementer, si in hoc vitæ salo, id est quod in mari sæculi hujus, seu in terra peregrinationis præsentis instar maris spatiosa et amara, circumflantibus agitemur procellis, id est, diversimode concutiamur ac impellamur adversitatibus et persecutionibus undique instar ventorum advenientibus et irruentibus in nos, quibus hoc maxime propositum est, pessimis displicere, id est, ea loqui et agere, utpote vera, virtuosa, salubria communique bono accommoda, per quæ scimus nos displicuitur obstinatis hominibus, quum et Seneca dicat : Malis displicere, est laudari. Non tamen formaliter ad hoc agimus illa, sed potius ut pessimi informentur et emendentur, suos errores ac vitia ponderando ac evitando.

Nec formidanda immoderate pessimorum offensa propter innumerabilem multitudinem eorumdem. Unde subjungitur : *Quorum quidem tametsi innumerosus sit exercitus, id est, quamvis exercitus pessimorum, id est valde pravorum ex habitu vitioso peccantium, sit tam « innumerosus », id est valde innumerabilis, sicut et Salomon contestatus est, Stultorum infinitus est numerus; spernendus est tamen, non quantum ad id quod habet ex Creatore, id est non quantum ad suam naturam, sed quantum ad id quod habet ex propria voluntate et fomitis corruptione ac suggestionem diaboli, hoc est quantum ad esse suæ malitiæ et peccati, penes quod incomparabiliter deteriores ac viliores sunt brutis, secundum Philosophum primo Politicorum : qui et in libro Ethicorum juxta hunc sensum disseruit, magnanimum esse aspernativum. Et de viro justo ait Psalmographus : Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus.*

Quoniam nullo duce regitur, id est nullo præside legitime dirigente, quamvis regatur tyranno atque diabolo, qui est rex omnium filiorum superbiæ, et quadam vulpina calliditate ac leonina ferocitate seu propria animositate dominatur eisdem. Ideo subditur : sed errore tantum, temere ac passim lymphatice raptatur, id est, exercitus ille pravissimus assidue rapitur ac movetur « errore », id est ex injusta commotione, « temere », id est contra ordinationem sapientiæ, cujus est ordinare ac ordinate procedere, « ac passim lymphatice », id est communiter turbulentissime instar aquæ, quæ jugiter fluit et refluit, juxta illud Isaïæ : Impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest. Nam impii suarum motibus passionum instabilissime circumferuntur, ut ait Psalmista : Non sic impii, non sic; sed tanquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ. Hinc in suis ænigmatibus dixit Pythagoras : Per publicam viam non ambules, id est, multorum errorem atque pravorum inquietudinem non sequaris. Hinc secun-

* numero-
sus

Eccle. 1, 15.

Ps. XIV, 4.

Job XLII, 25.

* lymphante

Is. LVII, 20.

Ps. I, 4.

dum Augustinum in homilia : Irrationabili-
 lium hominum multitudo non est proprie
 appellanda exercitus, quum non sit debite
 ordinata ad unum, sed turba, id est multi-
 tudo turbata.

Qui exercitus iniquorum struens, id est
 statuens, *aciem*, id est bellicum appara-
 tum, *contra nos* sapientiæ studio virtuti-
 busque intentos, *si quando*, id est si ali-
 quando, *incubuerit*, id est, irruerit in nos,
valentior, id est corporaliter fortior nobis;
nostra quidem dux copias suas in arcem
contrahit : id est, ratio et sapientia no-
 stra, qua regimur, recolligit se intra se; et
 in superiori parte sua, qua intendit ratio-
 nibus æternis consulendis ac contemplan-
 dis (secundum Augustinum in libris de
 Trinitate et Civitate), congregat suas divi-
 tias suamque armaturam, id est scientias
 ac virtutes, ad resistendum spiritualiter
 ac divine. Hinc Soerates et Seneca sunt
 locuti : Tunc præcipue in te ipsum sece-
 de, dum cogaris esse in turba, et homi-
 num improbitate vallaris.

Illi vero circa diripiendas inutiles sar-
cinulas occupantur, id est, injusti illi in-
 tenti sunt et inter se tractant qualiter
 auferant a nobis possessiunculas istas ter-
 renas, quæ frequenter plus gravant et im-
 pediunt a salute, quam conferant. *At nos*
desuper irridemus vilissima rerum quæ-
que rapientes, id est, « nos » constituti in
 aree mentis « irridemus desuper », id est
 ex alta mentis consideratione, « rapientes
 quæque vilissima rerum », id est eos qui
 auferunt a nobis terrena, quæ comparatio-
 ne spiritualium bonorum quasi nullius
 sunt valoris. Ipsi enim in tenebris vitio-
 rum versantur, nos in luce sapientiæ con-
 templamur illorum insaniam : sicque eos
 irridemus, non ex superbia, sed zelo ju-
 stitiæ ; imo et compatimur ex caritate
 animabus ipsorum, quas vitiis perimunt,
 perdunt et damnant. Ideo in libro Prover-
 biorum habetur : Via impiorum tenebro-
 sa ; nesciunt ubi corruunt, id est, non ad-
 vertunt quam graviter peccent ac noceant
 sibi ipsis, quoniam uniuscujusque malum

Prov. iv, 19.

A in proprium redundat auctorem, quemad-
 modum in Ecclesiaste legitur : Qui fodit
 foveam, incidet in eam ; et qui dissipat
 sèpem, mordebit eum coluber. *Eccle. x, 8.*

« Nos », inquam, *securi totius furiosi*
tumultus, id est tuti ac liberi existentes
 a persecutione ac rabie talium hominum
 passionibus iræ, impatientiæ ac furoris in-
 sanientium. Unde ait Hieronymus : Quid
 iracundo furor suus confert, quem sævis-
 simis exagitat stimulis, et ita ab omni ra-
 tione atque consilio efficit alienum, ut

B dum irascitur, insanire credatur? Unde et
 Salomon dixit : Ira in sinu stulti requie-
 scit. Et in libro Job dicitur : Virum stul-
 tum interficit iracundia. *Ibid. vii, 10.*
Job v, 2.

Eoque vallo mu-
niti, id est tali munitione et libertate intus
 circumdati, utputa contemplatione ac vir-
 tutum constantia, *quo grassanti stultitiæ*
adspirare fas non sit, id est, ad quod val-
 lum non liceat anhelare stultis ac impiis
 qui grassantur et malignantur adversus
 justos ac sapientes. Nam illi impii quàm-
 diu in sua persistunt malitia, aptitudinem
 nullam habent ascendendi ac pertingendi
 ad præfatam mentis securitatem, contem-
 plationem atque perfectionem. Verumtamen
 poterunt pœnitere, quamvis id difficulter
 contingat, nisi quod Deus omnipotens est
 ad convertendum, in cujus manu sunt om-
 nium corda, et quocumque voluerit vertit
 ea : aliter tales quasi incurabiles reputan-
 tur. Quibus Jeremias dicit : Si mutare po-
 test Æthiops pellem suam, aut pardus
 varietates suas, et vos poteritis beneface-
 re. Unde Aristoteles quoque in Ethicis qua-
 si insanabiles asserit eos qui ex habitu
 vitioso et ex certa malitia peccant. *Prov. xxi, 1.*
Jer. xiii, 23.

Præterea aliquid nunc tangendum de
 gestis eorum quos in hac prosa exprimit
 Philosophia. Et primo de Anaxagora : qui,
 ut in libro de Civitate Dei recitat Augusti-
 nus, ab Athenis expulsus fuit, et ab Athe-
 niensibus prorsus abjectus, quoniam repre-
 hendit eos de adoratione solis, perhibens
 solem non esse animatum, sed lampadem
 ardentem, id est, corpus non vivum, sed
 luminosum, illuminans mundum, quem-

admodum lampas domum. Legitur quoque, quod fuit in exilium missus. Cui quum quidam dixisset, Mortuus est filius tuus, respondit : Quid mirum aut novum, si domus antiquæ cadant, et moriantur mortales?

Porro de Socrate est nota historia, quod Athenis existens, jussu curiæ Atheniensium veneno interiit, eo quod dixerit idola non esse colenda, nec deos gentium adorandos : Mallet, inquit, adorare canem, quum sit opus naturæ, quam idolum, quum sit opus artis humanæ. De hoc, octavo de Civitate Dei, refert sic Augustinus : Civitas Atheniensium Socratem quem occidit, luxit ; et unum de accusatoribus ejus occidit, alium perpetuo exilio condemnavit. Erant enim duo sacerdotes idololatræ, qui accusaverant eum. De his in libro de Vita philosophorum multa leguntur. De hoc Socrate Apuleius Platonius in libro de Deo Socratis ait : Propter hoc quod habuit spiritum quemdam, id est angelum sanctum, sibi familiarem et contubernalem, hoc est domesticum, qui cuncta circa Socratem ipsum disposuit, cuncta quæ arcenda erant arcuit, cuncta cavenda præcavit, præmonenda præmonuit, et in omnibus ipsum direxit.

At vero Zeno philosophus a tyranno quodam in equuleo est suspensus : propter quod ille tyrannus a proprio populo est occisus.

Canius vero et Seneca ac Soranus fuerunt Romani. Et Senecam constat a Nerone peremptum, dicente : O magister, elige tibi genus mortis quod volueris, quoniam te superstite, sine rubore et timore, quæ libent, agere nequeo : nam sicut te, puer existens, timere solebam, ita adhuc formido. Videns igitur Seneca se mortem non posse evadere, elegit in balneo phleboto-mari, sicque defluente sanguine exspiravit. Canius autem et Soranus etiam injuste fuerunt occisi.

JOANNES. — Duo mihi occurrunt circa præhabita. Dictum est enim, quod potius

A debeat homo mortem subire, quam contra justitiam agere seu peccare : ideo quæro, an homo stans in lumine naturali, nec credens animam immortalem, debeat male mori, quam agere contra legem. Videtur quod non, quia talis non credit esse mercedem justitiæ in futuro. Oppositum vero apparet, quoniam malum culpæ incomparabiliter pejus fugibilisque consistit quam malum pænæ.

Secundum dubium est, an verum sit quod quidam glossantes hic scribunt, quod mortuo Socrate, dissensio inter ejus discipulos orta est in quo Socrates constituerit summum hominis bonum, quibusdam dicentibus, quod in delectatione, aliis, quod in sapientia et virtute, sicque duplex genus philosophorum esse exortum, utpote Epicureos ac Stoicos.

DIONYSIUS. — Ad primum respondeo quemadmodum et Henricus primo Quodlibeto : Super hoc, inquit, habemus expressam sententiam Philosophi asserentis in Ethicis, quod homo magis debeat eligere mori, quam vivere in peccato, imo et potius velle mori in actu virtutis majori, quam vivere in minori : præsertim quoniam culpa est fugibilitatis infinitæ, et incomparabiliter abominabilior omni pænâ. Verumtamen Scotus in Scripto quarti tenet contrarium, dicens non esse appetendam mortem propter malum culpæ vitandum : quia sicut maximum peccatum est Deum odire, ita post hoc gravissimum est peccatum velle se non esse, seu velle se nolle esse ; et rursus, quoniam velle non esse, est velle se annihilare. Quæ responsio non videtur idonea : ideo dico, quod sicut valde virtuosum meritoriumque consistit se dare in mortem temporalem pro Deo atque justitia ac fidei veritate, sic licitum est velle non esse propter evadenda æternæ damnationis supplicia. Nec Deus hoc reprobât : imo naturæ impressit abhorrere tam intolerabile malum. Denique sanctorum Patrum doctrina concorditer protestatur, quod ordo universitatis id exigit quod homo Deum super omnia toto

corde incomparabiliter diligit : ideireo de ejus offensione, amissione, injuria, incomparabiliter debet dolere, prout vera requirit contritio, sicque malle universa naturæ dona amittere, quam Deum offendere.

Ad secundum respondeo, quod dictum illorum glossantium non videtur in toto verum. Epicurei namque philosophi cum Epicuro suo magistro, diu ante Socratem fuerunt : de quorum numero erant, Democritus, Empedocles, multique tales, quorum interdum Aristoteles in suis meminit libris. Porro Stoicorum princeps quantum ad philosophiam moralem Socrates fuit, quantum vero ad philosophiam naturalem, Plato, ut in commentario suo super librum de Causis scribit Albertus. Quæ omnia ex dictis Augustini tertio libro de Ci-

vitæ Dei possent probari. Qui et octavo libro de Civitate Dei disseruit : Aristoteles, Platonis discipulus, vir excellentis ingenii, Platoni eloquio impar, sed multos facile superans, Peripateticam condidit sectam, eo quod deambulando disputare consuevit. Verum, ut in textu innuitur, potuit esse quod Socrate jam defuncto, etiam Epicurei quidam nisi sint Socratis aliqua documenta ad confirmationem trahere suæ sectæ. Attamen certum fuit, quod Socrates vir moralissimus felicitatem hominis nequaquam constituit in voluptatibus tactus et gustus. Imo et Epicurus, quamvis tam erroneæ fuerit opinionis, nihilo minus ipsemet frugalissime vixit, id est sobrie valde, leguminibus oleribusque contentus, ut etiam sanctus narrat Hieronymus.

ARTICULUS XV

EXPOSITIO MYSTICA PROSÆ EJUSDEM.

HAUD aliter tristitiæ nebulis dissolutis hausi cælum. Vir christianus in Scripturis instructus, atque post prospera et theologica studia in varias adversitates, desolationes, persecutiones delapsus, omnino præclarius, efficacius, salubrius consolatur et exhilaratur a theologia, hoc est ex verbis sacræ Scripturæ, quam a philosophia. Hinc expositio ista est vehementer præstantior, divinior magisque consolativa quam præinducta.

Ait ergo vir talis : « Haud aliter tristitiæ nebulis dissolutis », id est, obscurante inordinata tristitia a corde meo ablata non aliter quam ex illuminatione theologice divina, et instructione Scripturæ sanctæ, quæ ait, Gaudete in Domino semper; et denuo, Omne gaudium existimate, quum in varias tentationes incideritis. Unde et theologia per apostolum Jacobum contra inordinatam tristitiam præstans remedi-

um, loquitur : Tristatur aliquis vestrum? Oret æquo animo, et psallat. Paulus quoque dulcissime consolatur omnem fidelem, et omnem tristitiæ nebulam pellit : Non sunt (inquiens) condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. Et rursus fructuositatem tribulationum vitæ præsentis atque earum modieitatem respectu consolationis futuræ æternæ in patria tangit, dicendo in secunda sua epistola ad Corinthios : Id quod in præsentibus est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis. Sic demum et increata theologia, Verbum et sermo Patris altissimi (de qua ad Hebræos dicitur, Vivus est sermo Dei et efficax), Christus Dominus dissolvit tristitiæ nebulas, et optime consolatur nos omnes, loquens : Et vos nunc quidem tristitiam habetis; iterum autem

Philipp. iv,
4.
Jacob. i, 2.

Jacob. v, 13.

Rom. viii,
18.

II Cor. iv,
17.

Hebr. iv, 12.

Joann. xvi,
22.

videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis. Non igitur æstimes te a distractionibus, perturbationibus vanisque phantasiis tui cordis eripi posse salubriter, nisi ex illuminatione sapientiæ Dei et visitatione Spiritus Sancti, quum scriptum sit in Ecclesiastico : Sicut parturientis cor tuum phantasias patitur, nisi fuerit ab Altissimo visitatio emissa.

Sic itaque « dissolutis nebulis tristitiæ » sæcularis, quæ mortem, teste Apostolo, operatur, « hausit cælum », id est, cœlestia et divina contemplatus sum, et consolationem Spiritus Sancti ac Scripturarum adverti : ad quarum intelligentiam ac saporem mens perturbata et obscurata non est disposita. Nam ut ait Apostolus, Quæ societas luci ad tenebras? In libro Sapientiæ quoque pudicus sapientiæ ait amator : Intrans in domum meam conquiescam cum illa; non enim habet amaritudinem conversatio ejus, nec tædium convictus illius, sed lætitiā et gaudium. Si ergo vis pacem mentis habere, oportet te cogitationes vanas, inutiles, et apprehensiones phantasticas devitare, quoniam in libro Proverbiorum sapientiā protestatur : Ego sapientiā habito in consilio, et eruditus intersum cogitationibus. Hinc in libro de Quatuor virtutibus hortatus est Seneca : Cogitationes vagas somnoque similes non admittas; quibus nisi ablactaveris animum, quum disposueris omnia, tristis manebis.

Et ad cognoscendam medicantis faciem mentem recepi. Theologia indesinenter loquitur nobis in Scripturis, et per prædicantium ac exhortantium ora; similiter Sapientiā summa per inspirationem internam. Sed mentes instabiles, extra fusæ, viliter occupatæ, non advertunt, nisi hujusmodi nebulis dissipatis : quo facto, mentis considerationem resumunt ad advertendum doctrinam divinæ Scripturæ ac sapientiæ salutaris, quæ vulnera animæ curat salubriter, et contra unumquodque vitium apta confert remedia. Propter quod dicitur in libro Sapientiæ : Per sapientiā

sanati sunt omnes qui tibi placuerunt, Domine, ab initio; itemque : Sapientiā hos qui se observant, a doloribus liberat.

Respicio nutricem meam. Dum Scripturam sacram advertimus, vere cognoscimus quod ipsa sit spiritualiter nutrix nostra : quæ et suis uberibus nos lactavit (sicut præhabitum est) lacte simplicium doctrinarum. « In cujus laribus », id est ecclesiis, scholis, studiis, libris ac congregationibus, « ab adolescentia » nostra sumus nutriti, et custoditi seu præservati a vitiis atque periculis multis. Hinc magnus ille theologus Paulus Thessalonicensibus scripsit : Tanquam si nutrix foveat filios suos, ita volebamus tradere vobis non solum Evangelium Christi, sed etiam animas nostras. De his laribus Sapientiā monet in Ecclesiastico : Congregate vos in domum disciplinæ.

Et quid tu, inquam, o theologia, venisti in has solitudines exsiliis nostri, o omnium virtutum magistra, supremo* cardine delapsa? Tu enim vere ex ore prodisti Altissimi, de qua scriptum est in epistola S. Jacobi : Si quis vestrum indiget sapientiā, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et dabitur ei. Nempe, ut idem Sanctus denuo contestatur, Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum. Theologia vero omnium virtutum est magistra vehementer præclarius quam philosophia. Docet namque non solum virtutes naturales (quibus non convenit perfecte ratio ipsa virtutis, quia non faciunt hominem Deo acceptum ac meritorie operantem : imo simul stant cum peccato mortali, quum et ab infidelibus possint haberi), sed etiam docet supernaturales virtutes formatas, perfectam beatitudinem promerentes. Hæc theologialis sapientiā suos non deserit amatores : imo assidue in adversitatibus visitat eos, docens in adversis gloriandum, Deoque gratias agere in omni eventu, sicut ad Romanos hortatur Apostolus, Spe gaudentes, in tribulationibus patientes. De qua adsistentia sapientiæ

scriptum est copiose in libro Sapientiae, ubi inter cetera legitur : Descendit enim justo in foveam (puta in carcerem), et in vinculis non dereliquit eum. Denique hoc super omnia omni admiratione gratiarumque actione condignum, quod virtus et sapientia Dei Patris Christus Dominus in hanc vallem lacrimarum exilii nostri descendere dignatus est, ex sinu Patris descendens in uterum sacratissimæ Virginis.

An ut tu quoque mecum tanquam rea falsis criminationibus agiteris? Certe increata Sapientia ad hoc ad homines venit, ut pro eis verbera, blasphemias, opprobria crucemque perferret; cui multas falsas criminationes, non solum tempore passionis, sed et ante, objecerunt Judæi, dicentes : Insanit, dæmonium habet, homo vorax, seducit turbas. Sapientia quoque quam in Evangelio et Scripturis edocuit, non solum a perfidis, sed a multis quoque carnalibus excæcatis fidelibus irridetur, quemadmodum in Ecclesiastico scriptum est :

Quam aspera nimis est indoctis hominibus sapientia! Hinc ad Corinthios ait Apostolus : Verbum crucis pereuntibus stultitia est; et rursus : Carnalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei; stultitia enim est illi. O quanta est perversitas impiorum! Nam et in quarto Regum libro describitur quemadmodum principes Israel dixerunt ad Jehu de adolescente discipulo Prophetarum : Quid venit insanus iste ad te? Sic et nunc quidam insensatissimi viros devotos tanquam insipientes derident, qui in die judicii sunt dicturi : Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam.

An, inquit illa, videlicet sapientia salutaris, ego te, o alumne, desererem? Quanto theologia, præsertim increata Sapientia, dignior eminentiorque consistit quam philosophia, tanto fidelius atque salubrius suis adsistit discipulis et alumnis, sarcinamque afflictionum quas pro ipsa patiuntur, portat cum eis : imo sibi fieri arbitratur quod suis membris infertur. Unde ad Paulum nondum conversum dixit :

Quid me persequeris? Et per Zachariam effatur : Qui tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei. Quibus item spondit : Ecce ego vobiscum sum cunctis diebus usque ad consummationem sæculi; itemque : Ego dabo vobis os et sapientiam cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri. Hinc orat vir sapiens : Da mihi, Domine, sedium tuarum adstricticem sapientiam, ut mecum sit et mecum laboret. *Et quasi novum aliquid acciderit, perhorrescerem?* Sapientia in suis professoribus non veretur quamecumque pati adversitatem, tanquam insolitum aliquid contingat : imo ab exordio mundi derisi et passi sunt electi ac justi a reprobis et iniquis, ut Abel a Cain. Propter quod in prima sua Canonica beatissimus princeps Apostolorum hortatur : Carissimi, nolite peregrinari in fervore qui ad tentationem vobis fit, quasi novi aliquid vobis contingat.

Nunc enim primum censes apud improbos mores lacessitam periculis esse sapientiam? hoc est, o tu, Christifidelis afflicte ac tribulate, noli mœstus et pusillanimis esse, nec ita dejiciaris quibuscumque adversis, quasi putes jam primo veram et salubrem sapientiam virosque sapientes ac virtuosos irrideri, contemni impugnarique ab insipientibus et malignis : imo percurrendo Scripturas atque historias, scias hoc a mundi principio tam in lege naturæ quam lege scripta ita fuisse, quemadmodum ad Hebræos de Sanctis veteris Testamenti ait Apostolus : Alii distenti sunt; alii ludibria et verbera experti, insuper et vincula et carceres; lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt. Denique quam immanissima supplicia præclarissimi septem fratres Machabæi pertulerunt, in secundo libro Machabæorum scribitur. Verum in evangelica lege de hoc innumera-bilia gesta leguntur : et constat in primis quam ignominiosissimam ac amarissimam pro mundi salute sustinuit passionem ac mortem omnium Dominus et Salvator, de-

Sap. x, 13,
14.

1 Cor. i, 21.

Joann. x.
26: viii, 18;
Matth. xi,
19: Joann.
vii, 12.

Eccli. vi,
21.

1 Cor. i, 18.
Ibid. ii, 14.

IV Reg. ix,
11.

Sap. v, 4.

Act. ix, 4.

Zach. ii, 8.

Matth.
xxviii, 20.

Luc. xxi, 15.

Sap. ix, 4,
10.

Gen. iv, 8.

1 Petr. iv,
12.

Hebr. xi,
35-37.

II Mach.
vii.

inde gloriosi Apostoli ac martyres benedicti, imo (quod mirabilius est) etiam puellæ tenerrimæ, ceteri quoque Sancti, de quibus communiter verum est, quod quanto fuerint Deo cariores, tanto plura et duriora perpassi sunt.

Horum facta et documenta, martyria, virtutes ac præmia, incomparabiliter efficaciora sunt ad instruendum, consolandum, confortandum, accendendum unumquemque credentem afflictum, tentatum, pusillanimum, contristatum, quam persecutiones et gesta philosophorum quæ in littera exprimuntur : qui fide carentes, nullam a Deo beatitudinem sunt sortiti, sed potius condemnati (nisi fidem ante obitum habuisse dicantur, sine qua nemo unquam placuit Deo), quamvis in memoriis hominum aliquid famæ retineant. Quantum vero honorem, præconium et triumphum, quam ineffabilem gratiam et gloriam, quantam supernaturalium divinum exuberantiam excellentiamque charismatum in hoc sæculo et futuro præfati Sancti adepti sint, nulla valet lingua exprimere, nulla mens capere. Horum ergo consideratione, omnem tribulationem et adversitatem, spoliationem, contemptum, conculcationem, cum ingenti alacritate et gaudio perferamus, certi quia si compatimur, et conregnabimus, et si socii sumus temporalium (imo modicarum et brevium) passionum, socii erimus æternalium inestimabiliter grandium gaudiorum. Ad hanc consolationem, nullius momenti est omnis consolatio philosophiæ hic tradita. Hinc admiror quod Boetius, vir catholicus et magnus theologus, ad sui ipsius ac aliorum consolationem non potius introduxit theologiam se consolantem.

Cujus hereditatem quum deinceps Epicureum vulgus ac Stoicum, etc. Quemadmodum defuncto Socrate discipuli ejus documenta ipsius diversimode interpretati sunt, atque in plures sectas divisi et magis aut minus decepti; ita post Christi resurrectionem ejus evangelium diversi diversimode exposuerunt : quidam catholice,

qui omnes in fidei unitate manserunt; alii hæretice, qui per diversas hæreses sunt partiti, neque ad invicem neque catholice concordantes, ut Manichæi, Ariani, Sabeliani, et alii multi. Contra quos clamavit theologia per sanctos doctores Ecclesiæ : quos illi audire spernentes, vestem theologiæ sciderunt, ut supra quoque expositum est. Præterea tantus fuit persecutorum rancor et rabies in Christum et Christianos, quod non solum catholicos, sed et multos occiderunt hæreticos, eo quod aliquid christianæ religionis ac fidei in ipsis consistere videbatur.

Quod si nec Anaxagoræ fugam, etc. Juxta expositionem præhabitam potest theologia hoc dicere suis alumnis hoc modo : Si ignoras persecutiones atque martyrium electorum qui fuerunt ac passi sunt in lege naturali ac scripta, attamen gesta et immanissima tormenta ac gloriosissima præmia Sanctorum evangelicæ legis nosti : quorum innumerabilia millia in sola Roma sunt coronata, non ob aliud nisi quoniam evangelicis disciplinis moribusque imbuti, dissimillimi erant paganis, de quibus Christus prædixit : Eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Unde Petrus asserit : Ambulaverunt in luxuriis, violentiis, desideriiis, comensationibus; in quo admirantur non concurrentibus vobis in eadem luxuriæ confusionem. Sic et in libro Sapientiæ impii leguntur dixisse de Christo : Gravis est nobis etiam ad videndum, quoniam dissimilis est aliis vita illius; tanquam nugaces æstimati sumus ab illo, et abstinet se a viis nostris tanquam ab immunditiis : contumeliis et tormentis interrogemus eum, et morte turpissima condemnemus eum.

Itaque nihil est quod admireris, si in hoc vitæ salo circumflantibus agitemur procellis. Interdum pusilli et in Scripturis nondum exercitati mirantur non modice, et sua imperita admiratione quasi dejiciuntur, dum cernunt sapientes, justos et timoratos, in hoc sæculo nequam tanquam in procellosissimo mari a pravissimis op-

Hebr. xi, 6.

Rom. viii, 7; II Tim. i, 12.

II Cor. i, 7.

Matth. xxiv, 9.

I Petr. iv, 3, 4.

Sap. ii, 15, 16, 19, 20.

primi, diffamari, irrideri, spoliari, atroci- A qui corpus occidunt, animam autem non
terque occidi : non advertentes quoniam possunt occidere. Imo spernendi sunt in
paterne ac misericordissime omnipotens quantum iniqui et violenti. Unde et san-
supersapientissimus Deus in hoc agat cum ctus Job ait : Si expavi ad multitudinem Job xxxi, 34.
suis electis, quos per adversa hujusmodi nimiam ; et Psalmista : Non timebo millia Ps. iii, 7.
a suis purgat peccatis, ac potioribus im- populi circumdantis me. Nam et iniquo-
plet gratiæ donis, atque a purgatorii pœnis rum turba « nullo regitur duce » : non
ineffabiliter gravioribus ac diuturnioribus quod semper careat præsidente, sed quo-
præservat et eruit. Christi etiam passioni niam duces eorum communiter non sunt
conformat, et pleniori felicitate in æter- veri nominis rectores ac duces, neque pa-
num coronat. Hinc recte dixit Gregorius : stores, sed potius seductores ac lupi ra- Matth. vii,
Quamvis mirabilia videantur Dei judicia 15; Act. xx,
dum electis et bonis in hac vita contin- B fernalis perditionis præcipitantes. Idcirco 29.
gunt adversa, reprobis et impiis prospe- dum aciem producunt contra electos ac
ra : multo tamen mirabiliora sunt quando justos, ipsi justi desuper illustrati atque
econtrario electis et justis in hoc mundo a Spiritu Sancto adjuti, spiritualiter se
accidunt prospera, reprobis vero adversa. armantes, miserantur illorum insaniam,
Act. xiv, 21. Hinc in Actibus asserit Paulus : Per multas rabiemque derident, certi quod iniqui fla-
tribulationes oportet nos intrare in re- gellum sint et virga Dei per illorum per-
gnum Dei. Judith quoque notabiliter dix- seutionem corrigentis ac salvantis suos
Judith viii, it : Pater noster Abraham tentatus est, et electos. Sic gloriosissimi martyres utrius-
22, 23. per multas tribulationes probatus, amicus que sexus, Dionysius, Laurentius, Vincen-
Dei effectus est ; sic Isaac, sic Jacob, tius, Catharina, Barbara, Agatha, in imma-
sic Moyses et omnes qui Deo placue- nissimis suis tormentis deriserunt tyran-
runt, per multas tribulationes transierunt C nos, assumpti a Spiritu Sancto in arcem
fideles. libertatis, ac rore consolationis divinæ per-
* numero- *Quorum quidem tametsi innumerosus* * lusi, lumine quoque sapientiæ Dei gratio-
sus *est exercitus, etc.* Sicut enim in Evangelio sissima largitate repleti, in quo actualiter
Matth. xx, ait Salvator, multi sunt vocati, pauci vero ac dulciter contemplabantur quam indici-
16: xxii, 14. electi. Imo in tantum excedit numerus bilitate persecutores sibi ipsis nocuerunt
reproborum numerum electorum, ut alibi et eis profuerunt. Etenim sibi ipsis gravis-
Luc. xii, 32 dixerit ipse Judex : Nolite timere, pusillus sissima æternæ damnationis supplicia, mar-
grex, quoniam complacuit Patri vestro tyribus vero compendiosissimum regni
dare vobis regnum. Non tamen inordinate cœlestis ingressum martyriique aureolam
Matth. x, timenda est tanta malignantium turba, et salutem plenissimam æternaliter per-
28. quum dicat Salvator : Nolite timere eos mansuram procurarunt.

METRUM IV

Quisquis composito serenus ævo
Fatum sub pedibus dedit superbum,
Fortunamque tuens utramque rectus,
Invictum potuit tenere vultum :

Non illum rabies minæque ponti
Versum funditus excitantis æstum,
Nec ruptis quoties vagus caminis
Torquet fumificos Vesevus ignes,

Aut celsas soliti ferire turre
 Ardenti via fulminis movebit.
 Quid tantum miseri feros tyrannos
 Mirantur sine viribus furentes?
 Nec speres aliquid, nec extimescas,

Exarmaveris impotentis iram ;
 At quisquis trepidus pavet vel optat,
 Quod non sit stabilis sui que juris,
 Abiecit clypeum, locoque motus,
 Nectit qua valeat trahi catenam.

ARTICULUS XVI

EXPOSITIO METRI HUIUS QUARTI.

IN hoc hujus primi codicis metro Philo-
 sophia planius docet atque prosequitur
 qualiter verus philosophus inter sæculi
 hujus procellas, tanquam inter inquietissi-
 mi maris fluctus et undas, possit ac debeat
 tranquillus persistere. Itaque ait :

Quisquis, id est quicumque vir bonus
 et sapiens, *serenus*, id est tranquillus, *avo*
composito, id est ætate sua tranquille dis-
 posita, ita quod in duratione et cursu vitæ
 suæ non fuit variis modis mente turbatus,
 sed tranquille conversans (quamvis inter-
 dum habuit quosdam motusurbationum
 aliquantularum non prædominantes, sine
 quibus non agitur vita præsens), *dedit*, id
 est, subegit et calcavit *sub pedibus* suis,
fatum superbum, id est eventum quem-
 cumque prosperum ad superbiam occasio-
 naliter excitantem (qui fato seu fatali in-
 fluentiæ solet adseribi), ita quod ex tali
 eventu non fuit superbiens ; *rectusque*,
 id est mente ad Deum erectus et firmus,
tuens, id est intuens, seu a peccato præ-
 servans, *utramque fortunam*, id est se
 ipsum in utroque effectu fortuito, puta in
 prosperis et adversis, sic quod nec in pro-
 speris superbivit, neque in adversis de-
 jectus, mœstus aut pusillanimis fuit. Talis
 utique *potuit tenere vultum invictum*,
 id est uniformiter dispositum, ita quod
 non est innaturaliter alteratus nec male
 dispositus ex inordinatis motibus appre-
 hensionum ac passionum : sicut qui intra
 se portant passionem invidiæ, habent in-

convenientem dispositionem in vultu et
 oculis ; similiter qui irascuntur aut pluri-
 mum timent.

Rabies, id est furor seu tyrannis homi-
 num iniquorum, *non movebit illum*, id
 est, non perterrebit nec dejiciet eum ; *mi-
 neque ponti*, id est comminationes flu-
 ctusque perstrepentes maris, *excitantis*, id
 est commoventis, *æstum*, id est ebulliti-
 onem et aquæ fervorem, *funditus*, id est a
 fundo, *versum*, id est ascendentem et tra-
 ctum superius, quia a fundo erumpunt
 tales commotiones : supple, non movebunt
 talem. *Nec Vesevus*, id est mons sic ap-
 pellatus, *quoties*, id est quam sæpe, *tor-
 quet*, id est, exsufflat seu emittit ex se,
ignes fumifcos, id est flammam quasi fu-
 mosas seu fumo admixtas, *vagus*, id est
 instabilis in talibus emissionibus ignium,
 et hoc *ruptis caminis*, id est apertis in
 ipso monte quibusdam foraminibus, per
 quæ tanquam per os camini seu fornacis
 ipsa flamma egreditur ; *aut via*, id est
 descensus, *fulminis ardentis soliti ferire*,
 id est lædere aut incendere, *turres celsas*,
 id est sublimes : hæc, inquam, non move-
 bunt nec dejicient mentem hujusmodi ho-
 minis.

Oportet seire, quod per rabiem designa-
 tur ira, indignatio persecutioque tyrannica
 principum et magnatum ac omnium su-
 perborum, aut etiam ferocia bestiarum,
 qui irrationabili impetu tanquam rabie
 quadam aguntur. Propter quod Salomon

Prof. xviii.
4. loquitur : Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor; et impetum concitati spiritus sufferre quis poterit? Per minas ponti accipitur comminatio violentorum, et injuriatio omnium qui ex amaritudine animi ad vindicandum sunt proni. Contra quos Ecclesiasticus inducit: Homo homini reservat iram, et a Deo quærit medelam? In hominem sibi similem non habet misericordiam, et de peccatis suis deprecatur Altissimum? Ipse quum caro sit, reservat iram, et propitiationem petit a Deo? Quis exorabit pro delictis illius?

Eccli.
xviii, 3-5.

Per Vesevum, Campaniæ montem, exprimitur concupiscentiæ ardor, omnia spiritualia bona consumens, et per verba oris libidinosa erumpens, et per foramina oculorum (de quibus in Ecclesiaste legitur, Tenebreſcent videntes per foramina), atque per alia signa. Qui ignis prorsus fumosus et fœtidus est, sicut ignis sulfureus quem Dominus Deus omnipotens pluit super Pentapolim. Inde in Osee fertur: Omnes adulterantes, quasi elibanus succensus a coquente.

Eccli. xii.
3.

Gen. xix.
24, 25; Sap.
x. 6.
Osee vii. 1.

Per fulmen autem intelligi potest repentina tentatio suggestioque diaboli, seu quæcumque invasio spirituum malignorum, de quibus ad Ephesios scribit Apostolus: Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus. Nam et fulmen de cœlo aërio venit, atque ex sicca et calida exhalatione sursum levata causatur, et ex incensu deorsum deprimatur, atque venti impulsu in obliquum movetur. De his infra dicetur.

Ephes. vi.
12.

Consequenter Philosophia imperfectos passionibus subditos, præfata tranquillitate earentes, increpat, instruit et hortatur, subinferens: *Quid*, id est cur, seu ad quid, *miseri*, id est homines infelices, miseriis culpæ ac pœnæ subjecti, *mirantur*, id est, in cordibus suis magnificent, seu mirando inspicunt, *tantum*, id est tam multum, *feros tyrannos*, id est principes seu superiores feroces, *furentes* commotione iræ, indignationis, impatientiæ (juxta illud Osee

A propheta, Cœperunt principes furere a vino), *sine viribus*, quoniam instar aliorum ex sua natura sunt imbecilles ac fragiles, nec potestatem habent nisi ab alio, et frequenter attentant præsumuntque agere quod nequeunt adimplere. Propter quod loquitur Augustinus: Quid se extendit in honore inflatio potestas, in carne æqualis infirmitas?

Sed contra istud subjungitur aptum remedium et congruum documentum. *Nec speres aliquid*, id est, tu Boeti, seu quicumque catholice, non cupias aliquid adipisci ab illis, nisi ad quod obtinendum jus habeas. *nec certinescas*, id est, nec inordinate paveas illos. Nihilo minus, quamdiu in officiis sunt et jurisdictione utuntur, obediendum est ipsis in licitis et honestis in quantum se extendit eorum auctoritas, quum in prima Petri epistola dicatur: Servi, subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis, sed etiam dysecolis. Ex quibus verbis ostenditur, quod etiam sint timendi ordinato timore, hoc est per respectum ad Deum, cujus aliquo modo ministri vicarii que consistunt, ut ad Romanos docet Apostolus. *Exarmareris*, id est, si sic egeris, exarmas, id est, armis suis privas, *iram impotentis*, id est ipsum tyrannum pronum ad iram impotentem, juxta sensum jam tactum. Tyrannus quippe contra bonos armatur non ratione neque virtutibus, sed motibus passionum. Quos qui non metuit inmoderate, armatus fortitudine animi atque constantia, fortior est tyranno, imo et dominus dominorum illius: nempe, ut dixit Diogenes, passiones et vitia sunt domini iniquorum; et impii passionibus ac vitiis obsequuntur, sapientes vero ac virtuosos vitiis et passionibus dominantur.

At quisquis trepidus pavet vel optat, id est, quicumque inordinata, carnali, mundana formidine metuit tyrannos aut alios, aut optat eorum favorem etiam contra justitiam, vel terrenam prosperitatem, quod

Osee vii, 5.

1 Petr. ii, 18.

Rom. xiii, 1-7.

non sit stabilis, id est, eo quod non sit A entia salutari, in divino amore, in immo-
firmus in iudicio rationis medioque vir- bili spe in Deo, in sanctæ humilitatis ra-
tutis (juxta illud Ecclesiastici, Esto firmus dice, in sincerissimo zelo justitiæ, parati
in via Domini et in veritate sensus tui), viliter formidantes, quum et Varro doctis-
suique juris, id est, tyrannidi subjectus simus Romanorum testatus sit : Qui mo-
sit, ac jugo iniquitatis aut dæmonum sub- leste fert mori, litigat cum natura. Ad hoc
ditus, non juri divino sibi præfixo et legi totum hortatur Apostolus : Stabiles (in-
naturali sibi impressæ, *abjecit clypeum*, id quiens) et immobiles estote, abundantes^{1 Cor. xv, 58.}
est, propria voluntate deseruit seu dejecit in opere Domini semper.
armaturam virtutum præfatam, per quam
contra vitia homo munitur et tentamenti
renititur. Potest quoque per clypeum pa-
tientia specialiter designari, de qua ad B quod miseria duplex est. Una culpæ : cui
Hebræos scribitur : Patientia vobis neces- miseriæ opponitur beatitudo virtutis. Un-
saria est, ut voluntatem Dei facientes, re- de in libro Proverbiorum legitur : Justitia
portetis promissionem. *Motusque loco*, id elevat gentem, miseros facit populos pec-
est a loco animæ suæ detrusus, hoc est a catum. Alia est miseria pœnæ, secundum
sede et tranquillitate rationis, imo ab in- illud Jacobi : Agite nunc, divites, plorate^{Jacob. v, 1.}
corporatione, congregatione et societate
justorum : unde in Ecclesiaste Salomon
loquitur, Si spiritus potestatem habentis
ascenderit super te, tu locum tuum ne
dimiseris ; *nectit*, id est, construit et com-
ponit, *catenam qua valeat trahi*, id est
vitiis congeriem seu vexuram, vide- C spernenda tanquam itinera ad gehennam.
licet inordinatum timorem et carnalem
sui ipsius amorem, ex quo nascuntur de-
siderium favoris aliorum ad se et spes
proprii commodi ac honoris : ex quibus
deinceps innumerabilia oriuntur peccata,
quibus infelix innectitur, captivatur et
trahitur ad infernum, sicut et Salomon
protestatur : Statim sequitur eam quasi
bos ductus ad victimam, et nescit stultus
quod ad vincula trahatur. Hinc in libro
Proverbiorum dicitur : Iniquitates suæ ca-
piunt impium, et funibus peccatorum su-
orum constringitur. Hæc catena est rete
perditionis : de quo et Plato disseruit in
Phædone, quod anima illo irretita et volu-
ptatibus fœdis capta, trahitur in Avernum.

In hoc metro Philosophia ad litteram, spiritualiter vero theologia, specialiter nos hortatur ad grandem perfectionem, ad inconcussam mentis constantiam, ad fortitudinem cordis invictam, ut in omni eventu perseveremus in lumine rationis, in sapi-

Præterea, circa illos duos versiculos, *Quid tantum miseri*, etc., advertendum quod miseria duplex est. Una culpæ : cui miseriæ opponitur beatitudo virtutis. Unde in libro Proverbiorum legitur : Justitia elevat gentem, miseros facit populos peccatum. Alia est miseria pœnæ, secundum illud Jacobi : Agite nunc, divites, plorate ululantes in miseriis quæ advenient vobis. Docemur quoque ex eisdem versiculis, eos miseros esse, qui mundanam prosperitatem, terrenum principatum, tyrannorum præsentiam appetantur atque magnificent in cordibus suis, quum talia sint Idecirco qui talia reputat et tanquam magna arbitrat, dono caret scientiæ, quo per connaturalitatem affectus veraciter judicamus transitoria et caduca in se ipsis esse inania et vilipendenda, tanquam æternæ beatitudinis impeditiva, sicque illud Ecclesiastæ, Vanitas vanitatum, et omnia^{Eccle. i, 2.} vanitas, ex corde proferimus. Porro qui per donum sapientiæ ad contemplationem attigit, et summum illud prorsus incomparabile donum, Deum incircumscribibilem et immensum, assuetus est contemplari, omnia vana hæc aspernatur ut stercora. Ideo sanctus vir ait : Vidi impium super-exaltatum et elevatum sicut cedros Libani ; et transivi, et ecce non erat ; et quæsi eum, et non est inventus locus ejus. Dicuntur demum tyranni « sine viribus », quia potestas eorum sita est in subjectione voluntaria subditorum et adjuvantium eos, sine quibus non plus possunt quam subditi, ut in libro de Trinitate Guillelmus ait Parisiensis.

At vero fatum vocatur « superbum », ut tactum est. quum sit superbiendi incitamentum atque occasio. Nam ut Seneca dixit. Prosperitas fovet iram, opulentia elationem. Propter quod Innocentius Valeriusque fatentur : Dives in superfluitatem resolvitur, jactantia effrenatur, currit ad libitum, corrumpit ad illicitum. Recte ergo ait Apostolus : Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli. Quod ne accidat nobis, sic utramque teneamus ac moderemur fortunam ut vultum teneamus invictum, qualis fuit sanctissimus ille Martinus : quem teste Sulpicio, nemo unquam vidit ridentem, nec dissolutum, nec tristem, aut desolatum : sed jugiter uno eodemque apparatu quasi angelicam dispositionem monstravit. Talis fuit et Anna, cujus vultus non sunt amplius in diversa mutati, ut legitur primo Regum. Talis quoque est unusquisque qui (juxta Gregorium) inter bifformes fortunæ ad aspectus inoffenso graditur pede, nec prosperis elevatur, nec adversis deprimitur ; qui in omni eventu in Dei persistit timore, in mentis custodia, in gratiarum actione assidua.

Amplius, ad intelligenda hæc plenius, possent hic plura induci de timore multiplici. Est etenim timor naturalis, qui in se nec laudatur nec vituperatur : qui etiam fait in Christo, qui passione instante cœpit pavere et tædere. Alius est, timor humanus seu carnalis, quo incommoda carnis et naturæ immoderanter horrentur. De quo in Isaia habetur : Quis tu, ut timeas ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fœnum arescet ? Et Christus : Nolite (inquit) timere eos qui corpus occidunt. Tertius est, timor mundanus, quo excessive quis refugit temporalia damna, et propriæ amissionem excellentiæ ac honoris. Qui timor viget in ambitiosis et cupidis. Hi duo timores sunt vitiosi : de quibus loquitur hic Philosophia. Quartus est, timor servilis, quo culpa vitatur non amore justitiæ, sed formidine pœnæ. Qui timor est bonus (in quantum timor, non in quantum

servilis), ut tertio libro Sententiarum ait Magister. Quintus est, timor initialis, quo vitatur peccatum partim horrore supplicii, partim (imo et principaliter) affectu virtutis. Et de utroque isto timore verificatur illud primæ Joannis : Perfecta caritas foras mittit timorem : et rursus, Qui timet, non est perfectus in caritate.

Postremo, juxta nunc introducta, stet inflexibilis mentis nostræ status, nec propter injurias contristemur, neque de nostris honoribus extollamur. Per filialem timorem stemus fixi in Deo : quia (ut Salomon ait) qui timet Deum, nihil negligit ; qui autem timet hominem (humano aut mundano timore, et non in Deo, nec propter Deum), cito corruet. Hinc et Seneca est locutus : Tutissima res est nil timere præter Deum.

JOANNES. — Dubitatio mihi oritur circa nunc dicta : an scilicet homo ex documentis philosophiæ ad nunc tactam valeat perfectionem attingere. Et videtur quod non : quia philosophia non nisi naturales docet virtutes, quæ non sufficiunt ad salutem, nec potest homo ex philosophia et naturalibus vitare peccata mortalia.

DIONYSIUS. — Philosophia nisi per theologiam perficiatur, est imperfecta atque in quibusdam erronea, putans hominem ex naturalibus posse fieri veraciter virtuosum, nec hominem esse creatum ad supernaturalem felicitatem. Hinc majores et meliores philosophi docuerunt et in scriptis suis reliquerunt, hominem ex exercitiis et studiis naturalibus fieri posse non solum virtuosum, sed etiam heroicum, id est divinum atque perfectum, imo et tantæ perfectionis ut de cetero aut vix aut non possit peccare, ut constat ex dictis Macrobbi Platoniei super Somnium Scipionis, ubi de virtutibus purgati animi tractans, asserit mentem humanam virtutibus illis ornatam, non posse a Deo deflecti : Prudentiæ, dicens, purgati animi defæcæ tique et ab omni mundi hujus adspersione

dist. 34D.

1 Joann. iv,
18.
Ibidem.Eccle. vii,
19.
Prov. xxix,
25.

1 Tim. vi, 9.

1 Reg. i, 18.

Marc. xv,
33.

Is. li, 12.

Matth. x,
28.

pure detergi, est sola divina nosse, et ea tanquam nihil sit aliud intueri; temperantiæ vero talis animi est terrenas cupiditates non reprimere, sed penitus oblivisci; fortitudinis, passiones ignorare, non vincere; justitiæ, ita cum superna divinaque mente sociari, ut servet cum ea fœdus perpetuum. Et ita scripsit Plotinus, inter philosophiæ professores cum Platone princeps. Sic et Seneca dixit, virum esse beatum qui eo usque profecit, ut jam non solum non velit sed etiam non possit peccare. Verumtamen in his dictis, philosophi isti, quamvis in suo genere magni, graviter tamen noscuntur decepti. Nec enim simpliciter loquendo verum est, aliquem ex solis naturalibus posse hujusmodi fieri, nisi forsitan per figurativum et tropicum modum loquendi, præsertim per hyperbolen, et loquendo solum de virtutibus et vitiis quæ naturalis ratio sine fidei lumine novit. Sacratissima autem theologia de his multo vèrius multoque altius docet, et supernaturales ponit virtutes ac vitia illis contraria: de quibus puri philosophi nil noverunt. Hinc sicut in Quod-

libetis suis Henricus, et Alexander ac alii tradunt, quamvis homo ad aliquantulum tempus, non tamen diu, sine gratia gratum faciente potest vivere sine peccato mortali; attamen sine gratia valde præcipua, qualis in Apostolis fuit, nemo in vita hac fit ita perfectus ut sit absolute in gratia confirmatus, ita quod peccare non queat mortaliter.

JOANNES. — Multa hic pulchra protulisti: tamen, ut dixi, expositio ista multum fuit proluxa. Cf. p. 71 B, A'.

DIONYSIUS. — Quid de prolixitate causarum? Ego hæc pro religiosis virisque eruditus potius quam pro scholaribus pueris scribo: nam et in studiis privilegiatis iste liber Boetii extraordinarie legi solet.

JOANNES. — Non expressisti quale sit metrum istud.

DIONYSIUS. — Nec multum confert hoc dicere. Vocatur autem Phalæcium, ab inventore; pentametrum, quia ex quinque pedibus constat, primo spondeo, secundoque dactylo, et ultimis tribus trochæis: hinc appellatur trochaicum, a trochæo prædominante in ipso.

PROSA IV

SENTISNE (inquit) hæc, atque animo illabuntur tuo? Esne ὄντος πρὸς λύρα? Quid fles? Quid lacrimis manas? Ἐξυδάξ, μὴ κείθεις νόσῳ. Si operam medicantis exspectas, oportet ut vulnus detegas tuum.

— Tum ego collecto in vires animo: Anne adhuc eget admonitione nec per se satis eminet fortunæ in nos sævientis asperitas? Nihilne te ipsa loci facies movet? Hæccine est bibliotheca quam certissimam tibi sedem nostris in laribus ipsa delegas, in qua mecum sæpe residens, de divinarum humanarumque rerum scientia disserebas? Talis habitus talisque vultus erat, quum tecum naturæ secreta rimarer, quum mihi siderum vias radio describeres, quum mores nostros totiusque vitæ rationem ad cœlestis ordinis exemplar formares? Hæccine præmia referimus, tibi obsequentes? Atqui tu hanc sententiam Platonis ore sanxisti: beatas fore republicas, si eas vel studiosi sapientiæ regerent, vel earum rectores studere sapientiæ contigisset. Tu ejusdem viri ore hanc sapientibus capessendæ reipublicæ necessariam

causam esse monuisti, ne improbis flagitiosisque civibus urbium relicta gubernacula, pestem bonis ac perniciem inferrent. Hanc igitur auctoritatem secutus, quod a te inter secreta otia didiceram, transferre in actum publicæ administrationis optavi. Tu mihi et qui te sapientium mentibus inseruit Deus, estis consciï nullum me ad magistratum nisi commune bonorum omnium studium detulisse. Inde cum improbis graves inexorabilesque discordiæ fuere, et (quod conscientiæ libertas habet) pro tuendo jure spreta potentiorum semper offensio. Quoties ego Conigastum in imbecillis cujusque fortunas impetum facientem obvius excepi? Quoties Triguillam regie præpositum domus ab incepta et perpetrata jam prorsus injuria dejeci? Quoties miseros quos infinitis calumniis impunita barbarorum semper avaritia vexabat, objecta periculis auctoritate protexi? Nunquam me a jure ad injuriam quisquam detraxit. Provincialium fortunas tum privatis rapinis, tum publicis vectigalibus pessumdari, non aliter quam qui patiebantur indolui. Quum acerbæ famis tempore, gravis atque inexplicabilis indicta coemptio profligatura inopia Campaniam provinciam videretur, certamen adversus præfectum prætorii, communis commodi ratione suscepti, rege cognoscente contendere, et ne coemptio exigeretur evici. Paulinum consularem virum, cujus opes palatini canes jam spe atque ambitione devorassent, ab ipsis hiantium faucibus extrahi. Ne Albinum consularem virum præjudicatæ accusationis pœna corripere, odiis me Cypriani delatoris opposui. Satisne in me magnas videor exacerbasse discordias? Sed esse apud ceteros tutior debui, qui mihi amore justitiæ nihil apud aulicos, quo magis essem tutior, reservavi.

Quibus autem deferentibus perculsi sumus? Quorum Basilius, olim regio ministerio depulsus, in delationem nostri nominis alieni æris necessitate compulsus est. Opilionem vero atque Gaudentium quum ob innumeras atque multiplices fraudes ire in exilium regia censura decrevisset, quumque illi parere nolentes, sacrarum sese ædium defensione tuerentur, compertumque id regi foret, edixit ut nisi intra præscriptum diem Ravenna urbe decederent, notas insigniti frontibus pellerentur. Quid huic severitati posse adstrui videtur? Atqui eodem die deferentibus eisdem, nominis nostri delatio suscepta est. Quid igitur? Nostræne artes ita meruerunt? An illos accusatores justos fecit præmissa damnatio? Itane nihil fortunam puduit, si minus accusatæ innocentiae, at accusantium vilitatis?

At cujus criminis arguimur summam quæris? Senatam dicimur salvum esse voluisse. Modum desideras? Delatorem ne documenta deferret quibus senatam læsæ majestatis reum faceret, impedisse criminamur. Quid igitur, o magistra, censes? Infitiabimur crimen, ne tibi pudori simus? At volui, nec unquam velle desistam. Fatebimur? Sed impediendi delatoris opera cessabit. An optasse illius ordinis salutem nefas vocabo? Ille quidem suis de me decretis, uti hoc nefas esset, effecerat. Sed sibi semper mentiens imprudentia, rerum merita non potest immutare; nec mihi Socratico decreto fas esse arbitror, vel occuluisse veritatem, vel concessisse mendacium. Verum id quoquo modo sit, tuo sapientiumque judicio æstimandum relinquo: cujus rei seriem atque veritatem, ne latere posteros queat, stilo etiam

memoriæque mandavi. Nam de compositis falso litteris quibus libertatem arguor sperasse Romanam, quid attinet dicere? Quarum fraus aperte patuisset, si nobis ipsorum confessione delatorum (quod in omnibus negotiis maximas vires habet) uti licuisset. Nam quæ sperari reliqua libertas potest? Atque utinam posset ulla. Respondissem Canii verbo, qui quum a Caio Cæsare Germanici filio conscius contra se factæ conjurationis fuisse diceretur: Si ego, inquit, scissem, tu nescisses. Qua in re non ita sensus nostros mœror hebetavit, ut impios scelerata contra virtutem querar molitos; sed quæ speraverint, effecisse vehementer admiror. Nam deteriora velle, nostri fuerit fortasse defectus; perficere autem posse contra innocentiam quæ sceleratus quisque conceperit, inspectante Deo, monstri simile est. Unde haud injuria tuorum quidam familiarium quæsivit: Si quidem Deus (inquit) est, unde mala? Bona vero unde, si non est?

Sed fas fuerit nefarios homines, qui bonorum omnium totiusque senatus sanguinem petunt, nos etiam, quos propugnare bonis senatuique viderant, perditum ire voluisse. Sed num idem de patribus quoque merebatur? Meministi, ut opinor, quod me dicturum quid facturumve præsens semper ipsa dirigebas. Meministi, inquam, Veronæ quum rex avidus exitii communis, majestatis crimen in Albinum delatum ad cunctum senatus ordinem transferre moliretur, universi innocentiam senatus quanta mei securitate periculi defenderim. Scis me hæc et vera proferre, et in nulla unquam mei laude jactasse. Minuit enim quodammodo se probantis conscientiae secretum, quoties ostentando quis factum, recipit famæ pretium. Sed innocentiam nostram quis exceperit eventus, vides: pro veræ virtutis præmiis, falsi sceleris pœnas subimus. Et cujus unquam facinoris manifesta confessio ita iudices habuit in severitate concordēs, ut non aliquos vel ipse ingenii error humani, vel fortunæ conditio cunctis mortalibus incerta, submitteret? Si inflammare sacras ædes voluisse, si sacerdotes impio jugulare gladio, si bonis omnibus necem struxisse diceremur, præsentem tamen sententia confessum convictumve punisset. Nunc vero quingentis fere passuum millibus procul moti, atque indefensi, ob studium propensius in senatum, morti proscriptionique damnatur.

O meritos de simili crimine neminem posse convinci! Cujus dignitatem reatus ipsi etiam qui detulere viderunt. Quam uti alicujus sceleris admixtione fuscarent, ob ambitum dignitatis sacrilegio me conscientiam meam polluisse mentiti sunt. Atqui et tu insita nobis, omnem rerum mortalium cupidinem de nostri animi sede pellebas; et sub tuis oculis sacrilegio locum esse fas non erat. Instillabas enim auribus cogitationibusque meis quotidie Pythagoricum illud: Ἐπεὺ Θεῶν. Nec conveniebat vilissimorum me spirituum præsidia captare, quem tu in hanc excellentiam componebas, ut consimilem Deo faceres. Præterea penetral innocens domus, honestissimorumque cœtus amicorum, socer etiam sanctus et æquo actu ipse *
reverendus, ab omni nos hujus criminis suspicione defendunt. Sed, o nefas! illi vero de te tanti criminis capiunt fidem; atque hoc ipso videmur affines fuisse maleficio, quod tuis instituti moribus, tuis inbuti disciplinis sumus. Ita non est

* æque ac tu ipsa

satis nihil mihi profuisse tuam reverentiam, nisi ultro tu mea potius offensione lacereris.

At vero hic etiam nostris malis cumulus accedit, quod existimatio plurimorum, non rerum merita, sed fortunæ spectat eventum, eaque tantum judicat esse provisa, quæ felicitas commendaverit : quo fit ut existimatio bona prima omnium deserat infelices. Qui nunc populi rumores, quam dissonæ multiplicisque sententiæ, piget reminisci. Hoc tantum dixerim, ultimam esse adversæ fortunæ sarcinam, quod dum miseris aliquod crimen affligitur*, quæ perferunt, meruisse creduntur. Et ego quidem* bonis omnibus pulsus, dignitatibus exutus, existimatione fœdatus, ob beneficium supplicium tuli. Videre autem videor nefarias sceleratorum officinas gaudio lætitiæque fluitantes, perditissimum quemque novis delationum fraudibus imminentem, jacere bonos nostri discriminis terrore prostratos, flagitiosum quemque ad audendum quidem facinus impunitate, ad efficiendum vero præmiis incitari, insontes autem non modo securitate, verum ipsa etiam defensione privatos. Itaque libet exclamare.

ARTICULUS XVII

DECLARATIO PROSE HUIUS QUARTÆ.

HÆC est prosa quarta primi istius libri : in qua Philosophia diligentius atque distinctius perscrutatur Boetii mentem et causas suæ mœstitiæ. Ponuntur autem hic aliqua verba Græca, quorum significatio in aliquibus libris inseritur textui. Itaque Philosophia inquit :

O Boeti, *sentisne hæc?* id est, utrum ista intelligis? *atque illabuntur animo tuo?* id est, an sensus horum verborum cadit in intellectum tuum? Græcum vero quod subditur : *Esne önos πρὸς λύραν?* tantum valet : *Esne ad lyram asinus?* Hoc apud Græcos fuit proverbium, dum aliquid legebatur aut dicebatur alicui præ alia occupatione aut distractione non advertenti, aut præ hebetudine mentis non intelligenti. Ut sit sensus : An habes te ad ea quæ dico sicut asinus habet se ad lyram aut citharam, ita quod sicut asinus audit sonum musici instrumenti, harmoniam vero consonantiamque non advertit nec capit, nec delectatur in ea, ita nec tu

verborum meorum sententiam advertis, intelligis, nec mentem tuam sensus eorum oblectat?

Quid fles? Quid lacrimis manas? id est, cur immoderate tristaris et luges, quasi consiliarius non sit tibi nec consolator? Porro verba Græca, Ἐξαρῶδα, καὶ κερῶθε νόσῳ, taliter exponuntur : Confitearis mihi, id est, causam tuæ ægritudinis non occultes. Quæ verba in quibusdam textibus sunt inserta. Unde subjungitur : *Si operam medicantis exspectas*, id est, si sapienter et fructuose præstolaris tibi impendi medicinale remedium a me, *oportet ut vulnus tuum*, id est interiorem indispositionem te lædentem, præsertim tristitiam, *detegas*, utpote qualis sit, et ex quibus causis sit orta. Quæ sicut tinea nocet vestimento et vermibus ligno, sic ipsa nocet cordi : imo (ut patuit) multos occidit. Nam et Galenus fatetur, quod dolor et fœtor sunt de numero maxime corrumpentium et prostermentium vitam.

Mich. iv, 9.

Prov. xxv, 20.

Cf. p. 46 C.

Denique certum est, quod sicut corporali medico necesse sit corporalia vulnera pandere, si debeant ab eo curari, et indiscretum esset ex verecundia ea non velle monstrare, quamvis in locis et membris essent pudibundis ac circa; sic spirituali medico oportet interiora ac spiritualia vulnera reserare ac plene ostendere, si per eum curabuntur. Nempe secundum diversitatem differentiamque morborum, specialia sunt medicamina adhibenda, estque necesse cognitionem præcedere curam. Propter quod in libro Job asseritur: Numquid qui non amat iudicium (id est discretionem) sanari potest? Et Seneca loquitur: Hoc ipsum argumentum est animi in melius commutati, quod vitia sua quæ antea non pensavit nec prodidit, nunc ponderat et fatetur; et rursus in Proverbiis suis: Proximum innocentiae locum habet verecunda peccati confessio.

Consequenter subditur Boetii responsio. *Tum ego dixi, collecto in vires animo*, id est intellectu meo recollecto ad utendum viribus et habitibus suis, per quos ea quæ ante habitualiter novit, nunc actualiter cœpit attendere. Unde et Seneca ait: Rem maximam promittit tibi sapientia, ut reducat te tibi. Nam ut testatur Philosophus libro de Somno et vigilia: Motus majores impediunt minores. Ideo homo vehementer afflicto, non est bene idoneus ad considerandum in actu quæ novit per habitum. *Anne* (id est utrum) *asperitas fortunæ savientis in nos*, id est incarceration et vinculatio mea in carcere, quæ violenter et injuste inflictæ est mihi, et a multis reputatur quasi casus fortuitus, quamvis revera ex providentia Dei processerit, saltem permissive, imo et aliquo modo effective, ut infra dicetur, *adhuc eget admonitione*, id est inquisitione, ut probetur esse res digna mœrore ac lærimis, *nec eminet*, id est, clare videtur ac innotescit, *satis per se*, quum sit effectus exterior apertissime differens et valde contrarius a statu meo priori?

Nihilne te ipsa loci facies movet? id

est, nonne exterior dispositio, apparatus et apparentia principalis, carceris hujus horror, squalor, caligo ipsius, te incitat ad pensandum cur lugeo, atque ad compassionem mei, quem scis ista non meruisse? *Hæccine est bibliotheca*, id est, estne locus iste repositorium librorum, *quam certissimam tibi sedem nostris in laribus ipsa delegeras*, id est, tu « ipsa » elegeras ad tuam quietem in « sedem » cathedralem « in laribus », id est in habitaculis (vel, ut aliqui textus habent, *in laboribus*, id est studiis) « nostris »? *In qua sede seu bibliotheca mecum sæpe residens*, id est, in corde meo quiescens, *de divinarum humanarumque rerum scientia disserebas*, id est, eloquenter tractabas de notitiis Dei et intelligentiarum ac hominum, rerumque et actuum ad ipsos spectantium.

Talis habitus talisque vultus erat, id est, numquid ita fui in vultu dispositus ac corpore vestitus, aut in domo hujusmodi degens, *quum tecum naturæ secreta rimarer*, id est, dum a te et tecum teque instruente, inquirerem et scrutarer occultas rerum proprietates, differentias, vires, habitudines, actiones? *Quum mihi siderum vias*, id est cursus, incessus, choreas stellarum, *radio describeres*, id est cum instrumento astrologorum sic dicto, hoc est per mathematicas ostensiones etiam in rebus materiisque depictas: sicque sumitur radius pro virgula astronomorum, quæ talia linearum protractione figurabant atque monstrabant. Potest quoque per radium designari claritas solis per foramina transiens tabularum in hujuscemodi instrumentis. Per sidera etiam videntur hic potissime planetæ accipiendi, quorum via est zodiacus seu lineæ processionum in eo.

Quum mores nostros totiusque vitæ rationem ad cœlestis ordinis exemplar formares, id est, dum describeres ac doceres qualiter virtutes, mores actusque hominum et ordinatio vitæ eorum dirigi debeant, regulari ac regi juxta exemplarem formam gubernationis cœlestium corpo-

rum : quatenus sicut illa convenienter, A obedenter ac prompte moventur a suis motoribus. intelligentiis seu angelis, et inter se proportionem perpetuam servant concordiam, et agunt ac influunt in inferiora lumine, motu multiplicique influxu, non ob suam indigentiam aut ad perfectionem adipiscendam. imo potius ut suas bonitates inferioribus rebus communicent : sic in hominibus corpora juxta imperium rationis spirituumque bonorum sunt regenda, et animae ab angelis, subditi a praelatis; ad invicem etiam debent pacifice conversari, atque a sole sapientiae Christo omnes et singuli illustrari, quemadmodum omnia astra a sole materiali. Istud adhuc sublimius potest exponi, sicut patebit in expositione spirituali ac mystica.

Istud quoque ex Platone sumptum videtur, dicente : Ad exemplar siderum mores ac rationem vitae humanae Sapientia summa instituit ac formavit. Hinc et ad Job loquitur Deus : Numquid nosti ordinem caeli, et pones rationem ejus in terra? C Hinc, ut Tullius contestatur, Natura illa altissima universa naturans, homini dedit staturam erectam, ut contemplans caelestia, inde erudiatur ad ordinem vitae ac mores venustos. Hoc est quod de oculorum utilitate disseruit Plato : Ad hoc in hominibus elevati sunt oculi, quatenus motus caelestium intuentes, redigerent eos in usum imitationemque mentis.

Nonne in caelestibus omnia ordinatissime progrediuntur? Nec est ibi malum culpae nec poenae; et quamvis in elementis D variae fiant tempestates, impressiones, compugnationes et corruptiones, in caelestibus tamen corporibus perpetua manet tranquillitas. Ita esse debet in nobis, ut quamvis in sensualitate et carne inferiorique animae parte varii orientur motus passionum et inquietudinum ac rebellionum adversus rectae rationis iudicium, imo et legis divinae imperium, nihilo minus superior pars animae, in qua superbeatissimae Trinitatis resplendet imago, perma-

nere debet quieta, Creatori subjecta, et inferioribus dominans, non succumbens. Postremo, ex hoc quod cernimus maxima illa caelestia corpora ad supergloriosissimi Conditoris praecipuum indesinenter moveri celerrime, instrui nos pusillos oportet, quam prompte, perseveranter concorditerque exsequi debeamus quidquid nobis desuper est injunctum. Ad quam considerationem salubrem movemur per Isaiam dicentem : Levate in excelsum oculos vestros, et videte quis creavit haec, qui educit in numero militiam eorum, et omnes ex nomine vocat praeter multitudinem fortitudinis suae.

Is. xl., 26.

Haecine praemia referimus, tibi obsequentes? id est, o Philosophia, est ista merces et gratia quas reportavimus pro actibus studiosis quibus tibi obtemperando intenti fuimus? Quasi dicat : Non videtur haec remuneratio decens. Ergo nec mirum quod lugeo : praesertim quum agnoscam rempublicam male regi, et tyrannum in Italia praesidere, regem Theodoricum haereticum et ferocem. Hinc subditur :

Atqui, id est certe, tu hanc sententiam Platonis ore sanxisti, id est, confirmasti ac tanti philosophi auctoritate corroborasti, utpote beatas fore respublicas, id est communitates seu politias, si eas vel studiosi sapientiae regerent, id est, hi qui studiose vacant sapientiae, juxta ejus censuram judicando ac gubernando procederent, vel earum rectores studere sapientiae contigisset. Tales namque rectores intendunt, quaerunt et pro posse procurant utilitates communes, non proprias; vitia extirpare conantur, et cives ad virtutes inducere, ac pacem in communitate servare : sicque subditi superiorum suorum exemplis ad virtutes trahuntur; quumque voluntati superiorum se soleant conformare et eam implere, fiunt tales quales sunt ipsi rectores. Propter quod scriptum est in Ecclesiastico : Principatus sensati stabilis erit. *Eccli. x., 1.* Et subditur ibi : Secundum iudicem populi, sic et ministri ejus; et qualis est rector civitatis, tales et habitantes in ea. *Ibid. 2.*

Sapientis quippe est ordinare, instruere et ad optimum finem deducere.

Tu ejusdem viri ore hanc sapientibus capessendæ reipublicæ necessariam causam esse monuisti, id est, « tu », Philosophia, insinuasti « ore ejusdem » Platonis « hanc esse necessariam causam reipublicæ capessendæ », id est assumendæ seu affectuose et frequenter capiendæ, « sapientibus », id est ab ipsis sapientibus viris, ita quod ipsi assumunt curam et officium regendi rempublicam ob hanc causam, *ne improbis flagitiosisque civibus urbium relicta gubernacula*, id est ne regimina civitatum dimissa et commissa immorigeratis et vitiosis oppidanis, *pestem bonis ac perniciem inferrent*, id est, inducerent corruptionem morum, infectiva exempla ac gravia damna bonis hominibus, qui frequenter falluntur, opprimuntur nocentiaque patiuntur ab iniquis qui præsunt.

Hanc igitur auctoritatem secutus, consentiendo ei et secundum eam agendo, *quod a te inter secreta otia didiceram*, id est tempore studii scientialis, quo in locis quietis et abstractis, ab exterioribus eram vacans et cessans, *transferre in actum publicæ administrationis optavi*, id est, opere adimplere cupiebam, regendo ac disponendo communitatem. *Tu mihi et qui te sapientium mentibus inseruit Deus*, id est, « tu », o Philosophia, « et Deus, qui te inseruit », id est, contulit et impressit, « mentibus sapientium », quia ab ipso originaliter tanquam a prima fontalique causa, est omnis sapientia, imo et omnis cognitio veritatis mediate aut immediate, *conscii estis*, id est, cognoscitis et testes mihi estis, *nullum*, id est nullam rem, *detulisse*, id est excitasse et duxisse, *me ad magistratum*, id est gubernativum officium ratione reipublicæ, *nisi studium commune omnium bonorum*, id est conatus mentis quo cupiebam bonum commune in omnibus promovere et eunctis hominibus bonis prodesse ac deservire, non meum quærens honorem, sed illorum profectum. Hinc boni rectores sunt subdito-

rum ministri, quia eorum præsentia ad inferiorum ordinatur commodum ac salutem; et qui aliter præest, censetur tyrannus, et recte vocatur ambitiosus.

Denique doctrina ista concernens rempublicam et ejus rectores, ab Aristotele quoque et Tullio ac Seneca est prolata. Nam in Rhetorica scribit Philosophus: Felix est civitas in qua philosophus præsidet. Imo et tertio Politicorum fatetur: Melius est civitatem regi optimo viro, quam optima lege. Etenim jure divino ac naturali, vere sapientibus, id est eruditis et virtuosus, qui animo ac passionibus dominantur, qui morigerati et exemplares consistunt, convenit aliis præfici ac præesse. Unde primo Politicorum Aristoteles loquitur: Homines ratione et intellectu vigentes, naturaliter aliorum sunt domini ac rectores. Idem libro de Officiis Tullius docet, ubi et addit: In hoc naturam ducem sequi debemus, ut communes utilitates afferamus in medium; primum justitiæ fundamentum est nulli nocere, deinde communi utilitati servire. In prologo quoque suæ Rhetoricæ ait: Reipublicæ comoda plura proveniunt, si moderatrix omnium sapientia eis adsit: etenim hinc ipsis sapientibus laus, honor et dignitas confluit, et amicis eorum certissimum tutissimumque refugium comparatur.

Verum hæc omnia Salomon in Ecclesiaste diu ante præallegatos philosophos compendio protulit: Væ (inquiens) tibi, terra Eccle. x, 16, cujus rex puer est, et cujus principes 17. mane comedunt; beata terra cujus rex nobilis est (id est sapientia et virtutibus nobilitatus), et cujus principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, et non ad luxuriam. Ideirco et in Sapientiæ libro asseritur: Rex sapiens populi stabilimentum est; itemque, Multitudo sapientium Sap. vi, 26. sanitas est orbis terrarum. Ibidem.

Deinde ostendit Boetius quantas persecutiones et tribulationes ex zelo suæ justitiæ sit perpessus. *Inde*, id est ex prædicto zelo justitiæ, *cum improbis*, id est contra iniquos et flagitiosos, *graves inexorabiles-*

que discordiæ fuerit, id est, magnæ et implacabiles dissensiones fuerunt inter me et illos : quia nec illi acquiescere aut cedere voluerunt justitiæ meæ, utpote obstinati : nec ego eis volui assentire aut deferre in derogationem veritatis et æquitatis, implens illud Ecclesiastici : Pro justitia agonizare pro anima tua, et usque ad mortem certa pro justitia, et Deus expugnabit pro te. *Et (quod conscientia libertas habet) pro tuendo jure spreto potentiorum semper offensio*, id est, offensionem seu indignationem et iram magnatum ac regis semper parvi pendi seu non curavi « pro tuendo jure », id est, quatenus ipsum jus defensarem. « quod libertas conscientia habet », id est requirit. Quæ libertas consistit in hoc, ut homo, præsertim qui præest, nullo timore, nulla cupiditate, nulla persuasione contra conscientiam agat : quidquid enim contra conscientiam agitur, ædificat ad gehennam. Hæc est libertas salubris et optima, a servitute peccati et subjugatione diaboli libera. Unde apud Joannem Filius Dei testatur : Qui

Eccli. iv, 33.

Joann. viii, 34, 36.

Eccli. vii, 6.

Prov. xx, 2.

facit peccatum, servus est peccati : si autem Filius vos liberaverit, vere liberi eritis.

Ex his innotescit quam magnanimus, constans et justus fuerit iste sanctus Boetius, in magistratu præsentia suæ implens illud quod in Ecclesiastico scriptum est : Non extimescas faciem potentis. Verumtamen vitanda est potentiorum offensa et metuenda ira regum et principum, ubi justitia non requirit oppositum, quum et Seneca protestetur : Inimicitia potentium graves sunt ; et rursus : Fulmen est, ubi cum potestate habitat ira. Unde et Salomon in libro Proverbiorum dixit : Rugitus leonis terror regis : qui provocat eum, peccat in animam suam. Attamen pro tuenda republica, pro conservanda justitia, abjiciendus est timor carnalis, et potentium ira spernenda, sicut et Tullius loquitur : Quanto indignius rem honestissimam atque rectissimam violat improborum temeritas eum summo reipublicæ detrimento.

eo studiosius illis est resistendum atque reipublicæ consulendum.

Consequenter Boetius ad laudem et gloriam Dei ædificationemque proximorum, recitat quædam sua gesta magnifice virtuosa.

Quoties ego Conigastum in imbecillis cujusque fortunas impetum facientem obviis excepi? id est, « ego » Boetius valde sæpe « excepi obviis », id est, renitens occurrere, atque a mali propositi executione impedivi, « Conigastum », id est virum sie nuncupatum, Theodorici regis officiatum, « facientem impetum in fortunas », id est contra prosperos eventus, « cujusque imbecillis », id est ejuseumque pauperis et infirmi. Iste quippe fuit unus de ministris impiissimi illius tyranni, vexans et spolians sæpe pauperes in Italia, quando arridente fortuna aliquid habuerunt.

Quoties Triguillam regiae præpositum domus ab incepta et perpetrata jam prorsus injuria dejeci? id est, valde frequenter per viam juris convici « Triguillam præpositum regiae domus », id est aulae seu palatii Theodorici, compescendo præpositum illum ab inchoata violentia in inferiores, eumque juridice compellendo ad restituendum ablata atque ad satisfaciendum pro illata injuria. In his Boetius imitatus est Deum, de quo fertur in libro Job : Deus dissipat cogitationes malignorum, ne possint implere manus eorum quæ cœperant. Implevit quoque quod apud Isaiam Dominus jussit : Subvenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam.

Job v, 12.

Is. i, 17.

Quoties miseros quos infinitis calumniis impunita barbarorum semper avaritia verabat, objecta periculis auctoritate protexi? id est : valde sæpe « protexi miseros », id est pauperes et oppressos, « auctoritate » mea « objecta periculis », id est, me ipsum auctoritatem consularem habentem exponens incommodis quæ incurri, puta exsilio, incarcerationi, etc. ; « quos avaritia barbarorum », puta Gothorum, « impunita », quoniam impius ille Theodoricus, avarus et ferox, non punivit

ministrorum suorum avaritias et rapinas (in quo impletum est quod Salomon in Proverbiis asserit, Rex impius omnes ministros habet iniquos), « vexabat calumniis infinitis », id est multis et magnis supra modum, de qualibus per Michæam Dominus loquitur : Comederunt carnem populi mei, et pellem eorum desuper excoriaverunt. Porro, barbari appellantur omnes gentes præter tres linguas, videlicet præter Hebræos, Græcos, Latinos; solentque barbari esse crudeles, et tales præcipue exstiterunt Hunni, Vandali, Gothi.

Nunquam me a jure ad injuriam detraxit quisquam, id est, nemo me unquam trahere quivit aut traxit ab observatione juris et æquitatis ad transgressionem juris atque justitiæ. Ecce verbum abbreviatum maximam continens perfectionem Boetii, qui in tanta potestate tam immobiliter mansit in omnibus constans et justus. Potest tamen verbum istud dupliciter accipi. Primo, quod nemo traxerit Boetium tempore sui officii ad agendum contra leges civiles. Secundo, quod toto vitæ suæ tempore ad agendum contra jus divinum, id est contra Dei præcepta, nunquam tractus sit. Quo dato, nunquam peccasset mortaliter : quod prorsus incertum est. Ideo primam expositionem æstimo veriorum. Triplex quippe est jus, utpote naturale et divinum ac positivum. Quod transgrediuntur iniqui, juxta illud Isaïæ : Transgressi sunt leges, mutaverunt jus, dissipaverunt fœdus sempiternum. Ex verbo demum jam tacto videtur Boetius comparari posse Moysi, qui de se ipso in Numeris ait ad Dominum, Tu seis quod nec asellum quidem acceperim unquam ab eis, nec afflixerim quemquam illorum; Samueli quoque, qui primo Regum libro de se loquitur filiis Israel : Loquimini de me utrum bovem alterius tulerim aut asinum; si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquem, si de manu cujusquam munus accepi.

Consequenter testatur Boetius se visceribus misericordiæ abundasse.

Provincialium fortunas tum privatis rapinis, tum publicis vectigalibus pessumdari, non aliter quam qui patiebantur indolui : id est, ego Boetius intime dolui « fortunas », id est lucra, merces, et similia temporalia quæ subjacent fortunæ, « provincialium », id est hominum commorantium in provinciis in circuitu Romæ, « pessumdari », id est, suppeditari, auferri, diminui, « tum rapinis privatis », quas satellites regis exercebant occulte pro propriis usibus et expensis, « tum publicis vectigalibus », quæ ex commissione regis exigebantur a subditis, tamen immoderate et cupide, « non aliter quam qui patiebantur », id est, non minus dolorose sustinui quam ipsi quibus hæc auferebantur tam violenter. Sicque Boetius cum sancto Job dicere potuit : Flebam super eo qui afflictus erat, et compatiebatur anima mea pauperi. Dicitur autem vectigal, pretium seu pecunia quæ exigitur pro vectura; pedagium, quod exigitur a peditibus; tributum, quod a subjectis in recognitionem subjugationis; telonium, quod pro vectura navium. Quæ omnia sunt solvenda, quando legitime instituuntur et moderate exiguntur, juxta illud Apostoli ad Romanos : Reddite omnibus debita; cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal. Theodoricus vero tyrannus insatiabiliter avarus, ista prorsus immoderanter auxit, petivit et extorsit, quærens commoda sua sine compassione, sicut subjungitur.

Quum acerbæ famis tempore, gravis atque inexplicabilis indicta coemptio profligatura inopia Campaniam provinciam videretur : id est, dum « tempore » quodam « famis acerbæ », id est amaræ caritiæ, « coemptio », id est emptio bladorum a dispensatoribus regis, « gravis atque inexplicabilis », id est molesta valde pauperibus et ineffabili crudelitate ac pessima practica cupiditatis concepta, « indicta », id est jussa ac confirmata a rege illo prævissimo, « videretur profligatura inopia », id est multum afflictura per majoris inopiæ inductionem, « Campaniam provin-

eiam », ubi tunc major fuit caristia. Nempe A impius ille tyrannus cupiens provinciales in suam redigere servitutem, instante caristia fecit pro se undique emi blada atque in horreis suis reponi, præcipiens non emi blada nisi a suis, quatenus tandem necessitate compulsi, se ipsos traderent pro necessariis vitæ in regis servitutem. *Certamen adversus præfectum prætorii, communis commodi ratione suscepti, rege cognoscente contendit, et ne coemptio exigetur evici.* Ordo verborum est : « Suscepi certamen », id est, assumpsi litem, id est conflictum in jure, « adversus præfectum prætorii », id est judicem tribunalis seu domus in qua prætores seu præceptores sedebant ad disponendum ac judicandum, « ratione », id est causa atque intuitu, « commodi », id est utilitatis, « communis », ne vulgus totaliter opprimeretur ; et « contendit », id est, disceptavi via juris contra præfectum, « rege cognoscente », ita quod nec timore regis sævissimi hoc dimisi amore boni communis, « et evici », id est, in jure prævalui, atque obtinui C « ne coemptio » illa præfata « exigetur » a plebe, sed unusquisque procuraret et emeret necessaria prout commodius posset. Forsan Theodoricus iste sumpsit practicæ hujus occasionem ex his quæ leguntur in Genesi de Pharaone rege Ægypti, qui cognita imminente caristia, fecit emi frumenta pro se et condi sua sub potestate, etc.

Gen. xli.

Deinceps describit Boetius qualiter et alios duos viros sublimes adjuvit et protexit.

Paulinum consularem virum, cujus opes palatini canes jam spe atque ambitione devorassent, ab ipsis hiantium faucibus extraxi. « Extraxi », inquam, id est, eripui et redemi, « Paulinum virum consularem », id est consulem Romanorum, « ab ipsis faucibus », id est ore, « hiantium », id est regis et servorum ipsius cupientium occidere eum et bona ejus consumere : « cujus opes palatini canes », id est servi in palatio regis versan-

tes, instar canum callidi ad nocendum ac devorandum, vel blandi adulatesque regi, secundum quod canes masculi solent dominis suis blandiri (aliqui autem habent et legunt *canes palatinae*, quoniam canes femellæ nequiores dicuntur, ferventiores et proniores ad malum quam canes masculi, sicut et feminæ quædam truculentiores sunt viris), « devorassent », id est, gulose consumpsissent, « jam spe » impunitatis, quia pro hoc non timebant puniri a rege suo iniquo ac fraudulento, « atque ambitione », id est desiderio majoris honoris, quem consequi cupiebant per divitias ipsius Paulini, vel quia opprimendo Paulinum virum bonum, putabant se a rege suo amplius promovendos.

Hinc constat, quod stantes in regum principumque palatiis communiter sunt injusti, aut sectando justitiam displicent et offensam occurrunt. Propter quod Seneca in suis scripsit Proverbiis : Si in clientelam potentis aut principis perveneris, aut veritas aut amicitia est perdenda. Rursus, sicut canes latrando repellunt ignotos a domini sui ingressu, nisi aliquid cibi projecerint ipsis ; sic familiares domestici principum alienos ab introitu aulæ accessuque principis arcent, nisi per munera attrahantur.

Sequitur aliud factum pietate et æquitate conspicuum. *Ne Albinum consularem virum præjudicatæ accusationis pœna corripere, odiis me Cypriani delatoris opposui :* hoc est, ex zelo justitiæ « opposui me » et restiti « odiis », id est rancorosis D machinationibus, « Cypriani delatoris », id est falsi accensatoris, « ne pœna accusationis præjudicatæ », id est in veritatis præjudicium factæ, « corripere », id est, tanquam reum affligeret, « Albinum virum consularem », quem Cyprianus ille unus satellitem Theodoricæ accusavit mendose ; vel, « me opposui », id est, exposui et objeci, « odiis Cypriani », qui ex resistentia mea concepit odium contra me.

Ex his infert Boetius : *Satisne in me magnas videor exacerbasse discordias ? id*

est. o Philosophia, nonne constat ex dictis, quod « videor », id est, vere agnoscor, « exacerbasse », id est cum exacerbatione et amaritudine provocasse, « in me », id est adversum me, « discordias magnas » regis ac principum ejus, quibus sic restiti? Ex quibus probatur, quod magis dilexi æquitatem et veritatem quam propriam vitam, et bonum commune quam mei ipsius divitias et honores.

Sed esse apud ceteros tutior debui, qui mihi amore justitiæ nihil apud aulicos, quo magis essem tutior, reservavi : id est, ego Boetius « debui esse tutior », id est a periculis adversitatibusque securior, « apud ceteros », id est apud oppidanos et senatores ac consules, quorum iram contra me non excitavi, imo pro quorum libertate et prosperitate laboravi contra tyrannum ac ejus ministros, « qui amore justitiæ », quam prætulī vitæ meæ, præsertim amore increatæ justitiæ, quæ est Deus, « nihil mihi reservavi », id est, nullum favorem aut gratiam obtinere curavi, « apud aulicos », id est domesticos regis in ejus aula atque palatio conversantes seu bene visos, « quo », id est per quod, « essem tutior » ab adversis « magis » quam sum, si talia procurare curassem. Per quæ verba tangit Boetius, quod nec illi sibi fideles et grati fuerunt quibus beneficia multa et magna impendit, a quibus non fuit defensio.

Deinde declarat quam viles et omni fide indigni fuerunt a quibus ipse est accusatus.

Quibus autem deferentibus, id est quam malignis hominibus accusantibus et testificantibus, percussi sumus, id est diffamati, traditi, captivati? Tu, o Philosophia, agnoscis. Et exclamatorie dico, « Quibus »? id est a qualibus? quasi dicam, A valde injustis.

Quorum unus nomine Basilius, olim a regio ministerio depulsus, id est a rege privatus officio, quo præfuit quibusdam negotiis regis, in delationem nostri nominis alieni æris necessitate compulsus est, id est, coactus est « necessitate alieni

æris », id est necessitate solvendi pecunias quas debuit aliis, « in delationem nominis nostri », id est ad proferendum accusationem contra nostram personam. Iste quippe Basilius sumptuose vivens et pessimi existens regiminis, fuit multum indebitatus : propter quod quum satisfacere non valeret, et aliunde criminosus existeret, a rege est suo officio destitutus. Qui videns se non melius posse regi reconciliari nisi criminando hunc regis adversarium, accusavit Boetium, quem noverrat regi odiosum.

Opilionem vero atque Gaudentium quum ob innumeras atque multiplices fraudes ire in exsilium regia censura decrevisset, id est, « quum » rex per suam censuram seu proprio suo judicio « decrevisset Opilionem atque Gaudentium », qui (ut fertur) fuerunt præfecti urbis Ravennæ, « ire in exsilium, ob innumeras atque multiplices » suas « fraudes », id est dolos, injurias, injustitias, quibus tam regi quam civibus nocuerunt : sicque doli illi fuerunt innumerabiles numero, et multiplices specie; quumque illi parere nolentes, sacrarum sese ædium defensione tuerentur, id est, dum Opilio et Gaudentius non volentes « parere », id est obedire decreto regis præfati, « tuerentur sese defensione ædium sacrarum », id est ecclesiarum in quas fugerunt, quarum privilegio putabant se ibi esse securos, compertumque id regi foret, id est, dum hoc regi innotuisset, edixit, id est jussit, ut nisi intra præscriptum diem, id est infra diem eis prædeterminatum, Ravenna urbe, id est ab illa civitate, decederent, notas insigniti frontibus pellerentur, id est, expellerentur violenter, non obstante ecclesiæ libertate, « insigniti frontibus », id est in frontibus suis characterizati et usti, « notas », id est per quasdam figuras quæ frontibus imprimabantur per applicationem ferri igniti : per quas figuras ita notati agnoscebantur scelerati ubicumque veniebant ac videbantur, quemadmodum nunc fures per auris abscisionem. Quid huic severitati pos-

se adstrui videtur? id est, « quid videtur posse adstrui », id est addi, « severitati huic »?

Consequenter probat Boetius immanitatem sceleris, quod scilicet tam erimose admissi sunt ad ejus accusationem. *Atqui eodem die deferentibus eisdem, nominis nostri delatio suscepta est* : hoc est, « atqui », id est pro certo, « delatio nominis nostri », id est accusatio nostræ personæ vel famæ nostræ (juxta illud, Curam habe de bono nomine), facta ab impiis illis, « suscepta est », id est accepta a rege, « eodem die » quo erant signandi in frontibus nisi exissent, « deferentibus », id est, accusantibus nos, « eisdem ». Quod fuit contra leges civiles, secundum quas assignantur septem proprietates requisitæ ad idoneitatem testificandi de alio, præsertim in causa et erimine capitali. Quæ tanguntur his versibus :

Ætas, conditio, sexus, discretio, fama,
Et fortuna, fides, in testibus ista requires.

Primo ergo requiritur ætas sufficiens et adulta, in qua homo bene sit compos mentis. Secundo, conditio libera, non servilis. Tertio, sexus virilis. Quarto, discretio, id est expeditus usus rationis, exclusis omni dementia, phrenesi alienationeque animi. Quinto, bona fama : quæ defuit istis duobus, qui fuerunt infames, proscripti exilioque damnati. Sexto, fortuna, id est sufficientia rerum : nam pauperes præ inopia corrumpi faciliter possent pecunia. Septimo, fides. Infideles namque et hæretici contra Catholicos non recipiuntur in testes. Et forsitan isti, sicut et Theodoricus, fuerunt Ariani.

Denique aliqui per Ravennam dicunt hic intelligi Romam, quam asserunt olim appellatam Ravennam : quod non recolo alibi me legisse. Et si recurratur ad nominis interpretationem, quia Ravenna dicitur quasi rodens omnia (quemadmodum in prima beatissimi Petri epistola Roma dicitur Babylon, quia vitiis prorsus confusa : Babylon namque interpretatur confu-

Eccli. xli,
15.

1 Petr. v,
13.

sio), adhuc non habet apparentiam magnam, quia præhabitu est, quod absente Boetio, Theodoricus apud senatores accusaverit eum primo.

Ex præinductis exclamat Boetius, tanquam evidenter atque enormiter injuriam passus : *Quid igitur?* id est, quid hic videtur dicendum in tanto abusu? *Nostrane artes,* id est utrumne doctrinæ et scientiæ nostræ, non informes, sed virtutibus et actibus justis formata, ita meruerunt tractari? Non utique. Scientia tamen informis sæpe gravat peccatum, quum scriptum sit : Servus qui cognovit voluntatem domini sui et non fecit, plagis vapulabit multis.

An illos accusatores justos fecit præmissa damnatio? id est : « damnatio » qua duo « accusatores » præfati fuerunt a rege exilio adjudicati, non « fecit » nec ostendit eos esse « justos », et ad accusandum quemquam idoneos, imo potius e contrario fecit eos inidoneos ad hoc ; nec etiam « præmissa », id est prædicta, « damnatio » qua ipsi me damnarunt, id est, damnatione dignum esse testati sunt, constituit eos dignos, sed gravius criminosos et prævaricatores divini præcepti illius : Non dices contra proximum tuum falsum testimonium.

Itane fortunam nihil puduit? id est, utrumne ipsa fortuna non inde erubuit quod ego talis ita tractatus sum? Ex quo putari posset, quod ipsa fortuna sit prorsus injusta. Loquitur autem Boetius, instar afflicti, de fortuna quasi de ente rationalis naturæ, in quo solo est proprie pudor. *Ad minus accusatæ innocentia :* id est, si fortunam non puduit de eo quod dictum est, saltem ad minus debuit ei esse pudor de ipsa innocentia tam inelempiter confusa crudeliterque afflictæ ; at saltem *accusantium vilitatis,* id est sceleratæ indignitatis ad accusandum virum tam literatum ac virtuosum, supple, debuisset pudere de sua perversitate. Ipsa quoque fortuna debuit inde pudorem habere, juxta sensum prætaetum. Et loquitur hic Boe-

Luc. xii, 47.

Exod. xx,
16.

• si

tius juxta modum loquendi eorum qui in magnis affectionibus aut doloribus sunt constituti, in quibus affectionis seu doloris excessus verba abrumpit, sicque defectiva et quasi truncata locutione utuntur : ut dum Christus in Evangelio loquitur civitati Jerusalem, Quia si cognovisses (supple, ea quæ imminent tibi adversa), et tu, supple, fleres; similiter dum Sponsa ait in Canticis : Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi.

Consequenter accedit Boetius ad respondendum formaliter præactæ quæstioni Philosophiæ, quæ diligentissime investigavit causam originalem doloris ac mœroris Boetii.

At cujus criminis arguimur summam quæris? id est, si tu, o Philosophia, « quæris summam », id est brevem atque summariam seu sententiosam narrationem ac responsionem, «cujus criminis arguimur», id est, de quo erimine reprehendamus, respondeo : *Senatum dicimur salvum esse voluisse*, id est, fertur de nobis et pro culpa nobis a rege imponitur, quod collegium senatorum voluimus ab infestatione et regis reprobatione præservare. Quod quamvis non fuisset protinus malum secundum quod sonat, tamen prout hoc nobis a rege imponitur, reprehensibile foret. Ideo subditur :

Modum desideras? id est, scire cupis per quem modum nobis id imputatur? Respondeo : *Delatorem ne documenta deferret quibus senatum læsæ majestatis reum faceret, impedisse criminamur* : id est, ac-eusamur et false nobis imponitur, « impedisse », id est impedivisse, « delatorem », id est nuntium litterarum, « ne deferret » ad regem « documenta », id est litteras continentes causas et probationes, « quibus faceret », id est declararet, « senatum », id est cœtum senatorum, « reum læsæ majestatis », id est reum criminis læsæ majestatis, ita quod senatus in Theodoricum regem dire peccasset. Hic namque delator redegit in scriptis aut in scriptis redacta habebat aliqua verba et facta senatorum

derogantia regi, quæ voluit regi ostendere, eumque contra senatores accendere.

Quid igitur, o magistra, censes? id est, quid judicas de his, o Philosophia mea magistra? *Infitiabimur crimen*, id est, an negabimus culpam nobis impositam, *ne tibi pudori simus*, id est, ne tu confundaris in nobis, eo quod tam culpabilem habeas professorem, discipulum et alumnus? quoniam culpa discipuli interdum in magistrum redundat, ut supra exposi-

um est. Et ad istud responsio sequitur : *At volui*, id est, utique volui salutem senatus, *nec unquam velle desistam* hoc ipsum. *Fatebimur* hoc ita se habere? *Sed impediendi delatoris opera cessabit*, id est, taceatur in me fuisse operam, id est diligentiam et conatum, « delatoris impediendi », id est ad impediendum ipsum delatorem ac nuntium ab executione deportandi litteras suas ad regem.

An optasse illius ordinis salutem nefas vocabo? id est, nequaquam fatebor hoc esse « nefas » seu crimen, « optasse salutem illius ordinis », id est prosperitatem senatorum. *Ille quidem*, videlicet ordo senatorum; vel, ut alii exponunt, « ille », utpote rex, et redit sensus in idem; *suis de me decretis, uti hoc nefas esset, effecerat*, id est, « decretis » seu sententiis « suis » contra me editis « effecerat », id est, determinavit et judicavit, « uti hoc esset nefas », id est, ac si esset illicitum optasse senatus salutem : id est, id quod ego in veritate optavi prosperitatem senatorum, hoc rex ille dixit et determinavit me inordinate fecisse, utpote impediendo nuntium ejus a deportatione litterarum ad ipsum. Idem quoque rex sua calliditate sic circumvenit, quod ipse senatus determinavit primo in generali, quod ille qui hoc fecisset, proscriptionem aut exilium mortemve meruisset : quo prolato, mox produxit rex testes protestantes me hoc ipsum egisse; tumque senatus suam nequivit sententiam revocare, ut supra circa principium hujus libri expressum est. Sed in hoc consolor me ipsum his verbis :

Sed sibi semper mentiens imprudentia, A id est, versutia, confictio, falsitas se ipsam et suum auctorem peccando ac mentiendo decipiens, *rerum merita non potest immutare*, id est, opera bene gesta non valet falsificare, neque à debita mercede evacuare : imo aetui virtuoso mendaciter reprobo duplex præmium tribuetur, dum et ipse et patientia ei adjuncta simul plenarie remunerabuntur. *Nec mihi Socratico decreto fas esse arbitror*, id est, hoc « arbitror » seu judico ex decreto Socratis, quod mihi fas non est, *vel occultuisse*, id B est celasse, *veritatem*, loco et tempore opportuno, *vel concessisse*, id est tacendo approbasse seu consensisse, *mendacium* : nam horum utrumque Socrates decrevit et doeuit esse illicitum.

Verum id quoquo modo sit, id est, qualitercumque id se habeat quod mihi obicitur, *tuo sapientiumque judicio aestimandum*, id est judicandum, *relinquo*, ne videar immoderate justificare me ipsum, et propriam causam tueri, quia commune verbum est et communiter ita se habet, C quod homo in propria causa non est idoneus iudex, quemadmodum nec in causa adversarii sui : quoniam nimis afficitur ad se ipsum et adversarium detestatur : amor autem et odium pervertunt iudicium. Verumtamen istud de homine animali adhuc passionabili veritatem sortitur, in quo impetus passionum lumen obruunt rationis ; spiritualis autem homo, teste Apostolo, omnia iudicat, neque inordinate se diligit, sed in Deo. Denique hoc ipsum est bonæ conscientiae ac innocentiae, vel saltem veræ ac magnæ pœnitentiæ signum, quod accusatus committit causæ suæ iudicium sapientiæ atque cuiilibet sapienti. Nempe, secundum Philosophum, virtus consistit in medio, prout determinat sapiens. Qui vero subterfugit iudicium, suspectum se reddit de crimine. Propter quod Seneca in Proverbiis suis, Tulliusque libro de Officiis, fassi sunt : Crimen fatetur qui fugit iudicium. Hinc in libro Job asseritur : Numquid qui non amat iudicium sanari potest?

Cujus rei seriem atque veritatem, ne latere posteros queat, stilo etiam memoriæque mandavi : id est, accusationis meæ modum ac ordinem ideirco describo tam diligenter, ut posteris innotescat, et mei exemplo ad Dei honorem animentur ad patientiæ firmitatem, et ne scandalizentur in me, aestimando tantæ famæ atque prudentiæ virum fuisse clam practicum, ealidum et iniquum. Hæc etenim ratione potest se homo (imo et debet) expurgare de falsa criminatione, quum scriptum sit : Curam habe de bono nomine. Augustinoque teste, qui negligit famam suam, crudelis est : nam quantum in se est, alios scandalizat et perimit. Quod de gravibus culpis veritatem sortitur. Hinc consequenter se purgat Boetius de falsis objectis.

Nam de compositis falso litteris quibus libertatem arguor sperasse Romanam, quid attinet dicere? id est, non multum pertinet ad propositum respondere ad hoc quod mihi obicitur de epistolis falsis, quod scilicet scripserim et miserim secrete epistolas Græcis contra Theodoricum « quibus », id est ex quibus epistolis, « arguor », id est reprehendor, « sperasse libertatem Romanam », id est civium Romanorum. Ut enim dictum est circa libri hujus exordium, Theodoricus tyrannus imputavit Boetio, quod ipse Boetius composuisset in Græco epistolas, asserens in eisdem, quod Theodoricus tyrannice devastaret Italiam, atque Romanam læderet libertatem ; has quoque epistolas destinasset cuidam potenti Græcorum principi, hortans atque rogans illum quatenus cum exercitu veniens intraret Italiam et expugnaret Theodoricum Romanis odibilem, certus quod Romani reciperent adjuvarentque eum, et ita expugnato Theodorico, Romani libertatem recuperarent. Verum epistolas has ipse impius Theodoricus fecit sub persona Boetii in Græco dictari et sophisticato ejus sigillo signari, quia sciebat Boetium Græcæ linguæ peritum. Quarum litterarum falsitatem ac frandem faciliter probasset Boetius, si præsens fuisset et testes seorsum

Eccli. xlii, 15.

I Cor. ii, 15.

Job xxxiv, 17.

examinare potuisset, dum Theodoricus literas præsentavit senatui et testes falsos adduxit. Hinc subditur :

Quarum, videlicet litterarum, fraus aperte patuisset, id est, aperte probassem litteras fuisse fraudulentas, *si nobis ipsorum confessione delatorum (quod in omnibus negotiis maximas vires habet) uti licuisset*, id est, si mihi fuisset concessum « uti confessione », id est attestazione, « ipsorum delatorum », id est testium accusantium, « quod », id est quæ examinatio testium, « habet in omnibus negotiis maximas vires » ad agnoscendum utrum verum sit testimonium eorundem, an scilicet concordant in circumstantiis rei, quantum ad locum et tempus, et in consimilibus. Sic quippe Daniel sanctus convicit senes pravissimos falsum protulisse testimonium contra Susannam. Sic examinandi sunt testes seorsum a iudice in præsentia aliquorum, dum iudici constat quod accusatus sit innocens, aut æstimat hoc. Accusatus quoque potest talem testium examinationem expetere.

Nam quæ sperari reliqua libertas potest? Hoc interrogative prolatum est, ut sit sensus : Jam tanta mala exsurgunt, et Romanum imperium in tantum declinat, ut potius metuenda sit major depressio et in servitutem redactio, quam major libertas. Ideo subditur : *Atque utinam posset ulla*, supple, major libertas sperari in Romano imperio. Quasi dicat : Vix potest. Nam et cito post Boetium fuit B. Gregorius Papa, ejus tempore cœpit imperare Heraclius, sub quo cœpit insurgere dolosissimus Mahometus, qui vehementius ceteris expugnavit Romanorum imperium.

Respondissem Canii verbo, id est, respondendo pro me usus fuisset eloquio ejusdam philosophi nomine Canii, *quum a Caio Cesare Germanici filio conscius contra se factæ conjurationis fuisse diceretur*, id est, « qui » Canius « quum diceretur », id est accusaretur, « a Caio Cæsare filio Germanici », id est viri sic appellati vel cognominati a Germanis, quos

A fertur vicisse, « conscius fuisse », id est, quod reus et conscius esset, « conjurationis contra se », id est contra Caium ipsum, « factæ ». Qui etiam Caius ob suas crudelitates legitur occisus a senatu. Est autem conjuratio, conspiratio aliquorum in mortem alicujus magni, concordi consensu firmata, quemadmodum secundo Regum habetur : Facta est contra David conjuratio valida. *Si ego (inquit) scissem, tu nescisses*. Hoc est verbum responsivum Canii subtiliter dictum. « Inquit », id est, Canius dixit : o Caie, « si ego scissem », id est, aliquid cognovissem de conjuratione contra te facta, ut dicis, tanquam auctor et conscius conspiracy hujusmodi, « tu nescisses », id est, tam secreta et callide hoc egissem, quod non pervenisset ad tuam notitiam.

Consequenter Boetius in persona pusillorum exponit suæ mentis fluctuationem et admirationem ex consideratione divini iudicii, quod Deus frequenter impios prævalere permittat adversus justos ac sapientes, ac implere quod pessime conceperunt.

Qua in re, id est in ista adversitate et causa, *non ita sensus nostros mœror hebetavit*, id est, tristitia non tam intense offuscavit « sensus nostros » interiores, videlicet intellectum speculativum et practicum, seu intellectum et rationem, vel habitus scientiales, *ut impios scelerata contra virtutem querar molitos*, id est, « ut querar », id est, causer et conquerar, « impios » esse « molitos », id est mente eonatos ac animo concepisse aut perperasse, « scelerata contra virtutem », id est oppressiones justorum contrarias actibus habitibusque virtutum. *Sed quæ speraverint, effecisse vehementer admiror*, id est, valde obstupeo quod impleverunt hæc ipsa, et quod permisit Deus ordinans hæc omnia, ipsos tam pessimas voluntates effectibus mancipare, præsertim quum omnis effectus causæ secundæ atque creatæ principaliter originaliterque sit effectus causæ primæ : imo, ut in exordio libri de Causis habetur, Prima causa in omni ef-

11 Reg. xv,
12.

Dan. xiii,
et seq.

fectu plus influit quam quæcumque causa secunda. Omnis quoque causalitas et potestas causæ secundæ est a causa primæ : ergo secunda causa non agit nisi virtute primæ causæ. Ergo videtur causa primæ cooperari vitiose agentibus : quod quum impie sonet, merito miror quod iniqui implent et implere sinuntur « quæ speraverint », id est prava opera quæ optaverunt.

Nam deteriora velle, nostri fuerit fortasse defectus, id est, ex voluntate humana, in quantum est defectiva, fragilis et creata, procedit mala et pejora optare. *Perficere autem posse contra innocentiam quæ sceleratus quisque conceperit, inspectante Deo, monstri simile est*, id est, inconveniens valde et divina providentia indecens esse apparet, quod sceleratus quisque potest opere perpetrare quæ contra innocentem ac innocentiam excogitavit : ita quod sicut monstrum est peccatum in naturam, et effectus suæ inconveniens speciei : sic istud videtur esse peccatum in Providentiam, et opus deturpans efficientiam primæ causæ. *Unde haud injuria*, id est non injuriose nec ex injuriosa seu irrationabili causa, *tuorum quidam familiarium*, id est unus philosophorum tibi familiariter cognitorum atque carorum, *quæsitit : Si quidem est Deus, inquit, unde mala?* id est, « si » pro Certo « est Deus », qui omnis boni est causa ut universorum providentiam habens, « unde mala »? id est, ex qua causa et qualiter proveniunt mala culpæ? *Bona vero unde, si non est?* id est, « si non est » verus et summus Deus, « unde » fluxerunt et sunt « bona » tam multa et magna, in quibus est multiplex ordo?

Ad ista infra plenarie respondetur. Et nunc paulisper tangendo, sciendum quod Boetius in persona imperfectorum seu infirmorum hæc profert, et argumentatio sua per propriam imperitiam confundit se ipsam. Nempe, quum interior actio vere sit actio, et ex positiva virtute seu reali potestate procedens, eadem est difficultas de actione interiori et opere exteriori, qua-

liter fiant aut fieri possint Deo spectante et cooperante. Ideo advertendum, quod in actu vitioso, tam interiori quam exteriori, sunt duo. Unum materiale, quod est substantia actus : et hoc est a Deo, et a causa secunda in virtute Dei agente ; estque a Deo etiam effective, et a virtute creata, in quantum est quedam participatio ac quidam effectus potestatis increatæ. Aliud est formale, quod est deordinatio ipsa et aversio a summo bono : et hoc est a Deo permissive, qui justo judicio permittit rationalem creaturam errare, deficere et peccare ; est quoque a voluntate et potestate creata, in quantum ex nihilo est, et defectuosa ac labilis. Et istud doctores in diversis locis concorditer asserunt in Scriptis suis super primum, secundum ac tertium Sententiarum, Augustinus quoque in libro de Civitate Dei, id est de Ecclesia militanti, quamvis et inibi aliqua tangat de Ecclesia triumphantis.

Denique, quamvis Boetius multum miretur, quod Deus omnia cernens, tam multa et magna permittat fieri mala, tamen de hoc in Scripturis copiosæ et rationabilissimæ causæ traduntur. Et summe mirandum, quod Pater æternus unigenitum Filium suum permisit a sceleratissimis sic tractari, deinde sanctos Apostolos et electissimos martyres. Nec istud est simile monstro, referendo totum hoc ad providentiam Creatoris, quamvis in se et secundum se sumptum videatur mirabile. Siquidem electos et pios Deus omnipotens exercet et purgat, ditat, sublimat, probat et salvat per reprobos.

Amplius, sicut Boetius in persona pusillorum movet hanc opinionem, ita et sancti Prophetæ eam frequenter moverunt, ut dum Jeremias ait : Justus quidem tu es, Domine, si disputem tecum ; verumtamen justa loquar ad te : Quare via impiorum prosperatur, et bene est omnibus qui prævaricantur ? Et Habacuc : Usquequo clamabo, Domine, et non exaudies ? Quare respicis contemptores, et taces conculcantes impie justiorem se ? Quia impius præ-

Cf. l. XX, p. 424 A ; XXI, p. 241 C, 242 C ; XXII, p. 497 A' et s., 581 B' et s.

Jer. XII, 1.

Habac. 1, 2-4.
Cf. l. X, p. 538 A'.

valet adversus justum, propterea egreditur judicium perversum. De his infra multa dicentur.

Consequenter ostendit Boetius suarum tribulationum acerbitatem ex hoc quod etiam ab amicis, propinquis, familiaribus et beneficiatis a se, id est, quibus ipse exhibuit multa bona, perpressus est.

Sed fas fuerit, id est, si licuit, et dato quod licuisset, *nefarios homines*, id est Theodoricum tyrannum et ejus ministros, *qui bonorum omnium totiusque senatus sanguinem petunt*, id est, optant et exquirunt effusionem sanguinis universorum justorum et catholicorum, ut Ariani præfati, *nos etiam, quos propugnare bonis senatuique viderant, perditum ire voluisse*, id est, « voluisse etiam ire perditum », id est perire atque interfici, « nos » Boetium, « quos viderant propugnare », id est instar propugnatorum defensionem impendere ac prodesse, « bonis » hominibus atque « senatui ». *Sed num idem de patribus quoque merebamur ?* id est, non meruimus a senioribus ac senatoribus dijudicari; nec etiam senatores fecerunt hoc ex proposito et scienter, sed ex circumventionem tyranni et in generali, ut patuit. Attamen si imo voluissent, bene potuissent suum judicium incaute prolatum eognito ejus errore revocasse : quod ex timore tyranni facere omiserunt.

Meministi, o Philosophia, *ut opinor*, id est, probabiliter puto, *quod me dicturum quid facturumve præsens semper ipsa dirigebas*, id est, quia tu mihi « semper præsens » fuisti et direxisti « me dicturum quid » et « facturum », id est, dum aliquid eram dicturus aut facturus.

Meministi, inquam, Veronæ quum rex avidus exitii communis, id est, memor es « quum rex » Theodoricus, existens « Veronæ », id est in Verona urbe Italiæ, « avidus », id est cupidus, « exitii communis », id est generalis occisionis omnium senatorum, *majestatis crimen*, id est « crimen » læsæ « majestatis », *in Albinum delatum*, id est Albino senatori false impositum, ut

patuit in hac prosa, *ad cunctum senatus ordinem transferre moliretur*, id est, conaretur imponere senatoribus universis inter se ordinatis, ordinemque seu habitudinem habentibus tam ad superiores eis Papam et imperatorem, quam ad inferiores, *universi innocentiam senatus quanta mei securitate periculi defenderim*, id est, eum quanta intimiditate de meo periculo, « defenderim », id est comprobaverim, « innocentiam universi senatus », id est omnium senatorum, quantum ad erimen læsæ majestatis, quod tyrannus eis imponere nitebatur, qui sapientiæ et sermonibus Boetii resistere non valebat. Sciebat enim Boetius sibi ex his imminere periculum mortis apud tyrannum hæreticum : nihilo minus timorem mortis fortitudine animi reprimens, amore virtutum eum mentis securitate defendit justitiam, innocentes excusans, et implens quod Salomon dixit : Justus quasi leo confidens absque terrore erit. Pror. xxviii, 1.

Scis me hæc et vera proferre, id est, tu, o Philosophia, scis vera esse ista quæ profero, ita quod non solum scis me ista proferre, sed etiam scis vera esse quæ profero, *et in nulla unquam mei laude jactasse*, id est, in laudibus quas de me scripsi, seu in operibus laudabilibus quæ peregi, nunquam me quæsisse aut intendisse mei ipsius publicationem, vanamve gloriam aut extollentiam in me ipso. Et si Boetius intendit asserere quod nunquam in tota vita sua jaetavit se ipsum, præclarum valde hoc fuit : potest tamen exponi coaretando ad istam materiam, ita quod in horum descriptione nullam vanitatem quæsit.

Minuit enim quodammodo se probantis conscientia secretum, id est, occultum judicium « conscientia probantis se », id est, approbantis et collaudantis se ipsam inaniter seu jactanter, « minuit quodammodo » meritum suum, *quoties ostentando quis factum*, id est inaniter publicando opus suum bonum, *recipit famam pretium*, id est, pro mercede sua consequitur ab hominibus famam pretiosam seu magnam.

Imo talis publicatio seu jaectatio proprii operis meritorii, frequenter non solum minuit, sed et totaliter tollit et perimit meritum ac præmium boni operis præcedentis, insuperque meretur damnationem æternam, quando videlicet tanta est quod plus quaeritur laus humana quam honor Dei, et fama temporalis quam gloria æternalis : quod directe repugnat caritati et æquitati. Ideo de talibus Christus in

Math. xi.
2, 5, 16.

Joann. xii.
43

Evangelio sæpe testatus est : Amen, amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Et rursus : Dilexerunt hominum gloriam magis quam gloriam Dei. Si autem quaeratur propria fama aut laus humana citra Dei honorem et gloriam, hoc est minus quam honor Dei et salus æterna, veniale peccatum est, et minuit meritum ac præmium operis virtuosi : et hoc veniale est valde vitandum, quia stultitia quædam est, et dispositio ad mortale.

Sed innocentiam nostram quis exceperit eventus, vides, id est, o tu, Philosophia, « vides », id est cognoscis, « quis eventus », id est qualis casus seu merces, « exceperit », id est, concomitatus sit et remuneraverit, « innocentiam nostram », id est immunitatem a sceleribus nobis impositis. Et hoc possit sic planius exprimi : Vides qualem retributionem accepit innocentia nostra. *Pro vera virtutis præmiis*, id est pro mercedibus actuum vere virtuosorum, *falsi criminis* pœnas subimus*, id est, recipimus exsilium, incarcerationem, confusionem, diffamationem criminum nobis mendaciter impositorum : quæ scilicet pœnæ debentur criminibus vere commissis, quæ nobis imputantur mendose.

* *sceleris*

Ista loquitur Boetius more hominum valide afflictorum : qui interdum, impellente dolore, loquuntur aliquantulum excessive et satis extreme. Non enim in vita hac est merces finalis ac principalis actuum meritoriorum; nec mirum quod electi in sæculo isto propter justitiam persecutiones sustineant. Et tamen juxta hunc modum loquendi etiam sanctus Job frequenter locutus est in diversis libri sui

loeis: Ad Omnipotentem (inquiens) loquar, et cum Deo disputare cupio. Saltem nunc intelligite, quia Deus non æquo judicio afflixerit me, et flagellis suis me cinxerit. Numquid contra hominem disputatio mea, ut merito non debeam contristari? Expectabam bona, et venerunt mihi mala; præstolabar lucem, et eruperunt tenebræ. Juxta hunc modum etiam loquitur Jeremias : Expectavimus pacem, et non venit; quæ-

Job xiii, 3.

Ibid. xix, 6.

Ibid. xxi, 4.

Ibid. xxx,

26.

Jer. xiv, 19.

Consequenter Boetius tangit quasi incomparabilem atrocitatem et adversitatem sibi inflictam. *Et cujus unquam facinoris manifesta confessio ita iudices habuit in severitate concordēs*, hoc est, « ejus facinoris », id est enormis iniquitatis, « manifesta confessio », id est evidens prolatio facta ab ipso facinoroso, « habuit unquam iudices ita concordēs in severitate », id est, quod crimen aperte confessum ab ipso reo, unquam tam crudeliter a iudicibus est punitum, *ut non aliquos vel ipse ingenii error humani, vel fortunæ conditio cunctis mortalibus incerta, submitteret*, hoc est, « ut vel ipse error », id est ignorantia seu oblivio vel deceptio, « humani ingenii, vel conditio », id est proprietas seu varietas, « fortunæ incerta cunctis mortalibus », id est dubiosa hominibus omnibus, « non submitteret », id est, ad elementiam non moveret, vel discordantes non faceret, « aliquos », id est quosdam ex ipsis iudicibus? quasi dicat : Raro aut nunquam id accidit. Diversa etenim capita communiter in talibus diversimode sentiunt; et ut ait Apostolus, Unusquisque in suo sensu abundat; et nunc istud, nunc illud aliquem iudicium flectit ad pietatem. Et tamen in Boetio non est taliter factum, quia tyrannus et iudices ei assidentes, unanimiter crudelissimi in Boetium exstiterunt.

Rom. xiv, 5.

Verumtamen istud Boetius dicit juxta consuetudinem graviter afflictorum, quorum unicuique solet videri quod afflictio, id est adversitas sua, sit maxima. Attamen constat quod multi martyres sancti, etiam

absque suo demerito, multo graviora sunt A
passi quam venerabilis et electus iste Boe-
tius : qui nihilo minus, si rite pensetur,
valde multa et magna perpessus est, quia
quum esset litteratissimus et famosissi-
mus omnium consulum Romanorum, om-
ni suo honore, et opulentia rerum, pro-
speritate terrena, præcipua societate, bonæ
atque carissimæ contoralis clarissimorum-
que filiorum sine demerito suo privatus
est, incarceratus, et voluntati crudelissimi
adversarii traditus, ac tandem ab eo oc-
cisis. Et certe, ut Seneca loquitur, Bis B
mori est, arbitrio alterius mori : quanto
magis arbitrio hostis? Hoc itidem auxit
non parum ejus dolorem, quod patres et
senatores Romani, quibus ipse tot bona
impendit, eum sic judicaverunt, relique-
runt, nec repetere ausi fuerunt, recogno-
scendo se sententiasse incaute, nec dili-
gentius testes examinando, imo cedendo
humano timori. Huic Boetio dici potuit
illud Job sancti : Causa tua quasi impii
judicata est, causam judiciumque recipies.

Deinceps Boetius adhuc clarius probat C
quam injuste fuerit accusatus, judicatus
atque punitus.

*Si inflammare sacras ædes voluisse, si
sacerdotes impio jugulare gladio, si bonis
omnibus necem struxisse diceremur* : hoc
est, « si diceremur », id est accusaremur,
« voluisse » voluntate imperativa et effi-
caci, procedente in opus pro posse, « in-
flammaré sacras ædes », id est incendere
templa, « si » etiam diceremur voluisse
« jugulare », id est trucidare, « sacerdotes
gladio impio », id est vitioso gladii usu, D
« si » item diceremur « struxisse », id est
præparasse, « necem omnibus bonis », id
est justis hominibus, eos tradendo aut
mendaciter accusando, seu eis laqueos
mortis procurando; *præsentem tamen sen-
tentia confessum convictumve punisset* :
id est, quamvis perpetrassem tam horren-
da scelera, ut sunt ecclesias incendere,
sacerdotes occidere, qui sunt casus papa-
les, et omnibus justis mortem moliri, quod
esset communi bono insidiari nimiumque

enorme; attamen non fuisset absens dam-
nandus, sed præsens, et proprium facinus
fessus, saltem per pœnas, atque convi-
ctus per testes aut rationes aut evidentiã
facti. Servandus est enim processus et
ordo juris in judicando, potissime in san-
guinis causa, ut in Decreto diffuse dedu-
citur. Unde et in Actibus habetur : Non
est consuetudo Romanis damnare aliquem
hominem, priusquam is qui accusatur
præsentés habeat accusatores, locumque
defendendi accipiat ad abluenda crimina.

*Nunc vero quingentis fere passuum
millibus procul moti*, id est, per tantum
spatium a Roma distantes, *atque indefen-
si*, id est nec propria expurgatione nec
aliorum excusatione protecti, *ob studium
propensius in senatum, morti proscripti-
onique damnamur*, id est, adjudicamur
morti civili et corporali et proscriptioni
« ob studium », id est affectum et cona-
tum, exhibitum « propensius », id est copi-
osius, « in senatum », id est ad commune
bonum senatus et ad ejus defensionem.
Ob hoc enim Boetius fuit tunc in urbe
remota a Roma.

Porro proscriptio vocatur interdum ex-
pulsio alicujus ex patria, ita quod ei de
rebus propriis administratio non sit. Re-
legatio autem dicitur expulsio alicujus a
patria, ita quod ei administratio sit bono-
rum suorum. Alii asserunt, quod proscri-
ptioni damnatus fertur is contra quem
lata est sententia Romæ : cujus nomen
deletur de scriptura æneæ tabulæ. Consue-
tudo etenim exstitit Romanorum, quod
nomina senatorum quorum consilio urbs
regebatur, litteris aureis in tabulis æneis
scribebantur : propter quod senatores vo-
cati sunt patres conscripti. Quumque pro-
pter sua demerita deponerentur, nomina
delebantur; tuncque appellabantur pro-
scripti, quasi procul a conscriptione hu-
jusmodi.

O meritos, id est, ceteros senatores re-
cte seu ironice dixerim meritos, *de simili
crimine neminem posse convinci*, id est
nullum senatorum præter me posse proba-

Act. xxv,
16.

Job xxxvi.
17.

ri reum gravis excessus sicut ego probatus sum per litteras falsas! Et per hoc Boetius implicite tangit innocentiam suam, quum non sit verisimile quod ipse tale quid attentasset contra Theodoricum regem durissimum, sine adsistentia senatorum, saltem quorundam. Quumque jam dixerit se a senatoribus adjudicatum, nunc quasi ironice dicit eos « meritos », id est justos seu meritis commendabiles. *Cujus dignitatem reatus ipsi etiam qui detulere viderunt*, id est, « ipsi » accusatores mei « qui » me « detulere », id est accusaverunt, « viderunt », id est cognoverunt, « dignitatem » senatoriam « reatus », id est facti quod mihi pro crimine imputatur : quod tamen justum fuit et pro senatoribus militans, pro quorum defensione loquebar et laborabam. Vel « dignitatem reatus », id est reatum mei in dignitate constituti, quasi dicat : Sciebant me non esse reum, quanquam mihi imputabant reatum, id est crimen seu obligationem ad pœnam pro culpa.

Quam meam dignitatem uti (id est ut) *alicujus sceleris admixtione fuscarent*, id est denigrarent, et me impium comprobarent, *ob ambitum dignitatis sacrilegio me conscientiam meam polluisse mentiti sunt*, id est, accusatores præfati « mentiti sunt », id est, mendose mihi imposuerunt, « me polluisse », id est, quod ego maculaui, « conscientiam meam sacrilegio », id est abusu rei sacræ, magicis artibus utendo aut dæmones consulendo, « ob ambitum dignitatis », id est ex cupiditate adipiscendi senatoriam dignitatem.

Atqui, id est pro certo, *et tu*, o Philosophia, *insita nobis*, id est menti nostræ impressa, *omnem rerum mortalium cupidinem de nostri animi sede pellebas*, id est, expellebas de habitaculo cordis nostri et de nostra vi affectiva omnem inordinatum affectum ad ista mortalia et terrena. Nam et hoc docet philosophia, et quidam philosophi naturali ratione inducti, omnem principatum terrenum spreverunt : quemadmodum etiam Plato noluit

A assumere primatum super Athenienses, quamvis rogatus ab eis. *Et sub tuis oculis*, id est, te præsentem et inspicientem, *sacrilegio locum esse fas non erat*, id est, licitum non erat « locum esse sacrilegio », id est in anima mea aut in aliqua ejus potentia esse sacrilegii crimen. Sacrilegium autem proprie est abusus rei sacræ, et sunt multæ species ejus.

Instillabas enim, id est immittebas, *auribus interioribus cogitationibusque meis quotidie Pythagoricum illud*, id est doctrinam illam Pythagoræ : Ἐπεὺ θεῶν : quod sonat in Latino, Deum sequere, id est, uni vero et summo Deo, eique soli, cultum patriæ exhibeto, non idolis nec alicui puræ creaturæ. Posuerunt autem gentiles diversum atque multiplicem ordinem deorum, et nihilo minus unum verum altissimum Deum : quem, ut ait Porphyrius, polus, tellus pontusque contremunt, et ipsa numina perhorrescunt. Quem Deum non colunt sinceriter, qui deorum quærunt præsidia, qui necromantiis student, qui sacrilegiis vacant aut dæmones consulunt. Unde subjungitur :

Nec conveniebat vilissimorum me spirituum præsidia captare, id est, nequaquam congruum fuit « me captare », id est frequenter aut unquam capere, « præsidia vilissimorum spirituum », id est auxilia, consultationes cooperationesque dæmonum, *quem tu in hanc excellentiam componebas*, id est, ornabas et perducebas « in hanc excellentiam », id est ad hanc perfectionem præcipuam, *ut me consimilem Deo faceres* similitudine imitationis, id est, hanc præclaram sapientiam et Dei amorem, ceterasque virtutes atque multiplicem et eminentem scientiam mihi donasti, hortando et instruendo me ad horum naturalium adeptionem habituum. Est quippe in homine quid divinum, secundum philosophos, utpote pars intellectiva, in qua est Creatoris similitudo aliqua naturalis : quæ tanto plus perficitur, ornatur ac deiformis efficitur, quanto in habitibus et actibus scientiarum ac virtutum, præ-

sertim sapientiæ ac divini amoris, vehementius crescit et consummatur. Unde et Plato ait in primo Timæi, quod hominibus cum Deo et divinis substantiis est naturæ consortium et appellationis paritas. Septimo etiam Ethicorum Aristoteles protestatur: Homines per virtutum excellentiam dii dicuntur; et rursus decimo Ethicorum: Homo secundum intellectum operans (id est contemplationi deditus), et hunc curans (id est, perficere custodireque satagens), optime dispositus et Deo amantissimus esse videtur.

Deinde idem probatur testimonio domesticorum et familiarium. *Præterea penetrat*, id est penetrabile seu secretior camera mea, *innocens*, id est, nihil in se continens superstitiosum nec idola, *domus*, id est eatholica et honesta familia mea, *honestissimorumque cœtus amicorum*, id est copiosa amicorum meorum multitudo probitate morum ornata, exemplaris, et bonis honestis potius quam utilibus delectabilibusve intenta. Honestas quippe dicitur quasi honoris status; honor vero virtuti debetur: idcirco honesti sunt qui sunt virtutibus dediti. Bonum quoque honestum vocatur quod per se appetibile existit et propria vi ac dignitate nos allicit, ut virtutes et actus earum, potissime ultimus finis. *Socer etiam sanctus*, Symmachus scilicet, id est sanctus vir nomine Symmachus, pater meæ uxoris, *et æquo actu ipse reverendus*, id est, qui sicut sanctus est quantum ad mentis puritatem, ita et in exterioribus actibus suis reverenter se habet et sine querela. De quo

Symmacho alibi scribit Boetius, quod tam virtuosus ac sapiens erat, ut ex sapientia atque virtutibus videretur esse compositus: quod et de ipso Boetio veraciter dici potest. *Ab omni nos hujus criminis suspicione defendunt*, id est, immunes nos probant a sacrilegii crimine, ita quod nemo possit hoc de nobis rationabiliter suspicari. Potest autem per « penetrat » intelligi uxor Boetii et soboles ejus, qui cum ipso in secretioribus domus suæ locis

conversabantur, potissime uxor: sicque ponitur continens pro contento, seu locus pro locato.

Denique omnes isti defendebant Boetium a crimine tanto dupliciter. Primo materialiter: quoniam ex qualitate et consideratione ipsorum patuit ipsum Boetium esse virtuosum ac sapientem. Unumquodque enim suo simili solet libenter conjungi, juxta illud: Similis similem sibi quærit. Unde in Ecclesiastico scribitur: Omnis caro ad similem sibi conjungetur, et omnis homo simili sibi sociabitur. Sic quoque inanimata et irrationalia, imo et cuncta creata, landant, benedicunt ac glorificant Deum. Secundo efficienter: quoniam testimonium perhibebant vocaliter honestati, devotioni virtutibusque Boetii.

Consequenter exclamat cum admiratione Boetius, propter enormitatem malorum quæ irruerunt in ipsum: *Sed, o nefas*, id est, o quam grande malum enormeque vitium est ista sentiri de me, imo et de te! Nam subditur: *Illi vero*, utpote accusatores mei, *de te tanti criminis capiunt fidem*, id est, etiam tibi adscribunt tantam impietatem, sicque « capiunt fidem », id est credunt, « de te » facinus tantum, quod scilicet tu doceas superstitiosa atque sacrilega. *Atque hoc ipso videmur*, id est, judicamur a pravis imperitis hominibus, *affines*, id est consocii, *fuisse maleficio*, id est necromantiæ ac sacrilegio, *quod tuis instituti moribus, tuis imbuti disciplinis sumus*, id est, ex hoc quod informati sumus astronomia et ethica et ceteris liberalibus artibus, et juxta moralia documenta vitamus vana consortia, nociva colloquia, convivium quoque, et operam damus silentio atque quieti secretioribusque locis, ut studio sapientiæ ac virtutum liberius intendamus. Illi vero arbitrantur nos in his sacrilegiis et necromantiis vacare.

Ita non est satis, id est, non sufficit impiis illis, *nihil mihi profuisse tuam reverentiam*, id est, tuam venerandam auctoritatem, seu professionem qua studiis

tuis inhæreo, mihi non profuisse apud A
 iudicium iniquorum, qui et bona inter-
 pretantur in pejus, et mei occasione tibi
 etiam obloquuntur. Nam sequitur : *Nisi*
ultra tu mea potius offensione lacereris,
 hoc est, « nisi ultra », hoc est sponte, ex
 irrefrenata illorum libertate « tu » inno-
 cens sapientia « lacereris », id est, corrup-
 paris et vitupereris, « potius », id est, magis
 quam collauderis, « offensione mea », id
 est ex vitiis quæ mihi mendaciter impu-
 tantur, quibus regem et rempublicam ju-
 dicior offendisse.

Consequenter pandit Boetius suæ affli-
 ctionis acerbiter ex multiplici malo ei
 annexo et consecuto.

At vero hic etiam nostris malis, id est
 adversitatibus, *cumulus accedit*, id est,
 augmentum accreseat, *quod existimatio*, id
 est incauta atque erronea opinio, *pluri-*
morum, videlicet imperitorum et iniquo-
 rum, *non rerum merita, sed fortune*
spectat eventum, id est, ea quæ accidunt,
 magis adscribit fortunæ quam providen-
 tiæ Dei ac meritis hominum. Vel sensus C
 est, quod populus vulgaris potius pensat
 ipsum « eventum fortunæ » subjectum,
 hoc est ipsam prosperitatem vel adver-
 sitatem, quam hominum merita. *Eaque*
tantum judicat esse provisâ, id est a Deo
 præcognita et disposita, seu provide facta
 ab homine, *quæ felicitas commendaverit*,
 id est, quæ ex temporali prosperitate se-
 quenti reputantur bona fuisse.

Quo fit, id est, ex quo procedit ac se-
 quitur, *ut existimatio bona prima omni-*
um, id est bona fama quam omnes primo D
 habuerunt de bonis hominibus fortunatis,
 quando adhuc prosperabantur, homines
deserat infelices, id est infortunatos mise-
 riis pænæ (utpote adversitatibus) subdi-
 tos : quia dum taliter eis succedit, miseri
 reputantur, et talia meruisse a vulgaribus
 perhibentur. Quod et interdum sic est ;
 nec tamen ideo miseri simpliciter sunt
 censendi, sed magis beati, et electi atque
 dilecti a Deo dicente : Ego quos amo,
 arguo et castigo. De quo item ait Seri-

ptura : Beatus homo qui corripitur a Do-
 mino. Interdum vero non est sic, quia
 nonnunquam electi et justii graviter affli-
 guntur, non propter suos excessus, sed ut
 probetur virtus eorum et creseant in gra-
 tia per adversa, sicque gloriosius coro-
 nentur in cœlis, aliis quoque in exemplum
 proponantur : ut patet in sancto Job et
 Tobia, imo communiter in gloriosis Apo-
 stolis, itemque martyribus. Denique istud
 fuit radix et origo disceptationis inter Job
 et ejus amicos : quia amici ejus putabant
 B hominem in hae vita non subjacere dif-
 fortuniis, cladibus et tormentis, nisi pro
 suis excessibus; quumque vidissent ipsum
 Job tam dire percussum, judicabant eum
 non veraciter fuisse justum, sed magis
 hypocritam : ejus contrarium ipse con-
 stanter veraciterque defendit.

Qui nunc populi rumores, quam disso-
nae multiplicesque sententiæ, piget remi-
nisci, id est, tædet me recordari aut mente
 revolvere quam multi rumores sunt modo
 in plebe de me, quam diversæ ac discor-
 dantes judicationes jam proferuntur a di-
 versis hominibus de me, quibusdam me
 excusantibus, quibusdam me accusanti-
 bus. Nec inde fuit Boetio multum euran-
 dum, quum et Seneca dicat : A pravis
 vituperari, laudari est. Et juxta Aposto-
 lum, oportet servum Dei per infamiam
 et bonam famam transire; et quam im-
 possibile est ventos a flatibus suis repri-
 mere, tam impossibile est varia ac teme-
 raria hominum judicia impedire.

Hoc tantum dixerim quantum ad istum
 punctum, *ultimam esse adversæ fortunæ*
sarcinam, id est hoc esse maximum pon-
 dus seu gravamen diffortunii, *quod dum*
miseris aliquod crimen affigitur, id est,
 diffortunatis et afflictis imponitur aliquod
 erimen, *quæ perferunt*, id est damna et
 adversa quæ pro crimine eis imposito pa-
 tiuntur, *meruisse creduntur* a multis. *Et*
ego quidem bonis omnibus pulsus, id est
 eunctis opibus meis privatus, domo, urbe,
 patria destitutus, *dignitatibus*, id est of-
 ficiis, *erutus, existimatione fœdatus*, id

Job v, 17.

Tob. ii, 12.

II Cor. vi, 8.

est in cordibus hominum jam denigratus quantum ad famam, et vilis jam judicatus, *ob beneficium supplicium tuli*, id est, tormenta hæc patior propter beneficia seu opera justa atque benefica quæ senatoribus ac communitati impendi, et quoniam justi et veri tenax fui.

Postremo tangit Boetius suam afflictionem quam habuit ex hoc quod ex sua oppressione et persecutione corda plurimorum varia inciderunt incommoda: nam quidam inde fuerunt exterriti pusillanimesque effecti, quidam inaniter gloriati atque ad peccandum audaciores effecti. Unde subjungit:

Videre autem videor, id est, videtur seu apparet mihi quod videam visione mentali, seu etiam imaginaria, qua videntur absentia, qua etiam avis videt nidum suum dum colligit hinc inde materias ex quibus compleat fabricam ejus, *nefurias sceleratorum officinas*, id est domos seu turbas, *gaudio lætitiæque fluctantes*, id est, anima et corpore affluenter lætantes, seu appetitu intellectivo ac sensitivo gaudentes, juxta illud: Tenent tympanum et citharam, et gaudent ad sonitum organi. Istud est primum malum de quo dolebat. De quo tamen non est multum dolendum, nisi in quantum est malum culpæ, quum dicat Psalmista: Noli æmulari in eo qui prosperatur in via sua, in homine faciente injustitias. Porro gaudium sumitur hic pro quacumque delectatione. Proprie vero gaudium non est nisi bona et ordinata jucunditas, quoniam gaudium est diffusio animi in conceptu boni. Propter quod in homilia, id est sermone, loquitur Augustinus: Mali homines non proprie gaudere, sed gestire dicuntur.

Sequitur malum secundum. *Pessimum* quemque novis delationum fraudibus imminentem, id est, videtur mihi quod videam pessimos quosque homines insistentes « novis fraudibus », id est deceptionibus, nocumentis, « delationum », id est accusationum falsarum. Nempe dum homines mali conspiciunt fraudulentos pro-

sperari, et suis fraudulentis prævalere principibusque placere, confortantur ad similia perpetranda, atque excogitant quibus fraudium laqueis involvant et opprimant bonos ac simplices. Propter quod scriptum est in Ecclesiaste: Quia non cito profertur sententia contra malos, absque ullo timore filii hominum perpetrant mala. Tales advertant ac paveant quod ait Propheta: Virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus. Et Malachias: Maledictus (inquit) dolosus. Hoc totum apud Isaïam exprimitur, quo habetur: Fraudulenti vasa pessima sunt; ipse enim cogitationes concinnavit ad perdendos mites in sermone mendacii.

Sequitur tertium malum. Videor quoque mihi videre *jacere bonos nostri discriminis terrore prostratos*, id est, viros bonos ex consideratione periculorum meorum præ timore incidendi similia esse pusillanimes et dejectos, ac quasi retrahi a via æquitatis ac veritatis. Ideo scriptum est: Propter hoc lacerata est lex, quia impius prævalet adversus justum. Verumtamen tales boni essent adhuc valde pusilli et imperfecti, non implentes quod scriptum est: Nolite timere eos qui corpus occidunt. Propter quod princeps Apostolorum in prima sua hortatur Canonica: Quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis? Sed et si quid patimini propter justitiam, beati; timorem autem eorum ne timueritis, ut non conturbemini.

Subditur quartum malum. Videor mihi quoque videre *flagitiosum quemque ad audendum quidem facinus impunitate, ad efficiendum vero præmiis incitari*: hoc est, cerno flagitiosos incitari et provocari ad concipiendum et proponendum audacter illicita, ex ipsa impunitate, quoniam vident multos impune peccare, imo pessime agendo florere ac prosperari; et video eos incitari præmiis ad peccandum, ad injuriandum, ad falsum testimonium perhibendum, ad occidendum, juxta illud in Psalmo: Quoniam laudatur peccator in desideriiis animæ suæ, et iniquus benedici-

Eccle. viii, 11.

Ps. v, 7.

Malach. i, 14.

Is. xxxii, 7.

Habac. i, 4.

Matth. x, 28.

1 Petr. iii, 13, 14.

Ps. x, 3, sec. Hebr.

Job xxi, 12.

Ps. xxxvi, 7.

* Perditissimum

tur. Contra tales conqueritur Deus per **A** Malachiam : Invaluerunt super me verba vestra. Dixistis : Vanus est qui servit Deo, et quod emolumentum quia custodivimus præcepta ejus? Ergo beatos nunc dicimus arrogantes : siquidem adificati sunt facientes impietatem. Verum insipientes ac miseri isti non dirigunt oculos nisi ad vitam præsentem, non ad novissima sua; nec advertunt nihil periculosius, nihil terribilius esse, quam in vita hac impune peccare : taliter quippe peccantes reservantur infernalibus ac æternalibus pœnis. **B** De quibus testatur altissimus Judex in Psalmo : Dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinventionibus suis : et in Osee propheta : Gloriam eorum in ignominiam commutabo ; occurram eis quasi ursa raptis catulis, et dirumpam interiora jecoris eorum, et consumam eos ut leo.

Malach. iii, 13-15.

Ps. lxxx, 13.

Osee iv, 7; xiii, 8.

Ps. xxxiii, 20.

Jacob. i, 2.

Sequitur quintum malum. *Insontes autem*, id est innocentes, video *non modo*, id est non solum, *securitate, verum ipsa etiam defensione privatos*, ita quod adversa imminent eis quæ et timent, nec ab eis nunc proteguntur. Multæ enim tribulationes justorum. Verumtamen perfecti talia non verentur : imo omne gaudium re-

putant dum ineidunt in ea, quum et Seneca in suis fateatur Proverbiis, Stultum est timere quod vitari non potest ; et Varro, Duplex (inquit) est malum, dum quod necesse est pati, moleste ferimus. Faciamus ergo de necessitate virtutem, atque ex caritate libenter toleremus quæcumque adversa, ut Capiti nostro ac Domino aliquantulum conformemur.

Itaque libet exclamare ad Dominum metrum sequens, admirando, laudando et invocando majestatem, sapientiam et excellentiam ejus.

Præterea, mala hic a Boetio tacta, imo et alia plura, tangit et Salomon in Ecclesiaste et alibi : Vidi (inquiens) ealumnias quæ geruntur sub sole, et lacrimas innocentium, et consolatorem nullum, nec posse resistere eorum violentiæ eunctorum auxilio destitutos ; contemplatus sum omnes labores hominum, et industrias animadverti patere invidiæ proximi. Itemque : Si videris (ait) ealumnias egenorum, et violenta judicia, et justitiam subverti in provincia ; ne mireris super hoc negotio, quia excelso excelsior est alius, et super hos quoque eminentiores sunt alii, et insuper universæ terræ rex imperat ser-
Eccle. iv, 1, 4.
Ibid. v, 7, 8.

ARTICULUS XVIII

DIFFICULTATUM HUIUS QUARTE PROSÆ PROPOSITIO AC COMPENDIOSA ABSOLUTIO.

JOANNES. — Circa contenta in prosa **D** quam Sanctorum legatur tanta ac talia de se ipso dixisse aut conscripsisse : præsertim quum et Aristotele teste, in propriis laudibus oportet potius deelinare ad minus. Secundum, quia videtur divinæ providentiæ derogasse, dicendo hoc monstro simile esse, quod scelerati innocentibus prævalent, quum tamen hoc Deus frequenter agat aut saltem permittat justo judicio, ut patet in millibus martyrum. Tertium,

quoniam si Boetius fuit perfectus in omni virtute, ut innuit in prædictis, non debuit taliter contristari tantasque querelas inducere de adversitatibus suis.

DIONYSIUS. — Veritas multipliciter sumitur atque dividitur, quum sit veritas entis, veritas propositionis, veritas quoque vitæ, veritas doctrinæ, veritasque justitiæ. Est etiam veritas moralis, de qua nunc sermo, quæ est pars justitiæ et virtus ei annexa, voluntatem magis quam intellectum respiciens atque perficiens. Ad quod (secundum Philosophum) pertinet ut homo nec majora nec minora de se pronuntiet quam se habet : quod utique commendabile est, et rationem specialis bonitatis sortitur. Hæc veritas, ut nono Ethicorum ait Philosophus, magis declinat ad minus quam ad magis, quando quis propria bona enuntiat, similiter quando mala alterius refert. Referendo autem bona alterius seu propria mala, potius declinat ad plus, sic tamen ut falsitatem semper devitet. Istud namque honestius est, ut homo de donis Dei sibi concessis et de bonis quæ latent in eo manifestet minus, quam ut dicat plus quam est, potiusque se ostendat minorem quam majorem : alias fieret aliis onerosus, tanquam volens eos excellere. Qui vero minora dicunt de se, fiunt aliis gratiosi, quia per quamdam moderationis temperiem ipsis condescendunt quodammodo. Porro dicere de se supra id quod est in veritate, est se ipsum vane extollere : quod vocatur

A jactantia. Cui vitio repugnat ironia, quæ est vitium quo quis a veritate declinans, dicit minora de se quam est, vel aliquid vile sibi adscribit, quod non cognoscit esse in se, aut magnum aliquid negat de se, quod inesse sibi cognoscit.

Cur autem Boetius virtutes suas tam diligenter descripsit, dictum est supra ; *Cf. p. 96 A', 102 A'.* et si videatur eas plusquam decuit magnificasse, hoc venit ex rationabilibus causis, ex prædominanti doloris affectu, atque ut veritas suæ causæ ad laudem Dei ædificationemque proximorum innotesceret clarius universis. Sic quoque sanctus Job suas virtutes multo describit diffusius quam in hoc libro Boetius ; Paulus etiam in suis epistolis. Sic item Ezechias ait quarto libro Regum : Memento, Domine, quomodo ambulaverim coram te in veritate et corde perfecto, etc. *Job ix et seq. passim. II Cor. xi, xii; I Thess. ii. IV Reg. xx, 3.*

Ad secundum dicendum, quod in hoc non derogavit providentiæ neque justitiæ Dei, quia hoc dixit habendo respectum solum ad causas naturales ac inferiores, vel in persona viri nondum perfecti.

Ad tertium similiter est dicendum, quod idem Boetius est qui loquitur nunc in persona viri perfecti seu Philosophiæ, nunc in persona viri pusilli ; seu nunc secundum superiorem animæ partem, nunc secundum animæ partem sensitivam inferioremque rationem, prout de hoc dictum *Cf. p. 33 A.* est clarius.

ARTICULUS XIX

ELUCIDATIO SPIRITUALIS ET MYSTICA EJUSDEM PROSÆ.

SENTISNE (*inquit*) hæc? etc. Sic theologica, sic sacra Scriptura, imo et increata Sapientia, per auctores Scripturæ canonicæ, per Apostolos ac Prophetas, per Evangelistas ac sapientes loquitur ho-

mini desolato, afflicto, seu animæ tribulata : Sentisne quæ tibi dico? Et hoc modo Apostolus loquitur sæpe in secunda ad Timotheum epistola : Admoneo (*inquiens*) te ut resuscites gratiam Dei in te ; et de-

11 *Tim.* ii, 7. nuo : Intellige quæ dico ; dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum. Ad hunc spirituales sensum verborum ecclestium, et advertentiam eorumdem, atque illapsam eorum in mentem, theologia frequenter hortatur unumquemque fidelem, specialiterque in Sapientialibus libris, ut dum in libro Proverbiorum Sapientia admonet : Audi, fili mi, et suscipe verba mea ; viam sapientiæ monstrabo tibi, ducam te per semitas æquitatis. Fili mi, ausulta sermones meos, et ad eloquia mea inclina aurem tuam ; ne recedant ab oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui. Et iterum : Scribe ea in tabulis tui cordis.

Esne asinus ad lyram? Hoc optime dici potest homini carnali, indevoto, negligenti, verba salutis non advertenti : qui sic audit sacram Scripturam, sicut asinus lyram. Unde discipulis adhuc rudibus dixit Salvator : Adhuc cæcatum habetis cor vestrum ? Adhuc et vos sine intellectu estis ? Et rursus in Evangelio ait ad quosdam :

Cui similes dicam homines generationis hujus ? Similes sunt pueris sedentibus in foro, qui coæqualibus dicunt : Cecinimus vobis, et non saltastis ; lamentavimus, et non plorastis. Tales sunt qui verba Dei audiendo, legendo, sermoeinando, nulla compunctione moventur, nullo fervore tanguntur, sed in cordis sui manent durtia.

Quibus Sapientia dicit : Sermo meus non capit in vobis. Quo contra scriptum est in Ecclesiastico : Auris bona cum omni concupiscentia audiet sapientiam. Hoc fac, quum Sapientia protestetur : Qui ex Deo est, verba Dei audit.

Quid flet? Quid lacrimis manas? Hoc dicitur ei qui immoderate insipienterque luget temporalia damna aut corporalia mala, et abundantiori absorbetur tristitia ; aut certe sic deflet sua peccata ut consolationem accipere renuat, nec in spe miserationis divinæ respiret. Quem consolatur theologia dicendo : Nunc quare mœrore consumeris ? Numquid rex non est tibi, aut consiliarius tuus periit, quia comprehendit te dolor sicut parturientem ? Sal-

vabo te et liberabo te ; noli timere. Unde et Isaias effatur : Consolamini, consolamini, popule meus, dicit Deus vester. Sic consolatur theologia per Paulum loquens : Gaudete in Domino semper ; iterum dico, gaudete.

Confitearis mihi. Hoc est breve saluberrimumque consilium Sapientiæ æternalis, ut confiteamur ei, et ejus vicariis sapientibus viris (qui idonei sunt alios docere, consolari, dirigere), nostra peccata et causas afflictionum nostrarum. Imo, ut Patres concorditer docuerunt, hoc est præcipuum in omni tentatione, in omni periculo, in omni anxietate et ambiguitate remedium, ut homo tentatus, afflicto, incertus et fluctuans quid agere et qualiter debeat se habere, recurrat ad Deum, et viris exercitatis, discretis cor suum elare omnino humiliterque aperiat, informationem requirat et informationi obtemperet. Sic quippe vincitur angelus tenebrarum, tentator, caliginis et deceptionis amator, dum suggestiones ejus et tenebrarum latibula produentur in lucem. Nempe, ut ait Christus : Omnis qui male agit, odit lucem, et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus. Sic itaque confitere, et nihil abscondas, præsertim in sacramentali confessione. Hinc scriptum est : Fili mi, da gloriam Deo, et confitere atque indica mihi quid feceris, ne abscondas. Hinc in libro Proverbiorum Salomon contestatur : Qui abscondit peccata sua, non dirigetur ; qui autem confessus fuerit et reliquerit ea, misericordiam consequetur.

Si operam medicantis exspectas, oportet ut vulnus detegas. Sic plane, si a vulneribus vitiorum, a languoribus passionum reliquisque culparum curari desideras a Sapientia Dei et ab Ecclesia ejus, a sacerdotibus et prælatis, oportet ut detegas eis plenarie et sincere, ex contritione, vel saltem attritione, vulnera animæ tuæ : non quasi Deus ea ignoret, sed ut te dolenter atque humiliter accusando, spernendo, deflendo, ad remissionem et gratiam te disponas, exemplo Psalmistæ dicentis : Dixi,

Confitebor adversum me injustitiam meam Domino; et tu remisisti impietatem peccati mei. Unde et sanctus Job ait: Vias meas in conspectu ejus arguam, et ipse erit salvator meus.

Tum ego, collecto in vires animo, id est, ego æger, desolatus, afflicto, ex verbis tuis, o theologia, confortatus in Domino, tibi respondeo: Anne adhuc eget admonitione nec per se satis eminet? Homo catholicus ab altitudine contemplationis, ab exercitiis theologicæ facultatis, a salute innocentiae baptismalis, imo a paradisi delicia, in vallem hanc lacrimarum delapsus, in tentationum et vitiorum quorundam voraginem mersus, variis adversitatibus obrutus, ac solita mentis alacritate atque devotionis pristinae fervore privatus, recte hæc dicere valet, tanquam dicat: O theologia, quæ es radius Sapientiae æternalis, nonne hæc tanta commutatio quam vides factam in me, per se satis testatur ac pandit cur plorem, cur lacrimis fluam? Utinam deducant oculi mei lacrimas per diem et noctem, et non taceant. Exitus aquarum deducant oculi mei, quia transgressus sum legem tuam. Nonne David et sexcenti viri ejus videntes urbem suam succensam, uxores et proles suas abductas captivas, sciderunt vestes suas, et fleverunt donec in eis deficerent lacrimæ? Quanto magis ego tot spiritualia damna perpeccatus, inconsolabiliter plangere habeo?

Nihilne te ipsa loci facies movet, id est, locus hujus exsilii, carcer hujus miseræ carnis (de quo orat vir sanctus, Educ de custodia animam meam ad confitendum nomini tuo), inhabitatio tot et tantarum calamitatum, ignorantiarum, passionum, culparum, tentationum atque periculorum? Nam et corpus hoc corruptibile aggravat animam, et terrena inhabitatio ista deprimat intellectum multa considerantem.

Hæccine est bibliotheca, id est locus studiorum cœlestium, divinorum voluminum, spiritualium exercitiorum, in qua mecum residens, quando adhuc spiritua-

lis, fervens, alacer eram, de divinarum humanarumque rerum scientia disserebas, hoc est, de Christi deitate et humanitate, de superbeatissima Trinitate ejusque mutua intuitionem, dilectionem, superdeliciosissimam fruitionem ac gloriam prorsus immensa, de Christi quoque mysteriis, et qualiter super terram est visus et inter homines conversatus ac pro hominibus passus, ipsisque suis discipulis Spiritum Sanctum gratiosissime misit, exuberantissime infudit ac dedit, et per ipsos totum, ut ita dicam, convertit mundum?

Talis habitus talisque vultus erat, quum tecum naturæ secreta rimarer? O quantum distat et interest inter habitum et vultum seu apparatus viri contemplativi et virtuosum, hominisque carnalis, passionati, injusti! Certe illius anima sponsa est Christi, amica et filia Salvatoris, vestita, ornata, munita virtutibus, donis, fructibus, beatitudinibus et variis supernaturalibus charismatibus Spiritus Sancti; et in carne fragili adhuc degens, est tanquam intelligentia aliqua separata. Anima vero passionata, turbata, inquieta, vitiis subdita, diaboli est adultera, cum quo impiæ voluntatis miscetur consensu, concipit pravum affectum, parit opus iniquum; estque serva peccati, jugo vitiorum subjecta, ac vilior brutis. Quæ quum cœperit desuper illustrari, advertit qualis aliquando fuerit et qualis nunc est; et hanc dispositionem abhorrens, graviter lamentatur. Quæ, dum bene fuerat ei, erat rimans, id est, pie et sobrie (non curiose neque præsumptuose) scrutans, « secreta naturæ » : naturæ, inquam, naturantis, divinæ et increatæ, omnia producentis, qualiter illa sit una, simplicissima, nullatenus multiplicabilis, ideoque una numero in tribus supergloriosis Personis; naturæ quoque humanæ in Christo, quomodo illa a primo suæ creationis instanti unita fuit hypostatica unione Verbo æterno et suppositata in illo, hoc est, in personali et increato illius esse subsistens, et ipso Verbo, imo summa Trinitate, beatifice fruens tam plene ut modo,

Baruch iii, 38.

Act. ii, 1 et seq.

Job. xiii, 15.

Job. xiv, 17.

Ps. cxviii, 6.

Reg. xxx, 4.

Job. cxli, 8.

Job. ix, 15.

quantum ad vires suas superiores ad increatum objectum relatas et comparatas. Quæ et in eodem instanti fuit omni plenitudine gratiæ, donorum, virtutum, et aliorum divinorum charismatum imperfectionem tali eminentiæ derogantem non includentium, quoad totam suam capacitatem repleta. Pertinet item ad catholicum virum contemplativum rimari secreta nature creatæ, id est naturales proprietates ac vires rerum, et ordinem universi per respectum ad Creatorem.

Quum mihi siderum vias radio describeres. Quæ siderum viæ sunt actus, motus, processus et opera, purgationes, illuminationes, perfectiones intellectualium creaturarum (tam triumphantis quam militantis Ecclesiæ) supernaturaliter splendorum atque fulgentium : quibus ornatum est cælum empyreum, et regnum cælorum, id est Ecclesia militans adhuc peregrinans a Domino et pergens ad ipsum, ut dictum est supra. De quibus omnibus tractat et docet nos theologia, loquens per Paulum : Nonne omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis, id est propter electos? Dominus quoque, in Evangelio loquens : Angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei. De quibus in libris de Angelica hierarchia et Hierarchia ecclesiastica subtiliter scribit divinus Dionysius radio fidei ac sapientiæ copiose perfusus.

Quum mores nostros totiusque vitæ rationem ad cælestis ordinis exemplar formares. Hoc utique agit theologia, quæ in Scriptura docet et præcipit nos cœliformiter conversari et conversationem in cælis habere, spiritualiter vivere ac vitam in terris angelicam ducere. Quod viri vere religiosi adimplent, Creatori suo in sanctæ caritatis fervore, in mutua jugi concordia eum pace interna continue obsequentes, contemplationi ac laudibus Omnipotentis fideliter omni hora vacantes, indefesse studentes spirituali profectui. Denique instar triumphantis Ecclesiæ Sapientia Dei,

Christus Dominus, ordinatissime atque pulcherrime instituit ac distinxit Ecclesiam militantem : ejus regimen voluit esse monarchicum. Propter quod in Apocalypsi sanctus dixit Joannes : Vidi civitatem sanctam descendantem de cælo, a Deo paratam. In ejus etiam rei signum Dominus ait ad Moysen : Inspice, et fac secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est. Sic itaque Sapientia increata, in scriptura theologicæ veritatis, format mores nostros totiusque vitæ nostræ rationem ac ordinem ad ordinis cælestis exemplar. Ad quod implendum hortatur nos Paulus : Omnia (dicens) honeste et secundum ordinem fiant in vobis. Unde rursus ad Hebræos profundissime scripsit : Accessistis ad montem Sion, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et ecclesiam primitivorum qui conscripti sunt in cælis, et judicem omnium Deum.

Postremo posset istud exponi etiam de viis et motibus siderum materialium, cælestium orbium, de quorum naturis, officiis, motibus, aliqua docet theologia in sacris Scripturis, ut quum Jeremias asserit : Hæc dicit Dominus qui dat solem in lumine diei, ordinem lunæ atque stellarum in lumine noctis. In Genesi quoque habetur, quod creavit Deus solem et lunam et stellas ut essent in signa et tempora, et dies et annos, et præessent diei ac nocti ; in libro Job item : Numquid conjungere valebis micantes stellas Pleiades, aut gyrorum Arcturi poteris dissipare ?

Hæcine præmia referimus, tibi obsequentes? id est, an ista erunt præmia obedientium tibi, o theologia, videlicet tot adversa? Ad quod infra theologia respondet : Non utique, sed gloria sempiterna. Imo ex hoc evidenter probatur quod sit alia vita post præsentem, in qua erit retributio finalis et plena honorum omnium ac malorum. Etenim plurimi justi in hac vita usque ad mortem premuntur adversis, et pro ipsa moriuntur justitia ; iniqui vero prosperantur frequenter usque ad

Cf. p. 70 B et s.

Hebr. i, 14.

Matth. xviii, 10.

Philipp iii, 20.

Apoc. xxi, 2

Exod. xxxv, 40.

I Cor. xiv, 40.

Hebr. xi, 22, 23.

Jer. xxxi, 35.

Gen. i, 14, 18.

Job xxxviii, 31.

obitum : aut ergo omnino negare oportet A providentiam atque justitiam Dei, aut concedere aliam vitam, in qua recipiat unusquisque quod meruit. Ad quod insinuandum Salomon ait : Peccator ex eo quod centies operatur malum, et per patientiam sustentatur, ego cognovi quod erit bene timentibus Deum, qui verentur faciem ejus.

Atqui tu hanc sententiam Platonis ore sanxisti : beatas fore respublicas, si eas studiosi sapientiæ regerent. Hoc multo præclarius Sapiëntia summa atque fontalis theologia per auctores Scripturæ disse- B ruit, quum in Ecclesiaste fassus sit Salomon : Væ tibi, terra ejus rex puer est, et ejus principes mane comedunt ; beata terra ejus rex nobilis est : nobilis plane sapientia et virtute. Hinc præcipuum Dei donum est et beneficium maximum, habere idoneum (id est sapientem et virtuosum) præidentem, quia in hoc subditorum salus consistit, prosperitas, pax et profectus. Hinc rursus in Proverbiis dicitur : Quum defecerit Propheta, corruet populus ; et item : Regnantibus impiis, ruinæ C hominum. Sed et in Sapiëntiæ libro moneatur : Diligite lumen sapientiæ, omnes qui præestis populis ; rex sapiens populi stabilitimentum est, multitudo autem sapientium sanitas est orbis terrarum. Itaque, sicut ex efficaci et digno prælato seu principe salus atque prosperitas populi sunt pendent, ita ex vitioso indiscretoque præidente subditi scandalizantur ac pereunt, quemadmodum apud Jeremiam legitur : Quia stulte egerunt pastores et Dominum non exquisierunt, ideo omnis grex D eorum dissipatus est. Præidentis enim est subditos verbis exemplisque dirigere, vitia extirpare, ordinate ac discrete conversari cum illis : quod totum ad sapientiam pertinet, prout sapientia includit prudentiam, cujus actus est discretio. Et sicut in Ethicis Philosophus protestatur : Solis virtuosus inest prudentia. Nec solum libros legendo ac audiendo, sed et intra se discutiendo et considerando, atque in actibus virtuosis se occupando, orando, et gesta Sancto-

rum sequendo, sapientiæ est studendum.

Tu ejusdem viri ore, etc. Ex his verbis jam satis expositis, ostenditur neminem curam reipublicæ, regimen animarum, præidendi officium licite posse assumere, nisi intuitu et amore utilitatis communis, salutis et pacis subditorum, non proprii commodi aut honoris. Hinc avari, elati, ambitiosi, injusti inconsultissime agunt ad prælaturas et officia se ingerendo.

Consequenter, ex his quæ in textu de se ipso refert Boetius, docentur prælati ac principes, officii et judices, et omnes qui præsunt, in promotione sua ac præidentia omnem ambitionem complacentiamque inanem vitare, sua quoque officia juste, exclusa omni humana formidine, exsequi, inferioribus item officiatis in eorum abusionibus ordinate resistere, præsertim ne pauperes injuste molestent, bonos tueri, fovere et consolari. Quod et aliqui reges ac principes christiani, plures quoque præsules sancti, strenue peregerunt : quorum nonnulli summos regum officiatis excommunicaverunt, ut B. Thomas Cantuariensis archiepiscopus, et Hugo præsul Lincolniensis, qui pro hujusemodi causis et observatione justitiæ erant ad mortem promptissimi.

Postremo, in subsequentibus prosæ hujus verbis non video aliud de tropologia adjiei oportere, nisi ut vigilantissime perpendamus quam prudens, constans et justus fuerit in omni officio suo Boetius, quam fervens et indefessus divini cultus zelator ac boni communis amator ac procurator, quam alienus ab ambitione, cupiditate, adulatione et inordinato carnali ac mundano timore. Tales etenim esse jugiter debent qui præsunt, quemadmodum in Exodo habetur : Provide de omni plebe E viros potentes et timentes Deum, in quibus sit veritas, et qui oderint avaritiam ; et constitue ex eis qui judicent populum. Tales etiam debent, quantum salva justitia queunt, pauperibus esse benigni, quemadmodum ait beatus Job : Quum sederem J quasi rex circumstante exercitu, eram ta-

Eccle. viii, 2.

bid. x, 16, 7.

Prov. xxix, 8 ; xi, 14. bid. xxviii, 2.

Sap. vi, 23, 6.

Jer. x, 21.

Exod. xviii, 21, 22.

Job xxix, 25.

*merentium
Job xxix, 15,
16.

men pauperum* consolator. Et denuo: Oculus (inquit) fui cæco, et pes claudo: pater eram pauperum, et causam quam ignorabam, diligentissime investigabam. Hæc utique investigatio valde spectat ad iudices, nec damnare absentes, sed juxta tenorem ac ordinem juris procedere. Quod si adverterint se in aliquo horum defecisse, aut judicasse injuste, tenentur revocare errorem, sicque disponere ut satisfiat injuriato.

Exemplo demum Boetii discamus in

A omni persecutione, detractioe, diffamatione, spoliatioe, captivitate, oppressioe patientiam observare, etiam si innocentes fuerimus, et multo plus si peccando meruimus talia. Unde in prima sua Canonica sacratissimus Petrus hortatur: Hæc est gratia, si propter conscientiam Dei sustinet quis tristitias, patiens injuste. Quæ enim est gratia, si peccantes et colaphizati suffertis? Si autem bene facientes sustinetis, hæc est gratia apud Deum: in hoc enim vocati estis. ^{1 Petr. iii. 19-21.}

METRUM V

O stelliferi Conditor orbis,
Qui perpetuo nixus solio,
Rapido cœlum turbine versas,
Legemque pati sidera cogis:
Ut nunc pleno lucida cornu.
Totis fratris et obvia flammis,
Condat stellas luna minores;
Nunc obscuro pallida cornu,
Phœbo propior lumina perdat;
Et qui primæ tempore noctis
Agit argentes Hesperus ortus,
Solitas iterum mutet habenas.
Phœbi pallens Lucifer ortu.
Tu frondifluæ frigore brumæ
Stringis lucem breviora mora;
Tu, quum fervida venerit æstas,
Agiles noctis dividis horas.
Tua vis varium temperat annum:
Ut quas Boreæ spiritus aufert,
Revehat mitis Zephyrus frondes;
Quæque Arcturus semina vidit,
Sirius altas urat segetes.
Nihil antiqua lege solutum
Linqvit propriæ stationis opus.

Omnia certo fine gubernans,
Hominum solos respicis actus
Merito, Rector, cohibere modo:
Nam cur tantas lubrica versat
Fortuna vices? Premit insontes
Debita sceleri noxia pœna:
At perversi resident celso
Mores solio, sanctaque calcant
Injusta vice colla nocentes;
Latet obscuris condita virtus
Clara tenebris, justusque tuht
Crimen iniqui.
Nil perjuriam, nil nocet ipsis
Fraus mendaci compta colore;
Sed quum libuit viribus uti,
Quos innumeri metuunt populi,
Summos gaudent subdere reges.
O jam miseras respice terras,
Quisquis rerum fœdera nectis.
Operis tanti pars non vilis
Homines, quatimur fortunæ salo.
Rapidos, Rector, comprime fluctus;
Et quo cœlum regis immensum,
Firma stabiles fœdere terras.

ARTICULUS XX

EXPLANATIO METRI HUIUS QUINTI.

IN hoc quinto libri hujus primi metro, Boetius in persona hominis imperfecti exclamat ad Deum præ admiratione ætuum humanorum, in quibus quædam videntur tam inordinata ut monstro appareant esse similia : ut quod justī, innocentes ac sapientes ab impiis et ignavis opprimuntur, atque iniqui sua desideria prava permittuntur implere, imo et prosperantur. Exclamat ergo ad Dominum, dicens :

O Conditor orbis stelliferi, id est firmamenti, in quo feruntur seu moventur stellæ ibidem fixæ. Nec solum hujus orbis seu spheræ, sed omnium quoque spherarum ac rerum Deus Trinitas est creator. Specialiter vero nominat hoc cælum stellatum, quoniam magis apparet et cernitur, et hoc vere, aut apparenter.

Qui nixus, id est, residens seu quiescens, *solio perpetuo*, id est sede cælesti : quæ quamvis incepit ex tempore et simul cum tempore, propter quod proprie non est æterna, est tamen perpetua. Nam quantum ad suam substantiam nunquam desinet esse. Et potest per cælum specialiter accipi cælum empyreum immobile, quod est mansio Beatorum : quod est sedes, thronus et locus Dei, non quod cælo illo circumscribatur aut definiatur, aut situatim sedeat ibi, quum sit infinitus, supersimplicissimus spiritus ; sed quia ibidem excellentius operatur, et evidentius se demonstrat. Et hoc cælum vocatur unum de quatuor coæquævis, quæ sunt, angelus, cælum, materia, tempus. Hinc per Isaiam Dominus loquitur : Cælum mihi sedes est. Unde secundum Philosophum primo Cæli, cælum est locus deorum. Rursus, sedes Dei seu perpetuum solium ejus, est Ecclesia

A militans ac triumphans, similiter anima justī et unusquisque spirituum beatorum ; specialiter quoque infimus chorus supremæ hierarchiæ (prout divinus Dionysius libro de Hierarchia cælesti testatur) : cujus chori personæ tanta firmantur quiete, et tanta tranquillitate ornantur et gaudent, quod in eis Deus omnipotens quiescere ac per eas judicia sua disponere perhibetur. Et breviter, omnis mens creata in qua est Deus per dona gratiæ aut gloriæ, sedes Dei potest vocari.

B Tu, o Conditor, qui *versas*, id est, assidue (imo continue) vertis ac moves, *cælum præfatum*, imo omnes mobiles cælos, *turbine rapido*, id est impetu valde veloci : imo motus primi mobilis, secundum philosophos, est tam velox ut nequeat per naturam velocior esse motus ; atque ut ait Guillelmus Parisiensis libro de Universo, Motus ille mobilis primi indicibiliter velox est, et tam velox, ut quasi in ictu oculi percurret multa miliarium millia. Quod facile est probare ex magnitudine corporis cæli illius, et spatii quod infra diem unum cælum illud pertransit. Nam etsi in ictu oculi non plus pertransiret quam est dimensio molis minimæ stellæ fixæ, adhuc in ictu oculi plus pervolaret de spatio quam est longitudo terræ totius, quum minima stella dicatur major quam tota habitabilis terra. In quo demum genere causæ Deus sit motor cæli, dictum est in expositione metri secundi. Ex hac autem ineffabili celeritate motus tam magni corporis, refulget ineffabilis omnipotentia supergloriosissimi Creatoris. Propter quod Plato et Avicenna dixerunt cælum esse animal magnum, Deo obediens.

Cogisque, id est, per modum cogen-

cap. vii.

Cf. p. 52 B¹
et s.

tis facis. *sidera*, tam fixa quam non fixa, *pati*, id est implere et exsequi, *legem*, id est jussionem et imperium Conditoris. Et potest hæc lex intelligi lex divina, exemplaris, increata, ad ejus constitutionem atque imperium stellæ et cetera cuncta moventur; vel vis seu proprietas aut naturalis inclinatio stellis a Creatore impressa. Coactio quoque proprie sumpta, prout violentiam notat, in cœlestibus non est corporibus; sed nunc extense suscipitur pro inductione aut motione Omnipotentis, cui nullus resistere potest. Quandoque etiam sumitur pro vehementi et quodammodo importuna instigatione alicujus ad aliquid: quemadmodum fertur in Genesi de Lot, Compulit illos, videlicet angelos, oppido, id est valde; et in Luca, Coegerunt eum. Juxta sensum nunc tactum Deus sublimis et benedictus legem universis posuit creaturis. Unde in Proverbiis habetur: Certa lege et gyro vallavit abyssos. Jeremias quoque ait: Hæc dicit Dominus qui dat solem in lumine diei, ordinem lunæ et stellarum in lumine noctis: Si defecerint leges istæ coram me, etc. In Job item dicitur: Qui fecit ventis pondus et aquas appendit in mensura, quando ponebat pluviis legem et viam procellis sonantibus.

Consequenter declarat istud de stellis in speciali. De luna sic: O tu, inquam, qui « cogis sidera legem pati », *ut luna lucida nunc cornu*, id est circulo (quoniam globus lunæ est sphericus), *pleno*: quod est in plenilunio; *et obruta*, id est opposita, ut tempore oppositionis, *flammis totis*, id est integris radiis, *fratris*, id est solis: qui dicitur frater lunæ, vel quoniam ab eodem Creatore sunt conditi (unde et S. Franciscus solem consuevit fratrem vocare); vel propter similitudinem specialem cum sole quoad magnitudinem (et hoc quantum ad apparentiam potius quam secundum veritatem, quum unaquæque stella fixa multo major sit luna, quæ est infima inter planetas); et quia post solem elarius fulget (hinc comparatione solis vocatur luminare minus in Genesi); ratione quoque officii,

quoniam præest nocti, quemadmodum sol diei. De qua legitur in Ecclesiastico: Luna ostensio temporis et signum ævi, mensis secundum nomen ejus est; creescens mirabiliter in consummatione; vas castrorum in excelsis, in firmamento cœli resplendens gloriose. Porro radii solis vocantur flamma, quia per repercussionem et reflexionem calefaciunt et inflammant. *Condat*, id est abscondat, *stellas minores*: quarum quedam sunt tam parvæ, quod nunquam videntur a nobis; et juxta Philosophum in libro de Cœlo, galaxias est refulgentia ex innumerabili multitudine stellarum parvarum de proximo conjunctarum. Aliquæ vero stellæ minores videri possunt, atque interdum videntur de nocte; sed offuscantur lumine lunæ, secundum quod lumen minus fuscatur majore. *Pallida nunc*, id est luna diminutione luminis sui minus elara, *cornu obscuro*, id est parte sui cornuta obscuriore effecta, *propior Phœbo*, id est soli vicinior, *perdat lumina*, id est claritatem suam quoad partem nos respicientem. Paulatim enim minuitur lunæ lux, quam a sole sortitur, secundum quod magis soli propinquat: cui quum directe supponitur, omnino obscurata asseritur quoad partem inferius versam; tunc quoque vocatur incensio. Tamen in re semper dicitur luna pro media parte elara, quum sit instar globi rotunda et solida, et pars ejus solem respiciens, ab eodem participet lucem.

Fuit autem Aristotelis opinio, quod sol sit proximus lunæ in ordine planetarum: quod etiam asserit Commentator. Alias alter planeta quam luna solem eclipsaret. Ptolemæus vero et Martianus alique astrologi communiter tenent solem esse in medio planetarum: quod per experimenta astronomica invenerunt, per minores ad spectum diversitates in sole, quam in Luna, Mercurio et in Marte.

Consequenter idem declarat de alio planeta, videlicet Venere. *Et Hesperus*, id est, qui sic etiam cogis sidera legem pati, ut « et Hesperus », id est stella matutina,

Esther xiii,
9, 11.

Gen. xix, 3.

Luc. xxiv,
29.

Prov. viii,
27.
Jer. xxxi,
35, 36.

Job xxviii,
25, 26.

Gen. i. 16.

Ecclesi. xiii,
6, 8, 9.

de qua in Ethicis ait Philosophus, quod A nec Hesperus nec Lucifer est ita mirabilis et præclarus sicut justitia, *qui primæ tempore noctis*, id est in initio noctis, *agit ortus argentes*, id est, exordia suæ apparitionis exercet et habet frigida, eo quod tunc sol recedit et frigus augetur, *mutet iterum habenas solitas*, id est, rursus variet cursus suos consuetos, *Lucifer pallens*, id est effectus seu appellatus Lucifer, qui pallet, id est, minus lucere videtur, *ortu Phœbi*, id est, de mane quando sol oritur, *cujus luce tunc offuscari et quasi pallere videtur*, quando et incipit disparere. Hinc aliqui sentiunt eundem numero esse planetam qui de sero sequitur solem et in aurora præcedit, qui Venus vocatur. Alii asserunt duos esse planetas, videlicet, Martem de mane, qui Lucifer appellatur, Venerem autem apparentem ad vesperam, Hesperum nuncupari, ut tertio Etymologiarum refert Isidorus.

Hinc tangit effectum providentiæ Dei in dispositione inferiorum, ex mutatione durarum majorum partium anni, quæ sunt C æstas et hiems. *Tu, o Conditor, stringis*, id est abbrevias, *lucem*, id est tempus lucis diurnæ, videlicet diem, *breviore mora*, id est duratione, ita quod dies est brevior, *frigore*, id est tempore frigoris, *brumæ frondifluæ*, id est hiemis, in qua decidunt seu defluunt frondes seu frondium folia. *Tu etiam dividis*, id est distinguis, *horas agiles*, id est cito pertranseunt, *noctis*, id est noctium æstivalium : unde subjungitur, *quum æstas fervida*, id est calida, *venerit*, quia tunc dies crescunt usque ad D æquinocetium, et noctes decrescunt. Sol quippe, sicut et ceteri planetæ, proprio motu movetur sub zodiaco ab occidente in orientem. In quo zodiaco sunt duodecim signa, quorum unum vocatur Cancer : ad quod sol perveniens, incipit retrocedere seu declinare per viam qua jam ante ascenderat ; tuncque dies breviantur et noctes prolongantur, quousque sol perveniat ad signum zodiaci dictum Capricornum : in quo inferiora, ut plantæ, arbusta et gra-

mina, velut capri cornu sunt arida. Porro bruma significat hiemem, et dicitur quasi $\beta\rho\delta\mu\alpha$, quod est cibus : quia tunc frigus consumit terræ nascentia, atque restringit humores quibus arborum frondes aluntur, quibus subtractis nutriri nequeunt frondes, sed cadunt. Duplices quoque sunt horæ dierum ac noctium, puta æquales et inæquales. Horæ æquales sunt viginti quatuor horæ diei naturalis. Quæ horæ vocantur æquales, quia duodecim sunt horæ illius diei et totidem noctis, et horæ unius diei æquales horis alterius diei. Horæ vero inæquales sunt horæ diei artificialis : quoniam horæ diei hujusmodi non adæquantur horis noctis quantum ad numerum, nec horæ unius diei horis alterius, quamvis quælibet hora secundum se sit æque longa.

Deinde probatur providentia Dei ex divisione anni in quatuor partes. O Conditor, *tua vis*, id est omnipotentia sapientissima et providentissima, *temperat*, id est, distinguit et dividit, *varium annum* in quatuor partes, quæ sunt, ver, æstas, autumnus et hiems : quarum quælibet suas habet proprietates et qualitates, ut dictum est plenius metro secundo. In cuius expositione inducta sunt quæ hic dicenda essent de his partibus anni, et ventis de quibus hic agitur : ideo non est hic C immorandum. *Ut mitis Zephyrus*, id est ventus sic appellatus, qui leniter flat, propter quod mitis vocatur, *revehat*, id est, reducat et de novo producat, *frondes*, non easdem numero, sed specie, *quas spiritus*, id est flatus, *Boreæ*, hoc est ventus Borealis, *aufert*, id est, arefacit et cadere facit. Zephyrus quippe seu ventus Favonius, est humidus et calidus, et per consequens vivificus, quoniam ex calore et humore mixta nascuntur : sicque ventus iste disponit atque cooperatur ad frondium et plantarum productionem. Est etiam ventus iste occidentalis, tendens ad austrum, tempore flans vernali, ut plurimum. Boreas autem est ventus siccus ac frigidus, et ex consequenti mortificans et

Cf. p. 54 D.

ibid. B et s.

deiciens frondes et folia; estque ventus A septentrionalis, flans communius in autumno. *Siriusque*, id est constellatio sic vocata, seu stella dicta Canicula, juxta quam sole existente, multum intenditur calor: unde tunc dies nominantur caniculares; *urat segetes altas*, quæ tunc in altum creverunt et maturantur solis ardore, *quæ semina vidit Arcturus*. Hic est relatio ad rem, non ad dictionem præcedentem, ut sit sensus: « Quæ semina », id est quas segetes, « vidit Arcturus », id est constellatio seu stella sic dicta, quum segetes nondum segetes essent, sed semina: sicque vidit segetes in sua radice. Dicitur autem Arcturus semina vidisse, eo tropo quo mare fertur videre, juxta illud Psalmi: Mare vidit, et fugit. Vel « Arcturus vidit », id est respexit, « semina » per influxum, quoniam stella illa habet specialiter vim et influentiam super semina, seminata aptificando ad fructificationem: propter quod dicitur stella seminaria. Soletque accipi pro Quadriga: atque (ut aliqui opinantur) hic potius sumitur pro illius auriga.

Ps. cxiii, 3.

Ex prædictis particularibus infert auctor hanc universalem: *Nihil*, id est nullum ens, *linquit*, id est, derelinquit vel omittit, *opus*, id est eursum seu actum, *proprie stationis*, id est suæ naturalis subsistentiæ seu conditionis, qua in suo stat ordine et natura. Nihilo minus in operibus miraculosis, per omnipotentiam Creatoris creatura ad tempus vel instans relinquit quod naturæ suæ est: imo et in actibus violentis, ut dum lapis projicitur D sursum.

Consequenter resumit Boetius quod frequenter jam tetigit, utpote, quod res humanæ et hominum actus non videntur divina providentia gubernari ordinateque dirigi. Quod dicit admirando, non asserendo, et in persona hominis imperfecti, turbati, afflicti, non secundum censuram rationis superioris, ut sæpius tactum est.

Præmittit tamen unum versiculum, secundum rationis iudicium dicens: *Omnia*

certo fine gubernas *. Sensus est: O Conditor, tu « gubernas omnia certo fine », id est dirigendo ea ad finem convenientem ac certum, quem eis in tua sapientia præfixisti: regere namque est rem ad suum finem dirigere per media apta. Etenim supersapientissimus Deus nil frustra creavit neque instituit, sed ob congruum finem operatus est universa, et ad ipsum obtinendum indidit eis naturalem inclinationem: quæ inclinatio est quædam ad finem tendentia. Hinc quoque, secundum Philosophum, Deus et natura nil faciunt frustra. Et natura ab intelligentia regitur, et hæc a prima causa. Quod et in libro de Causis asseritur, quo habetur: Prima causa regit res omnes absque hoc quod commisceatur eis; et rursus, Causa prima omnia regit per finem decoris, id est cum summo decore. Hinc apud Job inducitur: Universorum finem ipse considerat, et omnia quæ sub cælo sunt, respicit. Unde de increata Sapientia in libro Sapientiæ conscriptum est: Attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter.

* gubernans

Job xxviii, 3, 24.

Sap. viii, 1.

Respuit, id est, abnuis et contemnis, *cohibere*, id est sub certis limitibus coartare ac moderare, *merito* (id est justo ac debito) *modo*, o omnium *Rector*, *solos hominum actus*, ut superficialiter quibusdam videtur, qui ordinem divinæ providentiæ non advertunt satis profunde, sed solum attendunt facta hominum in se, non considerando omnia quæ circumstant, nec modum atque perfectionem divini regiminis, ultimumque finem universorum ac singulorum. Denique, quum Deus unumquodque gubernet secundum exigentiam ac dispositionem suæ naturæ, ipse quoque homo liberi sit arbitrii, decuit eum aliter gubernari quam naturalia et irrationalia, utpote conservata arbitrii libertate; nec aliter hominum actus meritorii et demeritorii essent. Ideo in Ecclesiastico scriptum est: Deus ab initio constituit hominem, et reliquit eum in manu consilii sui. Sicque Deus sanctus et justus permit-

Eccli. xv, 14.

tit justo ac sapientiali iudicio fieri multa et magna mala, quæ tamen ipse non permittit esse inordinata : imo per pœnas ordinat ea, et in eis ostendit iustitiam suam, imo et sapientiam suam immensam, elicendo ex eis plurima bona. Propter quod in Enchiridio sanctus asserit Augustinus : Tam bonus et sapiens est Deus, quod non permetteret fieri mala, nisi posset et vellet ex eis elicere bona.

Consequenter aliqua tangit auctor quæ videntur providentiæ derogare.

Nam cur fortuna lubrica, id est incerta, vaga, nutans, instabilis, *versat*, id est, assidue vertit ac variat, *tantas vices*, id est tot ac tantos eventus incertos, irrati-
nabiles et injustos in actibus hominum, ut apparet? *Noxia pœna*, id est pœna naturæ aliquo modo nociva, *debita sceleri*, id est peccato præcipue magno. Culpæ etenim pœna debetur, ut quod inordinatum est per peccatum, ordinetur per iustum supplicium, sicque voluntas quæ peccando indulset et acquievit sibi ipsi contra Dei præceptum sive consilium, sus-
tinendo tormentum subdatur voluntati divi-
vinæ contra propriam inclinationem et appetitionem, et refrenetur ac redigatur sub iugo. Hinc scriptum est apud Job :
Deus inultum abire non patitur; in Apocalypsi quoque : Quantum glorificavit se et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctum. *Premittit*, id est, gravat et opprimit, *insontes*, id est innocentes, qui absque suis demeritis puniuntur, non tamen sine rationabilibus causis in sapientia divinæ providentiæ comprehensis. Et
juxta hoc beatus Job loquitur : Hæc passus sum absque iniquitate mea, quum mundas haberem ad Deum preces. Unde et
per Isaiam dicitur : Justus perit, et non est qui recogitet in corde suo; et viri misericordiæ colliguntur, et non est qui intelligat.

At mores perversi, id est perversorum morum homines, utpote immorigerati, passionati, iniqui, *resident solio celso*, id est in sede et auctoritate sublimi, ut sunt

A reges, præsidēs iudicesque iniqui, et omnes qui præsumunt indigne. Verumtamen, sicut nunc dicam, istud non derogat providentiæ atque iustitiæ Dei. *Nocentesque calcant sancta colla*, id est, impii tales suppeditant homines sanctos, et virtuosos actus eorum; sacra quoque, ut sunt templa et vasa cultus divini, quæ tempore Boetii ab Arianis conculcabantur, quemadmodum etiam in veteri Testamento gentiles profanaverunt sacra Judæorum, juxta illud : Sancta tua conculcata sunt; *vice*
B *injusta*, id est retributione prorsus perversa, reddendo mala pro bonis, juxta illud in Psalmo : Retribuebant mihi mala pro bonis.

Clara virtus, id est quæcumque virtus in se clara, nobilis, splendida, et specialiter iustitia, quæ teste Philosopho, est præclarissima virtus, *condita*, id est posita in conscientia pura seu abscondita, *latet obscuris tenebris*, id est, ignota est per sinistras interpretationes pravorum, qui recta pervertunt, et bona interpretantur in pejus. Quibus dicitur per Isaiam : Væ qui dicitis malum bonum, et bonum malum, ponentes tenebras lucem, et lucem tenebras. « Latet » etiam iustitia innocentium « obscuris tenebris », id est per occulta munuscula, susurria et conficta testimonia iniquorum, per quæ iudices corrumpuntur, et justas causas subvertunt. Propterea in Exodo Dominus jubet præsidenti ac iudici : Non accipies munera, quæ excæcant etiam prudentes, et subvertunt verba justorum.
D *Justusque tulit crimen iniqui*, id est, crimen hominis vitiosi sæpe imponitur justo, et sic ei infligitur pœna debita crimini seu criminoso, prout in Proverbiis Salomon protestatur : Callidus vidit malum, et abscondit se; innocentes et parvuli transeuntes sustinuerunt dispendia.

Nil perjuria nocent perjuris, ut apparet, dum in præsentī non sustinent pœnam pro ipsis, *nil fraus mendaci compta colore*, id est apparatu alicujus verisimilitudinis aut verborum ornatu, *nocet ipsis*

1 Mach. iii, 51.

Ps. xxxiv, 12.

Is. v, 20.

Exod. xxxiii, 8.

Prov. xxii, 3; xxvii, 12.

Job xxiv, 12.
Apoc. xviii, 7.

Job xvi, 18.

Is. lvii, 1.

mendacibus; *sed ipsi iniqui multitudine sua armati gaudent subdere reges summos, id est valde sublimes, quos metuunt populi innumeri, id est numero copiosi et præ multitudine quasi innumerabiles, quum libuit, id est, dum placuit illis iniquis, uti viribus pro justitia. Quasi dicat: Interdum in tantum insaniant impii, vitiosi, ut et contra reges insurgant.*

Circa hæc intuendum, quod universitatis Creator ac Dominus cuncta pulcherrime regit: attamen unumquodque operari permittit secundum suam naturam, ita quod in inferioribus multa contingunt non de necessitate, neque ut semper, sed ut frequenter, aut etiam raro atque a casu. Nihilominus omnia ista cadunt et continentur sub ordine divinæ providentiæ. Quumque genus humanum sit fragile, ita quod multum difficile est hominibus a rectitudine non deficere neque peccare, præstitit eis adjutorium multiplex, et angelos sanetos custodes. Quod non solum Christus et Scriptura testantur, sed et philosophi quidam, præsertim Platonicæ, et Plato ipse in Phædone, Apuleius quoque in libro de Deo Socratis, tetigisse censentur. Et ut scribit Albertus in commentario suo super librum de Causis, Aristoteles quoque in libro de Natura deorum pro magna parte ipsis consentire videtur: imo, ut in libro suo de Universo Guillelmus Parisiensis frequenter inducit, ipse Aristoteles gloriabatur sibi advenisse spiritum quemdam de cælo Veneris, et cum sibi familiarem fuisse. Attamen liberum hominis arbitrium permanet liberum, nec coaretatur ad bona, sed peccat deficitque multoties, ita quod multa fiunt illicita, inordinata, et contra ordinem sapientiæ atque justitiæ particularem: quæ si referantur ad universalem ordinem providentiæ, sapientiæ ac justitiæ Dei, sunt, fiunt aut permittuntur juste ac sapienter, atque per Dei providentiam emendantur ac ordinantur; nec ita casu aut fortuna contingunt, quin ex divina providentia orientur ac moderentur, prout hoc

infra in quarto et quinto libro patebit.

Sic ergo injusti ac reprobi sæpe in sæculo isto exaltantur et præsumunt, justosque premunt, affligunt, occidunt ad electorum purgationem, exereitationem, profectum beatitudinemque majorem. Denique impii multa agunt quæ sunt bona ex genere, pro quibus in hac vita remunerantur per prospera mundi, sicut et justis aliquando peccant, propter quod corrigi promerentur. Multi quoque tam pravi sunt, quod justo Dei judicio eis præficiuntur indigni prælati et principes vitiosi, quemadmodum per Osee Dominus loquitur: Dabo tibi regem in furore meo, et auferam in indignatione mea; per Isaiam quoque: Dabo pueros principes eorum, et effeminati dominabuntur eis. Unde et in Job apertissime dicitur: Deus regnare facit hypocritam propter peccata populi.

Hinc secundum istum respectum, omnia secundum tenorem ac ordinem universalis providentiæ Dei ordinate procedunt, et juste ac sapienter desuper disponuntur, et unicuique impio ineffabiliter nocet iniquitas sua, imo potissime eis qui in hac vita non puniuntur. Quod totum in extremo judicio patebit ad oculum, et interim sapientibus innotescit per fidem ac illuminationem supernam, per considerationem quoque frequentem. Ideirco per Malachiam Dominus loquitur: Videbitis quid sit inter justum et impium, et inter servientem Deo et non servientem ei: ecce enim dies veniet succensa quasi caminus, et erunt omnes superbi et omnes facientes impietatem stipula, et inflammabit eos dies veniens, quæ non relinquet eis radicem.

Præterea imperfectis carnalibusque hominibus ista non advertentibus, interdum videtur quod actus humani reguntur fortuna magis quam providentia Dei. In quorum persona Boetius ista expressit. De quibus Ezechiel ait propheta: Dixerunt, Dereliquit Dominus terram, et Dominus non videt. Unde et apud Job dicit sermo divinus: An cogitas quod Deus excelsior

Matth.
xviii. 10;
Hebr. i. 11.

Osee xiii.

11.

Is. iii. 4.

Job xxxiv.
30.

Malach. iii.
18; iv. 1.

Ezech. ix.
9.

Job xxxii. 12
14.

cœlo sit? Nec nostra considerat, et circa A cardines cœli perambulat?

Postremo in metro isto fit invocatio Dei, ut actus humanos dignetur gratiosius gubernare.

O quisquis, id est tu qui; vel, tu quicumque, quoniam te comprehendere et digne exprimere non valeamus; *nectis fœdera rerum*, id est coordinantias et proportionales rerum ad invicem, ita quod omnia quantumcumque diversa ac plurima, sunt pulcherrime et sapientissime coordinata, connexa, ac invicem comproporcionata : B

Cf. l. XV, p. 22 B; XVI, p. 69 C. ita quod teste divino Dionysio, ordo est intimus rebus; et juxta Philosophum, species rerum se habent ut numeri. Unde et Proclus Platonicus in Elementatione theologica loquitur : Omnium divinorum ornatuum suprema inferiorum nectuntur infimis superiorum. *Respice oculo pietatis paternæ providentialisque curæ, terras miseris*, id est miseros homines in terra degentes. Nempe per terram intelliguntur frequenter habitantes in terra, sicut in Psalmo, Omnis terra adoret te : sicut per C

Ps. lxxv, 4.

Nos *homines* existentes *pars non vilis operis tanti*, utpote totius universi : cujus dignissimæ partes sunt intellectuales creaturæ angeli et homines; sicque præstantior pars mundi inferioris est genus humanum. Propter quod in libro Physicorum ait Philosophus, quod nos sumus quodammodo omnium finis. *Quatimur*, id est concutimur, *salo*, id est mari seu amaro eventu, *fortunæ*, quoniam casualiter, fortuite valdeque improvise multa adversa D

et aspera nobis contingunt. *O Rector universorum, comprime*, id est moderare et refrena, *fluctus rapidos*, id est impetuosas adversitates et tribulationes instar fluctuum abundantes; *et firma terras stabiles*, id est, habitantes in terra jugiter permanente, per scientias et virtutes corroborata, *fœdere*, id est pacto pacis, *quo regis cœlum immensum*, id est valde magnum, et comparatione terrestrium quodammodo infinitum, quum minima stella visibilis major sit tota terra. Et per cœlum intelliguntur spiritus omnes cœlestes ac triumphans Ecclesia.

Multipliciter autem aliquid dicitur infinitum, videlicet, actu et potentia, materialiter et formaliter, intensive et extensive, simpliciter et absolute, multitudine et magnitudine, spiritualiter quoque et corporaliter. Certumque est quod Deus dumtaxat sit vere et absolute, actualiter et perfectionaliter penitus infinitus : qui cetera cuncta constituit in numero, pondere et mensura, ut in libro Sapientiæ scriptum est. Creatura ergo non est simpliciter infinita, sed respective, et quantum ad aliquid. Et ita in Ecclesiastico scriptum est : Quæ est vita mea in tam immensa creatura? Et Baruch ait : O Israel, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus! Magnus et non habens finem, excelsus et immensus. Insuper terra dicitur stabilis duratione et loco, et quoniam quoad se totam nunquam movetur. Unde in Ecclesiaste habetur : Generatio præterit, et generatio advenit; terra vero in æternum stat.

Sap. xi, 21.

Eccle. xvi, 17. Baruch iii, 24, 25.

Eccle. i, 4.

ARTICULUS XXI

DE SPIRITUALI INTELLIGENTIA HUIUS METRI QUINTI.

QUEMADMODUM metrum hoc quantum ad sensum litteralem multum coincidit et concordat cum metro secundo, ita

et quantum ad mysticum intellectum. Juxta quem per stelliferum orbem designatur tam militans quam triumphans Ecclesia :

quarum quælibet caritatis suæ magnitudine et fervore omnia ambit, comprehendit et continet. sicut cælum omnia inferiora. Atque in unaquaque earum tot sunt stellæ quot electæ et sanctæ personæ: quæ « rapido turbine » versantur, quoniam indesinenter caritatis ardore ac sapientiæ contemplatione feruntur et tendunt in Creatorem: quæ et legem sibi a Deo præfixam inviolabiliter et uniformiter servant, præsertim in triumphanti Ecclesia.

Denique utraque Ecclesia comparatione Christi, qui est sol sapientiæ solque justitiæ, luna vocatur, et tendit obviam « totis flammis fratris » sui, id est illuminationibus inflammantibus et inflammationibus illuminativis Christi, qui est frater Ecclesiæ quantum ad assumptam humanitatem. Utraque item Ecclesia tantæ est perfectionis et gratiæ, tantæ copiositatis et universalitatis in omni dono supernaturali, quod ejus comparatione « stellæ minores », id est personæ minus perfectæ, fuscantur et parvi fulgoris videntur. Verum comparatione Christi, præsertim secundum quod Deus est, « lumina perdit », quia imperfecta et minus luminosa consistit.

Insuper, per Hesperum seu stellam matutinam, potest intelligi sacratissima Virgo, quæ propinquissime sequitur solem sapientiæ Christum, et interdum ipsum præcedit reconciliando nos ei nostraque corda præparando ad ipsius adventum ac gratiam. Per brumam demum seu hiemem, spiritualiter sumitur tempus tentationis et

tribulationis: in quo noctes sunt longiores et dies breviores, quia tunc minus experimur lucem miserationis divinæ, gratiam consolationis, et spiritualem fervorem. In æstate vero, id est tempore illuminationis, inflammationis et fecundationis internæ, dies sunt longiores, quia tunc diuturnius et exuberantius experimur radios illustrationis, flammam devotionis, rorem consolationis unigeniti Filii Dei.

Amplius, fideles et electi aliquando tentationibus, fluctuationibus et ariditatibus implentur et affliguntur in vita hæc, nec tam cito exaudiuntur a Deo, ut eis quodammodo videatur quasi sint a Deo relictæ, nec ipse eorum habeat curam. Attamen si non cessent clamare ad Dominum, cito exaudientur; nec inde commovebuntur, si videant impios peccare impune, et per adulationes, fraudes, mendacia adipisci quæ cupiunt ac promoveri: imo eis potius condolebunt, certi quod omnia quæ fiunt adducet Deus in iudicium. Ideo deprecabuntur Altissimum ut Ecclesiam militantem et cunctos credentes dignetur per gratiam et virtutes infusas ac copiosum profectum in eis constabilire, indesinenterque regere ad imitationem triumphantis Ecclesiæ, ut fiat voluntas Dei in terra sicut in cælo: nam et juxta Apostolum, optimum est cor gratia stabiliri.

Hanc expositionem tetigisse tantumdem sufficiat, quoniam ex præinductis plenius patet.

Eccle. xii, 14.

Matth. vi, 10.

Hebr. xiii, 9.

PROSA V

HÆC ubi continuato dolore dilatravi, illa vultu placido nihilque meis questionibus mota: Quum te, inquit, mœstum lacrimantemque vidissem, illico miserum exsulemque cognovi; sed quam id longinquum esset exsilium, nisi tua prodidisset oratio, nesciebam. Sed tu tam procul a patria non quidem pulsus es, sed aberrasti. At si te pulsum existimari mavis, te potius ipse pepulisti: nam

id quidem de te nunquam cuiquam fas fuisset. Si enim cujus oriundus sis patriæ reminiscaris, non (uti Atheniensium quondam) multitudinis imperio regitur, ἀλλὰ εἰς βασιλεύς ἐστίν, εἰς νόρμωνος : qui frequentia civium, non depulsione, lætatur ; cujus agi frenis atque obtemperare justitiæ, summa libertas est. An ignoras illam tuæ civitatis antiquissimam legem qua sancitum est, ei jus exsulare non esse, quisquis in ea sedem fundare maluerit? Nam qui vallo ejus ac munimine continetur, nullus metus est ne exsul esse mereatur ; at quisquis inhabitare eam velle desierit, pariter desinit etiam mereri. Itaque non tam me loci hujus quam tua facies movet. Nec bibliothecæ potius comptos ebore ac vitro parietes quam tuæ mentis sedem requiro : in qua non libros, sed id quod libris pretium facit, librorum quondam meorum sententias collocavi. Et tu quidem de tuis in commune bonum meritis, vera quidem, sed pro multitudine gestorum tibi pauca dixisti. De objectorum tibi vel honestate vel falsitate, cunctis nota memorasti. De sceleribus fraudibusque delatorum, recte tu quidem strictim attingendum putasti, quod ea melius uberiusque recognoscentis omnia vulgi ore celebrentur. Increpuisti etiam vehementer injusti factum senatus. De nostra etiam criminatione doluisti, læsæque opinionis damna flevisisti. Postremo adversus fortunam dolor incanduit, conquestusque es non æqua meritis præmia pensari. In extremo Musæ sævientis, ut quæ cælum, terras quoque pax regeret, vota posuisti. Sed quoniam plurimus tibi affectuum tumultus incubuit, diversumque te dolor, ira, mœror distrahunt ; uti nunc mentis es, nondum te validiora remedia contingunt. Itaque levioribus paulisper utemur, ut quæ in tumorem perturbationibus influentibus induruerunt, ad acrioris vim medicaminis recipiendam, tactu blandiori mollescant.

ARTICULUS XXII

EXPLANATIO QUINTÆ PROSÆ HUIUS.

HUCUSQUE Boetius suas affectiones, dolores tristitiasque descripsit, et causas aperuit earumdem. Hic recitat qualiter Philosophia omnia hæc patienter ac tranquille audivit, atque ad ea pertinententer respondit, et consolationem, informationem remediumque adhibuit.

Hæc ubi continuato dolore dilatavi, id est, postquam instar canis latrando protuli verba præcedentis metri ac prosæ : in quibus providentiæ atque justitiæ Dei aliquantulum visus sum derogasse, dicendo quod opera Dei essent monstro similia, et quod **B** ipse respueret curam habere actuum humanorum ; sieque ut canis latravi. *Illam*, utpote Philosophiam, *vultu placido nihilque meis questibus*, id est querimoniis, *mota*, id est irrationabiliter non commota, ut decuit probitatem et sapientiam ejus, sicut de Anna allegatum est supra, quod vultus I Reg. 1, 18. ejus non sunt amplius in diversa mutati. Attamen meo errori et inordinato modo loquendi fuit mente compassa : quamvis hoc non monstravit forinsecus, ne me afflicto magis affligeret, sed suæ tranquillitatis exemplo ad patientiam provocaret.

JOANNES. — Videtur quod potius debuit mœrorem compassionemque cordis foris ostendere, quia ut allegasti, in Ecclesiaste scriptum est : Per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis.

Eccle. vii.

DIONYSIUS. — Hoc implendum est loco et tempore opportuno, sicut et illud quod verbis illis præmittitur: Melior est ira risu. Quibus verbis pro causa subjungitur: quia per tristitiam vultus, etc. Quod intelligendum est de ira per zelum. Si autem quis peccet eum dissolutione et inani lætitia, reprimendus est per vultus tristitiam; si vero per pusillanimitatem tristitiamque offendat, edificandus est tranquillitate et patientia audientis.

Ibidem.

Quum te, o Boeti, inquit Philosophia, mœstum animo lacrimantemque vidissem. Ex dolore etenim et mœrore lacrimatio oritur: quoniam mœror et dolor sunt passiones afflictivæ, facientes compassionem in corpore, comprimuntque folliculos cerebri, in quibus humor aqueus continetur; et ita exprimitur ac defluit inde fletuum humor.

JOANNES. — Nonne frequenter ex lætitia aliqui subito resolvuntur in lacrimas? Quomodo igitur ex mœrore? Et si passiones illæ comprimunt et restringunt, potius claudunt: non ergo lacrimas extorquerent.

DIONYSIUS. — Læticia aperit et dilatat, ac per hoc aqueum illum educit humorem: qui ex vasculo molli non solum apertione sed et compressione educitur, ut cernis in spongia humectata.

Illico, id est statim per lacrimas tuas, miserum exsulemque cognovi, id est, consideravi te esse dolorosum et exsulatum. Et certe miserum recte te judico, qui propter temporalia damna et corporalia adversa adhuc immoderate tristaris, doles ac ploras, quum talia sint intuitu et amore imitationeque Christi et pro fructu multiplici æquanimitèr toleranda. « Cognovi »

ergo te « exsulem » esse, id est exsuli similem, et spiritualiter exsulem, id est a rectæ rationis iudicio et pectoris pace ac vera salute (in quibus vir virtuosus ac sapiens habitat et quiescit) extraneum. Imo, quum juxta Platonem in primo Timæi ac Phædone, facta sit anima rationalis ut in stellarum contuberniis atque sidereis mansionibus contemplationi vacet primi ac summi opificis et ordinis universi, constat quod in terris tanquam in exsilio detineatur. Sic quippe inducit Plato omnium patrem diis decorum præcipientem ut fœnus corpori accommodatum, videlicet animam, post corporis dissolutionem ac fœnoris purgationem rursus recipiant ad se. Quæ etiam fuit doctrina Pythagoræ: qui et infernum dixit esse in medio terræ, ut libro de Cœlo et mundo Aristoteles refert.

Sed quam id longinquum esset exsiliium, nisi tua prodidisset oratio, nesciebam, id est, ignorabam quam remotum a salute, quam diuturnum duratione esset tuum spirituale exsiliium, « nisi oratio » (id est sermocinatio) « tua id prodidisset », id est reserasset, quia ex verbis tuis præhabitis innotescit quod plurimum erres.

Sed tu tam procul, id est valde remote, a patria spirituali, videlicet a tranquillitate atque iudicio rationis, non quidem pulsus es, sed aberrasti, id est, non violenter et coacte sed propria libertate recessisti, consentiendo iniquitati atque tentationibus inimici. Peccatum enim est voluntarium, et hostes animæ possunt peccatum suggerere et ad peccandum inclinare, non necessitare. Hinc subditur:

At si te pulsum existimari mavis, id est, si potius vis putari quod de patria tua expulsus sis, te potius ipse pepulisti, id est, ad hoc dico quod ipse te inde eiecisti libere, consentiendo illicitis et motibus passionum, magis quam sapientiæ ac lumini rationis inhærendo: sicque cum filio prodigo abisti in regionem longinquam, in qua dissipasti substantiam animæ tuæ, id est, gratiam ac virtutes amisisti.

Luc. xv, 13.

Nam id quidem de te nunquam cuiquam A
fas fuisset, id est, nunquam alicui licuis-
set expellere te de spirituali patria tua
nunc præfata omnino invitum, quia vo-
luntas absolute cogi non valet. Imo secun-
dum Augustinum, nihil tam est in pote-
state voluntatis ut ipsamet. Idcirco de his
qui dicunt hominem necessitate peccare,
ut ex fatali influxu, seu quia præscitus
est, Psalmista loquitur Deo : Quoniam de-
clinaverunt in te mala, cogitaverunt con-
silia quæ non potuerunt stabilire.

Ps. xx, 12.

Si enim cujus oriundus sis patriæ re-
miniscaris, id est, si reminiscaris ex qua
patria natus sis, non (uti Atheniensium
quondam) multitudinis imperio regitur,
id est, patria tua non gubernatur regimine
plurimorum, quo plures præsumunt ac re-
gunt, quemadmodum communitas Athe-
niensium. Deinde in textu sequuntur ali-
qua verba Græca : ἀλλὰ εἰς βασιλεύς ἐστίν,
εἰς κόρανος. Quorum sensus est : sed unus
dominus est, unus rex, supple, qui regit
terram tuam. Quod ad litteram forsitan
accipi posset de urbe Roma atque Italia, C
quæ a tempore Julii Cæsaris gubernata est
regimine monarchico et regali, quo unus
præsidet toti multitudini residuæ sibi com-
missæ : quanquam et aliter aptius ex-
ponatur, ut mox patebit. Qui frequentia
civium, non depulsione, lætatur. Commu-
niter enim reges Romanorum maluerunt
Romam inhabitari a multis ; nec in ex-
pulsione atque exsilio civium, sed in eo-
rum multitudine gloriabantur, nisi pro
communi bono necessarium fuerit quos-
dam expelli. Cujus agi frenis, id est cujus D
regis prohibitionibus refrenari ac dirigi,
atque obtemperare justitiæ, id est obedire
præceptis affirmativis regis illius, quæ
sunt de actibus justitiæ exsequendis, præ-
sertim prout justitia est virtus communis,
summa libertas est, id est, libertas est
valde magna ac nobilis. Nam sicut vilis-
sima servitus est vitiis subjacere ac de-
servire, ita clarissima est libertas virtu-
tibus inhærere et obsequi æquitati, sicut
et Deo servire, regnare est.

An ignoras illam civitatis tuæ anti-
quissimam legem qua sancitum est, id est
firmiter ordinatum, ei jus exsulare non
esse, id est exsilium pati fas (id est licit-
um) non esse, quisquis in ea sedem fun-
dare maluerit, id est, quicumque voluerit
etiam per effectum, mansionem et domum
in ea fundare, id est stabiliter collocare,
magis quam alibi ? Hoc namque olim sta-
tuerunt Romani, ut acquirerent habitato-
res suæ prægrandis urbis : et de hoc et
consimilibus multa scribit Orosius ad Au-
gustinum.

Nam qui vallo ejus, id est muro urbis
Romanæ, ac munimine, id est defensione,
auxilio, privilegiis ejusdem, continetur,
id est, gaudet ac cingitur, nullus metus
est illi, id est, formidare non habet, ne
exsul esse mereatur, quia ut dictum est,
ab hac pœna ratione inhabitationis secu-
rus est. Quod si hoc ita litteraliter accipi-
atur de Roma, non esset observatum in
isto Boetio, quem Theodoricus tyrannus
contra illud privilegium exsulavit. Scipi-
onem quoque Africanum diu ante in ex-
silium misisse leguntur Romani. Ideo for-
sitan non est istud ad litteram capiendum
de Roma, nisi cum modificatione majori.
At quisquis eam inhabitare velle desi-
erit, id est, quicumque cessarit commo-
rari in ea, quia de velle conjuncto effectui
loquitur, pariter desinit etiam mereri,
id est, de cetero indignum se facit privi-
legio non exsulandi, nec illud amplius
promeretur.

Itaque non tam loci hujus quam tua
me facies movet, id est, ad compatiendum
tibi magis me excitant pallor et macies
tristisque apparatus tui corporei vultus,
seu etiam indispositio tui intellectus, quam
« facies » carceris hujus, utputa squalor
et vilitas ejus.

Nec bibliothecæ potius comptos ebore
ac vitro parietes quam tuæ mentis sedem
requiro, id est, « nec requiro », nec opto,
nec exigo « potius parietes bibliothecæ », id est
librariæ seu loci studii, « comptos », id est
decoratos, « ebore ac vitro », id est

eburneis imaginibus et sculpturis vitre-
isve fenestris. Hoc dicit Philosophia, quia
Cf. p. 93 A. jam ante deplaxit Boetius pulchritudi-
nem suæ bibliothecæ sibi esse ablatam :
Hæccine, inquires, est bibliotheca quam
certissimam tibi sedem delegeras? Ad quod
Philosophia plenius adhuc respondet, sub-
dendo, « quam tuæ mentis sedem requi-
ro », id est, ornatum sapientiæ tranquil-
litateque animæ tuæ multo plus quæro
et diligo quam illa exteriora. *In qua non
libros, sed id quod libris pretium facit,
librorum quondam meorum sententias*
collocari : hoc est, « in qua » scilicet men-
te « collocavi non libros » corporales es-
sentialiter, sed per similitudines intelli-
gibiles, quo modo juxta Philosophum lapis
non est in anima, sed species lapidis ;
« sed id quod facit libris pretium », id est
valorem ac dignitatem, puta « sententias »,
id est scientias, imo et sensus sublimes,
« librorum » materialium, in quibus con-
tinentur sententiæ illæ sicut signatum in
signo, « quondam meorum », id est, qui
libri olim fuerunt philosophorum, qui sunt
professores atque alumni mei.

*Et tu quidem de tuis in commune bo-
num meritis, vera quidem, sed pro mul-
titudine gestorum tibi pauca dixisti :* id
Cf. p. 95 C. et s. est, « tu », o Boeti, « dixisti » in præce-
denti prosa « vera de tuis meritis », id est
virtuosis et meritoriis actibus tuis, « in
commune bonum », id est, quæ egisti pro
bono communi et prospero reipublicæ
statu ; « sed » juxta exigentiam multitu-
dinis hujusmodi actuum « pauca » locutus
es ad defensionem famæ tuæ, quoniam
multo plura bona egisti quam recitasti.

*De objectorum tibi vel honestate vel fal-
sitate, cunctis nota memorasti,* id est, ea
quæ memorasti seu retulisti atque ad con-
tinuandum præteritorum memoriam con-
scripsisti de honestate, veritate aut falsitate
accusationum tibi impositarum, « nota »
sunt « cunctis » hominibus, id est qui-
busdam de omnibus, ut sit distributio pro
generibus singulorum, non pro singulis
generum.

A *De sceleribus fraudibusque delatorum,*
id est accusatorum tuorum, qui tibi men-
daciter imposuerunt diversa objecta, *recte
tu quidem strictim attingendum putasti,*
id est, rationabiliter intra te sensisti et
tantum tangendum putasti, *quod ea me-
lius uberiusque recognoscentis omnia vul-
gi ore celebrentur,* id est, eo quod ce-
lebriter denuntientur ore vulgare, qui
melius et copiosius sciunt qualiter ista se
habeant, ne videaris ex prava radice accu-
satores tuos reaccusare, et reddere mala
B pro malis.

*Increpuisti etiam vehementer injusti
factum senatus,* id est, fortiter reprehendi-
disti incautum judicium senatorum, qui
te absentem judicaverunt, nee injustam
suam voluerunt revocare sententiam. *De
nostra etiam criminatione doluisti,* hoc
est de nostra falsa accusatione ac diffa-
matione, qua quidam nobis imposuerunt
quod te magicis artibus et superstitiosis
doctrinis informaverimus ; *læsæque opini-
onis damna flevisi,* id est diffamiam tuam
C atque incommoda et scandala inde se-
quentia.

*Postremo adversus fortunam dolor in-
canduit,* id est, fervide doluisti contra
fortunam, eo quod actus fortuiti divinæ ju-
stitiæ ac providentiæ derogare videantur,
*conquestusque es non æqua meritis præ-
mia pensari,* id est, de hoc induxisti que-
relam quod operibus non redditur justa
merces, eo quod justis ac sapientibus in vita
hae opprimantur. Quod tamen, sicut osten-
sum est, non derogat providentiæ Dei.

In extremo Musæ sævientis, id est in
fine metri præcedentis, in quo ut fassus
es, contra Providentiam severiter visus es
loqui, dicendo quod Deus respuat atten-
dere actus humanos, *ut quæ cælum, ter-
ras quoque pax regeret, vota posuisti,* id
est, effudisti preces seu desideria « ut pax
quæ » regit « cælum, regeret quoque
terras », id est, ut Deus conformi concor-
dia regat homines ac terrena, qua regit
angelos ac superna. Porro pax increata,

Cf. p. 104
C', 122 C',
124 B et s.

quæ est pax æternitatis, omnia regit efficienter. Pax vero creata regit formaliter : sic et pax angelorum cœlos moventium hominesque custodientium, regit corpora superiora et inferiora. Pax autem et concordia regentium inter se, multum confert ad salubrem et stabilem inferiorum dispositionem.

Consequenter pandit Philosophia qualiter ad consolationem et curam Boetii sit tendendum.

Sed quoniam plurimus tibi affectuum tumultus incubuit, id est, copiosus impetus passionum te invasit, impugnat et inquietat, *diversumque te dolor, ira, mœror distrahunt*, id est, passiones iracundiæ, tristitiæ ac doioris te distrahunt ad diversa, et ab intellectuali consideratione ac recollectione impediunt; *uti nunc mentis es*, id est, prout adhuc es in mente dispositus, *nondum te validiora remedia contingunt*, id est, nondum capax es perfectiorum spiritualium medicinarum, quæ ex sapientia metaphysicali accipi queunt, ut speculationes sunt divinarum : quem

1 Cor. iii, 2.

admodum Apostolus se lacte ait eos potasse qui nondum solidum cibum valebant accipere. Nam et actus activorum sunt in patientibus prædispositis, nec sanat oculus quod sanat calcaneum : imo, sicut diversæ ægrotudines corporales diversas exigunt medicinas, sic et diversæ infirmitates spirituales.

Itaque levioribus paulisper utemur, id est, ad aliquantulum tempus applicabimus tibi medelas facilins tolerandas, *ut quæ in tumorem perturbationibus influentibus induruerunt*, id est, quatenus motus passionum in te multoties iterati et quasi in habitum versi, recentibus affecti-

onibus inordinatis sæpe in appetitu surgentibus, *ad acrioris vim medicaminis recipiendam, tactu blandiori mollescant*, id est, paulatim minuantur, sedentur et expellantur exhortatione paterna, pia, prudenti.

Loquitur autem Philosophia de spirituali infirmitate per metaphoram a corporali invaletudine sumptam, in qua humores superflui, liberum exitum non habentes, congregantur atque in ulcus seu apostema erumpunt ac indurantur. Ad ejus curationem primo adhibentur medicinalia res solventia, maturantia, mollificantia, deinde evacuantia : ita in curatione spiritualium infirmitatum graviorum ac inveteratarum oportet a facilioribus inchoare, causas earum excidere, incitamenta ad vitia ab invicem separare, sicque mentem emollire ad pœnitendum, ad confitendum, ad satisfaciendum et emendandum. Non ergo ab aspera et invectiva reprehensione est incipiendum, imo implendum est quod libro de Quatuor virtutibus Seneca loquitur : Alienorum vitiorum nec curiosus sis explorator, neque acerbus reprehensor, nec cum exprobratione corrector, ita ut admonitionem hilaritate prævenias. Et quamvis dicatur in textu, « tactu blandiori », id est applicatione caritativa et compassiva, utendum, adulatio tamen qua quis in iniquitate sua laudatur (juxta illud in Psalmo, Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ), semper est fugienda. Imo, ut in libro de Amicitia asserit Tullius, Nulla major est veræ amicitiae pestis quam adulatio : quæ est omnium levium atque fallacium hominum vitium, cuncta ad voluntatem, non ad veritatem loquentium ; qui loquuntur ut placeant, non ut prosint.

Ps. x, 3, sec.
Hebr.

ARTICULUS XXIII

EXPLANATIO SPIRITUALIS EJUSDEM PROSÆ.

HÆC ubi continuato dolore dilatari. A ad Galatas hortatur Apostolus : Fratres, Galat.vi,1. si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans te ipsum, ne et tu tenteris. Itaque theologia saneta, caritate præfervida et visceribus affluens pietatis, cum discretione omnia agens, cum ingenti caritate ac intima compassione audit et suscipit lugubres voces tentati ac desolati.

Quum te, inquit, mæstum lacrimantemque vidissem, illico miserum exsulemque cognovi. Sunt etenim quædam lacrimæ bonæ et commendabiles valde. Quarum quædam ex contritione nascuntur, qua aliquis sua aut proximorum deflet peccata: quemadmodum Petrus egressus foras quum Christum negasset, flevit amare. Hinc peccatori lapsò Dominus ait in Threnis : Dedue quasi torrentem lacrimas per diem et noctem, et non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui. Quædam vero oriuntur ex compassione ad proximos, potissime pauperes, etiam propter eorum corporales afflictiones, juxta illud Job: Flebam quondam super eo qui afflictus erat, et compatiebatur anima mea pauperi. Quædam ex compassione passionis dominicæ: quia ut ait Apostolus, Si compatimur, et conregnabimus. Quædam ex desiderio regni cælestis, juxta illud Psalmistæ: Fuerunt mihi lacrimæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, ubi est Deus tuus? Quædam ex consideratione propriæ fragilitatis et distantiae a vera perfectione, prout ait Propheta: Imperfectum meum viderunt oculi tui. Quædam ex dulcedine contemplationis et complacentia superpulcherrimæ Deitatis. Qui itaque plorat his modis, ostendit se exsulem esse

Quienique ex impatientia, ira, tristitia seu dolore propter temporalia damna, corporalia nocumenta, infirmitates, persecutiones aut similes adversitates, irrationabiliter loquitur, divinæ providentiæ derogat, aut in verba prorumpit blasphemie, seu immoderate conqueritur: hic recte fertur latrare magis quam loqui, quum non ex ratione sed iracundiæ commotione instar canis vociferetur; et competit ei quod in Eclesiastico legitur: Sagitta infixæ femori canis, sic verbum in corde stulti. Tales sunt quoque qui impetu ad loquendum feruntur, et æstuant intra se ad effundendum quod conceperunt, nec tempus congruum præstolantur. Qualem se prodit fuisse Eliu, qui testatur: Respondebo et ego partem meam, et ostendam scientiam meam: plenus sum enim sermonibus, et coaretat me spiritus uteri mei; en venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculæ novas dirumpit. Quocontra scriptum est: Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram. Quod utique sapientiæ signum est, quum Salomon protestetur: Qui moderatur labia sua, prudentissimus est; itemque: Vidisti hominem velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est quam illius correctio.

Illæ vultu placido nihilque meis questibus mota. Hoc ex caritate et pietate atque discretione procedit, quod homo virtuosus ac sapiens, verba, querelas, gestus et apparatus tentati, afflicti, desolati, æquanimitè audiat nec turbetur, imo ad condolendum et consolandum ac informandum exhibeat se paratum, quemadmodum

Ecclesi. xix, 12.

Job xxxii, 17-19.

Jacob. i, 19.

Prov. x, 19.

Ibid. xxix, 20.

Matth. xxvi, 75.

Thren. ii, 18.

Job xxx, 25.

Rom. viii, 17; II Tim. ii, 12.

Ps. xli, 4.

Ps. cxxxviii, 16.

et peregrinum in sæculo isto, seque miserum arbitratur, et ex sententia dicere potest : Heu mihi ! quia incolatus meus prolongatus est ; et illud Apostoli ad Romanos : Infelix ego homo ! quis me liberabit de corpore mortis hujus ?

Qui vero immoderate deplorat temporalia damna atque incommoda corporis, et ad carnalia ac terrena magis quam ad æterna et divina afficitur, qui in vanitatibus delectatur et in carnalibus consolationem exquirat, ostendit se civem consistere Babylonis, amatorem sæculi hujus, ac filium perditionis : quia ut ait Hieronymus, Impossibile est nunc gaudere cum sæculo, et post vitam hanc regnare cum Christo. Unde et scriptum est : Quicumque voluerit amicus hujus mundi fieri, inimicus Dei constituetur. Hinc loquitur Judex cœlestis : Væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis ; væ vobis divitibus, qui habetis hic consolationem vestram.

Sed quam id longinquum esset exsilium. Exsilium electorum in sæculo isto durat usque ad mortem ; nec pertingere queunt ad patriam Beatorum, nisi ab omni culpa et pœna fuerint emundati ac absoluti : quod nisi in præsentem efficiatur, exsilium ineffabiliter dolorosius in purgatorio patientur. Qui autem nunc indesinenter suspirant ad paradysum cœlestem, carnalia ac temporalia aspernantes, tanto celerius proficiscuntur ad patriam, et tanto plus propinquant ad eam, quanto plus appetunt eam, et quanto sincerius diligunt Regem cœlorum, superbeatissimum Creatorem, sequentes sanctorum vestigia antiquorum, de quibus ad Hebræos legitur : Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed a longe eas adspicientes et salutantes, et confitentes quia peregrini et hospites sunt super terram.

Sed tu tam procul a patria non quidem pulsus es, sed aberrasti. Quædam pulsio est pœnalis, quædam culpabilis. Pulsio quoque pœnalis interdum est a causa cui

A pulsi nequaquam valent resistere ; sicque primi parentes a Deo per angelum de paradiso expulsi sunt, et de regno cœlorum expulsi sunt angeli tenebrarum, ac inde pellentur iniqui in die judicii, juxta illud Isaïæ prophetæ : Tollatur impius ne videat gloriam Dei. Hæc expulsio fit contra voluntatem expulsi. Alia est pulsio culpabilis, qua rationalis creatura expellitur de via salutis, de lumine rationis, de mystico corpore Christi, de altitudine sapientiæ et arce virtutum. Hanc pulsionem nemo patitur prorsus invitus, sicut articulo patuit præcedenti. Verum qui tentationi consentit et peccat, se ipsum a Deo ac salute repellit : imo ab unione cum summo infinitoque bono præcipitat se in vilissimam scelerum servitutem, et ita aberrat a via de qua ait Salvator : Arcta est via quæ ducit ad vitam. Quæ via est adimpletio præceptorum ad vitam gloriæ æternalis perducens : de qua in Proverbiis asseritur, Justorum semita quasi lux splendens, procedit et creseit usque ad perfectam diem. De hac demum via et aberratione, impii in libro Sapientiæ sero fatentur : Ergo erravimus a via veritatis, et justitiæ lumen non luxit nobis. Sed absit a nobis ista insania, ut ita nos patiamur expelli a gratia et salute ; nec expellamus nos ipsos, non consentiamus invidiosissimis ac crudelissimis hostibus nostræ salutis.

Si enim cujus oriundus sis patriæ reminiscaris. Certe si propriam dignitatem pensemus, dedignabimur vilissimis vitiis, turpissimis concupiscentiis, iniquissimis dæmonibus subjici ac servire, quum habeamus patriam in cœlis, atque ad obtinendum patriam paradisi cœlestis conditissimi, et in primis nostris parentibus radicaliter facti simus in paradiso terrestri. Denique patriam istam cœlestem nobis recuperavit Unigenitus Dei pretio sanguinis sui. Sed, heu ! homo quum in honore esset, non intellexit. Nos vero ingrati, insensati, obtenebrati, toties eam amittimus, quoties mortaliter omissione aut commissione peccamus.

Ps. cxiix, 3.

Rom. vii, 24.

Jacob. iv, 4.

Luc. vi, 25, 24.

Hebr. xi, 13.

Gen. iii, 23, 24.

Apoc. xii, 7-9.

Is. xxvi, 10, juxta LXX.

Matth. vii, 14.

Prov. iv, 18.

Sap. v, 6.

Ps. xlviii, 13, 21.

Orimundi etiam sumus ex militanti Ecclesia, in qua est monarchicum regimen, unus Dominus, unus Rex, *qui frequentia civium, non depulsione, letatur*, juxta Sapientis : Deus mortem non fecit, nec letatur in perditione vivorum ; in Tobiae quoque libro : Non delectaris, Domine, in perditionibus nostris. Qui, teste Apostolo, vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Unde et per Ezechielem ait Scriptura : Numquid voluntatis meae est mors impii, dicit Dominus, et non ut convertatur et vivat ?

Præterea, juxta Philosophum libro Politicorum, triplex est regimen. Primum est monarchicum et regale : in quo unus dominatur secundum virtutem multitudini universae. Secundum vocatur *ἄριστοκρατία* : quo plures dominantur secundum virtutem, ut senatus. Tertium dicitur *δημοκρατία* : in quo populus dominatur secundum virtutem, hoc est per prudentiam atque justitiam. Regimen autem Ecclesiae, quamvis sit monarchicum quantum ad hoc quod unus Pontifex summus toti præest Ecclesiae, aliquid tamen habet adjunctum de aristocratia et democratia : quia non solum sacrum collegium dominorum Cardinalium tanquam senatus, sed et synodus generalis præsidio est domino Papæ in gubernatione Ecclesiae. In regimine quoque civili unus præsidet Imperator cuncto populo sæculari.

Cujus agi frenis atque obtemperare justitiæ, summa libertas est. Libertas Ecclesiae ac populi christiani est non subesse oneri legis Mosaicæ, quantum ad observantiam cærimonialium ac judicialium præceptorum (unde princeps ait Apostolorum, Quid tentatis Deum, imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus ?), nec etiam subesse jugo peccati, nec servituti et captivitati diaboli. De hac salubri libertate loquitur Christus : Si ipse Filius vos liberaverit, vere liberi eritis ; Paulus quoque : Vos in libertatem vocati estis. Hæc est « summa libertas », cui nequaquam

A repugnat Deo et ejus prælatis virtutibusque subdi et obedire : imo ut S. Agatha dixit, Summa ingenuitas est, in qua Christi servitus comprobatur. Nam et hæc servitus in triumphanti consistit Ecclesia, juxta illud in Apocalypsi : Servi Dei servient illi, et videbunt faciem ejus, et regnabunt in sæcula sæculorum. Quibus de servitute peccati nihil unquam potest misceri.

An ignoras illam civitatis tuæ antiquissimam legem, exulare jus non esse ? Hoc in civitate superna, summa ac cælesti Jerusalem, ejus fines Omnipotens posnit pacem, excellentissime verificatur : ita quod quicumque civis ejus fuerit per beatificam visionem, nunquam poterit fieri exsul ; nec habet metuere ne contingat hoc promereri, quum seiat certissime se esse confirmatum in bono, et beatitudini illi æterna securitas inseparabiliter sit annexa.

Itaque non tam loci hujus quam tuæ facies moret. Certum est quod Sapientia summa, quæ Christus est, interiora intuetur ac ponderat magis quam exteriora : quod et theologia docet esse agendum. Hinc primo libro Regum dicitur : Non juxta intuitum hominis ego judico ; homo enim videt ea quæ parent, Deus autem intuetur cor. Propterea Sapientia summa in suis professoribus, discipulis ac ministris internam amat et requirit munditiam et decorem, non pretiosos in libris ornatus, neque externas pretiositates in ædificiis et vasis divini cultus, aut vestimentis et ornamentis : imo ut unus dixit Sanctorum, Auro Ecclesia non construitur, sed destruitur. Exigit ergo in nobis « mentis sedem, in qua » theologorum « librorum sententias » collocavit, quatenus quæ agenda cognovimus, strenue impleamus, quoniam servus sciens voluntatem domini sui, et non faciens, plagis vapulabit multis. Verum ut ait Psalmista : Justitia et iudicium preparatio sedis ejus. Si ergo vis Deo in mente tua sedem parare ac mansionem, disce te ipsum veraciter judicare, contemnere, castigare, sicque in te ipso

Sap. i, 13.

Tob. iii, 22.

1 Tim. ii, 4.

Ezech. viii, 23.

Apoc. xxi, 3-5.

Ps. cxlvii, 14.

1 Reg. xvi, 7.

Act. xv, 10.

Joann. viii, 36.

Galat. v, 13.

Luc. xii, 47.

Ps. lxxxviii, 15.

exercere justitiam; deinde Deo exhibere conscientiam puram, proximos quoque ædificare, neque alicui inferre injuriam.

Postremo adversus fortunam dolor incanduit, conquestusque es non æqua meritis præmia pensari. Sicut frequenter præ-tactum est, ista est antiqua quorundam insipientium querela, quod justis prove-niant dura ac multa adversa, iniquis vero prospera et jucunda. Unde habetur in Psalmo : Dixerunt : Quomodo scit Deus; et, Si est scientia in excelso. Quibus impropertorie alibi loquitur Deus : Invaluerunt super me verba vestra, et dixistis : Vanus est qui servit Deo; et quod emolumentum quia custodivimus præcepta ejus, et quia ambulavimus tristes coram Domino? Sed ad istud jam supra satis responsum est.

Quoniam plurimus tibi affectuum tu-multus incubuit, etc. Quidam de uno specialiter peccato tentantur, seu de una adversitate tristantur, aut circa unam tantum sollicitantur materiam : quibus facilius est consilium et auxilium adhibere. Alii simul variis tentationibus, tribulationibus, incommoditatibus affliguntur, fluctuant, deprimuntur. Circa quos grandi valde discretione uti necesse est, et eos piissime consolari : ostendendo eis quomodo electi Dei in vita hac multis solent tribulationibus exerceri, et quod Deus non permittit nos ultra vires tentari; quod item in omni tentatione et tribulatione debemus mox

ad eum confugere, ejus misericordiam eum omni fervore et confidentia implorare, passionemque Christi oculis cordis proponere luculenter, assidue et compuncte, in meditationibus etiam novissimorum nostrorum fortiter exerceri; et quod non coronatur nisi qui legitime certaverit; quod item beatus vir qui suffert tentationem, quoniam quum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, atque quod Dominus cohortatur unumquemque in Apocalypsi, Esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitæ; quod item non sunt condignæ passiones hujus brevissimi temporis, ad futuram gloriam æternalem, de qua in Apocalypsi Christus dulcissime repromittit : Qui vicerit, dabo ei mecum sedere in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus.

Per ista et consimilia, tentati, afflicti, desolati, sunt assidue consolandi, instruendi, corroborandi, quousque tumultus et cumulus afflictionum quiescat. Quumque Scriptura dicat, Ad aliquem Sanctorum convertere; consulendum est omni tentato et afflicto, ut beatissimam et misericordissimam Matrem ac Virginem specialissime invocet omni hora, et ceteros Sanctos ac Sanctas ad quos majorem habet devotionis ac dilectionis affectum, carissimum etiam angelum sanctum totius vitæ suæ custodem, quem valde specialiter debet amare ac venerari.

METRUM VI

Quum Phœbi radiis grave
Caneri sidus inæstuat,
Tum qui larga negantibus
Suleis semina eredit,
Elusus Cereris fide,
Quernas pergat ad arbores.
Nunquam purpureum nemus

Lecturus violas petas,
Quum sævis Aquilonibus
Stridens campus inhorruit.
Nec quæras avida manu
Vernos stringere palmites,
Uvis si libeat frui;
Autumno potius sua

Bacchus munera contulit.
 Signat tempora propriis
 Aptans officiis Deus,
 Nec quas ipse coercuit,

Misceri patitur vices.
 Sic quod præcipiti via
 Certum deserit ordinem,
 Laetos non habet exitus.

ARTICULUS XXIV

ELUCIDATIO METRI HUIUS SEXTI.

IN hoc metro Philosophia ostendit per Atria exempla, rationabiliter se dixisse quod voluit præstolari tempus opportunum, in quo convenientius adhiberet afflicto Boetio validiora seu efficaciora remedia consolativa.

Primum exemplum est quod agricola exspectat aptum tempus ad seminandum, nec seminat quando sol est in Cancero. Est ergo ordo verborum : *Quum sidus*, id est signum, *Canceri grave*, id est afflictivum per effectum, *radiis Phœbi*, id est per lumen solis, *inestuat*, id est, grandem ardorem facit in terra, quando videlicet sol est in signo sic dicto, puta in solstitio æstivali, ipso sole tunc maxime elevato versus polum arcticum atque ad centrum capitis nostri. Et dicitur Cancer sic æstuarè causaliter : quoniam sol in signo illo existens, tunc potissime calefacit terras et habitantes in eis, per reflexionem radiorum suorum, eo quod tunc perpendicularius terras istas respiciat. Unde in principio Theoduli dicitur :

Æthiopum terras jam fervida torruit æstas,
 In Cancero solis dum vertitur aureus axis.

Appellatur quoque signum Cancer, quia tunc instar caneri quodammodo retrocedit a nobis. *Tum qui tempore illo credidit*, id est, seminando commisit et iniecit, *semina larga*, id est copiosa, largiter data, *sulcis*, id est terris aratro fractis, *negantibus*, id est, tunc non dantibus nec dare valentibus fructum. Tunc quippe semina

nequeunt fructificare, quoniam terra seminata sufficientem non habet humorem propter solis ardorem : hinc in mense illo, videlicet Julio, non seminatur. Talis ergo *elusus*, id est deceptus, *fide Cereris*, hoc est privatus fructu seminationis, quem homines exspectant a dea frugum : quæ Ceres vocatur, quia (ut fertur) ipsa invenit primo artem serendi et usum bladorum. Et loquitur hic Philosophia juxta consuetudinem poetarum, qui regimen mundi et beneficia terræ attribuebant diis suis atque deabus : quæ tamen in veritate adscribenda sunt Deo altissimo, et causis naturalibus ac secundis ut instrumentis. Talis ergo *pergat ad arbores quernas*, id est quereinas, puta ad quereus, ut colligat glandes, quibus vescatur, blada non habens : e quibus glandibus homines vescabantur in prima mundi ætate, ut fertur, nondum scientes artem et modum colendi terram.

Sequitur secundum exemplum ad idem. O tu, Boeti, *nunquam petas*, id est, non accedas nec intres, *nemus purpureum*, id est pratum decorum, in quo rosæ et alii flores nascuntur, *lecturus*, id est collecturus, *violas*, id est flores sic appellatos, qui in vere gignuntur, *quum campus stridens*, id est, acriter resonans, *inhorruit*, id est, durus et afflictivus apparuit, *Aquilonibus sævis*, id est ventis frigidis ex aquilone flantibus, utputa tempore hiemali, quum violæ producantur tempore vernali, dum dulces flant venti.

Sequitur tertia similitudo. *Nec quæras palmites vernos*, id est in vere existentes, *stringere avida manu*, id est strictim tenere ad extorquendum et exprimendum vinum ex uvis, *si libeat*, id est complaceat, *frui uvis*, id est uti vino quod ex uvis elicitor : quia in vere nondum sunt uvæ maturæ. *Bacchus*, id est deus vini sic dictus juxta morem loquendi poetarum, *potius contulit munera sua*, id est beneficia sua, videlicet uvas maturas, *autumno*, id est in parte anni autumnali, quando per solis calorem humiditas in uvis digesta est et maturitatem adeptam.

Consequenter Philosophia ad propositum applicat ista. *Deus signat*, id est, sapienter et ordinate distinguit, *tempora*, utputa quatuor partes anni, *aptans ea officiiis propriis*, id est, unicuique parti anni conferens propriam vim, influentiam et effectum, intelligendo per tempus et partes ipsius, causas naturales, cœlestes et superiores, agentes in tempore : quæ diversimode operantur in inferioribus, secundum varium accessum solis ad nos et recessum ejus a nobis, atque secundum alios et alios respectus superiorum ad inferiora. Tempus vero quantum ad suam essentiam non est causa istorum, sed dicitur esse mensura motus, estque species quantitatis. *Nec Deus patitur misceri*, id est, non permittit confundi, *vices*, id est temporum partes, *quas ipse coercuit*, id est, inter suos limites coarctavit, ut quælibet operetur quod convenit ei secundum cursum naturæ, quanquam Deus excelsus et gloriosus possit in omnibus supernaturaliter operari.

Attamen ea quæ fiunt in partibus anni ac vicibus temporum, non semper uniformiter accidunt, quia nec omnes ætates sunt æque siccæ et calidæ, nec omnes hiemes æque sunt frigidæ : quoniam qualitates atque effectus temporum ex causis dependent diversis, variisque conjunctionibus, respectibus, ascensionibus, depressionibus planetarum, influentiis siderum ac viribus orbium. Omnipotens quoque

A creator et rector universorum interdum miraculose producit in una temporis parte, quod naturaliter eveniret in alia, imo quod nunquam naturaliter fieri posset. Sicque in homilia scribit Gregorius : Miracula sunt quæ ipsa quoque temporum statuta confundunt. Quemadmodum Theophilus scholasticus per S. Dorotheam conversus, quum accepisset rosas pulcherrimas sibi in sportula per angelum præsentatas, dixit adstantibus : Nonne jam frigus hiemale universas in Cappadocia constringit glacialiter aquas ? Unde ergo hæ rosæ ? Hinc Aquilo dicitur quasi aquas ligo. Propter quod in Ecclesiastico scriptum est : Frigidus ventus Aquilo flavit, et gelavit crystallus ab aqua. In Job quoque dicitur : Ab areturo egreditur frigus, et flante Deo conerescit gelu.

Ecclesi. xliii, 22.

Job xxxvii, 9, 10.

Ex introductis infert Philosophia generalem ac moralem doctrinam. *Sic quod deserit ordinem certum*, id est naturalem processum et cursum desuper institutum, *via præcipiti*, id est per nimiam festinantiam seu anticipationem, *non habet lætos exitus*, id est prosperum finem nec consummationem optatam, sed potius tanquam abortivum erit inutile.

Ex his moraliter docemur unumquodque peragere loco et tempore opportuno, et in cunctis nos discrete habere ac ordinate procedere, quoniam opus virtutis cum debitis circumstantiis fieri debet. Propter quod Salomon dixit : Qui festinus est, pedibus offendit. Præterea his concordat quod in Ecclesiaste legitur : Omnia tempus habent, et suis spatiis transeunt universa sub cœlo : tempus nascendi, et tempus moriendi ; tempus plantandi, et tempus evellendi ; tempus flendi, et tempus ridendi. Hinc in Ecclesiastico dicitur : Homo sapiens tacebit usque ad tempus ; lascivus et imprudens non servabunt tempus. Ideo super Cantica sanctus ait Bernardus : Discretio omni virtuti ordinem ponit ; ordo modum tribuit et decorem, ac perpetuitatem largitur. Est quippe discretio non tam virtus quam moderatrix quædam virtu-

Prov. xix 2.

Ecclesi. iii, 1, 2, 4.

Ecclesi. xx. 7.

tum, ordinatrix affectuum, doctrix morum : sine qua virtus vergit in vitium. Propter quod recte disseruit Petrus, Raven- nensis archiepiscopus: Discretio virtutibus modum imponit, sine qua virtutes vitia esse dicuntur. Nempe si adsit timor, et

A desit discretio, transit in desperationem ; si dolor, vergit in amaritudinem ; amor, in adulationem ; spes, in præsumptionem ; lætitia, in dissolutionem ; ira, in furorem. Hinc prudenter dixit Pythagoras : Ab omni actu et re intemperantiam remove.

ARTICULUS XXV

ELUCIDATIO SPIRITUALIS HUIUS METRI SEXTI.

INSUPER, juxta tropologicum intel- lectum, sicut ineptum est tempus semi- nandi, dum nimius calor terram urit et siccatur : ita dum calor concupiscentiæ, fer- vor peccandi, ignis cupiditatis vigent et regnant in peccatore, non est ager cordis sui bene dispositus ad suscipiendum semen verbi cœlestis et ad fructificandum in illo. Ergo, ut in Ecclesiastico legitur :

Eccli. xxi. Audiet luxuriosus, et projiciet illud post
18. dorsum suum. Et in Marco ait Salvator :

Marc. ix. Erumnæ sæculi et deceptio divitiarum et
19. circa reliqua concupiscentiæ introeuntes

in cor, suffocant verbum Dei, et sine fru- ctu efficitur. Verumtamen tales sunt ad- monendi ut a vitiis illis recedant, seque disponant ad susceptionem verbi cœlestis et fructificationem ejusdem in ipsis, ut saltem metu infernalis incendii atque sup- plicii æternalis abstineant a peccatis, illud Ecclesiastici pensantes ac adimplentes : Post concupiscentias tuas non eas, et a voluptate tua avertere ; si præstes animæ tuæ concupiscentias ejus, faciet te in gau- dium inimicis tuis.

Eccli. xxviii,
30, 31.

Præterea, per « nemus purpureum » congrue designatur congregatio religiosa virtutibus florens, incendio spiritualis amo- ris instar purpuræ rubens, seu quæcum- que virtuosa persona taliter decorata. Per « violas » vero castitas atque humilitas dulciter redolentes accipi possunt : quas qui adipisci et discere cupit a devotis ac

B religiosis hominibus, non accedat ad eos dum campus horret sævis et asperis seu frigidis ventis et flatibus Aquilonis, id est, dum habitatio ipsa et congregatio illa ter- rena a duleissima caritate refringit, a re- gularibus observantiis jam defecit, et fri- gore suæ accidiæ ab exercitiis sanctis restringitur, nec caritatis diffusionem ad aliorum adificationem, inflammationem, conversionem extenditur. Talem ergo con- gregationem non intres, talem personam non imiteris, sed vites. Nec claustrum in- grediaris in quo tria vota omni religioni substantialia, utputa obedientia, castitas et paupertas, cetera quoque statuta, saltem principalia, non servantur. In talibus nam- que claustralibus monstruosis, imo omni monstro deformioribus, regnat primus et pessimus ille apostata, qui in exordio sæ- culorum perhibuit : Sedebo in lateribus aquilonis. A quo etiam aquilone pandetur omne malum super universos habitatores terræ.

Is. xiv, 13.

Jer. 1, 17.

D Amplius, per « palmites vernos » intel- ligi possunt recenter conversi, nondum plene exercitati. Nam et apud Joannem loquitur Christus : Ego sum vitis vera, et vos palmites. Ex quibus adhuc exprimi nequit nec accipi vinum, id est sapor at- que refectio spiritualis perfectionis ac contemplationis. Unde in Cantieis loquitur Sponsa : Introduxit me rex in cellam vina- riam. Præstolandum est ergo usque ad au-

Joann. xv,
1, 5.

Cant. ii, 4.

tumnum, id est, quousque exercitatus est A paulatim proficere volo. Nam ut Philoso-
 Ps. lxxv, 12. homo, ita quod transierit per ignem et
 aquam, sicque in refrigerium sit indu-
 ctus.

Ps. ciii, 24. Postremo, Deus omnipotens, qui omnia
 in sapientia fecit, « tempora signat », di-
 stinguat et ordinat, sicut in Hymnis asse-
 ritur :

Rerum, Deus, tenax vigor,
 Immotus in te permanens,
 Lucis diurnæ tempora
 Successibus determinans.

Et alibi :

Temporum das tempora.

Ps. cxviii, 164. Aptatque ea « officiis propriis » : ut septies
 in die laudes ei dicamus, et Horas canoni-
 cas suis temporibus persolvamus ; nunc
 solennia celebremus et dies festos aga-
 mus, nunc feriale teneamus Officium ;
 nunc contemplativæ actibus vitæ, nunc
 exercitiis practicæ conversationis vace-
 mus ; convenientem quoque ordinem pro-
 ficiendi servemus in schola virtutum in
 domo Dei, inchoando a statu et gradu in-
 cipientium, et procedendo ad statum pro-
 ficientium, sicque pertingendo ad statum
 perfectorum, hoc est proficisci a via pur-
 gativa ad illuminativam, atque ab illumi-
 nativa ad perfectivam. Oportet quippe in
 primis vitia expurgare, passiones refre-
 nare ac vincere, mores componere, lin-
 guam compescere, actibus pœnitentiæ in-
 sudare, ac totam conversationem in vera
 et profunda humilitate ac Dei timore et in
 jugi cordis custodia fundare ac stabilire,
 sicque ad illuminationem divinam con-
 scendere, atque per hanc ad perfectionis
 attingere culmen. Hoc est quod sanctus
 ait Bernardus : Nolo subito fieri summus,

philia hic protestatur :

*Sic quod præcipiti via
 Certum deserit ordinem,
 Lætos non habet exitus.*

Quod et demum est contra eos qui appro-
 batam religionem quam professi sunt, et
 in qua regulariter vivitur, inconsulte egre-
 diuntur, vel apostatando, vel laxiorem sine
 rationabili causa intrando, aut aliam ejus-
 dem Ordinis domum, ubi observantia defi-
 cit regularis. Contra quos ait ad Hebræos
 B Apostolus : Non descrentes collectionem *Hebr. x, 25.*
 nostram.

JOANNES. — Oritur mihi hic quæstio : an
 sit verum quod circa primum exemplum
 metri hujus aliqui dicunt, homines in pri-
 ma ætate vixisse de glandibus, nondum
 scientes cultum agrorum.

DIONYSIUS. — De hoc docet nos irrefra-
 gabilis auctoritas sacræ Scripturæ, in Ge-
 nesi dicens : Fuit Abel pastor ovium, et *Gen. iv, 2,*
 Cain agricola ; et obtulit Cain de fructibus ^{3.}
 C terræ munera Domino. Et dicunt exposi-
 tores nonnulli, quod obtulit segetes vilio-
 res et spicas adustas. Porro ad salvandum
 dictum quorundam, sufficit dicere quod
 forsitan in aliqua plaga terræ sic fuit apud
 homines quasi silvestres.

JOANNES. — Quis docuit ipsum Cain co-
 lere terram ?

DIONYSIUS. — Nonne patri ejus homini
 primo concreata fuit naturalium rerum
 scientia valde magna, ex qua etiam cun- *Ibid. ii, 19.*
 ctis animalibus apta imposuit nomina ? De ^{20.}
 D quo et in Genesi fertur : Emisit cum Do-
 minus Deus de paradiso ut operaretur
 terram ; et denuo : In sudore vultus tui *Ibid. iii, 23.*
 vesceris pane tuo. *Ibid. 19.*

PROSA VI

PIMUM igitur paterisne me pauculis rogationibus statum tuæ mentis attingere atque tentare, ut qui modus sit tuæ curationis intelligam. — Tu vero arbitrato (inquam) tuo, quæ voles ut responsurum rogato. — Tum illa : Huncce (inquit) mundum temerariis agi fortuitisque casibus putas, an ullum credis ei inesse regimen rationis? — Atqui, inquam, nullo existimaverim modo ut fortuita temeritate tam certa moveantur. Verum operi suo conditorem præsidere Deum scio; nec unquam fuerit dies qui me ab hac sententiæ veritate depellat. — Ita est, inquit : nam id etiam paulo ante cecinisti, hominesque tantum divinæ exsortes curæ esse deplorasti. Nam de ceteris quin ratione regerentur nihil movebare. Papæ autem vehementer admiror cur in tam salubri sententia locatus ægrotes. Verum altius perscrutemur : nescio quid abesse conjecto. Sed dic mihi, quoniam a Deo mundum regi non ambigis, quibus etiam gubernaculis regatur advertis? — Vix, inquam, rogationis tuæ sententiam nosco, nedum ad inquisita respondere queam. — Num me, inquit, fefellit abesse aliquid, per quod velut hiante valli robore in animum tuum perturbationum morbus irrepserit? Sed dic mihi, meministine quis sit rerum finis, quove totius naturæ tendat intentio? — Audieram, inquam, sed memoriam mœror hebetavit. — Atqui scis unde cuncta processerint? — Novi, inquam, Deumque esse respondi. — Et qui fieri potest, ut principio cognito, quis sit rerum finis ignores? Verum hi perturbationum mores sunt eaque valentia est, ut movere quidem loco hominem possint, evellere autem sibique totum extirpare non possint. Sed hoc quoque respondeas velim : Hominemne te esse meministi? — Quidni (inquam) meminerim? — Quid igitur homo sit poterisne proferre? — Hocce interrogas, an esse me sciam rationale animal atque mortale? Scio, et id me esse confiteor. — Et illa : Nihilne te aliud esse novisti? — Nihil.

— Jam scio, inquit, morbi tui aliam vel maximam causam : quid ipse sis, nosse desisti. Quare plenissime vel ægritudinis tuæ rationem vel aditum reconciliandæ sospitatis inveni. Nam quoniam tui oblivione confunderis, et exsulem te et exspoliatum propriis bonis esse doluisti. Quoniam vero quis sit præcipuus et verus rerum finis ignoras, nequam homines atque nefarios potentes felicesque arbitraris. Quoniam vero quibus gubernaculis mundus regatur oblitus es, has fortunarum vices existimas sine rectore fluitare. Magnæ non ad morbum modo verum ad interitum quoque causæ. Sed sospitatis auctori grates, quod te nondum totum natura destituit. Habemus maximum tuæ fomitem salutis, veram de mundi gubernatione sententiam, quod eam non casuum temeritati sed divinæ rationi subditam credis. Nihil igitur pertimescas : jam tibi ex hac minima scintillula vitalis calor illuxerit. Sed quoniam firmioribus remediis nondum tempus est uti, et eam mentium constat esse

naturam, ut quoties abjecerint veras, falsis opinionibus induantur, ex quibus orta perturbationum caligo verum illum confundit intuitum; hanc paulisper levibus mediocribusque fomentis attenuare tentabo, ut dimotis fallacium affectionum tenebris, splendorem veræ lucis possis agnoscere.

ARTICULUS XXVI

EXPOSITIO SEXTÆ ET ULTIMÆ PROSÆ HUIUS LIBRI PRIMI.

IN hac sexta et ultima primi hujus codicis prosa, Philosophia adhuc particularius et perscrutatus sciscitatur ac discutit interiora Boetii, ut plenius sciat qualiter valeat eum plene curare, et causas ejus deviationis funditus extirpare: quia non potest curari infirmitas, nisi causæ ejus tollantur.

Primo igitur benevolentiam captat Boetii, quærendo ab eo anne æquanimiter capere velit quod eum breviter de quibusdam interroget; sicque juxta doctrinam Aristotelis ac Ciceronis in eorum Rhetoricis, urbano utens proœmio, ut ad dicendum advertentiam excitet tanquam ad magnarum intelligentiam rerum, et quasi cum Salomone pronuntians illud Proverbiorum: Audite me, quoniam de rebus magnis locutura sum, et aperientur labia mea ut recta prædicent. Itaque ait: O Boeti, *paterisne igitur*, id est, utrum vis æquanimiter ferre, *me primum attingere*, id est in primis cognoscere, *atque tentare*, id est scrutari, *rogationibus pauculis*, id est quæstionibus permodicis, *statum*, id est dispositionem, *tuae mentis*, qualiter sentias de quærendis, *ut intelligam* ex tuis responsionibus *qui sit modus*, id est, quæ sit aptior via ac species, *tuae curationis*, hoc est, qualiter valeam compendiosius te curare?

Sequitur Boetii responsio. Ego Boetius *inquam*, id est dico: *Tu rogato*, id est, tu, o Philosophia, interroga, *ut responsurum*, id est sicut me qui tibi respondebo,

arbitratu tuo, id est juxta arbitrium tui cordis, *quæ voles*, id est, quæcumque volueris.

— *Tum illa*, puta Philosophia, *inquit*, id est dixit: *Putasne tu*, o Boeti, *mundum hunc*, id est hunc mundum præsentem, *agi*, id est moveri et currere, *casibus temerariis*, id est eventibus irrationabilibus, *improvisis*, *fortuitisque*, id est fortunæ omnino subjectis, *an ullum ei inesse credis regimen rationis*, id est, an potius credis aliquod regimen rationale seu aliquam causam intellectualiter regentem esse in eo, præsidem universum?

— *Atqui*, *inquam*, *nullo existimaverim modo ut fortuita temeritate tam certa moveantur*: id est, ego Boetius dico pro certo, quod nequaquam unquam putaverim « ut tam certa » quæ contingunt in universo, ut sunt motus cælorum, vicissitudo dierum et noctium, alterationes elementorum, periodi generabilium, « moveantur », id est, causentur et fiant, « temeritate », id est improvidentia, « fortuita ». Aliter tam diversa ac varia, tam multa et magna non possent uniformiter stare, perdurare, procedere, prout Damascenus libro primo, tertio ac quinto capitulis, diffusius probat, imo et S. Barbara ingeniosissima adolescentula, nondum conversa, intra se subtiliter syllogizavit, ut in originali ejus *Legenda* describitur.

Verum operi suo conditorem præsidere Deum scio, id est, certissime nosco « Deum conditorem præsidere suo operi », ut puta

Job xxxiv, 13. mundo. juxta illud : Quem constituit alium A
super terram? Aut quem posuit super or-
bem quem fabricatus est? Quod et Aristo-
teles undecimo Metaphysicæ, ex naturali
entium desiderio monstrat : Entia, dicens,
nolunt male disponi : pluralitas principum
mala : unus ergo princeps. *Nec unquam fu-
erit dies qui me ab hac sententiæ veritate
depellat*, id est, nulla mihi unquam adver-
sitas contigerit, nulla persuasio, quæ me
possit ab hæc veritate avertere, quum na-
turalis ratio hoc ostendat. Unde et secundo
Metaphysicæ probat Philosophus, quod in B
omni genere causæ necesse sit unam esse
primam causam. Et eisdem rationibus de-
monstratur, quod in omni ordine moven-
tium atque regentium, oporteat unum esse
primum movens, et unum primum guber-
nans : nec aliter esset ordo in eis et in-
ter ea. Denique, ut arguunt Avicenna et
Algazel, unusquisque in Metaphysica sua :
ubicumque sunt media composita, oportet
esse simplicia extrema : quumque sint
multi motores moti, et multi rectores re-
eti, rite concluditur, quod unus sit sum- C
mus motor non motus, et unus rector su-
premus non reetus.

— *Ita est, inquit*, id est, Philosophia
respondit, « Ita est » sicut dicis. *Nam id
etiam paulo ante cecinisti*, id est, metricæ
decantasti, videlicet metro quinto : O stel-
liferi, etc. *Hominesque tantum divinæ ex-
sortes curæ esse deplorasti*, id est, flebi-
liter affirmasti solos homines a Deo non
gubernari, loquendo non ex deliberata rati-
one, sed impellente dolore, et in persona
hominis imperfecti ac sensualis. *Nam de D
ceteris quin ratione regerentur nihil mo-
vebare*, id est, nulla persuasionem moveba-
ris de aliis creaturis quin ratione regeren-
tur et providentia Dei, juxta exemplarem
rationem mentis divinæ. Sicque ratio su-
mitur hic pro ratione et Sapientia increa-
ta. *Papæ* (et est adverbium admirationis)
*autem vehementer admiror cur in tam
salubri sententiâ, qua fateris Creatorem
præsidere creatis, locatus*, id est positus
vel mente fixus, *agrotas*, id est, mente

infirmus sis, non credendo hoc ipsum
de homine, qui est inter creata, post an-
gelos, nobilior creatura : propter quod
eminentius cadit sub providentia Crea-
toris, quam creaturæ irrationales.

Verum altius perscrutemur quid sit
super his sentiendum ; *nescio quid abesse
conjecto*, id est, conjicio sæpe et puto ali-
quid deesse tuæ considerationi, ita quod
non es satis clare illuminatus ad cogno-
scendum integre veritatem de providentia
Dei. *Sed dic mihi, quoniam a Deo mun-
dum regi non ambigis, quibus etiam gu-
bernaculis regatur advertis?* Ista est quæ-
stio secunda. Ac si dicat Philosophia : Quia
non dubitas quin mundus a Creatore gu-
bernetur, quæro utrum intelligis « etiam
quibus gubernaculis regatur », id est, qui-
bus principiis gubernativis fiat hoc, seu
quibus secundariis causis instrumentali-
ter exsequentibus, seu quibus regimini-
bus, an regimine tantum universali non
distincto, vel particulari usque ad corru-
ptibilia atque mortalia pertingente.

— *Vir, inquam, rogationis tuæ senten-
tiam nosco*, id est, ego Boetius dico, quod
vix nosco nec satis intelligo sensum tuæ
interrogationis, præsertim quid voces gu-
bernaula, quum hoc multipliciter accipi
valeat : *nedum*, id est, tantum abest ut,
ad inquisita respondere queam. Oportet
enim intelligere quæstionem antequam
apte respondeatur ad eam, juxta illud in
Job : Intelligite prius, et sic loquamur. Job xviii, 2.

Hinc Philosophia : *Num me, inquit,
fefellit* (id est, non utique « me fefellit »,
id est decepit) *aliquid tibi abesse* (sicut
expositum est), *per quod*, id est ex cujus
defectu, *morbis perturbationum*, id est
error, imbecillitas, inquietudo passionum,
seu ex passionibus orta, *irreperit*, id est,
furtim ingressus est, *in animum tuum*,
id est in intellectum tuum, qui ex multi-
tudine et vehementia passionum obruitur
et cæcatur? Propter quod anima a talibus
quiescendo, fit prudens.

Sed dic mihi, o Boeti, *meministine*, id
est, utrum recorderis, *quis sit rerum fi-*

nis, id est, quis sit omnium creaturarum ultimus finis objectalis? Qui est ipsemet Deus, ut ostensum est supra. Propter quod in Proverbiis dicitur : Universa propter se ipsum operatus est Dominus. Omnia quippe creavit ut sua perfectio, majestas et gloria in rebus et in ordine rerum resplendeant. Deus enim est omnium rerum summum ultimumque bonum, in quod et ad quod omnia ordinantur. *Quove totius naturæ tendat intentio*, id est, ad quid finaliter inclinatur quælibet creatura, et quid ultimate intendat intentione naturali, animali aut intellectuali. Effectus namque aliquo modo intendit assimilari aliquo modo propriæ causæ; quumque Deus sit omnium summa et prima causa, ideo omnis natura creata intendit et appetit suo modo assimilari Deo : et hoc est finis formalis, id est summa perfectio, rei creatæ, in ipsa existens et formaliter ei inhærens, prout super secundum Sententiarum scribunt doctores, et S. Thomas in pluribus locis, potissime in Summa contra gentiles tertio libro, diffuse pertractat.

— *Audieram, inquam*, id est, ego Boetius aliquando hoc legi, audivi et didici; *sed memoriam mærorum hebetavit*, id est, ex magna mœstitia sum oblitus, quia aliunde distractus atque in aliis valide occupatus, inde nil cogitavi, sicque species rerum ex memoria mea deletæ sunt et elapsæ.

Ad quod Philosophia respondet : *Atqui*, id est, pro certo, *scis unde*, id est ex quo primo principio effectivo, *cuncta processerint* per creationem? Juxta illud : Quis ignorat quod manus Domini fecerit hæc omnia? Ordo etiam rerum ostendit quod sit una omnium prima causa : quæ, ut in libro de Causis asseritur, plus influit quam quæcumque causa secunda. Unde et libro de Cælo et mundo testatur Philosophus : Ab hoc ente omnibus derivatum est esse et vivere, his quidem clarius, his autem obscurius.

— *Novi, inquam*, id est, ego Boetius scio hoc, *Deumque esse respondi* id a quo

A omnia profluxerunt : quia in omni genere ac ordine rerum, id quod est primum et maximum, est causa ceterorum in ordine et genere illo, prout philosophi concorditer dicunt.

Ad quod Philosophia : *Et qui fieri potest, ut principio cognito, quis sit rerum finis ignores?* id est, mirum est qualiter potuisti sic hebetari, ut cognito quod Deus sit universorum effectivum principium, nescias quod etiam ipse sit omnium ultimus finis. Quum [enim] ipse sit summum bonum increatum et independens, quo omnia egent, et sine quo nec ad momentum subsistere possent, propter cujus aliquam participationem ac imitationem cuncta sunt condita et moventur ac operantur, ut in libro de Civitate Dei et super Joannem Augustinus frequenter fatetur; ideo nullum bonum creatum potest esse rerum ultimus finis objectalis. Denique, ut super secundum Sententiarum doctores concorditer scribunt, Deus sanctus et adorandus, est omnium causa in triplici genere causæ. Est enim omnium causa efficiens, et formalis seu exemplaris, atque finalis : et hoc diversa ratione. Est quippe causa efficiens, producendo et ipsum esse donando; et causa formalis, omnia sapienter per idealem et exemplarem rationem agendo; et item finalis, universa propter propriam bonitatem causando, et ad semetipsum finaliter ordinando. Unde in primo Timæi optime scripsit Plato : Dicendum cur Conditor omne hoc (id est totum universum) constituendum decreverit. Optimus erat, a quo omnis invidia longe est relegata : itaque omnia voluit suæ bonitatis aut beatitudinis esse capacia atque participativa. Quam quidem rationem si quis dixerit omnium esse rerum causam et finem (id est causam finalem), recte eum sentire consentiam. Hinc in Apocalypsi loquitur Deus : Ego sum Alpha et Omega, principium et finis, primus et novissimus.

Verum hi perturbationum mores sunt, id est, isti sunt consueti effectus passio-

Cf. p. 128
A', 133 D'.
Prov. XVI,
4.

Cf. t. XXI,
p. 102 D' et s.

Job XII, 9.

Apoc. I, 8;
XXII, 13.

num perturbantium interiores sensus et cerebrum, *caque valentia eis est*, id est, talis valor seu infelix potestas convenit eis, *ut movere quidem loco hominem possint*, id est agitare de loco ad locum, sicut videmus homines secundum diversitatem affectionum sensualium variis modis moveri, nec uno in loco aut situ diu manere; vel, « ut possint hominem loco movere », id est hinc inde a rectitudine rationis et virtutum constantia inclinare, quemadmodum venti agitant arboris ramos ac teneram arborem a rectitudine suæ staturæ.

Job xx, 2. Ideo cogitationes meæ variæ succedunt sibi, et mens in diversa rapitur. *Excellere autem sibi que totum extirpare non possint*, id est, motus hi turbationesque passionum nequeunt hominem prorsus prosternere, nec totum eradicare, id est subvertere, superare, destruere. Quod non est sic intelligendum, quin passiones multo-

Gen. viii, 21. tum et in Genesi dicatur: Sensus et cogitatio cordis humani prona sunt in malum ab adolescentia sua. Imo, ut Plato insinuat in Phædone: Soli sapientes ac virtuosus passionibus dominantur. Sed intelligendum est, quod passiones nequeunt rationem vincere omnino invitam, nec absolute compellere eam: imo ipsa sponte consentit motibus et suggestionibus pra-

Ibid. iv, 7. vis. Ideo in Genesi Dominus loquitur: Si male egeris, statim peccatum in foribus aderit: sed sub te erit appetitus ejus, et tu dominaberis illius. Verum est quoque, quod passiones et vitia nequeunt hominem totaliter extirpare, naturalia penitus auferendo: quæ tamen vulnerare possunt et debilitare. Unde quarto capitulo de Divinis nominibus S. Dionysius docet, quod etiam in dæmonibus naturalia integra permanserunt. Atque apud Lucam in parabola

Luc. x 30
et seq.

de homine qui incidit in latrones asserit Glossa, quod latrones sunt dæmones, qui despoliant hominem naturalia vulnerando et gratuita auferendo.

Sequitur alia quæstio Philosophiæ. *Sed hoc quoque respondeas velim*, id est, ego Philosophia cupio ut ad hanc respondeas quæstionem: *Hominemne te esse meministi?* id est, an nosti « te hominem esse »? — *Quidni (inquam) meminero?* id est, ego Boetius dico, quod nihil tam certo scire possum ut hoc.

Et de hoc ultra quærit Philosophia: *Quid igitur homo sit poterisne proferre?* id est, utrum dicere potes quid sit homo? Respondet Boetius: *Hocine*, id est an hoc, *interrogas, an esse me sciam rationale animal atque mortale? Scio, et id me esse confiteor.* Tanquam dicat: Homo sic definitur: homo est animal rationale, mortale.

Sequitur quæstio alia Philosophiæ. *Et illa*, puta Philosophia, quæsivit: *Nihilne te aliud esse novisti?* id est, scisne aliquod aliud nobile et essenziale aut quasi essenziale prædicatum quod tibi conveniat? Respondet Boetius: *Nihil.*

Ex quibus infert Philosophia: *Jam scio, inquit, morbi tui aliam vel maximam causam*, id est, ex hac tua responsione elicio « aliam causam » quam prius « vel maximam », id est causam originalem ac radicalem, videlicet, quia non scis perfecte quid sis. Unde subjungitur: *Quid ipse sis, nosse desisti*, id est, destitisti agnoscere quid sis: nam sic te esse mortalem corpore pensas, ut non advertas te esse immortalem quantum ad animam tuam, quæ est principalior tui pars.

Quare plenissime inveni, id est, ex isto innotescit, quod ex tua responsione inveni valde plenarie, *vel rationem tuæ ægritudinis*, id est tui mœroris seu immoderati erroris, *vel aditum*, id est accessum, modum ac viam, *sospitatis*, id est sanitatis, *reconciliandæ*, id est recuperandæ, hoc est, qualiter valeas per veram informationem sanari ab intellectus errore et a sensitivæ partis mœrore.

*Nam quoniam tui oblivione confundere-
ris*, id est, ex quo in te ipso inordinatus
es et mente confusus « tui oblivione », id
est ignorantia seu inadvertentia tui ipsius,
putando te esse mortalem non corpore
tantum, sed etiam in anima. Non quod
Boetius unquam sic sensit, sed quia in
persona hominis imperfecti, pusilli deje-
ctique loquitur, ut veritas clarius innotescat
ex isto disputationis dialogo : imo
idem ipse est qui nunc loquitur in per-
sona Philosophiæ, id est hominis sapientis
seu sapientiæ, nunc in persona hominis
imperiti. *Et exsulem te et exspoliatum
propriis bonis esse doluisti*, id est, de-
planxisti immoderate te esse ex urbe tua
depulsum tuisque opibus destitutum. Nec
mirum si quis de talibus adversitatibus
graviter doleat, qui non credit vitam aliam
quam præsentem : quia sic non expectaret
mercedem pro actibus bonis et suis
damnis, nisi in laudibus atque memoriis
hominum, quæ est merces vilis et tenuis.

*Quoniam vero quis sit præcipuus et ve-
rus rerum finis ignoras*, id est, quia non
scis quod sit rerum creatarum bonum fi-
nale, præsertim quis sit hominum finis,
hoc est, in quo eorum beatitudo consistat,
ideo *arbitraris*, id est iudicas, *homines
nequam*, id est versutos, vulpinos, atque
nefarios et potentes in sæculo, esse felices,
quum tamen miserrimi sint : quia ut
Salomon contestatur, Miseros facit popu-
los peccatum. Et ipsi sunt omnipotenti
Deo odibiles, cujus sermocinatio est cum
simplicibus. Simulatores quoque et callidi
provocant iram Dei, ut dicitur apud Job.
Verumtamen potentes, in quantum hujus-
modi, non sunt odibiles Deo, quum omnis
potestas sit ab eo (propter quod in libro
Job habetur : Deus potentes non abjicit,
quum et ipse sit potens), sed in quantum
sua potentia abutentes. De quibus dixit
beatissima et incomparabilis Virgo : De-
posuit potentes de sede. Et de talibus scri-
ptum est in libro Sapientiæ : Potentes
potenter tormenta patientur.

Præterea, quoniam (sicut ait Philoso-

A phus) uno inconveniente dato, plura se-
quuntur ; hinc Philosophia hic pandit qua-
liter ex tribus præactis erroribus Boetius
incidit alios tres errores. Quod jam de pri-
mis duobus erroribus demonstravit ; et
consequenter illud ostendit de tertio, di-
cens : *Quoniam vero quibus gubernaculis
mundus regatur oblitus es*, juxta exposi-
tiones jam tactas, *has fortunarum vices*,
id est eventus fortuitorum effectuum di-
versis temporibus diversimode evenien-
tes, *existimas sine rectore fluitare*, id est
B sine providentia Dei assidue fluere ac va-
ge accidere.

*Magnæ non ad morbum modo verum
ad interitum quoque causæ sunt*, id est,
« causæ » istæ « magnæ », videlicet tanti
isti errores et perturbationes cordis tui
inde sequentes, non solum sufficientes
sunt facere spiritualiter te infirmum, sed
etiam mortuum : ita quod non solum ve-
nialiter, sed et mortaliter sunt culpabiles ;
nec solum sunt contra naturalem ratio-
nem, sed insuper contra fidem. Tamen, ut
dictum est, ita in Boetio non fuerunt,
quamvis ex causis [præactis] loquatur in
persona hominis talis, seu ita se habeat
quasi ita sentiret. *Sed sospitatis auctori
grates ago*, id est, regratior Deo totius sa-
nitatis (præsertim spiritualis) datori, *quod
te nondum totum natura destituit*, id est,
« quod » ipsa « natura » seu ratio natura-
lis « nondum destituit », id est, reliquit
seu errare permisit, « te totum », id est
totaliter ; vel « quod » Deus « nondum de-
stituit te totum natura », id est a naturali
vigore, hoc est, nondum permisit te tota-
liter destitui aut privari recto rationis ju-
dicio, quoniam in aliquibus bene sentis,
ex quibus ad sanitatem et veram instru-
ctionem potes reduci. Hinc subditur :

*Habemus maximum tuæ fomitem salu-
tis, veram de mundi gubernatione senten-
tiam*, id est, hoc ipsum est nobis maximus
fomes, id est præcipuum incitamentum
ac fomentum, « salutis » (id est sanitatis)
« tuæ » interioris recuperandæ, quod bene
sentis de mundi gubernatione, *quod eam*

non casuum temeritati sed divinae rationi subditam credis, id est, « quod » mundi gubernationem « credis » subjectam « rationi divinae », id est providentiæ seu sapientiæ Dei, « non temeritati », id est instabilitati et insipienti eventui, « casuum », id est causarum per accidens sine provisione et præcognitione agentium.

Nihil igitur pertimescas immoderate, quasi curari non valeas. Nihilo minus semper timere debemus Deum et animarum nostrarum periculum : quoniam in Ecclesiastico scriptum est, Homo sapiens in omnibus metuit; et, Qui sine timore est, justificari non potest. Et Salomon loquitur : Beatus homo qui semper est pavidus. Unde et sanctus Job hujus periculosissimæ vitæ pericula laqueosque perpendens, loquitur Deo : Verebar omnia opera mea, sciens quod non parceres delinquenti. Jam tibi ex hac minima scintillula, id est ex valde parva ista notitia quam de providentiâ Dei habes, vitalis calor illu-xerit, id est, resplendet et accendetur in mente tua integra et salubris fides providentiæ divinæ etiam circa homines et actus humanos : ex qua fide amor Dei reaccendetur in te.

Denique modica illa providentiæ divinæ notitia recte vocatur scintillula : primo, quoniam sicut scintillula non clare sed subobseure illuminat domum seu aerem, sic illa notitia intellectum; secundo, nam sicut ex scintillula gignitur grandis ignis (juxta illud Jacobi, Ecce quantus ignis, id est quam parvus ignis, quantam silvam incendit!), ita ex modica illa notitia speravit Philosophia in mente Boetii generare magnam cognitionem providentiæ Dei, quemadmodum ex uno principio multæ deducuntur conclusiones. Insuper Philosophia hic loquitur juxta consuetudinem medicorum : qui quamdiu conspiciunt naturalem vigere calorem in corpore atque prædominari peccanti materiæ, spem habent sanitatis recuperandæ, et per medicinalia succurrunt naturæ; si vero conspexerint materiam illam prædominari naturali virtuti, et in membris partibusque vitali-

bus esse letalem defectum, spem sanandi amittunt.

Ex his concludit Philosophia quod et ante jam dixerat, utputa velle se primo applicare Boetio remedia leniora.

Sed quoniam firmioribus remediis nondum tempus est uti, id est, quia adhuc, o Boeti, mens tua non est capax fortiorum et efficaciorum spiritualium medicinarum, eo quod needum satis purgatus sis a tuarum perturbationibus passionum. Teste namque Philosopho, susceptivum non est contingens, hoc est qualecumque subjectum indifferenter, sed actus activorum fiunt in patiente disposito. Proportionem etenim esse oportet inter ea quæ convenienter debent uniri, et sic inter agens et patiens, et inter movens et motum. Propter quod etiam ad Corinthios scripsit Apostolus : Quæ societas luci ad tenebras? Apud Jeremiam quoque scriptum est : Quid paleis ad triticum? Michæas quoque ait : Numquid vestrum est seire judicium, qui odio habetis bonum, et omnia recta pervertitis?

Et eam mentium constat esse naturam, id est, certum est hanc esse conditionem et proprietatem mentium humanarum, ut quoties abjecerint veras, falsis opinionibus induantur, id est, ut mox falsa recipiant erroribusque consentiant, quum veris sentiis, scientiis opinionibusve consentire renuerint: et ita opinio sumitur hic extense pro quacumque notitia intellectus, et non striete pro sola cognitione eum formidine de opposito.

Porro quidam hic dicunt naturaliter insitum esse mentibus hominum, quod quoties veram opinionem reliquerint, statim accipiant falsam : quia, ut asserunt, verum et falsum sunt contraria immediata; ideo in subjecto recipere ea apto, per remotiorem unius concluditur positio alterius. Quibus objici potest, quod intellectus non est necessario determinatus ad aliquid horum, et ita potest dimittere unam opinionem, quod non recipiat alteram, sed teneat judicium in suspensio, et ad nullam decli-

Ecclesi. xviii.

27.

Ibid. i, 28.

Prov. xxviii,

14.

Job ix, 28.

Jacob. iii, 5.

Cf. p. 13

D et s.

II Cor. v

14.

Jer. xxii

: 28.

Mich. iii, 1

2, 9.

net : quod et doctores aliqui in Scriptis suis super Sententias sæpissime faciunt. Et frequenter cautius est, in his quæ infra certitudinem sunt, ad nullam divertere partem. Sicut dum quæritur, an angeli fuerint creati in gratia gratum faciente, et item in fide et spe ; similiter dum quæritur, an esse realiter differat ab essentia : aliqui satis fortiter tenent quod sic, alii quod non. Et quoniam S. Thomas, Henricus de Gandavo, et etiam Scotus, in talibus communiter se divertunt firmiter satis ad alteram partem, ideo multos habent contradictores : quanquam in talibus sanctus Doctor minus ac rarius deviasse putetur. Venerabiles autem doctores Petrus de Tarrantasia, qui et summus Pontifex fuit, Richardus quoque de Mediavilla, qui et Doctor solidus appellatur, et præ ceteris sequitur Thomam, in talibus ut frequenter ad nullam partem divertunt, sed qualiter utraque opinio probabiliter possit teneri declarant. Quod ergo Philosophia hic loquitur de natura mentis humanæ, quod quoties mentes ipsæ veras opiniones abjecerint, induant falsas, intelligendum est quando abjecerint eas tanquam falsas, non quando reliquerint eas velut incertas ; vel quando abjecerint eas ad oppositum divertendo.

Eæ quibus, videlicet falsitatibus, orta perturbationum caligo, id est obscuratio et inquietudo passionum procedens, verum illum confundit intuitum, id est, salubrem et fidelem veritatis contemplationem impedit et exæcat. Etenim falsis opinionibus assuetus atque erroribus involutus, difficilius capax est limpidæ veritatis, sic-

A ut in aqua mota et inquieta difficilius inspicit homo imaginem sui vultus. Itaque primo oportet falsitatem et iniquitatem abjicere, deinde veritatem ac virtutes recipere. Quibus receptis, adhuc manent in anima reliquæ quædam pristinæ falsitatis et culpæ, id est pronitas quædam ad eas, et difficultas resistendi malis illis expulsis, quousque per exercitationes virtuosas eradicentur illæ reliquæ, et mens in lumine veritatis ac splendore virtutum firmetur. Hinc decimo Ethicorum habetur : Non facile est homines a consuetudine trahere per sermones. Et alibi : Difficile est, ait, resistere consuetis. Agendum est ergo quod Seneca loquitur : Bona consuetudo excutiat quod mala instruxit.

Hanc tuæ mentis caliginem, o Boeti, paulisper levibus mediocribusque fomentis, id est doctrinis et consiliis facilibus, attenuare, id est minuere, tentabo, ut dimotis, id est ejectis et destructis, fallacium affectionum tenebris, id est ignorantis et erroribus quæ ex affectionibus carnalibus, mundanis inordinatisque motibus passionum nascuntur, splendorem veræ lucis possis agnoscere, id est claritatem sapientiæ salutaris ac finem rationalis eraturæ, potissime primam causam, quæ essentialiter lux est, fons luminis, et origo totius veritatis, virtutis atque salutis.

De hac re in metro sequente dicetur diffusius, quia hoc metrum inducitur ad declarandum clarius per exempla quod in hæc ultima fertur particula. Nee specialis hoc loco occurrit moralitas, aut mysticus sensus qui non sit competenter præhabitus.

METRUM VII

Nubibus atris
Condita nullum
Fundere possunt
Sidera lumen.

Si mare volvens
Turbidus Auster
Misceat æstum,
Vitrea dudum

Parque serenis
 Unda diebus,
 Mox resoluto
 Sordida cœno,
 Visibus. obstat.
 Quique vagatur
 Montibus altis
 Defluus amnis.
 Sæpe resistit
 Rupe soluti
 Obice saxi.
 Tu quoque si vis

Lumine claro
 Cernere verum,
 Tramite recto
 Carpere callem;
 Gaudia pelle,
 Pelle timorem,
 Spemque fugato,
 Nec dolor adsit:
 Nubila mens est
 Vincetaque frenis,
 Hæc ubi regnant.

ARTICULUS XXVII

ELUCIDATIO SEPTIMI ET ULTIMI METRI HUIUS LIBRI PRIMI.

HIC Philosophia per tres similitudines A probat mentem humanam non esse capacem illuminationis divinæ, nec eam posse expedite intendere contemplationi divinorum atque invariabilium veritatum, quamdiu persistit in passionum caligine et interiori perturbatione, sicut nec oculus corporalis in domo fumosa potest limpide intueri. Est itaque ordo et sensus verborum:

Sidera condita, id est celata seu visui occultata, *nubibus atris*, id est obscuris ac spissis, interpositis inter cœlestes orbes et terram, *nullum lumen fundere possunt*. Quod non est sic intelligendum, quin indesinenter emicent, effluent seu effundant lumen ex se, etiam clarissimo die, quemadmodum et candela accensa, posita in aere claro meridie; sed quod claritas fusa ex stellis, nubes nequens penetrare, a terrigenis videri non valet in noctibus nebulosis. Attamen claritas illa aliquantulum minuit tenebras noctis, quia et ipsæ nubes lucem sibi immissam aliquo modo ultra diffundunt, juxta illud in Job: Frumentum desiderat nubes, et nubes spargunt lumen suum, quæ lustrant cuncta per circuitum.

Job xxxvii.
 11, 12.

Attamen nubes possent esse tam obscuræ et spissæ, quod per eas nil luminis siderum funderetur, imo et parum aut nihil de lumine solis. Nam et tenebræ factæ tempore passionis Christi, secundum Hieronymum et Origenem, factæ fuerunt per interpositionem densissimarum nubium inter solem et terram: quod etiam tanti doctores dixerunt non simpliciter affirmando sic factum esse, sed potius opinando. Quod forsitan sic factum est, et quod utique sic fieri potuit. Porro absolute de tenebris illis tenendum quemadmodum divinus Dionysius in epistola ad sanctum loquitur Polycarpum, videlicet quod fuit vera eclipsis facta per interpositionem lunæ inter solem et terram: quanquam Magister in historiis aliter imaginetur, cui non est consentiendum.

Epist. vii.

Sequitur alia similitudo ad idem. *Si Auster turbidus*, id est ventus australis seu meridionalis tempestuosus, *volvens*, id est, movens et concitans, *mare*, id est aliquas partes illius, quoniam totum mare Oceanum, quod est ipsum aquæ elementum, non potest simul movere, *moveat* * *cestum*, id est ebullitionem et fervorem

* miscea.

quemdam in aqua, quoniam motus est A calefactivus. Unde dicitur in Jona : Stetit
Jonæ 1, 13. mare a fervore suo; et in Isaia : Impii
Is. LVII, 20. quasi mare fervens, quod quiescere non
 potest. *Unda dudum vitrea*, id est aqua
 ipsa nuper instar vitri clara atque perspi-
 cua, *parque*, id est similis, *diebus serenis*,
 id est quieta et lucida sicut aura dum aer
 serenus ac mundus est ac vaporibus liber,
sordida, id est ipsa aqua facta turbulenta
 et distemperata, *cæno mox resoluta*, id
 est, per hoc quod ventus ille vehementia
 sua pertingit usque ad fundum maris et
 alterat cœnum ipsius, sicque producit ca-
 lidas exhalationes erumpentes in aqua,
 ideoque *visibus obstat*, id est, agitatio aquæ
 impedit visum ne profunde et distincte
 aquam valeat intueri : fit enim confusio
 visualium specierum in oculis intuentis.
Cf. p. 54 B'. De isto vento dictum est supra, metro se-
 cundo.

Sequitur tertium ad idem exemplum.
Quique amnis, id est quicumque fluvius,
vagatur defluus, id est ab eminentioribus
 locis fluens, videlicet *montibus altis*, id
 est a terris elevatis, *sæpe resistit*, id est,
 resistantiam patitur, *obice*, id est obstaculo,
saxi, id est lapidis, *soluti*, id est resoluti,
 fracti et lapsi, *rupe*, id est a rupe seu pe-
 trosa materia. Ac si dicat : Quemadmodum
 aqua desuper veniens, recto fluit itinere
 valde celeriter, hoc est expedite et prom-
 pte, ut est suæ naturæ proprietas : sic
 mens non habens obstacula passionum,
 vitiorum, tentationum et distractionum,
 stabiliter et sincere considerat veritatem ;
 sustinens vero talium obicem et occur-
 sum, a claro veritatis intuitu impeditur.
Job XI, 14, Ideo apud Job legitur : Si iniquitatem abs-
 15. tuleris, levare poteris faciem, id est aciem
Ps. XI, 9. mentis, et stabilis eris ; et in Psalmo, In
 circuitu impii ambulant, id est, hinc inde
 mente vagantur et passionibus suis vitiis-
 que feruntur, ita quod leves sunt animo,
 non stabiliti in bonis, juxta illud Psalmi :
Ps. 1, 4. Non sic impii, non sic, sed tanquam pulvis
Ps. LXXXII, quem projicit ventus a facie terræ. De qui-
 14. bus denuo ait Psalmista : Deus meus, pone

illos ut rotam, et sicut stipulam ante fa-
 ciem venti. Quocontra de homine virtuoso
 Salomon loquitur : Justus quasi funda-
 mentum sempiternum. Hinc teste Apo-
 stolo, Optimum est gratia stabiliri cor. *Hebr.* XIII,
 9.

Ex his infert Philosophia doctrinam
 et admonitionem salubrem, applicando
 ad propositum similitudines præinductas.
Tu quoque si vis verum cernere, id est
 limpide intueri, *lumine claro*, id est lu-
 mine naturali per sapientiam et ceteros
 habitus intellectuales clarificato (de quo
 B Psalmographus loquitur Deo, Signatum est
 super nos lumen vultus tui, Domine), et si
 vis *carpere callem*, id est apprehendere et
 intrare viam justitiæ ac virtutum ; *gaudia*
pelle, id est, repelle a te delectationes sen-
 suales, inanes lætities, et dissolutiones
 stultas expelle de corde tuo, *pelle timo-
 rem*, id est, passionem timoris, inordinatum
 quoque, carnalem, mundanum timorem
 refrena et abjice : de quo Salomon fatetur,
 Qui timet hominem, cito corruet. De quo
 timore speciebusque ejus dictum est ante.
 C Et *fugato*, id est, fuga et ejice de animo
 tuo, *spem* quæ est passio appetitus sen-
 sitivi, videlicet exspectatio sensibilibum
 bonorum inordinata. *Nec dolor adsit*, id
 est, nec inordinatum dolorem seu mœro-
 rem de temporalibus damnis seu adversis
 admittas. *Mens ubi*, id est in qua, *hæc*
regnant, id est, prædominantur hæ pas-
 siones, *nubila est*, id est obtenebrata, ut-
 puta carens luce prudentiæ ac splendore
 virtutum moralium, *vincetaque frenis*, id
 est vinculis vitiorum ligata, quibus im-
 D peditur ab incessu per viam mandato-
 rum Altissimi, et est subjecta diabolo
 ac captivata ab eo. De quibus vinculis
 scriptum est in Proverbiis : Iniquitates
 suæ capiunt impium, et funibus peccato-
 rum suorum constringitur. Unde de viti-
 ois hominibus ait Apostolus secunda ad
 Timotheum : Resipiscant a laqueis diaboli,
 a quo captivi tenentur. *II Tim.* II,
 26.

In his verbis tanguntur quatuor princi-
 pales animæ passiones, quæ sunt, spes,

timor, gaudium, dolor. Quocirca pensandum, quod nomina ista variis modis sumuntur. Interdum enim accipitur spes ut est theologica virtus. Quæ etiam duplex est, sicut et fides : est enim spes informis et spes formata, sicut et fides informis et fides formata. Spes formata definitur dum dicitur : Spes est certa expectatio futuræ beatitudinis, ex gratia Dei et meritis sperantis proveniens. Quæ tamen definitio potius datur de actu quam de habitu spei. Spes vero prout nominat ipsam virtutem, est habitus seu qualitas ac virtus per quam præstolamur æternam supernaturalem felicitatem. Quæ virtus dum caritate et actibus virtuosis ornatur, dicitur spes formata ; dum autem non perficitur caritate, dicitur spes informis. Verumtamen, sicut fides informis ac fides formata sunt essentialiter una fides, sic spes informis et spes formata sunt idem in re, et essentialiter habitus idem. Secundo accipitur spes prout est in parte sensitiva, puta in appetitu irascibili, cujus est passio ; estque expectatio, desiderium seu confidentia boni sensibilis ardui obtinendi : et ita nunc capitur. Imo juxta modum Platonicorum, Philosophia jam loquitur de his quatuor passionibus seu affectionibus animæ prout dicuntur affectiones inordinatæ, corruptæ. Proprie tamen, prout sunt affectiones naturales, non sunt bonæ nec malæ moraliter, sed nec actiones pure naturales ac indifferentes : imo, sicut fieri possunt culpabiles per negligentiam rationis, sic possunt reformari et refrenari ac esse laudabiles per rationem ac virtutes morales. Quæ omnia Alexander, Thomas, Albertus, Bonaventura ac alii concorditer scribunt super secundum et tertium Sententiarum, specialiter quoque Thomas in prima secundæ, et in secunda secundæ.

Conformiter dolor quandoque accipitur prout est in parte intellectiva, videlicet voluntate ; sicque contritio quæ est pars pœnitentiæ, dolor vocatur. Interdum vero, prout est in parte sensitiva ; et est passio causata ex apprehensione mali sensibilis

præteriti, quæ proprie nominatur sensitiva tristitia, aut mali præsentis, quæ passio dicitur proprie dolor : attamen unum pro alio frequenter accipitur.

Insuper de multiplici gaudii sumptione dictum est paulo ante. Siquidem gaudium proprie est solum in voluntate, ex unione eum bono conveniente ; nunc autem pro delectatione sensitiva immoderata acceptum est. De primo gaudio hortatur Apostolus : Gaudete in Domino semper. De secundo in Ecclesiaste habetur : Risum reputavi errorem ; et gaudio dixi, Quid frustra deciperis ?

Amplius timor etiam duplex est, videlicet : intellectivus, in voluntate existens, ut est timor filialis et castus, qui est timor peccandi et offendendi Deum, ex sincera caritate procedens ; timor quoque initialis, qui realiter idem est eum filiali timore, quemadmodum virtus perfecta et imperfecta sunt idem in re, et differunt ratione. Dicitur namque timor initialis, prout adhuc est imperfectus, vitando peccatum non solum amore justitiæ, sed etiam formidine pœnæ ; timor autem filialis, in quantum perfectus, vitans peccata solum procedit ex puro amore Dei ac zelo justitiæ. [Alius est timor in appetitu sensitivo existens, videlicet timor servilis, quo quis vitat peccatum sola formidine pœnæ.] Interdum item sumitur timor prout est unum septem donorum Spiritus Sancti ; sicque vocatur habitus supernaturalis infusus. De quo scriptum est in Isaia : Replebit eum spiritus timoris Domini. De quo in Ecclesiastico legitur : Nihil melius quam timere Deum ; et rursus, Timor Dei paradus benedictionis.

Præterea advertendum, quod numerus et sufficientia passionum in generali sic sumitur. Passio quippe prout modo sumitur, est motus seu affectio appetitus sensitivi, sub ratione alicujus boni aut mali. In quibus verbis ratio sumitur multum extense : quia secundum Damascenum libro secundo, passio dicitur motus appetitus sensitivi sub imaginatione boni aut

Cf. t. XXIII,
p. 445 B et s.

Ibid. p. 409
B et s.

Cf. t. XXII,
p. 538 A et s.

Cf. p. 111 C.

Philipp. iv,
4.
Eccle. ii, 2.

Is. xi, 3.

Eccle. xxii
37.
Ibid. xl, 28.

mali; seeundum Eustratium vero, est motus hujusmodi sub phantasia boni aut mali.

Omnis itaque passio aut est in appetitu concupiscibili, aut irascibili. Si in concupiscibili, hoc est dupliciter: quia aut respectu boni, aut mali. Si respectu boni, hoc est tripliciter: quoniam ipsa aut est causata ex connaturalitate atque præsentiæ objecti sensibilis ad appetitum per modum cujusdam naturalis influxus, et ita est amor seu complacentia quædam, prout amor et complacentia in parte sunt sensitiva; aut est causata ex objecto non habito, sed habendo, per modum tendentiæ cujusdam in ipsum, et ita est desiderium; aut fit ex adeptione et consecutione objecti convenientis, et ita est delectatio, quæ est quædam defixio et quietatio in objecto præsentem. Porro si passio sit respectu mali, hoc erit tripliciter: aut enim causatur ex præsentia atque inconnaturalitate seu disconvenientia mali ad appetitum, et ita est abominatio seu odium; aut causatur ex objecto non habito, apprehenso sub ratione fugibilis, sicque fuga vocatur; aut oritur ex malo conjuncto potentiæ, sicque tristitia appellatur. Si demum passio sit in irascibili appetitu, hoc est aut respectu boni, aut respectu mali. Si respectu boni, hoc est dupliciter: quia aut respectu boni præsentis, aut non præsentis. Si primum, hoc est dupliciter: aut enim est aggressiva ipsius, et sic audacia dicitur; aut est fugitiva, sicque vocatur timiditas. Si autem sit respectu boni absentis: aut ergo appetitus manet stans, et ita est spes, aut non manet stans, et ita est desperatio, prout ista in parte sensitiva consistunt. Si vero sit respectu mali: aut igitur appetitus totaliter cadit atque prosternitur, et ita est mansuetudo, sumendo mansuetudinem prout denotat defectum iræ; aut manet, nec cadit, ita quod appetitus animatur per passionem ad insurgendum contra hujusmodi malum, et ita est ira. Hæc sufficientia consonat dictis Alberti.

At vero de quatuor principalibus passionibus scribit Thomas in prima secundæ, quæstione vicesima quinta: Quatuor sunt principales passionibus: gaudium, tristitia, spes et timor. Gaudium namque et tristitia sunt completivæ atque finales simpliciter respectu omnium passionum, ita quod omnes ceteræ passionibus ad gaudium aut tristitiam terminantur. Timor vero et spes non sunt simpliciter passionibus omnium completivæ, sed sunt completivæ in genere motus appetitivi ad aliquid: quia respectu boni, incipit motus in amore, et procedit in desiderium, ac terminatur in spe; respectu vero mali, incipit in odio, et procedit ad fugam, et terminatur in timore. Hinc harum passionibus distinctio assignatur penes differentiam præsentis et futuri: motus quippe concernit futurum, quies vero est in præsentem. De bono ergo præsentem est gaudium; de malo autem præsentem, tristitia sive dolor. De bono quoque futuro est spes; et de malo futuro, timor.

Hæc de passionibus animæ breviter dicta sint, ut verba textus clarius intelligantur. De ipsis etiam passionibus feci specialem tractatum.

Præterea de his quatuor passionibus sanctus fatur Bernardus: Quatuor sunt affectiones: amor, lætitia, timor, tristitia. Absque his non subsistit hominis anima; sed quibusdam sunt in coronam, quibusdam in confusionem. Purgatæ enim et ordinatæ, gloriosam efficiunt animam coronam virtutum; inordinatæ vero, per confusionem reddunt eam dejectam et ignominiosam. Purgantur autem si amentur quæ sunt amanda, et non amentur quæ amanda non sunt, et ita de ceteris. Si ordinentur et reformentur istæ affectiones, fiunt virtutes; si non refrenentur, vitia fiunt. Non delecteris nisi in Deo, non in vanitatibus atque insaniis falsis. In rebus creatis non est gaudendum nisi in Deo, hoc est secundum Dei præcepta, consilia et doctrinas. Sic quoque noli tristari nisi in Deo, hoc est de his per quæ a Deo averteris,

art. 4.

Ps. xxxix, 5.

per quæ gratiam et salutem amittis. Con- A time offendere Creatorem. De his multa
formiter, ordinatus sit timor tuus. Primo scribit Bernardus, et item in Moralibus
omnium time elongari et separari a Deo. super Job B. Gregorius.

ARTICULUS XXVIII

ENARRATIO MYSTICA EJUSDEM METRI.

EX similitudinibus et exemplis hujus B Præhabitis etiam consonat quod Seneca
metri instruimur, quod sicut interpo- protestatur: Tutissima res est nihil timere
sitæ nubes impediunt homines a clara præter Deum; et rursus: Ut auri ali-
pereeptione et aspectu luminis solis ac quid extrahamus, terram evertimus; ut
siderum, sic vitiorum tumultus, turbatio summum bonum obtineamus, mentem
passionum, dispersio cordis per vana et scrutari purgareque piget. Ad Lucilium
impertinentia, impediunt mentem a quoque: Primum (ait) compositæ mentis
consideratione salubri, a limpido veritatis argumentum est secum consistere, secum
intuitu, a contemplatione superna. Ideo morari, non per multa discurrere, nec
aserit Augustinus: Contemplatio rapit et mente vagari.
elevat animam tanto ardentiolem quanto Postremo hoc metrum vocatur Adoni-
mundiolem, et tanto mundiolem quanto um, quia in sacris Adonidis, amasii Ve-
ad spiritualia consurgentem, et tanto ad C neris, ab idololatriis talia metra caneban-
spiritualia consurgentem quanto carnali- tur, aut quoniam lamentatio Veneris de
bus desideriis ac terrenis affectibus mo- illius amissione tali metro describebatur.
rientem. Hoc est quod ait Gregorius: Non Adonis quippe pulcherrimus juvenis Ve-
prævalet mens perturbata veritates con- nerisque amasius, venando percussus ab
spicere, ad quarum intuitum vix tranquil- apro interiit. Cujus interitum annuatim
la potest ascendere, quia nec solis radius deflebant mulieres gentiles. Unde in Eze-
cernitur dum nubibus facies cœli obdu- chiele habetur: Ecce mulieres sedentes *Ezech. viii,*
eitur. Hoc ipsum fatetur Chrysostomus: plangebant Adonidem. Quem (ut ait Hie- ^{14.}
Nemo (inquiens) horum qui caducis et ronymus) fabulæ referunt suscitatum. Por-
carnalibus delectantur, potest spiritualia, ro Venus fuit filia Jovis regis Cretensium,
divina atque cœlestia contemplari; qui D Civitate Dei recitat Augustinus. Hos ho-
qui vero ea contempserit, et ea tanquam um- mines sceleratos infelicissimi idololatræ
bram ac pulverem duxerit, cito ad illa coluerunt ut deos. Hoc itaque metrum
mente jam tranquillata perveniet. Oportet vocatur Adonium; et item Glyconicum,
ergo mentem simplificare ac stabilire in ab inventore; dimetrum, utputa ex duo-
Deo, et ad ipsum cetera omnia ordinare, bus pedibus constans, dactylo et spondeo;
ipsum solum super omnia desiderando, atque dactylicum, a dactylo ibi prædo-
alia autem in tantum quantum utilia aut minante.

ENARRATIONES IN LIBRUM II
DE
CONSOLATIONE PHILOSOPHIÆ

ENARRATIONES IN LIBRUM II

DE

CONSOLATIONE PHILOSOPHIÆ

PROSA PRIMA

POST hæc paulisper obticuit, atque ubi attentionem meam modesta taciturnitate collegit, sic exorsa est : Si penitus ægritudinis tuæ causas habitumque cognovi, fortunæ prioris affectu desiderioque tabescis : ea tantum animi tui statum (sicuti tu tibi fingis) mutata pervertit. Intellego multiformes illius prodigii fucos, et eousque cum his quos eludere nititur, blandissimam familiaritatem exercet, dum intolerabili dolore confundat quos insperata reliquerit. Cujus si naturam, mores ac meritum reminiscare, nec habuisse te in ea pulchrum aliquid nec amisisse cognosces. Sed (ut arbitror) haud multum tibi hæc in memoriam revocare laboraverim : solebas enim præsentem quoque blandientemque virilibus incessere verbis, eamque de nostro adyto prolatis insectabare sententiis. Verum omnis subita mutatio rerum, non sine quodam quasi conflictu contingit animorum : sic factum est ut tu quoque paulisper a tua tranquillitate discesseris.

Sed tempus est haurire te aliquid ac degustare molle atque jucundum, quod ad interiora transmissum, validioribus haustibus viam fecerit. Adsit igitur rhetoricæ suadela dulcedinis, quæ tunc tantum recto calle procedit, quum nostra instituta non deserit. Cumque hac, musica laris nostri vernula, nunc leviores, nunc graviores modos succinat.

Quid est igitur, o homo, quod te in mœstitiam luctumque dejecit? Novum, credo, aliquid inusitatumque vidisti. Tu si fortunam putas erga te esse mutatam, erras : hi semper ejus mores sunt, ista natura. Servavit circa te propriam potius in ipsa sui mutabilitate constantiam. Talis erat quum blandiebatur, quum tibi falsæ illecebris felicitatis alluderet. Deprehendisti cæci numinis ambiguos vultus : quæ

sese adhuc velat aliis, tota tibi prorsus innotuit. Si probas, utere moribus, ne queraris; si perfidam perhorrescis, sperne atque abjice perniciose ludentem. Nam quæ nunc tibi est tanti causa mœroris, hæc eadem tranquillitatis esse debuisset: reliquit enim te, quam non relicturam se nemo unquam poterit esse securus. An vero tu pretiosam æstimas abituram felicitatem, et cara tibi est fortuna præsens, nec manendi fida, et quum discesserit, allatura mœrorem? Quod si nec ex arbitrio retineri potest, et calamitosos fugiens facit, quid est aliud fugax quam futuræ quoddam calamitatis indicium? Neque enim quod ante oculos situm est suffecerit intueri: rerum exitus prudentia metitur; eademque in alterutro mutabilitas, nec formidandas fortunæ minas, nec exoptandas facit esse blanditias. Postremo, æquo animo toleres oportet quidquid intra fortunæ aream geritur, quum semel jugo ejus colla submiseris. Quod si manendi abeundique scribere legem velis ei, quam tu tibi dominam sponte elegisti, nonne injurius fueris, et impatientia tua sortem exacerbabis quam permutare non possis? Si ventis vela committeres, non quo voluntas peteret, sed quo flatus impelleret, promovereris. Si arvis semina crederes, feraces inter se annos sterilesque pensares. Fortunæ te regendum dedisti, dominæ moribus oportet obtemperes. Tu vero volventis rotæ impetum retinere conaris. At, omnium mortalium stolidissime, si manere incipit, sors esse desistit.

ARTICULUS PRIMUS

ELUCIDATIO PROSÆ HUIUS PRIMÆ.

LIBRO primo Philosophia tanquam mater, nutrix, medica et magistra piissima, diligenter est perscrutata et conferendo cognovit qualitatem et speciem, radicem et causas afflictionis ac morbi totiusque indispositionis Boetii in mente et corpore ejus. Jam in hoc libro secundo, tanquam sapiens et ordinate procedens curatrix, adhibere incipit medicamenta, et primo (sicut pollicita est) leviora. Est autem consuetudo auctorum ut libros suos totales in plures dividant libros partiales prout diversitas requirit materiæ, ut tam ipsi quam legentes ac auditores, uno partiali libro finito, respirent ac pausent parumper, recollectisque viribus sequentem librum eum recenti fervore et fortitudine ampliori aggrediantur. Hinc libro de Trinitate sanctus perhibet Augustinus, quod sicut viator una confecta dieta respirat, vires recolligit, et quiescit hospitio, sic auctor uno libro completo. Ait ergo Boetius: *Post hæc paulisper obticuit*, id est, finitis colloquio ac dialogo inter Philosophiam et Boetium habitis ac descriptis primo libro, ad aliquantulum tempus tacuit Philosophia propter causas jam tactas, et ex deliberatione matura volens inchoare sequentia, ne etiam protrahendo immoderate sermonem videretur verbosa et loquax. Propter quod in Proverbiis Salomon ait: Totum spiritum suum profert stultus, sapiens differt et reservat in posterum. Hinc Seneca Tulliusque dixerunt: Noli verbis defluere. *Atque ubi meam attentionem*, id est

Cf. p. 131 D, 147 B.

Prov. XXIX, 11.

diligentem advertentiam, *modesta taciturnitate collegit*, id est, suo urbano ac moderato silentio consideravit : nam et ideo paululum siluit, ut qualiter ego me habere perpenderet. Nempe si loquens et docens videat eos quibus loquitur non advertere nec curare, debet tacere, aut certe illos ad audientiam excitare, inadvertentiamque arguere. Ideo in Ecclesiastico Sapiens loquitur: Ubi non est auditus, non effundas sermonem. Vel sensus est: « Ubi », id est postquam, Philosophia « collegit attentionem meam taciturnitate modesta », id est, per hoc quod ego Boetius modeste silui, non importune in verba prorupi : quod est sapientiæ signum, ac docilitatis indicium, juxta illud Job, Utinam taceretis, ut putaremini sapientes. Ideo rursus in Ecclesiastico edocetur : Audi tacens, et pro reverentia accedet tibi gratia bona.

Denique per hæc insinuat duplex taciturnitas esse : una sapientialis, discreta ac moderata. Ad quam multa utique requiruntur, videlicet : tacere loco et tempore opportuno, et quando subest pia et rationalis causa tacendi ; et inter sapientiores, majores ac seniores silere ac modice loqui, ac illis deferre ; injurias quoque, correptiones et accusationes silenter sufferre, nisi ad vitandum scandalum aut justitiæ detrimentum expediat potius loqui. Alia est, taciturnitas indiscreta, utputa non loqui ubi et quando loquendum est et dum ratio exigit. Nam et quidam ex indignatione subtrahunt vocem. De his in libris Sapientialibus multa dicuntur, ut est illud Ecclesiastici : In multis esto quasi inscius et audi tacens simul et quærens, et loqui in medio magnatorum non præsumas, et ubi sunt senes non multum loquaris ; illud quoque : Est tacens qui invenitur sapiens, est autem et tacens non habens sensum loquelæ, et est tacens sciens tempus aptum.

Sic exorsa est, id est, ita incepit loqui : *Si (pro Quia) penitus ægritudinis tuæ causas habitumque cognovi*, id est, quia jam scivi et scio plenarie causam efficien-

tem, formalem, materialem et finalem tuæ imbecillitatis, et « habitum », id est dispositionem seu qualitatem ipsius, quoniam diu fuit in te. Nam et causa efficiens fuit persecutor atque satellites ejus, et senatus incaute dijudicans ; causa formalis, consideratio ipsa adversitatum suarum ; causa materialis [ex qua], fuerunt ipsæ adversitates. Causa finalis alia fuit ex parte Dei omnium provisoris, alia ex parte persecutoris, alia ex parte ipsius Boetii patientis. Deus quippe omnem illam Boetii ægritudinem ordinavit ad ejus purgationem et salutem. Persecutor intulit eam ex odio ad omnimodam Boetii depressionem. Boetius vero tandem etiam retulit eam ad finem salubrem. Verumtamen ad tempus invite et ægre ipsam sustinuit quantum ad appetitum naturalem et sensum talia naturaliter abhorrentes : sicque appetiit ad pristinam prosperitatem reduci. Unde subjungitur :

Fortunæ prioris affectu desiderioque tabescis, id est, mœrore consumeris ex appetitu naturali ac sensuali quem habes ad pristinam prosperitatem fortunæ subjectam, ita quod dicere potes illud Threnorum : Memoria memor ero, et tabescet in me anima mea. Sic et sanctus Job dixit : Quis mihi det ut sim juxta dies pristinos ? Nempe hoc naturaliter ac communiter accidit infortunatis, ut reminiscendo prosperitatis prioris respirent ad eam, quousque sint tantæ sapientiæ et perfectionis quod in adversis potius quam in prosperis gloriantur. *Ea tantum animi tui statum (sicuti tu tibi fingis) mutata pervertit*. Ordo verborum est : « ea tantum », id est solum ista fortuna, « mutata », id est variata in te quantum ad suum effectum, « pervertit statum animi tui », id est, tranquillitatem et prosperitatem animi tui inquietavit, evertit et ad impatientiam tristitiamque induxit.

Intelligo multiformes illius prodigii, id est fortunæ, *fucos*, id est apparentes colores, imo veros dolos, *et eousque*, id est usque ad hoc, *cum his quos eludere niti-*

Eccli. xxxii,
6.

Job xiii, 5.

Eccli. xxxii,
9.

Ibid. 12, 13.

Ibid. xx, 5, 6.

Thren. iii,
20.

Job xxix, 2.

tor, id est, eum hominibus quos conatur A decipere, *blandissimam familiaritatem exercet*, id est, valde blandam ac familiarem se exhibet illis, *dum*, id est donec seu quousque, *intolerabili dolore*, id est pœnititudine seu mœrore valde gravi et quasi importabili seu incurabili, *confundat*, id est, destituat et confusos ac deordinatos ostendat, *quos insperata reliquerit*, id est, quos ipsa fortuna dimiserit improvise ac insperate, dum illi ad tempus sic fortunati putabant sibi fortunam jugiter arrisuram et adfuturam. Porro fortuna vocatur monstrum, quoniam instar monstri est res deformis, quia incerte, instabiliter et per accidens causans et agens, vitiosis arri-

Cf. p. 27 D',
123 B, etc.

dens ac prospera præstans, et justis adversans, ac multa efficiens quæ prima facie videntur prorsus inordinata, injusta, deformia, ut frequenter inductum est. Hinc asseritur multiplices « fucos » habens. Fucus quippe est color quem vitiosæ ac fatuæ feminae suis vultibus imprimunt, ut videantur formosæ ac placeant; et interdum pro herba accipitur cujus humore et C causato ex ea colore se ita permerdant. Sic plane fortuna amicam se simulat, prospera pollicetur, pulchra proponit; et paulo post, adversa ac speratis cuncta contraria agit. Qualiter autem ista adscribantur fortunæ, dictum est super primum, pleni-

Cf. p. 28 C,
D.

usque dicetur inferius.
Cujus, videlicet fortunæ, *si naturam*, id est rationem definitivam seu speciem, vel naturalem proprietatem, *mores*, id est consuetos eventus, *ac meritum*, id est finem seu exitum, sumendo meritum pro D præmio, quemadmodum et fortuna sæpe hic sumitur pro rebus fortuitis, id est pro rebus mutationi subjectis, circa quas versatur fortuna, aut pro fortuitis seu fortunatis eventibus: quod si fortuna accipiat pro causa illorum, in quantum huiusmodi causa est incerta, instabilis, non ex proposito nec ex providentia nec ex prænotitia agens; sic ut talis, est imperfecta atque inferior homine, et meretur contemni: unde meritum ejus est quod

spernatur. Denique, secundum Philosophum libro de Bona fortuna, ubi major est ratio et providentia latior, ibi fortuna minor, et minus de fortuna; et ubi plurimus intellectus, ibi minimum de fortuna, fortunaque minima; illi quoque sunt bene fortunati, qui agunt directe, sine ratione, ut in pluribus. Itaque, « si » fortunæ « naturam, mores ac meritum » *remi-*
niscare, id est, recolas et attendas, *nec habuisse te in ea pulchrum aliquid nec amisisse cognosces*, id est, scies te nunquam « aliquid » vere « pulchrum », honestum seu virtuosum « habuisse » virtute seu beneficio aut collatione fortunæ, quoniam talia bona non subjacent ipsi fortunæ: propter quod nec in ea perduntur, nec ejus dominio auferuntur, sed cum deliberatione atque proposito acquiruntur seu suscipiuntur, et amittuntur, potissime ab adultis.

Cf. p. 170
C.

Sed (ut arbitror) haud multum tibi hæc in memoriam revocare laboraverim, id est, non me oportet laborare ad revocandum hæc in tui memoriam, quia aliquando hæc seivisti, sicque faciliter recoles ea. Hinc subditur: *solebas enim præsentem quoque blandientemque virilibus incessere verbis*, id est, tu ipse, o Boeti, consuevisti « incessere », id est arguere et impugnare, « verbis virilibus », id est strenuis rationabilibusque motivis, fortunam etiam « præsentem blandientemque », id est, prospera præsentialiter ingerentem; *eamque de nostro adyto prolatis insectabare sententiis*, id est, persequeris et reprobabas fortunam tanquam fallacem « sententiis », id est documentis, « prolatis de nostro adyto », id est allegatis et sumptis ex philosophicis libris, in quibus nos et nostri alumni philosophi audiuntur: ex quorum dictis probantur quæ de fortunæ natura ac moribus sunt prolata. Nam et primo Ethicorum ait Philosophus, quod in infortuniis virtus refulget, quoniam virtuosi ac sapientis viri est diffortunia et eufortunia æquanimiter ferre, et in utrisque constantem manere instar tetragoni,

qui quocumque jactetur, stat fixe. Seneca quoque in suis ait Proverbiis : Fortuna stultum facit quem nimium fovet; et rursus, Fortuna nulli contenta est semel nocere; itemque, Levis est fortuna, cito rescit quod dedit.

Verum omnis subita mutatio rerum, id est variatio notabiliter magna et improvisa et repente proveniens, *non sine quodam quasi conflictu contingit animorum*, id est non sine admiratione et mentis immutatione. Quamvis enim virtuosus et sapiens inter prospera et adversa steterit, attamen in adversis naturaliter appetitus remittitur et abhorret, et sensualitas rationi repugnat; in prosperis quoque insurgere solent motus elationis vanæque gloriæ. Quibus omnibus virtuosus vere sapiens prævalet iudicio rationis ac firmitate virtutum. Quumque juxta Sallustium, post gloriam sequatur invidia, atque ut Seneca loquitur, omnium exterius affluentium possessio sit incerta et lubrica; recte admonet nos Scriptura in Ecclesiastico, dicens : In die bonorum ne immemor sis malorum, et in die malorum ne immemor sis bonorum. Hoc est quod de novo Seneca est locutus : Injuriam vulgi et honores, in promiscuo sunt habenda; nec pro honoribus gloriandum, nec pro injuriis est dolendum.

Sic factum est, utputa per subitam rerum mutationem et per diffortunia magna, *ut tu quoque paulisper a tua tranquillitate discesseris*, id est, ad aliquantulum tempus fueris motus, contristatus, turbatus, præsertim quantum ad partem sensitivam. Nam et justo subrepere potest ante tempus tentatio et quædam cordis inquietudo : quam dum advertit, armis prudentiæ ac virtutum mox superat. Sic magno Platoni, sic et Homero a piratis et prædonibus captis legitur contigisse.

Sed tempus est haurire te aliquid ac degustare molle atque jucundum, id est, quia jam plene novi tuos defectus, et remediis indigent, hora est ut « aliquid molle atque jucundum » haurias ex fonte do-

ctrinæ meæ, et illud degustes, id est, mastices ac sapias mente, hoc est, ut juxta præmissa applicem tibi medicinalia spiritualia faciliter intelligibilia et consolatoria; *quod molle et jucundum ad interiora transmissum*, id est auribus cordis auditum ac mentis palato gustatum, id est intellectualiter cognitum et affectualiter sumptum, *validioribus haustibus viam fecerit*, id est, ad efficaciora, sapientialiora ac altiora documenta te disponat. Nam ut divinus Dionysius fassus est : Natura non transit a distanti in distans, nisi per medium. Præterea, ut asserit Origenes, et post eum S. Basilius, ac ante eos B. Dionysius, in superiori parte animæ realiter idem sunt quinque sensus interiores ac spirituales : qui omnes sunt ipse intellectus, quo veritas videtur, verbum Dei intus auditur (juxta illud in Psalmo, Audiam quid loquatur in me Dominus Deus), summi boni dulcedo gustatur (sicut ait Propheta, Gustate et videte quoniam suavis est Dominus), æternæ felicitatis odor percipitur, et verbum vitæ salubriter tangitur.

Adsit igitur rhetoricæ suadela dulcedinis, id est persuasio consolativa procedens et formata secundum regulas rhetoricæ artis : quæ suavi et ornato utitur stilo, sicque aures corporis ac mentis demulcet. Unde ad Ezechielem Dominus dixit : Factus es quasi cæcum musicum quod suavi dulcique sono canitur. Hæc sermonis suavis ac venustas hominem reddit amabilem, et promovet multos, quemadmodum in Proverbiis legitur : Dulcis eloquio majora possidebit; et iterum, Favus mellis verba composita. Hinc in Ecclesiastico scriptum est : Tibiæ et psalterium suavem faciunt melodiam, et super utraque lingua suavis.

Quæ tunc tantum recto calle procedit, quum nostra instituta non deserit : id est, tunc dumtaxat rhetorica ista seu ejus persuasio recto procedit itinere, id est per media apta seu efficaces præmissas, quando non deserit moralia documenta, in qui-

Cf. de Cælest. hier. c. IV, VIII, XIII.

Cf. l. XV, p. 254 C, 265 B.

Ps. LXXXIV, 9.

Ps. XXXIII, 9.

Ezech. XXXIII, 32.

Prov. XVI, 21. Ibid. 24.

Eccli. XI, 21.

Eccli. XI, 27.

bus docetur, quod falsa et injusta vitentur A
nec defendantur, vera autem et justa quaerantur et conserventur. Qui autem sua eloquentia ac rhetoricorum florum decore quaerunt audientibus inaniter complacere, falsa colorare et persuadere injusta, vani sunt et communitati nocivi ac plurimum vitiosi, simplicesque decipiunt. Hinc talem eloquentiam, vel potius loquacitatem, reprobat Plato. Propter quod Tullius circa Rhetoricæ suæ scribit exordium : Me quidem diu cogitantem ratio in hanc potissimum duxit sententiam, ut existimem B
sapientiam sine eloquentia civitatibus parum posse prodesse, eloquentiam vero sine sapientia nimium obesse plerumque, nunquam prodesse. Denique, secundum Augustinum libro de Civitate Dei : Eloquentia oris et pulchritudo corporis, dona naturæ sunt et munera Dei, quæ frequenter in reprobis plus abundant, ne ab electis nimis appetentur ; nec sunt multum optanda, eo quod plurimis sunt peccandi ac pereundi occasio. Nihilo minus si quis eis recte utatur, ad multa deserviunt, quum C
et Seneca in suis Proverbiis fateatur : Formosa facies muta commendatio est.

Cumque hac, musica, id est ars musices, proportionem docens notarum ac symphoniam et harmoniam in cantibus atque succentibus, ac variis melodias, *vernula*, id est ancilla, *laris nostri*, id est nostræ domus, seu nostræ familiæ, puta philosophorum. Quod ad differentiam joculariæ musicæ additur, quia est musica veræ philosophiæ deserviens, sicut et quædam musica est poetarum lasciviæ D
magis quam philosophiæ subserviens : quam in libris suis frequentat Ovidius. *Succinat*, id est subdecantet, *modos*, id est species versuum, *nunc leviores, nunc graviores*, id est, aliquando faciliores, interdum difficiliores ; vel, « leviores », id est magis delectabiles, et « graviores » quantum ad sensuum profunditatem atque affectuum maturitatem. Nam et ista varietas mentem delectat humanam : quia alternis uti delectabile est, et minus fatigat, nec

parit fastidium. Propter quod etiam diversi sunt flores rhetorici. Et de hoc B. Augustinus in libro Confessionum, et libro de Civitate, et in Musica sua, tractat profunde, qualiter exterior consonantia proportioque sonorum et vocum ac cantuum correspondet spirituali ac interiori proportioni numerorum et intrinsecarum dispositionum, æqualitatum ac temperationum in anima : unde et diversi diversis melodiis diversimode attrahuntur et afficiuntur, subindeque in lacrimas resolvuntur, secundum quod interior illa cohabitudo atque proportio per exteriores diversimode agitatur. Quæ verba subtilissimi et illuminatissimi Augustini consonant documentis Platonis, dicentis animam esse numerum moventem se ipsum. Quod totum clare intelligere reor difficile. Hinc demum in fine secundi Machabæorum habetur : Sicut vinum semper bibere, aut II Mach. x 40. semper aquam, contrarium est, alternis autem uti delectabile ; ita legentibus si semper exactus sit sermo, non erit gratus.

Consequenter Boetius istam prosequitur medicinam ac medicinalem doctrinam ex rhetorica ac musica temperatam.

Quid est igitur, o homo, quod te in mœstitiam luctumque dejecit, id est, in mœstitiam cordis luctumque corporalem inducat, quum tamen Salomon dicat, Non contristabit justum quidquid ei acciderit? Prov. x 21. *Novum, credo, aliquid inusitatumque vidisti*. Hoc exponi dupliciter potest. Primo, tanquam ironice dictum, quasi dicat : Numquid aliquid ante non visum aut prorsus insolitum conspexisti? quasi dicat : Non. Ideo non deberes sic dejici, quum supra ostensum sit, quod boni philosophi talia sunt perpessi : ut Anaxagoras pulsus Athenis, Zeno suspensus, Socrates intoxicatus. Secundo exponi potest quasi assertorie dictum, tanquam dicat : Quum antea fueris vir tantæ sapientiæ ac virtutis, non esses ad tantum devolutus mœrorem, nisi grandis tibi contigisset adversitas, talis ac tanta quod ante per experientiam non vidisti tam gravem in tua persona. Cf. p. 76

Præterea advertendum, quod non solum in sanctis Scripturis, sed etiam in communi modo loquendi, accipitur homo dupliciter. Primo, in bonum, hoc est in laudem et excellentiam : ut dum ad Corinthios ait Apostolus, Si secundum hominem ad bestias pugnavi Ephesi. Quorum verborum hic sensus est : « Si » (pro Quia) « secundum hominem », id est rationabiliter, « ad bestias », id est contra homines bestiales, incredulos, « pugnavi », id est disputavi, « Ephesi », id est in urbe Ephesina. Secundo, in malum, puta in vituperium et depressionem : ut dum rursus scribit Apostolus, Quum sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis, id est, fragiles atque culpabiles estis? Sic et in communi modo loquendi accipitur homo in bonum, quum dicimus, Homo est nobilis creatura ; et iterum, Cuncta timent hominem, quoniam præsidet ipsis creatis. Et de eo qui rationabiliter habet se, dicitur : Ille vere est homo. In malum autem accipitur, dum quidam suam incontinentiam excusantes loquuntur, Homo non est angelus : veluti dicant, Fragiles sumus. Nempe, quum homo ex anima rationali et carne fragili constet, et rationem sensualitatemque habeat, ipse homo in bonum accipitur, quum de eo quantum ad superius suum tractatur : et ita vocatur humanum, quod rationabile est et pium. Dum vero fit sermo de homine quoad suum inferius, tunc in malum seu depressive accipitur : ut quum ait Bernardus, Homo est vas lutæum, esca vermium, etc. Sicque appellatur humanum, quod est defectuosum. Et utroque modo accipi potest quod ad Boetium ait Philosophia : « Quid est, o homo »? Quia secundum primam acceptionem est sensus : Quum sis rationalis et nobilis creatura, tibi ita dejecto condoleo atque succurrere opto. Juxta secundam acceptionem sensus est iste : O homo, qui ita admittendo passiones culpabiles, ostendis te sensualem ac fragilem esse.

Tu si fortunam putas erga te esse mu-

tatam. Quod uno modo sic fuit, quia fortuna alium effectum nunc habuit circa Boetium quam dudum : sicque fortuna, quantum ad effectum qui ei adscribitur, mutata fuit circa Boetium. Imo et sic causæ cœlestes aliter et aliter habent se circa inferiora. Deus quoque in se summe invariabilis, mutari dicitur circa eos in quibus diversimode operatur, juxta illud Job : Mutatus es mihi in crudelem, et in duritia manus tuæ adversaris mihi. Secundo, fortuna posset dici mutata, aliter se habendo aliterque agendo quam convenit ei ex sua natura ac ratione : et ita non fuit circa Boetium variata, quia diversimode, instabiliter, incerte, inopinate egit in eo, sicut sua natura et ratio continet. Ideo subditur : *erras*, sic sentiendo ; *hi semper ejus mores sunt*, id est consueti effectus, *ista natura*, id est, ista est ejus naturalis proprietas ac propria ratio.

Servavit circa te propriam potius in ipsa sui mutabilitate constantiam : id est, fortuna « servavit propriam constantiam », id est firmam suam proprietatem, « circa te potius in ipsa sui mutabilitate », id est, magis per hoc et in hoc quod tam mutabiliter habuit se circa te quantum ad suos effectus, nunc prospera, nunc adversa inducendo, quam si semper consimiles effectus, videlicet non nisi prospera, tibi adduxisset. *Talis enim erat*, id est mutabilis quoad suos effectus, *quum blandiebatur tibi per prospera* : unde expository subditur, *quum tibi falsæ illecebris felicitatis alluderet*, id est, dum tibi applauderet et faveret « illecebris falsæ felicitatis », id est deliciis atque divitiis terrenæ prosperitatis, quam insipientes et carnales tanquam veram felicitatem reputant, et exquirunt magis quam felicitatem æternam, cœlestem, spiritualem et veram, quoniam obscuratum est insipiens cor eorum, et præsentia, non futura, attendunt.

Deprehendisti cæci numinis ambiguos vultus, id est, per experientiam jam novisti incertos fortunæ respectus, quia quæ per prospera te adspexit ante blandiens,

nunc per adversa te adspicit sapiens et adversans : ejus vultus sunt ut facies « numinis cæci », id est deæ velatæ. Sic quippe pingebatur fortuna vultu aut visu operta, ad insinuandum incertos et indiscretos ejus respectus, et quia cultores suos exæceat, quam stulti idololatræ colebant ut deam. *Quæ sese adhuc velat aliis*, id est, fortuna quæ suas proprietates, fraudes, varietates inexpertis occultat, *tibi prorsus tota innotuit* : quoniam in te ipso copiose et eminenter expertus es varios ejus effectus, a maxima prosperitate in maximam adversitatem dejectus.

Si probas, id est, si approbas et commendas fortunam, *utere moribus, ne queraris*, id est, æquanimitè suscipe varios et solitos ejus effectus. *Si perfulam perhorrescis*, id est, si fraudes et infidelitates fortunæ detestaris, *sperne atque abjice perniciose ludentem*, id est, remove prorsus a te « perniciose ludentem », id est ipsam fortunam habentem se circa te instar ludentis ac tecum jocantis, tam variis modis te tangendo perniciose, id est impie et nocive.

Nam quæ nunc tibi est tanti causa mæroris, hæc eadem tranquillitatis esse debuisse, id est, fortuna, quæ infligendo tibi adversa facta est tibi causa hujus tuæ magnæ tristitiæ, « esse debuisse », id est, merito fuisset ac esset, tibi causa quietis et pacis : si scilicet sapienter pensasses ejus naturam ac solitum cursum, attendendo ejus instabilitatem, et quod cito reposcit quod contulit : sicque præparasses te ad sustinendum patienter adversa, ut decet prudentem, qui nec prosperis elevatur nec adversis tristatur. Propterea Varro ait : Eo vultu dimittendæ sunt divitiæ, quo accipiendæ. Consonat quoque his quod ait Sallustius : Quo clarior fueris, eo plus sollicitum te esse oportet præstolando contraria. Nam ut in suis fatur Proverbiis Seneca : Ubi omnia videntur tranquilla, ibi non deerunt nocitura.

Reliquit enim te, quam non relicturam se nemo unquam poterit esse securus :

id est, fortuna deseruit te non omnino, sed quantum ad prospera, in quibus tibi abundanter adesse solebat ; sed quoad adversa tibi inflicta remanet tecum : de qua fortuna nemo mortalium potest, sine revelatione divina, esse securus an et quamdiu secum manebit per prospera aut etiam per adversa, juxta illud dictum commune : De futuris contingentibus non est determinata veritas. De talibus namque futuris ait Isaias propheta : Quæ ventura sunt annuntiate nobis, et sciemus quia dii estis vos. Hinc qui de talium prænuntiatione se intromittunt, divini in Scripturis vocantur, per usurpationem actuum divinorum. De hac fortuitorum diversitate effectuum scriptum est in Job : Iste moritur robustus et sanus, dives et felix ; alius vero moritur in amaritudine animæ : et tamen simul in pulvere dormient, et vermes operient eos. De his etiam Ecclesiastes asserit : Sunt justi quibus mala proveniunt quasi opera egerint impiorum, et sunt impii qui ita securi sunt quasi justorum facta habeant. Hæc et consimilia adscribuntur et aliquo modo conveniunt fortunæ ; sed revera ex providentia oriuntur divina, ut infra patebit.

An vero tu pretiosam æstimas abituram felicitatem ? Quidam hæc exponendo, dicunt hic tangi varias rationes ad probandum fortunam esse spernendam, quum tamen non sint nisi declarationes sensuum inductorum, sicut et sensus clausulæ hujus præhabitus est, sed sub alio modo loquendi repetitur ad instruendum et inflammandum plenius mentem, ut sit sensus : « An vero felicitatem abituram », id est prosperitatem cito recessuram, « tu æstimas pretiosam », id est multum dignam et magni pendendam ? *Et cura tibi est fortuna præsens*, id est prosperitas fortunalis, *nec manendi fida*, id est non fidelis ad permanendum stabiliter tecum, *et quum discesserit, allatura mærorem*, id est, inflictura tibi tristitiam quando reliquerit te ? Quasi dicat : Non debes magni pendere prosperitatem hujusmodi.

Is. xlii, 23

Job xxi, 23
25, 26.

Eccle. viii

14.

Cf. p. 15
C, D.

Quod si nec ex arbitrio tuo retineri potest, id est, quum ita sit quod fortunam in prosperis tecum tenere non vales ad beneplacitum tuum, *et calamitosos fugiens facit*, id est, fortuna quantum ad prospera deserens fortunatos, efficit eos miseros et egenos, *quid est aliud fugax*, id est, fortuna sic fugiens « quid aliud est », *quam futuræ quoddam calamitatis indicium*, id est quam signum imminentis adversitatis?

Neque enim quod ante oculos situm est suffecerit intueri, id est, non satis est considerare quæ præsentialiter exterioribus oculis præsentantur et objiciuntur; imo hoc est stultorum, non nisi ad præsentia visum dirigere: ideo te oportet ex præsentibus signis futura conicere, prout hoc naturaliter ac probabiliter fieri potest. Hinc subditur:

Rerum exitus prudentia metitur, id est, processus et fines rerum et actuum humanorum prudens per prudentiam suam circumspicit, advertit, ac regulis considerationum mensurat. Unde in libro Ruth scriptum est: *Exspecta, filia, donec videamus quem res exitum habeat*. Hinc Seneca loquitur: Si prudens esse cupis, in futura prospectum intende, et quæ possunt contingere, animo tuo cuncta propone. Nihil tibi sit subitum, sed totum ante prospicias. Nam qui prudens est non dicit, Non putavi hoc fieri: quia non dubitat, sed exspectat; non suspicatur, sed cavet. Propterea quoque asserit Tullius tres esse prudentiæ partes, quæ sunt, memoria præteritorum, consideratio præsentium, providentia futurorum. *Eademque in alterutro mutabilitas*, id est consimilis seu eadem specie variabilitas seu variatio fortunæ in prosperis et adversis, *nec formidandas fortunæ minas, nec exoptandas facit esse blanditias*, id est, persuadet ut nec minæ, id est comminationes adversitatum, formidentur, neque blanditiæ, id est prosperitates fortuitæ et earum promissiones, optentur. Ideo recte disseruit Seneca: *Fortuna vitrea est; quum magis splenduerit, frangi-*

tur. Et in Eclesiastico scriptum est, *Cogitatus sensati omni tempore metu non depravabitur, hoc est inordinata fortuitarum formidine*.

Consequenter Philosophia hortatur Boetium ut de necessitate faciat sibi virtutem, æquanimiter sustinendo varios fortunæ eventus, allegando ad hoc specialem rationem, videlicet quia Boetius jam permisit fortunam sibi dominari ac prævalere.

Postremo, æquo animo tolere oportet quidquid intra fortunæ aream geritur, id est, necesse est, si pacem et salutem habebis, ut sustineas patienter quidquid agitur « intra aream » (id est domum spatiumque) « fortunæ », id est, in omni loco ubi operatur fortuna et contingunt fortuita, utputa in hoc mundo inferiori, hoc est in regione elementari atque mixtorum, in qua omnia variis mutationibus et incertis eventibus sunt subiecta, videlicet in sphaera activorum et passivorum, *quum semel jugo ejus colla submiseris*, id est, quia præterito tempore subjecisti te ipsum « jugo ejus », id est gravi dominio fortunæ, succumbendo adversis eventibus ejus, propter quos fuisti tam graviter infirmatus et victus. Sicque per « colla » intelliguntur hic vires superiores erectæ seu virtutes, quæ in Boetio per diffortunia quasi vietæ fuerunt. Juxta hunc modum loquendi beatissimus Petrus in sua secunda affirmat Canonica: *Iniqui sunt servi corruptionis; a quo enim quis superatus est, hujus et servus est*. Et apud Joannem ait Salvator: *Omnis qui facit peccatum, servus est peccati*. Hinc et philosophi passionatos homines dixerunt servos passionum.

Quod si manendi abeundique scribere legem velis ei, quam tu tibi dominam sponte elegisti, id est, si tentaveris præfigere legem fortunæ, et tempus certum determinare quamdiu debeat adesse homini vel abesse, et quando accedere et recedere, « quam » fortunam « tu elegisti tibi sponte » in « dominam », non formaliter,

Ecclesi. xxii, 20.

II Petr. ii, 19.

Joann. viii, 34.

sed æquivalenter, quia ex consensu peccasti ac libere, non coacte : sicque fortunam assumpsisti in dominam, sicut avari pecuniam, libidinosi venerem, superbi honorem. Unde de talibus dixit Apostolus : *Philipp. iii. 19* *Ephes. v. 5;* *Coloss. iii. 5.* Quorum deus venter est. Et avaritiam nominat idololatriam. *Nonne injurius fueris*, id est, hoc attentando, faceres injuriam fortunæ, cui te miserabiliter subdidisti, *et impatientia tua sortem exacerbabis*, id est, fortunam turbare atque confundere niteris, *quam permutare non possis?* Hoc namque excedit vires humanas, mutare naturam et proprietates naturæ, et mensuram durationis ac legem ei præfigere.

Denique istud consequenter per similitudines probat. *Si ventis vela committeres*, id est, si in navi extenderes vela ad navigandum, *non quo voluntas peteret, sed quo flatus impelleret, promovereris*, id est, illuc movereris seu ires in navi, « quo » ventus « impelleret » navem, « non quo voluntas » tua « peteret », id est optaret : nisi et voluntas tua ex se illuc procedere cuperet. Sic et nunc oportet te subdi fortunæ eventui.

Ad quod alia similitudo subjungitur. *Si arvis semina crederes*, id est, in terram aratam projiceres semen, *feraces inter se annos sterilesque pensares*, id est, annos fructiferos seu fertiles annosque steriles considerares, ac invicem comparares, et ex qualitate unius anni conjeceres de qualitate alterius, sterilitatem quoque unius anni recuperares pro posse fertilitate alterius. Imo utrumque æquanimiter præstolari ac cupere oportet, et diffortunia sicut D eufortunia æquanimiter ferre.

Fortunæ te regendum dedisti, id est, prospera fortunæ gaudenter suscipiendo, subjecisti te interpretative regimini ejus ;

dominæ moribus oportet obtemperes, id est, necesse est ut jam obedias seu subditus sis fortunæ, ejus te servum fecisti. *Tu cero volventis rotæ impetum retinere conaris*, id est, ita te habes, te ipsum contristando et affligendo propter adversos fortunæ eventus, ac si impetuosum motum rotæ circumagitatæ, seu ipsius fortunæ, quæ assimilatur hujusmodi rotæ, velles tuo imperio cohibere. Fortuna demum rotæ similis, imo et rota vocatur, ob suam incessabilem variabilitatem ac cursum incertum, et quoniam undique circumagitur et agitat eunetos, ut infra dicetur.

At, omnium mortalium stolidissime, id est, tu Boeti valde stolide inter mortales, quantum ad ista in quibus errasti et erras circa fortunam et ejus eventus fortuitos, loquendo de te quantum ad partem sensitivam et appetitum inferiorem. Et istud est inreparatorium verbum ex caritatis fervore procedens, et per hyperbolen dictum, id est per excessivum modum loquendi, ad insinuandum seriositatem loquentis, et item ad excitandum attentionem audientis, ut magis pœniteat de suo errore seque emendet. Juxta hunc modum Salomon ait in libro Proverbiorum : *Stultissimus sum virorum, et sapientia hominum non est mecum.* Imo et Jeremias asserit : *Stultus factus est omnis homo a scientia sua.* *Si manere incipit*, id est, si fortuna cœperit esse stabilis, fixa et uniformis in suis effectibus, *sors esse desistit*, id est, desinit esse fortuna, quum hoc sit contra rationem et proprietates ejus, ut patuit. Qualiter autem omnis homo in vita hac quantum ad aliqua necessario subjiatur fortunæ, infra dicetur. Consonat demum inductis quod Seneca protestatur : *Fortuna vitrea est ; quum magis splenduerit, frangitur.*

ARTICULUS II

DE TROPOLOGIA SEU MORALITATE PROSÆ ISTIUS.

POST hæc paulisper obticuit. Sic consolator theologus spiritualisque medicus, dum solerti inquisitione desolationem, tristitiam, ignorantiam seu errorem proximi et subditi aut discipuli sui cognoverit, debet cum matura deliberatione respondere, et consilium seu doctrinam aut consolationem impendere. Quod si in promptu respondere nequiverit, paulisper tacens, interim quid dicere debeat investiget, deliberet, et in libris vel a doctioribus sciscitetur; nec incerta pro certis pronuntiet more quorumdam, qui ne videantur ignari, mox ad omne quod petitur aut proponitur præsumunt dare responsum, informationem, consilium: quod valde periculosum est, præsertim in concernentibus conscientiam et salutem. Idecirco in Ecclesiastico scriptum est: Si est tibi intellectus, responde proximo; sin autem, sit manus tua super os tuum. Unde sanctus Job suis dixit amicis: Cur consolamini me frustra, quum responsio vestra repugnare ostensa sit veritati?

Præterea, si theologus, id est vir sapiens, viderit proximum desolatum, tentatum, affectu prioris fortunæ, id est prosperitatis præteritæ, tabescere; debet eum consolari, ac edocere quam fallax et periculosa sit terrena ac mundana prosperitas, quam innumerabilibus hominibus sit materia, incitamentum atque occasio multiplicis culpæ ac deinceps damnationis æternæ (sicut de talibus fertur in Psalmo: In labore hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur: ideo tenuit eos superbia, operti sunt iniquitate et impietate sua; D prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum, transierunt in affectum cordis), deinde quod talis prosperitas communiter magis

conceditur reprobis et iniquis, quam electis ac justis, quos Judex justus et summus in præsentem per adversa et diffortunia exercet, purgat et perficit, prout per Isaiam effatur: Excoxi te, et elegi te in camino paupertatis. Ideo dictum est a Sapiente: Tanquam aurum in fornace probavit illos. Vitiosi vero et reprobi in hoc sæculo infeliciter prosperantur, quemadmodum in Job exprimitur: Impii sublevati sunt confortatique divitiis; semen eorum permanet coram eis, et non est super eos virga Dei, exsultantque lusibus; ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt. Horum utrumque tetigit Abraham, dicens damnato diviti epuloni: Recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala; nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris.

Dum igitur Christiano contingit talis adversitas, nequaquam conqueratur et murmuret adversus fortunam, sed divinam circa se providentiam penset, acceptet, regratieturque ei quod circa se egerit sicut circa electos, de quibus in Apocalypsi fatetur: Ego quos amo, arguo et castigo. Per Zachariam quoque dicitur: Ducam eos per ignem, et uram eos sicut uritur argentum, et probabo eos sicut probatur aurum.

Intelligo multiformes illius prodigii fucos. Hoc verissime dici potest de prosperitate terrena, quæ in opulentia rerum, voluptatibus fœdis, honoribus mundi consistit: in quibus scelerata deceptio, fraus infernalis, laqueus hostium crudelissimorum latet et viget; per quæ æmuli animarum, blandissimam familiaritatem confingunt ad eos quos fallere ac secum intolerabili damnationi involvere enitun-

Eccli. v, 14.

Job xxi, 34.

Ps. lxxii, 5-7.

Is. xlviii, 10.

Sap. iii, 6.

Job xxi, 7-9, 11, 13.

Luc. xvi, 25.

Apoc. iii, 19.

Zach. xiii, 9.

tur : quos utique importabili confundunt dolore, dum eos morti imparatos insperate relinquunt in fine impœnitentes, aut solo servili timore, non amore justitiæ, de suis peccatis dolentes. De quibus per Jeremiam Dominus protestatur : Dabo eos in vexationem, et in maledictionem, et in stuporem, et in opprobrium sempiternum. Denique talibus insensatis et intimatoris demò per Jeremiam loquitur Dens æternus : Audi, popule stulte qui non habes eor : me non timebitis, qui posui arenam terminum mari? His etiam convenit quod libro Sapientiæ legitur : Creaturæ factæ sunt in museipulam pedibus insipientium. Aliquid namque decoris, amabilitatis et deliciositatis in creaturis consistit, quo pedes, id est affectus, insipientium creata Creatori præferentium, alliciuntur, capiuntur ac pereunt, quemadmodum mures in museipulam cibum quærentes.

Cujus si naturam, mores ac meritum reminiscare, nec habuisse te in ea aliquid pulchrum nec amisisse cognosces. O quam verum et certum est hoc! Nempe si terrenæ prosperitatis naturam, proprietates et effectus rite perpendas, elare conspicias atque fateberis te in ea nunquam habuisse veram pulchritudinem mentis, id est gratiæ venustatem, splendorem gratiæ ac virtutum, sed potius turpitudinem vitiorum, ac deceptum, exæcatum perditumque fuisse te in ipsis. Ad quod illud

Threnor. IV, Threnorum spiritualiter pertinet : Denigrata est super carbones facies eorum ; et qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercorea. De talibus dixit Psalmista : D

Ps. LII, 2. Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitatibus. Hinc seductis juvenibus postmodum reductis sanetus loentus est Joannes apostolus : Estote floridi, ut marcescatis ; estote temporaliter divites, ut in perpetuum sitis egeni. Unde illustratissimus martyr Sebastianus disseruit : Ab initio mundi hæc vita, ista prosperitas in se sperantes fefellit, se exspectantes decepit, de se præsumentes irrisit ; et ita nullum omnino reddidit certum, ut omnibus pro-

A betur esse mentita. Vita hæc admonet furem ut rapiat, prædonem ut spoliet, iracundum ut sæviat, mendacem ut fallat ; hæc imperat crimina, jubet facinora, suadet injusta : ipsa igitur ducit ad supplicia sempiterna, in quibus dolor renovatur ut sæviat, augmentatur ut exurat, inflammatur ut puniat.

Solebas enim præsentem blandientemque virilibus incessere verbis. Sic et nunc quidam contra vitia prædicant, contra mundi prosperitatem sermocinantur, tentatos afflictosque consolantur ; sed ipsimet vitiis succumbunt, tentationibus superantur, adversis dejiciuntur, ita quod impatientes fiunt ac mœsti. Quorum cuilibet dici potest illud in Job : Ecce docuisti plurimos, et manus lassas roborasti, vacillantes confirmaverunt sermones tui ; nunc autem venit super te plaga, et defecisti, tetigit te, et turbatus es : ubi est timor tuus, fortitudo tua, patientia tua, et perfectio viarum tuarum? Qui ergo præsumit, alios hortari, corripere, docere, castigare, satagat in primis juste et irreprehensibiliter, hoc est ad minus sine mortali conversari peccato, quum in Proverbiis suis Seneca fateatur : Omnis doctor in ratione vitæ peccans, turpior est, quoniam in officio ejus vult esse magister, peccat ; itemque, Perturpe est quod objicitur in objiciente cognosci.

Sed tempus est haurire te aliquid ac degustare molle atque jucundum. Itaque pusillis et nondum exercitatis proponenda sunt documenta, remedia et exempla ex Scripturis et ex Legendis actibusque Sanctorum et ex Vitaspatrum facilia, læta, ædificatoria, ut discant in adversis gaudere, sicut talibus scripsit Apostolus, Tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam : prout de hoc super primum diffusius dictum est. Hæc est « suadela rhetoriæ » nostræ « dulcedinis », ut cum Propheta dicamus : Judicia Domini vera, justificata in semetipsa, desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum, et dulciora super mel et favum ;

Jer. XXXI,
18.

Ibid. v, 21,
22.

Sap. XIV, 11.

Job IV, 3-6.

Thren. IV,
8, 5.

1 Cor. III, 1,

2.

Cf. p. 35 C,

64 D, 131 B

et s.

Ps. XVIII, 10,

11.

Ps. cxviii. et item : Quam dulcia faucibus meis elo-
 103. quia tua ! super mel ori meo. « Cumque
Jacob. v. hac » sit « musica » nostra, ut impleamus
 13. quod Jacobus docet apostolus : Tristatur
Ps. ciii. aliquis vestrum? Oret æquo animo, et psal-
 33. lat. Illud quoque Psalmographi : Cantabo
 Domino in vita mea, psallam Deo meo
 quamdiu sum. Hoc egit Debora prophetis-
Judic. v. sa, quæ in libro Judicium fatetur : Ego
 3. sum, ego sum quæ Domino canam, psal-
 lam Domino Deo Israel.

*Quid est, o homo, quod te in mæstitiam
 luctumque dejecit?* Hoc theologia dicit B
 unicuique inordinate dolenti aut immo-
 derantius contristato, admonens eum ne
 abundantiori absorbeat tristitia. Tan-
 quam dicat : o tu, rationalis creatura, quæ
 ratione ad optima inelinante ac cohortante
 ornaris ac viges, præsertim tu, Christiane,
 qui fidem habes futurorum bonorum, cui
 regna promittuntur cælorum, cur propter
 temporalia damna, tormenta, opprobria
 turbaris ac doles, non advertens nec im-
 plens quod Christus tibi in Evangelio lo-
 quitur, Gaudete in illa hora et exultate, C
 quoniam merces vestra copiosa est in cœ-
 lo? Hoc recolens in corde tuo, spera in
 Domino, diligenter perpendens quod ad
 Corinthios scribit Apostolus, quod super
 omnia verba philosophorum consolatori-
 um est : Id (inquiens) quod in præsentibus
 est momentaneum et leve tribulationis no-
 stræ, supra modum in sublimitate æter-
 num gloriæ pondus operatur in nobis.

*An vero tu pretiosam æstimas abitu-
 ram felicitatem?* Docet nos undique per
 totam seriem Scripturarum theologia, ut D
 omnem transitoriam prosperitatem terre-
 nam desiderio gloriæ æternalis ac Dei
 amore spernamus; et prorsus indignus est
 Deo et beatifica ipsius fruitione, qui ejus
 amore ac tantæ felicitatis affectu asper-
 nari non vult caduca atque carnalia ista.

*Neque enim quod ante oculos situm est
 suffecerit intueri.* In hoc sapiens differt
 a stulto, justus ab impio, spiritualis a car-
 nali, quod sapiens, justus spiritualisque
 homo, oculo cordis ac fidei toto conatu

attendit, contemplatur et appretiatur bona
 divina, spiritualia et æterna, quorum in-
 tuitu et affectu cuncta terrena, carnalia
 et caduca vilipendit ut lutum et stercorea; *Philipp. iii.*
 homo autem insipiens, carnalis, injustus, 8.
 carnalia et terrena omnibus illis, imo et
 universorum creatori Deo bonitatis ac di-
 gnitatis penitus infinitæ, præponit : et
 in hoc, Deo incircumscribibili, superdi-
 gnissimo injuriam facit immensam, cui
 tam vana et vilia anteposit; seque infinita
 quadam insipientia excæcatum demon-
 strat, tam stolidissime eligendo, imo in-
 comparabiliter stultiorem infantulis, qui
 pretiosissimis gemmis ac auro mundissi-
 mo præferunt poma et pira. Nempe in
 Ecclesiastico scriptum est : Deus ab initio *Ecclesi. xv.*
 constituit hominem, et reliquit eum in 14, 18.
 manu consilii sui; posuit ante eum vitam
 et mortem, bonum et malum : quod pla-
 cuerit ei, dabitur illi. Dedit etenim Crea-
 tor essentialiter sapiens ac prorsus om-
 nipotens nobis libertatem eligendi vel
 ipsummet Deum bonum, immensum, et
 bona creata perductiva ad ipsum ac quie-
 tativa in ipso, vel transitoria, vana, ab-
 ductiva ab ipso, trahentia in gehennam;
 præcepitque nobis illa eligere, ista respu-
 ere. Et nonne infinitæ insipientiæ, imo
 insaniam est, mentem ab illo immenso bono
 et a bonis gratiæ ac gloriæ æternalis spon-
 te avertere, atque ad ista vanissima, sum-
 me nociva, perpetuo damnativa eam con-
 vertere?

Denique in Ecclesiaste multa loquitur
 Salomon in persona insipientis, sola car-
 nalia et præsentia attendentis : Stultus *Ecclesi. iv.*
 (inquit) complicat manus suas, et comedit 5, 6.
 carnes suas, dicens, Melior est pugillus
 cum requie, quam plena utraque manus
 cum labore. Et rursus : Quis novit si spi- *Ibid. iii.*
 ritus filiorum Adam ascendat sursum, et 21.
 spiritus jumentorum descendat deorsum?
 Nonne melius est comedere et bibere, et *Ibid. ii.*
 ostendere animæ suæ bona de laboribus 24.
 suis? Itemque : Quid est homo, ut sequi *Ibid. 12.*
 possit Regem factorem suum? Quid ne- *Ibid. vii.*
 cesse est homini majora se quærere, quum 1.

Matth. v.
 12; *Luc. vi.*
 23.

II Cor. iv.
 17.

ignoret quid conducat sibi in vita sua? **A** Multa his consimilia loquitur Salomon illo in libro in tali persona. Verum in eodem libro plura loquitur in persona sapientis ac justi. In cujus persona finaliter ac assertive concludit: Finem loquendi omnes pariter audiamus: Deum time, et mandata ejus observa; hoc est enim omnis homo, et cuncta quæ fiunt, adducet Deus in judicium.

Eccle. xii,
13, 14.

Postremo, quoniam in hoc mundo eventibus fortunæ sumus expositi, oportet nos in omni adversitate patientiam conservare, atque in omni eventu stabiles esse cordisque ancoram in Deo fixam tenere, qui et suos electos multiplici varietati exponit in vita præsentis: sicut ait Psalmista, Quia elevans allisisti me; Job quoque, Elevasti me, et quasi super ventum ponens, elisisti me valide.

Ps. ci, 11

Job xxx, 22

ARTICULUS III

DIFFICULTATUM AC QUESTIONUM HUIUS PRIMÆ PROSÆ BREVIS PROPOSITIO ET ABSOLUTIO.

JOANNES. — Circa præhabita dubium **B** oritur mihi, quid realiter sit ipsa fortuna, an Creator, an creatura. Non Creator, quum de ea jam dicta sint plurima mala, ut quod sit fucata, dolosa, instabilis, caeca, et perfida. Nec videtur esse creatura, quia aut substantia esset, aut accidens. Non substantia, quia nec intellectualis, nec non intellectualis: non intellectualis, quia aut esset angelus, aut spiritus malus, aut homo seu anima rationalis, quorum nullum poterit dici. * Nec accidens, quoniam accidenti nequeunt convenire ea quæ adscribuntur fortunæ. Et quaero, an sit constellatio quædam, an fatum. Præterea, quia frequenter jam remisisti lectorem ad infra dicenda de ipsa fortuna, opto expedireque puto ut eanunc exprimam, quum sine eis nec ista neque præhabita de fortuna, queant clare intelligi. Aliqui quoque exponentes, allegant hic Aristotelem in libro de Bona fortuna (ut dicunt) affirmantem, quod fortuna nihil aliud sit quam Deus. De his igitur cupio plenarie informari, et cur quidam dixerunt, fortunam consistere deam ac numen.

Cf. p. 157
D' et s.

* Alterum
membrum
deficit.

DIONYSIUS. — Grandis ac utilis quæstio, et multa continens membra: ex cujus elu-

cidatione dependet magna ex parte totius hujus intelligentia libri. Itaque Aristoteles secundo Physicorum definiturus fortunam, præmittit quadruplicem divisionem eorum quæ fiunt. Prima est, quod quædam fiunt semper, quædam frequenter: et in his non habet locum fortuna. Secunda divisio, quod quædam fiunt propter hoc, id est ob aliquem finem, quædam non. Tertia divisio, quod eorum quæ fiunt propter hoc, aliqua fiunt a proposito, aliqua a natura. Quarta, quod quædam fiunt per se, quædam per accidens. Ex his descendit ad declarandum, quod fortuna est causa per accidens (in his qui agunt a proposito) eorum effectuum qui contingunt extra frequenter et semper. Reducit quoque fortunam ad causam agentem, id est efficientem, ita quod effectus fortuitus præter intentionem, accidentaliter annexus est effectui causæ efficientis ex ratione et deliberatione agentis: quemadmodum inventio thesauri juncta est fossioni sepulcri ex proposito factæ. Quumque intellectus seu ratio parva non reputet, non dicitur homo fortunatus aut diffortunatus propter parva fortuito evenientia, sed propter ponderanda seu notabilia commoda sive incommoda.

Præterea, quoniam homo operatur per A quam naturalia in ipsis permanserint integra. Quumque juxta præhabita, secundum *Cf. p. 158 A.* practicum intellectum, fortuna dicitur realiter idem quod practicus intellectus : ita Philosophum, ubi minor est intellectus, quod practicus intellectus in quantum ex plus est de fortuna, videtur probabile, proposito operans ob aliquem finem, vocatur causa per se ; in quantum vero est quod in operibus substantiarum separatarum, quæ totaliter intellectuales, imo et causa alicujus rei præter intentionem suam et raro, appellatur fortuna. Unde sicut redit intelligentiæ nuncupantur, parum aut nihil reperitur de ratione effectus fortuiti ac fortunæ, quanquam non videatur absurdum fateri quod interdum tale quid in idem, an homo dicatur operans et causa inveniatur in illis. per se, an practicus intellectus ipsius ; sic et redit in idem, quid horum dicatur fortuna. Nam homo est quod operans, intellectus (seu alia quævis potentia) est quo B operans. Præterea, dicentes potentias animæ esse vires realiter distinctas ab anima, consequenter dicerent fortunam accidens esse et qualitatem ; qui vero opinaretur vires animæ non realiter distingui ab ea, concederet fortunam esse substantiam. Sicque patet quid sit fortuna.

JOANNES. — An de solo intellectu practico humano intelligendum est quod ipse est realiter ipsa fortuna ?

DIONYSIUS. — De intellectu practico creato, quo Deus omnipotens cuncta creavit et assidue multa facit, hoc non potest C naturaliter bene fortunati ? Et utrum ex verificari, quoniam Deus est mens supersapientissima, universa et singula distinctissime atque clarissime in ipso momento seu nunc æternitatis æternaliter sciens ac intuens, juxta illud Ecclesiastici : Oculi Domini multo plus lucidiores sunt super solem, circumspicientes omnes vias hominum ; Domino enim Deo, antequam crearentur, omnia sunt cognita. Porro de substantiis separatis fertur in libro de Causis : Omnis intelligentia est plena formis. Ergo D cognoscunt suos effectus quos in inferioribus istis producunt. An vero universos et singulos effectus, et cuncta quæ eorum effectibus in inferioribus conjuncta sunt quocumque modo et concausaliter consequuntur ad illos effectus, prænoscant ac naturaliter sciant, difficile reor determinare ; et de hoc tam theologi quam philosophi diversimode sensisse noscuntur. Dæmones autem minoris perspicacitatis sunt atque scientiæ quam angeli sancti, quan-

JOANNES. — Communiter dicitur de homine cui prospere succedit, quod habet bonam fortunam, quamvis hoc sæpe contingat.

DIONYSIUS. — Fortuna dupliciter sumitur : primo proprie, sicut nunc definita est ; secundo improprie, pro effectu fortuito, qui in prosperis eufortunium, in adversis diffortunium nominatur : si autem talis effectus frequenter eveniat, minus proprie fortuitus dicitur, et similitudinarie tantum.

JOANNES. — Quomodo aliqui asseruntur naturaliter bene fortunati ? Et utrum ex superioribus atque cœlestibus causis aliqui adjuventur ad hoc ? Et qualiter fortuna dicatur hominibus commoda et incommoda facere ac præstare, quum tamen intellectus practicus hominis non videtur hoc agere, imo nec posse efficere ?

DIONYSIUS. — Jam ingrediamur quasi oceanum. Hic igitur advertendum quod in Summa contra gentiles, libro tertio, loquitur S. Thomas, primo declarans qualiter res et actiones humanæ reducantur ad causas superiores : Electiones, inquit, et voluntates humanæ disponuntur immediate a Deo ; cognitio vero humana ad intellectum pertinens, a Deo mediantibus angelis ordinatur ; ea vero quæ ad corporalia pertinent, sive sint interiora sive exteriora, in usum hominis venientia, a Deo mediantibus angelis ac cœlestibus corporibus dispensantur. Nam omne multiforme atque mutabile ac potens deficere, oportet reduci tanquam in principium in aliquod uniforme, immutabile, cap. 91.

nec valens deficere. Omnia autem quæ in nobis sunt, multiplicia, variabilia et defectibilia sunt. [Porro divina voluntas uniformis est, immutabilis et indeficiens. Oportet ergo omnium voluntatum et electionum motus in divinam voluntatem reduci.] Angelorum autem cognitio est uniformis, quia ab uno simplicissimo Deo totius veritatis fonte accipiunt veritatis notitiam; quæ item in ipsis immobilis est, quia non discurrendo ab effectibus in causas, nec e converso, sed simplici intuitu, puram de rebus veritatem intuentur; est quoque indefectibilis, quoniam rerum naturas seu quidditates intuentur per se ipsas. Oportet ergo quod nostra intellectualis cognitio reguletur per angelorum cognitionem. Conformiter, corpora nostra juxta incessanter alterabilia, defectibilia difformiterque mobilia, et ea quæ in nostrum deveniunt usum, regulari oportet per cœlestium corporum uniformem motum.

cap. 92.

Ex his patet quomodo aliquis dici valeat bene fortunatus. Dicitur namque homini secundum fortunam bene contingere, dum aliquod bonum accidit ei præter intentionem. Contingit autem hominem operantem aliquid operari præter intentionem propriam, non tamen præter intentionem alienius superioris cui ipse subicitur: ut si dominus jubeat servo ire ad locum ad quem dominus ipse jam misit alium servum ignorante isto, tunc obviatio conservi est præter intentionem ipsius, non autem præter intentionem domini mittentis: ideo, quamvis per comparisonem ad hunc servum sit casuale et fortuitum, non tamen per respectum ad dominum; imo sic est aliquid ordinatum. Quum igitur homo secundum corpus suum sit ordinatus sub corporibus cœlestibus, secundum intellectum vero sub angelis, secundum voluntatem autem sub Deo, potest contingere aliquid præter intentionem hominis, quod tamen sit secundum ordinem et influxum cœlestium corporum, vel dispositionem angelorum aut Dei.

Denique, quamvis solus Deus directe ad

A electionem hominis operetur, attamen angelus operatur ad eam per modum persuasionis, actio quoque cœlestium corporum per modum disponentis, in quantum corporales cœlestium corporum impressiones in corpora nostra disponunt ad quasdam electiones. Dum ergo quis ex impressione cœlestium corporum ac superiorum causarum inclinatur ad aliquas sibi utiles actiones, quarum tamen utilitatem ratione propria non cognoscit, et eum hoc ex lumine intellectualium substantiarum illuminatur intellectus ejus ad eadem intelligenda, atque ex actu et instinctu divino inclinatur voluntas ejus ad eligendum aliquid utile sibi cujus rationem ignorat, dicitur bene fortunatus; e contrario quoque, male fortunatus, quando ex superioribus causis ad contraria inclinatur ejus electio, quemadmodum per Jeremiam de quodam præcipitur: *Scribe Jer. xxii. 30* virum istum sterilem, qui in diebus suis non prosperabitur.

Sed in his est differentia attendenda. C Impressiones enim cœlestium corporum in corpora nostra causant in nobis naturales corporum dispositiones: ideo ex dispositione relicta in corpore nostro ex corporis cœlestis influxu, dicitur aliquis non solum bene aut male fortunatus, sed et bene aut male natus, secundum quod dicit Philosophus in Magnis moralibus. Non enim potest intelligi quod hoc ex diversa natura intellectus procedat, quod unus utilia sibi eligat aliusque nociva, præter rationem propriam, quum natura intellectus et voluntatis in omnibus hominibus sit una. Diversitas namque formalis induceret diversitatem secundum speciem; diversitas autem materialis inducit diversitatem secundum numerum. Unde secundum quod intellectus hominis illustratur ad aliquid agendum, vel voluntas a Deo instigatur, non dicitur homo bene natus, sed potius eustoditus vel gubernatus. — Rursus accipienda est circa hoc differentia alia. Nam operatio angeli corporisque cœlestis, est solum ad electionem disponens;

Jer. II, 9.

operatio vero Dei, est sicut perficiens. Quumque dispositio quæ est ex corporis qualitate vel intellectus persuasione, necessitatem ad eligendum non inducat, non semper eligit homo id quod angelus custodiens intendit, neque illud ad quod corpus cœleste inclinatur; semper tamen hoc eligit homo quod Deus operatur in ejus voluntate. Hinc angelorum custodia interdum cassatur (secundum illud Jeremiæ, Curavimus Babylonem, et non est sanata), et multo plus inclinatio cœlestis corporis; divina vero providentia semper est firma. — Est rursus et alia differentia attendenda. Nam quum corpus cœleste non disponat ad electionem nisi in quantum imprimit in corpora nostra, ex quibus incitatur homo ad eligendum per modum quo passiones inducunt ad electionem, omnis dispositio ad electionem quæ est ex corporibus cœlestibus, est per modum alienius passionis: ut quum quis inducitur ad aliquid eligendum per odium, aut amorem, vel iram, vel per aliud tale. Ab angelo autem disponitur homo ad aliquid eligendum per modum intellectualis considerationis, absque passione: quod fit dupliciter. Quandoque enim illuminatur intellectus hominis solum ad cognoscendum quod bonum est aliquid fieri, non autem instruitur de ratione propter quam est bonum, quæ sumitur ex fine. Hinc interdum æstimat homo quod aliquid bonum sit fieri; tamen si quæreretur ab eo quare, responderet se nescire. Ideo, quando pervenerit in finem utilem quem non præconsideravit, erit sibi fortuitum. Dum autem per angelum instruitur quod hoc sit bonum, et de ratione quare sit bonum, quæ ex fine accipitur ac dependet, sic quando pervenerit ad finem quem præconsideravit, non erit fortuitum.

Sciendum quoque, quod sicut vis activa spiritualis naturæ est altior quam corporalis, ita est et universalior: unde non ad omnia ad quæ se extendit humana electio, se extendit dispositio cœlestis corporis. Insuper, quum virtus animæ et angeli

sit particularis respectu virtutis divinæ, quæ est universalis respectu entium universorum: hinc aliquid bonum accidere homini potest præter propriam intentionem, et præter inclinationem cœlestium corporum, ac præter illuminationem angelorum; non autem præter providentiam Dei, quæ est gubernativa quemadmodum et factiva entis in quantum est ens: ideo continet et includit in se cetera omnia. Sicque aliquid fortuitum bonum vel malum potest contingere homini per comparisonem ad ipsum, et per comparisonem ad cœlestia corpora, atque per comparisonem ad angelos, non autem per comparisonem ad Deum. Amplius, quoniam fortuita sunt præter intentionem, bona autem moralia præter intentionem esse non valent, quum in electione consistant; respectu eorum nequit aliquis dici fortunatus bene aut male, quamvis respectu eorum dici possit bene aut male natus, utputa ex naturali dispositione corporis aptus ad electiones virtutum aut vitiorum. Respectu demum exteriorum bonorum, quæ homini evenire possunt præter intentionem, potest homo dici bene natus et bene fortunatus, atque a Deo gubernatus et ab angelis custoditus.

Præterea ex superioribus causis consequitur homo aliud quoque auxilium quantum ad suarum exitus actionum. Quum enim homo eligere habeat et exsequi quæ elegit, in utroque a causis superioribus adjuvatur, interdum vero et impeditur: secundum electionem quidem, ut dictum est, in quantum ad aliquid eligendum disponitur per cœlestia corpora, aut illuminatur per angelorum custodiam, aut inclinatur per operationem divinam; secundum executionem vero, secundum quod ex superioribus causis consequitur robur et efficaciam ad explendum et prosequendum quod elegit: quæ efficacia non solum a Deo sed etiam ab angelis esse potest, sicut etiam a corporibus cœlestibus, in quantum talis efficacia in corpore sita est. Constat namque quod etiam corpora

inanimata quasdam vires et efficacias a cœlestibus sortiuntur corporibus, etiam præter eas quæ ad qualitates activas et passivas elementorum consequuntur: quas etiam certum est cœlestibus corporibus esse subjectas; ut quod magnes attrahit ferrum, habet ex corporis cœlestis virtute. Sic et lapides quidam et herbarum quasdam occultas habent virtutes. Unde nihil prohibet quosdam homines ex influentia cœlestium corporum efficacias quasdam habere in aliquibus operibus faciendis, quas alii non habent; ut quosdam medicos in sanando, agricolas in plantando, milites in expugnando. Verumtamen hanc efficaciam Deus multo perfectius largitur hominibus ad sua opera efficaciter exsequenda: et quantum ad primum auxilium, quod est in eligendo, dicitur hominem dirigere; quoad secundum, dicitur hominem confortare. — Inter quæ duo auxilia est differentia duplex. Prima, quia ex primo auxilio adjuvatur homo tam in his quæ virtuti suæ subduntur quam in aliis; secundum vero auxilium ad ea se tantum extendit quæ virtus hominis potest. Nempe quod homo fodiens sepulcrum inveniat thesaurum, ex nulla hominis virtute procedit: unde respectu talis proventus, adjuvari potest homo in hoc quod instigetur ad quærendum ubi sit thesaurus, non autem in hoc quod ei aliqua virtus detur ad inveniendum thesaurum. In hoc autem quod medicus sanet, et miles in prælio vineat, potest adjuvari in hoc quod eligat convenientia media ad finem atque in hoc quod efficaciter exsequatur, per virtutem a superiori causa adeptam. Sicque primum auxilium universalius est. Secunda differentia est, quia secundum auxilium datur ad prosequendum efficaciter quæ homo intendit; quumque fortuita sint præter intentionem, non potest homo proprie ex tali auxilio dici bene fortunatus, sicut ex primo.

Præterea bene vel male contingit homini secundum fortunam dupliciter. Primo, ipso solo agente: ut dum sepulcrum fodiendo

A invenit thesaurum. Secundo, actione alterius concurrente: ut dum vadens ad forum, invenit inopinate suum debitorem. In primo eventu homo adjuvatur ad hoc quod aliquid bene sibi contingat, per hoc solum quod dirigitur in eligendo illud cui per accidens conjunctum est commodum quod provenit præter suam intentionem; in secundo autem eventu oportet quod uterque agens dirigatur ad eligendum actionem seu motum quo sibi occurrant.

Oportet quoque hic aliud considerare. B Dicitur enim, quod hoc quod homini aliquid bene aut male contingat secundum fortunam, a Deo est, et a corpore cœlesti esse potest: a Deo, in quantum homo a Deo inclinatur ad eligendum aliquid cui conjunctum est commodum aliquod vel incommodum quod eligens non considerat; a corpore quoque cœlesti, in quantum ab illo disponitur ad tale aliquid eligendum. Hoc autem commodum seu incommodum, per comparisonem ad hominem est fortuitum, non autem relatum ad C Deum: attamen relatum ad corpus cœlestis manet fortuitum. Non enim eventus amittit rationem fortuiti, nisi reducatur in causam per se. Virtus autem cœlestis corporis est causa agens non per modum intellectus et electionis, sed naturæ, quæ tendit in unum: si ergo effectus non est unus, non potest per se causa ejus esse virtus aliqua naturalis. Quum vero duo aliqua sibi per accidens junguntur, non sunt vere unum, sed solum per accidens: hinc hujus conjunctionis causa per se esse non valet naturalis. Si ergo iste homo ex impressione cœlestis corporis instigetur per modum passionis ad fodendum sepulcrum; sepulcrum autem et locus thesauri non sunt unum nisi per accidens, quia non habent ad invicem ordinem: hinc virtus cœlestis corporis non potest per se ad totum hoc inclinare, sed aliquis per intellectum agens, quoniam intelligentis est plura ordinare ad unum. Patet quoque quod qui sciret thesaurum esse ibi, posset alium ignorantem mittere ad fodendum

sepulcrum in loco eodem, ut præter intentionem suam inveniret thesaurum. Sic ergo hujusmodi eventus reducti in causam divinam, amittunt rationem fortuiti; non autem, reducti in causam cœlestem.

Per eandem etiam rationem apparet, quod homo non potest universaliter esse bene fortunatus ex virtute cœlesti, sed solum quantum ad hoc vel illud. Dico autem *universaliter*, ut aliquis habeat in natura sua impressionem cœlestis corporis, ita ut eligat semper et in pluribus aliqua quibus per accidens conjuncta sunt aliqua commoda sive incommoda. Natura namque non ordinatur nisi ad unum; ea vero secundum quæ accidit homini bene vel male per fortunam, non sunt reducibilia in aliquod unum, sed sunt indeterminata et infinita, ut secundo dicitur Physicorum. Veruntamen possibile est quod homo ex impressione et inclinatione cœlesti inclinatur ad aliquid eligendum cui jungatur per accidens aliquod commodum, et ex alia aliud, atque ex tertia tertium; non autem ita, quod ex una inclinatione inclinatur ad omnia. Sed ex una dispositione divina potest homo ad omnia dirigi.

JOANNES. — Egregie respondisti.

DIONYSIUS. — Non ego, sed sanctus Doctor, vel potius sanctificator ipsius.

JOANNES. — Quum fortuna sit intellectus practicus in quantum præter intentionem et accidentaliter agens, qui intellectus ut talis nec vituperabilis est neque laudabilis, quia intentio imprimit speciem boni aut mali moralis actui hominis: cur tot mala et vitiosa prædicata adscripta sunt et communiter adscribuntur fortunæ, ut quod est fraudulenta, dolosa, fucata, cæca?

DIONYSIUS. — Sicut jam dictum est, in actibus moralibus, de quorum ratione est quod ex intentione atque proposito procedant, fortuna locum non habet, nec actus fortuitus. Ideo nec virtus nec vitium insunt fortunæ aut actui ejus vere ac proprie, sed metaphorice seu similitudinarie tantum, in quantum effectus fortuiti in-

A certe et inopinate provenientes multos decipiunt, et frequenter indignis eufortunia, justis vero et innocentibus diffortunia accidunt: quod tamen per comparisonem ad providentiam Dei justo ac sapientiali contingit iudicio.

JOANNES. — Quomodo fortuna dicitur talia agere?

DIONYSIUS. — Jam audisti, quod fortuna non est causa per se, nec absolute loquendo convenit ei ratio causæ, sed solum est causa per accidens. Providentia autem Dei est causa omnis boni, et ipsa multa beneficia præstat indignis et multa adversa electis, propter varias rationabiles causas hinc inde expressas. Qualiter autem ex superioribus causis cœlestibus hæc procedant, modo audisti. Cf. p. 168 C.
Cf. p. 82 C' et s., 124 A' et s.

JOANNES. — Qualiter ergo quidam philosophi communiterque idololatræ dixerunt fortunam esse deam et quoddam numen?

DIONYSIUS. — Multipliciter erraverunt. Tamen, quoniam multi illorum posuerunt hominis felicitatem in exterioribus bonis (quæ appellantur bona fortunæ, quia in illis contingunt actus fortuiti), putabant fortunam esse causam felicitatis humanæ, ac homine superiorem, sicque colendam ab homine, quasi esset causa per se. Atamen quidam dixerunt eam cæcam consistere, quia tam inopinate atque improvide agit, et indiscreta videtur, prospera impiis et adversa justis præstando. Hinc depinxerunt fortunam in specie feminæ cæcæ, rotam indesinenter volventis: cujus oculi erant velati; et habuit duplicem vultum, unum album, alium nigrum; frons quoque pro una parte fuit capillata, pro alia parte calva. Per feminam figurabatur instabilitas levitasque fortunæ; per oculos velatos seu cæcos, incertus ejus aspectus ac indiscretus, ut tactum est; per duplicem faciem, respectus eufortunii et diffortunii; per rotam, incessabilis mutatio rerum fortunæ; per rotam volubilem, quod quidam per fortunam ascendunt, quidam descendunt; per partem frontis capillatam, pro-

speritas fortunalis; per partem calvam, A adversitas. Per ista nunc introducta, tam præhabita quam dicenda elarius innotescunt.

JOANNES. — Et quid dicis ad id, quod aliqui dicunt dixissè Philosophum fortunam non aliud esse quam Deum?

DIONYSIUS. — Non videtur allegatio re-

ta, nec consonat dictis Philosophi secundo Physicorum, sicut jam patuit. Sed jam ^{cf. p. 17} tempus est procedendi. Nihilominus de hoc plura possent induci, et oriretur difficultas immensa, quid Aristoteles senserit de providentia Dei et cognitione operationeque ejus circa inferiora. De qua materia infra tractabitur.

METRUM PRIMUM

Hæc quum superba verterit vices dextra,
 Exæstuantis more fertur Euripi.
 Dudum tremendos sæva proterit reges,
 Humilemque victi sublevat fallax vultum.
 Non illa miseros audit aut curat fletus,
 Ultroque gemitus dura quos fecit ridet.
 Sic illa ludit, sic suas probat vires;
 Suisque (*al.* Suique) magnum monstrat ostentum, si quis
 Visatur una stratus ac felix hora.

ARTICULUS IV

EXPLANATIO METRI HUIUS PRIMI.

IN hoc primo hujus secundi libri metro B Philosophia metricè canit quod in prosa præcedente ac sæpius ante prosaice dixit de variabilitate, varietate et feritate fortunæ in suis effectibus, seu de fortuitis ipsis effectibus.

Hæc fortuna fertur, id est, movetur et operatur, *more*, id est juxta consuetudinem. *Euripi*, id est Charybdis, seu æstuarii æquoris, *exæstuantis*, id est ebullientis, *quum verterit vices*, id est, vicissitudines suorum effectuum mutaverit, varie operando, *dextra superba*, id est manu seu C potestate sua, per modum superbi se habendo, nullum curando, nulli parcendo.

Hæc fortuna sæva, infligendo adversa, *proterit*, id est, prosternit ac destruit, *dudum*, id est ab antiquo, *reges*, et per consequens etiam principes inferiores. Ipsa quoque fortuna *fallax* in suis effectibus, et per modum fallentis se habens, *sublevat humilem vultum victi*, id est, hominem per adversa humiliatum exaltat et consolatur per prospera.

Illa fortuna non audit aut curat fletus miseros, id est, lacrimas miserorum et afflictorum quos in adversis relinquit, non liberat; et ipsa *dura* diffortunatis, *ultro ridet*, id est deridet, *gemitus quos fecit*, id est, suspiria et lamenta quæ induxit de-

solatis, ad quos per modum deridentis se habet, eos non sublevando.

Illa fortuna ludit sic, id est, tam diversimode visitat, et instar ludentis se habet, quasi gloriando in istis, et *probat*, id est, exercet ac monstrat, *sic suas vires*; et *monstrat suis*, id est sibi subjectis, *ostentum magnum*, id est grande prodigium seu mirum effectum, *si quis visatur*, id est, si aliquis videatur frequenter, *stratus*, id est prostratus ac miser, *una hora, ac felix*, id est prosper seu eufortunatus eadem hora, id est alia parte ejusdem horæ, B aut hora mox subsequente.

Porro, qualiter ista convenient fortunæ ratione suorum effectuum, et quia per tales modos ac mores se habet, seu juxta modum loquendi vulgarium, dictum est sæpe. Homo quoque per intellectum practicum variis modis agendo, meretur sibi infligi eventus et casus hujusmodi. Verum in Scripturis divinis omnia ista adscribuntur providentiæ, justitiæ et omnipotentiae Dei, qui ista infligit hominibus ad eorum purgationem, probationem, exercitationem, C

profectum. Sicque ait Scriptura primo Regum : Dominus pauperem facit et ditat, humiliat et sublevat; suscitatur de pulvere egenum, ut sedeat cum principibus et solium gloriæ teneat. Hinc in Ecclesiaste habetur : Vidi calumnias quæ sub cælo geruntur, et lacrimas innocentium, et consolatorem neminem, nec posse resistere eorum violentiæ, eunctorum auxilio destitutos; itemque : De carcere et de catenis interdum quis egreditur ad regnum, et alius natus in regno, inopia consumitur. In libro Job quoque de Deo asseritur : Qui dicit regi, Apostata; et vocat duces, impios. Et multa consimilia in libro Job leguntur, videlicet : Deus dissolvit balteum regum, et præcingit fune renes eorum; ducit sacerdotes inglorios, et optimates supplantat. Ubi et sanctus Job ait de Deo : Si flagellat, occidat semel, et non de pœnis innocentium rideat; itemque : Clamo ad te, et non exaudis me; sto, et non respicis me. Quæ verba intelligenda sunt sapienter ac pie, sicut et consimilia verba quæ ex prædominante proferuntur affectu.

PROSA II

VELLEM autem pauca tecum fortunæ ipsius verbis agitare. Tu igitur an jus postulet animadverti. Quid tu, o homo, ream me quotidianis agis querelis? Quam tibi fecimus injuriam? Quæ tua tibi detraximus bona? Quovis iudice de opum dignitatumque mecum possessione contende; et si cujusquam mortalium proprium quid horum esse monstraveris, ego jam tua fuisse quæ repetis, sponte concedam. Quum te de matris utero natura produxit, nudum rebus omnibus inopemque suscepi, meis opibus fovi, et (quod te nunc impatientem nostri facit) favore prona indulgentius educavi, omniumque quæ mei sunt juris affluentia et splendore circumdedi. Nunc mihi retrahere manum libet. Habe gratiam, velut usus alienis: non habes jus querelæ, tanquam prorsus tua perdidideris. Quid igitur ingemiscis? Nulla tibi a nobis est illata violentia. Opes, honores, ceteraque talium, mei sunt juris. Dominam famulæ cognoscunt: mecum veniunt, me abeunte discedunt. Audacter affirmem: si tua forent, quæ amissa conquereris, nullo modo perdidisses. An ego sola meum jus exercere prohibeor? Licet cælo proferre lucidos dies, eosdem-

que tenebrosis noctibus condere. Licet anno terræ vultum nunc floribus frugibusque redimire, nunc nimbis frigoribusque confundere. Jus est mari nunc strato æquore blandiri, nunc procellis ac fluctibus inhorrescere. Nos ad constantiam nostris moribus alienam, inexplata hominum cupiditas alligabit? Hæc nostra vis est, hunc continuum ludum ludimus : rotam volubili orbe versamus; infima summis, summa infimis mutare gaudemus. Ascende, si placet; sed ea lege ne uti quum ludieri mei ratio poscet, descendere injuriam putes. An tu mores ignorabas meos? Nesciebas Cræsum regem Lydorum, Cyro paulo ante formidabilem, mox deinde miserandum, rogi flammis traditum, misso cœlitus imbres defensum? Num te præterit Paulum Persi regis a se capti calamitatibus piæ impendisse lacrimas? Quid tragœdiarum clamor aliud deflet, nisi indiscreto ictu fortunam felicia regna vertentem? Nonne adolescentulus, δύο τούτῃ πύθουζ. τὸν μὲν ἕνα καλῶν, τὸν δὲ ἕτερον καλῶν, in Jovis limine jacere didicisti? Quid si uberius de bonorum parte sumpsisti? Quid si a te non tota discessi? Quid si hæc ipsa mei mutabilitas justa tibi causa est sperandi meliora? Tamen ne animo contabescas, et intra commune omnibus regnum locatus, proprio jure vivere desideres.

ARTICULUS V

EXPOSITIO PROSÆ HUIUS SECUNDÆ.

IN hac prosa Philosophia sub persona A fortuna affatur Boetium, disputans contra eum, quemadmodum in prosa præcedenti in propria persona loquens, hoc egit. Dicuntque aliqui hic esse prosopopœiam, id est, figuram quamdam locutionis qua fingitur nova persona loquens, etiam res inanimata rationeque carens. Sed quum juxta inducta, fortuna realiter sit practicus intellectus, non videtur hoc vere prolatum; nisi dieatur fortuna hic accipi pro effectu fortuito : quod diei non posse patebit. Ait ergo Philosophia :

Vellem autem tecum, o Boeti, pauca agitare, id est disputare et conferre, verbis ipsius fortunæ, id est loquendo in fortunæ persona. Tu igitur an jus postulet animadvertente, id est, considera « an jus », id est justa ratio, « postulet », id est, exigat hoc fieri; vel « an » fortuna « postulet jus », id est rem, rationem causamve justam ad-

A versum te. Et subditur in persona fortunæ :

Quid, id est ad quid, seu cur, tu, o homo, agis, id est, moves et excitas, me querelis quotidianis, imponendo mihi quod injuriose atque fallaciter egerim tecum privando te bonis tuis? Quam tibi fecimus injuriam? quasi dicat, Nullam. Quæ tua tibi detraximus bona? id est, quid abstulimus quod proprie spectet ad te? Nil utique : quia ut patuit sæpe, bona exteriora non sunt propria nec principalia hominis Cf. p. 2 etc.

B bona, nec aliquid quod homini prorsus invito potest auferri [est proprium ejus bonum.]

Quovis judice de opum dignitatumque mecum possessione contende : id est, in foro judicii litiga « mecum », id est contra me, vel ad informationem meam, « quovis judice », id est coram quocumque judice legitimo tu cupis, « de possessione opum »,

Cf. p. 169
A.

id est divitiarum, et « dignitatum », id est officiorum, probando quod tibi debeantur ut propria. Quasi dicat fortuna: Non vereor tuam accusationem, quoniam non sum mihi conscia mali quod mihi imponis: per quod patet justitia mea, quia ut Seneca loquitur, Fatetur facinus qui fugit iudicium. Unde in libro Sapientiae scriptum est: Quum sit timida nequitia, dat testimonium condemnata; semper enim praesumit saeva perturbata conscientia. *Et si monstraveris, id est, efficaciter probaveris, quid horum, id est aliquid rerum exteriorum fortunae subjectarum, esse proprium cujusquam mortalium, id est alicui homini mortali, ita quod conveniat debeatque ei in quantum est creatura rationalis, quia in hoc universi homines sunt aequales; ego jam tua fuisse quae repetis, sponte concedam, id est, voluntarie fatebor tua propria esse divitias et honores atque delicias, quae tibi injuste esse ablata conquereris, et quantum ad sensitivum appetitum recuperare conaris. Quod autem sic tua non sint, probo:*

Quum te de matris utero natura produxit, id est, dum vis generativa parentum ex utero te procreavit. Natura enim est vis insita rebus ex similibus similia procreans: generare autem, nutrire et augere, sunt actus potentiae vegetativae; et in generatione pater se habet active, mater passive. Natura quoque potest intelligi summa et prima natura naturans, quae Deus est; item, natura coelestis, puta vis coelestibus corporibus insita, ad inferiorum generationem concurrens, quum et Philosophus dicat, Homo generat hominem et sol. Nudum rebus omnibus inopemque suscepi, id est, accepi te prodeuntem ex angustiis uteri in lucem saeculi hujus, nec vestitum, nec coopertum, neque ornatum forinsecus, ac « inopem », id est omnibus indigentem, non valentem te ipsum juvare in aliquo. Unde sanctus Job fassus est: Nudus egressus sum de utero matris meae; atque

A quid possumus. Denique de hac humanae generationis miseria scriptum est plenius in libro Sapientiae: Sum quidem et ego mortalis homo, et in ventre matris figuratus sum caro; et natus decidi in terram, et primam vocem similem omnibus emisi plorans; in involumentis et curis magnis nutritus sum.

B Te *meis opibus fovi*, id est, temporalibus, terrenis divitiis atque corporeis alimoniis instabilitati atque mutationibus fortunae subjectis, te enutrivisti. In omnibus his fortuna accipitur multum extense, imo improprie, pro mutabilibus rebus, circa quas versatur fortuna. Nam et infantulorum nutritio, sicut et eorum generatio, a proposito est parentum communiter, non a fortuna proprie sumpta, ut est causa per accidens [eorum effectuum qui contingunt] extra frequenter et semper: et ita educatio et generatio illa non sunt actus fortuiti, multoque verius ac aptius exponuntur hae de providentia Dei omnia gubernante. Unde et totus iste modus loquendi improprie est: praesertim quum neque secundum theologos neque secundum meliores philosophos fortuna sit reatrix rerum humanarum et inferiorum, neque collatrix neque ablatrice divitiarum, sed providentia supergloriosissimi Dei, et secundarum ordo causarum, juxta institutionem supersapientissimae ac providentissimae primae causae. Divitiae enim communiter ab hominibus sunt intentae, et ex proposito acquiruntur, possidentur, conservantur et expenduntur; effectus autem fortuiti praeter intentionem ac raro contingunt.

C *Et quid te nunc impatientem nostri facit?* id est, « quid » modo « te » efficit « impatientem » adversus nos, seu de nostris effectibus? quasi dicat: Non habes ad hoc rationabilem causam. *Favore prona*, id est ex pio « favore prona » ad benefaciendum, *educavi indulgentius*, id est multum indulgenter ac large, *omniumque quae mei sunt juris*, id est omnium temporalium et fortunalium rerum, *affluentia et splendore*, id est abundantia et honore,

circumlecti te, id est, undique te ornavi: in quibus æstimor jus habere, quamvis proprie loquendo non habeam. *Nunc mihi retrahere manum libet*, id est, placet mihi jam pristina beneficia tibi auferre. *Habes gratiam*, id est, gratiose tecum egi, et gratuita a me beneficia suscepisti, *velut usus alienis*, id est, tanquam qui jam diu utens fuisti exterioribus bonis, quæ extra te sunt, nec propria tibi, ut dictum est sæpe. *Non habes jus* (id est justam causam) *querelæ, tanquam prorsus tuam perdidideris*, quum non fuerint propria tua.

Cf. p. 21 C.
etc.

Quid igitur ingemiscis, id est, ex mœrore suspiras? *Nulla tibi a nobis est illata violentia. Opes, honores, ceteraque talium, mei sunt juris*, quantum ad hoc quod interdum proveniunt ac contingunt præter intentionem recipientis. *Dominam famulæ cognoscunt*, id est, res istæ mihi sunt subditæ, et per modum recognoscentis, se habent ad me; *mecum veniunt*, dum per prospera accedo, *me abeunte* per adversa, *discedunt*. *Audacter affirmem*, id est, fiduciale dixerim: *si tua forent exteriora*, tanquam propria et connaturalia tibi, *quæ amissa*, id est tibi ablata, *conquereris, nullo modo perdidisses* ea. Proprium enim non separatur a suo subjecto; et quod connaturale est enti, non removetur ab eo quamdiu in suo permanet esse.

An ego sola meum jus exercere prohibeor? quasi dicat fortuna: Licitum est mihi quod connaturale est mihi, videlicet variis modis operari in rebus. Et hoc consequenter probat per consimilia quædam.

Licet celo, id est orbi cœlesti, in quo sol movetur, *proferre* per influentiam luminis solis, id est producere, *lucidos dies, eosdemque tenebrosis noctibus condere*, id est abscondere, dum sol occumbit: quod facit non aliquid influendo, quoniam tenebræ non sunt ejus positivum; sed lucem prius diffusam non conservando, quoniam lux diffusa dependet a luminari in esse et conservari.

Subditur quoque ad idem similitudo secunda. *Licet anno terræ vultum nunc flo-*

ribus frugibusque redimire, id est, anno convenit in ipso vere et æstate superficiem terræ floseulis atque segetibus decorare: non quod annus aut tempus hæc agant; sed sol accedens in zodiaco, causat hæc suo motu, lumine et influxu. Tempus autem potius causat defectum, juxta illud verbum commune: Omnia quæ sunt in tempore, tempore labascunt et tabescunt. Propter quod, quando, prout est prædicamentum, dicitur infectio quædam relicta in re temporali ex adjacentia temporis, secundum Gilbertum. *Nunc*, puta in hieme, *nimbis*, id est imbribus, *frigoribusque confundere*, id est conturbare.

Tertia similitudo est: *Jus*, id est naturalis virtus seu proprietas, *est mari nunc strato æquore blandiri*, id est interdum tranquillum se exhibere « æquore strato », id est, ipsa aqua marina quiescente per planum; *nunc*, id est aliis vicibus, *procellis ac fluctibus inhorrescere*, id est terribiliter apparere. Quod qualiter accidat, dictum est super primum.

Cf. p. 83
148 C e

Nos ad constantiam nostris moribus alienam, inexpleta hominum cupiditas alligabit? Hoc interrogative et negative legendum est, quasi conclusio ex præhabitis sequens, quasi dicat fortuna: « Inexpleta », id est insatiabilis, « cupiditas hominum » non utique « alligabit », id est, non reprimet nec constringet, « nos ad constantiam », id est uniformem processum stabilemque eventum, « alienam moribus nostris », id est nostris proprietatibus ac modis agendi extraneam, inconsuetam, contrariam. Nempe ut ait Damascenus: Nihil expers est naturali et propria actione. Et modus agendi sequitur modum essendi. Ideo, quum de ratione fortunæ sit præter intentionem, inopinate, multipliciter se habere ac fortunatos respicere, seu causam per accidens esse, constat quod fortunæ contrarium sit semper eodem modo operari ac visitare mortales; nec cupiditas optantium jugiter prosperari ac ditari potest ad hoc fortunam arctare, quia nec aliquid assuescit ad id quod

est suæ specificæ rationi directe ac immediate contrarium.

Hæc inconstantia est nostra vis, id est potestas qua nunc per prospera, nunc per adversa visitamus expositos nostris eventibus; *hunc continuum ludum ludimus*, id est, tali difformitate gaudemus. *Rotam volubili orbe versamus*, id est, varietatem istam eventuum instar rotæ frequenter mutamus, et regyramus circulo circum-eunte, prout præcedenti prosa expositum est; *infima summis, summa infimis mutare gaudemus*, id est, delectabile nobis est quosdam ab eminenti prosperitate ad vehementem adversitatem dejicere, et econtra: unicuique enim jucundum est naturalem ac propriam operationem exercere.

Ascende, si placet, hanc rotam, id est variabilitatem, primo prosperitatem apprehendendo, quæ est quasi ascensus et eminentior pars rotæ fortunæ, *sed ea lege*, id est hac conditione et pacto isto, *ne uti*, id est ut non, *quum ludicri mei ratio poscet*, id est, jus et proprietas ludi mei requirit, *descendere*, id est adversitatibus subjacere, *injuriam putes*, sed consuetum cursum fortunæ.

Amplius fortuna adhuc non cessat informare Boetium. *An tu mores ignorabas meos?* quasi dicat: Noveras utique quod varii sunt eventus mei. *Nesciebas Cræsum illum regem Lydorum, Cyro paulo ante formidabilem, mox deinde miserandum, rogi flammis traditum* ab ipso Cyro rege Persarum, quia quum Cyrus prævaluisset, et Cræsum « regem Lydorum », id est hominum in regno Lydiæ commorantium, captivasset (unde per Isaiam Dominus ait, *Mittam ex eis qui salvati fuerint, in Africam et Lydiam*), fecit eum arbori alligari, circumpositis undique lignis accensis, ut combureretur, sicque tradidit eum « flammis rogi », id est ignis, *misso cœlitus imbre defensum?* quia dum Cyrus rex recessisset, copiosa pluvia de cœlo descendens ignem illum exstinxit, et sic Cræsus evasit: in quo facto apparuit fortunæ mutatio.

A Iste est Cyrus de quo in Isaia conscriptum est: Hæc dicit Dominus christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ei gentes. Qui Cyrus loquitur in Esdra, libro primo: Omnia regna terræ dedit mihi Deus cœli. Porro Cræsus iste fuit rex in orientalibus regnis, et fortiter restitit Cyro: propter quod captum Cræsum Cyrus comburere voluit; sed præfacto modo evasit. Nihilo minus (ut narratur) postmodum ab adversario quodam victus, fuit suspensus: et ita fuit mutationi fortunali evidenter subjectus, sicut et ipse Cyrus, qui quum undique triumphasset, a regina Amazonum captus, capite est truncatus: cujus caput ipsa projici fecit in vas cruore repletum, dicens, Sanguinem semper sitiisti, jam usque ad satietatem sanguinem bibe.

Num te præterit, id est, an memoriam tuam elapsam est, *Paulum Persæ* regis a se capti calamitatibus piis impendisse lacrimas*, id est, ipsum « Paulum » senatorem seu consulem Romanorum « impendisse lacrimas piis calamitatibus Persæ regis a se capti ». Hic etenim Paulus quum cepisset regem Persam, id est regem quemdam Persarum, vel regem nomine Persen, ditissimum, et eum vidisset sibi substratum, condoluit ejus miseriis, et perpendens in illo fortunæ fallaciam, ac sibi ipsi posse similia evenire, ex compassione flens, ipsum dimisit.

Consequenter probat instabilitatem et variationem fortunæ per carmina poetarum. *Quid tragœdiarum clamor*, id est decantatio seu vociferatio carminum poeticorum quæ appellantur tragœdiæ, *aliud deflet, nisi indiscreto ictu fortunam felicitia regna versantem**, id est, nisi quod fortuna versat, id est, frequenter vertit, « felicitia regna », id est regna prosperitate gaudentia, in adversitatem et dejectionem, « ictu indiscreto », id est percussione et plaga improvisa, vel certe improvida, in quantum interdum regna meliora a peioribus devastantur? Est autem tragœdia scriptura carminum poetarum, a prosperi-

Is. XLV, 1.

1 Esdr. 1, 2.

Cf. p. 164 A,
173 C' ets.

* Persi

C

D

Is. LXVI, 19.

* vertentem

tate incipiens, et in adversitatibus terminans. Et dicitur ἀπὸ τοῦ τραγῶν, hoc est ab hireo, et τῆς φῶδης, id est cantu : quoniam talium carminum modulatores remunerari solebant hireo, quod est animal foetidum, eo quod carmina in adversitatum foetore terminabantur.

Deinde idem declarat per figurationem poeticam. *Nonne adolescentulus. ὄσο τοὺς πύθους, τὸν μὲν ἐν κακῶν, τὸν δὲ ἑτερον καλῶν, in Jovis limine jacere didicisti?* id est, in adolescentia tua utique didicisti ex dictis Homeri poetæ, quod in limine domus Jovis jaceant duo dolia vini, unum dolium vini boni, aliud vini mali : intelligendo per domum Jovis, Jovis habitationem terrestrem, seu mundum inferiorem seu sublunarem, cujus limen est ingressus ad vitam hanc : et per duo dolia vini designatur degustatio et experientia prosperitatum et adversitatum. De quibus duobus doliis universæ terrigenæ aliquid sumunt, nunc læta et prospera, nunc adversa et tristia sentiendo, secundum majus et minus, quoniam unus plus, alius minus de utroque degustat.

Postremo brevibus rationibus probat Boetium non debere propter diffortunia sua immoderate tristari. *Quid si uberius de bonorum parte sumpsisti?* id est, « quid » dicis aut sentis vel respondes, o Boeti, « si » (pro quia) « sumpsisti uberius », id est abundantius, « de parte bonorum », id est de pertinentibus ad prosperitatem? Pluribus namque annis abundasti in divitiis, honoribus, fama, familia, fecunditate proles, atque solatio bonæ ac carissimæ conjugis, amicorum et propinquorum, et corporis sanitate. Non ergo conqueri debes, si jam aliquid de parte sentis malorum, id est adversitatum. *Quid*

A respondes *si* (pro quia) *a te non discessi tota*, id est totaliter, auferendo tibi omnia ad eufortunium pertinentia? Adhuc enim remanent tibi filii et amici, uxor, et sanitas integra, ratio, prudentia, scientia, virtus : ergo non debes absorberi tristitia. *Quid* dicis et consequens esse putas, *si hac ipsa mei mutabilitas justa tibi causa est sperandi meliora*, id est prosperiora, quum dictum sit sæpe fortunam non diu eodem vultu respicere aliquem, et in rota fortunæ unum ascendere aliumque descendere, atque post tempestatem sequi frequenter tranquillitatem?

Tamen ne animo contabescas, id est, hoc hortor, hoc opto, id deprecor, ne mente dejiciaris aut mœstitia consumaris, *et ne intra commune omnibus regnum locatus*, id est, hoc hortor ne tu « locatus », id est positus, degens ac peregrinans, in hoc sæculo inferiori instabili, quod est communis mortalium mansio, ad quod providentia Dei pertingit et regnat in eo, *proprio jure vivere desideres*, id est, cupias ad libitum solis prosperis gloriari, et a communi lege secludi, ita quod « proprio jure », id est privilegio tibi proprio, vivas, quum jam dictum sit quod universi mortales in terra hac nunc lætis et prosperis, nunc adversis et tristibus afficiantur, et præsumptuosum esset præ omnibus velle privilegiari. Nempe, quum homo sit quid mixtum et de multis compositum, necesse est sibi adversa accidere, ac variis passionibus animæ ac necessitatibus corporis immutari, quia ut septimo dicitur Ethicorum : Quo natura est simplicior, eo et actio magis simplex consistit ; et e converso, quo compositior est natura, eo in operationibus suis est magis diversa, variabilis, multiformis.

ARTICULUS VI

DE SPIRITUALI INTELLIGENTIA HUIUS PROSÆ SECUNDÆ.

VELLEM autem pauca tecum fortunæ *A* ipsius verbis agitare. Quum juxta præhabita effectus fortuiti ex fonte divinæ providentiæ proficiscantur, per fortunam hoc loco, non litteraliter, sed anagogice, æterna et increata Dei providentia potest intelligi. Hæc ergo homini de diffortuniis et dispositionibus Dei circa se conquerenti, et propter adversa adversus Dei judicia murmuranti, sic ait :

Quid tu, o homo, ream me quotidianis agis et impugnas querelis? Tales quippe sunt perfidi quidam, quemadmodum olim in veteri Testamento, de quibus per Malachiam loquitur Dominus : Invaluerunt super me verba vestra, et dixistis : Vanus est qui servit Domino, et quod emolumentum quia custodivimus præcepta ejus? Sunt quippe nonnulli qui dum cernunt impios prosperari et justos adversitatibus premi, scandalizantur, arbitantes quasi inutile esse Deo servire; et vel dubitant de providentia Dei, ut eam esse non credant, aut certe, quod pessimum est, justam et sapientem esse non opinantur, quasi in hac vita sit retributio ultima, et tanquam temporalis prosperitas sit justitiæ merces. Tales in prosperis gratias agunt, in adversis autem deficiunt. Unde de talium unoquoque dicitur Deo in Psalmo : Confitebitur tibi quum benefeceris ei. Talem fuisse beatum Job Satan suspicans, dixit Domino : Numquid frustra timet Job Deum? Nonne tu vallasti eum et domum ejus universamque substantiam per circuitum? Sed extende paululum manum tuam, et tange cuncta quæ possidet, nisi in faciem benedixerit tibi. Denique tales sunt homines excæcati et indurati in vitiis, qui nec æquanimiter ferunt si increpentur et in-

formentur, in quibus aut parva, aut pene nulla videtur consistere fides. De quibus scriptum est in Isaia : Dicunt adspicientibus, Nolite adspicere nobis ea quæ recta sunt, loquimini nobis placentia, videte nobis errores. De talibus in fide providentiæ Dei nutantibus rursus loquitur Deus per Isaiam : Quasi si lutum contra figulum cogitet, et dicat opus factori suo, Non fecisti me, et figmentum dicat fictori suo, Non intelligis; sic omnes quorum sunt in tenebris opera, et dicunt : Quis videt nos? et quis novit nos?

Quam tibi fecimus injuriam? Hoc omnipotens Deus dicit his qui murmurant, conquerentes eo quod Deus non dederit eis tot tantaque bona naturæ aut gratiæ seu fortunæ ut aliis multis. Imo et quidam iniquitates suas retorquent in Deum, eo quod ipsos relinquat, aut per gratiam non præveniat seu præservet, quasi ex parte Dei defectus sit, et non magis ex parte ipsorum. De quibus ait Psalmista : Quoniam declinaverunt in te mala, cogitaverunt consilia quæ non potuerunt stabilire. Et quamvis ab exordio mundi Creator altissimus eminentiora dona naturæ atque charismata gratiæ præstitit uni creaturæ quam alteri, nulli tamen fecit injuriam, quoniam nulli exstitit obligatus. Et prima illa donatio non fuit secundum recipientium merita, sed secundum beneplacitum dantis, ex sola bonitate et liberalitate ipsius : velut si dives det uni pauperi plus quam alteri, non obligatus eorum alicui, per talem inæqualem donationem nulli eorum injuriatur. Hinc in Evangelio loquitur : Volo huic dare sicut et tibi. An non licet mihi quod volo facere? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?

Is. xxx, 10.

Ibid. xxix,

16.

Ibid. 15.

Ps. xx, 12.

Matth. xx, 14, 15.

Cf. p. 171
A' et s.Malach iii,
13, 14.Ps. xlviii,
19.

Job i, 9-11.

- Origenes. Circa hoc unus magnorum in libris Periar- A compositus Deo ; et si voluerit cum eo
chon et Stromatum invenitur non medio- contendere, non poterit ei respondere
eriter deviasse. unum pro mille. Qui demum præsumpse-
rit se ipsum inaniter excusare, advertat ac
vereatur quod Dominus comminatur per
Jeremiam : Eccc ego iudicio contendam
tecum, eo quod dixeris, Non peccavi. Jer. II.
- Hinc subditur : *Quæ tua tibi detraxi-
mus bona?* Constat certissime, quod justus
et superditissimus Deus nulli negat aut
tollit quod illi debetur : imo unicuique ul-
tra debitum elargitur, sed et supra condi-
gnum remunerat, et infra condignum pun-
nit. Propter quod scriptum est : Deus dat
omnibus affluenter, et non impropere-
t. Jacob. I, 5.
- Nihilominus ingratis ac recidivantibus
collata gratiæ dona justissime aufert, quæ
tamen pœnitentibus misericordissime red-
dit. Juxta præfactum loquendi modum
etiam per Michæam loquitur Deus : Popule
meus, quid feci tibi ? aut quid molestus
tui ? Responde mihi. Mich. VI, 3.
- Quovis iudice necum contende.* Ecce
quam infinita est Dei dignatio. Certe san-
ctus Job virtutes suas describens, inter ce-
tera protestatur : Si contempsi iudicium
subire cum servo meo. Et en Dominus
majestatis, Deus excellentiæ infinitæ di-
gnatur se cum homine in iudicio ejus-
cumque iudicis recti exponere. Unde per
Ezechielem filiis Israel dixit : Addueam
vos in desertum populorum, et iudicabor
vobiscum ibi facie ad faciem. Ad quem
locutus est David : Tibi soli peccavi, ut
justificeris in sermonibus tuis, et vineas
quum iudicaris. Nempe, quum Deus coram
intelligentibus pandit quæ et quanta bona
fecerit nobis, quæ etiam quantaque mala
retribuimus ei, iudicatur a sapientibus
vere bonus ac justus, nos vero pravi, in-
grati ac pessimi. Ideo in Michæa habetur :
Judicium Domini cum populo suo, et cum
Israel dijudicabitur. Sed absit a nobis ut
cum Deo præsumamus contendere iudicio.
Imo nec excusemus, sed accusemus, humi-
liemus, prosternamus nos coram ipso, di-
centes : Non intres in iudicium cum servis
tuis ; et rursus, Non secundum peccata
nostra facias nobis. Confugiamus ad piissi-
mum Salvatorem, quem ferre non possu-
mus iudicem justum, scientes quam vere
in Job dicatur : Non justificatur homo
compositus Deo ; et si voluerit cum eo
contendere, non poterit ei respondere
unum pro mille. Qui demum præsumpse-
rit se ipsum inaniter excusare, advertat ac
vereatur quod Dominus comminatur per
Jeremiam : Eccc ego iudicio contendam
tecum, eo quod dixeris, Non peccavi. Jer. II.
- Et si cujusquam mortalium proprium
quid horum esse monstraveris, ego jam
tua fuisse quæ repetis, sponte concedam.*
Universi homines natura æquales sunt, et
solis accidentalibus directe differre dicun-
tur. Hinc divitiæ et honores adventicia bo-
na sunt, non propria hominis bona : imo
nec principalia hominis bona consistunt,
quæ invito queunt auferri. De talium ergo
amissione non est inordinate dolendum
(præsertim quum pluribus obsint quam
prosint ad salutem), sed incomparabiliter
plus de Dei offensa, de perditione caritatis
ac gratiæ et supernaturalium charismatum
Spiritus Sancti : et hunc dolorem vera re-
quirit contritio. Præterea nec ipsa natura-
lia quæ habemus, nec corpus, nec anima
nostra sic nostra sunt, quasi non aliunde
receperimus ea, dicente Apostolo : Quid
habes quod non accepisti ? In quorumlibet
ergo horum amissione, infirmitate, muti-
latione patientiam amplectamur, dicentes
illud Job : Dominus dedit, Dominus abstu-
lit ; sicut Domino placuit, ita factum est :
sit nomen Domini benedictum. 1 Cor. II.
- Quum te de matris utero natura pro-
duxit, nudum rebus omnibus inopemque
suscepi.* Omnes enim nascimur filii iræ,
privati originali justitia. Te *meis opibus
fovi.* In sacramento namque Baptismatis
veterem hominem exuentes, innocentiam
veste induimur, a peccato originali purga-
mur, caritate ceterisque infusis virtutibus
et septem donis Spiritus Sancti ditamur et
decoramur : quibus spiritualiter educamur
dum ad discretionis pervenerimus annos,
nisi propria negligentia perdiderimus ea.
*Omnium quæ mei sunt juris affluentia
et splendore circumdedi te.* Innumerabili-
bus etenim beneficiis, spiritualibus et cor-
poralibus, generalibus et specialibus, na-
 Ephes. II.
 Job I, 2

turalibus et supernaturalibus, ecclesiasticis sacramentis, prævenit, ornavit sublimavitque nos Dominus Deus noster. Et vere ac excellenter dicere possumus illud Deuteronomii : Non est alia natio tam grandis quæ habeat deos appropinquantes sibi, sicut adest nobis Dominus Deus et observationibus nostris; illud quoque in Psalmo, Non fecit taliter omni nationi; atque quod alibi scriptum est, Beati sumus nos, quoniam quæ Deo placita sunt, manifesta sunt nobis.

Nunc mihi retrahere manum libet, id est, per adversa vos exercere, patientiam vestram probare, gratiam consolationis suspendere, tentationibus inimicorum exponere, ut propriam fragilitatem et defectuositatem per experientiam cognoscentes, discatis in solo Deo confidere, eum jugiter invocare, vos ipsos semper despiciere. Hinc in Deuteronomio Moyses loquitur : Recordaberis cuncti itineris per quod adduxit te Dominus Deus tuus, ut affligeret te atque tentaret, et nota fierent quæ versabantur in animo tuo, utrum custodires mandata illius, an non.

Non habes jus querelæ, tanquam prorsus tua perdidideris. Omnino sic est, quum et merita nostra sint Dei dona. *Opes, honores, ceteraque talium, mei sunt juris :* non solum opes temporales, verum etiam spirituales, et universi honores, quemadmodum primo Paralipomenon David fatetur : Tua est, Domine, magnificentia, et potestas, et gloria, atque victoria, tuæ divitiæ, tua sunt omnia; et quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi. Hinc in Pro-

Dominam famulæ cognoscunt. Domina et regina omnium rerum et causarum, est providentia superbeatissimi Dei, cujus ancillæ et instrumenta sunt omnes causæ secundæ creatæ, subservientes causæ primæ et summæ providentiæ ejus, ac eam sequentes, cum ea accedentes et cum ea recedentes, sine cujus conservatione nil

penitus agere nec ad momentum valent subsistere. Verumtamen, proprie dicitur Deus venire ad eos quibus caritatem et gratiam gratum facientem infundit, auget et perficit, et ab illis recedere quibus eas aufert juste. Quumque incerti simus an in caritate et gratia simus, recte apud Job asseritur : Si venerit ad me, non videbo eum; si recesserit, non intelligam.

An ego sola meum jus exercere prohibeor? Jus Dei omnipotentis est omnia liberrime operari, non necessitate aliqua naturali, ut putabant quidam philosophi. Unde ad Ephesios testatur Apostolus : Deus operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ. Nempe, quum ipse sit causa simpliciter prima, ipse independenter est agens, et ejus sapientia ac voluntas est prima rerum mensura et regula : causa, inquam, mensura et regula omnis justitiæ ac virtutis, omnis sanctitatis, veritatis, sapientiæ, rectitudinis, ordinis ac decoris. Cui proprium est cuncta ad libitum agere : et eo ipso quo aliquid sibi placet, bonum est; quo displicet, malum est. Ideo in libro Sapientiæ dicitur Deo : Virtus tua justitiæ initium est. Porro nulli ceterorum agere licet, nisi secundum mensuram et legem sibi a Deo præfixam.

Hæc nostra vis est, id est, ista est nostra omnipotentia nulli subjecta, ad nihil arctata, super omnem rerum cursum ordinemque consistens, universa ad nutum disponens. Hoc Nabuchodonosor rex expertus fatetur : Juxta voluntatem suam facit, tam in virtutibus cœli quam in habitatoribus terræ; et non est qui resistat manui ejus, et dicat ei, Quare sic fecisti? Unde et ipse Altissimus per Jeremiam effatur : Quis similis mei? et quis sustinebit me? et quis est iste pastor qui resistat vultui meo?

Hunc continuum ludum ludimus. Deus cujus sapientiæ non est finis, tam variis modis agit in rebus, tam multipliciter ac multiformiter operatur in rationalibus creaturis, ut nemo concipere, nullus exprimere queat. Insuper in cordibus electorum,

Deut. iv, 7.

Ps. cxlvii, 20.
Baruch iv, 4.

Deut. vii, 2.

I Par. xxix, 11, 12, 14.

Prov. iii, 16.

Eccle. ix, 1.

Job ix, 11.

Ephes. i, 11.

Sup. xii, 16.

Dan. iv, 32.

Jer. xlix, 19.

Ps. cxlvi, 5.

in animabus puris ac fervidis, præsertim in mentibus contemplativis, quemdam ineffabilem ac cœliformem exercet ludum amoris per secretos accessus, per visitationes gratiosas, per consolationes internas, per amplexus duleissimos deificæ caritatis. sed et per dispensativas subtractiones consuetæ dulcedinis, alacritatis et jucunditatis, quatenus ipse denuo requiratur avidius. Hinc quippe increata Sapientia, Verbum Patris, Unigenitus Dei, in Proverbiis testatur : Quando præparabat cœlos aderam, et delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore, ludens in orbe terrarum ; et deliciae meæ, esse cum filiis hominum. Hic ludus providentiæ Dei est gloriosa, incomprehensibilis et delectabilis operatio ejus. Unde et in Psalmo cantatur : Sit gloria Domini in sæculum ; lætabitur Dominus in operibus suis.

Prov. viii,
27, 30, 31.

Ps. ciii, 31.

Rotam volubili orbe versamus ; infima summis, summa infimis mutare gaudeamus. Invariabilis Deus in se ipso immobilis permanens, dat cuncta moveri, et nunc adversa, nunc prospera influit ; tamque mirabilia et profunda, tam multiplicia et diversa, tam secreta et imperscrutabilia sunt judicia et opera ejus in creaturis, præsertim in hominibus, ut omnem admirationem et loquelam prorsus excedant, in tantum ut quibusdam etiam famosis visum sit aliquando actus hominum non gubernari a Deo, nec cadere sub providentiâ ejus, sicut de hoc S. Augustinus in libris de Trinitate Dei hinc inde tractat diffuse. Imo et Vas electionis exclamat :

Rom. xi, 33.

O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei ! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus ! Hinc quidam sanctorum Patrum, ut in Vitaspatrium narratur, in consideratione mirabilium operum Dei deficiens, frequentius exoravit : Domine, ostende mihi judicia tua. Tandem misit Dominus angelum suum ad illum. Cum quo angelo quum sanctus vir ille triduo ambulasset per eremum, nesciens quod angelus esset, vehementissimam habuit displicentiam in operibus

Angeli, quia omnino injusta et irrationalia videbantur. Unde et dixit tertio die ad angelum : Recede a me, quoniam cuncta quæ agis perversa sunt. Tunc angelus manifestavit se sancto viro, et rationem operum suorum exposuit ei. Quibus auditis, vir ille glorificavit Deum, et omnia ejus judicia perhibuit esse rectissima. Hinc in Apocalypsi fertur : Magna et mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens ; justæ et veræ sunt viæ tuæ, Rex sæculorum : quis non timebit te et magnificabit nomen tuum ? Denique in his Deus gaudet mutare et eum gaudio mutat « infima summis » et e converso, humiles exaltando, superbos humiliando ; nunc unum regno privando, nunc alteri dando triumphum ; jam vitiosos et pessimos plenarie convertendo et ad sanctitatem eximiam perducendo, jam quosdam multum devotos paulatim et tandem totaliter juste relinquendo.

Apoc. 3, 4.

Ascende, si placet, rotam vicissitudinis hujus ; sed ea lege ne descenderè injuriam putes : id est, noli sic quærere consolationes, ut renuas pati afflictiones, quoniam si compatimur, et conregnabimus, ut docet Apostolus. Qui rursus affirmat : Si socii passionum fuerimus, erimus et consolationis. Verum, ut ait Salvator, sunt quidam qui ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt.

Rom. vi
17 ; *II Th*
ii, 12.

II Cor. i

Luc. viii,

An tu mores meos ignorabas ? Tu qui ad Dei servitatem accedis, hanc esse consuetudinem divinæ providentiæ scias, quod electos suos multipliciter ac frequenter, imo et acriter sæpe exercet. Unde fatentur : Transivimus per ignem et aquam. Apostolus quoque : Per multas (inquit) tribulationes oportet nos intrare in regnum cœlorum ; itemque, Non coronatur nisi qui legitime certaverit. Ideo adimple quod in Ecclesiastico scriptum est : Fili, accedens ad servitatem Dei, sta in timore, et præpara animam tuam ad tentationem.

Ps. lxxv,

Act. xiv,

II Tim. ii

Eccli. ii

Præterea ei quod dicitur in hac prosa de duobus doliis vini in limine domus Jo-

vis, simile esse videtur quod Jeremias vi-
disse se refert in introitu templi ealathos
duos, in quorum uno erant ficus opti-
mæ, in alio pessimæ. Sed brevitati studen-
dum est.

*Quid si uberius de bonorum parte sum-
psisti? Hoc in omni tentatione et tribula-
tione consolari nos debet et roborare, quod
prudentia Dei tam frequenter et copiose
adfuit nobis, quod toties et tam diu in tot
tantisque sceleribus nobis pepercit, nec
unquam in toto reliquit nos, imo inde-
sinenter parata est pœnitentibus indul-
gere, redeuntes ad pristinam gratiam ac
amorem suscipere, et quod per castiga-
tiones paternas quibus nos visitat, tribuit
nobis causam et rationem sperandi me-
liora et viciniora salutis, dicendo : Ego
quos amo, arguo et castigo. Hinc de uni-
genito Dei Patris Filio propter nos in-
carnato ac crucifixo, loquitur Augusti-
nus : Inspice vulnera patientis, in cruce
pendentis, sanguinem morientis, pretium
redimentis, eieatrices resurgentis ; cap-
put habet inclinatum ad osculandum, cor
apertum ad diligendum, brachia exten-
ta ad amplexandum, totum corpus expo-
situm ad redimendum : hæc quanta sint
cogitate, hæc in statera cordis vestri ap-
pendite, ut totus vobis figatur in corde,*

qui totus pro vobis fuit fixus in cruce.

*Ne animo contabescas propter adversa,
sed omne gaudium reputa quum in di-
versa incideris tentamenta. Et ne intra
commune omnibus regnum locatus, id est
ne in militanti Ecclesia ex omnibus gen-
tibus congregata positus, proprio jure vi-
vere desideres, id est propria potestate
voluntateque regi, sed sub obedientia vi-
ve, nec a eommuni lege ac regula velis
esse exemptus, qua dicitur : Omnes qui
volunt pie vivere in Christo, persecutio-
nem patientur ; et rursus, Qui se dicit in
Christo manere, debet sicut ille ambu-
lavit et ipse ambulare. Hæc est via salutis,
disciplinam libenter suscipere, in adversi-
tatibus nequaquam deficere, in prosperis
et adversis Christum constanter sectari.
Quod qui renuit, vult in regno Christi
atque Ecclesiæ proprio vivere jure, et esse
exemptus a lege necessaria ad salutem, de
qua in libro Proverbiorum dicitur : Disci-
plinam Domini, fili mi, ne abjicias, et ne
deficias quum ab eo corripieris : quem enim
diligit Dominus, corripit, et quasi pater in
filio complacet sibi. Hinc ad Hebræos scri-
bit Apostolus : In disciplina perseverate.
Quis enim filius, quem non corripit pa-
ter? Quod si extra disciplinam estis, ergo
adulteri et non filii estis.*

METRUM II

Si quantas rapidis flatibus incitus
Pontus versat arenas,
Aut quot stelliferis edita noctibus
Cælo sidera fulgent,
Tantas fundat opes, nec retrahat manum
Pleno copia cornu ;
Humanum miseras haud ideo genus
Cesset flere querelas.
Quamvis vota libens excipiat Deus
Multi prodigus auri,

Et claris avidos ornet honoribus,
 Nil jam parva videntur,
 Sed quaesita vorans, saeva rapacitas
 Altos pandit hiatus.
 Quæ jam præcipitem frena cupidinem
 Certo fine retentent;
 Largis quum potius muneribus fluens,
 Sitis ardeseit habendi?
 Nunquam dives agit, qui trepidus gemens,
 Sese credit egentem.

ARTICULUS VII

EXPOSITIO HUIUS METRI SECUNDI.

*Cf. p. 46 D.
96 D., 178 C.*

INTEXTIO metri hujus est declarare in-
 satiablem esse avaritiam hominum :
 quod et jam supra in isto atque in primo
 libro frequenter inductum est et proba-
 tum. Itaque sensus et ordo verborum est :

Si copia, id est temporalis abundantia
 cujuscumque, seu dives et copiosus qui-
 cumque, *fundat*, id est, diffundat, distri-
 buat, præstet, *cornu pleno*, id est pluri-
 mum, abundanter, seu instrumento facto
 ex cornu, *tantas opes*, id est tot massas
 pecuniæ seu tam multas et grandes di-
 vitias, *quantas pontus*, id est mare, in-
 citus, id est concitatum, motum et turbu-
 lentum, *flatibus rapidis*, id est procellis
 et vehementibus ventis, *versat*, id est, ex
 fundo elevat et agitat, *arenas* (quod et de
 arenis quæ jacent in littore accipi potest),
aut quot sidera fulgent cælo, id est in
 firmamento, quod vocatur cælum stella-
 tum, *edita*, id est evidenter patentia, *no-
 ctibus stelliferis*, id est tempore noctur-
 no, quo serenus est aer, ita quod stellæ
 cernuntur, *nec retrahat manum*, id est,
 opes largiri non cesset; *haud*, id est non
 ideo humanum genus cesset flere, id est
 flendo ostendere, *miseras querelas*, id est

vanas, viles et irrationabiles querimonias,
 quas homines proferunt asserendo se in-
 digere : quo constat cupiditatem crescere
 in immensum. Denique fabulæ recitant,
 Herulem contra Acheloum pugnasse : qui
 sciens fortitudinem Herculis, se transfor-
 mavit in taurum. Quem nihilo minus Her-
 cules dejecit in terram; et cornu unum
 ei extraxit, quod datum est dispensatrici
 Fortunæ, ut per illud divitias erogaret.

Consequenter eandem affirmat senten-
 tiam per aliam propositionem conditiona-
 lem. *Quamvis Deus prodigus multi auri*,
 id est largus ad conferendum multum de
 auro, *excipiat*, id est exaudiat, *libens*, id
 est, libenter acceptans, *vota*, id est desi-
 deria seu petitiones invocantium eum, *et
 avidos*, id est cupidos venerationis, puta
 ambitiosos, *ornet honoribus claris*, id est
 dignitatibus, prælaturis, officiis, *jam par-
 va*, id est acquisitæ divitiæ seu dignitates,
nil videntur quantum ad sufficientiam, id
 est, non videntur sufficere, *sed rapacitas
 saeva*, id est crudelis cupiditas seu gulo-
 sitas, *vorans*, id est, consumens aut pro
 nihilo reputans, *quaesita*, id est illa modo
 obtenta, *pandit hiatus altos*, id est, habere

se demonstrat aviditates majores ad acquirendum altiora seu plura. Ipse enim affectus et fames est quasi quidam cordis hiatus. Juxta quam metaphoram Isaias loquens de rege Assyriorum, asseruit : Non erat qui moveret pennam et ganniret.

Insuper Philosophia ex istis coneludit non esse spem imponendi finem cupiditati. *Quæ frena*, id est refrenationes seu moderationes rationis seu virtutis, *jam retentent*, id est, firme retentare et comprimere valeant, *certo fine*, id est sub limitibus rationabilibus, *cupidinem præcipitem*, id est cupiditatem inconsulte festinantem ad terrena augenda, *quum sitis habendi plura fluens*, id est abundans, *potius*, id est, magis quam ante, *largis muneribus*, id est copiosis donis largiter datis avaro, *ardescit*, id est, validius inflammatur? *Dives nunquam agit*, id est, nunquam ita se habet in vivendo, *qui trepidus*, id est timidus de sua futura inopia, *gemens* quod habet tam parva, *credit sese egentem*, id est pluribus indigentem.

Verumtamen ista non sunt sic intelligenda quod cupiditas seu avaritia sit absolute loquendo insatiabilis et incurabilis. Sic enim non esset peccatum, quum omne peccatum sit voluntarium : ad cuius emendationem homo tenetur, qui tamen ad impossibilia non obligatur, dicente Hieronymo, Maledictus qui dicit Deum ab homine impossibilia requirere. Dicitur ergo cupiditas insatiabilis incurabilisque consistere : primo, quoniam difficulter valde curatur et satiatur; secundo, quia a paucis vitatur, quos semel infecerit; tertio, quoniam sicut ignis tanto plus crescit et invalescit quanto plura sibi combustibilia applicantur, ita cupido quanto plures nummos et opes acquirit : quamvis non sit per omnia simile, eo quod ignis sit agens naturale, quod agit de necessitate naturæ; subjectum vero avaritiæ est libere agens, potens cupiditati resistere ac prævalere. Juxta hunc sensum peccata in Spiritum Sanctum dicuntur irremissibilia. Apostolus quoque ad Hebræos : Impossi-

bile (ait) est eos qui semel illuminati sunt, et prolapsi sunt, rursus renovari ad pœnitentiam.

De his supra allegatæ sunt multæ auctoritates philosophorum. Quibus omissis, ut hoc vitium magis abhorreatur, quædam Sanctorum auctoritates tangendæ sunt. Ad cuius vitii abominationem merito satis moveret, quod Dominus et Salvator in tota conversatione sua in sæculo isto, paupertatem exemplo et documentis præcipue commendavit : Aves (inquiens) cœli nidos habent, et vulpes terræ foveas, Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet; et rursus : Beati pauperes, quoniam vestrum est regnum Dei. Item cupiditatem condemnans, asseruit : Possibilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem (id est cupidum divitiarum amatorem) intrare in regnum cœlorum. Nonne mirum quod Christianus audet cupiditatem admittere, ac terrena immoderate optare, congregare, tenere, quum raptus usque ad tertium cœlum Apostolus protestetur, Radix omnium malorum est cupiditas? et rursus, Avaritia simulacrorum est servitus? itemque, Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, et in desideria multa inutilia et nociva?

Hinc recte Climæus dixit : Dives et avarus est Evangelii subsannator; Chrysostomus quoque atque Ambrosius : Sicut hi qui per insaniam mente translati sunt, non jam res ipsas, sed passionum suarum adspiciunt phantasias; sic mens avari vinculis cupiditatis semel adstricta, semper aurum, semper argentum imaginatur et videre se putat, redditus computat, de pecuniis loquitur, aurum gratius quam solem ac sidera intuetur, ipsa ejus oratio suspiriumque ad Deum expetit aurum. Hinc vere Innocentius ait Papa : Radix omnium malorum recte appellatur cupiditas; hæc sacrilegia committit et furta, rapinas exercet et prædas, bella, traditiones, homicidia gerit, simoniace vendit et emit, iniique petit et capit *, injuste ne-

Is. x, 14.

Matth. viii, 20.

Luc. vi, 20.

Matth. xix, 24.

II Cor. xii, 2.

I Tim. vi, 10.

Coloss iii, 5.

I Tim. vi, 9.

Matth. xii, 31, 32.

Hebr. vi, 4, 6.

Ibid. 10.

* alias recipit

gotiatur ac fœneratur, instat dolis ac im-
minet fraudibus, dissolvit pactum et vio-
lat juramentum, corrumpit testimonium
et pervertit judicium. His consonans Au-
gustinus deprompsit : Quæ est ista avi-
ditas cupiditatis, quum et bestię habeant
modum? quia tunc rapiunt quando esu-
riunt, parcuntque prædæ quum senserint
satiæ. Insatiabilis est avaritia cupi-
dorum ac divitum, rapit nec satiatur; nec
Deum nec hominem reveretur, nec patri
paret, nec matrem cognoscit, nec fratri
obtemperat, nec amico fidem conservat. B
Quæ est ista insania, malle acquirere au-
rum quam cælum, plus affectare pecu-
niam quam gloriam sempiternam?

Postremo de insanissima et insatiabili
ambitione beatus ait Bernardus : Ambitio
est subtile malum, virus secretum, pestis
occulta, doli artifex, mater hypocrisis, pa-
rens livoris, vitiorum origo, criminum fo-
mes, virtutum ærugo. O ambitio ambi-

entium crux, quomodo omnes torquens,
omnibus places? Nihil acerbius cruciat,
nihil molestius inquietat; nil tamen apud
miseros mortales celebrius ejus negotiis.
Annon limina Apostolorum plus jam am-
bitio quam devotio terit et visitat? Annon
quæstibus ejus tota legum canonumque di-
sciplina insudat? Certe, ut idem Sanctus
denuo loquitur, insatiabilis est clericorum
ambitio et cupido. Dum quis simplicem
in una ecclesia obtinuerit præbendam, cum
qua antea nullam habens proposuit con-
tentari, jam cupit et nititur aliam in alia
ecclesia adipisci. Quibus adeptis, erubescit
simplex esse canonicus : appetit igitur
decanatum. Quem consecutus, præpositu-
ram desiderat. Deinde de archidiaconatu
imaginatur : quo forsitan sortito, jam epi-
scopatum somniare incipiet. Sicque infe-
lix ambitio finem sibi non statuit nec
quiescit, quousque morte finita, in infima
infernorum mergatur.

PROSA III

HIS igitur si pro se tecum verbis fortuna loqueretur, quid profecto contra
hisceres non haberes. At* si quid est quo querelam tuam jure tuearis, pro-
feras oportet : dabimus dicendi locum.

— Tum ego : Speciosa quidem ista sunt, inquam, oblitaque rhetoricæ ac mu-
sicæ melle dulcedinis ; tum tantum quum audiuntur, oblectant. Sed miseris malorum
altior sensus est : itaque, quum hæc auribus insonare desierint, insitus animum
mœror prægravat.

— Et illa : Ita est, inquit. Hæc enim nondum morbi tui remedia, sed adhuc
contumacis adversus curationem doloris fomenta quædam sunt. Nam quæ in pro-
fundum sese penetrent, quum tempestivum fuerit, admovebo. Veruntamen ne te
existimare miserum velis. An numerum modumque tuæ felicitatis oblitus es? Taceo
quod desolatum parente summorum te virorum cura suscepit, delectusque in affini-
tatem principum civitatis, quod pretiosissimum propinquitatis genus est, prius carus
quam proximus esse cœpisti. Quis non te felicissimum quum tanto splendore so-
cerorum, quum conjugis pudore, tum masculæ quoque proles opportunitate, prædi-
cavit? Prætereo (libet enim præterire communia) assumptas in adolescentia negatas

senibus dignitates. Ad singularem felicitatis tuæ cumulum venire delectat. Si quis rerum mortalium fructus ullum beatitudinis pondus habet, poteritne illius memoria lucis quantalibet ingruentium malorum mole deleri, quum duos pariter consules liberos tuos domo provehi sub frequentia patrum, sub plebis alacritate vidisti? quum eisdem in curia curules insidentibus, tu regiæ laudis orator, ingenii gloriam facundiæque meruisti? quum in circo duorum medius consulum, circumfusæ multitudinis expectationem triumphali largitione satiasti? Dedisti (ut opinor) verba fortunæ, dum te illa demulcet, dum te ut delicias suas fovet. Munus quod nulli unquam privato commodaverat, abstulisti. Visne ergo cum fortuna calculum ponere? Nunc te primum liventi oculo perstrinxit. Si numerum modumque lætorum tristiumve consideres, adhuc te felicem negare non possis. Quod si idcirco te fortunatum esse non existimas, quoniam quæ tunc læta videbantur abierunt; non est quod te miserum putes, quoniam quæ nunc creduntur mœsta prætereunt. An tu in hanc vitæ scenam nunc primum subitus hospesque venisti? Ullamne humanis rebus inesse constantiam reris, quum ipsum sæpe hominem velox hora dissolvat? Nam etsi rara est fortuitis manendi fides, ultimus tamen vitæ dies mors quædam fortunæ est etiam manentis. Quid ergo referre putas? Tunc illam moriendo deseras, an te illa fugiendo?

ARTICULUS VIII

EXPOSITIO PROSÆ HUIUS TERTIÆ.

JAM in prosa præhabita probavit Philosophia in persona fortunæ, bona exteriora non esse propria et principalia hominis bona, atque ob id de eorum amissione non esse vehementer dolendum. Hic sciscitatur Boetium, an acquiescat rationibus ad hoc inductis, an contra ea velit quidquam objicere.

His igitur verbis, id est in præcedenti prosa expressis, *si fortuna pro se loqueretur tecum, quid profecto contra hisceres non haberes*. Ordo verborum est: « Non haberes », id est, rationabiliter excogitare non posses, « quid contra hisceres », id est, quid ore frequenter seu inchoanter liando diceres, « profecto », id est certe, « si fortuna pro se loqueretur tecum » in propria persona, in cujus persona ego Philosophia protuli verba præscripta. *At si quid*

est, id est, si aliquid tibi occurrerit, *quo querelam tuam jure tuearis*, id est, per quod rationabiliter defendere queas quærimoniam tuam, quam proposuisti contra fortunam, quasi nova et inaudita fortuita contigerint tibi, *oportet*, id est expedit ut, *proferas ea; dabimus dicendi locum*, id est, opportunitatem respondendi præstabimus tibi.

Ad hoc respondet Boetius: *Tum ego inquam*, id est, tunc ego dixi: *Speciosa quidem*, id est pulchra et sapientialia ac ornate prolata, *sunt ista* quæ dicta sunt præcedenti in prosa, *oblitaque*, id est linita et peruncta, *retoricae ac musicae melle dulcedinis*, id est suavitate prosaicæ eloquentiæ ac metricæ venustatis; *tantum quum audiuntur, oblectant*, id est, tamdiu et non diutius me delectant

et aliquantulum refocillant, quamdiu actualiter « audiuntur » auribus carnis ac cordis. Nam ipsa veritatis consideratio naturaliter mentem delectat : imo, secundum Philosophum in Ethicis, delectationi quæ est in considerando, non est directe ulla tristitia contraria. *Sed miseris malorum altior est sensus*, hoc est, « sensus », id est intellectus seu actualis consideratio, vel « sensus », id est ipsa sensatio et experimentalis perceptio, « malorum » pœnæ, id est adversitatum et diffortuniorum, « est altior », id est profundius impressa et inviscerata, « miseris », id est afflictiis. *Itaque, quum hæc* quæ in præcedenti prosa sunt tacta, *auribus insonare desierint, insitus animum maror prægravat*, id est, tristitia radicata in corde meo valde gravat « animum » meum, ideo difficulter extirpabilis est, utpote versa in habitum : qui habitus est difficulter removibilis.

— *Et illa, puta Philosophia : Ita est, inquit. Hæc enim* quæ in prosa præcedenti digesta sunt, *nondum morbi tui remedia*, id est, ista non introduxi tanquam efficacia « remedia » contra tuum dolorem, *sed adhuc contumacis adversus curationem doloris fomenta quædam sunt*, id est quædam medicamina lenitiva et mitigativa tui « doloris contumacis adversus curationem », id est mœroris tuæ sensualitatis : qui mœror sua vehementia per modum superbi dure resistit informationi rationis cupientis ipsum curare, secundum quod passiones intense iudicio mentis reluctantur et difficulter domantur. Propter quod beatissimus Petrus hortatur :

1 Petr. II, 11. Obsecro vos abstinere a carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam. Unde

Galat. V, 17. et S. Paulus effatur : Caro conepiseit adversus spiritum. *Nam quæ in profundum sese penetrent, quum tempestivum fuerit, admovebo*, id est, tempore opportuno applicabo remedia « quæ penetrent », id est transfundant, « sese in profundum », id est in interiora penetralia cordis tui atque in intima viscera tuæ mentis, hoc

A est usque ad apicem intellectus verticemque affectus, quæ sunt suprema in parte intellectiva. In Scripturis quippe et etiam in communi modo loquendi, altum sumitur pro profundo, et e converso.

Consequenter Philosophia hortatur Boetium ne adversitatem suam putet majorem quam est. Quum enim passiones, nisi reprimantur, mox a medio rationis abducant, mœror et dolor per patientiam et constantiam non refrenati sic rationis corrumpunt iudicium, ut mala pœnalia ex quibus causantur, videantur graviora quam sunt : sieque intensior mœror et dolor ex illis causantur quam deberent.

Verumtamen ne te existimare miserum velis, id est, quamvis (ut patuit) quædam tibi adversa contigerint, non tamen te miserum putes, aut miseriorem quam es. *An numerum modumque tuæ felicitatis oblitus es?* id est, non utique oblivioni dedisti quæ magna et multa fuerint ex quibus constabat tua temporalis, et terrena prosperitas.

C *Taceo*, id est, diffuse non recito nec pro majoribus reputo, *quod desolatum parente summorum te virorum cura suscepit*, hoc est, « quod cura », id est sollicitudo, « virorum summorum », id est valde sublimium, ut senatorum, « suscepit te desolatum parente », id est orbatum parentibus, ad custodiendum et educandum te tanquam tutores. *Dilectusque* *, id est acceptus et earus his inter quos conversabaris, utpote in naturalibus elegans, compositus moribus, duleis eloquio, egregiæ indolis, *in affinitatem principum civitatis, quod pretiosissimum propinquitatis genus est, prius carus quam proximus esse cœpisti*, hoc est, « cœpisti », id est incepisti, « esse carus prius quam proximus », id est propinquus seu affinis, « in » (id est per) « affinitatem principum civitatis », id est, per hoc quod factus es affinis principum urbis Romæ rectorum, videlicet Symmachi viri præcipui, cujus filia data est tibi conjux, « quod pretiosissimum propinquitatis genus est », id est, sic fieri

* Delectusque

prius carum propter excellentiam bonitatis, quam affinem, est præclarissima species propinquitatis, quum sit fundata in bono honesto, et complectens in se duplicem propinquitatem, unam amicitiae sinceræ, aliam affinitatis : sicque præstantior est ac firmior quam sola carnalis consanguinitas, et item quam sola affinitas. Unde in Proverbiis legitur : Vir amicabilem ad societatem, magis amicus erit quam frater.

Prov. xviii,
24.

Quis cognoscentium te non prædicavit te felicissimum esse, id est valde felicem seu prosperum, felicitate civili et prosperitate temporali, de qua primo Ethicorum ait Philosophus, *quum tanto splendore sacerorum*, utputa Symmachi et suorum, *quum conjugis pudore, tum quoque oportunitate*, id est opportuna seu convenienti competentia, *prolis masculæ*, id est sexus masculini, scilicet filiorum : de quibus majus est gaudium quam de filiabus, quia in naturalibus filii solent esse perfectiores et ad majora promoveri.

In his et subsequentibus multa tangit C Philosophia ad prosperitatem spectantia, de quibus infra sigillatim in hoc ipso dicetur articulo. Nam subdit :

Prætereo, id est pertranseo, non penitus subticendo, sed plenarie non narrando ; *libet enim præterire communia*, id est, rationabiliter placet mihi pertransire « communia », id est generalia dona tibi aliisque collata, videlicet *dignitates*, puta senatum et consulatum, *assumptas*, id est tibi donatas, quas accepisti a rectoribus urbis, *in adolescentia*, id est in juventute tua, *negatas senibus* qui eas cupiebant acquirere, quia non erant tantæ prudentiæ et eminentiæ ut tu. Solent autem adolescentia et juvenus pro distinctis ætatibus accipi ; nunc vero pro eodem sumuntur, quemadmodum in Ecclesiaste, quo dicitur : *Lætare, juvenis, in adolescentia tua*. Dicunt quoque nonnulli, quod dignitates præfatæ non consueverunt alicui dari ante quinquagesimum suæ ætatis annum. Boetio autem ob eminentiam suam in multis,

Eccle. xi, 9.

A multo citius datæ fuerunt : sicque, quamvis commune fuit ei eum multis dignitates istas habere, tamen tam cito privilegiate eas suscipere, in ipso exstitit singulare. Ideo potest istud ad generalia et item ad specialia pertinere.

Ad singularem felicitatis tuæ cumulum, id est abundantiam, *venire delectat*. *Si quis rerum mortalium fructus*, id est si aliquis profectus et proventus temporalium bonorum, *ullum beatitudinis pondus habet*, id est, tanti sit ponderis ac valoris ut ad beatitudinem pertinere recte dicatur, sicut tu videris sentire, de ipsorum amissione in tantum dolendo, *poteritne illius memoria lucis*, id est recordatio illius lucidæ prosperitatis, *quantalibet ingruentium malorum mole deleri*, id est, auferrî a corde tuo « mole quantalibet », id est ex magnitudine quantumcumque dura et gravi, « malorum », id est adversitatum et afflictionum, « ingruentium », id est imminentium et contingentium tibi ? Quasi dicat : Merito non debet, quum

et scriptum sit, In die malorum ne immemor sis bonorum. Sed his obviare videtur ^{Eccle. xi, 27.}

quod in Genesi Joseph ait ad Pharaonem : *Ecce septem anni venient fertilitatis magnæ in universa terra Ægypti, quos sequentur septem anni tantæ sterilitatis ut oblivioni tradatur cuncta retro abundantia*. Et respondendum, quod vehemens occupatio cordis circa unum, solet inducere inconsiderationem seu oblivionem alterius : et quantum ad hoc verificatur quod Joseph asseruit. Tamen quum unum oppositorum sit via seu medium cognoscendi aliud (unde et contrariorum dicitur eadem esse scientia), ideo abundantia adversitatum non sic delet memoriam prosperitatis præhabitæ, quin faciliter ad memoriam reduceatur. Imo ex consideratione unius qualitas alterius clarius patet, juxta illud : *Opposita juxta se posita, evidentius innotescunt*.

Gen. xli,
29, 30.

Quum vidisti, id est, quum corporaliter conspexisti, *duos liberos tuos*, id est duos filios, *provehi pariter*, id est simul pro-

moveri, *consules*, id est ad consulatum, *A* *domo*, id est electione rectorum pratorii, ita quod non ingerebant se ipsos, sed electi legitime erant ad tantum officium, *sub frequentia patrum*, id est coram multitudine senatorum, *sub plebis alacritate*, id est una cum circumstantis populi favore atque applausu.

Quum eisdem in curia, id est dum ipsis filiis tuis consulibus, *insidentibus*, id est, in sedendo occupantibus, *curules*, id est sedes pro consulibus factas, in quibus sedebant in sua promotione, *tu Boetius regie laudis orator*, id est rhetor excellentiæ regie et dignus coram regibus perorare seu loqui orname, *ingenti gloriam facundiaque meruisti*, id est, per usum et excellentiam tui ingenii atque facundiæ obtinuisti laudem et famam præ ceteris, tanquam rhetor clarissimus. In promotione quippe ad præfatas dignitates, consuevit apud Romanos collatio fieri : quam qui compendiosius et eloquentius egit, grandem inde sortiebatur honorem et laudem.

Quum in circo duorum consulum medius, id est, quando tu sedens in medio duorum filiorum tuorum, quasi « in circo » seu circuitu quantum ad dextram ac sinistram, *circumfusæ multitudinis expectationem satiasti*, id est, populum circumstantem et expectantem audire tuam collationem replesti, *triumphali largitione*, id est ipsa collatione, tanquam delicata refectione reficiendo et oblectando desiderium cordis eorum. Quæ collatio vocatur triumphalis largitio, quoniam talis sermo fiebat quando Romani principes redierunt *D* victores de prælio, in commendationem eorum. Insuper victores hujusmodi, populo eis in occursum reverenter vergente, venientes ad urbem, ascendebant in currum qui a quatuor equis albis trahebatur; tuncque dabatur plebi pecunia. Sic quoque quando promoti de novo ad consulatum, deferebantur a curia ad amphitheatrum, magna pecunia circumstantibus conferebatur : quæ et triumphalis largitio hic potest intelligi.

Dedisti (ut opinor) verba fortunæ, dum te illa demulcet, dum te ut delicias suas fovet. Hoc dupliciter potest exponi : quasi ironice, et solatiose prolatum. Tanquam Philosophia dicat : Fortuna tot bona tibi concessit quasi attraxeris eam tibi per verba blanda ac fraudulenta, tanque benefica tibi fuit quasi deliciae ejus sint esse tecum. Itaque ait : « Dedisti verba », id est alloquia amatoria et procatória, « fortunæ, ut opinor, dum te illa demulcet », id est, per prospera duleiter traetat, « dum te ut delicias suas fovet », id est tanquam sponsum et deliciarum suarum objectum.

Munus quod nulli unquam privato commodaverat, abstulisti, hoc est, « abstulisti », id est, a fortuna accepisti pro tua portione, « munus », id est congeriem munerum fortunæ, « quod » ipsa fortuna « nulli unquam privato commodaverat », id est, nulli sibi speciali aut quantumlibet familiari concesserat, ut patet ex dictis. Verumtamen contra hoc objici posset, quia Octaviano imperatori majora et plura data fuerunt fortuita bona, et hoc usque in finem vitæ suæ. Unde de eo fuit clamatum : Nullus felicior Octaviano. Valerius quoque de Quinto Memmio refert, quod ab utero matris usque in monumentum felicissimus (id est fortunatissimus) fuit. Et ad S. Anastasiam dixit tyrannus : Cur non adoras Jovem, qui nunquam alicui injuriæ subjacuit? Boetius autem longo tempore permaximis diffortuniis fuit subjectus. Idcirco hæc verba videntur eo modo intelligenda quo de quolibet confessore cantatur, Non est inventus similis illi, qui conservaret legem Excelsi : ita quod Boetius quantum ad aliqua fuit præ ceteris eminentis.

Visne ergo cum fortuna calculum ponere, id est computationem facere, an scilicet plus habueris ab ea de prosperis vel de adversis? Quod si tentaveris facere, succumbes. Consueverunt autem veteres computando uti lapillis : idcirco calculus pro tali lapillo et computo sumitur. *Nunc*, scilicet tempore persecutionis istius a

Theodorico tyranno, *te primum liventi* A oculo perstrinxit, id est, coaretavit fortuna, infligendo adversa. *Si numerum modumque lætorum tristiumve consideres*, id est, si attendas multitudinem et qualitatem prosperitatum et item adversitatum quas habuisti, *adhuc te felicem*, id est fortunatum, *negare non possis*, eo quod tamdiu prosperis abundasti, et multa ad prosperitatem istam spectantia adhuc remanent tibi, ut dictum est.

Quod si idcirco te fortunatum esse non existimas, quoniam quæ tunc læta videbantur abierunt; non est quod te miserum esse putes, id est, non habes rationem sufficientem reputandi te nunc omnino miserum esse, *quoniam quæ nunc creduntur mæsta*, id est adversa seu tristia, *prætereunt*, id est, cito pertranseunt.

An tu in hanc præsentis vitæ scenam, id est umbram, *nunc primum*, id est jam primo et non ante, *subitus*, id est instantanee veniens seu repente comparens, *hospesque*, id est peregrinus ac cito hinc recessurus, *venisti?* quasi dicat: Non; imo a primo nativitatis tuæ momento apparuisti subito in hoc mundo, atque ex tunc cœpisti esse peregrinus in sæculo ac tendere ad occasum: sicut et Seneca dixit, Quotidie morimur, quia quotidie aliqua pars vitæ nostræ demitur. Unde et sanctus Job apertius loquitur: Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis: qui quasi flos egreditur et conteritur, et fugit velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet. Hinc subditur:

Ullamne rebus humanis, id est temporalibus divitiis, deliciis et honoribus, seu ipsis humanis personis, *inesse constantiam*, id est immotam stabilitatem, *reris*, id est arbitraris, quum jam per tot annos expertus sis et ex Scripturis naturalibusque scientiis scias verum esse quod Salomon ait, nil sub sole stabile permanere? *Quum ipsum saepe hominem velox hora dissolvat*, id est, quia et ipsemet homo frequenter improvide celeriterque corrup-

pitur, vel naturali vel violenta ex causa. *Nam etsi rara est fortuitis manendi fides*, id est, quamvis raro possit haberi æstimatio probabilis de fixa permanentia fortuitorum eventuum, *ultimus tamen vitæ dies mors quædam fortunæ est*, id est finis atque interitus fortunæ, *etiam manentis*, id est, suo modo stabilis existentis in ipso in quo operatur. Tanquam dicat: Quantumeumque fortuna videatur in aliquo stabilis esse, aut fortunatos effectus in ipso habere, tamen in fine temporis vitæ illius oportet in ipso fortunam suam ac ejus effectus deficere et cessare. Dicitur autem tempus seu « dies » esse « mors » alicujus, quia in ipso die res moritur: quoniam temporibus adscribuntur quæ fiunt in tempore.

Quid ergo referre putas? id est, tu qui tantæ es litteraturæ, quid æstimas differre et interesse? *Tunc*, id est utrum tu, *illam*, videlicet bonam fortunam, *moriendo deseras?* Moriendo enim desinis subesse fortunæ. *An illa fortuna bona te fugiendo*, id est, te relinquat prospera subtrahendo antequam moriaris? Quasi dicat: Parum refert, et redit suo modo in idem, quoniam sive sic, sive sic fiat, necesse est esse in brevi finem eufortunii tui; estque felicius prospera fortunæ propter Deum despiciere hic vivendo, quam ab eis deseri moriendo.

Porro in hac prosa multa tanguntur quæ ad terrenam spectant prosperitatem seu bonam fortunam. Specialiter vero ex ejus primordio erudimur, adversantibus et contradicentibus dare locum respondendi et allegandi pro se, quamvis delirent, ne scandalizati conquerantur sibi factam injuriam nec audientiam datam: nisi forsantessent hæretici, quorum sermo serpendo ut cancer, inficeret audientes. Imo, ut Antiodorensis ait in Summa sua: Hæretici in Scripturis instructi resipiscere non volentes, sunt sine audientia occidendi; simplices vero sunt audiendi et informandi.

At vero juxta ordinem textus, primum

ad prosperitatem presentis vitæ pertinens, est etiam ex naturalibus esse amabilem et acceptum ac earum concivibus, condomesticiis atque consociis, et fideles habere amicos. Nam et amicitia ipsa, præsertim in bono honesto fundata, inter omnia hujus sæculi bona est bonum præcipuum. Propter quod Quintilianus fassus est : Non reperio quidquam in rebus et bonis humanis, quod natura excogitaret præstantius quam sit amicitia ex virtuosis consurgens operibus. Ideo scriptum est in

Ecclesiastico : Amicus fidelis, protectio fortis ; qui invenit illum, invenit thesaurum : amico fideli nulla est comparatio, et non est digna ponderatio auri et argenti contra bonitatem fidei illius. Hinc seminatio discordiæ, corruptio amicitiae, susurratio, detractio, sunt vitia pessima, prout rursus in *Ecclesiastico* scriptum est : Susurro et bilinguis maledictus ; multos enim turbavit pacem habentes.

Secundum ad hanc politicam spectans felicitatem et prosperitatem civilem, est soboles copiosa, præsertim masculina, uxorque pudorata, ac venerabilium propinquorum atque affinium copia. Unde in Psalmo promittitur homini timorato, juxta veteris consuetudinem legis : Uxor tua sicut vitis abundans, in lateribus domus tuæ ; filii tui sicut novellæ olivarum, in circuitu mensæ tuæ : ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum. Quod spiritualiter in evangelica lege salubrius adimpletur. Hinc et Job fatetur : Quis mihi det ut sim sicut fui in diebus adolescentiæ meæ, quando erat Omnipotens mecum, et in circuitu meo pueri mei ? De uxoris quoque beatitudine legitur in *Ecclesiastico* : Gratia super gratiam, mulier tacita et pudorata et sancta ; mulieris bonæ beatus vir : numerus enim annorum illius duplex. — Præterea « taceo » in hac clausula, est color rhetoricus qui occupatio appellatur, et fit quan-

do quis tangit quod se dicit facere ; atque ut Tullius asserit, Occupatio est quum nos dicimus nescire aut præterire seu nemini dicere quod tamen scimus et aliquantulum dicimus : sic quoque hic minus dicitur, et plus innuitur.

Tertium est præsentia, quæ est quædam divinæ naturæ participatio : providentia namque et causalitas sunt quædam proprietates præclaræ primi entis omnibus præsentis. Hinc Deum deorum dixerunt meliores philosophi, qui universorum est causa, et omnium universalem providentiam habet, ut in *Elementatione Procli Platonici* tangitur. Sicque præsentis aliquid divinæ perfectionis ac proprietatis sortiti sunt : propter quod in *Scripturis* dii vocantur. — Quæ dignitas Boetio est collata non solum in sua persona, sed in personis quoque filiorum suorum : et hoc est quartum ad felicitatem hanc pertinens, promotio digna sobolis propriæ ad primatum, merito providentiæ ac probitatis ejusdem. Etenim gloria patris filius sapiens. Et pater refulget, delectatur, honoratur et quodammodo manet in filiis, juxta illud *Ecclesiastici* : Mortuus est pater ejus, et quasi non est mortuus ; reliquit enim similem sibi, et manet in illo. — Quintum est ingeniositas mentis : quia ut asserit Augustinus, Felicitatis est ingeniosum nasci. Quo dono qui ingratus exstiterit, gravissimam damnationem meretur. — Huic quinto conjungitur sextum, quod est eloquentia et scientia ipsa rhetoricæ. Quod sextum congruit quinto : quemadmodum enim manus est instrumentum seu organum intellectus practici, sic lingua intellectus speculativi, secundum Philosophum. — Septimum est celebritas famæ, et honor ac laus : quæ potius sunt in honorantibus atque laudantibus, quam in honorato et laudato ; ideo non sunt principalia bona felicitatis.

Ecclesi. vi,
14, 15.

Ibid. xxxviii,
15.

Ps. cxxxvii,
3, 4.

Job xxix, 2,
4, 5.

Ecclesi. xxvi,
19, 18, 1.

Ecclesi.
I ; xx
xxii, 8
Ps. xl.
etc.

Prov.

Ecclesi.

4.

ARTICULUS IX

DE SPIRITUALI INTELLIGENTIA PROSE HUIUS TERTIÆ.

QUÆ ex persona fortunæ ad Boetium A dicta sunt ad probandum quod de adversitatibus suis non debeat immoderate tristari, eo quod omnia in hac vita vanitati, variabilitati et incertitudini sint subjecta, si ex persona divinæ providentiæ proferantur ad quemcumque credentem ex adversitatibus suis dolentem, pusillanimum, desolatum, non poterit ille rationaliter respondere, neque se excusare.

Multi quoque sunt qui instar Boetii, quamdiu audiunt instructoria ac consolatoria verba ex Sanctorum exemplis, ex B Scripturarum eloquiis, præsertim ex recitatione dominicæ passionis, ex quatuor novissimis, ex brevitate vitæ præsentis, mitigant suum mœrorem, patientiam tenere proponunt, de suarum motibus passionum verecundantur; verum dum exhortationis, informationis, consolationis transierit hora, mox dum ea quæ passi sunt ad memoriam cœperunt revocare, et quam injuriosa fuerunt ponderare, priores denuo illabuntur mœstitias, turbationes, afflictiones: quod est signum magnæ inconstantia et imperfectionis eorum. Non enim radicitus suas ejiciunt passiones, quum non sint in virtutibus fundati et radicati: quod si essent, motus illos inordinatos extirparent celerrime atque facilliter, ac instar evangelici centurionis dicerent huic cogitationi perversæ actionique pravæ, Vade, et iret; et illi cogitationi et actioni atque affectioni bonæ, Veni, et veniret. Tali etiam homini dolor malorum non est profunde infixus: imo lætus est in adversis.

Verumtamen ne te existimare miserum velis. Verus Christianus propter damna rerum, propter opprobria et contemptus

et quæcumque mala pœnalia, non se miserum reputat, sed beatum, quum dicat Salvator: Beati estis quum maledixerint vobis homines, et persecuti vos fuerint. Talia namque multipliciter conferunt ad salutem, ut dictum est sæpe. Porro mala culpæ reddunt hominem veraciter miserum, hoc est a fonte totius gratiæ ac salutis perpetuæ alienum. Propterea in Proverbiis Salomon loquitur: Justitia elevat gentem, miseros facit populos peccatum. In adversis igitur tanquam in via beatitudinis compendiosissima gloriemur, quum Dominus protestetur: Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum et glorificabo eum. Tuncque Dominum cum speciali fiducia deprece-mur, qui ait in Psalmo: Invoca me in die tribulationis; eruam te, et honorificabis me.

Denique, si prudenter pensemus quæ et quanta a Deo accepimus, quot dona naturæ, quanta beneficia gratiæ, et quam ineffabilia bona gloriæ æternalis promiserit nobis in cœlis, quam etiam paratus sit Deus semper ignoscere; non poterimus nos miseros totaliter reputare, præcipue quum Christus disseruerit: Beati pauperes; beati, qui nunc lugetis; beati, qui nunc esuritis. Ecce in afflictionibus beatitudinem nostram constituit, loquendo de beatitudine viæ, quæ est meritum nostrum: cujus præmium beatitudo est patriæ, ad quam invitati sumus ac tendimus. Denique in spirituali regeneratione Baptismatis, suscepit nos cura virorum sublimium, sacerdotis et patrinorum, quos divinus Dionysius libro de Hierarchia ecclesiastica anadochos, id est sursumductivos, appellat: cum quibus ibidem spiritualem consanguinitatem contraximus.

Matth. v,
11.

Cf. p. 82 C
et s., 124 A
et s.

Prov. xiv,
34.

Ps. xc, 15.

Ps. xlix,
15.

Luc. vi, 20,
21.

Cf. t. xv,
p. 384 D,
586 D.

Quis te non felicissimum, etc. Quamvis omnia temporalia, fortuita ac mundalia ista sunt Dei dona, a quo bona cuncta procedunt; attamen juxta evangelicæ felicitatis tenorem, magis gloriandum est in adversis et diffortuniis, quam in terrenis prosperitatibus istis, quæ et frequentius et exuberantius conceduntur reprobis et injustis quam electis et justis, quum de reprobis Psalmista cecinerit: Quorum filii sicut novellæ plantationes, in juventute sua; filiæ eorum compositæ, circumornatæ ut similitudo templi; promptuaria eorum plena, eruetantia ex hoc in illud. Nempe, quum in multis offenderimus omnes, atque quotidie septies cadat justus, quam spem futuræ felicitatis habere poterimus, si in vita hæc non solum non flagellemur a Deo, imo insuper prosperitatibus foveamur ab eo? Nonne vereri habemus, quum per temporalia remuneremur, audituri quod dictum est diviti epuloni, *Recepisti bona in vita tua? Hinc teste Gregorio, dum electi prosperantur, pavidam suspitionem turbantur, metuentes ne temporaliter præmientur. Igitur qui multis prosperitatibus floruit, nequaquam animo conturbetur, si interdum adversis tangatur; sed cum sancto Job dicat: Si bona suscepimus de manu Domini, mala quare non sustineamus? Præterea, quamvis (sicut præactum est) aliis providere ac præsidere, sint actus divini et proprietates deificæ, atque interdum electis propter eorum sapientiam ac virtutes desuper condonentur; nemo tamen debet ad eas adspirare, nec eas insipienter appetere, ne deputetur cum primo illo totius ambitionis inventore ac prin-*

cipe, qui deprompsit: Super astra cæli exaltabo solium meum. Et hoc, propter prælationis pericula (quia ut dicitur in libro Sapientiæ, Judicium durissimum in his qui præsumunt, fiet; et, Potentes tormenta potenter patientur); et quia ad præsidendum aliis perfectio grandis requiritur: de qua incertus est homo an habeat eam; estque incautum aliis in donis gratiæ se præferre. Ideo ait ad Hebræos Apostolus: Nemo sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Domino, tanquam Aaron.

Amplius, quum charismata gratiarum et ecclesiasticæ prælaturæ sint incomparabiliter præstantiora quam dignitates et præsidentia sæculares ac quæcumque bona fortunæ, multo sublimius est si quis videat se ipsum aut filios suos carnales aut spirituales ad ecclesiastica promoveri officia, atque in conversatione virtuosa donis gratiæ abundare, quam quod filii illi Boetii ad sæcularia illa provehebantur regimina. Imo omnia illa magnifica quæ scribuntur in littera de honorificentia præconiisque Boetii in eloquentia, ingeniositate, et consimilibus, de eminentia quoque et eufortuniis filiorum ipsius, a viris sanctis pro nihilo reputantur. Quippe qui magis appetantur, optant ac reputant unam virtutem infusam gratum facientem, quam omnes mundi honores, opes, gloriationes et dignitates, de quibus dici potest illud Ecclesiastæ: Vidi cuncta quæ fiunt sub sole, et ecce universa vanitas et afflictio spiritus. Nonne in prælationibus et principatibus plus est oneris quam honoris, plus inquietudinis quam quietis, et insuper periculum animarum immensum?

METRUM III

Quum polo Phœbus roseis quadrigis
 Lucem spargere cœperit,
 Pallet albentes hebetata vultus
 Flammis stella prementibus.

Quum nemus flatu Zephyri tepentis
 Vernis irrubuit rosis,
 Spiret insanum nebulosus Auster,
 Jam spinis abeat decus.

Sæpe tranquillo radiat sereno
 Immotis mare fluctibus;
 Sæpe ferventes Aquilo procellas
 Verso concitat æquore.
 Rara si constat sua forma mundo,

Si tantas variat vices,
 Crede fortunis hominum caducis,
 Bonis crede fugacibus.
 Constat, æterna positumque lege est,
 Ut constet genitum nihil.

ARTICULUS X

EXPOSITIO METRI HUIUS TERTII.

IN hoc tertio hujus secundi voluminis A metro Philosophia musice, id est metricæ, eanit quod in prosa præhabita rhetorice declaravit, videlicet omnia ista terrena instabilitati indesinentibusque variationibus esse subjecta. Quod etiam in cœlestibus aliquo modo sic esse ostendit, deinde in elementis, per similitudines rerum istarum. Nee est hic difficultas in littera, quantum ad sensum litteralem. In quo tangitur prima similitudo in cœlestibus corporibus, hoc est in sole et stellis.

Quum Phæbus, id est sol, *cæperit polo*, B id est ex orbe suo cœlesti, *spargere*, id est hinc inde diffundere, *lucem quadrigis roseis*, id est vehiculis rubicundis, quia diluculo seu aurora sol rubeus apparet ut rosa; *stella*, utputa matutina, seu quælibet stella, *pallet hebetata*, id est offuseata pro parte lumine elariori, hoc est *flammis prementibus*, scilicet radiis solis prævalentibus: qui radii flammæ vocantur, non quod in se ignei æstimentur, sed quia ex forti repercussione ipsorum igneus calor generatur inferius.

Denique sol metaphorice currum et equos habere fertur, juxta modum loquendi poeticum, sicut et terra dicitur fundamenta habere, juxta illud Job: Ubi eras quando ponebam fundamenta terræ? Itaque currus solis accipi potest pars sphaeræ ejus vicinior ipsi soli, super quam et in qua residere atque procedere cogitatur,

in quantum sine labore et fatigatione movetur, quemadmodum qui sedet in curru currente. Equi vero currus illius intelligi potest vis motiva existens in partibus sphaeræ anterioribus. Quidam per equos hos intelligunt quatuor diversitates in quibus sol a terrigenis cernitur: quoniam in aurora videtur rubere, hora tertia pallescere; in meridie fervere, ad vesperam tepere videtur. Quadrigam quoque soli attribuant propter quatuor diversitates anni, quæ varios accessus et recessus solis sequuntur: et de his dictum est libro primo, metro secundo.

Sequitur similitudo secunda. *Quum nemus*, id est rosetum seu frutex, *irrubuit*, id est, rubicundum fuerit, *rosis vernis*, id est splendidis, *flatu*, id est cooperante perflatione, *Zephyri*, id est venti occidentalis sic appellati, *tepentis*, id est modice calidi, *Auster*, id est ventus hujusmodi, *nebulosus*, id est nebularum adductivus, *spiret*, id est, si spiraverit seu flaverit, *insanum*, id est immoderate et acriter, *decus*, id est ornatus rosarum, *abeat jam*, id est, mox recedet, a *spinis*, id est a ligno spinoso in quo rosæ nascuntur. De ventis et eorum distinctione ac effieientia dictum est supra.

Sequitur similitudo tertia, in elemento aquæ, probans omnia materialia mutationi alieni esse subjecta. *Mare radiat sæpe*, id est, frequenter apparet in superficie cla-

Cf. p. 46 C
 et s., 54 D
 et s.

Cf. p. 54 A
 et s.

rum, utpote diaphanum atque perspicuum A instar vitri, *tranquillo*, id est tempore tranquillitatis, *sereno*, id est puro a caligine nubium et vaporum obscurantium aerem et impredientium eum a receptione radiorum solis, ex quibus aqua maris splendidior redditur. Quod etiam fit *fluctibus* maris *immotis*, id est non concitatis ad motum impetuosum, quamvis jugiter sint in motu, juxta illud in Isaia : Impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest. Quod etiam ad influentiam lunæ stellarumque Pleiadum movetur et fluit B
ae refluit, ut supra dictum est plenius. *Aquilo*, id est ventus septentrionalis, *conciat* saepe *procellas ferventes*, id est impetuose erumpentes, ascendentes ac descendentes, *aquore verso*, id est ipso mari a tranquillitate ad tempestatem inquietudinemque mutato; vel « verso », id est ejecto ex fundo vi tempestatis.

Si (pro Quia) *mundo*, id est creaturis mundi inferioris, videlicet elementis et elementatis, *sua forma*, id est habitudo et species, *constat*, id est, constans est, seu C consistit et posita est, *rara*, id est instabilis et incerta, raroque diu durans (propter quod ad Corinthios scribit Apostolus : Præterit figura hujus mundi ; et juxta

1 Cor. vii, 31.

Philosophum, Omnia quæ sunt in tempore, tempore decidunt et tabescunt), *si* (pro Quia) *mundus variat tantus vices*, id est, tantas vicissitudines variationum ac motuum recipit; *crede fortunis hominum caducis*. Istud ironice dicitur, ut sit sensus : Quum ita sit, merito credere non debes nec te ipsum committere « fortunis », id est fortunatis factis atque eventibus, « hominum caducis », id est transitoriis. *Crede*, id est, imitere et inhære, intelligendo ironice, *bonis fugacibus*, id est incessanter ad occasum tendentibus, ita quod recedunt et fugiunt a permanentia mundi et a duratione ac veritate proprii esse : ideo stultum est talibus inhærere. Propter quod sanetus ait Gregorius : Fugientem mundum sequimur, labenti inhæremus ; et quia labentem tenere non possumus, cum ipso cadimus quem tenemus.

Constat, id est, manifestum est, *legeque æterna positum est*, id est divinitus institutum ac lege increata seu divina providentia ordinatum, *ut nihil genitum*, id est nulla res mixta et generata de novo, *constet*, id est, firmiter duret incorruptibiliterque subsistat : imo, ut probat libro de Generatione Philosophus, omne generatum est corruptibile.

ARTICULUS XI

ELUCIDATIO SPIRITUALIS EJUSDEM METRI.

1 Cor. i, 24. **J**UXTA mysticum intellectum, dum Sapientia Dei Patris, Christus Deus et homo, per incarnationis mysterium descendens in mundum, cœpit « spargere lumen » suum, id est, proprio ore prædicare et lumen suæ doctrinæ diffundere, miraculis coruscare, atque evangelicæ legis perfectionem exemplis verbisque tradere, « stella », id est lex Moysis, quæ se habet ad legem Christi sicut umbra ad lu-

cem et stella quæcumque ad solem sensibilem, cœpit pallere, id est imperfecta nec ad salutem sufficiens apparere. Unde ad Hebræos ait Apostolus : Nihil ad perfectum adduxit lex ; ad Galatas quoque : Ex lege non justificatur homo. Nec poterant homines lege salvari, nisi per fidem Christi venturi. Palluit ergo stella, id est lex, offuscatione legis majoris, « prementibus flammis », id est, superantibus eam Chri-

Hebr. v
19.
Galat. iii, 1
Act. xix,

sti præceptis, inflammantibus evangelicis consiliis, fervidis documentis atque ignitis charismatibus Spiritus Sancti. Unde in Evangelio ait Salvator : Ignem veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut accendatur? Istud demum in die sancto Pentecostes clarissime fuit impletum, quando gloriosi Apostoli suscepto Spiritu Sancto in igneis linguis, cœperunt spargere lumen gratiæ ac evangelicæ legis, imo et dare Spiritum Sanctum ac gratiam et virtutes in ecclesiasticis sacramentis, ita quod toto orbe terrarum cœperunt esse tot tantique Sancti tam multiplices charismate Spiritus Sancti repleti, quod Sancti veteris Testamenti erant respectu eorum pauci : imo et respectu Apostolorum pallentes fuerunt, secundum quod ait Hieronymus, Apostolos omnibus illis secure præfero. — Potest quoque per stellam intelligi philosophorum doctrina, quæ comparatione solis, id est theologicæ veritatis, prorsus expalluit, in tantum ut Apostolus dixerit : Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?

Quum nemus flatu Zephyri tepentis, etc. Per nemus designatur Ecclesia, de qua ait Isaias propheta : Lætabitur deserta et in via. In quo nemore sunt tot arbores fertiles quot veri Christifideles. Unde dicitur in Psalmo : Tunc exsultabunt omnia ligna silvarum a facie Domini, quoniam venit. Nam et Christus de se ipso, tempore passionis testatus est : Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? Hoc nemus rubuit innumerabilibus vernantissimis « rosis » tempore primitivæ Ecclesiæ, et postmodum sæpe, id est personis sanctis, contemplativis, famosis, exemplaribus : quæ fuerunt bonus odor Christi in omni loco ; atque adhuc de gratia Dei sunt aliqui tales, quamvis (heu !) admodum pauci. Rubuit, inquam, « flatu Zephyri tepentis », id est ex affluentia, inspiratione et motione Spiritus Sancti, de quo in Joanne legitur : Spiritus ubi vult spirat. Qui in se ipso est infiniti persuavissimique ardoris, sed radiando in cordibus nostris

A temperat nostræ capacitati vehementiam sui fulgoris, quemadmodum virtus Altissimi obumbravit sacratissimæ Virgini. Verum, quum « nebulosus Auster », id est tentatio turbulenta, commotio passionum, adversitas quævis, spirant et prævalent in cordibus nostris, recedit « decus » charismatum Spiritus Sancti ab eis, et remanent spinæ amaritudinis et remorsus, aculei passionum, tumultus inordinatarum affectionum, ita quod animus inordinatus, sibi ipsi est gravis.

B *Sæpe tranquillo radiat sereno,* etc. Per « mare » exprimitur sancta religio, in qua est saluberrima beatitudo contritionis, inundantia lacrimarum fidelium personarum deflentium abominationes et scelera domus Israel, id est Ecclesiæ. Unde et Salomon dixit : Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii ; in illa enim finis cunctorum admonetur hominum, et vivens cogitat quid futurum sit. Hoc mare, id est sancta religio, pulcherrime « radiat » tempore tranquillitatis internæ et observantiæ regularis, dum caritate prædominante ac fervente, claustra sunt paradisi Dei in terra, et habitatores sunt angeli. Quæ si defuerit, claustra sunt tartara habitatoresque dæmones, ut in Regula sua gloriosus scripsit Hieronymus. Et hoc agit Satan, videlicet « Aquilo » durissimus ventus, frigus vitiorum, gelu acediæ, causans « procellas ferventes », id est turbulenta murmurationes, rebelliones, concupiscentias ebullientes, loquacitates linguæ inflammatae a gehenna, plenæ veneno mortifero, ut dicit Jacobus. Quæ omnia regnant in locis religiosis in quibus observantia perit regularis. Absit ergo a te tale claustrum intrare, in quo non solum quotidie divina violantur præcepta, sed etiam vota solennia Altissimo facta.

Postremo, quum tam incerta et brevis sit forma et species, prosperitas et voluptas vitæ præsentis, et omne eufortunium ejus, contemnamus hæc omnia, quæ ad æternam trahunt calamitatem, atque in summo bono, invariabili, incomparabili et

Luc. xii, 49.

Act. ii et s.

I Cor. i, 20.

Is. xxxv, 1.

Ps. xcvi, 12, 13.

Luc. xxiii, 31.

II Cor. ii, 15, 14.

Joann. iii, 8.

Luc. i, 35.

Eccle. vii, 3.

Jacob. iii, 6, 8.

immenso recollecta et fixa sit tota nostra **A** reliquum est ut qui utuntur hoc mundo, intentio, tota affectio. Ad quod nos hortatur Apostolus prima ad Corinthios : Hoc itaque dico, fratres : Tempus breve est ; **A** reliquum est ut qui utuntur hoc mundo, sint tanquam non utentes. Hinc et S. Joannes in sua prima deprompsit Canonica : **A** reliquum est ut qui utuntur hoc mundo, sint tanquam non utentes. Hinc et S. Joannes in sua prima deprompsit Canonica : itaque dico, fratres : Tempus breve est ; Mundus transit et concupiscentia ejus. 1 Joann. 17.

PROSA IV

TUM ego : Vera, inquam, commemoras, o virtutum omnium nutrix, nec infitiri possum prosperitatis meæ velocissimum cursum ; sed hoc est quod recolentem vehementius coquit : nam in omni adversitate fortunæ infelicissimum genus est infortunii, fuisse felicem.

— Sed quod tu, inquit, falsæ opinionis supplicium huius, id rebus jure imputare non possis : nam si te hoc inane nomen fortuitæ felicitatis movet, quam plurimis maximisque abundes, mecum reputes licet. Igitur si quod in omni fortunæ tuæ censu pretiosissimum possidebas, id tibi divinitus illæsum adhuc inviolatumque servatur, poterisne meliora quæque retinens, de infortunio jure causari ? Atqui viget incolumis, illud pretiosissimum humani generis decus, Symmachus socer ; et (quod vitæ pretio non segnis emeris) vir totus ex sapientia virtutibusque factus, suarum securus, tuis ingemiscit injuriis. Vivit uxor ingenio modesta, pudicitiae pudore præcellens, et ut omnes ejus dotes breviter includam, patri similis : vivit, inquam, tibi-que tantum, vitæ hujus exosa, spiritum servat ; quoque uno felicitatem minui tuam vel ipsa concesserim, tui desiderio lacrimis ac dolore tabescit. Quid dicam liberos consulares, quorum jam, ut in id ætatis pueris, vel paterni vel aviti specimen elucet ingenii ? Quum igitur præcipua sit mortalibus vitæ cura retinendæ, o te, si tua bona cognoscas, felicem, cui suppetunt etiam nunc quæ vita nemo dubitat esse cariora ! Quare sicca jam lacrimas : nondum est ad unum omnis exosa fortuna ; nec tibi nimium valida tempestas incubuit, quando tenaces hærent ancoræ, quæ nec præsentis solamen nec futuri spem temporis abesse patiantur.

— Et hæreant, inquam, precor : illis namque manentibus, utcumque se res habeant, enatabimus. Sed quantum decus ornamentis nostris decesserit, vides.

— Et illa : Promovimus, inquit, aliquantulum, si te nondum totius tuæ sortis piget. Sed delicias tuas ferre non possum, qui abesse aliquid tuæ beatitudini tam luctuosus atque anxius conqueraris. Quis est enim tam compositæ felicitatis ut non aliqua ex parte cum status sui qualitate rixetur ? Anxia enim res est humanorum conditio bonorum, et quæ vel nunquam tota proveniat, vel nunquam perpetua subsistat. Huic census exuberat, sed est pudori degener sanguis ; hunc nobilitas notum facit, sed angustia rei familiaris inclusus, esse mallet ignotus : ille utroque circumfluus, vitam cælibem deflet. Ille nuptiis felix, orbus liberis, alieno censum nutrit

heredi; alius prole lætatus, filii filiæve delictis mœstus illacrimat. Idcirco nemo facile cum fortunæ suæ conditione concordat: inest enim singulis quod inexpertus ignoret, et expertus exhorreat. Adde quod felicissimi cujusque delicatissimus sensus est; et nisi ad nutum cuncta suppetant, omnis adversitatis insolens, minimis quibusque prosternitur: adeo perexigua sunt quæ fortunatissimis beatitudinis summam detrahunt. Quam multos esse conjectas qui sese cœlo proximos arbitrentur, si de fortunæ tuæ reliquiis pars eis minima contingat? Hic ipse locus, quem tu exsilium vocas, incolentibus patria est: adeo nihil est miserum, nisi quum putes; contraque beata sors omnis est æquanimitate tolerantis. Quis est ille tam felix, qui quum dederit impatientiæ manus, statum suum mutare non optet? Quam multis amaritudinibus humanæ felicitatis dulcedo respersa est! quæ si etiam fruenti jucunda esse videatur, tamen quominus (quum velit) abeat, retineri non possit. Liquet igitur quam sit mortalium rerum misera beatitudo, quæ nec apud æquanimos perpetua perdurat, nec anxios tota delectat. Quid igitur, o mortales, extra petitis intra vos positam felicitatem? Error vos inscitiae confundit. Ostendam breviter tibi summæ cardinem felicitatis. Estne aliquid tibi te ipso pretiosius? Nihil, inquires. Igitur si tui compos fueris, possidebis quod nec tu amittere unquam velis, nec fortuna possit auferre. Atque ut agnoscas in his fortuitis rebus beatitudinem constare non posse, sic collige: Si beatitudo est summum naturæ bonum ratione degentis, nec illud est summum bonum, quod eripi ullo modo potest, quoniam præcellit id quod nequit auferri; manifestum est quod ad beatitudinem percipiendam fortunæ instabilitas adspirare non possit. Ad hæc, quem caduca ista felicitas vehit, vel scit eam, vel nescit esse mutabilem. Si nescit, quænam beata sors esse potest ignorantiae cæcitate? Si scit, metuat necesse est ne amittat quod amitti posse non dubitat: quare continuus timor non sinit esse felicem. An vel si amiserit, negligendum putat? Sic quoque perexile bonum est, quod æquo animo feratur amissum. Et quoniam tu idem es cui persuasum atque insitum permultis demonstrationibus scio, mentes hominum nullo modo esse mortales, quumque clarum sit fortuitam felicitatem, corporis morte finire; dubitari nequit, si hæc auferre beatitudinem potest, quin omne mortalium genus in miseriam mortis fine labatur. Quod si multos scimus beatitudinis fructum non morte solum, verum etiam doloribus supplicisque quæsisse, quonam modo præsens vita facere beatos potest, quæ miseros transacta non efficit?

ARTICULUS XII

ELUCIDATIO PROSÆ HUIUS QUARTÆ.

IN præcedenti prosa consolata est Philo- A habuit tantæ prosperitatis exuberantiam, sophia Boetium, probando eum non quod vix fuit similis ejus; hic ostendit, esse penitus miserum, eo quod ante jam quod adhuc præsentia liter habet multa

bona præcipua, spiritualia et corporalia, A interiora et exteriora.

Tum, id est tunc, *ego* Boetius : *Vera*, *inquam*, commemoras, id est, dixi vera esse quæ dicis de instabilitate fortunæ, *o virtutum omnium nutritrix*, id est, tu, Philosophia, quæ doces, conservas et perficis dispositive et cooperative omnes virtutes, præsertim naturales et acquisitas. Et hoc magis competit Philosophiæ quantum ad partem ejus ethicam seu moralem, ad quam spectat prudentia, ejus actus consistit discretio : quæ multum confert ad virtutes, prout istud circa exordium primi libri fusius dictum est. *Nec infiliari possam prosperitatis meæ velocissimum cursum*, id est, negare non valeo « cursum prosperitatis meæ » præteritæ fuisse eelerrimum, vel « cursum prosperitatis » aliquantulæ quam adhuc habeo, brevissimum esse : quemadmodum Job asserit, *Job IX, 21*, Dies mei velociores fuerunt cursore, pertransierunt quasi naves poma portantes.

Sed hoc est quod me recolentem, id est, præterita mea ad memoriam revocantem, *vehementius coquit*, id est, igne tribulationis exurit. *Nam in omni adversitate fortunæ*, id est, in omni diffortunio, *infelicissimum*, id est miserrimum, *genus est infortunii, fuisse felicem*, id est prosperitatibus abundantem. Nempe opposita juxta se posita, clarius innotescunt : ideo dejectus et miser effectus, pristinam suam prosperitatem rememorans, præsentem suam miseriam clarius deprehendit gravio-remque sentit. Difficilius etiam est expertis carere deliciis, et consueta relinquere : D hinc depauperatis et contemptis qui ante opulenti et honorati fuerunt, molestius est penuriam, injuriam, contumeliam pati. Diffortunia ergo continua vertuntur in habitum, et levius sustinentur quam interrupta. quum et laboriosum sit ad contraria assuefieri. Ideo Seneca dixit : Fortuna lætiores dimittit quos per prospera non adspexit, quam quos reliquit ; itemque : Tolerabilius est non acquirere bona, quam perdere acquisita. Hinc in Genesi legitur

quum sentiret parvulos in utero suo collidi : Si sic mihi futurum erat, quid necesse fuit concipere? Et quarto Regum mulier Sunamitis fertur dixisse ad Eliseum, ejus meritis puerum procreavit, qui obiit : Numquid petivi filium a domino meo? quasi diceret : Melius mihi esset in sterilitatis opprobrio permansisse, quam sic orbari filio nato. Ob hoc in Proverbiis suis Seneca loquitur : Exeelsis multo facilius noceat fortuna seu casus.

Verum ad istud respondet Philosophia consolando ac medicando : *Sed quid tu, inquit*, id est cur « tu », Boeti, *falsæ opinionis supplicium tuis*, id est, cur te ipsum insipienter affligis, et « tuis », id est toleras, « supplicium », id est tristitiam ac dolorem, quæ ex falsa oriuntur opinione, *quum id rebus jure imputare non possis?* id est, supplicium istud non potes rationabiliter imputare fortunæ eventibus tanquam causæ proximæ ac directæ, quamvis sint occasio et materia ac eausa tuæ afflictionis remota. Opinio vero erronea qua putas propter exteriora damna atque incommoda esse dolendum, est causa hujus supplicii, quum revera in adversis talibus sit gaudendum ac Deo gratiandum, et ad minus æquanimiter sustinendum. Hinc subditur :

Nam si te hoc inane nomen fortuitæ felicitatis movet, id est, si res ipsa nomine designata, utputa fortuita felicitas, trahit te, ita ut appetas eam et de ejus amissione tristeris, *licet*, id est, licitum est, imo expediens, *reputes*, id est, quod disputes et conferas, *mecum*, an recte movearis, *quum* abundes adhuc plurimis maximisque bonis*, puta ingenio, scientia et virtute. * quam

Igitur, id est, propter hæc dico, *si quid* in omni fortunæ tuæ censu pretiosissimum possidebas*, id est, quia ante istam adversitatem « possidebas quid », id est aliquid, « pretiosissimum », id est valde pretiosum, « in omni censu », id est thesauro, « fortunæ tuæ », id est eufortunii tui ; *id tibi divinitus*, id est a Deo, *illu-* * quod

sum adhuc inviolatumque servatur. Poterisne meliora quæque retinens, de infortunio jure causari? id est, tu integre habens ac tenens præstantiora quæ unquam habuisti, non potes rationabiliter conqueri « de infortunio » tibi illato : quoniam interiora animæ bona nemo potuit tibi auferre, nec exteriora bona totaliter amisisti. Quod consequenter probat ex hoc quod Symmachus optimus vir fidelissimusque amicus, et propria conjux ac filii adhuc manserunt Boetio.

Atqui, id est pro certo, viget incolumis, illud pretiosissimum humani generis decus, id est persona illa egregia tantæ perfectionis quod totum genus humanum suo tempore vivens decoratur ex eo, secundum quod totum ornatur ex sua parte. Et enim, sicut multa membra sunt in uno supposito, sic multa supposita in una natura specifica. Propter quod dixit Porphyrius : Participatione speciei, plures homines sunt unus homo. Symmachus socer, id est pater tuæ uxoris; et quod vitæ pretio non segnis emeris, id est, « quod » decus, videlicet Symmachum, « emeris », id est redimeres, « non segnis », id est non tardus et piger ad hoc, sed promptus et alacer ex nimia dilectione ad eum, « pretio vitæ », id est propria vita corporali, ita quod te ipsum pro eo morti libenter exponeres, prout perfecta exigit caritas : nam hoc ordo exigit caritatis, ut homo plus diligat personam seu animam proximi sui, quam proprium corpus corporalemque vitam; quod autem quis malit in corpore mori, quam ut amicus Densus corporaliter occidatur, ad perfectionem et cumulum dilectionis pertinere censetur.

Vir totus, id est perfectus et integer, vitiis non corruptus, ex sapientia virtutibusque factus, id est, tam excellenter virtuosus ac sapiens ac si compositus esset ex sapientia atque virtutibus, sicut componitur homo ex anima rationali et carne. Quod vel simpliciter ita fuit, vel per hyperbolen dictum est, ad insinuan-

A dum magnitudinem bonitatis et sapientiæ tanti viri. *Suarum securus, tuis ingemiscit injuriis, id est, tibi in tuis injuriis intime condolet, « securus suarum », id est inter suas injurias constans et patiens, quas sibi infert Theodoricus tyrannus. Hæc enim ad fortitudinem animi et pietatem ac spiritualia misericordiæ opera pertinent, quum Salomon dicat, Justus quasi leo confidens, absque terrore erit; et in Ecclesiastico scriptum sit, Ne desis plorantibus in consolatione; Propr. xxviii, 1. Apostolus quoque edoceat, Flere cum flentibus. Ecclesi. vii, 38. Rom. xii, 15.*

Vivit uxor tua ingenio modesta, id est ex naturali indole moderata, pudicitia pudore præcellens, id est valde ornata pudore : quæ est laudabilis passio et verecundia bona, secundum Philosophum; estque timor dehonestationis, secundum Damascenum. Ex quo pudore oritur pudicitia, quæ est virtus. Qui pudor et pudicitia ad sexum femineum et ad adolescentes præcipue pertinent. Propter quod in Ecclesiastico habetur : Gratia super gratiam, mulier sancta et pudorata et tacita. Quarto quoque Ethicorum ait Philosophus : Verecundia non convenit omni ætati, sed juvenili. Unde verecundos juvenes laudamus. Hinc super Cantica scribit B. Bernardus : Quid amabilius verecundo adolescente ? Ecce quam pulchra et splendida morum gemma est verecundia in vultu et facie adolescentis, quoniam vera atque indubia bonæ spei est nuntia, bonæ indolis index, virga disciplinæ, expugnatrice malorum, propugnatrix puritatis, innatæ continentiæ gloria, famæ custos, decus vitæ, sedes virtutis, virtutum primitiæ, vera laus, et totius honestatis insigne. Concordat illud Senecæ : Nutriendus est pudor, quia quamdiu manet in juvene, aliquis manet bonæ spei locus; bonum in adolescente signum, quum illi rubor suffunditur. Porro modestia, ut Tullius loquitur, est modesti atque honesti habitus tenor. Quod Hugo plenius exprimens : Modestia, ait, est cultum et motum omnemque occupationem ultra de-

Propr. xxviii,

1.

Ecclesi. vii,

38.

Rom. xii, 15.

Ecclesi. xxvi,

19, 18.

fectum et citra excessum componere. Unde dixit Poeta :

Est modus in rebus, sunt certi denique fines
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.

Et ut omnes dotes ejus breviter includam, id est, ut universas virtutes atque ingenitas inclinationes, inchoationes et aptitudines uxoris tuæ compendiose describam et perstringam, *patri similis* in perfectionibus animæ, utpote eminenter virtuosa, prudens, ingeniosa et docta : quæ Rusticiana vocata est.

Vivit, inquam, id est, ego Philosophia dico quod vivit, et nunc addo, *tibi que tantum,* id est, solum vivit ad tuum qualemcumque solatium, et magis intenta tibi per compassionem, quam sibi ipsi. *Vita hujus exosa,* id est, tædium habens vitæ præsentis, *spiritum servat* in corpore, quæ nondum animam exhalavit, et « spiritum servat », id est spirituales vigorem : imo et spiritum Dei habet in se, qui eam horis congruis consolatur ac roborat. Observandum, quod in hoc libro, hoc verbum « inquam » communiter ponitur in persona Boetii, quemadmodum hoc verbum « inquit », in persona Philosophiæ. Tamen hoc loco, « inquam » ex nomine Philosophiæ profertur.

Quæ uxor tua *tabescit*, id est, debilitatur ac deficit, *dolore cordis ac lacrimis oculorum* ex dolore manantibus, *desiderio tui*, id est, ex affectu tuæ liberationis, atque ut te sanum et lætum denuo videat, *quo uno*, id est, ex qua causa præcipue, *vel ipsa*, id est ego ipsa Philosophia, saltem *concesserim minui felicitatem tuam*, id est temporalem tuam prosperitatem, quod scilicet tam carissimam contorem rehabere non vales. De qua illud Proverbiorum dicere potes : Cervæ carissima, gratissimus hinnulus. Cujus afflictio augeat tuum mœrorem : nam sicut dilectio ejus ad te facit eam compati tibi, ita caritas tua ad ipsam facit et te compati illi. Nempe ut in Evangelio loquitur Christus : Vir et mulier sunt una caro. Hinc inter

A maritum et conjugem bene concordem est amicitia maxima. Omnis namque amicitia, juxta Philosophum in Ethicis et Politicis, in communicatione quadam fundatur. Propter quod secundum diversitatem communicationum, amicitia sunt diversæ. Quamque inter conjugatos sit communicatio maxima, constat quod et amicitia summa. Quam etiam communicationis illius voluptas in copula conjugali consistens, conservat et auget : quæ et inter bruta dulcem quamdam amicitiam parit, prout in

B Summa contra gentiles S. Thomas fatetur. Verum, ut Theophrastus in libro de Nutriis loquitur : Amicitia, quemadmodum et concordia illa, inter conjugatos valde est rara : imo multo frequentior inter eos est discordia, quæ gignit paulatim mirabile odium et tædiosissimam invicem vitam. Propter quod visum est Theophrasto, ut sanctus refert Hieronymus, quod sapienti non sit uxor ducenda. Inter Boetium vero et conjugem ejus fuit ex omni parte amicitia grandis, quum ambo fuerint virtuosus atque benevoli : sicque, juxta doctrinam Apostoli ad Hebræos, fuit inter eos honorabile connubium et torus immaculatus. Nam et Seneca in Proverbiis suis teste, conjunctio benevoli animi est cognatio maxima. Hanc amicitiam et veram fidelitatem ostendit uxor Boetii ad eundem in adversis, condolendo ei usque ad mortem. Unde et Socrates dixit, quod et Seneca scripsit : Prospera optime parant amicos, adversa certissime probant.

Hinc ostenditur, quod Boetio mansit adhuc quædam prosperitas in elegantibus filiis suis. *Quid dicam*, id est, qualiter præconizabo et commendabo, *liberos consulares*, id est consules Romanorum, *quorum specimen*, id est claritas, *ingenii vel paterni*, id est similis ingenio patris eorum Boetii, *vel aviti*, id est vel similis ingenio avi eorum, videlicet Symmachi, *jam elucet*, id est, forinsecus splendet per effectus et certa signa ingeniositatis eorum, *ut elucere potest in pueris id ætatis*, id est secundum eam juvenilem ætatem

Horatius.

Prov. c, 19.

Matth. XIX,
6.

Hebr. XII
4.

Job XII, 12.

quam habent, in qua tantæ sunt prudentiæ quasi jam senes essent et cuncta experti, juxta illud Job : In antiquis est sapientia, et in multo tempore prudentia? Hoc igitur in natis Boetii fuit speciale, qui ex naturali industria ex paucis consideraverunt quamplura. Communiter autem est verum quod sexto dicitur Ethicorum : Juvenes non sunt prudentes, quoniam experientia ad prudentiam exigitur, experientia vero exigit tempus.

Ex his infert Philosophia, Boetium nondum omnino infelicem fuisse. *Quum igitur præcipua sit mortalibus vitæ cura retinendæ*, id est, homines adhuc mortales præcipuam curam habent qualiter maneant vivi. Esse namque et vivere naturaliter appetuntur, sicut et mors naturaliter abhorretur : imo, secundum Philosophum, omnium terribilium terribilissimum est mors. Qualiter etiam ipsum esse naturali quadam vi jucundum sit, Augustinus pulchre declarat undecimo libro de Civitate Dei, capitulo vicesimo septimo. Atque in homilia disseruit : Inter omnes sæculi hujus labores et curas, non quærunt homines nisi ut diu vivant. Ipsum autem diu vivere quid est, nisi ad mortem currere? Quotidie in sæculo isto quæruntur dies boni, ubi non inveniuntur; et nemo vult sic vivere ut illuc perveniat ubi inveniuntur. Denique, etiam irrationalibus naturalis cura est vitæ servandæ. Propter quod necessaria victui quærunt, corruptivis resistunt; et ut ait Philosophus, naturaliter appetunt sibi similia generare, quatenus esse perpetuum quod in se ipsis sortiri non valent, in succedentibus sibi participent. Propterea vis generativa est eis collata.

O te, si tua bona cognoscas, felicem! id est, ego Philosophia te Boetium dico adhuc felicem esse felicitate civili, saltem quodam modo, si personaliter penses quanta bona nuncusque tibi remaneant, *cui suppetunt*, id est, in promptu sunt, *etiam nunc quæ vita nemo dubitat esse cariora*, videlicet amici carissimi, Symmachus socer

A tuus, uxor tua probissima, et filii elegantes, pro quorum conservatione te ipsum exponeres morti, sicut expositum est.

Cf. p. 203 C.

Quare sicca jam lacrimas, id est, oculos tuos terge a lacrimis immoderatis quæ ex dolore fluunt inordinato. *Nondum est ad unum omnis fortuna exosa*, id est, tota « fortuna » tua seu effectus tuus fortuitus, non « est ad unum », hoc est totaliter, tibi adversans. *Nec tibi nimium valida tempestas incubuit*, id est, fortis et impetuosa adversitas nondum super te irruit sine moderamine discretionis seu ultra vires, quia non abstulit tibi omnia ad prosperitatem spectantia, quemadmodum multis qui simul per pestem aut gladium perdunt uxorem, proles, amicos, et vulnerantur ac captivantur, *quando tenaces hærent ancoræ*, id est, certa et firma refugia remanent tibi, ut filii et amici, qui quantum in ipsis est, parati sunt te juvare et de adversitatum tempestate eruere, sicut per ancoras navis salvatur a submersione, *quæ nec præsentis solamen nec futuri spem temporis abesse patientur*, id est, ancoræ istæ non patiuntur tibi deesse consolationem « præsentis » temporis, id est adversitatum quas modo habes et sustines, « nec spem futuri temporis », id est, fiduciam tibi præbent evadendi in posterum mala inflictæ aut infligenda : quia probabile est, quod filii et amici Boetii pro ejus liberatione assidue laborabant omni modo quo rationabiliter poterant.

Sequitur responsio Boetii ad hæc.

Et hæreant, inquam, præcor, id est, ego Boetius rogo ut ancoræ illæ « hæreant », id est, amici et filii mei stabiliter pro me laborent, sicut spectat ad caritatem non cessare a bono incepto, juxta illud Canticorum : Fortis est ut mors dilectio, dura sicut inferus æmulatio. Unde Cassiodorus protestatur : Qui vere amicus est, omni tempore diligit : tormentum non separat, labor non lassat, thesaurus non superat, alienus amor non occupat. Petrus quoque Ravennensis præsul disseruit : Nil durum, nil amarum, nil grave, nil letale computat

Cant. viii,

6.

Prov. xvii,

17.

amor verus : quod ferrum, quæ vulnera, quæ pœna, quæ mortes amorem prævalent superare perfectum? *Illis namque manentibus in vita, fidelitate et amicitia, utcumque se res habeant, enatabimus*, id est, procellas hujus adversitatis evademus, vel enatare sperabimus, qualitercumque « res » fortuitæ « se habeant ». Hoc ex bona spe Boetius protulit : aliter tamen evenit. Loquitur quoque metaphoricæ de evasione sub nomine enatationis, quia hoc sæculum præsensque vita ac tribulatio quælibet dura nomine maris exprimitur, juxta illud in Threnis : Magna est velut mare contritio tua.

Thren. II,
13.

Sed quantum decus ornamentis nostris decesserit, vides, id est, tu, o Philosophia, quantumcumque me consolers, attamen cernis quam magnum « decus », expolitio, candor et gloria ablata sint a vestibis nostris, habitaculis, tegumentis : quia nunc carceralibus et vilibus vestibis utimur, qui pretiosis ac splendidis consuevimus uti. Hoc dicit Boetius in persona infirmi, quia de vestibis corporis parum aut nihil curandum est sapienti an sint deformes, dummodo per hoc vestes opesque animæ non deturpentur nec pejorentur, id est virtutes et actus earum. Unde primo de Civitate Dei loquitur Augustinus : Fides et pietas interiorisque hominis bona, opes sunt Christianorum. Nam et Christus effatur : Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt.

Math. XI,
8.

— *Et illa, scilicet Philosophia : Promovimus, inquit, aliquantulum*, id est, parumper profecimus, *si te nondum totius sortis tuæ piget*, id est, si adhuc non habes tædium de toto tuo eventu fortuito, ita quod non totus displicet tibi, sed eum esse moderatum fateris. ita quod non es prorsus mente dejectus ex ipso, quia non putas te totaliter miserum, sicut senseras ante. *Sed delicias tuas ferre non possum*, id est, ex caritate et rationis judicio reprobo quod adhuc tam delicatus et mollis es corde, *qui abesse aliquid tuæ beatitudini tam luctuosus atque anxius conqueraris*, id

est, qui non erubescis conqueri, objicere et causari, quod aliquid deest tuæ prosperitati civili et felicitati politicæ, utputa vestium decus, « tam luctuosus atque anxius », id est, ita quod conquerendo hoc, es lacrimis plenus, tristis et territus, quum deberes hæc omnia æquanimiter ac gaudiose perferre, sicut frequenter probatum est. Nempe in libro hoc, idem sensus frequenter repetitur sub aliis et aliis verbis, secundum quod moris est afflicti et tristibus idem sæpius iterare, secundum variam innovationem, tactum ac impulsivam sui mœroris : ideo in talibus locis non oportet morari.

Cf. p. 162
C, 176 A,
193 A et s.

Quis est enim tam compositæ felicitatis, id est, quis hominum in hac vita habet felicitatem aut prosperitatem tam magnam, ordinatam ac adunatam, *ut non aliqua ex parte cum status sui qualitate rivetur*, id est, non conqueratur aliquid sibi deesse, et ita « non ex aliqua parte » contendat contra statum suum in vita hac, asserendo se adhuc in multis deficere, præsertim quum peccet, saltem venialiter, valde frequenter, et in naturalibus atque gratuitis defectuosus existat? *Anxia enim res est*, id est, formidolosa, incerta, instabilis, *humanorum conditio bonorum*, id est, proprietas et eventus temporalium rerum ac fortuitorum effectuum in divitiis, honoribus, nobilitatibus, deliciis, favoribus, amicitiiis, et consimilibus : ideo eorum recessu non est excessive dolendum, nec de eorum accessu incaute lætandum ; *et quæ « res » seu « conditio » vel nunquam tota proveniat*, id est, nullo tempore contingat alicui homini « tota » simul, id est totaliter et perfecte, *vel nunquam perpetua subsistat*, id est, in nullo stabiliter perseveret : ad minus enim morte in unoquoque mortali finitur. Istud sæpissime jam dictum est.

Cf. p. 162
A, 178 C,
193 D, 198
C et s.

Hinc, videlicet opulento, census exuberat, id est, pecunia abundat, *sed est sibi pudori degener sanguis*, id est, de sua ignobilitate erubescit, defectum natalium patiens. *Hunc*, id est alium quempiam,

nobilitas notum facit, id est famosum. Est autem nobilitas, juxta Philosophum in Politicis, opulentia antiquata. *Sed angustia*, id est modicitate, *rei familiaris*, id est domesticarum opum necessariorumque vitæ ac usui domus, *inclusus*, id est comprehensus, *mallet esse ignotus*, quia de sua erubescit inopia : prout Josephus recitat de Herode qui Jacobum decollavit, quod quodam tempore ad tantam fuit devolutus pauperiem, quod se ipsum recluserit, ut fame interiret ibidem. *Ille utroque circumfluus*, id est alius nobilitate divitiisque abundans, *vitam calibem deflet*, id est, plangit quod uxorem non habet nec prolem, aut quod conjugio non est aptus præ frigiditate, senio aut castratione. Unde in Ecclesiastico fertur : Spado complectens virginem, et suspirans.

Ille nuptiis felix, id est conjugii prosperitatem sortitus, *orbis*, id est carens, *liberis*, id est filiis, *alieno censum nutrit heredi*, id est, extraneo reponit et congregat opes : juxta illud Ecclesiastæ, Homo extraneus vorabit eas ; atque in Psalmo, Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea. De qua abusione Salomon in Ecclesiaste tractat diffusius. *Alius prole lætatus*, id est gavisus quod genuit prolem, *fili filiaevæ delictis mæstus illacrimat*, id est, tristis de excessibus sobolis suæ, deplorat eorum peccata, et pœnas quas incidunt. Quod potissime solet evenire parentibus qui prolem suam in pueritia non domant, sed potius ludunt cum ea. Propter quod in Ecclesiastico dicitur : Lacta filium tuum, et paventem te faciet ; Inde cum eo, et contristabit te : non corrideas illi, ne doleas.

Idcirco nemo facile cum fortunæ suæ conditione concordat, id est, vix aliquis complacentiam habet in omnibus quæ fortuite accidunt : nam casus hujusmodi innumeri sunt, ut secundo dicitur Physicorum. *Inest enim singulis hominibus, vel « singulis » fortunis quorumlibet effectibusque fortuitis, quod inexpertus ignoret*, id est, nesciat quid lateat in illis de com-

modo aut incommodo : ideo potest faciliter displicentia in eisdem haberi ; *et expertus exhorreat*, id est, incidere vereatur. Hinc in Proverbiis legitur : Sapiens timet, et declinat a malo ; stultus transilit, et confidit. Ecclesiasticus quoque inducit : Vir in multis expertus, cogitabit multa ; qui non est expertus, pauca recognoscit.

Consequenter probat alia ratione, quod nullus in omnibus concordat cum sua fortuna, quia fortunatissimi solent celerius atque frequentius perturbari. *Adde rationibus et motivis præhabitis, quod felicissimi cujusque delicatissimus sensus est*, id est, quod sensus eorum qui eufortuniis magis abundant, sunt magis assueti deliciis ; *et nisi ad nutum cuncta suppetant*, id est, nisi omnia eis eveniant juxta desideria sua, *omnis adversitatis insolens*, id est fortunatissimus seu delicatissimus eorum sensus ad cuncta adversa insuetus atque impatiens, *minimis quibusque prosternitur*, id est, per minima diffortunia seu adversa provocatur ac labitur : ut patuit in Roboam filio Salomonis, in deliciis enutrito, qui propter modica verba populi sui exacerbatus, durissime respondit ; propter quod decem tribus Israel recesserunt ab ejus imperio, ut legitur tertio libro Regum. Porro David adversitatibus assuetus et multa perpessus, etiam gravissimas contumelias patientissime tulit, dicente ad eum Semei viro nequissimo, imo et lapides contra eum projiciente : Egredere, egredere, vir sanguinum et vir Belial. Unde in libro Proverbiorum scribitur : Impatiens operabitur stultitiam.

Adeo perexigua sunt, id est, tam vehementer sunt parva, *quæ fortunatissimis beatitudinis summam detrahunt*, id est, prosperitatis et sufficientiæ copiam et plenitudinem auferunt, dum tam faciliter miseri fiunt peccando, brutisque similes, quoniam ira in sinu stulti requiescit. De his paulo ante assignatæ sunt causæ. Hinc in Proverbiis suis Seneca loquitur : Fortuna stultum facit quem nimium fovet ; et

Act. xii, 1, 2.

Eccle. xxx, 21.

Eccle. vi, 2.

Ps. xxxviii, 7.

Eccle. ii, 18-21; iv, 8; vi, 2.

Eccle. xxx, 9, 10.

Prov. xiv, 16.

Eccle. xxxiv, 9, 10.

III Reg. xii, 3 et seq.

II Reg. xvi, 5 et seq.

Prov. xiv, 17.

Eccle. vii, 10. Cf. p. 165 C.

denuo, Gravius nocet quod improviso contingit; itemque, Prosperitas iracundiam nutrit. Hoc est quod rursus testatur: Nihil plus efficit homines iracundos, quam educatio mollis et blanda. Ideo optimum saluberrimumque consistit, assidue sustinere adversa, corpus dure tractare, omnem animositatem in se ipso prorsus constringere.

Consequenter Philosophia Boetium ad patientiam exhortatur ex consideratione eorum qui ejusdem secum naturæ sunt, ut considerando parem naturam, non nimis anhelet ad disparem qualitatem.

Quam multos esse conjectus (id est, si rite perpendis, potes probabiliter conjicere et putare plurimos esse) *qui sese celo proximis arbitrentur*, id est, quasi in paradiso se esse putent sive putarent, valdeque fortunatos, *si de fortunæ tuæ reliquiis pars minima eis contingat*, id est, si valde parum eis accideret aut inesset de bonis fortunæ quæ adhuc aliquantulum tibi adsunt aut competunt, quamvis conquestus sis sæpe, ea tibi ablata esse? Multi enim fuerunt tunc qui se fortunatos valde judicassent, si habuissent unum filium consulem Romanorum, aut uxorem tam virtuosam, prudentem ac nobilem ut erat uxor Boetii, aut tantam scientiam sicut ipse, vel tot ac tantos amicos, etc.

Illic ipse locus, quem tu exsiliium vocas, incolentibus, id est oriundis ex eo et commorantibus in eodem, *patria est*. Si hoc intelligatur de Ravenna aut alia urbe ad quam Boetius primo fuit missus et relegatus antequam fuit incarcerationatus, difficultatem non habet; si autem de carcere ipso, dici potest quod aliqui erant gravius eo incarcerationati.

Adeo nihil est miserum, nisi quum putes, id est, in tantum vera sunt quæ dixi, ut nihil sit infortunatum ac miserum tibi, « nisi quum putes », hoc est, nisi in quantum apprehenderis illud sub ratione contrarii seu nocivi: sic enim inducit tibi tristitiam, et imaginariis id tibi molestum. Quod intelligendum est de rebus positivis,

A seu malis pœnæ; non de malis culpæ, quæ in se et ex se sunt prava ac misera formaliter, et item efficienter, prout Salomon in libro ait Proverbiorum: Miseros facit populos peccatum. Itaque mala culpæ sunt misera, non quia putantur mala, sed quia ex sua natura sunt talia. Imo, non fiunt nec appetuntur, nisi in quantum bona videntur, quum objectum appetitus sit bonum. Propter quod divinus Dionysius protestatur: Nemo ad malum respiciens operatur. Et teste Philosopho, Omnis peccans, est ignarus. Etenim, quamvis bene judicet in communi, non tamen in particulari. Quod etiam verificatur de eo qui peccat ex certa scientia. Hinc in Proverbiis scriptum est: Via stulti recta in oculis ejus. Quod ne de solis stolidis usu rationis carentibus dictum putetur, Salomon rursus eodem asserit libro: Omnis via viri recta sibi videtur.

Contraque, id est e converso, *beata sors omnis est*, id est, omnis fortuna seu omnis eventus fortuitus, vel omnis adversitas, felix est, vel ad felicitatem disponens, duceus, cooperans, *æquanimitate tolerantis*, id est, si patienter et æquanimiter toleretur. Sic enim electis Dei, teste Apostolo ad Romanos, omnia cooperantur in bonum. Atque ut ait Philosophus: Circa adversa, dura et aspera, versatur patientia; et circa mortis pericula, fortitudo: ut in omnibus illis simus constantes, nec passionibus iræ, tristitiæ, vitio impatientiæ, effeminata formidine obruamur. Hoc Socrates, Plato, Pythagoras, et alii meliores philosophi, verbis et factis diligenter edocuerunt. Unde et Seneca libro de Clementia fassus est: Magni animi proprium est, in cunctis placidum et tranquillum consistere, injurias et offensas vilipendere, id est non curare; muliebris vero animi est, litigare, ac iræ suæ gerere morem.

Præterea consonat his quod Tullius libro de Tusculanis quæstionibus scribit: Nec felicitas nec miseria est in hoc mundo, nisi ex hominum opinione, id est, nisi concurrente felicium et miserorum judi-

Prov. xiv, 34.

De Divin. nom. c. iv.

Prov. xii, 15.

Ibid. xxi, 2.

Rom. viii, 28.

cio. Sic ergo fortuna prospera, felix est homini per sapientiam ne infletur, fortuna vero adversa, per patientiam ne tristetur: imo in utraque Deo regratietur.

Impatientem vero affirmat Philosophia infelicem esse, subdendo: *Quis est ille tam felix*, id est tam prosper, *qui quum dederit impatientiæ manus*, id est, ab impatientia se vinci permiserit, *statum suum mutare non optet*, id est ad meliorem ac prosperiorem fortunam pertinere, in qua non patiaturs adversa et tristia? Per quod se infelicem ac indigentem fatetur. Impatiens demum dat « impatientiæ manus » suas, id est rationem et voluntatem, quas perversissime subjicit sensualitati ac motibus ejus, sicut victus dat manum victori: et hæc est vilissima servitus, subjectio vitiorum. Quocontra hortatur Apostolus ad Romanos: Noli vinci a malo, sed vince in bono malum.

Deinde declarat Philosophia humanæ prosperitatis contemptibilitatem propter contrariorum permixtionem. *Quam multis amaritudinibus humanæ felicitatis dulcedo respersa est!* Quamvis enim interdum quis ad aliquantulum tempus in delectationibus sine actuali et perceptibili adversitate, afflictione, calamitate, versetur, non tamen durat hoc diu. Imo sæculi amatores, reges et principes omnes carnales et vitiosi, qui passionibus suis subjecti sunt, innumerabiles patiuntur inordinationes, suspiciones, timores, tristitias, punctiones, invidias. Similiter qui politica gaudent felicitate, variis curis, inquietudinibus, pœnis afficiuntur. Qui autem contemplativa felicitate lætantur, quamvis delectationi quæ est in considerando et contemplando, non sit tristitia contraria vel admixta, tamen subjectum contemplationis istius, videlicet homo seu mens humana, ex suis distractionibus, defectuositatibus et quotidianis peccatis, et propter proximorum excessus atque innumerabilia mundi mala, frequenter et quasi assidue cruciatur: similiter desiderio ma-

joris profectus, præsertim futuræ beatitudinis. Hinc libro Confessionum loquitur Augustinus: Tu, Domine, malis suavitatibus meis tot et tantas amaritudines misceisti, ut ipsæ suavitates meæ mihi in horrorem ac tædium verterentur. De his in Ecclesiaste multa dicuntur: ut est illud, In multa sapientia, multa est indignatio, et qui addit scientiam, addit et dolorem; et iterum: Risum reputavi errorem; et gaudio dixi, Quid frustra deciperis? Et rursus: Cuncti dies hominis doloribus et ærumnis pleni sunt, nec per noctem mente requiescit. Hinc impii, qui in desideriis et voluptatibus ambulant, in libro Sapientiæ fatentur: Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles. *Quæ felicitas seu dulcedo si etiam fruente*, id est eam habenti, *jucunda esse videatur, tamen non possit retineri a fruente quominus*, id est quin æque bene, *abeat*, id est, cesset ad esse fruente et possidenti, *quum velit*, id est, dum natura seu proprietas ipsius fortunæ illud exegerit. Ideo non est nimis appetianda aut reputanda.

Liquet igitur quam sit mortalium rerum misera beatitudo, id est, constat ex his, quod « beatitudo mortalium rerum », videlicet hominum, seu humanarum et variabilium rerum, in quibus versatur fortuna, « sit misera » valde, id est multis miseriis mixta, utputa malis culpæ et pœnæ; *quæ nec apud æquanimos*, id est constantes et stabiles, qui inter prospera et adversa permanent in medio virtutum, *perpetua perdurat*, quia ad minus finitur in morte (ideo futuræ vitæ felicitas summe est appetenda, quæ perpetuam habet securitatem sibi annexam); *nec anxios tota delectat*, id est, inconstantes, impatientes, et circa fortuita immoderate sollicitos, non « tota » simul « delectat », quia nulli simul totaliter adest, sed uni in isto, alteri in alio; vel non « tota delectat » illos, quoniam in prosperis tantummodo ipsos delectat, non in adversis, in quibus non norunt gaudere.

Ex horum consideratione Philosophia A exclamat et admonet :

Quid igitur, o mortales, extra vos petitis intra vos positam felicitatem? id est, o homines, cur queritis beatitudinem veram in exterioribus rebus, in divitiis, deliciis, honoribus sæculi hujus, quæ tamen in interioribus actibus intellectus ac voluntatis consistit, hoc est in contemplatione et delectatione primæ veritatis summæque bonitatis, quemadmodum decimo Ethicorum ait Philosophus, quod sit perpetua speculatio optimi specularibilis? Quæ B beatitudo etiam intra nos est, quia quum simus liberi arbitrii, possumus eam mereri ac adipisci, præsupposito auxilio gratiæ Dei, quæ nulli quod in se est agenti negatur. Juxta quem sensum possumus Dei præcepta implere. Unde et Christus in Evangelio loquitur : Regnum Dei intra vos est.

Luc. xvii, 21.

Error vos inscitiæque confundit, id est, « error » quo male sentitis de vobis ipsis, vel « error » in operando, et « inscitiæ » in discernendo, et ignorantia veræ felicitatis, deordinat vos, ita quod non refertis vos ipsos et omnia vestra ad id quod vere est ultimus finis vester : quod est beatifica visio Dei, quæ est ultimus finis vester formalis, videlicet actio menti vestræ inhærens, et ipsemet Deus, qui est finis objectalis, ut dictum est supra.

Cf. p. 143 A.

Ostendam breviter tibi Boetio, et sub nomine tuo unicuique studioso, *summæ cardinem felicitatis*, id est introitum et accessum ad beatitudinem plenam. *Estne aliquid tibi te ipso pretiosius?* id est, D utrum de rebus et bonis ad te pertinentibus sit aliquid quod melius et præstantius putes te ipso, aut quod plus diligas quam te? *Nihil, inquires*, id est, respondebis quod nihil. Homo enim post Deum potissime amat se ipsum : quod et ordo exigit caritatis, quum dicat Salvator, *Quid proficit homo, si universum mundum lucretur, perdat autem se ipsum?* Essentialia quoque principia et causæ intrinsecæ hominis, videlicet anima et corpus, non sunt

Luc. ix, 25.

A homine digniora : imo totum est dignius qualibet sua parte. Unde et Paulus in Actibus ait : Non facio animam meam pretiosorem quam me.

Act. xx, 28

Igitur si tui compos fueris, id est, expeditus in usu rationis, et in virtutibus stabilis, ita quod dominaris per rationem inferioribus viribus et actibus tuis, nec a sensualitate, passionibus et vitiis superaris, juxta illud in Genesi, Sub te erit appetitus ejus, et tu dominaberis illius; *possidebis quod nec tu amittere unquam velis*, id est bona animæ, quæ sunt gratia, sapientia, scientia, dona, virtutes ac merita vitæ æternæ, quæ nemo vult perdere formaliter et directe, sed interpretative et æquivalenter, ut qui recidunt et sponte peccant mortaliter : quemadmodum pergens ad forum tempore pluviae ut aliquid emat, vult complui; *nec fortuna possit auferre* te invito : quoniam ista non amittuntur, nisi præcedente consensu peccati. Itaque compos sui non est, qui instar furiosi, passionibus iræ, impatientiæ, concupiscentiæ agitatur. Ideo tales in Scripturis stulti vocantur, juxta illud Job : Stultum interficit iracundia. Et in Proverbiis dicitur : Impatiens operabitur stultitiam. Qui autem se ipsum ratione compescit atque gubernat, compos est sui, ac alios regere aptus est, juxta illud Senecæ : Multos regere poteris, si te rexerit ratio. Nam et divinus Dionysius dixit : Optimum hominis est esse secundum rationem.

Gen. iv, 7

Job v, 2.

Prov. xiv

17.

De Divin
nom. c. iv.

Atque ut agnoscas in his fortuitis rebus, id est exterioribus bonis fortunæ subjectis, quorum fortuna potest esse causa per accidens, *beatitudinem constare*, id est esse, *non posse, sic collige*, id est, ex his præmissis conclude : *Si* (pro Quia) *beatitudo est summum bonum naturæ ratione degentis*, id est rationalis creaturæ, quæ ratione viget. Est etenim beatitudo ista formalis, optima operatio potentiae optimæ, utputa contemplatio altissimæ veritatis, ut loquitur Christus ad Patrem : Hæc est vita æterna, ut cognoscant te verum Deum. *Nec illud est summum bonum,*

Joann. xvi

3.

quod eripi ullo modo potest, id est, quod potest violenter auferri : quod probatum est supra ; quoniam præcellit id quod nequit auferri, id est, bonum illud quod non potest auferri invito, est præstantius bono fortuito, quod invito potest auferri. Vel sic : « quoniam præcellit id », id est, summum bonum seu beatitudo est quid altius quam bonum virtutis moralis, quia consistit in actu virtutis intellectualis, videlicet sapientiæ ; et tamen virtus moralis nequit violentia tolli : ergo minus beatitudo. Manifestum est quod ad beatitudinem percipiendam fortunæ instabilitas, id est fortuna instabilis, adspirare non possit, id est, attingere nequit. Beatitudo quippe adipisci non potest nisi ex deliberatione, intentione, proposito, et ex causis per se : fortuna vero causa est per accidens, et respicit ea quæ vi possunt auferri.

Istud consequenter probat alia ratione, quæ et superius tacta est. *Ad hæc, quem ista caduca felicitas vehit, id est, temporalis prosperitas exaltat, vel scit eam, vel nescit esse mutabilem* (per locum a divisione), id est, aut scit quod possit debet atque amitti saltem in morte, aut nescit. *Si nescit, non est beatus, quum sit ita ignarus : ideo subditur, quænam beata sors, id est felix remuneratio, esse potest ignorantia cæcitate, id est in tanta exæcatione atque insipientia? quasi dicat : Nulla, quum ad beatitudinem præcipue spectet clara cognitio miseriam insipientiæ et erroris excludens. Si scit felicitatem illam posse auferri, metuat necesse est, id est, necessario sequitur quod timebit, ne amittat quod amitti posse non dubitat, id est felicitatem illam caducam, quam certe nescit se perdere posse perditurumque esse. Quare continuus timor de illa amissione non sinit eum esse felicem.*

An vel si amiserit, negligendum putat? id est, utrum putat non esse curandum, quod eam perdiderit? *Sic quoque perexile bonum est, id est, ex hoc consequens est, quod felicitas ista sit bonum valde par-*

vum, quod æquo animo feratur amissum, id est, de cuius amissione anima non turbatur, nec contristatur. Vel sic : « An vel si amiserit, negligendum putat? » id est, utrum tradet oblivioni, dum beatitudinem illam perdiderit? Secundum quod Plato dixit, animas de comparibus stellis immisas corporibus, proutinus oblivisci felicitatis præhabitæ et amissæ. Verum huic expositioni non consonat clausula sequens exposita. Præterea advertendum, quod hac argumentatione usus est diu ante Boetium Augustinus in pluribus locis, contra quosdam hæreticos insipientissime ac prorsus stultissime asserentes in regno cœlesti esse ruinam et lapsum ad corpora ista mortalia. Fuitque error iste Platonis, ut super Joannem recitat Augustinus. Quem nihilo minus errorem refutavit et reprobavit Porphyrius, in hoc a Platone recedens. De ratione autem veræ beatitudinis est perfecta securitas, infastidibilitas, immobilisque stabilitio in beatificante objecto, prout Guillelmus Parisiensis in libro de Universo diffuse demonstrat.

Consequenter Philosophia probat istud apertissime sequi eis qui tenent animam hominis immortalem. *Et quoniam tu idem es cui scio persuasum, id est probabiliter declaratum esse, atque insitum, id est firmiter inculcatum, permultis, id est valde multis, demonstrationibus, id est rationibus demonstrativis necessario concludentibus, mentes hominum, id est spiritus rationales, nullo modo esse mortales morte naturæ, ita quod desinant esse, corpore moriente ; quumque clarum sit fortuitam felicitatem, id est temporalem prosperitatem atque politicam beatitudinem, corporis morte finiri : dubitari nequit, id est, nemo rationabiliter ambigere potest, si (pro quia) hæc fortuita felicitas beatitudinem auferre potest, id est veram et æternam felicitatem impedire ac tollere, per hoc quod in morte finitur, et anima una cum corpore moritur, quin omne mortaliū genus, id est mortales homines universi, in miseriam mortis fine labatur, id*

Cf. p. 209
C.

Cf. p. 162
C, etc.

est, in totius felicitatis privationem et in A non esse corrumpant in ipso termino vitæ, qui est mors, seu in termino mortis formaliter, id est, per hoc quod moriuntur morte, quæ est privatio totius vitæ beatæ. Denique triplex est mors. Prima est mors naturæ. Secunda, mors culpæ, de qua Apostolus dixit : Vidua quæ in deliciis vivit, vivens mortua est. Tertia est mors infernalis et æternalis miseræ, quæ est mors pessima, juxta illud in Psalmo : Mors peccatorum pessima.

I Tim. v, 6.

Ps. xxxiii, 22.

Amplius, ad idem subditur ratio alia. B *Quod si* (pro Quia) *multos scimus, beatitudinis fructum*, id est beatificam fruitionem, *non morte solum*, id est non solum moriendo pro Deo atque justitia, *verum etiam doloribus animæ suppliciisque corporis quævisse*, id est expetisse ac promeruisse, æquanimiter tolerando tormenta acerrima corporalia, variosque cruciatus compunctionum, compassionum, tristitiarum, sollicitudinum, anxietatum in anima, sicut ait Apostolus : Foris pugnæ, intus timores. De quibus malis pœnalibus rursus legitur ad Hebræos : Alii ludibria et verbera experti, insuper et vincula et carceres ; lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt. *Quoniam modo præsens vita facere potest beatos* (id est, non utique dici rationabiliter valet, quod homo in hac vita veram et plenam beatitudinem consequatur), *quæ miseris transacta non efficit*, id est, « quæ » vita præsens, seu ejus fortunata prosperitas, « transacta », id est præterita et elap-

II Cor. vii, 5.

Hebr. xi, 36, 37.

psa, « non efficit miseros » eos qui vitam hanc finiverunt? tanquam dicat : Si vita hæc, seu ejus prosperitas, constitueret hominem beatum, sequeretur quod ejus amissio redderet hominem miserum : quod verum non est, quum tot millia martyrum mortem pertulerint, ut post vitam præsentem efficerentur beati.

Porro hoc argumentum videtur theologium magis quam philosophicum, quum sit fundatum in fide, qua credimus martyres sanctos in hoc ipso non esse deceptos : quod nihilo minus efficaciter multipliciterque probatur, quamvis hic probationes illæ non inducantur. Verum S. Gregorius tangit eas, sic arguendo in homilia : Ad sanctorum martyrum tumulam consistimus, fratres mei. Numquid isti carnem suam in mortem dedissent, nisi eis certissime constitisset esse aliam vitam pro qua mori debuerunt? Et ecce qui ita crediderunt, miraculis coruscant. Ad extincta namque eorum corpora viventes ægri veniunt, et curantur; dæmoniaci veniunt, et liberantur; perjuri veniunt, et a dæmonio vexantur. Quomodo ergo vivunt illie ubi vivunt, si in tot miraculis vivunt hic ubi mortui sunt? Hujuscemodi etiam argumento Apostolus utitur prima ad Corinthios, loquens : Si resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit; si autem Christus non resurrexit, inanis est nostra prædicatio, inanis est et fides vestra : invenimur autem et falsi testes Dei. Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt.

I Cor. xv, 13-15, 18.

ARTICULUS XIII

ELUCIDATIO SPIRITUALIS ET MYSTICA PROSÆ EJUSDEM.

TUM ego : Vera, inquam, commemoras, D o virtutum omnium nutrix. Persona fidelis variis modis afflicta, ex consolatione et informatione theologiæ, id est sacræ Scripturæ et increatæ Sapientiæ per Scri-

pturas nos instruente, profectum ac relevamen adepta, gratias agens fatetur, et ait : « Vera » dieis, « o omnium nutrix virtutum ». Qualiter autem theologia multo eminentius appelletur datrix, doctrix

et nutrix universarum virtutum, quam A vero post tam pulchram rerum speciem, philosophia, frequenter expositum est.

Sed hoc est quod recolentem me vehementius coquit, id est, hoc potissime me affligit recordantem qualis aliquando fuerim. *Nam in omni adversitate fortunæ infelicissimum infortunii genus est, fuisse felicem.* Vera autem et summa præsentis vitæ felicitas, est inchoatio felicitatis futuræ in patria, in beatifica Deitatis visione fruitioneque consistentis : ideo, quo in hac vita Deum altissimum per fidem illuminatam ac sapientiæ donum limpidius contemplamur, atque ferventius ac magis fruitive diligimus, inhærendo ei pure propter se ipsum, eo plane feliciores consistimus. Vir ergo fidelis a pristino fervore, præhabita puritate, contemplationis stabilitate ac apice lapsus, detrimentum suum, negligentiam, ruinam, amarissime deflens et quasi inconsolabiliter plangens : « Hoc est », ait, « quod » me « recolentem vehementius » angit, quia « infortunii infelicissimum genus est » istud, quod post gratiam tantam, ad istam sum devolutus C tepefactionem, instabilitatem, recidivationem, ingratitude, ac mentis caliginem : ita ut merito mihi objiciatur et impropere illud Apocalypsis a Christo, *Habeo adversum te, quod caritatem tuam primam reliquisti; et vereor comminationem illam in eadem Apocalypsi scriptam, Jam quoniam tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo.*

Insuper tale quid sibi contigisse interdum conquesti sunt etiam sancti viri : quibus tamen id accidit non directe ex vitio, sed occasione promotionis eorum ad ecclesiasticas dignitates, propter quas circa exteriora occupari habebant, sicque interioribus contemplationum exercitiis minus valebant intendere. Quemadmodum magnus Gregorius in libro Dialogorum sibi evenisse testatur : Mens (inquiens) mea occupationis suæ vulnere percussa, recolit qualis aliquando in monasterio fuit, qualiter ei cuncta caduca atque labentia suberant, ac solis cœlestibus inhiabat; nunc

terrenorum actuum pulvere fœdatur. Hoc ipsum et S. Eugenio in sui papatus exordio cœperat evenire. Propter quod pater ac filius ejus S. Bernardus satis audacter eum corripuit et reduxit, ut in libro de Consideratione describitur.

Denique nonnulli religiosi in exordiis suæ conversionis fervidi ac devoti, deinceps ad officia quædam promoti, calamitatem hanc patiuntur. Quorum nonnulli redeuntes ad cor, tepefactionem suam deplorant, et ad amissum revertuntur fervorem. Alii de statione sua formidantes expelli, addunt iniquitatem iniquitati, manentes in fœcibus suis usque in finem. Qui « falsæ opinionis » suæ luunt « supplicium » : quia de dissolutione et evaeuatione sæpe habent remorsum, sed detinet eos in sua vanitate amor proprii commodi et honoris, quo excæcantur. Verumtamen hos ad pœnitendum hortari debemus, et ne desperent etiam consolari : quia adhuc plures habent spirituales amicos et filios, qui ipsos orationibus suis ac meritis parati sunt adjuvare. « Vivit » quoque « uxor » eorum et sponsa, id est increata Sapientia, quæ ipsis ignoscere cupit atque ad pristinum connubium spirituale recipere, prout per Jeremiam ait prophetam animæ peccatrici : Tu fornicata es cum amatoribus multis; tamen ad me revertere, et non avertam faciem meam. Mittit quoque ei in adjutorium fidelissimos fortissimosque amicos angelos sanctos, de quibus quarto libro Regum sanctus loquitur Eliseus : Plures nobiscum sunt, quam cum illis. Hi nobis pro ancoris sunt, et a plurimis periculis, fluctuationibus et peccatis eripiunt nos, sicut ait Psalmographus : Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. Per quos enatare et salvari confidimus.

Sic ergo theologia lapsum consolatur ac revocat. Qui interdum redire appetit pœnitendo, sed dissolutioni libertatique propriæ assuetus, horret rursus arripere arctam viam salutis, disciplinæ rigorem,

Cf. p. 81 C, etc.

Apoc. II, 4.

Ibid. III, 16.

Jer. III, 1, 12.

IV Reg. VI, 16.

Ps. XC, 11.

et observantias regulares et canonicas, monachis et canonicis, imo et eunetis presbyteris, a Patribus sanctis præfixas ac jussas. Cui theologia compassive et increpatorie loquitur : « Delicias tuas », hoc est sensualitatem atque carnalia oblectamenta, ferre non valeo, quia deesse tibi aliquid luctuose conquereris, id est, necessariis non es contentus (contra illud Apostoli,

1 Tim. vi. 8. Habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti simus). sed curiosa, delicata, superflua quæris, quum nihilo minus dicat

Galat. v. 24. Apostolus, Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis ; itemque, Si secundum carnem vixeritis, moriemini. Unde in Ecclesiastico

Rom. viii. 13. legitur : Si præstes animæ tuæ concupiscentias ejus, faciet te in gaudium inimicis tuis. Isti ergo sunt milites delicati, vel potius enervati atque effeminati : qui volunt Deo placere et mundo, nuncque gaudere cum sæculo, et postea regnare cum Christo, et taliter pœnitentiam agere, ut eorum satietati nil desit : alioqui conquere-

Eccli. xxiii. 31. runtur, juxta illud in Psalmo, Si vero non fuerint saturati, et murmurabunt. De talibus scribit in sua Canonica Judas apostolus : Ii sunt murmuratores, querulosi, secundum desideria sua ambulantes.

Frequenter demum contingit quod impatientes, tristes, turbulenti, querulosi consistimus, etiam propter modicas causas, quoniam non pensamus quæ et quanta habeant alii pati. Ideo unicuique tali ait theologia : *Quis est tam composita felicitatis ut non aliqua ex parte cum status sui qualitate rixetur ?* Innumerabilibus namque defectibus, displicentiis, tædiis, periculis et peccatis plena est vita præsens, in tantum quod Jeremias in utero matris sanctificatus, locutus est : Væ mihi, mater mea, quare me genuisti, virum rixæ et discordiæ in universa terra ? Ecclesiasticus quoque ait : Occupatio magna creata est omnibus hominibus, et jugum grave super filios Adam, a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulturæ in matrem omnium : cogitationes

Ps. lxxviii. 16. eorum et timores cordis, adinventiones expectationis, furor, zelus, tumultus, fluctuatio, timor mortis. Hinc mundus etiam amatoribus suis amarus est, et si una hora delectat, alia magis diutiusque contristat ; ac super hæc omnia, momentaneum quod nunc inique delectat, pœnam mereatur æternam, et gaudiis privat perpetuis.

Hinc recte ait Philosophia : *Anxia res est humanorum bonorum conditio, et que nunquam tota proveniat.* Non enim in uno euneta bona concurrunt. Propter quod ait Apostolus : Unusquisque proprium donum habet ex Deo. Ideo, si quis in naturalibus donis aut fortuitis bonis defectuosus sit, non ob hoc inordinate tristetur : imo advertat quam multi sint qui maximas Deo gratias agerent, si non graviores paterentur defectus et adversitates quam ipse. Si molestum est tibi sedere in cella, in claustro, in scholis sub virga, considera quam facile, imo optabile esset hoc multis ligatis in carcere, jacentibus ægris in lecto.

Quumque nil miserum sit nisi quando putatur, si vitare cupis pravas tristitias, noli insistere considerationi molestiarum et adversitatum tuarum in quantum sunt duræ ac graves, sed in quantum sunt animæ tuæ multipliciter utiles ac salubres, si æquanimiter tolerantur : quoniam *beata est omnis sors æquanimitate tolerantis.* Secundum hanc enim considerationem sapientialem, omnia cooperantur in bonum. Hinc sacratissimus Petrus in prima sua fatur epistola : Quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis ? Etenim uniuscujusque malum in proprium redundat auctorem : et qui alteri injuriatur, se ipsum gravissime lædit in anima, diabolo tradit, damnationi exponit ; alteri vero coronam patientiæ offert, dummodo ille per propriam impatientiam, iram, invidiam se ipsum non lædat. Ideo in Ecclesiastico scriptum est : Qui fodit foveam, incidet in eam ; facienti nequissimum consilium, super ipsum devolvetur. Hoc est quod in Ecclesiaste legitur : Qui dissipat sepem,

Jer. i. 5 ; xv. 10.

Eccli. xl. 1, 2, 4.

eorum et timores cordis, adinventiones expectationis, furor, zelus, tumultus, fluctuatio, timor mortis. Hinc mundus etiam amatoribus suis amarus est, et si una hora delectat, alia magis diutiusque contristat ; ac super hæc omnia, momentaneum quod nunc inique delectat, pœnam mereatur æternam, et gaudiis privat perpetuis.

Hinc recte ait Philosophia : *Anxia res est humanorum bonorum conditio, et que nunquam tota proveniat.* Non enim in uno euneta bona concurrunt. Propter quod

ait Apostolus : Unusquisque proprium donum habet ex Deo. Ideo, si quis in naturalibus donis aut fortuitis bonis defectuosus sit, non ob hoc inordinate tristetur : imo advertat quam multi sint qui maximas Deo gratias agerent, si non graviores paterentur defectus et adversitates quam ipse. Si molestum est tibi sedere in cella, in claustro, in scholis sub virga, considera quam facile, imo optabile esset hoc multis ligatis in carcere, jacentibus ægris in lecto.

Quumque nil miserum sit nisi quando putatur, si vitare cupis pravas tristitias, noli insistere considerationi molestiarum et adversitatum tuarum in quantum sunt duræ ac graves, sed in quantum sunt animæ tuæ multipliciter utiles ac salubres, si æquanimiter tolerantur : quoniam *beata est omnis sors æquanimitate tolerantis.* Secundum hanc enim considerationem sapientialem, omnia cooperantur in bonum.

Hinc sacratissimus Petrus in prima sua fatur epistola : Quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis ? Etenim uniuscujusque malum in proprium redundat auctorem : et qui alteri injuriatur, se ipsum gravissime lædit in anima, diabolo tradit, damnationi exponit ; alteri vero coronam patientiæ offert, dummodo ille per propriam impatientiam, iram, invidiam se ipsum non lædat. Ideo in Ecclesiastico scriptum est : Qui fodit foveam, incidet in eam ; facienti nequissimum consilium, super ipsum devolvetur. Hoc est quod in Ecclesiaste legitur : Qui dissipat sepem,

in eam ; facienti nequissimum consilium, super ipsum devolvetur. Hoc est quod in Ecclesiaste legitur : Qui dissipat sepem,

Eccli. xxvii, 29, 30.

Eccle. x. 8.

1 Cor. vii.

7.

Rom. viii.

28.

1 Petr. iii.

13.

Eccli.

xxvii, 29, 30.

Eccle. x. 8.

mordebit eum coluber. Dum ergo injurias, A damna, tribulationes, convitia toleras, vide et cave ne a te ipso per impatientiam, iram, rancorem turbulentiamve vincaris : quoniam nulla tibi nocebit adversitas, si nulla tibi dominetur iniquitas.

Quis est ille tam felix, qui quum dederit impatientiæ manus, statum suum mutare non optet? Hoc in omni statu videmus, in tantum quod etiam nonnulli religiosi impatientiæ se subdentes, tandem in tantam ruant amentiam, ut ad alium locum, aut (quod periculosius est) ad alium B Ordinem, cupiant se transferre : quod sancti Patres vituperant, nisi forte quis esset inter irreligiose viventes. De hoc in libro de Disciplina scholarium, de filio inconstante Boetius refert exemplum. Et Seneca contestatur : Primum compositæ mentis argumentum existimo, secum posse consistere ac morari; ægri animi est ista jactatio, discurrere et locorum varietatibus inquietari; nusquam est, qui ubique est; non convalescit planta quæ sæpe transfertur. Salomon quoque in Proverbiis : Sicut avis transmigrans de nido suo, C ita vir qui relinquit locum suum.

Prov.
xxvii, 8.

Quam multis amaritudinibus humanæ felicitatis dulcedo respersa est! Nempe, quum mens humana propter summum bonum creata, ut illo fruatur et ad illud finaliter ordinetur, non possit contentari nec simpliciter quietari nisi cum illo (quemadmodum asserit Augustinus : Domine, creasti nos propter te, et inquietum est cor nostrum quousque perveniat ad te); hinc animus inordinatus sibi ipsi est D gravis. Quumque in nulla pura creatura sit omnis perfectio, neque perfectio infinita, sed determinata dumtaxat et coaretata ad certum gradum et ad id genus ac speciem, non potest in ea beatitudo vera consistere : imo pluribus atque majoribus miseriis plena est omnis mundana felicitas ac humana prosperitas, quam jucunditate. Constat hoc in principibus et prælatiis, quod quanto in majori sunt honore et potestate, tanto pluribus et gravioribus

occupationibus, curis, contradictionibus resistentiisque gravantur. Rara eis est quies, parva aut nulla tranquillitas, indignatio gravis, inquietudo assidua, suspicio multiplex et molesta.

Quid igitur, o mortales, extra vos petitis intra vos positam felicitatem? Error vos inscitiae confundit. Nihil tam intimum creaturæ ut immensus, incircumscripibilis supersimplicissimusque Creator, qui solus penetrat universa, qui solus illabatur essentiis rerum, atque intimior B est creaturæ quam ipsamet sibi, et propinquior ei quam essentialia ejus principia. Ad quod insinuandum dixit per Jeremiam : Numquid non cælum et terram ego impleo? Hic igitur intra nos est, sine cujus præsentia et manutentia nec ad momentum possemus subsistere. In eo solo consistit nostra beatitudo, in contemplatione ipsius clara et fervida, segura, æterna et fruitiva : nempe in eo solo est omnium bonorum et pulchrorum ac desiderabilium plena et infinita possessio; omnium C divitiarum, deliciarum ac honorificentiarum interminabilis, superfluentissima plenitudo.

Jer. xxiii,
24

Ad ipsum oculos mentis jugiter elevemus; in ipsum cordis intuitum defigamus; ad ipsum nos ipsos et universa creata finaliter ordinemus; in ipso simplicentur, stabiliantur et sistant desideria nostra. De rebus creatis nil optemus, nisi in quantum necessarium aut expediens nobis est ad finem illum penitus infinitum. Ecce ipse est Deus et Creator noster; ipse D est supersplendidissima lux, et regio lucis immensa, incircumscripita majestas, et breviter, simplicissimum esse, in quo omnis nobilitas, beatitudo, dulcedo, gloria, libertas, omnis sapientia, scientia, virtus, sanctitas, omnipotentia, æquitas, bonitas, excellentia, absque mensura, sine numero, fine ac dependentia. Quid igitur per diversa defluimus, in circuitu ambulamus, hinc inde jactamur, quum hoc unum solum nobis necessarium sit, et solum sufficiens? Hoc bonum incomparabile sortiemur, si

Ps. xi, 9.
Luc. x, 42.

compotes mentis fuerimus, vereque sapientes, non insensati ac stolidi, præeligentes creaturam superdignissimo Creatori. Quem quum feliciter adepti fuerimus, nunquam poterit nobis auferri. Qui ita non sentit, errat; et qui ita non agit, delirat.

ARTICULUS XIV

DIFFICULTATUM AC QUESTIONUM HUIUS PROSÆ QUARTÆ PROPOSITIO BREVISQUE ABSOLUTIO.

JOANNES. — Jam in isto articulo, sicut et supra, multa bona loeutus es; et a principio usque nunc, de fortuna disseruisti quasi sit aliquid. Contra quod, ultra præhabita, objici potest, quod sancti martyres Cosmas et Damianus interrogati a tyranno quæ esset eorum fortuna, dixerunt: Christiani fortunam nesciunt, id est, non ponunt.

DIONYSIUS. — Hoc intellexerunt de fortuna prout tyrannus ille loquebatur de ea, putans quod esset numen quoddam, seu deitas aliqua vel dea, ut plenius dictum est supra.

Cf. p. 173 B' et s.

JOANNES. — Dictum frequenter est de duplici felicitate; et quæri solet, an ad felicitatem requirantur amiei, potentia, opulentia, sanitas corporis, prosperitas honoris. Quid ergo tu dicis ad ista?

DIONYSIUS. — Duplicem esse felicitatem jam ante dixi: unam vitæ præsentis, aliam futuræ. Prima vocatur meritoria: et est imperfecta, nec indesinenter in actu; nec excludit miseras pœnæ seu mala pœnalia, nec venialia peccata, nec peccandi potentiam, nec includit omnimodam confirmationem in bono. Secunda felicitas appellatur præmiatoria: quæ est perfecta et indesinenter in actu, excludens omnem miseriam pœnæ ac culpæ, tam actu quam potentia, hoc est peccandi potentiam, atque includens in bono confirmationem. Insuper primam felicitatem dixi adhuc duplicem esse. Unam politicam et civilem: quæ essentialiter consistere dicitur in actu prudentiæ. Aliam speculativam: quæ in sa-

ibid. D'.

pientiæ actu consistit; estque speculatio primæ ac summæ veritatis. Rursus, utraque ista felicitas iterum dividi potest in felicitatem naturalem et supernaturalem. Felicitas politica seu civilis naturalis est, quæ est secundum virtutes et leges naturales et positivas, ex naturali ratione ac lumine institutas. Et ista felicitas est actus prudentiæ naturalis, humanæ et acquisitiæ. Felicitas supernaturalis politica dicitur, quæ est secundum leges supernaturales divinas, quæ in Scripturis traduntur, et ad supernaturalem finem tendit ac ordinatur directe. Ista quoque felicitas est actus sapientiæ supernaturalis infusæ, quæ est donum Spiritus Sancti, imo inter septem dona potissima.

Is. XI, 2.

Probat autem S. Thomas in Summa contra gentiles idonee, quod ultima hominis felicitas, utpote perfecta et plena, non consistit in divitiis, nec in potentia, neque in voluptatibus et honoribus, nec in parte sensitiva, nec in virtutibus moralibus, nec in ipsa prudentia: quod totum infra probatur. Quantum vero ad propositum respondetur, quod ad felicitatem politicam vitæ præsentis requiruntur et spectant, bona corporis habitudo, potestas sæcularis sufficiens ad reprimendum iniquos et ad exsequendum justitiam, competens quoque opulentia ad vivendum secundum hujuscemodi statum, cum familia competenti necessariisque ministris. In quibus omnibus necessarii sunt fideles amiei consilarii que idonei, prosperitas mediocris (quia ut patuit, eufortuniorum nimietas impe-

lib. III, c. 27-35.

Cf. p. 207 B.

dit), pax et concordia cum subjectis. Ista et consimilia quasi circumstant, et per modum integralium partium ad felicitatem istam concurrunt : quemadmodum et virtutum quædam sunt partes integrales, quædam subjectivæ, quædam potestativæ. Quumque beatitudo sit perfectissimus actus virtutis perfectæ secundum statum perfectum, beatitudo ista est actus perfectæ prudentiæ, prout in viris consistit heroicis. Et quia vera prudentia, etiam secundum Philosophum, non est nisi in virtuosus, nec perfecta prudentia est nisi in habentibus virtutes morales perfectas : quales sunt perfecte humiles, patientes, mites, casti, justii, atque sinceriter amorosi. Tales autem nec adversis dejiciuntur, nec prosperis extolluntur : imo subjugatis sibi passionibus, in omni eventu instar quadrati constantes sunt.

JOANNES. — Videtur mihi quæstio ista satis soluta. Verum difficiliora mihi circa præhabita dubia oriuntur. Primum, an naturalis felicitas mentis humanæ in increati unione objecti immediate consistat. Ad quod mihi sæpe jam respondisti, allegando illud decimi Ethicorum, quod felicitas contemplativa, de qua nunc sermo, sit speculatio optimi speculabilis. Cui dicto objici potest, quod juxta quosdam magnos philosophos, felicitas ista consistit in applicatione ad intelligentiæ lumen, seu in contemplatione intelligentiæ ultimæ.

DIONYSIUS. — Peripatetici quidam, ut Avicenna et Algazel, asserentes animas racionales ab intelligentia ultima procedere ac creari, aliquid tale sunt opinati, dicentes eas beatificari per conversionem et unionem ad creatricem earum intelligentiam, sicut effectus perficitur per conversionem ad propriam causam : non simpliciter, sed in quantum anima per unionem et contemplationem intelligentiæ causæ suæ, convenientius perducitur ad contemplationem primæ causæ : quia ut etiam ait Averroes, quæstio de divino intellectu est etiam naturaliter desiderata, nec mens creata finaliter sistere potest in contem-

platione causæ creatæ, sed procedit usque ad primæ causæ notitiam, de qua modicum scire desiderabilius est, quam multa de rebus creatis, ut libro de Animalibus tangit Philosophus. Absolute ergo dicendum, quod in contemplatione primæ causæ consistit omnis creatæ mentis felicitas. Et opinio illa philosophorum multipliciter comprobatur erronea : imo in sua radice est falsa, quoniam creare, Deo est proprium, nec convenit nisi infinitæ potentie. Et quamvis una intelligentia esset creata ab alia, et anima rationalis ab intelligentia ultima, non tamen sequeretur, quod beatitudo intelligentiæ inferioris consisteret in contemplatione intelligentiæ immediate superioris, a qua ipsa procederet, sed in contemplatione primæ causæ, quæ incomparabiliter optimum est objectum, et principalissima causa, cujus virtute et participatione intelligentiis conveniret creare : ita quod omnis effectus cujuscumque intelligentiæ ac causæ secundæ, magis est effectus causæ illius primæ quam cujuscumque alterius. Unde in libro de Causis asseritur, quod omnes virtutes quibus est finis, sunt dependentes ab infinito primo, quod est virtus virtutum. Et quamvis perfectio effectus consistit in conversione ad suam causam (juxta illud Procli Platonici, Omne procedens, ad fontem suæ processiois convertitur), conversio tamen ultima et ipsa felicitas sita est in conversione ad primam et principalem ac opulentissimam causam, in qua sola ex se et in se est sufficientia plena, et omne id quod satiare et contentare potest plenarie desiderium universæ mentis creatæ. Istud quoque consonat dictis Platonis in Phædone.

JOANNES. — Videtur mihi et istud rationabiliter dictum. Verum nunc quæro quod principalius movet me, hoc est, an immortalitas animæ rationalis possit non solum rationabiliter persuaderi, sed et demonstrative probari, ut Philosophia evidenter testatur in littera.

Prosa IV in fine.

DIONYSIUS. — Istud est antiquissimum

et difficile satis problema, ad quod famosi philosophi Pythagoras, Soerates, Plato, clare et absolute dixerunt quod imo: sicque tenuerunt concorditer Platonici omnes, Plotinus, Macrobius, Apuleius, Porphyrius, ac Proclus ille præcipuus. Quid autem Aristoteles de hæc senserit quæstione, difficile est certo aperire: multa enim hinc inde deprompsit ex quibus videtur sensisse, quod immortalis sit anima; sed multa nihilo minus est locutus ex quibus apparet contrarium. Verumtamen quidam non tam sapienter quam audenter respondent, quod Aristoteles senserit omnino animam immortalem existere; alii absolute dicunt oppositum. Itaque advertendum, quod expositores Aristotelis, tam Græci quam Arabes, itemque Latini, verba Aristotelis de ista materia introducta vârie intellexerunt. Averroes quippe, Abubather, Alexander, Themistius, Avempote, Theophrastus, et alii quidam, scripserunt Aristotelem sensisse, quod anima rationalis, quæ substantialis forma est hominis, et corpus ejus vere informans, sit mortalis. Avicenna vero et Algazel, Alphorabius, Alkindi, Albulmasar Maurus, cum aliis multis, dicunt contrarium. Similiter inter christianos philosophos S. Thomas, Albertus Magnus, Egidius de Roma episcopus, Udalricus, fatentur Aristotelem docuisse, quod immortales sint hominum animæ. Porro Guillelmus Parisiensis et alii multi oppositum sentiunt. Henricus vero consulte respondet, quod ex libris Aristotelicis certo sciri non valeat quid senserit inde.

Præterea omnes illi philosophi Peripatetici consenserunt in hoc, quod intellectus sit immortalis, hoc est, quod substantia vere ac formaliter intellectiva, et ipsa intellectualis potentia immaterialis, inorganica, vere immortalis incorruptibilisque consistat: quia in libro de Animalibus affirmat Philosophus, quod solus intellectus ab extra sit; tertio quoque de Anima allegat ac sequitur quod Anaxagoras dixit, intellectum esse immixtum, perpetuum, separatum, cum nullo quid commune ha-

Abentem. Hinc illi qui fassi sunt animam humanam esse mortalem, dixerunt eam non esse vere ac formaliter intellectivam ex sua natura, nec ullam inorganicam vim habere: imo supremam vim ejus cognitivam, esse intellectum passivum, id est potentiam cogitativam aut imaginativam, secundum nonnullos, nec esse intellectivam, nisi per quamdam irradiationem luminis intelligentiæ super intellectum passivum et ejus phantasmata.

Hujus autem erroris princeps fuit ille maledictus damnatissimusque Averroes, qui tot blasphemias contra Christum christianamque fidem evomuit. Est namque opinio illa in veritate prorsus stultissima, et irrationabilissimus error: imo et contra experientiam generalem ac certam, quum unusquisque in se ipso certissime experiatur se vere et ad libitum intelligere universaliter et abstracte, contemplari quoque immaterialia et æterna, divina et ipsum supersimplicissimum Deum, et tanto limpidius atque profundius speculari, quanto plus a cunctis materialibus et sensibilibus rebus abstraxerit se. Ergo in se ipso habet formale principium ac potentiam productivam actuum horum. Quumque hi actus circa immaterialia, simplicissima ac divina versentur objecta, certissimum est quod vis productiva eorum, in qua subjective consistunt, sit prorsus immaterialis. Similiter species seu formæ intelligibiles per quas exercentur, quæ repræsentant illa objecta, necessario immateriales et ab appendiciis materiæ sunt immunes: ideo esse non queunt in organica ulla potentia. Præterea, quum actus isti sint actiones immanentes, in suo subjecto realiter permanentes et ipsum formaliter denominantes, non poterit homo ab eis denominari intelligens et contemplans, nisi vere realiter, subjective, formaliter existant in homine, in anima rationali, in potentia ejus intellectuali. Si vero non sic, sed in intelligentia separata, quamvis per influentiam applicata, realiter formaliterque consistant; nullo modo per actus illos ipse ho-

mo intelligit, sed intelligitur tantum. Amplius, si suprema vis atque perfectio hominis est intellectus passivus, non intellectiva et proprie rationalis potentia, homo bestia esset, et non rationalis intellectualisque creatura; et speciem sortiretur non ab essentiali intrinseca proprietate et perfectione, sed ab extrinseca, si rationale ponat eum in specie: quod, sicut arguit Albertus, nulli convenit creaturæ, neque in cœlo neque in terra.

Istam disputationem sanctus Doctor in Summa contra gentiles, libro secundo, et super secundum Sententiarum, atque in prima parte Summæ suæ, specialiter quoque ac diligentissime in speciali tractatu de Unitate intellectus, contra Averroistas, Albertus quoque, Ægidius, et ceteri quoque præfati christiani philosophi, in diversis tractatibus efficaciter prosequuntur. Denique Guillelmus libro de Universo prolixè contra erroris illius insanias scribit; Henricus quoque in Summa et in Quodlibetis suis, inter cetera loquens: Non videtur mihi mirum, quod multi mirantur ac dubitant quid super his Aristoteles senserit. Imo (ut arbitror) ipsemet Aristoteles in his semper in dubio fuit et fluctuavit, habens pro utraque parte fortia quædam motiva: hinc interdum videtur magis favorabiliter locutus pro una parte, interdum pro alia. Unde expositores ejus Græci et Arabes diversimode eum exponunt, et unus trahit verba ipsius ad unam partem, alter ad aliam.

JOANNES. — Quid tu potius sentis?

DIONYSIUS. — In hoc huic doctori consentio, quod ex libris Aristotelis qui leguntur in scholis ac studiis, pro certo haberi non potest quid Aristoteles sensit de his. In hoc tamen non consentio ei, quod dicit Aristotelem magis divertisse ad hoc, quod anima hominis sit mortalis, et quod intellectus possibilis sit unus numero in universis hominibus, ita quod intellectiva forma non sit realiter ipsa anima quæ est substantialis forma hominis, sed intelligentia separata ac infima. Hoc namque

A tam absurdum et rude est, ut æstimare non queam summum et ingeniosissimum illum philosophum hoc sensisse. Imo potius reor eum declinasse ad hoc, quod anima rationalis sit immortalis, præsertim quum decimo asserat Ethicorum, quod homo est maxime suus intellectus. Duodecimo quoque Metaphysicæ: In aliquibus, inquit, nil prohibet actum post potentiam, id est formam post corpus suum, manere: ut si anima est talis, non tota, sed intellectus. Porro in libro de Anima apertissime dicit, quod si anima habet aliquam operationem sine corpore, id est sine corporis communiione, concursu et operatione, ita videlicet quod intelligere queat non coagente ad hoc aliqua vi organica, tunc separabilis est a corpore; si non, non est separabilis. Verumtamen deinde in eodem libro determinat, quod intelligentem oportet speculari phantasmata: ex quo sensisse videtur, quod anima in corpore intelligere nequeat sine cooperatione organicæ potentiae. Sed hoc dictum ipsius dupliciter exponitur. Primo, quod quum nostra cognitio intellectiva a cognitione incipiat sensitiva, oportet intelligentem speculari phantasmata in ipsa prima scientiæ adeptione atque inventione, non autem quum jam in se habuerit speciem intelligibilem abstractam ac habitum scientialem. Et ita capit verba illa Albertus, ac ejus sequaces, Udalricus et Henricus de Ballivis, ac alii quidam. Et ponunt exemplum de eo qui vult ascendere tectum aut solarium: qui indiget scala; quum autem venerit illuc, potest sine scala operari ibidem. Secundo exponitur, quod intelligentem oportet in omni actuali intellectione intneri phantasmata: sicque exponunt Thomas, Ægidius, et alii multi. Rursus Aristoteles dixit: Separetur hoc ab illo (videlicet intellectivum a sensitivo), sicut perpetuum a corruptibili. Quod item dupliciter potest intelligi.

JOANNES. — Mirum quod tantus ille philosophus non expressit evidenter quid sensit, nec certo inspicere potuit animam hominis consistere immortalem.

Cf. t. XXII,
p. 125 C' et
s.

B

C

D

Cf. t. XXI,
p. 412 B', 523
B'.

DIONYSIUS. — Hujus causa fuit, quod alia quædam docuit et expressit ac pro posse probavit, quæ revocare et negare compulsus fuisset, si evidenter concessisset animam separari a corpore. Nempe, ut nosti, mundum dixit ab æterno fuisse. Si ergo posuisset animarum immortalitatem, coactus fuisset concedere animas separatas esse actualiter vel numero (vel potius multitudine) infinitas, præsertim quia non posuit animas transeorporari, nec concessit quod in eodem aetate præcedat potentiam seu forma materiam tempore. Constat autem, quod non admisit in entibus naturæ permanentis multitudinem actu infinitam, sed bene in entibus successivis, quia in illis nunquam simul sunt infinita in actu. Præterea, primo de Cælo et mundo videtur absolute sentire, nihil perpetuum esse a parte post, quod non fuit perpetuum a parte ante. Ideo, si sensisset animas posse separari a corpore ac incorruptibiliter permanere, sensisset eas ab æterno fuisse : quod certum est eum non sensisse, quum (ut tactum est) dixerit formam substantialem in eodem non præcedere suam materiam. Itaque sequi videtur, quod in his fluctuaverit semper. Verumtamen in aliis quibusdam scriptis, videtur sensisse animam hominis esse immortalem, puta in libro de Secretis secretorum, in libro quoque de Pomo et morte, et in quibusdam ad Alexandrum epistolis. Quamvis etiam Guillelmus in libro de Universo dicat sicut jam recitavi, attamen in libro de Divina rhetorica protestatur Aristotelem orando dixisse : Nunc

te inveni, o causa causarum ; fac me tibi acceptum.

JOANNES. — Putas tu immortalitatem animæ posse demonstrative probari ?

DIONYSIUS. — Puto, vel potius sentio, hoc tam demonstrative probari posse, quam demonstrative reprobari potest opinio illa stultissima de unitate intellectus in cunctis hominibus, et item quam demonstrative probatum est a Platone et Proclo, aliisque præclarioribus philosophis Platoni-

eis ac Peripateticis, nullam vim organicam nullamque formam materialem corruptibilem de potentia materiæ eductam, esse reflexivam super se ipsam et super proprium actum. Unde in libro de Causis ostenditur, quod nulla essentia est rediens ad se ipsam reditione completa, nisi intellectualis et immortalis. Quod etenim ita reflectitur ac redit ad se, intelligendo se ipsum ac proprium actum, hoc secundum quodlibet sui conjungitur sibi, nec valet in eo situalis distantia reperiri. Rursus, omne materiale atque organicum, est divisibile in infinitum ; nec potest hoc actu compleri ac pertransiri. Amplius, quum videamus frequenter justos ac sapientes, imo et viros heroicis, in hac vita ab impiis devastari, opprimi et occidi, si non est post hanc vitam alia vita ac merces, non erit condigna retributio meritorum : quod ineffabiliter derogaret infinitæ perfectioni, providentiæ atque justitiæ summi Dei. Quum enim, teste Aristotele decimo Ethicorum, homo contemplativus, mente bene dispositus, præsertim vir heroicus, sit amatissimus Deo ; si Deus omnipotens tali homini nullum retribuit præmium condignum, non videtur recte, juste, liberaliter sapienterque agere cum amatissimo suo. Postremo, disputationibus istis philosophicis de animarum immortalitate, efficax, certus ac brevis imponitur finis in evangelica lege, in qua pene innumerabiles defuncti noscuntur resuscitati, qui et tormenta impiorum se sensisse testati sunt, et gloriam conspexisse Sanctorum. Nec est jam dicere id quod in libro Sapientiae impii dixisse leguntur : Non est qui agnitus sit reversus ab inferis. Denique, quod Deus Sanctos suos in vita et in morte et post mortem tam innumerabilibus et prorsus supernaturalibus honoravit et mirificavit miraculis, quod in obitu plurimorum visi sunt angeli sancti, atque auditi cantus cœlestes, suavissima item respersa est fragrantia, ac splendidissima lux refulsit de cælo, imo quod viri sanctissimi etiam miraculose corporalibus oculis con-

Quel est donc le meilleur de vous-même dont vous parlez. Je ne
l'ai demandé qu'à l'effet qu'il pourrait être.

Et aussi de quel bonheur s'agit-il?

C'est une parole imprudente : meilleur de moi-même. On y pourrait
il bien y avoir de meilleur chez moi?

Hope au riposte est la langue. { meilleur &
pire.

Donner sa langue aux chiens :

Langue parle d'abondance de cœur.

C'est le cœur quand il est bon qui est la meilleure chose.

Cœur, langue, mais :

se defluentes. *Auster protervus*, id est ventus australis duriter flans, *urget*, id est impellit. *viribus totis illud*, puta montis cacumen, seu adificium in eo locatum; atque *hæ arenæ ab invicem soluta præ siccitate recusant*, id est, non valent, *ferre*, id est super se portare, *pondus pendulum*, id est ædificium grave super se pendens ac ponderans.

Hic ex prædictis infertur dogma morale. Et est ordo verborum: Tu *fugiens sortem*, id est situationem et dispositionem, *periculosam sedis amarnæ*, id est delectabilis mansionis, quæ quamvis in loco alto visum delectet, tamen periculum imminet ibi ex causa prætaeta, *memento*, id est, cura et provide, *certus*, id est absque periculo, *figere domum*, id est structuram virtutum collocare, *saro humili*, id est in loco petroso, videlicet firmo ac stabili fundamento.

Quamvis ventus quicumque tempestuosus *miscens æquora*, id est, impellens undas maris, *tonet*, id est, acriter sonet, *ruinis*, id est casibus fluctuum, quos impellendo, elevando, projiciendo, sonitum efficit magnum; attamen *tu conditus*, id

est deputatus, *quieti pacis æternæ, felix* in spe, nondum in re, et « felix » per inchoationem ac meritum, *robore valli*, id est munimine tuæ humilis foundationis, *duces ævum serenus*, id est, totum tempus vitæ tuæ expendes in tranquillitate et serenitate interioris munditiæ, *ridens*, id est, deridens, non enrans nec metuens, *iras*, id est tempestates, *ætheris*, id est aeris, quæ scilicet generantur in aere. Æther autem, proprie sumitur pro superiori aeris parte contigua igni elementari, in qua tempestates non fiunt. Sic enim cælum æthereum a cælo aërio distinguitur a Strabo ac Rabano. Ævum quoque hic capitur large, prout se extendit ad quaecumque mensuram totius periodi rei: juxta quem modum ait Gregorius, Quoniam homo peccat in suo ævo, Deus eum punit in suo æterno. Æther autem accipitur hic extense pro aere, quemadmodum apud Job: Con-templare æthera quod altior te sit. Interdum demum accipitur æther pro cælo, secundum quod sanctus ait Hieronymus: Præcessit suos Salvator, ut eis præpararet in æthereis mansionibus locum.

Job xxxv, 5.

ARTICULUS XVI

EXPLANATIO TROPOLOGICA EJUSDEM METRI.

JUXTA tropologiam in hoc metro docemur, quod quicumque voluerit animæ suæ « perennem » construere, id est promereri, mansionem in cælis (unde apud Joannem dixit Salvator, In domo Patris mei mansiones multæ sunt), sit « cautus », vitando fallacias dæmonum, sicut hortatur Apostolus: Non circumveniamur a Satana. Propter quod monet Archiapostolus: Vigilate in orationibus, quoniam adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret. Sit etiam « stabilis », sicut in Ecclesiastico dicitur:

Homo sanctus, in sapientia manet ut sol; nam stultus mutatur ut luna. Ad hanc cautelam prudentiæ hortatur in Evangelio Christus, dicendo: Quis ex vobis volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarii sunt?

Talis itaque « vitet » cacumina montium, id est, omnem tumorem superbiæ, gloriationem inanem, præsumptionem de viribus propriis, omnemque immansionem proprii sensus, non confidendo nec innitendo prudentiæ suæ, quum in Isaia dicatur: Væ qui sapientes estis in oculis

Eccli. xxxvii, 12.

Luc. xiv, 28.

Is. v, 21.

Joann. xiv, 2.

II Cor. ii, 11.

I Petr. iv, 7; v, 8.

vestris, et coram vobismetipsis prudentes. A pellit virtutum structuram, ut eam deji-
 Hinc implendum est quod in Proverbiis ciat. Verum electos subvertere nequit in
 ait sermo divinus : Habe fiduciam in fine. Babylonicam vero turrim filiorum
Prov. iii, 5. Domino ex toto corde tuo, et ne innitaris sæculi hujus, et omnem vitiorum conge-
 prudentiæ tuæ. Isti sunt montes teterrimi, riam, secum detrahet in infernum, quia
 in vanitate, non in veritate erecti, de qui- *Luc. xiv, 11; xviii, 14.*
 bus admonemur per Jeremiam : Nolite *Luc. xiv, 11; xviii, 14.*
Jer. xiii, 15, 16. elevari, sed date gloriam Domino Deo ve-
 stro antequam contenebrescat, et ante-
 quam offendant pedes vestri ad montes *Amos vi, 4, 8, 14.*
 caliginosos. Vitet quoque « bibulas arenas », et lascivitis in stratis vestris ; detestor ego
 id est terrenas cupiditates, omnia sibi ag-
 gregare gliscentes, quum in Ecclesiastico *Amos vi, 4, 8, 14.*
Eccli. x, 10. scriptum sit : Nihil iniquius quam amare
 pecuniam ; avarus namque animam suam
 habet venalem. Atque ut Salomon loqui-
 tur : Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes, *Amos vi, 4, 8, 14.*
Prov. xxx, 15. Affer, affer. Non ergo in his, sed in vera
 humilitate et terrenorum contemptu, in
 Dei timore et cordis custodia, fundanda
 est spiritualis structura virtutum, turris
 evangelicæ perfectionis, habitatio cordis
 in Deo, ac Dei in corde humano, ne flati-
 bus tentationum, fluctibus vitiorum, ama-
 ritudine passionum iræ, impatientiæ, indi- *Jer. xxii, 13, 14; Habac. ii, 9.*
 gnationis, invidiæ prosternatur. *Jer. xxii, 13, 14; Habac. ii, 9.*
 Denique metrum hoc consonat verbis *II Reg. xxii, 2.*
 Christi, dicentis : Omnis qui audit verba *Matth. xi, 29.*
 mea et facit ea, assimilabitur viro sapienti
 qui ædificavit domum suam supra pe-
 tram ; et descendit pluvia, et venerunt
 flumina, et flaverunt venti, et irruerunt
 in domum illam, et non cecidit.
 « Protervus » vero « Auster », puta dia-
 bolus sæviens, nil aliud quærens nisi æter-
 nam animarum nostrarum damnationem,
 « totis viribus », quantum permittitur, im- *Ps. xxvi, 1, 3.*
 D versusum me castra, non timebit cor meum.

PROSA V

SED quoniam rationum jam in te mearum fomenta descendunt, paulo vali-
 dioribus utendum puto. Age enim, si jam caduca et momentanea fortunæ
 dona non essent, quid in eis est, quod aut vestrum unquam fieri queat, aut
 non perspectum consideratumque vilescat? Divitiæne vel vestri vel sui natura pre-
 tiosæ sunt? Quid earum potius? Aurumne, an vis congestæ pecuniæ? Atqui hæc *

* hæc

effundendo magis quam coacervando, melius nitent : siquidem avaritia semper odiosos, clara largitas efficit. Quod si manere apud quemquam non potest quod transfertur in alterum, tunc est pretiosa pecunia, quum translata in alios, usu largiendi desinit possideri. At eadem si apud unum quanta est ubique gentium congeratur, ceteros sui inopes fecerit. Et vox quidem tota pariter multorum replet auditum ; vestrae vero divitiae, nisi comminutae, in plures transire non possunt : quod quum factum est, pauperes necesse est faciant quos relinquunt. O igitur angustas inopesque divitias, quas nec habere totas pluribus licet, et ad quemlibet sine ceterorum paupertate non veniunt ! An gemmarum fulgor oculos trahit ? Sed si quid est in hoc splendore praecipui, gemmarum est lux illa, non hominum. Quas quidem mirari homines, vehementer admiror. Quid est enim carens animae motu atque membrorum compage, quod animatae rationabilique naturae pulchrum esse jure videatur ? Quae tametsi Conditoris opera sui que distinctione, postremae aliquid pulchritudinis trahunt, infra vestram tamen excellentiam collocatae, admirationem vestram nullo modo merebantur. An vos agrorum pulchritudo delectat ?

— Quidni ? Est enim pulcherrimi operis pulchra portio. Sic quondam sereni maris facie gaudemus ; sic caelum, sidera, solem lunamque miramur.

— Num te horum aliquid attingit ? Num audes alicujus talium splendore gloriari ? An vernis floribus ipse distingueris ? Aut tua in aetivos fructus intumescit ubertas ? Quid inanibus gaudiis raperis ? Quid externa bona pro tuis amplexaris ? Nunquam tua faciet esse fortuna, quae a te natura rerum fecit aliena. Terrarum quidem fructus, animantium procul dubio debentur alimentis. Sed si (quod naturae satis est) replere indigentiam velis, nihil est quod fortunae affluentiam petas. Paucis enim minimisque natura contenta est : cujus satietatem si superfluis urgere velis, aut injucundum quod infuderis fiet, aut noxium. Jam vero pulchrum variis fulgere vestibis putas ? Quarum si grata intuitu species est, aut materiae naturam, aut ingenium mirabor artificis. An vero te longus ordo famulorum facit esse felicem ? Qui si vitiosi moribus sint, perniciose domus sarcina, et ipsi domino vehementer inimica. Si vero probi sint, quonam modo in tuis opibus aliena probitas numerabitur ?

Ex quibus omnibus, nihil horum quae in tuis computas bonis, tuum esse bonum, liquido monstratur. Quibus si nihil inest appetendae pulchritudinis, quid est quod vel amissis doleas, vel laeteris retentis ? Quod si natura pulchra sunt, quid id tua refert ? Nam haec per se, a tuis quoque opibus sequestrata, placuissent. Neque enim idcirco sunt pretiosa, quod in tuas venere divitias ; sed quoniam pretiosa videbantur, tuis ea divitiis annumerare maluisti. Quid autem tanto fortunae strepitu desideratis ? Fugare, credo, indigentiam copia quaeritis. Atqui hoc vobis in contrarium cedit. Pluribus quippe adminiculis opus est ad tuendam pretiosae suppellectilis varietatem : verumque illud est, permultis eos indigere qui permulta possident ; contraque minime indigere, qui abundantiam suam naturae necessitate, non ambitus sui superfluitate, metiantur. Itane autem nullum est proprium vobis atque

insitum bonum, ut in externis ac sepositis rebus bona vestra quærat? Sic rerum versa conditio est, ut divinum merito rationis animal, non aliter sibi splendere nisi inanimatæ suppellectilis possessione videatur? Et alia quidem suis contenta sunt; vos autem Deo mente consimiles, a rebus infimis, excellentis naturæ ornamenta captatis. Nec intelligitis quantam Conditori vestro faciatis injuriam. Ille genus humanum terrenis omnibus præstare voluit; vos dignitatem vestram infra infima quæque detruditis. Nam si omne cuiusque bonum, eo cuius est constat esse pretiosius, quum vilissima rerum vestra bona esse judicatis, eisdem vosmetipsos vestra existimatione submittitis. Quod quidem haud immerito cadit. Humanæ quippe naturæ ista conditio est, ut tum tantum ceteris rebus, quum se cognoscit, excellat; eadem tamen infra bestias redigatur, si se nosse desierit: nam ceteris animantibus, sese ignorare, naturæ est; hominibus vero, vitio venit. Quam vero late patet vester hic error, qui ornari posse aliquid ornamentis existimatis alienis! At id fieri nequit: nam si quid ex appositis luceat, ipsa quidem quæ sunt apposita laudantur; illud vero his tectum atque velatum, in sua nihilo minus fœditate perdurat.

Ego vero nego illud esse bonum, quod noceat habenti. Num id mentior? Minime, inquires. Atqui divitiæ possidentibus persæpe nocuerunt, quum pessimus quisque, eoque alieni magis avidus, quidquid usquam auri gemmarumque est, se solum qui habeat, dignissimum putat. Tu igitur qui nunc contum gladiumque sollicitus pertimescis, si vitæ hujus callem vacuus viator intrasses, coram latrone securus cantares. O præclara opum mortalium beatitudo, quam quum adeptus fueris, securus esse desisti!

ARTICULUS XVII

EXPOSITIO PROSÆ HUIUS QUINTÆ.

POSTQUAM in præcedentibus consolata est et instruxit Philosophia Boetium rationibus communioribus ac magis facilibus, tanquam levioribus medicinis, jam idem hic agit efficacioribus et magis distinctis appropriatisque mediis, dicens:

Sed quoniam, id est ex quo, *fomenta*, id est spiritualia alimenta et consolatoria verba, *rationum*, id est argumentationum, *mearum*, quibus probavi in bonis fortunæ felicitatem veram non esse, *descendunt jam in te*, id est, ab ore meo per aures tuas deveniunt in mentem tuam, ita quod B

ea intelligis (ex sensatis namque et imaginatis procedit intellectio actualis, ut patet tertio de Anima), *paulo validioribus*, id est remediis aliquantulum fortioribus ac magis idoneis, *utendum puto*, ut a distanti in distans fiat progressio per media ordinata. Sicut enim in educatione corporis a mollioribus nutrimentis ad solidiora paulatim ordinate proceditur, ita in informatione, consolatione profectuque animæ, quemadmodum primo Physicorum tangit Philosophus.

Age enim, seu eia, adverbialiter et ex-

hortatorie, *si jam caduca et momentanea fortuna dona non essent*, id est, dato quod « dona fortunæ », id est bona fortuita seu fortunales eventus, « non essent jam caduca », id est cito labentia et prorsus instabilia, « et momentanea », id est celerissime transitoria comparatione perpetuorum intemporaliumque bonorum (quum tamen supra ostensum sit, quod caduca et momentanea sint, quoniam sub fortuna et casu non cadunt nisi exteriora et transitoria bona, in quibus est mutatio instabilitasque assidua); *quid est in eis*, id est, quæ natura, quæ proprietas, quis valor, quæ dignitas, *quod aut vestrum unquam fieri queat*, id est, quod ullo tempore possit « fieri » aut esse proprium seu principale bonum « vestrum » inaufertibile a vobis invitis? Jam enim ostensum est, quod temporalia non sunt hujusmodi bona nostra. Unde et sanctus ait Bernardus : Cur diligitis terrenas divitias, quæ nec veræ nec vestræ sunt? Denique, si vestræ sunt, tollite eas vobiscum. Sed homo quum dormierit, non sumet omnia. *Aut non perspectum*, id est perspicaciter visum et cognitum, *consideratumque*, id est cum sidere rationis discussum, *vilescat*, id est, contemptibile cognoscatur, et pro modico habeatur? Nam et vilissimis vermibus viliora consistunt quantum ad naturam specificam : secundum quod non vivum, inferioris naturæ et gradus ac ordinis est in entibus universi quam vivum.

Divitiarum vel vestri vel sui natura pretiosæ sunt? Hoc est argumentum per locum a divisione. Tanquam dicat : Si pretiosæ sunt externæ divitiæ, hoc est vel ex natura earum, vel ex natura vestri, qui eas possidetis. Itaque ait : « Ne », id est utrum, « divitiæ pretiosæ sunt », id est magnæ dignitatis, « vel » ex natura « vestri, vel » ex « natura sui »? Et probat quod non ex propria earum natura. Si enim ex propria natura essent pretiosæ, venerandæ seu dignæ, sequeretur quod tanto laudabiliores essent, quo copiosius haberentur collectæ, quemadmodum spi-

rituales divitiæ, puta virtutes : quod non est ita. Ait ergo :

Quid earum potius? id est, quid est inter divitias dignius? *Aurumne*, id est utrum aurum, *an vis congestæ pecuniæ*, id est vel vigor pecuniæ congregatæ, puta thesauri? Hoc est, utrum ipsa divitiarum collectio superaddat eis aliquid dignitatis aut potestatis? Et probat quod non. *Atqui*, id est pro certo, *hæ divitiæ effundendo magis quam coacervando, melius nitent*, id est, laudabilius splendent suumque possessorem splendidum faciunt, per hoc quod effunduntur, id est, aliis, præsertim indigentibus, liberaliter communicantur, quam per hoc quod accumuluntur, absconduntur ac retinentur, quum ad communem hominum usum sint datæ et ordinatæ. Et hoc sic probat :

Siquidem, id est utique, *avaritia semper odiosos, claros largitas efficit* : id est, « avaritia », per quam divitiæ colliguntur, augentur et reservantur, facit ipsos avaros « semper » esse « odiosos », id est odio habitos sive odibiles in quantum hujusmodi sunt (nam et Deo odio sunt impius et impietas ejus ; hominibus quoque odibilis est avarus, quum sit eis injuriosus : nam detinet solus quod est ad plurimum utilitatem concessum); « largitas » vero, per quam divitiæ liberaliter, non prodigaliter, distribuuntur, facit homines « claros », id est virtute nobilitatos, amabiles ac divinos, quum divina existat proprietates, propria bona aliis communicare et in multos diffundere. Propter quod Philosophus ait in Ethicis : Bonum quanto communius, tanto divinius. Hinc liberales quum sint benefici aliis, et libenter, prompte, celeriter se diffundant, laudantur, honorantur, atque præcipue diliguntur; econtrario cupidi, parci, tenaces, vituperantur, odiuntur, odiendique sunt secundum quod tales. Liberales quoque dominantur divitiis; divitiæ vero dominantur avaris, qui servi sunt vitiorum, ideo prorsus ignobiles. Hinc Seneca dixit : Avarus nil rectum agit nisi dum moritur.

Cf. p. 206
D, 209 B
et s.

Cf. p. 24 C,
etc.

Ps. XLVIII,
18.

Tunc quippe dimittit quæ vitiose detinuit.

Consequenter probat Philosophia, quod divitiæ non sunt pretiosæ ex possidentis natura, quia non possunt ei totaliter nec inseparabiliter adhærere, imo salubrius removentur ab eo, quam ei cohæreant. *Quod si manere apud quemquam non potest quod transfertur in alterum* : quod verum est de terrena substantia, quæ apud possessorem suum non manet dum alteri impertitur ; *tunc est pretiosa pecunia, quum translata in alios per liberalem communicationem, usu largiendi*, id est per actualem elargitionem, seu per usum, id est actum aut consuetudinem, « largiendi » eam aliis cum discretione, *desinit*, id est cessat, *possideri* a possessore priori, qui eas ita exponit. *At eadem pecunia si apud unum quanta est ubique gentium congeratur*, id est, « si » tanta reponatur et thesaurizetur « apud » hominem « unum, quanta est ubique gentium », id est, quanta est in omni terra, ita quod universorum pecunia fiat unius, *ceteros sui inopes facit* *, id est, ipsa pecunia uti-

* fecerit

que materialiter faciet ceteros homines, quibus aufertur, se indigentes ac destitutos. Hæc est enim materialium substantiarum natura, quod apud plures simul et semel eadem numero integræ esse non queunt. In quo talium bonorum imperfectio patet : ita quod quantum ad hoc, quodammodo imperfectiora sunt accidentibus nonnullis aliquid spiritualitatis participantibus, ut sunt vox et lux. Unde subjungitur :

Et vox quidem tota pariter, id est una et integra, *multorum replet auditum*, id est sensum auditus omnium hominum qui simul eandem audiunt vocem : non quod idem numero accidens sit in diversis subjectis, aut de uno subjecto migret in aliud ; sed eadem numero vox a multis percipitur et auditur, per multiplicationem atque diffusionem orbicularem specierum audibilium ad organum auditus hominum plurimorum, sicut et idem color simul a multis videtur per diffusionem simili-

tudinum visibilium, juxta illud perspectivorum : Omnis visio fit per diffusionem radiorum visualium, quorum pyramis est in oculo, et basis in re visa. De hoc Origenes et Augustinus loquuntur subtiliter ac devote in homiliis, qualiter in hoc, verbum prolatum ab homine similitudinem gerit Verbi increati prolati a Deo Patre. Quemadmodum enim Verbum Patris in corde Patris simplicissimum et unicum permanens, assumpsit naturam humanam, et in ea apparens hominibus ac unum existens, audiebatur a multis, manens in mente Patris : sic verbum hominis in luce intellectus persistens, simplex et unum est ; deinde vocem sensibilem quodammodo induens, procedit unum ad multos, et nihilo minus manet in lumine intellectus.

Vestræ vero divitiæ, nisi comminutæ, in plures transire non possunt, id est, « vestræ » temporales « divitiæ » nequeunt pluribus communicari nisi per partes. *Quod quum factum est, pauperes necesse est faciant quos relinquunt*, ita quod earum ablatio est causa inopiæ horum a quibus tolluntur. Sicque divitiæ faciunt pauperes illos, quemadmodum nauta per suam absentiam causa est periculi submersionisque navis, et sol per suam elongationem a nobis est causa corruptionis cujusdam ac tenebrarum : sicut enim caligo, sic inopia seu paupertas privatio quædam est, non aliquid positivum.

O igitur, id est, exclamatorie dico, *angustas*, id est strictas et repressas, *inopesque divitias* esse terrenas ! id est, in se ipsis defectuosas, et causas paupertatis in illis quibus auferuntur, imo et sæpe in illis quibus adveniunt : qui quo plura acquirunt, plura desiderant ; et sic miseri inopesque probantur, quia pauperior est qui plurima habens, eis non est contentus, quam qui modica habens, contentus est eis. *Quas nec habere totas pluribus licet*, id est, impossibile est atque illicitum ut plures homines habeant easdem et integras, ita quod unusquisque eorum sie habeat eas, *et ad quemlibet sine ceterorum*

paupertate non veniunt, sicut jam patuit. Porro spirituales divitiæ quo liberalius ac universalius communicantur, eo in communicante exuberantius manent : sicut qui plurimos docet, purgat, accendit, ex hoc nequaquam indolentior, sed potius doctior, purior ardentiorque efficitur.

Non ergo in pecunia, non in argento et auro consistit felicitas, sed neque satietas. Imo in abutentibus eis, ac immoderate amantibus nec liberaliter expendentibus ea, est multiplex culpa, offensa gravissima, quum sancti patres ac magni doctores Ambrosius atque Basilus protestentur (quod in Decreto quoque inducitur) : Non minoris est criminis, habenti sua auferre, quam quum possis et habeas, indigentibus denegare. Esurientium panis est, quem tu detines ; nudorum indumentum, quod tu includis ; miserorum redemptio, pecunia quam abscondis. Tantorum te scias bona invadere, quantis possis nec vis præstare.

Præhabitis quoque de auri indignitate concordat quod sanctus fatur Bernardus : Filii Adam, genus ambitiosum et avarum, audite : Argentum et aurum quid sunt, nisi terra alba et rubea, quæ solus hominum error pretiosa efficit, aut pretiosiora quam sunt ? Verumtamen præinducta non sunt ita intelligenda, quin hæc metalla speciales, imo et magnas quasdam habeant vires, quum et aurum valeat contra lepram, et vim habeat lætificativam ; sed quod non eatenus prosunt ut cæca mens opinatur avari.

Consequenter idem probat Philosophia de gemmis : in quibus etsi pulchritudo ac decor consistant, tamen ipsarum sunt rerum subjective, non hominum, nisi possessive ; longe quoque inferiores sunt pulchritudine ac splendore, quam rationales intellectualesque creaturæ.

An gemmarum fulgor oculos trahit, id est, allicit et delectat ? *Sed si quid est in hoc splendore præcipui*, id est, si aliquid magni aut magnum quid consistit in hoc splendore, *gemmarum est lux illa*, id est,

A gemmis inest ut accidens, non hominum est inhaesive.

Sequitur alia ratio ad hoc ipsum. *Quas quidem gemmas mirari homines, vehementer admiror. Quid est enim carens anima motu atque compage membrorum*, id est, quid est res inanimata, carens anima, quæ est principium vitæ ac motus ejus in quo est, secundum Philosophum secundo de Anima, carens quoque « compage membrorum », id est connexionem (quæ non invenitur in corporibus inanimatis : propter quod anima dicitur actus seu forma substantialis corporis organici physici, id est corporis naturalis distincta organa seu membra habentis, ut per ea diversas exerceat actiones), *quod animata rationabilique naturæ pulchrum esse jure videatur ?* id est, nihil in illis inanimatis habetur quod recte et rationabiliter debeat pulchrum ab hominibus reputari.

Hoc non est ita intelligendum, quasi gemmæ nihil participant de ratione, et veritate decoris et claritatis : quod per experientiam constat esse falsum, præsertim quum juxta S. Dionysii doctrinam quarto capitulo de Divinis nominibus, universa participant pulchro et bono, nec aliquid sit in rebus quod penitus expers sit pulchritudinis omnis. Nec rursus ita intelligenda sunt hæc, quod nequaquam debeamus pretiosorum lapidum pulchritudinem, proprietates, vires, efficacias admirari, quæ tales ac tantæ sunt, quod rationes earum plene cognoscere non valemus, atque quod aliquid de natura quintæ essentialis in ipsis esse censetur, non substantialiter, sed participanter ac virtualiter magis ; sed quod non debemus talia mirari immoderate, sistendo in ipsis, vel ea nimis appetiando, ita quod per ea retrahamur et impediamur a Deo per inordinatam delectationem complacentiamque in illis, ut hi qui in talibus summum suum bonum constituunt, et rationali creaturæ præferunt ea. Imo debemus gemmarum ac consimilium rerum speciositatem, claritatem, virtuositatem variosque effectus

Decret. p.
1. dist. 47.
c. 8.

sapienter mirari, potius tamen sapientiam ac omnipotentiam Dei in illis, et ex omnibus illis ad Creatoris contemplationem ascendere, qui infimis rebus istis tam admirabiles et præclaras qualitates, virtutes, formositates, efficientias indidit ac impressit. Sic quippe Augustinus libro de Civitate Dei, et Hugo ac alii, de gemmarum pulchritudine admirati sunt et locuti. Hinc item subjungitur :

Quæ tametsi Conditoris opera, id est quamvis hæ gemmæ ex diligentia et influxu Creatoris, tanquam ex causa fontali, effectiva et principali, *suique distinctione*, id est ex propria formatione ac ordinatione, tanquam ex causa formali, creata, intrinseca, *postremæ aliquid pulchritudinis trahunt*, id est, aliquid formositatis ultimæ ac infimæ, utpote naturalis et corporalis, sortiuntur : quæ pulchritudo est infima, loquendo in genere, sicut et ipsa inanimata corporalia sunt infima rerum in generali ordine universi, in quo prima sunt intellectualia, ut angeli, secunda vero rationalia, ut homines, tertia sensitiva, quarta vegetativa, quinta inanimata, quamvis multipliciter possit rerum ordo distingui ; *infra tamen vestram excellentiam collocatæ*, quia multo inferioris naturæ ac dignitatis sunt quam homines, *admirationem vestram nullo modo merebantur*, id est, nequaquam dignæ fuerunt tam vehementer et excessive in admiratione haberi a vobis, propter quos creata sunt inferiora hæc omnia.

Consequenter declarat Philosophia, quod nec in naturalibus divitiis aut earum decore, sit immoderate lætandum, nec quærenda felicitas.

An vos agrorum pulchritudo delectat ? Quod autem subjungitur, *Quidni ?* id est, quid aliud ageret, et quare non delectaret ? legi potest tanquam responsio ex parte Boetii, et etiam ex persona Philosophiæ. Frequenter namque idem interrogat et respondet, præsertim dum quærit quod alium novit concessurum, quemadmodum in Actibus B. Paulus sciscitatur regem Agrip-

am : *Credis, rex, Prophetis ? Scio quia credis. Est enim pulcherrimi operis pulchra portio*, id est, ager seu agrorum congeries est pulchra pars mundi totius, seu mundi sensibilis, qui est pulcherrimum opus Dei, præsertim totum universum, quod omnium pulchritudinum creatarum totalitatem totiusque ordinis universi decorem includit : et de hoc in primo Timæi disseruit Plato, ut infra dicetur.

Porro pulchrum delectat naturaliter visum, sicut veritas intellectum, bonitasque affectum. Hinc subditur ex Philosophiæ persona : *Sic quondam sereni maris facie gaudemus*, id est, ita aliquando naturaliter delectamur adspiciendo abyssum seu quodcumque brachium ejus. Imo et flumina, quando tranquilla sunt seu quietata, et lumine solis perfusa, sunt diaphana atque clara. *Sic cælum, sidera, solem lunamque miramur*, id est, de tanta cœlestium orbium magnitudine, causalitate, virtute, de siderum ac planetarum venustate, celerissimo motu, influentiis efficientiisque stupemus et gloriamur. Unde et Psalmista concinit : *Quoniam videbo cælos tuos, opera manuum tuarum ; lunam et stellas, quæ tu fundasti. Quod agere debemus, quatenus ex tam præclaris effectibus consideremus, miremur, colamus, vereamur ac intime diligamus omnipotentem, supersapientem et superpulcherrimum Creatorem. Ad quod hortatur nos Scriptura, dicens : Levate in excelsum oculos vestros, et videte quis creavit hæc.*

De hac cœlestium corporum specie et amœnitate ad intuendum, scriptum est in Ecclesiastico : *Species cœli in visione gloriæ ; sol in adspectu, vas admirabile, radios igneos exsufflans : magnus Dominus, qui fecit illum. Luna vas castrorum in excelsis, in firmamento cœli resplendens gloriose ; species cœli gloria stellarum, mundum illuminans in excelsis Dominus. Hinc eos qui ex horum divinorum effectuum consideratione non agnoverunt Creatorem, aut cognitum non coluerunt, reprehendit Scriptura in libro Sapientiæ : Vani*

Act. xxvi,

27.

Ps. viii, 4.

Is. xl, 26.

Eccli. xliii, 1, 2, 4, 5.

Ibid. 6, 9, 10.

Sap. xiii, 1, 5.

sunt (inquiens) omnes homines in quibus non subest scientia Dei, et de his quæ videntur bona, non potuerunt intelligere eum qui est : a magnitudine enim speciei et creaturæ poterit cognoscibiliter creator horum videri.

Num te aliquid horum attingit? id est, numquid aliquid horum tam propinquum est tibi, aut sic spectans ad te, ut de ejus pulchritudine debeas immoderate mirari aut delectari? Vel, « Num te aliquid horum attingit », id est, tantæ dignitatis est ut tu creatura rationalis? Quasi dicat, Non. Verumtamen philosophi asserentes corpora cœlestia esse animata, dixerunt ea hominibus digniora, sicut et auctor libri de Causis. Unde et Aristoteles tertio de Anima, solem appellat patrem virorum atque deorum. Plato quoque in primo Timæi, ex persona primi Opificis dicens, O dii deorum, quorum pater opifexque ego : per deos deorum intelligit sidera ac planetas. Tutius tamen videtur putare quod animata non sint : quod etiam S. Basilius, Damascenus atque Cyrillus affirmant. Porro Augustinus super Genesim et in Enchiridio hoc relinquit sub dubio.

Num audes alicujus talium splendore gloriari? id est, non debes de pulchritudine horum aut consimilium eis inordinate gaudere, quasi digniora sint te. Propter quod in Deuteronomio Moyses loquitur : *Deut. ix, 19.* Ne oculis elevatis ad cœlum, videas solem et lunam, et omnia astra cœli; et errore deceptus, adores ea et colas, quæ creavit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus.

An vernis floribus ipse distingueris? id est, numquid tu ipse ornaris vernalibus floribus, quibus tempore veris ornantur campi et arbores decorantur? quasi dicat : Non. Idecirco non debes in illis quasi sint tua ornamenta gaudere. Quod tamen potest et ita exponi : « An vernis floribus » tu « ipse distingueris »? quasi dicat : Tu ipse ornatus es decore multum præclariori quam illi, præsertim quantum ad animam. Est tamen in illis

A decor naturalis tam ingens, quod decor artificialis ei nequit esse æqualis. Propter quod apud Matthæum loquitur Christus : Videte lilia agri quomodo erescunt; dico *Math. 28, 29.* autem vobis, quod nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex illis. Etenim quamvis ars humana imitatur naturam, non tamen potest ei æquari, secundum Avicennam : quemadmodum etiam natura imitatur artem divinam et increatam, cui æquari nullatenus valet.

Aut tua in æstivos fructus intumescit ubertas? id est, an « ubertas » seu fertilitas « tua intumescit », id est, augetur et crescit, « in fructus æstivos », qui scilicet maturantur æstate? tanquam dicat : Non est hæc tua fecunditas, sed agrorum, ex influentiis cœlestium corporum, secundum philosophos. Et consonat illud Isaïæ prophetæ : Quomodo descendit imber de *Is. lv, 1* cœlo, et illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram et infundit eam, et germinare eam facit. Non ergo de illa fertilitate licitum est tibi inaniter gloriari.

Quid igitur inanibus gaudiis raperis? id est, ad quid inordinate exsultas, et de creaturis aliter quam in Deo lætaris? Ideo dixit Apostolus : Qui gloriatur, in Domino *II Cor. 17.* gloriatur. Porro inane gaudium est quod non est in Deo, nec de Deo, nec relatum ad Deum : potissime quod consistit in actibus vitiosis, et de malo concipitur, sicut in Proverbiis dicitur de iniquis, Lætantur *Prov. II,* quum malefecerint, et exsultant in rebus pessimis. De tali inordinata lætitia in Ecclesiaste legitur : Cor sapientium ubi tristitia, et cor stultorum ubi lætitia. *Eccle. 5.*

Quid externa bona, id est cur bona exteriora, sensibilia et terrena, *pro tuis amplexaris,* id est, avide cupis et apprehendis, quasi sint vera et principalia ac propria tua bona? Quod frequenter est improbatum : nam et teste Ambrosio, non sunt bona hominis, quæ secum ferre non potest. *Nunquam tua faciet esse fortuna,* id est, ipsa « fortuna », quæ est causa per accidens seu effectus fortuitus, ista exteriora temporalia bona « nunquam faciet

esse tua » bona principalia (quæ sunt bona hominis secundum quod homo, id est rationalis creatura: et hæc sunt intellectualia, spiritualia æternaque bona), *quæ a te natura rerum fecit esse aliena*, id est, ipse Creator, qui est natura naturans, « fecit » temporalia atque fortuita bona « aliena a te », id est alterius naturæ quam tu es, quum illa sint secundum se tota corruptibilia, nec veræ felicitatis capacia. Natura quoque particularis naturata et causæ illæ secundariæ naturales cœlestes, sunt causæ illarum terrestrium et temporalium rerum, videlicet intelligentiæ, orbis cœlorum ac sidera, atque univoæ et propriæ causæ particulares.

Verum his objici potest, quod in libro de Bona fortuna ait Philosophus: Sine exterioribus bonis, quorum fortuna est domina, neminem contingit esse felicem. Dicendum, quod bona exteriora sunt hominis bona secundum quid, utputa bona adminiculatoria, secundaria, et media quædam ad principalia bona; nec eorum domina est fortuna quasi dea quædam aut causa per se, sed quia interdum subjacent fortunæ et ex ea proveniunt, ut dictum est sæpe. Hinc sequitur:

Terrarum quidem fructus, id est fruges agrorum et terræ nascentia, *animantium procul dubio debentur alimentis*, id est, ex ordinatione Creatoris deputata sunt animalium pastui, et etiam hominum, in quantum cum brutis communicant in sensitiva et vegetativa natura. Unde in Genesi Dominus ait primis parentibus: Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, et universa ligna, quæ habent in semetipsis sementem generis sui, ut sint vobis in escam, et cunctis animalibus terræ. Ideirco et Plato loquitur in Timæo, quod Deus jussit terram pro parte esse discoopertam ab aquis, propter hominum et animalium habitationem et pastum.

Sed si (quod naturæ satis est) replere indigentiam velis, id est, si cupias satisfacere necessitati naturali, famem extin-

guendo, quod sufficit naturæ humanæ quoad ejus refectionem, *nihil est*, id est vanum et vitiosum, *quod fortunæ affluentiam petas*, id est, quod temporalem abundantiam et delicata pretiosaque fereula appetas. *Paucis enim generibus alimentorum, minimisque*, id est valde parvis quantitate, *natura contenta est*, utputa simplicibus cibis ac potibus. Quod patet ad sensum in rusticis et egenis, in incareeratis et studiosis, præsertim in sanctis religiosis, qui olim abstinentissime et sobriissime vixerunt in eremo, panem et aquam cum grandi parcitate sumentes, et tamen multo diutius saniusque vixerunt quam sæculares divites delicate viventes. Unde in Ecclesiastico scriptum est: Qui abstinens est, adjiciet vitam; sanitas est animæ et corporis sobrius potus. Rursus quoque in Ecclesiastico dicitur: Noli avidus esse in omni epulatione, nec te effundas super omnem escam; in multis enim eseis erit infirmitas, et propter crapulam multi obierunt. Denique, quum anima finis sit corporis, ita reficiendum est corpus ut expedit animæ, hoc est, secundum quod corpus magis dispositum est ad hoc, quod anima per ipsum suas perficiat actiones, ac Deo deserviat in veritate et sanctitate justitiæ: ad quod certum est sobrietatem et castitatem requiri.

Ex immoderantia quoque plurima mala sequuntur. Unde subjungitur: *Cujus satietatem si superfluis urgere velis*, id est, ventrem jam satis reffectum cœperis provocare atque impellere ad plus sumendum, *aut injucundum quod infuderis fiet, aut noxium*: id est, quod ultra acceperis de alimento, minus bene sapiet tibi, nec delectabit gustum, quoniam satiatus fastidit, et nauseat plus sumendo; aut noxium erit corpori et animæ, ipsum corpus gravando et ad infirmitatem disponendo, ac vitam abbreviando, animam etiam inclinando ad vitia, et ineptam faciendo ad actus virtutum. Hinc in Luca loquitur Christus: Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrie-

Eccli.
xxxvii, 34;
xxxi, 37.

Ibid. xxxvii,
32-34.

Cf. p. 28 C,
168 C'.

Gen. i, 29,
30.

Luc. xxi, 34.

Luc. vi, 25. tate; et denuo: Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis. Hinc ait Chrysostomus: Simplicior victus et mensa mediocris plurimum habet jucunditatis; e contrario divitum mensæ execrabiles et horridæ, contaminationisque plenæ. Augustinus quoque: Sobrietas, inquit, est mentis et corporis omniumque membrorum tutela, pudicitiae ac castitatis munimen, pacis et amicitiae custos, honestati semper conjuncta: e contra gula obruit mentem, rationem exæreat, compunctionem et Dei timorem excludit, bonorum operum parit fastidium, ad levitates dissolutionesque provocat, atque libidini ministrat fomenta. Ideo in Phædone asserit Plato: Intentio philosophi est minime circa corpus esse, et maxime distare ab eo, et ad animam converti; itemque: Non est (ait) philosophi circa ciborum ac potuum aut venereorum voluptates studere, imo hæc omnia desiderio sapientiæ aspernari.

Præterea, quia « natura paucis minimisque contenta est », recte in Ecclesiastico conscriptum est: Initium necessariæ rei vitæ hominum, aqua, sal, lac, et panis similagineus, mel, botrus uvæ et oleum. Sed infelix et insensata carnalitas ita corrupta est ac irrefrenata, ut recte dicat Innocentius Papa: Initium vitæ hominis, panis et aqua: gulosis autem non sufficit fructus arborum, neque diversa leguminum genera, non radices herbarum, nec pisces aquarum, non bestiae terræ, nec aves cæli; sed quærentur pigmenta, parantur aromata, nutriuntur altitia, capiuntur obesa, quæ studiose coquuntur, lante parantur officio ministrorum. Verum, ut ait Scriptura:

Prov. xxi, 17; xx, 1.

Job xxviii, 12, 13.

Rom. xiii, 14.

Qui amat vinum et pingua, non erit sapiens. Nempe, ut sanctus Job protestatur, Sapientia non invenitur in terra suaviter viventium; et teste Gregorio, Quæ carnem oblectant, spiritum necant. Ideo dixit Apostolus: Curam carnis ne feceritis in desideriis. Hinc demum in universalibus scholis sobrie vivunt studentes.

Deinde tangit Philosophia, quod nec in vestibis pretiosis ac splendidis sit lætan-

A dum, nec summum bonum quærendum. *Jam vero pulchrum variis fulgere vestibus putas?* id est, an tu, Boeti, æstimas « pulchrum », id est delectabile, decens, ornatum, « fulgere vestibus variis », id est plurimis ac diversis, pretiosis et curiose formatis? *Quarum si grata intuitu species est,* id est, si pulchritudo vestium talium « grata », id est, accepta ac placens, « est intuitu », id est in ipso earum adspectu, *aut materiae naturam, aut ingenium mirabor artificis,* id est, pulchritudinem vestium adscribam lanæ seu filis ex quibus factus est pannus, aut arti sartoris, non tibi. Et quamvis te ornent forinsecus, non tamen in anima. Imo eam magis deturpant: nam et dives ille damnatus qui epulabatur quotidie splendide, induebatur bysso et purpura. Ipsa quoque immoderata vestium multitudo est damnabilis, quum beatissimus dixerit Joannes: Qui habet duas tunicas, det non habenti. Denique, ut sancti patres Ambrosius Chrysostomusque fatentur: Vir aut mulier exquisitè se vestiens aut ornans, ac per hoc aliorum oculos in se trahens, quamvis nullum malum inde sequatur, tamen æternum supplicium patietur, quia venenum præbuit, si fuisset qui biberet. Hinc in Ecclesiastico scriptum est: In vestitu ne glorieris unquam. Plato etiam in Phædone effatur: Philosophus inhonorat et despicit vestimentorum pretio differentium possessiones, calcamentorum quoque, et alios corporis ornatus. Præterea, quum unusquisque debeat se vestire secundum exigentiam et tenorem suæ vocationis ac legis, et lex Christi sit lex totius humilitatis, maturitatis et exemplaritatis; constat quod ad omnem pertineat Christianum, modesto, exemplari humilique vestitu uti ac indui, non curioso, provocativo, inani.

Deinceps probat Philosophia, quod nec in ministrantium copia consistat felicitas. *An vero te longus ordo famulorum,* id est numerus copiosus servorum te instar caudæ sequentium, *facit esse felicem? Qui si vitiosi moribus sint,* id est immorigerati,

Luc. xv, 19.

Ibid. iii, 1.

Ecclesi. xi,

perniciosa domus sarcina, id est, nocivum et magnum sunt onus patrisfamilias domusque suæ, et ipsi domino vehementer inimica, præsertim si eos corripiat et castiget, quum in Proverbiis Salomon dixerit : Non amat pestilens eum qui se corripit. *Si vero probi sint, quonam modo in tuis opibus aliena probitas numerabitur?* id est, dato quod probi sint servi tui, probitas eorum te formaliter probum non facit, neque denominat te, nec inter divitias tuas spirituales est computanda : quamvis redundet in te et sis particeps ejus, si eos a vitiis retraxisti et ad virtutes hortatus es.

Ex præhabitis Philosophia primo concludit : *Ex quibus omnibus, nihil horum quæ in tuis computas bonis, tuum esse bonum, liquido monstratur*, id est, « ex omnibus » rationibus jam præactis « monstratur liquido », id est, evidenter probatur, « nihil horum quæ in tuis computas bonis », videlicet, nec divitias, neque familiam, nec pulchras vestes, nec alimenta, « esse bonum tuum », id est reputandum esse principale et proprium bonum tuum, sicut nunc sæpe ostensum est.

Quibus si nihil inest appetenda pulchritudinis, id est nihil decoris absolute optandi, tanquam sit pulchritudo præcipua ad beatitudinem pertinens, *quid est quod vel amissis doleas, vel luteris retentis?* id est, non habes rationabilem causam multum et inordinate dolendi de illarum rerum amissione, nec idoneam causam gaudendi multum de earum retentione. Hæc namque quæ cadunt sub fortuna, in se non sunt bona nec mala moraliter, sed indifferentia, ita quod possunt obesse et prodesse, secundum quod homo bene aut male utitur eis : ideo non sunt per se aut propter se appetenda nec fugienda, sed potius sub conditione saltem implicita, utpote, si et in quantum proficua nobis fuerint ad salutem vel impeditiva.

Quod si natura pulchra sunt, id est, si ex propria natura sunt speciosa et appetibilia bona ista fortuita, sicut et sunt : for-

maliter quippe ex se pulchra sunt, sicut et bona, non autem efficienter ; quemadmodum etiam homo ex sua natura formaliter rationalis est, efficienter autem ex Deo. Creator quippe donavit unicuique rei naturam seu speciem, qua ex se formaliter est ens, et bonum, et pulchrum. *Quid id tua refert?* id est, ad te quid hoc pertinet? quia ex hoc tu in te non es melior, pulchrior, neque felicior. *Nam hæc per se, a tuis quoque opibus sequestrata*, id est seorsum considerata et sumpta, atque B *divisa a tuis donis ac bonis, placuissent*, id est, pulchra fuissent ac placita. *Neque enim idcirco sunt pretiosa, quod*, id est quia, *in tuas venere divitias*, id est, quia cœperunt pertinere ad te ; *sed quoniam pretiosa videbantur, tuis ea divitiis annumerare maluisti*, id est, voluisti ea conjungere opibus tuis, magis quam non facere hoc, imo et magis quam licuit, appetendo et amando ea nimis intense : quod patet ex hoc, quia de eorum amissione contristatus es immoderanter. Non enim est dolor in amittendo, nisi sit libido in habendo, ut ait Ambrosius. Propter quod etiam ait Cassianus : Signum quod religiosus seu monachus ad rem usui suo concessam inordinate et velut quodam proprietatis affectu afficitur, est quod de ejus subtractione turbatur.

Consequenter Philosophia ex compassionem communi circa mortales, pie reprehendit eorum inordinatum desiderium et conatum circa terrena.

Quid autem tanto fortunam* strepitu * fortunæ desideratis? id est, cur tam inquieto et impetuoso appetitu « desideratis fortunam », id est prosperitatem fortunæ, seu bona fortunæ? *Fugare, credo, indigentiam copia quaritis*, id est, puto quod ideo, quia optatis « indigentiam » vestram « fugare », id est remove a vobis, « copia », id est per abundantiam, sicut infirmitas sanitate expellitur, et universaliter contraria curantur contrariis. In hoc tamen per superfluitatem exceditis ex inordinato affectu et cura superflua, quia penuria

melius fugatur competentia quam abundantia rerum. Ideo subjungitur :

Atqui, id est certive, *hoc vobis in contrarium cedit*, id est, ex abundantia ingeruntur vobis multa mala graviora quam indigentia ipsa. *Pluribus quippe adminiculis*, id est auxiliis, *opus est ad tuendam pretiosæ suppellectilis varietatem*, id est ad custodiendum, conservandum ac protegendum abundantiam possessionum, ne fraude, dolo, violentia, voracitate, furto, rapina, aut alio modo subtrahantur. *Verumque illud est, permultis eos indigere qui permulta possident*, id est, « verum est » dictum « illud » commune, quod valde multis indigent, qui possident valde multa : indigent enim opulenti multis subsidiis, curis, provisionibus, custodiis et ministris, et raro vel nunquam habent tranquillitatem securitatemque mentis. *Contraque*, id est, et contra verum est, *minimo indigere*, illos *qui abundantiam suam naturæ necessitate, non ambitus sui superfluitate, metiantur*, id est, qui mesurant, refrenant ac temperant « abundantiam » rerum « necessitate » suæ « naturæ », non plus appetendo de necessariis vitæ, quam requirit necessitas aut saltem utilitas suæ naturæ, « non superfluitate sui ambitus », id est ambitionis, seu libidinosæ sive inordinatæ affectionis.

Deinde subditur alia ratio reprehensionis istius. *Itane autem nullum est proprium vobis atque insitum bonum*, id est, an ideo ita habetis vos, exteriora ista quærendo, quia « nullum » concessum et deputatum « est vobis proprium bonum ». utputa bonum spirituale, competens vobis in quantum estis rationalis naturæ, « atque insitum », id est bonum naturale et intellectuale, animæ vestræ ingenitum, ut sunt, memoria intellectualis, ratio et voluntas, inchoatio quædam scientiarum atque virtutum, seu habitus principiorum in speculativis, qui dicitur intellectus, atque in practicis, qui ab aliquibus appellatur synderesis, *ut in externis*, id est exterioribus, *ac sepositis*, id est seorsum extra vos

A positis, *rebus*, puta in rebus caducis et vilibus, *bona vestra quærat*, id est, ea quæ ad perfectionem pertinent ac salutem? Nam ea quæ homo potissime diligit, in his sibi profectum et ultimum finem constituit, quemadmodum de gulosis et carnalibus ait Apostolus : Quorum deus venter est. Sic namque de superbis et ambitiosis dicere possumus : Quorum deus est honor mundanus et excellentia temporalis; et itidem de avaris : Quorum deus denarius est. Propter quod avaritiam vocat B Apostolus idolorum servitatem. Quasi dicat Philosophia : Quoniam propria ac innata bona rationalis creaturæ sunt rebus exterioribus multo præstantiora, valde indignum est ut in exterioribus sibi statuat summum bonum. Imo hoc est subversio ordinis rerum. Propterea quasi ironice subditur :

Sic rerum versa est conditio, id est, ordinatio rerum ita mutata est, *ut divinum merito rationis animal*, id est, ut homo, qui est « animal divinum », id est Deo simile, quantum ad similitudinem in specie, « merito », id est jure ac privilegio, « rationis » (vel, « merito », id est per virtuosos ac meritorios actus, « rationis »), *non aliter sibi splendere nisi inanimatæ suppellectilis possessione videatur*, id est, putet se non aliter eminentem et inelytum esse, nisi possideat facultates pecuniæ terrenarumque rerum?

Et alia quidem suis contenta sunt, id est, animalia irrationalia « contenta sunt » et quiescunt, dum obtinuerint et habuerint ea ad quæ naturaliter ordinantur : in quibus secundum gustum et tactum maxime delectantur. *Vos autem Deo mente consimiles* similitudine imitativa, non naturali, utpote ad imaginem et similitudinem Dei creati, « mente », id est quantum ad intellectualem et superiorem animæ portionem, in qua ponuntur tres vires, ratio, memoria et voluntas, *a rebus infimis, excellentis naturæ ornamenta captatis*, id est, assidue capitis seu captare conamini « ornamenta excellentis naturæ », id est

Philipp. ii. 19.

Ephes. v. 5; Coloss. iii. 5.

Gen. i. 26. 27.

profectum, prosperitatem, salutem vestræ animæ rationalis, seu vestræ naturæ intellectualis, a transitoriis bonis, in quibus vobis finem ultimum collocastis, illis plus adhærendo quam summo et incommutabili bono.

Nec intelligitis quantam Conditori vestro faciatis injuriam, parvi pendendo et transgrediendo ejus præcepta etiam in ejus præsentia, ac bono illi prorsus incomparabili et immenso, in omni sanctitate, dignitate, perfectione et gloria penitus infinito, quod a vobis pater appellari dignatur, præferendo ista terrena, fœda, carnalia. Quæ injuria tanto est major quanto ipse Deus est præstantior : et ita est quodammodo infinita. Unde et pœna æterna ei debetur. Estque in peccato mortali summa ingratitude, et certe incomprehensibilis quædam enormitas. Nempe, quum excessus in alium commissus tanto sit gravior, quanto major, dignior, sanctior est is in quem committitur, quanto etiam ipse peccans plura atque majora ab illo beneficia est sortitus ; ideo, sicut nemo comprehendere valet infinitam excellentiam et beneficentiam Creatoris, ita nec enormitatem peccati mortalis. Quod etiam constat ex hoc, quod pro uno peccato mortali quantumlibet modico, sempiterna infertur damnatio. Propter quod scribit Eusebius Emisenus : Si scire volumus quam graves Deus reputet nostras culpas, respiciamus ad pœnas.

Verumtamen, etiam impii quidam ista aliquo modo intelligunt, qui scilicet ex certa scientia peccant ; sed illa eorum intellectio est informis, obscura, insipida, non formata, nec affectum immutans. De quibus verificatur illud Apostoli ad Romanos : Quia quum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt ; sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum. Hinc quoque secundum Philosophum in Ethicis, Omnis peccans est ignarus. Et Psalmista fatetur : Homo quum in honore esset, non intellexit ; comparatus est jumentis insipienti-

bus. Unde ad insinuandum ingratitude insipientiamque peccantium, Deus loquitur per Isaiam : Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui ; Israel autem me non cognovit. Et per Jeremiam : Milvus in cœlo cognovit tempus suum, turtur et hirundo et ciconia custodierunt tempus adventus sui ; populus autem meus non cognovit judicium Domini.

Ille genus humanum terrenis omnibus præstare voluit, id est, Deus omnipotens « voluit » atque instituit, quod homines præstantiores sint cunctis terrenis : juxta illud in Psalmo, Omnia subjecisti sub pedibus ejus. *Vos dignitatem vestram infra infima quæque rerum detruditis*, id est, peccando propriæ dignitati maxime derogatis, et vilissimos facitis vosmetipsos. Idcirco peccator indignus est pane quo vescitur, aere quem respirat, terra quam calcatur : imo peccando inimicus Dei, servus et membrum diaboli, minister peccati efficitur. Ideo in libro Sapientiæ fertur : Cor iniqui cinis est, et luto vilior vita ejus, quoniam ignoravit qui se finxit. Aristoteles quoque primo Politicorum testatur : Sicut homo ratione utens, est animal optimum, ita a lege et justitia se avertens, est animal pessimum. Imo ut denuo loquitur : Homo iniquus decies millies est peior bestia.

Nam si omne cujusque bonum, eo cujus est constat esse pretiosius, id est, quoniam « constat » seu certum est, « omne bonum » cujuscumque rei, loquendo de bono objectali perfectivo alterius, « esse pretiosius », id est præstantius, « eo cujus est » bonum, sicut et agens honorabilius est patiente, et perficiens eo quod perficit ; *quum vilissima rerum*, id est infima ista terrena, *vestra bona esse judicatis*, id est objecta vestræ felicitatis, in quibus vobis ultimum constituitis finem, *eisdem vosmetipsos vestra existimatione*, id est proprio judicio, *submittitis*, quoniam finis reputatur melior his quæ ordinantur ad ipsum. Hinc secundum Augustinum, pec-

Is. i, 3.

Jer. viii, 7.

Ps. viii, 8.

Sap. xv, 10, 11.

Rom. i, 21.

Ps. XLVIII, 13, 21.

care non est nisi frui utendis, et uti fruendis. Solo etenim summo bono objectaliter est fruendum, id est summe ac finaliter inhærendum : creaturis vero utendum, ordinando eas ad Deum : ejus contrarium agit peccator.

Quod quidem laud immerito cadit, id est, istud, videlicet tanta vestra vilificatio, non « immerito », imo juste et ex vestro demerito, accidit vobis. Quod consequenter probatur.

Humanæ quippe naturæ ista conditio est, id est ista proprietas, *ut tum tantum*

ceteris rebus, quum se cognoscit, excellat, id est, ut tunc solum excellentior sit irrationalibus creaturis, dum « se cognoscit » actu aut habitu, cognitione salubri, formata, approbativa boni et practica : quæ est actio doni scientiæ, non informis ac nudæ scientiæ. De qua salubri scientia

Sap. x, 10. scriptum est in libro Sapientiæ : Justum deduxit Dominus per vias rectas, et dedit illi scientiam sanctorum : in Isaia quoque :

Is xxxiii, 6. Divitiæ salutis, sapientia et scientia. *Eadem*

tamen infra bestias redigatur, id est, hæc « eadem » natura humana tunc vilior brutis reddatur, *si se nosse desierit*, id est, quando ab hac formata sui ipsius notitia actuali aut habituali cessaverit. Quum namque ista cognitio sit actus scientiæ

Ibid. xl, 2. quæ est unum de septem donis Spiritus Sancti, quæ dona insunt unicuique caritatem habenti, prout Alexander, Thomas, Albertus, Bonaventura, super secundum ac tertium Sententiarum conscribunt ; idcirco, quamdiu permanet homo in caritate, tandiu manet in ista scientia. Nec tenetur

II Cor. xiii, 5. indesinenter ad actualem sui cognitionem, sed tempore opportuno. De qua et Apostolus fatetur : An non cognoscitis vosmetipsos ? nisi forte reprobis sitis.

Hæc ergo cognitio non est definitiva, scholastica, qua plurimi vitiosi sciunt quod homo est animal rationale mortale ; sed theologica, devotionalis, qua homo affectiva scientia noscit se Dei creaturam, ad ejus imaginem et similitudinem conditum ad obtinendum æternam salutem per Chri-

stum. Verumtamen, sive homo cognoscat se ipsum hoc modo, sive non, attamen excellentior est irrationalibus rebus dignitate naturali, specifica : quia peccata non auferunt naturalia, ut quarto capitulo de Divinis nominibus S. Dionysius loquitur. Sed excellentiam supernaturalem, gratuitam, meritoriam, quæ per caritatem et gratiam condonatur, perdit homo per culpam ; bestiisque vilior redditur, odibilis et abominabilis Deo, quemadmodum in libro Sapientiæ legitur, Odio sunt Deo impius atque impietas ejus ; atque in Psalmo, Virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus.

Nam ceteris animantibus, sese ignorare intellectuali notitia, *naturæ est*, id est naturale, et ex natura competit eis, quum non sint reflexiva super se ipsa. Propter quod scriptum est in Job : Deus docet nos super jumenta terræ, et super volucres

Job xxxi, 11. cœli erudit nos. *Hominibus vero, vitio venit*, id est, ex vitiis est, juxta illud libri Sapientiæ : Execravit illos malitia eorum.

Sap. ii, 21. Michæas quoque ait : Numquid vestrum est scire judicium, qui odio habetis bonum ? Vitia namque sunt caligo ac tenebræ inter totius luminis fontem ac mentem creatam dividentes, secundum quod Isaias inducit : Iniquitates vestræ dividerunt inter vos et Deum vestrum. Itaque, sicut et Rabbi Moyses ait : Propter splendorem intellectus, quid divinum competit homini. Unde et primo Timæi asserit Plato : Hominibus divina præditis firmitate, Divinitatis consortium est et appellationis

Is. lxx, 5. parilitas.

Quum vero late patet hic error vester ! id est, valde longe ac « late » et plane constat deviatio et inconsideratio vestra, *qui ornari posse aliquid ornamentis existimatis alienis*, id est extrinsecus, ita quod ex illis additamentis fiat quid in se ipso et in sua substantia pulchrius. Propterea dixit Gregorius : Quibuslibet ornamentis ac vestibus circumponatur induaturque caro, quid est caro, nisi caro ? Hinc unus fratrum S. Bernardi, suæ sorori

adhuc sæculari et sæculariter compositæ A
dixit : Stercus es involutum.

At id fieri nequit : nam si quid ex appositis luceat, utputa vestis aut ornamentum, ipsa quidem quæ sunt apposita laudantur, id est, pulchra ac splendida appellantur ; illud vero his tectum atque velatum, in sua nihilo minus fœditate perdurat. Quemadmodum S. Cyrillus episcopus, vir eloquentissimus atque doctissimus, in suis refert Proverbiis vulpem dixisse ad simiam pulchre seu potius ridiculose vestitam : O si splendor sapientiæ B
te intus ornaret, in hac veste te irrisam potius quam vestitam adverteres ; nec de vestis decore gauderes, sed de innata tua fœditate verecundareris. Et gloriatio tua inanis te ita infatuat, ut nec catenam neque cippum quibus teneris ligata et libertate cunctis desiderabili destituta, consideres.

Verumtamen his objici potest, quod ait Scriptura : Filiæ eorum compositæ, circumornatæ ut similitudo templi. Et multa in Scriptura similia leguntur. Et respondendum, quod talia dicta sunt de ornatu exteriori, apparenti, non vero et existenti. Denique, etsi corpora vestibus pretiosis, curiosis, pompaticis deeorantur, animæ multo infelicius per easdem deturpantur. Nunquæ utriusque sexus personæ tam irreligiose et indecenter incedunt vestitæ, ut inhonestissima brevitate et insensatissima longitudine comprobentur a dæmonibus magis illusæ quam arte humana opertæ : quemadmodum secundo libro Regum, servi regis David a rege Hanon turpiter valde derisi leguntur, vestibus eorum usque ad nates præscissis.

Postremo, adhuc plenius probat Philosophia divitias esse spernendas, propter vitia concomitantia eas. *Ego vero nego illud esse bonum, id est proficuum ad salutem, quod noceat habenti, id est, quod impedit a salute. Num, id est numquid, id mentior ? Minime, inquires. Atqui, id est pro certo, divitiæ possidentibus persæpe nocuerunt, id est, peccandi occasi-*

onem, incitamentum, materiam præbuerunt. Non tamen divitiæ in se malæ sunt, dicente ad Timotheum Apostolo : Omnis I *Tim. iv, 4.*
creatura Dei bona est. Nec virtus et vitium sunt in rebus, sed in bene aut male utentibus. *Quum pessimus quisque, eoque alieni magis avidus, id est, ex hoc ipso quod pessimus est, et ex sua malitia, cupidior est rerum alienarum, quidquid usquam auri gemmarumque est, se solum qui habeat, dignissimum putat, id est, reputat « se solum » esse « dignissimum » ad habendum « quidquid auri » et « gemmarum est usquam », id est, in quocumque loco aut tempore ita infelix cupiditas ac vitiositas ipsum excæcant, ut quum propter scelera sua etiam minimis sit indignus, dignissimum se ad habendum omnia arbitretur : cujus signum est, quod habitis non contentus, indefesse acquirere plura conatur. Hinc per Isaiam talibus dicitur : Væ qui jungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis : numquid Is. v, 8.
vos soli habitabitis in terra ?*

Hæc est avarorum insania, excæcatio densissima, stultitia infinita, quod quum anima incomparabiliter sit nobilior corpore, vita quoque futura inæstimabiliter sit diuturnior vita præsentis, itemque interiores divitiæ sine mensura exterioribus sint præclariores, ipsi miserimi de animarum suarum divitiis ac salute nullam aut novissimam habeant curam, infatigabiliterque solliciti sint congregare terrena, etiam dum revera competentiam habeant eorumdem. Propter quod asserit Augustinus : Avarus similis est inferno ; quia infernus quantoscumque devoraverit, non repletur, nec dicit, Sufficit : ita nec avarus, quanquam omnes thesauri in eum confluerint. Quid tu, Christiane, divitias cupis, quum audias Christum dicentem, Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei ? Itemque, Quam difficile qui pecunias
Luc. vi, 20.
Ibid. xviii, 24.
Prov. xxx, 15, 16.

Tu igitur, o avarus, qui nunc contum, id est fustem seu baculum, gladiumque sollicitus pertimescis, ambulando per vias

Ps. cxliii, 12.

II Reg. x, 4.

sen inter alios existendo cum tuis divitiis, *si vitæ hujus callem vacuus viator intrasses, coram latrone securus cantares*, id est, nec furem nec raptorem neque latronem anxie formidares, quia nil tibi possent auferre. Et hoc communiter ita est, præsertim dum impii illi agnoscerent te nihil tecum habere quod ipsis possit servire. Aliqui tamen ita corrupti sunt et penitus inhumani, ut sola crudelitate in ipsa humani sanguinis effusione lætentur. Hinc, ut beatus refert Hieronymus, dum latrones in cellam irruissent B. Hilarionis adhuc adolescentis, atque dixissent, Quid faceres, si ad te venirent latrones? respondit : Nudus latrones non timet. Et illi : Certe occidi posses. At ille : Possum, inquit, et ideireo non timeo, quoniam mori paratus sum. Eccc quanta in tanta paupertate securitas, quanta bonæ conscientiæ quies.

Deinde Philosophia zelo justitiæ irridens divitiarum prosperitatem, ironice subdit : *O præclara opum mortalium beatitudo!* Quod ex contrario accipiendum est sensu : C

quasi dicat, Vere misera est opulentia temporalis, propter mala culpæ et pœnæ sibi adjuncta. *Quam quum adeptus fueris, securus esse desisti*, quoniam labor est in acquirendo, timor in possidendo, dolor in amittendo. Hinc quum Diogeni in lectulo quiescenti fur sacculum pecuniæ juxta lectum pendentem niteretur auferre, ille respondit : Tolle, miser, ut facias duos dormire. Tanquam diceret : Ego timore perdendi, tu desiderio acquirendi, a somno impedimur.

De malis demum cupiditati annexis, ait Chrysostomus : Divitiarum sequela est luxuria, ira intemperata, furor injustus, arrogantia, ambitio, contumelia, gula, indignatio, et omnis irrationabilis motus. Et rursus : Vanitas vanitatum, et omnia vanitas. Hunc versiculum si saperent qui in divitiis deliciisque versantur, in eunetis parietibus et vestibibus suis, in domo, in januis, in cubili, in cœnaculis, et ante omnia in cordibus et conscientiis suis; eum conscriberent, ut eum indesinenter oculis cernerent, ac corde sentirent.

Eccle. 1, 2.

ARTICULUS XVIII

DIFFICULTATUM AC QUESTIONUM HUIUS QUINTÆ PROSÆ PROPOSITIO BREVISQUE ABSOLUTIO.

Cf. p. 231 B. **J**OANNES. — Nunc allegasti Aristotelem libro de Bona fortuna dicentem, quod sine exterioribus bonis, quorum fortuna est domina, non contingit esse felicem. Ex qua auctoritate concedendum videtur, quod fortuna sit domina rerum quæ eadunt sub ea. Quod non apparet : quia secundum hoc non viderentur errasse gentiles, qui coluerunt fortunam.

DIONYSIUS. — Bona fortunæ et bona naturæ realiter idem sunt, et differunt ratione. Dicuntur quippe bona naturæ, quia ex naturalibus causis directe producta, seu naturali rerum ordine provenientia : sic-

que temporalia ista, et divitiæ naturales aut etiam artificiales, vocantur bona naturæ. Quæ item dicuntur bona fortunæ, in quantum raro et præter intentionem proveniunt vel contingunt. Hinc aliqui dicunt, quod bona inferiora considerantur tripliciter. Primo, quantum ad suam originem : et ita dicuntur bona naturalia. Secundo, quantum ad suum usum et possessionem : et ita sunt bona humana, quia ad usum et commodum hominum ordinata, quum et secundo Physicorum fateatur Philosophus, quod homo est quodammodo finis omnium. Quod tamen aliqui asserunt de

solis artificialibus dictum : nihilo minus A
verificatur de his omnibus quæ naturaliter
sunt homine inferiora, quia in ordine uni-
versi videmus quod inferiora ad superiora
quodammodo ordinantur, et in eorum
usum commodumque proveniunt. Unde in
Genesi Dominus ait hominibus : Quasi
olera virentia dedi vobis omnia ad vescen-
dum. Tertio, quoad proventum seu attribu-
tionem : et ita fortuna nominatur domina
eorum quæ fortuitu accidunt, in quantum
eum fortuna proveniunt, et cum ea rece-
dunt. Est itaque domina talium, non ut B
causa per se, neque ut quædam dea, sed
ut causa per accidens, atque in quantum
quis dicitur ex eausis cœlestibus bene for-
tunatus, ut declaratum est supra.

JOANNES. — Si sine divitiis non contingit
esse felicem, cur Christus in tantum beati-
ficat pauperes, cunctasque divitias exem-
plo et verbo docuit esse spernendas ?

DIONYSIUS. — Sine divitiis competentibus
non contingit esse felicem felicitate
politica. Divitiarum vero abjectio confert
ad promerendum ac obtinendum beatitu- C
dinem contemplativam : de qua agit Sal-
vator. Qui etiam asserendo, Beati paupe-
res, loquitur de beatitudine viæ : quæ est
meritum, non præmium ultimum ; nec
est felicitas consummata, sed inchoata. Et
de his jam supra diffusius dictum re-
eordor.

JOANNES. — Quomodo verum est quod
dixisti, cuncta creata participare primo
pulehro, sicut et primo vero et primo bo-
no primoque uno, ita quod universa et
singula creata sunt pulchra, sicut et bona D
et vera ?

DIONYSIUS. — Omne creatum aliquid
participat pulchritudinis inereatae : pro-
pter quod pulchrum vocatur pulchritudi-
ne quadam essentiali specifica, in quan-
tum a Deo productum est secundum
idealem exemplaremque rationem mentis
divinæ, ut in Timæo disseruit Plato, et in
libro LXXXIII Quæstionum Augustinus.
Hæc quoque specifica pulchritudo, quæ
essentialis est rei, nil reale superadjicit

ei, sicut nec bonitas nec veritas nec unitas
entitati. Quemadmodum etiam unumquod-
que creatum secundum se sumptum dici-
tur bonum ; et omnia simul accepta di-
cuntur valde bona, juxta illud Genesis,
Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant
valde bona : sic unumquodque creatum
secundum se dicitur pulchrum ; omnia
vero pariter sumpta, sunt valde pulchra.
Propter quod ordo universi pulcherri-
mus est.

JOANNES. — Nonne videmus multa quæ
in se sunt valde deformia, fœda, solo ad-
spectu horrenda ?

DIONYSIUS. — Quid turpius diabolo, ra-
tione peccati ? Et tamen naturalia in dæ-
monibus, ut S. Dionysius quarto ait capi-
tulo de Divinis nominibus, splendidissima
manent. Nec est turpior in mundo cloaca,
quam peccator impœnitens, vitiosusque
homo : qui tamen in sua natura et specie
multum naturalis pulchritudinis habet.
Natura ergo, et forma rei substantialis in
se considerata, pulchra censetur. Hinc se-
eundum Hieronymum, ipsa quæcumque
gens, in Prophetis frequenter nomine vir-
ginis ac nomine filiæ designatur, non so-
lum gens Judæorum, sed etiam paganor-
um, ut dum in Isaia dicitur de populo
Chaldæorum, Descende, sede in pulvere, Is. XLVII, 1.
virgo filia Bâbylon : ut in nomine virgi-
nis designetur naturæ in se sumptæ inte-
gritas, atque in nomine filiæ, amabilitas
ejusdem naturæ secundum se considerata.
Diligit enim Deus cuncta quæ fecit, secun-
dum bonam eorum naturam, quam ab ipso
sortita sunt. Denique pulchritudo est mul-
tiplex, videlicet, corporalis et spiritualis,
naturalis et supernaturalis, substantialis
et accidentalis, et item moralis : de quibus
hie prosequi non est opus. In opusculo
autem de Venustate mundi et pulchritu-
dine Dei, de his omnibus plenius scripsi.

JOANNES. — Videtur Philosophia in hac
prosa, de creaturarum pulchritudine mi-
nus bene sentire, dicendo in ea glorian-
dum non esse : quum tamen aliqui scri-
bant qualiter ex corporali pulchritudine

Gen. ix, 3;
29.

f. p. 28 C,
C' et s.

Math. v,
; viii, 20;
ix, 21, 29.

f. p. 31 C,
1c.

Cf. p. 228

Gen. i, 31.

Is. XLVII, 1.

Sap. xi, 25.

rerum debeamus ad contemplationem increatae pulchritudinis ac Sapientiae creatricis ascendere.

DIONYSIUS. — Quamvis juxta superficiem litterae videatur esse ut dieis, tamen secundum intentionem Philosophiae et expositionem praehabita non est. Ideo Augustinus libro de Civitate et alibi saepe, Hugo quoque de S. Victore, conscribunt qualiter infinita sapientia increataque pulchritudo Dei, etiam in corporalibus rebus, in mixtis et elementis, in floribus, fontibus, arboribus, gemmis, herbis, metallis, animalibus, in caelestibus orbibus, in planetis et stellis, praesertim in sole, et in omni horum ordine ac decore, mirabiliter ac gloriose resplendet, commendatur ac eminet. Imo quis omnium horum pulchritudinem satis miretur digneque explicet?

Cf. p. 228 C et s.

A Unde libro de Civitate Dei loquitur Augustinus: Deus nec exigui et contemptibilis animantis viscera, nec herbae floesculum, nec arboris folium sine suarum condecentia partium et congrua pulchritudine ac harmonia reliquit. Ad quod hinc inde allegat Plotinum Platonium, quem praeter ceteris tangit melius intellexisse Platonem.

JOANNES. — Videtur haec prosa valde sententiosa et pulchra. De ejus sententiis aliquid plus, si placet, proseguere.

B DIONYSIUS. — Jam ante causatus es prolixitatem. *Cf. p. 89 A.*

JOANNES. — Allicit me et delectat pulchritudo materiae sententiositasque sermonis, quam Philosophia non nisi brevissime tangit, magis quam exprimit.

DIONYSIUS. — Faciam quod hortaris.

ARTICULUS XIX

QUOD BEATITUDO NON CONSISTAT IN TERRENIS DIVITIIS.

DE hac materia diu ante Boetium, tam sapienter quam eleganter, ut ipse Boetius, in suis Proverbiis scripsit S. Cyrillus, sic inquit: Quid tibi summum bonum esse existimas? Nonne id quod maxime diligis? Quantitatem enim boni sequitur amor. Quid ergo potissime amas? Aurum, inquis, cui deserviunt universa: pecuniae namque, juxta Salomonis sententiam, obediunt omnia. Ad quod tibi respondeo: Bene video quod avaritia habet oculus, sed non visum: quia hoc ipsum quod maxime diligis, non cognoscis. Nempe qua ratione aurum et cetera desiderabilia diliguntur? Nonne quoniam bonitate informantur? Sed propter quod unumquodque tale, illud magis. Ergo quod vere est summum bonum et ipsa bonitatis essentia ac prima ratio diligendi, est maxime diligendum. Hoc autem nequaquam est au-

Eccle. x, 19.

rum. Imo plurimi sapientes ipsum aurum tanquam virtutis ac pacis impedimentum fugiunt et effundunt. Nam et Brachmani, ut libera tranquillitate civiliter conversentur, ipsum totaliter a suis finibus abdicarunt. Hinc zelatores virtutum senserunt ipsum rebus usibusque humanis potius esse malum quam bonum. Amplius, si aurum et corporales opes sunt summum hominis bonum, cur circumspiciatissima natura et providentia summa, feris magis quam hominibus haec bona praecipue est largita? Smaragdinas etenim gemmas arenasque aureas Seythiae, ac aureos Indiae montes, possident gryphi; metallorum quoque amplissimis venis et multis lapidibus pretiosis nobis abditis, terra gaudet. Nonne hinc patet, quod sagacissima natura perversitatem avaritiae confutavit? Haec enim ita a nobis naturaliter alienata, ut-

pote brutis commissa aut in terris abscondita, fatentur a veris nostris bonis se aliena. Si igitur omnium amabilium finem quæris, et summum bonum sincere diligere cupis, fuge aurum, fuge divitias, cupiditatis exstingue flammam : non enim ditant, sed magis depauperant, dum animum vitiositate captivant. Præterea, homini prosperato ac satis habenti, sed plura quærenti, fortuna obvians dixit : Cur, carissime, non quiescis, quum jam tribuerim tibi satis ? Qui respondit : Sua dulcedine me attrahit bonum ; et donec additum fuerit, est molestum. Cui illa : Video, inquit, quod pauper effectus es, postquam cupiditate plus sitis. Ecce depauperavit te amara voluntas : nam si satis haberes, nullatenus amplius quæreris. Recte dixit Epicurus philosophus : In multiplicando veras divitias, nullo modo est adjiciendum pecuniæ, sed avaritiæ detrahendum : tanto enim homo est ditior, quanto cupiditas in eo est minor. De his multa pulchra scribit Cyrillus.

Thomas quoque in Summa contra gentiles, tertio libro, probat in divitiis felicitatem non esse. Felicitas enim est bonum propter se intentum et dilectum. Divitiæ vero non nisi propter aliud appetuntur : per se namque nihil conferunt boni, sed solum utimur eis ad corporis sustentationem, et ad alia quædam. Insuper, actus virtutis laudabilis est, secundum quod ad felicitatem accedit. Laudabiliores autem sunt actus liberalitatis et munificentiae, qui sunt circa pecunias ex hoc quod pecuniæ expenduntur, quam quod conserventur. Amplius, illud in cujus consecutione consistit felicitas hominis, oportet esse quid melius homine : pecunia vero est quid vilius eo. Verum hæ rationes Thomæ jam in textu præhabite sunt.

Hinc etiam Plato asserit in Phædone : Propter corporis necessitates, pecunias cogimur possidere, servi hujus curæ effecti ; philosophi vero est eis ad solam necessitu-

dinem uti. Concordat id Senecæ : Honesta res est læta paupertas. Imo non est paupertas, dum læta est : etenim non qui parum habet, sed qui plus appetit, pauper est. Quid enim refert quantum illi in arca, quantum in horreis jaceat, si immineat alieno, si non acquisita, sed acquirenda potius computet ? Nihilo minus idem Seneca iterum protestatur : Ægri et imperfecti animi est, non posse ferre divitias, nec scire his uti moderate, ac virtuose eas expendere. Quod utique verum est, quum in novo ac veteri Testamento multi Sancti fuerint divites ; sed paucissimorum est tanta perfectio. Qui et implent illud Psalmistæ : Divitiæ si affluent, nolite cor apponere ; et item quod prima ad Timotheum scribit Apostolus : Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, nec sperare in incerto divitiarum, sed divites fieri in operibus bonis, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam. Quod quam rarum arduumque consistat, tangitur in Ecclesiastico, quo habetur : Beatus dives qui inventus est sine macula, et qui post aurum non abiit, nec speravit in pecunia et thesauris. Quis est hic ? et laudabimus eum : fecit enim mirabilia in vita sua. Ideo Sapiens exoravit : Divitias et paupertatem ne dederis mihi ; tribue tantum victui meo necessaria.

Postremo, quum perpetuitas vitæ futuræ incomparabiliter excedat brevitatem vitæ præsentis, bona quoque gratiæ et dona gloriæ æternalis, potissime bonum illud increatum, immensum, universa bona fortunæ et prosperitatis terrenæ ; ideo, quanto mens hominis desuper clarius illustratur, tanto præcordialiter omnia ista caduca perituraque aspernatur, et comparatione bonorum tantorum nullius putat esse momenti, et Christum in omni paupertate, humilitate ac sanctæ caritatis fervore incessanter sectatur.

Ps. LXI, 11.

I Tim. vi, 17-19.

Eccli. xxxi, 8, 9.

Prov. xxx, 8.

ARTICULUS XX

EXPOSITIO MORALIS EJUSDEM PROSÆ.

DE morali demum intelligentia hujus A prosæ multa addere non oportet, quum littera in se tota consistat moralis; certumque est, quod temporalis prosperitas periculosa sit nimis, et copiosa familia suis dominis damnabilis, nisi fraternæ correctionis præceptum in illa adimpleant, vitiosos corrigere enitantur, sequæ eis exhibeant exemplares.

Eccle. ii, 1-11, passim.

Multis etiam nunc inductis consonant quæ in Ecclesiaste habentur de divitiarum, familiarum deliciarumque vanitate, ut est illud : Dixi in corde meo, Vadam et B affluam deliciis, et fruam bonis; et vidi quod hoc quoque esset vanitas. Magnificavi opera mea, ædificavi mihi domos, plantavi vineas, feci hortos; possedi servos et ancillas, multamque familiam habui; coacervavi mihi argentum et aurum, et substantias regum; feci mihi cantores et cantatrices, et delicias filiorum hominum. Quumque me convertissem ad universa opera mea, vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi, et nihil permanere sub sole. Rursus in eodem asserit libro : Ubi C multæ sunt opes, multi et qui comedunt

Ibid. v, 10.

eas; et quid prodest possessori, nisi quod cernit divitias oculis suis?

Denique, si tam damnabilis est avaritia in sæcularibus viris, et in patrimonialibus bonis, quam damnabilior est in ecclesiasticis et de patrimonio Crucifixi ditari, thesaurizare, laute et sumptuose consumere, propinquis non indigentibus dare, beneficia plura habere, quorum unum sustentationi competenti ac simplici potest sufficere? præsertim quum sanctus et illuminatissimus pater Bernardus scripserit euidam illustri canonico unum beneficium solum habenti : Quidquid de beneficio tuo ultra simplicem victum et vestitum habes et detines, tuum non est; furtum est, rapina est, sacrilegium est.

Hinc secundum Guillelmum Parisiensem, Petrum Comestorem, et auctorem Summæ virtutum ac vitiorum, qui plura beneficia habet, quorum unum sufficere potest, matrem suam Ecclesiam suis membris et suppositis privat, Deum suo obsequio, pauperes suis eleemosynis, defunctos suis suffragiis, fundatores suis intentis.

METRUM V

Felix nimium prior ætas,
Contenta fidelibus arvis,
Nec inertis perdita luxu;
Facili quæ sera solebat
Jejunia solve glande,
Nec Bacchica munera norat
Liquido confundere melle,

Nec lucida vellera Serum
Tyrio miscere veneno.
Somnos dabat herba salubres,
Potum quoque lubricus amnis,
Umbras altissima pinus.
Nondum maris alta secabat,
Nec mercibus undique lectis,

Nova littora viderat hospes.
 Tunc classica sæva tacebant,
 Odiis neque fusus acerbis
 Cruor horrida tinxerat arma.
 Quid enim furor hosticus ulla
 Vellet prior arma movere,
 Quum vulnera sæva viderent,
 Nec præmia sanguinis ulla?

Utinam modo nostra redirent
 In mores tempora priscos.
 Sed sævior ignibus Ætnæ
 Fervens amor ardet habendi.
 Heu! primus quis fuit ille
 Auri qui pondera tecti,
 Gemmasque latere volentes,
 Pretiosa pericula, fodit?

ARTICULUS XXI

EXPOSITIO METRI HUIUS QUINTI.

PRÆCEDENTI prosa probavit Philosophia, felicitatem hominis non consistere in divitiis speciosisve vestibus, nec in grandi familia, neque in delicatis cibaribus, in quibus homines tempore Boetii sicut et nunc multipliciter excedebant; hic econtrario beatificat et commendat primam mundi ætatem, id est homines qui tunc erant, in quibus mala ista non erant.

Felix nimium prior ætas, id est, homines primæ ætatis erant valde felices, id est boni, ad beatitudinem promerendam bene dispositi, et valde beati in spe et merito, comparatione sequentium; *contenta arvis fidelibus*, id est campis fructuosis, hoc est esu fructuum agrorum et hortorum: qui dicuntur fideles ab effectu, quia produxerunt fructus tempore opportuno, prout homines tunc sperabant; *nec ætas illa erat perdita*, id est vitiata et corrupta, *luxu inertis*, id est vitiis carnis, quæ causant inertiam, id est mentis hebetudinem ac torporem.

Quæ ætas solebat solvere jejunia sera, id est usque ad vesperam protracta, *glande facili*, id est comedendo glandes et alios fructus. Unde et Gregorius ait in homilia, quod apud veteres, qui et semel comedebant in die, prandium hora vespertina fiebat. *Nec ætas illa norat per gustum mu-*

nera Bacchica, id est vina: quoniam nondum colebant vites, nec vinum bibebant. Et ait « munera Bacchica », juxta fabulas poetarum, Bacchum esse deum vinearum ac vini dicentium. Multoque minus norat *confundere*, id est simul fundere ac miscere, cum *melle liquido*, id est humido, ex illis commixtis faciendo claretum: nondum enim procurabant sibi talia gula irritamenta. *Nec insuper noverat vellera lucida*, id est pannos albos, *Serum*, id est hominum sic dictorum, *miscere veneno Tyrio*, id est colore purpureo, purpuram faciendo: quia in vestium pretiositate necdum peccabant. Porro Seres sunt populi orientales, in quorum terra sunt vermes qui bombyces appellantur, qui in arborum ramis materiam serici pariunt: sicque per « vellera Serum », panni serici designantur. Venenum quoque hic sumitur pro colore: quoniam sicut qui veneno inficitur, nigri coloris efficitur, sic color purpureus nigro conchyliorum conficitur sanguine.

Somnos dabat herba salubres, id est, in herbis et graminibus, seu in hortis, salubriter dormiebant, sicut adhuc fertur de Brachmanis, nondum in lectis et thalamis; *amnis quoque lubricus*, id est fluvius defluens, dabat eis *potum* materialiter, quoniam aquam bibebant; *pinus altissima*, id est arbores sic vocatæ, valde

sublimes, dabant eis *umbras*, quia sub illis quiescebant arboribus.

Amplius, *ætas illa nondum secabat alta*, id est profunda, *maris*, quia non navigabant per mare. Altum autem pro profundo accipi solet: sicut ibi, Puteus altus est; et in Psalmo. Veni in altitudinem maris. *Nec hospes*, id est mercator adveniens, *viderat nova littora*, transfretando de gente in gentem, *mercibus undique lectis*, id est collectis ad transferendum et vendendum.

Illic Philosophia prosequitur laudes primæ ætatis, et mala temporis nostri deplangit. *Tunc sæva classica*, id est feralia bella navalia, *tacebant*, id est, nondum sonabant nec cœperant; *neque cruor*, id est sanguis effusus, *tinxerat horrida*, id est horribilia, *armâ, odiis acerbis fuisis**, id est, odio fraterno nondum inter homines effuso, quia tunc nondum unus possedit quod alius cuperet: ideo bella contra se invicem non movebant. Unde Plato in Phædone affirmat, quod propter pecunias bella consurgunt. Et Seneca protestatur: *Tunc magna quiete homines inter se viverent, si hæc duo tollerentur pronomina, Meum, et, Tuum*. Hinc quoque, ut Aristoteles in Politicis refert, Socratis et Platonis fuit philosophia, quod omnia de jure naturali deberent esse communia, quatenus homines inter se conversarentur magis pacifice. *Quid enim*, id est ad quid, *furor hosticus*, id est ira seu indignatio gravis eujuseumque, *vellet prior ulla arma movere contra proximos, quum ipsi homines viderent*, id est intelligerent, *vulnera esse sæva*, id est pœnosa, *nec ulla præmia sanguinis*, id est, se non esse consecuturos ullam retributionem pro sua belligatione et læsione?

Consequenter Philosophia deplorat misérias temporis hujus. *Utinam tempora nostra redirent modo in mores priscos*, hoc est, utinam homines temporis hujus redirent ad mores laudabiles primæ ætatis tactos. *Sed fervens amor habendi*, id est æstus cupiditatis ad plura temporalia ac-

quirenda, *ardet in corde et appetitiva potentia sævior*, id est crudelior, *ignibus Ætnæ*, id est montis sic appellati, in Sicilia situati, qui evaporat et ejicit ex se igneas atque sulfureas flammæ usque ad septem vel octo milliaria: ex quibus terra in gyro adusta infertilis redditur, ut in epistolis suis refert Petrus Blesensis, addens ibidem, quod ignis ille ex igne inferni erumpat. Consonat his quod super Lucam scribit Ambrosius: *Ferventior, iniquiens, est æstus concupiscentiæ, quam ignis materialis*. Quod probat ibidem exemplo eujusdam, qui oculorum dolore laborans, prohibitus fuit a medico uxorem cognoscere, alioqui visum amitteret. Qui nihilo minus concupiscentia inflammatus, in ipso copulæ apparatu, *Vale, inquit, amicum lumen*. Unde et Tullius libro de Finibus bonorum et malorum: *Cupiditates, ait, universas evertunt familias; ex quibus odia, seditiones, iræ et prælia oriuntur, ac amarissima vita*. Hinc quoque sanctus Job protestatur: *Si deceptum est cor meum super muliere, et si ad ostium amici mei insidiatus sum, seortum sit alteri uxor mea: hoc enim nefas est, et iniquitas maxima; ignis est usque ad consumptionem devorans, et omnia eradicans genimina*.

Heu! quis fuit ille qui primus fodit, id est, fodiendo invenit, *pericula pretiosa*, videlicet, *pondera auri tecti*, id est sub terra absconditi, *gemmasque volentes*, id est naturali appetitu inclinatas, *latere in aquarum et fluminum fundis, et item sub terris*. Quarum aliquæ a casu inventæ leguntur: quemadmodum quidam latrones in deserto Indiæ fame afflicti, effodiendo herbarum radices ut eis vescerentur, invenerunt pretiosissimam gemmam topazion omni colore fulgentem. Qua reges in thesauris suis nil pretiosius habent, ut Cassiodorus recitat super illud Psalmi: *Ideo dilexi mandata tua super aurum et topazion*. Porro pretiosiores gemmæ in fluminibus ex paradiso manantibus inveniuntur, ac variis ar-

Joann. iv,
11.
Ps. lxxviii,
3.

* fuisis

Job
9-12.

Ps. c.
127.

tibus obtinentur, atque ex illis in alias A — Ad tertium, quod majora ac plura in-

defluunt aquas ipsis viciniore, prout Jo-
sephus et Magister in historiis tangunt.

Præterea, contra jam dicta objeci pot-
est, quod in Ecclesiaste Salomon loquitur :

Eccle. vii,
11.

Ne dicas, Quid causæ est quod priora tem-
pora meliora fuerunt quam nunc sunt? Stulta est enim hujusmodi interrogatio.

— Rursus, in eo quod dicitur, « pretiosa pericula », videtur esse contradictio quæ-
dam. — Amplius, multæ commoditates venerunt hominibus ex auro et gemmis :

Gen. vi. ix,
iii. xviii,
xix, etc.

non est ergo eorum inventio deploranda. B — Dormiebant in agris. Absolute tamen ve-
rum omnino est quod ex Genesi tactum est. In chronicis quoque habetur, quod Saturnus pater Jovis, pulsus regno a filio suo, intravit Italiam, ibique docuit homines silvestrem vitam agentes, ædificare domos, vineasque plantare, et colere terram. Denique, usque in præsens quidam Hiberni ac alii silvestrem vitam ducere narrantur.

— Insuper, falsum videtur quod hic di-
citur de innocentia primæ ætatis: quoniam Cain primogenitus primorum parentum, fuit nequissimus; cujus nequitiam posteri ejus in exordio mundi mox sequi exorsi sunt, ut ex diversis capitulis Geneseos elucescit, et Josephus primo libro Antiquitatum testatur, et in Scholastica recitatur historia, ubi et fertur, quod rapinis, homicidiis, violentiis, pugnis vacabant.

Ibid. iv, 17.

Unde in Genesi legitur, quod Cain ædifi-
cavit civitatem, in qua scilicet ipse cum C sibi adhærentibus esset tutus.

Et respondendum ad primum, quod Sa-
lomon loquitur contra eos qui ipsa tem-
pora secundum se criminabantur, quasi malitia hominum oriretur ex temporum qualitate et pravitate, non ex arbitrii libertate: quum tamen tempus potius nuncupetur bonum aut malum, ex bonis et malis factis hominum qui sunt in tempore ipso, prout ait Salvator, Sufficit diei malitia sua. — Ad secundum, quod in verbis his, « pretiosa pericula », consistit color D rhetoricus qui vocatur contentio, habetque fieri, quando in complexo significatio dictionis unius significationi alterius repugnare videtur: quemadmodum dicitur, Felix ruina, quæ comparatur lapso in bonum; nec est contradictio, quia eidem diversa conveniunt diversis respectibus. Sicque aurum ex sua natura pretiosum est inter metalla, et periculosum hominibus abutentibus eo, juxta illud in Ecclesiastico: Qui amat aurum, non justificabitur.

Matth. vi,
34.

Eccle. xxxi,
5.

commoda, tam pœnalia quam culpabilia, proveniunt hominibus ex auro, quam com-
moda. — Ad quartum, quod Philosophia hic loquitur juxta consuetudinem poeta-
rum, dicentium quod homines in princi-
pio duxerunt vitam silvestrem ac simplici-
cem. Quod et verificari potest quantum
ad aliquas nationes ac gentes, quum et
Tullius in sua Rhetorica contestetur: Fuit
tempus in quo homines more bestiarum
vixerunt ac vesebantur, et vagabantur ac

dormiebant in agris. Absolute tamen ve-
rum omnino est quod ex Genesi tactum
est. In chronicis quoque habetur, quod
Saturnus pater Jovis, pulsus regno a filio
suo, intravit Italiam, ibique docuit homi-
nes silvestrem vitam agentes, ædificare do-
mos, vineasque plantare, et colere terram.

Denique, usque in præsens quidam Hiberni
ac alii silvestrem vitam ducere narrantur.

Præterea, de origine auri apud Job in-
ducitur: Habet argentum venarum sua-
rum principia, et auro locus est in quo
conflatur. Quocirca S. Thomas et alii qui-
dam conscribunt: Metalla generantur ex
vaporibus humidis, resolutis ex terra vir-
tute solis atque stellarum, infra terram
retentis; propter quod metalla ductilia et
liquabilia sunt: sicut econtra lapides alia-
que hujusmodi quæ non malleantur neque
funduntur, generantur ex exhalatione sic-
ca infra terram retenta. Diversificantur
vero species metallorum secundum majo-
rem et minorem depurationem resoluti
vaporis, juxta diversitatem digerentis ca-
loris: inter quæ aurum videtur purissi-
mum, deinde argentum. Et juxta majorem
minoremve puritatem, metalla communi-
ter sortiuntur diversas origines. Quumque
aurum purissimum sit, invenitur (ut plu-
rimum) generatum in sua puritate inter
arenulas fluminum, propter multitudinem
evaporationis et caliditatis arenæ; argen-
tum autem, in quibusdam venis terræ seu
lapidum. Itaque dicitur, Auro locus est
in quo conflatur, quia ex multis arenis
colliguntur granula auri, quæ in unum

Job xxviii,

1.

conflantur : non in loco quocumque, sed A determinato, in quo debita concurret pro-
portio virtutis activæ ad materiam tali spe-
ciei determinatam*.

* proportio-
natam
Job xxxvii,
22.

Hinc iterum ad Job Eliu ait : Ab aqui-
lone aurum venit, et a Deo formidolosa
laudatio. Pars quippe septentrionalis te-

nebrosa est propter elongationem ejus a
sole : nihilo minus in septentrionalibus
regionibus multum reperitur de auro, quia
ibi calore propter circumstans aeris frigus
recurrente ad interiora viscera terræ, ad
generationem auri ibidem efficacius ope-
ratur.

ARTICULUS XXII

MYSTICUS SENSUS HUIUS QUINTI METRI.

PRÆTEREA, mystice per priorem æta- B
tem intelligi potest status et tempus
primitivæ Ecclesiæ Christi in Terra san-
cta. Quæ ætas vere felicissima fuit. De qua
illud Sapientiæ excellenter verificatur :
Senectus venerabilis est, non diuturna,
neque annorum numero computata ; cani
autem sunt sensus hominis, et ætas senec-
tutis, vita immaculata.

Sap. iv, 8,
9.

Hæc ætas « contenta » fuit « fidelibus
arvis, nec perdita luxu inertis », quoniam
sobriissime, abstinentissime et continen-
tissime vixit primitiva Ecclesia : quæ etsi C
interdum pane, vino, piscibus utebatur,
hoc tamen tam modice fuit, ut quasi pro
nihilo reputetur. Vestium quoque vilitate,
asperitate, simplicitate gaudebat ; nec mer-
cimoniis insistebat neque mercantiis. Ma-
luit mortem patienter pati pro Christo,
quam pugnando resistere, quum tamen
in Jerusalem plures existerent Christiani
quam infideles Judæi, ut in Itinerario
S. Clementis narratur. Postmodum vero,
tempore S. Antonii cœperunt plurima mil-
lia beatissimorum Patrum et Fratrum, ere-
mitæ, cœnobitæ, anachoretæ, in desertis
deservire Altissimo, cum incredibili quo-
dam fervore, victualiumque rigore, ve-
stium asperitate ac tenuitate, cum summa
patientia, inviolabili caritate, profundis-
sima humilitate, et breviter, cum perfecti-
one incomparabiliter ampliori quam ætas
illa de qua in littera fatur Philosophia.

Unde cum ingenti suspirio et lamenta-
tione gravissima dicere possumus, et me-
rito diceremus : « Utinam modo tempora
nostra redirent in mores » illorum, ita
quod electorum illorum sequeremur ve-
stigia saltem nos religiosi, in quibus, proh
dolor ! refriguit caritas. Verum avaritia, amb-
itio, concupiscentia flammam jam emise-
runt, nec adhuc emittere cessant, flammis
igneorum montium periculosiores, ferven-
tiores et inexstinguibiliores, omnia in Ec-
clesia devastantes. In qua nunc, heu, heu,
heu ! universa videntur venalia : in tan-
tum ut nec in claustris et congregationibus
simoniaca pravitas, imo et hæresis, evi-
tetur, atque pro consecrationibus episco-
porum et abbatum, pro quibus, secundum
jura antiqua sanctorumque Patrum cano-
nes et decreta, nil temporale licet exigere,
jam exigantur præfixæ denariorum imma-
niter magnæ et solo auditu horrendæ. Quod
quam scandalosum, quantarum turbatio-
num, contentionum litiumque origo sit,
experientia pandit.

Matt
xxiv, 1

D « Heu ! quis fuit primus ille » qui istas
abusiones induxit ? Quis itidem fuit ille
qui primus Ecclesiam cœpit temporalibus
ditare redditibus ? Quod quamvis Constanti-
nus egerit imperator pia plane intentione,
sicut et alii reges principesque devoti,
immoderata tamen opulentia facta est ec-
clesiastici status, in omni gradu ac ordine,
ruina præcipua.

PROSA VI

QUID autem de dignitatibus potentiaque disseram, quas vos veræ dignitatis ac potestatis inscii, cœlo exæquatis? Quæ si in improbissimum quemque ceciderint, quæ incendia flammis Ætnæ eructantibus, quod diluvium tantas strages dederit? Certe (uti meminisse te arbitror) consulare imperium, quod libertatis principium fuerat, ob superbiam consulum vestri veteres abolere cupierunt: qui ob eandem superbiam prius regium de civitate nomen abstulerant. At si quando, quod perrarum est, probis honores deferantur, quid in eis aliud quam probitas utentium placet? Ita fit ut non virtutibus ex dignitate, sed ex virtute dignitatibus honor accedat.

Quæ vero est ista vestra expetibilis ac præclara potentia? Nonne, o terrena animalia, consideratis quibus præsidere videamini? Nam si inter mures videres unum aliquem jus sibi ac potestatem præ ceteris vindicantem, quanto movereris cachinno? Quid vero, si corpus spectes, imbecillius homine reperire queas, quos sæpe muscularum quoque vel morsus, vel in secreta quæque reptantium necat introitus? Quo vero quisquam jus aliquod in quempiam, nisi in solum corpus, et quod infra corpus est (fortunam loquor), possit exercere? Num unquam libero imperabis animo? Num mentem firma sibi ratione cohærentem, de statu propriæ quietis amovebis? Quum liberum quemdam virum suppliciis se quidam tyrannus adacturum putaret, ut adversum se factæ conjurationis conscios proderet, linguam ille momordit atque abscidit, et in os tyranni sævientis abjecit. Ita cruciatus, quos putabat tyrannus materiam crudelitatis, vir sapiens fecit esse virtutis. Quid autem est quod in alium facere quisquam possit, quod sustinere ab alio ipse non possit? Busiridem accepimus necare hospites solitum, ab Hercule hospite fuisse mactatum. Regulus plures Pœnorum bello captos, in vincula conjecerat; sed mox ipse vincitorum catenis manus præbuit. Ullamne igitur ejus hominis potentiam putas, qui quod ipse in alium potest, ne id in se alter valeat, efficere non possit? Ad hæc, si ipsis dignitatibus ac potestatibus inesset aliquid naturalis ac proprii boni, nunquam pessimis provenirent. Neque enim sibi solent adversa sociari: natura respuit ut contraria quæque jungantur. Ita, quum pessimos plerumque dignitatibus fungi dubium non sit, illud etiam liquet, natura sui bona non esse, quæ se pessimis hæerere patiantur. Quod quidem de cunctis fortunæ muneribus dignius existimari potest, quæ ad improbissimum quemque uberiora proveniunt. De quibus etiam illud considerandum puto, quod nemo dubitat esse fortem, cui fortitudinem inesse conspexerit; et cuicumque velocitas adest, manifestum est esse velocem. Sic musica quidem musicos, medicina medicos, rhetorica rhetores facit: agit enim cujusque rei natura quod proprium est; nec contrariarum rerum miscetur

effectibus, sed ultro quæ sunt adversa depellit. Atqui nec opes inexpletam restinguere avaritiam queunt; nec potestas sui compotem fecerit, quem vitiosæ libidines insolubilibus adstrictum retinent catenis; et collata improbis dignitas, non modo non efficit dignos, sed prodit potius et ostendat indignos. Cur ita provenit? Gaudetis enim sese res aliter habentes falsis compellare nominibus, quæ facile rerum ipsarum redarguuntur effectum. Itaque nec illæ divitiæ, nec illa potentia, nec hæc dignitas jure appellari potest. Postremo idem de tota fortuna concludere licet: in qua nihil expellendum, nihil nativæ bonitatis inesse manifestum est; quæ nec se bonis semper adjungit, et bonos, quibus fuerit adjuncta, non efficit.

ARTICULUS XXIII

EXPOSITIO PROSÆ HUIUS SEXTÆ.

H.EC est sexta hujus secundi voluminis A prosa: in qua docet Philosophia, in dignitatibus prælaturæ et potestatibus præsententiæ non consistere summum bonum, quemadmodum prosa præcedenti probavit hoc ipsum de terrenis divitiis.

Quid autem de dignitatibus, id est officiiis præsententiæ spiritualis, potentiaque, id est sæculari potestate, disseram, id est dicam? Quas vos veræ dignitatis ac potestatis inscii, id est, quas vos ambitiosi et exæceati non advertentes quod ista potestas ac dignitas sint potius onera atque obsequia, quam prælationes et imperia, quia non ordinantur ad proprios vestros honores et commodum, sed ad subditorum utilitates, nec digne et salubriter committuntur ambitiosis: quas, inquam, caelo eragualis, id est, in tantum reputatis ac si essent dignitates beatificæ ac supernæ, ita quod beatitudo vestra in ipsis consisteret. Quæ si in improbissimum quemque ceciderint, id est, si quicumque inhonestissimus fuerit ad eas promotus, quæ incendia flammis .Etnæ eructantibus, quod C diluvium tantas strages dederit? id est, in tali casu dignitas et potestas illa erit causa tantæ devastationis, oppressionis et occisionis quamplurimorum hominum, quot flammæ montis sulfurei nomine .Et-

næ, et particularia quæque diluvia, non dederunt, id est, non intulerunt, « tantas strages », id est hominum interfectiones. Istud patet in tyrannis; et patuit Romæ, sub præsententiis Syllæ et Marii. Etenim Sylla quodam tempore tot Romanos occidit, ut unus amicorum ejus dixerit ei: Cesset manus tua, ut remaneant quibus imperes. Idem legitur libro primo et secundo Machabæorum de Tryphone vitiosissimo, et de impiissimo rege Antiocho. Unde scriptum est: Erant toto triduo II Mac octoginta millia ab Antiocho interfecti, v, 14. quadraginta millia vineti, non minus autem venundati.

*Certe, uti, id est sicut, meminisse te arbitror ex historiis et chronicis Romanorum, vestri veteres, id est antiqui Romani, prædecessores patresque vestri, cupierunt abolere, id est auferre, consulare imperium, id est ipsos consules et regimen præsententiamque eorum, ob superbiam consulum: qui primo cœperunt pie ac prudenter præesse; sed per honores fuerunt in ipsis mutati mores, ita quod magis quærebant se ipsos quam subditorum bonum commune, contra illud Ecclesiastici: Rectorem te posuerunt? noli extolli: esto in illis quasi unus ex ipsis; curam illorum Ecclesi. habe, et sic considera. *Quod* consulare im-*

perium, id est regimen, fuerat libertatis principium. Tarquinius enim Superbus, fuit ultimus rex Romanorum, immediate ante institutionem et praesidentiam consulum : atque sub illo rege et aliquando ante, erant Romani in servitutem et servilem timorem redacti ; ipso autem expulso, ad libertatem meliorem reducti sunt, ut tangit Augustinus libro de Civitate Dei. Qui Romani, non idem numero, sed specie, ob eandem superbiam prius regni* de civitate nomen abstulerant, id est, regni praesidentiam a Roma removerunt propter regum illorum elationem. Quum enim Tarquinius, ferox filius praefati Tarquinii Superbi, oppressisset Lucretiam, uxorem Collatini principis Romani, clarissimam feminam, indignati Romani expulerunt patrem illum cum filio : quia tunc consules praesse coeperunt. Quae omnia in Orosio gestisque Romanorum plenius continentur, et Thomas in libro de Regimine regum allegat.

At si quando, id est si interdum, quod perrarum est, id est, valde raro contingit, probis honores deferantur, id est, dignitates ac potestates offerantur et committantur viris prudentibus et honestis, quid in eis aliud quam probitas utentium placet ? id est, justis et sapientibus nil aliud principaliter placet in ipsis praesidentibus seu potestate et dignitate eorum, nisi ipsorum « utentium probitas », qui potestate et dignitate utentes, ordinando eas ad subditorum suorum profectum, non fruuntur, ponendo sibi finem in excellentia propria, ut agunt ambitiosi, quibus dicitur in libro Sapientiae : Discite, reges et iudices ; praebete aures, qui continetis multitudines, et placetis vobis in turbis nationum : quoniam quum essetis ministri regni Dei, non recte judicastis, neque secundum voluntatem ejus ambulastis, horrende et cito apparebit vobis.

Ita fit ut non virtutibus ex dignitate, sed ex virtute dignitatibus honor accedat : id est, ex his sequitur, quod reverentia exhibeatur « dignitatibus » et constitutis

A in dignitate atque officio, potius propter eorum virtutes, probitatem, prudentiam, quam « virtutibus » et virtuositas officiat propter praesidentiae dignitatem. Verumtamen unum istorum adjuvat aliud, et facit plus honorabile : quoniam magis sunt honorandi virtuosus praelati et principes justis, quam qui solum sunt praelati aut principes, aut solum sunt virtuosus et sapientes, nec praesidentes ; et hoc ceteris paribus. Virtus ergo melior est et magis propter se intendenda, quam dignitas aut potestas. Idcirco felicitas magis consistit in actu virtutis, quam dignitatis aut potestatis dumtaxat.

Virtus quoque videtur praecipua ratio honorandi quemcumque. Unde secundum Philosophum, honor est exhibitio reverentiae in signum virtutis. Nihilominus honor et obedientia exhibenda sunt etiam indignis praesidibus, in his quae ad eorum spectant officium cathedramque concernunt, quum beatissimus princeps Apostolorum B. Petrus in sua prima mandet Canonica : Servi, subditi estote dominis, non solum bonis et modestis, sed etiam dyscolis.

Denique multae sunt rationes et causae alios honorandi. Una est origo : sicque sunt honorandi parentes. Secunda, propter praelationem seu praesidentiam : juxta illud ad Romanos, Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Tertia, propter senectutem : juxta illud, Coram cano capite consurge, et honora personam senis. Quarta, propter accepta beneficia : propter quod Deo, magistris et parentibus nequit reddi aequivalens. Unde in Ecclesiastico scriptum est : Danti mihi sapientiam dabo gloriam. Quinta, propter sapientiam, scientiam et virtutes : juxta illud, In multitudine presbyterorum prudentium sta, et sapientiae eorum ex corde conjungere ; et denuo, Cum viro sancto assiduus esto. Aliqui autem honorandi sunt propter plures causarum istarum ; Deus vero incomparabiliter propter omnes has causas, quum et antiquitas ei metaphorice adscribatur, aeternitas proprie, qui omnem senectutem

I Petr. II, 18.

Rom. XIII, 1.

Lev. XIX, 32.

Ecclesi. LI, 23.

Ibid. VI, 35.

Ibid. XXXVII, 15.

* regium

Sap. VI, 2, 3, 5, 6.

sicut et omne tempus includit. Unde in *Dan. vii. 9.* Daniele legitur : Throni positi sunt, et Antiquus dierum sedit.

Præterea, quidam sunt insipientes, ambitiosi et vani, quibus placent ipsa dignitas et potestas secundum se aut annexum honorem aut libertatem seu proprium commodum. Contra quos subditur :

Quæ vero est ista vestra expetibilis ac præclara potentia? Istud partim ironice dicitur, tanquam dicatur : O infelices ambitiosi, « quæ » et quanta res « est ista » temporalis præsentia atque auctoritas, quam tam vehementer appetiamini, tam intense appetitis, quasi in ea sit salus vestra? Et utique potestas et dignitas prælatorum ac principum, præsertim in evangelica lege, est grandis sublimitas, divina proprietas, vicariatusque Dei atque auctoritas ingens, præsertim quum ordinetur ad beatitudinem summam et cooperetur ad eam. Attamen donum est gratiæ gratis datæ, commune bonis ac malis, electis ac reprobis, involutum periculis maximis : quod digne exercere ac meritorie exsequi homo nequit nisi per caritatem et gratiam gratum facientem, imo et per magnam perfectionem, de quibus incertus est an habeat eas. Ideo incautum, præsumptuosum temerariumque censetur, adspirare et conari ad eam. Hinc subditur :

Nonne, o terrena animalia, consideratis quibus præsidere videamini? id est, merito attenderetis ejus speciei sint subditi vestri, videlicet quod ejusdem naturæ sint ejus et vos, et confratres ac proximi vestri, et forsitan multo meliores quam vos per gratiam et virtutes, ac forsitan magis electi a Deo. Ideo non debetis affici ad præsentiam super ipsos, sed humiliare vos ipsos, ac Dei judicium formidare, quia *Sap. vi. 6.* *judicium durissimum fiet in his qui præ-* *7, 9.* *sunt, et potentes potenter tormenta patientur, ac fortioribus fortior instat cruciatio, ut dicitur in libro Sapientiæ. Propter quod recte dixit Chrysostomus : Quis est qui cupit præesse, et curam appetit animarum (id est prælationem, dignitatem,*

A præbendam, cui cura illa annexa est), nisi qui non timet judicium Dei? O quam verum est hoc! Et quoniam ita non agitis, « terrena animalia », brutis estis similia, in quibus non est ratio recta, nec sapientia vera, sed prudentia carnis, quæ mors est. *Rom. 6.* De talibus loquitur Deo Jeremias : *Jer. xvii. 6.* Recedentes a te, in terra scribentur. « O » ergo « terrena animalia »! non homines cœlestes angelive terrestres, sed animales, sensualitatem sequentes : de quibus loquitur in sua epistola S. Judas apostolus : *Judæ 1* Hi sunt qui segregant semetipsos, animales, spiritum non habentes.

*Nam si inter mures videres unum aliquem jus sibi ac potestatem præ ceteris vindicantem, quanto movereris cachinno? id est, utique multum rideres ac derideres, si cereres in numero murium « unum » murem assumentem « sibi jus », id est auctoritatem et legem, « ac potestatem » præsidendi aliis muribus, quia stulta esset præsumptio ; et diceres : En insensato ac misero illi muri apparet quod sit ceteris muribus melior atque præstantior. *C* Quanto magis tu, homo ambitiose, infelix et fatuus es? quia quum sis rationalis creatura, tam cæcus es mente, quod ad regimen aliorum te audes ingerere, quum non sufficias regere, refrenare, compescere temetipsum. Nec implet in te ipso illud Apostoli : *Philipp. 12.* Cum metu et tremore vestram salutem operamini. Quomodo ergo implebis illud in temetipso ac aliis? Hinc teste Gregorio, unusquisque toties ad apostasiæ crimen prolabitur, quoties præesse hominibus cupit aut delectatur ; et quem delectat esse hominum judicem ac prælatum, non delectabit in die judicii videre Christum judicem summum. Bene quoque ad confutandum ambitiosorum insaniam inducitur similitudo vilissimi et inquietissimi bruti, videlicet muris, ad ejus similitudinem viles et inquieti sunt ambitiosi, aliisque molesti, suspiciosi, ficti, ac alios temere judicantes detractionibusque mordentes.*

Insuper tangit aliam rationem quæ debeat unumquemque reprimere a tanta va-

nitare, videlicet considerationem humanæ fragilitatis. *Quid vero, si corpus spectes, imbecillius homine reperire queas?* id est, si diligenter attendas humani corporis proprietates, quod passibilissimum est, « quid queas reperire imbecillius », id est impotentius, « homine », ad resistendum levius, si tangatur nec defendatur? *Quos sæpe muscularum quoque vel morsus, vel in secreta quæque reptantium necat introitus,* id est, « quos » homines frequenter « necat vel morsus » minutissimarum bestiarum, sicut Deus misit in Ægyptios scinifes, « vel introitus reptantium in quæque secreta », sicut interdum parvi serpentes intrant per os in ventrem, homine dormiente, aut ex situla aquam potante.

Consequenter probat, quod dominatio unius in alium non se extendit nisi in corpus. *Vero (pro Sed) quo,* id est in quo, *possit quisquam exercere jus aliquod,* id est potestatem, *in quempiam,* id est in aliquem hominem, *nisi in solum corpus ipsius et in id quod infra corpus est? Loquor fortunam,* id est, in bona fortunæ, quæ sunt exteriora temporalia fortunæ subjecta. *Fortuna vero proprie est ipse practicus intellectus, in quantum est causa alicujus effectus, præter propositum suum et raro : sicque fortuna est superior corpore. Num unquam libero imperabis animo?* id est, libero arbitrio subditi tui, seu alterius, non poteris imperare. *Num mentem sibi firma ratione coherentem, de statu propriæ quietis amovebis?* id est, superiorem animæ partem stabili ac rationabili considerationi, proposito seu fundamento innitentem, non valebis turbare, nec de statu suæ tranquillitatis detrudere. *Ad quod hortatur Gregorius : Stet, inquit, inflexibilis mentis nostræ status, nulla nos prospera elevent, nec adversa perturbent. Unde in libro Proverbiorum dicitur :*

Prov. x, 25. Justus quasi fundamentum sempiternum, impius sicut tempestas pertransiens; et in *Ecclesi. v, 11,* Ecclesiastico : Non te ventiles in omnem ventum; esto firmus in via Domini, et in veritate sensus tui. Porro homines passi-

onati et vitiosi, sunt sicut arundo vento agitata, et mutantur ut luna. De quibus ait Psalmista : Deus meus, pone illos ut rotam, et sicut stipulam ante faciem venti.

Matth. xi, 7.
Ecclesi. xxvii,
12.
Ps. lxxxii,
14.

Deinde, quod dictum est probat exemplo. *Quum liberum quemdam virum suppliciiis se quidam tyrannus adacturum putaret,* id est, dum ferox et impius quidam princeps « putaret se quemdam virum liberum », id est sapientem, non subjectum sed dominantem motibus passionum, « adacturum suppliciiis », id est compulsurum per tormenta, *ut adversum se factæ conjurationis conscios proderet,* id est, ut manifestaret eos qui conjuraverant adversus ipsum tyrannum; *linguam ille momordit atque abscidit* morsu dentium, *et in os tyranni savientis abjecit,* id est, in faciem illius projecit. *Ita cruciatus, quos putabat tyrannus materiam crudelitatis, vir sapiens fecit esse virtutis :* id est, philosophus ille pœnas illas quas toleravit, et per quas tyrannus crudelitatem in ipso exercuit, ipse convertit in materiam virtutum, ostendendo in eis suam fidelitatem ad amicos, suam constantiam in adversis, suam patientiam, imo et fortitudinem, in tormentis. Hunc philosophum quidam dicunt Anaxagoram fuisse. Aliquid simile refert Hieronymus in Legenda beattissimi Pauli primi eremitæ, quemadmodum persecutor non valens quemdam adolescentem per tormenta a fide avertere, fecit eum resupinum in loco jucundo ligari, ut impudica quædam adveniens et illi se applicans, ipsum traheret ad peccandum. Qui fortissimus Christi miles inflammari se sentiens, propriam linguam morsu amputans, in os deosculantis meretricis exspuendo projecit.

JOANNES. — Numquid mutilatio talis est licita?

DIONYSIUS. — Si pro corporis sanitate licet unum membrum abscidere, cur non pro animæ salute et conservatione justitiæ, et quando aliter subveniri non valet, præsertim quando hoc fit ex secreto in-

stinctu Spiritus Sancti, prout de quibusdam sanctis feminis recitat Augustinus, quæ ne violarentur, se submerserunt, et Samson se ipsum una cum Philisthæis oppressit ac interfecit?

Judic. xvi,
29, 30.

JOANNES. — Nonne servi et filii, præcipue religiosi, tenentur suis superioribus obedire? Obedire autem est actus voluntatis ex judicio rationis : ergo non solum in corpus, sed in animam quoque, imo et in vires ejus supremas, servitus ista descendit, et usque ad eas se auctoritas præsentis extendit.

DIOXYSENUS. — Hæc quæstio major est, et objectio ista acutior. Verumtamen verbis istis Philosophiæ concordat quod Seneca protestatur : Errat qui putat servitutem in totum descendere hominem ; pars ejus melior excepta est : corpora servituti obnoxia sunt, mens sui juris est. Quocirca scribit Thomas in secunda secundæ, quæstione centesima quarta : Ex duobus contingit quod inferior non tenetur suo superiori in omnibus obedire. Primo, propter præceptum majoris potestatis in contrarium : sicut magis obediendum est regi quam militiæ principi. Secundo, si superior jubeat quid subjecto, in quo subditus non est illi subjectus : ut si pater præcipiat filio penitus continere nec nubere. Ideo Seneca dixit : Errat qui putat servitutem in totum descendere hominem, etc. Hinc in his quæ ad interiorem voluntatis motum mentisque actum internum pertinent, tenetur homo soli Deo obedire ; homini autem, in his quæ exterius per corpus agenda sunt (et quoad hæc, tenentur inferiores superiori suo parere ex voluntate ac rationis judicio : et juxta hoc verba Philosophiæ ac Senecæ sunt sapienter intelligenda). Denique, in his quæ per corpus agenda sunt, aliqua spectant ad corporis naturam : in quibus non tenetur homo homini, sed soli Deo, obediens esse, quoniam omnes homines natura sunt pares. Ideo si parentes aut domini jubeant proli- bus aut ministris non contrahere matrimonium, non generare, nec manducare ;

art. 5.

A non tenentur servi et filii in talibus obedire. Unusquisque vero superiori suo obedire tenetur in his quæ concernunt cathedram seu jurisdictionem et auctoritatem sui superioris : ut miles duci exercitus, in pertinentibus ad bellum ; filii parentibus, in his quæ spectant ad vitæ disciplinam et curam domesticam ; servi dominis, in operibus servilibus ; religiosus abbati seu priori, in contentis in regula seu statutis suæ professionis.

B Consequenter tangitur alia ratio ob quam sæcularis et corporalis potentia non est multum neque ut summum bonum appetianda : quia quod unus alteri per eam irrogat, potest tolerari et pati ab aliquo. Quod probat per duo exempla.

Quid autem est quod in alium facere quisquam possit, quod sustinere ab alio ipse non possit? quasi dicat, Nihil : saltem in aliquo casu, et ab eodem numero vel specie. Qui enim alium decollat, ab eodem numero decollari non potest.

C *Accepimus*, id est, ex historiis cognovimus, *Busiridem* regem Ægypti *solutum necare hospites*, id est eos quos suscepit hospitio, ut eorum bona sibi retineret (sicque crudelissimus et cupidissimus fuit), *maclatum fuisse ab Hercule hospite*, id est hospitato ab illo rege. Hercules namque instar Samsonis fuit fortissimus, valdeque prudens, et bonus bonitate acquisitarum virtutum. Qui hospitatus a rege illo pravisimo, atque perpendens machinationes illius, forti manu invasit illum et occidit in propria domo. Fuitque Hercules naturalis filius Jovis.

Regulus plures Pœnorum bello captos, in vincula conjecerat. Iste fuit Marcus Regulus, nobilissimus et senator, qui a Romanis contra Africam missus, multos « Pœnorum », id est Africanorum, præsertim Carthaginiensium, vicit, occidit, vincularavit. *Sed mox ipse vincitorum catenis manus præbuit*, id est, paulo post a Carthaginiensibus fuit captus, vinctus, incarceratus : sicque « præbuit » et extendit

« manus » suas ad vincula, ad quæ vincti manus suas extendunt. De hoc Marco tangit Augustinus in libro de Civitate Dei, et plenius fertur in chronicis et commentariis, quod Carthaginenses ipsum victum dimiserunt redire Romam, hoc pacto quod persuaderet Romanis quatenus remitterent ipsis Carthaginensibus victos ex Africa : et si Romani hoc facerent, ipse Marcus maneret liber ibidem ; si non, ipse rediret Carthaginem. Quumque venisset Romam, et causam exposuisset Romanis, ipsi totum posuerunt in arbitrio Marci : qui ad commune bonum magis quam ad proprium respiciens, consuluit ut ipse remitteretur, quia jam senex parum reipublicæ posset prodesse, et capti ex Africa multi ac juvenes possent Romanis obesse dimissi, et Africanis prodesse reversi. Sicque Marcus Carthaginem est reversus, et ab eis crudelissima morte peremptus. Ex quo facto Henricus de Hassia et alii quidam doctores probant, quod homo naturali amore potest plus diligere bonum commune quam proprium, et per consequens Deum amplius quam se ipsum. Ex quo ultra concludunt, quod sine revelatione quis pro certo scire non valet se esse in caritate, eo quod amor naturalis tantam conformitatem habere potest cum amore divino infusó : et in hoc Alexander, Thomas, Albertus, Bonaventura aliique concordant.

Ex his Philosophia concludit : *Ullamne igitur ejus hominis potentiam putas, id est, æstimas tu aliquam esse « potentiam ejus », qui quod ipse in alium potest, ne id in se alter valeat, efficere non possit, id est, qui hoc obtinere aut implere non potest, quod nemo alius possit sibi infligere malum quod ipse inferre aliis potest? quasi dicat : Non multum reputanda est potestas hominis talis. Hinc Augustinus loquitur in sermone : Securus minetur mortem, qui non timet mortem ; si autem et ipse timet mortem, advertat in se parem conditionem, et a Domino simul petat miserationem : cur se extollit in comminatio-*

ne inflatio potestas, in carne æqualis infirmitas? Hinc et Isaias inducit : Quis tu, ut timeas ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fœnum arescet? Hinc quoque qui aliis injuriantur, nunquam securi sunt : imo jugiter habent vereri ne ipsis fiat quod ipsi aliis intulerunt, vel etiam ab his qui sciunt eos esse injuriosos in quosdam. Nempe ut Seneca fassus est : Qui uni facit injuriam, multis minatur ; et qui in servos suos crudelis est, ostendit sibi in aliis non deesse voluntatem, sed facultatem. Ideo quoque in Job scriptum est : Sonitus terroris semper in auribus impii, et quum pax sit, ille insidias suspicatur ; et in libro Sapientiæ : Quum sit timida nequitia, semper præsumit sæva perturbata conscientia. Unde et Seneca rursus testatur : Multos timere debet, quem multi timent ; et iterum : Nequitia ipsa pœna est sui, quoniam mala conscientia nunquam est segura ; idcirco, quod alteri feceris, exspecta tibi ab alio fieri. Præterea his concordat quod in Judicum libro Adonibezec ait : Septuaginta reges, amputatis manuum ac pedum summitatibus, colligebant sub mensa mea ciborum reliquias ; sicut feci, ita reddidit mihi Dominus. Si quidem filii Israel ante hæc verba amputaverant ei manuum suarum pedumque summitates.

Deinceps ponit aliam rationem ad idem, videlicet quod potestates ac dignitates non sunt formaliter atque moraliter bonæ in se, neque beatitudinem continent, quia sæpissime insunt et competunt vitiosis hominibus.

Ad hæc, si ipsis dignitatibus ac potestatibus inesset aliquid naturalis ac proprii boni, id est aliquid boni moralis quod sit principale hominis bonum, puta bonum humanum, conveniens homini in quantum est ratione vigen ac utens, ac virtuose se habens, nunquam pessimis provenirent, id est, vitiosis hominibus non inessent formaliter, ut bona moralia et gratiarum charismata, quæ et habentem perficiunt, et indignum dignificant : pro-

Is. II, 12.

Job xv, 21.

Sap. xvii, 10.

Judic. I, 7.

Ibid. 6.

pter quod aliqui dicunt, quod gratia et virtutes non insunt indignis, quia eo ipso quo insunt, faciunt sua subjecta eis digna. *Neque enim solent sibi adversa sociari*, id est, contraria seu opposita simul non insunt eidem, ut virtus et vitium, albedo et nigredo, visus et cæcitas, præsertim secundum idem et respectu ejusdem. Verumtamen, secundum B. Dionysium, malum fundatur in bono, quum non sit aliquid essentialiter malum. Non tamen formaliter idem sunt, nec unum taliter prædicatur de alio. Propter quod subditur :

Natura respuit, id est, naturalis proprietas entium non admittit, *ut contraria quæque jungantur* in eodem simul et semel, respectu ejusdem et secundum idem, et per prædicationem de se invicem. Eadem tamen superficies potest esse alba pro una parte, et nigra pro alia; idem quoque homo potest esse parvus et debilis respectu unius, puta gigantis, et magnus ac fortis respectu alterius. Verumtamen Magister in Sententiis ait, quod regula dialecticorum dicens contraria simul esse non posse, fallit in his contrariis quæ sunt bonum et malum, videlicet quia malum fundatur in bono : attamen regula illa sic intellecta ut tactum est, non fallit in eis. Unde et Apostolus ad Corinthios scribit : Quæ societas luci ad tenebras? Jeremias quoque dicit : Quid paleis ad triticeum? Consonat item his illud Isaïæ : Væ qui dicitis malum bonum, et bonum malum, ponentes tenebras lucem, et lucem tenebras. Nihilominus potestates et dignitates sunt bonæ bonitate entis, sicut et omnia entia positiva : imo, insuper sunt divinæ proprietates et dona gratiæ gratis datæ ; et quædam sunt potestates et dignitates supernaturales in evangelica lege. Quemadmodum etiam insunt hominibus pessimis, ita et optimis. Quæ omnia Hugo super Angelicam hierarchiam magni Dionysii scribit. Unde ad Romanos dicit Apostolus : Non est potestas nisi a Deo ; itaque qui potestati resistit, Dei ordinatio-

ni resistit. Nam et Christus in passione præsidi dixit : Non haberes adversum me potestatem ullam, nisi datum tibi desuper esset.

Itaque, quum pessimos plerumque dignitatibus fungi non sit dubium, ut patet de principibus et prælatis scandalose ac vitiose viventibus, qui teste Gregorio, tot mortibus, tot æternis damnationibus digni sunt, quot subditi aut etiam alii scandalizantur ex eis, *illud etiam liquet, natura sui bona non esse*, id est, hoc itidem constat, potestates ac dignitates ex sua natura non esse moraliter bonas, *quæ se pessimis hæere patientur*, id est, quarum naturæ non repugnat quod inhæreant pessimis : quo constat, quod non faciunt hominem moraliter bonum neque felicem. Unde de talibus pessimis Dominus ait per Osee : Ipsi regnaverunt, et non ex me ; principes exstiterunt, et non cognovi. Quod Dominus ideo loquitur, quoniam quamvis potestas talium sit ab ipso, non tamen potestatis abusio, nec ambitiosa et violenta intrusio.

Quod quidem de cunctis fortunæ muneribus, id est de omnibus donis et bonis fortuitis, *dignius existimari potest*, quod scilicet non sunt moraliter bona, *quæ ad improbissimum quemque uberiora proveniunt*, id est, vitiosioribus sæpe abundantius conceduntur. Quemadmodum paterfamilias habens filios duos, unum obedientem et bonum, aliumque rebellem ac pravum, bona sua meliora largitur obedienti, viliora rebelli : sic Deus omnipotens electis et bonis dat bona sua præstantiora, hoc est dona gratiæ in præsentem et dona gloriæ in futuro, temporalia quoque ad competentiam, vel etiam ad abundantiam, ad aliorum subventionem ; impiis vero et reprobis, quibus omnia cooperantur in malum, præstat bona fortunæ sæpe abundantius. Quod et ideo agit, quoniam ipse nullum bonum dimittit irremuneratum. Iniqui autem aliqua bona ex genere operantur, quamvis non ex caritate, visitando ecclesiam, eleemosynas dando, etc. Pro quibus omnipotens Deus temporalia

De Divin.
nom. c. iv.

Lib. II, disc.
34 F: cf. l.
XXII, p. 458
A.

II Cor. vi.
14.
Jer. xxiii,
28.
Is. v, 20.

Rom. xiii.
1, 2.

Joann. xix
11.

* Ita

Osee viii, 4

eis rependit, et prospera mundi concedit, seu vitam prolongat : quæ dona non sunt moraliter bona, ut consequenter probat diffusius.

De quibus, scilicet bonis fortunæ, etiam illud considerandum puto, quod nemo dubitat esse fortem, cui fortitudinem inesse conspexerit; et cuicumque velocitas adest, manifestum est esse velocem : accidentia namque denuntiant sua subjecta. Sic musica quidem musicos, medicina medicos, rhetorica rhetores facit formaliter, seu in genere causæ formalis. Agit enim cujusque rei natura quod proprium est ei : id est, quælibet materia seu forma habet aliquam naturalem ac propriam actionem, per quam potest suo fini conjungi et propriam perfectionem attingere ; alias esset frustra. Quod et supra ostensum est. Propter quod asserit Damascenus, quod impossibile est aliquid esse expers propria operatione. Et talis operatio rei ab aliquibus nominatur actio notionalis, quia in ea est quasi reffloritio quædam naturæ, et per eam natura rei præsertim cognoscitur. Unde communiter dicitur, quod operatio arguit formam. Nec contrariarum rerum miscetur effectibus, id est, cum oppositarum naturarum actibus non communicat, quia naturæ contrariæ actiones habent distinctas. Frequenter tamen in eodem supposito sunt, et ad eundem effectum concurrunt : sicut mixta constant ex elementis contrariis, quorum etiam contrariæ qualitates ad congruam complexionem, harmoniam, mixturam requiruntur ac confluunt ; compositum quoque ex materia et forma constat. Sed ultro quæ sunt adversa depellit, id est, contrarium suum expellit pro posse, ita quod simul non stant in gradu perfecto, sed remisse, sicut in tepido est aliquid frigoris et caloris : quia ut ait Philosophus, unumquodque tanto plus aut minus est tale, quanto plus aut minus habet admixtum de suo contrario.

Atqui, id est pro certo, nec opes inextremam restringere* avaritiam queunt, id

A est, divitiæ non valent insatiabilem cupiditatem reprimere et complere. *Nec potestas sui compotem fecerit*, id est, sæcularis et mundana seu præidentialis potentia non facit potentem propriæ mentis, ita ut rationi obtemperet, nec dominandi libidine superetur, *quem vitiosæ libidines insolubilibus adstrictum retinent catenis*, id est, quem pravæ affectiones ambitionis et carnalitatis tenent valde indissolubiler ligatum vinculis vitiorum : sicut præallegatum est illud Proverbiorum, Iniquitates suæ capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur ; et quod ait Apostolus, Resipiscant a laqueis diaboli, a quo captivi tenentur. Unde et Isaias asserit : *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustris peccatum. Verumtamen insolubilitas non dicit omnimodam impossibilitatem, sed grandem difficultatem resipiscendi : alias habituati in vitiis de sua impœnitentia excusarentur, quum Dominus non requirat ab homine impossibile aliquid. Porro ex frequentia actus, habitus generatur, ex habitu consuetudo, ex consuetudine diuturna necessitas quædam, id est vehemens valde inclinatio et impulsio maxima.*

Et collata improbis dignitas, non modo non efficit dignos, sed prodit potius et ostentat indignos, quia ex dignitate eis collata, peccata eorum sunt graviora : quia quo altior gradus et dignitas, eo major iniquitas ; et quo altior est ascensus, eo periculosior est ruina. Ideo dici solet, quod principatus ostendit virum.

D Verum his objeci potest, quod (ut dictum est) accidens denominat suum subjectum : ergo dignitas facit dignum, sicut albedo album. Denique, si dignitas improbos in prælationibus et dignitatibus positos non efficit dignos, vitiosi principes ac prælati non essent digni honore, nec eis esset obediendum, nec auctoritatem et jurisdictionem haberent. — Et respondendum, quod duplex est dignitas. Una pertinens ad dona gratiæ gratis datæ, ut sunt prælaturæ et principatus : et hac

Prov. v, 22.

II Tim. II, 26.

Is. v, 18.

f. p. 178 D.

** restin-
juere*

dignitate ipsa potestas et dignitas suum subjectum efficit dignum. Alia est dignitas gratiæ gratum facientis, qua homo dicitur dignus Deo ac vita æterna. Et sic dignitas ista habentem non efficit dignum, sed magis indignum : non directe, quum non sit mala in se ; sed indirecte atque per accidens, ratione abusionis et ingrati- tudinis ejus cui collata est, quemadmo- dum scientia inflat.

1 Cor. viii,

1.

Cur ita provenit ? id est, quam ob cau- sam dignitas suum subjectum non efficit dignum ? Ad quod Philosophia respondet : *Gaudetis enim sese res aliter habentes fal- sis compellare nominibus*, id est, quia pla- cuit vobis res quæ aliter se habent quam prima facie vobis apparet, designare per nomina quæ eis non conveniunt vere, *quæ facile rerum ipsarum redarguuntur effe- ctu*, id est, « quæ » nomina faciliter pro- bantur non convenire rebus significatis per ea, ex rerum illarum operibus. Quod probatur subdendo : *Itaque*, id est certe, *nec illæ divitiæ, nec illa potentia, nec hæc dignitas jure appellari potest* : id est,

Verum his objici potest, quod abundan- tes in possessionibus atque pecuniis sæ- pissime in Scripturis divites appellantur, ut quum ait Salvator : *Væ vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram. Simi- liter principes vitiosi et prælati indigni, in Scripturis nominantur frequenter poten- tes seu digni, ut est illud in libro Sapien- tiæ : Potentes potenter tormenta patientur. — Dicendum, quod nomina dicuntur rebus convenire vere dupliciter. Primo, quoni- am ratio nominis veraciter convenit rei significatæ : sicque rex terrenus vere di- citur dominus, quia est rex servos habens.*

Luc. vi, 24.

Sap. vi, 7.

A Secundo, quoniam ratio nominis perfecte convenit rei. Sicque nulla creatura est do- minus, sed ille dumtaxat qui ait per Isa- iam : *Ego Dominus, hoc est nomen meum ; gloriam meam alteri non dabo. Omnis autem creatura subdita est Creatori, et in- digens eo. Sic in proposito, terrenæ di- vitia, potestates et dignitates concessæ hominibus, vere sunt divitiæ et potestates ac dignitates primo modo, non modo se- cundo : et ita nunc loquitur Philosophia, consolando Boetium, et deprimendo bona fortunæ quæ perdidit.*

Is. xlii

B

Postremo idem de tota fortuna conclu- dere licet : id est, vere et licite dici potest de omnibus fortuitis, quod non sunt in se moraliter et beatificabiliter bona, nec di- recte efficiunt hominem bonum. *In qua nihil expetendum, nihil nativæ bonitatis inesse manifestum est* : id est, clarum est quod in fortuna « nihil » insit « expeten- dum », id est nil propter se optandum tan- quam principale bonum, « nihil bonitatis nativæ », id est nil bonum moraliter, vel ita naturaliter bonum ut eum malo culpæ simul esse non queat ; *quæ nec se bonis semper adjungit*, id est, fortuna per suos eufortunos effectus seu per suas prosperitates non semper adsistit virtuosus ho- minibus, imo illis multoties contingunt adversa, *et bonos, quibus fuerit adjuncta, non efficit*, id est, eos quibus magis arri- det, non facit moraliter bonos : imo per prospera sæpe gravius peccant.

In his continentur pene omnia ex qui- bus sanctus Doctor in Summa contra gen- tiles, tertio libro, ac alibi, probat quod felicitas hominis non consistit in hac vita in potestate sive in exteriori potentia. Nam potentia dicitur in ordine ad alterum, fe- licitas in ordine ad se. Potentia quoque instabilis est et incerta, nec subiacet ho- minis voluntati, sed fortunæ, et frequen- ter magis abundat in impiis.

cap. 3

Denique in Proverbiis suis scribit Cy- rillus quemadmodum intellectus prudens voluntati tumidæ ac præesse volenti lo-

cutus est : Cave ne appetendo dominationem et potentiam, incurras superbiam servitutem, et dum te aliis præfers, tui ipsius dominium perdas. Sed dic, an hoc quod desideras, justum putas? Nempe si justum non est, hoc ipsum appetere, est injustum. Injustitia vero miseria est : ergo ex hoc appetitu es miser. Omnis autem miser suæ calamitatis est servus. Porro, si quid injustum desiderans obtineres, plus miser existeres : quoniam unusquisque tanto miserior esse convincitur, quanto ejus voluntas in malis celerius adimpletur. Potentia quoque non excellentiam sed violentiam parit. — Istud breviter A tango, ut in libro illo Cyrilli plenius requiratur.

Contra appetitum etiam dignitatis refert proverbium, quemadmodum vulpes per blandimenta cervam duxit ad ursum, quatenus ipsi ursus poneret cornua cervi. Cui cervus obvians dixit : Quo vulpinam sequeris caudam? At illa : Ad ursum, inquit, quatenus sicut et tu cornibus orner ac gaudeam. An solus vis apparere? Cui cervus compatiens : Cave, ait, ne dum apud ursum perveneris, perdas pellem et vitam. Qui enim cornua cupit, perdit caput discretionis et aures quietis, etc. Quære ibidem.

METRUM VI

Novimus quantas dederit ruinas,
 Urbe flammata patribusque cæsis,
 Fratrem qui quondam ferus interempto,
 Matris effuso maduit cruore ;
 Corpus et visu gelidum pererrans,
 Ora non tinxit lacrimis, sed esse
 Censor extincti potuit decoris.
 Hic tamen sceptrum populos regebat

Quos videt condens radios sub undas
 Phœbus, extremo veniens ab ortu,
 Quos premunt septem gelidi Triones,
 Quos Notus sicco violentus æstu
 Torret, ardentes recoquens arenas.
 Celsa num tandem valuit potestas
 Vertere insani rabiem Neronis?
 Heu, gravem sortem, quoties iniquus
 Additur sævo gladius veneno !

ARTICULUS XXIV

DECLARATIO METRI HUIUS SEXTI.

IN hoc metro Philosophia declarat exemplis quod præcedenti prosa probavit de sæculari potestate, quod nec bonitas moralis neque felicitas in ea consistat. Est ergo ordo et sensus verborum :

Novimus ex chronicis quantas ruinas, id est quam multas et magnas destructiones, *dederit,* id est intulerit, *is qui quon-*

dam ferus, id est Nero, qui ferocissimus fuit, *urbe flammata,* id est Roma succensa (cupiens enim videre quale et quantum fuerit incendium Trojæ, fecit Romam succendi, quæ et partim ex hoc fuit combusta), *patribusque cæsis,* id est senatoribus interfectis pro maxima parte, quia optavit planctum magnum audire, *fratre interem-*

pto, quia proprium fratrem fecit occidi, vel ut solus regnaret, vel (ut fertur) quoniam voluit experiri an fratrem suum diligeret, mortem ejus deffendo, *maduit* quoque *effuso cruore matris* suæ, quam jussit occidi, ut locum conspiceret in quo in ejus jaenerat utero : nam et occisam aperuit, et videndo ejus viscera perlustravit. Unde subjungitur : *et pererrans visu*, id est, intuendo pereurrens hinc inde loca viscerum, *corpus gelidum*, id est corpus matris occisum et ex defluxu sanguinis infrigidatum, *non tinxit ora lacrimis*, id est, sine lacrimarum effusione viscera matris inspexit, *sed potuit esse*, imo et fuit, *ensor decoris exstincti*, id est judex pulchritudinis suæ matris (quæ pulchritudo per mortem matris fuit exstincta) : nam visis matris visceribus, dixit, Fuit mulier pulehra.

Ex quibus patet inæstimabilis vitiositas detestandi Neronis : qui (ut asserit Leo Papa) fuit omnium vitiorum furore repletus. Et sicut supra dictum est de Symmacho, quod fuit adeo bonus, quod ex sapientia et virtutibus videbatur compositus : sic Nero fuit tam irrationabilis et malitiosus, quod ex amentia et sceleribus compositus videbatur. Quemadmodum etiam Trajanus fuit omnium Romanorum imperatorum gentilium optimus, sic Nero omnium illorum fuit pessimus. Qui et beatissimos apostolos Petrum et Paulum occidit, et primus generalem persecutionem movit in Christianos, ut Leo Papa in sermone testatur.

Hic tamen, id est tam sceleratissimus Nero, *regebat sceptro populos*, quia monarcha fuit, et omnium gentium dominus : non tamen vere regebat, sed tyrannice præfuit ; sed juxta communem modum loquendi fertur rexisse. Proprie autem regit, qui subditos in debitum dirigit finem. « Regebat » autem « sceptro », id est regali imperio, « populos » *quos videt Phœbus*, id est sol, *condens*, id est abscondens, *sub undas*, id est sub aquas, *radios*, id est lucem quam diffundit : quia de sero oc-

cumbens, videtur aquas intrare Oceani. Et revera descendit, in sphaera sua persistens, sub elementis et inferioribus sphaeris : per quod claritas ejus abstrahitur atque absconditur nobis. « Phœbus », inquam, *veniens ab ortu extremo*, id est ab orientali parte ubi consurgit. *Quos etiam populos premunt*, id est, ascendendo in altum sub se habent ; vel « premunt », id est, per impressionem et influentiam suam quodammodo sibi subjiciunt ; *septem gelidi Triones*, id est septem frigidæ stellæ, seu septistellium, quod dicitur Ursa minor. Et dicuntur stellæ hæ frigidæ ab effectu ; et vocantur et sunt stellæ Pleiades, id est aquatiæ. De quibus loquitur Deus ad beatum Job : Numquid con-^{Job xxx} jungere valebis micantes stellas Pleiades? ^{31.} Quæ speciale habent dominium super aquas, sicut et luna. Et sunt plures quam septem, quamvis septem apparent. Alii vero aliter istam clausulam exponunt, sed expositio ista magis apta videtur. *Quos item populos Notus*, id est ventus ille australis, *violentus*, id est impetuosus, *æstu sicco*, id est calore siccante (est enim calidus ventus), *torret*, id est, æstulare facit, *recoquens*, id est adurens ; vel, ut aliqui legunt, *retorquens*, id est, suo flatu reprimens et impellens, *arenas ardentes*, id est valide calefactas visolis.

Num, id est numquid, *potestas celsa*, id est imperialis potentia, *valuit tandem vertere*, id est in melius mutare, *rabiem Neronis insani?* Non utique, sed sicut fuit in eo summa sæcularis potentia, ita et malitia maxima. *Heu ! gravem sortem*, id est, duram istam fortunam deploro, *quoties*, id est quod tam sæpe, *iniquus gladius*, id est abusus potentiae, seu ipsa potestas mundana, quæ non in se, sed propter ipsius abusum vocatur iniqua, *additur veneno sero*, id est tyranno crudeli seu fraudulentiae ejus. Tales etenim multoties præsumunt ; et per eos Deus corrigit peccatores, ac purgat electos, quemadmodum Attila, rex tyrannide plenus,

dixit : Ego sum Attila, Dei flagellum. A lus ipse est. Ex his patet quanta sit am-
 Unde per Isaiam Dominus de rege ait bitiosorum fatuitas, atque eorum qui ad
 Assyriorum : Virga furoris mei et bacu- mundanam adspirant potentiam.

PROSA VII

TUM ego : Seis, inquam, ipsa minimum nobis ambitionem mortalium rerum
 fuisse dominatam ; sed materiam gerendis rebus optavimus, quo ne virtus
 tacita consenesceret.

— At illa : Atqui hoc unum est quod præstantes quidem natura mentes, sed
 nondum ad extremam manum virtutum perfectione perductas, allicere possit,
 gloriæ scilicet cupido, et optimorum in rempublicam fama meritorum. Quæ quam
 sit exilis et totius vacua ponderis, sic considera. Omnem terræ ambitum, sicuti
 astrologicis demonstrationibus accepisti, ad cœli spatium, puncti constat obtinere
 rationem : id est, ut si ad cœlestis globi magnitudinem conferatur, nihil spatii
 prorsus habere iudicetur. Hujus igitur tam exiguæ in mundo regionis quarta fere
 portio est, sicut Ptolemæo probante didicisti, quæ a nobis cognitis animantibus
 incolatur. Huic quartæ, si quantum maria paludesque premunt, quantumque siti
 vasta regio distenditur, cogitatione subtraxeris, vix angustissima inhabitandi homi-
 nibus area relinquetur. In hoc igitur minimo puncti quodam puncto circumsepti
 atque conclusi, de pervulganda fama, de proferendo nomine cogitatis ? At quid
 habet amplum magnificentique gloria tam angustis exiguisque limitibus arctata ?
 Adde, quod hoc ipsum brevis habitaculi septum plures incolunt nationes lingua,
 moribus, totius vitæ ratione distantes : ad quas tum difficultate itinerum, tum lo-
 quendi diversitate, tum commercii insolentia, non modo fama hominum singulo-
 rum, sed ne urbium quidem, pervenire queat. Ætate denique Marci Tullii, sicut
 ipse quodam loco significat, nondum Caucasum montem, Romanæ reipublicæ
 fama transcenderat : et erat tunc adulta, Parthis etiam ceterisque id locorum gen-
 tibus formidolosa. Videsne igitur quam sit angusta, quam compressa gloria quam
 dilatare ac propagare laboratis ? An ubi Romani nominis transire fama nequit,
 Romani hominis gloria progredietur ? Quid, quod diversarum gentium mores inter
 se atque instituta discordant, ut quod apud alios laude, apud alios supplicio di-
 gnum iudicetur ? Quo fit ut si quem famæ prædicatio delectet, huic in plurimos
 populos nomen proferre nullo modo conducat. Erit igitur pervagata inter suos gloria
 quisque contentus, et intra unius gentis terminos præclara illa famæ immorta-
 litas coarctabitur. Sed quam multos clarissimos suis temporibus viros, scriptorum
 inops delevit oblivio ! Quanquam quid ipsa scripta proficiunt, quæ cum suis au-
 ctoribus premit longior atque obscura vetustas ?

Vos vero immortalitatem vobis propagare videmini, quum futuri famam temporis cogitatis. Quod si ad æternitatis infinita spatia pertractes, quid habes quod de nominis tui diuturnitate lateris? Unius etenim mora momenti, si decem millibus conferatur annis, quoniam utrumque spatium definitum est, minimam licet, habet tamen aliquam proportionem; at hic ipse numerus annorum, ejusque quantumlibet multiplex, ad interminabilem diuturnitatem ne comparari quidem potest. Etenim finitis ad se invicem fuerit quedam, infiniti vero atque finiti nulla unquam poterit esse collatio. Ita fit ut quamlibet prolixi temporis fama, si cum inexhausta æternitate cogitetur, non parva, sed plane nulla esse videatur.

Vos autem, nisi ad populares auras inanesque rumores, recte facere nescitis; et relicta conscientiæ virtutisque præstantia, de alienis præmia sermunculis postulatis. Accipe in hujusmodi arrogantiae levitate quam festive aliquis illuserit. Nam quum quidam adortus esset hominem contumeliis, qui non ad veræ virtutis usum, sed ad superbam gloriam, falsum sibi philosophi nomen induerat, adjecissetque jam se sciturum an ille philosophus esset, si quidem illatas injurias leniter patienterque tolerasset; ille patientiam paulisper assumpsit, acceptaque contumelia velut insultans: Jam tandem, inquit, intelligisne me esse philosophum? Tum ille nimium mordaciter: Intellexeram, inquit, si tacuisses.

Quid autem est quod ad præcipuos viros (de his enim sermo est qui virtute gloriam petunt): quid, inquam, est quod ad hos de fama, post resolutum morte suprema corpus, attineat? Nam si (quod nostræ rationes credi velant) toti moriuntur homines, nulla est omnino gloria, quum is cujus ea esse dicitur, non exstet omnino. Sin vero bene sibi mens conscia, terreno carcere resoluta, cælum libera petit: nonne omne terrenum negotium spernet, quæ se, cælo fruens, terrenis gaudet exemptam?

ARTICULUS XXV

EXPOSITIO PROSÆ HUIUS SEPTIMÆ.

PRECEDENTIBUS prosis Philosophia A nobis: prout hoc in primo libro plenius *cf. p.* ostendit felicitatem non esse in divitiis et potentiis; hic ostendit, quod non est expressum. *Sed materiam gerendis et s.* consistit in fama et gloria. *rebus optavimus*, id est, desideravimus occupationem bonam circa gerenda, id est circa pertinentia ad bonum reipublicæ, et ad ea quæ rationabiliter sunt agenda in omni materia occurrente, *quo ne virtus tacita consenesceret*, id est, per quam occupationem « virtus tacita », id est prudentia non exercitata, sed in se occultata, non « consenesceret », id est, vetustate sua

Tum, id est post hæc, *ego Boetius inquam*, id est dixi: O Philosophia, tu *ipsa scis, ambitionem*, id est superbiam et inordinatam affectionem, *mortalium rerum*, id est temporalium divitiarum, potestatum ac dignitatum, *fuisse dominatam minimum*, id est modicissime seu penitus nihil,

in se deperiret : quia virtutes practicæ, quarum finis est operatio, quando non exercentur, minus vigent et negliguntur, ut etiam de humilitate, patientia, obedientia patet. Meritum quoque et præmium virtutum in actione et executione earum actuali consistunt, nec aliter crescere multum videntur. Propter quod in claustris personæ religiosæ exerceri solent in exercitiis harum virtutum. Unde in Eeclesiastico asseritur : Sapientia abscondita et thesaurus invisus, quæ utilitas in utrisque?

— *At illa*, id est Philosophia, ad hæc respondet : *Atqui*, id est certe, *hoc, gloriæ scilicet cupido*, id est ipsa appetitio laudis humanæ et honoris mundani, *et fama optimorum meritorum*, id est excellentissimorum laudabilium actuum, exhibitum *in rempublicam*, id est pro bono communi, quod divinius est quam bonum proprium, ut primo dicitur Ethicorum : ideo commendabilius est occupari in illo. « *Hoc* », inquam, *est unum principium quod possit allicere*, id est ad bene agendum inducere, *mentes quidem præstantes natura*, id est ex naturali dispositione nobiles et prædignas, tanquam egregiæ indolis existentes : quæ magis afficiuntur ad talia, quam ad divitias atque carnales delicias, quum et in Eeclesiastico scriptum sit, Curam habe de bono nomine; *sed nondum perductas ad extremam manum*, id est ultimam et consummatam executionem laudabilium exercitiorum, *perfecti-one virtutum*, id est perlingendo ad excellentias virtutum heroicarum.

Imo, ut etiam recitat Thomas libro de Regimine regum, istud quidam philosophi dixerunt esse finem præmiumque virtutum, præsertim hi qui non posuerunt aliam vitam post præsentem : propter quod valde solliciti erant post mortem manere saltem in memoriis ac laudibus hominum. Unde refert Hieronymus in vita S. Hilario-nis, quod quum Alexander rex devenisset ad Achillis sepulcrum, dixit : Beatum te, juvenis, qui magni viri, puta Homeri, laudibus frueris. Verumtamen Alexander ani-

mam rationalem asseruit immortalem. Iterum gloriosus narrat Hieronymus in libro contra Helvidium, vilem hæreticum, quod tempore gentilitatis, quidam in Asia incendit templum Dianæ. Mane populo concurrente, atque stupentibus universis quis tantum facinus perpetrasset, ille prodidit semetipsum. Qui amplius admirati, eum hoc egisset seiseitabantur. Respondit : Ut quia per opera probitatis non potui, saltem hoc maleficio facerem mihi nomen æternum. Verumtamen, sicut in libro præfato Thomas demonstrat, opinio illa non est vera, quoniam recordatio et laus hominum non est virtutum sufficiens præmium. Quod et consequenter probat Philosophia :

Quæ fama quam sit exilis, id est permodica, *et totius vacua ponderis*, id est expers reputationis ac pro nihilo reputanda, præsertim comparative loquendo, hoc est respectu famæ, laudis ac gloriæ regni cœlestis, *sic considera* :

Omnem terræ ambitum, id est totam terram in gyro, *sicuti astrologicis demonstrationibus accepisti*, id est, verum esse consensisti, quia hoc astrologi Alfraganus, Albumasar, Albategni concorditer probant ac tenent, *ad cœli spatium*, id est ad magnitudinem firmamenti seu primi mobilis, potissime cœli empyrei, *puncti constat obtinere rationem*, id est, se habet quasi punctum ; *id est, ut si terra ad cœlestis globi magnitudinem conferatur*, id est, si comparetur ad molem orbis cœlestis, qui instar globi sphericæ est figuræ, non tamen solidus intus quemadmodum aliquis globus, *nihil spatii*, id est quantitatis, *prorsus habere judicetur*. Verumtamen istud est pie intelligendum. Punctus namque est quid indivisibile : propter quod, juxta Euclidem, positionem non habet in continuo. Indivisibile autem quotiescumque sumptum, non reddit aliquid majus : ideo continuum incomparabiliter excedere dicitur punctum. Sic autem nec cœlum nec totum universum corporeum transcendit terram ; sed moles terræ aliquoties sumpta, esset æqualis, imo et major ma-

Eccli. xli,
17.

Ibid. 15.

guitudine cœli. Nihilominus modus iste A loquendi admittitur ad insinuandum quasi incomparabilem cœli excessum in magnitudine super terram. Nam et minima stella visu notabilis, major est tota terra : et tamen stella respectu cœli reputatur ut punctus. Ex quibus pateseit, quod sicut stella in veritate major est quam apparet, ita et cœlum.

Hujus igitur tam exiguae in mundo regionis, id est, « hujus » elementaris « regionis » terrenæ, seu elementi terræ, quæ præfato modo est exigua, id est parva. B *quarta fere portio est, sicut Ptolemæo probante didicisti, quæ a nobis cognitæ animalibus incolatur*, id est, vix quarta pars terræ inhabitatur ab animalibus quæ nobis sunt cognita. Quod dicitur propter pisces qui commorantur in aquis, quorum species pro maxima parte nobis incognitæ sunt, sicut in libro Sapientiæ legitur. De his autem loquitur Ptolemæus in libris suis, Quadripartito, Almagesti, Centilogio.

Cf. Sap. ix, 16.

Porro Ptolemæus iste princeps astronomorum, rex fuit Ægypti, cultor unius Dei : C ad ejus petitionem Septuaginta interpretes transtulerunt libros veteris Testamenti de Hebræo in Græcum. Erat enim Ptolemæus studiosissimus ; et habuit in bibliotheca sua septuaginta millia librorum, ut Cancellarius Parisiensis Joannes refert in tractatulo suo de Laude scriptorum. Fuit quoque Platonius : unde in prologo super Genesim narrat B. Hieronymus, quod in Platonis dogma cadere videbatur. Aliqui tamen affirmant quod non fuit rex : sed Hieronymus super Daniele dicit expresse, quod fuit rex Ægypti ; idem testatur Josephus, Magister quoque in historiis.

Huic quartæ, si quantum maria paludesque premunt, quantumque siti vasta regio distenditur, cogitatione subtraheris, id est, si per imaginationem et intellectum separaveris ab illa quarta parte terræ, tantam magnitudinem quanta occupatur ac operitur a particularibus maribus, paludibus, fluviis, stagnis, torrentibus, ac ceteris aquis, tantum quoque

quantum est spatium terræ, seu « vasta », deserta et inhabitabilis « regio » præ carentia aquæ et nimia ariditate ; *vix angustissima inhabitandi hominibus area relinquetur*, id est, locus valde angustissimus remanebit hominibus ad inhabitandum : angustus, inquam, respective loquendo. Porro area accipi solet pro horreo in quo blada exentiuntur. Deinde transumptive accipitur pro quacumque provincia, terra, regione, quæ aqua cingitur et fluctibus ejus contentitur, et ejus habitatores variis adversitatibus hinc inde tanguntur ac molestantur : sicque Isaias loquitur Judææ ac Synagogæ, Tritura mea, et filia areæ 15. XXI meæ, quæ a Domino Deo audivi, annuntiavi vobis.

In hoc igitur minimo puncti quodam puncto circumsepti atque conclusi, id est, vos homines contenti ac commorantes in hac tam parva parte terræ : quæ pars est quasi punctum respectu totius elementi terræ, quæ tota terra elementaris se habet ut punctum comparatione regionis cœlestis : *de pervulganda fama, de proferendo nomine cogitatis*, id est, solliciti estis quomodo valeatis famam elaram acquirere, ac nomine tenus divulgari, cognosci, laudari ? In quo apparet imperfectio ac vanitas vestra. Et merito ita non ageritis : imo contemptis his vanis et modicis, toto affectu satageritis Deo majestatis immensæ placere, et in patria illa cœlesti per approbationem cognosci, reputari, felicitari. Hinc subditur :

At quid habet (id est, permodicum habet) *amplum extensive magnificentique intensive gloria*, id est fama seu laudibus hominum juncta notitia, *tam angustis exiguisque limitibus arctata*, id est non diffusa nisi per loca terræ habitabilia, tam stricta et numero parva ?

Insuper nec per omnia loca ista potest diffundi, propter varias causas. Propter quod subditur : *Adde*, id est, per considerationem adjuget jam dictis, *quod hoc ipsum brevis habitaculi septum*, id est quod spatium istud habitabilis terræ, plu-

res incolunt nationes lingua, id est idiomatibus, moribus, id est consuetudinibus, inclinationibus, observantiis apparatuque gestuum, totius vitæ ratione, id est lege et cultu, distantes : ad quas tum difficultate itinerum, tum loquendi diversitate, tum commercii insolentia, id est destitutione mercationum, non modo fama hominum singulorum, sed ne urbium quidem, pervenire queat. Istud experimentaliter constat, et ex Scripturis probatur, quum et libro quarto Regum legatur, quod Josaphat rex Juda, et Joram rex Israel, atque rex Edom, periclitantes in solitudine præ aquæ penuria, angustiati sunt valde; dixitque Josaphat: Estne hic Propheta Domini, ut per eum deprecemur Dominum? Ad quod dum unus respondisset, Est hic Eliseus propheta, qui fudit aquam super manus Eliæ; Josaphat ait: Est apud eum sermo Domini? Ex quibus videtur quod Josaphat nondum audierat famam Elisei, qui tamen fuerat tam magnus propheta, et plurium auctor miraculorum.

De isto quoque subdit Philosophia exemplum. *Ætate denique Marci Tullii, qui fuit tempore Julii imperatoris et Octaviani, et a socio Octaviani Antonio fuit occisus jam senex, ut libro de Civitate recitat Augustinus, ac alio nomine dictus Cicero, inter rhetores princeps, sicut ipse quodam loco significat, id est, quodam libro describit, nondum Caucasum montem, Romanæ reipublicæ fama transcenderat, id est, nondum devenerat ad homines commorantes trans montem sic appellatum, quum tamen Roma esset domina mundi, et tot bellis victoriisque præclara. Porro, ut legitur, Caucasus mons est in regno Scythiæ, ubi crescit et piper: usque quem montem tunc tendebatur Romanum imperium. In cujus montis australi parte est ingens calor, et in parte ejus aquilonari frigus intensum. In quo etiam monte nives abundant: propter quod a verbo *crocasis*, id est niveus seu candidus, ipse mons nuncupatur. Et erat tunc adulta, id est, Romana politia fuit tempore Julii*

A multum provecta, et satis diu duraverat: sicut et unus homo fertur adultæ ætatis, expletis pueritiæ seu infantiae annis; *Parthis etiam ceterisque id locorum gentibus formidolosa: id est, tam Parthi, qui dicuntur fugiendo pugnare, sagittando retrorsum, quam aliæ gentes ea loca inhabitantes, tunc timebant Romanos, etiam diu ante tempora Tullii. Unde libro primo Machabæorum habetur: Quicumque audiebant nomen eorum, timebant eos: quia quibus vellent auxilio esse ut regnarent, regnabant, quos autem vellent, regno deturbabant; et exaltati sunt valde.*

Videsne igitur oculis cordis quam sit angusta, quam compressa gloria quam dilatare ac propagare laboratis? Istud patet et sequitur ex prædictis. An ubi Romani nominis fama transire nequit, Romani hominis gloria progredietur? id est, non utique verisimile est nec solitum, ut fama unius personæ longius ac latius diffundatur, quam fama communitatis cujus pars est illa persona.

C *Quid, quod diversarum gentium, id est, « quid » dicis ad istud, et quid putas sequi ex hoc, « quod diversarum gentium » mores inter se atque instituta discordant, præsertim apud illos qui habent leges diversas, in quibus variæ ordinationes et observantiæ ordinantur, ut sunt Christiani, Judæi et Sarraceni, ut quod apud alios laude, apud alios supplicio dignum iudicetur? quia quod in una lege jubetur, in alia prohibetur. Attamen jus pure naturale apud omnes est idem, nisi sint aliqui valde corrupti, contra naturalem rationem agendo. Quo fit, id est, ex isto contingit, ut si quem famæ prædicatio delectet, id est, si quis de sua famatione et laude gloriatur, huic in plurimos populos nomen proferre nullo modo conducat, id est, nullatenus prosit, quod nomen ejus et fama procul feratur ad gentes diversas diversarum legum ac rituum: quia quod una gens in ipso laudaret, alia vituperaret. Erit igitur pervagata inter suos gloria quisque contentus, id est, merito debet*

1. Mach. viii, 12, 13.

IV Reg. iii, 9-12.

Plin. Hist. nat. lib. VI.

contentari de fama sua inter homines suæ legis, et intra unius gentis terminos præclara illa fama immortalitas coarctabitur. Ista sunt plana.

JOANNES. — Sensus, fateor, imo et stilus iste, in superficie planus est; sed difficile mihi est videre qualiter hæc vera sint. Nonne Abraham, Isaac, Jacob, alique Prophetæ ac Patriarchæ veteris Testamenti, apud Christianos, Judæos et Sarracenos famosi sunt; Socrates quoque, Plato, Aristoteles, et alii clariores philosophi; quidam quoque pugnatores egregii, Hector, Alexander, Julius Cæsar?

DIONYSIUS. — Philosophia videtur hic loqui secundum ea quæ contingunt ut in pluribus. Isti quoque qui a diversis gentibus collaudantur, in his taliter commendantur in quibus diversæ gentes unanimiter sentiunt: et quantum ad hoc, sunt quasi gens una. Christiani vero Scripturas veteris Testamenti norunt esse divinas: ideo laudant eos qui in Scripturis illis præconizantur. Philosophos item laudamus in quantum naturalem rationem recte secuti sunt, et juxta naturalem legem vixerunt. Porro impiissimus Mahometus sic utriusque Testamenti scripturas a Deo dadas fatetur, ut nihilo minus in multis contradicat utrisque.

JOANNES. — Quomodo potest hoc esse, quum hoc contradictionem implicare videatur?

DIONYSIUS. — Nonne Arius, Nestorius, Manichæus, Photinus, Sabellius, Pelagius, ac ceteri hæresiarchæ fassi sunt scripturam evangelicæ legis esse a Deo? Nihilo minus contradixerunt ei in multis; et quidam eorum asseruerunt eam esse inficiatam in multis passibus certis: quod et Sarraceni Mahometum sequentes, usque in præsens affirmant. Quod quam stultum sit dicere, et quam facillime ac apertissime reprobetur, in libris quos contra Aleoranum (id est contra librum legis Mahometi) edidi, in Dialogo quoque disputationis inter Christianum et Sarracenum, clarius demonstravi.

JOANNES. — In quibus ergo conveniunt, et in quibus dissentiunt mutuo Christiani et Sarraceni?

DIONYSIUS. — Istud est quædam digressio: tamen breviter respondebo. Aleoran, Arabicum nomen est, et interpretatur collectio capitulorum seu legum: quia in libro illo continentur præcepta atque capitula legis, vel potius facis, quam Mahometus finxit se accepisse a Deo. In veritate autem accepit eam a Sergio, monacho apostata, hæretico Nestoriano. Nestorius quippe, Constantinopolitanus patriarcha et archiepiscopus, fuit hæreticus, renovans hæresim Photini, hæretici episcopi Mesopotamiæ, asserentis Christum esse hominem purum, non verum Deum. Sicque tenent Sarraceni luensque, concedentes quod Jesus Christus fuit verus Messias in lege promissus, in Prophetis prænuntiatum, per Apostolos prædicatum: sicque fatentur quod fuit summus propheta, sapientissimus atque sanctissimus homo, filius Virginis, missus a Deo; non autem admittunt quod fuit verus et naturalis filius Dei, sequentes in hoc præfatos hæreticos. Quæ omnia in Aleorano conscripta sunt. Unde et Avicenna Arabs, et Mahometi legem secutus, saltem in multis, in Metaphysica sua testatur, quod Jesus Nazarenus fuit multo sapientior atque moralior Mahometo: quod et ipsemet Mahon, Balphimius, Varadast, id est Mahometus (multa etenim nomina habet), in suo fassus est Aleorano. Denique ait quatuor fuisse magnos Prophetas: quorum primus fuit Jesus Christus (primus, inquam, perfectione et dignitate, non tempore), secundus Abraham, tertius Moyses, quartus ipse Mahometus.

JOANNES. — Magnum est quod fides christiana etiam ab adversariis tot et talia testimonia habet: precor ergo ne tædeat aliqua horum ex Aleorano testimonia allegare.

DIONYSIUS. — Quinto Aleorani capitulo legitur: Angeli Mariam alloquentes, dixerunt: O Maria, omnibus viris mulieribus-

que splendidior, mundior atque jucundior, A tibi summi gaudii nuntium cum Verbo Dei, cujus nomen est Jesus Christus, qui est facies omnium gentium in hoc sæculo et futuro, sapiens vir, optimus, ab universitatis Creatore mittitur. Illa respondit : O Deus, quum virum non tetigi, quomodo concipiam filium? Angeli responderunt : Deo nihil occurrit impossibile, omnia prout vult operanti. Ipse filium tuum cum divina virtute venientem, librum legiferum, omnisque magisterii peritiam, et testamentum ac evangelium edocebit. Ipse B Christus cæcos et mutos curabit, morphæaticos ac leprosos mundabit, mortuos Creatore cooperante vivificabit. Rursus in Alcorano quasi ex Dei persona dicitur ad Judæos : Christum Mariæ filium, cui commisimus Evangelium, quod est lumen et confirmatio testamenti, misimus, o Judæi. In eodem libro legis Sarracenorum bis fertur, quod Judæi idcirco a Deo abjecti sunt ac per mundum dispersi, quoniam Christum pro Messia eis promisso recipere noluerunt. Hæc tibi sufficiant. Nunc ad C litteram redeundum.

Sed quam multos clarissimos suis temporibus viros (id est valde multos viros qui in tempore vitæ suæ fuerunt in sapientia ac virtute præclari) *scriptorum inops delevit oblivio*, id est, a cordibus et memoriis hominum removit ipsa oblivio indigens scriptoribus et historiographis! Qui quoniam talia gesta et verba non descripserunt, ideo viri illi præclari oblivioni sunt dati. *Quoniam quid ipsa scripta proficiunt*, id est, quamvis « ipsa scripta » historialia et alia aliquid prosunt, quia ad aliquid utilia sunt, *quæ, scilicet scripta, cum suis auctoribus premit*, id est consumit, *longior atque obscura vetustas*, id est magna et protracta antiquitas, qua paulatim præteritorum memoria obruitur, libri perduntur et corrumpuntur. Ideo in Ecclesiaste inducitur : Non est priorum memoria, sed nec eorum quæ postea futura sunt, erit recordatio apud eos qui futuri

sunt in novissimo. Sallustius quoque in Catilinario conqueritur, quod gesta Romanorum sunt minus famosa propter scriptorum inopiam, Atheniensium autem famosiora propter scribentium copiam. Hinc etiam Augustinus asserit expedire ut de eisdem materiis diversi conscribant, quia non omnium scripta ad omnes deveniunt.

Vos vero immortalitatem vobis propagare videmini, id est, vobis apparet quod procuretis quamdam perpetuam permanentiam, *quum futuri famam temporis cogitatis*, id est, dum cogitatis quod fama vestra et vos ipsi per eam, manebitis deinceps per omne tempus futurum in cordibus hominum. *Quod si ad æternitatis infinita spatia pertractes*, id est, si compares ipsum tempus, *quid nunc habes quod de nominis tui diuturnitate læteris?* id est, quid restat tibi, ut merito glorieris de hoc quod post mortem habebis famam diuturnam? quasi dicat : Non habes rationem aut materiam bonæ gloriationis in hoc.

Unius etenim mora momenti, id est moram quantumlibet brevis et modica modicissimi temporis, ut momenti, quod pro instanti reputatur, *si decem millibus conferatur annis*, id est, si comparetur quantumlibet longo tempori, finito aut finiendo, *quoniam utrumque spatium definitum est, minimam licet, habet tamen aliquam proportionem*, id est, tempus illud brevissimum « habet aliquam proportionem », quamvis valde parvam, ad tempus illud permaximum, quia utrumque finitum est. D Propter quod minimum illud toties posset repeti, quod æquaretur maximo illi : quemadmodum una hora, imo minutum unius horæ ac centesima pars ejus, posset toties multiplicari, quod constitueret centum millia annorum. *At hic ipse numerus annorum*, id est numerus iste decem millium annorum, *ejusque quantumlibet multiplex*, id est numerus ejusmodi quantumcumque multiplicatus, ut viginti millia, centum millia, etc., *ad interminabilem diuturnitatem*, id est ad æternitatem, ne

comparari quidem potest, id est, certe comparari non valet. Finiti enim et infiniti comparatio nulla est : nam quotiescumque finitum multiplicetur, nunquam constituit infinitum. Et hoc est quod subditur.

Etenim finitis ad se invicem fuerit quaedam, infiniti vero atque finiti nulla poterit unquam esse collatio: id est, « quaedam collatio » seu comparatio « fuerit », id est, esse poterit, « finitis ad se invicem », id est uni rei finitæ cum alia re finita, ut uni numero et spatio finito cum alio numero spatioque finito; sed finito cum infinito et e contra, non est comparatio ulla proprie sumpta et in genere aliquo. quamvis creatura dicatur similis Creatori per imitationem. *Ita fit ut quamlibet, id est quantumenique, prolixi (id est diuturni) temporis fama, si cum inexhausta, id est indeficienti, æternitate cogitur, id est comparetur, non parva, sed plane nulla esse videatur, id est nullius momenti.*

Vos autem, nisi ad populares aures (vel auras) inanesque rumores, recte facere nescitis : id est, non scitis juste agere virtuoseque vivere, nisi ad obtinendum laudes hominum et « rumores », id est famas. « inanes ». Vel sensus est : « Nescitis » agere « recte », nisi secundum iudicium vulgare hominum, hoc est, ea agendo quæ ipsi reputant bona, seu eis sunt placita. Et quocumque horum modorum agere bona ex genere, non est vere agere bene, quum sit vana intentio. Nempe, ut ait Ambrosius, Intentio tua imprimit speciem operi tuo; et Christus, Si oculus tuus fuerit simplex (id est intentio sincera et recta), totum corpus tuum lucidum erit, id est, tota congeries operum inde procedens erit virtuosa. Hinc de Scribis et Phariseis propter hominum laudes et commoda jejnantibus, orantibus, eleemosynas dantibus, dixit frequenter : Amen dieo vobis, receperunt mercedem suam. Nec solum privant se mercede salutis æternæ, pro qua hanc temporalem, vilem ac vanam

famam, laudem, commoditatem suscipiunt; verum æternam sibi damnationem mercantur.

Et relicta conscientie virtutisque præstantia, id est, abjecta dignitate ac attestazione bonæ « conscientie », gratiæ ac virtutum : de qua fatur Apostolus, Gloria nostra hæc est, testimonium conscientie nostræ. Verum, ut Seneca est locutus, Famam multi verentur, conscientiam pauci. *De alienis præmiis sermunculis postulatis, id est, « præmia » honorum quæ videmini ab aliis laudari, famari, sublimari expetitis. Istud est opus infinitæ stultitiæ, potius velle et quærere hominibus complacere quam Deo, et magis appetere mercedem temporalem, inanem, quam gloriam æternalem. Hi vani hypocritæ de numero sunt fatuarum virginum, quæ non acceperunt oleum in vasis suis, id est, caritatem (quæ instar olei ungit, lucet et lenit) ac spirituales lætitiæ de actibus virtuosis, non posuerunt in cordibus et conscientiis suis: ideo a sponsi nuptiis excluduntur. Ideo scriptum est : Numquid Deus exaudiet clamorem hypocritæ, quum venerit super eum angustia? Aut poterit in Omnipotente delectari?*

Consequenter Philosophia ostendit istud per exemplum.

Accipe in huiusmodi arrogantie levitate, id est, ad cognoscendum plenius levitatem vanæ gloriæ elationisque huius, et ad detestandum eandem, « accipe », id est adverte, quam festine, id est quam prompte ac cito (vel, quam festive, id est egregie et urbane), aliquis illuserit, id est, sapiens quidam recta intentione irriserit quemdam inanem et fictum.

Nam quum quidam Atheniensium adortus esset hominem contumeliis, id est, aggressus fuisset per opprobria, ad probandum patientiam ejus, qui sic probatus non ad veræ virtutis usum, id est fructum, sed ad superbam gloriam, id est gloriationem inanem, falsum sibi philosophi nomen induerat, id est, mendaciter

Matth. vi,
22.

Ibid. 2. 5,
16.

II Cor. i, 12.

Math. xxv

3.

Ibid. II, 12.

Job xxvii,

9, 10.

reputavit et appellavit se appellarique voluit philosophum; *adjecissetque*, id est, sapiens ille dixisset, *se jam sciturum an ille philosophus esset*, non solum scientia, sed et virtute, *si quidem*, id est certe si, ille probatus *illatas injurias*, id est opprobria sibi illata, *leniter patienterque tolerasset*. Patientia namque est omnium probatrix virtutum: ideireo, si homo in contumeliis ceterisque adversis patientiam habeat et conservet, signum est quod sit virtuosus ac prudens. Ideo in Proverbiis Salomon ait: *Doctrina viri per patientiam noseitur*. Quocirea scribit Gregorius: *Tanto unusquisque convincitur minus doctus, quanto minus patiens*. Propter quod denuo Salomon protestatur: *Qui patiens est, multa gubernatur prudentia*. His simile est quod Seneca quoque deprompsit: *Ignis aurum probat, miseria viros fortes. Ille patientiam paulisper assumpsit*, id est, probatus ille forinsecus simulavit se patientem, non ex virtute, sed pro laude humana; *acceptaque contumelia* ab illo prudente *velut insultans* probanti, quod scilicet jam

Prov. xix,
11.

Ibid. xiv,
29.

A dire? Heu, quam multi sunt tales, qui se verbis humiliant, increpati autem ab aliis, impatientes redduntur atque redarguunt!

Postremo tangitur ratio specialis et apta, cur contemnenda sit gloria vana et fama humana.

Quid autem est quod ad præcipuos viros, id est ad sapientes ac virtuosos (*de his enim sermo est*, id est, de talibus loquor hic, *qui virtute gloriam petunt*, id est, propter virtutes suas quærunt gloriam adipisei, non per opera mala, ut jam dictum est supra): *quid, inquam, est quod ad hos de fama, post resolutum morte suprema corpus, attineat?* id est, « quid » spectat « ad hos de fama » habenda post corporis resolutionem?

Cf. p. 261 B
et s.

Nam si (quod nostræ rationes credi vetant) toti moriuntur homines: id est, « si homines moriuntur » non solum quoad corpus, sed etiam quantum ad animam: « quod rationes nostræ » philosophicæ « vetant », id est prohibent, « credi », quibus probatum est animas rationales esse immortales; *nulla est omnino gloria*, id est, fama illa defuncti non est alicujus rei, nec aliquid ei confert, *quum is cujus ea esse dicitur, non exstet omnino*. *Sin vero bene sibi mens conscia*, id est, anima sit conscientiae bonæ, *terreno carcere resoluta*, id est a carne mortali exuta, *cælum libera petit*, id est, ad Creatorem suum cælo empyreo præsentem regreditur, a vineulis vitiorum ac omni reatu erepta et expers: juxta illud Ecclesiastæ, *Pulvis revertatur in terram suam, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum*. *Nonne omne terrenum negotium spernet*, id est divitias, delicias, potestatem, famam, laudem et gloriam sæculi hujus ac vitæ præsentis, *quæ se, cælo fruens, terrenis gaudet exemptam*, id est, « quæ » mens seu anima « fruens cælo », id est felicitate cælesti, ac rege cælorum Deo omnipotente, « gaudet se » esse « exemptam », id est liberatam, « terrenis », id est a corpore isto mortali, in quo etiam terra quantum ad

Eccle. xii,
7.

Præterea simile huic videtur quod in Collationibus Patrum et item in Vitis Patrum narratur, quemadmodum quidam Fratrum visitans abbatem Serapionem, posuit se in terra ad pedes abbatis. Quem quum abbas admonisset ut surgens secum sederet, ille quasi humilians se, respondit se indignum sedere in terra. Quum autem Serapion dixisset ad Fratrem, Fili, mane in cella tua, non expedit tibi ita hinc inde transire; Frater ille ad impatientiam motus est, et impatientiæ signa ostendit in vultu. Cui Serapion: Jam, ait, dixisti te indignum in terra sedere, et modo non potuisti unum verbum piæ admonitionis au-

Cf. l. XXVII,
p. 348 D'.

molem prædominatur? Quod ipsi animæ A Corpus quod corrumpitur, aggravat ani- Sap. ix, 15.
fuit frequenter spiritualium actuum im- mam, et deprimit terrena inhabitatio sen-
pedimentum, juxta illud libri Sapientiæ : sum multa cogitantem.

ARTICULUS XXVI

DIFFICULTATUM AC QUESTIONUM HUIUS SEPTIMÆ PROSÆ PROPOSITIO ET COMPENDIOSA
ABSOLUTIO.

JOANNES. — Oritur mihi dubitatio circa B lætitia : ut quum ait Apostolus, Qui glo- II Cor. x,
inducta. Primo, an commendabile sit riatur, in Domino gloriatur. Secundo, pro 17.
bonam famam et laudem gloriamque ap- majestate et excellentia. Unde dicitur in
petere. Et videtur ex considerationibus libro Proverbiorum : Sicut qui mel come- Prov. xxv,
Philosophiæ nunc introductis, quod non- dit multum, non est ei bonum; sic qui 27.
In oppositum est, quod Augustino testan- perscrutator est majestatis, opprimetur a
te. qui negligit famam, crudelis est. gloria. Et Isaias ait : Plena est omnis terra Is vi, 3.

DIOXYSIUS. — Famam bonam appetere gloria ejus. Tertio, pro clara cum laude
contingit dupliciter. Primo, ex privato notitia. Gloriam primo modo sumptam de-
amore, et per respectum ad se ipsum, hoc bemus in Deo appetere, quum dicat Apo-
est ad proprium honorem seu commodum. stolus, Gaudete in Domino semper; et Philipp. iv,
Et hoc est superbiorum et cupidiorum, in Psalmista, Servite Domino in lætitia. Simi- 4.
se honorari et propria commoda optan- liter gloriam secundo modo acceptam, ut Ps. xcix, 2
tium adipisci. Quod item est hypocrita- C
rum, quibus loquitur Dominus : Væ vobis, in gratia atque virtutibus simus veraciter
Scribæ et Pharisei hypoerita, quia come- excellentes, in omni humilitate, patientia,
ditis domos viduarum, orationes longas obedientia, sobrietate ac sancta dilectione.
orantes. Secundo, ex caritate, ad Dei Idem dicendum de gloria tertio modo di-
honorem et gloriam proximorumque ædifi- cta. ut agnoscamur in bonis, et laudemur
cationem, et propter justitiæ debitum ad- tempore opportuno in omnium bonorum
implendum. Unusquisque enim tenetur datore. Tamen, Seneca protestante, Ma-
Deo conscientiam param, et proximo bo- gnum est laudabilem esse et non laudari.

JOANNES. — Placet omnino ista respon- sio : sed quæro an etiam animæ sanctæ in cælo receptæ optent et ament has famas et laudes?

DIOXYSIUS. — Quemadmodum reprobo- rum augetur damnatio, dum eorum exem-
plis et documentis iniquis viatores ad pec- candum trahuntur; sic Beatorum augetur
felicitas quantum ad præmium acciden- tale, dum eorum exemplis et doctrinis
fideles inducuntur ad bona. Ergo ipsi vo- lunt in Deo laudari, glorificari, ac famosi
haberi. Philosophia autem in hac prosa docet ne quis famam et gloriam in se aut

Matth.
xxiii, 14.

Ecclesi. xvii,
12.

Ibid. xlii, 13.

Matth. v,
16.

Ps. xxxiii,
3.

propter se quærat. Imo, quantum in nobis est, et quoniam Deum tam frequenter enormiterque offendimus, debemus potius velle vituperari, contemni, irrideri, ab omnibus conculcari, præsertim hi qui non præsent.

Cf. p. 261 B. JOANNES. — Quia in textu expressum est, quod gloriæ cupido et optimorum fama meritorum possint ad bene agendum allicere, quæro an ista sint fines et præmia actuum virtuosorum in præsentibus.

lib. 1, c. 7. DIONYSIUS. — De hoc S. Thomas in libro de Regimine regum : Quibusdam, inquit, visum est, regis seu præsentis præmium non esse nisi gloriam et honorem. Unde Tullius libro de Republica dicit, regem gloria esse alendum. Ejus rei rationem assignare videtur Aristoteles, quoniam princeps cui non sufficit honor et gloria, consequenter tyrannus efficitur. Verum ex hac æstimatione inconvenientia multa sequuntur. Nihil enim in rebus humanis videtur esse fragilius gloria et honore favoris humani, quum dependeat ex opinionibus hominum et verbis eorum, quibus nihil mutabilius est in hac vita humana. Denique cupido hujusmodi repugnat veræ magnanimitati. Qui enim favorem hominum quærit, necesse est ut in omni quod dicit aut facit, eorum deserviat voluntati : et ita, dum omnibus studet placere, servus fit singulorum. Propter quod idem Tullius libro de Officiis, cupidinem gloriæ dicit esse cavendam, quoniam eripit animi libertatem. Rursus, ad boni principis spectat officium, humanam contemnere gloriam, sicut et cetera temporalia bona : imo fortis virtuosique animi est, pro justitia despiciere non solum gloriam, sed etiam vitam. Hinc fit quoddam mirabile, ut quia actus virtuosos consequitur gloria, ipsa gloria virtuose contemnatur, et homo ex contemptu gloriæ gloriosior fiat. Propter quod de Catone narrat Sallustius : Quominus gloriam appetebat, eo plus eam assequabatur. Hinc et communiter dicitur : Honor seu gloria sequitur fugientem. Am-

A plus, ex cupidine gloriæ principes multi se ipsos et suos exercitus exposuerunt magnis periculis. Habet itidem cupido gloriæ simulationem sibi annexam. Quum enim difficile sit paucisque conveniat veras habere virtutes, quibus solis honor debetur et gloria, multi gloriam cupientes, fiunt virtutum simulatores. Ideo ait Sallustius : Ambitio multos mortales falsos fieri cogit, aliud clausum in pectore, aliud promptum habere in lingua. Itaque, quoniam reges *lib. 1, c. 8.* et præsentibus sunt Dei vicarii ac ministri, præmium sui regiminis ac laboris præstolari debent a Deo, non principaliter nec ultimate in præsentibus, sed in futuro, in regno cœlesti, in quo tanto copiosius præmiabuntur, quanto nunc sincerius quærunt bonum commune et Dei honorem ex vera caritate et zelo justitiæ.

Præterea, ex his edocemur, quam contemnenda sit appetitio mundani honoris ac gloriæ temporalis, etiam si homo fieri posset dominus terræ totius, quum tota habitabilis terra sit quantitatis tam modicæ, comparative loquendo. Quanto magis viles, vani et excæcati sunt, qui desiderio prælationis et præsentitiæ unius provinciæ aut urbis, seu congregationis, perdunt animas suas, et ambitioni, quæ innumerabilium vitiorum origo est, succumbunt, et Deum ac cœlestis regni principatum amittunt ?

Erubescant ergo hypocritæ et simulatores *Job xxxvi, 13.* ac callidi, qui contra se provocant iram Dei. Audi, qui talis es, Augustinum dicentem : O hypocrita, si bonum est esse justum, devotum et virtuosum, cur vis apparere quod non vis esse ? Si malum est malum esse, cur vis esse quod non vis apparere ? Si bonum est bonum apparere, melius est bonum esse ; si malum est malum apparere, pejus est malum esse. Aut ergo appare quod es, aut esto quod appares. Gregorius quoque testatur : Qualis hypocrita imperitis hominibus esse videtur, talis vult ab omnibus reputari, et paratior est mori quam corripiri. Hypocrita quot vi-

tiis plenus est, tot stercoribus coram Deo A
anima ejus foetet. Hypocritarum corda dia-
bolus tacitus tenet, et in ipsis ipse quasi
quietus dormit, ubi eos quos possidet, qui-
escere non permittit. Ideo, coram Deo cor-
tuum semper constitue, coram ejus con-
spectu te discute, et coram oculis ejus
fictus, turpis, vitiosus consistere erube-
sce, quum Seneca dicat : Non alius quam
optimus animus, pulcherrimus Dei cul-
tor est.

Postremo, argumento Philosophiæ in fi-
ne prosæ hujus tacto, simile fuit argu-
mentum Catonis quo sibi animæ immor-
talitatem persuasit, sic arguendo : Aut
immortalis est anima, aut mortalis. Si
immortalis, expedit sic credere ac tene-
re : alioqui post mortem erubescemus de
nostro errore. Si mortalis, non nocet ejus
immortalitatem putare : quia post mortem
inde non erubescemus, et interim bonæ
spei existimus.

METRUM VII

Quicumque solam mente præcipiti petit
Summumque credit gloriam,
Late patentes ætheris cernat plagas,
Arcumque terrarum situm :
Brevem replere non valentis ambitum
Pudebit aucti nominis.
Quid o superbi colla mortali jugo
Frustra levare gestiunt ?
Licet remotos fama per populos means
Diffusa, linguas explicet,
Et magna titulis fulgeat claris domus,
Mors spernit altam gloriam,
Involvit humile pariter et celsum caput,
Æquatque summis infima.
Ubi nunc fidelis ossa Fabricii manent ?
Quid Brutus, aut rigidus Cato ?
Signat superstes fama tenuis pauculis
Inane nomen litteris.
Sed quod decora novimus vocabula,
Num scire consumptos datur ?
Jacetis ergo prorsus ignorabiles,
Nec fama notos efficit.
Quod si putatis longius vitam trahi
Mortalis aura nominis,
Quum sera vobis rapiet hoc etiam dies,
Jam vos secunda mors manet.

ARTICULUS XXVII

EXPLANATIO SEPTIMI HUIUS METRI.

HOC in metro Philosophia versibus canit quod in prosa præcedenti prosaice de vanitate gloriæ ac famæ mundanæ deprompsit.

Cujus contemptibilitatem ac modicilitatem primo declarat ex parvitate habitabilis terræ respectu cœlestium corporum. Itaque ait : *Quicumque homo petit*, id est, cupit et accedit, *mente præcipiti*, id est corde inordinato, festinante, atque se ipsum præcipitante, *gloriam solam*, id est famam et reputationem humanam dumtaxat, *creditque summam**, id est, quod

ipsa sit gloria summa, *cernat*, id est inspiciat, *plagas ætheris*, id est regiones corporis cœlestis, *late patentes*, id est undique apparentes (juxta illud Psalmi, *Quoniam videbo cœlos tuos*), *situmque terrarum arctum*, id est strictum comparatione cœlestium corporum. *Pudebit nominis aucti*, id est, erubescet de sua fama vulgata : « nominis », inquam, *non valentis replere ambitum terræ brevem*, id est, non potentis devenire ad universos commorantes in terra, quæ respectu cœli tam parva est.

Consequenter idem ostendit ex mortis consideratione. *O quid*, id est ad quid, *superbi gestiunt*, id est cupiunt, *frustra levare colla*, id est erecta cervice ex tumore incedere, *jugo mortali*, id est eum onere suæ mortalitatis, ita quod consideratio propriæ mortalitatis non humiliat eos? juxta illud Job : Cucurrit impius adversus Deum erecto collo. Quocontra de se sanctus fatetur Hieronymus : Nihil a pueritia vitare sic studui, sicut erecta cervice incedere. Etenim in Ecclesiastico increata Sapientia protestatur : Superborum et sublimium colla propria virtute calcavi. *Licet*,

A id est quamvis, *fama means*, id est, diffundens se, *per populos remotos*, id est longe ab invicem distantes, *diffusa*, id est undique sparsa, *explicitet*, id est, ad loquendum de se resolvat, *linguas, et domus magna fulgeat titulis claris*, id est appellationibus seu laudibus inelytis; *mors spernit gloriam altam*, id est, non pareit inhabitantibus domos tales, et ipsa mors *involvit*, id est, suæ corruptioni includit, *caput humile pariter et celsum*, id est parvos et magnos, *æquatque infima summis*, id est minimos et abjectissimos homines « summis », id est maximis hominibus, quantum ad hoc, quod indifferenter tollit universos ac singulos, sicut in versibus dicitur :

[æquam
Mors fera, mors nequam, mors nulli pareit, et
Cunctis dat legem, tollit cum paupere regem.

Hinc Philosophia per exempla probat hujus vitæ famæque mundanæ brevitatem et instabilitatem.

• *Ubi nunc ossa fidelis Fabricii manent?*

C quasi dicat : In tumulo jacent, aut alibi sunt dispersa. Fuit autem Fabricius consul Romanorum : qui vocatur « fidelis », non fide aut fidelitate catholicæ fidei, quia paganus fuit; sed fidelitate quæ est pars justitiæ naturalis politicæ, quoniam valde fidelis fuit reipublicæ. De quo in gestis Romanorum multa leguntur : quorum unum hoc est, quod dum quadam vice missus a Romanis, obsideret civitatem quamdam Pyrrhi regis, pædagogus nobilium puerorum civitatis illius callide pueros illos adduxit in manum Fabricii. Qui tantam infidelitatem pædagogi detestans puerisque compatiens, remisit per suos ministros, pueros ipsos suis parentibus

* summum

Ps. VIII, 4.

Job xv, 26.

Eccli. XXIV, 11.

una eum pedagogo. Quo cognito, Pyrrhus A rex ait: Fabricius est qui difficilius posset a sua probitate deflecti, quam sol a suo motu impediri. *Quid Brutus, aut rigidus Cato?* id est, ubi et « quid » jam sunt viri isti Romani, olim præcipui, rectores boni communis? Brutus autem, expulso ab urbe Tarquinio Superbo, una eum Collatino factus est consul Romanorum. Cato demum « rigidus » appellatur, quoniam justus fuit et plurimum seriosus: qui et prudentissimus fuit, et milites suos, sobolem atque familiam rexit distriete.

Fama eorum superstes, id est post eos manens, *tenuis*, id est permodica, quia paulatim est minorata, *signat*, id est notificat, *pauculis litteris*, id est per modica scripta, *nomen inane*, id est nomina eorum: quæ dicuntur inania, quoniam res seu personæ significatæ per ea, non subsistunt quantum ad corpora. *Sed quod novimus vocabula decora*, id est, quamvis sciamus illorum virorum nomina pulchra: quæ quamvis modo inania dicta sunt ob causam expressam, tamen nunc decora dicuntur, quia illustrium olim personarum sunt nomina; *num*, id est numquid, ideo *datur*, id est, conceditur nobis, *scire consumptos*, id est mortuos jamque in pulverem resolutos? *Ergo*, o viri præfati, *jacetis* in sepulchris, quantum ad corpora (totum enim denominatur frequenter a parte), *prorsus ignorabiles*, id est omnino ignoti facili atque sensibili cognitione; *nec fama efficit vos notos*, id est, ex fama vestra non potestis distincte ac perfecte cognosci.

Quod si putatis vitam vestram longius trahi, id est prolongari, *aura*, id est rumore, *nominis mortalis*, id est famæ transitoria; tamen *quum dies sera*, id est ultima, seu tarde veniens, *rapiet*, id est auferet, *vobis etiam hoc*, id est hanc famam, quæ tandem oblivione delebitur, *jam manet*, id est exspectat, *vos mors secunda*, id est damnationis miseria, quæ est privatio vitæ gloriæ. Quæ mors pro peccatis infligitur, etiam secundum veram phi-

losophiam, et ut Pythagoras, Socrates, Plato dixerunt: quamvis mortem illam non putaverint esse æternam. Vel « mors secunda » vocatur oblivio, hoc est deletio a memoria, qua mortui in memoriis hominum aequaliter vivunt.

Porro Pythagoras animas iniquorum asseruit descendere in infernum: quem etiam esse perhibuit in medio terræ. Plato quoque in Phædone affirmat: Procul valde sub terra, altissimum (id est profundissimum) est barathrum. Et rursus ibidem: B Quicumque (ait) non lustratus nec expiatus in Avernum abierit, in cœno jacebit. Verumtamen isti dixerunt animas post certa tempora liberari, et rursus incorporari. Avicenna vero et Algazel, animas semel separatas amplius incorporari negantes, dixerunt pœnas illas finire post competentem purgationem, quoniam nullum violentum est perpetuum; animasque purgatas intelligentiæ infimæ copulari. Quod tamen non solum est contra evangelicam legem, sed et contra Alcoranum seu legem Mahometi, in qua pœna inferni prædicatur æterna.

Præterea, sicut nos Christiani neminem dicimus veraciter religiosum, imo nec christianum, quantumlibet doctum, nisi simul sit etiam virtuosus; sic philosophi neminem reputaverunt verum philosophum neque philosophi nomine dignum, nisi virtutibus quoque intentum. Et sicut asserimus, ad vitandum vitia virtutesque acquirendas præcipue suffragari assiduum mortis memoriam, ita et ipsi. Unde in D Phædone asseruit Plato: Revera philosophantes, morti se præparant; et circa concupiscentias non obstupescere, solis philosophis competit: idcirco si videris aliquem moleste ferre quum debeat mori, nullo modo fuit philosophus. Et rursus: Meditatio philosophorum est separatio et solutio animæ a corpore. Insuper de his Seneca dixit quamplura: Philosophia, inquit, facere docet, non dicere tantum; et hoc exigit ut ad legem suam (id est juxta philosophiæ institutionem) quisque vivat,

ne sermo vitæ dissentiat. Ante omnia vide A quam juveni. Hinc hortatur S. Bernar-
 an in ipsa vita profeceris. Philosophia non dus : In omnibus tuis memorare novis-
 est populare artificium; non in ostentatio- Eccli. vii,
 ne, nec verbis, sed in rebus consistit: ideo 40.
 hoc turpissimum est, quod nobis objici
 solet, quod verba philosophiæ tractamus,
 nec opera exercemus. Ante omnia mors
 ipsa ante oculos est habenda, tam seni
 a peccatis, ut assidua et intenta medita-
 tio mortis.

PROSA VIII

SED ne me inexorable contra fortunam gerere bellum putes, est aliquando
 quum de hominibus fallax illa nonnihil bene mereatur : tum scilicet quum
 se aperit, quum frontem detegit, moresque profitetur. Nondum forte quid
 loquar intelligis. Mirum est quod dicere gestio, eoque sententiam verbis explicare
 vix queo. Etenim plus hominibus reor adversam quam prosperam prodesse for-
 tunam. Illa enim semper specie felicitatis, quum videtur blanda, mentitur; hæc
 semper vera est, quum se instabilem mutatione demonstrat. Illa fallit; hæc in-
 struit. Illa mendacium specie bonorum mentes fruentium ligat; hæc cognitione
 fragilis felicitatis absolvit. Itaque illam videas ventosam, fluentem, sui que semper
 ignaram; hanc sobriam succinetamque, et ipsius adversitatis exercitatione pru-
 dentem. Postremo, felix a vero bono devios blanditiis trahit; adversa plerumque
 ad vera bona reducens*, velut unco retrahit. An hoc inter minima æstimandum
 putas, quod amicorum tibi fidelium mentes hæc aspera, hæc horribilis fortuna
 detexit? Hæc tibi certos sodalium vultus ambiguosque secrevit : discedens, suos
 abstulit, tuos reliquit. Quanti hoc integer et (ut videbaris tibi) fortunatus, emis-
 ses? Desine nunc amissas opes quærere : quod pretiosissimum divitiarum genus
 est, amicos invenisti.

ARTICULUS XXVIII

EXPOSITIO OCTAVÆ HUIUS PROSÆ.

IN præhabitis ostendit Philosophia vani- B *Sed ne inexorable contra fortunam ge-*
 tatem atque fallaciam fortunæ in pro- *rere bellum me putes, id est, me æstimes,*
 speris; hic commendat eam in adversita- o Boeti, quod geram implacabilem pugnam
 tibus : et hoc pluribus rationibus probat, seu disputationem contra fortunam, eam
 simul ostendens temporalia esse potius ex immoderata detestatione vituperando,
 spernenda quam magnificianda aut appe- *est aliquando, id est, interdum contingit,*
 tenda. Ait ergo Philosophia : *quum de hominibus illa fallax, id est dum*

ipsa fallax existens in suis effectibus circa homines. *nonnihil bene mereatur*, id est, aliquid laudabilitatis promereatur, faciendo aliquid boni: *tum scilicet quum se aperit*, id est, tunc quum post fictionem suam ostendit qualis in veritate existat, *quum frontem detegit*, id est, modum seu exordium sui accessus, vel simulationem suam, denudat et patefacit, *moresque profiletur*, id est, ipso facto loquitur et declarat suas proprietates.

Nondum forte quid loquar intelligis, id est, sensum verborum istorum et meam B intentionem adhuc forsitan non advertis. *Mirum est quod dicere gestio*, id est, quod opto exprimere, *eoque sententiam verbis explicare vix queo*, id est valeo: facilius enim est alta et difficilia mente concipere, quam verbis exprimere, quemadmodum facilius est dicere et docere, quam opere adimplere. *Etenim plus hominibus reor adversam quam prodesse prosperam fortunam*, id est, « fortunam prosperam » in suo effectu, seu effectum fortuitum prosperum, arbitror magis obesse quam prodesse, quantum ad animarum salutem: quod jam frequenter supra positum est.

Cf. p. 207
B.
* specie

Illam enim semper spem* felicitatis, quum videtur blanda, mentitur, id est, fortuna prospera « semper mentitur », id est, false promittit, « spem felicitatis », id est sufficientiæ, « quum videtur blanda », id est demulecens per divitias, delicias honoresque; *hæc*, id est fortuna adversa, *semper vera est, quum se instabilem mutatione sui demonstrat*, videlicet per mutationem sui effectus, dando adversa post prospera. *Illam fallit*, id est, fortuna prospera decipit, felicitatem promittendo; *hæc instruit*: quia vexatio adversitatis dat intellectum, per quam intelligit homo, quod fortunæ prosperitas incerta, vana, inconstans est.

Is. xxviii,
19.

Illam mendacio specie bonorum mentes fruentium ligat: id est, fortuna prospera « ligat », id est, excæcat et in errore detinet, « mentes fruentium », id est, eos qui bonis creatis, cadueis fruuntur, illis

A inhaerendo finaliter, in quibus sibi felicitatem constituunt, « mendacio », id est falsitate præfata, « specie bonorum », id est sub apparentia et quadam similitudine bonorum verorum: malum enim non appetitur nisi sub ratione et similitudine boni, ita quod est bonum apparens, quum bonum sit voluntatis objectum. Vel, « specie bonorum » *mendacium*, id est fallacium, utputa divitiarum, deliciarum, etc. *Hæc cognitionem fragilis felicitatis absolvit*, id est, fortuna adversa « absolvit », id est, falsam esse demonstrat, « cognitionem » mundanæ beatitudinis: qua cognitione erronea quis putat in terrenis fortuitis felicitatem consistere. Vel, « absolvit », id est, ab errore liberat mentes, *cognitione « fragilis »*, id est terrenæ, « felicitatis »: qua cognitione scitur quod felicitas illa sit fallax.

Itaque illum, id est fortunam prosperam, *videas*, id est, consideres esse, *ventosam*, id est elatione tumoris inflatam, quia prosperitas et opulentia talis extollit, *fluentem*, id est instabilem, *suique semper ignaram*, quia excæcat ita, quod ex ea homo putat se esse felicem, quum longe sit aliter. *Hanc sobriam succinctamque, et ipsius adversitatis exercitatione prudentem*: id est, fortunam adversam adverte esse « sobriam », id est non præsumptuosam, sed moderatam, « succinctamque », id est expeditam et paratam ad meliora, per hoc quod facit hominem se ipsum cognoscere, atque « prudentem » et expertam « exercitatione adversitatis », quæ ad cognitionem veritatis præparat et inducit, juxta illud Isaia: Tantummodo sola vexatio dabit intellectum auditui. Et rursus Isaias loquitur Deo: In tribulatione murmuris, doctrina tua eis. In Jeremia quoque juxta translationem Septuaginta interpretum dicitur: Per omnem flagellationem erudieris. Unde in Ecclesiastico scriptum est: Vir in multis expertus cogitabit multa. Estque commune verbum: Qui non informatur verbis, est informandus verberibus. Philosophus quoque ait: Qui contradicit

Is. xxviii,
19.

Ibid. xxviii,
16.

Jer. vi,
juxta LX.

Ecclesi.
xxxiv, 1.

sensui aut principiis per se notis, indiget A pœna.

Consequenter subditur distinctio alia inter utramque fortunam.

Postremo, felix a vero bono devios blanditiis trahit : id est, « felix », id est prospera fortuna, « trahit », id est abducit, « devios », id est aberrantes a via salutis, « a vero », id est summo et incommutabili, « bono », quod essentialiter bonum est et bonitas superessentialis, independens, incircumscrip̄ta, superpurissima : cujus comparatione omne bonum creatum B est quasi non bonum, quum in Evangelio dicat Salvator, Nemo bonus nisi solus Deus. Abducit autem « blanditiis », id est per blanda et delectabilia, quibus affectus allicitur, et iudicium rationis corrumpitur, juxta illud Proverbiorum : Aversio parvulorum interficiet eos, et prosperitas stultorum perdet illos. Unde in Deuteronomio habetur : Incrassatus est dilectus, et recalcitravit.

Adversa plerumque ad vera bona reducens, velut unco retrahit : id est, fortuna C aspera, quæ sensualitati videtur « adversa, reducens », id est, occasionaliter ac materialiter admonens hominem reverti, « ad vera bona », id est spiritualia et æterna (de quibus in Psalmo : Credo videre bona Domini in terra viventium), item ad dona gratiæ in præsentī, ac munera gloriæ in futuro, finaliter vero ad superditissimum ac supersplendidissimum fontem totius boni. Ideo Seneca dixit : Calamitas occasio est virtutis. « Retrahit » et aversos a Deo « velut unco », id est sua curvitate D seu distortionē, qua facit mentem experimentaliter seire quod in temporalibus istis non est salus. Hoc expertus, homo electus Jeremias fatetur : Castigasti me, Domine, et eruditus sum quasi juvenculus indomitus. Hinc animæ peccatrici et electæ Dominus ait per Osee : Ecce ego sep̄iam viam tuam spinis, et sep̄iam eam maceria; et dicet, Revertar ad virum meum priorem (id est Sponsum cœlestem), quia melius mihi erat tunc quam nunc. Non

enim invenit anima veram, salubrem stabilemque quietem, nisi in Deo, juxta quod loquitur Augustinus : Domine, creasti nos propter te, et inquietum est cor nostrum quousque pertingat ad te.

Deinde tangitur alia fortunæ adversæ utilitas. *An hoc inter minima æstimandum putas, quod amicorum tibi fidelium mentes hæc aspera, hæc horribilis fortuna detexit?* id est, non utique debes « inter minima » bona computare, quod eventus iste diffortunatissimus, quo a maxima prosperitate ad maximam adversitatem dejectus es, perduxit te ad considerandum et agnoscendum qui sunt tui fideles et constantes amici, qui scilicet in tanta adversitate tibi intime condolent et pro posse succurrunt, non obstante proprio eorum periculo : quia se sciunt per hoc durissimi iram tyranni incurrere. Amicitia quippe in adversis potissime comprobatur. Propter quod libro de Amicitia Tullius protulit : Quid dulcius quam habere fidelem amicum cum quo audeas loqui ut tecum, qui tibi in bonis congaudeat, in adversis condoleat? Qui si in adversis non manserit constans, non verus est amicus. Denique gravissimum crimen est amicum se fingere et non esse, in tantum ut nono Ethicorum dicat Philosophus : Qui fingit se amicum et non est, pejor est eo qui fingit falsam monetam. Hinc quoque in Ecclesiastico docetur : Si possides amicum, in tentatione posside illum, et non facile credas illi te ipsum ; est enim amicus secundum tempus suum, et non permanebit in die tribulationis. Veraciter ergo ait in Proverbiis Salomon : Frater in angustiis comprobatur. Hinc Christus Apostolorum amicitiam laudans, dixit in Cœna novissima : Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis.

Hæc tibi certos sodalium vultus ambiguosque screevit : id est, fortuna adversa distinxit tibi inter facies amicorum tuorum stabilium atque nutantium, quorum interiores apparatus et dispositiones effectualiter tibi notificavit. *Discedens, suos*

Luc. xviii,
19.

Prov. i, 32.

Deut. xxxii,
15.

Ps. xxvi,
13.

Jer. xxxi,
18.

Osee ii, 6, 7.

Eccli. vi,
7, 8.

Prov. xvii,
17.

Luc. xxi,
28.

abstulit, tuos reliquit : id est, fortuna pro-
spera recedendo a te, secum asportavit
fictos instabilesque amicos, qui non pro-
pter te, sed propter tua, propter terrenam
prosperitatem, propter propria commo-
da sua, se tibi amicabiliter applicabant
(quemadmodum in Proverbiis legitur, Ami-
ci divitum multi); « tuos », id est veros
amicos tuos, « reliquit », qui nec pro-
pter adversa discedunt a te : de quorum
unoquoque ait Scriptura, *Omni tempore
diligit qui amicus est* ; et denuo, *Vir ami-
cabilis ad societatem, magis amicus erit* B
quam frater.

*Quanti hoc integer, et ut videbaris tibi
fortunatus, emisses?* id est, « quanti », id
est pro quanto pretio, « emisses hoc », ut
puta discernere inter amicos veros et non
veros, tu « integer », id est in eunctis
abundans, nondum per adversa plurima
laceratus, « et ut », id est dum, « vide-
baris tibi » adhuc « fortunatus », id est
prosperitatibus pollens? Hoc enim ad plu-
ra valet, et pericula multa cavet, quoniam
multi falluntur et gravia damna patiuntur C
ex amicitiiis fictis et falsis amicis. Imo ut
Seneca Tulliusque testantur : Nulla pestis
tam apta ad nocendum, sicut fictus ami-
cus ac domesticus hostis. De quibus in
Jeremia habetur : Sagitta vulnerans est lin-
gua eorum; in ore suo pacem cum amico
suo loquitur, et occulte ponit ei insidias.

Desine nunc amissas opes quærere, id
est, noli esse sollicitus ad recuperandum
terrenas opes deperditas; *quod pretiosis-
simum genus divitiarum est, amicos in-
venisti*, id est veros amicos, quos in ad-
versis expertus es tibi esse fideles, qui
multo amabiliores, digniores et pretiosio-
res tibi sunt et esse debent, quam quæ-
cumque terrenæ divitiæ, juxta illud Ecele-
siastici : Amico fideli nulla est comparatio,
et non est digna ponderatio auri et argenti
contra bonitatem fidei (id est fidelitatis)
illius; amicus fidelis, medicamentum vitæ
et immortalitatis. De hac amicitia vera
fatur Hieronymus : Vera illa amicitia et
Christi glutino copulata, quam non utilitas

A rei familiaris, non præsentia corporum,
non subdola et palpans adulatio, sed Dei
timor et studia conciliant Scripturarum.
Hæc amicitia caritative atque fideliter cor-
ripit et emendat quidquid reprehensibile
viderit in amico, quemadmodum asserit
Augustinus : Objurget amicus amicum,
non jaectantiæ studio, sed caritatis affectu ;
neque monitio nimis sit aspera, nec ob-
jurgatio contumeliosa.

Omnia autem contenta in prosa ista,
præhabita sunt etiam sæpe, nec immorari
oportet. Et per fortunam adversam desi-
gnantur eventus contrarii, seu quæcum-
que mala pœnalia : de quibus certum,
quod frequentius contingant electis quam
reprobis. Et per talia, electi a peccatis
purgantur, ad profectum gratiæ disponun-
tur, Christi passionibus conformantur, a
futuris quoque eruuntur suppliciis, et ad
beatitudinem æternalem compendiosius
perducuntur. Et quia per ea crescunt in
omni virtute et gratia, ideirco per ea il-
luminantur, humiliantur, Deo junguntur.
Prospera vero multa, sunt causa elationis,
excæcationis, innumerabiliumque culpa-
rum et infernalium tormentorum. Quorum
causa perhibetur fortuna : causa, inquam,
per accidens. Voluntas vero est causa pec-
cati; nec per prospera necessitatur ad
mala culpæ, sed inclinatur, disponitur, et
occasionem sortitur multiplicem.

De his multæ auctoritates frequenter in-
ductæ sunt : ut quod Dominus ait : Ego
quos amo, arguo et castigo; et quod in
Proverbiis scriptum est : Disciplinam Do-
mini, fili mi, ne abjicias, et ne deficias
quum ab eo corripis; quem enim diligit
Dominus, corripit. Unde et Jeremiæ Do-
minus protestatur : Castigabo te in judi-
cio, ut non tibi innoxius videaris. Et secun-
do libro Machabæorum asseritur : Etenim
non diu sinere peccatoribus ex sententia
agere, sed statim ultiones adhibere, magni
beneficii est indicium. Porro maxima at-
que gravissima Dei ira est, quod homi-
nem in sua conversatione iniqua permittit

Prov. XIV,
20.

Ibid. XVII,
17.
Ibid. XVIII,
21.

Jer. IX, 8.

Ecclesi. VI,
15, 16.

Apoc. III, 19

Prov. III,
11, 12.

Jer. XXX, 11.

Mach. VI,
13.

temporaliter prosperari, turpiter delectari, A temporaliter visitare dignetur, ne pereas
 impune peccare, sicut de impiis legitur in æternum. Instrueris ex hac prosa dif-
Job xxi, 7, in libro Job : Impii vivunt, sublevati sunt, fortunata magis quam fortuna affectare.
 9. confortatique divitiis, et non est virga Dei Nempè, ut asserit Augustinus : Magnæ
 castigacionis non puniuntur in præsentī, fla- virtutis est contra prosperitatem luctari
 gellis divinæ ultionis atque æternæ damna- ne illiciat, ne corrumpat; magnæ felici-
 tionis torquebuntur in futuro, quemadmo- tatis est a terrena felicitate non vinci.
Ibid. 13. dum sanctus Job subdit ibidem : Ducunt Nemo autem frangitur adversitatum mo-
 in bonis dies suos, et in puncto ad inferna lestia, qui prosperitatum delectatione non
 descendunt. capitur. Et ecce prospera sæculi hujus
 veram habent asperitatem, falsam jucun-
 ditatem, certum dolorem, voluptatem in-
 certam, durum laborem, frequentem mœ-
 rorem; et tandem sequitur omnibus his in-
 tolerabilius malum, infernale supplicium.

Noli ergo ad prosperitatem affici tem-
 poralem, adversa simul eum patientia ma-
 gis glisce quam prospera. Ora Deum qua-
 tenus sic te paternaliter castigare, sic

METRUM VIII

Quod mundus stabili fide
 Concordes variat vices,
 Quod pugnancia semina
 Fœdus perpetuum tenent,
 Quod Phœbus roseum diem
 Curru provehit aureo;
 Ut quas duxerit Hesperus
 Phœbe noctibus imperet,
 Ut fluctus avidum mare
 Certo fine coerceat,
 Ne terris liceat vagis
 Latos tendere terminos:
 Hanc rerum seriem ligat,
 Terras ac pelagus regens
 Et cœlo imperitans amor.

Hic si frena remiserit,
 Quidquid nunc amat invicem,
 Bellum continuo geret;
 Et quam nunc socia fide
 Pulchris motibus incitant,
 Certant (*al. certent*) solvere machinam.
 Hic sancto populos quoque,
 Junctos fœdere continet;
 Hic et conjugii sacrum
 Castis nectit amoribus;
 Hic fidis etiam sua
 Dictat jura sodalibus.
 O felix hominum genus,
 Si vestros animos amor
 Quo cœlum regitur, regat!

ARTICULUS XXIX

EXPOSITIO METRI HUIUS OCTAVI.

QUIA in fine proximæ prosæ Philoso- C hoc metro commendat divinum et increa-
 phia commendavit amorem, dicens tum amorem, ostendens quod ipse sit cau-
 quod cunctis divitiis præferatur; jam in sa fontalis exemplarisque ratio, imo et

effectivum principium omnium rerum totiusque ordinis universi, atque connexionis et concordiae tam diversorum entium inter se. Ait ergo :

Amor regens terras ac pelagus, id est mare et omnia elementa, et quae continentur in eis (de quò dictum est supra, Cf. p. 122A. Omnia certo fine gubernans), et imperitans caelo, id est, assidue ac incessabiliter imperans, residens ac praesidens caelo, ac inde inferiora quoque gubernans, ligat, id est, manenet seu conservat, hanc seriem, id est connexionem et ordinem, rerum :

Quod mundus stabili fide variat concordas vices, id est, mutat uniformiter temporum vices seu horas : quod facit mundus, quoniam fit in mundo ; et naturales caelestesque causae hujus mundi hoc agunt executive, et principaliter Deus, ejus institutione ac jussu corpora caelestia suo motu causant temporum vices, videlicet diem ac noctem, menses et annos. Annus namque accipitur et causatur ex motu solis in propria sphaera ab oriente in occidentem, quem semel complet in anno ; menses vero, ex completionemotus lunae in proprio orbe ab oriente in occidentem ; distinctio vero dierum ac noctium procedit ex circumvolutione solis quotidiana, motu raptus primi mobilis : juxta quod legitur in Genesi, Dixit Deus, Fiant luminaria in firmamento caeli, et dividant diem ac noctem, et sint in signa, et tempora, et dies, et annos.

Quod semina pugnantia, id est elementa sibi invicem per suas qualitates contrariantia, tenent foedus perpetuum, id est incorruptibilem consistentiam et connexum in ordine universi : ita quod quamvis mutuo contrariantur, et unum agat in aliud quantum ad partes extremas contiguas, nunquam tamen totaliter ab invicem corrumpuntur ; ea quoque quae sunt invicem propinquiora, symbolum, id est convenientiam ad invicem, habent majorem. Ex hac consideratione, etiam sacra et ingeniosa virgo Barbara adhuc catechu-

mena arguit et conclusit in corde suo, unum esse omnium creatorem, coordinatorem, rectorem et conservatorem : quoniam tam diversa atque contraria, tam multa et magna inter se dissimilia, non potuissent in unum ordinem tam stabilem et concordem, tam decorum et connaturalem convenisse ac permanere, nisi hoc totum ab uno et eodem effectivo sapientiali principio esset effectum. Eodem item argumento utitur Damascenus libro secundo.

B Quod Phœbus provchit, id est, successive producit, diem roseum, id est clarum ac dulcem, quoniam tempus diurnum nocturno suavius ac medicinalius perhibetur, quousque advesperascit, curru aureo, id est motu auriformi, decoro, seu in sua splendenti quadriga, juxta modum loquendi poetarum, etiamque Platonis, ut supra expositum est. Ut, id est quod, Phœbe, Cf. p. 197C. id est luna, imperet, id est praesit, noctibus, illuminando et influendo, sicut praehabitu est frequenter, quas noctes, Hesperus duxerit, id est, stella vespertina adduxerit : quoniam illa apparente, nox communiter inchoatur.

Ut mare, id est Oceanum cingens et ambiens terram totam, avidum, id est omnium fluminum susceptivum, instar avari, qui pecunia non repletur : juxta illud Ecclesiastæ, Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat ; coerceat, id est, restringat et coarctet, fluctus, id est inundationes suas intumescentesque fluctus, fine certo, id est intra ripam et terminum sibi praefixos, quemadmodum in Job loquitur Deus : Quis conclusit ostiis mare, quando erumpebat quasi de vulva procedens, quum ponerem nubem vestimentum ejus, et caligine illud quasi infantiae pannis involverem ? Circumdedi illud terminis meis, et posui vectem et ostia, et dixi : Hucusque venies, et non procedes amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos. Quod breviter tangens, Psalmista deprompsit : Congregans sicut in utre aquas maris, ponens in thesauris abyssos. Ex quorum

Eccle. v, 9.

Ibid. 1, 7.

Job xxxviii, 8-11.

Ps. xxxii, 7.

consideratione debemus superdignissimi Creatoris majestatem ac sapientiam admirari, ejusque omnipotentiam colere ac vereri. Ad quod insinuandum ipse per Jeremiam locutus est : Audi, popule stulte, qui non habes cor : me non timebitis, qui posui arenam terminum mari, præceptum sempiternum, quod non præteribit? Intumescant fluctus ejus, et non transibunt illud. *Ne liceat* (supple, mari) *tendere terminos latos*, id est extendere et dilatare suos meatus, *terris vagis*, id est per campos et eremos, in quibus multi ac multa vagantur. Vel sensus est : « Ne liceat terris » his « vagis tendere terminos latos », ita quod major pars terræ fiat inhabitabilis, quam Deus instituit. Ex his patet error quorundam philosophorum, dicentium ideo partem terræ in superficie esse ab aquis discoopertam, habitationique hominum ac brutorum patere, quia sol suo calore illam siccat. Et quamvis videatur innaturale quod terra gravior aquis, pro parte emineat aquæ, per respectum ad particularem naturam, quæ C gravioribus competit esse deorsum ; attamen per respectum ad universalem naturam istud est naturale, propter conservandum ordinem universi, ad quem exigitur vita hominum ac brutorum. Quod totum Plato in Timæo multo melius elariusque expressit, quam discipulus ejus Aristoteles in libro suo de Cælo et mundo, aut alio loco, ut tangit Guillelmus in libro de Universo. Hinc ait in primo Timæi : Terram vero matrem et altricem animantium omnium terrenorum constituit, ut D scilicet illorum habitationi et alimonie deserviret. Insuper, de curru aureo solis in eodem inducitur : Illa etiam fama, quæ vobis quoque comperta est, Phaethontem quondam solis filium, currus ascendisse luciferos, etc. Quod non juxta litteræ superficie est sumendum.

Consequenter pandit Philosophia, quod nisi instituto et influxu quodam divini et increati amoris, creaturæ in suis limitibus atque ordinibus conservarentur, pro-

tinus dissolverentur ab invicem, ordoque rerum, imo et mundi machina, repente relaberentur in nihilum.

Si hic amor divinus, qui Deum ad mundi creationem ex propria sua bonitate induxit, quia ut S. Dionysius protestatur, amor Dei non reliquit Deum sine germine, *remiserit frena*, id est, se a creatis subtraxerit et ea conservare destiterit ; *quidquid nunc amat invicem*, id est, naturalem inclinationem, connexionem, concordantiam habet cum alio, *continuo geret bellum*, id est, mox discrepabit et dissolvetur ab illo, *et certant*, id est, creata ista certabunt et cooperabuntur, *solvere*, id est ab invicem dissipare, *machinam mundi*, id est species et individua rerum, *quam machinam incitant nunc*, id est, conservare satagunt, *motibus pulchris*, id est decentibus actibus, conatibus et proportionibus suis ad invicem. His concordat, quod in primo Timæi Plato introducit summum Deum causis superioribus cælestibus sic loquentem : O dii deorum, quorum opifex idem paterque ego. Opera siquidem vos mea, dissolubilia natura ; me tamen ita volente, indissolubilia. Omne siquidem junctum, natura dissolubile est ; nec tamen unquam dissolvemini, quia voluntas mea major est nexu vestro, et vegetior ad æternitatis custodiam.

Hic quoque amor continet populos junctos, id est spiritualiter unitos, *foedere sancto*, id est firmata lege boni amoris. *Et hic* amor nectit sacrum conjugii, id est sacramentum Matrimonii, *amoribus castis*, id est mutuis, dilectionis conjugalis, quæ conjugati sibi invicem servant fidem, sicut ait Apostolus : Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam. ^{25.}

Hic, id est amor jam dictus, *dictat etiam*, id est, præfigit et demonstrat, *fidis sodalibus*, id est fidelibus sociis, *sua jura*, id est leges ac debitum modum socialiter vivendi ad invicem, ut habeant mutuo societatem honestam, unusque alteri non in malo, sed in bono adsistat, nec unus alium

ad aliquid vitiosum hortetur, nec propter A
 alium tale quid operetur. Ideo scriptum
 est : Noli pro amico inimicus fieri pro-
 ximo. Atque ut Salomon loquitur : Homo
 amicus ad societatem, magis amicus
 erit quam frater. Sic plane David et Jona-
 thas societatem veram habebant ad invi-
 cem. Potissime quoque in evangelica lege
 Amelius et Amicus, quorum præclari et
 miri actus leguntur. Qui autem socii sunt
 in vitiis, erunt socii in tormentis, et pec-
 catum unius redundat in alium. Hæc est
 societas vitiosa, qua unus alium concitat B
 ad peccatum : quæ jugiter est vitanda.

• *hominum* O quam *felix* esset *genus humanum**, et
 ipsi vos, homines, *si amor* divinus *quo*
regitur cælum, id est regnum cœleste,
 cuncta quoque cœlestia corpora, et ipsa
 triumphans Ecclesia (cœlestia autem cor-
 pora per intelligentias gubernantur et per
 animas nobiles, secundum philosophos;
 principaliter autem originaliterque a Deo,
 sicut in libro de Causis habetur : Causa

prima regit res omnes præterquam quod
 commisceatur eum eis), *regat animos ve-*
stros, ita quod divinæ pietatis atque æter-
 næ caritatis instinctibus, inspirationibus,
 influentiis acquiescatis ! Deus autem eo-
 dem amore omnia regit, quo condidit. Ele-
 ctos vero et justos non solum effiecienter
 regit suo æterno et increato amore, velut
 ceteras rationales creaturas, sed et forma-
 liter regit eos directione amoris super-
 naturalis infusi, utputa caritatis, qua ex-
 citat corda obedientia ac devota ad omne
 bonum. Quæ utique caritas ignis est de
 quo in Evangelio ait Salvator : Ignem veni
 mittere in terram, et quid volo, nisi ut
 accendatur ? Regit item nos Deus per an-
 gelos sanctos, per prælatos, per præsiden-
 tes, per legem naturalem, divinam, posi-
 tivam, et supernaturalem. Unde loquitur
 per Osee : Scribam ei multiplices leges
 meas. In Job quoque scriptum est : Uti-
 nam Deus ostenderet tibi secreta sapientiæ
 suæ, et quod multiplex sit lex ejus.

Luc. xii, 49.

Osee viii,

12.

Job xi, 5, 6.

ARTICULUS XXX

PERTRACTATIO MYSTICA METRI HUIUS OCTAVI.

P.RÆTEREA spiritualis intelligentia hu- C
 jus capituli ex præinductis satis elici
 potest. Hoc etenim agit dilectio Creatoris
 ac Salvatoris ad nos : *quod mundus*, id
 est Ecclesia militans, *stabili fide variat*
vices concordos, id est, eisdem temporibus
 redeuntibus, eadem renovat ac persolvit
 divina Officia, atque cuilibet horæ deputat
 certa obsequia ac præconia Deo reddenda;
 item, *quod semina pugnancia*, id est
 caro et anima contra se invicem concu-
 piscencia, *tenent fœdus perpetuum*, id est,
 concorditer et ex pacto serviunt Deo, car-
 ne in spiritus servitutem redacta; *quod*
 etiam *Phœbus*, id est Christus sol justitiæ,
provehit diem roseum, id est, producit

diem gratiæ et illuminationis divinæ in
 Ecclesia et anima christiana; *ut Phœbe*
 quoque, id est Ecclesia triumphans, seu
 beatissima Virgo, *imperet noctibus*, id est
 peccatoribus qui converti voluerint (qua-
 libet scripsit Apostolus : Fuistis aliquando
 tenebræ, nunc autem lux in Domino); item,
ut avidum mare, id est hoc sæculum ne-
 quam, *coerceat fluctus*, id est, non plus
 persequatur justos, quam Christus præ-
 stituit et permittit.

Ephes. v.

8.

Præterea, si Salvator caritatem nobis
 abstulerit, nulla de cetero erit concordia
 salutaris, et qui consenserunt salubriter,
 statim dissentient, eritque confusio or-
 dinis et perturbatio multiplex in tota ec-

Galat v,
17.

clesiastica hierarchia : imo qui nunc caritate formati, alios pacificare ac ordinare nituntur, caritate amissa, in ipsis erunt turbulenti, aliosque turbabunt. Porro per caritatem, diversæ gentes, tribus et linguæ sunt unum Christi ovile, et unus sanctus populus Dei, junctus « fœdere » fir-

1 Joann. III,
16.

mo, ita quod parati sunt pro fratribus animas ponere, id est pro salute proximi mori. Nec sine hac caritate valent conjugati sacramentum conjugii inculpabiliter observare, ita ut impleant illud Apostoli, Honorabile connubium et torus immaculatus; nec se invicem spiritualiter et sincere diligere ac monere quæ sunt salutis. Sic nec commendanda ac

Hebr. XIII,
4.

A felix societas sine caritate potest haberi.

De his, quia frequenter præhabita sunt, ita pertranseo. Nec incertum quin sicut in corpore organico multa membra junguntur per varias suas colligationes, et unum corpus constituunt; sic in Christi Ecclesia fideles personæ per caritatem unitæ, Ecclesiam unam efficiunt, dicente Apostolo : Omnes vos unum estis in Christo.

Galat. III,
28.

In caritate igitur fixi et integri jugiter stemus, sine qua prorsus indigni sumus Christiani nomine, quum S. Joannes protestetur : In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.

Joann. XIII,
35.

ENARRATIONES IN LIBRUM III
DE
CONSOLATIONE PHILOSOPHIÆ

ENARRATIONES IN LIBRUM III

DE

CONSOLATIONE PHILOSOPHIÆ

PROSA PRIMA

JAM cantum illa finierat, quum me audiendi avidum stupentemque, arrectis adhuc auribus, carminis mulcedo defixerat. Itaque paulo post : O (inquam) summum lassorum solamen animorum, quantum me vel sententiarum pondere, vel canendi etiam jucunditate refovisti ! Adeo ut jam me posthac imparem fortunæ ictibus non arbitrer. Itaque remedia quæ paulo ante acriora esse dicebas, non modo non perhorresco, sed audiendi avidus, vehementer efflagito. — Tum illa : Sensi, inquit, quum verba nostra tacitus attentusque rapiebas ; eumque tuæ mentis habitum vel exspectavi, vel (quod est verius) ipsa perfeci. Talia sunt quippe quæ restant, ut degustata quidem mordeant, interius autem recepta dulcescant. Sed quod tu te audiendi cupidum dicis, quanto ardore flagrares, si quonam te ducere aggrediamur * agnosceres ? — Quonam ? inquam. — Ad veram (inquit) felicitatem : quam tuus quoque somniat animus ; sed occupato ad imagines visu, ipsam illam non potest intueri. — Tum ego : Fac, obsecro ; et quæ sit illa vera, sine cunctatione demonstra. — Faciam, inquit illa, tui causa libenter. Sed quæ tibi causa notior est, eam prius designare verbis atque informare conabor, ut ea perspecta, quum in contrariam partem deflexeris oculos, veræ specimen beatitudinis possis agnoscere.

* *alias aggredimur*

ARTICULUS PRIMUS

EXPOSITIO PROSÆ HUIUS PRIMÆ.

POSTQUAM libro secundo Philosophia A musica atque rhetorica argumenta ac media, ad probandum quod de terrenæ promedicinalia mediocria, lenitiva, hoc est speritatis amissione non sit contristan-

dum, sed potius gloriandum; hic ad idem probandum inducit probationes ac media acriora, amplius ponderanda, ostendendo quæ sit et in quo consistat felicitas falsa, et ex opposito quæ et in quo sit felicitas vera.

Denique in hujus tertii libri exordio ostendit Boetius quantum fructum Philosophia in ipso produxerit, consolando et instruendo eum, super hæc se gratum esse declarans, et adhuc plenius edoceri ac consolari peroptans. Itaque ait:

Jam cantum illa finierat, id est, Philosophia jam terminaverat documenta sua-
via, musica atque rhetorica, id est metrica et prosaica, in secundo libro digesta: quibus finitis, tanquam aliquantulum fatigata, paululum cessavit ac respiravit, quemadmodum itinerator una expleta dieta repausat hospitio. Sic Cicero in suis libris se fatetur interdum ad aliquantulum tempus intermisisse studium suum, quatenus paulo post ardentius illud resumeret. *Quum mulcebo carminis*, id est dum suavitas cantus præfati, *defixerat*, id est, fixum tenuerat in ipsum audiendum, *adhuc auribus arrectis*, id est applicatis ut distinctius et vivacius illud audirem, *me avidum audiendi* tam sapientia verba (sicut in Ecclesiastico dicitur: Auris bona cum omni concupiscentia audiet sapientiam. Unde super Joannem loquitur Augustinus: Ad sapientiam hauriendam debet homo avidas fauces habere), *stupentemque*, id est, cum mentis quodam stupore admirantem de sententiarum profunditate ac venustate sermonis: sicut et Plato ait in primo Timæi, Principium orationis (id est sermonis tui) admiror.

Itaque paulo post, id est post modicum intervallum silentii Philosophiæ, *inquam*, id est dixi: O tu, Philosophia, *solamen summum lassorum animorum*, id est consolatrix valde alta et magna! Propter quod Seneca dixit: Qui vult sine tædio vivere, studeat philosophiæ. Quæ, ut in Ethicis Aristoteles fassus est, admirabiles delectationes habet admixtas. Nempe, quum

veritatis consideratio sit intellectus refectio, naturaliter eum delectat, quemadmodum melodia auditum. *Quantum*, id est valde multum, *me refocivisti*, id est refocillasti, *vel pondere*, id est pretiositate, *sententiarum*, id est sublimium sensuum, *vel etiam jucunditate canendi*, id est dulcedine metrici tui sermonis, in quo sicut metris, est frequens elevatio atque depressio vocis. Imo horum utroque *adeo*, id est in tantum, *ut jam posthac non arbitrer*, id est, non putem aut judicem, *esse me imparem*, id est inæqualem, *ictibus*, id est adversis eventibus, *fortune*, sed quam importuna et dura fuerit illa in percutiendo, tam fortis et patiens ero in sustinendo: quia ut docuisti, salubrius est pati et habere adversa, quam prospera. ^{Cf. p. 277.} Vel sensus est: « Non » arbitror « me imparem ictibus fortunæ », id est, æqualiter sum paratus suscipere accessus fortunæ in prosperis et adversis, et qualitercumque pulset me, constans manere propono: sicut ait Philosophus de homine virtuoso, ^{B.} quod est quasi tetragonus, id est firmiter stans, qualitercumque impellatur.

Ex his patet, quod verba philosophiæ sunt ponderosa, veritatis et utilitatis valore. Verba autem insipientium levia sunt et infructuosa, quamvis ipsi in eis delectentur, et sapientialia ea putent. Propter quod, quodam verboso et garrulo verba prophetante, quidam Propheta dixit: Utinam audires te auribus nostris. Hinc in Ecclesiaste scriptum est: Verba sapientium sunt sicut stimuli, et quasi clavi ^{Eccle. xii. 11.} in altum defixi, id est firma et penetrativa, salubriter pungentia reos, et compungentia pœnitentes atque devotos. In Ecclesiastico quoque scriptum est: Verba prudentium statera ponderabuntur. Unde ^{Eccle. xxi. 28.} de homine ad loquendum inconsiderato, non veraci, non fructuoso, communiter dicitur: Ipse est levis in verbis.

Itaque remedia, id est medicinalia documenta, *quæ paulo ante*, id est libro præcedenti, *acriora esse dicebas*, id est ad intelligendum ac implendum difficiliora,

Eccle. iii. 31.

Eccle. xii. 11.

Eccle. xxi. 28.

seu magis alta, perfecta ac ardua, *non modo non perhorresco, sed audiendi ea avidus, vehementer efflagito*. Qui enim proficere incipit, et scientiarum dulcedinem paulatim plus experitur, ad profectum scientiæ ac virtutum validius inflammatur. Propter quod Sapientia in Ecclesiastico testatur : Qui edunt me, adhuc esurient ; et qui bibunt me, adhuc sitient.

— *Tum illa, videlicet Philosophia : Sensi, inquit, id est, consideravi sic esse, quum verba nostra tacitus attentusque rapiebas, id est, velociter ac fervide audiebas : juxta illud libri tertii Regum : Festinantes rapuerunt verbum ex ore ejus. Sic discipulus debet audire magistrum, prout in Ecclesiastico habetur : Audi tacens, et pro reverentia accedet tibi gratia bona. Quumque* tuæ mentis habitum vel exspectavi, id est, tunc verba nostra sic advertisti, dum « exspectavi habitum mentis tuæ », id est, dum præstolabar eognoscere tuæ mentis dispositionem, vel (quod est verius) ipsa perfecisti, id est, « verius est quod » ego Philosophia « perfecisti », id est, formavi et complevi, habitum tui cordis, quia per verba mea consolatoria et instructiva impressi dispositive bonam habitudinem, tranquillitatem et docilitatem in mentem tuam : sicque primam illam dispositionem turbulentam habuisti a te, hanc vero tranquillam habes a me. Et quia Boetius fuit hucusque benevolus et attentus ad audiendum, consequenter provocat eum ad diligentiorum dicendorum attentionem, subdendo :*

Talia sunt quippe quæ restant, ut degustata quidem mordeant, id est, prima et superficiali apprehensione videantur amara, utpote sensualitati molesta, juxta illud Ecclesiastici : Quam aspera nimis est indoctis hominibus sapientia ! Unde Gregorius expository loquitur : Adversarius noster in via, est sermo divinus, seu sacra Scriptura, carnalibus desideriis nostris contraria in hac vita. Interius autem recepta dulcescant, id est, diligenter considerata mentem delectent, dum salubria

esse noscuntur : quemadmodum potio medicinalis in se amara gustique pœnalis, placet et dulcis est animo ægri, in quantum curativa. Nam et ratio deprecatur ad optima. Hinc per Michæam loquitur Sapientia increata : Nonne verba mea bona sunt cum eo qui recte graditur ? *Sed quod tu te audiendi cupidum dicis, id est, quod tu asseris te avidum ad audiendum quæ dicam, hoc approbo. Sic et sanctus Job dixit : Qui audiebant me, aperiebant os suum quasi ad imbrem serotinum. Quanto ardore flagrares (id est, valde ferventi accendereris affectu), si quonam te ducere aggrediamur agnosceres, id est, si scires ad quam sublimia atque salubria documenta, ad quam præclaram felicitatem et altam contemplationem incipiemus jam te erigere ac transferre.*

— *Quonam ? inquam :* id est, ego Boetius dico et quæro, Quo me vis ducere ?

— *Ad veram (inquit) felicitatem :* id est, Philosophia respondet, Ad beatitudinem plenarie contentativam totius desiderii tui, te volo perducere. *Quam tuus quoque somniat animus, id est, quam intellectus tuus obscure et imperfecte apprehendit, et naturaliter tuus cupit affectus. Omnis etenim mens creata beatitudinem naturaliter appetit, quamvis non omnes cognoscant in quo consistat et quid sit vera felicitas : omnes quippe apprehendunt beatitudinem in universali tanquam bonum quoddam perfectum ; in particulari vero deviant circa distinctam ejus notitiam. Hinc quarto de Civitate Dei loquitur Augustinus : Nemo est qui se nolit esse felicem. Quinto quoque de Civitate Dei : Omnium (ait) rerum optandarum plenitudinem (id est plenam consecutionem et possessionem) constat esse felicitatem. Sed occupato ad imagines visu, id est, « visu » tuo interiori, videlicet intellectu, intento circa creaturarum « imagines » et sensibilibus formas, ipsam illam non potest intueri, id est, intellectus tuus ita rerum speciebus depictus, non valet veram illam beatitudinem sinceriter*

Eccli. xxiv, 29.

III Reg. xx, 33.

Eccli. xxxii, 9.

* Eumque

Eccli. vi, 21.

Mich. ii, 7.

Job xxix, 21, 23.

contemplari. Quum enim juxta Philosophum, contingat plura simul scire habitualiter, unum vero dumtaxat intelligere actualiter; certum est quod mens tanto impotentior ineptiorque consistit ad considerandum spiritualia et divina, quanto plus immergitur ac detinetur circa inferiora. Hinc et in libro de Causis asseritur, quod virtus tanto est fortior quanto plus unita. Hinc et Plato in Phædone et libro de Prophetiis disseruit, quod homines circa sensibilia occupati et circa exteriora versantes, vera bona speculari et apprehendere negligunt, nec ad illuminationem secretam sunt apti.

— *Tum ego* Boetius dixi : *Fac, obsecro,* o Philosophia, quod tangis. Et sumitur hic « fac », pro dicere seu docere. *Et quæ vera illa sit,* id est, quæ sit vera beatitudo, *sine cunctatione demonstra,* id est, sine dilatione ostende. Fervido namque affectui dilatio est molesta. Ideo Seneca in suis fatur Proverbiis : Celeritas, in desiderio mora videtur. Salomon quoque in Proverbiis ait : Spes quæ differtur, affligit animam ; lignum vitæ desiderium veniens.

Prov. XIII,
12.

— *Faciam, inquit illa,* puta Philosophia, *causa tui,* id est amore tui et propter tuam salutem, *libenter,* quod postulas : totum tamen principaliter atque finaliter propter Deum, et ad ejus honorem et gloriam. *Sed quæ tibi causa notior est,* id est

A falsam felicitatem et fortunæ prosperitatem, quam satis expertus es, *eam prius designare verbis atque informare conabor,* id est, in primis illam tibi describam, et de ea te informabo, *ut ea perspecta,* id est plenarie cognita, *quum in contrariam partem deflexeris oculos,* id est, ad beatitudinem veram, illi oppositam, converteris intuitum mentis, *veræ specimen beatitudinis possis agnoscere,* id est, clare agnoscas formam et specificam rationem ac decorem « beatitudinis veræ » veritate rei, quæ scilicet est summum hominis bonum. Opposita enim juxta se posita, clarius innotescunt.

Denique res potest cognosci tripliciter. Primo, per accidentia sua, potissime per accidentia propria : quia secundum Philosophum libro de Anima, accidentia magnam partem conferunt ad cognoscendum quod quid est. Secundo, per simile : et ita ex creaturis cognoscimus Creatorem, et per effectum causam. De duobus quoque similibus omnino, dicimus : 'Vidistis istum, illum vidistis. Tertio, per suum contrarium. Unde secundum Philosophum, eadem est scientia contrariorum. Propterea, qui paupertatem expertus non est nec infirmitatem, non scit perfecte quid sit opulentia rerum : quanquam veraciter in Ecclesiastico scriptum sit, *Melius est corpus validum quam census im-* <sup>Eccli. xxx,
15.</sup> mensus.

ARTICULUS II

DE SPIRITUALI INTELLIGENTIA HUIUS PRIMÆ PROSÆ.

HOMO fidelis tentatus, afflicto, periculis angustisque circumdatus, theologiæ seu sacræ Scripturæ aut increatæ Sapientiæ consolationibus ac doctrinis reffectus, refocillatus, corroboratus, fatetur : « Jam cantum illa finierat », id est hym-

D nos, psalmos et cantica spiritualia, quibus Scriptura quotidie consolatur, instruit et confortat fideles ; quibus etiam cantibus jugiter laudat in ecclesiis Deum omnium judicem justum, et devotos oblectat ac admonet, ad Colossenses dicens : Pax Chri-

Ps. xxv,
12 ; LXVII,
27.
Coloss. III,
15, 16.

sti exsultet semper in cordibus vestris, docentes et commonentes vosmetipsos in psalmis et in hymnis et canticis spiritualibus, cantantes in cordibus vestris Domino. His theologiæ cantibus delectatus, homo devotus mira recreatur dulcedine, eosque diutius cupit audire, cum Psalmista confitens Deo : Quam dulcia faucibus meis eloquia tua ! super mel ori meo. De hoc in libro Confessionum loquitur Augustinus, quemadmodum in psalmodiis ecclesiæ suaviter sonantis liquefiebat et accendebatur, et præ dulcedine resolvebatur in lacrimas.

Sic refocillatus fidelis, ad theologiam et Sapientiam increatam exclamat : « O summum solamen » omnium « animorum lassorum », quæ in Evangelio dulcissime loqueris, Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos ; et per Isaiam : Confortamini, manus dissolutæ, et genua debilia, roboramini ; qui pusillo animo estis, convalescite, et nolite timere : ecce Deus vester veniet, et salvabit vos. « Quantum me refovisti pondere sententiarum » ac suavitate psalmodiarum laudumque divinarum ! Quibus sententiis evangelium S. Joannis specialiter plenum est ; epistolæ quoque Pauli apostoli, in quibus sunt quædam difficulta intellectu, sicut et princeps ait Apostolorum in secunda sua Canonica. Atque, ut super Joannem loquitur Augustinus, ex ore beatissimi Petri in die Pentecostes prædicantis, pretiosissima pondera veritatum cadebant. His legis divinæ sententiis et spiritualibus consolationibus animus roboratus, ad quoscumque ictus « fortunæ » est præparatus, et cum fiducia psallit : Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo ?

Ideo « remedia acriora » non pertimesco : hoc est, quamcumque pœnitentiæ austeritatem subire paratus sum, imo et religionem quantumlibet arduam ; et cum Apostolo humiliter dico, Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini mei Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. Hæc exercitia pœnitentialia,

A statuta monastica, observantiæ regulares, « degustata » in principio mordent, ita ut servus Dei Domino confitens dicat : Propter verba labiorum tuorum ego custodi divi vias duras. Et rursus dicunt electi : Propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oves occisionis. « Interius autem recepta » dulcescunt. Dum etiam in consuetudinem veniunt et strenue observantur, facillima fiunt, et cum gaudio exercentur, juxta illud in Psalmo : In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus divitiis. Porro in Ezechiele et Apocalypsi describitur quemadmodum liber datus Ezechieli, liber quoque datus Joanni ad devorandum, fuit in ore eorum dulcis tanquam mel, deinde amarescere fecit ventrem eorum. Sed hoc altiore habet elucidationem.

« Sed quanto ardore flagrares, si quo te ducere » volo « agnosceres ? ad veram » scilicet « felicitatem », quæ est beatifica et fruitiva visio Dei perpetua. Quam si sinceriter et condigne attenderemus, ejus desiderio et amore vehementer accenderemur, infatigabiliter operaremur, neque nos aliquid tanta remuneratione dignum agere posse aut pati devotissime fateremur, dicentes : Non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad gloriam illam æternam. Sed, proh dolor ! ita exterius sumus fusi, sic circa terrena atque carnalia occupati, quod propriam dignitatem advertere, tamque inæstimabilem beatitudinem nobis promissam considerare negligimus. Ideo insipientissimi sumus, et computruimus in fœcibus nostræ carnalitatatis, ignaviæ et teporis, sicut jumenta in suis stercorebus, ita quod Christus iudex noster dicit de quolibet nostrum id Apocalypsis : Quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo. Tanta vero beatitudine non est dignus, ut ait Gregorius, qui pro ea quotidie non exorat cum lacrimis.

Excutiamur ergo de pulvere, nec tanta salute patiamur nos spoliari, quia qui eam amiserit, non solum tanta privabitur glo-

ria. imo etiam infernalibus et æterna sortietur tormenta. Intueamur quod sanctus loquitur Augustinus : Tanta est pulchritudo summæ et increatæ justitiæ, tanta amenitas bonitatis incircumscriptæ ac primæ, tanta jucunditas lucis æternæ, hoc est incommutabilis vèritatis atque sapientiæ, ut etiam si non liceret in ea manere, ipsam videre eaque frui, nisi unius diei hora, propter hoc merito contemnerentur innumerabiles anni vitæ præsentis pleni deliciis. O quam inæstimabiliter deliciosum, præclarissimum desiderabilissimumque consistit, ipsam supersanctissimam

A Deitatem et superbeatissimam Trinitatem in se ipsa clare, fruitive ac secure sine fine conspiciere ! Quam excecati, vani et viles et revera miserrimi sunt, qui propter carnis spurcicias, mundi honores, opes terrenas, tanta se privant felicitate, et insuper intolerabiles sibi merentur pœnas gehennæ, in qua nunquam invenitur spes veniæ ! Cur tu, miser et miserabilis atque ignobilis homo, amplius ad caduca quam ad Creatorem tuum tam infinite et incomparabiliter bonum, pulchrum, suavem, et in omni perfectione, sanctitate et gloria infinite supereminentem, afficeris ?

METRUM PRIMUM

Qui serere ingenuum volet agrum,
Liberat arva prius fruticibus,
Falce rubos filicemque resecat,
Ut nova fruge gravis Ceres eat.
Dulcior est apium mage labor,
Si malus ora prius sapor edat.
Gratius astra nitent, ubi Notus
Desinit imbriferos dare sonos.
Lucifer ut tenebras pepulerit,
Pulchra dies roseos agit equos.
Tu quoque falsa tuens bona prius,
Incipe colla jugo retrahere ;
Vera dehinc animum subierint.

ARTICULUS III

EXPOSITIO METRI HUIUS PRIMI.

QUOD in fine prosæ præcedentis Philosophia disseruit, se primo velle falsam felicitatem ostendere quid sit, ut vitetur, sieque veram beatitudinem de-

clarare, ut apprehendatur, hoc in isto metro deducit rationabiliter fieri, per quædam exempla : quia in primis necesse est mala eradicare, errores abjicere, damna-

bilia remove, antequam virtutes, sapientia, beatitudo obtineantur. Ad quod inducit Philosophia quatuor similia.

Primum de agro. *Qui*, id est quicumque agricola, *volet*, id est desiderabit, *serere*, id est seminare, *agrum ingenuum*, id est fertilem terram : sicut in Ezechiele terra promissionis vocatur terrarum egregia. De qua fertur in Psalmo : Pro nihilo habuerunt terram desiderabilem. *Liberat*, id est purgat, *prius arva*, id est sulcos seu terras, *fruticibus*, id est herbis nocivis, fructificationem impredientibus, *resecat* quoque, id est amputat, *falce*, id est hujuscemodi ferreo instrumento, *rubos*, id est spineta, *flicemque*, id est herbam ibi impertinentem sic nominatam, *ut Ceres gravis*, id est gravis causa frugum, seu tellus fecundata, *eat*, id est, processum habeat usque ad messem, *nova fruge*, id est recentibus bladis et fructibus quæ producit.

Consequenter ponitur secundum simile et exemplum. *Labor apium*, id est mel, quod apes laboriose producunt, colligendo ex floribus ejus materiam, *est dulcior magis*, id est magis et perceptibilis, *si sapor malus*, id est amarus, *edat*, id est, afficiat seu mordeat, *prius ora* comedentium mel : quia sic experimentaliter percipiunt mellis suavitate, eo quod opposita juxta se posita, evidentius pateant, et quia dulcedo mellis amaritudinem afflictivam expellendo, gustum relevat ampliusque delectat.

Sequitur tertium simile. *Astra nitent*, id est splendent, *gratius*, id est magis acceptabiliter, *ubi Notus*, id est quando ventus ille australis interdum intempestuosus ac pluviae adductivus, *desinit dare*, id est, cessat emittere et causare, *sonos imbriferos*, id est commotiones imbribus junctas.

Sequitur exemplum quartum. *Ut*, id est postquam, *Lucifer*, id est stella matutina, *pepulerit*, id est expulerit, *tenebras noctis* : non quod totaliter eas removeat, sed pro parte ; suoque ortu denuntiat eas protinus expellendas per solis adventum ; *dies*

pulchra agit equos roseos, id est celeres cursus delectabilesque processus, seu rutilantem auroram ; ipsos quoque equos, instar rosarum decoros atque amœnos, tunc « agit », id est, movet et excitat ad currendum, secundum quod tempus dicitur facere ea quæ fiunt in tempore, ut dictum est sæpe.

Consequenter Philosophia ad propositum applicat ista. *Tu quoque*, o Boeti, *tuens*, id est considerans, *prius bona falsa*, id est felicitatem falsam et ejus effectus, qui sunt excæcatio mentis, læsio, perditio animæ, ac totius damnatio hominis, *incipere retrahere colla*, id est mentis cervicem et arbitrii libertatem instar colli erectam (sicut in libro Job dicitur de superbo :

Cucurrit adversus Deum erecto collo. Quo-
contra in Ecclesiastico docetur : Humilia
valde spiritum tuum, quia vindicta carnis
impii, ignis et vermis), *jugo*, id est a ser-
vitate iniquitatis, ac falsæ terrenæ pro-
speritatis. *Dehinc*, id est statim hoc facto,
vera bona, id est virtutes et meritorii

actus, *subierint*, id est ingredientur, *animum*, id est spiritum tuum seu mentem. Nec oportet quod ibi sit prioritas temporis, sed naturæ, nisi loquendo de bonis veris secundum esse perfectum. Vitia etenim et errores ac falsitates non expelluntur nisi per veram informationem et veritatis illuminationem atque virtutum adeptionem seu infusionem, sicut nec ægritudo nisi per sanitatis accessum, et peccatum per gratiam. Loquendo quoque de virtutibus acquisitis, virtutes paulatim, non instantanee, acquiruntur ; et primo acquiritur dispositio, quæ successive fit habitus. Virtutes autem infusæ, in instanti desuper tribuuntur : quibus infusis, non semper protinus expelluntur vitiorum pristinorum reliquiæ, neque infectio fomitis, hoc est pronitas ad peccandum, debilitas resistendi peccatis, et difficultas bene agendi ; sed quanto instantius exercet se homo in actibus bonis exercitiisque virtutum, invocando Dei auxilium, tanto plus istæ reliquiæ extirpantur, et bona eis

Job xv, 26.

Eccli. vii, 19.

Ezech. xx,
6.
Ps. cv, 24.

contraria, hoc est, robur resistendi ten- A Alexander, Thomas, Bonaventura, Petrus, tationibus et peccatis, firmitas standi, fa- Richardus, et alii, super secundum Sen- cilitas et alacritas ad bene agendum, cre- tentiarum et etiam super tertium, ista concorditer scribunt.

ARTICULUS IV

ENARRATIO METRI HUIUS PRIMI MYSTICA.

JUXTA spiritualement intellectum, ager est B cor humanum : in quo seminandum est verbum Dei, prædicatio salutaris, doctrina salubris. Iterum, semen radicale scientiarum ac virtutum, sunt habitus principiorum, tam in speculativis quam practicis : ex quibus procedimus ad particulares scientias ac virtutes nobis innatas, ut in Regula sua sanctus scribit Basiliius, et Damascenus libro secundo. Si ergo in scientiis itemque virtutibus cupis proficere, verbum Dei audi libenter, et juxta illud te rege, juxta illud Psalmistæ :

Ps. cxviii, 11. In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi. Hinc Tobias dixit filio suo :

Tob. iv, 2. Audi, fili mi, verba oris mei, et ea in corde tuo tanquam fundamenta construe. Doctrinas quoque magistrorum et patrum tuorum avide suscipe, firmiter retine, nec a desiderio et conatu proficiendi desistas, quia ut scriptum est, Sapientiam et disciplinam qui abjicit, infelix est.

Quunque scientiæ sine virtutibus, sint sicut colores sine lumine, scientiam tuam virtutibus orna. Arva animæ tuæ, id est potentias ejus, a vitiis et passionibus purga, moralibus studendo ac insistendo virtutibus. Et primo omnium, superbiam omnium iniquitatum radicem, prorsus de corde tuo evelle; humilitatem, mansuetudinem, patientiam, castitatem, temperantiam inibi implantare, stabilire, conservare non cesses, quum per Tobiam dicatur : Superbiam nunquam in sensu tuo aut in verbo tuo dominari permittas ;

in ipsa enim sumpsit initium omnis perditio. De hoc in Ecclesiastico multa sunt scripta : Non te (inquit) extollas in cogitatione tua velut taurus ; qui in se tenuerit superbiam, implebitur maledictis, et subvertet eum in finem ; odibilis coram Deo et hominibus est superbia. Et alibi : Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

Itaque « falce » divini timoris reseca ab interioribus animæ tuæ « rubos. », id est spinas et tribulos invidiæ, indignationis, amaritudinis sollicitudinisque terrenæ, cupiditatis iniquæ, sæcularis et inordinatæ tristitiæ. Multos namque occidit talis tristitia. Et ut Salomon protestatur, Putredo ossium est invidia. Qui rursus in Proverbiis, in persona Sapientiæ ait de homine negligente, passionato : Per agrum hominis pigri transivi, et per vineam viri stulti ; et ecce totum repleverant urticæ, operuerant superficiem ejus spinæ.

Insuper, « labor apium », videlicet mel, id est divina consolatio et spiritualis jucunditas, suavior est in mente quæ tribulationes, afflictiones, tentationes perpessa est. Ideo Dominus electos suos in talibus visitat gratiose, secundum illud Tobiae : Post tempestatem, tranquillum facis ; et post fletum, exultationem infundis. Ideo ad Corinthios scribit Apostolus : Benedictus Deus, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Et sanctus David regratians psallit Deo : Secundum multitudinem dolorum meorum in

Eccli. vi, 2

Ibid. x, 15

Ibid. 7.

Jacob. iv, 6 ; I Petr. v, 5.

Eccli. xxx

25.

Prov. xiv

30.

Ibid. xxiv

30, 31.

Tob. iii, 22

II Cor. i, 3

4.

Ps. xciv

19.

corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam. A cutere de pulvere, consurge, solve vincula colli tui), et ei toto corde ministra,

Si ad hanc gratiæ libertatem, sapientiæ caritatem, virtutum splendorem cupis pertingere, « incipe » collum tuum « retrahere » a vilissima vitiorum ac dæmonum servitute (juxta quod in Isaia habetur, Ex-

cui servire, regnare est : quia qui Deo obsequitur, vincit se ipsum, et prævalet, imo et dominatur. Ideo Seneca dixit : Vis habere honorem ? Dabo tibi magnum imperium : impera tibi.

Is. LII, 2.

PROSA II

TUM defixo paululum visu, et velut in angustam * suæ mentis sedem recepta, * augustam sic cœpit :

Omnis mortalium cura, quam multiplicium studiorum labor exercet, diverso quidem calle procedit, sed ad unum tamen beatitudinis finem nititur pervenire. Id autem est bonum quo quis adeptus, nihil ulterius desiderare queat. Quod quidem est omnium summum bonorum, cunctaque intra se continens bona. Cui si quid abforet, summum esse non posset, quoniam relinqueretur extrinsecus quod posset optari. Liqueat igitur esse beatitudinem statum bonorum omnium aggregatione * perfectum. Hunc, uti diximus, diverso tramite mortales omnes conantur adipisci. Est enim mentibus hominum veri boni naturaliter inserta cupiditas; sed ad falsa devius error abducit. Quorum quidem alii summum esse bonum nihilo indigere credentes, ut divitiis affluant, elaborant. Alii vero bonum quod sit dignissimum veneratione judicantes, adeptis honoribus, reverendi civibus suis esse nituntur. Sunt qui summum bonum in summa potentia esse constituent : hi vel regnare ipsi volunt, vel regnantibus adhærere conantur. At quibus optimum quiddam claritas videtur, hi vel belli vel pacis artibus, gloriosum nomen propagare festinant. Plurimi vero boni fructum gaudio lætitiæque metiuntur : hi felicissimum putant voluptate diffluere. Sunt etiam qui horum fines causasque alterutro permutent : ut qui divitias ob potentiam voluptatesque desiderant; vel qui potentiam, seu pecuniæ causa, seu proferendi nominis petunt. In his igitur ceterisque talibus, humanorum actuum votorumque versatur intentio, veluti : nobilitas favorque popularis, quæ videntur quamdam claritudinem comparare; uxor ac liberi, qui jucunditatis gratia petuntur. Amicorum vero, quod sanctissimum quidem genus est, non in fortuna, sed in virtute numeratur; reliquum vero, vel potentiæ causa vel delectationis assumitur. Jam vero corporis bona promptum est ut ad superiora referantur : robur enim magnitudoque videntur præstare valentiam, pulchritudo atque velocitas celebritatem, salubritas voluptatem. Quibus omnibus solam beatitudinem desiderari liquet. Nam quod quisque præ ceteris petit, id summum judicat esse bonum. Sed summum bonum beatitudinem esse definivimus : quare beatum esse judicat statum,

* congrega-
tione

quem præ ceteris quisque desiderat. Habes igitur ante oculos propositam fere formam felicitatis humanæ : opes, honores, potentiam, gloriam, voluptates. Quæ quidem sola considerans Epicurus, consequenter sibi summum bonum voluptatem esse constituit, eo quod cetera omnia jucunditatem animo videantur afferre.

Sed ad hominum studia revertor : quorum animus, etsi caligante memoria, tamen bonum summum repetit ; sed velut ebrius, domum quo tramite revertatur, ignorat. Num enim videntur errare hi qui nihilo indigere nituntur ? Atqui non est aliud quod æque perficere beatitudinem possit, quam copiosus honorum omnium status, nec alieni egens, sed sibi ipse sufficiens. Num vero labuntur hi qui quod sit optimum, id etiam reverentiæ cultu dignissimum putant ? Minime. Neque enim vile quiddam contemnendumque est, quod adipisci omnium fere mortalium laborat intentio. An in bonis non est numeranda potentia ? Quid igitur ? Num imbecillum ac sine viribus æstimandum est, quod omnibus rebus constat esse præstantius ? An claritudo nihili pendenda est ? Sed sequestrari nequit, quin omne quod excellentissimum sit, id etiam videatur esse clarissimum. Nam non esse anxiam tristemque beatitudinem, nec doloribus molestiisque subjectam, quid attinet dicere, quando in minimis quoque rebus id appetitur quod habere fruique delectet ? Atqui hæc sunt, quæ adipisci homines volunt ; eaque de causa divitias, dignitates, regna, gloriam voluptatesque desiderant, quod per hæc sibi sufficientiam, reverentiam, potentiam, celebritatem, lætitiâ credunt esse venturam. Bonum est igitur quod tam diversis studiis homines petunt : in quo quanta sit naturæ vis, facile monstratur, quum licet variæ dissidentesque sententiæ, tamen in deligendo boni fine consentiunt.

ARTICULUS V

ELUCIDATIO PROSÆ HUIUS SECUNDÆ.

HIC Philosophia prosequitur quod præmisit, ostendendo quæ sit falsa et quæ vera felicitas. Primo tamen breviter tangit quid et in quo sit vera felicitas.

Tum, utputa ultimo metro completo, Philosophia, quæ hic per modum et sub forma honestæ ac sapientis matronæ describitur, *visu corporali defixo*, id est inclinato, *paululum*, ut acutius consideraret, maturiusque proferret quæ concepit ; interiori quoque « visu defixo », id est humiliato, seu ad propriæ imbecillitatis considerationem reducto, ut sic magis so-

bricie et sine præsumptione loqueretur, in nitendo Dei auxilio, quemadmodum Plato ait in primo Timæi : *Mementote*, tam me qui loquor quam vos qui auditis, homines esse, atque ita in rebus sublimibus mediocrem elocutionem, magni cujusdam esse onus laboris. *Et velut recepta*, id est quasi elevata, *in sedem angustam*, id est in apicem, *sua mentis*, id est ad supremum sui acuminis, seu superiorem partem rationis, quæ intendit rationibus æternis ac divinis consulendis et contemplandis, B ut secundum decreta et consilia summæ

et increata Sapientiæ procedat et agat. Hæc sedes et mansio mentis est angusta, id est stricta et ardua, inter errores extremos contrarios medium tenens, quemadmodum via salutis dicitur arcta, prout apud Matthæum ait Salvator : Quam angusta porta et arcta via quæ ducit ad vitam, et pauci inveniunt eam ! *Cæpit sic*, id est, ita loqui exorsa est :

Omnis cura, id est sollicitudo, intentio, inclinatio seu affectio, hominum *mortalium*, *quam curam labor*, id est occupatio seu conatus, *studiorum multiplicium*, id est actuum diversorum (quod potest esse intransitiva constructio), *exercet*, id est, actuat, format, exsequitur, hæc cura *procedit quidem*, id est pro certo, *calle diverso*, id est per distincta et varia media, seu via multiplici, *sed tamen nititur pervenire ad unum finem beatitudinis* (intransitive, ut ante : quemadmodum dicitur virtus Dei, id est virtus quæ est Deus), hoc est ad unum beatificum finem, quæ est æterna felicitas.

Denique universi fideles qui vere cognoscunt ad quam beatitudinem sint creati, solliciti sunt hanc beatitudinem adipisci, et ad eam referunt quidquid agunt et habent : loquendo de eis in quantum fideles sunt, id est ex recta fide agentes.

Unde ad Romanos ait Apostolus : Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam. Hinc apud Joannem Christus loquitur Deo Patri de se ipso : Dedisti ei potestatem omnis carnis,

ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam ; hæc est autem vita æterna, ut

cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum. Ad hanc felicitatem quidam tendunt per viam mandatorum, id est observando præcepta Dei atque Ecclesiæ ; aliqui vero per viam consiliorum, observando evangelica Christi consilia, præsertim tria, ut religiosi : et in utraque sunt differentię multæ. Nam quidam sunt conjugati, quidam vidui aut viduæ, aliqui adhuc liberi seu soluti, quidam sæculares, quidam canonici, quidam

presbyteri : qui tamen aliqua vota faciunt. Religiosorum quoque diversa sunt genera : inter quos sunt quatuor mendicantium Ordines, deinde Benedictini, Cartusienses, Cistercienses, etc.

Hi omnes ad eundem numero beatitudinis finem tendunt, id est ad summum et incommutabile bonum, utputa Deum excelsum et gloriosum, qui est beatitudo et finis beatificus objectalis, in quo tanquam in summo unicoque objecto consistit omnis creatæ mentis felicitas. Clara vero et immediata ac fructiva ejus cognitio, est beatitudo et finis simpliciter ultimus formalis : qui finis atque felicitas est formalis immediataque unio mentis creatæ cum beatitudine objectali. Verumtamen ad hujus beatitudinis formalis cognitionem non pervenerunt philosophi in lumine naturali, sed per revelationem ac fidem et theologiæ doctrinam innotuit hominibus ista felicitas. Est demum et naturalis quædam contemplatio summi boni (de qua dictum est sæpe), in qua Philosophus et meliores philosophi beatitudinem hominis statuerunt : ad quam etiam diversi diversis callibus accesserunt ; ad quam etiam per naturalis legis observantiam recte iretur.

Cf. p. 32 A, 217 A', etc.

Porro loquendo de ultimo fine et beatitudine in communi, omnes tendunt ad beatitudinem eandem in genere. Constat quoque quod objectalis beatitudo est eadem numero : quæ est summum et prorsus incommutabile bonum. Beatitudo vero formalis et supernaturalis, est eadem specie, imo et specie specialissima ; similiter et beatitudo naturalis, formalis, contemplativa. Beatitudo autem formalis in communi accepta, est eodem genere. Denique ad beatitudinem supernaturalem patriæ unusquisque idonee tendit, ea adimplendo quæ ad suam spectant vocationem, professionem aut statum : ut si quid supererogaverit, hoc proderit illi.

Id autem, id est beatificus ille finis, *est bonum quo quis adeptus*, id est fructive possesso et clare per speciem cognito, *ni-*

hil ulterius desiderare queat, quod ad beatitudinis spectat essentiam. Per quod objectio solvitur qua argui possit, quod animæ sanctæ Deum beatifice conspicientes, adhuc desiderant suorum corporum resumptionem et glorificationem : quæ non ad essentialem et principalem felicitatem remunerationemque pertinent, sed ad præmium accidentale.

*Quod quidem est omnium summum bonorum, id est omnium bonorum altissimum, imo universis et singulis bonis infinite præstantius atque perfectius. In quo, ut divinus Dionysius protestatur, est omnium bonorum et pulchrorum ac desiderabilium infinita simpliciterque perfecta possessio, quoniam ipsum est primum et independens, illimitatum et supersimplicissimum bonum, et est bonitas pura ac ipsa bonitatis essentia : quod etiam in libro de Causis, et in Elementatione theologica Procli, asseritur et probatur. Unde subjungitur : *cunctaque intra se continens bona, id est, omnium bonorum ac omnium rerum perfectionem in se eminentissime ac simplicissime habens et comprehendens. Omnia quoque in ipso sunt virtualiter, causaliter, conservative, sicut in primo fonte et primo causali principio ; exemplariter etiam, idealiter atque vitaliter sunt in ipso, juxta illud Joannis : Quod factum est (id est omnis creatura), in ipso vita erat. De quo ait Apostolus : Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia.**

Cui si quid abforet, id est, si ulla ei deesset perfectio, summum esse non posset : quia in omni genere primum est perfectum in genere illo ; ideo primum bonum non esset summum bonum, nisi omnem in se perfectionem absolute includeret. Propterea quinto Metaphysicæ ait Philosophus, quod solum primum ens est simpliciter universaliterque perfectum. Quocirca advertendum est Anselmi documentum, dicentis : Quidquid simpliciter loquendo, melius est inesse quam deesse (hoc est, quidquid perfectionem nominat absolute), hoc

convenit Deo, estque in eo cum excellentia penitus infinita. Imo consubstantialiter est idem ipse, cui ait Psalmista : Tu autem idem ipse es. Quoniam relinqueretur extrinsecus quod posset optari, id est, aliqua esset perfectio in ipso realiter non contenta, quæ et ab ipso et ab aliis posset desiderari : et ita nec Deus in se ipso esset perfectus. Unumquodque enim potest appetere perfectionem qua caret.

Ex his elicit et concludit Philosophia beatitudinis definitionem, seu potius quamdam descriptionem. Liqueat igitur, id est, ex præhabitis constat, beatitudinem esse statum bonorum omnium aggregatione perfectum, id est, consistentiam intellectualis naturæ, continentem in se omne bonum quod absolute perfectionem designat, et appetibilius est habere, quam eo carere. De hac descriptione infra plenius dicam.

Hunc, uti diximus, id est, statum istum, sicut jam tactum est, diverso tramite, id est variis viis ac mediis, omnes mortales conantur adipisci. Contra hoc objici posset, quod multi non credunt talem statum ac felicitatem homini esse possibilem : sicut qui asserunt animam humanam esse mortalem, sicut infelix Averroes ; similiter, qui opinantur hominem creatum non esse, neque pertingere posse nisi ad beatitudinem naturalem, ut Avicenna et Algazel sensisse videntur ; conformiter, qui impie vivunt, et qui felicitatem constituunt in divitiis aut deliciis honoreve sæculi, aut in potestate, fama aut gloria temporali, de quibus et quorum opinionibus jam introducta sunt multa libro secundo ; nec hi qui desperant, aut occidunt se ipsos. Verum ad ista patebit post pauca solutio in hac prosa. Et pro nunc poterit responderi, quod « omnes mortales », id est quidam de hominibus, ut sit distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum ; vel « omnes » recta ratione utentes, qui soli digni sunt homines appellari ; vel simpliciter « omnes » optant adipisci hunc statum absolu-

De Divin.
nom. c. IV.

Joann 1, 3,
4.

Rom. XI,
36.

Ps. ci. 28

Pros. II-VI

te, quia credunt eum sibi esse possibilem, A queat sine præsentia ac manutentia ejus. vel sub conditione, si esset possibile. Vel Cui cantat Psalmographus : Dixi Domino, Ps. xv, 2. optant hunc statum, loquendo de eo in generali, id est, aliquid quod ipsi apprehendunt ut tale bonum, aut ei magis consimile. Vel certe appetunt eum appetitu quodam naturali, secundum quod omnes dicuntur beatitudinem naturaliter desiderare, ut dictum est. Hinc subditur :

Est enim mentibus hominum veri boni naturaliter inserta cupiditas : id est, naturalis inclinatio seu appetitus, habitudo et ordo, a Deo insita est et impressa omni B menti humanæ seu animæ rationali, ita quod intellectus naturaliter inclinatur, movetur et tendit ad verum, imo ad primam veritatem, actu aut habitu ; et concreatus est intellectivæ potentiæ habitus primorum principiorum in speculabilibus (qui habitus a Philosopho intellectus vocatur in Ethicis), habitus quoque primorum principiorum in agibilibus (quem multi vocant synderesim, ut super secundum Cf. t. XXII, Sententiarum diffuse induxi); similiter voluntas naturaliter inclinatur ad bonum, et ad summum bonum ac felicitatem. Juxta quem modum Damascenus asserit primo libro, quod omnibus naturaliter inserta est cognitio existendi Deum. Sed ad falsa devius error abducit, id est, fallax opinio, excæcatio, prava affectio, erronea informatio, mentem corrumpit, « abducit » a vero bono, quod est Deus, atque a bono in universali bene et vere apprehenso, « ad falsa » et deceptorum bona : quæ sunt bona apparentia, in quibus est aliquid utilitatis seu delectationis, sufficientiæ aut honoris, D quod trahit et allicit, appetit atque corrumpit et inficit intellectus judicium, ita quod errat in particulari, quamvis rite sentiat in universali.

Quorum hominum alii, id est nonnulli, credentes quidem nihilo indigere, esse summum bonum. Hoc secundum unum intellectum est verum, nec competit nisi beatitudini increatæ ac superbeatissimo Deo : quo indiget omnis creata essentia, in tantum ut nec in momento consistere

Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. Potest et ita intelligi : « Nihilo indigere », id est nullius rei temporalis et corporalis indigentiam habere, « esse summum bonum ». Quod est falsum; nec est mirum si ita putantes, dixerint divitias seu in terrenis divitiis esse summum bonum. Porro, si ita intelligatur, « nihilo indigere », id est competentiam seu sufficientiam simplicem habere, « esse summum bonum » ; nec sic videtur verificari, quia beatitudo plenitudinem et abundantiam comprehendit, præsertim beatitudo supernaturalis. Nullo autem indigere ex his quæ ad beatitudinem requiruntur ac pertinent, est utique vera felicitas, utputa status et consistentia omnium bonorum aggregatione perfecta. Qui autem secundo modo intelligunt, *elaborant*, id est, ultra modum conantur, *ut affluant*, id est abundant, *divitiis terrenis* : quæ tamen non sunt veræ ac principales divitiæ, sicut ostensum est. Divitias tamen potissimum amant, quia sufficientiam quamdam promittunt, quum et Salomon contestatur, Pecuniæ obediunt omnia; et juxta Philosophum, Nummus est quasi fidejussor hominis in indigentis cunctis.

Alii vero bonum quod sit dignissimum, id est præstantissimum ac optimum bonum, *veneratione judicantes*, id est, repulantes consistere in honore, *adeptis honoribus, reverendi civibus suis esse nituntur*, id est, student potissime ad hoc quod a concivibus honorentur; sicque in honoribus istis mundanis et humanis felicitatem summam reponunt : quod reprobatum est supra. Nec tamen hoc est tam detestabile et nocivum in præsentibus, sicut in voluptatibus et divitiis felicitatem locari : quia quum honor debeat virtuti, tales solent curare ut saltem specie tenus et apparenter sint honesti et boni; nec sunt subditis tam violenti et injuriosi ut præsidentes qui divitias et voluptates super omnia quærunt, ut et Philosophus lo-

Cf. t. XXII, p. 296 A et s.

Cf. p. 176 A, 230 D.

Eccle. x, 19.

Cf. p. 248 A et s.

quitur, et Thomas atque Egidius in libris A suis de Regimine regum ac principum introducunt.

Sunt qui summum bonum in summa potentia esse constituent, id est, quidam existunt « qui constituent », id est dicant, « esse » felicitatem « in summa potentia », id est in potestate ac dignitate præsidentiali, quam habent aut obtinere desiderant. Hi vel regnare, id est præsiderere aliis, ipsi volunt, ita quod cum libidine præsunt, aut gliscunt præsesse, vel regnantibus adherere conantur, ut pro-

moveantur, et conregnare seu participare in præsidentia possint, aut consilarii aut secretarii principum prælatorumve fieri. At (pro Et), supple, aliqui sunt, quibus claritas, id est fama et gloria temporalis, videtur esse optimum. quiddam, id est summum bonum; hi festinant, id est accelerant, propagare, id est promulgare et sibi efficere atque acquirere, nomen gloriosum, id est rumorem magnificum, ad propriam laudem, non ad Dei honorem et proximorum profectum, vel artibus, C id est industriis, belli, id est per strenuos bellicos actus, ut Alexander rex, vel pacis artibus, id est per consilia pacificandi discordes, aut conservandi pacem inter concordem. Quod in se bonum est, sed ex perversa intentione fit pravum, dicente Ambrosio: Intentio tua imprimit speciem operi tuo.

Plurimi vero, id est valde multi, metiuntur, id est, mensurant remunerandumque sentiunt, fructum boni, id est actum virtutis, gaudio, id est voluptate D carnali, et letitia, id est exultatione proprii cordis gloriando. Hi felicissimum putant voluptate diffluere, id est in voluptatibus abundare.

Sunt etiam qui permittent, id est, aliqui sunt qui variant. fines et causas horum alterutro, id est, qui unum prædictorum ordinant ad aliud, et e contra, et quod unus cupit pro medio, alter acceptat pro fine. Unde expository et pro exemplo subjungitur: ut qui divitias desiderant, id

est, divitias cupiunt tanquam medium quoddam, ob potentiam et voluptates, id est, quatenus per divitias adipiscantur dominium et delectationes carnales; vel qui petunt, id est, sunt aliqui « qui » e converso « petunt », id est, querunt et optant, potentiam, id est dignitates, officia, principatum, seu causa pecunie, id est finaliter seu intuitu seu amore pecunie lucranda per potestatem, seu causa nominis proferendi, id est, finaliter ut sint magis famosi et cogniti. Istud quoque B in Ethicis Aristoteles scribit, quemadmodum unum peccatum assumitur ut finis alterius: ut dum quis furatur aut sceneratur ut luxurietur, ad quod sine pecunia nequit pertingere (et talis potius appellandus est luxuriosus quam avarus, quia a fine denominatio capitur); alter luxuriatur ut ditetur, id est, pecunias inde acquirat, qui magis censendus est avarus quam luxuriosus: quamvis utrique in utrisque vitiis rei sint.

Igitur intentio, id est finis seu intuitus, actuum humanorum votorumque, id est desideriorum, versatur in his, id est, circa hæc occupatur, puta in quinque prædictis, quæ sunt, divitiæ, honor, potestas, gloria et voluptas, ita quod fama continetur sub gloria, ceterisque talibus, id est in consimilibus, quæ reducuntur ad ista. De quibus subjungitur: veluti, id est, sicut sunt: nobilitas, quæ secundum Philosophum, est antiquata opulentia, et ut aliqui addunt, etiam innata probitas, derivata ex parentela: ex qua, secundum Albertum libro de Laudibus beatissimæ Virginis, frequenter contingit, quod filius regis, quamvis melancholicus, sit magis magnanimus quam filius rustici sanguineus sive cholericus; favorque popularis, id est applausus et laus vulgi: quæ videntur quamdam claritudinem comparare, id est ad famæ eminentiam pertinere. Sicut etiam uxor ac liberi, id est filii, qui jucunditatis gratia petuntur, id est, propter delectationem communiter appetuntur.

Amicorum vero, quod sanctissimum qui-

dem genus est, id est « genus amicorum » A pro certo virtuosissimum, utpote in bono honesto fundatum, *non in fortuna, sed in virtute numeratur*, id est, merito computatur non inter bona fortunæ, sicut nec virtus, quæ nec habetur nec acquiritur nec operatur nisi ex proposito, « sed in virtute », id est inter bona virtutum, quæ ex intentione habentur et agunt. Sicque per « sanctissimum genus amicorum » designatur vera et virtuosa amicitia, qua unus vult et exhibet alteri bonum propter ipsius profectum et felicitatem, non propter proprium commodum aut delectationem. *Reliquum vero*, id est aliud duplex amicitia genus, *assumitur*, id est, acceptatur seu exercetur, *vel causa potentia*, id est intuitu propriae potestatis agenda, seu utilitatis per eam acquirenda aut conservanda, *vel causa delectationis*. Itaque, sicut triplex est bonum, utputa delectabile, utile et honestum; ita et triplex amicitia seu amatio in ipsis fundata. De quibus pertranseo, quia frequenter præhabita sunt.

Consequenter declarat quomodo adhuc aliqua alia corporalia bona reducantur ad quinque præfata. *Jam vero promptum est*, id est, facile est pensare, *ut*, id est quod, *bona corporis*, id est bona corporalia, *referantur*, id est reducantur, *ad superiora*, id est ad quinque bona supra expressa. *Robur enim*, id est fortitudo corporalis, *magnitudoque*, id est proceritas corporis, *videntur præstare valentiam*, id est conferre ac deduci ad potestatem: nam ceteris paribus, in majori corpore dicitur esse major virtus. Hinc in Scripturis magnitudo ac robur quorundam gigantum describitur, sicut in Genesi et libro Numerorum et libris Regum patet de Og et Goliath ac aliis. *Pulchritudo atque velocitas præstant celebritatem*, id est famam solennem. Hoc patet de Absalon filio David, et de Asael filio sororis ipsius David: qui Asael fuit velocissimus cursor. *Salubritas voluptatem*, id est, sanitas confert et spectat ad delectationem.

Quibus omnibus, id est in quinque præfatis et ceteris quæ reducuntur ad ea, *liquet*, id est patet, *desiderari solam beatitudinem*, id est felicitatem istam terrenam: quam insipientes reputant solam et veram beatitudinem esse, quoniam bona hæc putant esse potissima. *Nam quod quisque præ ceteris petit*, id est, quod unusquisque appetit præ reliquis rebus, *id summum bonum judicat esse*, quia in illo sibi constituit finem. *Sed summum bonum esse beatitudinem definivimus*, id est determinavimus. *Quare quisque judicat statum illum esse beatum formaliter, quem desiderat præ ceteris statibus*.

Habes igitur ante oculos, id est, clare nunc vides oculo intellectuali, *formam felicitatis humanæ propositam tibi in his fere*, id est quasi totaliter, quamvis adhuc non satis clare. Deinde exprimit ea quæ sunt quasi forma hujus apparentis et falsæ felicitatis terrenæ. *Opes, honores, potentiam, gloriam, voluptates*: quæ quinque jam sæpe exposita sunt. *Quæ quidem Epicurus*, id est philosophus nomine Epicurus, de quo dictum est ante, *considerans hæc quinque sola*, id est præ ceteris, tanquam principalia bona, *constituit*, id est posuit, *consequenter sibi*, id est ex vi argumentationis suæ, tanquam conclusionem ex dictis suis sequentem, *voluptatem carnalem gustus et tactus esse bonum summum formaliter*, magis quam aliquid aliorum, *eo quod cetera omnia*, id est ob hoc quod alia quatuor jam expressa, *jucunditatem animo videantur afferre*, id est adducere et conferre ad voluptatem, ad quam requiruntur divitiæ, et cetera cooperantur ad habendum materias delectationum exuberanter.

Denique de his quinque assignatur sufficientia quædam: quoniam omne bonum aut est utile, aut delectabile, aut honestum. Illi ergo qui dicunt summum bonum esse bonum utile, felicitatem constituunt in divitiis; et qui dicunt summum bonum esse bonum delectabile, felicitatem ponunt

Cf. p. 109 B, 275 A' et s.

Cf. p. 80 A et s.

Gen. vi, 4; Num. xxi, 33; Deut. iii, 11, 13; I Reg. xvii, 4-7; etc.

II Reg. xiv, 25; II, 18.

in deliciis. Qui autem summum bonum A asserunt esse bonum honestum, diversificiantur : quoniam bonum honestum, est bonum secundum rationem ; ratio autem est duplex, videlicet speculativa et practica. Sed de bono honesto quod in speculatione consistit, rudes isti non loquebantur, qui sola exteriora et manifesta attendebant : et ita de bono rationis practicae aliquid tractaverunt. Et tale bonum, secundum eos, consistit vel in hominum opinione, et ita est gloria de qua nunc sermo : vel in exercitio proprii actus circa B alios, et sic est potestas ; vel in exercitio actuum aliorum circa se, et ita est honor. Porro Epicurus omnia ad materiam retulit, quam dixit esse totam rerum substantiam. Formas quoque substantiales dixit non esse nisi accidentales modos, dispositiones, harmonias et qualitates in ipsis materiis : unde et animam rationalem dixit esse mortalem. Sicque fuit omnino imperitus philosophus : ejus imperitiam Plato et Aristoteles ostenderunt et destruxerunt.

Consequenter Philosophia applicat præinducta magis determinate ad homines. Sed ad hominum studia revertor, id est, mente regredior ad considerandum distinctius conatus intentionesque hominum. Quorum hominum animus, id est mens, repetit, id est, iterum et iterum appetit, quærit, intendit, summum bonum, a quæ per creationem exivit, et propter quod facta est, id est beatitudinem, sicut expositum est, etsi, id est quamvis, memoria intellectuali, quæ est realiter idem quod D intellectus, secundum quod intellectus locus est specierum, caligante, id est, cæcitate, seu obscure vidente judicando in particulari, tamen sic est. Sed sic mens ignorat in particulari quo tramite, id est per quam viam, revertatur domum, id est ad beatitudinis veræ fontem ac locum seu patriam, velut ebrius, qui seit se domum habere, et cupit ad eam pertinere, tamen errat in via ; vel, Sic mens « ignorat quo tramite revertatur » ad sum-

mmum bonum, « velut ebrius » nescit viam qua redeat « domum ». Unde in Ecclesiaste scriptum est : Spiritus redeat ad eum qui dedit illum. Eccle. xii, 7.

Deinde ostendit in quo hominum mentes non devient, et in quo errent.

Numquid* videntur errare hi qui nihilo indigere nituntur, id est, qui conantur non indigere aliquo, hoc est sufficientiam plenam habere, atque in hoc beatitudinem suam ponunt ? [Quasi dicat, Minime.] Cujus ratio subditur : Atqui, id est pro certo, non est aliud quod tam æque, id est tam perfecte, beatitudinem perficere possit, quam copiosus bonorum omnium status : hoc enim intrinsee tanquam causa formalis specifica perficit beatitudinem, cujus definitio est, sicut jam patuit, esse Cf. p. 296 B' statum omnium bonorum aggregatione perfectum ; nec alieni egens, id est, status beatificus non est indigenus extrinseci boni, sed sibi ipse sufficiens, id est, intra se habens et continens quæ ad ipsum requiruntur atque sufficiunt : hoc namque C est de ratione ipsius, sicut de ratione hominis est quod sit animal rationale. Ex quibus probatur, quod hi qui beatitudinem ponunt in divitiis, non errant in hoc quod ponunt eam in hoc quod est « nihilo indigere » (quod est quasi in majore bene sentire), sed quando sic arguunt : in hoc beatitudo consistit, in quo homo sufficientiam habet ; sed hoc est pecunia. Quod est errare in minore, vel etiam in particulari.

Consequenter ostendit hoc ipsum de his qui ponunt beatitudinem in honore. Num vero labuntur, id est, numquid decipiuntur, hi qui quod sit optimum, id etiam reverentiæ cultu dignissimum putant ? Minime : id est, illi non errant in generali, « qui putant » illud « cultu reverentiæ » esse « dignissimum », id est exhibitione reverentiæ, « quod sit optimum », utputa summum bonum, quum reverentia debeat virtuti seu bonitati. Neque enim vile quiddam contemnendumque est, quod adipisci omnium fere mortalium laborat in-

Cf. p. 295

B et s.

tentio : imo utique hoc est valde dignum et altum. Sed quare hic addit « fere », quum tamen jam absolute universaliter dixerit, quod omnes mortales hoc quæ-
 runt? nisi forsitan propter eos qui nondum ratione utuntur, aut prorsus irrationabiles facti sunt. In isto ergo non errant, sed in subsumendo quod hoc sit honor humanus ac temporalis.

Deinde idem declarat de his qui felicitatem ponunt in potestate et gloria. *An in bonis non est numeranda potentia?* hoc est, ipsa potestas est utique computanda inter bona. *Quid igitur?* id est, quid sequeretur si hoc diceretur? *Num imbecillum*, id est infirmum, ac (pro, id est) *sine viribus aestimandum est, quod omnibus rebus constat esse præstantius*, utputa summum bonum seu felicitas, quæ ceteris cunctis quæ ordinantur ad eam, est dignior? Ergo ad eam pertinet ac requiritur activa potentia. *An claritudo*, id est celebris fama, *nihili pendenda est?* Non plane, quoniam scriptum est : Melius est nomen bonum, quam unguenta pretiosa. Et Salomon loquitur : Fama bona impinguat ossa. *Sed sequestrari nequit*, id est, claritudo ista a summo bono seu felicitate separari non valet, nec potest sequestrari a veritate, *quin omne quod excellentissimum sit, id etiam videatur, id est, vere conspiciatur, esse clarissimum, id est celeberrimum fama.*

Insuper probat, quod delectatio quoque ad beatitudinem spectet, ita quod non penitus errant, qui in voluptate felicitatem constituunt. *Nam non esse anxiam tristitiamque beatitudinem, nec doloribus molestiisque subjectam, quid attinet dicere?* id est, non est necessarium hoc probare, quum constet per se, loquendo de beatitudine quæ est præmium, tamen non de ea quæ est meritum : de qua ait Salvator, Beati qui lugent ; et rursus, Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam. *Quando in minimis quoque rebus id appetitur quod habere fruique delectet*, hoc est, in rebus valde parvis, ut in cibo et

potu, id appetitur quod habere et frui est delectabile.

Postremo Philosophia ostendit qualiter homines deviant, hæc quærendo. *Atqui*, id est pro certo, *hæc sunt, quæ adipisci homines volunt*, utputa, nullo indigere, gaudere, potentem consistere ; *eaque de causa*, id est propter hanc causam, *divitias, dignitates, regna*, id est dominia seu potestates, *gloriam voluptatesque desiderant, quod per hæc sibi sufficientiam, reverentiam, potentiam, celebritatem, latitiam credunt esse venturam*, id est, quia per quinque præfata putant se adepturos veram et idoneam « sufficientiam » et salubrem honorem potestatemque salutarem, et cetera quæ ad veram felicitatem spectant : quia non pensant vanitates, insufficientias, fallacias instabilitatesque istis annexas ; nec ea rite attendunt ac diligunt, in quibus vere ac salubriter consistunt, sufficientia, honor, gloria, fama, potestas, videlicet, dona gloriæ, et ea quæ veram felicitatem concernunt, quæ in increato, incircumscribibili bono superbeatissime continentur.

Bonum est igitur, id est, hoc patet et sequitur ex prædictis, quod « bonum » verum ac summum, seu bonum finale et ipsa felicitas, est *quod tam diversis studiis homines petunt*, id est, quod finaliter optant et quærent, mediate vel immediate, et vel in generali aut speciali, tam variis viis, « studiis » ac mediis. *In quo*, scilicet conatu et naturali inclinatione ac motu, *facile monstratur*, id est, facile declaratur, *quanta sit vis*, id est vigor naturalis ordinationis atque tendentiæ seu impressionis, *naturæ creatæ intellectualis*, quæ naturaliter beatitudinem appetit ; vel « quanta sit vis naturæ » naturantis, videlicet Dei, cujus impressio est tam tenax, et cujus omnipotentia sic resplendet in suis effectibus ; *quum licet*, id est quod quamvis, *sententiæ*, id est doctrinæ hominum de viis pertingendi ad felicitatem, item de objectis in particulari in quibus consistat felicitas, sint tam *variæ et dissidentes*,

Cf. Pros.
lin. 2 et 10.

Eccle. vii.
2.

Prov. xv.
30.

Math. v., 5.
Ibid. 10.

id est dissentientes, sicut jam patuit, *ta-* A bono finali ultimate et principaliter ap-
men consentiunt, id est, omnes concor- petendo, videlicet, quod felicitas sit om-
dant, *in fine boni deligendo*, hoc est in nibus finaliter appetenda.

ARTICULUS VI

DIFFICULTATUM HUIUS SECUNDÆ PROSÆ PROPOSITIO ATQUE PERBREVIS ABSOLUTIO.

JOANNES. — Circa hæc, quæstiones oc- B
currunt. Et primo apparet quod omnes habendo aut obtinendo, se reputat felicitati
homines non appetunt beatitudinem, nec viciniorum : quoniam bonum additum bo-
appetitu naturali, nec animali, nec intel- no facit magis appropinquare bono perfe-
lectuali. Appetere namque est mente in cto, quod est beatitudo. Hinc quælibet
aliquid ire. Sed non omnes tendunt in appetitio et operatio in beatitudinem ordi-
beatitudinem. Imo quamplures tendunt in natur. Non tamen quælibet recta est, quia
id quod est beatitudinî directe contrari- ad hoc quod voluntas sit recta, duo exi-
um, utputa universi qui ex certa scientia guntur : unum, quod habeat debitum fi-
atque proposito peccant : qui Salomone nem; aliud, ut per proportionata et debita
testante, Lætantur quum male fecerint, media tendat in illum. Quamvis autem
et exsultant in rebus pessimis. Rursus, omnia desideria referantur ad beatitudi-
quod inest a natura, omnibus inest æqua- nem, tamen contingit desiderium utroque
liter, nec ad oppositum assuescit, et ut C modo esse perversum : primo, si appe-
in pluribus adimpletur. Sed non omnes tatatur beatitudo non vera; secundo, si
æqualiter optant felicitatem, nec major quærat per media improporcionata.

Prov. ii, 11.

DIONYSIUS. — Ad istud ex dictis Aristo- B
telis, Thomas, Albertus, Ægidius aliique habendo aut obtinendo, se reputat felicitati
concorditer dicunt, quia ut septimo dicitur viciniorum : quoniam bonum additum bo-
Ethicorum, in ordine appetibilium seu no facit magis appropinquare bono perfe-
agendorum ita se habet finis sicut prin- cto, quod est beatitudo. Hinc quælibet
cipium in speculabilibus. Quumque in appetitio et operatio in beatitudinem ordi-
omni genere, id quod est primum et ma- natur. Non tamen quælibet recta est, quia
ximum, causa sit posteriorum; ideo sicut ad hoc quod voluntas sit recta, duo exi-
cognitio primi principii in speculabilibus guntur : unum, quod habeat debitum fi-
est causa cognitionis conclusionum, sic nem; aliud, ut per proportionata et debita
appetitio finis est causa appetendi cetera media tendat in illum. Quamvis autem
euncta quæ sunt ad finem : quumque omnia desideria referantur ad beatitudi-
beatitudo sit finis vitæ humanæ, quidquid nem, tamen contingit desiderium utroque
voluntas appetit facere, ad beatitudinem C modo esse perversum : primo, si appe-
refert et ejus desiderio agit. Quod et ex- tatatur beatitudo non vera; secundo, si
perimentaliter constat. Nemo etenim quærat per media improporcionata.

*Cf. I. XXV,
p. 395 Bels.*

JOANNES. — Quæro ergo, an omnes ap-
petant naturaliter beatitudinem veram. Vi-
detur quod imo : quia si omnes appe-
tunt beatitudinem, ergo aut veram, aut
falsam [non falsam, quoniam verum bo-
num est quod nos beatos vere efficit.]

DIONYSIUS. — Hanc quæstionem atque
materiam tractat B. Augustinus tertio-
decimo de Trinitate satis diffuse, et Magister
quarto Sententiarum. Ad quam Bonaven-
tura in Scripto quarti compendiose re-
spondet : Duo sunt (dicens) quæ pariunt
appetitum, videlicet, convenientia appe-
tibilis, et indigentia appetentis. Quumque
rationalis anima creata sit ad imaginem
et similitudinem Dei, capax est sufficien-
tissimi boni; et per hoc invenit in eodem
convenientiam magnam. Ipsa etiam in se
et ex se nullatenus sufficit sibi; ac per
hoc est in ea indigentia grandis. Ideo dico,
quod anima veram beatitudinem natura-

dist. 49.

Gen. i, 26.
27.

liter appetit. Et si instes : ergo et eam A cognoscit, quia ut frequenter asserit Augustinus, nemo potest diligere quod ignorat. Dicendum, quod duplex est instinctus ad bonum : unus ad bonum in generali, alter in speciali. Similiter duplex est appetitus. Dictamen ergo boni in generali, venit ex cognitione naturali : et quantum ad hoc, non est error. Dictamen vero in speciali hujus aut illius boni, non est omnino ab habitu naturali, sed etiam per subsumptionem factam a ratione deliberante : atque in hoc potest error accidere. Similiter de B appetitu intelligendum est. Omnes itaque habent appetitum veræ beatitudinis in generali : similiter habent cognitionem beatitudinis veræ in generali, utputa quod sit bonum sufficiens ; verum sufficientiam illam quidam constituunt in divitiis, alii in deliciis, alii in bono increato. Quod autem tam multi consecutione felicitatis privantur, contingit per accidens ex fragilitate naturæ, imbecillitate intellectualitatis humanæ corruptioneque fomitis, ac variis causis intrinsecis et extrinsecis quibus homo inclinatur et trahitur ad peccata, quæ sola felicitatem impediunt.

JOANNES. — Quum voluntas sit libera, quomodo verum est, quod non potest non velle beatitudinem ?

Cf. t. XIX, p. 128 D et s. DIONYSIUS. — Nulla potentia potest ferri in suum objectum, nisi sub objectali ratione objecti. Quumque objectum appetitus sit bonum, objectum vero voluntatis sit bonum intellectum, id est intellectualiter cognitum, non potest appetitus neque voluntas aliquid velle, nisi sub ratione aliqua boni ; nec in hoc inest ei libertas aliter se habendi : imo in hoc voluntas est quædam natura, et instar naturæ est operans. Libere tamen tendit in beatitudinem talem aut talem. Nec ad veram libertatem requiritur posse in utrumque oppositorum in omnibus : alioqui Sancti in patria, qui ita sunt confirmati in bono quod nullatenus queunt se inde avertere, liberi non essent, imo nec ipse superbeatissimus Deus, qui vere liberrimus est.

JOANNES. — Cur ergo quidam Peripatetici dicunt in Deo voluntatem non esse, nec ipsum libere operari ad extra, sed potius necessitate naturæ ?

DIONYSIUS. — Albertus in commentario *Cf. t. XX, p. 604 D' et s.* suo super librum de Causis, narrat quod Peripateticorum præcipui, Aristoteles, Avicenna, Averroes, Algazel, Theophrastus, dicunt voluntatem non esse in Deo ; sed hoc parum est ponderandum, quoniam philosophi illi hoc dicunt non de voluntate immobilis complacentiæ, quæ utique est in Deo, sed de voluntate indigentæ, et appetentiæ perfectionis non habitæ, quæ superperfectissimo Deo non convenit. Porro, quod dixerunt Deum operari ad extra necessitate naturæ, fuit erroneum. Non tamen intellexerunt hoc sic, quasi non ageret sapientialiter et intellectualiter, quum et Avicenna testetur, quod sola prima causa agit pure liberaliter, et Algazel fateatur, quod emanatio creaturarum a Creatore comparetur emanationi donorum a datore, et artificiatorum ab artifice ; sed quod prima causa videns quam bonum et condecens sit, quod ipsa bonitatem suam communicet, non potest hoc non facere. Propter quod etiam opinabantur mundum ab æterno fuisse. Nihilominus Plato, qui ceteris fuit divinior, in primo Timæi clarissime loquitur, quod Dei voluntas sit omnium rerum causale atque fontale principium.

JOANNES. — De his amplius sciscitari non audeo, ne prolixitate excedam ; sed descriptionem felicitatis quam Philosophia inducit, cupio explanari. Nempe, quum felicitas sit actio, imo simplex et optima actio, non videtur esse status, nec aggregatione completa.

DIONYSIUS. — Status quamdam quietationem importat ; et quia per felicitatem mens quietatur et immobilitatur in summo bono, felicitas status vocatur : nam et actus qui est felicitas, non consistit in motu, sed quiete. Quamvis etiam felicitas, quantum ad suam essentiam, sit actio simplex, multa tamen ad eam concurrunt ac

pertinent : nec enim contemplatio sine dilectione, nec e contra, neque utrumque simul sine delectatione ad felicitatem sufficeret. Idei-
 reo ad hoc immundum, dicitur : status omnium bonorum aggregatione perfectus.

Postremo, verbis istis Boetii circa principium hujus prosæ prolatis, « Omnis mortalium cura, quam multiplicium studiorum », etc., concordat quod in exordio Ethicorum ait Philosophus : Omnis ars et omnis doctrina et actus et delectio, bonum quoddam appetere videtur. Ad perfectionem enim omnia moventur naturaliter et salutem : propter quod bene dicitur bonum, quod omnia appetunt. Idei-
 reo in ipso tanquam in fine adepto, omnis motus et desiderium quietantur.

Rursus his consonat quod in Collationibus Patrum abbas Moyses anachoreta diseruit : Omnes (inquiens) disciplinæ ac artes, omnisque professio et institutio, *σκοπὸν*, id est destinationem, et *τέλος*, id est proprium finem, sortitæ sunt. Intellectualis igitur creaturæ conversatio habet *σκοπὸν* seu destinationem, id est quamdam perfectionem finalem, ad quam ordinantur cetera exercitia ejus, quæ est finis ejus interior in hac vita, utputa, puritas cordis, seu contemplatio Dei sincera ; et *τέλος*, id est beatitudinem objectalem, de qua dicta sunt plura.

Præterea his concordant theoremata Proeli in quibus testatur, omne quod procedit ab alio, converti ad id a quo procedit, et præsertim omnem intellectum creatum, ad primum et increatum intellectum converti, in quo ejus perfectio felicitasque consistit. Hinc in Elementatione theologica Proclus disseruit : Omne causatum manet in sua causa, et procedit ab ea, et ad ipsam convertitur ; itemque : Omnis (inquit) conversio, per similitudinem efficitur eorum quæ convertuntur, ad id ad quod convertuntur. Et rursus in alio theoremate sapientissime fatur : Appetibile omnibus est intellectus divinus et primus, et procedunt

A omnia ab intellectu ; et totus mundus ab intellectu substantiam habet, et ad intellectum illum stat incessanter conversus, a quo indesinenter dependet et conservari desiderat.

Hinc etiam omnis mentis creatæ (imo et omnis creaturæ) perfectio est suo Creatori in aliquo ordine assimilari : in qua assimilatione sita est creatæ mentis felicitas, prout hoc Thomas in Summa contra gentiles, libro tertio, per multa ostendit cap. 19 et capitula. Unde et super quartum Sententiarum, distinctione quadragesima nona : Secundos (ait) motores ordinari oportet in finem primi motoris per dispositionem eis impressam a primo motore : ut dum anima movet manum, et manus baculum, et baculus aliquem cædit. Sed hoc distat in motibus naturalibus et violentis, quod in motibus violentis, impressio relieta a primo motore, in secundis motoribus est præter naturam eorum, propter quod operatio sequens est laboriosa ; in motibus vero naturalibus, impressio talis est naturalis C in secundis motoribus, propter quod operatio sequens exstat conveniens. Unde in libro Sapientiæ habetur, quod Sapientia Sap. viii, disponit omnia suaviter, quoniam unaquæque res ex natura sibi divinitus indita, tendit in id ad quod ex divina providentia ordinatur. Quinque cuncta procedant a Deo in quantum est bonus, ideo cuncta creata, secundum impressionem a Creatore acceptam, inelinantur in bonum appetendum secundum modum suum, quatenus sic in rebus inveniatur circulatio D quædam, dum egredientia a bono revertuntur in bonum. Hæc demum circulatio in quibusdam creaturis perficitur, in aliis remanet imperfecta : in intellectualibus namque perficitur, quæ cognoscendo ac diligendo convertuntur in Deum ; in aliis non. Hinc constat, quod nullus possit appetere miseriam, neque malum culpæ, nec malum pœnæ, nec mortem, nisi sub ratione alicujus boni, ad minus apparentis. Sic enim damnati appetunt mortem et prorsus non esse, in quantum mors et

non esse apprehenduntur ut terminus tantæ calamitatis ac pœnæ.

Cf. p. 215
A', 289 B',
etc. Quemadmodum autem tactum est sæpe, ex nunc dictis edocemur, in solo summo, incommutabili, incomparabili, superopu-

A lentissimo, superdeliciosissimo et superhonorabilissimo bono, in quo gloria infinita, potestas immensa, felicitatem nostram constituere, quærere, stabilire, atque in ipso indesinenter mente quiescere.

METRUM II

Quantas rerum flectat habenas
Natura potens, quibus immensum
Legibus orbem provida servet
Stringatque, ligans irresoluto
Singula nexu, placet arguto
Fidibus lentis promere cantu.
Quamvis Pœni pulchra leones
Vincula gestent, manibusque datas
Captent escas, metuantque trucem,
Soliti verbera ferre, magistrum;
Si cruor horrida tinxerit ora,
Resides olim redeunt animi,
Fremituque gravi meminere sui;
Laxant nodis colla solutis,
Primusque lacer dente cruento
Domitor rabidas imbuit iras.
Quæ canit altis garrula ramis
Ales, caveæ si clauditur antro,
Huic licet illita pocula melle

Largasque dapes, dulci studio
Ludens hominum cura ministret;
Si tamen arcto saliens tecto,
Nemorum gratas viderit umbras,
Sparsas pedibus proterit escas,
Silvas tantum mœsta requirit,
Silvas dulci voce susurrat.
Validis quondam viribus acta,
Pronum flectit virga cacumen;
Hanc si curvans dextera remiserit,
Recto spectat vertice cœlum.
Cadit hesperias Phœbus in undas;
Sed secreto tramite rursus
Currum solitos vertit ad ortus.
Repetunt proprios quæque recursus,
Redituque suo singula gaudent;
Nec manet ulli traditus ordo,
Nisi quod fini junxerit ortum,
Stabilemque sui fecerit orbem.

ARTICULUS VII

ELUCIDATIO METRI HUIUS SECUNDI.

Cf. p. 301
D'. QUOD in præhabita prosa dixit Philosophia, magnam valde esse vim et proprietatem naturæ, nec ad oppositum assuefieri, in versibus istis metricè canit. In quibus ordo et sensus verborum est:

* cantu Placet mihi Philosophiæ promere, id est declarare, *versu* * arguto, id est versibus

B istis artificiosis, ponendo singulare pro plurali (seu « versu », id est congerie versuum horum), *fidibus lentis*, id est chordis flexibilibus, utputa pedibus versuum horum morosis, ut melius intelligantur, *quantas habenas* (id est quam multa vincula regitiva, seu colligantias) *rerum natura*

potens flectat, id est, ordinatis motibus servet. Et potest per naturam potentem, auctor nature omnipotens intelligi, omnibus naturam naturalesque vires ac proprietates, cursum ac ordinem tribuens et conservans; et item, natura naturans ac naturata, puta intelligentiæ et causæ cœlestes, quæ inferiorum sunt productivæ, prout in libro de Causis habetur de prædictis his: quæ ibidem contra fidei veritatem contenta sunt.

« Placet » etiam mihi « promere » *quibus legibus*, id est ordinationibus ac præceptis (juxta illud in Psalmo, Statuit ea in sæculum sæculi, præceptum posuit, et non præteribit; atque in Jeremia, Si leges cœlo et terræ non posui: ut supra sæpius ac plenius est allegatum), natura *provida*, id est, providentialiter agens, et sapientissima in se ipsa, loquendo de natura naturante, intelligentiaque quæ est agens infallibile et non errans, *servet*, id est, manuteneat in esse et cursu ac ordine suo, *orbem immensum*, id est mundum valde magnum: quia a Deo prorsus incircumscripso decuit produci universum prægrande. De quo in Ecclesiastico legitur: Quæ est anima mea in tam immensa creatura? Quod est quasi magna domus sui auctoris, de qua accipi potest illud Baruch: Quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus! Magnus, et non habens finem. Verumtamen, quum impossibile sit creaturam Creatori æquari, oportuit mundum in se esse finitum, et per consequens suo Creatore infinite incomparabiliterque minorem, quia finiti ad infinitum nulla est comparatio. Ideo respectu Creatoris, etiam totum universum est tanquam pulvisculus et arenula minima, ita quod non solum de terræ elemento, verum etiam de toto universo, verificatur illud libri Sapientiæ: Tanquam momentum stateræ, sic est ante te, Domine, orbis terrarum, et tanquam gutta roris antelucani.

Denique, de hoc universo, seu potius de toto mundo sensibili seu materiali,

A habuerunt quidam philosophi, præsertim Platonici cum principe suo Platone, opinioniones non parum mirabiles, asserentes totum hunc mundum esse animatum et animal maximum. Unde in primo Timæi loquitur Plato: Nec fas (id est decens) erat bonitati præstanti (videlicet Deo) quidquam facere nisi pulchrum; eratque certum tantæ Divinitati, nihil eorum quæ sequuntur hebes dumtaxat nec intelligens, esse melius intelligente, intellectum vero non nisi animæ provenire. Hæc igitur reputatione intellectu in animo posito, anima quoque in corpore collocata, totum animantis mundi ambitum cum veneranda illustratione composuit: ex quo apparet sensibilem mundum animal esse intelligens divinæ prudentiæ sanctione. Hoc idem asserit Proclus Platonius in Elementatione theologiae, theoremate centesimo sexagesimo sexto: Ipse (inquiens) mundus animatus est, et intellectum habens. Hinc tertio decimo de Civitate Dei, capitulo septimodecimo, Augustinus disseruit: Animam mundi Plato dixit a centro terræ usque ad cœli summum diffundi et extendi per numeros musicos, ut sit mundus iste animal maximum, beatissimum, sempiternum, cujus anima perfectam sapientiæ felicitatem teneret, et proprium corpus non relinqueret. Cujus etiam animalis quatuor magnas partes esse asseruit quatuor elementa. Insuper decimo de Civitate Dei recitat Augustinus quemadmodum Plotinus Platonius posuit tres principales substantias, videlicet patrem, et *νοῦν*, ac animam mundi. Verum ista erronea sunt censenda, non solum secundum inviolabilem sanctæ fidei veritatem, sed item secundum veram philosophiam, et juxta Peripateticorum doctrinam, prout etiam S. Thomas in Summa contra gentiles, libro secundo ac tertio, efficaciter ac rationaliter probat.

Stringatque, id est, quibus legibus ipsa natura connectat omnia, redigendo ea in unum ordinem universi, *ligans singula*, id est, ipsas creaturas consocians atque

Ps. cxiix,
6.

Jer. xxxiii,
25.

Cf. p. 279
A.

Eccli. xvi,
17.

Baruch iii,
24, 25.

Sap. xi, 23.

confœderans, *nexu irresoluto*, id est in-
 dissolubili nodo ac vinculo coordinatio-
 nis : prout supra, quinto metro libri pri-
 mi, est diffuse expositum, quo habetur,
 Omnia certo fine gubernans; ac aliis locis.
 Hinc Philosophia probat per quatuor si-
 milia seu exempla quod dictum est : et
 primo in animali gressibili, puta leone.
Quamvis leones Pœni, id est Africæ seu
 Africani (nam Africanus alio nomine di-
 citur Pœnus : inde dicitur bellum Puni-
 cum, id est Africanum), *gestent vincula*
pulchra, id est collaria, quæ eorum collis
 imponuntur ut mansuescant seu reprimantur
 a sua feritate, et *captent*, id est,
 assidue capiant, *escas datas eis manibus*
magistri eos domantis et custodientis, me-
tuantque magistrum eos domantem truce-
cem, id est eis crudelem, *soliti ferre*, id
 est pati, *verbera ab eodem*. Tamen *si*
cruor tinxerit ora horrida, id est, si ipsi
 terribiles leones comederint carnes qua-
 rum cruore ipsorum ora madefiant, *re-*
deunt animi olim resides, id est, naturales
 eorum crudelitates et corda ferocia, quæ
 ante a sua quiescebant ferocia, renovantur
 (imo et si sanguinem videant, mox quasi
 furere et sævire incipiunt : nempe per
 esum carniū sanguinisque adspectum
 renovatur eorum crudelitas, ut scribit So-
 linus), *fremituque gravi*, id est ingenti
 terribilique rugitu, *meminere sui*, id est,
 propriæ naturæ recordantur, per effectus
 suos ostendendo se esse leones; *laxant*
colla, id est, colla sua liberant a vincu-
 lis, rumpendo collaria et erigendo propria
 colla, *nodis solutis*, id est catenis seu
 vinculis illis confractis; et *domitor ille*
leonum lacer, id est dilaniatus, *dente cru-*
ento, id est dentibus leonum sanguine
 tinctis, *primus imbuat*, id est explet, seu
 materialiter docet propria laceratione, *iras*
rabidas leonum, id est leones adhuc ira-
 cundos consistere et rapaces.

Consequenter ad idem subjungitur se-
 cundum exemplum in animalibus volati-
 libus. *Ales garrula*, id est avicula quasi
 loquax, *quæ canit*, id est cantat, *ramis*

altis, super quos sedet, *si clauditur antro*
caveæ, id est domuncula, *licet cura homi-*
num ludens, id est, quamvis sollicitudo
 habentium avem hujusmodi, « ludens »,
 id est, solatium habens cum ea, *ministret*,
 id est exhibeat, *Inic avi pocula illita mel-*
le, id est mellita, *dapesque largas*, id est
 fercula copiosa, hoc est quæcumque ali-
 menta suæ naturæ convenientia, *studio*
dulci, id est blanda diligentia et conatu;
si tamen ipsa avis saliens tecto arcto, id
 est stricto domicilio suo, *viderit umbras*
nemorum gratas, id est loca silvestria sibi
 accepta, *proterit pedibus*, id est, calcando
 contemnit, *escas sparsas*, id est fusas in
 sua domuncula; *mæsta*, id est, ipsa avis
 quæ fuit tristis, coarctata in cavea illa, *re-*
quirit tantum silvas, ubi cum labore in-
 venit simplicia necessaria suæ vitæ, magis
 amans libertatem volando, quam abun-
 dantiam in clausura, *susurrat*, id est, mo-
 dulando canit, *voce dulci silvas*, id est
 loca arborea. De hoc Cyrillus in suis Pro-
 verbiis fabulariter quidem et moraliter
 C introducit, quemadmodum vulpes cernens
 simiam ridiculose vestitam et catenula ir-
 retitam, de gloria sui vestitus intumescen-
 tem, irrisit eandem quod non attendit se
 illo vestitu magis derisam quam vestitam,
 ac ipsa catena libertate privatam, quam
 animalia cuncta desiderant.

Sequitur exemplum tertium in vege-
 talibus. *Virga acta*, id est mota deorsum,
viribus validis, id est cum magna vio-
 lentia, *quondam*, id est ante, *flectit ca-*
cumen, id est altitudinem suam, *prorum*,
 id est deorsum ad humum. Verumtamen *si*
dextera curvans hanc, id est virgam, fle-
 ctendo eam deorsum, *remiserit*, id est, suæ
 naturæ dimiserit eam, cessando a violen-
 ta depressione, ipsa virga *spectat cælum*,
 id est, mox sursum se elevat, *vertice recto*,
 id est statura erecta, ut est suæ naturæ.

[Subditur quartum exemplum.] *Phæbus*,
 id est sol, *cadit*, id est, cadere videtur,
in undas, id est aquas, *hesperias*, id est
 occidentales. Sic namque videtur stantibus
 in ripa maris, prout hoc supra expressum

Cf. p. 47 et expositum est frequenter. Sed vertit, id est mutat, rursus, id est de mane, currum ad ortus solitos, id est ad consuetos « ortus » sursum versus orientem, tramite secreto, id est per viam in sua sphaera sub zodiaco nobis occultam, juxta illud Ecclesiastæ : Oritur sol, et occidit, et ad locum suum revertitur; ibique renascens, gyrat per meridiem, et flectitur ad aquilonem. Hinc juxta philosophos atque astronomos, hoc fieri dicitur sub circulo obliquo, sub quo et omnes planetæ moveri dicuntur.

Eccle. i. 5, 6.

Consequenter, ex his particularibus exemplis generale documentum infertur, quod scilicet omnia naturaliter redeunt ad id quod eorum naturis conveniens est. *Quæque, id est entia euneta, repetunt, id est, iterum petunt et renovant, proprios recursus, id est operationes et motus sibi connaturales, dum suæ dimittuntur naturæ nec aliunde impediuntur; singulaque gaudent, id est, naturalem complacentiam seu convenientiam habent, secundum quod Sapientia dicitur omnia suaviter disponere, reditu suo, id est reditione ad connaturalia sibi, præsertim dum per violentiam impediuntur; dum vero a Deo miraculose aliter disponuntur, hoc proprie non est contra sed supra naturam eorum. Nec ordo traditus, id est habitudo et lex seu proprietas creaturis a Deo impressa et naturaliter data, manet ulli, id est, inviolate perseverat in aliquo ente, nisi quod ortum, id est principium suum, junxerit fini, id est, pervenerit per suam operationem ad finem propter quem factum est, tendendo in finem illum quantum in se est, feceritque orbem sui stabilem, id est circularem cursum suæ congruentem naturæ, redeundo secundum modum sibi possibilem ad fontem suæ processions, id est ad causale principium a quo productum est, quemadmodum in Elementatione sua loquitur Proclus : Omne procedens ab aliquo secundum essentiam, ad id convertitur a quo procedit. Et rursus in alio theoremate contestatur : Omne procedens ab aliquo et ad illud conversum,*

Sap. viii. 1.

circularem habet operationem. Hinc totus mundus et omnia quæ sunt, ad primam causam convertuntur, naturaliter, aut cognitive, aut intellectualiter. Propter quod asserit Proclus et auctor libri de Causis : Omnia entia procedunt ab una prima causa; et rursus : Omnis multitudo ab uno procedit, et redit ad illud. Sicque juxta divinum Dionysium, in omnibus est circulatio quædam.

*De D.
nom. c.*

Præterea, præinductis concordat quod super illud Danielis, Misit Dominus angelum suum, et conclusit ora leonum, scribit Hieronymus : Non est feritas leonum mutata, nec eorum ablata natura, sed divina virtute repressa, et ora eorum obstructa, ne læderent Dei Prophetam.

Dan. vi.

Verum his objici potest, quod scriptum est alibi : Omnis natura bestiarum et voluerum et serpentium domita est et domantur omnia a natura humana, id est humana arte atque industria, ut Albertus et Nicolaus de Gorra exponunt. Quocirca loquitur Beda : Legimus in Plinio immanissimam aspidem in Ægypto a quodam patrefamilias domitam, quæ de caverna sua quotidie exiens, a mensa illius suam accepit annonam. Legimus item, scribente comite Marcellino, mansuetam tigridem ab India Anastasio principi missam. Sic et leo beneficii exhibitione domatur. — Ad quæ respondendum videtur, quod animalia multa aliquid habent disciplinabilitatis, ita quod assuefieri possunt paulatim ad aliqua quæ prima facie videntur eorum naturæ contraria : quæ tamen si sibi ipsis dimittantur, ad pristina revertuntur, aut subito, aut paulatim; atque faciliter provocantur agere quod eorum est naturæ. Sic denique elephantus maxima bestia, arte capitur, domatur et informatur, ut et regem adoret. Sic igitur prædicta omnia concordantur. In supernaturalibus vero et miraculosis operibus, naturalia frequenter divina virtute ac ministerio angelorum a suis naturalibus actionibus suspenduntur : sicut dum martyres sancti neque ab ignibus neque a feroeissimis bestiis lædebantur.

Jacob.

D

ARTICULUS VIII

PERTRACTATIO EJUSDEM METRI MYSTICA.

AMPLIUS, juxta allegoricum et tropologicum sensum, per orbem immensum designatur universalis Ecclesia toto orbe diffusa, quam Christus Deus natura naturans, evangelicis legibus regit; ac diversa genera hominum ex omni tribu, gente et lingua, in unum populum christianum et in unum ovile ac unum gregem redigit, adunat ac servat, ipsosque electos indissolubili caritatis nexu constringit et ordinate gubernat, prout istud jam supra frequenter est mystice explanatum.

Insuper, per leones intelliguntur uno modo homines superbi et feroces, qui per gratiam Christi et evangelicæ legis jugum mitescunt. Qui si propter sua demerita deserantur a gratia, protinus sæviunt sicut ante, et contra suos superiores insurgunt, quorum increpationes et disciplinam antea verebantur, et juxta quorum dispositionem jejunabant et abstinebant ac reficiebantur: qui ruptis obedientiæ vinculis, omnia secundum voluntatem propriam contumaciter operantur. — Præterea, diversi homines secundum diversitatem vitiorum suorum, diversarum bestiarum nominibus exprimuntur. Unde in Isaia de diversis vitiosis hominibus ad Christum conversis et in ejus ovili cum virtuosis concorditer commorantibus ac desuper reformatis, legitur prophetatum: Habitationis lupus cum agno, et pardus cum hædo accubabit, vitulus et ovis et leo simul morabuntur.

Amplius, per garrulam avem intelligi potest persona mundana et vaga quæ conversa clauditur antro: in quo nisi ad Dei timorem et ad spiritualem amorem ac vitiorum horrorem atque ad mundi contemptum se dederit, cito sanctæ religionis

rigorem fastidiet, et ipsam sui clausuram detestans, quamvis in claustro sufficienter, imo et abundanter reficiatur, spiritualibus quoque alimoniis, saluberrimis sacramentis salutaribusque doctrinis abundet, de monastici tecti areto prosiliens, ad loca mundana sibi accepta redibit. De qualibus in secunda sua Canonica beatissimus Petrus: Melius (ait) illis erat non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum reverti. Contingit enim illis illud veri proverbii: Canis reversus ad vomitum suum; et, Sus lota in volutabro luti.

At vero per virgam violenter incurvatam ac depressam, intelligitur cor superbum, non vere, sed fecte, ambitiose aut servili timore se foris humilians, juxta illud in Ecclesiastico: Est qui nequiter se humiliat, et interiora ejus plena sunt dolo. Quod dum sibi ipsi relinquatur, aut honorem præsentiamve consequitur, insipienter extollitur, et perdit se ipsum, et quantum in ipso est, etiam sibi commissos. De quo in libro Job scriptum est: Vir vanus, in superbiam erigitur; et tanquam pullum onagri, se liberum natum putat. De cujus perditione rursus apud Job affirmatur: Si ascenderit usque ad cælum superbia ejus, et caput ejus nubes tetigerit, tanquam sterquilinum in fine perdetur, et velut somnium avolans non invenietur.

Præterea, per solem in aquas hesperias corruentem, significatur quicumque vir perfectus, juxta illud Ecclesiastici: Homo sanctus in sapientia manet ut sol. Qui cadit in aquas, dum variis tribulationibus, tentationibus adversitatibusque pulsatur, vexatur, obruitur, sicut dixit Apostolus: Supra modum gravati sumus. Veruntamen

II Petr. II,
21, 22.

Prov. XXVI,
11.

Ecclesi. XXIX,
23.

Job XI, 12.

Ibid. XX,
6-8.

Ecclesi. XXXII,
12.

II Cor. I, 8.

Cf. p. 281
A, etc.

Is. XI, 6.

non superatur : imo implet illud Jacobi, *Jacob. 1, 2.* Omne gaudium existimate, fratres, quum in diversas tentationes incideritis. Imo denuo oritur, et ad alta conscendit, contemplan- do divina in adversis more sibi solito, sicut in prosperis.

A nil ordinatum, nisi principium suum junxerit suo fini, ordinemus nos ipsos et generationem nostram carnalem ac spiritualem seu baptismalem, ad Dei honorem et beatificum finem : ad quem indesinenter tendamus, fervide adspiremus efficaciterque gradiamur.

Postremo, quoniã nihil est perfectum,

PROSA III

VOS quoque, o terrena animalia, tenui licet imagine, vestrum tamen principium somniatis, verumque illum beatitudinis finem, licet minime perspicaci, qualicumque tamen cogitatione prospicitis : eoque vos et ad verum bonum naturalis ducit intentio, et ab eodem multiplex error abducit. Considera namque, an per ea quibus se homines adepturos beatitudinem putant, ad destinatum finem valeant pervenire. Si enim vel pecunia, vel honores, ceteraque, tale quid afferunt cui nihil bonorum abesse videatur, nos quoque fateamur fieri aliquos horum ad- eptione felices. Quod si neque id valent efficere quod promittunt, bonisque pluribus carent, nonne liquido falsa in eis beatitudinis species deprehenditur?

Primum igitur te ipsum qui paulo ante divitiis affluebas, interrogo : Inter illas abundantissimas opes nunquamne animum tuum concepta ex qualibet injuria confudit anxietas? — Atqui, inquam, tam libero me fuisse animo quin aliquid semper angeret, reminisci nequeo. — Nonne quia vel aberat quod abesse non velles, vel aderat quod adesse noluisse? — Ita est, inquam. — Illius igitur præsentiam, hujus absentiam desiderabas. — Confiteor, inquam. — Eget vero, inquit, eo quod quisque desiderat. — Eget, inquam. — Qui vero eget aliquo, num est usquequaque sibi ipse sufficiens? — Minime, inquam. — Tu itaque hanc insufficientiam plenus (inquit) opibus sustinebas? — Quidni? inquam. — Opes igitur nihilo indigentem sufficientemque sibi facere nequeunt : et hoc erat quod promittere videbantur. Atqui hoc quoque maxime considerandum puto, quod nihil habeat suapte natura pecunia, ut his a quibus possidetur invitis nequeat auferri. — Fateor, inquam. — Quidni fateare, quum eam quotidie valentior aliquis eripiat invito? Unde enim forenses querimoniam, nisi quod vel vi vel fraude a nolentibus pecuniæ repetuntur ereptæ? — Ita est, inquam. — Egebit igitur, inquit, extrinsecus petito præsidio, quo suam pecuniam quisque tueatur. — Quis id, inquam, neget? — Atqui non egeret eo, nisi possideret pecuniam quam posset amittere. — Dubitari, inquam, nequit. — In contrarium igitur relapsa res est : nam quæ sufficientes sibi facere putabantur opes, alieno potius præsidio faciunt indigentes. Quis autem modus est quo pellatur divitiis indigentia? Num enim divites esurire nequeunt? Num sitire non possunt?

Num frigus hibernum pecuniosorum membra non sentiunt? Sed adest, tu inquires, opulentis quo famem satient, quo sitim frigusque depellant. Sed hoc modo consolari quidem divitiis indigentia potest, auferri penitus non potest: nam si hæc hians semper atque aliquid poscens, opibus expletur*, maneat necesse est quæ possit expleri. Taceo quod naturæ minimum, quod avaritiæ nihil satis est. Quare si opes nec submovere indigentiam possunt, et ipsæ suam faciunt, quid est quod eas sufficientiam præstare credatis?

ARTICULUS IX

ELUCIDATIO PROSÆ HUIUS TERTIÆ.

AB hoc loco deinceps in hoc tertio libro prosequitur Philosophia diffusius, quod in nullo quinque præfatorum, hoc est, nec in divitiis, nec in honore, nec in potestate, nec in fama, neque in voluptatibus consistat felicitas. Quod quamvis jam ante evidenter ostensum sit, nihilo minus adhuc plenius demonstrat: siquidem in hoc libro eadem satis sæpe reiterantur, quia ut ait Salvator, Ex abundantia cordis os loquitur. Philosophia autem ex ferventi compassionis affectu hic consolatur afflitum Boetium, et sub ejus persona unumquemque virum catholicum sapientem multipliciter tribulatum: cui non sufficit ut semel aut bis consolatoria audiat verba, sed ea sibi frequenter sunt ineuleanda, quousque invaleant prævaleantque in ipso. Sic in Prophetis, in libro Psalmorum, in libro Job, in libris Sapientialibus, eadem sub aliis verbis aut sub alia forma verborum sæpius repetuntur, non nugatorie, sed utiliter valde. Jam ergo Philosophia iterum probans quod in divitiis nequaquam beatitudo existat, ait:

Vos quoque, o terrena animalia, id est, o homines terrenis atque carnalibus magis quam cœlestibus ac divinis intenti: sicut saeratissimus Joannes Baptista deprompsit, Qui de terra est, de terra loquitur. Quocontra de electis suis discipulis loquitur Christus: De mundo non sunt, sicut et

ego non sum de mundo. Sic et in prima sua epistola, de reprobis iniquis sanctus fatur Joannes: Ipsi de mundo sunt; id eo de mundo loquuntur, et mundus eos audit. *Tenui licet imagine, vestrum tamen principium somniatis*: id est, vos « somniatis », hoc est, instar somniantium imperfecte et obscure apprehenditis, summum bonum, quod est « vestrum principium » effectivum et creativum: a quo, juxta Philosophum, omnibus derivatum est esse et vivere. De quo, theoremate undecimo, loquitur Proelus: Omnia entia procedunt ab una prima causa; et theoremate duodecimo: Omnium entium principium et prima causa est bonum. Hinc, ut in Joanne legitur, Christus interrogatus a Judæis, Tu quis es? respondit: Ego sum principium, qui et loquor vobis. Somniatis ergo principium vestrum « imagine tenui », id est debili mente, in qua consistit Dei imago: quæ etiam Dei imago vocatur.

Prospicitisque, id est intelligitis, finem illum verum beatitudinis, id est « verum illum » beatificum « finem », qui est obiectaliter ipsemet Deus, formaliter vero beatifica visio ejus, *cogitatione qualicumque*, id est aliquantula, *licet tamen*, id est quamvis, *minime perspicaci*, id est clara et intuitiva. Nempe, ut dictum est, omnibus naturaliter inserta est eognitio exsi-

Math. XII,
4.

Joann. III,
31.
Ibid. XVII,
16.

* non ex-
pletur

Joann. IV,
5.

Joann. VIII,
25.

Cf. p. 297
C.

stendi Deum : quod per naturalem rationem a diversis diversimode (hoc est magis et minus) cognoscitur, secundum quod unus est alio ingeniosior, seu magis exercitatus in philosophia; scitur quoque ex fama communi, et a simplicibus per fidem et per Scripturas. Qui autem sunt illuminati dono sapientiæ ac ceteris donis, elarius Deum cognoscunt, etiam contemplatione et gustu interno. Perfecti vero et sancti, in hoc mundo Deum cognoscunt et superbeatissimam Trinitatem, fide illuminata rationibus credendorum purificatæque mentis intelligentia, atque per mysticam theologiam et ferventissimam caritatem. Hinc ad insinuandum quam generaliter Deus cognoscatur ab omnibus tempore evangelicæ legis, prædictum est a

Jer. XXXI.
34. *Jeremia* : Non docebit ultra vir fratrem suum, dicens, Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me, a minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus. *Isaias* quoque ait : Repleta est terra scientia Domini.

Eoque, id est propter hoc, vos et ad verum bonum naturalis ducit intentio, id est, naturalis inclinatio trahit vos ad desiderium summi boni, ac veræ felicitatis, loquendo de ea in generali, et ab eodem multiplex error abducit, sicut ex-

Cf. p. 207
C et 8. Peccata quippe, errores et passiones a summa bonitate ac prima veritate elongant.

Is. LIX. 2. juxta illud *Isaiæ* : Iniquitates vestræ diviserunt inter vos et Deum vestrum.

Hebr. IV. 13. Propter quod Deus, qui ubique est præ-

Prov. XV.
20. sensus, dicitur longe esse ab impiis, non locali distantia, sed dissimilitudine. Unde

nono de Civitate Dei loquitur *Augustinus* : Nulla est alia a Deo longinquitas, nisi ejus dissimilitudo. Ideo recte disseruit sanctissimus *Isaias* : Iste omnis fructus, ut auferatur peccatum. Sola namque peccata impediunt nos a gratia et profectu, juxta illud *Jeremiæ* : Peccata vestra prohibuerunt bonum a vobis.

Consequenter Philosophia probat propositum, hortans *Boetium*, ino et quemlibet

A hominem, ad considerandum hoc ipsum. *Considera numque, an per ea quibus se homines adepturos beatitudinem putant, ad destinatum finem, id est ad præintentionem felicitatem, valeant pervenire.* Hæc consideratio utilis est et salubris, ad veram spectans prudentiam, ad quam *Salomon* nos hortatur : Posside sapientiam, posside prudentiam, et custodiet te; arripe illam, et exaltabit te : glorificaberis ab ea, quum eam fueris amplexatus; dabit capiti tuo augmenta gratiarum, et corona inelyta proteget te.

Si enim vel pecunia, vel honores, ceteraque, utputa potestas, fama, voluptas, tale quid afferant*, id est, talem ac tantam perfectionem et sufficientiam præstiterint, cui nihil bonorum abesse videatur homini sapienti non devianti; nos quoque fateamur fieri aliquos horum adeptione felices, quum dictum sit, felicitatem esse statum omnium bonorum aggregatione perfectum. Quod si neque id valent efficere quod promittunt, id est, si hæc temporalia nequeunt dare hominibus veram et salubrem sufficientiam contentantem, quæ omne malum pænæ ac culpæ excludat, bonisque pluribus carent, id est, multæ perfectiones, virtutes et bonitates eis desunt, quæ non comprehenduntur in eis, ut sunt spiritualia animæ bona, a quibus magis impediunt, nonne liquido falsa in eis beatitudinis species deprehenditur? id est, utique a bene considerante cognoscitur « liquido » seu aperte, quod in illis sit falsa apparentia felicitatis : falsum enim est signum quod præ tendit et designat id quod non est. Dicuntur quoque illa terrena felicitatem promittere materialiter : quoniam sunt materia ex cujus consideratione homines insipientes beatitudinem sibi præsumunt invenire in illis.

Primum igitur te ipsum qui paulo ante divitiis affuebas, interrogo, id est, quæro primo a te ipso qui ante exilium abundasti divitiis : Nunquamne anxietas, id est afflictio doloris aut mœroris, concepta ex qualibet injuria, id est quacumque

offensa, *confudit*, id est turbavit, *animum* A *tuum inter opes illas abundantissimas*, id est valde copiosas? Ad quod respondet Boetius: *Atqui, inquam*, id est, pro certo dico, *reminisci nequeo*, id est, non valeo recordari, *me fuisse tunc tam libero animo*, id est mente ita tranquilla, *quin semper*, id est omni die aliqua hora, *angerer aliquo**, id est, angustiarer et turbarer aliqua adversitate, cura, formidine, displicentia aut remorsu. Ex hac responsione Philosophia ulterius sciscitatur: *Nonne* (supple, id contigit) *quia vel aberat quod* B *abesse non velles*, id est, quia defuit tibi quod optasses adesse, *vel aderat quod adesse noluisses?* Respondet Boetius: *Ita est, inquam.*

Ex quibus Philosophia concludit: *Illius igitur præsentiam, hujus absentiam desiderabas*, id est, optabas præsentiam boni amati, et cupiebas absentiam seu carentiam mali quod detestaberis. — *Confiteor, inquam*, id est, ego Boetius istud concedo. Ex eadem quippe radice procedit aliquid velle et amare, et ejus oppositum nolle C atque odire, ut in libro LXXXIII Quæstionum asserit Augustinus. Imo omnes animæ affectiones ac passiones aliquid profluunt ex amore. Nempe ex hoc quod aliquid amo, in ejus præsentia et possessione delector, in ejus amissione contristor; dum illud non habeo, ipsum desidero; si ipsum tanquam possibile æstimo, spero, alioqui inde despero. Et hoc Thomas in prima secundæ magis declarat. Hinc etiam sancti Patres testantur universa peccata ex privato ac improbo sui amore D oriri, quo amat se homo in se, et non in Deo.

— *Eget vero, inquit, eo quod quisque desiderat*: id est, Philosophia inquit, Unusquisque indiget re illa quam acquirere optat. — *Eget, inquam*, id est, ego Boetius concedo, quod eget re illa. Ad quod Philosophia subjungit: *Qui vero eget aliquo, num est usquequaque*, id est omni modo, *sibi ipse sufficiens?* — *Minime, inquam* ego Boetius, id est, nequa-

quam sibi in se exstat sufficiens. — *Tu itaque, o Boeti, inquit Philosophia, sustinebas hanc insufficientiam*, id est paupertatem et indigentiam istam, quando adhuc eras *plenus opibus*, id est abundans terrenis divitiis? — *Quidni? inquam*: id est, ego Boetius dico, Quid aliud quam hoc consequens est?

Ex quibus Philosophia infert conclusionem principalem intentam. *Opes igitur nihilo indigentem sufficientemque sibi facere nequeunt*, id est, ex hoc sequitur, quod divitiæ non valent hominem facere nulla re indigentem, neque sibi in se sufficientem. *Et hoc erat quod promittere videbantur*, id est, divitiæ videbantur promittere homini, et ipsum assecurare de hoc, quod eas habendo, aliis rebus non indigeret.

Subjungit Philosophia: *Atqui*, id est pro certo, *hoc quoque maxime considerandum puto* (et tangitur hic ratio secunda ad idem: quoniam id sufficientiam nequit præstare, quod auferri valet suo possessori, ipso invito; et talis est pecunia: quæ ratio tacta est sæpe), *quod nihil* cf. p. 226 B, 230 D. *habeat suapte natura pecunia*, id est, « quod pecunia nihil habeat » ex propria sua « natura », *ut his a quibus possidetur invitis nequeat auferri*: est enim quid pure corporale, ideo potest violenter auferri. — *Fateor, inquam* ego Boetius. Ad quod Philosophia: *Quidni fateare*, id est, quid aliud ageres in hoc, nisi quod hoc verum esse concederes, quod patet ad oculos, sicut subjungitur, *quum eam quotidie valentior aliquis eripiat invito*, ut patet in spoliatore? *Unde enim forenses querimoniam*, id est querelæ et impetitiones quæ fiunt in foro judiciali contentioso, *nisi quod vel vi vel fraude a nolentibus pecuniæ repetuntur ereptæ*, id est, « nisi » ex hoc « quod pecuniæ ereptæ », id est ablatae seu detentæ, vel violentia vel dolo, a non volentibus, requiruntur? — *Ita est, inquam* ego Boetius. Et Philosophia: *Egebit igitur, inquit, extrinsecus petito præsidio, quo suam pecuniam quis-*

* *angeret aliquo* aliquid

q. XXXIII, a. 4.

que tueatur, id est, quilibet possessor pecuniæ indigebit « præsidio petito extrinsecus », id est auxilio aliunde postulato, quo defendat suam pecuniam : nam et reges per suos ministros et alia munimenta custodiunt suos thesauros. — *Quis id, inquam, neget?* id est, ego Boetius dico, quod nemo possit rationabiliter hoc negare. Ad quod subdit Philosophia : *Atqui*, id est certe, *non egeret eo* tali auxilio, *nisi possideret pecuniam*, id est opulentiam, quam posset amittere. — *Dubitari, inquam* ego Boetius, *nequit*.

Ex quibus Philosophia concludit : *In contrarium igitur res relapsa est* : id est, pecunia induxit et fecit oppositum ei quod facere promittebat. *Nam quæ sufficientes sibi favere putabantur opes*, id est, facultates seu pecuniæ, de quibus putavit possessor earum quod facerent eum sibi ipsi sufficientem, *alieno potius præsidio faciunt indigentes* eos a quibus possidentur.

Deinde tertia ratio ad idem subjungitur. *Quis autem modus est quo pellatur divitiis indigentia?* id est, non potest modus aliquis rationabiliter assignari, quo indigentia totaliter per divitias expellatur. *Num enim divites esurire nequeunt?* id est, numquid opulenti non possunt esurire? *Num sitire non possunt?* Quasi dicat : Utique ipsi possunt esurire atque sitire, sicut et pauperes. *Num frigus hibernum pecuniosorum membra non sentiunt?* id est, imo utique corpora divitum affliguntur frigore hiemali : quod vocatur hibernum, ab Hibernia, quæ est regio frigida valde.

Deinceps Philosophia solvit instantiam quam contra hoc facere posset Boetius. *Sed adest, tu inquires*, id est, tu forsitan dicēs, « Adest » *opulentis quo famem satient, quo sitim frigusque depellant*, id est, divites habent facultates et opes per quas evadant indigentias istas, quoniam habent in promptu vestes et alimenta. Ad quod Philosophia respondet : *Sed hoc modo consolari quidem divitiis indigentia*

potest, id est, inopia seu defectus sive afflictio potest taliter per divitias refoveri, relevari, atque ad tempus expelli, *aufferri penitus non potest* quin redeat tempore suo et casu multiplici. *Nam si hæc semper hians atque aliquid poscens, opibus expletur**, id est, « si » indigentia ista « semper » optans et parata recipere id quo eget, « atque aliquid poscens », id est, ad postulandum inducens, satiatur, *maneat necesse est quæ possit expleri*, id est, ob hoc oportet ut adhuc remaneat in potentia

B indigentia aliqua quæ valeat satiari : quotidie enim renovantur defectus isti. *Taceo quod naturæ minimum, quod avaritiæ nihil satis est* : hoc est, « Taceo », id est, non nisi breviter exprimo, « quod naturæ satis est », id est sufficit, « minimum », id est valde modicum (quemadmodum alibi dictum est, Natura paucis minimisque contenta est); « avaritiæ » vero « nihil » satis : quia ut Salomon loquitur, Avarus non implebitur pecunia.

Ex his infertur : *Quare*, id est propter quod, *si* (pro quia) *opes nec possunt submovere*, id est penitus tollere, *indigentiam*, sicut probatum est : imo ut Seneca protestatur, Multo ditior minusque indigens ac sufficientior sibi est, qui permotica habens, contentatur eisdem, quam qui plurima habens, cupit et alia. Paupertas vero spontanea, est opulentia maxima, cui promittitur regnum cælorum : quæ electi Dei ditantur, sicut dixit Apostolus, Altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum. Talis fuit sanctus atque doctissimus ille Pierius, Christi sacerdos, apud Alexandriam olim degens, rebus pauperrimus, vita et mente mundissimus, doctor Ecclesiæ incomparabilis, atque ad christianæ sapientiæ philosophiam expeditissimus. *Et ipsæ suam faciunt*, id est, « ipsæ » opes « faciunt », id est, adducunt et causant, indigentiam « suam » : quia dives indiget aliorum auxilio, quo suas tueatur divitias, ne auferantur sibi invito. Hinc teste B. Gregorio, sicut hydropicus potando, sibi sitim

* non expletur

Cf. p. 231 A.

Eccle. v, 9.

Math. v, 3.

II Cor. vii, 2.

multiplicat; ita avarus congregando sibi A irrationabilis est illa credulitas qua putat pecunias, cupiditatem suam magis accendit: quæ quo magis accenditur, tanto plus a caritate facit distare. *Quid est quod eas sufficientiam præstare credatis?* id est, A irrationabilis est illa credulitas qua putatis quod divitiæ sufficientiam præsent, quum nihil conferat quod non habet. Verumtamen quotidianas indigentias quasdam ad tempus repellunt.

METRUM III

Quamvis fluente dives auri gurgite
 Non expleturas cogat avarus opes,
 Oneretque baccis colla Rubri littoris,
 Ruraque centeno scindat opima bove;
 Nec cura mordax deserit superstitem,
 Defunctumque leves non comitantur opes.

ARTICULUS X

DECLARATIO METRI HUIUS TERTII.

HIC Philosophia metrice pandit quod B prosaice jam deprompsit, videlicet, in divitiis non sufficientiam, sed inquietudinem, curam, timorem, fallaciam esse. Est itaque sensus:

Quamvis dives avarus cogat, id est, simul agat seu congreget, *opes non expleturas*, id est non satisfacturas cupidinem ejus: et hoc dico *gurgite auri fluente*, id est, dato quod profunditas maris assidue ejiceret aurum, sicut ebullit et ejicit aquam; et quamvis *oneret colla*, id est humeros, *baccis*, id est gemmis, *littoris Rubri*, quia in illis littoribus magis inveniuntur; et quamvis *scindat*, id est aret, *rura opima*, id est agros pingues, *bove centeno*, id est centum bobus: attamen *nec cura mordax*, id est sollicitudo mentem corrodens ac pungens, *deserit superstitem*, id est, non recedit ab avaro vivente, nisi forsitan Deo præveniente ac inspirante vere pœniteat; et *opes leves*,

id est terrenæ, celeriter transeuntes, ac modicæ dignitatis parvique valoris, *non comitantur defunctum*: juxta illud in Psalmo, Relinquent alienis divitias suas; et, Homo quum interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria ejus. Verum ut in Apocalypsi habetur, Opera illorum sequuntur illos. Unde et Job ait: Dives quum dormierit, nihil secum auferet; apprehendet eum quasi aqua inopia. Hoc est quod in Psalmo cantamus: Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis. Imo de earum abusu ratio requiretur districta. Propter quod in libro Job perhibetur: Divitias quas devoravit, evomet, et de ventre illius extrahet eas Deus.

Denique his concordat quod sanctus ait Bernardus super psalmum Qui habitat: Cupiditas radix iniquitatis, ex cordis inedia et oblivione procedit, quod ideo terrenis inhiat, quia oblitum est comedere

Ps. XLVIII, 11.
Ibid. 18.

Apoc. XIV, 13.

Job XXVII, 19, 20.

Ps. LXXV, 6.

Job XX, 15.

1 Tim. VI, 10.

Ps. CI, 5.

panem suum, panem lacrimarum et compunctionis, et minime meditatur cœlestia. Infelicitas in cupiditate, quia non felicitas, ut putatur. Quid enim? Si forte alieni in terrenarum rerum affluentia videatur concupita felicitas arridere, eo ipso infelicior est, quo magis illam amplectitur: divitiarum insatiabilis amor longe amplius desiderio suo animam torquet, quam eam suo refrigeret usu. Hinc demum in Proverbiis suis ait Cyrillus: Totum officium opulentiæ mundialis, in tribus assiduis vitiis et in uno continuo tormento consistit, videlicet, in insatiabili cupiditate, in in-

quieta rapacitate, in illiberalitate continua, et in timiditate perpetua. O infelicissimæ mundiales divitiæ, omni studio detestandæ, quarum dilectio cupiditas, acquisitio rapacitas, possessio illiberalitas, et conservatio timiditas est! Quid cupiditate scelestius, quid rapacitate iniquius, et illiberalitate deformius, atque timiditate molestius?

Hinc igitur aspernemur terrena; et quo corpore nobilior est anima, tanto ardentius satagamus animam locupletare virtutibus, quam exteriorem hominem rebus caducis.

PROSA IV

SED dignitates honorabilem reverendumque, cui provenerint, reddunt. Num vis ea est magistratibus ut utentium mentibus virtutes inserant, vitia depellant? Atqui non fugare, sed illustrare potius nequitiam solent. Quo fit ut indignemur eas sæpe nequissimis hominibus contigisse. Unde Catullus licet in curuli Nonium sedentem, strumam tamen appellat. Videsne quantum malis dedecus adjiciant dignitates? Atqui minus eorum patebit indignitas, si nullis honoribus inclarescant. Tu quoque num tandem tot periculis adduci potuisti ut cum Decorato gerere magistratum putares, quum in eo mentem nequissimi scurræ delatorisque respiceres? Non enim possumus ob honores reverentia dignos judicare, quos ipsis honoribus judicamus indignos. At si quem sapientia præditum videres, num posses eum vel reverentia, vel ea qua præditus est sapientia, non dignum putare? Minime. Inest enim dignitas propria virtuti, quam protinus in eos quibus fuerit adjuncta transfundit: quod quia populares facere nequeunt honores, liquet eos propriam dignitatis pulchritudinem non habere. In quo illud est animadvertendum magis: nam si eo abjectior est quo magis a pluribus quisque contemnitur, quum reverendos facere nequeat quos pluribus ostentat, despectiores potius improbos dignitas facit. Verum non impune: reddunt namque improbi parem dignitatibus vicem, quas sua contagione commaculant. Atqui* ut agnoscas veram illam reverentiam per has umbratiles dignitates non posse contingere, sic collige. Si quis multiplici consulatu functus, in barbaras nationes forte devenerit, venerandumne Barbaris honor faciet? Atqui si hoc naturale munus dignitatibus foret, ab officio suo, quoquo gentium, nullo modo cessarent: sicut ignis ubique terrarum, nunquam tamen calere desistit. Sed quoniam id eis non propria vis, sed hominum

* Atque

fallax annectit opinio, vanescunt illico quum ad eos venerint qui dignitates eas esse non æstimant. Sed hoc apud exterarum nationes. Inter eos vero apud quos ortæ sunt, non * perpetuo perdurant. Atqui præfectura*, magna olim potestas, nunc inane nomen est, et senatorii census gravis sarcina. Si quis quondam populi curasset annonam, magnus habebatur : nunc ea præfectura quid abjectius? Ut enim paulo ante diximus, quod nihil habet proprii decoris, opinione utentium nunc splendorem accipit, nunc amittit.

* num
* prætura

Si igitur reverendos facere nequeunt dignitates, si ultro improborum contagione sordescunt, si mutatione temporum splendere desinunt, si gentium æstimatione vilescunt, quid est quod in se expetendæ pulchritudinis habeant, nedum aliis præstent?

ARTICULUS XI

EXPOSITIO HUIUS PROSÆ QUARTÆ.

PRÆCEDENTI prosa Philosophia ostendit, quod felicitas in divitiis non consistat; hic probat, quod nec in dignitatibus, potestatibus, neque honoribus.

Sed dignitates honorabilem reverendumque, cui provenerint, reddunt : id est, quamvis in divitiis non consistat felicitas, forsitan tamen dices et opinaberis, quod prælaturæ et « dignitates » seu præsidentiæ reddant hominem cui inhæserint « honorabilem », quantum ad exteriorem honoris exhibitionem, et « reverendum », id est reverentia dignum, quantum ad mentis iudicium et affectum. Istud, secundum quosdam, negative atque ironice dicitur, quasi dicat : Dignitates istud non faciunt in veritate, quamvis aliqui ita existiment. Huic expositioni videtur consonare quod subditur. *Num vis ea est magistratibus ut utentium mentibus virtutes inserant, vitia depellant?* id est, numquid dignitates et officia sortita sunt hanc vim ut habeant gratiam et virtutes sibi annexas, et eas secum inducant, ita quod cordibus officiatorum ac præsentium ingerant eas, ac vitia ipsa abstergant? quasi dicat, Non. Dignitates enim, prælaturæ at-

que officia, sunt dona gratiæ gratis datæ, quæ bonis ac malis, electis ac reprobis sunt communia, ut concorditer scribunt doctores super secundum et tertium Sententiarum, specialiter quoque Thomas in prima secundæ. Nam et Judas proditor fuit apostolus, Balaamque propheta. Hinc subdit :

Luc. vi, 16.

Num. xxii-xxiv.

Atqui, id est certe, non fugare, sed illustrare potius nequitiam solent, id est, dignitates et præsidentiæ non solent vitia extirpare, sed colorare, imo quodammodo dignificare, dum homo vitiosus ob suam præsentiam honoratur. Unde in Pastoralis sanctus ait Gregorius : Culpa in imitatione vehementer extenditur, dum iniquus qui præest, pro gradus sui eminentia in veneratione habetur. Quo fit, id est, ex qua re contingit, ut indignemur eas sæpe nequissimis hominibus contigisse, id est, indigne et ægre feramus quod dignitates istæ frequenter conceduntur hominibus vitiosis prorsus indignis. Et hæc indignatio potest esse bona, et ex caritate ac zelo justitiæ provenire, in quantum illi indigni sunt, et quia id cedit ad Dei inhonorationem, et plurimorum scandalum ac com-

Eccli. x, 2. munitatis jaeturam, quum in Ecclesiastico scriptum sit : Secundum judicem populi, sic et ministri ejus ; et qualis est rector civitatis, tales et inhabitantes in ea. Propter quod ait Gregorius : Dum rector per vitiorum abrupta graditur, grex hunc sequens, in perditionis profundum præcipitatur.

Unde Catullus licet in curuli Nonium sedentem, strumam tamen appellat : id est, ex hac causa ipse « Catullus », poeta Veronensis, nominavit virum iniquum nomine « Nonium, strumam », id est gibbum seu vile superfluum, quamvis Nonius ille sederet « in curuli », id est in sede sublimi, quia senator fuit aut consul. *Videsne*, id est, nonne consideras, *quantum malis dedecus adjiciant dignitates*, id est, quam magnam confusionem dignitates superaddant iniquis qui præsumunt? Quorum peccata vehementer gravantur ex altitudine officiorum : quia quo gradus est altior, eo ruina est major, ut ait Hieronymus ; atque ut asserit Gratianus, Graviora facit delicta dignitas delinquentis. Quemadmodum ridiculum esset, si omnino indoctus poneret se in cathedra ad docendum ; sic præsumptuosum, deforme ac stultum est, quod homo iniquus ponit se in solio judiciali ad judicandum, quum et teste Philosopho, judex debeat esse quasi viva lex et animata justitia. Quumque rex et princeps illitteratus, sit quasi asinus coronatus, quanto magis prælatus indoctus nec virtuosus? *Atqui minus eorum patebit indignitas, si nullis honoribus inclarerent*, id est, nullis officiis ac dignitatibus sublimentur : quia sic minus vitiosi consisterent. *Tu quoque num tandem tot periculis adduci potuisti* (id est, nunquam « tu », Boeti, « potuisti tot periculis » adversitatibusque circumdari aut involvi) *ut cum Decorato gerere magistratum putares*, id est, ut dignum duceres « gerere », id est exercere, « magistratum », id est consulis et senatoris officium, « eum Decorato », id est consule impio sic vocato, *quum in eo mentem nequissimi scurræ delatorisque respi-*

ceres, id est, quum per certa indicia, verba et opera, attenderes quod esset nequissimus, instar « scurræ » sen mimi, et accusatoris mendosi? Credibile est, quod duo isti iniqui fuerunt a Theodorico tyranno promoti : quorum nequitas atque consortia abhorrebat Boetius.

Non enim possumus ob honores reverentia dignos judicare, quos ipsis honoribus judicamus indignos, id est, propter dignitates et officia non valemus iniquos præsidentes reputare « reverentia dignos » et venerandos, quos propter eorum facinora arbitramur « indignos ipsis » suis officiis.

At si quem sapientia præditum videres, id est, si conspiceres « quem », id est aliquem, « præditum », id est ornatum, « sapientia », *num, id est numquid, posses eum vel reverentia, vel ea qua præditus est sapientia, non dignum putare?* id est, non posses rationabiliter judicare illum esse indignum « reverentia », quæ ei debetur ratione sapientiæ suæ, juxta illud Ecclesiastici : In duobus contristatum est cor meum : vir bellator deficiens per inopiam, et vir sensatus contemptus. In quibus verbis innuitur, quod sicut viro bellatori, qui scilicet pugnat pro defensione patriæ (juxta illud Catonis, Pugna pro patria), seu pro æquitate aut bono communi, debetur sustentatio competens, et necessariorum provisio, sic sapienti reverentia. Unde et in libro Proverbiorum legitur : Pretiosi spiritus vir eruditus. Aut esse indignum « sapientia » ipsa quam habet : quoniam sapientia, quemadmodum et gratia et virtutes, dignificat formaliter suum subjectum ipso spirituali habitu seu actu quo perficitur, et formaliter loquendo de subjecto, ut est tale.

Minime, id est, nequaquam id dicere posses. *Inest enim dignitas propria virtuti*, id est, ex propria atque intrinseca ratione convenit virtutibus « dignitas », hoc est bonitas vitii expulsiva, gratifica, meritoria, ad beatitudinem introductiva : quod virtutibus infusis donisque Spiritus

Eccli. xxv
25, 26.

Prov. xvi
27.

Sancti præcipue competit. *Quam protinus in eos quibus fuerit adjuncta transfundit*, id est, « quam » dignitatem virtus confestim « transfundit » in homines quibus inest. Nam sicut albedo formaliter dealbat suum subjectum, ita quod non inest non albo; ita sapientia et virtutes sua dignificant bonificantque subjecta, sic quod non insunt neque inhærent nisi bonis et dignis hominibus, loquendo de vera et salubri sapientia, quæ vitiosis non inest, quum nec prudentia insit nisi virtuosis, secundum Philosophum. Unde dictum est

Sap. 1, 4. a Sapiente: In malevolam animam non introibit sapientia. *Quod quia populares facere nequeunt honores*, id est dignitates et potestates sæculares, nec etiam gratiæ gratis datæ, neque virtutes informes, quæ omnia stare possunt atque haberi eum peccato mortali, *liquet eos propriam dignitatis pulchritudinem non habere*, id est, constat quod hujusmodi potestates, dona, virtutes, et gratiæ gratis datæ, non gratum facientes, careant decore bonitatis expellentis peccatum, quæ est bonitas virtutis formata.

Consequenter Philosophia id probat, quoniam dignitates reddunt sua subjecta indigna potius despectiora ac viliora. *In quo*, id est in qua materia, *illud est animadvertendum magis: nam si* (pro quia) *eo abjectior est quo magis a pluribus quisque contemnitur*, id est, quoniam unusquisque est tanto « abjectior », saltem in cordibus cognoscentium ipsum, « quo magis a pluribus » juste despicitur, *dignitas facit potius improbos*, id est, ipsa « dignitas », officium seu honor popularis, « facit » homines pravos magis « improbos », id est detestabiliores, *quum nequeat eos facere reverendos quos ostentat*, id est, assidue ostendit, *despectiores*, id est viliores, *pluribus*, utputa his qui non habent hujusmodi dignitates, et tamen sunt boni, vel non ita mali sicut si essent in dignitatibus constituti. *Verum non impune*, id est, non sine talionis ultione hoc fit, quod scilicet dignitas sic vitiat hominem pravum. *Red-*

dunt namque improbi parem dignitatibus vicem, quas sua contagione commaculant: id est, improbi faciunt dignitatibus sicut dignitates faciunt improbis; nam sicut dignitates dehonorent et maculant improbos, ita econtra improbi reddunt ipsas dignitates minus venerandas, et suo modo spernendas. Verumtamen istud fit diversimode. Dignitates enim non sunt subjecta culparum, neque in se viles sunt, nec directe maculant improbos, quum sint quædam positiva bona ac Dei dona ac simplices formæ; subjecta vero dignitatum sunt vitiorum subjecta, et propria abusione, negligentia, perversitate fœdantur ac rei redduntur: cujus eventus occasiones sunt dignitates, quæ et ratione vilitatis sui subjecti, dicuntur vilescere atque fœdari minusque honorari.

Deinde tangitur ad idem probatio alia. *Atqui*, id est certe, *ut agnoscas veram illam reverentiam per has umbratiles dignitates non posse contingere, sic collige*, id est, ut certo cognoscas « veram reverentiam » quæ debetur virtutibus, non posse alicui provenire per dignitates transitorias et obscuras, quæ sunt potius umbræ cœlestium dignitatum quam veritates, adverte quod subditur.

Si quis multiplici consulatu functus, id est frequenter consul et officiatu effectus, quemadmodum Sylla et Marius, qui tamen pessimi erant, ut Orosius refert, *in barbaras nationes forte devenerit* (Barbari autem vocantur omnes præter Hebræos, Græcos et Latinos), *venerandumne Barbaris honor faciet?* id est, an « honor », utputa dignitas, « faciet » illum a Barbaris honorari? quasi dicat, Non. *Atqui si hoc naturale munus dignitatibus foret*, id est, « si hoc munus », videlicet facere aliquid venerabile, esset « naturale dignitatibus », *ab officio suo, quoquo gentium, nullo modo cessarent*, id est, dignitates nullatenus desisterent « quoquo gentium », id est quocumque loco habitationis hominum, « ab officio suo », id est ab hoc suo effectu; *sicut ignis ubique terrarum*, id est,

in quocumque fuerit loco, *nunquam tamen calere desistit*, id est, nunquam desinit in se calidus esse, seu calefacere, si habuerit calefactibile sibi approximatum : quod enim est alicui proprie naturale, est ab ipso inseparabile. *Sed quoniam id eis non propria vis, sed hominum fallax annectit opinio*, id est, quia facere aliquid esse honorabile, « non annectit », id est, non confert, « eis » dignitatibus « propria vis », id est naturalis proprietas, « sed opinio hominum fallax », qui exteriora magis quam intrinseca pensant ; ipsæ dignitates *vanescunt illico*, id est, mox spernuntur, *quum ad eos venerint qui dignitates eas esse non aestimant*, puta ad Barbaros, aut alios qui iguorant aut non putant eas esse dignitates. Ideo subditur : *Sed hoc apud exterarum nationes*, id est, ab alienis gentibus non reputantur aut non cognoscuntur dignitates territorii hujus. Imo nec jugiter durant in eadem urbe aut patria. Unde subjungitur :

Inter eos vero apud quos ortæ sunt, id est, inter quos primo institutæ sunt dignitates, *non perpetuo perdurant* : quod patet in particulari.

Atqui, id est pro certo, *præfectura, magna olim potestas*, id est, ipsa præfectura fuit quondam magna dignitas apud Romanos. Propter quod Symphronius præfectus, pater adolescentis qui S. Agnetem petiit sibi dari in conjugem, dixit se agere in fascibus præfecturæ, et ideo sibi non posse præferri etiam nobilissimum virum, ut narrat Ambrosius. *Nunc inane est nomen* : id est, dignitas illa Romæ cessavit, saltem D Boetii tempore ; et sic « nomen » præfecturæ fuit « inane », id est sine effectu et re significata : sicut nunc dicitur patriarcha Alexandrinus, prout in nomine illo designatur relatio. *Et senatorii census gravis sarcina*, hoc est, « sarcina census senatorii » est nunc « gravis », intelligendo per sarcinam onus illius officii : cui olim census et pensio annuatim dabatur, sicque fuit tunc officium honoratum ; postmodum vero factum est « sarcina gra-

vis » et periculosa, quoniam senatores apud imperatores et reges frequenter accusabantur, et varia sustinebant dispendia occasione officii.

Si quis quondam populi curasset annum, magnus habebatur : id est, officium annonatus fuit olim apud Romanos dignitas grandis. Romani quippe monarchiam tenentes, miserunt annuatim quosdam viros ad regiones sibi subjectas, ad recipiendum frumentum ab illis pro tributo : quod frumentum vocabatur annona ; et B qui præfuit viris id exsequentibus, fuit tunc eximiæ dignitatis. *Nunc ea præfectura*, id est illo officio, *quid abjectius est ?* Quia tempore Boetii quasi nullius fuit momenti. Porro præfectura aliquando proprie sumitur pro speciali officio, sicut et paulo ante ; sed in hac clausula capitur extense pro dignitate communiter, et per « ea » contrahitur ad annonatum.

Ut enim paulo ante diximus, quod nihil habet proprii decoris, id est, quod ex sua natura et propria ratione non habet decus et dignitatem (sicque « decoris » est hic media correpta : tamen potest legi media producta, quia jam dictum est, quod dignitas non habet propriam pulchritudinem), solum *opinionem utentium nunc splendorem accipit, nunc amittit*, id est, interdum honoratur, interdum contemnitur, ex varia « opinione » seu æstimatione « utentium » ipso nomine dignitatis, qui dum reputant eam, impendunt ei honorem, alias eam despiciunt. Alii exponunt : « opinione utentium » ipsa dignitate. Quod non videtur idoneum, quoniam juxta illorum opinionem non impenditur honor dignitati, sed juxta aliorum opinionem : quia nec honor est in honorato, sed in honorante ; jam quoque præhabitu est, quod fallax opinio hominum adjecit reverentiam dignitati.

Postremo epilogando Philosophia concludit : *Si igitur reverendos facere nequeunt dignitates*, id est, « si » (pro quia) « dignitates nequeunt » homines « facere

reverendos », sicut expositum est, *si ultro improborum contagione sordescunt*, id est, quum ultra hoc « sordescunt », id est vilipenduntur, « contagione improborum », id est ex vitiis habentium eas, *si mutatione temporum splendere incipiunt**, id est, ex variatione eorum quæ fiunt in tempore, « incipiunt » reputari et esse ponderis

Alicujus, *si gentium aestimatione vilescent*, quia a Barbaris contemnuntur, *quid est quod in se expetendæ pulchritudinis habeant* (id est, parum aut nihil pulchritudinis veræ veraciterque optandæ includunt), *nedum aliis præstent?* id est, nec aliis multum possunt conferre, quum nihil agat ultra proprium gradum.

ARTICULUS XII

DIFFICULTATUM HUIUS QUARTÆ PROSÆ PROPOSITIO AC DILUCIDA ABSOLUTIO.

JOANNES. — Circa hæc oritur mihi quæstio prima hæc : Videtur mihi Philosophia in tota hac prosa prætere non modo quod dignitas inexistens iniquis, non eos faciat reverendos, et quod ex dignitatibus suis non fiant digniores, sed viliores et magis despecti, imo et despectiores. Ex quibus sequi videtur, quod talibus non esset obediendum tanquam superioribus atque majoribus. Rursus, asserere quod dignitas non facit dignum, tale est ac si dicatur, quod sapientia non faciat sapientem, neque albedo album. Nonne accidens denominat subjectum suum? Et si dignitas non faciat homines reverendos, cur David in tantum venerabatur Saulem regem iniquum?

DIONYSIUS. — Bona et utilis est quæstio et argumentatio ista; et tangit Scripturam, quum gloriosus Archiapostolus in sua prima dicat epistola : Servi, subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis, sed etiam dyscolis. Insuper hæreticum esset pertinaciter affirmare, quod vitiosi prælati aut principes ratione suæ iniquitatis suas amitterent jurisdictiones, potestates, auctoritates aut dignitates, per quas et propter quas sunt honorandi tanquam vicarii Dei. Ad quod insinuandum scribit Apostolus ad Romanos: Reddite omnibus debita; cui timorem,

timorem; cui honorem, honorem. Prima quoque ad Timotheum : Qui (ait) sub jugo sunt servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur. Quod etiam de infidelibus et vitiosis dominis intellexit, ut Haymo et ceteri expositores concorditer protestantur. Unde ad Ephesios docet, etiam sæculari potestati ac dignitati sic esse obediendum : Servi (inquiens), obedite dominis carnalibus cum timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo. Hinc B. Bernardus loquitur in quodam sermone : Non sufficit ut prælatis nostris ad oculum obtemperemus, nisi cum promptitudine et reverentia cordis id faciamus. Quod si alicujus prælati conversatio tam reprehensibilis videatur ut dissimulari non posset, propter eum tamen a quo est omnis prælatio et potestas, est honorandus.

JOANNES. — Per hæc dubitationem meam auxisti, non solvisti, quia Philosophia videtur hic apertissime oppositum confirmare.

DIONYSIUS. — Duplex est dignitas, majoritas seu potestas : una prælationis, seu præsentia; alia conversationis et virtutum, seu meriti vitæ. Prima spectat ad dona gratiæ gratis datæ, ad quam pertinent gradus dignitatum et officiorum ac principatum ecclesiasticorum, ut super Angelicam hierarchiam Hugo de S. Victore

exponit. Secunda ad dona gratiæ gratum A adduntque quartam prærogativam, videlicet temporis. Philosophia testatur impios in dignitatibus positos, ex ipsis dignitatibus non esse majores, nec reverendos, nec digniores, sed viliores : vult dicere, quod ex dignitatibus illis non debetur nec convenit eis dignitas, veneratio, majoritas pertinens ad dona gratiæ gratum facientis, quæ debetur homini ratione virtutum ac merito fidei : non autem intendit negare quin ipsis conveniat dignitas administrationis et prælaturæ, ob quam etiam B venerandi sunt et obedientia digni, in quantum sunt Dei vicarii. Porro, secundum modum loquendi doctorum pro nunc, majoritas et dignitas in populo christiano, absolute loquendo, attenditur penes dona gratiæ gratis datæ, videlicet penes gradus prælationum, præsidentiarum, officiorum ac principatum ecclesiasticorum ; bonitas autem, penes perfectionem caritatis et gradus virtutum. Hinc malus prælatus ac princeps, major ac dignior est subdito virtuoso, non melior : imo subditus vir- C tuosus est melior illo, secundum glossam Decreti. Ideirco Durandus in Summa sua, libro secundo : Majoritas (ait) in tribus attenditur, utputa, in prærogativa ordinis, in prærogativa consecrationis, et in prærogativa dispensationis. Idem loquitur Raimundus, Joannes in Summa confessorum, et Bartholomæus in Summa Pisana ;

adduntque quartam prærogativam, videlicet temporis. JOANNES. — Bona, clara utilisque solutio, qua multa concordantur quæ prima fronte videntur contraria. Sed secundo oritur dubitatio mihi de eo quod dictum est, neminem esse indignum sapientia et virtutibus, quibus ex propria natura convenit dignitas, id est bonitas expulsiva iniquitatis. Nonne omnes indigni sumus tot et tantis donis ac beneficiis Dei, quum et sanctus Jacob patriarcha in Genesi fateatur : Domine, minor sum omnibus miserationibus tuis ? Cf. p. B.
Gen. x. 10.

DIONYSIUS. — De homine talia dona habente possumus loqui dupliciter. Primo, secundum se, nude seu materialiter : et ita indignus est eis. Sicque devoti et sancti frequenter testantur, se esse indignos gratia devotionis ac divinæ miserationis, quæ eis ubertim et benignissima Spiritus Sancti præventionem confertur. Secundo, formaliter, prout sunt talibus donis formati : sicque eis sunt digni, quoniam dona illa dignitatem eis intrinsicam et dignificationem qua subjectum efficiunt dignum, inseparabiliter ferunt secum. Sicque Alexander, Thomas, Bonaventura, Petrus, Richardus de Mediavilla, et alii, super secundum et tertium Sententiarum affirmant, quod dona gratiæ Cf. l. x. p. 318 C gratum facientis non conferuntur nec insunt indignis.

METRUM IV

Quamvis se Tyrio superbus ostro
Comeret, et niveis lapillis,
Invisus tamen omnibus vigebat
Luxuriæ Nero sævientis.
Sed quondam dabat improbus verendis
Patribus indecores curules.
Quis illos igitur putet beatos,
Quos miseri tribuunt honores ?

ARTICULUS XIII

ELUCIDATIO METRI HUIUS QUARTI.

IN hoc metro declarat Philosophia, metrica melodia, quod prosaice in prosa probavit præhabita. Estque ordo verborum :

Quamvis Nero imperator luxuriæ savientis, id est indomitæ, qua quasi nulli pepercit, *superbus se comeret*, id est, ornaret se, *ostro Tyrio*, id est purpurea veste (nam purpura tingitur in sanguine ostri, id est piscis sic nominati, qui in mari juxta Tyrum abundat : hinc purpura alio nomine vocatur ostrum), *et lapillis niveis*, id est gemmis candidissimis instar nivis ; *tamen omnibus invisus*, id est odiosus, *vigebat*, id est, in potestate vivebat : non quod boni invidabant ei aut oderant eum ut hominem, sed in quantum tam vitiosum ac pessimum. Sic enim et ipsi Deo odio sunt impius et impietas ejus. Et hoc est odium virtuosum, quo oditur

et culpa, et amatur persona : de quo ait Psalmista, Perfecto odio oderam illos. *Sed improbus*, id est pessimus ille Nero, *dabat quondam patribus verendis*, id est senatoribus, *curules indecores*, id est sedes et dignitates senatorum et consulum « indecores », id est inhonestas per abusum tanti tyranni, sicut in prosa proxime præcedenti expositum est.

Igitur quis putet (id est, nemo rationabiliter putare judicareve potest) *illos honores esse beatos*, id est illas dignitates esse felices in se aut beatificantes, *quos miseri*, id est infelices et pessimi, *tribuunt* ? In quibus verbis tangitur duplex ratio eorum in dignitatibus non consistit felicitas : prima est, quia impii et miseri, in quibus est miseria pœnæ et culpæ, habent eas ; secunda, quoniam tribuunt eas aliis, nec tamen beatificant illos.

Sap. xiv, 9.

PROSA V

AN vero regna regumque familiaritas efficere potentem valent ? Quidni, quando eorum felicitas perpetuo perdurat ? Atqui plena est exemplorum vetustas, plena etiam præsens ætas, qui reges felicitatem calamitate mutaverint. O præclara potentia, quæ ne ad conservationem quidem sui satis efficax invenitur ! Quod si hæc regnorum potestas, beatitudinis auctor est, nonne si qua parte defuerit, felicitatem minuat, miseriam importet ? Sed quamvis late humana tendantur imperia, plures necesse est gentes relinqui, quibus regum quisque non imperet. Qua vero parte beatos faciens desinit potestas, hac impotentia subintrat, quæ miseros facit : hoc igitur modo majorem regibus inesse necesse est miseriam portionem. Expertus sortis suæ periculorum tyrannus, regni metus pendentis supra verticem gladii terrore simulavit. Quæ est igitur hæc potestas, quæ sollicitudinum morsus expellere, quæ formidinum aculeos vitare nequit ? Atqui vellent ipsi vixisse securi, sed nequeunt : dehinc de potestate gloriantur. An tu potentem censes, quem

videas velle quod non possit efficere? Potentem censes, qui satellite latus ambit, qui quos terret, ipse plus metuit, qui ut potens esse videatur, in servientium manu situs est? Nam quid ego de regum familiaribus disseram, quum regna ipsa tantæ imbecillitatis plena demonstrem? Quos quidem regia potestas sæpe incolumis, sæpe autem lapsa prosternit. Nero Senecam familiarem præceptoremque suum, ad eligendæ mortis coëgit arbitrium. Papinianum diu inter aulicos potentem, militum gladiis Antonius * objecit. Atqui uterque potentia suæ renuntiare voluerunt: quorum Seneca opes etiam suas tradere Neroni seque in otium conferre conatus est. Sed dum ruituros moles ipsa trahit, neuter quod voluit effecit. Quæ est igitur ista potentia, quam pertimescunt habentes, quam nec quum habere velis, tutus sis, et quum deponere cupias, vitare non possis? An præsidio sunt amici quos non virtus sed fortuna conciliat? Sed quem felicitas amicum fecit, infortunium faciet inimicum. Quæ vero pestis efficacior ad nocendum, quam familiaris inimicus?

ARTICULUS XIV

ELUCIDATIO PROSÆ HUIUS QUINTÆ.

OSTENSO quod nec in divitiis, neque in honore et dignitate consistat felicitas, hic probatur, quod nec in principatu neque dominio, neque in familiaritate magnatum.

An vero regna regumque familiaritas efficere potentem valent? Hoc interrogative et negative legendum est. « An », id est, quæro utrum, « regna », id est regalia dominia et principatus terreni, « regumque familiaritas », id est singularis amicitia ac secretus convictus, favor et adsistentia principum, « valent » aliquem « efficere potentem » illa potentia quæ excludit possibilitatem incidendi miseriam? *Quidni?* id est, quid ad hoc poterit responderi, nisi quod jam ita sit? Hoc Philosophia ironice dicit, nam subdit: *quando eorum felicitas*, id est terrena prosperitas, *perdurat perpetuo*. Quasi dicat: Si hic immortaliter viverent in prosperitate, cum securitate illam non amittendi. Quod nequaquam ita se habet, quum in Ecclesiastico scriptum sit: Omnis potentatus brevis vita; sic et

A rex hodie est, et eras morietur. Hinc subditur:

Atqui, id est pro certo, *plena est exemplorum vetustas*, id est, antiqua historia plena est exemplis, *plena est etiam præsens avtas*, id est historia temporis hujus, *qui reges*, id est qui et quot reges ac principes, *felicitatem calamitate mutaverint*, id est, prosperitatem suam perdiderunt et miseri effecti sunt, vel bello vel morte aut captivitate sublatis, sicut in libro Job de Domino dicitur: Balteum regum dissolvit, et præcingit fune renes eorum. Verum de his allegata sunt superius multa: quæ non oportet repetere, sed prolixitatem vitare. Nam et difficiliora sequuntur, et harum sensus prosarum præhabitus est: idcirco pertranseundum.

Hinc de ista potentia exclamat ironice: *O præclara potentia regum ac principum sæculi hujus, quæ ne ad conservationem quidem sui satis efficax invenitur*, id est, quæ nec se ipsam potest diu servare in esse! Unde Alexandro Magno defuncto,

Eccli. x, 11, 12.

Job xii,

Cf. p. B¹, 1790 s.

unus philosophorum deprompsit: Heri Alexander multos a morte potuit liberare; hodie se ipsum ab ea non valuit præservare. Ideo recte dictum est a Baruch: Ubi sunt principes gentium, et qui dominantur super bestias terræ? Exterminati sunt, et ad inferos descenderunt. De quibus in Ezechiele frequenter habetur: Dederunt formidinem suam in terra viventium, et dormierunt cum his qui descendunt in lacum, ad terram ultimam. De qua sanctus Job ait: Dimitte me, ut plangam paululum dolorem meum, antequam vadam et non revertar, ad terram tenebrosam et opertam mortis caligine, terram miseræ et tenebrarum, ubi umbra mortis, et nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat. Hinc quoque primo Machabæorum, Mathathias dixit de Antiocho rege nequissimo: A verbis peccatoris ne timueritis, quoniam gloria ejus stercus et vermis; hodie extollitur, et eras non invenietur.

Præterea, ad idem probandum secunda subjungitur ratio. *Quod si hæc regnorum potestas, id est dominium temporalium territoriorum, beatitudinis auctor est, id est causa et datrix seu forma felicitatis, nonne si qua parte defuerit, id est, si potestas ista non extenderit se ubicumque se extendere posset, felicitatem minuat, miseriam importet?* id est, necessario sequitur, quod defectus illius potentiæ beatitudinem minuat, atque miseriam felicitati contrariam introducat: ubi etenim rei perfectio terminatur, ibi ejus imperfectio inchoatur. *Sed quamvis late humana tendantur imperia, id est regna mundi, quæ per septem climata, et per quatuor principales mundi plagas, Indiam, Asiam, Africam ac Europam, extenduntur, plures necesse est gentes relinqui, id est, adhuc necessario remanent aliquæ gentes, quibus regum quisque non imperet, id est, quibus nullus regum potuit imperare. Quod super Daniele aliosque Prophetas S. Hieronymus contestatur, Magister quoque in historiis, ac Josephus. Ideo, quod*

A in libro Esdræ primo loquitur Cyrus, Omnia regna terræ dedit mihi Deus cœli, et consimilia verba, per hyperbolen exponuntur. *Qua vero parte beatos faciens desinit potestas, id est, ubi « potestas » ista terrena finitur, quæ a quibusdam putatur felicitare potentem, hac, scilicet parte, impotentia subintrat, id est, inesse cognoscitur (impotentia namque videtur privatio aut negatio quædam, magis quam aliquid positivum), quæ miseris facit, eo modo quo negationes et privationes dicuntur aliquid agere, non effective et positive, sed suo modo formaliter, quemadmodum caligo obtenebrat aerem, cæcitas visum. Hoc igitur modo majorem regibus inesse necesse est miseræ portionem, id est, ex hæc ratione rite concluditur, quod « regibus » terræ plus miseræ insit quam felicitatis, sicut plus terræ est quo unusquisque eorum caret nec regnat, quam quod habet ac regit: imo nec Alexander Magnus obtinuit occidentem, nec omnes partes aquilones, nec Romani totum orientem; et si qui plus quam mediam terræ partem obtinuerunt, fuerunt perpauca.*

Sequitur ad idem probandum tertia ratio, sumpta ex particulari facto. *Expertus sortis suæ periculorum tyrannus, id est, Dionysius, rex crudelis, « expertus periculorum », id est per experientiam sciens pericula, « sortis suæ », id est suæ fortunæ seu partis, vel eventus quem metuit, regni metus pendentis supra verticem gladii terrore simulavit, id est, impius ille « simulavit », id est, figuravit et significavit, « metus », id est timores, « regni », id est, quos ipse habuit sibi similes habent in regnando, « terrore gladii pendentis supra verticem » ejusdem sibi familiaris. Nempe (ut legitur) Dionysius iste, quum esset rex potens et timeretur a multis, sæpius metuebat ac contristabatur. Interrogatus a fratre suo cur sic esset dispositus quum tantis abundaret divitiis et honore, respondit illi non verbis, sed rebus, faciens fratrem suum sedere ad mensam regalem, super quam jussit poni*

1 Esdr. 1, 2.

Baruch III, 16, 19.

Ezech. XXXII, 23 et seq.

Job X, 20-22.

1 Mach. II, 62, 63.

regii cibi ac potus copiam grandem, atque cum tenui filo faciens super fratris caput ense suspendi, admonens illum ut lætus epularetur. Qui respondit : Quomodo possum, quum me penetret gladii capiti meo imminentis formido? Respondit tyrannus : Talis est jugiter dispositio cordis mei.

Cf. p. 253
A' et s.
Job xv, 21.

De hoc superius allegata sunt multa : ut quod in libro Job legitur, Sonitus terroris semper in auribus impii, et quum sit pax, ille insidias suspicatur ; itemque, Angustia vallabit impium, sicut regem qui præparatur ad prælium. Hinc de talibus regibus et principibus Seneca fatur : Regibus pejus est multo plus quam servientibus, quoniam illi singulos timent, isti unum : et rursus : Multos timere debet, quem multi timent. Specialissime autem tyrannis est cor pavidum et suspectum, qui ab aliis sibi fieri præstolantur quod se aliis norunt fecisse.

Quæ est igitur hæc potestas, quæ sollicitudinum morsus expellere, quæ formidinum aculeos vitare nequit? quasi dicat : Misera est potius quam beata, et miseros faciens magis quam beatificans. « Quæ nequit » per se nec virtutem largitur « expellere », hoc est ad expellendum, « morsus », id est compunctiones, « sollicitudinum » inordinatarum, mundanarum, carnalium : de quibus in Proverbiis scriptum est, Expectatio sollicitorum peribit ; et Apostolus, Nihil (inquit) solliciti sitis. (Est autem alia sollicitudo, spiritualis et bona, quæ est ingens diligentia de pertinentibus ad salutem : de qua ad Ephesios ait Scriptura, Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.) « Quæ » etiam nequit « vitare aculeos formidinum », id est acutas afflictiones irrefrenatorum pavorum. De quibus loquitur Isaias : Quis tu, ut timeas ab homine mortali? Et Salvator : Nolite timere eos qui corpus occidunt. Est et alius timor bonus et optimus, timor utique initialis et castus, timor sanctus et filialis. De quo Isaias : Dominum (inquit) exercituum sanctificate : ipse pavor vester, et ipse terror vester. Quo ti-

Prov. xi, 7.

Philipp. iv, 6.

Ephes. iv, 3.

Is. li, 12.

Matt. x, 28.

Is. viii, 13.

A more jugiter formidamus ne Dominum Deum nostrum offendamus in aliquo, et ne separemur et abjiciamur ab eo.

Atqui vellent ipsi vixisse securi, id est, pro certo « ipsi » reges « vellent vixisse » et adhuc vivere eum securitate : quia ut in libro Proverbiorum legitur, Secura mens est quasi juge convivium. *Sed nequeunt* : 15.

quoniam sciunt sibi undique imminere pericula, tam ab his quibus injuriati sunt, quam ab aliis, qui verentur ne ab ipsis injurientur ; quoniam qui uni injuriatur, multis minatur. De talibus regibus atque principibus fertur in Job : Indicabit eis Deus opera eorum, quia violenti fuerunt. 9.

Dehinc de potestate gloriantur, id est, quamvis tot mala potestati adjuncta sunt, attamen « de potestate » sua inaniter « gloriantur », quemadmodum Nabuchodonosor, de quo in Daniele narratur : Rex ait, Nonne hæc est Babylon civitas magna, quam ædificavi in domum regni, in robore fortitudinis meæ, et in gloria decoris mei? Talibus Dominus loquitur apud Amos : Væ qui dicitis, Numquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua? 14.

Consequenter, ad idem inducitur ratio quarta. *An tu potentem censes, quem videas velle aliquid quod non possit efficere?* [quasi dicat Philosophia :] Potentem non potes talem rationabiliter judicare, potentem simpliciter, potestate ad felicitatem sufficiente, qui nec de jure nec de facto potest implere omne quod vult.

Potentem censes, qui satellite latus ambat, id est, multitudine ministrorum latera sua facit circumdari, ne ab adversariis invadatur? *Qui quos terret, ipse plus metuit*, id est, eos plus timet quos minando perterret, quam timeatur ab eis, a quibus veretur intoxicari, circumveniri, insidiis perimi? *Qui ut potens esse videatur, in servientium manu situs est*, id est, positus est in potestate ministrorum suorum, a quibus repente obrui possit? sicut in libris Regum aliisque historiis multoties factum describitur.

Præterea probat Philosophia, quod nec in familiaritate regum ac principum consistat felicitas. *Nam quid ego de regum familiaribus disseram*, id est dicam, nisi quod subditur, *quum regna ipsa tantæ imbecillitatis plena demonstrerem*, id est, jam evidenter probaverim ipsos regios principatus et reges esse tam imbecilles? *Quos quidem regia potestas sæpe incolumis, sæpe autem lapsa prosternit* : id est, « quos », scilicet servos familiares, « potestas regia incolumis », id est ipsi reges adhuc sani, frequenter occidit; « sæpe autem » hoc facit regia potestas « lapsa », id est adversis dejecta, seu morte prostrata, quemadmodum sanctus rex David in extremis suo successori ac filio Salomoni præcepit ut post mortem suam occideret ipsum Joab et Semei : quod David ut ordinarius atque legitimus iudex juste præcepit. De qua etiam re duo subduntur exempla.

Nero Senecam familiarem præceptoremque suum, ad eligendæ mortis coegit arbitrium : id est, « Nero » imperator compulit « Senecam familiarem suum », utpote consiliarium, et « præceptorem », id est magistrum, « ad arbitrium », id est iudicium seu voluntatem, « mortis eligendæ ». Seneca enim, vir moralissimus atque doctissimus, fuit instructor Neronis ante promotionem suam ad imperium, et tunc usque Nero simulavit se pium et doctum; promotus vero, cœpit ostendere quod in ejus latuit pectore. Quem Seneca cum modestia sæpe reprehendit : quod ille non ferens, et vultum Senecæ more solito erubescens ac metuens, exegit a magistro ut sibi ipsi eligeret genus mortis quod mallet.

Sequitur aliud exemplum. *Papinianum diu inter aulicos potentem, militum gladiis Antonius objecit*. Iste videtur fuisse Antonius collega Octaviani imperatoris, vir plurimum vitiosus : a quo (ut recitat Augustinus libro de Civitate Dei) Tullius, permittente Octaviano, fuit occisus. Habuitque Antonius iste sororem Octaviani

A uxorem, quam repudiavit, atque Cleopatram, reginam Ægypti, duxit in conjugem : ideo Octavianus insequabatur eum in Ægyptum, et fugere compulit; sicque Antonius fugiens, in ipsa fuga proprio gladio se peremit. Papinianus quoque existit unus de primis « inter aulicos », id est euriales, in aula Antonii : quem ipse Antonius jussit « gladiis militum » trucidari.

Atqui uterque potentiæ suæ renuntiare voluerunt, id est, tam Seneca quam Papinianus præbuit se paratum ad resignandum suum officium, quatenus vivere permetteretur. *Quorum unus Seneca opes etiam suas tradere Neroni seque in otium conferre conatus est* : id est, horum duorum unus, utpote « Seneca, conatus est etiam opes », id est divitias suas, « tradere », id est resignare, « Neroni, seque conferre in otium », id est dare se ad vitam contemplativam in eremo, ut mortem evaderet : juxta quod Satan ait in libro Job, Pellem pro pelle, et cuncta quæ habet homo, dabit pro anima sua, id est pro vita sua servanda. *Sed dum duos ruituros moles ipsa trahit*, id est, quum tyrannica ista potentia Antonii et Neronis, gravis instar molis ad sustinendum, « trahit ruituros », id est, jussit trahi præfatos duos ad mortem, *neuter quod voluit effecit*, id est, nullus eorum mortem evasit, resignando potentiam vel divitias suas tyrannis. Unde et in Proverbiis suis Seneca ait : Inimicitia potentium graves sunt. Salomon quoque ait : Fremitus leonis ira regis. Denique Seneca videns se mortem non posse evadere, ele-

Job II, 4.

Prov. XIX, 12.

Ex his Philosophia concludit : *Quæ est igitur ista potentia, quam pertimescunt habentes ?* id est, imbecillis et insufficientis est ista potestas, « quam » ipsi reges et principes « habentes, pertimescunt » etiam suos ministros. *Quam nec quum habere velis, tutus sis ?* id est, quum obti-

nere studueris, habendo familiaritatem ac participationem ipsius non « sis tutus » ab invasione ipsius potentiae; et quum deponere cupias, id est dimittere ipsam potentiam et potentem ac ejus familiaritatem et commissionem, attædiatus inquietudine officii et annexis periculis, vitare non possis? id est, non valeas resignare et declinare ipsam potentiam, sed potius ab ea occideris: vel si places principi, incurris ejus offensam ac ultionem recedendo ab eo.

Præterea, ex Scripturis copiose probatur quam incertus, fallax, mutabilis sit regum et principum favor. Quod et elare patuit in Aman, summo consiliario et secretario Assueri imperatoris: quem post maximam familiaritatem Assuerus jussit affigi patibulo, sicut in libro Esther scribitur. Sic et secundo Machabæorum narratur quemadmodum Antiochus rex præcepit præcipitari Menelaum in mortem, qui variis modis ac dolis nitetur acquirere regis familiaritatem. In domibus etiam regum sunt multi simulatores et callidi, qui frequenter concitant animos regum contra viros bonos et integros, quos opprimi et occidi procurant. Quod expertus, rex Assuerus ait: Multi aures principum simplices et ex sua natura alios æstimantes, callida fraude decipiunt. Communiter quoque homines in palatiis principum potius corrumpuntur quam in virtutibus crescant. Unde Seneca in suis ait Proverbiis: Si in clientela potentis aut principis perveneris, aut veritas aut amicitia est perdenda.

Postremo Philosophia declarat, quod nec illa amicitia sit multum curanda, quæ potentia aut divitiis, non virtute, acquiritur. An præsidio sunt amici, id est, utrum illi « sunt » veri et fideles « amici », præsidium, id est auxilium, tempore opportuno præstantes, quos non virtus sed fortuna conciliat, id est, quos ad amandum inducit non bonum honestum, ut similitudo virtutum et amor earum, sed ea quæ subjacent fortunæ, ut temporalis pro-

Asperitas, opulentia, voluptas? quasi dicat, Non: prout supra jam sæpe probatum est. Cf. p. 2. Unde et subditur: Sed quem felicitas amicum fecit, id est, qui ex prosperitate alterius ad ejus amorem inducitur, infortunium faciet inimicum, id est, adversitas dilecti faciet ab illius amore cessare: quia cessante causa, cessat ejus effectus.

Quæ vero pestis efficacior est ad nocendum, quam familiaris inimicus? id est, nulla res pestifera, infectiva, nociva, dispositior et potentior est ad nocendum, lædendum, decipiendum, quam hostis domesticus et adversarius tibi, sub specie amici cohabitans. A tali enim minus observat se homo: et ille magis applicatus et proximus est ad nocendum; actio autem fit per tactum. Talis vero inimicus est vitiosissimus, in tantum ut nono Ethicorum dicat Philosophus: Qui fingit se amicum et non est, pejor est illo qui fingit falsam monetam. Unde et Augustinus: Simulata (ait) æquitas, est duplex iniquitas.

Itaque amicitia contracta et fundata in bono delectabili et utili, ipsa delectatione seu utilitate cessante, decrescit; sed quæ fundatur in paritate virtutum, stabilis perseverat, nec per distantiam corporalem dissolvitur. Aliæ vero amicitia, cessantibus suis causis, deficiunt. Itaque detestemur enormissimum vitium amicitia fictæ, dupliciter et calliditatis vulpinæ: quia ut in Proverbiis suis Seneca loquitur, Malus ubi bonum se simulat, pessimus est; itemque: Deteriora sunt tecta odia, quam aperta; ideo minus te offendit loquens inimicus, quam tacens. Hoc est quod in Proverbiis dicitur: Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta odientis oscula. Et Psalmographus cecinit: Corripiet me justus in misericordia, et increpabit me; oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Porro de fictis illis amicis et domesticis hostibus loquitur Jeremias: Sagitta vulnerans est lingua eorum; in ore suo pacem cum amico suo loquitur, et occulte ponit ei insidias.

Esther iii.
1, 2; vii, 9,
10.

II Mach.
xiii, 3-8.

Esther xvi.
2, 6.

Prov. xx

6.

Ps. cxl,

Jer. ix,

METRUM V

Qui se volet esse potentem,
 Animos domet ille feroces,
 Nec victa libidine colla
 Fœdis submittat habenis.
 Etenim licet Indica longe

Tellus, tua jura tremiscat,
 Et serviat ultima Thule;
 Tamen atras pellere curas
 Miserasque fugare querelas
 Non posse, potentia non est.

ARTICULUS XV

EXPLANATIO METRI HUIUS QUINTI.

IN prosa mox præcedente, Philosophia A ostendit in principatu atque dominio non esse potentiam veram et salutarem, neque felicitatem. Hic docet in quo potentia talis consistat, utputa in vitiorum edomatione, passionum refrenatione, et sui ipsius virtuoso triumpho.

Qui, id est quicumque, *volet*, id est optabit, *se esse potentem* potentia spirituali, id est fortitudine animi omniumque vigore virtutum, quæ concatenatæ seu connexæ dicuntur, *ille domet*, id est, refrenet ac reformet, *animos feroces*, id est B irrationabiles animi motus, impetuosas animæ passiones, et specialiter affectiones pietati, caritati suavitateque spiritus repugnantem, videlicet amaritudinem, indignationem, iram, elationem, invidiam, crudelitatem, quum in Ecclesiastico dicatur, Non est sensus ubi abundat amaritudo; et rursus, Cor durum male habebit in novissimo. Salomon quoque ait: Qui ad indignandum facilis est, erit ad peccandum proclivior. Hinc iterum protestatur: Melior est patiens viro forti; et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium. Hæc vitia in se ipsis amara sunt, et eis in se locum præbere, est se ipsum discerpere, affligere, dilaniare (quod prorsus stultissi-

mum est), et sibi in se ipso infernum efficere. Hinc Seneca: Nequitia ipsa est pœna sui, et mala conscientia nunquam est tuta, nunquam quieta. Unde et Augustinus fateatur: Animus inordinatus sibi ipsi est gravis. Hinc ad Hebræos sanctus hortatur Apostolus: Pacem sequimini cum omnibus, contemplantes ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediatur, et per illam inquinentur multi. Consonat his quod libro de Clementia asserit Seneca: Magni animi proprium est, placidum ac tranquillum consistere, injurias et offensas parvi pendere, et eas æquanimiter ferre; muliebris vero est animi, litigare, et iræ suæ gerere morem.

Nec submittat, id est, non subdat, *colla* sua, id est superiores animæ suæ vires, quibus sursum erigitur ratio et liberum arbitrium, *victa libidine*, id est concupiscentiis superatis, *habenæ fœdis*, id est desideriiis actibusque obscenis, quibus tanquam vinculis mens ligatur, et impeditur a luce sapientiæ ac splendore virtutum. Hoc est quod in Ecclesiastico ait Scriptura: Post concupiscentias tuas non eas, et a voluptate tua avertere; si præstes animæ tuæ concupiscentias ejus, faciet te in gaudium inimicis tuis. Unde et summus ait

Hebr. xii,
14, 15.

Eccli. xxi,
15.

Ibid. iii, 27.

Prov. xxix,
22.

Ibid. xvi,
32.

Eccli. xviii,
30, 31.

1 Petr. ii. 11. Apostolus : Obsecro vos a carnalibus abstinere desideriiis, quæ militant adversus animam.

Etenim licet tellus Indica longe distans, id est populus Indiæ remote hinc habitans, *tremiscat jura tua*, id est, expavescat præcepta tua, *et Thule*, id est regio sic vocata, *ultima*, id est extrema in occidente, *serviat*, id est, obediat tibi : *tamen non posse*, id est non satagere, *pellere*, id est superare atque abjicere, *curas atras*, id est sollicitudines inordinatas, obscuras, et non posse *fugare*, id est extirpare et vineere, *querelas miseris*, id est querimonias viles ex impatientia orientes (quia ut in Proverbiis legitur : Qui patiens est, multa gubernatur prudentia ; qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam), *potentia non est*, id est, non est virtus, nec animæ fortitudo, sed vilissima servitus vitiatorum, dejectio cordis, et enervatio virium mentis, quum dicat Salvator : Qui facit peccatum, servus est peccati.

Prov. xiv. 29.

Joann. viii. 34.

Nempe si homo advertat quam enormiter et frequenter offenderit Deum, quam multa et magna pro ipso sustinuerit Christus, quam saluberrimum sit, propter Deum pati injurias et libenter perferre

adversa ; querelosus non erit : imo nil condignum se pati fatebitur, dicens illud *Job*, Peceavi et vere deliqui, et ut eram dignus non recepi. Hinc ait Apostolus : Jam omnino delictum est in vobis, quod judicia habetis inter vos : quare non magis injuriam accipitis ? Quare non magis fraudem patimini ? Et rursus ad Philippenses : Omnia facite sine murmurationibus, ut sitis sine querela, et simplices filii Dei. Atque ad Ephesios : Omnis amaritudo et ira et indignatio et clamor tollatur a vobis, eum omni malitia ; estote invicem benigni, misericordes, donantes invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis.

Job xxx. 27.

1 Cor. vi.

Philipp. 14, 15.

Ephes. 31, 32.

Sit ergo in nobis vera patientia, robur virtutum armaturaque Dei, confortatio gratiæ, qua omnibus nostræ salutis adversariis prævalemus. Hinc quippe Constantinus imperator optime dixit : Quid juvat Barbaros superasse, si a crudelitate vincamur ? Nam extraneas nationes vicisse, virium est bellantium populorum ; vitia superare, virtus est morum. In illis præliis, fortiores existimus aliis ; in his, fortiores sumus nobismetipsis. Omnium certe se dominum comprobatur, qui se servum exhibuerit pietatis.

PROSA VI

GLORIA vero quam fallax sæpe, quam turpis est ! Unde non injuria Tragicus exclamat : ὦ δόξα, δόξα, μωρίοισι δὲ βροτῶν, Οὐδὲν γερῶσι, βίστον ὄγκωσας μέγαν. Plures enim magnum sæpe nomen falsis vulgi opinionibus abstulerunt. Quo quid turpius excogitari potest ? Nam qui falso prædicantur, suis ipsi necesse est laudibus erubescant. Quæ si etiam meritis conquistæ sint, quid tamen sapientis adjecerint conscientiæ, qui bonum suum, non populari rumore, sed conscientiæ veritate metitur ? Quod si hoc ipsum, propagasse nomen, pulchrum videtur ; consequens est ut fœdum non extendisse judicetur. Sed quum, uti paulo ante disserui, plures gentes esse necesse sit, ad quas unius fama hominis nequeat pervenire, fit ut quem tu æstimas gloriosum esse, pro maxima parte terrarum videatur inglorius. Inter hæc vero, popularem gratiam ne commemoratione quidem dignam puto, quæ nec judicio vero provenit, nec unquam firma perdurat. Jam vero quam sit

inane, quam futile nobilitatis nomen, quis non videat? Quæ si ad claritudinem referatur, aliena est. Videtur namque esse nobilitas, quædam de meritis veniens laus parentum. Quod si claritudinem prædicatio facit, illi sint clari necesse est, qui prædicantur. Quare splendidum te, si tuam non habes, aliena claritudo non efficit. Quod si quid est in nobilitate bonum, id esse arbitror solum, ut imposita nobilibus necessitudo videatur, ne a majorum virtute degenerent.

ARTICULUS XVI

EXPOSITIO PROSÆ HUIUS SEXTÆ.

JAM supra ostendit Philosophia, quod nec in divitiis, nec in honore, neque in potestate sit ponenda felicitas; hic ostendit, quod nec in fama et gloria: quæ prout nunc sumitur, est clara cum laude notitia, secundum quod Tullius eam defini-
Cf. p. 25 B et s., 268 D et s.
 eatione dictum est ante.

Gloria vero quam fallax sæpe, quam turpis est! id est, celebritas ac claritas famæ est frequenter valde « fallax », utpote ex levi hominum suspicione et incauto procedens iudicio; et item ex immoderata affectione, quoniam quod quis fervide amat, hoc faciliter ultra modum commendat: unde amor et odium pervertunt rectum iudicium. Hinc libro de Quatuor virtutibus Seneca fatur: Parce lauda, parce vitupera. Similiter reprehensibilis est nimia laudatio, ut immoderata vituperatio: illa de adulatione, ista de malignitate suspecta est. Sæpe quoque est « quam » (id est valde) « turpis », id est mendosa, dum quis ultra merita vel demerita sua laudatur, vel de pravis operibus, aut appa-
P. s. x, 3, ec. Hebr.
 rentibus et fictis virtutibus: quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et iniquus benedicitur. Sæpe quoque quod unus iudicat esse laudabile, alter reputat vituperabile.

Unde non injuria Tragicus exclamat, id est, poeta « tragicus », videlicet Euripides, « non » ex « injuria », sed zelo ve-

ritatis et æquitatis, vociferatur: ὦ δόξα, δόξα, μύρτοισι δὴ βροτῶν, Οὐδὲν γεγῶσι, βίστον ὄγκωσας μέγαν: id est, o gloria, gloria, id est fama humana, millibus mortalium nihil aliud facta nisi aurium inflatio magna: id est, tu, o humana gloria, es res vilis; quamvis a multis millibus hominum exprimeris, tamen nihil aliud esse videris quam magnus strepitus verborum, implentium audientium aures. Quod consequenter probatur. *Plures enim magnum sæpe nomen falsis vulgi opinionibus abstulerunt,* id est, multi homines multoties secum tulerunt grandem famam et laudem ex verbis et actibus suis, tanquam excellenter periti et strenui, ex erronea reputatione vulgarium: qui ut sanctus ait Hieronymus, quidquid minus intelligunt, magis appetantur; et quem viderint magis promptulum ad loquendum et abundantiore in verbis, æstimant doctiorem, non advertentes quod in Proverbiis Salomon fassus est: Vidisti hominem velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est
Prop. xxix, 20.
 quam illius correctio. Et denuo: Qui prius
Ibid. xviii, 13.
 respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, et confusione dignum. Ideo dixit Apostolus: Noli verbis contendere; ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium.
II Tim. ii, 14.

Quo quid turpius excogitari potest? quia multis virtutibus contrariatur. *Nam qui falso prædicantur,* id est, mendaciter

commendantur, *suis ipsi laudibus erubescant necesse est*, id est, merito erubescerent, et utique verecundarentur, si rite perpenderent ipsas laudes, quum in veritate vituperia sint eorum : ut dum superbus de humilitate laudatur, non ejus humilitas, quæ non est, laudatur, sed ejus superbia reprobatur : quamvis infelix et miser homo sic sua vanitate, elatione, stultitia obtenebretur, quod coram Deo non erubescit, nec divinum judicium expavescit, nec imminentem sibi damnationem veretur. Quum enim damnabile sit de concessa sapientia et virtute velle laudari atque inaniter gloriari, quanto magis de bonis quæ non habentur?

Quæ si etiam meritis acquisitæ sint, id est, quamvis laudes istas meruerit homo per opera virtuosa, ita quod dignus est eis, dummodo eas vane et inordinate non appetat, *quid tamen sapientis adjecterint conscientia?* id est, bonitatem et gaudium ac meritum « sapientis » ac virtuosi non augent, sed potius eum affligunt : quoniam non se, sed Deum cupit laudari ; quumque incertus sit an amore sit dignus, an odio, et qualiter cursum suum implebit, ex fama et laude sua gravius perterretur ne coram Deo in die judicii sui dupliciter confundatur. Verumtamen, si conscientiam bonam habet, potest de hujuscemodi fama, in Deo, sobrie, eum reverentia et timore gaudere, et patienter eam sufferre, in quantum est ad Dei honorem ædificationemque proximorum : ut eum Apostolo dicere queat, Christi bonus odor sumus in omni loco ; quum et Dominus protestetur : Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant bona opera vestra, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est.

Qui sapiens bonum suum, non populari rumore, sed conscientia veritate metitur, id est, perfectionem virtutum quæ ei adscribitur, non ponderat nec judicat ex hominum fama, sed ex diligenti examinatione « conscientia » suæ : cui tamen examinationi atque iudicio non consentit cum

A certitudine absoluta, sed cum probabili conjectura, quia non potest homo seire pro certo se esse in caritate, nisi ex revelatione divina. Hinc dixit Apostolus : Gloria nostra hæc est, testimonium conscientia nostra. Gregorius quoque : Sapientes (ait) merita sua non in hominum ora ponunt, sed intra conscientiam contegunt. Denique, quamvis multa sint signa et argumenta ex quibus valeat homo probabiliter noscere se esse in caritate, hoc tamen potissimum est si de præteritis culpis cordialiter doleat, nec pro aliqua re mundi velit peccare mortaliter : hoc namque ad minus exigit caritas Dei, qua tenemur Deum super omnia toto corde diligere. O ergo quam longe, imo quam longissime sunt a salute, qui conantur ad hoc ut impleant suam libidinem, aliamque personam pro posse alliciunt ad male agendum ! Nonne talis homo percussit fœdus cum morte, et eum inferno pepigit pactum?

Consequenter ponitur ad idem probandum alia ratio. *Quod si hoc ipsum, propagasse nomen, pulchrum videtur*, id est, « si » bonum et clarum est « hoc ipsum », id est « nomen » bonum promulgasse, id est divulgasse de se ; *consequens est ut fœdum non extendisse iudicetur*, id est, hoc sequitur « ut non extendisse » ac diffudisse bonam famam de se, « iudicetur », id est, esse dicatur, « fœdum », id est turpe et abominandum. *Sed quum, uti paulo ante disserui*, id est, quia ut jam supra probavi, septima prosa libri secundi, *plures gentes esse necesse sit*, id est, esse oportet homines valde multos, *ad quas fama unius hominis nequeat pervenire, fit*, id est accidit, *ut quem tu aestimas esse gloriosum*, id est famosum, *proxima* * *parte terrarum videatur inglorius*, id est, in provincia propinqua sit ignotus et non famosus, aut certe despectus.

Inter hæc vero, popularem gratiam, id est laudem, famam gratiamque vulgariam, *ne commemoratione quidem dignam puto*, id est, tantum despicio eam quod non reputeo eam « dignam » nominari aut recoli,

Eccle. ix. 1.

II Cor. ii. 10. 14.

Matth. v. 16.

II Cor. 12.

Is. xx. 15.

Cf. p. D' et s.

* pro xima

quæ nec iudicio vero provenit, id est, non A
oritur nec procedit ex vera illorum discre-
tionem, nec unquam firma perdurat. Ideo
 I Cor. IV, 3. dixit Apostolus : Mihi pro minimo est ut a
 vobis iudicer, aut ab humano die. Verum-
 tamen cavere quilibet debet ne ex negli-
 gentia aut culpa sua nascatur de ipso
 fama mala, quia hoc exemplaritati repu-
 gnaret. Propter quod, qui negligit famam,
 crudelis est, secundum Augustinum, ut
 Cf. p. 73 B. dictum est plenius supra.

Insuper Philosophia ostendit quam vile
 sit de nobilitate carnaliter extolli et glo- B
 rari, quum illa fortunæ subjaceat, et parvi
 sit ponderis.

Jam vero quam sit inane, quam futile
nobilitatis nomen, quis non videat? id
est, quis non intelligat, si bene conside-
ret, « quam inane », id est quam vehe-
menter vanum, « quam futile », id est
labile et indignum, « sit nomen nobilita-
tis », id est rumor seu fama contracta ex
innata carnis generositate? Quæ si ad cla-
ritudinem referatur, id est ad veram ela-
ritatem et nobilitatem, quæ pertinet ad C
virtutes, aliena est, id est extranea huic
qui de sola carnis nobilitate se jactat.
Videtur namque esse nobilitas, quædam
de meritis veniens laus parentum, id est,
vera nobilitas ex possessione seu imita-
tione virtutum contracta, est commendat-
io « parentum » qui taliter nobiles erant,
nec competit soboli, nisi parentes imitetur
in bonis. Quod si claritudinem prædicatio
facit, id est, si ipsa famatio et reputatio
hominum confert homini claritatem, illi
sint clari necesse est, qui prædicantur, D
id est, necessario sequitur, quod « illi sint
elari » et nobiles, qui tales famantur :
quod tamen ita non est, quum frequenter
vitiosi, viles, degeneres famentur esse
elari, boni ac nobiles. Quare splendidum
te, si tuam non habes, aliena claritudo
non efficit : id est, parentum tuorum nobi-
litas te non facit nobilem, si non habes in
te propriam nobilitatem veram et virtu-
sam, ex virtutum imitatione pendentem, de
qua dicitur : Nobilis est ille quem nobilitat

sua virtus ; nec clarus et nobilis est cen-
 sendus, quem sordida vita et mores indi-
 gni vilificant.

Hinc Judæis de nobilitate carnali glo-
 riantibus, eo quod de Patriarcharum se-
 mine processissent, beatissimus Joannes
 Baptista locutus est : Ne cœperitis dicere, *Luc. III, 8 ;*
 Semen Abrahæ sumus ; dico enim vobis, *Joann. VIII,*
 quia potens est Deus de lapidibus istis *33.*
 suscitare filios Abrahæ. Quibus et Christus
 dixit : Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ *Joann. VIII,*
 facite ; vos ex patre diabolo estis. De hoc *39, 44.*
 ad Galatas diffuse scribit Apostolus, pro- *Galat. III,*
 bans gentiles eredentes in Christum, non *6-29.*
 Judæos incredulos, Abrahæ filios esse ap-
 pellandos.

Quod si quid est in nobilitate bonum,
id est, si in carnali nobilitate est aliquid
boni, id esse arbitror solum, id est, puto
hoc « solum » aut præcipue esse, ut impo-
sita nobilibus necessitudo videatur, id est,
obligatio quædam ipsis videatur esse in-
nata, ne a majorum virtute degenerent, id
est, ne a patrum et prædecessorum suo-
rum probitate moribusque discedant, qua-
tenus decus parentum in sua resplendet
prole, sicut qualitas causæ in suo effectu.

Præterea, de ipsa nobilitate, quid sit in
 re, et qualiter secundum Philosophum in
 Politicis dicatur antiquata opulentia, atque
 ut alii addunt, quædam innata magnanimi-
 tas, probitas et honestas, dictum est ple- *Cf. p. 298*
 nius ante. Verum in his quidam carnis *C et s.*
 propagine clari deviant vehementer, et
 judicant valde insipienter. Nam dato quod
 carnalis illa nobilitas alicujus sit digni-
 tatis, sicut et est, non tamen tantæ ut æsti-
 mant illi qui se de illa nimis extollunt,
 magisque reputant illam, quæ est bonum
 fortuitum, quam dona naturæ aut etiam
 bona gratuita : quod prorsus erroneum
 est, et contra justitiam, quæ requirit
 unumquodque appetiari quantum valet.
 Hinc contra tales dicitur a Malaehia : Num- *Malach. II,*
 quid non pater unus omnium nostrum ? *10.*
 Numquid non Deus unus ereavit nos ?
 Quare ergo despiciet unusquisque nostrum
 fratrem suum, violans pactum patrum

nostrorum? Sed et Jacobus frater Christi. *A* riosus Hieronymus : Sola apud Deum libertas, est non servire peccatis; sola apud Deum nobilitas, est clarum esse virtutibus : de carnis nobilitate nunquam inter vos disputetur, nec ex ea unquam te præferas alteri. De vera quoque nobilitate Seneca loquitur : Nobilitas animi, generosus est sensus ; nobilitas hominis, generosus est animus. Hinc Cyrillus disseruit : Vera nobilitas non est nisi virtus possessa ; dumque de nobilitate carnis erigeris, glorificam animæ nobilitatem ventosa *B* vanitate dispergis, et ex pretiositate vilis effectus, ex ipsa nobilitate vilescis.

Jacob. 11, 2-4.
1 Cor. 1, 26-28.

METRUM VI

Omne hominum genus in terris
 Simili surgit ab ortu :
 Unus enim rerum pater est,
 Unus qui cuncta ministrat.
 Ille dedit Phœbo radios ;
 Dedit et cornua lunæ.
 Ille homines etiam terris
 Dedit, et sidera cœlo.
 Hic clausit membris animos

Celsa sede petitos.
 Mortales igitur cunctos
 Edit nobile germen.
 Quid genus et proavos strepitis?
 Si primordia vestra
 Auctoremque Deum spectes,
 Nullus degener exstat,
 Ni vitiis, pejora fovens,
 Proprium deserat ortum.

ARTICULUS XVII

ELUCIDATIO METRI HUIUS SEXTI.

IN hoc sexto hujus tertii libri metro, de *C* mediate a Deo per creationem, non simul, sed successive organizatis corporibus, juxta illud in Psalmo, Qui finxit sigillatim *Ps.* 15. corda eorum, id est hominum mentes intellectivasque animas (ad quod insinuandum ait per Isaiam prophetam, Flatus ego *Is. LV* faciam), *ab ortu simili*, id est ab eodem fontali principio ; vel a simili modo producendi, puta per viam creationis. *Unus est enim pater rerum, unus qui cuncta mini-*

clarat Philosophia quod in fine præhabite prosæ deprompsit, videlicet carnalem nobilitatem modici aut nullius esse momenti, eo quod omnium hominum sit idem creator, et unum effectivum principium, Deus.

Omne hominum genus, id est universum genus humanum. *surgit in terris*, id est, in esse procedit (quantum ad animas) im-

strat, id est gubernat, quædam immediate A per se, quædam per causas secundas, ut dictum est sæpe, et infra diffusius exprimetur.

Ille dedit Phæbo radios, id est, soli indidit suam lucem, qua cuncta suæ illustrationis susceptiva irradiat. Propter quod, secundum magnum Dionysium, Sol est evidens divinæ et increatæ bonitatis se super omnia diffundentis imago. *Dedit et cornua lunæ* : id est, ex Dei institutione contingit, quod luna in incremento luminis sui atque in ejus decremento videtur B cornuta. Quod qualiter accidat, supra expositum est.

Ille etiam dedit homines terris, id est, ordinavit et fecit quod homines terram inhabitarent. Sicque potius terram dedit hominibus in possessionem, quam homines terris, juxta illud in Psalmo : Cælum cœli Domino; terram autem dedit filiis hominum. *Dedit et sidera cælo*, id est, stellas fixas collocavit in firmamento, juxta illud Genesis : Posuit eas in firmamento cœli. Unumquemque quoque planetam in C suo orbe ac proprio cælo constituit, ut probabilior tenet opinio.

Hic clausit animos, id est spiritus rationales, videlicet animas intellectuales, *membris*, id est corporibus organizatis, per membra formati : non quod in diversis membris diversæ sint animæ, ut opinatus est Plato; sed eadem anima est tota in toto corpore suo, et in qualibet ejus parte, quanquam Chalcidius, Romanæ * Ecclesiæ diaconus, qui ad commissionem Osii duas partes Timæi Platonis ex Græco transtulit D in Latinum, dixerit animam rationalem essentialiter solum esse in corde, atque per influentiam in ceteris membris : quam opinionem doctores concorditer reprobant. Porro anima dicitur inclusa « membris » et corpore, non per commensurationem, quum non sit corporea, sed quia diffuse est ibidem, ut libro secundo asserit Damascenus. Sic quoque ibi est clausa, ut ante mortem non egrediatur realiter. Unde nomen de Civitate Dei loquitur Augustinus :

Plotinus Platonicus, nostræ memoriæ vicinus temporibus, Platonem ceteris excellentius intellexisse laudatur, et ait : Pater misericors humanis animis mortalia vincula fecit.

Celsa sede petitos, id est acceptos et missos a cælo sublimi : non a stellis comparibus, ut in Timæo et Menone Plato dixit, sed a « celsa sede », id est Creatore et Rege cœlorum, Patre spirituum, secundum Apostolum ad Hebræos. Qui per Isaiam ait : Spiritus a facie mea egredietur ; et per Ezechielem testatur : Ecee ego intromittam in vos spiritum, et vivetis. Hæ auctoritates Scripturæ canonicæ valent ad reprobandum errores hæreticorum et quorundam philosophorum, dicentium animas rationales in exordio mundi omnes simul esse creatas (quod, ut in libro de Civitate Dei recitat Augustinus, quidam Manichæi Platonici affirmabant); errores quoque asserentium animas rationales immediate creatas ab intelligentia ultima presidente sphæræ activorum et passivorum : quem errorem veræ philosophiæ ac theologiæ contrarium secuti sunt Avicenna rex et Algazel sequax ipsius.

Igitur, id est, ex his patet, quod *nobile germen edit*, id est produxit, *cunctos mortales*. Per hoc « nobile germen », id est clarissima illa omnium rerum causa effectiva, potest intelligi Deus altissimus, vel etiam primus hominum parens Adam, a Deo formatus. Verumtamen germen proprie accipi solet pro re producta : ut quum S. Dionysius loquitur, quod divinus amor non reliquit Deum sine germine esse. Sicque per « germen » potest hic proprie accipi unigenitus Filius Dei, Verbum æternum, per quod facta sunt omnia. De quo per Isaiam prædictum est : In die illa erit germen Domini in magnificentia et gloria. Ubi per germen Domini intelligitur Christus Filius Dei, ad litteram, secundum Hieronymum, Bedam et Haymonem, secundum quoque doctores scholasticos, Alexandrum de Hales, qui vocatur Doctor irrefragabilis (qui et edidit Doctrinale, ut

De Divin.
nom. c. iv.

Cf. p. 120
et s.

Ps. cxiii, 16,
sec. Hebr.

Gen. i, 17.

Cf. t. XXII,
p. 125 C' et
s.
* Carthagi-
niensis

Hebr. xii,

9.

Is. lvii, 16.

Ezech.
xxxvii, 5.

Cf. t. XXI,
p. 60 B et s.

De Divin.
nom. c. iv.

Joann. i, 3.

Is. iv, 2.

patet ex ultimo metro et commento libri A Joannis de Garlandia de Mysteriis Missæ), et S. Thomam et Petrum.

Ex introductis arguit Philosophia superbos et fatuos, de earnea nobilitate se inaniter jactantes, et illam quasi præcipuum bonum magnificantes. *Quid*, id est ad quid, *strepitis*, id est, eum strepitu et loquacitate jactatis, *genus*, id est progeniem vestram, *et proavos*, id est progenitores vestros, ascendendo ad avos, proavos et atavos? *Si spectes*, id est, frequenter adspicias, *primordia vestra*, id est originalem institutionem vestram et propagationem ex primis parentibus, *Deumque auctorem*, id est, qui est omnium vestrum creator et pater; *nullus exstat degener*, id est ignobilis et vilior alio homine, in puris naturalibus seu quantum ad dignitatem specificam. Unde, ut allegatum est, apud Malachiam habetur: Num-

Malach. II,
10.

quid non pater unus omnium nostrum? etc. Ad quod etiam reserandum, Elii filius Barachel, nolens parvi pendere a sancto Job, ait: Ecce me sicut et te fecit Deus, et de eodem luto ego quoque formatus sum. De quo utique luto scriptum est in Genesi:

Job XXXIII,
6.

Formavit Deus hominem de limo terræ. *Ni*, id est nisi, *fovens*, id est nutriens, *pejora*, id est deteriora, *vitiis deserat proprium ortum*, id est, peccando relinquat primum suum principium. Deum excelsum et adorandum. Quem relinquunt qui ejus præcepta transgrediuntur, juxta illud

Osee IV, 10.

Osee: Dominum dereliquerunt in non custodiendo. Propter quod de illis conqueritur apud Jeremiam: Quid iniquitatis invenerunt in me patres vestri, quia elongaverunt a me, et abierunt post vanitatem, et vani facti sunt?

Jer. II, 5.

Ps. I, 1.

Denique ille fovet « pejora », qui in cathedra pestilentiae sedens, alios scandalizat, erronee docet, et de iniquitate minori corrumpit ad majorem, imo et alios incitat ad peccandum. Quibus Dominus loquitur per

Isaiam: Vae, filii desertores, ut faceretis consilium, et non ex me, ut adderetis peccatum super peccatum. De quibus cantatur in Psalmo: Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum; transierunt in affectum cordis. Tales sunt qui perseverant in vitiis. Quibus in Isaia comminatur Judex altissimus: Vae qui trahitis iniquitatem in fomiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustrum, peccatum.

Is. XX

Ps. LX

Is. V

Præterea hic docemur propriam dignitatem sapienter pensare, sicque honore invicem prævenire, non alterutrum spernere, neque alicui suam parentelam et genealogiam impropere; potissime ne ipsimet prave et viliter conversando, degeneremus et ignobilitemus nos ipsos, quemadmodum scriptum est, Qui nutriebantur in erocis, amplexati sunt stercorea; et in Psalmo, Homo quum in honore esset, non intellexit, etc.

Rom.

10.

Thre

5.

Ps. 3

13, 21

Hinc Cyrillus in suis refert Proverbiis, quod burdo obviantem sibi mulum contempsit, eo quod a meliori esset genitus patre. Cui mulus locutus est: Quid tibi ex hoc amplius tribuis et adseribis, quum sis burdo? Bonum namque et fœdum generationis, ex assimilatis genitoribus profluit ac dependet: ubi ergo imitationis conformitas tollitur, nihil refert unde quis natus dicatur. Nonne a dracone, pretiosissima gemma dracontites oritur, et de gallo, serpentium nequissimus basiliscus seu regulus generatur? Medicinalis ac redolens rosa, de spinis producit; atque de herinacio, spinarum acerbitas derivatur. Sic aurum quoque de sulfure gignitur; et de flamma perlucida, teter ortus spargitur fumus. Sed quomodo sursum tolleris ex parente qui quasi alterum asinum confunditur genuisse? Pater autem meus gloriatur se procreasse me equo æquivalentem. Vera ergo nobilitas, est sancta humilitas, quæ mentem creatam Deo conjungit, gratia replet, ad æternam felicitatem perducit.

ARTICULUS XVIII

DIFFICULTATUM HUIUS SEXTI METRI PROPOSITIO BREVISQUE ABSOLUTIO.

JOANNES. — Videtur Philosophia in hoc A metro intendere ac probare, quod homines universi in puris naturalibus sunt æquales. Unde ergo contingit, quod unus homo ex naturali dispositione alium tam vehementer excedit, ita quod quidam sunt naturaliter valde egregiæ indolis, et ad virtutes valde dispositi, acutissimi quoque ingenii, alii vero corruptæ inclinationis, et ad vitia etiam enormia mirabiliter, vel potius miserabiliter nimium proni?

DIONYSIUS. — Quæstio ista in superficie videtur non multum difficilis, estque communis ad eam responsio, quod diversitas ista animarum seu hominum, ex diversa corporis dispositione contingit. Acutius vero pensando, grandis est in quæstione hac difficultas.

dist. 32 in fine.

Noveris ergo, quod Magister Sententiarum, libro secundo hanc movet materiam, et tenet, quod animæ rationales ex sua creatione et natura inæqualitatem sortitæ sunt. Circa quod scribit Thomas : Quidam in angelis et animabus ponunt materiam, et hi forsitan aliquo modo possent salvare differentiam animarum in dignitate. Et hujus opinionis videtur fuisse Magister, dicens quod eo modo sit differentia in animabus sicut in angelis. Sed quoniam alibi satis probatum est, nec in angelis neque in animabus esse materiam, non potest inter animas rationales esse distinctio penes dignitatem naturæ, neque secundum gradus essentialis perfectionis : imo omnes secundum se nude et absolute acceptæ, sunt pares. Diversitas autem et gradus eminentiæ quæ in eis est, consurgit ex diversa corporis dispositione, secundum quod ait Philosophus : Molles carne apti sunt mente.

Hanc positionem Albertus et Ægidius sunt secuti; et est positio ista communior: a qua tamen Thomistæ, præcipue Petrus de Tarantasia et Richardus de Mediavilla, recesserunt, sequentes Magistrum. Ait enim Petrus : Sicut Magister testatur, quemadmodum est diversitas attributorum in angelis, ita in animabus, quoniam erimus *Matth. xxi,* similes angelis Dei in cælo. Hinc sicut in *30.* angelis est inæqualis aptitudo naturæ ad gloriam, ita videtur esse in nobis. Unde vero inæqualitas ista contingat, diversi diversimode tradunt. Nam aliqui ponunt in animabus quasi spiritualem materiam ex qua sunt, et dicunt, quod quanto illa fuerit in animabus major seu purior, aut minor, secundum hoc animæ sunt magis aut minus subtiles. Alii dicunt, quod non habent materiam nisi in qua sunt, utpote corpus; et hi dicunt, quod secundum diversitatem corporum provenit a Deo diversitas animarum, quoniam nobiliori perfectibili nobilior semper perfectio infunditur ac debetur. Prima positio verior esse videtur, quia frequenter in corpore fragiliori melior anima invenitur. — Richardus demum hic addit : Sive ponatur materia spiritualis in animabus sive non, credo quod quædam sint quibusdam nobiliores ex creatione, non solum in gratiis supernaturalibus gratis datis, sed item in naturalibus donis. Ad minus enim oportet in animabus ponere quod est et quo est; et ratione illius quod est, quod se habet per modum materialis et passivi principii, possunt a Creatore diversimode disponi ac transmutari, sicque causari in eis proprietates diversæ, naturales individuis unius speciei. Nam quamvis sint supernaturaliter ac voluntarie datæ a Creatore, tamen

in quantum sunt inseparabiles ab anima-
bus quibus collatae sunt, et concordantes
earum naturae, nec elevantes eam supra
speciem suam, sunt eis quodammodo natu-
rales. Haec Richardus.

At vero Bonaventura tendit ad idem :
Positio (inquiens) Magistri est satis proba-
bilis, quia quum corpus sit propter ani-
mam, non e contra, excellentia ista in na-
turalibus ex parte animae venit : non
ratione principii ex quo, quia ex nihilo
est, sed ratione principii a quo, hoc est a
sapientia Conditoris, omnia congruo ordi-
ne producentis. Nihilo minus dispositio
corporis multum confert ad exercitium
habilitatum istarum, quamvis non sit
principalis causa diversitatis habilitatum
istarum : praesertim quum videamus fre-
quenter homines pejoris complexionis es-
se melioris ingenii. Quumque videamus
quosdam ad metaphysica, quosdam ad
physica, alios ad mathematica aptiores : si
causa horum quaeratur, respondebit theo-
logus esse hoc ex varia distributione do-
norum Dei, quae omnia gratiae appellantur
a Sanctis. Philosophus vero diceret hoc
esse ex diversa corporis dispositione. Et
uterque diceret bene, sed theologus me-
lius, utpote principaliorem causam assi-
gnans. Unde et Aristoteles libro de Ani-
malibus, assignando causas dispositionis
membrorum, ubi non invenit causam
principalem ex parte naturae, recurrit ad
creatrix sapientiae dispositionem. Haec
Bonaventura. Durandus autem sequitur
S. Thomae responsionem, ad quam etiam
magis divertit Henricus.

Haec hic breviter tetigisse sufficiat, de
quibus super secundum Sententiarum ple-
nius scripsi.

JOANNES. — Quid in his potius sentis?

DIONYSIUS. — Quum species rerum se

A habeant sicut numeri, in quibus unitas
addita seu subtracta variat speciem, et
species rerum in indivisibili consistere
asserantur, nec substantia recipiat magis
et minus ; non video quomodo opinio illa
Magistri atque sequacium ejus valeat sta-
re. Sed de hoc nolo hic amplius scribere,
quamvis multa occurrant. Nam et astro-
nomi circa haec multa scripserunt, quem-
admodum etiam influentiae caelestium
corporum multiformiter agant et impri-
mant, inclinent et conferant in ipsis homi-
nibus. Insunt etiam animabus habitus qui-
dam innati priorum principiorum, tam in
agilibus quam in speculabilibus ; et pos-
set quis opinari, quod in aliquibus essent
fortiores, quum et S. Hieronymus in Re-
gula protestetur, quod Aristoteli videtur
infusum quidquid naturaliter sciri potest,
atque Averroes fateatur, Optimum quod
natura facere potest, in Aristotele fecit.
Quod an verum sit, Deus novit.

JOANNES. — Si tanta est hominum con-
formitas in natura, cur etiam jura prohi-
bent illegitime natos a sacris ordinibus?

DIONYSIUS. — In detestationem peccati,
et propter dignitatem ac reverentiam sa-
cramenti.

JOANNES. — Quomodo verum est quod
dixisti, quosdam Manichaeos Platonicos
fuisse, quum Manichaeus posuerit duo pri-
ma principia effectiva rerum, Plato tan-
tummodo unum ?

DIONYSIUS. — Aliquid attribuitur homini
dupliciter, utputa simpliciter et secundum
quid. Manichaei ergo nonnulli vocantur
D Platonici secundum quid, quoniam in qui-
busdam Platonem sunt assecuti. Sic et
Porphyrius appellatur Platonius, quia in
pluribus imitatur Platonem ; et Avicenna,
Peripateticus, quia in pluribus Aristotelem
est secutus.

ARTICULUS XIX

ELUCIDATIO MYSTICA HUIUS METRI SEXTI.

QUÆ de spirituali intelligentia hujus A metri possent induci, videntur satis præhabita. Nempe « omne hominum genus simili surgit ab ortu » : id est, quidam de omni genere hominum regenerantur in Christo et in ejus renascuntur Baptismo.

De quibus ipse prædixit : Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum; et rursus : Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non potest intrare in regnum Dei. « Unus » quoque « est » omnium « pater », cui quotidie dicimus : Pater noster, qui es in cœlis. De quo in B Evangelio loquitur Christus : Patrem nolite vobis vocare super terram; unus est enim Pater vester, qui in cœlis est.

« Ille dedit radios Phœbo » : id est, Christo soli justitiæ, contulit secundum naturam ejus assumptam radios sapientiæ, quantum intellectus ejus creatus capere quivit. « Dedit et cornua lunæ » : id est, Ecclesiæ condonavit potestatem et jurisdictionem tam spirituales quam sæculares. Quæ designantur per duos gladios de quibus in Cœna dixerunt discipuli : Ecce duo gladii hic. « Ille » itidem « dedit homines », id est carnales, sæculares, « terris », quoniam circa terrena sunt occupati; et plures ex eis plus terrena quam cœlestia quærunt : ideo pereunt.

De quibus Jeremias loquitur Deo : Recedentes a te, in terra scribentur. « Sidera » vero dedit « cœlo » : id est, vere devotos, vere religiosos, contemplativos, et qui exemplis ac verbis instruunt alios, deputavit locandos in regno cœlorum, quemadmodum archangelus Gabriel dixit ad Dani- D elem prophetam : Qui multos erudiunt ad justitiam, fulgebunt quasi stellæ in perpetuas æternitates.

« Mortales igitur cunctos » fideles « edit nobile germen », videlicet Christus Unigenitus Dei Patris ac Virginis matris : quia ut Jacobus apostolus fatur : Voluntarie genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ ejus. Cur ergo, o Christiani, « genus » carnale et progenitores jactatis, et non potius de cœlesti generatione gaudetis? Quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri; his qui credunt in nomine ejus : qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt. Certe « si primordia vestra » (id est, ecclesiastica sacramenta, et semen verbi cœlestis, atque charismata gratiæ ac virtutum, quibus spiritualiter nati estis et regenerati, juxta illud Apostoli, Per Evangelium in Christo ego vos genui), « auctoremque Deum », a quo omnia bona hæc vobis collata sunt, spectetis, « nullus degener » erit; sed omnes in Christo eritis fratres et unum mysticum corpus, sicut ait Apostolus : In Christo Jesu non est servus neque liber, nec masculus neque femina, neque Barbarus neque Scythæ : imo omnes in unum corpus baptizati sumus. Nisi qui « vitiis » foveat « pejora », et « deserat » hunc cœlestem « ortum ». Cui quo plus datum est, eo plus requiretur ab eo; et intolerabiliorem damnationem recipiet, sicut in Evangelio ait Salvator : Servus sciens voluntatem domini sui, et non faciens, plagis vapulabit multis.

De his, quia præhabita sunt, saltem pro maxima parte, pertranseo. Verum tu nobilis, tu doctior aliis, tu qui præsides et alios regis, noli altum sapere, sed time; et quo major es, humilia te in omnibus, sciens quod hi quibus major videris, te forsitan in donis gratiæ gratum facientis

Jacob. i, 18.

Joann. i, 12, 13.

I Cor. iv, 15.

Galat. iii, 26-28; Coloss. iii, 11.

I Cor. xii, 13.

Luc. xii, 48.

Ibid. 47.

Rom. xi, 20.

Eccli. iii, 20.

excedunt, aut forsam a Deo magis electi sunt. Nemp̄e ut ait Apostolus, Si quis existimat se aliquid esse, quum nihil sit, ipse se seducit; itemque, Si quis se existimat aliquid scire, nondum cognovit quemadmodum oporteat eum scire.

Præterea adhuc occurrit memoriæ aliquid de prima jam præhabita quæstione: quia positioni Magistri videtur favore determinatio domini Stephani Parisiensis episcopi, et ipsius universitatis Parisiensis; quoniam inter articulos ibi damnatos unus est iste: Quod nos pejus aut melius intelligimus, hoc venit ab intellectu passivo, qui dicitur esse potentia sensitiva: error, quia hoc ponit unum intellectum in omnibus hominibus, aut æqualitatem in omnibus animabus. Et

rursus in alio continetur articulo: Inconveniēns est ponere aliquos intellectus nobiliores aliis, quia quum ipsa diversitas esse non possit a corpore, oporteret quod esset a parte intellectuum, et sic animæ nobiles et ignobiles necessario essent diversarum specierum, sicut intelligentiæ: error, quia sic anima Christi non esset nobilior anima Judæ.

JOANNES. — Quomodo audet quis aut licitum est contradicere illi determinatiōni, quum pœna excommunicationis contradicentibus sit illi? Ita et miror quod S. Thomas hoc fecit.

DIONYSIUS. — Thomas determinationem illam diu præcessit ac dominum Stephanum illum. Scotus vero respondet, quod excommunicatio se non extendit extra diœcesim.

PROSA VII

QUID autem de corporis voluptatibus loquar, quarum appetentia quidem plena est anxietatis, satietas vero pœnitentiæ? Quantos illæ morbos, quam intolerabiles dolores, quasi quemdam fructum nequitiae, fruētium solent referre corporibus! Quarum motus quid habeat jucunditatis, ignoro. Tristes vero esse voluptatum exitus, quisquis reminisci libidinum suarum volet, intelliget. Quæ si beatos explicare possunt, nihil causæ est quin pecudes quoque beatæ esse dicantur, quarum omnis ad explendam corporalem lasciviam * festinat intentio. Honestissima quidem conjugis foret liberorumque jucunditas; sed nimis e natura dictum est, nescio quem filios invenisse tortores. Quorum quam sit mordax quæcumque conditio, neque alias expertum te, neque nunc anxium, necesse est admonere. In quo Euripidis mei sententiam probo, qui carentem liberis, infortunio dixit esse felicem.

* lacunam

ARTICULUS XX

ELUCIDATIO PROSÆ HUIUS SEPTIMÆ.

NUNC ante ostensum est, quod nec in C que in fama consistat felicitas; hic probatur, quod nec in delectationibus carnis. Itaque ait Philosophia:

Quid autem de corporis voluptatibus loquar? quasi dicat: In illis nequaquam poni potest felicitas. Cujus ratio una subjungitur. *Quarum appetentia quidem plena est anxietatis, satietas vero pœnitentiæ*: id est, « quarum » voluptatum « appetentia », id est concupiscentia sensualis, « plena est anxietatis », id est sollicitudinis atque formidinis non pertingendi ad illas, vel incurrendi aliquod impedimentum aut certe periculum in accedendo aut redeundo, aut consimilis incommodi, quia frequenter sic est, et amor ille carnalis inquietudine plenus est (propter quod dixit Ovidius, Res est solliciti plena timoris, amor); « satietas vero », id est perceptio seu expletio fœdæ voluptatis, est plena « pœnitentiæ », id est displicentiæ seu mœroris de ipsa voluptate præterita, non in quantum est Dei offensiva, sed quia ad eam consequuntur multa mala pœnalia. De quibus subjungitur:

Quantos illæ morbos, quam intolerabiles dolores, quasi quemdam fructum nequitiae, fruendum solent referre corporibus! id est, « quantos » (id est quam multos) « morbos » et « quam intolerabiles dolores illæ » voluptates « solent referre », id est pro præmio infligere, dare, relinquere, « corporibus fruendum » voluptatibus ipsis, « quasi fructum quemdam nequitiae », id est tanquam effectum et mercedem voluptatis tam vitiosæ: quia ut allegatum est, ipsa nequitia pœna est sui; atque ut asserit Leo Papa, Prava mens jam intra se patitur quidquid de bonitate differtur; inordinatus quoque animus sibi ipsi gravis est. Hinc etiam de conjugatis, Corinthiis scribit Apostolus: Tribulationem carnis habebunt hujusmodi. De illegitime vero convenientibus protestatur ac admonet: Fugite fornicationem: omne enim peccatum quodcumque fecerit homo, extra ipsum est; qui autem fornicatur, in proprium corpus peccat, addicens illud pudendo dedecori et indispositioni multiplici.

Quarum motus quid habeat jucundita-

tis, ignoro. Si per jucunditatem intelligatur delectatio bona quæ est annexa actui virtuoso (quia secundum Philosophum in Ethicis, signum virtutis est delectatio fiens in opere bono), sic constat quod Philosophia nescivit « quid jucunditatis habeat » venereus actus, quoniam nullam habet, loquendo de actu illo in non conjugatis. In conjugatis vero idem est iudicium de actu illo et de delectatione ipsius, prout Thomas, Richardus, Petrus et alii quidam super quartum Sententiarum testantur: quia secundum Philosophum, idem est iudicium de bonitate et malitia delectationis, quod de bonitate et malitia actus cui conjuncta est. Si autem per jucunditatem intelligatur delectatio sensualis, potest dici, quod Philosophia, prout in hoc libro describitur ac loquitur in persona virginalis puellæ seu sapientiæ, non scivit de illa jucunditate per experientiam.

Tristes vero esse voluptatum exitus, quisquis reminisci libidinum suarum volet, intelliget: hoc est, « quisquis », id est quicumque, « volet », id est optabit, « reminisci suarum libidinum », id est concupiscentiarum carnalium, « intelliget », id est cognoscet, « exitus », id est terminationes et sequelas voluptatum, « esse tristes », id est afflictivas.

In quibus voluptatibus non esse felicitatem probat consequenter alia ratione. *Quæ si beatos explicare possunt, id est, « quæ », scilicet voluptates, « si possunt explicare », id est peragere, « beatos »; nihil causæ est, id est, nulla ratio subest, quin pecudes quoque beatæ esse dicantur, quarum omnis ad explendam corporalem lasciviam festinat intentio.* Quemadmodum Thomas declarat in prima secundæ, quæstione duodecima, intentio proprie est actus voluntatis tendentis in aliquid tanquam in finem; nec proprie convenit brutis, quæ ratione carent ac voluntate, et naturali moventur instinctu sensitivoque appetitu: hinc intentio eis non convenit nisi quasi passive, in quantum moventur ad exsequendum id ad quod ab auctore

Cf. p. 253 B'.

1 Cor. vii, 28.

Ibid. vi, 18.

Cf. t. XXV, p. 112 Bots.

art. 5.

naturæ sunt instituta et ordinata, sicut A sagitta tendit in signum a sagittante directâ. Hinc secundum Damascenum, bruta potius aguntur atque moventur a superioribus causis, quam agant et moveant. Est igitur sensus : « Quarum », videlicet pecudum, « omnis intentio », id est inclinatio naturalis, est « ad explendam corporalem lasciviam », id est voluptatem : non quod solum inclinentur ad delectationem huiusmodi, sed etiam ad alimenta. Unde dum vident pulchrum et floridum pratum, non delectantur in illo, nec alliciumtur nec tendunt ad illud in quantum est pulchrum, sed ut est delectabile ad edendum. Hinc juxta Philosophum libro de Animalibus, bruta inclinantur ad bonum delectabile et utile, non ad honestum. Veruntamen quædam sunt animalia naturaliter casta, ut turtur, elephanta, et consimilia. Philosophia vero hic probat intentum, ex natura animalium non quorumcumque, sed quæ ex natura sua sunt multum libidinosâ, et quibus in promptu est objecta concupiscentiarum suarum habere.

Ad harum contemptum philosophi præcipui fervide hortabantur suos discipulos, et ad vitam extreme oppositam, id est totaliter intellectualem, contemplativam, heroicam. Unde in Phædone disseruit Plato : Quoties a corpore allicitur anima in ea quæ nunquam secundum idem se habent (hoc est ad sensibilia atque carnalia), ipsa seducitur et turbatur, et singultit velut inebriata ; quoties autem per se ipsam speculatur, illico defertur in sincerum et D semper existens immortaleque bonum. Eapropter recte pakestæ abstinere ab his quæ secundum corpus sunt concupiscentiis. Aristoteles quoque Alexandrum ad vitandum venerea frequenter admonuit. Cui etiam Alexandro Antigonus dixit : Indignus es imperare, eo quod voluptati sis subditus. Denique legitur, quod Diogenes philosophus quadam vice ad se homines convocavit in foro tanquam magnum quid eis dicturus. Quibus collectis, præmisso

silentio, ait : Homines vocavi, non bestias. Tanquam assereret : Vos bestie estis, qui sensualitatem sectamini ; hominis vero est rationem sectari.

Consequenter Philosophia probat, quod nec in voluptate conjugali consistat felicitas, et per consequens minus in alia. *Honestissima quidem conjugis foret liberorumque jucunditas* : hoc est, « jucunditas », id est delectatio, « conjugis », et « liberorum », id est filiorum, esset « honestissima », id est multum honesta B marito, utputa delectatio quam habet cum conjugee et ex filiorum possessione ac dilectione. *Sed nimis e natura dictum est*, id est, « dictum » istud quod sequitur, « est nimis e natura », id est juxta naturam, videlicet : *nescio quem filios invenisse tortores* : id est, « nescio », id est, per modum nescientis me habeo, non referendo complete quod scio, utputa, « quem », id est aliquem patrem, « invenisse », id est habuisse, « filios tortores », id est punitores, ita quod filii sui punierunt occideruntque eum. Legitur quippe in gestis Romanorum, quod princeps quidam eorum, filios habuit tres rebelles : quorum duos occidit ; tertius vero fugit, deinde congregato exercitu, patrem suum obsedit : qui cernens se non posse evadere manum filii sui, peremit se ipsum. Item legitur, quod Brutus princeps Romanus, occidit filios suos, eo quod voluerunt intrmittere filios Tarquinii regis ab urbe expulsi. Torquatus quoque, Romanorum princeps, interfecit adolescentem filium suum egregiæ indolis, eo quod contra suum præceptum hostes Romanorum invasit, quum tamen eodem prævaluerit bello. Insuper Saturnus legitur occidisse quosdam filios suos : propter quod Jupiter filius ejus expulit eum regno. Sic et Hercules furia concitatus, trucidavit propriam contoralem ac filios.

Quorum quam sit mordax quæcumque conditio, id est, « quorum » filiorum « conditio quæcumque », id est eventus seu status quicumque displicens parentibus,

quam multum sit afflictivus parentum, *neque alias expertum te, neque nunc anxium, necesse est admonere* : hoc est, « necesse est » ut admoneam « te » de his, « neque expertum alias », id est, te qui ante non es istud in te ipso expertus, quoniam virtuosam uxorem obedientesque filios habuisti, « neque nunc anxium », id est, te qui modo non times quod postmodum ita tibi eveniat, nec tristis es quod tibi ita acciderit ante. *In quo Euripidis mei sententiam probo* : id est, in hoc negotio « probo », id est, commendo et approbo, « sententiam », id est verbum prudentiale, « Euripidis », id est philosophi sic vocati, « mei », id est, qui fuit alumnus meus et professor. *Qui carentem liberis, infortunio dixit esse felicem* : id est, « qui » Euripides « dixit » hominem « carentem liberis esse felicem », id est aliquid felicitatis participantem et minus infelicem, « infortunio », id est ex hac ipsa liberorum carentia : quia ex hoc est magis quietus, et minus gravatus sollicitudine atque multiplici onere quo gravantur parentes circa sobolem suam, cui providere tenentur, et eam instruere, corripere, gubernare. Unde dixit Apostolus :

II Cor. xii,
14.

Præterea, quum matrimonium ad sobolis procreationem sit institutum, ita quod proles est matrimonii fructus; hinc eufortunium seu prosperitas quædam est, conjugatos prolem habere, et absolute melius quam prolem non procreare, nisi conjugati ex communi consensu, Dei ac D

*Ecclesi. xvi,
3, 4, 1.*

Deum, quam mille filii nequam; et utile est sine filiis mori, quam relinquere filios nequam : non ergo jucunderis in filiis ne-

quam (neque in vagis et insipientibus filiabus) si multiplicentur. Itaque, propter onera atque incommoda variosque eventus adversos conjugio junctos, non consistit in eo felicitas : præsertim quia et raro concordant diu ac perseveranter ipsi conjugati; quumque nequeant separari, oritur inter eos displicentia gravis, mirabile odium, et vita amara, ut etiam super quartum Sententiarum, tractatu de sacramento Matrimonii, tangit Bonaventura. Propter quod Theophrastus philosophus dixit, quod sapienti non expediat nubere. Et rursus in libro de Nuptiis scripsit : Non est uxor sapienti ducenda. Primo, quoniam philosophiæ studia impedit, nec potest libris quisquam et uxori pariter inservire. Multa sunt quæ matronarum usibus necessaria sunt. Deinde per totam noctem quæstiones garrulæ et querelæ : Illa ornatior procedit in publicum; illa honoratur ab omnibus, ego misera in conventu feminarum despicior. Cur adspiciebas vicinam? Quid cum illa loquebaris?

C De foro veniens : Quid attulisti?

Hinc etiam Hugo in libro de Vanitate mundi disseruit : Die mihi, quid vides? Video nuptias multiplicemque jucunditatem in eis; conspicio sponsum adolescentem, sponsam facetam et speciosam; audio symphoniam, chorizontes adspicio, et undique cuncta jucunda. Die mihi, quid vides post hæc? Video sponsam imprægnatam, partui cum formidine propinquantem, cum vehementi dolore miserabilique clamore parturientem; audio prolem natam assidue ejulantem, parentum quietem et somnum impredientem; considero curam, laborem, inquietudinem undique convenientes; maritum et conjugem quotidie litigantes, nec simul manere neque ab invicem separari valentes. Heu! quid laudem? O quam ingens et diuturna tristitia brevem lætitiā est secuta!

METRUM VII

Habet omnis, hoc voluptas :
Stimulis agit fruentes,
Apiumque par volantum,

Ubi grata mella fudit,
Fugit, et nimis tenaci
Ferit icta corda morsu.

ARTICULUS XXI

ELUCIDATIO METRI HUIUS SEPTIMI.

IN hoc metro Philosophia metricè exprimit quod in fine ante habitæ prosæ dixit de voluptatum venenata ac deceptoria attractione : et hoc sub metaphora apium evoluit.

Voluptas omnis, id est delectatio omnis venerea, præsertim in actu consistens illicito. *habet hoc*, id est istum effectum : *agit*, id est, movet et concitat. *fruentes*, id est, coeuntes qui se invicem non utuntur legitime, ipsum actum ac voluptatem ordinando ad honestum ac debitum finem, sed fruuntur se mutuo, sibi ipsis sibique invicem magis inhærendo quam Deo, cui præponunt se ipsos et suam libidinem, malentes turpiter delectari, Deum offendere et ejus prævaricari præceptum, quam voluptate carere brutali : hos igitur « voluptas agit » *stimulis*, id est stimulationibus carnis, et *par*, id est, similis est, *apium volantum*, id est, cito pertransit, sicut apes volantes. Unde Augustinus exclamat : O quam brevis est concubitus hora, in qua amittitur gratia Dei ac beatitudo æterna, et insuper increator stultissimus emit ac promeretur sibi sempiterna supplicia ! O quale commercium, insipientia atque insaniam infinita ! Sceleratissimus ille negotiator ac proditor Judas vendidit Unigenitum Dei Patris pro triginta denariis, et tu in te ipsum crudelior, id pro quo Filius Dei vendi ac crucifigi dignatus est, id est

Matth.
xxvi, 14, 15.

A te ipsum, vendis iniquitati ac tradis diabolo pro uno denario.

Ubi (id est postquam, et in loco quo) apes *fudit mella grata*, id est accepta et dulcia, *fugit* avolando, *et ferit suo morsu*, id est aculeo, *nimis tenaci*, id est valde firmiter inhærente, *corda icta*, id est percussa, quoniam dolor corporis usque ad cor pertingit. Vel sensus est, quod « ubi » voluptas « fudit grata mella », id est, suaviter oblectavit male agentes, « fugit », quia cito finitur, « et ferit corda icta », id est vulnere iniquitatis oppressa, « morsu nimis tenaci », id est remorsu conscientie diuturno. Qui enim peccat ex infirmitate, id est ex vehementia passionis, dolet iniquitate commissa. Et talis, secundum Philosophum, appellatur incontinens : qui passione cessante, continere proponit ; sed superveniente passione intensa, vincitur et excedit. Qui si omnium judicem Deum haberet præ oculis passionemque Christi, et invocaret Omnipotentis auxilium, non peccaret. Age ergo et imple quod in Ecclesiastico legitur : Memorare novissima tua, et in æternum non peccabis.

Eccli.
40.

Itaque hic docemur abhorrrere venerea, vitare carnalia, in quibus non solum non consistit felicitas, imo in eis est extrema calamitas, quemadmodum ait Innocentius Papa : O extrema libidinis turpitude ! quæ non solum mentem effeminat, sed et cor-

pus enervat; non solum maculat animam, sed etiam foedat personam: quæ teste

I Cor. vi, 15. Apostolo, de membris Salvatoris, membrum efficit meretricis; et de milite Dei, facit servum diaboli. Certe ut Hugo testatur, Luxuria est immoderata carnis petulantia, dulce venenum, importuna lues, pernicioza potio, quæ humanum corpus debilitat, ac virilis animi robur evacuat. Hinc in Proverbiis suis ait Cyrillus: Scio quod furibunda luxuria oculis caret: ideo intueri nequit quod ruit. Quid est quod, o luxuriose, effundis? Nonne digestissima medulla, nonne vitæ admirabilis sementiva vena, atque humanæ naturæ radicalis carnis substantia, generativæ quoque virtutis thesauraria? Ecce quam sapienter hortatus est Seneca: Omnia tolerabilia præter turpitudinem crede; a verbis quoque lascivis ac turpibus abstineto, quoniam impudentiam nutriunt. Concordat quod ait Apostolus: Corruptunt bonos mores colloquia mala.

Tu ergo, o studiosè scholaris, in virginitate et castitate, non in voluptate, tuam *Matth. v, 8.* felicitatem constitue, quia beati mundo corde castoque corpore. Virginitas est soror angelorum, victoria libidinum, regina virtutum, possessio omnis gratiæ ac virtutum: quæ et aureolam promeretur, sicut martyrium. Continentia mentem clarificat, ingenium acuit, sapientiam promeretur; incontinentia mores corrumpit, intellectum obtundit, inquietudinem gignit, et omne in anima meritum demolitur. Adverte quod locutus est Salomon: Favus distillans labia meretricis, et nitidius oleo guttur ejus; novissima autem illius amara sicut absinthium, et lingua ejus acuta ut gladius biceps: pedes ejus descendunt in mortem, ad inferos gressus illius. Nunc

A ergo, fili mi, audi me, et ne recedas a verbis oris mei: longe fac viam tuam ab ea, et ne appropinques foribus domus ejus.

JOANNES. — Multa jam utilia circa hoc breve metrum dixisti: ideo multa sciscitari non audeo. Unum breviter quæro, an in omni voluptate carnali, etiam copulæ conjugalis, consistat peccatum.

DIONYSIUS. — De hoc sunt duæ opiniones. Una, quod in omni copula conjugali ad minus sit culpa aliqua venialis, non in quantum ex prævia ratione ac virtute procedit, sed quia ad eam etiam aliqua carnis libido ac fomes inclinant. Hanc opinionem sequuntur Innocentius Papa et Alexander de Hales, et alii quidam. Quod et B. Augustinus in multis locis sentire videtur. Quibus favere videtur illud Psalmistæ: Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum. Alia opinio est, quod actus conjugalis potest esse sine omni peccato: in quantum est actus justitiæ, quoniam conjugati tenentur invicem carnis debitum reddere; et item in quantum est patriæ actus, ita quod exercetur desiderio prolis ad Dei obsequium edueandæ, non voluptatis affectu. Hanc positionem sequuntur Thomas, Albertus, Bonaventura, Petrus, Richardus multique alii: quibus in hoc magis consentio. Verum de hoc super quartum Sententiarum plenius scripsi.

Ps. l, 7.

Cf. t. XXV, p. 60 D et s., 111 B' et s.

Postremo, sicut in Summa contra gentiles, libro tertio, ita et in prima secundæ, quæstione secunda, diffuse ostendit sanctus Doctor, quod in nullo prædictorum, videlicet nec in divitiis, nec in honoribus, nec in potestate, fama, aut voluptatibus, felicitas sita sit. Ubi de his multa pulchra inducit, quæ pro maxima parte sunt habitata.

cap. 27 et s.

Prov. v, 3-5, 7, 8.

PROSA VIII

* devia

NIHIL igitur dubium est quin hæc ad beatitudinem viæ, devia * quædam sint, nec perducere quemquam eo valeant ad quod se perducturas esse promittunt. Quantis vero implicitæ malis sint, brevissime monstrabo. Quid enim? Pecuniamne congregare conaberis? Sed eripies habenti. Dignitatibus fulgere velis? Donanti supplicabis; et qui præire ceteros honore cupis, poscendi humilitate vilesces. Potentiamne desideras? Subjectorum insidiis obnoxius, periculis subiacebis. Gloriam petis? Sed per aspera quæque distractus, securus esse desistis. Voluptariam vitam degas? Sed quis non spernat atque abjiciat vilissimæ fragilissimæque rei, corporis, servum? Jam vero qui bona præ se corporis ferunt, quam exigua, quam fragili possessione nituntur! Num enim elephantes mole, tauros robore superare poteritis? Num tigres velocitate præibitis? Respicite cœli spatium, firmitudinem, celeritatem, et aliquando desinite vilia mirari. Quod quidem cœlum non his potius est, quam sua qua regitur ratione, mirandum. Formæ vero nitor ut rapidus est, ut velox, et vernalium florum mutabilitate fugacior! Quod si, ut Aristoteles ait, lynceis oculis homines uterentur, ut eorum visus obstantia quæque penetraret, nonne introspectis visceribus, illud Alcibiadis superficie pulcherrimum corpus, turpissimum videretur? Igitur te pulchrum videri, non tua natura, sed oculorum spectantium reddit infirmitas. Sed æstimate quam vultis nimio corporis bona, dum sciatis hoc quodcumque miramini, triduanæ febris igniculo posse dissolvi. Ex quibus omnibus illud redigere in summam licet, quod hæc, quæ nec præstare quæ pollicentur bona possunt, nec omnium honorum congregatione perfecta sunt, ea nec ad beatitudinem quasi quidam calles ferunt, nec beatos ipsa perficiunt.

ARTICULUS XXII

EXPOSITIO PROSÆ HUIUS OCTAVÆ.

POSTQUAM in præcedentibus prosis Philosophia probavit in prædictis quinque nequaquam veram felicitatem consistere, nunc in generali declarat multa mala eis esse annexa.

Nihil igitur dubium est quin hæc ad beatitudinem viæ, id est quinque præfata, quæ putantur esse « viæ » ad felicitatem seu ipsa felicitas, devia quædam sint, id

A est recessus et deverticula a beatitudine: non quod ista omnia sint mala in se, sed occasio sunt peccandi, et plures impediunt a salute per abusum ipsorum; *nec perducere quemquam eo* (id est ad hoc) *valeant ad quod se perducturas esse promittunt materialiter, non effective, neque formaliter, quum non sint res vivæ ratione utentes, cujus actus exstat pro-*

mittere proprie sumptum. *Quantis vero implicitæ malis sint, brevissime monstrabo*, id est, compendiose docebo quantis eulpis et afflictionibus admixta et involuta sint quinque ista, et consimilia quædam quæ reduceuntur ad ista.

Quid enim? id est, quid dieis ad ista? *Pecuniamne congregare conaberis?* id est, visne pecuniam colligere ad reponendum et thesaurizandum avare? *Sed eripies habenti*: id est, si hoc agere studueris, invidies furtum, rapinam, fraudem, usuram, adulationem, simoniam, aut similes vias ac modos acquirendi pecuniam aliorum.

Dignitatibus fulgere velis? id est, dato quod cupias ad officia, prælaturas, præsidencias promoveri. *Donanti supplicabis*, id est, precibus eas obtinere niteris a superioribus: et tamen hoc ipsum præsumptionis et arrogantiae esse censetur, quod homo homini præesse desiderat. *Et qui præire ceteros honore cupis*, id est honorabilior esse, reputari aut apparere, *poscendi humilitate vilesces*, id est, vilis et contemptibilis apparebis ex dejectione et ficta humiliatione qua te deprimis ut prælationem præsidenciamve acquiras. Et enim nulla res carius emitur, quam quæ precibus obtinetur, ut Seneca loquitur. Qui rursus testatur: Molestum verbum est, humiliato capite dicere, Rogo te.

Potentiamne desideras? id est, utrum quæris temporalem potestatem super subiectos? *Subjectorum insidiis obnoxius*, id est objectus aut patiens, *periculis subjacebis*, id est damnis seu læsionibus: quæ interdum ab inferioribus inferuntur majoribus, quia multos metuere habet, qui a multis timetur.

Gloriam petis, id est celebre nomen et inclytam famam? *Sed per aspera quæque distractus*, id est propter adversa tibi imminencia occupatus, *securus esse desistis*, id est, desinis esse tutus, timendo adversa ab his qui invident tuæ famæ.

Voluptariam vitam diligas*? id est, si diligis vitam voluptuosam, sperneris ab omnibus. Ideo subditur: *Sed quis non*

A spernat atque abjiciat vilissimæ fragilissimæque rei, corporis, servum? id est, tunc omnes te despicient tanquam « servum vilissimæ » et « fragilissimæ rei », utputa « corporis » tui, cujus passionibus et concupiscentiis servis et subjaces. Iniqui enim sunt servi corruptionis et passionum: quoniam a quo quis superatus est, hujus et servus est. Hinc Diogenes dixit se esse dominum dominorum Alexandri: insinuans passiones dominari Alexandro, quibus ipse Diogenes dominabatur. Quocontra orat Psalmista: Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, et non dominetur mei omnis injustitia.

Consequenter Philosophia reprehendit eos qui corporalia bona et quædam naturalia dona reputant maxima.

Jam vero qui bona præ se corporis ferunt, id est, qui præferunt sibi bona corporis, *quam exigua, quam fragili possessione nituntur!* id est, hi innituntur et affectu inhærent valde exiguæ atque instabili possessioni. Ad quos Philosophia dirigit sermonem. *Num enim elephant mole, tauros robore superare poteritis?* id est, nequaquam « poteritis superare elephant mole », id est magnitudine, quum elephant tantæ sint quantitatis quod super dorsa eorum turres ligneæ construuntur, in quibus stant triginta viri aut circiter, qui desuper præliantur, ut in libris fertur Machabæorum; et « tauros robore » corporali. Legitur quippe in vita S. Silvestri, quod adductus fuit eorum Constantino imperatore taurus vix a centum hominibus tractus: quem ope dæmonum a Judæo occisum, beatissimus Papa Silvester resuscitavit a morte; sicque matrem imperatoris S. Helenam, ac centum viginti doctissimos Judæorum, ac alios multos convertit ad Christum. *Num tigris velocitate prævibitis?* id est, non poteritis esse velociores quam tigres, quæ sunt velocissimæ bestię, ita quod fugientes nemo attingere, et insequentes nemo effugere et evadere valet, nisi per artem: quia ut refert Hieronymus, venatores ea-

II Petr. II, 19.

Ps. cxviii, 133.

I Mach. vi, 37.

* degas

ptis eorum catulis fugientes, clarissima A specula ponunt in via, in quibus tigres proprias videndo imagines, putant se cernere catulos suos, et figunt gradum, sicque venatores evadunt.

Hæc brutorum exempla inducit Philosophia, ad probandum quod in corporalibus istis nil præcipue reputandum consistat, quum bruta in his excellant homines ipsos. Denique ad considerandum hoc ipsum, Philosophia erigit et hortatur nos ad contemplantum altiora.

Respice cæli spatium, id est extensionem sphericamque figuram, omnium figurarum perfectissimam ac capacissimam, secundum Euclidem: *firmitudinem*, id est indissolubilem firmitatem ac infrangibilem soliditatem, quia ut supra ex libro Job allegatum est, Cæli solidissimi sunt quasi ære fusi: hinc sphaera octava firmamentum vocatur: *celeritatem*, id est velocitatem in motu: motus enim primus mobilis est tam velox quod per naturam non potest esse motus eo velocior, secundum Philosophum octavo Physicorum, et in libro de Cælo et mundo. Verumtamen

Cf. p. 51 B.
Job xxxvii,
18.

Cf. l. XXV,
p. 295 B et C.

corpora glorificata electorum post diem C iudicii multo velociora erunt: non quod movebuntur in instanti, quamvis Guillelmus Parisiensis in libro de Universo hoc dicat et persuadere conetur, sed in brevissimo: atque ut addit Albertus in Scripto quarti, quasi in imperceptibili tempore: in quo totum cæli spatium poterunt pervolare, præsertim corpora sublimiorum Sanctorum. Non enim erunt (ut reor) æque omnia velocia, sicut nec æque clara: imo quo perfectiores fuerunt animæ gloriosæ in tribus dotibus suis, eo et dotes corporum erunt excellentiores. *Et aliquando desinite vilia mirari*: id est, tandem post horum considerationem « desinite mirari vilia », id est qualitates istas et quantitates inferiorum ac bestiarum, quarum velocitas, pulchritudo et moles quasi nullius momenti sunt comparatione cælestium corporum. Propter quod in Isaia scriptum est: Levate in ex-

Is. xl, 26.

celsum oculos vestros, et videte; itemque in Psalmo: Videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum. Ps. viii

Verumtamen non debemus penitus ab inferiorum ac brutorum admiratione cessare, secundum quod in ipsis reuocet sapientia, omnipotentia ac bonitas Creatoris, quum et ipse Deus horum considerationem nobis in divinis proponat Scripturis ad commendandam excellentiam suam, ut quum Dominus Deus ad sanctum Job loquitur: Numquid præbebis equo fortitudinem, aut circumdabis collo ejus hinnitum? Gloria narium ejus terror; terram ungula fodit, exultat audacter, in occursum pergit armatis, contemnit pavorem, nec cedit gladio. Super ipsum sonabit pharetra, vibrabit hasta et clypeus; fervens ac fremens sorbet terram, nec reputat tubæ sonare elangorem. Ubi audierit buccinam, dicit: Vah. Procul odoratur bellum, exhortationem dueum, et ululatum exercitus. Juxta hunc modum multa dicuntur ibi de aliis bestiis. Debemus ergo etiam ista attendere, sed ordinate, non inordinate; nec stare in istis, sed ad altiora considerando ascendere, et ex omnium admiratione ac speculatione ad supergloriosissimi Creatoris contemplationem, amorem et cultum mentes nostras erigere, in ipso quiescere, ac totam nostram salutem constituere in eodem.

Job xxx
19-25.

Ibid. l.
26-30
xli.

Quod quidem cælum non his potius est, quam sua qua regitur ratione, mirandum: id est, ipsum « cælum non est mirandum », id est cum admiratione considerandum, « potius », id est magis, « his », id est ex his proprietatibus suis, videlicet magnitudine, firmitate et velocitate, « quam » ex « ratione sua qua regitur ». Per quam rationem Platonici intelligerent animam mundi, vel ipsam animam cæli (quod animatum dixerunt, sicut et Peripatetici), vel intelligentiam, quæ secundum auctorem libri de Causis et Avicennam, dirigit animam nobilem. Melius vero per rationem hanc intelligitur vis et lex seu ordinantia indita et impressa cælis

a Deo, qua gubernantur, vel dispositio A gubernationis in mente motorum cœlestium, præsertim in sapientia ac lumine primæ causæ, quæ etiam loquitur in Job : Numquid nosti ordinem cœli, et pones rationem ejus in terra? Unde et paulo post proferetur :

O qui perpetua mundum ratione gubernas.

Præterea, Philosophia increpatorie loquens de carnalibus et excæcatis hominibus, « Jam vero qui bona præ se corporis ferunt », loquitur ironice de eisdem B sub similitudine sumpta a simia, quæ (ut legitur) simul parit gemellos, quorum turpiorem tanquam sibi similiorem plus amat, et ante se ponit, aut in brachiis suscipit; alter vero dorso ejus incumbit : sic insensati ac miseri homines turpiora, id est carnalia et terrena, ante se ponunt et amplexantur; divina vero et spiritualia aspernantur.

Amplius, Philosophia dicendo, « Quod quidem cœlum non his potius », etc., minus dicit, et magis præterdit, puta quod C cœlum ex ratione qua regitur, sit magis mirandum. Juxta quem modum etiam Tullius dixit in scripto de Senectute : Non tantum admiror pulchritudinem agri bene culti, quantum ipsam dispositionem ipsius ac rationem.

Deinde probat Philosophia, quod nec corporis pulchritudo sit multum curanda aut appetianda.

Formæ vero nitor, id est claritas pulchritudinis, *ut rapidus est, et * velox*, id est, sicut raptim pertransiens est, ita et D fugax, nec diu durans, *et vernalium florum mutabilitate fugacior*, id est instabilior ipsis mutabilibus floribus, qui nascuntur in vere. Hoc tamen non est ita intelligendum quasi pulchritudo hominum nequeat per notabile tempus durare (imo pluribus annis in aliquibus durat, sicut in Genesi scribitur de Sara conjugē Abrahæ, quod nonagenaria adhuc ita fuit formosa quod Abimelech rex abstulit eam : propter quod fuit plagatus), sed quod pulchritudo

hominis facillime atque sæpissime alterari potest ac minui ad tempus, quantum ad ejus nitorem, ex variis causis, ut ex infirmitate, timore, tristitia, fame, etc. Unde in Isaia legitur : Omnis caro fœnum, et omnis gloria ejus quasi flos agri. Et Jacobus ait : Dives sicut flos fœni transibit.

Is. XI, 6.

Jacob. I, 10.

Quod si, ut Aristoteles ait libro de Animalibus, *lynceis oculis homines uterentur*, id est, si tam acute et clare viderent ut lynces, *ut eorum visus obstantia quæque penetraret*, id est, ita quod per objecta et obstacula transpicerent; *nonne introspectis visceribus, illud Alcibiadis superficie pulcherrimum corpus, turpissimum videretur?* id est, utique « corpus illud Alcibiadis » (quæ fertur fuisse Herculis mater: quod tamen aliqui negant, quoniam Hercules fuit filius Jovis ex Alemena; nec ideo dictus est alio nomine Alcides quia filius fuit Alcibiadis, sed ab ἀλκί, quod est virtus, et ἡδύς, formosus, quoniam virtuosus fuit et formosus, loquendo de virtutibus acquisitis: ideo alii adstruunt, quod Alcibiades fuit vir, filius regis Atheniensis, pulcherrimus; de cujus pulchritudine Plato edidit librum) « pulcherrimum superficie », id est valde pulchrum forinsecus, « videretur » esse « turpissimum, visceribus », id est intestinis, « introspectis », id est intus clare perspectis, in quibus sunt superfluitates naturæ varii-que humores: nam et corpus humanum dicitur intus dispositum pro magna parte instar corporis porci, et etiam ursi. De ista Alcibiade non est certum quæ fuerit: ideo possit poni exemplum theologicum prorsus certum de Esther regina, quæ etiam fuit sancta. De qua scriptum est : Esther erat formosa valde et incredibili pulchritudine; omnium oculis gratiosa et amabilis videbatur.

Esther II, 15.

Igitur te pulchrum videri, non tua natura, sed oculorum spectantium reddit infirmitas : hoc est, « infirmitas », id est debilitas, « oculorum » hominum intuentium te, « non tua natura », id est non pulchritudo tibi innata seu naturalis, « red-

Job xxxviii, 33.

Metr. IX.

* ut

Gen. xvii, 17; xx, 2 et seq.

dit », id est facit, « te pulchrum videri » A forinsecus, quum sis turpis intrinsecus, quo oculi non pertingunt.

Ex his innotescit, quod lynx excedit hominem in acumine visus, sicut aranea in tactu, vultur in odoratu, simia gustu, aper auditu. Inde sunt versus hi :

Nos aper auditu præcellit, aranea tactu,
Vultur odoratu, lynx visu, simia gustu.

Porro verbum hoc Philosophiæ, « Igitur te pulchrum videri », etc., est accipiendum ut non dissonet a Scriptura : in qua de

Ps. XLIV, 3.

multis utriusque sexus personis conscriptum est, quod valde speciosæ et pulchræ fuerunt; et de ipsomet Christo in Psalmo : Speciosus forma præ filiis hominum. Cujus etiam electissimæ sponsæ in novo Testamento et martyres gloriosæ, Catharina, Ursula, Barbara, Agnes, ac multæ consimiles, admirandæ pulchritudinis extiterunt. Ideo simpliciter concedendum, quod multi homines ex naturali dispositione pulchri fuerunt. Nam et de Helena regina Aristoteles dicit, quod philosophi averterunt oculos suos ab ea, ne caperentur amore pulchritudinis ejus. Sed et species Priami digna fuit imperio : ejus filius Paris nonne pulcherrimus fuit? Sicut et Absalon, de quo secundo Regum fertur : Porro sicut Absalon non erat vir pulcher in omni Israel; a planta pedis usque ad verticem capitis non erat in eo ulla macula. Vult ergo Philosophia asserere, quod hominem pulchrum videri, omnino non facit sua natura, sed acies oculorum invalida, quia sic foris pulcher apparet, quod turpitudine interior latet.

II Reg. XIV, 25.

Verumtamen, secundum Augustinum libro de Civitate Dei, etiam in interiori humani corporis dispositione mira pulchritudo consistit in compropotione, conversione, cohabitudo nervorum, venarum, arteriarum, musculorum, spirituum, organorum, colligantiarumque aliarum : quæ omnia in corporibus glorificatis corporeo oculo videbuntur, et mirabiliter delectabunt. Hoc quoque verbum B. Augustini

prolatum est et verificatur juxta modum loquendi Platoniorum, in quorum philosophia Augustinus fuit instructus : qui omnia ad proportionem et numeros referebant. Penes quem modum Boetius etiam alibi dixit : Omnia quæ a primæva rerum natura processerunt, ratione numerorum subsistunt. Hinc Augustinus decimo de Civitate Dei deprompsit : Platonicos eligimus, omnium philosophorum merito nobilissimos, quia senserunt animam hominis immortalem, et non nisi participato Dei lumine posse esse beatam.

De Arith.
lib. 1, c.

At vero, secundum Aristotelem in Ethicis, ad corporalem pulchritudinem tria concurrunt. Primum est elegans statura : unde homines parvæ stature, secundum eum, vocari possunt formosi, non pulchri. Secundum est congrua membrorum proportio; tertium, vivacis et clari coloris perfusio.

Sequitur ultima ratio probans bona corporis esse fragilia. *Sed æstimate quam vultis nimio corporis bona* : id est, hæc naturalia dona ad corpus spectantia, ut sunt, pulchritudo, sanitas, et consimilia, « æstimate », id est reputate, « nimio », id est valde multum, « quam » (id est quantum) « vultis », salva veritate. Ideo additur : *dum sciatis hoc quodcumque miramini*, id est, omne tale quod cum admiratione extollitis tanquam magnum, *triduanæ febris igniculo posse dissolvi*, id est, posse destrui, seu multum distemperari, « igniculo », id est incendio seu fervore, « febris » tertianæ, seu febris acutæ trium dierum : quod de pestentialibus febribus videmus ad oculum.

Ex quibus omnibus, id est præfatis motivis, *illud redigere in summam licet*, id est, licitum est « illud in summam redigere », id est summatim concludere, *quod hæc*, puta divitiæ, honor, potestas, etc., *quæ nec præstare quæ pollicentur bona possunt*, id est, conferre non valent « bona » principalia et beatifica quæ materialiter homini repromittunt, *nec omnium bonorum congregatione perfecta sunt*, id est, in se non concludunt omnia quæ ad

perfectionem et beatitudinem requiruntur, quæ contentare et quietare queunt mentem humanam : *ea nec ad beatitudinem quasi quidam calles ferunt*, id est, hoc constat et rite infertur, quod ista « nec ferunt », id est, nec ducunt hominem, « ad beatitudinem » veram, spirituales, contemplativas, « quasi quidam calles », id est rectæ viæ aptaque media : imo ut declaratum est sæpe, impediunt potius a salute. Idcirco, quod Aristoteles dixit, melius esse ditari quam philosophari, non videtur quibusdam sic esse, nisi forsitan anima rationalis diceretur esse mortalis : quod et ipse in verbis illis innuisse videtur, quamvis hoc non sit certum, ut patuit supra. Imo dato quod anima esset mortalis, adhuc melius et virtuosius esset in mendicitate philosophari, quam divitiis abundare. Philosophari quippe est actus de numero bonorum honorabilium : quæ sunt propter se appetenda, non ad temporalia et corporalia ordinanda, ut ipsemet in libro de Anima protestatur. Opulentia quoque a philosophiæ studio impedit. Propter quod Socrates et alii quidam philosophi eas spreverunt : sicut Craton philosophus, adhuc gentilis, suis jussit discipulis ut aurum dispergerent, ut in Legenda S. Joannis habetur apostoli, qui ipsum Cratonem cum suis discipulis convertit. *Nec beatos ipsa perficiunt*, id est, quinque illa prædicta et eis similia non « perficiunt », id est, perfecte non faciunt, homines esse « beatos ». Imo verissimum est quod Salvator perhibuit : Beati (inquiens) pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum,

A JOANNES. — Unum quæro, an scilicet verum sit, quod lynx suo visu penetret spissa et solida corpora, ita quod videt contenta in eis.

DIONYSIUS. — Sive visio fiat extra mittendo, juxta Platonem, sive intus recipiendo, secundum Aristotelem, dictum illud verificari non potest simpliciter sicut sonat, sed est per hyperbolen dictum, ad insinuandum valde vehemens acumen lyncei visus. Philosophia tamen sic loquitur juxta modum loquendi communem, velut si diceremus : Si quis haberet vulturis odoratum, perciperet intestinorum fœtorem. Est autem hyperbole, figura qua aliquid dicitur per excessum : quemadmodum in libro Judicum fertur, quod filii Benjamin erant ita ad certum jacentes fundis lapides, ut et capillum percutere possent, quod non est aliud dicere nisi quod erant fundibularii valde boni. Postremo certum est, quod oculi corporum glorificatorum erunt multo acutiores ad perspicendum quam lyncei oculi. Attamen Bonaventura aliique doctores qui opinantur quod corpora glorificata, erunt clara claritate condensata, ut aurum et sol, non perspicua, sicut vitrum et aliquæ gemmæ, affirmant quod oculi glorificati non videbunt per corpora illa, neque in eis contenta, multoque minus oculis lynceis. Verum, ut supra monstratum est, sancti doctores Augustinus, Gregorius, Thomas, et communiter alii, conscripserunt quod corpora glorificata prorsus perspicua erunt, pervia, translucencia : sicque contenta in eis clarissime ac jucundissime foris patebunt.

Cf. p. 207
B.

Cf. p. 218
A et s.

Judic. xx,
16.

Cf. t. XXV,
p. 302 B' et
s.

ibid. p. 299
C et s.

Matth. v, 3.

METRUM VIII

Heu, heu ! quæ miseros tramite devio
Abducit ignorantia ?
Non aurum in viridi quæritis arbore,
Nec vite gemmas carpitis.

Non altis laqueos montibus abditis,
 Ut pisce ditetis dapes;
 Nec vobis capreas si libeat sequi,
 Tyrrena captatis vada.
 Ipsos quin etiam fluctibus abditos
 Norunt recessus æquoris:
 Quæ gemmis niveis unda feracior,
 Vel quæ rubentis purpuræ;
 Nec non quæ tenero pisce, vel asperis
 Præsentent echinis littora.
 Sed quoniam lateat quod cupiunt bonum,
 Nescire cæci sustinent,
 Et quod stelliferum transabit polum,
 Tellure demersi petunt.
 Quid dignum stolidis mentibus imprecet?
 Opes, honores ambient,
 Et quum falsa gravi mole paraverint,
 Tum vera cognoscant bona.

ARTICULUS XXIII

ELUCIDATIO METRI HUIUS OCTAVI.

In hoc metro octavo Philosophia deplorat A in locutione et opere, atque in omissione
 ignorantias et errores, clades et perversitates hominum iniquorum: qui quum bonorum. De quo tramite devio scriptum
 in terrenis negotiis et sæcularibus causis, est in Proverbiis: Via impiorum tenebro- *Prov. 1*
 et commotionibus vitæ præsentis, sint sa. De qua loquitur Christus apud Mat-
 cauti ac diligentes, in his quæ ad veram thæum: Lata porta et spatiosa est via quæ *Matth*
 concernunt eorum salutem cæci sunt, ob- ducit ad perditionem, et multi inveniunt *13.*
 tusi et negligentes, felicitatem quærendo eam. Itaque ait: « Heu, heu! quæ igno-
 in his in quibus inveniri non valet, quum rantia? » quasi dicat: Infelix et periculosa
 tamen alia quærant ubi reperiuntur. est ignorantia ista.

Heu, heu! quod est signum doloris, et In aliquibus autem est ignorantia juris,
 interjectio compassionem seu piam quere- tam in generali quam in speciali, ut in his
 lam designans. *Quæ ignorantia abducit B* qui nihil audierunt de pertinentibus ad
miseros homines a vera salute, *tramite* salutem: quæ in toto aut pro magna parte
devio, id est per viam perditionis, quæ a excusat, dummodo non procedat ex negli-
 recto declinat itinere? Et hæc via devia, gentia aut contemptu, quæ vocatur igno-
 est conversatio prava, actio vitiosa, dele- rantia crassa seu affectata. Aliqui vero
 etatio prohibita, et omne peccatum mor- habent ignorantiam in particulari, non ta-
 tale, tam in cogitatione et affectione, quam men in universali: quod contingit dupli-
 eiter. Primo sic, quod penitus nesciunt

hoc aut illud esse illicitum. Secundo, quod A
sciunt hoc, non tamen considerant hoc
actualiter seu practice, seu consideratione
formata, quæ est approbativa exsecuti-
væque boni : quæ ignorantia est in omni
peccante. Unde secundum Philosophum,
Omnis peccans est ignorans. In Proverbiis
quoque legitur : Via stulti recta in oculis
ejus. Est item ignorantia facti : quæ
excusat a culpa, debita cautela adhibita.

O excæcati et insipientes, *non quæritis
aurum in arbore viridi* : nam scitis quod
ibi non sit ; *nec carpitis*, id est, non cona- B
mini carpere seu colligere, *gemmas in vi-
te*, id est in vineis : quia non æstimatis
quod ibi inveniatur. *Non abditis*, id est,
non absconditis, *laqueos*, id est retia, in
montibus altis, in quibus aqua non est,
ut ditetis dapes piscibus *, id est, fereula
vestra constant ex piscibus abundanter ;
nec captatis, id est, non assumitis, *vada
Tyrrhena*, id est aquas maris Tyrrheni ad
navigandum (de quo mari, Juno uxor et
soror Jovis ait in fabulis paganorum, quæ
teste S. Ambrosio, sunt pabula dæmonum : C
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat
æquor), *si libeat vobis*, id est, si vobis pla-
ceat, *sequi*, id est insequi, *capreas*, quæ
sunt animalia valde velocia ad curren-
dum, habitantia in altioribus cremi locis.

Unde in Canticis : Revertere ; similis esto,
dilecte mi, capreæ hinnuloque cervorum
super montes Bethel. Et secundo libro
Regum assertitur : Asael frater Joab, cursor
velocissimus fuit, quasi unus ex capreis.

Consequenter, propter convenientiam
metri, fit mutatio a secunda persona in D
tertiam.

Quin etiam homines norunt, id est
agnoverunt, *ipsos recessus*, id est cavernas
et lacus, *æquoris*, id est maris, *abditos
fluctibus*, id est aquis opertos, juxta littora
sitos. Norunt quoque *quæ unda*, id est
aqua seu abyssus, sit *feracior*, id est copi-
osius abundans, *gemmis niveis*, id est mar-
garitis et consimilibus gemmis albis ac
splendidis ; *vel quæ aqua sit fecundior seu
plenior purpuræ rubentis*, id est, piscis

cujus sanguine intingitur purpura ut rube-
scat ; *nec non*, id est, et etiam norunt,
quæ littora præstent, id est excellent,
pisce tenero, id est piscibus mollioribus,
parum aut nihil habentibus de asperitate
pellis et ossibus, *vel asperis*, utputa *echi-
nis*, id est piscibus hirsutis, ossatis, seu
aculeatis instar hericii. Dicitur autem
quod littora his abundant, id est aquæ jux-
ta littora defluentes.

Hæc itaque jam prætaeta sciunt merca-
tores et piscatores. *Sed cæci*, id est homi-
nes vitiis excæcati (juxta illud, Excæcavit *Sap. II, 21.*
illos malitia eorum), *sustinent nescire*, id
est, damnabiliter patiuntur se ignorare,
quia non curant addiscere, *quoniam la-
teat*, id est, ubi sit et in quo consistat, ut
quærendo inveniatur, *bonum quod cupi-
unt*, id est summum bonum seu beatitu-
dinem, quam naturaliter optant, juxta
sensum frequenter præhabitum. *Et ipsi* *Cf. p. 295*
homines carnales *demersi*, id est vitiis *A et s., 312*
obruiti (quocontra orat Psalmista, Non me *C.*
demergat tempestas aquæ, neque absor- *Ps. LXVIII,*
beat me profundum), *petunt tellure*, id *16.*
est, quærunt invenire in terra, *quod trans-
abit polum stelliferum*, id est summum
bonum, quod per omnipotentiam suam
majestatisque suæ immensitatem, eleva-
tum et altius est omni polo seu cælo, at-
que in cælo empyreo dicitur residere
(quamvis ipse incircumscribibilis sit),
quia ibidem se clarius repræsentat, ac ex-
cellentius operatur. Unde in Psalmo canta-
tur : Elevata est magnificentia tua super *Ps. VIII, 2.*
cælos. Cui tertio Regum Salomon loqui-
tur : Cælum et cæli cælorum te capere *III Reg. VIII,*
nequeunt. *27.*

Quid dignum imprecer, id est, quid
congruum ac debitum meritis impiorum
optem et supplicem dari, *mentibus stolidis*
impiorum ? De quibus Salomon fassus est :
Stultorum infinitus est numerus. Sic stulti *Eccle. I, 15.*
sunt universi qui in peccato sunt mortali :
in quibus est vitium puerilitatis, sapientiæ
dono contrarium, quoniam summo infini-
toque bono præferunt ista carnalia et ca-
duca.

Ambiant, id est desiderant, *opes* ter- A versus sum in ærumna mea dum configi-
renas et *honores* : hoc est, quia adhuc tur spina.
converti non acquiescunt, interim occu-
pentur circa divitias et honores; non quod
hoc sit bonum aut alicui appetendum, sed
quia pœnalis ille labor, cura, districtio, in
quantum sunt pœnæ quædam, expediunt
eis occasionaliter, in quantum per talia
admonentur redire ad summum et quie-
tissimum bonum, in quo solo mens pacem
invenit salutarem. Propter quod in Job
inducitur : Acquiesce Deo, et habeto pa-
cem; et per hoc habebis fructus optimos. B
Et quum mentes stolidæ paraverint, id
est, obtinuerint aut obtinere studuerint,
falsa, id est deceptorum ista terrena (de
quibus loquitur Jeremias, Vere mendacium
possederunt patres nostri, vanitatem quæ
eis non profuit), *gravi mole*, id est duro
labore, cura et anxietate; *tum*, id est tunc,
cognoscant bona vera, id est vere salubria,
spiritualia et æterna, gratiarum charisma-
ta, virtutes et merita ac gloriæ dona, et
ipsum incomparabile superbeatissimum
bonum, ita quod vexatione eis intellectum C
præstante, ad objectum, causam ac fontem
suæ salutis redire festinent, dicentes illud
Jeremiæ: Vere in Domino Deo nostro salus.
Sic quippe solet omnipotens Deus electos
suos per adversa et aspera ad se revocare,
quemadmodum per Osee ait : Ecce sepiam
viam (id est operationem et vitam) tuam
spinis; et dicet, Revertar ad virum meum
priorem, id est ad Sponsum cœlestem.
Hinc dixit Propheta : Quoniam die ac no-
cte gravata est super me manus tua, con-

Præterea, in hoc metro reprehenduntur
curiosi, vani et seïoli, qui circa inania oc-
cupantur : qui relictis necessariis ad salu-
tem, circa alia inordinate versantur, nec
ea quæ suam concernunt salutem præci-
pue meditantur. Hinc scriptum est in Ec-
clesiastico : Altiora te ne quæsieris, et for-
tiora te ne scrutatus fueris; sed quæ
præcepit tibi Deus, illa cogita semper. Hi
tales sequuntur Scribas et Phariseos, qui-
bus loquitur Christus : Vespere dicitis, Se-
renum erit, rubicundum est enim cœlum;
mane dicitis, Hodie tempestas, rutilat
enim triste cœlum. Hypocritæ, faciem cœ-
li dijudicâre nostis, signa autem tempo-
rum non potestis scire? In quibus verbis
reprehendit Judæorum magistros, qui non
consideraverunt impletum esse tempus
primi adventus Christi a Prophetis, præ-
sertim a Daniele, prænuntiatum. Sic om-
nes redarguit qui prudentes et diligentes
sunt circa congreganda temporalia et ter-
rena, negligentes autem ad obtinendum
cœlestia et æterna. De quibus prædixit
Apostolus : Erunt homines amantes se
ipsos, superbi, cupidi, amatores volupta-
tum magis quam Dei. De quibus in Jere-
mia habetur : Sapientes sunt ut faciant
mala, bene autem facere nescierunt. Ordi-
natum ergo sit studium tuum, ut in primis
agnoscas et impleas quæ a te Deus requi-
rit, et omnem tuum profectum ad veram
ordines felicitatem.

PROSA IX

HACTENUS mendacis formam felicitatis ostendisse suffecerit : quam si per-
spicaciter intueris, ordo est deinceps quæ sit vera monstrare. — Atqui
video, inquam, nec opibus sufficientiam, nec regnis potentiam, nec reve-
rentiam dignitatibus, nec celebritatem gloria, nec lætitiâ voluptatibus posse con-
tingere. — An etiam causas cur id ita sit, deprehendisti? — Tenui quidem veluti
rimula mihi videor intueri, sed ex te cognoscere malim apertius. — Atqui prom-

ptissima ratio est : quod enim simplex est indivisumque natura, id error humanus separat, et a vero atque perfecto, ad falsum imperfectumque traducit. An tu arbitraris, quod nihilo indigeat, egere potentia? — Minime, inquam. — Recte tu quidem : nam si quid est quod in ulla re imbecillioris valentiæ sit, in hac præsidio necesse est egeat alieno. — Ita est, inquam. — Igitur sufficientiæ potentiæque una est eademque natura. — Sic videtur. — Quod vero hujusmodi sit, spernendumne esse censes, an contra rerum omnium veneratione dignissimum? — At hoc, inquam, ne dubitari quidem potest. — Addamus igitur sufficientiæ potentiæque reverentiam, ut hæc tria unum esse judicemus. — Addamus, siquidem vera volumus confiteri. — Quid igitur? inquit. Obscurumne hoc atque ignobile censes esse, an omni celebritate clarissimum? Considera vero ne quod nihilo indigere, quod potentissimum, quod honore dignissimum esse concessum est, egere claritudine quam sibi præstare non possit, atque ob id aliqua ex parte videatur abjectius. — Non possum, inquam, quin hoc uti est, ita etiam celeberrimum esse confitear. — Consequens igitur est, ut claritudinem superioribus tribus nihil differre fateamur. — Consequitur, inquam. — Quod igitur nullius egeat alieni, quod suis cuncta viribus possit, quod sit clarum atque reverendum, nonne hoc etiam constat esse lætissimum? — Sed unde huic (inquam) tali mœror ullus obrepat, ne cogitare quidem possum : quare plenum esse lætitiæ, si quidem superiora manebunt, necesse est confiteri.

— Atqui illud quoque per eadem necessarium est, sufficientiæ, potentiæ, claritudinis, reverentiæ, jucunditatis nomina quidem esse diversa, nullo vero modo discrepare substantiam. — Necesse est, inquam. — Hoc igitur quod est unum simplexque natura, pravitas humana dispertit ; et dum rei quæ partibus caret, partem conatur adipisci, nec portionem, quæ nulla est, nec ipsam, quam minime affectat, assequitur. — Quonam (inquam) modo? — Qui divitias, inquit, petit penuriæ fuga, de potentia nihil laborat, vilis obscurusque esse mavult ; multas etiam sibi naturales quoque subtrahit voluptates, ne pecuniam quam paravit, amittat. Sed hoc modo ne sufficientia quidem contingit ei, quem valentia deserit, quem molestia pungit, quem vilitas abjicit, quem recondit obscuritas. Qui vero solum posse desiderat, profligat opes, despicit voluptates, honoremque potentia carentem, gloriam quoque nihili pendit. Sed huic quoque quam multa deficient, vides. Fit enim ut aliquando necessariis egeat, ut anxietatibus mordeatur ; quumque hæc depellere nequeat, etiam id quod maxime petebat, potens esse, desistit. Similiter ratiocinari de honoribus, gloria, voluptatibus licet : nam quum unumquodque horum idem quod cetera sit, quisquis horum aliquid sine ceteris petit, ne illud quidem quod desiderat, apprehendit. — Quid igitur, inquam, si quis cuncta simul cupiat adipisci? — Summam quidem ille beatitudinis velit ; sed num in his eam reperiet, quæ demonstravimus, id quod pollicentur non posse conferre? — Minime, inquam. — In his igitur quæ singula quæque expetendorum præstare creduntur, beatitudo nullo modo investiganda est. — Fateor, inquam ; et hoc nihil verius dici potest.

— Habes igitur, inquit, et formam falsæ felicitatis, et causas. Deflecte nunc in

adversum mentis intuitum : ibi enim veram, quam promisimus, statim videbis. — Atqui hæc, inquam, vel cæco perspicua est; eamque tu paulo ante monstrasti, dum falsæ causas aperire conabar. Nam (ni fallor) ea vera est et perfecta felicitas, quæ sufficientem, potentem, reverendum, celebrem lætumque perficiat. Atque ut me interius animadvertisse cognoscas, quæ unum horum, quoniam idem cuncta sunt, veraciter præstare potest, hanc esse plenam beatitudinem, sine ambiguitate cognosco. — O te, alumne, hæc opinione felicem, si quidem hoc (inquit) adjeceris. — Quidnam? inquam. — Essene aliquid in his mortalibus caducisque rebus putas, quod hujusmodi statum possit afferre? — Minime (inquam) puto; idque a te, nihil ut amplius desideretur, ostensum est. — Hæc igitur, vel imagines veri boni, vel imperfecta quædam dare bona mortalibus videntur; verum autem atque perfectum bonum conferre non possunt. — Assentior, inquam.

— Quoniam igitur agnovisti quæ vera illa sit, quæ autem beatitudinem mentiantur, nunc superest ut unde veram hanc petere possis, agnoscas. — Id quidem, inquam, jamdudum vehementer exspecto. — Sed quum, uti in Timæo Platoni (inquit) nostro placet, in minimis quoque rebus divinum præsidium debeat implorari, quid nunc faciendum censes, ut illius summi boni sedem reperire mereamur? — Invocandum, inquam, rerum omnium Patrem : quo prætermisso, nullum rite fundatur exordium. — Recte, inquit; ac simul ita modulata est.

ARTICULUS XXIV

ELUCIDATIO PROSÆ HUIUS NONÆ.

POSTQUAM Philosophia jam per multas A prosas ac metra ostendit in quibus non consistat vera felicitas, nunc declarare aggreditur in quibus sit ponenda, et qualiter exquirenda.

Haecenus mendacis formam felicitatis ostendisse suffecerit : id est, satis sit « ostendisse ». id est, quod ostendi et descripsi, hucusque « formam », id est rationem et speciem. « felicitatis mendacis », id est apparentis, non existentis : quam definivi quod sit prosperitas fallax. *Quam si perspicaciter intuearis* *, id est, acute consideres. *ordo est*, id est rectus modus procedendi, *deinceps quæ sit vera beatitudo monstrare*, id est, docere quæ sit vera felicitas.

Ad hoc respondet Boetius : *Atqui video,*

inquam, id est, ego Boetius dico, « Atqui », id est certe, « video », id est intelligo, *nec opibus sufficientiam, nec regnis potentiam, nec reverentiam dignitatibus, nec celebritatem gloria, nec lætitiâ voluptatibus posse contingere* : id est, « nec sufficientiam » veram, quæ ad beatitudinem sufficiat, « opibus posse contingere », id est, non posse alicui provenire « opibus », id est per terrenas divitias, quum et divitibus multa desint; « nec potentiam » sufficientem posse contingere alicui « regnis », id est per principatus quoscumque, quum et reges indigeant subditis, sicut econtra; « nec reverentiam », id est sufficientem honorem, « dignitatibus », id est per dignitates; « nec celebritatem », id est claritatem nominis sufficientem, « gloria », id

* i. tueris

est ex hominum fama, quæ sæpe decipitur ac cito mutatur ; « nec lætitiā » sufficientem, id est indesinentem, salubrem, posse accidere homini « voluptatibus », id est per oblectamenta carnalia : sicut istud jam ante diffuse ac multipliciter est probatum.

Pros. III et
5.

Ad hoc Philosophia subjungit : *An etiam causas cur id ita sit,prehendisti?* id est, quæro « an etiamprehendisti », id est considerasti, « causas » propter quas « id ita sit ». Ad quod Boetius : *Tenui quidem veluti rimula mihi videor intueri* : hoc est : « videor mihi intueri », id est, mihi ipsi apparet quod intuear causas illas, « veluti rimula tenui », id est per obscurum adspectum, sicut quod per parvam videtur fissuram ; *sed ex te cognoscere malim apertius*, hoc est, « malim », id est, potius velim, « cognoscere apertius ex te », id est ex tua informatione, has causas.

Ad quod Philosophia : *Atqui*, id est pro certo, *promptissima ratio est*, id est, ratio paratissima assignari potest ad hoc, puta hæc : *quod enim simplex est indivisumque natura*, id est, « quod » ex sua « natura est simplex », non habens in se diversitatem partium aut aliarum realitatum, utputa veram felicitatem seu summum bonum, *id error humanus*, id est homo errans, *separat*, id est, divisim intelligit, *et a vero atque perfecto, ad falsum imperfectumque traducit* : id est, rationem et proprietatem summi boni adscribit rebus creatis, in se vanis ac diminutis, et uni hujusmodi bono imperfecto adscribit hanc eminentiam, alteri aliam ; sicque in diversis beatitudinem D quærit, quam non nisi in uno, summo, simplicissimo quæreret bono, in quo quinque prædicta, imo omnia bona, pulchra ac desiderabilia, supereminenter, indivisim, simplicissime continentur. Quod consequenter probat Philosophia : et primo, quod in ipso sit summa et perfecta potestas.

An tu arbitraris, quod nihilo indigeat, id est, quod non indigeat aliqua re, *egere potentia?* — *Minime, inquam*, id est, ego

A Boetius dico, quod minime puto hoc : quia sic imbecille esset, nec posset suis adversariis prævalere. Quocontra ait per Jeremiam : *Quis similis mei? Et quis sustinebit me? Et quis est iste pastor qui resistat vultui meo?* Ad hæc Philosophia : *Recte tu quidem judicasti: nam si quid est quod in ulla re imbecillioris valentiæ sit*, id est debilioris potentiæ, *in hac præsidio necesse est egeat alieno* : hoc est, « necesse est », id est, necessario sequitur, quod « egeat præsidio » (id est auxilio) « alieno B in hac », id est in ista sua imbecillitate. — *Ita est, inquam* ego Boetius.

Jer. XLIX,
19.

Ex quo Philosophia concludit : *Igitur sufficientiæ potentiæque una est eademque natura*, id est, realiter idem sunt et inseparabilia, summa sufficientia et summa potentia, nec unum sine alio potest esse perfectum. Respondet Boetius : *Sic videtur*, id est, clare conspicio quod sit ita, quum istud argumentum sit demonstrativum.

Consequenter probat, quod hoc ipsum sit honorabile et reverentia omni dignissimum. *Quod vero hujusmodi sit, spernendumne esse censes*, id est, censesne et utrum judicas esse conveniens, quod hujusmodi ens sit spernendum, *an contra*, id est, utrum potius econtrario judicas, quod sit rerum omnium veneratione dignissimum, utpote excellentissimum, sapientissimum, sanctissimum? — *At hoc, inquam, ne dubitari quidem potest*, id est, istud tam certum est, quod nemo sanæ mentis possit inde ambigere : intellectus namque evidentia et efficacia demonstrationis, sicut et primorum principiorum, compellitur ad consensum.

Ad hæc Philosophia : *Addamus igitur sufficientiæ potentiæque reverentiam*, id est honorabilitatem, *ut hæc tria unum esse judicemus*, videlicet ens summe sufficientis, summe potens et summe honorabile, in quo etiam sufficientia, potentia, honorabilitas realiter idem sunt, utputa divina essentia, et sola ratione distinctæ sunt : ita ut divina essentia in quantum

absolute perfecta, dicatur sufficientia, in quantum principium producendi et agendi in alia, dicatur activa potentia, atque ut summa majestas in se continens omnis honorificentiae ac venerationis et venerabilitatis causam, radicem et rationem, dicatur primum et summum honorabile.

1 Reg. II, 30.

Quod ait primo Regum : Qui enimque glorificaverit me, glorificabo eum ; qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. Denique, si honorandi sunt parentes, quanto magis Pater iste caelestis, ex quo (teste Apostolo)

Ephes. III, 15.

omnis paternitas in caelo et in terra nominatur ac derivatur? De quo denuo loquitur

Hebr. XII, 9.

ad Hebraeos : Patres carnis nostrae cruditores habuimus, et verebamur eos : non multo magis obtemperabimus Patri spirituum, et vivemus? Hinc quoque Aristoteles duodecimo Primae philosophiae fatetur, quod Deus est honoratissimus intellectus.

— *Addamus*, id est, ego Boetius dico, Placet ut addamus reverentiam sufficientiae atque potentiae, *siquidem vera volumus confiteri*, id est, pro certo « volumus confiteri » quod verum est, nec veritati repugnare : quod prosperum successum non sortitur, juxta illud beati Job, Quis restitit ei, et habuit pacem?

Job IX, 4.

— *Quid igitur? inquit* : id est, Philosophia ait, *Quid addemus? nisi quod subditur : Obscurumne hoc atque ignobile censes esse*, id est, an judicas hoc summum bonum esse non celebre, neque famosum, nec clarum, *an omni celebritate clarissimum? Considera vero ne*, id est numquid, seu ut non, *hoc ens quod nihilo indigere, quod potentissimum, quod honore dignissimum esse concessum est, egere claritudine videatur*, id est, an possit celebri nomine et fama praecelara carere, *quam sibi praestare*, id est facere, *non possit, atque ob id aliqua ex parte videatur abjectius*. Ad quod Boetius : *Non possum, inquam*, id est, de hoc aliud dicere nequeo, *quin hoc uti est, ita etiam celeberrimum esse confitear*, id est, « quin » fatear et protester « hoc » bonum « ita etiam esse celeberrimum », id est famosissimum, « uti est »,

id est, sicut revera est incomparabiliter celebre, quum in omni perfectione sit infinitae eminentiae. Unde et Isaac Israelita philosophus, in principio libri Definitionum effatur : Fama Dei sublimis est. Hanc famam praestat et facit sibi Omnipotens, manifestando hominibus excellentiam suam, atque per opera sapientiae, misericordiae ac justitiae suae, quemadmodum in Exodo loquitur Pharaoni : Ideo posui te, ut ostenderem in te fortitudinem meam, et narretur nomen meum in omni terra. Et enim tanta est fama Dei, quod excellentiam ejus omnis creatura miratur, nec exprimere valet nec comprehendere eam.

Exod. 16.

Ex quibus infert Philosophia : *Consequens igitur est, ut claritudinem superioribus tribus nihil differre fateamur*, id est, ut recognoscamus claritatem et famabilitatem summi boni non differre ab opulentia, omnipotentia et honorabilitate ipsius. — *Consequitur, inquam*, id est, dico ego Boetius hoc consequi.

Denique in hoc mundo famosi sunt, qui in una quacumque virtute fuerunt eximii aut in paucis, et hoc tamen finite, ut Samson in fortitudine, Absalon in pulchritudine, Salomon in sapientia, David in victoriis, et ita in consimilibus, ut in sanctitate, in miraculis, in praelaturis et principatibus : quanto magis superbeatissimus Deus infinitae famositatis et incomparabilis celebritatis, claritate est universis et singulis praefendus? De quo aptissime dixit electus David : Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, et humilia respicit in caelo et in terra? Unde et in Job habetur : Perditio et mors dixerunt, Auribus nostris audivimus famam ejus.

Judic. XVI, 25.
II Reg. XI, 12; c.
III Reg. I, 11, 12; c.
I Reg. XXXVII, 11, passim.

Ps. CXXVI, 6.

Job XXV, 22.

Deinde ostendit Philosophia, quod hoc bonum altissimum voluptate non carcat, imo gaudio intensive prorsus immenso sit plenum. *Quod igitur nullius eget alieni*, id est, hoc bonum quod nullo alio indigeat, *quod suis cuncta viribus possit*, id est, quod valeat « viribus suis » propriis cetera omnia sustentare ac confir-

mare, quod sit clarum atque reverendum, A nonne hoc etiam constat esse lætissimum? Lætitia namque est diffusio mentis in conceptu apprehensioneve boni. Deus ergo superdignissimus, intuendo et intelligendo se ipsum esse tam infinitæ pulchritudinis, tam immensæ suavitatis, tam incircumscrip-
 tibilis perfectionis, in omnibus gloriatur et gaudet, ac complacentiam habet in semetipso æternaliter, invariabiliter ac penitus infinite. Ecce quam superfelicissimus est Dominus Deus noster : quem si (ut tenemur) super omnia toto corde diligimus, debemus in ipso cordialiter exsultare, ac tantæ ejus perfectioni, felicitati et gloriæ toto corde intime congaudere.

Ad hæc Boëtius : *Sed unde huic (inquam) tali mœror ullus obrepit, ne cogitare quidem possum, id est, fingere nequeo « unde » et ex qua causa possit « ullus mœror » obrepere, id est ulla tristitia accedere. Quare plenum esse lætitiæ, si quidem superiora manebunt, necesse est confiteri : id est, fateri oportet ipsum « esse plenum lætitiæ », imo essentialiter esse lætum, ac superinfinitam in se subsistentem lætitiæ (cui psallit Propheta, Torrente voluptatis tuæ potabis eos), « si superiora », id est superius dicta, « manebunt », id est, stabunt in veritate. Nec his obviat, quod Deus in Scripturis dicitur pœnitere, dolere, tristari, affligi, irasci, ut dum dicitur in Genesi : Videns Deus quod multa malitia hominum esset in terra, et cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, pœnituit eum quod fecisset hominem, et dolore cordis D tactus intrinsecus, Delebo, inquit, hominem a facie terræ. Et per Isaiam ait : Præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Et multa consimilia dicuntur in Scripturis : quæ omnia intelligenda sunt per similitudinem effectus, non per veritatem turbationis, mutationis aut passionis in ipso, qui per Malachiam protestatur : Ego Dominus, et non mutor; et per Jeremiam : Numquid me ad iracundiam provocant? dicit Dominus. Nonne semetipsos in con-*

fusionem vultus sui? Et in libro Sapientiæ dicitur : Tu autem dominator virtutis, cum tranquillitate judicas, et cum magna reverentia disponis nos. Sap. xii, 18.

Deinceps ostendit Philosophia, hæc omnia unum esse in Deo. *Atqui, id est certe, illud quoque per eadem necessarium est, id est, per præhabita etiam istud necessario sequitur, sufficientiæ, potentiæ, claritudinis, reverentiæ, jucunditatis nomina quidem esse diversa, id est, quod quinque ista per distincta nomina designantur : quia ut tactum est, differunt ratione, sicut et alia varia attributa in Deo, ut sunt, sapientia, justitia, veritas, pietas ; nullo vero modo discrepare substantiam, id est, essentiam significatam per ea nequaquam differre, quum sint unum simplicissimum esse Dei.*

Respondet Boëtius : *Necesse est, inquam, sic esse. Nempe, quum Deus sublimis et gloriosus, sit ens in se omnino perfectum, non potest esse in eo compositio aut diversitas aut distinctio ulla ex natura rei, sed identitas pura ac infinita. Propter quod in libro de Causis asseritur, quod non est in prima causa distinctio ulla modorum. Omnis quippe compositio, diversitas, distinctio ex natura rei, signum est imperfectionis ac indigentiae : quia si res totam suam perfectionem haberet in uno illorum, aliis non egeret, sed ea secluderet, quum teste Philosopho, non sit ponenda pluralitas sine necessitate. Hinc merito refutatur misera illa opinio quæ in divinis inter attributa distinctionem ponit formalem ex rei natura, quæ sit quædam non identitas : quod prorsus falsissimum est, nec solum contra Thomam, Albertum, Henricum, sed etiam contra Alexandrum, Bonaventuram, Richardum, etc. Hinc juxta Philosophum, Deus est purus actus. Et sicut per Moysen dixit, ipse est ipsum supersimplicissimum esse. Quumque purum dicatur per exclusionem alieni atque contrarii, sicut purum aurum vocatur, cui nihil alieni metalli miscetur; simul stare non potest, quod in supersanctissimo Deo sit ex suæ dei-*

Cf. t. XIX, p. 387 A' et s.

Ps. xxxv, 9.

Gen. vi, 5-7.

Is. xliii, 24.

Malach. iii, 6.

Jer. vii, 19.

Exod. iii, 14.

tatis natura simplicitas summa, perfecta, A purissima et penitus infinita (siquidem omnia quæ in Deo sunt, in tali tam summa excellentia sunt in eo), et tamen sit in ipso distinctio aliqua formalis ex natura rei in absolutis. Nam teste Philosopho, unum in substantia facit idem. Ideo, sicut in Deo est pura ac simplicissima unitas, ita et talis identitas, nec ulla non identitas. Hoc hic breviter tetigisse sufficiat : quæ super primum Sententiarum diffusius sunt expressa.

Cf. I. XIX, p. 149 B et S.

Subjungit Philosophia : *Hoc igitur quod B est unum simplexque natura*, id est ex sua « natura », imo et realiter est simplex essentia et quidditas sua, *pravitas humana dispertit*, id est, in multa divisit, et pluribus male attribuit : non quod aliquis homo tam pravus extiterit, quod veram et incommutabilem deitatem adscripserit creaturis aut rebus diversis substantialiter differentibus ; sed quod felicitatem, quæ in summo et solo Deo est vere et objective, quidam in rebus posuerunt creatis, et juxta Apostolum ad Ro- C manos, servierunt et inhæserunt creaturis magis quam Creatori. *Et dum rei quæ partibus caret, partem conatur adipisci*, id est, « dum » pravitas humana, utputa pravus homo, « conatur adipisci partem » beatitudinis, « quæ partibus caret », quoniam simplex est, *nec portionem, quæ nulla est, nec ipsam, quam minime affectat, assequitur* : id est, non obtinet nec acquirit partem beatitudinis, quia non habet partem ; nec obtinet totam, quia nec appetit veram beatitudinem integre et sincere, sed potius vanam, in divitiis, honoribus, aliisque præfatis.

Rom. I. 25.

Denique istud de increata beatitudine objectali potissime verum est. Beatitudo autem creata, quæ est status omnium bonorum aggregatione perfectus, non est penitus simplex, pertinentque ad eam non solum contemplatio, sed dilectio quoque ac delectatio : quamvis secundum Augustinum et Thomam et alios quosdam, essentialiter in actu intellectus ponatur, quia

Cf. I. XXV, p. 393 A' et S., 402 B et S.

secundum Augustinum, visio est tota merces. Quod etiam gloriosus Hieronymus post obitum suum B. Augustino apparens ac loquens, asseruit : imo et ipsemet Christus, Hæc est (inquiens) vita æterna, ut cognoscant te verum Deum ; Psalmista quoque, Ostende (dicens) faciem tuam, et salvi erimus.

Joann. x
3.
Ps. LXX
4, 8, 20.

Deinde Boetius postulat hæc clarius sibi exponi. *Quonam (inquam) modo?* id est, qualiter verum est, o Philosophia, quod dicis, hominem pravum non adipisci felicitatem nec partem ejus?

— *Qui divitius, inquit, petit penuriæ fuga*, id est, Philosophia « inquit, Qui petit », id est, quærit seu appetit, « divitias fuga », id est propter fugam, « penuriæ », *de potentia nihil laborat*, id est, non « laborat de potentia », id est pro potestate adipiscenda : nisi forsitan quærat divitias ut per eas acquirat potentiam ; sicque potius esset superbus seu ambitiosus, quam avarus. *Vilis obscurusque esse mavult*, id est, magis vult haberi sine reverentia tanquam ignobilis, quam pecunias perdere, in quibus sibi finem constituit. *Multas etiam sibi naturales quoque subtrahit voluptates* in esculentis et poculentis atque venereis et ornamentis, *ne pecuniam quam paravit, amittat*. Ista facilia sunt. *Sed hoc modo ne (id est nec) sufficientia quidem contingit ei, quem valentia (id est potentia) deserit* : id est, imbecilli non adest sufficientia, quum sanitas desit ei (quæ præfertur pecuniæ, juxta illud Ecclesiastici, Melius est corpus validum, quam census immensus) ; *quem molestia pungit*, *quem vilitas abjicit*, id est, quem ignobilitas reddit abjectum, *quem recondit obscuritas*, id est, qui ignotus est ex famæ carentia.

Ecclesi. x
15.

Consequenter idem ostendit de quærente finaliter potestatem. *Qui vero solum posse desiderat*, id est, principaliter quærit potentiam, *profligat opes*, id est, divitias prodigaliter consumit, ut adstantes et fautores acquirat, non attendens quod in Ecclesiastico legitur, Qui potestatem *Ibid. xx*

sibi assumit injuste, odietur; *despicit voluptates*, ne propter eas vilescat: unde Antigonus dixit ad Alexandrum, Indignus es imperare propter juventutem et voluptates; *honoremque* (id est promotionem seu dignitatem) *potentia carentem, gloriam quoque*, id est famam celebrem, *nihili pendit*. Quidquid enim quis habet, parum sibi videtur, quamdiu non obtinet quod præ ceteris principaliter cupit: cujus dilatione atque carentia cruciatur, ut in Proverbiis Salomon ait: Spes quæ differtur, affligit animam; lignum vitæ, desiderium veniens. *Sed huic quoque potentiam appetenti, quam multa deficient, vides. Fit enim ut aliquando necessariis egeat, dum opes suas dilapidaverit, ut anxietatibus mordeatur, ne lædatur ab his quibus dum potens fuerat nocuit; quumque hæc depellere nequeat* (quia jam caret divitiis: unde nec habet auxilia), *etiam id quod maxime petebat, id est, præcipue affectavit, videlicet potens esse, desistit*.

Consequenter idem probat de aliis. *Similiter ratiocinari de honoribus, gloria, voluptatibus licet*: id est, licitum expediensque consistit « ratiocinari », id est discurrere et probare, « de honoribus, gloria » (id est fama), « voluptatibus », quod in eis non consistat felicitas. *Nam quum unumquodque horum idem quod cetera sit, quisquis horum aliquid sine ceteris petit, ne illud quidem quod desiderat, apprehendit*. Certum est quod voluptas in nobis non sit idem quod fama aut honor, nec divitiæ idem sunt quod

Circa quod sciscitatur objicitque Boe-

tius: *Quid igitur, inquam, si quis cuncta simul cupiat adipisci? Summam quidem ille beatitudinis velit*: id est, si quis conetur omnia illa quinque pariter obtinere, quæro an « ille velit summam beatitudinis », id est plenitudinem veræ felicitatis. Ad quod respondet Philosophia, quod non. *Sed num, id est numquid, in his eam reperiet, id est in his quinque, quæ demonstravimus, id quod pollicentur non posse conferre, hoc est veram felicitatem?* sicut jam supra sæpissime dictum est et probatum. — *Minime, inquam.* — *In his igitur quæ singula quæque expetendorum præstare creduntur, id est, « in his » quinque rebus terrenis, « quæ singula quæque » illorum « expetendorum », id est, quinque illorum quæ mundanis hominibus multum expetenda videntur, « præstare creduntur », beatitudo nullo modo investiganda est, id est quærenda.* — *Fateor, inquam, ego Boetius; et hoc nihil verius dici potest de isto puncto.*

Ex quibus Philosophia concludit et exhortatur: *Habes igitur (tu Boeti), inquit, et formam, id est modum et speciem, falsæ felicitatis, et causas, sicut expositum est. Deflecte nunc in adversum mentis intuitum, id est, considerationem dirige ad oppositum felicitatis fallacis, hoc est ad cœlestia et divina. Ibi enim veram, quam promisimus, statim videbis, id est, cognosces in illis « veram » consistere felicitatem, « quam promisimus » te docere.*

— *Atqui (id est eerte) hæc, inquam, vel cæco perspicua est, id est, ego Boetius consentio, quod vera felicitas tam clare nota est ut a cæco, id est parum intelligente, valeat sciri quantum ad aliquam ejus descriptionem; eamque tu paulo ante monstrasti, id est notificasti, dum falsæ causas aperire conabar, id est, quum studuisti exprimere « causas falsæ » felicitatis, quæ ponitur in rebus terrenis sæpe expressis: in quibus jam et sæpius ante ostensum est beatitudinem esse non*

Prov. XIII,
12.

PROS. III-
VIII.

ibidem.

posse, quia sufficientiam veram non præstant, nec mentem quietant, nec mala felicitati contraria excludunt. Unde constat in illis beatitudinem esse ponendam, quæ mentem quietare contentareque valent, sufficientiam certam et tutam præstando. Unum namque oppositorum cognoscitur per aliud, quum oppositas habeant rationes : nam et opposita juxta se constituta et mutuo comparata, lucidius patent : et juxta Philosophum, sicut unus et idem sensus est oppositorum, ita et eadem scientia contrariorum.

Hinc quasi expositorie subditur : *Nam (ni fallor) ea vera est et perfecta felicitas, quæ sufficientem, potentem, reverendum, celebrem lætunquæ perficiat.*

Quod qualiter intelligendum sit, ex præhabitis clarum est, utputa : de sufficientia omnem indigentiam ac penuriam excludente ; de potentia quoque cui nulla injuria, nulla læsio possit inferri, nullusque hostis violentiam molestiamve inferre ; atque de reverentia illa cœlesti de qua in Evangelio ait Salvator, Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus qui est in cœlis ; et de qua ipsemet in Apocalypsi protestatur : Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus.

Et item de celebritate de qua in Ecclesiastico dicitur : Sapientiam Sanctorum narrant populi, et laudem eorum nuntiat Ecclesia ; et iterum : Non recedet memoria ejus, et nomen ejus requiretur a generatione in generationem. Hæc est fama justorum : qui teste Apostolo, sunt bonus odor Christi in omni loco ; qui adhuc viventes in corpore, non solum præsentibus ac intuentibus, sed et longe absentibus ac audientibus ædificant, et demum post mortem, per exempla et memoriam, per scripta et historiam viatores ædificare non cessant. Quod totum est præcipua gratia superpiissimi Dei, qui ministerio et cooperatione unius hominis dignatur aliorum operari salutem. Unde ait Richardus de

S. Victore : Nescio an majus gratiæ donum possit a Deo homini conferri, quam ut per ejus obsequium alii convertantur ad Deum. Imo et S. Dionysius contestatur : Omnium divinarum divinissimum est Deo cooperari in reductione animarum ad ipsum. Hæc est fama salubris, optanda, ad beatitudinem aliquo modo pertinens. De qua Unigenitus Dei Patris promisit beatissimo patri Antonio : Quia viriliter restitisti, faciam te in toto mundo nominari. De qua et in Proverbiis Salomon est locutus : Memoria justi cum laudibus ; nomen autem impiorum putrescet.

Et insuper de lætitia de qua in Isaia habetur : Lætitia sempiterna super capita eorum, gaudium et lætitiæ tenebunt, et fugiet dolor et gemitus. Hæc est purissima, divina et gloriosa voluptas electorum cœlesti in patria, de qua idem flos Prophetarum Isaias sanctus fatetur : Gaudium et lætitiæ invenietur in ea, gratiarum actio et vox laudis. De quibus et per Malachiam Deus testatur : Orietur vobis Sol justitiæ, et salietis quasi vituli de armento.

Atque ut me interius animadvertisse cognoscas, id est, diligenter attendisse certus sis, dico : quæ unum horum, quoniam idem cuncta sunt, veraciter præstare potest, hanc esse plenam beatitudinem, sine ambiguitate cognosco : id est, indubitanter scio « beatitudinem plenam hanc esse quæ unum horum veraciter præstare potest ». Imo et alia bona præstat in veræ beatitudinis patria : præstat (inquam) directe, vel concomitanter. Si enim unum horum omnia illa omnifarie seu omnimodo conferret, alia quatuor superflua essent, nec ad felicitatem exigerentur. « Quoniam idem cuncta sunt », id est, quia hæc quinque « idem sunt », non essentialiter, sed consummative, sicut expositum est, nec separabilia sunt, prout hoc loco sumuntur.

Præterea, huic responsioni adgaudens et applaudens, Philosophia subjungit : *O te, alumne, hac opinione felicem, si qui-*

De Cœles
hier. c. iii

Prov. x,

Is. li, 1

Ibid. 3

Malach. 2.

Cf. p. 3
D.Cf. p. 356
A' et s.Joann. xii,
26.Apoc. iii,
21.Eccli. xiv,
15.Ibid. xxxix,
13.II Cor. ii,
15, 14.

dem hoc (inquit) adjeceris : id est, Philosophia « inquit : O alumne », id est, Boeti a me spiritualiter enutrite moribus et doctrinis, dico « te felicem » felicitate viæ, quæ est inchoatio, via ac meritum felicitatis futuræ cœlestis et perfectæ, « hac opinione », id est ista tua firma sententia, qua recte sentis de felicitate (opinio autem proprie sumpta, vocatur assensus cum formidine de opposito; sed hic extensius sumitur pro consensu quocumque), « si quidem », id est certe, « adjeceris » verbis tuis jam dictis « hoc » quod dicam. — *Quidnam? inquam* : id est, ego Boetius « inquam », id est dico, Quid adjiciam?

Ad quod Philosophia : *Essene aliquid in his mortalibus caducisque rebus putas, quod hujusmodi statum possit afferre?* hoc est, « putasne aliquid esse in rebus his mortalibus » et « caducis, quod possit afferre », id est adducere seu præstare, « statum hujusmodi », id est perfectionem seu consistentiam talem, videlicet tam beatam? — *Minime (inquam) puto*, id est, ego Boetius « inquam, Puto » hoc « minime », id est nullatenus; *idque a te, nihil ut amplius desideretur, ostensum est* : hoc est, « idque ostensum » (id est demonstratum) « est a te, ut », id est quod, « nihil » rerum terrenarum « desideretur amplius », id est de cetero, nisi in quantum necessarium aut expediens est ad beatitudinem obtinendam, sicut medium appetitur propter finem, quoniam finis, ut ait Philosophus, necessitatem imponit his quæ sunt ad finem : necessitatem dico conditionatam, non absolutam.

Ex quibus Philosophia concludit : *Hæc igitur quinque terrena præfata, vel imagines veri boni, vel imperfecta quædam dare bona mortalibus videntur* : hoc est, « videntur dare mortalibus » hominibus « vel imagines veri boni », id est apparentias quasdam, non existentias beatitudinis, « vel bona quædam imperfecta », quoniam corporalia et terrena sunt valde imperfecta in se, et potissime respectu

A veræ felicitatis, quamvis carnalibus hominibus videatur quod in ipsis existat felicitas; *verum autem atque perfectum bonum, puta felicitatem, conferre non possunt.* — *Assentior, inquam*, id est, ego Boetius dico, « Assentior » (juxta antiquam grammaticam), id est, consentio tibi in his.

Deinde Philosophia declarat omnipotentis Dei auxilium esse invocandum ad acquirendum beatitudinem veram.

B *Quoniam igitur agnovisti quæ vera illa sit*, id est, quia ex dictis intellexisti « quæ sit » beatitudo « illa vera », *quæ autem beatitudinem mentiantur*, id est, quæ sint temporalia quæ putantur beatitudinem dare, quum ita non sit; *nunc superest*, id est restat, *ut unde veram hanc petere possis, agnoscas*, id est, « ut » scias « unde », id est a quo, « possis » de jure, id est, merito debeas, « petere », id est desiderare et rogare dari tibi, « hanc veram » felicitatem. — *Id quidem, inquam, jam dudum vehementer exspecto* : hoc est, « exspecto », id est præstolor, « vehementer jam dudum », id est nunc sicut et diu ante seu olim, « id quidem », id est, pro certo agnoscere a quo postulare debeam veram felicitatem.

— *Sed quum, uti in Timæo Platoni (inquit) nostro placet, in minimis quoque rebus divinum præsidium debeat implorari.* Ordo verborum est : « Sed quum divinum præsidium », id est Dei auxilium, « debeat implorari », id est intime exorari cum lacrimis saltem interioribus, id est suspiriis atque singultibus cordis, juxta illud : Ne avertas faciem tuam a singultu meo. *Quid nunc faciendum censes*, id est, « quid » tu, Boeti, « censes », id est judicas, esse « nunc » agendum, *ut illius summi boni sedem recipere* mereamur*, hoc est, « ut » per actus meritorios valeamus « recipere » pro mercede « sedem », id est mansionem et thronum glorie, « boni illius summi », id est veræ beatitudinis, tam formalis, quæ est

Thren. iii,
56.

* *reperire*

beatifica contemplatio Dei, quam objectalis, quæ est ipsemet Deus gloriosus ac æternalis?

— *Invocandum, inquam, rerum omnium Patrem*, id est, ego Boetius dico et censeo, « Patrem omnium rerum », id est universorum Creatorem, esse « invocandum » : *quo prætermisso*, id est non cognito nec invocato, *nullum rite fundatur exordium*, id est, nullum opus legitime inchoatur, in tantum quod et ipsa oratio oratione prævenienda est, quoniam Deum orare debemus ut det nobis gratiam efficaciter ac devote orandi, dicente Apostolo : Quid oremus, sicut oportet, nescimus : sed ipse Spiritus postulat pro nobis

Rom. viii,
26.

A gemitibus inenarrabilibus, id est, Spiritus Sanctus nos postulare facit valde suspiriose. Quumque oraturi sumus, debemus mentem simpliciter in Deo, hoc est, ab aliis occupationibus, cogitationibus et distractionibus revocare, in Deo recolligere, ac sensum verborum attendere. Propter quod in Ecclesiastico scriptum est : Ante orationem præpara animam tuam, et noli esse sicut homo tentans Deum.

Ecclesi. x
23.

— *Recte, inquit*, id est, Philosophia dixit, in hoc « recte » respondes ; *ac simul ita modulata est*, id est, hoc dicendo et simul cum actu dicendi, dulciter cecinit, metro ludens, hoc est, delectabiliter proferens metrum quod sequitur.

ARTICULUS XXV

DIFFICULTATUM HUIUS PROSÆ NONÆ PROPOSITIO BREVISQUE ABSOLUTIO.

DIONYSIUS. — Pro horum intelligentia advertendum, quia ut octavo de Civitate Dei recitat Augustinus, Plato Socratem maxime diligebat, et eum in suis libris disputantem inducit. Oportet etiam scire, quod Plato libros suos intitulavit nominibus discipulorum suorum, quorum amore seu occasione libros ipsos composuit. Unde sic allegamus : Plato in Timæo, Plato in Phædone, Plato in Menone, Plato in Protagora, Plato in Hippiâ. Fecit et alia volumina, quæ aliter intulantur, videlicet librum de Prophetia, librum de Cogitationibus cognoscendis, etc. Timæus ergo fuit discipulus Platonis, natione Italicus, in astronomia præclarus. Sub cuius nomine loquitur Plato in libro illo, qui est inter libros Platonis famosus : in quo tractat de productione mundi sensibilis. Ubi inducitur Socrates loquens Timæo : Ergo age, Timæe, deliba cœptum, ut mos est, vocata in auxilium Deitate. — Timæus : Vere, mi Socrates. Nam quum omnibus

C mos sit et quasi quædam religio, qui vel de maximis rebus vel de minimis aeturi sunt aliquid, precari ad auxiliandum Deitatem : quanto nos æquius est, qui universitates naturæ atque substantiæ rationem præstituri sumus, invocare divinam opem, nisi plane sæva quadam ac implacabili rapimur amentia? Sit ergo meis precibus comprehensum, maxime quidem ut ea dicantur quæ placeant Deo, etc. — Hæc Plato.

D JOANNES. — Ex his clarissime patet, quod Plato concessit Deum altissimum habere providentiam omnium rerum, et actuum humanorum.

DIONYSIUS. — Utique, etiam in particulari, et usque ad minima ; nec aliter docuisset animas hominum mox dum egrediuntur corpora sua judicari aut remunerari a Deo.

JOANNES. — Ubi hoc docet?

DIONYSIUS. — In Phædone, quo inter cetera protestatur : Defuncti primum qui-

dem deportantur in causam, hoc est ad A summæ majestatis judicium, utrum bene et sancte degerint, an minime. Et quicumque videbuntur mediocriter vitam transigisse, in Acheronta pervenient, in locum ubi habitabunt, dantes pœnas; atque ab injustitiis expiati, absolventur. Denique, sicut nos juxta beatissimæ nostræ fidei veritatem, dividimus angelos in angelos bonos et malos; angelos quoque bonos, in adsistentes et ministrantes: sic Plato et Platonici posuerunt tres ordines dæmonum, id est intellectualium substantiarum B ($\delta\alpha\acute{\mu}\omega\nu$ quippe Græce, Latine dicitur intellectus); sicque dæmones diviserunt in calodæmones, catodæmones, et cacodæmones. Et calodæmones appellabant substantias intellectuales bonas ac sanctas, summo Opifici per contemplationem et laudationem ipsius jugiter adsistentes; sicut nos dicimus de superioribus angelis gloriosis, de quibus in Daniele legitur: Decies millies centena millia adsistebant ei. Porro catodæmones nominabant substantias intellectuales bonas, hominum directores ad virtuosa et sancta: sicut et nos de angelis ministrantibus hominumque custodibus dicimus. Cacodæmones autem dicebant substantias intellectuales vitiosas, instigantes ad mala: quas communiter dæmones nuncupamus. De his omnibus Plato loquitur in Timæo.

JOANNES. — Videntur hæc consonare nostræ fidei documentis.

DIONYSIUS. — In multis concordant. Propter quod Henricus in Quodlibetis suis fatetur, Platonem in quibusdam hujusmodi multo melius philosophatum esse quam Aristotelem. Unde et B. Augustinus octavo de Civitate Dei locutus est: Platonici Christianis propius accesserunt. Attamen Alberto, Thomæ, Ægidio, multisque aliis, visum est, quod philosophia Aristotelis et Peripateticorum sacrosanctæ fidei nostræ plus consonet. Et puto, quod in hac comparatione sit dare excedens et excessum.

Præterea, quum etiam apud gentiles mos fuerit Deitatem in omnibus implorare, quanto magis nos Christianos facere hoc oportet? præsertim quum Dominus et legifer noster in Evangelio dicat: Oportet semper orare et non deficere; itemque: Petite, et accipietis; quærite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis: omnis enim qui petit, accipit. Verumtamen cupiens exaudiri, imploret, id est, intimo cordis affectu cum lacrimis oret, quum in Deuteronomio sit scriptum: Quum quæsieris Dominum Deum tuum, invenies eum; si tamen toto corde quæsieris eum, et tota tribulatione animæ tuæ. Hinc alibi scriptum est: Non habetis, quia non postulastis; petitis, et non accipitis, eo quod male petatis.

Luc. xviii,

1.

Ibid. xi, 9,

10.

Deut. iv,

29.

Jacob. iv, 2,

3.

METRUM IX

O qui perpetua mundum ratione gubernas,
 Terrarum cœlique sator; qui tempus ab ævo
 Ire jubes, stabilisque manens, das cuncta moveri;
 Quem non externæ pepulerunt fingere causæ
 Materiæ fluitantis opus, verum insita summi
 Forma boni, livore carens: tu cuncta superno
 Ducis ab exemplo, pulchrum pulcherrimus ipse
 Mundum mente gerens, similique imagine formans,
 Perfectasque jubens perfectum absolvere partes.

Tu numeris elementa ligas, ut frigora flammis,
 Arida convenient liquidis, ne purior ignis
 Exolet, aut mersas deducant pondera terras.
 Tu triplicis mediam naturæ cuncta moventem
 Connectens animam, per consona membra resolvis.
 Quæ quum secta duos motum glomeravit in orbes,
 In semet reditura meat, mentemque profundam
 Circuit, et simili convertit imagine cælum.
 Tu causis animas paribus vitasque minores
 Provehis, et levibus sublimes curribus aptans,
 In cælum terramque seris : quas lege benigna
 Ad te conversas reduci facis igne reverti.
 Da, Pater, augustam menti conscendere sedem,
 Da fontem lustrare boni, da luce reperta
 In te conspicuos animi defigere visus.
 Disjice terrenæ nebulas et pondera molis,
 Atque tuo splendore mica. Tu namque serenum,
 Tu requies tranquilla piis ; te cernere, finis ;
 Principium, vector, dux, semita, terminus idem.

ARTICULUS XXVI

ELUCIDATIO METRI HUIUS NONI.

IN hoc nono hujus tertii libri metro pro- A
 sequitur Philosophia quod in fine præ-
 cedentis prosæ se facturam spondit, in-
 vocando Deum omnipotentem. Oratio au-
 tem, secundum Damascenum, est petitio
 decentium a Deo, id est postulatio rerum
 quas decet peti a Domino. Estque oratio
 nuntius desiderii, atque expressio et inter-
 pres affectionis internæ ; nec proprie ap-
 pellatur oratio, nisi ex interno erumpat
 affectu. Cujus affectionis indicium et effe-
 ctus, est exclamatio oris : ideoque Philoso-
 phia orationem hanc ab exclamatione ex- B
 orsa est, dicens, *O qui perpetua*. Insuper,
 quoniam cupiens exaudiri, captare debet
 in primis benevolentiam ejus quem de-
 precatur, prout Tullius in sua tangit Rhe-
 torica, Guillelmus quoque Parisiensis ple-
 nius in Divina rhetorica, id est in libro de
 Oratione ; hinc Philosophia in oratione hac
 metrica primo captat benevolentiam Dei,
 eum in se et in suis effectibus multiplici-
 ter ac sublimiter commendando. Rursus,
 quoniam oratio laudibus Dei admixta, præ-
 cipue efficax est ad impetrandum, juxta
 quod ait Psalmista, Laudans invocabo Do- Ps. xvii,
 minum, et ab inimicis meis salvus ero ;
 hinc orationem istam laudibus Dei inte-
 xuit ac replevit.
 Amplius, quum unumquodque in tribus,
 hoc est, in posse, scire, et velle, efficax
 sit idoneumque ad agendum, ita ut poten-
 tia sit non impedita, scientia non obnubi-
 lata, voluntas longe ab omni invidia atque
 malitia relegata, prout Plato hoc eleganter
 deprompsit, applicando hoc ipsum ad pri-

mam omnium causam; hinc Philosophia A in metro isto de his tribus omnium Creatorem specialiter commendat, utputa, ejus potentiam in universorum creatione, sapientiam in omnium ordinatione et gubernatione, voluntatem (id est bonitatem, pietatem, dilectionem, quæ ad voluntatem pertinent) in gratuita suæ bonitatis communicatione, quia ex mera suæ liberalitatis ac opulentiae exuberantia condidit universa. Etenim potentia actionem elicit, sapientia dirigit, bonitas perficit; sapientia concipit, potentia efficit, bonitas fini B conjungit. Itaque Philosophia exclamat :

O tu, Deus omnipotens, qui gubernas mundum ratione perpetua, id est æterna providentia, seu lege æterna idealique ac sapientissima dispositione : quoniam ab æterno universa et singula, in infinita sapientia sua in se ipso prævidit, disposuit, ordinavit, et cunctis inclinationem impressit ad proprium finem; sic quoque entia invicem coordinavit, quod unum alteri servit, est expediens, suffragatur. Propter quod de increata Sapientia dicitur : Attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Unde in libro de Causis probatur, quod regit res omnes per finem decoris, id est pulcherrime. De hoc jam supra multa sunt introducta, et infra plura, Deo præstante, dicentur.

Capitur autem hoc loco perpetuum pro æterno, quemadmodum et æternum pro perpetuo interdum accipitur, ut in Ecclesiaste : Generatio præterit, et generatio advenit; terra vero in æternum stat. Per mundum autem, totum universum invicem D coordinatum atque ad finem supremum relatum intelligitur; et dicitur mundus, quasi purus quoad essentialia sua, quia a mundo mundissimo qui est in mente divina, hoc est a mundo exemplari archetypo, emanavit. Hinc, ut recitat Augustinus, Varro doctissimus gentilium Romanorum disseruit, quod Deus est mens mundum ratione ac motu gubernans. Denique regit « mundum », id est totum genus humanum, quod in Scripturis frequenter mun-

dus vocatur, sicut Joannes ait : Mundus Joann. 1, 10. eum non cognovit. Cui mundo contulit legem naturalem, legem Mosaicam, et evangelicam legem. Ideo in Isaia scriptum est : Dominus judex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster. Is. xxxiii, 22.

Qui es sator, id est creator, terrarum, id est totius elementi terræ ac omnium partium ejus, calique, id est et omnium cœlestium corporum, orbium et sphaerarum. Unde in exordio Geneseos fertur : In Gen. 1, 1.

Quod quam multipliciter exponatur, super Genesim introduxi, nec opus est hoc hic iterare. At vero per cœlum et terram, tanquam per duo extrema, intelliguntur et omnia intermedia et in eis contenta, quibus quasi seminibus implevit et quodammodo seminavit et fecundavit cœlum et terram, prout in Genesi describitur. Et sicut in mente Creatoris sunt rationes rerum omnium ideales : ita in cœlestibus corporibus et rerum motoribus sunt rationes inferiorum causales, non primæ ac C principales, sed secundariæ ac instrumentales; in inferioribus vero, ut in elementis et mixtis, et præsertim in terræ elemento, rationes sunt seminales, de quibus in libro de Trinitate loquitur Augustinus : Omnium rerum quæ corporaliter visibiliterque nascuntur, occulta quædam semina in hujus mundi corporeis latent elementis. De his scribunt doctores diffuse super secundum Sententiarum, tractatu de Operibus sex dierum. Cf. t. XXII, p. 4 C et s., 166 B et s.

Qui jubes tempus ire ab ævo. Per ævum potest designari æternum, et item perpetuum. Proprie autem ævum pro perpetuo sumitur : quod est mensura cœlestium et incorruptibilium creaturarum (ut sunt substantiæ separatae atque cœlestia corpora), quantum ad suum esse, et quoad suas substantias, quæ non subjacent tempori, sed manent in ævo. Elementa vero quoad partes suas subjacent corruptioni ac tempori. Porro tempus, secundum Philosophum quarto Physicorum, definitur esse mensura motus secundum prius et poste-

Gen. 1, 1-25.

Cf. t. XXII, p. 4 C et s., 166 B et s.

Sap. viii, 1.

Cf. p. 119
B et s., 278
A et s., 306
B et s.

Eccle. 1, 4.

rius : sicque, quum sit de numero et genere successivorum, nihil habemus de tempore actualiter nisi indivisibile instans seu nunc, quod reductive ponitur in prædicamento quantitatis : estque suo modo accidens quoddam, sicut momentum ponitur esse in motu, et punctum in linea.

Sic ergo ex Creatoris præcepto « tempus » it et exit « ab ævo », quia causatur ab illo sicut accidens a substantia. Vel simul cum ævo creatum est ab Æterno, id est a Deo æterno, prout in casuali illo designatur effectiva casualitas, non æterna duratio ; vel potius concreatum est suo subjecto, secundum quod Beda, Strabus et Rabanus super Genesim ponunt quatuor eoque æva, id est primo simul creata, quæ sunt, angelus, cœlum, materia, et tempus : de quibus tractat Albertus libro de IV Cœquævis, et tam ipse quam alii, super secundum Sententiarum. Sic itaque exit tempus ab Ævo, sicut a causa efficiente et effectivo principio. Proceedit quoque ab Ævo seu Æterno sicut a causa formali seu exemplari, secundum rationem ejusdem imitationis, prout cuncta creata ab idealibus rationibus mentis divinæ egrediuntur, per quamdam imitationem divinæque bonitatis participationem : nam et tempus quoad suam totalitatem, grandem habet durationem, qua æternitatis aliquantulam participationem sortitur. Rursus, tempus exit ab ævo, id est, egreditur ævi quietem et stabilitatem, cadendo seu deficiendo ab illa, sicut instabile ac mobile exit mensuram ac limitem rei stabilis atque immobilis : sicque exit, id est, defluendo deficit, labitur, et quantum ad partes suas desinit esse, sicut mortale ac moriens exit a vita.

Præterea multa hic dici possent de tempore, quid sit realiter, et utrum sit aliquid extra animam, et de difficultate suæ cognoscibilitatis : quæ et infra potius habent locum.

Stabilisque manens, das, id est facis, *cuncta moveri*. Deum esse stabilem, id est prorsus incommutabilem, frequenter ex-

pressum est, et a philosophis demonstratum : quod et infra in libro quarto et quinto plenius ostendetur. Ipse etenim ad nil aliud ordinatur, nec indiget aliquo : imo sibi ipsi est finis, eo modo quo sibi competit finem habere ; estque superpurissimus ac simplicissimus actus. De quo in Numeris scribitur : Non est Deus quasi homo, ut mentiatur ; neque ut filius hominis, ut mutetur. Et item in Psalmo : Tu autem idem ipse es. De quo in libro Job legitur : Numerus annorum ejus inæstimabilis. Imo annorum ejus nullus est numerus proprie dictus, quoniam infinitum non cadit sub numero. Denique ipse Deus in se prorsus immobilis permanens invariabiliterque consistens, dat, id est facit, « cuncta » creata « moveri », sumendo motum multum extense, pro quacumque tendentia et gressione in finem intentum. Nam cetera omnia ordinantur in finem aliquem diversum ac distantem ab ipsis aut loco aut dissimilitudine, in quem motu seu actu aliquo inclinantur, tendunt, pertingunt. Qualiter autem moveri diversis creaturis diversimode competat, super secundum Sententiarum determinatur, ubi doctores declarant qualiter duplex sit tempus, puta : continuum, in quo moventur corporea ; et discretum, in quo incorporales substantiæ moveri et agere perhibentur : quarum tamen beatifica actio omne tempus excedit.

Consequenter tangitur causa inductiva creationis totius universi. Quæ causa non fuerunt merita rerum, quæ nulla præceserant ; nec indigentia Dei, qui creaturis non indiget, utpote infinite perfectus ; nec ulla utilitas Deo inde proveniens, quoniam ex creaturis nil profectus aut commodi potest ei accidere. Sed causa illa fuit mera et infinita ac munificentissima bonitas et superexuberans opulentia Creatoris, amorque ejus prorsus ac mere gratuitus, qui teste divino Dionysio, non reliquit Deum sine germine esse. Ista fuit et est prima et principalis ratio quæ movit superdignissimum Deum ad rerum creati-

Cf. l. XXII,
p. 26 B et s.

Num. xxi
19.

Ps. ci, 28

Job xxxv
26.

Cf. l. XX
p. 126 B
s., 146 B
s. ; XX,
462 C et

De Divi
nom. c. iv

onem, hoc est, ex qua placuit ei cuncta A creare. Deinde assignantur aliæ rationes quasi secundarie se habentes : ut scilicet perfectio Creatoris immensa ac multiplex, in entibus conditis pulchre, ordinate, ac multipliciter reluceret ; et item ut ipse ab omnibus honoraretur, et ab intellectualibus creaturis debite coleretur. Et hoc totum refertur ad ipsum Deum, qui est bonum summum, prorsus incomparabile penitusque perfectionaliter infinitum, et finis omnium finium. De quo in libro Proverbiorum Salomon brevi verbo, non par-

Prov. XVI,
4.

vo sensu, deprompsit : Universa propter se ipsum operatus est Dominus. Itaque ait : *Quem Creatorem causæ externæ*, id est rationes extrinsecæ seu aliunde acceptæ, *non pepulerunt*, id est, non incitaverunt nec induxerunt, *ingere*, id est formare, *opus materiæ fluitantis*, id est, assidue fluentis et tendentis de forma ad formam, ex privatione ei secundum se consideratæ annexa, ut etiam Rabbi Moyses super Genesim et Job exposuit ; *verum*, id est sed, *forma*, id est natura ac

formalis proprietas, *boni summi*, id est bonitatis puræ, divinæ, æternæ, connaturalis, *insita*, id est consubstantialis, non accidentaliter adducta, neque adveniens, *carens livore*. Denique metrum istud pulcherrimum Philosophia ex verbis Platonis in primo Timæi sumpsisse videtur, et sententiam prosaice ibi expressam, metricè hic rededit in formam. Itaque de Creatoris eminentia et incomprehensibili atque ineffabili dignitate loquitur ibi Plato sub persona D Timæi : Igitur genitorem opificemque universitatis tam invenire difficile, quam inventum impossibile est digne effari. Deinde humani intellectus imbecillitatem ad determinandum et exprimendum difficilia ac profunda perpendens, adjecit : Quare prædico nunc, o Socrates, si dum de natura universi disputatur, minime inconcussas inexpugnabilesque rationes afferre voluerim, ne miremini ; quin potius mentote, tam me qui loquor, quam vos

qui auditis, homines esse, atque ita in rebus sublimibus mediocrem elocutionem, magni cujusdam esse onus laboris. Deinde rationem inductivam et item finalem productionis mundi aperiens : Dicendum, inquit, cur conditor universi omne hoc instituendum putaverit. Optimus erat : porro ab optimo invidia longe relegata est. Itaque cuncta sui similia effici voluit, prout natura uniuscujusque capax beatitudinis esse poterat. Quam quidem voluntatem Dei, originem rerum certissimam si quis ponat, recte eum putare consentiam. Deum de causa materiali subjungit : Omne visibile corporeumque motu importuno fluctuans nec unquam quiescens, ex inordinata jactatione rededit in ordinem, sciens ordinatorum formam confusis inordinatisque præstare. Causam item formalem seu exemplarem exprimit ibi, ut paulo post dicam.

Nunc scrutandum quomodo intelligendum sit, quod mundus sensibilis dicitur factus et in formam ordinemque redactus, ex fluitante, informi, confusa, inquieta materia. Videtur autem quibusdam, quod Plato modum istum loquendi sumpsit ex libro Genesis, in quo habetur : Terra erat inanis et vacua, et tenebræ erant super faciem abyssi, et Spiritus Domini ferebatur super aquas. Octavo quippe de Civitate Dei, capitulo undecimo, videtur Augustinus sentire, quod Plato per interpretem didicit Moysis libros. Et quidquid sit de hoc, eadem est difficultas ac diversitas exponendi auctoritatem illam Geneseos, id est, in verbis Platonis jam allegatis, in verbis quoque Boetii hic inductis.

Gen. 1, 2.

Itaque advertendum, quod textus ille Geneseos tripliciter a diversis exponitur. Primo, quod omnia corporalia sub cœlo empyreo contenta, fuerunt primo a Deo creata in quadam confusa et indistincta materia, non tamen penitus informi, sed informata quadam forma corporeitatis imperfecta, nec ad aliquam speciem contracta ac redacta, et quod ex illa materia per intervalla sex dierum sint corporalia om-

nia a Deo producta, distincta atque ornata. Hanc opinionem sequitur Bonaventura in Scripto secundi Sententiarum : quam Thomas multipliciter improbat ; et Richardus de Mediavilla eam nominat phantasiam.

Secundo littera illa exponitur, quod materia in prima corporalium productione fuit confusa et indeterminata, non quin in diversis partibus suis habuerit diversas formas substantiales, sed ita, quod partes illæ materiæ non fuerint distinctæ ab invicem loco et situ, nec accidentalibus suis formis ac dispositionibus ac qualitatibus formatæ plenarie. Quæ opinio videtur Thomæ, Petro et Richardo rationabilior quam præcedens : quam et Guillelmus Parisiensis in libro de Universo, prima parte, magis sequi videtur. Verumtamen Richardo apparuit quod formæ illæ substantiales in prima illa productione non fuerunt completæ. Ait namque in Scripto secundi : *Estimo quod quamvis materia cœli empyrei creata fuit sub forma completa, materia tamen corporum aliorum non fuit creata sub forma completa ; sed partes molis illius contentæ sub cœlo empyreo, creatæ fuerunt sub formis incompletis illorum corporum quæ postea de partibus illis sunt facta per intervalla sex dierum.* Quæ opinio magis placere videtur Magistro in littera, et Hugoni prima parte de Sacramentis, quo ait : *In forma confusionis primo materialiter omnia corpora simul et semel creata sunt, et in forma dispositionis postmodum per intervalla sex dierum.* Gregorius quoque super illud Job, *Ece Behemoth quem feci tecum*, testatur : Quod simul exstitit per substantiam materiæ, non simul apparuit per speciem formæ. Idem sequitur Beda et doctores communiter, magisque consonat litteræ. Hæc Richardus. Cui obicitur, quod forma substantialis non suscipit magis aut minus ; auctoritas quoque Gregorii et Hugonis potius militare videtur pro opinione illa Bonaventuræ.

Tertio exponitur littera ista ab Augustino, ita quod cœlum et omnia elementa

ac prima individua rerum, imo visibilia et invisibilia, totusque mundus sicut nunc stat, non solum quantum ad suam substantiam, sed etiam quantum ad suam distinctionem atque ornatum, quantum ad partes suas ac species quæ sunt de integritate ipsius, ab Omnipotente simul in eodem instanti creata sunt. Ad quod allegat illud Ecclesiastici : *Qui vivit in æternum, creavit omnia simul.* De hoc loquitur Thomas in Scripto : Augustinus ait, in distinctione rerum non esse attendendum ordinem temporis, sed naturæ, sicut sonus præcedit cantum : et ita quæ naturaliter sunt priora, prius facta dicuntur, ut terra prius quam animalia, et aqua prius quam pisces ; per intervalla quoque sex dierum, non dierum temporalium successionem, sed totidem representationes rerum creaturarum in luce cognitionis angelicæ. Hanc opinionem sequuntur Thomas, Albertus, Udalricus, imo et Alexander ac Thomas de Argentina ; sic tamen quod aliam expositionem, quæ ponit res per intervalla dierum productas, non reprehendunt nec reprobant, quoniam textui Genesis magis consonare videtur. Verumtamen S. Thomas quodam loco fatetur, quod si dies et lux non dicuntur in spiritualibus nisi metaphorice et transumptive, tunc expositio illa Augustini, mystica esset, non litteralis. Quumque Thomas dicat in Summa, quod dies et lux non dicuntur in spiritualibus nisi transumptive, sequi videtur ex dictis Thomæ, quod illa Augustini expositio esset mystica tantum.

Præterea Udalricus in Summa circa hæc scribit : Hieronymus, Gregorius, Beda, ac alii multi, textui Genesis simpliciter in-cumbentes, asserunt creaturas factas per intervalla dierum, sicut littera Genesis sonat ; Augustinus vero solita sua subtilitate obviat, dicens omnia simul distincte producta, etc., ut supra. Verum expositio illa dicens res esse productas ac distinctas per intervalla dierum, continet aliquid quod est ad magnam indecentiam fidei :

Sent. lib. II,
dist. 12 E.

Job xl, 10.

Eccli. xvii

1.

Cf. Summ
part. 1, q
67, art. 1
l. XXII, p
28 C.

quia non solum exponit Scripturam contra rationem, sed etiam infidelium derisioni eam exponit. Juxta enim hanc expositionem, Scriptura incidit imperitum errorem Epicureorum philosophorum, dicentium res esse productas ex uno mixto confuso. Qui error in philosophia satis est reprobatus, quia nec omnia commiscibilia sunt, nec assignari potest ratio naturalis cur movens moveat illa mixta ex confusione ad determinatum esse nunc et non prius. Rationes etiam Aristotelis probantes mundi æternitatem nequeunt rationabiliter solvi, ponendo successivam mundi productionem. Sequeretur etiam, quod corpora cœlestia non essent naturaliter incorruptibilia. Insuper multa ponuntur in illa opinione quæ rationis nil habent, videlicet, quod confusio illa processit ab operante per sapientiam (ejus est ordinare) prius quam distinctio, et quod Deus non dedit a principio naturis rerum suas naturales virtutes; item, quod Deus non statim a principio lucem creavit, et cur successive produxit quæ eadem facilitate potuit simul producere. Hæc Udalricus.

Cujus dicta videntur magis audenter quam sapienter esse prolata. Si etenim expositio illa aliquid contineret ad magnam fidei inconvenientiam spectans, falsa esset, quum fides nil indecens tradat aut doceat, quum sit supernaturalis radius Sapientiæ increatæ. Amplius, teste Anselmo, in fide et Scripturis minimum inconveniens, est maximum impossibile. Si ergo expositio illa Sanctorum inconvenientiam indecentiamve includit, impossibilis est et falsa. Iterum, secundum Augustinum et alios Sanctos, quamvis ea quæ fidei sunt, sint supra rationem, non tamen sunt contra eandem. Si ergo expositio illa Sanctorum censetur catholica, non est irrationabilis nec rationi contraria. Nec verum est quod renovet antiquorum philosophorum errorem, nec cadit in illum. Nam Epicurei dixerunt materiam esse totam rerum substantiam : quod expositio

A illa abhorret. Nec verum est quod ratio nequeat assignari cur Deus tunc et non ante, deduxit res ex illo confuso ad esse determinatum. Nempe id egit, quatenus cuilibet diei suum opus corresponderet, similiter unienique generi operum suos dies. Nec ista rerum successio fuit inordinata, quum naturale sit ex imperfectione ad perfectiora gradatim ascendere. Nec sequitur ex his, quod rationes Philosophi de mundi æternitate insolubiles sint, aut difficiles ad solvendum, imo revera sunt debiles valde : quoniam sicut Augustinum sequentes, ita et hujus opinionis sequaces non dicunt opus illud sive distinctum sive confusum, a Deo simplici emanatione et ab æterna ac immutabili illius voluntate fluxisse. Si autem sancti Patres dixissent chaos illud ab æterno fuisse ac fluitasse, incidissent philosophorum errores, Aristotelisque motiva aliquid apparentiæ aut forsitan efficaciam contra eos haberent.

Itaque in tam ardua fidei materia, loquendum est sine temeraria assertionem, et opinative consentiendum uni expositioni sine alterius derogatione; subjicienda quoque est ratio auctoritati divinæ, nec increatæ Sapientiæ sensus est irreverenter discutiendus : quæ omnia discretissimus Augustinus in sua tunc recenti ac speciali expositione servavit. Et quamvis expositio Augustini videatur subtilior, aliorum tamen Sanctorum expositio est securior, utputa sacræ Scripturæ conformior. Hinc Bonaventura : Aliqui (inquit) Sancti in hac quæstione magis secuti sunt theologiceam viam, trahentes rationem ad ea quæ fidei sunt. Quidam vero, ut Augustinus, magis secuti sunt philosophicam viam, ponendo ea quæ videntur rationi plus consona. Quumque expositio Augustini videatur intellectum Scripturæ distrahere, et securius sit magisque meritorium sequi textum Scripturæ; hinc sancti doctores, tam ante Augustinum quam postea, exposuerunt scripturam istam Geneseos sicut sonat. Hæc Bonaventura. Qui consequenter in Scripto suo super secundum Sententiarum,

cf. C. XXII,
p. 10 et s.

ponit quadruplicem rationem successivæ illius productionis, videlicet litteralem, tropologicam, allegoricam, et anagogicam : quod brevitati studens dimitto. De hac quippe materia super secundum Sententiarum plenarie scripsi : ex quibus hæc pauca commemoro.

Ideo expositionem sanctorum patrum Hieronymi, Ambrosii, Gregorii, Bedæ, Strabii, imo et S. Basilii, Damasceni, Gregorii Nysseni, Chrysostomi, Cyrilli, simpliciter sequor. Ad quod etiam non parum me movet auctoritas divini et magni Dionysii, quem a beatissimo Paulo apostolo et aliis apostolicis viris non dubito eruditum : qui libro de Divinis nominibus, quarto capitulo, asserit solem quarto die productum. Quod et Leo Papa affirmat in homilia. Nec aliquis doctorum Mosaicæ legis ante Salvatoris adventum exposuit Genesis textum, nisi ut sonat, de successiva productione per intervalla dierum. Et quamvis gentilibus philosophis convertendis ad fidem, potius conveniret expositio Augustini : attamen convertendis Judæis in lege Moysis eruditis, multo plus complaceret et conveniret alia expositio.

Sequitur de formali seu exemplari causa mundi. *Tu cuncta superno ducis ab exemplo.* Exemplar proprie appellatur, ad cuius imitationem ac similitudinem producit aliquid ; exemplum vero, id quod producit ad imitationem similitudinemque alterius. Ideo exemplum hoc loco improprie sumitur pro exemplari, ut sit sensus : « Tu », Deus, « cuncta » creata « ducis », id est producis, « ab exemplo superno », id est a ratione exemplari suprema et ab idea æterna.

Imo unumquodque producit a propria ratione seu forma ac specie quam habet in mente primi ac summi Opificis. Quum enim Deus sit supersapientissimus et invariabilis omnium auctor, nil improvise, casualiter aut fortuito agens aut operans, rationem, exemplar ac similitudinem operis sui in se ipso intuetur, disponit, præconspicit, format. Quæ ratio nominatur ex-

emplar et idea rei creatæ in Deo ; estque realiter idem quod divina essentia. Quum enim Deus naturaliter infiniteque bonus, universa producere voluit et decrevit, quatenus suam bonitatem et perfectionem in aliquo gradu imitentur ac participarent, ipse suam essentiam intellexit ut a creaturis seu creandis imitabilem ac participabilem : sicque divina essentia ut imitabilis intellecta, vocatur idea, exemplar, ratio, similitudo et species creaturæ ; intellecta demum a mente divina ut imitabilis ab hac aut illa re creata secundum hunc aut illum gradum bonitatis aut perfectionis, sic est plurium rerum idea, imo et universorum, in quantum intellecta a Deo ut imitabilis ab universis. Quumque Deus supersublimis, sit prorsus infinitæ perfectionis, et infinita attributa perfectionalia in se comprehendens, infinita quoque actualiter noscens, et quantum in se est infinitorum productivus, ut super primum Sententiarum scribit Ægidius, atque Henricus in Quodlibetis ; ideo infinitæ ideæ sunt in mente divina. Quæ tamen in simplicissimo Deo nullam penitus realem pluralitatem vel diversitatem inducunt : quoniam ipse superbeatissimus Deus uno indiviso, simplicissimo actu, se ipsum ac universa et singula creanda, creata et creabilia, finita et infinita, intelligit, ordinat, intuetur. Nec ex parte ipsius Dei in se est ulla horum distinctio : imo in ipso omnifariam idem sunt, essentia, potentia, actio, intellectus, et species ac objectum.

Sic igitur non aliunde accepit rationem et ideam operis sui, sed in se et ex se universa cognovit, instituit, determinavit. De quo in Isaia scriptum est : Cum quo Is. xl, 14. iniit consilium, et instruxit eum, et docuit eum semitam justitiæ, et erudit eum scientia, et viam prudentiæ ostendit illi ? Hoc est quod ad Romanos ait Apostolus : Quis consiliarius ejus fuit ? Aut Rom. xi, 34. quis prior dedit illi, et retribuetur ei ? ^{36.} Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia. Enimvero juxta concordem

theologorum et philosophorum doctrinam, A
Deus est omnium causa in triplici genere
causæ : quod triplex genus causandi, est
in eo una potestas causalis omnium pro-
ductiva. Est enim omnium causa in ge-
nere causæ efficientis, in quantum causat
et influit esse ac vivere entibus ; et item
in genere causæ formalis, non informan-
tis, sed formantis et exemplaris, secun-
dum quod cuncta operatur per sapientiam
suam idealemque rationem rei causatæ ;
itemque in genere causæ finalis, in quan-
tum omnia facit propter se, et ordinat B
ad se ipsum tanquam ad summum finem-
que finium omnium rerum. Denique, in
quantum est causa efficiens, omnia sunt
ex ipso (quod sibi convenit ratione suæ
potentiæ) ; in quantum vero est causa ex-
emplaris, omnia sunt per ipsum ; atque
ut est causa finalis, omnia sunt in ipso.

De his præ cunctis philosophis Plato
egregie disseruit in Timæo : Certe (in-
quiens) dubium non est ad cuiusmodi ex-
emplum animadverterit mundani operis
fundamenta constituens, utrum ad immu- C
tabile perpetuamque obtinens proprietatem,
an ad factum et elaboratum. Nam si
(ut quidem est) pulchritudine incom-
parabili mundus est, opifexque et fabri-
cator ejus optimus, perspicuum est quod
juxta sineeræ atque incommutabilis pro-
prietatis exemplum, mundi sit instituta
molitio ; sin vero (quod neque cogitari
quidem aut mente concipi fas est), ad
elaboratum : quod quum sit rationis alie-
num, liquet opificem Deum sempiterni
exempli formam in constituendo mundo D
secutum. Hinc demum Avicbron in libro
Fontis vitæ asserit, omnium patrem Deum
cuncta producere per verbum intus con-
ceptum, per verbum intelligendo intelli-
gibilem rationem ac speciem rei creatæ :
tamen, secundum Guillelmum Parisiensem
libro de Universo, per verbum intellexit
Unigenitum Dei, per quem facta sunt
omnia.

Joann. 1, 3.

At vero de ideis Augustinus libro LXXXIII
Quæstionum pulchrum introducit capitu-

lum : Ideas, dicens, Plato primus dicitur
posuisse ; sed non quia nomen primitus
posuit, rem ipsam hoc nomine designa-
tam primus agnovit aut posuit. Etenim
εἶδος Græce, Latine dicitur forma. Inde
dicuntur ideæ, quæ sunt principales rerum
formæ stabiles atque incommutabiles, quæ
ipsæ formatæ non sunt, ac per hoc æter-
næ sunt, jugiter se eodem modo habentes :
quæ divinæ mentis intelligentia continetur ;
et quum ipsæ nec oriantur neque intereant,
secundum eas tamen formatur quidquid oritur
et interit. Denique tanta est vis idearum,
ut nisi eis intellectis, esse sapiens nemo possit.

Denique de ideis ait Thomas in prima
parte, quæstione quintadecima : Idea valet
et ponitur propter duo. Est enim prin-
cipium cognoscendi, quum sit exemplar
rei cujus est idea ; est quoque principium
producens ideata. Quumque Deus sit causa
rerum per intellectum propter aliquem
finem, constat quod habeat in se rationes
exemplares, id est ideas, omnium quæ
producit. Hinc patet, quod ea quæ non
fuerunt, non sunt, nec erunt, non habent
ideam in Deo, nisi in quantum est prin-
cipium cognoscendi.

art. 1.

art. 3 ad 2^{am}.

De his ideis dictum est plenius super
primum Sententiarum, ubi tacta et im-
probata est opinio dicentium, quod ideæ
sunt ipsæ res seu objecta secundum quod
intellectualiter apprehensa.

Cf. t. XX,
p. 393 A et
s.

Tu ipse Deus pulcherrimus, mente ge-
rens, id est, habens in intellectu, mun-
dum pulchrum, id est mundum archety-
pum intelligibilem, exemplarem : qui est
plena idea, superpulcherrima similitudo,
forma et species totius mundi sensibilis.
imo totius universi ex visibilibus invisibi-
libusque constantis. Quemadmodum enim
artifex volens construere domum, præcon-
cipit in se similitudinem, formam ac spe-
ciem domus fiendæ ; sic supersapientissi-
mus conditor Deus intra se concepit et
vidit similitudinem et exemplar mundi
istius. Unde et septimo Metaphysicæ ait
Philosophus, quod sanitas est a sanitate,

et domus a domo, hoc est, sanitas corporalis a sanitate intellectualiter apprehensa in mente medentis, similiter domus materialis a domo taliter intellecta.

De hoc mundo ideali archetypo, fertur apud Joannem : Quod factum est, in ipso vita erat. Nempe, quod est in alio, est in illo secundum modum ipsius; quumque Deus sit vita et lux, sapientia et intellectus (juxta illud Platonis in secundo Timæi. Ipse est mens ejus vita contemplatioque intellectus), omnia sunt in Deo intellectualiter atque vitaliter, imo vita et lux. Unde verbis præactis Plato adjecit : Idearum genera contemplatur intelligibili modo. Quæ ideæ sunt quasi serenissimi atque splendidissimi fontes universorum quæ producuntur ac fluunt ex ipsis. Et quamvis sint omnes realiter idem, eadem scilicet Deitatis essentia; tamen propter relationem et respectum ad creata et ideata, pluraliter designantur, et fontes vocantur, quum in re omnes sint unus fons : de quo in Psalmo dicitur Deo, Quoniam apud te est fons vitæ; et in Ecclesiastico, Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis.

Præterea, Deus vere, essentialiter et supersubstantialiter pulcher est et superpulcherrimus, pulchritudo separata, fontana, penitus infinita, ad intuendum incomprehensibiliter amœnissima, dulcissima, convenientissima, quum in Canticis loquatur Sponsa : Ecce tu pulcher es, dilecte mi, et decorus. Ecce quid pulchrius veritate? Quid splendidius sapientia? Quid justitia, sanetitate, caritate formosius? Quam pulcher est ergo qui essentialiter verus est et veritas supermundissima, sapientia infinita, sol justitiæ, lux sanetitatis immensæ? Cujus superexaltatam, supersplendidissimam, desiderabilissimam pulchritudinem attendere contemplarique possumus in universis et singulis, atque in toto ordine universi. Quemadmodum enim quarto capitulo de Divinis nominibus magnus Dionysius docet, bonum et pulchrum commutabiliter idem sunt : et sicut nihil est in rebus quod non in aliquo

divinam participet bonitatem, sic nec quod non in aliquo pulchritudinem participet divinam et increatam; nec quidpiam tam deforme ac turpe ac lædum est in accidentalibus suis, ejus forma et quidditas non sit quid pulchrum ac bonum. Imo quod in uno aut respectu unius videtur nocivum et vituperabile, in alio aut respectu alterius est proficuum atque laudabile : sicut araneæ sunt cibi avicularum quarundam, et venena nonnulla sunt homini medicinæ.

Si pulchritudinem intueamur cælorum, solis ac planetarum, præsertim spirituum supernorum, præcipue in gratuitis ac gloriæ donis, et maxime pulchritudinem mundi ac corporum electorum post diem judicii; poterimus aliquantulum speculari quam speciosus sit Deus omnipotens in se ipso. Præterea, si superexcellens Deus tantam pulchritudinem ponit in modica carnis mortalis parte, puta in hominis facie, ut delectemur et inspiciendo vix satiemur, quam incomparabiliter pulcherrimus est Deus altissimus in se ipso, et quam incomparabiliter delectabilissimum est eum in se ipso clare et immediate conspiciere? Beati igitur mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Miseri vero et prorsus miserrimi, qui propter hæc fœda et vilia, vana, turpia et caduca, tanta se privant felicitate et gloria.

Ex hac consideratione Plato in Timæo disseruit, probans Deum nequaquam constituisse hunc mundum intuendo ad exemplar extraneum : Omnium (inquit) creatorum mundus speciosissimus est; auctor vero ejus, efficientium omnium optimus. Liquet ergo opificem Deum non secundum elaboratum (id est aliunde sumptum) exemplar, universitatis machinam esse molitum. Hinc præelectus et seraphicus ille Dionysius protestatur : Supersubstantiale pulchrum dicitur pulchritudo, quia pulchrificat existentia universa secundum propriam singulorum proportionem, et causat universalem omnium harmoniam, ornatum et claritatem, immittitque univer-

Joann. 1.
3, 4.

Ps. xxxv.
10.

Ecclesi. 1, 5.

Cant. 1, 15.

Matth. v.
8.

De Divin.
nom. c. iv.

sitati rerum pulchrificas distributiones fontani radii sui. Hinc in prima parte Summæ, quæstione quinta, asserit Thomas : Bonum et pulchrum sunt idem in subjecto : utrumque namque super formam fundatur. Sed differunt ratione. Nam bonum respicit appetitum, pulchrum vero vim cognoscitivam : pulchra enim dicuntur, quæ ex sua natura visui placent.

Sequitur : *Similique imagine formans*, id est, tu, Deus, es « formans », id est distincte producens mundum, « imagine simili », id est sub forma imitante rationem exemplarem quam habet in mente divina. Propter quod omnis creatura est quasi radius sui Creatoris, sicut et omnis effectus vocatur quædam participata suæ causæ similitudo. Hinc Proclus in Elementatione theologica loquitur : Omne producens, similia ad se ipsum ante dissimilia substituit ; itemque : Omnis processus efficitur per similitudinem secundorum ad prima.

Perfectasque jubens perfectum absolvere partes. Hic Philosophia tangit quatuor principales inferioris mundi partes, videlicet quatuor elementa, ut sit sensus : Tu, Creator, es « jubens » mundum « perfectum absolvere » et explicare seu explicite repræsentare et exhibere « partes perfectas », id est quatuor elementa, quorum unumquodque est perfectum in genere suo, et una de principalibus partibus universi.

Tu ligas elementa, id est, ea connectis, et unumquodque eorum in loco sibi conaturali locatum conservas ac detines, *numeris*, id est in numero certo : quia sunt quatuor. Vel « numeris », id est certis et congruis proportionibus : quoniam elementa symbolum habentia, ad invicem proxime collocasti. *Ut frigora*, id est elementa frigida, ut puta terra et aqua, *convenient*, id est, comproportionentur ac apte jungantur, *flammis*, id est calidis elementis, ut puta igni et aeri. Sic enim ista elementa sunt ad invicem disposita, collocata et juncta, quod elementum

A maxime simplex, subtile, formale, activum, scilicet ignis, maxime distat ab elemento maxime grosso, materiali, passivo, quod est terra. Rursus, secundum Philosophum secundo de Generatione, in elementis habentibus symbolum, facilius est transitus. Qualitas enim in qua elementa duo conveniunt, symbolum appellatur. Transitus quoque dupliciter vocatur facilius : primo, quia in passo est resistentia minor ; secundo, quia pauciora corumpuntur : ut dum ex aere generatur ignis. Nam aer et ignis conveniunt in calore, terra et aqua in frigore, aqua quoque et aer in humiditate ; ignis vero et terra potissime dissonant. Item, ut *arida*, id est elementa sicca, ut terra et ignis, convenient in ordine rerum *liquidis*, id est humidis elementis, ut aquæ et aeri. Et hoc, *ne ignis purior*, id est alius elementis simplicior, *evolet*, id est, ordinem et situm suum excedat ; *aut pondera*, id est moles gravitatis, *deducant*, id est, ultra congruentiam universi deprimant, *terras mersas*, id est elementum terræ cum partibus suis : quod dicitur mersum, id est loco infimo positum, vel quoniam pro maxima parte est aquis opertum.

Hæc autem elementa, infinita atque omnipotens sapientia Dei sic collocavit, quod inter ignem et terram, quæ maxime inter se disconveniunt, mediat aqua, symbolum (id est convenientiam) habens in frigiditate cum terra, et cum aere in humiditate ; aer quoque, convenientiam habens cum igne in caliditate : et ita in his est propinquitas, temperatio atque connexio, sicut in speciebus numerorum. Est item in eis temperies in gradu subtilitatis et corporalitatis, seu raritatis et densitatis : quoniam aqua est decies subtilior terra, et aer est decies subtilior aqua, ignis quoque decies subtilior aere ; sicque aer est centies subtilior terra, ignis vero pure elementaris, de quo sermo, est millies subtilior terra. Unde consequitur, quod sicut ex uno pugillo terræ fiunt decem pugilli aquæ, ita ex uno pugillo terræ generantur

centum pugilli aeris et mille pugilli ignis. Juxta præhabita commisceet et temperat Deus elementa in mixtis. Et totum istud ex verbis Platonis in Timæo sumptum videtur.

Consequenter commendat excellentiam Dei in dispositione, gubernatione et actibus animæ mundi : de qua dictum est supra et modo dicitur.

Tu, Deus, connectens, id est, conjungens et applicans, *animam naturæ triplicis*, id est tripartitæ virtutis seu proprietatis et operationis, *mediam*, id est, inter te creatorem et inferiora mediantem, et in medio consistentem, seu medio modo se habentem (quam tanquam instrumentum omnipotentiae tuæ applicas, moves ac dirigis ad agendum et prosequendum quæ per eam agenda disposuisti), *morentem cuncta* quorum ipsa est anima ; hanc *resolves*, id est, diffundis, extendis, distribuis, *per membra consona*, id est ei proportionata et convenientia, quæ moventur et suo modo vivificantur ab ea.

Quæ anima secta, id est divisa : non quoad suam essentiam, quæ simplex indivisibilisque consistit, sed quoad operationem. Unde subjungitur : *quum glomeravit*, id est duplicavit, seu circulariter duxit, *motum in duos orbis*, id est in orbem planes et aplanes, seu in primum mobile et sphaeram illi suppositam, quæ movetur motu raptus primi mobilis, *meat*, id est, in actu suo procedit et spiritualiter transit, contemplantando ac practice considerando quæ operatur, *reditura in semet*, id est ad se ipsam conversura per actus interiores, sicut in libro de Causis asseritur propositione quintadecima : Omnis sciens qui seit essentiam suam, est rediens ad essentiam suam reditione completa. *Circuitque*, id est, undique pensat, *mentem profundam*, id est divinæ et increatæ mentis ordinationem, intentionem, propositum, quatenus juxta ejus imperium agat ac moveat : ideo subditur, *et convertit*, id est revolvit, *cælum imagine simili*, id est modo conformi imperio divinæ volun-

tatis, imitando exemplar mentis æternæ, juxta ejus dispositionem omnia agit quæ agit.

Circa ista multi multa dixerunt et conscripserunt, videlicet quid sit anima mundi. Et quidam dixerunt, quod per animam mundi intelligatur Spiritus Sanctus. Qui quum sit verus Deus, non potest anima mundi vocari, imo nec alicujus rei, nisi metaphorice seu per similitudinem quamdam, quomodo scriptum est, Juravit Dominus Deus in anima sua ; et alibi, Juravit Deus per animam suam. Qui rursus loquitur per Jeremiam : Si steterint Moyses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum. Sic quoque quidam philosophi dixerunt Deum altissimum esse animam mundi. Unde quarto de Civitate Dei recitat Augustinus : Varro acutissimus auctor dixit : Illi soli videntur advertisse Deum, qui tradiderunt eum esse animam motu et ratione mundum regentem. Idem dicit Apuleius sensisse Soeratem et ejus discipulos. Quod si intelligatur de anima proprie dicta, quæ scilicet sit forma substantialis et constitutiva pars rei, nullatenus verum est. Imo hoc esset incidere in perniciosum errorem hæresimque dicentium quod Deus sit formale esse omnium : quocontra dicunt Henricus et alii quidam theologi, quod Deus est singularitas quædam ; atque in libro de Causis asseritur, quod causa prima est per se maxime hæc, et per suam puram bonitatem individua. Quum enim intelligentia tantæ sit excellentiæ quod suæ naturæ repugnat esse actum formamque corporis per informationem, incomparabiliter plus repugnat hoc invariabili, superexaltatæ ac perfectissimæ primæ causæ. Ideo, quod divinus Dionysius perhibet Deum esse omnium rerum esse ac vitam, intelligendum est per modum prædicationis causalis, quoniam Deus est causa totius esse ac vitæ universorum.

Alii vero per animam mundi intellexerunt quemdam omnium rerum vigorem. Quod est obscure prolatum. Aut enim in-

Amos vi, 8.

Jer. li, 14.

Ibid. xv, 1.

De Divin.
nom. c. 1.

telligitur de vigore extrinseco, causante et conservante, aut de vigore intrinseco. Primum non potest dici : quoniam ille vigor est potissime Deus (juxta illud in Hymno, Rerum, Deus, tenax vigor), aut aliqua substantia separata, aut cœlum seu motus ipse, de quo octavo dicitur Physicorum, quod est quasi quædam vita et vis omnium inferiorum. Quorum nulli competit proprie esse animam mundi, imo nec animam, quum anima proprie sit rei animatæ forma substantialis. Insuper nullus rerum vigor intrinseus potest vocari anima mundi : quia aut esset vigor accidentalis, qui non est substantia rei, nec pars substantiæ ; aut vigor substantialis, qui est intrinseca et constitutiva pars rei : nulla autem hujusmodi forma substantialis eadem numero est aut esse potest in toto mundo et in omnibus principalibus partibus ejus.

Quidam vero dixerunt, animam mundi esse primam et summam animam nobilem, quam dixerunt animam primi mobilis. Sed dato quod illa anima sit, non tamen potest dici anima mundi, nisi per similitudinem quamdam, in quantum per motum sui orbis causat vitam et motum in inferioribus, in genere causæ efficientis instrumentalis ; nec anima illa extenderet se realiter extra proprium orbem.

Nulla quoque opinionum istarum loquitur de anima mundi sicut de ea hic loquitur Philosophia, et sicut de ea Plato locutus est, ex cujus dictis Philosophia ista accepit. Itaque advertendum, quia tertio-decimo de Civitate Dei recitat Augustinus : Animam mundi Plato dixit ab intimo medio terræ, seu centro, usque ad cœli summa et extrema diffundi atque extendi per numeros musicos, ut sit iste mundus animal maximum, beatissimum, sempiternum, ejus anima perfectam sapientiæ beatitudinem obtineret, nec proprium corpus relinqueret. Hæc Augustini recitatio concordat verbis Platonis, in primo Timæi dicentis : Nee fas (id est conveniens) erat bonitati præstanti quidquam facere nisi pulehrum ; eratque certum tantæ (id est

summæ) Divinitati, nihil eorum quæ sequuntur hebes et non intelligens, esse melius intelligente, intellectum vero non nisi animæ provenire. Hac igitur reputatione intellectu in anima posito, et anima in corpore collocata, totum animantis mundi ambitum cum veneranda illustratione composuit : ex quo apparet sensibilem mundum animal esse intelligens divinæ prudentiæ sanctione.

Quocirca sciendum, quod Platonici setando Platonem posuerunt tres divinas ac supremas substantias : Deum videlicet omnium patrem, *νοῦν*, et animam mundi. Unde decimo de Civitate Dei Augustinus disseruit : Plotinus Platonicius disputans de tribus principalibus substantiis, ponit Deum patrem, et mentem paternam, id est mentem ex patre manantem, et animæ naturam, id est animam mundi. Similiter Porphyrius Platonicius ponit tria, videlicet, Deum patrem, Deum filium, quem nominat mentem paternam, et medium utriusque, quem obscure expressit.

JOANNES. — De hac positione quid sentis tu ?

DIONYSIUS. — Nullatenus sentio mundum sensibilem esse unum simpliciter, neque quod sit vere et proprie animatus aut animal. Ad quod multæ rationes accipi possunt ex dictis S. Thomæ in Summa contra gentiles, libro secundo ; nec ipsa elementa apta sunt informari ab anima, præsertim ab anima intellectuali, qualis esset anima mundi. Præterea, secundum Platonem, unumquodque corpus cœleste, hoc est quælibet sphaera cœlestis, unusquisque planeta et quælibet stella habet propriam animam intellectivam : siquidem stellas dixit non esse fixas in cœlo, sed moveri in eo choreamque ducere, sicut moventur pisces in aqua et aves in aere. Quod si ita est, non apparet quod anima mundi posset esse etiam actus et forma seu animam corporum illorum cœlestium : alioqui in eisdem corporibus essent duæ animæ intellectivæ. Iterum, quum corpora cœlestia et

elementa ab invicem specificè distinguantur, habeantque formas proprias substantiales ab invicem specie differentes, non apparet quod ultra hæc habeant eandem animam intellectualem omnibus eis communem. Amplius, motus corporum cœlestium a philosophis præcipuis adscribuntur animabus eorum aut intelligentiis, non ergo animæ mundi; nec propter causandum motum illum oportet ponere huiusmodi animam. Rursus, mundus non est quid unum simpliciter, sed aggregative: in quo sunt tot species et individua animalium corporumque cœlestium et specierum universi. Non ergo convenit ei unam animam habere. Præterea, in libro de Causis, non anima mundi, sed anima nobilis, per quam ibi intelligitur anima cœli, dicitur tres operationes habere: quod in hoc metro dicitur « triplicis » esse « naturæ ». Cur ergo hoc animæ mundi tribuitur? Sic quippe habetur tertia propositione libri de Causis: Omnis anima nobilis tres habet operationes, puta animale, intellectualem, et divinam.

JOANNES. — Istis satis consentio. Et nonne putas esse contra fidem, ponere animam mundi? Et si sic, cur Boetius sub nomine Philosophiæ eam sic ponit?

DIOXYSIUS. — Non solum Boetius, sed etiam vir valde magnæ scientiæ, Gilbertus Porretanus episcopus, qui diu post Boetium fuit, videlicet tempore S. Bernardi, in libro suo de Sex principiis nominat animam mundi, quasi sentiens esse ponendam. Præterea non reor quod Plato posuit animam mundi esse animam totius mundi per informationem, sicut nos ponimus animam rationalem esse humani corporis ἐντελέχειαν et formam. Imo nec animam rationalem dixit hominis formam informantem actum intrinsecum; sed posuit corpori eam uniri sicut motor conjungitur mobili, et nauta navi. Denique qui ponunt in homine unam tantum formam substantialem, utputa animam rationalem, diversas dicunt hominis partes ab anima illa diversimode actuari et vivificari. Ossa

A enim, capilli et ungues, vegetativam, non sensitivam sortiuntur ab anima vitam. Proportionabiliter ergo potuit dicere Plato diversa mundi corpora ab anima illa diversimode actuari ac perfici. Nempe, ut octavo de Civitate Dei asserit Augustinus, Platonis sententiæ de rebus magnis, non facile perspicui possunt. Unde quum istam materiam non intelligam resolutorie ac perfecte, non audeo assertive judicare de ea. Fateor tamen, quod non videtur dictis concordare Sanctorum, præsertim secundum quod sonat. Nec certus sum, quod Boetius et præfatus Gilbertus sumant animam mundi ut Plato. Quid autem de animatione cœlestium corporum videatur censendum, supra expressi.

Cf. p. 52 B¹
et s.

Consequenter Philosophia commendat Omnipotentem de productione et dispositione rationalium animarum irrationaliumque formarum, dicens:

Tu, Deus, *provehis*, id est, desuper ducis cœlitusque emittis, *animas vitasque* C *minores*, id est animas rationales vitales, inferiores anima mundi, *causis paribus*, id est ex causis cœlestibus consimilibus animæ mundi, in quantum causæ illæ universales dispositive et instrumentaliter cooperantur ad animæ infusionem, corpus præparando, seu animam deducendo; vel « causis paribus », id est ex eadem sapientia, bonitate et omnipotentia qua et animam illam superiorem formasti et adduxisti. Vel per « animas » intelligit animas rationales, et per « vitas minores », animas brutorum. Et tu *aptans*, id est, convenienter applicans, animas *sublimes*, id est rationales immortalesque animas, *curribus levibus*, id est vehiculis altis et splendidis, non terrenis et ponderosis, *seris*, id est, diffundis, spargis et seminas animas istas, *in cœlum terramque*, collocando virtuosas in cœlis, et corporibus organizatis animas infundendo.

Quas animas rationales ad te conversas, id est, tibi finaliter adhærentes teque perfecte colentes, *lege benigna*, id est adim-

plendo legem divinam ac naturalem, *facis* A ut Plato, hæc ipse spiritualius intelligit
reverti ad te post separationem a corpore, quam verba hæc sonant, ut currus leves
 ut remunerentur a te beatifica visione, et mystice exponantur pro sustentatione et
 et collocentur in regione Beatorum cœlesti. deductione Dei benevola, ac gratiosis vehi-
 Quas angeli sancti reducunt ad te mox culis atque auxiliis, sicut in Psalmo : Cur-
 dum separantur a corpore, si sint satis rus Dei decem millibus multiplex; et in
 perfectæ et puræ : alioqui ad tempus pur- Ps. LXVII,
 gantur, et purgatæ ascendunt. Ideo subdi- 18.
 tur : *igne reduci*, id est, igne tribulationis Is. LXVI, 19,
 in vita præsentis, vel igne purgatorii 20.
 post hanc vitam, eas reducente dispositive ad
 te, quemadmodum et Apostolus ait : Salvæ
 erunt; sic tamen quasi per ignem. Electi B
 quippe in præsentis per adversa disponun-
 tur ad gratiæ incrementum ac gloriæ ad-
 eptionem; in quibus si quid restat purgan-
 dum, purgatur in alia vita : sicque ignis
 est redux, id est reduceens. Potest quoque
 per ignem reduceem intelligi caritas, de
 qua loquitur Dominus : Ignem veni mittere
 in terram; et quid volo, nisi ut accenda-
 tur? Atque Apostolus : Si linguis hominum
 loquar et angelorum, caritatem autem non
 habeam, nihil mihi prodest. De igne autem
 afflictionis purgante fatentur probati : C
 Transivimus per ignem et aquam, et edu-
 xisti nos in refrigerium.

Denique, quamvis anima rationalis ere-
 ando infundatur, id est, simul ereetur ac
 infundatur, seu in ipsa sua passiva creati-
 one eorpori infundatur; nihilo minus diei-
 tur desuper mitti, quia a summo Deo pro-
 dueitur et descendit, juxta illud Jacobi :
 Omne datum optimum et omne donum
 perfectum desursum est. descendens a
 Patre luminum. Verumtamen Philosophia
 rursus videtur hic loqui juxta morem Pla-
 tonicorum, et sequi traditionem Platonis,
 qui dixit universas animas rationales si-
 mul creatas, atque in stellis comparibus
 collocatas, ita quod tot fuerint conditæ
 quot sunt stellæ, et illinc eas deferri ad
 corpora tempore opportuno, per lumina
 tanquam vehicula, dirigentibus et exse-
 quentibus superioribus causis cœlestibus.
 Propter quod quidam hoc loco reprehend-
 erunt Boetium.

Ad quod poterit dici, quod loquendo vel-

ut Plato, hæc ipse spiritualius intelligit
 quam verba hæc sonant, ut currus leves
 mystice exponantur pro sustentatione et
 deductione Dei benevola, ac gratiosis vehi-
 culis atque auxiliis, sicut in Psalmo : Cur-
 rus Dei decem millibus multiplex; et in
 Isaia : Mittam ex eis qui salvati fuerint, ad
 gentes in mare, in Africam et Lydiam, in
 Italiam et Græciam; et adducent omnes
 fratres vestros in equis, et in quadrigis, et
 in leeticis, et in mulis, et in carrucis. Per
 quæ vehicula S. Hieronymus etiam ad lit-
 teram intelligit angelorum præsidia. Con-
 stat autem, quod Boetius nullatenus sensit
 omnes animas simul creatas, neque ita in
 stellis locatas.

Quidam vero excusant Boetium pariter
 et Platonem, dicendo quod illa non fuit
 Platonis opinio. Quocirca dicendum, quod
 illa utique fuit Platonis positio, et contra
 eum Aristoteles disputat sæpe, probans
 quod in eodem composito actus non præ-
 cedit potentiam, seu forma materiam. Hinc
 decimo de Civitate Dei testatur Augusti-
 nus : Platoniei dixerunt, mundum et deos
 ac animas rationales Deo esse cœternos,
 et tamen ab illo esse creatos. Idem patet
 ex verbis Platonis in Timæo, ubi effatur :
 Conditor universitatis Deus observanda
 hæc et exsequenda jubet causis cœlestibus
 sancitque tali oratione : Dii decorum, quo-
 rum opifex idem paterque ego, hujus uni-
 versi generis sementem (id est seminalem
 causam) ego faciam, vobisque tradam; vos
 eetera exsequi par est, ita ut immortalẽ
 cœlestemque naturam (id est animam ra-
 tionalem) post dissolutionem animæ et
 corporis recipiatis. Coagmentataque mox
 universæ rei machina, delegit animas stel-
 larum numero pares, singulasque singulis
 comparavit, easque vehiculis competen-
 tibus superimpositas, universæ rei natu-
 ram spectare jussit; et leges immutabilis
 decreti edocuit. Quæ si perturbationes fre-
 narent ac subjugarent, justam et alacrem
 vitam haberent; si vincerentur ab illis,
 injustam et laboriosam. Et victricibus qui-
 dem, ad comparis stellæ contubernium

1 Cor. iii,
15.

Luc. xii, 49.

1 Cor. xiii,
1, 3.

Ps. lxxv, 12.

Jacob. i, 17.

Ps. LXVII,
18.

Is. LXVI, 19,
20.

sedemque reditum patere, acturis deinceps vitam beatam ; vietas vero, pœnas et rejectiones pati in deteriora. Hæc et multa consimilia Plato ibidem ac alibi introducit : quæ et ex Elementatione theologica Proeli possent probari ; verum hæc reor sufficere.

Præterea animas brutorum Plato asseruit immortales, et transire de corpore ad corpus. Dixit quippe, quod anima esset numerus moveus se ipsum. Quod non intellexit de numero qui est in genere quantitatis, sed qui est in prædicamento substantiæ : quoniam omnem animam dixit continere in se materiale et formale principium, et constare ex eodem et diverso. Sensum quoque dixit esse vim activam potius quam passivam : sicque hujusmodi animabus conveniret operari et manere ex se. Sed in his rationabilior visa est, et a Christianis amplius approbata, Aristotelis philosophia. Si enim animæ rationales præexisterent suis corporibus, et existentes in stellis haberent scientias et virtutes sibi innatas, unio cum corpore corruptibili esset eis in detrimentum.

Deinde, præmissis istis divinæ majestatis præconiis tanquam præambulis, oratio sequitur.

O *Pater*, id est tu, Deus, omnium primus auctor, cui nomen et ratio patris excellentissime competunt, quum a te sit omnis fecunditas, omnis paternitas, universa causalitas (unde ad Ephesios ait Apostolus, Ex quo omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur). *da menti* humanæ et omni homini rationali *conscendere sedem augustam*, id est thronum gloriæ tuæ præclarum, imperialem ac nobilem, seu tui ipsius majestatem : ad quam sedem conscenditur per contemplationem et ferventem amorem excellentiæ ac residentiæ tuæ et judiciariæ potestatis.

Denique multis creaturis convenit esse sedem illocalis et incircumscripibilis Dei : in quibus ipse morari et requiescere perhibetur, qui nusquam verius magisque proprie quam in se ipso habitat ac quie-

scit, sicut fatetur Apostolus, Lucem habitat inaccessibilem. Et ut S. Dionysius loquitur : Ipse est lux et regio lucis. Cujus super-

persplendidissima, infinita et prorsus incomprehensibilis luminositas nuncupatur divina caligo, in qua ipse habitare cense-

tur, ut in epistola ad Dorotheum Dionysius fatur. Et in epistola ad Caium : Divinæ (inquit) tenebræ operiuntur omni lumini, et absconduntur omni cognitioni, propter invisibilem et impenetrabilem propriæ claritatis splendorem. Hinc secundo Para-

lipomenon Salomon ait : Dominus dixit ut habitaret in caligine. Iterum, sedes Dei est cœlum, præsertim cœlum empyreum.

Unde in Isaia dixit : Cœlum mihi sedes est. Sed et infimus chorus angelorum supremæ hierarchiæ, specialiter dicitur sedes et thronus Dei : qui chorus tanta gaudet tranquillitate, quod in eo Dominus residere et per eum sua judicia fertur decernere. Hinc in Psalmo dicitur : Sedisti super thronum, qui judicas justitiam. De alio quoque choro angelico in libro cantatur Psalmorum :

Qui sedes super Cherubim, manifestare. Sic et anima justi sedes sapientiæ nuncupatur. Hinc Hebræos hortatur Apostolus : Adeamus cum fiduciâ ad thronum gratiæ.

Potest quoque sic legi : « Da menti conscendere sedem » *angustam*, id est subtilem et strictam, hoc est apicem mentis ac quietem internam ac abditam, utputa mysticam visionem, pectoris pacem, et contemplationis secretum : quod est solitudo interior, in qua intus auditur eum mente sermocinatio Dei, qui ait, Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus. Hæc solitudo, est mentis depuratio, simplificatio, et mera abstractio a rebus creatis et sensibilibus formis omnique dispersione inani. De quibus primo Mysticæ theologiæ capitulo divinus Dionysius cohortatur : Tu, puer Timothee, circa mysticas visiones te ipsum relinque et cetera universa, et in caliginem intra, in qua vere est Deus. Iste ascensus, est a sensatis et imaginatis ad divina et intelligibilia mentem levare, et

1 *Tim.* vi, 16.

De Divin. nom. c. iv.

Epist. i.

II *Par.* vi, 1 ; III *Reg.* viii, 12.

Is. lxxvi, 1 ; *Act.* vii, 49.

Ps. ix, 5.

Ps. lxxix, 2. *Sap.* vii, 27.

Hebr. iv, 16.

Osee ii, 14.

supergressis relictisque creaturis, in solo A Creatore quiescere.

Da quoque *lustrare*, id est circuire, *fontem boni*, id est te ipsum, qui es origo, causa et fons omnis boni, tam naturæ quam gratiæ ac gloriæ. Verum, quum Deus sit æternaliter incircumscribitus, quomodo potest mens ipsum circuire? Et respondendum, quod mens creata circuit Deum, non ipsum intra se terminando, aut sub certis limitibus concludendo, sed undique per circuitum ipsum quærendo, et ipsum in universis suis effectibus contemplando, B sicut ait Psalmista, Synagoga populorum circumdabit te; itemque, Magnus et terribilis super omnes qui in circuitu ejus sunt.

Da etiam *defigere* (id est stabilire ac profundare) *in te visus conspicuos animi*, id est intuitus interiores claros et gratiosos ac sapientiales, ex dono sapientiæ et fide illuminata progredientes, sicut ait Apostolus: Nos autem revelata facie gloriam Dei speculantes, in eadem imaginem transformamur a claritate in claritatem. Visus quoque animi conspicui, sunt oculi mentales desuper illustrati donis Spiritus Sancti ad speculandum mirabilia legis divinæ. Propter quod orat vir sanctus: Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua; Apostolus quoque: Pater gloriæ det vobis spiritum sapientiæ in agnitione ejus, illuminatos oculos cordis vestri. *Luce reperta*, id est claritate gratiæ tuæ adepta et agnita atque a te nobis infusa, quam orando quærimus invenire; luce etiam intellectus naturali D inventa, id est rite discreta et abstracta ab involutione phantasmatum et tenebris vitiorum: de qua loquimur Deo, Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. Hinc per Isaiam dicitur menti: Excute de pulvere, id est, te ipsam excute et eleva de materialibus et rebus carnalibus ad divina. Potest etiam exponi de luce increata, quam reperimus dum ejus gratiosam præsentiam cordialiter affectamus, juxta illud: Sitivit anima mea ad

Deum fortem, vivum. De qua superserenissima et supersuavissima luce ait Michæas: Quum sedero in tenebris, Dominus lux mea est; et educet me in lucem sempiternam, et videbo justitiam ejus. De qua fertur in prima S. Joannis Canonica: Deus lux est, et tenebræ non sunt in eo ulla.

Disjice, id est, diversimode dejice et dissipa radio sapientiæ tuæ, *nebulas*, id est ignorantias et errores ac passionum caligines, *et pondera*, id est desideria prava, terrena et carnalia, deorsum trahentia (imo in æternæ damnationis profundum mergentia, juxta illud ad Timotheum: Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem), *terrenæ molis*, id est substantiæ. Hinc dicitur ad Hebræos: Deponamus omne pondus et circumstans nos peccatum. *Atque mica*, id est, cor nostrum perfunde, illustra, *adorna splendore tuo*, id est jubare gratiæ tuæ, imo et per Unigenitum tuum, qui est splendor gloriæ, candor lucis æternæ, et speculum immaculatum majestatis divinæ: quemadmodum orat vir sapiens, Miserere nostri, Deus omnium, et ostende nobis lucem miserationum tuarum. Unde Isaias promittit: Si glorificaveris Dominum, implebit splendoribus animam tuam.

Tu namque serenum, id est ipsa superessentialis serenitas infinitaque puritas in te ipso, et dum mentem visitas, doces, ungis, inhabitas, protinus fugit omnis distortio, turbulentia, inquietudo, distractio, anxietas, amaritudo, turbatio et caligo. Propter quod in libro Sapientiæ dicitur: O quam bonus et suavis est, Domine, spiritus tuus in omnibus! Et in Psalmo: Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine! *Tu requies tranquilla*, id est quies pacifica, mentibus *piis*, quibus es causa internæ quietis et objectum totius tranquillitatis: quoniam creasti nos propter te, et inquietum est cor nostrum quousque pertingat ad te. Ideo dixit contem-

Mich. vii, 8, 9.

1 Joann. i, 5.

1 Tim. vi, 9.

Hebr. xii, 1.

Ibid. i, 3; Sap. vii, 26.

Eccli. xxxvi, 1.

Is. lviii, 13, 11.

Sap. xii, 1.

Ps. xxx, 20.

Ps. vii, 8.

Ps. lxxxviii,

II Cor. iii, 18.

Ps. cxviii, 18.

Ephes. i, 17, 18.

Ps. iv, 7.

Is. lii, 2.

Ps. xli, 3.

Is. XLII, 7; *Ps.* LXXIII, 165. plator sublimis : Ad me ipsum anima mea conturbata est; et, In pace in id ipsum dormiam et requiescam; itemque, Pax multa diligentibus legem tuam. Istud experiuntur viri devoti, vere interni et sancti religiosi, etiam in presenti. Quibus per Isaiam Deus promisit : Erit opus justitiæ pax, et cultus justitiæ silentium, et securitas usque in sempiternum; et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fiduciæ, et in requie opulenta.

Te cernere clare per speciem, est *finis*, id est summa et ultima nostra perfectio ac vera felicitas. Quo constat, quod beatitudo in actu intellectus consistit, sicut et Christus testatur, Hæc est vita æterna, ut cognoscant te verum Deum : prout de ipso dictum est sapius.

Tu es *principium*, id est primum ens et originale universorum exordium : qui in Apocalypsi locutus es, Ego sum Alpha et Omega, principium et finis, primus et novissimus : principium sine principio, sicut et finis cujus nullus est finis. *Vector*, id est ad omne bonum ductor et ad omne meritum tractor, sicut in Evangelio protestaris : Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum. Cui et Sponsa ait in Canticis : Trahe me post te. *Dux* : cui ait devotus, Deduc me, Domine, in via tua; et de quo in libro Sapientiæ legitur, Justum deduxit Dominus per vias rectas.

Recte ergo assimilamur infantulis, qui nisi ducantur, errant et cito labuntur : ita et nos, nisi ducamur et teneamur a Domino. Cui ait electus, beneficia Dei advertens : Tenuisti manum dexteram meam, et in voluntate tua deduxisti me. *Semita*. Tu enim es via per quam, veritas in qua, vita ad quam gradimur. Tu via, quoniam nos te imitari oportet, qui per Moysen præcepisti : Estote sancti, quoniam ego sanctus sum. Propter quod monet Apostolus : Imitatores Dei estote sicut filii carissimi. Et Salvator ait : Diligite inimicos vestros, benefacite his qui odierunt vos; et eritis filii Altissimi, quia ipse benignus est super ingratos et malos.

Et tu *idem* es *terminus* ad quem, et finis finiens, summe et ultimate perficiens, qui solus potens es contentare et quietare cor nostrum, quum sis bonum omnifarie infinitum omniformiterque perfectum : tu, inquam, finis objectalis. Multipliciter demum accipitur finis. Primo, ultima pars rei, ut finis terræ seu agri; vel potius ultimum rei, sicut punctus est lineæ finis : ultima autem pars continui dividi potest. Secundo, consumptio seu corruptio rei : prout mors dicitur finis vitæ. Tertio, id ejus gratia seu propter quod aliquid fit : et sic beatitudo et Deus est finis noster. De quo ait Propheta : In Deo salutare meum et gloria mea; Deus auxilii mei, et spes mea in Deo est.

ARTICULUS XXVII

DIFFICULTATUM HUIUS METRI NONI PROPOSITIO AC BREVIS ABSOLUTIO.

JOANNES. — Aliqua mihi dubia circa præhabita oriuntur. Primo, quomodo sine periculo valeat inter doctores tanta esse diversitas circa intellectum Scripturæ canonicæ, cujus veritas cadit directe sub fide.

DIONYSIUS. — In his quæ directe cadunt

sub fide, summa concordia est inter Catholicos : ut quod omne ens citra Deum est a Deo, et quod mundus non fuit ab æterno. Verumtamen circa expositionem intelligentiamque Scripturæ, est frequenter diversa opinio. Nam et Græci doctores, etiam sancti, ut Athanasius, Gregorius Na-

zianzenus, Chrysostomus, Cyrillus, et etiam A
Damascenus, dicunt angelos omnes diu
ante mundum sensibilem esse creatos. Au-
gustinus vero atque Gregorius Papa et
posteriores Latini dicunt oppositum. Sic
et angelos esse creatos, est de fidei neces-
sitate; an vero in caritate et gratia, et
qualiter ab invicem distinguantur, opi-
nabile est, et inde opiniones sunt variæ.
Sic et in principio Deum creasse cælum
et terram, necesse est credere; qualiter
autem hoc ipsum sit intelligendum, va-
riam habet opinionem. Postquam vero Ec- B
clesia aliquid inde determinavit, non est
amplius licitum aliter opinari.

JOANNES. — Quomodo cuncta creata di-
cuntur mobilia, quum dicat Averroes, in-
telligentiam loco et operatione esse im-
mobilem?

DIONYSIUS. — Quidquid sit de verbis
illis Averrois, quæ etiam sunt contra arti-
culum Parisiensem, tamen solutio quæsti-
onis patet ex dictis in expositione versu-
culi: « Stabilisque manens, das cuncta
moveri ». Motus enim in verbis his mul- C
tum extense accipitur. Porro ad intelli-
gendum resolute ac clare, qualiter omnis
creatura sit modo aliquo mobilis, oportet
scire, quod in Metaphysica Aristoteles ait,
quod actus et potentia dividunt ipsum
ens, suntque in omni genere entis, ita
quod in omni ente creato inveniuntur
actus et potentia: quod intelligendum est
de potentia passiva. Et sicut formæ est
movere et agere, materiæ vero moveri
et pati; sic in verbis præactis actus su-
mitur multum extense, non prout idem D
est quod actus seu actio, sed pro natura
seu re cuius est in aliud agere et illud
movere. Atque ut ait Philosophus, actus
est principium transmutandi (id est aliquo
modo movendi, perficiendi alterandive)
alterum in quantum alterum. Potentia ve-
ro est realitas aliqua cuius est aliunde
moveri, alterari aut perfici: unde, secun-
dum Philosophum, est principium trans-
mutandi ab altero secundum quod alte-
rum. Hinc Deus dicitur actus purus, id

est natura seu forma non informans, in
se ipsa tam infinite perfecta ut sibi ne-
quaquam conveniat ab alio moveri, alte-
rari, perfici, aut quidquam recipere: imo
econtrario ejus est cetera universa pro-
ducere, movere, alterare, perficere. Sic-
que omni creaturæ competit mobilitas,
mutabilitas, dependentia aliqua, ratione
suæ potentialitatis: imo et vanitas quæ-
dam, in quantum ex nihilo est, juxta illud
Ecclesiastæ, Vanitas vanitatum, et omnia Eccle. 1, 2.
vanitas. Quæ vanitas, secundum Alexan-
dram super primum et secundum Senten-
tiarum, non est nisi quædam defectibili-
tas a vero et incommutabili esse.

JOANNES. — Bona responsio: ex qua
multa possunt intelligi quæ non quæsi-
vi; ex qua etiam melius quam ante intelligo
quomodo intelligendum sit quod duode-
cimo Metaphysicæ Philosophus probat et
asserit, Deum esse purum actum.

DIONYSIUS. — Concordat et id quod Ja-
cobus asserit de eodem: Apud quem non
est transmutatio, nec vicissitudinis obum-
bratio.

JOANNES. — Quia dixisti, omnium rerum
creatarum ideam esse in Deo, secundum
quod aliquid divinæ perfectionis partici-
pant; quæro ergo an etiam materia prima
secundum se considerata et ut pura po-
tentia, habeat in Creatore ideam. Et vi-
detur quod non, quum ut sic, nihil actu-
alitatis, nihil perfectionis includat: ergo
nequaquam imitatur Creatorem, qui pu-
rus est actus.

DIONYSIUS. — Ad hoc Thomas in prima
parte Summæ suæ, quæstione quintade-
cima, respondet: Quoniam Plato posuit
materiam non esse creatam, asseruit eam
non habere ideam. Sed quia materia vere
creata est, non tamen nuda, neque per se
stans, sed simul eum forma; ideo habet
ideam in Deo: non tamen aliam ab idea
compositi, quia secundum se non habet
esse nec cognoscibilitatem (et ita, secun-
dum alios, est quasi coideata). Porro, quod
S. Thomas affirmat, materiam secundum
Platonem non esse creatam, etiam alii
Cf. l. XXI,
p. 89 C' et s.

multi dicunt, imo et S. Ambrosius in suo *Hexaemeron*; et idem allegat Magister Sententiarum, libro secundo. Quibus objicitur, quod Proclus Platoniceus ex documentis Platonis ait in sua *Elementatione*: Extremum entium est simplicissimum, sicut et primum, quia a solo primo processit. Per extremum quippe seu ultimum entium intelligit materiam primam, quam dicit esse simplicissimam per totius actualitatis exclusionem, quemadmodum primum entium, utputa Deum, dicit simplicissimum per totius potentialitatis carentiam: et hoc est quod Aristoteles asserit, Deum esse purum actum; et ita hoc fuit a Platone probatum ante Aristotelem. Hinc in eadem *Elementatione* Proclus denuo contestatur: Ex his manifestum est, quod materia ex uno subsistens, entis secundum se est expers speciei. Et post pauca: Materia omnium subiectum existens, ex omnium causa processit. Hinc etiam Plato posuit bonum ante ens, sicut et S. Dionysius in libro de *Divinis nominibus*, ubi tractat de bono prius quam de ente.

JOANNES. — Ergo secundum Platonem materia est creata.

DIONYSIUS. — Non aliud video. Quidam autem ista concordant distinguendo de creatione: quorum responsio videtur inepta. Nihilominus Plato in primo *Timæi*

disseruit: Hæc est mens meæ sententiæ, esse nunc et ante mundi sensibilis productionem tria hæc, videlicet opificem et ideam atque materiam. Ibi tamen non dicit tria illa consistere increata. Imo ex verbis illis quidam sumpserunt occasionem dicendi, quod Plato testatus est Deum fecisse mundum intuendo ad exemplar seu ideam extra se: quod penitus falsum est, quum (sicut jam patuit in *Timæo*) ex intentione probaverit, quod Deus nequam respexit ad exemplar extra se aut aliunde acceptum. Attamen Plato dixit, materiam ante mundi productionem fluxisse a Deo.

JOANNES. — Quomodo verum est quod ex Augustino allegasti, Porphyrium posuisse Deum patrem, et Deum filium, et tertium utriusque medium? An Porphyrius deitatem Filii Dei cognovit?

DIONYSIUS. — Magni Platonici dixerunt a summo Deo fluxisse quamdam mentem sublimem, in qua omnium creaturarum species relucere, et esse præ cunctis creatis Deo valde consimilem ac dilectam (quam et aliquando Deum et Dei unigenitum nominabant), non tamen esse verum Deum Patri consubstantialem, sicut nos credimus. Ex qua positione postmodum orta est impiissimi Arii hæresis, prout Thomas in *Summa contra gentiles* hæc plenius refert.

PROSA X

QUONIAM igitur quæ sit imperfecti, quæ etiam perfecti boni forma, vidisti; nunc demonstrandum reor, quonam hæc felicitatis perfectio constituta sit. In quo illud primum arbitror inquirendum, an aliquod hujusmodi bonum, quale paulo ante definisti, in rerum natura possit existere, ne nos præter rei subiectæ veritatem cassa cogitationis imago decipiat. Sed quin existat, sitque hoc veluti quidam omnium fons bonorum, negari nequit. Omne enim quod imperfectum esse dicitur, id diminutione * perfecti imperfectum esse perhibetur. Quo fit ut si in quolibet genere imperfectum quid esse videatur, in eo perfectum quoque

* imminutione

dist. I. A.

Cf. I. XIX. p. 367 A' et s.

Cf. p. 374 C'.

Cf. p. 377 B'.

lib. IV, c. 6.

aliquid esse necesse sit : etenim perfectione sublata, unde illud quod imperfectum perhibetur, exstiterit, ne fingi quidem potest. Neque enim ab diminutis inconsummatisque natura rerum cepit exordium ; sed ab integris absolutisque procedens, in hæc extrema atque effeta dilabitur. Quod si (uti paulo ante monstravimus) est quædam boni fragilis imperfecta felicitas, esse aliquam solidam perfectamque non potest dubitari. — Firmissime, inquam, verissimeque conclusum est.

— Quo vero (inquit) habitet, ita considèra. Deum rerum omnium principem, bonum esse, communis humanorum conceptio probat animorum : nam quum Deo nihil melius excogitari queat, id quo melius nihil est, bonum esse quis dubitet? Ita vero bonum esse Deum ratio demonstrat, ut perfectum quoque bonum in eo esse convincat. Nam ni tale sit, rerum omnium princeps esse non poterit. Erit enim eo præstantius aliquid perfectum possidens bonum : quod hoc prius atque antiquius esse videatur ; omnia namque perfecta, minus integris priora esse claruerunt. Quare ne in infinitum ratio prodeat, confitendum est, summum Deum, summi perfectique boni esse plenissimum. Sed perfectum bonum veram esse beatitudinem constituimus : veram igitur beatitudinem in summo Deo sitam esse necesse est. — Accipio, inquam, nec est quod contra dici ullo modo queat.

— Sed quæso (inquit) te, vide quam id sancte atque inviolabiliter probes, quod boni summi summum Deum diximus esse plenissimum. — Quonam (inquam) modo? — Ne hunc rerum omnium Patrem, illud summum bonum quo plenus esse perhibetur, vel extrinsecus accepisse, vel ita naturaliter habere præsumas, quasi habentis Dei habitæque beatitudinis diversam cogites esse substantiam. Nam si extrinsecus acceptum putes, præstantius id quod dederit, eo quod acceperit, existimare possis. Sed hunc esse rerum omnium præcellentissimum, dignissime confitemur. Quod si natura quidem inest, sed est ratione diversum ; quum de rerum principe loquamur Deo, fingat qui potest, quis hæc diversa conjunxerit. Postremo, quod a qualibet re diversum est, id non est illud a quo intelligitur esse diversum. Quare quod a summo bono diversum est sui natura, id summum bonum non est : quod nefas est de Deo cogitare, quo nihil constat esse præstantius. Omnino enim nullius rei natura suo principio melior poterit existere : quare quod omnium principium sit, id etiam sui substantia summum esse bonum, verissima ratione concluderim. — Rectissime, inquam. — Sed summum bonum beatitudinem esse concessum est. — Ita est, inquam. — Igitur, inquit, Deum esse ipsam beatitudinem necesse est confiteri. — Nec propositis (inquam) prioribus refragari queo, et ab illis hoc illatum consequens esse perspicio.

— Respice, inquit, an hinc quoque idem firmiter approbetur, quod dub summa bona quæ a se diversa sint, esse non possunt. Etenim quæ discrepant bona, non esse alterum quod sit alterum, liquet : quare neutrum poterit esse perfectum, quum alterutri alterum deest. Sed quod perfectum non sit, id summum non esse manifestum est. Nullo igitur modo quæ summa sunt bona, ea possunt esse di-

versa. Atqui et beatitudinem et Deum, summum bonum esse collegimus : quare ipsam necesse est summam esse beatitudinem, quæ sit summa Divinitas. — Nihil, inquam, nec re ipsa verius, nec ratioeinatione firmitus, nec Deo dignius concludi potest.

— Super hæc, inquit, igitur veluti geometræ solent, demonstratis propositis, aliquid inferre, quæ περίσπυζα ipsi vocant ; ita ego quoque tibi veluti corollarium dabo. Nam quoniam beatitudinis adeptione fiunt homines beati, beatitudo vero est ipsa Divinitas, Divinitatis adeptione fieri beatos manifestum est. Sed uti justitiæ adeptione justii, sapientiæ sapientes fiunt ; ita Divinitatem adeptos, deos fieri, simili ratione necesse est. Omnis igitur beatus, deus ; sed natura quidem unus, participatione vero nihil prohibet esse quamplurimos. — Et pulchrum (inquam) hoc, atque pretiosum, sive περίσπυζα, sive corollarium vocari mavis.

— Atqui hoc quoque pulchrius nihil est, quod his annectendum esse ratio persuadet. — Quid ? inquam. — Quum multa, inquit, beatitudo continere videatur, utrumne hæc omnia unum veluti corpus beatitudinis quadam partium varietate conjungant, an sit eorum aliquid quod beatitudinis substantiam compleat, ad hoc vero cetera referantur ? — Vellem, inquam, id ipsarum rerum commemoratione patefaceres. — Nonne, inquit, beatitudinem bonum esse censuimus * ? — Ac summum quidem, inquam. — Addas (inquit) hoc omnibus licet : nam eadem sufficientia summa est *, eadem summa potentia, reverentia quoque, claritas et voluptas, beatitudo esse judicatur. Quid igitur ? Hæccine omnia bona *, sufficientia, potentia, ceteraque, veluti quædam beatitudinis membra sunt, an ad bonum veluti ad verticem cuncta referuntur ? — Intellego, inquam, quid investigandum proponas ; sed quid constituas, audire desidero. — Hujus rei discretionem sic accipe. Si hæc omnia beatitudinis membra forent, a se quoque invicem discreparent : hæc est enim partium natura, ut unum corpus diversa componant. Atqui hæc omnia idem esse monstrata sunt : minime igitur membra sunt. Alioqui ex uno membro beatitudo videbitur esse conjuncta : quod fieri nequit. — Id quidem, inquam, dubium non est ; sed id quod restat, exspecto. — Ad bonum vero cetera referri palam est : ideirco enim sufficientia petitur, quoniam bonum esse judicatur ; ideirco potentia, quoniam id quoque esse creditur bonum ; idem de reverentia, claritudine, jucunditate conjectare licet. Omnium igitur expetendorum summa atque causa bonum est. Quod enim neque re neque similitudine ullum in se retinet bonum, id expeti nullo modo potest ; contraque, etiam quæ natura bona non sunt, tamen si esse videantur quasi vera bona sint, appetuntur : quo fit uti summa, cardo atque causa expetendorum omnium, bonitas esse jure credatur. Cujus vero causa quid expetitur, id maxime videtur optari : veluti si salutis causa quispiam velit equitare, non tam equitandi motum desiderat, quam salutis effectum. Quum igitur omnia boni gratia petantur, non illa potius quam bonum ipsum desiderantur ab omnibus. Sed propter quod cetera optantur, beatitudinem esse concessimus : quare sic quoque sola quæritur beatitudo. Ex quo liquido apparet, ipsius boni et beatitudinis unam

atque eandem esse substantiam. — Nihil video cur dissentire quispiam possit. — Sed Deum veramque beatitudinem unum atque idem esse monstravimus. — Ita est, inquam. — Secure igitur concludere licet, Dei quoque in ipso bono, nec usquam alio, sitam esse substantiam.

ARTICULUS XXVIII

EXPOSITIO PROSÆ HUIUS DECIMÆ.

FUSA oratione ad Deum devota pro illuminatione superna ad contemplandum sinceriter totius beatitudinis fontem, jam Philosophia, quasi desuper exaudita, elevat aciem mentis ad superaltissimum illud objectum, per naturales rationes pulchre probando quid ipsum sit. Nec est hic specialis difficultas; et rationes hic contentæ, in scriptis scholasticorum doctorum copiose habentur.

Quamvis autem omnis cognitio et contemplatio divinorum in hac vita possibilis, obscura ac modica sit comparatione beatificæ contemplationis Sanctorum in patria (propter quod, teste Apostolo, Videmus nunc per speculum in ænigmate); attamen per respectum humani intellectus imbecillitatis præsentisque status dejectionis, aliqua contemplatio hujus exsili vocatur serena, sublimis ac fervida: imo ecstasica, mentem contemplantis in superamabilissimum et superpulcherrimum ac superdilectissimum Deum rapiens et absorbens. De qua non est modo dicendum per singula. Ait ergo Philosophia:

Quoniam igitur quæ sit imperfecti, quæ etiam perfecti boni forma, vidisti: id est, quia tu, Boeti, jam ex mea informatione intellexisti « quæ sit forma », id est species, ratio, proprietas, « boni imperfecti, quæ etiam » sit forma boni « perfecti », id est veræ et plenæ felicitatis formalis, quæ definita est, quod sit status omnium bonorum aggregatione perfectus; et item « boni perfecti », id est summi et incommutabilis boni, quod solum est absolute

perfectum, et vocatur beatitudo objectalis, quia in ipso sicut in summo proprioque objecto, fonte et causa, consistit plena et essentialis felicitas omnis mentis creatæ. *Nunc demonstrandum reor, id est demonstrative probandum. Probatio quippe seu argumentatio duplex est, vel potius triplex. Una per necessarias et insolubiles rationes, sive sumatur per media a priori, sive a posteriori: et ista appellatur probatio demonstrativa. Alia est per quasdam persuasiones, ut per locum a simili. Tertia habet se medio modo, et nominatur discursus probabilis: ut sunt argumenta Thomæ quibus probat, quod in rebus creatis esse realiter differt ab essentia, et argumenta Henrici quibus probat et tenet contrarium. Quoniam hæc felicitatis perfectio constituta sit, id est, in quo objecto, in quo actu, seu in quo loco consistat perfecta ista felicitas.*

In quo processu hujus prosæ illud primum arbitror inquirendum, an aliquod hujusmodi bonum, quale paulo ante definiisti, id est, definitive novisti, meque definire fecisti, et per approbationem esse dictasti, in rerum natura possit existere, ne nos præter rei subjectæ veritatem, id est, ne non existente vere, realiter subjecto seu genere scibili, utputa summo bono, de quo hic agitur et tractatur, cassa imago, id est inanis atque phantastica similitudo seu species, cogitationis, qua tale bonum esse putatur, decipiat.

Sed quin existat, sitque hoc veluti quidam omnium fons bonorum, nequit ne-

1 Cor. XIII,
12.

Cf. p. 296
B', 303 D'.

Cf. p. 362
B.

gari, id est, rationabiliter nemo potest A negare, quod tale bonum actualiter sit in rerum natura, vel potius super omnem rerum naturam, quoniam in vicesima secunda propositione libri de Causis habetur : Causa prima est super omne nomen quo nominatur, quia non pertinet ei imminutio, nec complementum solum, quoniam ipsa est bonitas cui non est finis, et implet omne sæculum bonitatibus : verumtamen omne sæculum non recipit de illa bonitate nisi secundum modum suæ potentiae. Hinc decimo de Civitate Dei loquitur Augustinus : Deus est fons nostræ beatitudinis, et ipse omnis appetitionis est finis : ad eum dilectione tendimus, ut in ipso feliciter quiescamus : bonum etenim nostrum nullum est aliud quam illi cohærere. Ideo dixit Psalmista : Ps. LXXII, 28. *Mihi autem adhærere Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam ;* Jeremias quoque in Threnis : Thren. III, 24. 25. *Pars mea Dominus, dixit anima mea ; bonus est Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum.*

Deinde subditur hujus ratio. *Omne enim C quod imperfectum esse dicitur, id diminutione perfecti imperfectum esse perhibetur*, id est, per hoc et ob id asseritur imperfectum, quoniam deficit a perfecto, ita quod imperfectionem habet adjunctam ac diminutionem respectu perfecti : propter quod comparatione illius dicitur imperfectum, sicut potestas militis respectu potestatis principis militiæ.

Quo fit, id est, ex quo sequitur, *ut si in quolibet (id est in quocumque) genere, id est communitate seu ambitu rei, D imperfectum quid esse videatur* : sicut in genere substantiæ intellectualis, multum imperfecta est anima rationalis, ino ita se habens in genere illo, quemadmodum materia prima in ordine rerum, ut dixit Averroes ; *in eo genere perfectum quoque aliquid esse necesse sit* : sicut in genere calidorum, ignis perfecte est calidus. Hinc probat Philosophus, quod in omni genere primum, est potissimum et perfectum in genere illo, atque mensura

sequentium, ita quod posteriora in genere illo tanto plus habent de perfectione in genere sui, quanto propinquiora et similia sunt illi primo. *Etenim perfectione sublata*, id est ponendo quod non sit aliquid perfectum ac primum, *unde illud quod imperfectum perhibetur, exstiterit, ne fingi quidem potest*, id est, nec rationabiliter nec apparenter poterit quis excogitare a quo ente seu causali principio fluxerit tale imperfectum. Nempe, ut in primo Timæi loquitur Plato, Nihil fit ejus ortum non legitima causa et ratio præcedat aliqua. Hoc est quod fertur in Job : Nihil in terra sine causa fit.

Job v, 6.

Neque enim ab diminutis inconsummatisque natura rerum cepit exordium, id est, existentia rerum, ordo ac species, nec efficienter neque formaliter sumpsit initium ab ente imperfecto, quum nihil agat nisi secundum quod est in actu, et aliquo modo perfectum, atque perfectius suo effectu : quod in libro de Causis et Elementatione Proeli copiose ac evidenter ostenditur. *Sed ab integris absolutisque procedens, in hæc extrema atque effeta dilabitur* : id est, natura rerum « procedens », id est, primordium sui esse sui que ordinis habens, « ab integris » et « absolutis », id est a causis seu principiis non diminutis nec imperfectis, « dilabitur in hæc extrema atque effeta », id est, tandem pertingit, descendendo per species universi et ordinem, usque ad infima et non causalia, quæ tam imperfecta consistunt quod nec sibi similia nec aliud quid valent causare : nam ut ait Philosophus, Unumquodque perfectum est, dum sibi simile potest producere. Idcirco vocantur « effeta », id est extra fetum, seu sine fructu.

Nihilo minus in evangelica lege supernaturali, desuper data, sancta virginitas, quæ implet cælum, præfertur conjugio, quod replet terram : quanto magis illegitimæ proliferationi ? Cujus contrarium scripsit Jovinianus, turpis (quamvis acutus) hæreticus. Contra quem scripsit gloriosus I Cor. vii, 38.

ac cœliformis Hieronymus. Verum istud A ignoraverunt pagani : ideo Athenienses arguerunt et immolare [naturæ] coegerunt Platonem, quia in virginitate permansit, ut sanctus recitat Augustinus in libro de Vera religione. Hinc, secundum Apostolum, Sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum.

1 Cor. iii, 19.

Præterea, quod ait Philosophia, « ab integris absolutisque », dupliciter potest intelligi. Primo, de attributis divinæ naturæ, hoc est de omnipotentia, sapientia bonitateque Dei; vel de ideis et exemplaribus B rationibus mentis divinæ : quæ sunt velut formales et effectivæ causæ omnium rerum. Et quamvis in se realiter unum et idem sunt et summæ simplicitatis, tamen pluraliter exprimentur, vel propter diversitatem suorum effectuum (quemadmodum misericordia Dei una et simplex in se, pluraliter designatur, dum psallitur, Misericordias Domini in æternum cantabo), vel propter respectum et relationem ad diversa creata : quæ relatio, ex parte Dei est solum relatio rationis, realis vero C ex parte creaturæ. Juxta hunc modum ait Apostolus ad Romanos : Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur. Ubi per invisibilia Dei, secundum expositores, intelliguntur invisibiles Dei proprietates, quæ sunt, sapientia, potentia ejus, etc. Secundo, per integra et absoluta possunt intelligi summæ ac perfectissimæ creaturæ, videlicet substantiæ separatæ, seu angeli, a quibus ordo entium inchoatur formaliter, ita quod et ipsæ in hoc ordine continentur, solusque superessentialis et incomprehensibilis Deus est extra et supra omnem ordinem rerum, ut etiam Avicenna et Algazel contestantur.

Ps LXXXVIII, 2.

Rom. i, 20.

Hebr. xi, 3.

Denique, secundum utramque expositionem intelligi potest quod ad Hebræos ait Apostolus : Fide intelligimus aptata esse sæcula, ut ex invisibilibus visibilia fierent. Sic quoque in verbis istis innuitur ordo rerum : quia ex invisibili sapientia, potentia, bonitate, prius factæ sunt invisibiles creaturæ, utputa angeli (prius, in-

quam, non tempore, sed natura, id est ordine dignitatis, quia priores, id est præstantiores, sunt corporalibus rebus); rursus, ex invisibilibus, id est post invisibiles creaturas, ordine jam præfato, visibilia facta sunt : imo et multa visibilia, scilicet mixta, præsertim irrationabilia et mineralia, quorum formæ de potentia materiæ educuntur a cœlestibus corporibus, et eorum motoribus generantur. Nam et teste Philosopho, etiam hominem generat homo et sol. Et ita in his innuitur rerum ordo : quoniam quæ Deo sunt similia et propinquiora, prius facta dicuntur. Unde Proclus fatetur : Omnis causa superior similia ante dissimilia substituit. Et juxta Philosophum, Unumquodque producit simile sibi.

Quod si (pro quia) *uti paulo ante monstravimus*, id est, sicut prosis præhabitis probavimus, *est quædam boni fragilis imperfecta felicitas*, id est, quum sit quædam terrena prosperitas transitoriorum bonorum, puta divitiarum, honorum, potestatis, famæ atque deliciarum sæculi hujus ; *esse aliquam solidam perfectamque non potest dubitari*, id est, nemo rationabiliter potest de jure ambigere quin sit aliqua perfecta et firma beatitudo, quamvis multi de facto dubitent inde, imo et negant hoc. Ad hoc respondet Boetius : *Firmissime, inquam, verissimeque conclusum est*, id est, valde firmiter, vere ac insolubiliter intulisti propositum.

Pros. iii-viii.

Consequenter Philosophia ostendit in quo constitutum sit et consistat hoc summum et beatificum bonum.

Quo vero (inquit) habitet, ita considera: id est, « vero » (pro sed) ego Philosophia dico, « Considera ita » ut subditur, « quo habitet », id est, in quo inveniatur et sit. *Deum rerum omnium principem, bonum esse, communis humanorum conceptio probat animorum* : id est, communis conceptio omnis intellectus humani concorditer « probat » et approbat hoc, quod Deus summus, qui est omnium entium princeps, causa prima et rector, sit bonus. De quo

undecimo Metaphysicæ ait Philosophus : A
Entia nolunt male disponi ; pluralitas prin-
cipum mala : unus ergo princeps. Quem
naturaliter et eminentissime bonum esse,
omnes sapientes, tam philosophi quam
theologi, concorditer docent. Qui et tante
est bonitatis ut ejus¹⁹ comparatione alius
nullus sit bonus, sicut in Evangelio ait Sal-
vator : Nemo bonus nisi solus Deus. Quod
et probant philosophi : quoniam quicquid
perfectionis est in causatis et creatis, mul-
to excellentius est in prima causa. De
qua duodecimo theoremate Elementationis B
theologicæ loquitur Proclus : Omnium
entium principium et prima causa est
bonum.

Præterea advertendum, quod communis
conceptio animi, nuncupatur propositio
per se nota : atque ut alibi, hoc est libro
de Hebdomadibus, tangit Boetius, tales
animi conceptiones sunt duplices : quæ-
dam omnibus notæ, ut quod omne totum
majus est sua parte ; quædam vero so-
lis sapientibus per se notæ eesentur,
ut incorporalia non esse in loco com- C
mensurative. Rursus, communis conceptio
animi duplex est : quædam enim commu-
nis et indifferens est ad omnem scientiam,
ut de quolibet esse vel non esse ; quædam
specialiter determinatam concernit scien-
tiam, ut in mathematica, si ab æqualibus
æqualia abstrahantur, quæ remanent ex-
stant æqualia.

*Nam quum Deo nihil melius excogitari
queat* (nam Deus est ens omnino perfe-
ctum : quod necessario est infinitum, non
quantitativa extensione, sed formali et in- D
tensiva perfectione ; talique infinito « nihil
melius » aut majus potest excogitari), *id
quo melius nihil est*, id est nullum ens,
bonum esse quis dubitet ? id est, de hoc
nemo ambigere merito debet, quum et
comparativus positivum præsupponat et
aliquid superaddat.

*Ita vero bonum esse Deum ratio demon-
strat, ut perfectum quoque bonum in eo
esse convincat*, id est, insolubiliter probet.
Propter quod etiam Alphorabius et Theo-

phrastus Peripatetici probaverunt, quod
prima causa est bonitas pura, omnifarie
simpliciterque perfecta. De qua in libro de
Causis et Proclo asseritur, quod omnes
virtutes finite dependent a principio infi-
nito, quod est virtus virtutum, ejus per-
fectio nescit finem.

Nam ut tale sit, id est, nisi esset bonum
perfectum, *rerum omnium princeps esse
non poterit*, id est præsidens primus ac
summus. *Erit enim eo præstantius ali-
quid*, id est, sequeretur quod aliud aliquid
esset dignius eo, *perfectum possidens bo-
num*, id est, continens in se bonitatem
omnino perfectam. *Quod hoc prius atque
antiquius esse videatur* : id est, recte ap-
parebit, quod illud perfectum possidens
bonum, erit « prius hoc » dignitate et
« antiquius » duratione, si res dicantur fa-
ctæ de novo ex fluitante materia, seu om-
nia simul in tempore, aut magis cum tem-
pore. Verumtamen antiquitas proprie non
convenit bono perfecto, quum sit incom-
mutabile et æternum ; sed improprie, in
quantum omne tempus includit omnique
tempori coexistit, ut infra patebit : sic-
que in Daniele legitur, Antiquus dierum
sedit, id est, Deus æternus majestative ad
judicandum resedit. *Omnia namque perfe-
cta, minus integris priora esse claru-
erunt* : id est, cuncta entia « perfecta »,
sive sint perfecta simpliciter, sive in certo
genere, « claruerunt », id est, elare pro-
bata sunt et esse innotuerunt, « priora »,
id est digniora, « minus integris », id est
imperfectioribus in suo genere.

Quare ne in infinitum ratio prodeat,
id est, ne argumentatio aut ascensus pro-
cedat in infinitum, *confitendum est*, id est
concedendum, *summum Deum, summi
perfectique boni esse plenissimum*, id est,
quod summus et verus Deus sit absolute
plenus bonitate summa atque perfecta, ita
tamen quod in ipso omnimodo idem sit
ipse, et id quo plenus esse asseritur, præ-
sertim in his quæ absolute, non relative,
ad intra ei conveniunt : ideo aptius dicitur
Deus esse bonitas perfecta et summa,

Luc. XVIII,
49.

Dan. vii, 9.

quam plenus seu plenissimus hujusmodi A bonitate.

*Sed perfectum bonum veram esse beatitudinem constituimus, id est probavimus: ita quod beatitudo objectalis, est bonum increatum, per se subsistens, simpliciter ac infinite perfectum, et omnium fontale ac causale principium; beatitudo vero formalis mentium creaturarum, est bonum creatum, accidentale, perfectum in genere, utputa optima actio optimæ potentiæ ac virtutis. Veram igitur beatitudinem in summo Deo sitam esse, id est consistere, necesse est. Quod dupliciter verum est. Primo, de increata beatitudine, qua superbeatissimus Deus in se ipso invariabiliter et infinite beatus est: quæ est in ipso, quemadmodum sapientia, pulchritudo, dulcedo sua in ipso est; estque idem quod ipsemet Deus. Secundo, de vera illa beatitudine intellectualium creaturarum, quæ in solo Creatore consistit. Propter quod decimo Ethicorum ait Philosophus, quod felicitas contemplativa sita est in speculatione optimi speculabilis. Ad hoc respondet Boetius: *Accipio, inquam, nec est quod contra dici ullo modo queat.**

Consequenter Philosophia declarat quæ dixit.

Sed quæso (inquit) te, id est, Philosophia dixit, Rogo te, o Boeti, vide, id est considera, quam id sancte (id est religiose seu devote et pure) atque inviolabiliter probes, id est commendes, quod boni summi summum Deum diximus esse plenissimum. Ad quod Boetius: Quonam modo, inquam, est? id est, qualiter intelligendum est hoc?

Ad quod Philosophia: *Ne hunc rerum omnium Patrem, illud summum bonum quo plenus esse perhibetur, vel extrinsecus accepisse, vel ita naturaliter habere præsumas, quasi habitis Dei habitæque beatitudinis diversam cogites esse substantiam: id est, sic istud intellige, « ne præsumas », id est, ut non audeas æstimare, « Patrem hunc omnium rerum », id est Deum universorum creatorem, « vel acce-*

pisce extrinsecus », id est aliunde, « bonum illud summum quo perhibetur », id est dicitur, « esse plenus, vel ita habere » illud « naturaliter », id est ex sua natura aut naturali proprietate, « quasi », id est tanquam, « cogites », id est sentias, « substantiam », id est essentiam, « Dei habitis » beatitudinem, et « beatitudinis habitæ », id est possessæ ab eo, « esse diversam », id est realiter differentem. Hoc namque derogaret simplicitati divinæ; et secundum hoc, essentia Dei in se et ex se esset imperfecta ac indigens. Ideo subjungitur:

*Nam si extrinsecus acceptum putes, id est, si senseris Deum aliunde accepisse summum bonum, præstantius id quod dedit, eo quod acceperit, existimare possis: id est, ex primo illo inconveniente dato seu concessio, sequeretur et istud, quod posses « existimare id quod dedit », id est datorem illum qui contulerit Deo summum bonum, esse « præstantius », id est digniorem, « eo quod acceperit », id est Deo, qui acceperit ab alio bonum hoc. *Sed hunc, scilicet verum Deum, esse rerum omnium præcellentissimum, dignissime, id est cum omni reverentia ac rationabilissime, confitemur.**

Quod si natura quidem inest, id est, si Deo ex sua natura convenit habere summum bonum, sed est ratione diversum, id est, ipsum summum bonum « est diversum ratione », id est ex rationabili causa realiter distinctum a Deo; quum de rerum principe loquamur Deo, id est, ex quo jam loquimur de vero Deo, qui est universorum principium primusque princeps, fingat qui potest, quis hæc diversa conjunxerit, scilicet Deum, et bonum ab eo realiter differens. Quasi dicat: Hoc nemo potest excogitare, quoniam implicat contradictionem, quum de ratione Dei sit esse primum bonum et perfectum, nec alieujus indigere, nec quidquam de novo posse accipere.

Ad quod subditur alia ratio. *Postremo, quod a qualibet (id est quacumque) re diversum est realiter, id non est illud a quo*

intelligitur, id est, vere cognoscitur, esse diversum. Intellectus etenim est verorum. Quare quod a summo bono diversum est sui natura, id est essentialiter, id summum bonum non est : quod nefas (id est impium et blasphemum) est de Deo cogitare cum consensu, quò nihil constat esse præstantius. Omnino enim nullius rei natura suo principio melior poterit existere, id est, nequaquam potest essentia aliqua esse perfectior « suo principio » primo, principali, effectivo, totali. Quod addo, quoniam multis modis unum vocatur alterius rei principium : nam et materia est rei naturalis principium, et tamen natura ejus specifica est melior quam materia ; punctus quoque est principium lineæ. Quare quod omnium principium sit, id est causa principaliter effectiva, id etiam sui substantia, id est propria natura ac dignitate, summum esse bonum, verissima ratione concluderem. — Rectissime, inquam ego Boetius. — Sed summum bonum beatitudinem esse concessam est. —

*Cf. p. 295
D' et s.*

Ita est, inquam.

— *Igitur, inquit, id est, Philosophia ex hoc concludit, Deum esse ipsam beatitudinem necesse est confiteri, loquendo de beatitudine increata : Deus vero non est beatitudo nostra, nec beatitudo creata, nisi causaliter et objective. — Nec propositis (inquam) prioribus refragari queo, id est, reluctari non valeo huic consequentiæ, « prioribus », id est præmissis et præinductis rationibus, « propositis » oculo mentis, id est bene consideratis ; et ab illis hoc illatum consequens esse perspicio, id est, clare intueor « hoc illatum », id est conclusionem istam illatam, quod scilicet Deus est ipsa beatitudo, « esse consequens », id est necessario sequi, « ab illis » prioribus.*

Deinde Philosophia confirmat probata, et ostendit non posse dici, quod sint plura summa bona substantialiter diversa.

Respice, inquit, id est, Philosophia dixit, O Boeti, « respice » oculo cordis, an hinc quoque, id est utrum ex rationibus

jam inductis, idem firmitus approbetur, id est, multum efficaciter deducatur et concludatur, quod duo summa bona que a se diversa sint, id est substantialiter distincta, esse non possunt. Etenim que discrepant bona, id est bona ab invicem substantialiter differentia, non esse alterum quod sit alterum, liquet, id est, certum est quod unum eorum non sit aliud. Quare neutrum, id est nullum eorum, poterit esse perfectum, quum alterutri alterum deest, id est, quum perfectio, imo tota et infinita unius perfectio, desit alteri. Sed quod perfectum non sit, id summum bonum non esse manifestum est. Nullo igitur modo que summa sunt bona, ea possunt esse diversa. Hæc ratio est communis, et etiam continetur in libro de Causis ; soletque sic formari : Si duo aut plura sunt summa bona seu veri Dei, aut in omnibus conveniunt, nec in aliquo distinguuntur ; et ita non essent duo, nec diversa, imo neque similia, quum similitudo sit rerum differentium eadem qualitas ; sed essent penitus unum et idem. Aut distinguuntur in aliquo : sicque id in quo distinguuntur deest alteri ; et ita nullum eorum est vere perfectum. Atqui, id est certe, et beatitudinem et Deum, summum bonum esse collegimus, id est, conclusimus quod tam increata beatitudo quam verus Deus, sit summum bonum. Quare ipsam necesse est summam esse beatitudinem, que sit summa Divinitas.

Ad quod Boetius : *Nihil, inquam, nec re ipsa verius, nec ratiocinatione firmitus, nec Deo dignius concludi potest : id est, nihil potest inferri magis verum quam ista conclusio, nec ulla probatio est efficacior ista, nec quidquam plus pertinet ad dignitatem ac honorificentiam Dei, quam istud, scilicet quod Deus est talis ac tantus quod nec habet nec habere potest parem neque majorem.*

Deinceps Philosophia ex dictis infert corollaria duo.

Super hæc, inquit, igitur veluti geometre solent, demonstratis propositis, ali-

quid inferre, quæ πορίσματα ipsi vocant : A Dii estis. Unde in Evangelio ait Salvator : Illos dixit deos, ad quos sermo Dei *Joann. x. 35.* id est, sicut « geometræ », id est periti in geometria (quæ est ars mensurandi rerum dimensiones, estque species mathematicæ; et dicitur a γῆ, quod est terra, et μέτρον, quod est mensura), « solent inferre », id est concludere, « aliquid », et per modum corollarii adjicere « propositis », id est intentis, « demonstratis », id est sufficienter probatis (mathematica quippe, quum circa quantitates versetur, quæ subjacent sensui, certitudinem habet præcipuam) : « quæ » postposita tempore « ipsi » geometræ « vocant πορίσματα », a πόρος, quod est foramen parvum seu apertura, quoniam sicut lux ingreditur per aperturas atque illuminat domum, ita per hujusmodi proposita demonstrata, lux veritatis eorum quæ inferuntur ex illis, intrat mentes studiosorum. *Ita ego quoque tibi veluti corollarium dabo, videlicet istud :*

Nam quoniam beatitudinis adeptione fiunt homines beati, sicut adeptione sapientiæ sapientes, et acquisitione albedinis fiunt albi (formæ namque accidentales denominant sua subjecta), beatitudo vero est ipsa Divinitas : quod verum est de beatitudine objectali et increata, non de beatitudine formali, quæ inest Beatis et eos denominat; *Divinitatis adeptione fieri beatos manifestum est, id est, clarum est homines « fieri beatos adeptione », id est participatione, « Divinitatis », id est aliejus divinæ perfectionis : non quod Deitas multiplicetur, mutetur, aut aliquid formaliter ac inhæsiue perficiat ; sed suam perfectionem communicat, producendo quosdam effectus sibi imitative consimiles.*

Sed uti justitiæ adeptione justi, sapientiæ sapientes fiunt, id est, sicut homines fiunt justi ac sapientes adipiscendo justitiam ac sapientiam ; ita Divinitatem adeptos, id est Deitatis imitativam participationem sortitos, deos fieri, juxta sensum mox exprimendum, simili ratione necesse est, ita quod participatio illa denominat

Ps. LXXXI, 6. eos, juxta illud in Psalmo : Ego dixi,

Omnis igitur beatus, deus est, non plene et naturaliter, sed imitative et participanter. Propter quod subditur : sed natura quidem unus, id est, per veram deitatis naturam non est nisi unus verus Deus (qui in Deuteronomio testatur, Videte quod ego sim solus, et non sit alius Deus præter me) ; participatione vero nihil prohibet,

id est, inconueniens non est, esse quamplurimos, id est valde multos deos, hoc est divinos et Deo per gratiæ dona consimiles, quemadmodum in secunda sua epistola sacratissimus ait Petrus : Per Christum maxima et pretiosa nobis promissa Deus donavit, ut per hæc efficiamini divinæ consortes naturæ. Hinc ad Moysen Dominus ait in Exodo : Constitui te deum Pharaonis ; et rursus, Diis non detrahes : ubi per deos intelliguntur prælati ac judices, de quibus in eodem libro jubetur, Dominus domus applicabitur ad deos. Juxta hunc modum, ut recitat Augustinus in libro de Trinitate, quidam hæreticus negans Christum esse verum Deum, asseruit : Non in video Christo facto deo, quum et ego, si velim, possim fieri deus.

Denique non solum participatione beatitudinis, sed etiam aliarum divinarum perfectionum, homines fiunt dii et divini : quemadmodum excellenter devoti, fervidi, sapientes, dii vocantur ratione magnæ assimilationis. Quæ assimilatio contingit dupliciter. Primo, per gratiæ dona gratum facientis : sicut viri heroici, id est divini et sancti, dii appellantur. Secundo, per dona gratiæ gratis datæ, præcipue propter principativam auctoritatem, et providentiam paternalem. Hæ quippe sunt duæ proprietates divinæ, aliis præsidere ac providere, ut in libris de Angelica hierarchia et de Hierarchia ecclesiastica divinus Dionysius docet : quod etiam in libro de Causis et in Elementatione Procli habetur. Hinc quoque philosophi substantias intellectuales aliquod universale dominium et

providentiam quamdam communem habentes super hunc mundum, deos vocabant, ut intelligentias et orbis caelestes, sidera et planetas.

Denique beatitudo duplex est. Una vitae praesentis, imperfecta et inchoata: et tamen qui in ea notabiliter eminent, ut viri contemplativi, perfecti, etiam divini ac dii vocantur, propter magnam assimilationem quam habent cum Deo. Alia est beatitudo vitae sequentis, perfecta et indurpta: quae mentem creatam Creatori plene assimilatae atque deificat. De qua in prima epistola

I Joann. III.
2.

sanctus ait Joannes: Carissimi, nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus; scimus quoniam quum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.

Itaque similitudinem naturae cum summa Trinitate habet quilibet homo; similitudinem caritatis et gratiae habent boni fideles, similitudinem gloriae omnes Beati, quae perfecte Deo conformatur.

Ad haec Boetius: *Et pulchrum (inquam) hoc atque pretiosum est*, id est, doctrina seu propositio ista sincera est et ornata, sine admixtione erroris, estque magni ponderis ac valoris, *sive πύρισμα*, id est, aperturam splendidae veritatis, *sive corollarium vocari ipsum maris*, id est, potius vis. Corollarium autem proprie dicebatur praemium coronae quo olim remunerabantur victores. Inde transumptive corollarium appellatur evidentia pulchrae propositionis quae ex praecedentibus quibusdam elicitur, tanquam merces et fructus quidam praecedentis scholasticae exercitationis. Talis autem propositio recte palehra vocatur tanquam lux, quemadmodum in Proverbiis Salomon testatur: Fili, accipe doctrinam meam, quae pulchra tibi erit. Qui rursus fassus est: Pretiosior est sapientia cunctis opibus; et omnia quae desiderantur, huic non valent comparari.

Prov. XXII.
17, 18.

Ibid. III, 15.

Sequitur corollarium secundum: quod per modum quaestionis proponitur, cujus solutio est perpulchra. Ait itaque Philosophia:

Atqui, id est pro certo, *hoc quoque pulchrius nihil est in ista materia, quamvis non sit absolute pulcherrimum, quod his annexendum esse ratio persuadet*, id est, rationabile motivum hortatur. Ad quod Boetius: *Quid, inquam, est hoc?* Ad quod Philosophia: *Quum multa, inquit, beatitudo continere videatur*, id est, ex quo ipsa felicitas, quae est status omnium bonorum aggregatione perfectus, multa includat, ut dictum est saepe, utputa opulentiam, potentiam, voluptatem, famam, dignitatem seu honorem, *utrumne haec omnia unum veluti corpus beatitudinis quaedam partium varietate conjungant*, hoc est, utrum beatitudo constituatur et integretur ex his tanquam ex variis partibus, ita quod beatitudo sit mysticum corpus, et quasi quid totum integrale simile corpori naturali, quod ex partium varietate resultat, *an sit eorum aliquid quod beatitudinis substantiam compleat*, id est, an aliquod unum ex his sit essentialiter ipsa felicitas, ita quod « compleat », id est, perficiat et includat, « substantiam » (id est essentiam) « beatitudinis » formalis creatae (quae est optima operatio virtutis supremae, utputa sapientiae ac intellectivae potentiae, quae est suprema vis animae, ut Augustinus et Aristoteles expresse fatentur, sine qua voluntas est caeca, ignara, praecipua, similisque tyranno), *ad hoc vero cetera referantur*, id est, alia reducuntur et ordinentur ad unum illud quod est essentialiter ipsa felicitas?

Ad hoc Boetius: *Vellem, inquam, id ipsarum rerum commemoratione patefaceres*: id est, ego Boetius « vellem » quod tu Philosophia « patefaceres id », id est, manifestares responsionem et veritatem hujus quaesiti, « commemoratione rerum ipsarum », id est, faciendo recitationem de rebus istis, puta de divitiis, voluptate, honore, etc.

Ad quod Philosophia acquiescens, subjungit: *Nonne, inquit, beatitudinem bonum esse censuimus?* id est, utique « censuimus », id est, judicavimus et asserui-

mus, « beatitudinem esse bonum ». — *Ac summum quidem, inquam*, id est, ego Boetius dico, quod iudicavimus beatitudinem esse « summum » bonum, præsertim in genere causæ finalis, et inter bona accidentaliter hominem formaliter perficientia.

— *Addas (inquit) hoc omnibus*, id est, Philosophia respondet, O Boeti, « addas hoc », utputa esse summum bonum, « omnibus », id est quinque istis, quæ sunt, divitiæ, voluptas, honor seu dignitas, fama, potestas. Quod autem subjungitur, *licet*, potest intelligi quasi prolatum ex persona Boetii, et item ex persona Philosophiæ, quoniam sensus est : « Licet », id est, licitum est hoc addi omnibus istis. Subditur enim : *nam eadem (supple, beatitudo) sufficientia summa est, eadem beatitudo est summa potentia, reverentia quoque, claritas et voluptas, beatitudo esse iudicatur*, id est, quodlibet horum censeatur esse felicitas, et eadem felicitas quodlibet horum. *Quid igitur?* id est, quid ergo restat dicendum? *Hæcine omnia bona*, id est an hæc omnia bona, videlicet, *sufficientia, potentia, ceteraque*, puta voluptas, claritas, dignitas, *veluti quædam beatitudinis membra sunt*, id est, an tenendum est, quod sint tanquam spiritualia membra integralesque partes beatitudinis, *an ad bonum veluti ad verticem cuncta referuntur*, id est, utrum hoc potius est tenendum, quod « referuntur » et ordinantur « ad bonum », id est ad beatitudinem, quæ est bonum supremum, « veluti ad verticem », id est tanquam ad bonum principale ac summum?

— *Intelligo, inquam*, id est, ego Boetius video, *quid investigandum proponas*, id est sensum et vim quæstionis jam motæ; *sed quid constituas*, id est, quid dicas et ponas esse respondendum ad istud, *audire desidero*.

— *Hujus rei discretionem*, id est hujus quæstionis determinationem, *sic accipe. Si hæc omnia beatitudinis membra forent, a se quoque invicem discreparent*, id est, differrent ac diversa essent ab invicem,

A sicut in homine manus et pedes. *Hæc est enim partium natura*, id est proprietas atque conditio, *ut unum corpus diversa membra componant*, id est, constituent tanquam partes integrales : quemadmodum fundamentum, parietes, tectum, faciunt (id est, materialiter constituunt) unam domum. *Atqui*, id est certe, *hæc omnia idem esse monstrata sunt*, id est, jam supra, videlicet nona prosa hujus tertii libri, probatum est, quod hæc quinque spiritualiter sumpta, prout ad beatitudinem veram concurrunt ac pertinent, idem existant. *Minime igitur membra sunt*, id est, nequaquam sunt membra felicitatis, sed realiter ipsa felicitas. *Alioqui ex uno solo membro beatitudo videbitur esse conjuncta*, ex quo unumquodque horum est ipsa felicitas. *Quod fieri nequit* : quia hoc implicat, quod aliquid componatur seu conjungatur ex uno solo, quum compositio atque conjunctio sit unius cum alio positio seu junctura.

— *Id quidem, inquam, dubium non est; sed id quod restat, exspecto*, id est, præstolor a te audire prosecutionem responsionis istius.

Ad quod Philosophia : *Ad bonum vero cetera referri palam est*, id est, constat quod alia ista jam dicta, « ad bonum » (supple, summum), id est ad beatitudinem, referantur, quia nec appetuntur nisi sub ratione boni. *Idcirco enim sufficientia petitur*, id est, appetitur et obtineri studetur, *quoniam bonum esse iudicatur*, id est, sub ratione boni concipitur : bonum namque est appetitus objectum. *Idcirco potentia*, id est, ideo activa potentia seu potestas optatur, *quoniam id quoque*, id est ipsa potestas, *creditur esse quid bonum. Idem de reverentia, claritudine*, id est de honore ac celebri fama, *jucunditate, conjectare licet*, id est, licitum est putare : potentia namque non fertur in objectum nisi sub ratione formali objecti, hoc est, nisi in quantum ei competit ratio boni.

Omnium igitur expetendorum summa

Cf. p. 337
G et s.

atque causa bonum est : hoc est, ipsum « bonum » simpliciter dictum, præsertim summum bonum, quod est felicitas, « est summa », id est plenaria comprehensio, « atque causa », id est finalis ratio, « omnium expetendorum », id est optandorum ac desiderabilium a beatitudine distinctorum, quæ ordinantur ad ipsam sicut media ad finem.

Quod enim neque re neque similitudine ullum in se retinet bonum, id est, quod nec realiter nec apparenter in se continet aliquid boni, *id expeti*, id est optari et queri, *nullo modo potest*. Hoc ipsum S. Dionysius quarto capitulo de Divinis nominibus protestatur : Nullus (inquiens) respiciens ad malum operatur, id est, nemo agit aut appetit malum, respiciendo et apprehendendo illud ut malum, sed ut bonum, honestum vel utile aut delectabile. Idem in Ethicis ait Philosophus, et Damaseenus libro secundo. Unde in Proverbiis Salomon loquitur : Via stulti recta in oculis ejus, id est, appetitio et operatio iniqui bona sibi videtur. *Contraque*, id est per oppositum, *etiam quæ natura bona non sunt*, id est, « quæ » ex sua ratione et specie « non sunt bona », ut et propria abuti libertate ac vanitati vacare, quæ secundum Augustinum in libro Confessionum, delectant : ubi se refert ac deflet in pueritia sua cum sociis suis quadam nocte pira ejusdem furatum, ac in furto illo vehementer delectatum, quum tamen pira essent amara esniue inepta ; et quærit ibidem, Quid in forefacto illo delectabat nos pessimos pueros, nisi propria libertas? Unde nunc subditur : *tamen si esse videantur quasi vera bona sint*, id est, sub ratione, apparentia et colore boni apprehendantur, *appetuntur* ab insipientibus, in quibus ratio non prædominatur concupiscentiæ et errori. Propter quod ait Apostolus : Carnalis homo non sapit ea quæ Dei sunt. Porro spiritualis homo omnia recte judicat, et pretiosum a vili, verum a falso, bonum a malo discernit : quod tam acceptum est Deo ut per Jeremiam

A testetur, Si separaveris pretiosum a vili, *Jer. xv, 19.* quasi os meum eris.

Quo fit uti summa, cardo atque causa expetendorum omnium, bonitas esse jure credatur : hoc est, « quo fit », id est, ex quo contingit, ut « bonitas credatur jure », id est juste ac rationabiliter, « esse summa », id est complementum, ac etiam « cardo », id est voluminis origo radicalis, « atque causa » finalis « omnium expetendorum », id est desiderandorum : ita quod sicut ostium vertitur ac volvitur in cardine, sic appetitus in bono, de uno in aliud se volvendo, et nunc vero, nunc deceptorio bono adhærendo.

Cujus vero causa quid (id est aliquid) *expetitur, id maxime videtur optari*, quum sit ratio cur aliquid appetatur. Ideo dixit Philosophus : Propter quod unumquodque tale, et illud magis. *Veluti si salutis* (id est sanitatis) *causa quispiam velit equitare, non tam equitandi motum desiderat, quam salutis effectum*, id est, non tam multum appetit ipsam equitationem, quantum curationem. Magis quippe appetitur finis, quam quod ordinatur ad finem, quoniam finis movet et excitat efficientem ad operandum. *Quum igitur omnia boni gratia petantur*, id est, quum cetera cuncta desiderentur intuitu atque amore boni finalis, *non illa potius quam bonum ipsum desiderantur ab omnibus*. Imo minus appetuntur quam bonum finale, dummodo vere optentur, quærantur, agantur propter finem : sicut qui vere Deo obsequitur, magis diligit Deum quam præmium et quam se ipsum, magis quoque appetit bona spiritualia et æterna.

Sed propter quod cetera optantur, id est, propter quod alia sunt optanda, *beatitudinem esse concessimus : quare sic quoque sola quæritur beatitudo*, id est, sola felicitas principaliter affectatur ; et ut ait Philosophus, Ubi unum est propter aliud, totum est quasi unum, quia et media uniuntur in fine. Denique veri et sapientes viatores, veram et æternam beatitudinem super omnia concupiscunt ; stolidi

Prov. xii,
13.

1 Cor. ii, 14;
Rom. viii, 5.
1 Cor. ii, 15.

vero detinentur in via, et mediis magis A quam fini (hoc est creaturis magis quam Creatori) inhærent : velut si stultus peregrinus pulchrum conspiciens pratum, figat in via gradum, nec cœptum expleat iter. Ideo loquitur Isaias propheta : Semita
Is. xxvi, 7. justi recta est, rectus callis justi ad ambulandum. Prævaricatores vero corruent in viis Domini, ut Osee concinuit propheta. Unde et in Proverbiis Salomon est locutus : Justorum semita quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectam diem ; via vero impiorum tenebrosa : ne-
Osee xiv, 10. sciunt ubi corruunt, id est, non advertunt quam damnabiliter peccent.
Prov. iv, 18, 19.

Ex quo liquido apparet, id est, manifeste consequitur, *ipsius boni et beatitudinis unam atque eandem esse substantiam,* id est essentiam, ita quod sunt idem in re, quia utrumque est summum et ultimum desideratum : nam et bonum est quod omnia appetunt, felicitatem quoque appetunt universi. Hinc juxta Philosophum, bonum et finis coincidunt. Finis etiam duplex est. Unus est ipsa C res maxime concupita, quæ dicitur finis objectalis : sicque finis avari est substantia terrena. Alius est adeptio seu consecutio, possessio seu fruitio rei ita optatæ : sicut finis fornicarii est obscena commixtio seu fœda voluptas.

Ad quod Boetius : *Nihil video cur dissentire quispiam possit,* id est, nullam video rationem ob quam aliquis possit rationaliter contradicere istis.

Ad quod Philosophia : *Sed Deum veramque beatitudinem unum atque idem esse monstravimus,* juxta sensum jam sæpius introductum. — *Ita est, inquam,* id est, ego Boetius concedo sic esse. *Cf. p. 391 B et s.*

Et Philosophia : *Secure igitur concludere licet, Dei quoque in ipso bono, nec usquam alio, sitam esse substantiam,* id est, ex præhabitis tute ac scite infertur, quod essentia Dei sita est, id est constituta, « in ipso bono, nec usquam » in aliquo « alio » a se diverso, sed in summo bono quod ipse est.

Sicque summum bonum est in Deo, et Deus est in summo bono : quoniam ipse sibi soli proportionatus, commensuratus atque plenarie cognitus est. Idecirco, si quærat ubi ante mundi creationem exstitit Deus, dicendum quod et in semetipso, sicut et modo. Verum de his incomprehensibilibus Dei loquendum est reverenter ac sobrie : alioqui, si aliter inde loquatur homo, præcipitabit se ipsum. Nempe ut in Exodo Moyses scripsit : Si *Exod. xix, 12, 13; Hebr. xii, 20.* bestia tetigerit montem, lapidabitur. Unde in libro Job legitur : *Job xxxvii, 20.* Etiam si locutus fuerit homo, devorabitur. In quorum figura in Ezechiele habetur : *Ezech. i, 25.* Quum fieret vox super firmamentum, submittebant animalia alas suas, id est contemplationis aspectum.

Postremo, quomodo quinque præfata sint idem in re, et idem quod ipsa beatitudo, dictum est plenius supra, in expositione nonæ prosæ hujus tertii libri. *Cf. p. 357 C et s.*

METRUM X

Huc omnes pariter venite capti,
 Quos fallax ligat improbis catenis
 Terrenas habitans (*al.* hebetans) libido mentes.
 Hic erit vobis requies laborum,
 Hic portus placida manens quiete,
 Hoc patens unum miseris asylum.

Non quidquid Tagus aureis arenis
 Donat, aut Hermus rutilante ripa,
 Aut Indus calido propinquus orbi,
 Candidis miscens virides lapillos,
 Illustrant aciem, magisque caecos
 In suas conduunt animos tenebras.
 Hoc quidquid placet excitatque mentes.
 Infimis tellus aluit cavernis.
 Splendor quo regitur vigetque cœlum,
 Vitat obscuras animæ ruinas.
 Hanc quisquis poterit notare lucem,
 Candidos Phœbi radios negabit.

ARTICULUS XXIX

EXPOSITIO METRI HUIUS DECIMI.

QUONIAM prosa præcedenti Philosophia A edocuit quid sit et in quo consistat summum bonum ac vera felicitas, utputa Deus, jam exhortatur cunctos mortales redire et converti ad summum hoc bonum, in quo tota nostra consistit felicitas. Ad quod ipsemet Deus in Scripturis frequenter nos admonet: ut quum ait per Joelem, *Joel ii, 12.* Convertimini ad me in toto corde vestro; *Osee xiv, 2.* et Osee, Convertere (inquit) ad Dominum Deum tuum, quoniam corruiisti in iniquitate tua. His theologiceis verbis consonant philosophica verba Procli, in Elementatione dicentis: Omne procedens ab aliquo secundum essentiam, convertitur ad id a quo procedit; itemque: Omne causatum manet in sua causa, et procedit ab ea, et convertitur ad ipsam. Quæ quum ita se habeant, quanta est perversitas, ingratitude, stultitia rationalis creaturæ se a suo Creatore per inobedientiam avertentis! Itaque ait:

O *omnes capti*, id est homines miseri, in hujus exsilio valle degentes, vitiis irretiti, vinculis vitiorum ac dæmonum compediti (de quibus dixit Apostolus, Resipi-

scant a laqueis diaboli, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem), *quos libido*, id est inclinatio ad carnalia, *fallax*, id est deceptor et excecans, a salute impediens, *habitans*, id est inhabitans ac possidens, *mentes terrenas*, quæ terrena amplius quam superna optant et amplectuntur, *ligat catenis improbis*, id est fortibus et inhonestis excessibus, utputa habitibus vitiosis et consuetudinibus pravis: de quibus loquitur Isaias, Nolite illudere, *Is. xxviii, 22.* ut non constringantur vincula vestra. Hinc *asserit Augustinus: Peccata quamvis sint magna et horrenda, tamen quum in consuetudinem venerint, aut parva aut nulla esse videntur. Tales, secundum Philosophum in Ethicis, incurabiles sunt, id est difficulter curabiles, quoniam ex electione atque proposito peccant. Qui (ut Salomon loquitur) letantur quum malefecerint, et exsultant in rebus pessimis. De quibus fertur in Psalmo: Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum; transierunt in affectum cordis.*

Venite pariter huc, id est, ad summum bonum per pœnitentiam et satisfactionem

Is. XLVI, 8. simul redite : juxta illud Isaiaë, Redite, A et eduxisti nos in refrigerium ; itemque, prævaricatores, ad eor; et in Eeclesiastico : Deduxit eos in portum voluntatis eorum), Ps. CVI, 30. et in futuro æternaliter continuatur ac plene perficitur. Hinc in Cœna Salvator ait discipulis : Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis ; et ego dispono vobis regnum, etc. Hoc bonum supremum, est *miseris*, id est viatoribus eunetis, qui miseriis culpæ ac pœnæ subjiuntur, *asylum*, id est sedile beatum ac tutum refugium, *unum*, id est præcipuum, *patens*, id est evidens et eunetis per fidem B notum ac præparatum, quod nullum ad se confugientem repellit. De quo in Proverbiis legitur : Turris fortissima nomen Domini ; ad ipsum currit justus, et exaltabitur. Ps. CVII, 28-30. Luc. XXII, 28-30. Prov. XVIII, 10.

Eccli. V, 8. Ne tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem ; subito enim veniet ira ejus, et in die vindictæ disperdet te.

Osee VI, 1. Hinc per Osee admonetur : Venite, et revertamur ad Dominum, quoniam ipse sanabit nos. Non maneamus in hac captivitate diaboli, in vinculis vitiorum, in periculo damnationis æternæ, quia ut sancti patres Augustinus et Bernardus testantur, Universis Scripturis perlectis, nihil periculosius, nihil stolidius, quam ut in eo statu vivas in quo mori non audeas, quum nec diem scias nec horam, et peccatum quod per pœnitentiam non deletur, suo mox pondere trahat ad aliud.

Math. XXV, 13.

Consequenter subdit Philosophia fructum hujus reversionis, ut redire avidius festinemus.

* Hic *Hæc**, id est conversio ista ad summum bonum, *erit vobis requies laborum*, id est repausatio, refrigerium, consolatio in actibus laboriosis et studiis bonis vitæ præsentis, in pœnitentiæ quoque operibus, et in omni adversitate ac tentatione quæ pœnitentibus et conversis accidere solent.

1 Cor. I, 24. Hinc virtus et Sapientia Dei Patris, Christus elamat, invitat, promittit : Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos ; tollite jugum meum super vos, et invenietis requiem animabus vestris. Hinc Plato in Phædone fatetur, in studiis philosophiæ requiem inveniri. In Sapientiæ quoque libro scriptum est : Bonorum laborum gloriosus est fructus.

Math. XI, 28, 29.

Sap. III, 15.

Hic, id est in hoc bono altissimo, quod D nullum redeuntem ad se contemnit nec abjicit, erit vobis *portus*, id est statio dulcis in transnavigatione procellosissimi maris hujus sæculi nequam : de quo dixit Sanctus Sanctorum, Veni in altitudinem maris. Itaque « hic » erit vobis « portus » *manens placida* (id est amœna et deliciosa) *quiete*, id est, perseverans in pace et gloria sempiterna. Nempe hæc statio in hac vita aliquo modo inchoatur (juxta illud

Ps. LXV, 12. Psalmi, Transivimus per ignem et aquam,

De his præmiis justorum in patria dicit Gregorius : Ibi hymnodici angelorum chori, ibi gaudiosa societas supernorum eivium, ibi duleis solennitas a peregrinationis hujus tristis labore redeuntium.

Hæc sunt vera, spiritualia ac salutaria hominis bona : quorum comparatione aurum et gemmæ vileseunt, nocent, et a vera salute impediunt. Unde subjungitur :

Quidquid Tagus, id est fluvius ille Hispaniæ, *donat*, id est, exhibet quærentibus, *arenis* (id est granulis) *aureis*, quæ inveniuntur in eo ; *aut Hermus*, id est fluvius Asiæ sic vocatus, gemmas et aurum intra se continens, *ripa rutilante*, id est, margine seu littore ejus fulgente ex gemmis et auro de ipso extractis ; *aut Indus*, id est populus Indiæ, aut fluvius ejus, seu regio illa, *propinquus orbi calido*, id est, orienti, aut soli calefacienti : cui in ortu sol apparet propinquior ; *miscens*, id est consocians, *lapillos virides*, id est gemmas viridis coloris, ut sunt, smaragdus, jaspis, etc., *candidis*, id est gemmis instar nivis ac lucis fulgentibus, ut margaritæ : hæc *non illustrant aciem*, id est intuitum cordis (imo cupiditatem accendunt materialiter, occasionaliter, et objective), *magisque condunt*, id est, potius includunt ac deprimunt, *animos cæcos*, id est animas vitiis

excaveatas, *in tenebras suas*, id est in suas A
obnubilatas cupiditates, quibus sic offu-
seantur quod spiritualia ac divina neque-
unt limpide contemplari.

Tellus aluit, id est, terra produxit et
nutrivit, præbendo materiam et suo modo
cooperando, *infirmis cavernis*, id est in
profundis suis visceribus, *hoc quidquid
placet* mundanis hominibus, id est aurum,
gemmas, et similia pretiosa, et quod *ex-
citat mentes*, id est, corda movet ad ap-
petendum hujusmodi. Porro de horum
generatione dictum est supra.

Cf. p. 245
C.

Splendor quo regitur cælum et viget,
id est, suum vigorem sortitur, *vitat*, id
est, vitari jubet, gratiamque vitandi lar-
gitur, *animæ ruinas*, id est culpas, quibus
anima cadit a Deo altissimo, ab altitudine
gratiæ ac virtutum, a fulgore sapientiæ
salutaris, *obscuras*, id est ipsam animam
obscurantes, juxta illud ad Romanos : Ob-
securatum est insipiens cor eorum. *Quis-
quis*, id est quicumque, *poterit efficaciter
notare*, id est considerare et contemplari,
lucem hanc, radios Phœbi, id est solis,
negabit candidos esse, id est, dicet non es-
se claros ac pulchros comparatione splen-
doris illius æterni et increati : per quem
aptissime designatur Unigenitus Dei Pa-
tris. De quo Unigenito ait ad Hebræos
Apostolus : Qui quum sit splendor gloriæ,
et figura substantiæ ejus, videlicet Dei
Patris. Cujus splendoris respectu, lux om-
nis creata est tanquam caligo. Propter
quod scriptum est : Ecce luna etiam non
splendet, et stellæ non sunt mundæ in
conspectu ejus. Hinc demum in die judi-
cii sol dicitur obscurandus, in adventu
lucis majoris, utputa Christi, secundum
expositionem Hieronymi.

Rom. 1, 21.

Hebr. 1, 3.

Job xxx, 5.

Matth.
xxiv, 29.

In his docemur, quam ingens sit præ-
claritas, pretiositas, excellentia spirituali-
um charismatum supernaturaliumque do-
norum Dei in electis, super naturalem
pretiositatem sensualemque claritatem ma-

terialium rerum pretiosissimarum valde-
que splendidarum, sicut de eminentia doni
sapientiæ, seu sapientiæ increatæ, scri-
ptum est : Invocavi, et venit in me spi-
ritus sapientiæ ; et preposui illam regnis
et sedibus, et divitias nihil esse dixi in
comparatione illius ; nec comparavi illi
lapidem pretiosum, quoniam omne aurum
in comparatione illius arena est exigua.
Hinc in libro Job inducitur : Sapientia ubi
invenitur ? Et quis est locus intelligentiæ ?
Nescit homo pretium ejus, nec invenitur

Sap. vii,
7-9.

Job xxxviii,
12, 13, 15,
16, 18, 21.

B in terra suaviter viventium. Non dabitur
aurum obryzum pro ea ; non conferetur
tinctis Indiæ coloribus, nec lapidi sardo-
nycho pretiosissimo, vel sapphiro. Trahi-
tur autem sapientia de occultis, et est
abscondita ab oculis omnium viventium.

Postremo, circa hujus metri exordium,
attendendum quod primi nostri parentes
creati fuerunt in originali justitia, per
quam caro fuit subjecta animæ, et anima
rationi, ratio quoque et voluntas Deo. Et
quamdiu vires illæ supremæ, ratio et vo-
luntas, manserunt subditæ Deo, tamdiu
sensualitas mansit subdita rationi, et caro
spiritui ; mox autem ut ratio et voluntas
a Deo aversæ sunt per divini transgressio-
nem præcepti, cœpit sensualitas inobe-
diens fieri rationi, et caro spiritui. Sicque
posterius nascuntur in originali peccato,
quod formaliter est carentia originalis ju-
stitiæ debitæ inesse. Ex qua carentia in-
fecta est caro, sensualitasque corrupta :
quæ infectio seu corruptio vocatur fomes,
atque interdum libido ; qui fomes est ha-
bitualis inclinatio ad carnalia et caduca,
ex qua proni sumus ad talia, nisi in
quantum per virtutes et gratiam contra
vitia roboramur. Quamvis etiam in Ba-
ptismo originale deletur peccatum, ita ut
non imputetur ; non tamen fomes ibi to-
taliter tollitur, sed aliquo modo debilitatur :
prout ista materia in secundo Sententia-
rum a Magistro plenius pertractatur, et
ibi a doctoribus diffusius declaratur.

dist. xxx-
xxxiii.
Cf. t. XXII,
p. 377A' et s.

PROSA XI

ASSENTIOR, inquam : cuncta enim firmissimis nexa rationibus constant. — Tum illa : Quanti, inquit, æstimabis, si bonum ipsum quid sit, agnoveris? — Infiniti, inquam : siquidem mihi pariter Deum quoque, qui bonum est, continget agnoscere. — Atqui hoc verissima (inquit) ratione patefaciam, maneant modo quæ paulo ante conclusa sunt. — Manebunt, inquam. — Nonne (inquit) monstravimus, ea quæ appetuntur a pluribus, idcirco vera perfectaque bona non esse, quoniam a se invicem discreparent, quumque alteri abesset alterum, plenum absolutumque bonum afferre non posse; tum autem verum bonum fieri, quum in unam veluti formam atque efficientiam colliguntur, ut quæ sufficientia est, eadem sit potentia, reverentia, claritas atque jucunditas, nisi vero unum atque idem omnia sint, nihil habere quo inter expetenda numerentur? — Demonstratum est, inquam, nec dubitari ullo modo potest. — Quæ igitur quum discrepant, minime bona sunt; quum vero unum esse cœperint, bona fiunt: nonne hæc ut bona sint, unitatis fieri adeptione contingit? — Ita (inquam) videtur. — Sed omne quod bonum est, boni participatione bonum esse concedis, an minime? — Ita est. — Oportet igitur idem esse unum atque bonum simili ratione concedas. Eadem namque substantia est eorum quorum naturaliter non est diversus effectus. — Negare (inquam) nequeo.

— Nostine igitur, inquit, omne quod est, tamdiu manere atque subsistere, quamdiu sit unum, sed interire atque dissolvi pariter quum * unum esse destiterit? * atque — Quonam (inquam) modo? — Ut in animalibus, inquit, quum in unum coeunt ac permanent anima corpusque, id animal vocatur; quum vero hæc unitas, utriusque separatione dissolvitur, interire nec jam esse animal liquet. Ipsum quoque corpus quum in una forma, membrorum conjunctione, permanet, humana visitur species; at si distributæ segregatæque partes, corporis distraxerint unitatem, desinit esse quod fuerat. Eoque modo percurrenti cetera procul dubio patebit subsistere unumquodque, dum unum est; quum vero unum esse desinit, interire. — Consideranti (inquam) mihi plura, minime aliud videtur.

— Estne igitur (inquit) quod in quantum naturaliter agat, relicta subsistendi appetentia, venire ad interitum corruptionemque desideret? — Si animalia (inquam) considerem, quæ habent aliquam volendi nolendique naturam; nihil invenio quod (nullis extra cogentibus) abjiciat manendi intentionem, et ad interitum sponte festinet: omne namque animal tueri salutem laborat, mortem vero perniciemque devitat. Sed quid de herbis arboribusque, quid de inanimatis omnino consentiam rebus, prorsus dubito. — Atqui non est quod de hoc possis ambigere, quum herbas atque arbores intuearis primum sibi convenientibus innasci locis, ubi (quantum

earum natura queat) cito exarescere atque interire non possint. Nam aliæ quidem campis, aliæ montibus oriuntur, alias ferunt paludes, aliæ saxis hærent, aliarum fecundæ sunt steriles arenæ : quas si in alia quispiam loca transferre conetur, arescant ; sed dat cuique natura quod convenit, et ne (dum manere possunt) intercant, elaborat. Quid dicam, quod omnes, veluti in terras ore demerso, trahunt alimenta radicibus, ac per medullas robur corticemque diffundunt ? Quid, quod mollissimum quodque, sicuti medulla est, interiori semper sede reconditur, extra vero quadam ligni firmitate tuetur *, ultimus autem cortex, adversum cœli intemperiem, quasi mali patiens, defensor opponitur ? Jam vero quanta est naturæ diligentia, ut cuncta semine multiplicato propagentur ? Quæ omnia, non modo ad tempus manendi, verum generatim quoque quasi in perpetuum permanendi, veluti quasdam machinas esse, quis nesciat ? Ea etiam quæ inanimatorum esse creduntur, nonne quod suum est quæque simili ratione desiderant ? Cur enim flammæ quidem sursum levitas vehit, terras vero deorsum pondus deprimit ? nisi quod hæc singulis loca motionesque conveniunt. Porro autem quod cuique consentaneum est, id unumquodque conservat, sicuti ea quæ sunt inimica, corrumpunt. Jam vero quæ dura sunt *, ut lapides, adhærent tenacissime partibus suis, et ne facile dissolvantur, resistunt ; quæ vero liquentia, ut aer atque aqua, facile quidem dividendum cedunt, sed cito in ea rursus a quibus sunt abscissa, relabuntur ; ignis vero omnem refugit sectionem. Neque nunc nos de voluntariis animæ cognoscentis motibus, sed de naturali intentione tractamus : sicuti est, quod acceptas * escas, sine cogitatione transigimus, quod in somno spiritum ducimus nescientes. Nam ne in animalibus quidem manendi amor, ex animæ voluntatibus, verum ex naturæ principiis venit : nam sæpe mortem, cogentibus causis, quam natura reformidat, voluntas amplectitur ; contraque illud (quo solo mortalium rerum durat diuturnitas) gignendi opus, quod natura semper appetit, interdum coercet voluntas. Adeo hæc sui caritas, non ex animali motione, sed ex naturali intentione procedit. Dedit enim Providentia creatis a se rebus hanc vel maximam manendi causam, ut quoad possunt, naturaliter manere desiderent. Quare nihil est quod ullo modo queas dubitare, cuncta quæ sunt, appetere naturaliter constantiam permanendi, devitare perniciem. — Confiteor, inquam, nunc me indubitato cernere quæ dudum incerta videbantur.

— Quod autem (inquit) subsistere ac permanere appetit, id unum esse desiderat : hoc enim sublato, ne esse quidem cuiquam permanebit. — Verum est, inquam. — Omnia igitur, inquit, unum desiderant. — Consensi. — Sed unum, id ipsum monstravimus esse quod bonum est. — Ita quidem. — Cuncta igitur bonum petunt. Quod quidem ita describas licet : ipsum bonum esse quod desideretur ab omnibus. — Nihil, inquam, verius excogitari potest : nam vel ad nihilum cuncta referuntur, et uno veluti vertice destituta, sine rectore fluitabunt ; aut si quid est ad quod universa festinent, id erit omnium summum bonorum. — Et illa : Nimum, inquit, o alumne, lætor. Ipsam enim mediæ veritatis notam mente fixisti.

Sed in hoc patuit tibi quod ignorare te paulo ante dicebas. — Quid? inquam. — Quis esset, inquit, rerum omnium finis. Is est enim profecto, quod desideratur ab omnibus : quod quia bonum esse collegimus, oportet rerum omnium finem bonum esse fateamur.

ARTICULUS XXX

EXPLANATIO PROSÆ HUIUS UNDECIMÆ.

HÆC est undecima hujus tertii libri A prosa : in qua Philosophia repetit quædam superius introducta, videlicet quid sit summum bonum, ut ea magis declaret, et aliqua addat.

Assentior (deponentaliter, juxta antiquam grammaticam), *inquam*, id est, ego Boetius assentio dictis tuis, o Philosophia. *Cuncta enim firmissimis nexa rationibus constant*, id est, omnia illa « nexa », id est conjuncta et conclusa, « firmissimis rationibus », id est idoneis probationibus, « constant », id est, certa sunt : nam quædam demonstrative, quædam probabiliter sunt inducta.

— *Tum illa : Quanti pretii, inquit, æstimabis*, id est, quanti valoris id reputabis, *si bonum ipsum quid sit, agnoveris*, id est, si te docuero quid sit hoc summum bonum, magis elare quam ante? — *Infiniti, inquam*, id est, ego Boetius dicam hoc esse pretii « infiniti », seu pretiositatis immensæ, non in se, sed quoad dignitatem rei cognitæ : juxta quem modum beatitudo creata seu beatifica visio est C dignitatis quodammodo infinitæ ex parte sui objecti, cujus est immediata et clara per speciem in se ipso contemplatio fructiva.

Porro nulla creata essentia, forma seu actio, est dignitatis simpliciter infinitæ. Attamen aliquid dicitur infinitum variis modis, ut dictum est alibi. Unusque modus est, quando quid multum excedit solitam quantitatem : sicut aliquis dicitur fecisse infinitas expensas aut infinitum

laborem pro re obtinenda. Unde in libro Josue filii Ruben et Gad leguntur altare infinitæ magnitudinis construxisse. Hinc subditur ratio infinitatis istius. *Siquidem mihi pariter Deum quoque, qui bonum est, continget agnoscere* : id est, si cognovero summum bonum, « continget », id est eveniet, « mihi pariter quoque agnoscere Deum », quoniam summum bonum et Deus realiter idem sunt. Differunt tamen ratione. Dicitur enim summum bonum, quia ex sua natura et per se ac pure propter se est ens summe desiderabile atque amabile, ut quarto capitulo de Divinis nominibus S. Dionysius ait, quoniam bonum est quod omnia appetunt. Dicitur vero Deus, ratione summæ et universalis causalitatis ac providentiæ, ut primo libro, nono capitulo, loquitur Damascenus, ubi exponit diversas interpretationes hujus nominis, Deus. Proelus quoque in Elementatione theologica protestatur : Id quod est maxime paternale et productivum ac omnium causativum, *ἀὐταρχήν*, id est summum Deum, vocamus : quod tantam excellentiam super universa sortitum est, ut nec omnis catena decorum ei valeat adæquari.

Dignitas autem scientiæ ex objecti eminentia sumitur, ut primo de Anima tangit Philosophus ; quumque Deus sit ens excellentiæ penitus infinitæ, constat quod ipsum cognoscere, sit incomparabiliter appetendum. Unde et libro de Animalibus Aristoteles fassus est : Desiderabilius est de rebus divinis modicum scire, quam

de corporeis et corruptibilibus multum. Hinc rursus undecimo Primæ philosophiæ asserit, se de cognitione materialium rerum tractasse propter separatarum et immaterialium substantiarum notitiam : de quibus in libro de Cælo et mundo fateatur, quod sunt nobilissima entia, optimam vitam ducentia, et de suis sufficientia.

Jer. IX, 23, 24.

Hinc per Jeremiam Deus effatur : Non gloriatur sapiens in sapientia sua, et non gloriatur fortis in fortitudine sua ; sed in hoc gloriatur qui gloriatur, seire et nosse me. In Sapientiæ quoque libro scriptum

Sup. XI, 1.

est : Vani sunt omnes homines in quibus non subest scientia Dei, et de his quæ videntur bona, non potuerunt intelligere eum qui est.

Ad hæc Philosophia : *Atqui*, id est pro certo, *hoc verissima (inquit) ratione patefaciam*, id est, declarabo « hoc » summum bonum « ratione verissima », id est probatione ab omni falsitate immuni ; *maneant modo que paulo ante conclusa sunt.* — *Manebunt, inquam* ego Boetius.

Verum his objeci potest, quia non solum falsum, sed etiam præsumptuosum videtur, quod Philosophia promittit se docturam et probaturam quid sit Deus : quia ut divinus Dionysius in pluribus locis, præsertim libro de Mystica theologia, testatur, hoc prorsus incognoscibile et incomprehensibile est, quid sit Deus. Damascenus item primo disseruit libro : Manifestum est Deum esse ; quid vero sit secundum substantiam et naturam, incomprehensibile omnino est et ignotum. Idem in Monologion et Proslogion ait Anselmus. Imo juxta Aristotelem secundo Metaphysicæ, Sicut se habet visus vespertilionis seu noctuæ ad intuitum luminis solis, ita se habet intellectus noster ad manifestissima naturæ, id est ad separatarum substantiarum notitiam, quæ ex sua natura sunt præcipue cognoscibiles : quanto magis ad incomparabilis Dei cognitionem ? Unde et in libro de Causis asseritur : Causa prima est superior omni narratione, et non narratur nisi per causas secundas.

A Quod Proclus subtiliter probat ; et sacra Scriptura attestatur apud Job : Digne eum invenire non possumus, et enarrari non potest ; ideo timebunt eum viri, et non audebunt contempleri omnes qui sibi videntur esse sapientes. Job XXXVII, 23, 24.

Et respondendum, quod Philosophia non intendit asserere quod velit aut valeat declarare quid sit Deus per essentiam in se ipso, seu quid sit divinitatis natura in se, sed quantum ex rebus creatis potest perpendi, et quantum ad [quia est.] Sic enim dicimus, quod Dei natura est bonitas pura, et quod Deus est intellectus universaliter agens, et actus purus : non quod valeamus distincte et elare cognoscere quid sit bonitas illa, sed quia sic est. Nempe, quum unumquodque tantum habeat de cognoscibilitate et intelligibilitate, quantum habet de entitate, actualitate et formalitate ; ideo, sicut Deus est penitus infinitæ actualitatis, entitatis et formalitatis, ita est et infinitæ cognoscibilitatis. Propter quod comprehendi plene non valet nisi ab intellectu infinitæ virtuositatis ad intelligendum, utputa solum a se ipso.

— *Nonne (inquit) monstravimus*, id est, Philosophia ait, Nonne jam ante (videlicet prosa nona hujus libri) probavimus ostensive, *ea quæ appetuntur a pluribus*, id est a multis hominibus, puta divitias, potentiam, famam, honorem, voluptatem, quæ a mundanis hominibus præcipue affectantur, *idcirco vera perfectaque bona non esse, quoniam a se invicem discreparent*, id est, quoniam realiter ab invicem sunt diversa in rebus creatis, *quumque alteri abesset alterum, plenum absolutumque bonum afferre non posse ?* id est, ex quo uni horum quinque deest « alterum » quodlibet (quia in sua essentia non includit aliquod aliorum), ostensum est nullum eorum posse conferre bonum perfectum et « absolutum », id est simpliciter dictum, cui nihil bonitatis perfectionisque desit, utputa felicitatem quæ est summum bonum : hoc est, quod nullum eorum quinque potest suum subje-

De Cælest. hier. c. II, XIII; de Eccl. hier. c. IV; de Divin. nom. c. I, II, V, VII, XIII; de Theol. myst. c. I, II, IV, V.

Cf. p. 357 C et s., 360 B et s.

etum facere beatum. *Tum autem verum bonum fieri*, id est, tunc diximus constitui bonum perfectum et beatificativum, *quum in unam veluti formam atque efficientiam colliguntur*, id est, quum hæc quinque concurrunt in eadem essentia ac operatione, ita quod aliquid unum includit omnia illa, et efficit quod omnia illa efficiunt, etiam eminentiori perfectiorique modo quam illa ab invicem distincta in essendo atque agendo; *ut quæ sufficientia est, eadem sit potentia, reverentia, claritas atque jucunditas*: id est, dum illa ita sunt idem in esse et agere, quod illa res « quæ est sufficientia, eadem sit » etiam « potentia », id est activa potestas, et « reverentia », id est honor, et « claritas », id est celebritas famæ, et « jucunditas »; vel habeat ista inseparabiliter sibi annexa, inclusa et intra se virtualiter comprehensa: sicut delectatio seu jucunditas virtuosæ actioni conjuncta est oriundaque ex ea, eamque complens, quemadmodum pulchritudo complet et perficit juventutem. *Nisi vero unum atque idem omnia sint*, id est, nisi prætacto modo in re, *nihil habere quo inter expetenda numerentur*, id est, probatum est ea « nihil habere quo », id est propter quod, seu ob cujus dignitatem, « numerentur », id est, digna sint computari et collocari, « inter expetenda », id est inter principalia hominis bona, quæ propter se desideranda sunt, tanquam efficacia ad conferendum felicitatem.

Ad quod Boetius: *Demonstratum est, inquam, nec dubitari ullo modo potest*, id est, nemo potest rationabiliter inde ambigere.

Ex hoc infert Philosophia: *Quæ igitur quum discrepant*, id est, quinque præfata, seu alia quæcumque, dum « discrepant », id est, ab invicem realiter distinguuntur, *minime bona sunt*, id est, nullatenus sunt principalia hominis bona, ut frequenter expositum est; *quum vero unum esse cøperint*, id est in eodem inveniri indivisa seu indistincta, *bona fiunt*, id est, vere

ac salubriter bona esse noscuntur: *nonne hæc ut bona sint, unitatis fieri adeptione contingit?* ac si dicat: Utique « contingit fieri », id est evenire, « adeptione » (id est participatione) « unitatis, ut » (id est quod) « hæc sint » vera « bona ».

Ad quod Boetius: *Ita (inquam) videtur*: quoniam unitas seu unio est formalis causa seu ratio propter quam salubriter bona sint; quod autem pluribus est commune, competit eis participatione alicujus unius, ut Avicenna ac Porphyrius dicunt.

Et Philosophia ad hoc: *Sed omne quod bonum est* (supple, citra primum bonum: quod solum per essentiam bonum est), *boni participatione bonum esse concedis*, id est, per hoc quod bonitatem recipit ac habet a summo et primo bono, *an minime?*

Ad quod respondet Boetius: *Ita est*, id est, concedo quod participatione boni sit bonum. Quod in libro de Causis evidenter probatur. Aristoteles quoque secundo Metaphysicæ asserit: Id quod prime et maxime est ens et verum, ceteris omnibus causa est entitatis ac veritatis. Hinc Proclus in Elementatione theologica loquitur, theoremate tertio: Omne quod fit unum, participatione unius fit unum. Additque in commentario: Si enim fiant unum quæ non sunt unum, convenientia aliquatenus et communicantia sibi invicem, fiunt unum.

Ex hoc Philosophia concludit: *Oportet igitur idem esse unum atque bonum simili ratione concedas*: id est, necesse est ut eadem ratione « concedas idem esse » in re « unum atque bonum », ita quod ratio unius includat rationem alterius. Et enim perfectio boni consistit in uno seu unitate aut unione: qua unitate amissa, res desinit esse bona formaliter. Unum enim dicitur, quod est indivisum a se, ac divisum ab aliis: quam unitatem quum res amittit, desinit esse quod est; et sine hac unitate seu unione, res quævis ac omnis multitudo sive pluralitas inordina-

ta est, confusa, distorta, imo et contristativa potius quam delectans. Propter quod B. Augustinus exponens quod Christus ait ad S. Martham, Sollicita es et turbaris erga plurima, porro unum est necessarium, ait : Unum considerate, fratres mei, et videte si in multitudine quid delectet, nisi unum. Ecce de gratia Dei quam multi estis : quis vos ferret, nisi unum saperetis? Multi sunt homines : adde unum, et populus est : subtrahere unum, et est turba. Quid est turba, nisi multitudo turbata?

Hinc Christus omnes in se credentes voluit ac præcepit esse unum, præsertim per caritatem : per fidem quoque et spem, atque habendo unum generalem prælatum, summum Pontificem, in quo tanquam in uno capite unum sint. Hinc, secundum Bernardum libro de Consideratione, Christus dicendo ad beatissimum Petrum, Pæsee oves meas, commendavit unitatem in uno pastore et uno grege. Sicque regimen Ecclesiæ voluit esse monarchicum : quod et teste Philosopho in Politicis, optimum est. Unde Christus loquitur Deo Patri : Pater sancte, conserva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint unum, sicut et nos unum sumus. Apostolus quoque : Rogo (ait) vos, fratres, ut id ipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata.

Sed et Proclus in Elementatione sua, tertidecimo theoremate, pulcherrime ac subtilissime protestatur : Omne bonum unitivum est participantium ipso, et omnis unitio bonum, et bonum uni idem. Hinc quippe Platonici inter bonum et unum non distinxerunt. Ad quod insinuandum Proclus in commentario adiecit : Bonum salvativum et contentivum est omnium entium ; propter quod appetibile est omnibus. Quod autem salvativum et contentivum est substantiæ singulorum, est ipsum unum : uno namque salvantur omnia, et dispersio unumquodque exire facit a substantia. — Itaque, juxta Salvatoris oraculum, Unum in omnibus est necessarium.

Luc. x. 41, 42.

Joann. xiii. 34, 35 : xv. 12, 17.

Ibid. xxi. 17.

Ibid. xvii. 11.

1 Cor. i. 10.

Luc. x. 42.

Denique, sicut Proclus probavit bonum et unum consistere idem, quoniam utriusque idem est actus, videlicet salvare continereque omnia ; sic et Philosophia probat hoc consequenter. *Eadem namque substantia est eorum quorum naturaliter non est diversus effectus*, id est, quorum naturalis actio seu operatio non est diversa. Nam et Damascenus disseruit : Nihil est expers propria operatione notionalique actione. Ideo quorum naturæ diversæ sunt, diversas habent operationes naturales ac B notionales : in tali etenim actione natura agentis præsertim refulget, ac potissime per eam cognoscitur.

Ad quod Boetius : *Negare, inquam, nequeo id quod dicis.*

Ad hoc Philosophia : *Nostine igitur, inquit, omne quod est, id est omne causatum, tamdiu manere atque subsistere, quamdiu sit unum unitate existentiae actualis, sed interire atque dissolvi, id est corrumpi, pariter quum unum esse destiterit, id est, quum desierit esse unum?* C *Ista sunt plana.*

— *Quoniam (inquam) modo?* id est, ego Boetius quæro hujus exemplum, in quo pateat qualiter illud contingat.

Ad quod Philosophia : *Ut in animalibus, inquit, quum in unum coeunt (id est conveniunt) ac permanent anima corpusque, id est, conjuncta manent anima et corpus, id animal vocatur, id est compositum ex anima et corpore naturali organico ; quum vero hæc unitas, utriusque separatione dissolvitur, interire nec jam esse animal liquet, id est, tunc constat compositum illud mori, nec animal esse existentia actuali. Ipsum quoque corpus quum in una forma, membrorum conjunctione, permanet, humana visitur species, id est, figura humana videtur in corpore illo. At (pro Sed) si distributæ segregatæque partes, corporis distraxerint unitatem, id est, si partes corporis ab invicem divisæ ac separatæ cessaverint unitatem corporis conservare, desinit esse quod fuerat, præsertim si partes illæ tol-*

lantur sine quibus conservari non valet : A id est inclinationem seu appetitum, ex ut sunt partes quædam vitales, sicut cor, caput, etc. Non tamen quæcumque ablatio partium integralium inducit corruptionem omnimodam corporis : ut si aures abscindantur, aut oculi eruantur, quæ sunt partes officiales.

Eoque modo percurrenti per considerationem cetera, id est alia entia, procul dubio patebit subsistere unumquodque, dum unum est ; quum vero unum esse desinit, interire patet, id est, manifestum est quod corrumpatur quum desinit esse unum. Propter quod unum convertibile est cum ente.

Ad hæc Boetius : *Consideranti (inquam) mihi plura, minime aliud videtur, id est, nequaquam aliud mihi apparet, dum considerando discuro per entia multa.*

Consequenter Philosophia quærendo ostendit, quod unumquodque naturaliter appetit suam permanentiam suæque unitatis conservationem. Quod etiam Augustinus libro de Civitate Dei breviter pandit.

Estne igitur, inquit, aliquid quod in quantum naturaliter agat, relicta subsistendi appetentia, venire ad interitum corruptionemque desideret ? hoc est, Philosophia « inquit », id est quærit, « Igitur », quum ita sit ut dicis, « estne » aliquid « quod desideret venire ad interitum » et « corruptionem, appetentia », id est inclinationem, « subsistendi », id est permanendi, « relicta » ?

Ad quod Boetius : *Si animalia (inquam) considerem, quæ habent aliquam volendi nolendique naturam, id est aliquam vim, veritatem, aut participationem volendi ac nolendi. In hominibus quippe est vera natura ac libertas ad volendum atque nolendum ; in brutis autem est quædam participatio actuum horum, quoniam habent appetitum sensitivum, qui ex sensitiva apprehensione movetur ad obtinendum aut refugiendum, secundum quod aliquid imaginatur tanquam sibi conveniens aut nocivum. Nihil invenio quod (nullis extra cogentibus) abjiciat manendi intentionem,*

tense sumendo intentionem, quæ proprie non convenit brutis, ut supra expositum est : et hoc, « nullis cogentibus extra », id est, nullis causis violentis compellentibus ad id quod est contra naturalem appetitum ; *et ad interitum sponte, id est propria ac naturali inclinatione, festinet. Omne namque animal tueri salutem laborat, id est, conatur defendere suam sanitatem, et refugit læsionem : ideo subditur, mortem vero perniciemque (id est nocumentum seu læsionem) devitat, quantum potest, et dum eam imaginatione aut pœnæ experientia apprehendit.*

Hinc auctor naturæ dedit et brutis non solum appetitum concupiscibilem, quo insequuntur delectabilia, sed etiam appetitum irascibilem, quo contra nociva et corruptiva insurgunt ac pro posse resistunt. Atque diversa animalia diversimode armavit ac munivit ad talia facienda : quibusdam dando grande robur ad resistendum, ut ungues, dentes, seu cornua ; ut in leonibus, onagris, unicornibus contuemur. Aliquibus vero contulit miram agilitatem ad fugiendum. Nonnullis præordinavit ac præstitit certa latibula, in quibus tutantur ; aut quasi domunculas saxeas, in quibus se recludunt ; aut pellem quasi spinis opertam : sicut de hoc in libris de Animalibus et de Proprietatibus rerum, multa leguntur. De quibus, ut etiam refert B. Hieronymus, specialiter conscripserunt egregii viri Aristoteles ac Theophrastus.

Sed quid de herbis arboribusque, quid de inanimatis omnino consentiam rebus, prorsus dubito : id est, omnino ambiguus sum, quid tecum sentire debeam de his quæ tantum vegetativam sortiti sunt animam, de his quoque quæ inanimata sunt penitus, an scilicet esse ac permanere naturaliter appetant.

Ad quod Philosophia : *Atqui, id est certe, non est quod de hoc quoque possis ambigere, post hanc meam informationem. Ad quod subditur ratio prima. Quum herbas atque arbores intuearis primum sibi*

convenientibus innasci locis, id est, quum videas quod herbæ ac arbores innascantur, id est, convalescant et creseant, « primum », id est citius, « locis sibi convenientibus », ut juxta aquarum fluentia, sicut de viro virtuoso loquitur Jeremias,

Jer. XLII, 8. Erit quasi lignum quod transplantatur super aquas, quod ad humorem mittit radices suas; *ubi (quantum earum natura queat) cito evarescere atque interire non possint*, id est, corrumpi non valeant, « quantum earum natura », id est vigor naturalis, potest corruptivis resistere, et conservativorum influxum suscipere.

Nam aliæ quidem campis, aliæ montibus oriuntur, id est, quædam herbæ ac arbores aptius ac velocius generantur in campis, quædam in locis montanis; *alias ferunt paludes*, id est, quasdam herbas ac arbores ipsæ paludes produerunt commodius, concurrente influenza cœlestium corporum, præsertimque solis, cujus accessus ad nos in zodiaco, causa est generationis in inferioribus, secundum Philosophum; *aliæ saxis hærent, aliarum fecundæ sunt steriles arenæ*, quæ tamen ex cœlesti impressione causali fiunt fecundæ. *Quas si in alia quispiam loca transferre conetur, arescant. Sed dat cuique natura quod convenit*, id est, « natura » universalis naturans, potissime Deus, ut

Cf. p. 306 A. supra expressum est, largitur unicuique naturæ specificæ ea quæ congruunt suæ conservationi, durationi et propagationi; *et ne (dum manere possunt) intendant, elaborat*, id est, natura particularis in quovis individuo pro posse operatur ad hoc, « ne » individua « intendant », id est corrumpantur, dum naturaliter poterunt perdurare.

Consequenter probatur hoc ipsum, ex eo quod herbæ et arbores attrahunt sibi naturaliter alimenta, quibus deficientibus arent, sicut in Evangelio ait Salvator : Semen natum aruit, quia non habebat humorem.

Luc. VIII, 6.

Quid est *, id est, quid designat, quod omnes, veluti in terras ore demerso, tra-

hærent alimenta radicibus, id est, per radices attrahunt sibi ex terris fomentum, ut humorem et succum quo creseunt (quæ radices sunt ipsis herbis arboribusque pro « ore » terris infixo), *ac per medullas, robur corticemque diffundunt?* id est, herbæ et arbores « diffundunt » alimenta attracta, « per medullas », id est per nucleum ipsum quasi per venas, in « robur » et « corticem » : quia ex alimentis illis provenit arbustis soliditas operturaque corticis, pro tegumento et protectione a corruptivis. *Quid, quod mollissimum quodque, sicuti medulla est, interiori semper sede reconditur?* id est, quid istud significat, quod molliora seu teneriora arborum posita sunt atque abscondita intus in medio ligni, *extra vero quadam ligni firmitate tuetur, ultimus autem cortex, adversum cœli intemperiem, quasi mali patiens, defensor opponitur?* id est, exterius ipse « cortex » extremus, quasi arborem ipsam involvens, « opponitur » ut « defensor » contra tempestates « cœli » acrii, tanquam « patiens mali », id est assuetus pati talia mala læsiva, ut sunt calor intensus æstatis ac fulguris, et vehemens hiemis frigus. Quid, inquam, istud designat, nisi quod omnia ista cupiunt permanere?

Quod adhuc alia ratione probatur : quoniam generant similia sibi in specie, quatenus esse, quod in individuis assidue corrumpitur, in specie, hoc est in individuis ejusdem speciei, conservetur. *Jam vero quanta est naturæ diligentia (id est, magna est sollicitudo naturæ), ut cuncta semine multiplicato propagentur*, id est, quatenus omnia corruptibilia, de quibus nunc mentio, « propagentur semine multiplicato », id est, continentur in esse per multiplicationem consimilium in specie. *Quæ omnia, non modo ad tempus manendi, verum generatim quoque quasi in perpetuum permanendi, veluti quasdam machinas esse, quis nesciat?* hoc est, « quæ omnia », id est præfatam generationem et multiplicationem sollicitudinemque naturæ, « quis » sapienter advertens « nesciat

esse veluti machinas quasdam », id est vias et instrumenta Providentiæ summæ, ac media « permanendi » in suo simili « quasi in perpetuum », id est usque in finem mundi? Quem philosophi non putabant finiendum in successione generatio- num; sed quoniam revera terminabitur, dictum est, « quasi in perpetuum ».

Deinde idem probatur de inanimatis, ut sunt elementa et mixta mineralia.

Ea etiam quæ inanimata esse creduntur, nonne quod suum est quæque simili ratione desiderant? id est, etiam inanimata pari probatione ostenduntur naturaliter appetere conservationem proprii esse naturaliumque suorum.

Circa hoc aliqui dicunt, Philosophiam notanter dixisse, « ea quæ inanimata esse creduntur », id est putantur, propter animam mundi, qua omnis res vivificatur: ita quod in ordine ad illam nulla sunt inanimata; sed inanimata creduntur, quia non habent animam specialem ac propriam. Sed istud insipienter et irresolute dictum videtur, quia (ut patuit ante) anima mundi non est ponenda prout Plato et Platonici confinixerunt; nec vere et proprie dici potest, quod mundus sensibilis, sit animatus et animal. Falsumque est absolute, quod elementa et mineralia sint animata: imo sunt prorsus inanimata; nec eorum corpora aliquam aptitudinem, complexionem aut harmoniam habent ad animationem, hoc est ad informationem ab anima, quæ secundum Philosophum, est actus corporis organici physici: imo ineptissima sunt ad informationem ab anima intellectuali, qualis secundum Platonicos esset anima mundi. Si autem dicatur anima illa non esse anima per informationem, tunc non est anima nisi metaphorice atque æquivoce, secundum quod Varro et Socrates asserebant Deum esse animam mundi per similitudinem quamdam: quoniam sicut anima regit, movet, conservat proprium corpus, sic Deus omnipotens totum mundum, non tamen per informationem formalem, sed effecienter; et sicut

A anima corpus suum vivificat, sic Deus per animas, aliquas mundi partes, utputa homines, et cetera.

Cur enim flammæ quidem sursum levitas vehit, terras vero deorsum pondus deprimit? nisi quod hæc singulis loca motionesque conveniunt: id est, quia locus et motus sursum convenit levibus, estque locus ille levium conservativus; motus vero et locus deorsum conveniens est, naturalis conservativusque gravium. Ideo subditur: *Porro autem quod cuique consentaneum est, id est conveniens alicui, id unumquodque conservat, illud videlicet cui conveniens est, sicuti ea quæ sunt inimica, corrumpunt ea quibus sunt inimica, id est contraria.*

Jam vero quæ dura sunt, ut lapides, adhærent tenacissime partibus suis, id est una pars alteri, præsertim in multis saxis; et ne facile dissolvantur, resistunt sua duritia et cohæsione, sicut et ferrum ceteraque metalla: pars enim conservatur in suo toto. Quæ vero liquentia, id est mollia et humida, ut aer atque aqua, facile quidem dividitibus cedunt, sed cito in ea rursus a quibus abscissa sunt, relabuntur, id est, mox reuniuntur suo toti, si suæ relinquuntur naturæ nec violenter impediuntur. Ignis vero omnem refugit sectionem, id est divisionem: id est, ex sua natura tam formalis est et activus, ut potius conetur ipsum dividitiam consumere, quam cedere eis. Nihilo minus experientia docet quod dividatur, quemadmodum aer et aqua, qui divisi, mox intra se recluduntur, juxta illud Sapientis: Navis pertransit fluctuantem aquam, cujus, quum præterierit, non est vestigium invenire, neque semitam carinæ illius in fluctibus; sagitta quoque emissa in locum destinatum, divisus aer, continuo in se reclusus est, ut ignoretur transitus illius.

Consequenter exponit Philosophia de quo appetitu locuta sit.

Neque nunc nos de voluntariis animæ cognoscentis motibus, sed de naturali intentione tractamus: id est, ista de appe-

Sap. v, 10, 12.

titu inanimatorum naturali dicimus, hoc est, « de naturali intentione », directione et motu proferimus, quo potius a natura naturante diriguntur et aguntur, quam agant. *Sicuti est, quod acceptas escas, sine cogitatione transigimus*, id est, escas in vigilia voluntarie sumptas, in somno digerimus « sine cogitatione » de hoc, sola naturali actione naturalis caloris. Cujus aliud exemplum est, *quod in somno spiritum ducimus*, id est, anhelitum trahimus, *nescientes*, id est, proprium actum non advertentes, ratione ligata.

Nam ne in animalibus quidem manendi amor, ex animæ voluntatibus, verum ex naturæ principis venit : id est, desiderium quo [homines et] bruta appetunt permanere in esse ac vivere, non oritur ex libero arbitrio cordis rationalisque spiritus, sed ex naturalibus causis appetitque sensitivo. Unde et S. Dionysius fatur, quod aliquæ creaturæ desiderant summum bonum nescienter et naturaliter, ut inanimata, quædam sensibiliter, quædam ratiōnabiliter, quædam intellectualiter : sicque euncta creata appetunt summum bonum, sed diversimode, et unumquodque secundum modum suæ naturæ. Sic quoque naturalis appetitus interdum videtur appetitui intellectivo oppositus. Unde subjungitur :

Nam sæpe mortem, cogentibus causis, quam natura reformidat, voluntas amplectitur : id est, « voluntas » frequenter cupit et acceptat « mortem » violentam, « cogentibus », id est, impellentibus ac vehementer moventibus, « causis » extrinsecis, « quam » mortem « natura », id est naturalis appetitus, « reformidat », id est, abhorret ac fugit : ut dictum est ante de aliquibus qui occiderunt se ipsos, ne hostium voluntati subjicerentur. Ob quam causam Saul primo Regum se legitur peremisse. In Apocalypsi quoque asseritur : In diebus illis desiderabunt homines mori, et fugiet mors ab eis. Sic et martyres sancti, amore Christi ac gloriæ æternalis, obtulerunt se morti promptissime. Imo et

A Sanctus Sanctorum, qui ex naturali mortis pavore oravit, Pater, si possibile est, trans-eat a me calix iste (id est acerbitas passionis), caritate movente, ex deliberata ratione, promptissima voluntate amplexus est mortem, dicendo : Pater, si non potest hic calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua.

Math.
XXVI, 39.

Ibid. 42.

Contraque illud (quo solo mortalium rerum durat diurnitas) gignendi opus, quod natura semper appetit, interdum coercet voluntas : id est, deliberata « voluntas interdum coercet », id est reprimit hominem a venereis, « contra opus illud gignendi », id est ad vitandum opus generativæ potentiæ, « quo solo durat », id est, in esse permanet per successionem, « diurnitas », id est diurna conservatio, « rerum mortalium », id est corruptibilium individuorum. Hoc patet in religiosis præcipue, et aliis qui desiderio regni cælestis continentiam spondent ac servant.

Adeo hæc sui caritas, non ex animali motione, sed ex naturali intentione procedit : hoc est, « hæc caritas sui », id est inclinatio ista ad conservationem ac permanentiam sui ipsius, « procedit adeo », id est tam multum, « non ex motione animali », id est non ex affectu, aut motu orto ex cognitione sensitiva aut intellectiva, « sed ex intentione naturali », id est impressione indita ipsi naturæ ab ejus auctore, ita quod primo inde consurgit, secundo quoque consurgeret ex apprehensione et motione animali. Porro caritas in his verbis sumitur improprie et valde extense. Caritas quippe proprie appellatur dilectio supernaturalis, gratuita et infusa, qua Deus proximusque diligitur : Deus super omnia et propter se ipsum ; proximus vero, in Deo et propter Deum. Sicque caritas est virtus theologica, et suprema omnium virtutum regina, motrix, forma ac vita : sine qua nemo complacet Deo. De qua dixit Apostolus : Super omnia caritatem habete, quod est vinculum perfectionis. Secundo accipitur minus proprie, pro quacumque dilectione seu amicitia : ut quum secundo

Coloss. III,
14.

De Divin.
nom. c. I, IV.

1 Reg. XXXI,
4.

Apoc. IX, 6.

II Mach. Machabæorum narratur, Videns Alcimus A
xiv, 26. caritatem illorum ad invicem, utputa Judæ
atque Nicanoris; certumque est quod super-
perbus et perfidus ille Nicanor caritatem
primo modo sumptam non habuit. Tertio
impropriissime sumitur, pro quacumque
inclinacione naturæ.

*Dedit enim Providentia creatis a se re-
bus hanc vel maximam manendi causam,*
id est, divina « Providentia » suis contulit
creaturis « hanc » præcipuam « causam »
seu rationem perseverandi in esse usque
præscriptum aut definitum terminum suæ B
periodi, seu naturalis durationis, *ut quoad
possunt, naturaliter manere desiderent,*
id est, in suo esse oporteat durare quam-
diu naturaliter eis possibile est. *Quare ni-
hil* (id est nulla rationabilis causa) *est
quod ullo modo queas dubitare, cuncta
quæ sunt, appetere naturaliter constan-
tiam permanendi, devitare perniciem,* id
est etiam fugere sui corruptionem.

Ad hoc Boetius : *Confiteor, inquam,*
nunc me indubitato cernere, id est indu-
bitanter cognoscere, *quæ dudum incerta C
videbantur,* id est, quæ apparebant mihi
esse ambigua ante hanc disputationem.

Consequenter Philosophia repetit quæ-
dam præhabita, ex quibus descriptionem
boni concludit.

*Quod autem (inquit) subsistere ac per-
manere appetit,* id est petit, *id unum esse
desiderat : hoc enim sublato,* id est ipso
uno remoto ab ente, *ne esse quidem cui-
quam permanebit,* id est, nulli rei « esse »
suum manebit, sicut ostensum est. — *Ve-
rum est, inquam,* id est, ego Boetius dico D
hoc verum. Et Philosophia : *Omnia igitur,
inquit, unum desiderant,* id est id in quo
consistit ratio unius : hoc est, unumquod-
que cupit consistere indivisum a se, et di-
visum seu distinctum ab aliis. — *Consensi,*
id est, ego Boetius jam supra consensi
his. Ad quod Philosophia : *Sed unum
monstravimus id ipsum esse quod bonum
est.* Respondet Boetius : *Ita quidem mon-
strasti.*

Ex quo infert Philosophia : *Cuncta igi-*

tur petunt, id est appetunt, *bonum. Quod
quidem ita describas licet,* id est, licitum
est ut ipsum bonum ita describas : *ipsum
bonum esse quod desideretur ab omnibus.*
Quod jam frequenter præhabitum est : et
potest intelligi tam de summo bono, quod
est beatitudo ac Deus (quod omnes aliquo
modo affectant, aut in speciali, aut sub
ratione communi), quam de bono sumpto
communiter et abstracte, quod est appe-
titus objectum.

Ad quod Boetius : *Nihil, inquam, verius
excogitari potest.* Quod probat subdendo :
Nam vel cuncta ad nihilum referuntur,
id est, aut omnia entia tendunt et ordina-
tur ad nullum summum finem, seu ad ni-
hil supremum; *et uno veluti vertice desti-
tuta,* id est privata uno altissimo ad quod
tendant, *sine rectore fluitabunt,* id est,
casualiter jactabuntur, incerta ac instabi-
lia, confusa et inordinata jugiter existen-
do, ac gubernatore carendo : *cujus contra-
rium constat ad oculum. Aut si quid est
ad quod universa festinent,* id est, na-
turali desiderio pertingere optent ac sat-
agant quæ se naturaliter habent, *id erit
omnium summum bonorum.*

— *Et illa, Nimum, inquit,* id est, Phi-
losophia respondit, « Nimum », id est, val-
de sic est. *O alumne, lætor,* id est, o tu, Boe-
ti, meis dogmatibus enutrite, profectui tuo
congratulor : quemadmodum et Joannes
apostolus in sua tertia ait epistola. *Majo-
rem horum gratiam non habeo, quam ut
audiam filios meos in veritate ambulare.*
*Ipsam enim mediæ veritatis notam mente
fixisti.* In his verbis, « notam veritatis »,
est intransitiva constructio, sicut quum
dicitur, *virtus Dei* ; ut sit sensus : *Congau-
deo tibi* ; « fixisti enim mente », id est, in
corde tuo firmiter statuisti ac impressisti,
« notam ipsam veritatis mediæ », id est
ipsam veritatem, quæ media est inter duos
extremos errores, quemadmodum virtus
media est inter vitia duo extrema, ut libe-
ralitas inter prodigalitatem et tenacitatem.
Sic veritas ista, id est vera sententia a
Boetio hic expressa, media est inter erro-

Cf. p. 301
C' et s., 302
D, 304 C',
etc.

III Joann.

4.

Cf. p. 406
B' et s.

Cf. p. 405
D' et s.

res extremos, seu inter extrema falsa : A quorum unum est, dicere omnia casualiter evenire ; aliud, omnia de necessitate accidere. Dicitur quoque veritas media, quia ad ipsam tanquam in medio positam, ex omni parte adspiciunt euneti. Unde Veritas summa ait in Evangelio : Ego in medio vestrum sum ; itemque : Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi in medio eorum sum. At vero nota apud mathematicos nuncupatur punctum inter duas lineas in medio positum : sicque sententia Boetii dicitur « nota mediæ veritatis », id est, veritas media recte notata, et ab extremis falsis discreta.

Porro, ut hæc clarius intelligantur, oportet scire, quod sicut sanitas consistit in quadam proportione media inter qualitates extremas contrarias, virtus quoque moralis (quæ magna pars est sanitatis animæ) juxta Philosophum Ethicorum secundo, medietas quædam est inter duo vitiosa extrema ; sic veritas Scripturarum media est inter errores diversos et mutuo sæpe contrarios. Sic enim veritas fidei catholicæ C asserentis in Christo consistere unam personam et duas naturas, utputa veram deitatem et integram humanitatem, media est inter hæresim Nestorii, ponentis in Christo duas personas, ac hæresim Eutychetis, dicentis in Christo esse unam personam, et unam dumtaxat naturam.

Sed in hoc patuit tibi, id est, in hæc vera responsione ostendisti te scire, *quod te ignorare paulo ante dicebas*, præsertim in libro primo, ubi interdum locutus es quasi dubitans de providentia Dei, cui dixisti : Hominum solos respuis actus. Ad quod Boetius : *Quid ? inquam*, id est,

« quid » est hoc? — *Quis esset, inquit, rerum omnium finis* : id est, Philosophia inquit, Dicebas te ignorare quis esset finis omnium rerum. *Id est enim profecto*, id est, iste omnium finis « est id », *quod desideratur ab omnibus*, sicut expositum est. *Quod quia bonum esse collegimus*, id est, ex diversis motivis probavimus ac summam perstrinximus, *oportet rerum omnium finem bonum esse fateamur*, id est, « oportet » ut « fateamur bonum », utique summum, « esse finem rerum omnium » : ad quem finem quædam immediate, quædam mediate possunt pertinere ; et quædam per cognitionem et amorem, quædam per modum inferiorem, ut sæpius expressum est.

Amplius, sicut Philosophia probavit, quod omnia appetunt sui permanentiam et unitatem, in totis essentialibus et integralibus ; ita hoc potest ostendi in totis potestativis eorumque partibus. Quorum perfectio est in hoc, quod partes potestativæ stent reductæ ac subditæ sub toti in his quæ ad talium totorum spectant officium : ut quod in Ecclesia Dei summo Pontifici ceteri prælati sint subjecti, imperatori quoque principes sæculares, secundum divinæ legis tenorem, in omni veritate et æquitate. Divisio autem inter eos atque discordia pessimum malum est destructioque Ecclesiæ, sicut in Evangelio asserit Christus : Omne regnum in se ipsum divisum desolabitur.

Postremo, ipsum esse naturali quadam vi omnibus esse appetibile ac jueundum, pulchre declarat Augustinus undecimo de Civitate Dei, vicesimo septimo capitulo.

Luc. XVIII,
27.
Matth.
XVIII, 20.

Cf. p. 301
C', 304 C',
308 A', 410
B.

Metr. v.

Luc. XI, 17.

METRUM XI

Quisquis profunda mente vestigat verum,
 Cupitque nullis inde deviis falli,
 In se revolvat intimi lucem visus,
 Longosque in orbem cogat inflectens motus,
 Animumque doceat, quidquid extra molitur,
 Suis retrusum possidere thesauris.
 Dudum quod atra texit erroris nubes,
 Lucebit ipso perspicacius Phœbo.
 Non omne namque mente depulit lumen,
 Obliviosam corpus invehens molem.
 Hæret profecto semen introrsum veri,
 Quod excitatur ventilante doctrina.
 Nam cur rogati, sponte recta censetis,
 Ni mersus alto viveret fomes corde?
 Quod si Platonis musa personat verum,
 Quod quisque discit, immemor recordatur.

ARTICULUS XXXI

ELUCIDATIO METRI HUIUS UNDECIMI.

QUONIAM in præhabita prosa Boetius supra omnia vehementer appetiatus est scientiam summi boni, Philosophia in hoc metro ostendit modum investigandi ac inveniendi hanc salubrem scientiam. Videtur demum Philosophia hic potius secundum doctrinam Platonis quam Aristotelis procedere : ideo primo textum simpliciter explanabo ; deinde veritas horum diligentius inquiretur.

Quisquis vestigat, id est, quicumque inquit, *verum*, id est veritatis notitiam, *mente profunda*, id est alto ingenio, subtili et elevato, quod ad immaterialia, difficilia et divina acute ac faeliter erigatur, *cupitque inde falli nullis deviis*, id est erroribus aut fallacibus argumentis a via

A veritatis abducentibus : *revolvat* (id est, circumagat et reflectat) *in se lucem*, id est intellectuale lumen, *visus intimi*, id est interioris, utputa rationis discurrentis ab universalibus ad particularia, a sensibilibus ad intelligibilia, a cognitis ad ignota (de qua luce fertur in Psalmo, Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine); *inflectensque*, id est, ad interiora retorquens, *motus longos*, id est apprehensiones et actus prolixos, multiplices, distractivos virium sensitivarum, exteriorum ac interiorum, *cogat in orbem*, id est, impellat per gyrum ad regressum in mentem, in qua euncta discutiantur et ad divinorum notitiam ordinentur; *doceatque animum*, id est intellectum suum, ipsum

Ps. IV, 7.

possidere (id est habere) *retrusum*, id est, quod intellectus suus intra se habet clausum, impressum et cognitum, *suīs thesauris*, id est in habitibus sibi innatis, *quidquid molitur* (id est, laborat cognoscere) *extra*, id est exteriora et sensibilia considerando. Tum vero *quod atra nubes erroris*, id est corpulentia carnis et religatio corporis, seu oblivio et ignorantia ex aggravatione carnis causata, *dudum texit*, id est, abscondit obliviscique fecit, *lucebit*, id est cognoscetur, *perspicacius Phœbo ipso*, id est elarius sole. Unde scri-

Sap. ix. 15.

ptum est : Corpus quod corrumpitur, aggravat animam, et terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem. *Corpus namque invehens*, id est ingrens animæ, *molem* (id est aggravationem) *obliviosam, non depulit mente*, id est, ab intellectu non removit, *omne lumen*, id est totum lumen intellectuale : nam habitualiter mansit, quamvis impediatur et interrumpaturque sæpius actum. *Semen veri*, id est habitus cognoscitivus principiorum, *hæret profecto introrsum*, id est, certe manet menti inhærens, *quod excitatur*, id est, procedit in actum, *doctrina*, id est informatione instrumentis, *ventilante*, id est exercitante. Quod probat subdendo : *Nam cur rogati*, id est interrogati de aliquo dubio, *censetis sponte*, id est, voluntarie et in promptu respondetis et judicatis, *recta*, id est vera, *nisi*, id est nisi, *fomes*, id est habitus scientialis, seu cognitio primorum principiorum, *mersus* (id est latens) *corde alto*, id est in intellectu profundo, *viveret*, id est, aliquo modo adhuc vigeret, sicut ignis latens sub cinere?

Quod si musa (id est facunda doctrina) *Platonis personat*, id est, perfecte exprimit, *verum, quod quisque discit propria inventionem aut alterius instructione, recordatur immemor* : id est, non penitus discit de novo, quasi nunquam scierit ante, sed quia oblitus fuit et « immemor » factus ex corporis obnubilatione ; sicut animæ infantulorum nil intelligere valent

præ nimia organorum sensuum interiorum humiditate atque continuo fluxu, ex quo phantasmata confunduntur, nec certum aliquid representant.

JOANNES. — Videtur Boetius sub nomine Philosophiæ hæc loquens, hic prorsus factus Platonius, Peripateticorum Aristotelisque scholas egressus : præsertim quoniam prosa sequenti subjungit, Tum ego, Platoni (inquam) vehementer assentior. Hinc vehementer admiror, et anxie sciscitor, an opinio illa Platonis sit vera valeatque defendi, hoc est, an scientiæ et virtutes sint animabus humanis innatæ seu concreatæ.

DIONYSIUS. — Pythagoræ et Socratis ac Platonis fuit opinio, animas hominum esse æternas, et extra corpora conditas, atque in stellis comparibus constitutas, scientiis atque virtutibus decoratas ; corporibus tamen velle uniri : eo quod intellectualitas in eis non esset pura, sed passionibus quibusdam obnoxia ; et item, quatenus in corporibus studiose ac virtuose vivendo, majorem post hanc vitam beatitudinem obtinerent. Verum contra hujusmodi opinionem in pluribus locis Aristoteles arguit, et eam redarguit ; simulque probat, quod in eodem forma non præcedit materiam, nec anima corpus proprium tempore. Tertio quoque de Anima dicit, quod intellectus animæ nostræ in principio sui est sicut tabula rasa, nequaquam depicta ; et circa finem Posteriorum habet pro inconveniēti, quod in nobis essent nobilissimi habitus nos latentes. Porro in Ethicis ponit quinque habitus intellectuales, quorum unum nominat intellectum, quem asserit esse habitum primorum principiorum in speculabilibus : ex quo habitu simul cum ministerio sensuum exteriorum cognitione sensitiva, et ex imaginatis mediante experimento, affirmat in nobis generari scientiam, virtutem quoque ex actibus bonis frequenter reiteratis. Huic doctrinæ christiani doctores magis communiusque consentiunt : imo,

asserere animas rationales ab exordio simul creatas, reputatur hæreticum.

Verumtamen hoc parit difficultatem, quod non solum hoc loco Boetius, imo etiam S. Augustinus pluribus in locis, præsertim in libris de Trinitate, videtur sequi Platonem de concreatione scientiæ in anima qualibet rationali, ita quod sicut Plato, disseruit animam unamquamque rationalem se ipsam indesinenter intelligere, diligere, recordari, ceterorum quoque distinctam scientiam sibi habere concreatam. Hinc decimo de Trinitate, capitulo octavo, loquitur Augustinus : Cognoscat anima semetipsam, nec quasi absentem se quærat, sed intentionem voluntatis qua per alia vagabatur, statuatur in se ipsa, et se cogitet; et ita videbit, quod nunquam se non amaverit, nunquam nescierit. Rursus in eodem libro, duodecimo ait capitulo : Mentem in memoria, intelligentia et voluntate sui ipsius talem reperiebamus, ut quoniam semper se nosse et semper se velle deprehendebatur, simul etiam semper sui meminisse semperque se ipsam intelligere et amare deprehendebatur, quamvis non semper se cogitare discretam ab his quæ non sunt quod ipsa est. Rursus in eodem libro, capitulo nono : Anima, ait, non velut absentem se quærat cernere, sed præsentem se curet discernere; nec se quasi non norit cognoscat, sed ab eo quod alterum novit (id est, quod ipsa non est) dignoscat. Nempe quod audit, Cognosce te ipsam, quomodo curabit implere, si nescit quid sit, cognosce, aut quid sit, te ipsam? Si autem novit utrumque, novit et se ipsam. Non enim ita dicitur animæ, Cognosce te ipsam, quemadmodum dicitur ei, Cognosce Cherubim et Seraphim. Neque ita dicitur menti, Cognosce te ipsam, sicut dicitur homini, Vide faciem tuam : quod non aliter quam in speculo fieri potest. Sed

quom dicitur menti, Cognosce te ipsam; eo ietu quo audit, te ipsam, cognoscit se ipsam, nec ob aliud nisi quoniam sibi præsens est.

Hæc et consimilia multa asserit Augustinus, quibus ipsemet objicit : Quia si anima semper se noscit et inspicit, quomodo tam multi circa animæ notitiam erraverunt? Ad quod subtiliter ac prolixè respondet, quod brevitati studens pertransco.

Denique, quod Philosophia tangit hic, dicendo, Nam cur rogati? etc., Plato in Menone prosequitur plenius, arguendo de puero interrogato de multis per ordinem, qui ad omnia pertinentè respondit : quod facere non quivisset, nisi intra se habuisset illorum notitiam. Aliud quoque posuit Plato experimentum ad hoc, quod scilicet dominus aliquis insequens servum fugitivum, non magis illum sibi obviantem invaderet quam alium, nisi illum prius novisset : sic anima non magis assentiret uni propositioni quam alteri, nisi eam prius novisset, ejusque intra se cerneret veritatem. Hinc Plato in Phædone testatur : Fatemur, si quis alicujus rei meminerit, oportere eum prius aliquando hoc scivisse : ergo fatebimur, quom scientia advenerit, recordationem esse.

Verum ad prætacta Platonis atque sequacium ejus motiva, Peripatetici, christiani quoque philosophi eos secuti, responderunt, scientiam nobis esse innatam in universali, non in particulari; intellectivam quoque potentiam cum suo lumine naturali, per quod ratio potest discurrere, invenire, proficere, ac ea quæ audit, primo intelligere imperfecte, deinde paulatim magis perfecte. Si ergo præclarissimi viri Augustinus et Boetius in hac re Platonem secuti sunt, sicut apparet, non oportet in hoc eis obtemperare.

PROSA XII

TUM ego : Platoni (inquam) vehementer assentior. Nam me horum jam secundo cominemoras : primum, quod memoriam corporea contagione, dehinc, quum mœroris mole pressus, amisi. — Tum illa : Si priora * (inquit) concessa respicias, ne illud quidem longius aberit, quin recorderis quod te dudum nescire confessus es. — Quid ? inquam. — Quibus (ait illa) gubernaculis mundus regatur. — Memini, inquam, me insecitiam meam fuisse confessum. Sed quid afferas, licet jam prospiciam, planius tamen ex te audire desidero. — Mundum hunc (inquit) a Deo regi, paulo ante minime dubitandum putabas. — Ne nunc quidem arbitror, inquam, nec unquam dubitandum putabo ; quibusque in hoc rationibus accedam, breviter exponam. Mundus hic ex tam diversis contrariisque partibus in unam formam minime convenisset, nisi unus esset, qui tam diversa conjungeret ; conjuncta vero, naturarum ipsa diversitas invicem discors, dissociaret atque divelleret, nisi unus esset, qui quod nexuit, conlineret. Non tam vero certus naturæ ordo procederet, nec tam dispositos motus, locis, temporibus, efficientia, spatiis, qualitibus explicaret, nisi unus esset, qui has mutationum varietates manens ipse disponeret. Hoc, quidquid est, quo condita manent atque agitantur, usitato cunctis vocabulo Deum nomino.

— Tum illa : Quum hæc (inquit) ita sentias, parvam mihi * restare operam puto, ut felicitatis compos, patriam sospes revisas. Sed quæ proposuimus, intueamur. Nonne in beatitudine sufficientiam numeravimus, Deumque beatitudinem ipsam esse consensimus * ? — Ita quidem. — Et ad mundum igitur (inquit) regendum, nullis extrinsecus adminiculis indigebit : alioqui, si quo egeat, plenam sufficientiam non habebit. — Id, inquam, ita est necessarium. — Per se igitur solum cuncta disponit. — Negari, inquam, non potest. — Atqui Deus ipsum bonum esse monstratus est. — Memini, inquam. — Per bonum igitur cuncta disponit : siquidem per se regit omnia, quem bonum esse concessimus. Et hic est veluti quidam clavus atque gubernaculum quo mundana machina stabilis atque incorrupta servatur. — Vehementer assentior, inquam ; et id te paulo ante dicturam, tenui licet suspicione, prospexi. — Credo, inquit : jam enim, ut arbitror, vigilantius ad cernenda vera oculos deducis. Sed quod dicam, non minus ad contuendum patet. — Quid ? inquam. — Quum Deus, inquit, omnia bonitatis elavo gubernare jure credatur, eademque omnia, sicuti docui, ad bonum naturali intentione festinent, num dubitari potest quin voluntarie regantur, seque ad disponentis nutum, veluti convenientia temperataque rectori, sponte convertant ? — Ita, inquam, necesse est. — Nec beatum regimen esse videretur, si quidem detrectantium jugum foret, non obtemperantium salus. Nihil est igitur, quod naturam servans,

* superiora

* tibi

* concessimus

Deo contraire conetur. — Nihil, inquam. — Quid, si conetur? ait. Num tandem proficiet quidquam adversus eum, quem jure beatitudinis potentissimum esse concessimus? — Prorsus (inquam) nihil valeret. — Non est igitur aliquid quod summo huic bono vel velit vel possit obsistere. — Non (inquam) arbitror. — Est igitur, inquit, summum bonum, quod regit cuncta fortiter, suaviterque Sap. viii, 1. disponit. — Tum ego : Quam (inquam) me non modo ea quæ conclusa est, summa rationum, verum multo magis hæc ipsa verba quibus uteris, delectant! ut tandem aliquando stultitiam magna latrantem sui pudeat. — Accepisti (inquit) in fabulis, lacescentes cœlum gigantes; sed illos quoque, uti condignum fuit, benigna fortitudo deposuit. Sed visne rationes ipsas invicem collidamus? Forsitan ex hujusmodi conflictatione, pulchra quædam veritatis scintilla dissiliet. — Tuo (inquam) arbitratu. — Deum (inquit) esse omnium potentem nemo dubitaverit. — Qui quidem, inquam, mente consistat, nullus prorsus ambigat. — Qui vero est (inquit) omnium potens, nihil est quod ille non possit. — Nihil, inquam. — Num igitur Deus facere malum potest? — Minime, inquam. — Malum igitur, inquit, nihil est, quum id facere ille non possit, qui nihil non potest.

— Ludisne (inquam) me, inextricabilem labyrinthum rationibus texens, quo nunc quidem, qua egrediaris, introeas, nunc vero qua introieris, egrediare; an mirabilem quemdam divinæ simplicitatis orbem complicas? Etenim paulo ante a beatitudine incipiens, eam summum bonum esse dicebas, quam in summo Deo sitam loquebare; ipsum quoque Deum summum esse bonum plenamque beatitudinem disserebas: ex quo neminem beatum fore, nisi qui pariter Deus esset, quasi munusculum dabas. Rursus, ipsam boni formam, Dei beatitudinisque loquebaris esse substantiam; ipsumque unum, id ipsum esse bonum dicebas, quod ab omni rerum natura peteretur. Deum quoque, bonitatis gubernaculis universitatem regere disputabas, volentiaque cuncta illi parere, nec ullam mali esse naturam. Atque hæc nullis extrinsecus sumptis, sed altero ex altero fidem trahente, insitis domesticisque probationibus explicabas.

— Tum illa : Minime (inquit) ludimus; remque omnium maximam, Dei munere, quem dudum deprecabamur, exegimus. Ea est enim divinæ forma substantiæ, ut neque in externa dilabatur, nec in se externum aliquid ipsa suscipiat; sed sicut de ea Parmenides ait :

Πάντοθεν ἐν κύκλοισι φέρεις ἐναλίγκιον ὄγκον.*

Quod si rationes quoque non extra petitas, sed intra rei (quam tractabamus) ambitum collocatas, agitavimus; nihil est quod admirare, quum Platone sanciente didiceris, cognatos, de quibus loquimur rebus, oportere esse sermones.

*Πάντοθεν
εὐκύκλου
σφαίρας
ἐναλίγκιον
ὄγκῳ.

ARTICULUS XXXII

ELUCIDATIO PROSÆ HUIUS DUODECIMÆ.

IN exordio prosæ istius fatetur Boetius A se non solum assentire, imo (quod plus est) etiam vehementer assentire dictis in metro antecedenti, præcipue ultimis duobus versiculis istis :

*Quod si Platonis musa personat verum,
Quod quisque discit, immemor recordatur.*

Ait ergo :

Tum ego : Platoni (inquam) assentior vehementer. Nam commemoras (id est, memorem facis) me horum quæ præhabita sunt, jam secundo, id est altera vice, seu secundario ac alio modo. Primum, quod memoriam corporea contagione, dehinc, quum mirroris mole pressus, amisi. Id est : recte dixi, quod jam secundo horum memorem me fecisti. « Primum » quidem, id est, primo pro certo fecisti me memorem horum, « quod memoriam corporea contagione amisi », id est, quia actualement horum memoriam perdiidi ex corporis contactu atque gravamine (quia ut dictum est in libro Sapientiae, Corpus quod corrumpitur, id est, corruptibile est et continuis alterationibus subjectum, aggravat animam, ac frequenter tollit actualement memoriam); « dehinc », id est, secundo fecisti me horum memorem, « quum », id est quia, amisi horum memoriam, « pressus », id est oppressus et vietus ad tempus, « mole », id est magnitudine, « mirroris » ex adversis, imo et ex zelo justitiæ, quia tam graviter vidi justitiam deprimi, et prævalere tyrannum.

Diunt hic aliqui, quod Boetius protestatur vehementer se consentire Platoni in his, quoniam præ ceteris philosophis ipse Plato veritatem vicinius tetigit, et sapientiam Dei profundius novit. Quod di-

etum B. Augustino concordat dicenti, Platonem cunctis philosophis gentium longe prælatum ac recte, Platonicos etiam amplius concordare sapientiæ christianæ. Et quamvis S. Augustinus octavo de Civitate Dei locutus sit, Aristoteles vir excellentis ingenii, multos facile superans; non tamen affirmat eum omnes superasse philosophos, sed multos. Ubi et addit : Platoni eloquio impar. Per quod insinuat, quod Plato eloquentia Aristotelem superavit. Insuper præfert Platonem Aristoteli vita, id est conversatione virtuosa. Nam et in virginitate persistens, rigorose corpus suum tractavit : unde et fassus est plus se consumpsisse de oleo in crucibulo * de nocte studendo atque scribendo, quam de vino in scypho. Hinc secundo de Civitate Dei recitat Augustinus : Labeo dixit Platonem fuisse semideum. Ubi et Augustinus præfert eum hominibus quos gentiles dixerunt fuisse deos effectos propter excellentes eorum virtutes.

Propter quod in libro de Vita philosophorum narratur, quod dum pater Platonis filium suum Platonem adhuc puerum duxit Athenas, ut eum Socrati tunc summo philosopho præsentaret ac erudiendum committeret, Socrates sedens in cathedra venit in ecstasim ac visionem, videbaturque ei quod cyenus pulcherrimus intraret gremium suum, deinde evolaret tam alte in acre quod videri vix potuit. Reversoque Socrate ad se ipsum et cogitante de visione, pater Platonis cum puero introivit ad Socratem, causam sui adventus exponens. Socrates vero physionomiam pueri sapienter considerans : Vere (inquit) iste est cyenus quem vidi; iste volabit tam alte quod intellectus humanus vix valebit

* Cf. Cangii
Glossarium

p. 413.

Sap. ix, 15.

eum attingere. Legitur etiam ibi, quod A defuncto Platone, Athenienses ei exhibuerunt quasi honores divinos. Et fuit de genere Æsculapii, nobilissimi Græcorum; de genere quoque Solonis, ex parte matris: qui Solon fuit unus ex septem sapientibus.

Verumtamen quid mirum, si in quibusdam erravit, quum in nullo errare, angelicum sit, non humanum? Certum est autem, quod de rationalis animæ immortalitate, et quod post mortem deferatur in causam, id est ad Dei iudicium, ac præmiatur, atque in hac vita dirigatur a spiritu quodam extrinseco bono, melius, vel saltem apertius bene sensit quam Aristoteles. In omnibus vero debet nobis sacratissimæ fidei veritas, ac determinatio sanctæ matris Ecclesiæ, esse pro regula et mensura, ne unquam quacumque persuasione aliter sentiamus quam fides hæc continet et Ecclesia docet.

— *Tum illa: Si priora (inquit) concessa respicias*: id est, Philosophia dixit, O Boeti, « si respicias », id est, rite consideres, « priora », id est præhabita, ante « concessa »; *ne illud quidem longius aberit*, id est, non longe distabit, *quin recorderis quod te dudum nescire confessus es*. — *Quid? inquam*: id est, ego Boetius quæro quid sit hoc. — *Quibus (ait illa) gubernaculis mundus regatur*: hoc est, « illa », id est Philosophia, « ait », id est (quod te nescire dixisti), « quibus gubernaculis », id est causis, seu rectoribus aut regiminibus, modis aut mediis, « mundus regatur »: ut supra plenius

Cf. p. 142
B' et s.

fuit expositum, prosa ultima libri primi, ubi Boetius dixit hoc in persona afflictæ imperiti. — *Memini, inquam, me inscitiam meam fuisse confessum*, id est, ego Boetius recolo me ibidem concessisse imperitiam istam. *Sed quid afferas, licet jam prospiciam*, id est, quamvis jam a longe videam « quid afferas », id est, adducere velis, *planius tamen ex te audire desidero*.

— *Mundum hunc (inquit) a Deo regi,*

paulo ante minime dubitandum putabas: id est, Philosophia dixit, « Minime putabas paulo ante dubitandum, mundum regi », *Cf. p. 141 B' et s.* id est, de hoc quod mundus regatur, « a Deo », et hoc supra multipliciter et aperte tibi probavi, etiam in hoc tertio libro. *lib. II, metr. 8; lib. III, metr. 2, 9.*

Ad quod Boetius: *Ne nunc quidem arbitror, inquam*, id est, dico quod « ne », id est non, « arbitror », id est iudico, « nunc », *nec unquam putabo dubitandum de hoc; quibusque in hoc rationibus accedam*, id est, propter quæ rationabilia B motiva hoc dicam, *breviter exponam*, id est, ego Philosophia (ut quidam exponunt; sed ex persona Boetii hæc proferri, ex consequentibus patet) explorabo, quamvis hoc tactum sit ante.

Mundus hic sensibilis, id est iste mundus, *ex tam diversis contrariisque partibus in unam formam*, id est in eundem ordinem, consonantiam et compaginem, *minime convenisset, nisi unus esset, qui tam diversa conjungeret*. Hoc jam supra *Cf. p. 125 B, 278 D et s., 375 D et s., etc.* ex verbis divini Dionysii, Damasceni, Platonis, et aliorum, apertissime est probatum, imo et sæpe: ideo non decet hic immorari, nec illa repetere. Consequenter idem probatur ex mundi conservatione in ordine suo ac solito eursu. *Conjuncta vero*, id est ista contraria invicem jam unita, *naturarum ipsa diversitas invicem discors*, ut patet de naturis et qualitatibus elementorum, *dissociaret atque divelleret*, id est, separaret atque destrueret, *nisi unus esset, qui quod nexuit, contineret*, id est, nisi idem Creator qui contraria ista D conjunxit, ea conservaret in quadam eohabitudine ordinata. Unde undecimo de Civitate Dei Augustinus sapientissime loquitur: Mundus ordinatissima sua mutabilitate ac mobilitate, et visibilium omnium pulcherrima specie, quodammodo tacitus et factum se esse et non nisi a Deo ineffabiliter ac invisibiliter pulchro et magno fieri se potuisse, proclamat.

Hinc subditur (quod est præhabite rationis declaratio, potius quam alia ratio): *Non tam vero certus naturæ ordo pro-*

cederet : id est, « ordo naturæ » in toto universo « non procederet », id est, non exsequeretur suos actus et cursus, « tam certus », id est manendo tam uniformis ac stabilis : *nec tam dispositos* (id est ordinatos ac prævisos) *motus, locis, temporibus, efficientia, spatiis, qualitibus explicaret*, id est, non ageret neque explicite ostenderet « motus » illos « locis » et « temporibus » opportunis, « efficientia », id est effectu, « spatiis », id est distantis, « qualitibus » activis et passivis, ac proportionibus eorundem : *nisi unus esset, qui has mutationum varietates manens ipse diserneret* : id est, « nisi » in universo consisteret « unus » supremus, « qui manens ipse », id est, invariabilis ac jugiter idem ipse persistens, nec aliquam accidentalem alterationem suscipiens, « diserneret », id est, ordinaret ac ordinate exsequeretur, per se aut per causas secundas suæ prudentiæ subservientes, « has varietates mutationum », id est omnium specierum motus, qui sunt, generatio, corruptio, augmentatio, alteratio, loci mutatio.

Ista sunt pulchra; sed quia ubertim præhabita sunt, pertranseo. Verumtamen ex his considerationibus, tam Plato quam Aristoteles et eorum sequaces reprobaverunt antiquorum philosophorum Epicureorum stultos ac rudes errores, dicentium omnia casu et fortuna moveri ac evenire, non divinitus gubernari. Unde in libro de Causis asseritur, quod causa prima regit res omnes per finem decoris, id est cum summo et extremo decore, ita quod pulchrius regi non possent. Hinc Augustinus tertio de Trinitate disseruit : Nihil in hoc mundo visibiliter ac sensibiliter agitur, quod non de interiori, invisibili ac intelligibili aula summi Imperatoris jubetur aut permittatur, secundum ineffabilem justitiam præmiorum sive pœnarum, gratiarum ac retributionum, in ista totius creaturæ amplissima et quasi immensa republica. De ordineque regiminis omnium creaturarum a Creatore, in eodem

A asserit libro : Quemadmodum corpora grossiora et inferiora, per subtiliora ac potentiora ordine quodam reguntur; ita omnia corpora per spiritum vitæ, ac spiritus vitæ irrationalis per spiritum vitæ rationalem, spiritusque vitæ rationalis desertor atque peccator, per spiritum vitæ rationalem pium et justum, et ille per Spiritum increatum.

Hoc, quidquid est, quo condita manent atque agitantur, id est, « quidquid » sit « hoc » primum ens ac primum principium, ejus influentia, virtute ac ordine perseverant ac moventur cuncta creata, *usitato cunctis vocabulo Deum nomino* : quia ad rationem Dei potissime pertinent summa et universalis causalitas ac paterna provisio.

— *Tum illa, utputa Philosophia* (ex hoc patet, quod verba præhabita ex persona dicuntur Boetii) : *Quum hæc (inquit) ita sentias, parvam mihi restare operam puto*, id est, æstimo mihi superesse modicum laborem, *ut felicitatis compos, patriam sospes revisas*, id est, « ut » tu « compos felicitatis », id est potens felicitatem mereri atque recipere, « revisas », id est, frequenter per contemplationem videas, « sospes », id est mente incolumis, « patriam », id est beatitudinis mansionem : quam Plato vocat sidereum thronum contuberniumque stellarum, nos autem cælum empyreum, de quo Plato nil scivisse putatur, nisi forsan inde intelligatur quod loquitur in Phædone : Terra sincera in sincero jacet cælo, purpureo et admirando nitore auriformis, quæ est spirituum spectaculum beatorum. Et miror unde viro illi hæc loqui.

Sed quæ proposuimus, intueamur, id est, inspiciamus quæ proposuimus ante. *Nonne in beatitudine sufficientiam numeravimus*, id est, inter ea quæ ad beatitudinem spectant, computavimus sufficientiam ipsam, *Deumque beatitudinem ipsam esse consensimus*, id est, concorditer judicavimus? — *Ita quidem*, id est, certe sic est, dico ego Boetius. Ad quod Philosophia : *Et ad mundum igitur (inquit) regendum,*

Cf. p. 357
D et s.

Cf. p. 392
C.

nullis extrinsecus adminiculis indigebit, id est, ex hoc sequitur, quod Deus summe beatus non indigebit, nec unquam indiguit, extrinsecis auxiliis ad gubernandum hunc mundum. *Alioqui, si quo egeat, plenam sufficientiam non habebit*, imo nec omnipotentiam, neque perfectionem simpliciter infinitam. — *Id, inquam, ita est necessarium*, id est, ego Boetius dico, hoc necessario sequi.

Ex hoc Philosophia concludit : *Per se igitur solum cuncta disponit*, id est, ipse Deus solus personaliter omnia intra se disponit et ordinat fontaliter in sua sapientia, invariabiliter ab æterno, nec dispositio illa aliud est quam ejus essentia. — *Negari, inquam, non potest*. Ad quod Philosophia subjungit : *Atqui, id est certe, Deus ipsum bonum esse monstratus est*, id est, demonstratum probavimus, quod Deus sit essentialiter summum bonum. — *Memini, inquam, id est, ego Boetius recordor hoc esse probatum*.

Ad quod Philosophia : *Per bonum igitur cuncta disponit*, id est, Deus universa instituit et ordinavit per propriam bonitatem, ex qua etiam fuit inductus ad mundi productionem : *siquidem per se regit omnia, quem bonum esse consensimus* *. Et hic est veluti quidam clavus atque gubernaculum : id est, ipsa Dei bonitas est firmissima causa extrinseca effectiva partes mundi invicem sibi connectens, quemadmodum clavus jungit duo ligna ; est etiam « gubernaculum », id est rector mundi et moderatrix consistentiæ rerum, sicut nauta rector est navis ; *quo mundana machina stabilis atque incorrupta servatur*, quantum ad partes ejus principales, et quoad species rerum. De hoc supra allegata sunt multa, quemadmodum voluntas Omnipotentis causa est conservationis rerum : quæ voluntas est bonitas ejus.

Ad quod Boetius : *Vehementer assentior, inquam ; et id te paulo ante dicturam tenui*, hoc est, « tenui », id est, sensi et cogitavi, « paulo ante, te » esse « dicturam » istud, *licet suspicione protraxi* *, id est,

quamvis distuli istud proferre, ex incerta existimatione, quia non eram certus quod diceres ista. — *Credo, inquit*, id est, Philosophia respondit, « Credo » quod verum dicas. *Jam enim, ut arbitror, vigilantius ad cernenda vera oculos deducis* : hoc est, « deducis », id est dirigis, « oculos » interiores « vigilantius » solito « ad vera cernenda », id est ad contemplandum quæ vera sunt ; jam enim tristitiæ magnitudo est mitigata in te. *Sed quod dicam, non minus ad contuendum patet* : id est, istud quod modo subjungam, « non minus patet », id est, clarum et evidens est, « ad contuendum », id est ad intelligendum. — *Quid, inquam, est hoc ?*

Ad quod Philosophia : *Quum Deus, inquit, omnia bonitatis clavo gubernare jure credatur* : hoc est, « quum Deus credatur jure », id est rationabiliter, « gubernare omnia clavo », id est potestate, « bonitatis » suæ immensæ, universa ordinate jungentis ; *eademque omnia, sicuti docui, ad bonum naturali intentione festinent*, id est, « omnia » ista creata « festinent ad bonum », id est ad aliquam summi boni participationem, « intentione », id est inclinatione, « naturali », sicut sæpe expositum est. *Num dubitari potest (id est, rationabiliter non potest ab aliquo dubitari) quin voluntarie regantur, voluntate Dei regentis, qui voluntate cuncta creavit ?* « Voluntarie » quoque, id est convenienter et juxta naturalem entium inclinationem, quoniam Deus regendo dirigit creata ad naturales fines eorum, ad quos tendere, est ipsis quasi delectabile ac suave, juxta illud Sapientis sæpius allegatum : *Disponit omnia suaviter*. Ideo subditur : *seque ad disponentis nutum, veluti convenientia contemperataque rectori, sponte convertant* : id est, naturaliter tendant ad suos fines « ad nutum disponentis », id est ad imperium summi dispositoris, « veluti convenientia », id est consentanea, et « contemperata », id est per imitationem proportionata et conformata, « rectori », id est voluntati rectoris altissimi, cujus vo-

Cf. p. 392 B.

* concessimus

Cf. p. 53 C' et s., 277 C' et s., 367 B et s., etc.

* tenui licet suspicione, pro-speri

Cf. p. 411 A.

Sap. viii, 1. Cf. p. 122 C', 304 C', 368 C, 367 C.

luntati atque imperio per obedientialem A potentiam omne creatum obedit. — *Ita, inquam* ego Boetius, *necesse est.*

Ad quod subditur alia ratio : nam aliter regnum istud esset violentum ac miserum. *Nec beatum regimen esse videretur*, id est, gubernatio ista passiva non esset prospera et salubris, seu rerum conservativa, *si quidem*, id est certe, *detrectantium jugum foret*, id est, si esset onus et servitus violenta « detrectantium », id est rerum repugnantium, *non obtemperantium salus*, id est non conservativum rerum obtemperantium. *Nihil est igitur, quod naturam serrans*, id est, naturaliter se habens naturalemque entium ordinem servans, *Deo contraire*, id est resistere Creatori, *conetur*. Ideo, secundum Damascenum et Tullium, virtus est habitus rationi consentaneus, in modum naturæ operans. Peccatum vero est recessus ab eo quod est secundum naturam. — *Nihil, inquam.*

Consequenter sequitur ad idem probandum tertia ratio. Nam regimen rerum non est frustra: quod tamen esset, nisi voluntarium foret, quoniam creata resistendo Creatori nihil proficerent. *Quid, si conetur? ait* : id est, Philosophia dicit : « Quid » continget, « si » creatura « conetur » Deo resistere ? *Num tandem proficiet quinquam*, id est, numquid aliquando inde commodum reportabit aut prævalebit, *adversus eum, quem jure beatitudinis potentissimum esse concessimus*, id est, contra Deum, « quem concessimus esse potentissimum jure », id est ratione et privilegio, « beatitudinis » suæ fontalis ac infinitæ ? D — *Prorsus (inquam* ego Boetius) *nihil vuleret*. Ad beatitudinem namque spectat ac requiritur activa potentia cui nihil queat nocere. Ergo ad summam ac infinitam beatitudinem pertinet summa et infinita potestas, quæ omnem adversariam potestatem potest solo nutu annihilare, juxta illud secundi Machabæorum : Nos in omnipotenti Deo confidimus, qui potens est totum mundum uno nutu delere.

Præterea advertendum, quod creatura

dicatur Deo resistere dupliciter. Primo, de jure : et sic nulla ei resistit, neque resistere valet, juxta illud in libro Esther : Domine Deus, rex omnipotens, in ditione tua cuncta sunt posita, et non est qui possit resistere tuæ voluntati. Secundo, de facto : et sic omnes qui inobedientes sunt Deo, ei resistunt. De quibus Job ait : Ipsi fuerunt rebelles lumini. Attamen nulla creatura potest Omnipotenti resistere per efficaciam, sed solum in quantum ille dignatur permittere. Hinc infert Philosophia : *Non est igitur aliquid quod summo huic bono vel velit vel possit obsistere*. Planum quod nihil possit summo bono resistere aliqua legitima auctoritate, neque efficaci voluntate, neque de jure, ut dictum est. Damnati tamen et in vitiis obstinati, quantum in ipsis est, vellunt se posse illi resistere omni modo : nec tamen volunt hoc, nec velle possunt, apprehenso Deo sub ratione boni, sed ut est eorum pessimæ voluntati contrarius. — *Non (inquam) arbitror*, id est, ego Boetius non C puto aliquid tale esse.

— *Est igitur, inquit, summum bonum, quod regit cuncta fortiter, suaviterque disponit*. Ista Philosophiæ conclusio frequenter jam patuit. Summum etenim bonum, quod Deus est, omnia regit omnipotenter, et cuncta disponit « suaviter », id est secundum naturales eorum inclinationes, quas indidit eis. Istud ex libro Sapientiæ allegatum est sæpe.

— *Tum ego : Quam (inquam) me non modo ea quæ conclusa est, summa rationum, verum multo magis hæc ipsa verba quibus uteris, delectant !* id est, ego Boetius dico : « Non modo », id est non solum, « ea summa rationum », id est plenitudo ista argumentationum tuarum, « quæ conclusa est », id est rite illata, delectat me, « verum », id est sed, « verba hæc quibus uteris, me delectant multo magis », non propter se, in quantum sunt verba ornata, sed propter salubrem effectum quem faciunt. Unde subjungitur : *ut tandem aliquando stultitiam magna lacerantem* sui* latran-tem

II. Mach. viii.
15.

pudeat : id est, quatenus « stultitiam », id est homines stultos divinam providentiam ac gubernationem negantes, « lacerantem magna », id est, corrumpentem quantum in se est præclarissima testimonia Scripturarum quibus probatur providentia ac regimen Dei. De quibus fertur in Psalmo : Dixerunt, Quomodo scit Deus? et, Si est scientia in Excelso? Quæ testimonia allegata sunt sæpius ante. Stultitiam ergo « pudeat sui », id est, salubrem erubescerentiam habeat de suis erroribus.

Consequenter Philosophia persuadet ex superabundanti, et (quasi ironice) ex fabulis poetarum, nullum posse Deo resistere.

Accepisti (inquit) in fabulis, id est, Philosophia ait, O Boeti, « accepisti », id est, audisti et intellexisti, ex scriptis poetarum, Ovidii, Virgilii, etc., fabulosis et fictis, in quibus tamen est aliquid veri, præsertim secundum mysticum intellectum, *laccessentes cælum gigantes*, id est, quemadmodum olim gigantes conabantur deos cœlestes infestare, ponendo montem unum super alium, quatenus ascenderent sic in cælum; sed nil profecerunt, quia a Jove fulminati fuerunt. Huicque simile aliquid recitatur in Genesi, quemadmodum posteri Adæ post diluvium construxerunt turrin, cujus summitas pertingeret usque ad cælum : non tamen ut deos infestarent, sed ut memoriam sui in terra relinquerent, atque si rursus inundaret diluvium, vitarent periculum. Impeditumque fuit opus eorum, multiplicatis ibi idiomatibus. Spiritualiter vero gigantes isti, sunt ambitiosi, superbi, Deo rebelles. Quorum unicuique Dominus loquitur in Abdia propheta : Si exaltatus fueris ut aquila, et si inter sidera posueris nidum tuum, inde detraham te. Job quoque ait : Si ascenderit usque ad cælum superbia ejus, et caput ejus nubes tetigerit, quasi sterquilinum in fine perdetur. Hinc sequitur : *sed illos quoque, uti condignum fuit, benigna fortitudo disposuit* * : hoc est, « fortitudo benigna », id est omnipotentia Dei piissi-

ma, quæ punit citra condignum, et remunerat ultra debitum, « disposuit », id est tractavit, « illos » gigantes, sicut « condignum fuit », id est, prout meruerunt, sic tamen quod miserationes ejus fuerunt super omnia opera ejus.

Ps. cxliv, 9.

Hucusque in hac prosa Philosophia tractavit de bono, et illud descripsit. Deinde traetat de malo culpæ, ut ostendat quod formaliter nihil sit, quum non sit effective a Deo, a quo efficienter omne bonum procedit.

Sed visne, id est, utrum vis, quod rationes ipsas invicem collidamus, id est, unam ad aliam concutiamus, eas mutuo comparando? *Forsitan ex hujusmodi conflictatione, pulchra quædam veritatis scintilla dissiliet* : hoc est, « scintilla quædam pulchra » (id est aliqua clara notitia) « veritatis forsitan dissiliet », id est resplendet, « ex hujusmodi conflictatione », id est tali collisione rationum istarum. Sieque Philosophia hic metaphorice loquitur : quoniam sicut ex collisione silicis ad chalybem egreditur ignis, sic ex mutua exercitatione disputantium, nova generatur notitia, aut præcedens augetur. — *Tuo (inquam) arbitrato*, id est, ego Boetius dico, Fiat hoc juxta tui ipsius arbitrium seu judicium.

— *Deum (inquit) esse omnium potentem nemo dubitaverit* : id est, nemo dubius esse debet quin Deus sit vere omnipotens, ita quod potest omne illud cui entis ratio non repugnat, utputa quod non implicat contradictionem; per se ipsum etiam immediate facere potest quidquid suæ potestati dignissimæ et immensæ non derogat et decet eandem, videlicet quæ posse non est infirmitatis aut pravitatis : prout hoc in primo Sententiarum, distinctione quadragesima secunda, Magister in textu atque doctores in suis commentariis declarant. — *Qui quidem, inquam, mente consistat, nullus prorsus ignorat* *, id est, nemo hoc nescit, qui sanæ ac eruditæ est mentis.

A et s.
Cf. l. xv, p. 558 B et s.
* ambigat

Ad quod Philosophia : *Qui vero est (inquit) omnium potens, nihil est quod ille*

Ps. lxxii, 11.

Cf. p. 59 A', 120 B, 278 D' et s., 306 B.

Gen. xi. 1-9.

Abd. 4.

Job xx, 6, 7.

* deposuit

non possit. — *Nihil, inquam,* id est, ego Boetius dico, quod nihil est quod non possit. Ideo angelus dixit ad beatissimam Virginem : Non erit impossibile apud Deum omne verbum. In Jeremia quoque habetur : Domine Deus, non erit tibi difficile omne verbum. Hinc Deus excelsus et gloriosus majora et plura potest efficere, quam mens creata queat concipere. Imo nec potest in tot et tanta assignata, quin possit in infinitis plura atque majora : quod tamen sane intelligendum est. Potentia etenim Dei est penitus infinita, qui solo imperio omnia valet, juxta illud Sapientiae : Subest tibi, quum volueris, posse.

— *Num igitur,* id est numquid, *Deus facere malum potest?* — *Minime, inquam,* id est, ego Boetius dico quod non.

Multiplex est bonum, et consimiliter malum, quia quot modis unum oppositorum, tot modis dicitur reliquum. Est itaque bonum naturæ, bonum gratiæ, bonum gloriæ, bonum fortunæ, bonum Ecclesiæ, bonum naturale, bonum supernaturale, bonum corporale, bonum spirituale. Sed pro præsentibus sufficit distinguere duplex malum, utputa malum pœnæ et malum culpæ. Malum pœnæ, seu malum pœnale (quod sic est malum pœnæ, quod non est etiam malum culpæ), est ens positivum, quamvis sit afflictivum, ut pœna ignis, etc. Et hoc malum est a Deo, et Deus facit et infert illud, juxta illud Isaiaë : Ego Dominus formans lucem et creans tenebras, faciens pacem et creans malum. Unde et Amos ait : Si erit malum in civitate quod Dominus non fecit. Et apud Jonam : Misertus est Deus super malitia quam locutus fuerat ut faceret eis, et non fecit.

Aliud est malum culpæ : de quo in Psalmo, Quoniam declinaverunt in te mala; et alibi, Deus eorum odit iniquitatem; ac tertio Regum, Venundatus es ut faceres malum coram Domino. Hoc malum quantum ad suum formale, non est nisi privatio boni : quemadmodum tenebræ seu caligo non est quid positivum, sed tantum lucis

privatio. Et ita hoc malum quantum ad suum formale, non est ens positivum, reale, et extra animam, sed aversio mentis a Deo; atque ut loquitur Augustinus, malum culpæ, id est peccatum, non est nisi corruptio modi et speciei ac ordinis : quod Alexander super primum et secundum Sententiarum prolixè exponit. Sic quoque malum culpæ non est a Deo, sed a voluntate creata, in quantum ex nihilo est et defectuosa, ac libera : sic quippe ex se ipsa non habet nisi deficere, peccare ac labi. Horum exemplum est in homicidio et adulterio : qui actus quantum ad suum esse reale, non differunt specie a justa occisione iniqui, et conjugali concubitu, sed quantum ad esse morale; quoniam homicidium et adulterium procedunt a voluntate injusta, interfectio autem latronis ac legitimus concubitus, a voluntate sunt justa.

— *Malum igitur, inquit Philosophia, nihil est, quum id facere ille non possit, qui nihil non potest.* Verum his objici potest, quod utique adulterari, furari, justum occidere, sunt actus reales, et realem habent effectum; sicque a Deo sunt : et tamen peccata sunt gravia. Et respondendum, quod quantum ad suum materiale, sunt aliquid. Sic enim adulterari, est actus naturalis generativæ potentiæ, et ita a Deo est; sed prout procedit a perversa et libidinosa voluntate, habet deformitatem et aversionem a Deo : quæ deformitas est earentia justitiæ, seu virtutis a qua actus ille deberet procedere.

Consequenter subditur admiratio Boetii super dictis Philosophiæ. *Ludisne (inquam) me,* id est, dico et quæro an me deludas, *inextricabilem labyrinthum rationibus texens,* hoc est, « texens », id est componens, « labyrinthum inextricabilem », id est involutissimam difficultatem, « rationibus », id est argumentationibus tuis? Porro labyrinthus proprie nominatur domus sphærica, in qua intus existens laborat, exitum quærens et invenire non valens, quia in tali domo sunt multi an-

fractus, regyrationes ac devia. Talemque A domum legitur fecisse Dædalus prope Cre- tam, pro includendo ibidem Minotauro fi- lio Minois. Per quam domum metaphorice designatur argumentorum complexio ita audientem involvens, ut egredi ac solve- re nequeat, semper rediens ad id unde ince- pit. Quo nunc quidem, qua egrediaris, introcas : id est, nunc syllogizas per viam seu speciem in qua cessares, seu intentum finale concluderes, et tamen in eo intras, quasi de novo incipiens; nunc vero qua introieris, egrediare, id est egrediaris, seu B exeat. Et istud consequenter exponitur.

* An mi-
rabilem Admirabilem* quemdam divinæ simpli- citatis orbem complicas : hoc est, « com- plicas », id est circumducis, « quemdam orbem », id est circulationem, « admi- rabilem », id est miro modo artificialem, « simplicitatis divinæ », id est simplicissi- mæ Deitatis, incipiendo ab uno attributo ipsius ad aliud, et inde ad tertium aut quartum, ac tandem rursus redeundo ad primum.

Etenim paulo ante a beatitudine inci- C piens, inquirendo quid esset, eam sum- mum bonum esse dicebas, quam in summo Deo sitam loquebare, id est, dicebas con- sistere in Deo altissimo. Omnia hæc in ista ac præcedenti prosa exposita sunt, et ali- bi. Ipsum quoque Deum summum esse bo- num plenamque beatitudinem disserebas, id est, diserte seu eloquenter dicebas. Ex quo neminem beatum fore, nisi qui pariter Deus esset, quasi munusculum dabas : id est, ex dicto illo præfacto « dabas quasi munusculum », id est, expressisti quasi D amorosum beneficium Dei, seu corolla- rium intulisti, videlicet istud, « nemi- nem fore beatum », præsertim in patria, « nisi qui esset pariter Deus », participa- tive, non essentialiter, sicut expositum est. Rursus, ipsam boni formam, id est naturam seu essentiam summi boni, Dei beatitudinisque loquebaris (id est dice- bas) esse substantiam, ita quod substan- tialiter idem sunt, summum bonum, Deus, ac beatitudo objectalis et increata; ipsum-

que unum, id ipsum esse bonum dice- bas, id est, primum ac simplicissimum « unum » asseruisti esse idem quod sum- mum « bonum », quod ab omni rerum natura peteretur, id est, finaliter appete- retur. Deum quoque, bonitatis gubernacu- lis universitatem regere disputabas, id est, probabas quod Deus cuncta gubernet directione et dispositione suæ pietatis per- optimæ, volentiaque cuncta illi parere, id est, quod cuncta obtemperent ac sub- dantur sponte seu prompta inclinatione, B nec ullam mali esse naturam, id est, non esse aliquid essentialiter malum, nec ma- lum culpæ formaliter sumptum, esse ali- quam positivam aut realem « naturam » seu entitatem.

Atqui* hæc nullis extrinsecus sumptis, * Atque sed altero ex altero fidem trahente, insitis domesticisque probationibus explicabas : hoc est, « atqui », id est certe, « explica- bas », id est, evidenter exprimebas, « hæc » omnia « probationibus insitis », et « do- mesticis », id est intraneis, ad materiam istam directe spectantibus, non extrava- gantibus, et « nullis » argumentis « extrin- secus sumptis », id est ab aliis rebus ab hac materia alienis.

— Tum illa : Minime (inquit) ludimus, id est, Philosophia ait, Nullatenus te delu- dimus; remque omnium maximam, Dei munere, quem dudum deprecabamur, ex- egimus : hoc est, « exegimus », id est per- fecimus, « rem maximam omnium », id est rem valde magnam inter omnia in hoc libro tractata, « munere » (id est gratioso D adjutorio) « Dei, quem dudum deprecaba- mur » pro gratia adimplendi hæc, præser- tim in illo metro : O qui perpetua, etc.

Ea est enim divinæ forma substantiæ, id est, talis est natura ac proprietas incre- atæ essentiæ Dei, ut neque in externa, id est in nullum ens extra se, dilabatur, id est, accidentaliter aut per inhæSIONEM recipiatur, quum Deus incircumscrip- tus invariabilisque consistat. Nihilo minus convenit Deo, imo proprium ei est, esse in omnibus, omnia conservando, ac ipsis re-

Cf. p. 405
D' et s.Cf. p. 421
B et s.

* Atque

Cf. p. 380
C et s.* An mi-
rabilemCf. p. 295
D' et s.
Cf. p. 391
B.Cf. p. 391
C et s.Cf. p. 393
D et s.Cf. p. 397
B.

rum essentiis illabi universaque penetrare, et esse rebus magis propinquum ac intimum, quam intrinseca et essentialia earum principia, prout super primum Sententiarum expressum est. Sed nulli recenter illabitur, neque in aliquo terminatur, nec variatur. *Nec in se æternum aliquid ipsa suscipiat* : id est, ipsa Dei essentia nihil extraneum aut accidentale aut novum suscipit in se tanquam subjectum illius. Verumtamen Verbum æternum, Unigenitus Dei, verus Deus, suscepit et assumpsit ad se veram humanitatem in unitatem personæ, absque omni suæ deitatis variatione, ut tertio Sententiarum doctetur. *Sed sicut de ea Parmenides philosophus ait* : *Ἐάντοθεν ἐν κόκλοισι φέρεται ἐναλίγκιον ὄγκον*, hoc est, Undique in circulis ducis similem acervum : id est, Deus in se immobilis, circumvolvitur omnes res mobiles. Vel verba illa sic exponuntur : Omnia videt et audit forma deitatis immobilis ; aut sic : Orbem rerum mobilem movet, dum se immobilem ipsa conservat.

Quod si (pro quia) agitavimus quoque,

A id est, proposuimus et movimus, *rationes*, id est considerationes et probationes, *non extra petitas*, id est non aliunde mendicatas aut sumptas, *sed collocatas*, id est virtualiter contentas, *intra ambitum rei quam tractabamus*, id est infra limites hujus scientiæ, utputa rationes metaphysicas et theologicas ; *nihil est quod admirare*, id est, quod merito admireris, *quum Platone sanciente didiceris*, id est, quum instructus sis, « Platone sanciente », id est, dictante ac confirmante, *cognatos, de quibus loquuntur* * *rebus, oportere esse* * *loquimur sermones*, id est, ipsos « sermones » doctrinales ac probativos « oportere esse cognatos », id est proportionatos, conformes ac consonos, « rebus de quibus loquuntur », id est, tractant, pronuntiantur seu proferuntur. Unde et S. Hilarius libro de Trinitate testatur : Non res sermoni, sed sermo rei debet esse subjectus. Plato quoque in Phædone notabiliter protestatur : Miserabile est, si quis in sermonum scientiis vitam exigat, et entium veritate scientiæ privetur. Quod testimonium contra sophistas et Nominales militat clare.

METRUM XII

Felix, qui potuit boni
Fontem visere lucidum ;
Felix, qui potuit gravis
Terræ solvere vincula.
Quondam funera conjugis
Vates Threicius gemens,
Postquam flebilibus modis
Silvas currere mobiles,
Amnes stare coegerat,
Junxitque intrepidum latus
Sævis cerva leonibus,
Nec visum timuit lepus
Jam cantu placidum canem ;
Quum flagrantior intima

Fervor pectoris ureret,
Nec qui cuncta subegerant,
Mulcerent dominum modi,
Immites superos querens,
Infernas adiit domos.
Illic blanda sonantibus
Chordis carmina, temperans
Quidquid præcipuis deæ
Matris fontibus hauserat,
Quod luctus dabat impotens,
Quod luctum geminans amor,
Deflet, Tænara commovens ;
Et dulci veniam prece
Umbrarum dominos rogat.

Stupet tergeminus novo
 Captus carmine janitor;
 Quæ sontes agitant metu,
 Ultrices scelerum deæ,
 Jam mœstæ lacrimis madent;
 Non Ixionium caput
 Velox præcipitat rota,
 Et longa site perditus
 Spernit flumina Tantalus;
 Vultur dum satur est modis,
 Non traxit Tityi jecur.
 Tandem, Vincimur, arbiter
 Umbrarum miserans ait;
 Donamus comitem viro,
 Emptam carmine conjugem.

Sed lex dona coerceat:
 Ne, dum tartara liquerit,
 Fas sit lumina flectere.
 Quis legem det amantibus?
 Major lex amor est sibi.
 Heu! noctis prope terminos
 Orpheus Eurydicen suam
 Vidit, perdidit, occidit.
 Vos hæc fabula respicit,
 Quicumque in superum diem
 Mentem ducere quæritis.
 Nam qui tartareum in specus
 Victus lumina flexerit,
 Quidquid præcipuum trahit,
 Perdit dum videt inferos.

ARTICULUS XXXIII

ELUCIDATIO METRI HUIUS DUODECIMI.

IN fine prosæ præcedentis fassa est Philosophia sese magnum aliquid Dei auxilio peregissee, utputa ostendisse quid sit vera et summa beatitudo, et in quo consistat. Nunc in hujus metri exordio beatificat eos qui pervenerunt ad eam, in hac vita, per spem et inchoationem ac meritum, seu in futura vita, per ejus realem adeptionem. Itaque ait:

Felix, qui potuit potentia effieaci, ad effectum perducta, *visere*, id est ferventer vel frequenter aut potius indesinenter videre, *fontem lucidum boni*, id est Deum, qui est superpurissimus et supersplendidissimus fons universorum bonorum: de quo in Genesi Jacob ait ad Esau, Suscipe benedictionem servi tui, quam dedit mihi Dominus tribuens omnia; et Psalmista, Apud te est fons vitæ. Hunc fontem debemus nunc contemplari per fidem illuminatam rationibus credendorum, atque per sapientiæ donum, excitante et impellente nos divino amore, sicut ait Apostolus:

A Nos autem revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur a claritate in claritatem. Juxta hunc sensum subjungitur: *Felix qui potuit solvere*, id est dissolvere, vincere et vitare, *vincula*, id est inordinatas et pravas affectiones, *terræ gravis*, id est terrenarum rerum et opum, agrorum, bladorum, vinearum, auri, gemmarum, et consimilium: hoc est, qui avaritiam prorsus fugavit. De quo gravi ac gravante peccato sæpissime dictum est.

B Consequenter ad horum confirmationem recitat Philosophia fabulosam historiam ex poetis acceptam, de planetu Orphei, qui ex immoderato uxoris amore incidit grave damnum intolerabilemque mœrorem. Primo ergo exponendum est metrum hoc juxta superficiem litteræ, deinde mystice: nam et propter mysticum intellectum Philosophia hanc fabulam introducit. Ait ergo:

Vates, id est citharædus Orpheus, vatum

II Cor. iii, 18.

Cf. p. 186
 A et s., 226
 B et s., 246
 B' et s., etc.

Gen. xxxiii, 11.

Ps. xxxv, 10.

sapientiae amulator, prout in primo fertur Timæi de vatibus Ægypti qui in Heliopoli Memphique fuerunt, *Thracicus*, id est regione Thraciæ oriundus, atque Apollinis filius, *gemens*, id est, cum gemitu deflens, *quondam funera*, id est obitum, *conjugis suæ*, nomine Eurydiceæ. Quæ vagando per prata, oppressa fuit et cognita ab Aristæo pastore : quo facto, ipsa fugiens calcavit serpentem, ejus veneno interiit, et ad inferos est deducta. Porro vir ejus graviter dolens, composuit de ea carmina, decantans illa suaviter in cithara pro sua recitatione : ejus melodiæ dulcedine sequebantur eum quærentem conjugem suam per silvas animata et inanimata. Hinc sequitur :

Postquam Orpheus coegerat (id est vi suæ modulationis fecerat) *currere post se silvas mobiles*, id est mobiles factas per suam symphoniam, *flebilibus modis*, id est mæstis concentibus, ita quod etiam ad compassionem movebantur : quemadmodum in Evangelio legitur, quod in domo Jairi archisynagogi, ejus filia erat defuncta, erant tibicines, id est lugubre carmen canentes. Diversæ etenim melodiæ diversas generant affectiones in audientium corde : quædam jucunditatem, quædam compassionem et luctum ; quædam audaciam, sicut in bellis : unde secundo Machabæorum libro legitur, quod Nicanor et sui eum tubis et canticis accesserunt ad bellum. Coegerat etiam *annes*, id est fluvios, quorum natura est currere, *stare*. Et *cerva*, ex sua natura ad formidinem prona, *junxit*, id est applicuit, *latus intrepidum*, id est latus suum sine metu, *leonibus severis*, id est crudelibus : quorum rugitu tanto pavore concutitur cerva quod figat gradum ; *nec lepus*, qui est animal valde formidolosum, quoniam juxta mensuram corporis sui habet cor magnum et frigidum, sicut leo parvum et calidum, *timuit canem visum jam placidum*, id est mitem, *cantu Orphei*, quemadmodum cerva vidit leonem carmine illo lenitum.

Quum fervor carnalis amoris, flagran-

tior, id est valde ardens, *ureret*, id est, valde inflammaret, *intima pectoris ipsius Orphei*, ejus amor erat quasi amor eros *, id est omnino prædominans, *nec moti isti cantandi, qui cuncta subegerant*, id est, devicerant omnia jam prædicta, immutando ea ad illa quæ erant eorum naturis contraria, *mulcerent*, id est, ad levitatem et consolationem converterent, *dominum*, id est ipsum Orpheum cantus illius auctorem ; *querens ipse Orpheus superos deos esse immites*, id est inclementes, *adiit domos infernas*, id est infernales, ut ab illis recuperaret suam uxorem.

Illic temperans, id est, moderate disponens, *carmina blanda*, id est dulcia, quæ ibi cantavit *chordis*, id est fidibus citharæ suæ, *sonantibus attractive, quidquid hauserat*, id est, nascendo acceperat, *fontibus* (id est doctriinis) *precipuis decem matris Calliopes*, ex qua Apollo generavit Orpheum, *deflet quod luctus impotens*, id est mæror seu planetus corpus debilitans, *dabat*, id est, suggessit, instigavit seu movit deflere ac dicere in plorando, et item *quod amor geminans* (id est duplicans) *luctum*, suggerebat deplangere : nempe quo amor est major, eo vehementior ex ipso oritur dolor, et ex dolore consequens planetus. Omnes autem animæ affectiones ex amore nascuntur, secundum Augustinum libro LXXXIII Quæstionum. Orpheus igitur deflet uxorem, *commovens*, id est, ad compatiendum et exaudiendum provocans, *Tænara*, id est deos infernales minus crudeles ; vel, « commovens », id est, eum grandi commotione doloris decantans, « Tænara », id est lamentabilia seu lugubria carmina jam prætaeta, qualia sunt et threni (id est lamentationes) Jeremiæ ; *et rogat dominos umbrarum*, id est deos infernalium tenebrarum seu animarum, *veniam pro uxore*, ut ei ignoscatur, et gratiam ut sibi reddatur, *dulci prece*, puta cum cantu suavique melodia.

Junitor inferni, videlicet Cerberus, *tergeminus*, id est tria canina capita habens, *stupet*, id est, valde miratur ex

* ἔρως

Matth. ix.
23.

II Mach.
xv. 25.

insolita melodia Orphei, *captus*, id est A victus, *novo carmine* illo, videlicet, ad misericordiam flexus, proponens reddere Orpheo conjugem. *Deæ* infernales *quæ agitant metu sontes*, id est, animas reas terrore concutiunt, utpote *ultrices scele- rum* animarum iniquarum, *mæstæ jam*, id est ad tristitiam compassionis motæ ex carmine, *madent lacrimis*, id est, copiose plorant.

Circa hæc commemorandum, quod juxta figmenta et fabulas poetarum, tres filii Saturni, utputa Jupiter, Neptunus, Pluto, B mundum sic inter se diviserunt, quod Jupiter habuit cœlum, Neptunus aquam, Pluto infernum. Atque ut singuli in regno fratrum aliquid potestatis viderentur habere, aliquid triplicis tenuerunt, ita quod Jupiter gerit trifidum fulmen, Neptunus tridentem, Pluto Cerberum, qui tria capita canina fertur habere : propter quod « ter-geminus », id est triplex genitus, appellatur.

Consequenter Philosophia prosequitur fabulam istam. Ordo et sensus verborum C est : *Rota velox non præcipitat*, id est, non circumagitat, *caput Ixionium*, id est Ixionis. Qui Ixion, secundum fabulas, in infernum est detrusus, quia Junonem uxorem Jovis sollicitavit ad stuprum secum : propter quod in inferno affixus est rotæ cum capite, ut simul cum ea jugiter circumvolvatur. *Et spernit flumina Tantalus*, id est gigas ille, *longa site perditus*, id est punitus et damnatus, quia deorum volens divinitatem probare, filium eis proposuit ad epulandum : propter quod D siti et fame tartarea est punitus. *Vultur quoque dum satur est*, id est satiatus cantilena Orphei, *non traxit*, neque corrosit, *Tityi jecur*. Tityus, juxta fabulas, fuit miles, qui vendito patrimonio suo, cum auro inde suscepto conatus est pervenire ad concubitum Latonæ matris Dianæ. Propter quod a Diana et fratre ejus Apolline sagittatus interiit ; et in inferno inter duos vultures est situs, a quibus jecur ejus corroditur, et laniatum ad pœnas assidue

renovatur : quia in jecore ponitur concupiscentiæ sedes, sicut in splene est sedes risus, et in felle sedes est iræ. Est igitur sensus, quod ex dulcedine cantus Orphei, horum tormenta ad horam cessabant.

Arbiter, id est judex, *umbrarum*, id est damnatarum animarum, *tandem miserans* dolori Orphei, *ait* ad deos infernales : *Vincimur* suavitate carminis hujus, et contra morem nostrum emollimur ; *donamus viro*, id est huic Orpheo, *conjugem suam emptam* (id est jam quasi « emptam », id est redemptam de manu nostra) *carmine* sui mariti, *comitem*, id est sociam itineris in redeundo. *Sed lex*, id est pactum seu conditio, *coerceat*, id est moderetur, *dona*, id est hanc largam donationem ; *ne fas* (id est licitum) *sit* Orpheo *flectere lumina*, id est oculos retrorsum convertere, *dum*, id est quousque, *liquerit*, id est reliquerit, *tartara*, id est, fines tartarorum exierit, quia si antea retrospexerit, uxorem denuo perdet : sicut et contigit. Propter quod subditur :

Quis legem det amantibus? id est, quis poterit legem seu jussionem coercitivam præfigere his qui vehementer se amant? Quasi dicat : Hoc difficile est, et vix fieri potest quod lex talis servetur : quia ut S. Bernardus libro de Amando Deum, ac alibi, Hugo quoque super Angelicam hierarchiam, testantur, fervens amor rationem non audit, nec communi lege restringitur, sed impetu suo fertur, nec valet quiescere quousque jungatur dilecto. Ideo additur : *Amor est sibi*, id est sibi ipsi seu ipsis amantibus, *lex major*, id est quasi præceptum potissimum, ita quod suæ obedit et acquiescit impulsioni. Hinc secundum Augustinum libro de Civitate, amores et inclinationes rerum sunt quasi pondera earundem. Ideo, sicut gravia suo pondere moventur deorsum, et tanto intensius atque celerius, quo majus est pondus eorum ; sic amantes suo ardore moventur in amatum. Hinc in Canticis inducitur : *Aquæ multæ non poterunt ex-* Cant. viii,
7, 6.
stinguere caritatem, neque flumina obru-

ent illam; lampades ejus, lampades ignis A
atque flammarum. *Heu! Orpheus vidit,* id est, retrospectit, inspexit, *perdidit* et
occidit, id est, damnationi restituit, *Eury-*
dicen suam, id est conjugem suam sic
dictam, ad quam præ nimio amore visum
suum retorsit, ipsa eum sequente, *prope*
terminos noctis, id est juxta et infra fines
infernæ: propter quod mox uxor relapsa
est in infernum, ejus damnatio est mors
æternalis miseriæ.

Consequenter tangit Philosophia, quod
fabulam istam induxit ac retulit propter B
mysticum sensum, quia ad litteram reci-
tatio ista ridiculosa irrationabilisque con-
sistit. Sensus est:

Hæc fabula respicit vos, id est, pertinet
ad vestram informationem atque salutem,
quoad spiritualem suam expositionem,
quicumque queritis, id est, intenditis ac
nitimini, *ducere*, id est erigere, *mentem*
vestram *in diem superum*, id est ad diem
æternitatis, sicut hortatur Apostolus: Quæ
Coloss. III, sursum sunt quærite, ubi Christus est in
1, 2. dextera Dei sedens; quæ sursum sunt
sapite, non quæ super terram. Quod fit
per contemplationem fervidumque amo-
rem summi boni ac diei æternitatis, de
Zach. XIV, qua loquitur Zacharias propheta: Erit dies
7. una, quæ nota est Domino, non dies neque
nox, hoc est, non dies neque nox tem-
porales, sed dies lucis æternæ, de qua
Ps. CIX, 3. dicitur in Psalmo: Tecum principium in
die virtutis tuæ in splendoribus Sancto-
rum. Hæc dies uno modo est ipsemet
Deus, quum in sermone asserat Augustinus
de Christo: Magnus dies angelorum, par-
vus in die hominum. De quo in Hymno
profert Ambrosius:

Christe, qui lux es et dies,
Noctis tenebras detegis.

Rursus, dies ista est lumen gloriæ ac bea-
tifica visio, contemplatio quoque secreta,
quieta ac clara, quæ est dies sine tumultu,
internum silentium, illuminatio Solis ju-
stitiæ. De hujusmodi die loquitur Deus per
Malach. IV, Malachiam: Orietur vobis timentibus no-

men meum Sol justitiæ, in die qua ego
facio. Hinc rursus in Ambrosiano hymno
cantatur:

Splendor paternæ gloriæ
De luce lucem proferens,
Lux lucis et fons luminis,
Diem dies illuminans.

Nam qui victus temptationibus et pec-
catis, *flexerit lumina*, id est oculos cordis,
in specus tartareum, id est antrum fo-
veamque gehennæ teterrimam, de qua le-
gitur in Isaia: Præparata est ab heri Is. XXX, 33.
Topheth (id est gehenna), a rege præpa-
rata, profunda et dilatata. Quæ gehenna
dicitur præparata a rege, de quo ait Apo-
stolus, Regi autem sæculorum immortalis, I Tim. I, 17.
invisibili, soli Deo, honor et gloria; atque
ab heri, id est ab exordio mundi: de quo
heri dicitur ad Hebræos, Christus Jesus he-
Hebr. XIII, ri et hodie, ipse et in sæcula. Simul vero
8. facta sunt, cælum empyreum, paradisi
terrestris, et infernus, secundum Augustini
expositionem. *Quidquid præcipuum trahit*,
C id est cuncta pretiosa gratiæ ac virtutum
charismata, quæ a Deo suscepit, et secum
per viam hujus trahit exilii, *perdit dum*
videt inferos: quia qui peccat mortaliter,
caritate et gratia gratum faciente donisque
Spiritus Sancti et præcedentibus meritis
suis privatur. Propter quod in Ecclesiaste
Salomon protestatur: Qui in uno pecca-
Eccle. IX, verit, multa bona perdet. Imo et sanctus
18. apostolus Jacobus in sua Canonica terri-
biliter loquitur: Quicumque totam legem
Jacob. II, impleverit, offendat autem in uno, factus
10. est omnium reus.

Porro ista non sunt intelligenda quasi
non debeamus quotidie intneri infernum
atque supplicia reprobatorum, quum iste
intuitus revocet maxime a peccatis, et
infernus ac ejus miseria unum sit de qua-
tuor novissimis, de quibus in Deuterono-
mio Moyses est locutus: Utinam saperent Deut. XXXII,
et intelligerent, ac novissima providerent. 29.
De quibus in Ecclesiastico legitur: Me-
Eccle. VII, morare novissima tua, et in æternum non
40. peccabis; et rursus: Memento novissimo-
Ibid. XXXIII, 6.

rum tuorum, et desine inimicari. Est igitur sensus, quod non debemus oculos vertere « in specus tartareum », id est intentionem et consensum convertere ad ea quæ disponunt, ducunt ac pertrahunt ad chaos ac speluncas desolatissimi Ache-

rontis; nec videre per approbationem « infernum », id est infernalia vitia, ut sunt obstinatio et desperatio. Et ut divinus Dionysius exprimit, diabolica mala sunt, phantasia proterva, amens furor, et irrationabilis concupiscentia. De Divin. nom. c. iv.

ARTICULUS XXXIV

ELUCIDATIO MYSTICA EJUSDEM METRI.

JUXTA spiritualem interpretationem, per Orpheum Apollinis filium, intelligitur quilibet Christianus sapiens, virtuosus, cœlesti generatione in Baptismate regeneratus, civis Sanctorum atque domesticus Dei. Hic duxit uxorem, propriam carnem, et concupiscentiam ei innatam, ei jugiter saltem habitualiter adhærentem : quam suscepit regendam virtuosisque actibus fecundandam. Quæ uxor quum per prata amœna vagatur, a diabolo constupratur : quia dum in sensibilibus delectatur, et per exteriora pulchra irrefrenate diffunditur, contrariatur legi mentis, et homini sapienti efficitur infidelis. Quæ rediens ad se, carnis suæ lapsum deplorat, eo quod a serpente, id est spiritu immunditiæ, venenata sit, et quantum ad suum demeritum in inferno locata, sicut et quilibet vitiosus, juxta illud Baruch : Quid est, Israel, quod in terra inimicorum es, coinquinatus cum mortuis, deputatus cum descendentibus in infernum?

Itaque homo intelligens, carmen suave componit, dulciter melodizat, hoc est, verba divinæ assumit Scripturæ, nunc de gloria Beatorum, nunc de suppliciis reproborum sermocinans : sicque carnem suam erigens de fovea vitiorum et dirigens in viam salutis, extrahit de inferno. Etenim portæ inferi, teste Hieronymo, sunt hæreses et peccata. Dii vero infernales, sunt hæresiarchæ aliorumque seductores.

Quibus sapiens dulciter canit, efficaciter prædicando, in tantum quod ei interdum in aliquo acquiescunt, decepti quoque ab illis, relevantur, ad veritatis semitas revertendo : sic quod leones, id est animosi et feroces, mitescunt ac humiles fiunt, canes quoque, id est iracundi et calidi nimis, patientes et temperati redduntur, ita quod innocentes, pii ac simplices cum illis pacifice conversantur, ut supra magis expositum est. Cf. p. 309 B et s.

Præterea, dum spiritualis homo tam sapienter ac dulciter evangelizat, quod homines bestiales et ad salutaria insensibiles ac spiritualiter mortui convertuntur per ipsum ; tunc bruta et inanimata sequuntur Orpheum : qui pertingit ad inferi portas, dum vitia tangit, expugnat ac demolitur. Verumtamen, quantumlibet alios consoletur ac instruat, se ipsum plene consolari non valet : quia et ipse infirmitate circumdatus, septies cadit in die ; neque a fomite et concupiscentia se expurgare potest perfecte, sicut fatebatur Apostolus, Video (inquiens) aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ. Hebr. v, 2. Prov. xxiv, 16. Rom. vii, 23.

Deinceps homo iste suam recipit conjugem, id est carnem, hoc pacto, ut quamdiu est infra terminos tartari, non respiciat eam, id est, ejus concupiscentiis nequaquam consentiat. Terminus autem tartari, est mundus iste inferior, sublunaris et ele-

Ephes. ii, 9.

Baruch iii, 0, 11.

mentaris : in quo vitia regnant, abundat A iniquitas, atque aeris volitant potestates, innumerabiles spiritus prorsus maligni. Ideo, quamdiu sumus in saeculo isto, oportet nos stare super custodiam nostram, carnemque nostram crucifigere cum vitiis et concupiscentiis suis, quia ut ait Apostolus, si secundum carnem vixerimus, moriemur: quoniam sic vivendo, morimur quotidie morte culpæ, deinde

morituri morte infernalis miseris, de qua in Apocalypsi habetur : Pars iniquorum erit in stagno ardenti igne et sulfure, quod est mors secunda. Porro qui carnem suam carnaliter amat et inspicit, eam amittit, quoniam in servitntem cadit diaboli, ruitura tandem in profundum inferni. Oportet ergo omnem nostrum amorem, discretionis lumine gubernari, et appetitivas vires, rationis rectæ iudicio dirigi.

Habac. ii, l.

Galat. v, 24.

Rom. viii, 13.

Apoc. xxi,

8.

ENARRATIONES IN LIBRUM IV
DE
CONSOLATIONE PHILOSOPHIÆ

ENARRATIONES IN LIBRUM IV

DE

CONSOLATIONE PHILOSOPHIÆ

PROSA PRIMA

HÆC quum Philosophia, dignitate vultus et oris gravitate servata, leniter suaviterque cecinisset; tum ego nondum penitus insiti mœroris oblitus, intentionem dicere adhuc aliquid parantis abrui, et, O (inquam) veri prævia luminis, quæ usque adhuc tua fudit oratio, tum sui speculatione, divina, tum tuis rationibus, invicta patuerunt; eaque mihi, etsi ob injuriæ dolorem nuper oblita, non tamen antehac prorsus ignorata, dixisti. Sed ea ipsa est vel maxima nostri causa mœroris, quod quum rerum bonus rector existat, vel esse omnino mala possint, vel impunita prætereant. Quod solum quanta dignum sit admiratione, profecto consideras. At huic aliud majus adjungitur. Nam imperante florenteque nequitia, virtus non solum præmiis caret, verum etiam sceleratorum pedibus subjecta calcatur, et in locum facinorum, supplicia luit: quæ fieri in regno scientis omnia, potentis omnia, sed bona tantummodo volentis Dei, nemo satis potest nec admirari, nec conqueri.

— Tum illa: Et esset (inquit) infiniti stuporis, omnibusque horribilius monstris, si (uti tu existimas) in tanti veluti patrisfamilias dispositissima domo, vilia vasa colerentur, pretiosa sordescerent; sed non ita est. Nam si ea quæ paulo ante conclusa sunt, inconvulsa servantur, ipso (de cujus nunc regno loquimur) auctore, cognosces: semper quidem potentes bonos esse, malos vero abjectos semper atque imbecilles; nec sine pœna unquam esse vitia, nec sine præmio virtutes; bonis felicia, malis semper infortunata contingere; multaque id genus, quæ sopitis querelis, firma te soliditate corroborarent. Et quoniam veræ formam beatitudinis, me dudum monstrante, vidisti, quo etiam sita sit agnovisti; decursis omnibus quæ præmittere necessarium puto, viam tibi quæ te domum revehat, ostendam. Pennas etiam tuæ menti, quibus se in altum tollere possit, affigam, ut perturbatione depulsa, sospes in patriam, meo ductu, mea semita, meis etiam vehiculis revertaris.

ARTICULUS PRIMUS

ELUCIDATIO PROSÆ HUIUS PRIMÆ.

QUEMADMODUM dictum est jam frequenter, tota voluminis hujus materia est consolatio ipsius Boetii: consolatio, inquam, activa, qua eum consolatur ac docet Philosophia: consolatio quoque passiva, quam Boetius a Philosophia recipit ac sortitur. Et ipse liber *διάλογος* est, hoc est dialogus inter Philosophiam atque Boetium, vel potius quasi dialogus, quoniam idem vir est, qui in persona Philosophiæ active consolatur ac instruit, et in persona afflicti ac desolati consolationem informationemque suscipit.

Denique in primo libro Philosophia causas doloris Boetii diligenter scrutata est; in secundo autem adhibuit ei ut ægro faciliora remedia; in tertio autem efficaciora et magis sublimia, disputando et declarando in quibus beatitudo videatur multis consistere, quum ita non sit, et item in quo vere sit: imo et quid sit, ac qualiter pertingatur ad ipsam. Nunc in hoc quarto libro removet a mente Boetii quidquid in ea adhuc residet de sua pristina indispositione, inquietudine, dubitate et involutione, ostendendo totum universum, præsertim genus humanum, a creatore suo Deo omnipotente, justo, sancto ac supersapientissimo ordinate et optime gubernari, nec quidquam finaliter inordinatum relinqui, nec tamen a providentia Dei necessitatem actibus humanis inferri. Et hæc est materia hujus libri quarti, et etiam quinti sequentis: in quibus Boetius in persona hominis nondum satis illuminati, dubia sua, admirationes et involutiones proponit, ad quas Philosophia sapienter respondet, imo ipse idem Boetius in persona hominis sapientis ac virtuosissimi.

A Præterea, sicut ignis, facto incendio, sub cineribus et favilla situs ac latens, sæpius evaporat; sic dolor et admiratio in corde hominis boni aliquoties renovantur, erumpunt, querimoniamque instaurant: sic et Boetius in hoc quarto libro, sicut et ante, fatetur se admirari, et quasi conqueritur, quod in hoc mundo inferiori, qui a sapienti ac bono Domino gubernatur, fiunt tot mala, justitia suppeditatur, impietas prævalet, ac pessimi principantur, ita quod Deus altissimus rapacissimis lupis et impudentissimis canibus oves suas videtur committere, pro quarum salute ipsemet incarnari, et in mundo hoc conversari, ac postremo mori dignatus est. Hoc ergo in hac prosa proponit Boetius, dicens:

Hæc quum Philosophia cecinisset, hoc est, dum Philosophia instar canentis ac modulantis hæc protulisset, leniter, id est mansuete, non turbulenter et clamose, et suaviter, id est facunde, juxta illud Ecclesiastici: Lingua eucharis in bono homine abundabit; dignitate (id est venerabili apparatu) vultus, et gravitate oris, id est maturitate locutionis, servata. Apparet namque Philosophia in forma venerandæ ac sapientis matronæ, quam decet in omnibus esse morigeram, non moribus levem sensuve mobilem, sed intus ac foris maturam, ut verificetur de ea illud libri primi Regum: Vultus ejus non sunt amplius in diversa mutati. Hinc hortatur Apostolus: Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo vos oporteat unicuique respondere.

D *Tum ego, id est tunc ego, nondum penitus insiti mœroris oblitus, id est, necdum in toto inmemor tristitiæ mihi adversæ, et profundatæ in corde meo*

Eccli. vi.

5.

I Reg. i, 18.

Coloss. iv.

6.

quemadmodum in terra absconditur semen, *abrupi*, id est intercepi, *intentionem*, id est propositum, Philosophiæ *parantis*, id est disponentis, *dicere adhuc aliquid* de ista materia : quod non feci ex loquacitate (juxta illud in Job, Conceptum sermonem tenere quis poterit?), sed desiderio veritatis. Etenim, quamvis implendum sit illud Jacobi, Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum ; tamen, sicut non debemus esse veloces ad audiendum quæcumque verba, utputa verba detractoria, vana, jocosa, in risum moventia, discordiæ seminativa (juxta illud in Ecclesiastico scriptum, Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam), sic interdum aliqua verba ex rationabili causa sunt sine notabili mora dicenda.

Et, O (inquam) veri prævia luminis, id est, ego Boetius dico, « O », tu Philosophia, « prævia », id est prænuntia atque dispositrix, « luminis veri », id est theologicæ veritatis, cujus comparatione lumen naturale ac philosophica veritas in claritate deficiunt. Disponit autem philosophia ad theologiam, sicut ancilla ad dominam. Est quoque prævia veri luminis, de quo Joannes asserit : Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Et in prima sua S. Joannes ait Canonica : Tenebræ recesserunt, et verum lumen jam lucet. Ad cujus increati luminis cognitionem multum confert philosophia, dicente Apostolo : Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur. Atque ut asserit Augustinus, Cognitio naturalium proprietatum reserat abdita Scripturarum : ut quod Christus in Scripturis vocatur leo, petra, vitis, agnus, stella matutina, et consimilia. *Quæ usque adhuc tua fudit oratio*, id est, verba consolatoria et documenta salubria, « quæ oratio tua », id est sermo tuus interior, « fudit », id est, prompte expressit, usque nunc, *tum sui speculatione divina, tum tuis rationibus, invicta patuerunt*, id est, esse innotuerunt « in-

vieta », id est firma et insolubilia. tam ex contemplatione divinorum, quæ reluctet, fragrat ac continetur in eis, consonatque Scripturis, quam ex « rationibus » (id est probationibus) « tuis » ; *caque etsi ob injuriæ dolorem nuper oblita*, id est, quamvis illa nuper fui oblitus, ita quod ea actualiter non attendi ex dolore atque tristitia cordis mei, quos concepi ex injuriis mihi illatis, *non tamen antehac prorsus ignorata, dixisti mihi* : id est, quæ protulisti hucusque, non fuerunt prorsus incognita, quoniam antea etiam actualiter ea cognovi, et usque in præsens fuit in me habitualis eorum notitia.

Sed ea ipsa est vel maxima nostri causa mæroris, id est, hæc « ipsa » res quæ sequitur, « est » utique « maxima causa nostri mæroris », *quod quum rerum bonus rector existat*, id est, « quod quum rector » universorum, videlicet Deus, sit naturaliter et interminabiliter « bonus », *vel esse omnino mala possint*, id est, quomodo « mala » culpæ « possint » accidere. *quum ad rectorem pertineat mala excludere, aut ne contingant, per anticipationem pro posse cavere (sicque ea evenire, videtur Dei omnipotentia derogare), vel impunita prætereant* : quod videtur divinæ justitiæ repugnare. Utrumque quoque videtur contrariari infinitæ sapientiæ Dei, quia ad sapientem ac providum pertinet provisorem ita præconsiderare mala futura, quod eorum eventui ponatur obstaculum. *Quod solum quanta sit dignum admiratione, profecto consideras*, id est, certe attendis. Verum, ut mox patebit, in his et sequentibus quæstionibus Boetius in persona imperfecti hominis loquens, falsa aliqua præsupponit.

At huic aliud majus adjungitur, id est, præfatæ dubitationi adjungitur dubitatio alia major et gravior. *Nam regnante * flo- * imperante renteque nequitia*, id est, impiis regnantibus ac prosperitate pollentibus, *virtus non solum præmiis caret, verum etiam sceleratorum pedibus subjecta calcatur*, id est, opera virtuosa et ipsi justii a scele-

Job iv, 2.

Jacob. i, 19.

Eccli. xxxiii, 28.

Joann. i, 9.

I Joann. ii, 8.

Rom. i, 20.

Apoc. v, 5; I Cor. x, 4; Joann. xv, 1, 5; i, 29, 36; Apoc. xii, 16.

ratis hominibus male tractantur, injuriis afficiuntur, ac mala pro bonis recipiunt. Ideo subditur : *et in locum facinorum, supplicia luit*, id est, ipsa virtus « luit » et tolerat pœnas « in locum facinorum », id est, ac si virtus facinus esset : sieque criminis instar, hoc est ad similitudinem vitii, cruciatur. Vel, « in loco facinorum », id est, ubi facinora solent puniri, atque in loco injustorum judiciorum et accusationum ac protestationum falsarum. *Quæ fieri in regno Dei scientis omnia, potentis omnia*, id est in regno summi Dei, qui B universa intuetur ac potest, *sed bona tantummodo volentis*, id est, qui non vult per approbationem et effective nisi bona, *nemo satis potest nec admirari, nec conqueri*. Hoc aliquo modo verificatur, si intelligatur de querela pietatis, non impatientiæ : quia revera judicia Dei sunt valde incomprehensibilia, et miranda admiratione reverentiæ, non inquisitionis. Porro querela pietatis vocatur, quæ ex virtute procedit : sicut interdum conqueritur unus de alio, quod nimis honorat eum. Attamen C quid veritatis contineatur in his, protinus elucescet.

Verumtamen omnia ista jam ante frequenter inducta sunt atque exposita cum allegatione multiplici Scripturæ canonicæ. Nam et sancti Prophetæ juxta præactum nunc modum interdum locuti sunt, ut quum dicit Habacuc : Mundi sunt oculi tui, Domine, ne videas malum, et respicere ad iniquitatem non poteris : quare non respicis super inique agentes, et taces devorante impio justiorem se? Jeremias D quoque : Justus quidem tu es, Domine, si disputem tecum ; verumtamen justa loquar ad te : Quare via impiorum prosperratur, et bene est omnibus qui prævaricantur et inique agunt? Sic et in Isaia fertur : Justus perit, et non est qui recogitet ; et viri misericordiæ colliguntur, quia non est qui intelligat. Ista et multa similia allegata sunt sæpe.

Consequenter ponitur Philosophiæ responsio emendantis verba præhabita.

Tum illa : Et esset (inquit) infiniti stuporis : id est, Philosophia respondit, Id quod dicis, esset res infinito (hoc est multo et valde magno) stupore seu admiratione condigna, *omnibusque horribilius monstris*, id est monstruosis effectibus. Monstrum quippe vocatur effectus suæ inconveniens speciei. Interdum vero vocatur effectus præclarus monstrazione prædignus : et ita miracula Moysis in Ægypto, monstra vocantur. *Si (uti tu existimas) in tanti veluti patrisfamilias dispositissima domo*, id est, in toto hoc universo, aut in omni genere humano, seu in universali Ecclesia, quæ est dispositissima (id est ordinatissima) domus « patrisfamilias tanti », id est Patris summi, cujus familia sunt rationales creaturæ, præsertim fideles. De qua domo Baruch ait propheta : O Israel, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus ! Videtur autem Philosophia per domum Dei intelligere Ecclesiam, seu humani generis universitatem : de qua ad Timotheum scribit Apostolus, Scias quomodo oporteat te conversari in domo Dei, quæ est Ecclesia Dei vivi. Quæ Ecclesia militans, instar Ecclesiæ triumphantis pulcherrime est disposita. Propter quod in Apocalypsi inducitur : Vidi Jerusalem novam descendentem de cælo, a Deo paratam, tanquam sponsam ornatam viro suo. De ejus dispositione in gradibus, statibus, officiis, in epistola ad Corinthios tractat Apostolus. Nihilominus in Ecclesia militanti sunt variæ inordinationes, transgressiones, abusiones : sed quæ inordinata sunt uno respectu et modo, alio modo atque respectu sunt ordinata ; rursus, quæ sunt inordinata per culpam, ordinat Deus per pœnam. *Vilia vasa colerentur, pretiosa sordescerent*, id est, si « vasa vilia colerentur », id est, honorarentur ac appretiarentur, et vasa « pretiosa sordescerent », id est vilipenderentur.

His objici posset, quod cernimus impiissimos præsidentes honorari, honorandosque esse, quemadmodum beatissimus prin-

Rom. xi, 33.

Cf. p. 103
B' et s., 106
D et s., 123
D. 135 A.

Habac. i.
13.

Jer. xii, 1.

Is. lvii, 1.

Sap. xix, 8.

Baruch iii,
24.

1 Tim iii,
15.

Apoc. xxi,
2.

1 Cor. vii,
xii.

I Petr. II, 18. eeps Apostolorum præcepit : Servi, subditi estote dominis, non solum bonis et modestis, sed etiam dyscolis. Et respondendum, quod idem homo respectu diversorum, est vas pretiosum et vile : pretiosum quantum ad ea quæ habet a Deo, præsertim in gratuitis ; vile quantum ad ea quæ habet a se ipso, quæ sunt sua peccata : quæ sola faciunt hominem Deo displicentem, quemadmodum per Jeremiam dicitur animæ peccatrici, Quam vilis facta es nimis, iterans vias tuas ! Vasa igitur vilia, puta iniqui, in quantum hujusmodi, non sunt honoranda nec appetianda. Propter quod de homine injusto fertur in Psalmo : Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus. Juxta quem sensum Aristoteles quoque ait in Ethicis, quod magnanimus est aspernativus. In quantum vero sunt pretiosa, videlicet ad Dei imaginem condita, ad æternam beatitudinem ordinata, sanguine Christi redempta, aut in officii constituta, atque vicarii Dei, sunt honoranda. Insuper vasa pretiosa, secundum quod talia, sunt in veneratione habenda, non in quantum sunt vilia.

Sed non ita est. Nam si ea quæ paulo ante conclusa sunt, inconvulsa (id est inviolata) *servantur, ipso (de cujus nunc regno loquimur) auctore, cognosces : semper quidem potentes bonos esse, id est, ipsos virtuosos « semper esse potentes » : quoniam prævalent vitiis et invisibilibus hostibus suæ salutis, dominantur quoque animo suo et motibus passionum ; et ita sunt patientes, ac vere potentes, juxta quod Salomon protestatur, Melior est patientis viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium. Ista infra probantur in pluribus prosis. Malos vero abjectos semper atque imbecilles, id est, cognosces quod vitiosi semper abjecti sunt et imbecilles, id est, contemptibiles coram Deo, spiritualiterque infirmi, quia ab adversariis suæ salutis, ab acie vitiorum ac dæmonum, a carne ac propriis passionibus superantur. (Clarum est tamen, quod corporali fortitudine, sæculari potentia,*

A temporali honore frequenter præfulgent iniqui, ut patet de principibus impiis ac tyrannis, qui et multoties prævalent Christianis in præliis.) Hinc in libro Proverbiorum Salomon loquitur : Qui vanus et excors est, patebit contemptui ; et iterum : Vir sapiens, fortis est ; et vir doctus, robustus et validus. De impio autem in libro Sapientiæ legitur : Luto vilior vita ejus, quia a Deo recessit cor ejus.

Nec sine pœna unquam esse vitia, quoniam nullum malum Deus relinquit impunited. Ideo scriptum est : Deus inultum abire non patitur. Denique, qui peccat, peccando lædit se ipsum (sicut in libro Sapientiæ scriptum est, Homo per malitiam occidit animam suam), et inimicum Dei se ipsum constituit. Ideo scriptum est in Jeremia : Scito et vide, quoniam malum et amarum est te reliquisse Dominum Deum tuum, et non esse timorem ejus apud te. Hæ pœnæ peccati tanto sunt graviores, quanto nunc minus a peccantibus sentiuntur. Qui (ut ait Scriptura) lætantur quum malefecerint, et exsultant in rebus pessimis. Nec sine præmio esse virtutes, id est, hoc cognosces, quod actus virtuosi debitis præmiis non privantur. Ideo asserit Augustinus : Deus nullum bonum dimittit irremuneratum ; præsertim quum Deus pronior sit ad remunerandum bona, quam ad puniendum peccata. Virtutes etiam in hac vita multiplex præmium sortiuntur, quoniam faciunt mentem tranquillam et bonæ conscientiæ esse, imo et Creatoris sui amicam, sponsam ac filiam. Ideo dixit Psalmista : In custodiendis illis retributio multa.

Cognosces insuper bonis felicia, malis semper infortunata contingere, id est, quod virtuosus semper eveniunt prospera, vitiosus vero semper adversa. Istud videtur auctoritatibus multis, imo et experienciis atque præhabitis, esse contrarium, quum electi et boni adversitatibus modo exerceantur et expurgentur, quemadmodum scriptum est in Psalmo : Multæ tribulationes justorum. Nihilominus vera sunt verba

*Prov. XII, 8.**Ibid. XXIV, 5.**Sap. XV, 10; Eccli. X, 15.**Job XXIV, 12.**Sap. XVI, 14.**Jer. II, 19.**Prov. II, 14.**Ps. XXIII, 12.**Ps. XXXIII, 20.*

ista ad pium intellectum : ita quod « bonis » contingunt « felicia », id est, ea quæ animabus eorum sunt salubria : « malis » vero « infortunata », hoc est nociva et adversa salutis ipsorum : prout istud infra diffusius exponetur.

Multaque id genus, id est, cognoscet multa secundum hoc genus, videlicet multa his consimilia vera. Dicuntque aliqui, quod « id genus » sit dictio una indeclinabilis. *Que sopitis querelis, firma te soliditate corroborent* : id est, « quæ » vera confirmant « te » et confirmabunt « soliditate firma », id est constanti ac stabili veritatis notitia. « querelis », id est querimoniis tuis præactis de his quæ videntur derogare providentiæ Dei in regimine universi, « sopitis », id est extinctis et ablatis per veritatis notitiam, ex qua cognoscet quod tales querelæ ex ignorantia veniunt veritatis.

Consequenter Philosophia consolatur Boetium, promittendo ei beneficia ampliora.

Et quoniam veræ formam beatitudinis me dudum monstrare vidisti, id est, quia jam ante conspexisti et intellexisti « me » Philosophiam demonstrare « formam », id est essentiam, « veræ beatitudinis », *quo etiam sita sit agnovisti*, id est, didicisti a me in « quo » objecto « sita » (id est constituta) « sit », puta in Deo ; *decursis omnibus quæ præmittere necessarium puto, viam tibi quæ te domum revehat, ostendam* : hoc est, « ostendam », id est declarabo, « tibi viam quæ te revehat », id est reportet, « domum », id est ad beatitudinis mansionem, « omnibus decursis », id est jam præmissis et determinatis, « quæ puto necessarium præmittere » ad intelligendum quæ restant.

Pennas etiam tuæ menti, quibus se in altum tollere possit, affigam : hoc est, « affigam », id est apponam, « tuæ menti pennas », id est notitiam et amorem, orationem et devotionem, « quibus », id est per quas, « possit se tollere », id est elevare, « in altum », id est usque ad summum objectum fontemque totius beatitudinis.

Quas pennas Deus largitur auctoritative ac principaliter, philosophia, præsertim theologia, dispositive ac ministerialiter. De quibus etiam pennis in Isaia scriptum est : Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas ut aquilæ, volabunt, et non deficient. De ita pennatis denno loquitur sacratissimus Isaia : Qui sunt isti qui ut nubes volant, et quasi columbæ ad fenestras suas ? De quibus itidem allegorice exponitur quod in Ezechiele de pennatis animalibus legitur.

Ut reveharis*, id est reducaris, *sospes*, id est sanus in anima a læsionibus vitiorum, sicut orat vir bonus : Sana me, Domine, et sanabor. Quod et oravit Apostolus : Deus (inquiens) pacis sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus vester et anima in adventu Christi servetur. Hanc sospitatem omnipotens Deus eis largitur, qui efficaciter pœnitendo, sibi reconciliantur, quemadmodum per Osee pollicetur : Sanabo contritiones eorum, diligam eos spontanee, quia aversus est furor meus ab eis. *In patriam*, id est electorum perpetuam inthronizationem, in paradysum cœlestem, ad societatem spirituum supernorum. Unde dixit Salvator : In domo Patris mei mansiones multæ sunt. Plato etiam in Timæo inducit patrem spirituum præcipientem diis deorum ut sœnus corporibus accommodatum (id est animas rationales a corporibus redeuntes et sufficienter purgatas, quibus Divinitatis consortium est et appellationis paritas) recipiant ad se.

Meo ductu, id est mea directione, *mea semita*, id est imitatione virtutum conversationis meæ : juxta illud Proverbiorum, Viam sapientiæ monstrabo tibi, ducam te per semitas æquitatis, et currens non habebis offendiculum. Hæc est via luciformis, exercitatio quotidiani profectus, incrementum gratiæ ac virtutum. De qua rursus in Proverbiis Salomon fassus est, Justorum semita quasi lux splendens, procedit et creseit usque ad perfectum diem, hoc est usque ad diem æternitatis : in quo Christus Filius Dei a Patre profluxit,

Is. xl, 31.

Ibid. lx, 8.

Ezech. i, x.

* revertaris

Jer. xvii, 14.

1 Thess. v, 23.

Osee xiv, 5.

Joann. xiv, 2.

Prov. iv, 11, 12.

Ibid. 18.

Mich. v. 2. juxta illud Michææ, Egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis. *Meis etiam vehiculis*, id est ceteris meis auxiliis in admonendo, roborando, atque in omnibus adsistendo.

Et hoc, *perturbatione depulsa*, id est inquietudine admirationum et passionum tuarum extirpata a mente tua. Quod perfecte non fit nisi completo vitæ hujus curriculo. Nempe, ut in Phædone asserit Plato, Quamdiu corpus hoc gerimus et conglutinata fuerit anima huic malo, nun-

quam sufficienter ac plene adipiscemur quod exoptamus : decies namque millena vacationum (id est contemplationum et spiritualium exercitiorum) impedimenta nobis inde proveniunt propter corporis necessitatem.

Postremo, quoniam triplici via ad beatitudinem pervenimus, videlicet, via purgativa, via illuminativa, et via perfectiva ; potest per ductum via purgativa intelligi, per semitam via illuminativa, per vehicula via perfectiva seu unitiva.

METRUM PRIMUM

Sunt etenim pennæ volucres mihi,
 Quæ celsa conscendant poli.
 Quas sibi quum velox mens induit,
 Terras perosa despicit,
 Aeris immensi superat globum,
 Nubesque post tergum videt,
 Quique agili motu calet ætheris,
 Transcendit ignis verticem :
 Donec in astriferas surgat domos,
 Phæboque conjungat vias,
 Aut comitetur iter gelidi senis,
 Miles corusci sideris,
 Vel quocumque micans nox pingitur,
 Recurrat astri circulum ;
 Atque ubi jam exhausti fuerit satis,

Polum relinquat extimum,
 Dorsaque velocis premat ætheris,
 Compos verendi luminis.
 Hic regum sceptrum Dominus tenet,
 Orbisque habenas temperat,
 Et volucrem currum stabilis regit,
 Rerum coruscus arbiter.
 Huc te si reducem referat via
 Quam nunc requiris immemor :
 Hæc, dices, memini, patria est mihi ;
 Hinc ortus, hic sistam gradum.
 Quod si terrarum placeat tibi
 Noctem relictam visere,
 Quos miseri torvos populi timent,
 Cernes tyrannos exsules.

ARTICULUS II

ELUCIDATIO METRI HUIUS PRIMI.

IN hoc metro Philosophia ostendit se potentem efficere quod in fine prosæ præcedentis perhibuit se facturam. Dixerat quippe se affixuram pennas Boetio, quibus subvolaret in patriam Beatorum : ideo hic

B latetur se hujusmodi pennas habere, et earundem pennarum multiplices declarat effectus. Itaque ait :

Etenim pennæ volucres, id est subtiles ac celeres, *sunt mihi*, id est, insunt men-

ti meæ. *quæ conscendant celsa poli*, id est alta polorum orbiumque cœlorum. Imo et transcendunt cuncta creata, non localiter se movendo, sed digniora intelligendo, atque ex creatis et imperfectis ac finitis, ad summi et increati ac incremscriptibilis entis notitiam pertingendo, quemadmodum ex effectibus causa cognoscitur, juxta illud : A magnitudine speciei et creaturæ, poterit creator horum cognoscibiliter videri. Istæ pennæ sunt intellectus et ratio, seu habitus primorum principiorum, potius tamen sapientia et scientia, documenta et libri præstantiorum philosophorum.

Quas pennas quum mens velox, id est ingeniosa et studiosa, *induit sibi*, id est, assumit et se eis perornat, *perosa*, id est ipsa mens odio plena, loquendo de odio bono ac ordinato, juxta illud in Psalmo, Perfecto odio oderam illos, *despicit terras*, id est terrena, præsertim carnalia et immunda : quæ in quantum sunt vitiosa et a summo bono impeditiva, sunt odienda et fugienda ; non in quantum sunt creaturæ Dei, quum dicat Apostolus : Omnis creatura Dei bona est. Sic quoque Salvator in Evangelio dixit : Si quis venit ad me, et non odit patrem suum et matrem, non potest meus esse discipulus. Rursus, debemus terras despiciere, id est vilipendere, respectu cœlestium spiritualiumque bonorum, potissime respectu summi et incomparabilis boni, nec terrenas opes diligere, nisi in quantum utiles aut necessariae sunt ad sustentaculum vitæ et ad spiritualia bona. Unde et Plato loquitur in Phædone : Pecunias sane compellimur possidere propter corpus, servi facti curæ hujus.

Et *superat*, id est, contemplando transcendit, *globum aeris immensi*, id est ipsum elementum aeris, instar globi sphaericum seu rotundum, et immensum, id est valde magnum et difficulter mensurabile ; *videtque nubes post tergum*, id est, intelligit nubes et ceteras impressiones meteorologicas, esse longe inferiores se et sua consideratione seu rerum quas speculatur,

quum impressiones illæ generentur in aere ; et *transcendit etiam verticem ignis*, id est superiorem partem ignis elementaris, *qui calet*, id est, calidus est, *agili motu ætheris*, id est ex velocissimo motu corporis cœlestis ipso superioris : ejus motu amplius incalescit, quum tamen etiam ex propria natura sit calidus.

Donec surgat, id est, quousque ascendat per considerationem, *in domos astriferas*, id est ad speculationem et mansionem astrorum, *conjungatque Phœbo*, id est soli ceterisque planetis, *vias*, id est considerationum suarum processus et suorum iter profectuum, transeundo a cognitione elementorum et generabilium ac corruptibilium rerum, ad investigationem et intuitionem cœlestium orbium : in quibus non est malum naturæ, id est alteratio corruptiva, secundum Avicennam et Algazelem ; aut *comitetur*, id est, assequatur et attingat ac noscat, *iter*, id est motum, *senis gelidi*, id est Saturni : qui dicitur gelidus, quoniam est frigefactivæ naturæ ; et senex, quoniam instar antiqui est tardus in motu propriæ sphaeræ (in qua præ ceteris planetis tardius complet cursum suum, puta in annis triginta), et rursus, quia secundum fabulas vocatur pater aliorum planetarum. Hæc agit mens *miles luminis * corusci*, id est, contemplationi philosophicæ militans cum splendido lumine sibi a Creatore impresso : de quo in Psalmo dicitur, Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. Potest etiam lumen splendidum nuncupari ipsa scientia habitualis. Quidam per lumen coruscum accipiunt Jovem, qui ponitur sub Saturno, et candidus est : cum quo mens est quasi « miles », quia Jupiter fertur fidei et religioni præesse, sub quibus mens militat Deo.

Vel donec comitetur ipsa mens, id est, considerando sequatur, *quocumque*, id est ubicumque, *nox micans*, id est, lumine ac scintillatione stellarum aliquid rutilans, *pingitur*, id est, ornatur luminibus illis : sicque mens *recurrat*, id est, considerando transeurrat, *circulum astri*, id est

Sap. xiii, 5.

Ps. cxxxviii, 22.

1 Tim. iv, 5.

Luc. xiv, 26.

* sideris

Ps. iv, 7.

zodiacum, sub quo septem planetæ moventur, vel cœlum stellatum, quod sphæra octava vocatur. *Atqui**, id est pro certo, *ubi jam menti fuerit satis exhausti*, id est, sufficienter se occupaverit circa cœlum stellatum, visu seu consideratione exhaustum et quasi absumptum, *relinquat polum extimum*, id est cœlum extremum a philosophis cognitum, scilicet nonam sphæram seu primum mobile, *prematque*, id est, sub se habeat, *dorsa*, id est gibbositatem, seu superficiem supremam convexam, *ætheris* (id est cœli) *velocis*, id est mobilis primi, quod est velocissimi motus, sicut et maximæ quantitatis, inter mobiles orbis.

Hæc universa mens relinquit transvolando ad Creatoris notitiam. Ideo subditur: *compos verendi luminis*, id est ipsa mens facta « compos » seu potens ad contemplandum lumen divinum et increatum, super omnia reverendum, imo incomparabiliter honorandum : quod solum est adorandum.

Hic tangitur majestas ac operatio summi boni, in quo quies ac finis est mentis contemplativæ alatæ. *Hic*, id est in hoc cœlo supremo, imo super illud, in cœlo empyreo, *Dominus* creator eunctorum, *tenet sceptrum* (id est auctoritatem) *regum*, utputa supremam auctoritatem regalem, tanquam Rex regum et Dominus universorum propria et independenti potestate, juxta illud Psalmi, Qui dominatur in virtute sua in æternum; *temperatque*, id est, disponit ac moderatur, *habenas*, id est gubernacula et connexiones, *orbis*, id est mundi totius, sicut hoc supra frequenter expositum est; *et ipse rerum arbiter coruscus*, id est judex splendidus omni sapientia et virtute, *stabilis*, id est prorsus incommutabilis, *regit currum volucrem*, id est motum celerem cœli ac variabilem mundi statum : juxta quod dictum est supra, Omnia certo fine gubernas; itemque, *Stabilisque manens, das cuncta moveri*.

Si via referat, id est, conversatio bona

reducat, *huc*, id est ad thronum contemplationemque summi boni, *te reducem*, id est rationis directione redeuntem, *quam viam nunc requiris*, id est, ingredi et apprehendere cupis, *immemor*, id est ad tempus oblitus tuæ salutis; *dices* :

Memini, id est, memor jam sum, *hæc*, id est mansio ista siderea ac superna, *est mihi patria*, id est habitatio salutaris, finalis, æterna. *Hinc ortus*, id est, origo mea hinc fluxit, quia a Rege ac Domino patriæ hujus creatus sum et sortitus quidquid boni in me est : juxta illud secundo Machabæorum, E cœlo ista possideo. Apud Joannem quoque dicitur : Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit ei de cœlo. Hinc teste Philosopho, Intellectus est ab extra : quod Plato in Timæo et Phædone clarius exprimens, fatetur animam rationalem esse fœnus corpori accommodatum a patre spirituum. *Hic sistam gradum*, id est, hic de cetero permanebo ac requiescam, nec ultra ad corruptibilis vitæ ærumnas redibo. Nam et Porphyrius, quamvis Platonius, tamen in hoc quod Plato asseruit animas ad mansiones stellarum reductas, post tempora longa denuo ad corpora affici et reverti, a Platone dissensit. Hinc in ultimo libro de Civitate Dei loquitur Augustinus : Si Plato atque Porphyrius sibi invicem communicassent id quod verum dixerunt, et superessent, ambo fierent christiani. Plato etenim dixit, animam non posse perpetuo sine corpore remanere; Porphyrius docuit, corpus corruptibile esse fugiendum animæ beatæ : quorum utrumque verum est; et si ambo ista sensissent, credidissent nobiscum, quod animæ beatæ tandem reunentur corporibus in ipsa reunionem glori-
ficandis.

Quod si placeat tibi beatificato et glorificato in anima, visere, id est conspicerem, *noctem*, id est tenebrosam vitam, *terrarum*, id est terrigenarum, *relictam* in hora mortis, quam scilicet reliquisti in obitu; *cernes tyrannos esse exsules*, id est a vera patria sua prorsus extraneos,

* *Atque*

Apo. xvii, 14; xix, 16.

Ps. lxxv, 7.

Cf. p. 277
C et s., 306
A et s., 367
B et s.Cf. p. 122
A, 368 D.II Mach. vii, 11.
Joann. iii, 27.

quos miseri populi, id est mortales, infirmi et imperfecti, nondum implentes quod *Math. x.* ait Salvator, Nolite timere eos qui corpus occidunt, *torvos*, id est crudeles, propter crudelitatem eorum *timent* : quia ut in *Prov. xxviii,* A Proverbiis Salomon protestatur, Dux indigens prudentia multos opprimit per calumniam ; et rursus, Leo rugiens, et ursus *Ibid. 15.* esuriens, princeps impius super populum pauperem.

ARTICULUS III

ELUCIDATIO METRI HUIUS PRIMI MYSTICA.

NON solum theologi, sed philosophi quoque, de duplici vita, utputa activa et contemplativa, locuti sunt ; sed multo diffusius præclariusque theologi. Porro pennæ seu alæ ad contemplativam vitam potissime spectant, in qua homo ascendit ad eor altum, et altior fit se ipso, ab hominibus se elongans ut Deo jungatur, juxta illud Threnorum : Sedebit solitarius, et tacebit, quia levabit se super se. Si ergo philosophia habet pennas et alas spiritualis volatus, quanto magis theologia et sancta Christi Ecclesia? De qua in Apocalypsi habetur : Datae sunt mulieri alæ duæ, ut volaret in desertum. Cujus alæ sunt contemplatio et oratio : quorum utrumque est ascensus mentis in Deum, secundum Damascenum. Iterum, alæ istæ sunt donum sapientiæ, et fervor divini amoris semper excitans ac stimulans vim affectivam ad Deum. Quæ alæ se invicem adjuvant ascendendo : quoniam sapientia, cujus est ordinare, dirigit caritatis ardorem, ardorque ille sapientiam sollicitat ad vacandum et videndum quam duleis sit Dominus.

Denique pennæ hæ conscendunt « celsa » cælorum ad contemplandum novem ordines angelorum, qualiter millia millium ministrant Regi cælorum, et decies millies centena millia adsistunt cum ingenti reverentia Creatori universorum, quoniam non est numerus nobis comprehensibilis militum ejus. Ad quorum societatem ani-

ma æstuat pervenire, fideliter psallens : Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum ! Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini ; itemque : Quem admodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus.

At vero, primo de Civitate Dei recitat Augustinus, quemadmodum Cleombrotus Platonieus, lecto libro in quo Plato de animæ immortalitate disputavit, desiderio felicitatis illius præcipitavit se ipsum de muro, ut ad illam pertingeret. Verumtamen in hoc male egit, imo et contra doctrinam Platonis, in Phædone dicentis : Minime fas est sibi ipsi violentiam inferre. Sed pro tanto hoc recolo, quia si ille philosophus in tantum accendebatur ad obtinendum beatitudinem naturalem, quanto magis nos ad supernaturalem beatitudinem incomparabiliter meliorem, majorem ac digniorem, deberemus fervere ? Et certe fervebimus, si assumpserimus pennas has. Etenim eis assumptis, « mens velox », non pigra, « terras perosa » contemnit, euneta carnalia et terrena arbitrans ut stereora, ut luerifaciat Christum. Nam, ut ait Gregorius : Terrena substantia æternæ felicitati comparata, pondus est, non subsidium ; temporalis vita æternæ gloriæ comparata, mors potius est dicenda, quam vita.

Sic etiam mens taliter contemplativa aerem ætheremque transcendit, quousque

in « astriferas » veniat « domos » : de A
 quibus locutus est Christus, In domo Pa-
 tris mei mansiones multæ sunt. Non enim
 habemus hic manentem civitatem, sed
 futuram inquirimus, ut ad Hebræos scribit
 Apostolus. Et « Phœbo », id est Christo
 soli justitiæ, semitas suas « conjungat »,
 id est, peregrinationem suam terminet ad
 ipsum, qui dixit : Pater, volo ut ubi ego
 sum, et illi sint mecum, ut videant cla-
 ritate meam, quam mihi dedisti. Unde
 in prima sua Canonica beatissimus Petrus
 effatur : Videntes Christum, exultabitis B
 lætitia inenarrabili et glorificata, repor-
 tantes finem fidei vestræ, salutem anima-
 rum vestrarum. « Aut comitetur iter gelidi
 senis », id est vestigia patrum sanctorum,
 in quibus concupiscentia fuit mortificata
 et amor mundi refriguit. Et ita fit mens
 devota « miles » Dei, quia militia est vita
 hominis boni super terram, cui continuus
 est conflictus adversus hostes salutis, sus-
 piciens et adspirans ad bravium vocatio-
 nis supernæ, de quo scriptum est in Sa-
 pientia : Justi accipient regnum decoris, Sap. v, 17.
 et diadema speciei de manu Domini. Quod
 bravium mens contemplativa affectuose
 desiderans, in ipsum sempiterni « lumi-
 nis » fontem ac principem figit intuitum,
 et in ipso pure quiescit. Cujus abyssalem
 immensitatem sinceriter contemplando,
 conspiciet quam parum aut nihil sit re-
 spectu illius omne creatum ac termina-
 tum, quum finiti et infiniti nulla dicatur
 esse proportio. Ideo sanctus ait Gregorius :
 Animæ contemplanti Creatorem, angusta
 est omnis creatura.
 « Hic regum sceptrum Dominus tenet »,
 hoc est, in cœlo supremo, omnium Do-
 minus residens, omnia moderatur, regit,
 judicat, ordinat in tota machina mundi,
 præsertim in Ecclesia triumphante ac mi-
 litante, per angelos dirigens homines. Ad
 quam patriam reducti, erimus gloriosi,
 optime contentati, æternaliter assecurati,
 atque de tot periculorum evasione, de tan-
 tæ felicitatis adeptione, Deo gratissimi,
 ineffabiliterque securi.

PROSA II

TUM ego : Papæ, inquam, ut magna promittis, nec dubito quin possis efficere.
 Tu modo quem excitaveris, ne moreris.

— Primum igitur, inquit, bonis semper adesse potentiam, malos cunctis
 viribus esse desertos, agnoscas licebit. Quorum quidem alterum demonstratur ex
 altero : nam quum bonum malumque contraria sint, si bonum potens esse consti-
 terit, liquet imbecillitas mali ; at si fragilitas clarescat mali, boni firmitas nota est.
 Sed uti nostræ sententiæ fides abundantior sit, alterutro calle procedam, nunc hinc,
 nunc inde proposita confirmans. Duo sunt quibus omnis humanorum actuum constat
 effectus : voluntas scilicet, ac potestas. Quorum si alterutrum desit, nihil est quod
 explicari queat : deficiente etenim voluntate, ne aggreditur quidem quisque quod
 non vult ; at si potestas absit, voluntas frustra fit. Quo fit ut si quem videas adipisci
 velle quod minime adipiscatur, huic obtinendi quod voluerit defuisse valentiam,
 dubitare non possis. — Perspicuum est, inquam, nec ullo modo negari potest.
 — Quem vero effecisse quod voluerit videas, num etiam potuisse dubitabis ? — Mi-
 nime. — Quod vero quisque potest, in eo validus, quod vero non potest, in hoc
 imbecillis esse censendus est. — Fateor, inquam. — Meministine igitur, inquit,

superioribus rationibus esse collectum, intentionem omnem voluntatis humanæ, quæ diversis studiis agitur, ad beatitudinem festinare? — Memini (inquam) id quoque esse demonstratum. — Num recordaris beatitudinem ipsum esse bonum, eoque modo, quum beatitudo petitur, ab omnibus desiderari bonum? — Minime (inquam) recordor, quoniam id memoriæ fixum teneo. — Omnes igitur homines, boni pariter ac mali, indiscreta intentione ad bonum pervenire nituntur? — Ita (inquam) consequens est. — Sed certum est, adeptione boni bonos fieri. — Certum. — Adipiscuntur igitur boni quod appetunt. — Sic videtur. — Mali vero si adipiscerentur quod appetunt bonum, mali esse non possent. — Ita est. — Quum igitur utrique bonum petant, sed hi quidem adipiscantur, illi vero minime; non dubium est, bonos quidem potentes esse, qui vero mali sunt, imbecilles. — Quisquis (inquam) dubitat, nec rerum naturam, nec consequentiam potest considerare rationum.

— Rursus, inquit, si duo sint quibus idem secundum naturam propositum sit, eorumque unus naturali officio id ipsum agat atque perficiat; alter vero naturale illud officium minime administrare queat, alio vero modo quam naturæ convenit, non quidem impleat propositum suum, sed imitetur implentem: quemnam horum
 • quid valentior esse decernis? — Etsi conjecto (inquam) quod * velis, planius tamen audire desidero. — Ambulandi (inquit) motum, secundum naturam esse hominibus num negabis? — Minime, inquam. — Ejusque rei pedum officium esse naturale num dubitas? — Ne hoc quidem, inquam. — Si quis igitur pedibus incedere valens, ambulet; aliusque cui hoc naturale pedum desit officium, manibus nitens, ambulare conetur: quis horum jure valentior existimari potest? — Contexe (inquam) cetera: nam quin naturalis officii potens, eo qui idem nequeat valentior sit, nullus ambigit. — Sed summum (inquit) bonum æque malis bonisque propositum, boni quidem naturali officio virtutum petunt; mali vero variam per cupiditatem (quod adipiscen-
 • idem di boni naturale officium non est) id * ipsum conantur adipisci. An tu aliter existimas? — Minime, inquam: nam etiam quod est consequens patet. Ex his enim quæ concesserim, bonos quidem potentes, malos vero esse necesse est imbecilles.

— Recte (inquit) præcurris, idque (uti medici sperare solent) indicium est erectæ jam resistentisque naturæ. Sed quoniam te ad intelligendum promptissimum esse conspicio, crebras coacervabo rationes. Vide enim quanta vitiosorum hominum pateat infirmitas, qui ne ad hoc quidem pervenire queunt, ad quod eos naturalis ducit ac pene compellit intentio. Et quid, si hoc tam magno ac pene invicto præeuntis naturæ desererentur auxilio? Considera vero quanta sceleratos homines habeat impotentia. Neque enim levia aut ludicra præmia petunt, quæ consequi atque obtinere non possunt; sed circa ipsam rerum summam verticemque deficiunt, nec in eo miseris contingit effectus, quod solum dies noctesque moliuntur. In qua re bonorum vires eminent. Sicut enim eum qui pedibus incedens, ad eum locum usque pervenire potuisset quo nihil ulterius pervium jaceret incessui, ambulandi potentissimum esse censes; ita eum qui expetendorum finem (quo nihil ultra est)

apprehendit, potentissimum necesse est iudices. Ex quo fit (quod huic objacet) ut iidem scelesti viribus omnibus videantur esse deserti. Cur enim relicta virtute vitia sectantur? Inscitiane honorum? Sed quid enervatius ignorantiae cæcitate? An sectanda noverunt, sed transversos eos libido præcipitat? Sic quoque intemperantia fragiles sunt, qui obluctari vitio nequeunt. An scientes volentesque, bonum deserunt, ad vitia deflectuntur? Sed hoc modo non solum potentes esse, sed omnino esse desinunt: nam qui communem omnium quæ sunt finem relinquunt, pariter quoque esse desistunt. Quod quidem cuiquam mirum forte videatur, ut malos, qui plures hominum sunt, eosdem non esse dicamus; sed ita sese res habet. Nam qui mali sunt, eos malos esse non abnuo; sed eosdem esse pure atque simpliciter, nego. Nam uti cadaver, hominem mortuum dixeris, simpliciter vero hominem appellare non possis; ita vitiosos, malos quidem esse concesserim, sed esse absolute, nequeam confiteri. Est enim, quod ordinem retinet servatque naturam; quod vero ab hac deficit, esse etiam quod in sui * natura situm est, derelinquit.

* sua

Sed possunt (inquies) mali. Ne ego quidem negaverim; sed hæc eorum potentia, non a viribus, sed ab imbecillitate descendit. Possunt enim mala, quæ minime valerent, si in bonorum efficientia manere potuissent. Quæ possibilitas eos evidentius nihil posse demonstrat: nam si (uti paulo ante collegimus) malum nihil est, quum mala tantummodo possint, nihil posse improbos liquet. — Perspicuum est. — Atque ut intelligas quænam sit hujus potentiae vis, summo bono nihil potentius esse paulo ante definivimus. — Ita est, inquam. — Sed idem, inquit, facere malum nequit. — Minime. — Est igitur, inquit, aliquis qui omnia posse homines putet? — Nisi qui insaniat, nemo. — Atque iidem possunt mala. — Utinam quidem, inquam, non possent. — Quum igitur bonorum tantummodo potens, possit omnia, non vero queant omnia potentes etiam malorum; eosdem qui mala possunt, minus posse manifestum est. Huc accedit, quod omnem potentiam inter expetenda numerandam, omniaque expetenda, referri ad bonum velut ad quoddam naturæ suæ cacumen ostendimus. Sed patrandi sceleris possibilitas referri ad bonum non potest: expetenda igitur non est. Atqui omnis potentia expetenda est: liquet igitur malorum possibilitatem non esse potentiam.

Ex quibus omnibus bonorum quidem potentia, malorum vero minime dubitabilis apparet infirmitas. Veramque illam Platonis esse sententiam liquet: solos quod desiderant, facere posse sapientes; improbos vero exercere quidem quod libeat, quod vero desiderant, explere non posse. Faciunt enim quæ libet, dum per ea quibus delectantur, id bonum quod desiderant, se adepturos putant; sed minime adipiscuntur, quoniam ad beatitudinem probra non veniunt.

ARTICULUS IV

ELUCIDATIO PROSÆ HUIUS SECUNDÆ.

IN præcedenti prosa promisit Philosophia quædam obseura declarare Boetio. Jam in secunda hac hujus quarti libri prosa hoc prosequitur.

Et primo testatur Boetius se prorsus confidere Philosophiam posse implere quod promisit, idque indilate impleri precatur. *Tum ego inquam*, id est, ego Boetius « inquam », id est dixi tunc, utputa post prosam ac metrum præhabita : *Papæ*, id est admirative et gaudenter, *nec dubito*, o Philosophia, *quin efficere possis*, id est implere, *ut*, id est sicut, *promittis magna*, videlicet declarare difficilia et obscura prætaeta in prosa prima. *Tu modo ne moreris*, id est, non tardes nec protrahas, *quem excitaveris*, id est me Boetium, quem sic inflammasti ad audiendum tuam doctrinam.

Sequitur Philosophiæ responsio.

Primum igitur, inquit, liquebit, seu *licet*, id est, quia sic quæris, ideo primo licitum ac patulum erit, supple, quod, *agnoscas potentiam*, id est potestatem, *adesse semper bonis*, id est virtuosis, *malos*, id est vitiosos, *esse desertos*, id est privatos, *cunctis viribus*. Istud prout sonat, stare non posset : alioqui pravi sacerdotes non haberent potestatem consecrandi et absolvendi, nec vitiosi prælati ac principes haberent potestatem prælaticam ac jurisdictionem super subjectos, sicut nonnulli dixerunt hæretici. Certumque est, quod multi pravissimi, imo et furiosi, sint corporali potentia fortiores pluribus justis. Porro, si verba hæc exponantur de potestate propinqua seu proxima promerendi vitam æternam, quæ potestas in caritate fundatur, sine qua nihil est spiritualiter vivendum, meritorium, et Deo acceptum ; sic

verba hæc sunt plane absoluteque vera, quia quicumque habet caritatem, est bonus et virtuosus, quia qui caret, est malus et vitiosus, secundum quod loquitur Augustinus : In caritate, pauper est dives ; sine caritate, omnis dives est pauper : nam quod patet et latet in Scripturis divinis, tenet qui caritatem servat in moribus. Concordat quod affirmat Gregorius : Quemadmodum multi arboris rami ex una radice prodeunt, sic multæ virtutes ex una caritate generantur ; nec habet aliquid viriditatis ramus boni operis, si non manet in radice caritatis. De hoc infra magis patebit.

Quorum quidem alterum demonstratur ex altero, id est, unum istorum probatur ex alio, hoc est, ex probatione unius innotescit probatio alterius. *Nam quum bonum malumque contraria sint* privative potius quam alio genere oppositionis, quoniam malum formaliter non est quid positivum, sed sola privatio boni, sicut silentium appellatur privatio vocis, et tenebræ privatio luminis ; *si bonum potens esse constiterit*, id est, quum probatum fuerit quod bonum sit « potens », hoc est efficax ad agendum, *liquet imbecillitas mali*, id est, nota mox erit impotentia mali. *At si fragilitas clarescat mali*, id est, si mali debilitas elucescat, *firmitas* (id est potestas) *boni nota est*. Hinc, secundum Philosophum, contrariorum eadem exstat scientia, et unum eorum per aliud noscitur. Imo et teste Apostolo, per visibilia atque corporea, invisibilia et incorporalia cognoscuntur, Creator quoque ex creaturis.

Sed uti nostræ sententiæ fides abundantior sit, hoc est, ut consensus et credulitas nostræ doctrinæ sit copiosior (sic

sumitur fides quum dicitur : argumentum A est ratio, rei dubiæ faciens fidem), *alterutro calle procedam*, id est, utraque probatione jam utar, *nunc hinc, nunc inde proposita confirmans*, id est, præmissa atque intenta probans jam ex parte boni, modo ex parte mali.

Sequitur probatio prima.

Duo sunt, id est, duo sunt principia principalesque causæ, *quibus*, id est per quæ et ex quibus, *constat*, id est, procedit et dependet, *omnis effectus actuum humanorum*, id est ipsi actus seu effectus hominum ex deliberatione progredientes : *voluntas scilicet, ac potestas activa*. Sicque istud intelligitur de pertinentibus ad causam efficientem per liberum arbitrium operantem, non de effectu causæ operantis secundum naturam, ut est digestio alimenti. Assignantur etiam quatuor causæ rerum, videlicet, causa efficiens, formalis, materialis, finalis. Sed nunc de causa efficiente intellectualiter sermo est. *Quorum si alterutrum desit, nihil est quod explicari queat*, id est, nihil effici potest. *Deficiente etenim voluntate*, id est potentia volitiva, aut etiam interiori actu volendi, *ne* (id est non) *aggreditur quidem quisque quod non vult*. Nullus enim voluntarie operans exsequitur aut accedit aliquid, nisi volitum a se. *At si potestas absit, voluntas frustra fit*, id est, inefficax redditur et inanis in volendo.

Quo fit, id est, ex quo contingit, *ut si quem* (id est aliquem) *videas adipisci velle quod minime adipiscatur* (loquendo de velle imperativo, quod est velle simpliciter et complete, et a Deo reputatur pro opere ; non de velle optativo, quod est velle imperfectum et secundum quid : de quo in Proverbiis Salomon ait, Vult et non vult piger), *huic obtinendi quod voluerit defuisse valentiam, dubitare non possis*, id est, rationabiliter ambigere nequis tali homini « defuisse valentiam », id est potentiam, obtinendi quod eupit.

Ad quod respondet Boetius : *Perspicuum est, inquam, nec ullo modo negari*

potest de jure, quamvis negari posset de facto : sicut et quidam negaverunt prima principia per se nota, ut Aristoteles refert, contradixeruntque sensui, dicentes nihil moveri, et omnia esse unum ens. Qui indigent pœna, ut scilicet, secundum Avicennam, tamdiu flagellentur quousque propriarum experimento pœnarum coacti, fateantur se pati ab alio, et per consequens motum esse et plura entia.

— *Quem vero effecisse quod voluerit videas, nun etiam potuisse dubitabis?* B id est, numquid dubitabis eum habuisse potentiam id agendi? — *Minime*, id est, nullatenus inde dubitabo : quia ad propositionem de esse, sequitur propositio de posse. Nam sequitur : hoc est dealbatum, ergo potuit dealbari ; iste cueurrit, ergo potuit currere. Alioqui contradictoria starent simul. — *Quod vero quisque potest, in eo validus, quod vero non potest, in hoc imbecillis esse censendus est*. — *Factor, inquam* ego Boetius, verum hoc esse.

Ad quod Philosophia : *Meministine igitur, inquit*, id est, an recordaris, *superioribus rationibus esse collectum*, id est præhabitis argumentis et rationibus esse probatum, *intentionem omnem voluntatis humanæ, quæ diversis studiis agitur*, id est, variis conatibus, viis et actibus exercetur, *ad beatitudinem festinare*, id est ad aliquod bonum finale ordinari ac tendere? Unde dictum est prosa secunda tertii libri : Omnis mortalium cura, quam multiplicium studiorum labor exercet, etc. Ubi et dictum est, quod beatitudinem universi homines naturaliter appetunt, loquendo de beatitudine secundum rationem suam communem, prout dicitur quoddam maximum bonum, etc. — *Memini, inquam, id quoque esse demonstratum* C loeo prætaeto et alibi.

— *Num, id est an etiam, recordaris beatitudinem ipsum esse bonum* (imo et summum bonum, prout tertio libro et hinc inde frequenter præhabitu est), *eoque modo*, id est similiter et ex consequenti, *quum beatitudo petitur* (sup-

Cf. p. 295
A et s.

Cf. p. 301
C' et s., 302
D, 304 C',
etc.

Cf. p. 295
D' et s., 210
D'.

ple, ab omnibus), *ab omnibus desiderari bonum?* Ad quod Boetius : *Minime (inquam) recordor*, id est, non sum memor illius tanquam alicujus ante cogniti et deinceps obliti. Ideo subditur : *quoniam id memoria firmum teneo*, id est, firmiter hoc in memoria collocatum reservo. Itaque differunt meminisse et recordari : quoniam recordari, proprie est memorari alicujus obliti ; meminisse autem communius sumitur pro actuali attentione alicujus prius noti, sive oblivioni sit traditum, sive non. Nihilo minus unum horum frequenter pro alio sumitur, quum et invariabili Deo, in quem nulla cadit oblivio, sæpe recordatio adscribatur. Unde et sacratissima cecinit Virgo : Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiae suae.

Luc. 1, 34.

Ex his infert Philosophia : *Omnes igitur homines, boni pariter ac mali, indiscreta intentione*, id est communi et indifferenti ac naturali inclinatione, *ad bonum pervenire nituntur* : quia nec malum appeti potest nisi sub ratione et specie seu apparentia boni, prout ista multoties sunt expressa. — *Ita (inquam) consequens est*, id est, ego Boetius fateor hoc vere et bene concludi.

cf. p. 302
D et s., 304
D', etc.

Ad quod Philosophia : *Sed certum est, adeptione boni bonos fieri*, id est, palam est quod homines adipiscendo bonum seu bonitatem, fiant boni in illo genere boni quod adipiscuntur : sicut qui acquirit bonitatem moralem, fit moraliter bonus ; et qui suscipit bonitatem entis, fit bonus bonitate naturæ : de qua dixit Apostolus, *Omnis creatura Dei bona est* ; Moyses quoque in Genesi, *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona. — Certum.*

1 Tim. 1v,
4.
Gen. 1, 31.

— *Adipiscuntur igitur boni quod appetunt*, puta felicitatem, si perseverant in bonis moralibus, juxta illud ad Romanos : *Vide bonitatem Dei in te, si tamen permanseris in bonitate ; alioqui et tu exideris.* Hinc, juxta Philosophum decimo Ethicorum, felicitas præmium est virtutis. Respondet Boetius : *Sic videtur.* Et Philo-

Rom. xi.
22.

sophia : *Mali vero si adipiscerentur quod appetunt bonum, mali esse non possent*, loquendo de eis formaliter, puta secundum quod tales ; et item de bono futuræ felicitatis, de ejus ratione est confirmatum esse in bonis. — *Ita est.*

— *Quum igitur utrique bonum petant*, id est, tam boni quam mali bonum felicitatis desiderent, *sed hi quidem*, videlicet boni et virtuosus, *adipiscantur hoc bonum in hac vita per inchoationem, et in futuro per consummationem, illi vero*, puta mali et reprobi, *minime ; non dubium est, bonos quidem potentes esse potestate virtutum, meritoria ac Deo accepta, qui vero sunt mali*, id est iniqui, *imbecilles*, id est spiritualiter esse infirmos, carendo hac meritoria potestate : juxta illud Apostoli, *Propterea sunt inter vos multi imbecilles, et dormiunt multi.* Attamen tales vitiosi sunt in hac vita potentes naturali virtute, corporali potentia, prælativa auctoritate, præsentia jurisdictionali : imo interdum potentia faciendi miracula. De quibus in Evangelio asserit Dominus : *Multi dicent mihi in die illa, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, et dæmonia ejecimus, et virtutes multas fecimus ? De naturali quoque virtute loquitur apud Marcum Christus : Diliges Dominum Deum tuum ex tota virtute tua.* Hinc argumentatio ista Philosophiæ non concludit nisi de potestate meritoria et morali, Deo accepta.

1 Cor.
30.

Matth. v.
22.

Marc. x.
30.

Ad hoc Boetius : *Quisquis (inquam) dubitat de his, nec rerum naturam, nec consequentiam potest considerare rationum*, id est, talis non cognoscit rerum naturam, nec vim consequentiæ argumentorum tuorum. Quod verum est intelligendo hæc secundum sensum jam tactum : alias non teneret illatio. Imo multi sunt jam virtuosus et boni, et per consequens suo modo potentes, qui tamen sunt reprobi : qui dicuntur boni secundum præsentem justitiam, non secundum prædestinationem æternam. Et quidam electi, sunt jam mali ac vitiosi, qui tamen beatitudinem

consequentur : qui dicuntur boni secundum prædestinationem æternam, non secundum præsentem justitiam. Ideo totum istud intelligendum est caute.

Præterea objici potest contra jam dicta (quod scilicet duo sufficiunt ad productionem effectus, videlicet voluntas atque potestas), quia si quis velit aliquid operari habeatque potentiam id agendi, nondum idoneus est illud efficere, nisi sciat qualiter sit agendum. Ideo Plato asseruit, unumquodque esse efficax et idoneum ad agendum in tribus, puta, in scire, posse, et velle : ita ut sit scire per ignorantiam non obnubilatum, posse imbecillitate non impeditum, et velle ab invidia longe relegatum. Avicenna vero et Algazel ac Alphorabius addiderunt et quartum, hoc est, bonitatem seu benevolentiam : quod tamen in velle illo ab invidia alieno satis includitur. — Et respondendum, quod assignatio illa Platonis, est magis clara et plena quam ista. Philosophia tamen scientiam in potentia comprehendit : quia potentia non est perfecta, nec ad operandum idonea operatione intellectuali, absque scientia directiva.

Sequitur ratio secunda ad idem, quod scilicet mali sunt impotentes, boni vero potentes.

Rursus, inquit, id est, Philosophia secundo sic arguit : *si duo sint quibus idem secundum naturam propositum sit*, id est, « si sint duo » homines habentes « idem » in specie « propositum » naturale, eorumque unus naturali officio id ipsum agat atque perficiat, id est, unus ipsorum exsequatur et ad effectum perducatur illud propositum ordinate, per convenientia media seu instrumenta ac opera ; alter vero illud naturale officium minime administrare queat, id est, opus illud naturæ conveniens nesciat exsequi congruenter, alio vero modo quam naturæ convenit, id est, aliter quam naturalis ratio dicat, non quidem impleat propositum suum bene ac ordinate, sed imitetur implentem, id est secundum apparentiam et verisi-

A militudinem quamdam, secundum quod vitia aliqua quamdam assimilationem præ-tendunt cum veris virtutibus, sicut duritia cum rigore justitiæ : *quemnam horum valentiorum esse decernis?* id est, quem istorum judicas alio potentiorum? — *Etsi conjecto (inquam) quod velis*, id est, quamvis conjicio et æstimo respondendum quod tu, Philosophia, sentis, *planius tamen audire desidero*, id est, tua doctrina cupio de hoc clarius informari.

B Ad quod Philosophia : *Ambulandi (inquit) motum, secundum naturam esse hominibus num negabis?* id est, tu concedes, quod ipsa ambulatio seu motus localis naturaliter conveniat homini. — *Minime, inquam*, id est, nullatenus hoc negabo, quum motus talis sit proprie animalis, quoniam anima perfecta movet corpus suum secundum omnem positionem seu differentiam loci. Hinc Aristoteles libro de Cælo et mundo, ex hoc probat corpora illa cœlestia esse animata, quoniam omnes differentias loci ex natura rei asserit esse in illis corporibus.

C — *Ejusque rei pedum officium esse naturale num dubitas?* id est, tu, o Boeti, certus es « officium naturale » ejusdem « rei », actus scilicet ambulationis, « esse pedum », id est pertinere ad pedes tanquam ad instrumenta per quæ exercentur, quemadmodum videre, est actus seu officium oculorum. — *Ne hoc quidem, inquam*, id est, ego Boetius respondeo, quod pro certo inde non dubito.

D Ad quod Philosophia : *Si quis igitur pedibus incedere valens, ambulet ; aliusque cui hoc naturale pedum desit officium, manibus nitens, ambulare conetur*, innitendo manibus ac rependo, quemadmodum primo Regum fertur de Jonatha et ejus ministro, quod manibus reptantes, aggressi sunt hostes : *quis horum valentior jure existimari potest ad ambulandum, quamvis vigore virtutum claudus valeat esse potentior illo?* — *Contexe (inquam) cetera*, id est, ego Boetius dico ut tu, Philosophia, prosequaris quæ restant,

I Reg. xiv, 13.

et ea redigas in formam verborum, sicut A vit; et infirmior quantum ad carnis pas-
ex filis contextitur pannus. *Nam quin na-* sibilitatem illo, ejus tyrannide occide-
turalis officii potens, id est idoneus exse- batur.

Ad quod Philosophia subjungit : *Sed* B
summum (inquit) bonum æque malis bo-
nisque propositum, id est, felicitatem, ad
quam naturalis inclinatio insita est indif-
ferenter bonis ac pravis hominibus, *boni*
quidem naturali officio virtutum petunt,
id est, adipisci ac apprehendere student
convenienti exercitio seu executione vir-
tutum, quæ sunt ad hoc recta itinera;
mali vero variam per cupiditatem (quod
adipiscendi boni naturale officium non
est) id ipsum conantur adipisci, id est,
homines vitiosi nituntur acquirere felici-
tatem per varias inordinatas affectiones :
quod non est naturale et congruum opus
ac medium pertingendi ad veram felici-
tatem. Ideo scriptum est in Osee : Quis
sapiens, et intelliget ista? intelligens, et
sciet hæc? Quia rectæ viæ Domini, et ju-
sti ambulabunt in eis; prævaricatores ve-
ro corruent in eis. *An tu aliter existimas,*
o Boeti?

— *Minime, inquam : nam etiam quod*
est consequens, id est, conclusio quæ se-
quitur ex prædictis, *patet. Ex his enim*
quæ concesserim, id est, ex præinductis
quæ concessi, *bonos quidem potentes, malos*
vero necesse est esse imbecilles, id est, ex
concessis istud necessario sequitur : et
hoc, juxta expositionem jam habitam. Sic
enim impotentes fuerunt pontifices Judæ-
orum Annas et Caiphaz et Pilatus, qui
Christum occiderunt; et Christus fuit po-
tens : qui tamen prævaluerunt, et Dei Fi-
lium occiderunt. Cui et unus eorum dixit :
Nescis quia potestatem habeo crucifigere
te? Et nihilo minus Christus aliquo modo
fuit infirmus : sicut ait in Psalmo, *Arui*
tanquam testa virtus mea; itemque, *In-*
firmata est in paupertate virtus mea. Sic
quoque Laurentius fortior fuit Decio, quem
sapientia ac virtutum constantia supera-

vit; et infirmior quantum ad carnis pas-
sibilitatem illo, ejus tyrannide occide-
batur.

— *Recte (inquit) præcurris*, id est,
Philosophia dixit, Rationabiliter, o Boeti,
istud conclusisti præveniendo me, qui
istud conclusissem; *idque (uti medici so-*
lent sperare) indicium est erectæ jam
resistentisque naturæ : hoc est, et « id »,
id est, quod ita præcurris, inferendo quod
sequitur ex inductis, « est indicium natu-
ræ erectæ jam » ac « resistentis », id est,
signum quod ratio tua modo ad veritatem
et æquitatem est elevata, efficaciterque
resistens motibus passionum, quibus du-
dum succubuisti quodammodo; « uti »,
id est sicut, « medici solent sperare » de
curatione ægroti per signa quædam pro-
gnostica.

Insuper Philosophia videns profectum
Boetii, animatur diffusius ei probare in-
tentum. Gaudent namque magistri in pro-
fectu discipulorum suorum, et inde provo-
cantur ad instruendum eos plenius. Unde
in tertia sua Canonica sanctus ait Joanes :
Majorem horum gratiam non habeo, quam
ut audiam filios meos in veritate
ambulantes. *Sed quoniam te ad intelli-*
gendum, id est ad suscipiendum meam
doctrinam, *promptissimum esse conspi-*
cio : juxta illud Ecclesiastici, *Auris bona*
cum omni concupiscentia audiet sapien-
tiam. Et Jacobus ait : Sit omnis homo
velox ad audiendum; itemque : In man-
suetudine suscipite insitum verbum, quod
potest salvare animas vestras. *Crebras co-*
acervabo rationes, id est, accumulabo jam
frequentes ac plures probationes ad idem
firmius comprobandum.

Vide enim quanta vitiosorum hominum
pateat infirmitas, quæ opponitur firmitati
virtutum, stabilitati atque constantiæ men-
tis in Deo, ac robori spirituali : de quibus
Dominus dixit ad Josue, *Confortare, et esto*
robustus valde, ut custodias omnem legem
meam; Apostolus quoque ad Ephesios,
Confortamini in Domino et in potentia
virtutis ejus. Quumque hac fortitudine

Osee xiv, 10.

Joann. xix,
10.

Ps. xxi, 16.

Ps. xxx, 11.

III Joann.

Ecclesi. ii
31.

Jacob. i, 19

Ibid. 21.

Josue i, 7

Ephes. v.
10.

careant iniqui, merito in Scripturis comparantur pulveri, stipulæ, ac favillæ: juxta illud in Psalmo, Non sic impij, non sic, sed tanquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ; itemque, Deus meus, pone illos ut rotam et sicut stipulam ante faciem venti. Isaias quoque ait: Erit fortitudo impiorum ut favilla stuppæ, et opus eorum quasi scintilla, et succendetur utrumque simul.

Qui ne ad hoc quidem pervenire queunt, id est, efficaciter non valent. Et suæ infirmitatis ac impotentiae vitiosæ sunt causa, non se præparando nec dando ad robur virtutum, quoniam male agendo, obicem ponunt gratiæ Dei, qui in Apocalypsi loquitur: Ecce sto ad ostium, et pulso; si quis aperuerit mihi, intrabo ad illum. De quo legitur alibi: Ecce Dominus ante januam adsistit. Pulsat quippe Deus omnipotens januam cordis tui, dum te per divinos instinctus, per angelicas inspirationes, per devotorum hominum allocutiones ad meliora hortatur; aperis autem, dum acquiescis atque obtemperas. Sed, heu! multi advertere aspernantur, et Deum creatorem suum repellunt a se. De quibus ipse conqueritur per Zachariam: Noluerunt attendere, et aures suas aggravaverunt, et cor suum posuerunt ut adamantem, ne audirent legem. *Ad quod eos naturalis ducit ac pene compellit intentio*, id est ad beatitudinem, ad quam naturalis inclinatur affectio, imo et vehementer instigat. Propter quod quarto de Civitate Dei loquitur Augustinus: Nemo est qui se nolit esse felicem.

Consequenter subditur alia ratio ad idem probandum, ut quidam exponunt. Verumtamen non sunt proprie speciales rationes, sed declarationes quædam in præhabitis motivis virtualiter comprehensæ, et excitationes mentis ad considerandum quæ proponuntur.

Et quid, id est, quid agerent isti, si hoc tam magno ac pene invicto præeuntis naturæ desererentur ac privarentur auxilio, id est, si auferretur eis naturalis ista in-

A clinatio fortis et insuperabilis ad felicitatem? Quasi dicat: Si illam non haberent, multo plus deviarent. Quod auxilium vocatur « præeuntis naturæ », quoniam a natura naturante et antecedente eis impressum est, vel quoniam prævenit eorum malitiam.

Considera vero quanta sceleratos homines habeat impotentia, id est, quam magnam impotentiam habeant ipsi: juxta quod tradit Philosophus in Postprædicationis, quod unus modus habendi est quod quis habetur; sicut lubricus habens uxorem, habetur ab ea, et avarus habens pecuniam, habetur et possidetur ab ipsa. Et hic tropus loquendi dicitur hypallage.

Neque enim levia aut ludicra præmia petunt, quæ consequi atque obtinere non possunt, id est, non appetunt finaliter bona vana, jocosæ ac vilia pro mercede, quæ sunt talia et tam magna quod non valeant ea acquirere: quamvis etiam talia quærant et cupiant, ac in eis felicitatem et ultimum finem sibi excæcati constituent;

C in quibus nec sufficientiam nec quietem inveniunt, ut supra, tertio libro, ostensum est. *Sed circa ipsam rerum summam verticemque deficiunt*, id est circa Deum, qui solus est summum bonum, et summa, id est plenitudo summaria omnem in se perfectionem includens, et vertex, id est summum principium universorum, in quodumtaxat sufficientia, quies, beatitudo ac ultimus finis consistit. Circa quod bonum impii errant, non illi sed sibi ipsis et rebus caducis finaliter inhærendo, in quibus quærunt quod in solo Creatore poterunt reperire. Ideo subditur: *Nec in eo miseris contingit effectus*, id est, vitiosis hominibus non provenit optata felicitas in summo bono, *quod solum dies noctesque moluntur*, id est, « quod » summum bonum dumtaxat naturaliter atque finaliter cupiunt adipisci per « dies » et « noctes », hoc est diurnis ac nocturnis temporibus.

In qua re, id est in consecutione seu adeptione veræ felicitatis summique boni, *vires bonorum eminent*, id est, fortitu-

dines gratiosæ justorum præfulgent et A reserantur : in quibus sunt tot vires quot virtutes : et quorum naturales potentiae per dona gratiæ ac per virtutes infusas perficiuntur. Et hoc declaratur consequenter per simile.

Sicut enim eum qui pedibus incedens, ad eum locum usque pervenire potuisset, id est, realiter et actualiter pervenisset, quo nihil ulterius pervium jaceret (id est, nihil viæ aut spatii pertransibilis superesset) incessui, ambulandi potentissimum esse censes, id est, talem viatorem judicares ac diceres esse fortissimum, aut valde fortem ambulatorem : præsertim si a locis multum remotis veniret. Propter quod Hercules quum ad Oceanum devenisset, statuit columnas in mari, in memoriale fortitudinis suæ. Porro Alexander rex, cupiens præminere, constituit remotius in ipso Oceano suas columnas. Ita necesse est judices, id est, sic oportet ut fatearis ac recognoscas, eum esse potentissimum, id est valde potentem potentia meritoria ac gratuita, qui apprehendit, C Salomone, Quantum lux excedit tenebras, tantum sapientia ignorantiam. Quæ quam periculosa consistat, constat ex eo quod ait Apostolus : Qui ignorat, ignorabitur. Tenetur autem unusquisque scire ea quæ ad suam spectant vocationem suamque statum, nisi inevitabili excusetur obstaculo.

Ex quo fit, id est, ex prædictis consequens est, quod huic objaacet, id est, ultimo fini præfato repugnat, atque ab ejus adeptione impedit, utputa istud : ut iidem scelesti, id est ipsi vitiosi, viribus omnibus videantur esse deserti, id est destituti et privati omni robore gratiæ ac virtutum : de quo ait Apostolus, Optimum est gratia stabiliri cor. Idcirco hostibus suæ salutis subduntur, omni tentatione vincuntur, et inter effeminatos computantur. In quorum persona dici potest illud Baruch : Facti sumus subtus, et non supra. Quibus etiam convenit illud Osee : Factus est Ephraim quasi columba seducta, non habens cor. Unde subjungitur :

Cur enim relicta virtute vitia sectantur, sequendo sensualitatem, non rationem, dæmonum suggestiones, non angelicas inspirationes, sæculi vanitatem, non Creatoris legem ac jussionem? Sicque peccaverunt dupliciter, utputa, recedendo a bono, et inhaerendo maligno. De quibus loquitur Dominus per Jeremiam : Duo mala fecit populus meus ; me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas dissipatas. Inscitiane bonorum? id est, utrum fecerunt hoc ex nescientia seu ignorantia bonorum? Sed hoc eorum impotentiam non minueret. Propterea subditur : Sed quid enervatius, id est debilius, ignorantia cæcitate, id est cæca ignorantia? Quæ directe contraria est perfectioni et felicitati rationalis creaturæ : cujus beatitudo in actu sapientiæ ponitur, hoc est in contemplatione altissimæ veritatis, quam Veritas summa suo amatori pro mercede promisit, dicendo : Qui diligit me, diligetur a Patre meo ; et ego diligam eum, et manifestabo ei me ipsum. Denique teste Joann xiv 21.

An sectanda noverunt? id est, utrum sciunt ea quæ credere, sequi et operari tenentur? Et certum est quod quidam iniquorum illa sciunt, quidam ignorant. De scientibus vero mox sequitur : Sed transversos eos libido præcipitat, hoc est, « libido », id est fomes seu concupiscentia mala, « præcipitat », id est dejicit, « eos transversos », id est a summo bono aversos, et a rectitudine æquitatis obliquatos : quemadmodum Daniel dixit ad judicem impium : Species decepit te, et concupiscentia subvertit cor tuum. Ita in multis est informis cognitio veri : quos trahit ad iniqua ac vincit libido seu prava affectio. Imo quidam sunt in caritate et gra-

Hebr. xiii, 9.

Baruch ii, 5.

Osee vii, 11.

Jer. ii, 13.

Joann xiv 21.

Eccle. i 13.

1 Cor. xiv 35.

Dan. xii 56.

tia, et tamen passionibus, tentationibus ac blandimentis vincuntur. Nec solum libido, id est desiderium delectationis, sed et timor afflictionis multos præcipitat in foveam eriminis ac gehennæ.

Sic quoque intemperantia fragiles sunt, qui obluctari vitio nequeunt : id est, qui peccatis resistere et prævalere non valent propriis vitiis (quia non habent caritatem et gratiam, sine quibus nemo potest ad tempus notabile reluctari et prævalere peccatis, ut dicit in Quodlibetis Henricus), « sunt fragiles », id est debiles et proni ad malum, « intemperantia », id est ex propria indiscretione et immoderatione, qua facere negligunt quod in ipsis est : et ita sunt causa culpabilis suæ impotentiae et fragilitatis. Quumque omne peccatum sit voluntarium, secundum Augustinum ; nec Deus ab aliquo exigat ultra quod potest, secundum Hieronymum, qui testatur, Maledictus qui dieit Deum requirere ab homine impossibile aliquid : certum est quod homo qui peccat, non penitus nequit, imo potest vitiis obluctari. Et si objiciatur, quod non potest hoc sine adjutorio gratiæ Dei, concedendum est : nihilo minus potest, quia secundum Philosophum in Ethicis, id dicimur posse, quod possumus per nostros amicos ; Deus vero rationali creaturæ ipsum invocanti amicissimus est : quem si ut oportet invocaverimus, indubitanter gratiæ suæ præstabit auxilium.

An scientes volentesque, bonum deserunt et ad vitia deflectuntur? id est, utrum peccantes « deserunt bonum », id est Deum essentialiter bonum, et virtutem ac viam salutis, « scientes » se peccare, et quid sit bonum ac eligendum, et item an faciunt hoc « volentes », aut magis coacti ? Hanc quæstionem, quæ magna est, non multum prosequitur in hoc loco Philosophia. Ad quam Socrates dixit, quod omnis peccans est nesciens : unde et addidit, scientiam non distingui a virtute, et quod mali non habent scientiam boni. Aristoteles vero in libro Ethicorum docet et

A probat oppositum, atque affirmat, quod peccans vir potest habere rectum iudicium et veram notitiam in universali, tamen in particulari eventu et casu errat iudicatque perverse : ita quod passio, timor, voluptas, concupiscentia, aut aliquid tale, rectitudinem iudicii sui subvertit, et iudicat hoc aut illud malum esse agendum, in quantum videtur sibi delectabile, utile aut honestum. Sicque fatetur Philosophus, quod omnis peccans est errans. Quod et Salomon in Proverbiis fassus est : Via (inquiens) stulti recta in oculis ejus ; itemque : Omnis viri via recta sibi videtur. Unde et divinus Dionysius fatur : Nullus respiciens ad malum operatur, id est, nullus eligit, diligit operaturve malum, nisi sub ratione alieujus boni. Vitiosi ergo possunt habere scientiam nudam, informem ; non autem habent scientiam formatam, boni approbativam, et efficacem.

Sed hoc modo non solum potentes esse, sed omnino esse desinunt, id est, iniqui « non solum desinunt esse potentes » per gratiam ac virtutes « hoc modo », id est peccando, « sed » et desinunt « esse omnino » : non utique esse naturæ perdendo, quia adhuc bibunt et comedunt, et in bonis concupiscentiarum dies suos ducunt, ac deinde in puncto ad infernum descendunt. Unde et sanctus Job ait : Quare impii vivunt, sublevati sunt confortatique divitiis ? Desinunt ergo esse, amittendo spirituale esse gratiæ ac virtutum. De quo esse dixit Apostolus : Qui se putat aliquid esse, quum nihil sit, ipse se seducit. Hinc est illud Salomonis : Verte impios, et non erunt. Sic quoque iniqui mortui perhibentur, quoniam vita gratiæ carent. Propter quod in Evangelio ait Christus : Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Paulus quoque : Vidua (ait) quæ in deliciis vivit, mortua est. Denique illud Joannis, Sine ipso factum est nihil, Augustinus exponens, affirmat : Peccatum nihil est, et nihil fiunt homines quando peccant. *Nam qui communem omnium quæ sunt finem*

f. l. XXII,
355 A et

B

Prov. xii,
15.
Ibid. xxi,
2.

De Divin.
nom. c. iv.

C

Job xxi, 13.

Ibid. 7.

D

Galat. vi,
3.

Prov. xii, 7.

Matth. xiii,
22.

1 Tim. v. 6,
Joann. i, 3.

relinquunt, videlicet Deum excelsum et gloriosum, totius esse ac vitæ fontem, *pariter quoque esse desistunt* per totius spiritualis esse amissionem.

Quod quidem cuiquam mirum forte videatur, id est, hoc forsitan potest alicui mirum et irrationabiliter dictum videri, *ut malos, qui plures hominum sunt, eosdem non esse dicamus*, id est, « ut dicamus » iniquos « non esse, qui sunt plures hominum », id est plures de numero hominum, et pars major eorum, quum multi sint vocati, et pauci electi. *Sed ita sese res habet*, id est, revera sic est, juxta sensum inductum : aliter falsum esset, quum impiissimi sint primæ et particulares substantiæ, et vera supposita. *Nam qui mali sunt, eos malos esse non abnuo*, id est, non nego; *sed eosdem esse pure atque simpliciter, nego*, id est, non concedo neque admitto, quod habeant esse, pure simpliciterque loquendo, hoc est sine admixtione vanitatis impuritatisque culpæ, ac nihili spiritualis. Sicque esse non sumitur hic prout capitur communiter, et verbum substantivum vocatur, sed prout importat participationem beati ac beatifici esse : quæ participatio per gratiæ ac gloriæ supernaturalia dona efficitur. Cujus esse comparatione ac respectu, esse naturæ pro nihilo reputatur, ut super illud Joannis, *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*, Augustinus effatur.

Nam uti cadaver, hominem mortuum dixeris, simpliciter vero hominem appellare non possis, hoc est, sicut asserere potes, quod cadaver sit homo mortuus, non autem simpliciter dicere potes sine mendacio, quod sit homo; *ita vitiosos, malos quidem esse concesserim*, id est, concedo quod sint mali, seu etiam homines mali, *sed esse absolute, nequeam confiteri*, hoc est, « nequeam », id est, non valebo, « confiteri » quod sint, « absolute » loquendo. Juxta quem modum Augustinus loquitur super Joannem : Quisquis se inaniter jactat, atque in propriis oculis magnus est, nihil est. Hinc homo

a summo et essentialiter superbeatissimo Deo se avertendo per culpam, quæ formaliter nihil est, nihilitatem quamdam incurrit : nam et accidens privativum seu corruptivum, subjectum suum denominat. Ideo per Jeremiam loquitur Deus, qui solus est esse omniformiter plenum ac infinite simpliciterque perfectum : Quid iniquitatis invenerunt patres vestri in me, quia elongaverunt a me, et ambulaverunt post vanitatem, et vani facti sunt?

Est enim, quod ordinem retinet servatque naturam : id est, illud simpliciter loquendo fateor esse, quod ordinate se habet et convenienter respectu ultimi finis, hoc est in debita habitudine ac relatione ad summum et ultimum finem, atque in hoc conservat naturalem proprietatem, et suam essentiam continet in vigore. *Quod vero ab hac deficit*, id est, ab ista natura naturalique ordine ac proprietate recedit, *esse etiam quod in sui natura situm est*, id est esse suum naturale, *derelinquit*, id est amittit : non ut sibi non insit realiter, sed ut sibi non prosit salubriter. Juxta quem sensum ait in Evangelio Veritas : Habenti dabitur, et abundabit; ei autem qui non habet, etiam quod videtur habere, auferetur ab eo. Etenim non habens habet, qui non habet cum gratitudine et usu salubri.

Consequenter Philosophia tangit aliam contra prædicta instantiam. *Sed possunt (inquies) mali*, id est, tu, Boeti, « inquires », id est dicis, « Mali possunt », id est, agere aliqua valent.

Ad quod Philosophia respondet : *Nec ego quidem negaverim*, id est, ego certe non nego hoc; *sed hæc eorum potentia, non a viribus, sed ab imbecillitate descendit*, id est, « potentia » peccandi quam habent, secundum quod est radix peccandi, non procedit « a viribus » naturalibus, nec a virtutibus acquisitis seu infusis, sed ab innata defectuositate, quam habent in quantum ex nihilo sunt : quia ut asserit Augustinus, voluntas creata in quantum ex nihilo, est prima causa et radix peccan-

Math. xv,
16; xvii, 14.

Joann. xvi,
23.

Jer. ii, 5.

Math.
xxv, 29.

di. Verumtamen, sicut jam dixi, certum A varietates suas ; et vos poteritis benefacere, quum didiceritis malum.

Quæ possibilitas eos evidentius nihil posse demonstrat, id est, potentia ista peccandi, clarius pandit quod iniqui nihil possint, secundum quod tales : quia et opus eorum secundum quod ab ipsis procedit, id est a prava voluntate eorum, est malum et inordinatum, et per consequens, peccatum et nihil. Attamen, secundum quod procedit a naturali eorum potestate et vi, aliquid est, ut fornicari, furari, rapere, trucidare. Nam si, uti paulo ante collegimus, id est, ex diversis præmissis conclusimus, malum nihil est, id est malum culpæ quantum ad suum formale, quod est deformitas atque aversio mentis ; quum mala tantummodo possint, nihil posse improbos liquet : id est, constat vitiosos ut tales, « nihil posse, quum possint tantummodo mala », sicut expositum est, puta in quantum tales. Porro his consonat quod ait Anselmus : Qui id potest quod sibi non expedit nec ipsum decet, quanto plus hoc potest, tanto impotentior est et imperfectior esse convincitur. Alioqui omnipotens Deus, a cujus potentia excluduntur mala et privativa, impotens esset. — Perspicuum est.

Possunt enim mala, id est peccare, quæ minime valerent, si in bonorum efficientia manere potuissent : id est, mala non possent, « si potuissent manere », id est usque in finem perseverare, « in efficientia », id est exercitio actualique usu, « bonorum », id est laudabilium operum. C

Præterea advertendum, quod in homine voluntas liberumve arbitrium est origo bene et male agendi : sicque est eadem naturalis potentia operandi virtuose ac vitiose. Et sicut virtuosi possunt peccare (imo et Deum assidue deprecantur, quatenus ab ipso a vitiis præserventur), sic vitiosi possunt converti et laudabiliter conversari : alias frustra admonerentur ad pœnitendum et emendandum se. Sed sicut virtuosi secundum quod tales, non possunt peccare (quia virtutibus nemo directe utitur male), sed in quantum sunt arbitrii liberi ; sic vitiosi secundum quod vitiosi, nequeunt agere bene, sed ut liberi exstant arbitrii, possunt pœnitere, et fieri boni virtuoseque agere. Et juxta hæc intelligendus est totus iste passus Philosophiæ. Atque juxta hunc modum ait Dominus : Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere. Per Jeremiam quoque dicitur : Si Æthiops potest mutare pellem suam, aut pardus

Quæ possibilitas eos evidentius nihil posse demonstrat, id est, potentia ista peccandi, clarius pandit quod iniqui nihil possint, secundum quod tales : quia et opus eorum secundum quod ab ipsis procedit, id est a prava voluntate eorum, est malum et inordinatum, et per consequens, peccatum et nihil. Attamen, secundum quod procedit a naturali eorum potestate et vi, aliquid est, ut fornicari, furari, rapere, trucidare. Nam si, uti paulo ante collegimus, id est, ex diversis præmissis conclusimus, malum nihil est, id est malum culpæ quantum ad suum formale, quod est deformitas atque aversio mentis ; quum mala tantummodo possint, nihil posse improbos liquet : id est, constat vitiosos ut tales, « nihil posse, quum possint tantummodo mala », sicut expositum est, puta in quantum tales. Porro his consonat quod ait Anselmus : Qui id potest quod sibi non expedit nec ipsum decet, quanto plus hoc potest, tanto impotentior est et imperfectior esse convincitur. Alioqui omnipotens Deus, a cujus potentia excluduntur mala et privativa, impotens esset. — Perspicuum est.

Insuper Philosophia declarat adhuc ea quæ dixit ; nec istæ declarationes sunt proprie speciales probationes, quamvis ex eis accipi possint et elici aliquæ rationes.

Atque ut intelligas quamnam sit hujus potentie vis, id est, ut clarius noscas quæ et qualis sit potentia iniquorum, addo quod sequitur. Summo bono nihil potentius esse paulo ante definivimus, id est determinavimus : quod tamen probatione non indiget, quum constet summum bonum penitus infinite potentius esse omni alio ente. — Ita est, inquam, id est, ego Boetius dico sic esse. — Sed idem, inquit, facere malum nequit, id est, Philosophia ait, « Idem », id est summum bonum, « nequit facere malum », id est peccatum. Ad quod Boetius : Minime.

Et Philosophia : Est igitur, inquit, ali-

Cf. l. XX,
629 D' et
633 B' et
; XXI, p.
D' et s.

Cf. p. 424
B'.

Cf. p. 423
C' et s., 389
D' et s.

Math. VII,

r. XIII, 23.

quis qui omnia posse homines putet? id est, estne « aliquis qui putet homines posse omnia », ita quod sint omnipotentes? Ad quod Boetius: *Nisi qui insaniat, nemo*, id est, nullus homo hoc aestimat, nisi forsitan insanus sit. Subdit Philosophia: *Atqui*, id est certe, *iidem possunt mala*, id est, ipsi homines « possunt » efficere « mala ». — *Utinam quidem, inquam, non possent*: id est, ego Boetius dieo, « Quidem », id est pro certo, « utinam » homines « non possent » peccare, ita quod essent in gratia confirmati.

Ad quod Philosophia: *Quum igitur bonorum tantummodo potens*, id est, quum Deus, qui solum potest bona, *possit omnia; non vero queant omnia potentes etiam malorum*, id est, homines, qui sunt « potentes etiam malorum », id est, qui facere possunt non solum bona, sed etiam mala, non sint potentes « omnia », id est omnipotentes: *eosdem qui mala possunt, minus posse manifestum est*, id est, clarum est quod ipsi homines, « qui » facere « possunt mala », sunt ex hoc ipso impotentiores: et sic, posse facere mala non est potentia.

Deinde subditur ad hoc ratio alia. *Huc accedit*, id est, ad istud probandum valet, *quod omnem potentiam inter expetenda numerandam, omniaque expetenda, referri ad bonum velut ad quoddam naturæ suæ cacumen ostendimus*: id est, « quod » jam supra probavimus « omnem potentiam », præsertim activam, esse « numerandam » et ponendam ac computandam « inter expetenda », id est inter bona desideranda

Cf. p. 301 b.

Cf. p. 395 C et s.

(unde in tertio libro est probatum, quod potentia ad beatitudinem pertinet); et « ostendimus » quod « omnia expetenda », sint « ad » summum « bonum » finaliter referenda. *Sed patrandi sceleris possibilitas referri ad bonum non potest: expetenda igitur non est*, id est, possibilitas seu potentia peccandi non est desideranda, in quantum est origo et radix transgrediendi. *Atqui*, id est sed, seu certe, *omnis potentia expetenda est*, saltem alicui, et ei

potissime ejus naturæ convenit: sicut vis sensitiva animali, non angelo. *Liquet igitur malorum possibilitatem*, in quantum illorum est origo principiumque peccandi, sicut expositum est, *non esse potentiam*.

Ex quibus omnibus bonorum quidem potentia, malorum vero minime dubitabilis apparet infirmitas: id est, ex præhabitis argumentis « potentia quidem bonorum apparet », id est ostenditur, « infirmitas vero malorum » apparet « minime dubitabilis », id est nequaquam

B ambigua.

Veramque illam Platonis esse sententiam liquet: solos quod desiderant, facere posse sapientes, id est, quod sapientes dumtaxat habeant veram potentiam adimplendi et operandi quæ volunt, videlicet veraciter bona; *improbos vero exercere quidem quod libeat*, id est, quod eorum sensualitati perversæque voluntati placet, ac male delectat, *quod vero desiderant, explere non posse*, id est, quod non valeant opere adimplere ac obtinere quod potissime atque finaliter optant: quod est felicitatem acquirere, a cujus adeptione deficiunt, loquendo de reprobis; multi vero electi, ad tempus sunt mali ac improbi. Hinc expositorie subditur:

Faciunt enim quæ libet, id est, iniqui agunt quæ placent eis, ut dictum est, *dum per ea quibus delectantur, id bonum quod desiderant, se adepturos putant*: id est, quum aestimant « se adepturos id bonum quod desiderant », id est bonum finale, utputa beatitudinem, quod in omnibus quærunt, constituentes sibi ultimum finem in rebus caducis, « per ea quibus delectantur », id est per vana ac variabilia, in quibus præcipue se oblectant, dicentes illud Sapientis: Venite, et fruamur bonis quæ sunt, et utamur creatura tanquam in juventute celeriter, nec prætereat nos flos temporis; nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra. *Sed minime adipiscuntur*, id est, per talia et in talibus felicitatem nequaquam acquirunt: imo æternam damnationem merentur, ut pro-

f. p. 276 C. batum est evidenter libro secundo; *quonia- A* nerit impiis, adimplebitur quod diu ante
niam ad beatitudinem probra non ve- prædictum est in libro Sapientiæ: Viden- *Sap. v, 2, 3,*
niunt, id est, peccata ad felicitatem non- tes turbabuntur timore horribili, gementes *6-9.*
 pertingunt nec ducunt, sed ad opprobrium præ angustia spiritus, et dicentes: Erravi-
 infernale, quemadmodum per Jeremiam mus a via veritatis, et lassati sumus in
 Deus testatur: Dabo eos in vexationem via iniquitatis et perditionis. Quid nobis
 et maledictionem, et in stuporem ac sibi- profuit superbia? Aut quid divitiarum
 lum, atque in opprobrium sempiternum, eo jaectantia contulit nobis? Transierunt om-
 quod non obedierint mihi. Quod dum eve- nia illa tanquam umbra.

METRUM II

Quos vides sedere celso (*al. celsos*)

Solii culmine reges,
 Purpura claros nitente,
 Septos tristibus armis,
 Ore torvo comminantes,
 Rabie cordis anhelos,
 Detrahat si quis superbis
 Vani tegmina cultus,
 Jam videbit intus arctas
 Dominos ferre catenas.

Hinc enim libido versat

Avidis corda venenis;
 Hinc flagellat ira mentem,
 Fluctus turbida tollens;
 Mœror aut captos fatigat,
 Aut spes lubrica torquet.
 Ergo quum caput tot unum
 Cernas ferre tyrannos,
 Non facit quod optat ipse
 Dominis pressus iniquis.

ARTICULUS V

EXPOSITIO METRI HUIUS SECUNDI.

SICUT in prosa præcedenti probavit B Philosophia justos esse potentes, im-
 pios impotentes; ita hic probat hoc me-
 trice compendioso sermone. Estque ordo
 verborum:

O Boeti, *si quis detrahat* (id est, exuat
 et auferat) *superbis tegmina*, id est indu-
 menta, *cultus vani*, id est superbi et curi-
 osi ornatus: *quos superbos vides sedere*
reges, ita quod sedendo ac præsidendo
 sunt reges, *culmine*, id est dignitate, *solii*,
 id est regalis fastigii, *celso*, id est alto,
 quoniam rex habet quodammodo plenu- C
 dinem potestatis civilis, præsertim mon-
 archa seu imperator; *claros purpura ni-*

tente, id est fulgida veste purpurea: qua
 olim, ut fertur, non licuit nisi regibus uti,
 et quibus reges hoc annuerunt. Unde pri-
 mo Machabæorum habetur, quod rex An-
 tiochus dedit Jonathæ potestatem utendi *1 Mach. xi,*
 purpura et bibendi in auro. *Septos armis* *58.*
tristibus, id est armigeris, quibus fre-
 quenter eveniunt tristia et adversa in præ-
 liis, imminenteque bello aliquando pa-
 vent. Propter quod in Job scriptum est:
 Angustia vallabit impium, sicut regem qui *Job xv, 24.*
 præparatur ad prælium. Dicuntur quoque
 tristia arma ex consequente effectu, quia
 mœstitiam grandem inferunt eis quos oc-
 cidunt et lædunt, atque amicis et propin-

quis eorum. Tales armigeri adstant regibus pro eorum custodia et tutela; aut etiam circummeunt eorum cubiculum, juxta illud *Cant. iii. 7.* in Cantieis: En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi, propter timores nocturnos. Insuper primo libro Regum habetur: Quum Saul rex esset in nemore hastam manu tenens, circumsteterunt eum satellites ejus. *Comminantes*, id est, minas inferentes his quibus indignantur, *ore torro*, id est feroci adspectu: *anhelos*, id est ebullientes et spumantes, *rabie cordis*, id est furore quodam et iracundia animi: sicut S. Guillelmus nondum conversus spumavit contra S. Bernardum. *Videbit jam dominos*, id est ipsos reges, *ferre intus*, id est in anima, *catenas arctas*, id est vincula vitiorum, mentem stringentia atque prementia, juxta illud Job: Nunc autem oppressit me dolor. Istæ sunt arctæ catenæ quæ mentem deprimunt et angustant, ne in libertatem spiritus evolet ac respiret. Quo contra dixit Apostolus: Ubi Spiritus Domini, ibi libertas; Salomon quoque: Secura mens, quasi jure convivium.

Hinc enim, id est ex hac parte, *libido*, id est concupiscentia et complacentia prava, *versat*, id est, exagitat et circumagit, *corda carnalium hominum*, quibus passiones adhuc dominantur, *venenis avidis*, id est affectibus et oblectamentis fallacibus inficientibus animam. Unde in Ecclesiaste habetur: Adolescentia et voluptas vana sunt; in Ecclesiastico quoque: Post concupiscentias tuas non eas, et a voluptate tua avertere. Quemadmodum autem sapientia et virtutes mentem reddunt quietam, sic passiones et vitia eam efficiunt inquietam, instabilem ac nutantem, juxta quod scriptum est: Homo sanctus in sapientia manet ut sol, stultus mutatur ut luna.

Hinc ira flagellat, id est, torquet, affligit pungitque, *mentem*: juxta illud Job, Virum stultum interfecit iracundia. Unde ait Hieronymus: Quid irato confert ira-

enidia sua, quem sævissimis exagitat stimulis, ut dum irascitur, insanire credatur? *Tollens*, id est, extollens et erumpere faciens, *turbida*, id est turbulentos impetus, *fluctus*, id est interioris commotionis ex inundationibus fellis seu cholerae ac sanguinis evaporantis, ex quibus mente caecata (juxta illud Catonis, Ira impedit animum ne possit cernere verum), contingit quod Salomon loquitur: Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor; et impetum concitati spiritus ferre quis poterit? Unde et ira in vindicando modum excedit. Propter quod unus velut prudentium dixit ad offendentem: Ego me vindicarem de te, nisi irascerer tibi. Hinc dixit et Seneca: Quamdiu irasceris, nil tibi licitum putes, nisi ut ipsam iram refrenes; quia quamdiu irasceris, quidquid commotio suggerit, licitum arbitraris.

Aut mœror, id est inordinata tristitia, *fatigat captos*, id est vitiis vietos, seu corporaliter vinctos. Ideo in Proverbiis dicitur: In mœrore animi dejicitur spiritus; itemque: Animus gaudens ætatem floridam facit; spiritus tristis exsiccet ossa. *Aut spes lubrica*, id est incerta expectatio liberationis seu prosperitatis speratæ, *torquet* cor ejus qui non consequitur quod speravit, aut cui contrarium accidit. Unde Salomon est locutus: Spes quæ differtur, affligit animam; lignum vitæ, desiderium veniens. Jeremias quoque propheta: Sustinimus (inquit) pacem, et non venit; quæsivimus bona, et ecce turbatio.

Ergo, o Boeti, *quum cernas*, id est videas, *unum caput*, id est unum suppositum, intelligendo totum per partem; vel, « unum caput », id est unum capitaneum seu regem aut principem (juxta illud in Amos propheta, Optimates capita populorum; et item in Isaia, Longævus et honorabilis, ipse est caput); *ferre*, id est miserabiliter ac infelice pati, *tot tyrannos*, id est tyrannicos et erudeles motus et impetus passionum, quibus superatur ac subditur, ideoque eorum est servus, juxta illud in secunda beatissimi Petri Cano-

Cant. iii. 7.
8.

I Reg. xxi.
6.

Job xvi. 8.

II Cor. iii.
17.
Prov. xv.
15.

Eccle. xi.
10.
Eccle. xviii.
30.

Ibid. xxvii.
12.

Job v. 2.

Prov. xxvii.
4.

Socrates.

Prov. xv. 13.

Ibid. xvii.
22.

Ibid. xiii.
12.

Jer. viii.
15; *xiv. 19.*

Amos vi. 1.

Is. ix. 15.

Petr. ii., nica : A quo quis superatus est, hujus et A diæ, spiritu fornicationis, et consimilibus servus est. Iniquus ergo tot dominos habet immundis spiritibus (de quibus in Evangelio ait Salvator : Quum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca *Matth. xii,* arida, quærens requiem, et non invenit; *43, 45.* tunc vadit, et assumit alios septem spiritus nequiores se, etc.), *non facit quod optat.*

ARTICULUS VI

DIFFICULTATUM PROSÆ AC METRI PRÆCEDENTIUM PROPOSITIO LUCULENTAQUE EXPEDITIO.

JOANNES. — Circa præcedentis prosæ B eloquia occurrunt mihi dubia multa : tur potentes et fortes potestate corporali, attamen ex tua expositione diligenter pen- prædentiali.
sata, pro magna parte videntur soluta. JOANNES. — Frequenter jam dictum est, Nonne a Joanne Damasceno veraciter est quod non sit summum malum. Et apparet prolatum, quod nulla res creata expers est quod imo : quoniam summo bono opponitur propriæ operationis? Ergo nec propriæ sumum malum, summæ felicitati summa miseria, summæ virtuti summum potentiæ, quum potentia sit vis operandi. peccatum.
Quomodo ergo vitiosi non habent poten- DIONYSIUS. — Deo proprie nihil opponitur, nec contrarie, nec privative, nec con- tiam? Rursus, si non habent potentiam, tradictorie, quum Deus sit supra omne ergo non possunt se emendare. Cur ergo de emendatione monentur? Amplius, de Causis ostenditur. Porro, quum dicitur *Cap. vi, 7,* iniquis scriptum est : Potentes potenter C non esse aliquod summum malum, intelli- tormenta patientur, et fortioribus fortior gendum est juxta sanctorum Patrum et instat cruciatus. De quibus sacratissima, Luc. i, 52. incomparabilis atque Deifera Virgo, Depo- catholicorum doctorum intentionem, qui suit (ait) potentes de sede. Aristoteles quo- locuti sunt hoc contra stolidissimi Mani- que asserit, unumquodque esse perfectum chæi hæreticam falsitatem : qui (ut sanctus seu perfectæ potentiæ, dum potest sibi disseruit Leo Papa) inexplicabilium men- simile generare : quod possunt ac faciunt daciorem monstra contexuit, affirmans daciorem multi iniqui, et nequeunt quidam justi. duo esse realia, formalia et effectiva re- rum prima principia, æterna et increata, *Cf. p. 448* DIONYSIUS. — Verba Philosophiæ (ut di- unum substantialiter bonum, aliud essen- *et s.* xi) intelligenda sunt pie, et proprie ac tialiter malum : quod prorsus falsissimum præcise, nec de quacumque potentia, ut est, quum unumquodque tantum habeat *Cf. p. 457* satis expressum est. Iniqui etiam possunt D de bonitate, quantum de entitate et pote- se emendare, faciendo quod in ipsis est, state productiva. Verum, quum malum, vi liberi arbitrii, et informi virtute, acqui- juxta communem distinctionem, sit du- sita seu infusa, nondum tamen sortiti pote- plex, videlicet, malum culpæ, et malum statem virtutis formatae, meritoriae, Deo pænæ : dici potest, quod sicut caritas Dei acceptæ, de qua Philosophia hic loquitur. est summa virtus, sic odium Dei est sum- Denique, reges iniqui ac infideles, dicun-

num maximumque peccatum seu malum culpæ; et sicut beatitudo humanitatis Christi est summum bonum gloriæ constitutum in genere, sic pœna et afflictio primi illius apostatæ, seu Antichristi, est aut erit summum malum pœnæ.

JOANNES. — Quum unumquodque producat simile sibi, quomodo potest bonum esse origo, subjectum et causa mali?

DIONYSIUS. — Bonum in quantum bonum, est adductivum boni, secundum Philosophum, et suæ bonitatis diffusivum, secundum magnum Dionysium. Nihilominus bonum in quantum ex nihilo et defectivum in se, ac indeterminatum seu indifferens ad utrumque oppositorum, utpote illimitatum ac liberum, potuit esse prima origo et causa atque subjectum mali, eo modo quo malo culpæ competit causam habere.

JOANNES. — Cupio clarius explanari quomodo omnis peccans sit ignorans, et item erronee judicans, quum quidam dicantur

A peccare ex certa scientia et eum actuali remorsu : quod verum non esset, nisi scirent hoc ipsum quod perpetrant, esse malum; sicque etiam in particulari habent scientiam et verum iudicium.

DIONYSIUS. — Satis argute proponis hoc. Sed sicut, juxta Philosophum, projectio mercium in mare tempore tempestatis ex timore submersionis, est quid voluntarium involuntario mixtum; sic in tali eventu quem tangis, est aliquid scientiæ, et aliquid ignorantiæ. In omni enim peccato mortali, est rationis consensus : quæ non consentiret iniquitati, nisi jam quodammodo observata, victa maleque judicans; sicque ignorantiam habet contrariam scientiæ formatæ, practicæ approbatiæque boni, quamvis adhuc informis scientiæ notitiam servet. Et ita contingit unum et idem uno modo sciri, et alio modo nesciri : hinc talem dicimus insipientem, quamvis nudam et informem scientiam habeat.

PROSA III

VIDESNE igitur quanto in cœno probra volvuntur, qua probitas luce resplendet? In quo perspicuum est, nunquam bonis præmia, nunquam sua sceleribus deesse supplicia. Rerum enim quæ geruntur, illud propter quod unaquæque res geritur, ejusdem rei præmium esse non injuria videri potest : uti currenti in stadio, propter quam curritur, jacet præmium corona. Sed beatitudinem esse idem ipsum bonum propter quod omnia geruntur, ostendimus. Est igitur humanis actibus ipsum bonum, veluti præmium commune, propositum. Atqui hoc a bonis non potest separari : neque enim bonus ultra jure vocabitur, qui careat bono. Quare probos mores sua præmia non relinquunt. Quantumlibet igitur sæviant mali, sapienti tamen corona non decidet, non arescet : neque enim probis animis proprium decus aliena decerpit improbitas. Quod si extrinsecus accepto lætaretur, poterat hoc vel alius quispiam, vel ipse etiam qui contulisset, auferre ; sed quoniam id sua cuique probitas confert, tum suo præmio carebit, quum probus esse desierit. Postremo, quum omne præmium idecirco appetatur quoniam bonum esse creditur, quis boni compotem, præmii judicet expertem? At cujus præmii? Omnium pulcherrimi maximique. Memento enim corollarii illius quod paulo ante

præcipuum dedi, ac sic collige : quum ipsum bonum beatitudo sit, bonos omnes, eo ipso quod boni sunt *, fieri beatos liquet; sed qui beati sunt, deos esse convenit : est igitur præmium honorum, quod nullus deterat dies, nullius minuatur potestas, nullius fuscet improbitas, deos fieri. * sint

Quæ quum ita sint, de malorum quoque inseparabili pœna dubitare sapiens nequeat. Nam quum bonum malumque, item pœna atque præmium, adversa fronte dissideant, quæ in boni præmio videmus accidere, eadem necesse est in mali pœna contraria parte respondeant : sicut igitur probis probitas ipsa fit præmium, ita improbis nequitia ipsa supplicium est. Jam vero quisquis afficitur pœna, malo se affectum esse non dubitat. Si igitur sese ipsi æstimare velint, possuntne sibi supplicii expertes videri, quos omnium malorum extrema nequitia non afficit modo, verum etiam vehementer inficit? Vide autem ex diversa * parte bonorum, quæ improbos pœna comitetur. Omne namque quod sit, unum esse, ipsumque unum, bonum esse, paulo ante didicisti. Cui consequens est, ut omne quod sit, id etiam bonum esse videatur. Hoc igitur modo, quidquid a bono deficit, esse desistit. Quo fit ut mali desinant esse quod fuerant. Sed fuisse homines, adhuc ipsa humani corporis reliqua species ostendat : quare versi in malitiam, humanam quoque amiserunt naturam. Sed quum ultra homines quemque provehere sola probitas possit, necesse est ut quos ab humana conditione dejecit, infra hominis meritum detrudat improbitas. Evenit igitur ut quem transformatum vitiis videas, hominem æstimare non possis. Avaritia fervet alienarum opum violentus ereptor? Lupi similem dixeris. Ferox atque inquietus * linguam litigiis exercet? Cani comparabis. Insidiator occultus * subripuisse fraudibus gaudet? Vulpeculis exæquetur. Iræ intemperans fremit? Leonis animum gestare credatur. Pavidus ac fugax non metuenda formidat? Cervi similis habeatur. Segnis ac stupidus torpet? Asinum vivit. Levis atque inconstans studia permutat? Nihil ab avibus differt. Fœdis immundisque libidinibus immergitur? Sordidæ suis voluptate detinetur. Ita fit, ut qui probitate deserta homo esse desierit, quum in divinam conditionem transire non possit, vertatur in belluam. * adversa

ARTICULUS VII

ELUCIDATIO TERTIÆ HUIUS PROSÆ.

POSTQUAM prosa jam præcedenti probatum est malos homines consistere impotentes, et bonos esse potentes, hic probat Philosophia utrisque debitam remunerationem accidere.

Videsne igitur, id est, quum illa quæ dicta sunt ita se habeant, nonne attendis,

quanto in cæno probra volvuntur, id est, in quam magna turpitudine ac vilitate vitia fiant, ita quod in se ipsis sunt fœda ac turpia? Propter quod Seneca dixit : Quamvis dii vellent mihi ignoscere, nollem peccare, propter peccati turpitudinem; Aristoteles quoque : Homo iniquus

decies millies pejor est bestiis. Hinc beatissimus princeps Apostolorum, de peccantibus post agnitam veritatem, in secunda sua epistola loquitur : Contingit illis illud veri proverbii, Canis reversus ad vomitum ; et, Sus lota in volutabro luti. Unde pœnitens videns in quantis sordibus fuit peccando, gratias referens, psallit : Eduxit me de lacu miseriæ et de luto fœcis. Videsne etiam *qua probitus luce resplendet*, id est, quanta claritate resplendet virtus ? Cujus tantus est decor, quod animam efficit Dei amicam, sponsam ac filiam. Ideo dixit Macrobius, quod in virtute splendor est maximus. Et de justitia ait Philosophus, quod non est Lucifer nec Hesperus tam admirandi decoris. Recte ergo de qualibet anima virtuosa exponitur illud in Canticis : Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol ? Et rursus : Pulchra es, amica mea, suavis et decora sicut Jerusalem.

In quo perspicuum est, nunquam bonis præmia, nunquam sua sceleribus deesse supplicia : id est, clarum est ex hoc verbo præmisso, « præmia nunquam deesse bonis », id est justis et virtuosis hominibus, et « supplicia », id est justam pœnam, nullo tempore abesse « sceleribus », id est sceleratis hominibus : quia tam virtus quam vitium proprios habent effectus semper sibi conjunctos, ita quod virtutum effectus sunt salutare, præclari et valde amabiles (propter quod dici possunt præmia quædam seu retributiones virtutum), e contra effectus vitiorum sunt viles ac miseri et detestabiles nimis. Virtus quippe animam Deo conjungit, conformat, desponsat, perornat ; liberam cœlestisque regni facit eam heredem, Creatorisque sui amicam et filiam nobilem et sublimem, laudabilem, honorabilem, exemplarem, dæmonum et vitiorum victricem, fortem, tranquillam et intra se dulcem. Effectus vero vitiorum sunt his prorsus contrarii : quia peccatum animam a Deo elongat, dissimilem reddit ; diabolo eam assimilat, deturpat, fœdam,

A detestabilem, aspernabilem facit : imo adulteram facit eam diaboli, adversariam inimicamque Dei, æternaque damnatione condignam. Insuper mentem excæcat, lædit : imo spiritualiter perimit, ita quod suas calamitates non advertit, læsiones non sentit, damna non pensat nec deflet ; quumque continuo appropinquet inferno, sic gaudet quasi jam nullum sibi instet periculum, juxta quod Salomon protestatur : Lætantur quum malefecerint, et exsultant in rebus pessimis. Hæc est insensibilitas, excæcatio, obduratio cordis iniqui. Hinc Eusebius Emisenus in suis loquitur homiliis : Si bene advertimus, etiam in præsentī vita magnam bonæ conversationis mercedem recipimus. Numquid modicum bonum est, infelicissimum dominatum scelerum evitasse, beatæ quieti operam dare, Creatori quotidie magis ac magis placere, appropinquare, uniri, contemplationi insistere, in Deitatis amore fervere, vacare et videre, gustare et experiri quam duleis sit Deus, sicque futuram beatitudinem in vita hæc quodammodo inchoare ?

Denique istud Philosophia consequenter prosequitur et declarat.

Non injuria enim, id est non injuriose neque injuste, imo rationabiliter, *potest videri*, id est alicui apparere, *rerum quæ geruntur, illud propter quod geritur unaquæque res*, id est bonum, cujus intuitu et amore quodecumque opus exercetur, *esse præmium ejusdem rei gestæ, seu operis*. Quod maxime verum est de bono ultimate finali, seu summo bono, quod est ipsa felicitas. Sub quo fine supremo sunt alii fines inferiores, qui omnes ordinantur ad finem illum supremum simpliciter ultimum : quemadmodum homo æger capit medicinam ut sanetur, et suam sanationem refert ad Dei obsequium, ac ipsum obsequium ad salutem æternam. Deinde exemplificat Philosophia, subdendo : *uti currenti in stadio, propter quam curritur, jacet præmium corona* : id est, sicut his qui currunt in spatio quod stadium

II Petr. II, 22.

Ps. XXXIX, 3.

Cant. VI, 9.

Ibid. 3.

Prov. II, 14.

Ps. XXXIII, 9 ; I Petr. II, 3.

nuncupatur, « corona propter quam curritur », scilicet gladius, aut aliquid tale, « jacet præmium », id est, pro mercede seu bravio cursus velocioris, est præparata ei qui celerius ceteris pertingit ad stadii terminum. Unde ad Corinthios scribit

Cor. ix.

Apostolus : Nescitis quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium ? At vero quinque pedum longitudo efficit passum, et centum viginti quinque passus constituunt stadium: quod a stando nomen sortitur, quia (ut fertur) per tantum spatium currebat Heracles uno anhelitu, et tunc stabat.

Sed ostendimus beatitudinem esse idem ipsum bonum propter quod omnia geruntur, præsertim omnes actus virtuosus, quorum præmium beatitudo consistit. Omnes quoque homines, etiam prave viventes, aliquo modo beatitudinem appetunt ac adipisci intendunt, quamvis non semper beatitudinem veram, neque per media apta, ut tertio libro expositum est. *Est igitur humanis actibus ipsum bonum, veluti præmium commune, propositum* : id est, summum « bonum est propositum » (tanquam objectum et finis) « actibus humanis veluti præmium commune », id est universis et singulis justis pro præmio exhibendum. Quod Christus in Evangelio designavit per denarium quem omnes in vinea laborantes acceperunt pro mercede.

f. p. 295
t. s.

Math. xx,
10.

Atqui, id est certe, hoc a bonis non potest separari, id est, summum bonum, seu præmium beatificum, removeri et auferri non potest a virtuosus hominibus. Quod qualiter intelligendum sit, ex sequenti elicitur verbo quod subditur : *neque enim bonus ultra jure vocabitur, qui careat bono*. Itaque de homine virtuoso loqui dupliciter possumus. Primo materialiter, in quantum videlicet est rationalis creatura et viator, liberi existens arbitrii : et ita, quamdiu in hac vita subsistit, potest de bono in malum ac de malo in bonum mutari, a caritate excidere et eam recuperare, atque a statu salutis corrumpere ac denuo poenitere ; sicque potest ab eo

separari summum bonum, felicitas viæ, bonitas gratiæ ac virtutum. Nec sic loquitur nunc Philosophia de bonis hominibus. Hinc in Apocalypsi Christus ait ad quemdam : Habeo adversum te, quod caritatem tuam primam reliquisti ; memor esto itaque unde excideris, et poenitentiam age. Apostolus quoque nos avisando hortatur : Qui stat, videat ne cadat. Secundo formaliter, utputa secundum quod talis. Juxta quem sensum impossibile est humilem perire, prædestinatum damnari, sapientem errare. Et ita Philosophia jam fatur. Certum est etiam, quod beatitudo auferri non queat a Beatis in patria, nec a confirmatis in gratia. In quorum persona dixit Apostolus : Quis nos separabit a caritate Dei ?

Apoc. ii,
4, 5.

I Cor. x, 12.

Rom. viii,
35.

Aliqui vero dicunt, quod duplex est præmium bonorum. Unum intrinsecum, utputa contemplatio et delectatio ejus : et hoc non valet eis auferri. Aliud extrinsecum, quod est Deus : quod potest ab eis tolli. Istud imperite prolatum est : quoniam cuicumque inest contemplatio Dei, seu sapientiæ donum, aut caritas, cum illo est Deus, sicut ait S. Joannes : Deus caritas est ; et qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo. Atque quam cito amittit homo caritatem, aut sapientiæ donum, seu cetera dona caritati inseparabiliter juncta, Deus etiam recedit et separatur ab ipso, dicente Apostolo : Si caritatem non habuero, nihil sum. Amplius, constat quod nec summum bonum, nec caritas, nec aliquod spirituale charisma separari et auferri potest ab homine violenter, hoc est homine prorsus invito, ut dictum est plenius libro primo. Actus demum humani proprie appellantur, qui ex deliberatione procedunt, non qui ex sola imaginatione seu inadvertentia oriuntur.

I Joann. iv,
16.

I Cor. xiii,
2.

Cf. p. 24 C,
61 C.

Quare probos mores sua præmia non relinquunt : hoc est, actus morigerati et mores venusti debitis præmiis non privantur, præsertim si eis perseverantia adsit : quia qui perseveraverit usque in finem, salvus

Math. x,
22; xxiv, 13.

erit. Quod si quis in bonis non perseveret, quamvis omnes ejus justitiæ erunt in oblivione coram Deo, quantum ad hoc quod ipse pro eis felicitatem non consequetur in patria, non tamen erunt irremunerata, quoniam mystico corpori electorum, eum quibus ipse ad tempus unum fuit, cedent in gloriam.

Quantumlibet igitur sæviant mali, id est, quantumcumque reprobi et iniqui proterviant contra justos, *sapienti tamen corona non decidet, non arescet*, id est, gloriosa remuneratio non deerit neque deficiet sapienti qui veram et spiritualem sa-

Is. xl, 2.

pientiam infusam, quæ donum est, habet et servat usque in finem. Quæ sapientia caritati inseparabiliter est conjuncta; estque sapida divinorum notitia, per quam homo bene judicat de divinis per connaturalitatem et conformitatem sui affectus ad ea, quod scilicet summo Deo dumtaxat sit finaliter inhærendum, sine quo cetera omnia vana et nihil sunt: quemadmodum divinus

De Divin.
nom. c. II.

Dionysius de beato recitat Hierotheo, quod bene se habuit circa divina, tanquam pa-

Sap. vii, 28.

Jacob. iii,
17.

tians ea et per experientiam gustans, et influxum inde suscipiens. De hac sapientia salutari scriptum est in libro Sapientiae: Neminem diligit Deus, nisi eum qui eum sapientia inhabitat. Et Jacobus: Quæ (inquit) desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suasibilis, bonis consentiens, plena misericordia et fructibus bonis. Præterea, de hac corona loquitur princeps Apostolorum in prima sua Canonica: Quum apparuerit princeps pastorum, percipietis

I Petr. v,
4.

II Tim. iv,
8.

immareeseibilem gloriæ coronam. Et S. Paulus: Reposita est (inquit) mihi corona justitiæ.

Improbilas enim aliena, id est vitiositas, inhonestas aliorum, non decerpit, id est, non aufert, *animis probis*, id est mentibus honestis ac virtuosis, *proprium decus*, id est interiorem eorum decorem, nec beatificam mercedem: de qua fertur

Ps. xx, 6.

Ps. viii, 6.

in Psalmo, Gloriam et magnum decorem impones super eum; itemque, Gloria et

A honore coronasti eum, Domine. De quibus loquitur Isaias: Lætitia sempiterna super capita eorum. Imo, quanto plus sæviunt

Is. xxxv
10.

pravi contra justos, tanto copiosius coronabuntur justi qui Dei amore omnia æquanimiter pertulerint adversa. Quibus loquitur

Matth. v
11, 12; Luc
vi, 22, 23.

Christus: Beati eritis quum persecuti vos fuerint: gaudete in illa hora, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.

Et rursus: Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit; si me persecuti sunt, et vos persequentur.

Joann. xv
18, 20.

B Nempe electi et justi, in hoc sæculo per reprobos et iniquos exercentur, purgantur, ac taliter coronantur.

Consequenter Philosophia tangit breviter causam cur probis non potest minuire præmium improbus.

Quod si extrinsecus accepto lætaretur, id est, si probus homo gauderet solum de merito aliorum sibi communicato, et non de propriis actibus virtuosis meritoriis, poterat hoc vel alius quispiam, vel ipse

C vis, sive aliquis alius, sive qui contulisset hoc præmium et gaudium, auferre posset illud a taliter gloriante. Nullus autem adultæ ætatis salvatur sine proprio merito.

Attamen meritis Christi omnes sunt liberati: quod meritum applicatur hominibus per Baptismum et fidem, ac aliis mediis, et ipso juvantur electi. Hinc ait Apostolus:

I Cor. iii, 8

II Cor. v

10.

Unusquisque accipiet secundum suum laborem; et rursus: Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque prout gessit.

D *Sed quoniam id sua cuique probitas confert*: id est, ex quo unicuique bono adultæ ætatis « probitas sua », id est proprius actus bonus caritate informatus,

« confert id », id est hoc bonum seu præmium, Deo tamen cooperante, imo principaliter agente, et nostrum liberum arbitrium excitante, juxta illud Apostoli: Deus

Philipp. ii

13.

est qui operatur in vobis et velle et perficere. Propter quod nostra merita sunt Dei munera: de quo loquitur Isaias, Omnia

Is. xxvi, 12

opera nostra operatus es nobis. Tum suo

præmio carebit, id est, privari merebitur A sua mereede, *quum probus esse desierit*, id est, quum cessaverit esse virtuosus, hoc est, dum peccaverit mortaliter : per quod caritatem, sine qua nemo salvatur, amitteret. Unde per Ezechielem loquitur Deus : Si averterit se justus a justitia sua et fecerit iniquitatem, omnes justitiæ ejus non recordabuntur, et in prævaricatione sua morietur. Verumtamen potest denuo pœnitere, et per veram contritionem amissa merita recuperare.

Deinde tangitur alia ratio ad probandum B quod dictum est, scilicet bonos suo præmio non privari. *Postremo, quum omne præmium idcirco appetatur quoniam bonum esse creditur* (bonum quippe est appetitus objectum), *quis boni compotem, præmii judicet expertem?* id est, quis poterit rationabiliter judicare hominem « compotem boni », id est valentem auctorem ac possessorem operis virtuosus, esse « expertem præmii », id est extra suspensionem participationemque præmii correspondentis suæ justitiæ? Cur etenim C Deus omnipotens contulit homini rationem liberumque arbitrium, nisi ut eis utatur bene agendo? Hoc ergo agendo, facit id ad quod Deus præstitit sibi has vires : sicque obtemperat Deo, ac promeretur felicitatem, quæ præmium est virtutis.

At cujus præmii? Hoc Philosophia quærit, ut sua quæstione atque responsione cor nostrum accendat desiderio præmii tanti. Et respondet : *Omnium pulcherrimi maximique*, id est summi ac splendidissimi meriti, euneta alia merita excedentis, quod est vita æterna, beatifica visio, regnum cœlorum, de quo eantamus : Regnum tuum, Domine, regnum omnium sæulorum. Unde Dominus dixit ad Abraham : Ego protector tuus, et merces tua magna nimis. Quumque supergloriosissimus Deus sit in se ipso essentialiter pulchritudo penitus infinita inextinguibileque bonitas, constat quod ipsum in se ipso facillime intueri, sit præmium vere pulcherrimum,

et incomparabiliter magnum. Quod consequenter probat ex præinductis.

Memento enim corollarii illius quod paulo ante præcipuum dedi, id est, deprompsi supra, decima prosa tertii libri, tanquam præclarum ac nobile documentum, videlicet quod omnis beatus sit quodammodo deus, prout ibi diffuse expositum est, hieque compendiose repetitur; *ac sic collige*, id est, ex præmissis proba hoc ita :

Quum ipsum bonum beatitudo sit, id est, quum bonum æternum et increatum sit beatitudo objectalis, fontalis, immensa, bonos omnes, eo ipso quod boni sunt, fieri beatos liquet : id est, constat universos « bonos » bonitate gratuita caritatis ac virtutis infusæ, « fieri beatos », nunc inchoative, in spe ac merito, et prælibatione ac participatione felicitatis futuræ, deinde consummate in patria, quum beatitudo et bonum sint idem in re. *Sed qui beati sunt, deos esse convenit*, id est, conveniens est ut Beati sint dii, non essentialiter, sed participative, hoc est divini et deificati, tanquam Deo altissimo supernaturaliter conformati et deiformiter assimilati, et tanto perfectius, quanto limpidius viderint eum ferventiusque dilexerint, atque intimius fuerint ei uniti, vehementiusque in divitias gloriæ ejus absorpti.

Est igitur præmium bonorum, id est hominum virtuosorum, *quod nullus deterat dies*, id est, nulla diuturnitas temporis deterere, consumere seu diminuere poterit, quoniam sine fine durabit, *nullius minuat potestas*, id est, nullus conturbabit, quoniam securissimum erit, *nullius fuscet improbitas*, id est, nulla admixtione improbitatis, pravitatis aut maculæ obnubilabitur, quoniam nihil inquinatum intrabit in illam civitatem, ut in Apocalypsi habetur. Et quid sit tanta beatitudo subjungitur : *deos fieri*, id est Deo perfecte assimilari. Unumquodque enim in illud quasi convertitur, et illi potissime assimilatur, ejus operationes magis sectatur, frequentiusque exereet, et magis eminenter ac

Ezech.
viii, 24.

Cf. p. 393
C et s.

Ps. cxliv,
3.

Gen. xv, 1.

Apoc. xxi,
27.

indesinenter exsequitur. Porro operatio, A imo et vita superexcellentissimi Dei, est sui ipsius æterna ac prorsus perfecta intuitio atque dilectio. Ideo quo Beati Deum clarius viderint, ardentius quoque dilexerint sine interpolatione ac termino, eo supernaturalius ac eminentius deificabuntur et dii consistent. Propter quod dixit S. Joannes : Similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est : itemque electionis Vas : Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem.

1 Joann. III,
2.

1 Cor. XIII,
12.

Consequenter probat Philosophia, iniquis B non deesse supplicia.

Quæ quum ita sint, id est, quum nunc prolata de præmiis honorum sint vera, *de malorum quoque inseparabili pœna dubitare sapiens nequeat*, id est, nullus « sapiens » dubitet « de pœna » pravorum hominum « inseparabili », id est perpetua, quæ ab eis separari non poterit. Cujus subjungitur ratio. *Nam quum bonum malumque, item pœna atque præmium, adversa fronte dissideant*, id est, mutuo opponantur, seque contrario vultu respiciant ; *quæ in boni præmio videmus accidere, eadem necesse est in mali pœna contraria parte respondeant* : id est, necessario sequitur, quod « eadem », videlicet præmia desiderabilia, « quæ videmus » oculo mentis, imo et interdum etiam oculo corporali, « accidere », id est evenire ac dari, « in præmio boni », id est in mercede justii, seu pro præmio operis virtuosii, « respondeant », id est, correspondenter et proportionabiliter accidant, « in pœna mali », id est in punitione justa iniqui, D seu operis pravi omissionisve debiti, « parte contraria », id est modo opposito, juxta illud in Topicis : Sicut oppositum in opposito, ita propositum in proposito.

Et certe horum utrumque exigit infinita sapientia, quæ in universo nil inordinatum relinquit in toto, sed quod inordinatum est per culpam, ordinat et emendat per pœnam, atque ex malis elicit multa bona ; et quanto quis plus acquiescit propriæ voluntati contra Dei justitiam, tanto gravius

eum affligit contra propriæ voluntatis inclinationem. Idem quoque requirit omnipotentis Dei justitia, ejus est culpam per pœnam ulcisci : juxta illud Jeremiæ, Numquid super his non visitabo, et in gente hujuscemodi non ulciscetur anima mea ? Qui et per Ezechielem locutus est : Unumquemque juxta vias suas judicabo.

Jer. v, 9.

Ezech.
xviii, 30.

Sicut igitur probis probitas ipsa fit præmium, id est, virtuosus hominibus virtuositas causa est et ratio præmiij gloriosi, juxta illud libri Sapientiæ : Bonorum laborum gloriosus est fructus. Unde dixit Apostolus : Qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam ; et Psalmista : Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua ; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos. *Ita improbis nequitia ipsa supplicium est*, id est, vitiosis hominibus ipsa eorum perversitas convertitur in tormentum, juxta illud Ecclesiastici : Cor nequam gravabitur in doloribus.

Sap. III, 15.

Galat. VI, 8.

Ps. cxxv, 6.

Ecclesi. III,
29.

Præterea, juxta prætaeta, virtus etiam C in præsentii multipliciter per suos effectus salubres clarissimos præmiatur. Unicuique quoque virtuti propria delectatio est conjuncta, sicut ait Scriptura : Gaudium justo est facere judicium. Ideo dixit Propheta : Gaudebunt labia mea quum cantavero tibi. Conformiter, vitia propriis suis effectibus jam torquentur et puniuntur. Hinc, sicut animus inordinatus sibi ipsi est pœna, sic animus ordinatus sibi ipsi est suavis, et conscientia bona suam habet dulcedinem et quietem, sicut ait Apostolus : Gloria nostra est testimonium conscientie nostræ. Hinc in Sapientiæ libro scriptum est : Semper præsumit sæva, conscientia perturbata. Job quoque ait : Sonitus terroris semper in auribus impii ; et quum pax sit, ille insidias suspicatur.

Prov. XXI,
15.

Ps. lxx, 23.

II Cor. I,
12.

Sap. xvii,
10.

Job xv, 21.

Interea, quædam sunt vitia in se ipsis amara, ut rancor, invidia, ira, furor, amaritudo, impatientia : de quibus jam dicta potissime verificantur. Quæ etiam vitia melius superantur, eorum naturas ac proprie-

tates diligenter pensando, quia sic amplius abhorrentur. Alia vero sunt vitia in se ipsis delectabilia, sicut venerea : quæ tutius celeriusque vincuntur, mentem, imaginati- nem, oculos ab eis et ab eorum objectis, materiis, causis, incitamentis, occasionibus protinus avertendo, ac Judicis summi præsentiam, Christi acerbissimam passionem, ac quatuor novissima profunde pensando.

Quod autem mali sua affligantur nequitia, declaratur. *Jam vero quisquis afficitur pœna*, id est, quicumque qualificatur punitione, *malo se affectum esse non dubitat*, id est, certus est experimentaliter quod malo quodam pœnali, seu etiam pro malo culpæ, sic torqueatur. *Si igitur sese ipsi aestimare velint*, id est, « si ipsi » homines vitiosi « velint » voluntate transeunte in actum, « sese aestimare », id est bene attendere semetipsos et sua interiora, *possuntne sibi videri supplicii expertes?* id est, tunc utique ipsi impii non valebunt se judicare esse « expertes supplicii », id est immunes a pœnis : imo multiplicem habebunt remorsum, conscientia vermum, displicentiam gravem, horrorem, suspitionem, et consimilia multa. Unde disseruit Leo Papa : Peccatrix conscientia jam intra se patitur quidquid Dei bonitate differ- tur. Nam et in Sapientia libro legitur : Nequitia ipsa est timida. Quos, scilicet vitiosos, *omnium malorum extrema nequitia non afficit modo*, id est, quos pravos « extrema nequitia omnium malorum », id est perversitas maxima, « non afficit modo », id est, non solum angit, qualificat, torquet, *verum etiam inficit vehementer*, id est, valide intus fallit, excæcat, intoxicat : ita quod instar dæmonum obdu- rantur, fiuntque obstinati, et rebelles sunt lumini; nec de suis erubescunt sceleribus, imo se jactant de illis, et ita de gravibus vitiis ruunt ad graviora, et de gravioribus ad gravissima, quia peccatum quod per pœnitentiam non deletur, suo mox pondere trahit ad aliud, imo ad pejus, ut sanctus fatur Gregorius.

De talibus scriptum est in Isaia : Pecca-

tum suum quasi Sodoma prædicaverunt, nec absconderunt. Jeremias quoque ait : Induraverunt facies suas supra petram, et noluerunt reverti. Insuper unicuique talium Deus denuo loquitur per eundem Jeremiam prophetam : *Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere.*

Sequitur alia ratio probans improbis pœnam imo et quamdam adesse corruptionem ex suis peccatis.

Vide autem, id est, sed considera, ex diversa parte bonorum, quæ pœna comitetur, id est, sequatur et apprehendat, *improbos*, id est vitiosos. *Omne namque quod fit**, unum esse, *ipsumque unum, bonum esse, paulo ante didicisti* : id est, tu, Boeti, « didicisti » ex mea doctrina « paulo ante », puta in tertio libro, « omne quod fit, unum esse », id est, quidquid producit et est terminus productionis realis, unum numero esse, id est quid individuale seu particulare. Unde primo Metaphysicæ perhibetur, quod esse et fieri seu pati, est suppositorum. In tractatu quoque de Unitate et uno, ait idem iste Boetius : Omne quod est, ideo est, quoniam unum est.

Cui consequens est, id est, ex quo dicto consequitur, *ut omne quod sit*, id est, quod est ens reale, *id etiam bonum esse videtur* : nam ens et bonum, similiter ens et unum, convertibilia sunt. Propterea dixit Averroes, quod Avicenna multum peccavit, asserendo quod unum quod est transcendens et convertibile cum ente, et unum quod est principium numeri, idem sint. Et est (inquit) mirum de homine isto, quod taliter aberraverit.

Hoc igitur modo, id est propter hoc, *quidquid a bono deficit*, id est, quod desinit esse bonum bonitate naturæ, quæ est ipsa entitas rei, *esse desistit*, id est, desinit esse. *Quo fit*, id est, ex quo innotescit ac sequitur, *ut mali desinant esse quod fuerant. Sed fuisse homines, adhuc ipsa humani corporis reliqua species ostentat* : hoc est, « ipsa species adhuc

Jer. v, 3.

Ibid. iii, 3.

* sit

Cf. p. 411
C et s.

Sap. xvii,
10.

Job xxiv, 13.

Is. iii, 9.

reliqua », id est adhuc residua forma seu A figura, « corporis humani », ostendit illos iniquos « fuisse homines » antequam a bonitate recesserunt. *Quare versi in malitiam*, id est ad pravitatem : non quod substantialiter in malitiam possint converti, sed per proprietatem ac assimilationem, sicut homo prorsus crudelis fertur versus in belluam, et homo multum virtuosus asseritur in affectum bonitatis atque in viscera pietatis mutatus : *humanam quoque amiserunt naturam*, id est, humanitatem perdididerunt : non ipsam naturam realiter, B sed operabiliter, id est quantum ad usum et debitam actionem. Itaque perdididerunt naturam humanam, non quantum ad esse, sed quantum ad bene esse. Juxta quem modum B. Gregorius protestatur, et in Decreto habetur, quod sacerdotes iniqui aut simoniace ordinati, esse desinunt sacerdotes : non quod characterem seu potestatem et ordinem sacerdotii amiserint, et conficere nequeant, sed quod sacerdotali potestate uti prohibeantur quousque reconcilientur.

Decret. p.
ii, caus. 1,
q. 1, c. 2.

Sed quum ultra homines quemque provehere sola probitas possit : id est, quum nihil formaliter valeat hominem elevare « ultra homines », id est supra statum et conditionem seu proprietatem naturæ humanæ, ita ut per participationem vocetur angelicus seu divinus, nisi « probitas », id est excellens virtuositas, seu virtus heroica, quæ, ut in Ethicis docet Philosophus, hominem facit se ipso altiore, puta divinum ; *neesse est ut quos ab humana conditione dejecit, infra hominis meritum D detrudat improbitas*, id est malitiositas, quæ, etiam secundum Philosophum, hominem facit brutalem. Et horum utrumque paucorum est, quia ut in homilia asserit Augustinus, Quemadmodum perfecta virtus paucorum est, ita et extrema malitia est paucorum. Itaque « neesse est », id est, necessario sequitur, « ut improbitas » ista « detrudat », id est dejiciat, « infra meritum hominis », id est infra communem hominum pravitatem, sumendo me-

ritum pro demerito, eos « quos » ipsa improbitas « dejecit » formaliter « a conditione » (id est specie) « humana », secundum sensum prædictum, non auferendo esse, sed bene esse ; neque tollendo aut corrumpendo veritatem essentiæ, sed congruentiam actionis ac vitæ. Quum enim homo sit rationalis naturæ, quanto irrationabilius atque crudelius seu inhumanius habet se, tanto indignior est homo vocari. Præterea, juxta hunc modum, quum homo sit naturaliter animal sociale, civile, homo solus, id est solitarie degeus, nominatur deus aut bestia.

Evenit igitur ut quem transformatum vitiis videas, hominem æstimare non possis : id est, hoc contingit et sequitur ex prædictis, « ut non possis » de jure seu rationabiliter illum « æstimare », id est reputare ac judicare, « hominem » per veritatem vitæ usumque rationis rectæ, « quem videas », id est conspexeris, « transformatum vitiis », id est habituum et induratum peccatis, per quæ magis assimilatur C bestiis, imo dæmonibus, quam veris hominibus, secundum quod per Jeremiam Deus impropere Synagogæ, hoc est plebi obstinatae ac perfidæ Judæorum : Quomodo *Jer. ii. 21.* conversa es in pravam, vinea aliena ? De quibus in Psalmo asserit Christus : *Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me ; et rursus : Circumdederunt me canes multi.* *Ps. xxi. 13.* *Ibid. 17.*

Deinde ponit Philosophia de his multa exempla : in quibus non est specialis difficultas.

Avaritia fervet alienarum opum violentior * ereptor ? hoc est, « ereptor violentus », id est deprædator multum violentus, « opum alienarum », id est divitiarum hominum aliorum, « fervet avaritia », id est, cupiditate succensus est ? *Lupi similem dixeris*, id est, talem die similem lupo, ratione rapacitatis, quoniam lupo est animal rapax potius quam avarum : et quod lupo omnes oves in ovili occidit, ex gulositate agere dicitur, magis quam ex feritate, quia ex aviditate sua sibi videtur

quod universas oves simul poterit devorare. Sic et Christus in Evangelio de hypocritis loquitur : Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. *Ferox atque inquietus linguam litigiis exercet?* id est, homo severus et turbulentus linguam suam ad verba rixosa relaxat? *Canis comparabis* hujusmodi hominem : non quod in cane aut brutis sit peccatum, sed quantum ad ipsos actus et effectus in se attenduntur istæ assimilationes, quia et canis est animal cholericum, latratibus ac litibus vacans. *Insidiator occultus subripuisse fraudibus gaudet?* id est, illaqueator secretus lætatur in hoc quod fraudulenter abstulit bona alterius? *Vulpeculis exæquetur*, id est conformatur, quia vulpes sunt multum dolosæ, et ita furantur gallinas et aucas. *Ira intemperans*, id est iracundiam non refræns, *frenit*, id est, crudeliter frendit in alium? *Leonis animum gestare creditur*, id est, per suam ferociam, iram, audaciam, animositatem, leoni similis reputetur.

Pavidus ac fugax, id est homo naturaliter formidolosus et pronus ad fugam, *non metuenda formidat?* *Cervi similis habetur*. *Segnis ac stupidus torpet?* id est, homo piger et stolidus per ignaviam tardus est? *Asinum vivit*, id est, asino comparandus est, et asininus vocatur. *Levis atque inconstans studia permutat*, id est, officia variat, nunc istud, nunc illud exercens, sicut in libro de Doctrina scholarium de filio inconstanti scriptum est? *Nihil ab avibus differt*, id est, avibus multum assimilatur, quæ assidue mutant locum. *Fædis immundisque libidinibus immergitur?* id est, aliquis homo involvitur spureitiis car-

nis? *Sordidæ suis voluptate detinetur*, id est, tanquam porca delectatione brutali vincitur, ac porco assimilatur. Unde et Salomon ait : Circulus aureus in naribus suis (id est porcæ), mulier pulchra et fatua.

Ita fit, ut qui probitate deserta homo esse desiderit, juxta expositionem jam sæpe præhabitam, *quum in divinam conditionem transire non possit*, id est, divinus fieri nequeat debili conatu : tamen auxilio gratiæ et forti assiduoque annisu posset **B** converti, proficere perfectusque fieri; *vertatur in belluam* per morum corruptionem et operum conformitatem. Juxta hunc sensum multa in divinis Scripturis dicuntur, ut quum in secunda sua epistola S. Petrus ait de iniquis : Hi velut irrationalia pecora naturaliter in captionem et perniciem, in corruptione sua peribunt.

Denique naturales istæ proprietates in brutis non sunt pravæ, nec propter eas calumniandus est eorum plasmator. Imo, sicut homines vitiosi assimilantur brutis **C** per tales proprietates, ita et justiper alias qualitates brutorum. Nam et Christus dicitur leo in Apocalypsi : Ecce vicit leo de tribu Juda. Similiter diabolus, prima Petri : Adversarius vester diabolus tanquam leorugiens circuit, quærens quem devoret. Et sancti prædicatores per canes designantur. Unde de negligentibus non sermocinantibus pastoribus scriptum est in Isaia : Speculatores ejus cæci omnes, canes muti, non valentes latrare, videntes vana, dormientes. In Genesi quoque Jacob patriarcha suis filiis benedicens, comparavit eos his brutis in bonum, dicendo : Catulus leonis, Juda ; Issachar, asinus fortis ; Benjamin, lupus rapax ; fiat Dan coluber in via, cerastes in semita.

Matth. vii,
15.

Prov. xi,
22.

II Petr. ii,
12.

Apoc. v, 5.

I Petr. v, 8.

Is. lvi, 10.

Gen. xlix,
9, 14, 27, 17.

ARTICULUS VIII

DIFFICULTATUM HUIUS PROSAE TERTIÆ PROPOSITIO BREVISQUE ABSOLUTIO.

JOANNES. — Videtur ultima ista Philosophiæ probatio in fallacia æquivocationis peccare, dum arguit ita : Quidquid deficit a bono, esse desistit. Arguit namque a bono et uno transeendentibus, ad bonum morale ; et a non esse bonum moraliter, ad non esse bonum simpliciter ; similiter a non esse secundum quid, ad simpliciter non esse. Nee sequitur : Non sunt boni virtute, ergo amittunt naturam humanam. Imo videtur argumentatio ista esse sicut argumentatio Heracliti, asserentis propter continuam rerum mutationem in accidentalibus, eundem equum non bis ingredi aquam.

DIONYSIUS. — Philosophia in his exponit se ipsam, et per verba sequentia pandit quo sensu intulerit quæ conclusit. In moralibus autem, propter morum correctionem tales persuasiones fieri solent et admittuntur.

JOANNES. — De qua beatitudine dixit Philosophia, quod præmium bonorum est quod nullus deterit dies, nulla potestas minuit, nulla improbitate fuscatur?

DIONYSIUS. — Quamvis hoc de supernaturali beatitudine, quam edocet fides, præcipue verum sit, nihilo minus etiam de naturali felicitate intellectualium creaturarum verificatur : quam beatitudinem in contemplatione sitam Porphyrius et Plotinus, Avicenna et Algazel, multique alii, asserabant esse perpetuam, delicioisam, impassibilem et imperturbabilem.

JOANNES. — Utrum homo possit vere in brutum converti? Et utrum homine permanente, valeat ipse in figuram bestię transmutari, sicut de Nabuchodonosor legitur, et Ovidius in libro de transformatis sentire videtur?

DIONYSIUS. — De hoc in metro sequenti tangitur et tractatur : ibi igitur respondebo.

JOANNES. — Quomodo per eandem rem designari queunt Christus atque diabolus, impius et vir justus, præsertim si proprietates illæ in bestiis non sunt malæ?

DIONYSIUS. — Per diversas (ut dixi) proprietates rei ejusdem. Christus ergo per leonem exprimitur, propter suam fortitudinem, et regiam dignitatem, imperterritamque et victoriosam constantiam, quia de Christo fertur in Psalmo : Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis et potens. De leone autem in libro Proverbiorum : Leo fortissimus bestiarum, ad nullius pavebit occursum. Præterea constat, quod in sola intellectuali rationalique creatura inveniantur bonum virtutis et malum culpæ. Sed ut divinus Dionysius ait, quod sicque esse ferocem, est bonum in leone, et esse iracundum, est bonum in cane, non in homine. Comparatio ergo illa hominum ad bruta, attenditur quantum ad illas brutorum proprietates secundum se sumptas.

JOANNES. — In his brevis es satis, nec dicam nimis. Tamen, si placet, de vera et æternali beatitudine supernaturali, quam Christus promisit, aliquid plenius tange.

DIONYSIUS. — Supra de prolixitate causatus es, et nunc de brevitate conqueris? Porro de vera et superdesiderabili electorum felicitate sanctus deprompsit Bernardus : Beatificum præmium est Deum videre, in Deo et cum Deo et de Deo perpetuo vivere, atque inseparabiliter esse cum eo, qui erit omnia in omnibus, habere Deum, qui est summum bonum : et

Dan. iv. 30.

Liber Metamorphoseon.

Ps. xxvii, 8.

Prov. xxx, 30.

De Divin. nom. c. iv.

Cf. p. 71 B, 89 A.

1 Cor. xv, 28.

ubi summum bonum, ibi summa felicitas, A summa jucunditas, vera libertas, perfectissima caritas, æterna securitas, segura æternitas; ibi vera lætitia, plena scientia, incomparabilis pulchritudo, plenissima beatitudo; ibi æternaliter est pax quæ omnem sensum exsuperat; ibi pietas, bonitas, lux, virtus, honestas, gloria, requies, dulcis concordia, et quidquid appetitur. Quæ ergo nos angit vesania, vitiorum sitire absinthium, hujus mundi sequi naufragium, impiæ tyrannidis ferre dominium, et non magis adspirare ad tantam salutem, ad B Sanctorum felicitatem, ad societatem angelicam, ad tam inæstimabiliter beatificam vitam, ad superbeatissimæ Trinitatis gloriosum deliciosissimumque conspectum? Præterea, si jam esset in terris vir tantæ sapientiæ ut Salomon, aut tantæ sanctitatis ut Joannes Baptista, vel tot ac tantis fulgens miraculis sicut Petrus apostolus, seu tantæ gloriæ in prædicando ut Paulus, tantæ fortitudinis ut Samson, tantæ pulchritudinis ut Absalon: quam multi ad illum confluerent! A quam remotis locis C concurrerent! Quod si esset in mundo unus homo in quo omnes excellentiæ istæ essent collectæ, quantum æstuareremus illum conspicerem! Nonne ad illum videndum a finibus terræ accurrerent universi? Et tamen omnis illa unius illius perfectio esset magnitudine et numero limitata, dependens, indigens ac finita. Quæ est ergo

excæcatio, insipientia, perversitas ista, non adspirare, non festinare, non incalescere et fervere ad claram, immediatam, æternam visionem illius in quo omnia ista et innumerabiles plures excellentiæ et perfectiones sunt penitus infinitæ, simplicissimæ, independentes atque ab omni indigentia alienæ, qui est creator et pater, salvator, conservator et rex noster? Quis non discurreret usque ad fines mundi ad videndum sacratissimam Virginem per horulam unam? Cur igitur non inardescimus ad totius triumphantis Ecclesiæ gloriosissimam, speciosissimam, suavissimam societatem?

JOANNES. — Heu, heu, heu! quanta est nostra miseria, quanta negligentia, quanta inconsideratio atque acedia, quod ista non intuemur quotidie, nec pensamus profunde! Verumtamen in his concaluit cor ^{Ps. xxxviii,} meum intra me; et sicut desiderat cervus ^{Ps. xlii, 2.} ad fontes aquarum, ita desiderat modo anima mea ad Deum altissimum, et ad jucundissimam illam supercœlestis palatii universitatem, in qua sine labore, uno momento, ad totius sapientiæ culmen, ad omnium scientiarum apicem pertingetur. Sitit jam plane anima mea ad Deum fortem, vivum, de cujus majestate tot et tanta dixerunt philosophi, de cujus justitia tot et tanta horribilia dixerunt Judæi, de cujus pietate et gratia tot et tanta locuti sunt Christiani. ^{Ibid. 3.}

METRUM III

Vela Neritii ducis,
Et vagas pelago rates,
Eurus appulit insulæ,
Pulchra qua residens dea,
Solis edita semine,
Miscet hospitibus novis
Tacta carmine pocula.
Quos ut in varios modos

Vertit herbipotens manus,
Hunc apri facies tegit,
Ille Marmaricus leo,
Dente crescit et unguibus;
Hic lupis superadditus
Flere dum parat, ululat,
Ille, tigris ut Indica,
Tecta mitis obambulat.

Sed licet variis malis
 Numen Arcadis alitis
 Obsitum miserans ducem,
 Peste solverit hospitis;
 Jam tamen mala remiges
 Ore pocula traxerant,
 Jam sues Cerealia
 Glande pabula verterant.
 Et nihil manet integrum,
 Voce, corpore perditis.
 Sola mens stabilis, super

Monstra quæ patitur, gemit.
 O levem nimium manum,
 Nec potentia gramina,
 Membra quæ valeant licet,
 Corda vertere non valent!
 Intus est hominum vigor,
 Arce conditus abdita.
 Hæc venena potentius
 Detrahunt hominem sibi,
 Dira : quæ penitus meant;
 Nec nocentia corpori,
 Mentis vulnere (*al.* ulcere) sæviunt.

ARTICULUS IX

ELUCIDATIO METRI HUIUS TERTII.

IN fine præhabitæ prosæ locuta est Philosophia de spiritali et vili transformatione hominum iniquorum in bruta; hic tangit de hoc quasdam fabulas poetarum. Nempe in libro Metamorphoseon refert Ovidius, quod Ulysses princeps cum sociis suis ac servis navigans, redeundo a Troja ad Græciam terram suam natalem, appulsus est tempestate ad insulam quamdam, in qua regnavit dea nomine Circe, filia Solis : ad quam quidam ex comitiva Ulyssis missi, ab ea in bestias dicuntur conversi. Offenderant enim deam illam in Troja : propter quod redeuntibus suscitavit tempestatem in mari, ita quod compulsi sunt declinare ad domum deæ illius. Itaque sensus et ordo verborum est :

Eurus, id est ventus orientalis sic dictus, *appulit*, id est, vi adduxit applicaque fecit, *vela*, id est lintea expansa in navi, *ducis Neritii*, id est Ulyssis principis, originem ducentis ex terra Neritiæ regionis, *et rates*, id est naves, *vagas pelago*, id est vage hinc inde jaectatas in mari ex vento et tempestate. « Appulit », inquam, *insulæ qua*, id est in qua, *residens dea pulchra*, utputa Circe, *edita semine*,

A id est nata ex semine, *Solis*, quia ob pulchritudinem et sapientiam suam dicebatur filia Solis : quoniam Sol, sicut Apollo, deus sapientiæ vocabatur, quemadmodum et Minerva, sapientiæ dea ; *miscet*, id est præparat, *hospitibus novis*, id est advenis ad se missis, *pocula tacta carmine*, id est confecta cum incantatione magicæ artis.

Quos hospites, ut, id est postquam, *manus*, id est virtus seu actus deæ præfatæ, *herbipotens*, id est potens in herbis, ad agendum secreta virtute herbarum (in quarum virtutibus cognoscendis, a malis fuit instructa spiritibus), *vertit in varios modos*, id est diversas formas, figuras, effigies bestiales ; *facies apri tegit hunc* : id est, dispositio vultus ipsius apri videbatur esse in uno sociorum Ulyssis transformato in aprum ; *ille*, id est alter illorum, effectus, quantum ad exteriorem effigiem, *leo Marmaricus*, id est regionis quæ Marmarica nuncupatur (et ut fertur, est pars Africæ : in qua Marmarica sunt gentes feroces, et valde fortes leones), *crescit dente et unguibus*, id est, dentes et ungues ei succrescunt. Mox enim ut homines pocula illa biberunt, creverunt eis diversa

ad bestias pertinentia, ut ungues, dentes et cornua. *Hic*, id est alter illorum, *superadditus lupis*, id est lupus apparenter effectus, *dum parat flere*, id est transformationem suam deplangere : quia intellectus mansit in taliter transformatis; *ululat*, id est, vocem lupi emittit. *Ille*, id est alter illorum, factus *ut tigris Indica*, id est ex India, in qua sunt tigrides, bestiae velocissimae, *obambulat tecta*, id est, incedit in domo sub tectis, *mitis*, id est mansuetus, nulli nocens instar tigrum atrocium nocivarum.

Sed licet numen, id est deus quidam, *Arcadis alitis*, puta Mercurius, *miserans ducem*, videlicet ipsum Ulyssem, cui condoluit, *obsitum malis variis*, id est circumdatum diversis periculis maris ac deae praefatae, *solverit*, id est, ipsum Ulyssem liberaverit, *peste hospitis*, id est a pestifera transformatione deae illius : quam scilicet transformationem dea illa, imo trufatrix, maga et pessima, intulit aliis, suis necromanticis artibus. Ut enim fingit Ovidius, ipse Mercurius sciens quid contigerit legatis Ulyssis, imo et quid ei etiam immineret, praestitit ei album florem, cuius virtute ab illa transformatione praeservaretur. *Jam tamen remiges*, id est ductores remorum Ulyssis, *traxerant ore*, id est potaverant, *pocula illa mala incantationibus mixta*. *Jam sues*, id est socii Ulyssis transmutati in sues seu apros secundum exteriorem effigiem, *verterant*, id est immutaverant, *pabula Cerealia*, id est facta ex bladis seu frugibus, quorum dea dicitur Ceres, *glande* : id est, pro panibus, *D* qui sunt cibi humani, *utebantur glandibus*, id est alimentis porcinis. *Et in illis transmutatis nihil manet* (id est, nil mansit) *integrum in eorum corporibus, voce et corpore perditis*, id est, uniuscujusque eorum « corpore » ac « voce » a naturali dispositione « perditis », id est mutatis. *Mens sola*, id est rationalis atque superior pars animae, *stabilis*, id est, perseverans in eis, *gemit*, id est, cum gemitu dolet, *super monstra*, id est monstruosas

Amutationes, *quae patitur*, id est, tunc patiebatur.

Consequenter dicit Philosophia, quod illa transformatio levior et tolerabilior est quam praefata transformatio hominum in bruta per vitia.

O (exclamatorie) *manum nimium levem*, id est, vim et operationem Circes deae dico levem « nimium », id est valde, *nec gramina illa dico fuisse potentia*, id est magnae virtutis, *quae licet valeant vertere membra*, id est corporis partes mutare in *B* effigiem bestialem, *non tamen valent corda vertere*, id est mutare et auferre!

Intus, id est in anima, *est hominum vigor*, id est potestas et usus rationis, *conditus arce abdita*, id est absconditus in sublimitate secreta : in qua arce imago summæ Trinitatis relucet. *Hæc venena*, id est vitia, *detrahunt potentius hominem sibi*, id est, auferunt ei usum expeditum rationis, et deprimunt eum sub se ipso, ac bestiis statuunt viliores, *dira* : quia et mentem obdurant, et obicem ponunt gratiæ Dei, nec cedunt admonitionibus bonis instinctibusque salubribus Spiritus Sancti ac angelorum. *Quæ penitus meant*, id est, transeunt usque ad intimas ac supremas animæ vires, quas obscurant ac lædunt. Ideo subditur : *nec nocentia corpori*, id est, carnem non affligentia nec vulnerantia, *sæviunt*, id est, atrociter nocent ac lædunt, *vulnere mentis*, id est ipsam animam spiritualiter occidendo : quemadmodum in libro Sapientiæ habetur, *Os quod mentitur, occidit animam*; *Sap. i, 11.* et rursus in libro eodem, *Homo per malitiam occidit animam suam. Ideo loquitur* ^{14.} *Isaias* : Hic est omnis fructus, ut auferatur *Is. xxvii, 9.* peccatum. Ecclesia quoque cantat : Nulla nocebit adversitas, si nulla dominetur iniquitas. Verumtamen quædam peccata, ut gula, luxuria, etiam corpori nocent : non tamen tam evidenter et directe ut animæ ; nec corpus est proprie subjectum peccati formaliter sumpti. De talibus animabus in Ezechiele inducitur : Vivificabant animas *Ezech. xiii,* ^{19.} quæ non vivunt.

At vero horum poeticorum dictorum A sensui spirituali insistere reor indignum. Quoniam tamen Philosophia hæc narrat, breviter dico, quod per Ulyssem intelligi potest intellectus seu ratio, quæ est dux, princeps et oculus mentis, et alias dirigit vires. Familia vero hujus ducis sunt inferiorum virium actus, sensitivique appetitus affectiones et passiones. Per Circeen designatur mundana prosperitas, quam multi appetantur et querunt ac amant ut deam. Hæc prosperitas rationi insidiatur, et eam querit subvertere ac bestialem efficere, quemadmodum actus et motus sensualitatis sibi subjungere atque allicere nititur. Porro per « numen Arcadis alitis » intelligitur auxilium gratiæ Dei, ac divinus instinctus : qui florem album, id est puritatis amorem ac gratiæ lumen et sapientiæ claritatem, menti infundit, quibus contra fallacias prosperitatis terrenæ munitur, et famulos suos deceptos reducit. Cavendum est igitur ne mundana prosperitatis pocula infecta, id est oblectamenta vana, gustemus, nec hauriamus, C ne in bruta vertamur, nec cum filio prodigo substantiam nostram cum scortis turpiter vivendo consumamus.

Luc. xv. 13.
30.

JOANNES. — Ingens mihi circa præhabita oritur admiratio, an arte magica possint humana corpora in lineamenta, organizationem et figuram brutalium corporum transmutari, an etiam vere sint gesta quæ hic recitantur in littera de hominibus transformatis.

DIONYSIUS. — Ista materia a doctoribus D super secundum Sententiarum tractatur. Beatus quoque Augustinus libro de Civitate Dei multa super his scribit : Nulla (inquiens) ratione crediderim, operatione dæmonum aut aliqua nefaria arte hoc veraciter fieri posse. Hinc doctores Augustinum sequendo, affirmant, quod sicut dæmones assumere possunt corpora quædam aëria seu alia, et in illis apparere, loqui ac facere multa ; sic corporalibus rebus superinducere, circumdare et quasi

Cf. l. XXI,
p. 419 D' et
E.

supervestire possunt corpora quædam similia corporibus bestiarum aliarumve rerum : sicque homines quibus permittuntur talia facere, videntur transformati in bruta. Ad hæc quoque et consimilia peragenda possunt applicare varia rerum semina, vires herbarum ac lapidum, et consimilia naturalia agentia abdita : per quæ omnia infelix gentilitas fuit variis modis decepta. Verum hæc omnia diaboli machinamenta et deorum dearumque figmenta, per beatissimos Christi Apostolos et eorum discipulos in toto orbe sunt patefacta, confutata, et pro maxima parte destructa, in tantum quod etiam quamplures necromantici magni, videntes artes et machinas suas virtute crucis Christi ac fidei totaliter superari, sunt ad Christum conversi.

Verum de his plurima introduci hic possent : de quibus pertranseo, quoniam super secundum Sententiarum de eis plenius scripsi, plenissime tamen in tractatu contra errores Valdensium et contra magicas artes. Quæ autem in textu dicuntur de transformatione hominum in corpora bestiarum, intelligenda sunt quantum ad exteriorem effigiem. Et potuit esse quod vere circumdata fuerunt hominibus illis corpora quædam brutalia : quod nihilo minus apparere sic posset per exteriorum sensuum illusionem, ac aliis modis, prout locis præactis expressi. Denique recitat Augustinus qualiter his malis artibus imbutæ fuerunt mulieres quædam malignæ, quæ dabant hominibus caseum ad edendum : quo sumpto, videbantur versi in asinos, et onera eis superposita deferebant. Si autem illi de quibus in hoc metro narratur, amisissent realiter lineamenta et organa corporum humanorum, non potuissent in bestialibus illis corporibus uti ratione et intellectu vigere.

JOANNES. — Jam, si placet, responde quid de Nabuchodonosor rege Babylonis tenendum sit, an corpus ejus fuerit realiter in bestialem figurationem mutatum.

DIONYSIUS. — Josephus et alii quidam A da præhabita dixit, vitiosos consistere im-
dixerunt quod imo. Quod probant ex textu potentes : quomodo ergo nunc ait, vitia
visionis Danielis, quo legitur, quod rex potentiora esse dea Circe et herbis?
ille reversus ad mentem, dixit : Figura
mea reversa est ad me. Attamen exposi-
tores communiter tenent contrarium, et
quod regi illi apparuit sic se esse muta-
tum, et ad pristinam figuram reductum.
Nec dubium quin omnipotenti Deo hoc fa-
cere fuisset perfacile. Et de hac re super
Danielem scripsi completius.

an. iv, 33.

Cf. t. X,
80 B et s.

JOANNES. — Philosophia in prosa secun-

DIONYSIUS. — Metaphorice dicit hoc, et
nomen potentiæ sumendo extense, ut in
expositione prosæ illius expressi. Postre-
mo, transformatio triplex est : una natu-
ralis, ut quando ex uno elemento aliud
generatur, ut vermis ex carne ; alia spi-
ritualis, ut dum homo per vitia transmu-
tatur in bestiam ; tertia magicalis, de qua
hic facta est mentio.

Cf. p. 448
C et s., 450
B et s.

PROSA IV

TUM ego : Fateor, inquam ; nec injuria dici video vitiosos, tametsi humani
corporis speciem servant, in belluas tamen animorum qualitate mutari. Sed
quorum atrox scelerataque mens bonorum pernicie sævit, id ipsum eis licere
noluissim. — Nec licet, inquit, uti convenienti monstrabitur loco : sed tamen si id
ipsum quod eis licere creditur, auferatur, magna ex parte sceleratorum hominum
pœna relevatur. Etenim, quod incredibile cuiquam forte videatur, infeliciores esse
necesse est malos quum cupita perfecerint, quam si ea quæ cupiunt, implere non
possint. Nam si miserum est voluisse prava, potuisse miserius est, sine quo vo-
luntatis miseræ langueret effectus. Itaque, quum sua singulis miseria sit, triplici
infortunio necesse est urgeantur, quos videas scelus velle, posse, perficere. —
Accedo, inquam ; sed uti hoc infortunio cito careant, patrandi sceleris possibi-
litate deserti, vehementer exopto. — Carebunt (inquit) ocius quam vel tu forsitan
velis, vel illi sese existiment esse carituros. Neque enim est aliquid in tam brevibus
vitæ metis ita serum, quod exspectare longum immortalis præsertim animus putet.
Quorum magna spes et excelsa facinorum machina, repentino atque insperato sæpe
fine destruitur : quod quidem illis miseriæ modum statuit. Nam si nequitia mi-
seros facit, miserior sit necesse est diuturnior nequam. Quos infelicissimos esse
judicarem, si non eorum malitiam saltem mors extrema finiret. Etenim, si de pra-
vitatibus infortunio vera conclusimus, infinitam liquet esse miseriam quam esse
constat æternam.

— Tum ego : Mira quidem (inquam) et concessu difficilis illatio ; sed his eam quæ
prius concessa sunt, nimium convenire cognosco. — Recte (inquit) existimas. Sed
qui conclusioni accedere durum putat, æquum est, vel falsum aliquid præcessisse
demonstret, vel collationem propositionum non esse efficacem necessariæ conclu-
sionis ostendat : alioqui concessis præcedentibus, nihil prorsus est quod de illatione
causetur. Nam hoc quoque quod dicam, non minus mirum videatur ; sed ex his

quæ sumpta sunt, æque est necessarium. — Quidnam? inquam. — Feliciores (inquit) esse improbos supplicia luentes, quam si eos nulla justitiæ pœna coerceat. Neque id nunc molior, quod cuivis veniat in mentem, corrigi ultione pravos mores, et ad rectum supplicii terrore deduci, ceteris quoque exemplum esse culpanda fugiendi; sed alio quodam modo infeliciores esse improbos arbitror impunitos, tametsi nulla ratio correctionis, nullus respectus habeatur exempli. — Et quis erit (inquam) præter hos alius modus? — Et illa: Bonos (inquit) esse felices, malos vero miseros, nonne concessimus? — Ita est, inquam. — Si igitur, inquit, miseræ cuiuspiam bonum aliquid* addatur, nonne felicior est eo cuius pura ac solitaria sine cuiusquam boni admixtione miseria est? — Sic (inquam) videtur. — Quid, si eidem misero qui cunctis careat bonis, præter ea quibus miser est, malum aliud fuerit annexum? Nonne multo infelicior eo censendus est cuius infortunium boni participatione relevatur? — Quidni? inquam. — Habent igitur improbi, quum puniuntur, boni quidem aliquid annexum, pœnam ipsam scilicet, quæ ratione justitiæ bona est; iidemque quum supplicio carent, inest eis aliquid ulterius mali, ipsa impunitas, quam iniquitatis merito, malum esse confessus es. — Negare non possum. — Multo igitur infeliciores improbi sunt, injusta impunitate donati, quam justa ultione puniti. Sed puniri improbos, justum, impunitos vero elabi, iniquum esse, manifestum est. — Quis id neget? — Sed ne illud quidem, ait, quisquam negabit: bonum esse omne quod justum est, contraque quod injustum est, malum liquere esse.

— Tum ego: Ista quidem consequentia sunt eis quæ paulo ante conclusa sunt. Sed quæso (inquam) te, nullane animarum supplicia post defunctum morte corpus relinquis? — Et magna quidem, inquit: quorum alia pœnali acerbitate, alia vero purgatoria clementia exerceri puto. Sed nunc de his disserere consilium non est. Id vero hæcenus egimus, ut quæ indignissima tibi videbatur malorum potestas, eam nullam esse cognosceres; quosque impunitos querebare, videres nunquam improbitatis suæ carere suppliciis; licentiam quam cito finiri precabaris, nec longam esse disceres, infelicioremque fore, si diuturnior, infelicissimam vero, si esset æterna; post hæc, miseriores esse improbos injusta impunitate dimissos, quam justa ultione punitos: cui sententiæ consequens est, ut tum demum gravioribus suppliciis urgeantur, quum impuniti esse creduntur.

— Tum ego: Quum tuas (inquam) rationes considero, nihil dici verius puto. At si ad hominum judicia revertar, quis ille est cui hæc non credenda modo, sed saltem audienda videantur?

— Ita est, inquit illa. Nequeunt enim oculos tenebris assuetos, ad lucem perspicuæ veritatis attollere; similesque avibus sunt quarum intuitum nox illuminat, dies cæcat. Dum enim non rerum ordinem sed suos intuentur affectus, vel licentiam vel impunitatem scelerum putant esse felicem. Vide autem quid æterna lex sanciat. Melioribus animum conformaveris? Nihil opus est iudice præmium deferente: tu te ipse excellentioribus addidisti. Studium ad pejora deflexeris? Extra ne quæ-

sieris ultorem : tu te ipse in deteriora detrusisti. Veluti si vicibus sordidam humum cœlumque respicias, cunctis extra cessantibus, ipsa cernendi ratione, nunc cœno, nunc sideribus interesse videaris. At vulgus ista non respicit. Quid igitur? Hisne accedamus quos belluis similes esse monstravimus? Quid, si quis amisso penitus visu, ipsum etiam se habuisse oblivisceretur intuitum, nihilque sibi ad humanam perfectionem deesse arbitraretur? Num videntes eadem cæcos putaremus? Nam ne illud quidem acquiescent, quod æque validis rationum nititur firmamentis, infeliciores eos esse qui faciunt quam qui patiuntur injuriam. — Vellem, inquam, has ipsas audire rationes.

— Omnem (inquit) improbum num supplicio dignum negas? — Minime, inquam. — Infelices vero esse qui sunt improbi, multipliciter liquet. — Ita est, inquam. — Qui igitur supplicio digni sunt, miseros esse non dubitas. — Convenit, inquam. — Si igitur cognitor (ait) resideres, cui supplicium inferendum putares? Eine qui fecisset, an qui pertulisset injuriam? — Nec ambigo, inquam, quin perpresso satisfacerem dolore facientis. — Miserior igitur tibi injuriæ illator quam acceptor, esse videretur. — Consequitur, inquam. — Hac * igitur, aliisque de causis * Ilinc ea radice nitentibus quod turpitudine suapte natura miseros faciat, apparet illatam cuilibet injuriam, non accipientis sed inferentis esse miseriam. Atqui nunc, ait, contra faciunt oratores. Pro his enim qui grave quid acerbumque perpressi sunt, miserationem judicum excitare conantur, quum magis admittentibus justior miseratio debeatur: quos non ab iratis, sed a propitiis potius miserantibusque accusatoribus, ad judicium veluti ægros ad medicum duci oportebat, ut culpæ morbos supplicio resecent; quo pacto, defensorum opera vel tota frigeret, vel si prodesse hominibus mallet, in accusationis habitum verteretur. Ipsi quoque improbi, si eis aliqua rimula virtutem relictam fas esset adspicere, vitiorumque sordes, pœnarum cruciatibus se deposituros viderent; compensatione adipiscendæ probitatis, nec hos cruciatus esse dicerent *, defensorumque operam repudiarent, ac se totos accusato- * duccent ribus judicibusque permetterent. Quo fit ut apud sapientes nullus prorsus odio locus relinquatur. Nam bonos quis nisi stultissimus oderit? Malos vero odisse, ratione caret. Nam si uti corporum languor, ita vitiositas quidam est quasi morbus animorum; quum ægros corpore minime dignos odio sed potius miseratione judicemus, multo magis non insequendi sed miserandi sunt, quorum mentes omni languore atrocior urget improbitas.

ARTICULUS X

ELUCIDATIO QUARTE HUIUS PROSE.

DEINCEPS Philosophia docet ac probat tertium supra (in prima hujus quarti libri prosa) promissum, videlicet : bonis hominibus semper evenire felicia, et infelicia malis.

Primo itaque Boetius approbans, præinducta affirmat. *Tum ego* Boetius : *Fateor, inquam*, id est, dico et fateor quæ dixisti; *nec video*, id est, non intelligo, *dici injuria*, id est ex injuria seu injuriose, *vitiosos mutari in belluas, qualitate*, id est irrationabili pravitate, *animorum*, id est cordium suorum. Unde de Achaz rege impio et doloso Dominus Deus dixit ad Isaiam : Vade et dic vulpi illi. Quod et Christus in Evangelio protulit de Herode : Dicite (inquiens) vulpi illi. Similiter Amos ad carnales et aediosos principes Israel : Audite, ait, vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ. *Tametsi*, id est quamvis, *sercent speciem*, id est veritatem specificam, dispositionem et figuram, *corporis humani*. Sic et sub habitu religioso multi gerunt cor sæculare, atque sub veste ovium cor lupinum.

Sed quorum, id est quorum hominum, *mens atrox*, id est crudelis in proximos, transgrediendo præcepta secundæ tabulæ, et *scelerata* in Deum, per prævaricationem præceptorum tabulæ primæ, *sævit*, id est, feraliter habet se, *pernicie bonorum*, id est bonis hominibus inferendo perniciem, id est damna atque incommoda. Ideo in Ecclesiastico scriptum est : Si communicabit lupus eum agno aliquando, sic peccator justo. Quæ communicatio homini sancto ad canem? Hinc Christus dixit discipulis suis : Si me persecuti sunt, et vos persequentur. *Id ipsum eis licere noluissem*, id est, non voluissem iniquis hoc licitum esse, vel po-

tius vellem quod hoc eis non permitteretur neque possibile esset.

— *Nec licet, inquit*, id est, Philosophia respondit. Hoc ipsum non licet iniquis, *uti*, id est sicut, *convenienti monstrabitur loco*. Certum est autem quod non liceat eis ita quod sine culpa id facere valeant. *Sed tamen si id ipsum quod eis licere creditur, auferatur*, id est, si licentia seu posse agendi aliquid in damnum et gravamen justorum, tollatur impiis, *magna ex parte sceleratorum hominum pœna relevatur*, quia quo minus peccant, eo pœnam merentur minorem : imo ad majorem eorum damnationem permittuntur persequi justos. Hinc Plato loquitur in Phædone : Etenim si anima moreretur, lucrum inventum esset malis morientibus a corpore pariter liberari et a malitia.

Etenim, quod incredibile forte videatur alicui*, infeliciores necesse est esse malos quam cupita perfecerint, quam si ea quæ cupiunt, implere non possint, hoc est, necesse est malos esse plus infelices dum optata mala compleverint, quam dum ea exsequi nequeunt. Quum enim sit duplex miseria seu infelicitas, una culpæ, alia pœnæ : certum est quod sicut homo est tanto infeliciores infelicitate seu miseria pœnæ, quanto pluribus ac majoribus pœnis torquetur ; sic tanto infeliciores est infelicitate culpæ, quo pluribus ac enormioribus vitiis inquinatur. De primis miseriis ait Christus in Psalmo : Repleta est malis anima mea ; et rursus ad Patrem : Elongasti a me amicum et proximum, et notos meos a miseria. Hinc præcipua gratia Dei est, quod retrahit hominem ab executione mali propositi. Propter quod David flexus deprecatione Abigail, ne virum ejus Nabal

Cf. p. 439
D.

Luc. xiii.
32.

Amos iv. 1.

Ecclesi. xiii.
21, 22.

Joann. xv.
20.

cuiquam

Ps. lxxxvii.

Ibid. 19.

iniquum occideret sicut ex commotione A seræ langueret », id est, deficeret nec compleretur.

eg. xxv, 34. iræ proposuit, dixit : Benedictus Dominus, qui prohibuit me hodie ne ulciscerer me et venirem ad sanguinem. Unde secundo Mach. 13. Machabæorum libro asseritur : Etenim non diu sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim ultiones adhibere, magni beneficii est indicium. Gravissima vero Dei ira vocatur, dum permittit hominem ad libitum suum in concupiscentiis et perversitatibus suis ambulare impune, sicut de reprobis protestatur : Dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinventionibus suis. De quibus sanctus Job 9. Job loquitur : Non est virga Dei super eos.

« Quod » mysterium « forte videatur », id est, videri poterit, « alicui » adhuc carnali, non spirituali, « incredibile ». Nempe, ut ait Apostolus : Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei ; imo stultitia est illi. Ideo sibi apparet quod impii sunt felices, qui divitiis, deliciis honoribusque abundant, et tanto feliciores, quanto diutius in talibus amplius prosperrantur : quia divini rigorem iudicii non attendit, juxta id Psalmi, Auferuntur iudicia tua a facie ejus. Istud ergo Philosophia declarat.

Nam si miserum est voluisse prava, id est illicita. De qua voluntate iniqua Dominus asserit per Osee prophetam : Confundetur Israel in voluntate sua. Imo, non solum velle inique, sed etiam cogitare huiusmodi, reprobatur a Deo dicente : Væ qui cogitatis inutile ; et, Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Potuisse miserius est, id est, sequitur quod mala « potuisse » efficere (potentia perducta in actum, quantum est ex parte volentis, ita quod est voluntas imperativa et plena, quæ reputatur pro opere), sit majoris calamitatis. Habuisse autem solum habitualement aut aptitudinalem potentiam ad peccandum, non est peccatum. Sine quo voluntatis miseræ langueret effectus : id est, « sine quo » posse imperativo, « effectus » (id est executio) « voluntatis mi-

Itaque, quum sua singulis miseria sit : hoc est, ex quo « singulis », id est, tam voluntati actuali, quam possibilitati extantæ in opus pro posse, ac etiam effectui inde sequenti, « sua miseria sit », id est propria calamitas seu culpa, quia unumquodque eorum est culpabile ; triplici infortunio necesse est urgeantur, id est, necessario sequitur, quod « triplici infortunio urgeantur », id est, spiritualiter coarctentur et torqueantur, quos videas scelus velle, posse, perficere, id est, quicumque volunt et valent et exsequuntur iniquitatem. Verumtamen non sunt tria specialia ac distincta peccata, quando sunt circa idem objectum nec ipsa separantur, ut infra patebit.

Consequenter probatur, quod impiorum potestas sit brevis, non diuturna.

— Accedo, inquam, id est, mente consentio ; sed uti hoc infortunio cito careant, patrandi sceleris possibilitate deserti, vehementer exopto : hoc est, ego Boetius « exopto », id est, ex corde opto, « vehementer uti » (id est quatenus) ipsi iniqui « deserti », id est privati, « possibilitate sceleris patrandi », id est facultate peccandi, « careant cito hoc infortunio », id est triplici præfata miseria. Istud licitum est optare, sic tamen ut mors iniquorum non appetatur contra exigentiam caritatis, sed ut pœnitentes cessent a vitiis, atque de eetero virtuose se habeant.

— Carebunt (inquit) ocius, id est, Philosophia ait, Iniqui « carebunt » præfato diffortunio « ocius », id est celerius, quam vel tu forsitan velis, id est, « quam vel tu » ipse « velis », id est optabis, « forsitan » (additque « forsitan » ad innuendum flexibilitatem liberi arbitrii, vel quia futura certo non prænovit), vel illi sese existiment esse carituros triplici infortunio seu vitio illo. Neque enim est aliquid in tam brevibus vitæ metis ita serum, quod expectare longum immortalis præsertim animus putet : id est, quia non « est aliquid

in metis tam brevibus », id est in viis et terminis valde brevibus, « vitæ » præsentis, hoc est, nullum est temporale et transitorium, habens præfixam sibi periodum in tempore vitæ hujus, « ita serum », id est tam tardum ac diuturnum et tam diu durans, « quod præsertim animus », id est spiritus seu mens, « immortalis », ut est anima rationalis, « expectare, putet » (id est, rationabiliter æstimare debeat) esse « longum », saltem respectu æternitatis futuræ, cujus comparatione vita præsens, quantumlibet longa, est quasi momentum, ut supra est habitum. Ideo ait Gregorius : Finis rei temporalis indicat quia res talis prope finem fuit, etiam quum stare videbatur; cursus temporalium monstrat quam breve fuit quod transire terminarique potuit. Chrysostomus quoque : Centum annos, si placet, demus deliciis; addamus et alios centum, imo addamus et mille : quid sunt omnia ista ad æternitatem? Si primus homo usque in hodiernum diem vixisset, et hodie moreretur, nonne totum tempus præteritum, esset tanquam momentum quoad imminentem durationem, quæ nunquam terminabitur? Sic dici potest de aliis : quia si Octavianus imperator usque in hanc horam regnasset, et modo decederet, nonne totum præteritum, esset ut umbra quæ repente evanuit? Et impiis sola remanent scelera, quæ æterna sortiuntur supplicia.

Quorum magna spes et excelsa facinororum rosorum* machina, repentino atque insperato sæpe fine destruitur : hoc est, « quorum », nputa iniquorum, « spes magna », id est grandis præsumptio, seu res sperata, vel præstolatio vana, « et excelsa machina », id est congeries seu compago, « facinorosorum » actuum (de quibus ait Salvator: Si oculus tuus fuerit nequam, id est intentio perversa; totum corpus tuum tenebrosum erit, id est, congeries operationum tuarum erit iniqua), « destruitur sæpe fine repentino », id est celerime veniente et consummato, « atque insperato », id est inopinato, imparato

et improviso. Unde Ecclesiastes ait : Non sit bonum impio, nec prolongentur dies ejus; sed tanquam umbra prætereant qui non timent faciem Domini. De quibus loquitur Isaias : Non satus nec radicans in terra truncus eorum; subito flavit in eos, et aruerunt. Et Psalmista : Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani; et transivi, et ecce non erat; et quæsi eum, et non est inventus locus ejus.

Quod quidem illis miseriæ modum statuit : id est, pro certo, hoc, id est tam improvide ac subito destrui, « statuit », id est, fecit ac posuit, « modum », id est mensuram ac terminum, « miseriæ », id est impietatis culpæ, « illis », puta iniquis et reprobis : de quibus Job profert, Semitam sæculorum calcaverunt viri iniqui, qui ante tempus suum sublatis sunt : ne scilicet vivendo diutius, excederent gravius, et intolerabilius damnarentur. Quo constat, quod Deus omnipotens incorrigibiles tales quandoque misericorditer aufert. Interdum vero quosdam tales diu vivere sinit, ut justior appareat eorum damnatio, et ex aliis causis diversis sibi cognitis, nobis incognitis. Unde et Christus, qui quosdam tyrannos in sanctorum martyrum martyrizazione, et quosdam statim post illam, repente plagavit ac interfecit, sui ipsius interfectores sævissimos, Annam et Caipham, diu satis post suam crucifixionem subsistere condonavit, ut nullam prorsus excusationem haberent.

Nam si nequitia facit miseros, id est, quia iniquitas « facit » homines esse « miseros » : et hoc iniquitas facit in genere causæ formalis, et per modum causæ meritoriae, vel potius demeritoriae. Peccator autem, in genere causæ efficientis facit se miserum miseria culpæ; Judex vero cœlestis efficit eum miserum miseria pœnæ, eum juste damnando. Ideo in Proverbiis Salomon loquitur : Justitia elevat gentem; miseros autem facit populos peccatum. Jacobus quoque talibus dicit : Agite nunc, divites, plorate ululantes in miseriis quæ

cf. p. 266
B.

Math. vi,
23.

Eccle. viii,
13.

Is. xl, 24.

Ps. xxxvi,
35, 36.

Job xxii,
15, 16.

Prov. xiv,
34.

Jacob. v, 1.

advenient vobis. *Miserior sit necesse est* A et crescens, sicut esset si hæc vita fine careret.

diuturnior nequam: id est, quum culpa hominem faciat miserum, « necesse est », id est, necessario concluditur, quod « nequam diuturnior », id est homo iniquus in peccatis diutius manens et crescens, « sit miserior », id est magis infelix, quoniam aucta causa, augetur effectus. De tali misero dicitur in Ecclesiastico : Peccator adjiciet ad peccandum. Ideo tales miserimos, qui tanto miseres consistunt quanto minus hoc sentiunt et advertunt, Isaias sanctus hortatur : Redite, prævaricatores, ad cor.

Quos infelicissimos esse judicarem, si non eorum malitiam saltem mors extrema finiret : nam ut fatur Gregorius, Si impii sine fine vivere possent, sine fine peccarent. Quamvis autem morientes in peccato mortali, maneant sine fine in pravitate suæ affectu, atque perpetuo in inferno Deum blasphement ; non tamen post separationem a corpore demerentur, nec est eis lex posita ad bene vivendum, quum non possint reverti ad bonum. Hinc proprie loquendo non peccant, quum peccatum sit, teste Ambrosio, divinæ legis transgressio. Attamen male agunt : quemadmodum et Beati bene (imo et optime) agunt, non tamen merentur. Mors quippe est terminus promerendi ac demerendi. Propter quod asserit Damascenus libro secundo : Quod angelis est casus, hoc hominibus est mors.

Etenim, si de pravitate infortunio vera conclusimus, id est, quia recte probavimus, quod pravitate seu culpæ debetur pœna, quæ est adversitas et infortunium durum ; *infinite liquet esse miseriam quam constat esse æternam*, id est sine fine durantem, ac indesinenter majorem ac graviorem. Idcirco, si impii immortales essent in sæculo isto, iniquitates eorum augerentur in infinitum. Itaque « liquet », id est patet, « miseriam », id est culpam, « esse infinite » extensive, atque quodammodo intensive, crescendo assidue, quæ est æterna, id est sine termino durans

Ad hæc Boetius : *Tum ego : Mira quidem (inquam) et concessu difficilis illatio* : hoc est, ista « illatio », id est conclusio seu consequentia, est « mira et difficilis concessu », id est gravis ad concedendum. Nam et quidam magni philosophi, ut Avicenna, Algazel, ac alii quidam, dixerunt miseriam non esse æternam : quia (ut Aristoteles dixit) nullum violentum est perpetuum ; nec putabant pro temporali flagitio inferri æternum supplicium. Sed mentita est iniquitas sibi ; et quod credere noluerunt, jam miseri experiuntur. *Sed his eam quæ prius concessa sunt, nimirum* convenire cognosco* : id est, ego Boetius nosco et video, « eam », id est istam illationem, « convenire nimirum », id est sine rationabili admiratione concordare, « his quæ prius concessa sunt ».

— *Recte (inquit) existimas* : id est, Philosophia ait, O Boeti, tu « existimas recte », id est, rationabiliter sentis. *Sed qui conclusioni accedere durum putat*, id est, qui judicat « durum » vel irrationabile esse huic « conclusioni accedere » per consensum, id est consentire eidem, *æquum est, vel falsum aliquid præcessisse demonstrat*, hoc est, « æquum » seu justum « est » ut « demonstrat », id est, evidenter probet, « vel præcessisse aliquid falsum » in præinductis, *vel ostendat collationem propositionum*, id est formam et ordinem præmissarum, *non esse efficacem necessariæ conclusionis*, id est non esse efficaciter ostensivam seu illativam « conclusionis necessariæ » jam præactæ, quam dico necessario sequi ex præmissis. *Alioqui concessis præcedentibus*, id est præmissis præhabitis, *nihil prorsus est quod de illatione causetur*, id est, conqueratur, reprehendat, aut instet contra conclusionem illationisve formam.

Consequenter probat Philosophia aliud quid, quod prædictis prima facie videtur magis mirabile apud vulgares et imperi-

Ecclesi. III, 19.

Is. XLVI, 8.

Ps. XXVI, 12.

* nimirum

Cf. p. 468 B et s.

tos, quamvis exercitatis in Scripturis perfacile sit. Itaque probat, quod mali et improbi magis felices sunt puniti quam impuniti.

*Nam hoc quoque quod dicam, non minus mirum videatur; sed ex his que sumpta sunt, atque est necessarium: id est, tam necessario verum est ut præcedens conclusio: et hoc, « ex his que sumpta sunt », id est ex præassumptis ac introductis. Ad quod Boetius: *Quidnam? inquam*, id est, dico et quero, Quid est hoc?*

Ad quod Philosophia: *Feliciores (inquit) esse improbos supplicia luentes, quam si eos nulla justitiæ pœna coerceat*, hoc est, quod ipsi vitiosi debitas nunc recipientes pœnas pro suis excessibus, sunt magis felices quam si per nullam justam pœnam retrahantur et refrenentur a vitiis. Quamvis enim tam pœna quam culpa sit quædam miseria, tamen quanto ratio mali ac læsionis et nocimenti plus convenit culpæ quam pœnæ quæ sic est pœna quod non sit culpa, tanto major est miseria ipsa culpa quam pœna. Ideo incomparabiliter melius, desiderabilius feliciterque consistit nunc pati pœnam pro culpa et digna flagella pro peccatis, quam impunitè peccare, nec in sæculo isto castigari a Domino: præsertim quum castigatio talis, sit effectus et signum paternæ dilectionis Dei ad nos, secundum quod ait, *Ego quos amo, arguo et castigo. Unde et Scriptura ait: Beatus homo qui corripitur a Domino. Denique pœnæ vitæ præsentis sunt medicinales, vulnera vitiorum curantes. Ideo dispositivè felices sunt: præsertim quia non solum a peccatis purgant præteritis, imo præservant etiam a futuris, sicque disponunt ad gratiam et introducunt ad gloriam: illuminant mentem, quia vexatio tribuit intellectum: passioni etiam Christi conformant patientem, a futuris quoque suppliciis erunt pœnitentem. Verum Philosophia consequenter fatetur istud se dicere non propter has rationes, sed ob alias causas.*

Neque id nunc molior, id est, non eo-

nor nec studeo neque intendo istud assignare pro causa meæ assertionis, *quod veniat in mentem cuiusvis*, id est, a quovis homine valeat considerari (et utinam bene ascendat in eor), utputa: *corrigi ultione pravos mores*, id est, quod mores distorti et inordinatæ affectiones corriguntur, vitantur et emendantur « ultione », id est per pœnas quæ pro justa infliguntur vindicta, prout Deus in Deuteronomio testatur: *Mea est ultio, et ego retribuam eis in tempore; et ad rectum supplicii terrore deduci*, id est, pravos mores reduci ad rectitudinem æquitatis « terrore supplicii ». Nempe, ut asserit Augustinus: *Vitatur peccatum et bonum peragitur promissione præmii, et comminatione seu terrore aut acerbitate supplicii; imo est tertius modus perfectior, hoc est, sincero Dei amore ac puro bonitatis affectu et zelo justitiæ, vitia abhorrere ac agere virtuose. Ceteris quoque exemplum esse culpanda fugiendi*, id est vitandi peccata: quod fit dum homo pro suis culpis corrigitur. Propter quod jussit Apostolus Timotheo: *Peccantes coram omnibus argue, ut et ceteri timorem habeant. Salomon quoque in Proverbiis fassus est: Pestilente flagellato, stultus sapientior erit.*

*Sed alio quodam modo infeliciores esse improbos arbitror impunitos: hoc est, ego « arbitror », id est judico, impios « impunitos, esse infeliciores alio quodam modo », id est alia ratione; tametsi, id est quamvis, nulla ratio correctionis, nullus respectus habeatur exempli: id est, dico, hoc etiam dato, quod « nulla ratio correctionis habeatur », id est, quod non consideretur utilitas corrigendi pravos mores: quod fit per debitam disciplinam, juxta illud, *Virga disciplinæ fugabit stultitiam. Propter quod asserit Augustinus: Dum dormit disciplina, sævit impunita nequitia; itemque: Corripiamus verbis, et si opus est, corripiamus et verberibus. Quamvis etiam « nullus respectus exempli » habeatur, id est, utilitas ædificationis aliorum non attendatur.**

Apoc. iii.
19.
Job v. 17.

Is. xxviii.
19.

Deut. xxxii.
35.

1 Tim. v. 20.

Prov. xix.
25.

Ibid. xxii.
15.

— *Et quis erit (inquam) præter hos alius modus?* id est, quæ alia ratio poterit assignari cur vitiosi homines sint infeliciores impuniti quam puniti pro suis peccatis, præter rationes istas nunc tactas?

— *Et illa: Bonos (inquit) esse felices, malos vero miseros, nonne concessimus?* hoc est, « illa inquit », id est, Philosophia respondit: « Nonne » (id est utique) « concessimus, bonos », id est virtuosos homines, quamvis adhuc viatores, « esse felices » in spe ac merito, et quadam inchoatione et prægustatione felicitatis futuræ perfectæ, « malos vero » malitia culpæ, esse « miseros » merito damnationis æternæ atque miseriis culpæ? Omnes vero, tam boni quam mali, miseri sunt per carentiam beatificæ fruitionis, per exilium præsentis peregrinationis, per quotidianas culpas, saltem veniales, per diversas afflictiones; et quia in medio ambulant laqueorum, variis gravissimisque periculis sunt expositi, et crudelissimis ac versutissimis inimicis circumdati. — *Ita est, inquam,* id est, ego Boetius dico sic esse.

— *Si igitur, inquit, miseriæ cuiuspiam bonum aliquod addatur, nonne felicior est eo cuius pura ac solitaria sine cuiusquam boni admixtione miseria est?* id est, « si bonum aliquod », id est aliquid virtutis, « addatur miseriæ cuiuspiam », id est peccatis hominis alicujus, « nonne felicior est » homine illo « cuius miseria est pura ac solitaria », id est nihil habens admixtum bonitatis et virtutis? Unde expository subditur: « sine cuiusquam boni admixtione ». — *Sic (inquam) videtur mihi* D Boetio. Quod et verum est, ceteris paribus: nam posset accidere quod esset aliquis adolescens totus vagus et lubricus, qui nunquam interfuisset divino Officio, nec orasset, neque eleemosynas tribuisset, nec aliquod egisset bonum ex genere; nec tamen esset tam miser, id est vitiosus et impius, sicut aliquis senex adulter, usurarius, in sceleribus plurimis annis inventeratus, qui multa bona ex genere perpetrasset extra caritatem, ex naturali ratione

et fide informi. Si vero casus intelligatur de admixtione alicujus boni gratuiti gratificantis, nullum remanet dubium.

Subjungit demum Philosophia, ulterius sciscitando: *Quid, supple, putas dicendum, si eidem misero qui cunctis careat bonis,* id est omni virtute et actu virtutis tam infusæ quam acquisitæ (certum est autem quod non sit aliquod pure malum, prout dixerunt Manichæi), *præter ea quibus miser est,* id est ultra mala quæ habet, *malum aliud fuerit annexum? Nonne multo censendus est infeliciores eo cuius infortunium boni participatione relevatur?* Istud expositione non eget: et per « infortunium » designantur mala culpæ seu pœnæ. Ad quod Boetius: *Quidni? inquam:* id est, dico, Quid aliud ad hoc dici potest, nisi quod ita sit?

Ex quibus Philosophia concludit: *Habent igitur improbi, quum puniuntur, boni quidem aliquid annexum,* videlicet justam pœnam. Unde subjungitur: *pœnam ipsam scilicet, quæ ratione justitiæ bona est,* et justa vocatur ex justitia juste judicantis ac punientis, secundum quod exterius opus aut factum sumit denominationem a virtute aut vitio interiori. *Idemque quum supplicio carent, inest eis aliquid ulterius mali, ipsa impunitas, quam iniquitatis merito, malum esse confessus es,* id est, « quam » impunitatem, id est carentiam debitæ castigationis seu immunitatem a pœna, « confessus es esse malum », hoc est salubris boni privationem: et ita est malum privativum, atque occasio multiplicis culpæ, ut tactum est. Ad hoc Boetius: *Negare non possum,* id est, contradicere his de jure non valeo.

Ad quod Philosophia: *Multo igitur infeliciores improbi sunt, injusta impunitate donati,* id est supportati seu privilegiati (quæ impunitas non vocatur injusta ex parte Dei pœnam pie ac rationabiliter differentis; sed quandoque ex parte prælati aut judicis temporalis injuste dissimulantis, vel quoniam ipse reus indignus est supportatione et impunitate hujusmo-

di), *quam justa ultione puniti. Sed puniri improbos, justum, impunitos vero elabi, id est evadere impunitos, iniquum esse, manifestum est* : et hoc, secundum legem communem. Attamen rex aut princeps, qui plenitudinem potestatis sortitur in regno suo, potest ex rationabili causa clementer dimittere irrogatam sibi injuriam. Multo plus Deus super omnem legem existens : qui tamen adulto nunquam ignoscit mortale peccatum sine omni penitus pœna : imò ad minus requirit in reo veram contritionem, quæ dicitur esse dolor maximus qui est in natura. — *Quis id neget?* id est, ego Boetius fateor id negari non posse.

— *Sed ne illud quidem, ait, quisquam negabit* : id est, Philosophia « ait. Sed ne » (id est nec) « quisquam negabit quidem », id est pro certo, « illud » quod subditur : *bonum esse omne quod justum est : contraque quod injustum est, malum esse liquere* : hoc est, et « contra », id est e converso, « liquere », id est certum esse, « malum esse quod injustum est » : a specie ad genus : ut, homo currit, ergo animal currit. — *Tum ego, id est, ego Boetius dico* : *Ista quidem consequentia sunt eis* (id est, sequuntur ad ea) *quæ paulo ante conclusa sunt.*

Deinde Boetius, tanquam philosophus, inducit quæstionem de pœna hanc vitam sequente. *Sed queso (inquam) te, id est, o Philosophia. « queso te », nullane animarum supplicia post defunctum morte corpus relinquis?* hoc est, « ne », id est utrum seu numquid, « relinquis », id est, restare sentis et doces, « nulla supplicia animarum post corpus defunctum morte », id est corpore resoluta per mortem? Per quam corpus defungitur, id est, extra functionem et usum vitæ ponitur. Unde secundo Machabæorum libro narratur : Iste hoc modo vita defunctus est.

— *Et magni quidem, inquit* : id est, Philosophia respondit, « Et quidem magna », id est, supplicia magna animarum dico esse post corporis mortem. *Quorum*

alia pœnali acerbitate, alia vero purgatoria clementia exerceri puto : id est, « quorum » suppliciorum « puto alia », id est quaedam, « exerceri », id est irrogari et infligi, « acerbitate pœnali », id est amaritudine infernali ; « alia vero » puto exerceri « clementia purgatoria », id est medicamine pio, ita quod pœna illa non solum juste punit, sed etiam misericorditer purgat. *Sed nunc de his disserere consilium non est*, id est, consultum non reputo tractare de his in hoc loco.

Id vero huc tenus egimus, id est, declaravimus hucusque id, ut quæ indignissima tibi videbatur malorum potestas, eam nullum esse cognosceres : hoc est, « ut cognosceres eam » potestatem « malorum nullam esse, quæ potestas videbatur tibi indignissima » esse, id est indecentissime illis collata, et abusiva atque tyrannica, prout hoc jam supra in hoc libro quarto expositum est. *Quosque impunitos querebare, videres nunquam improbitatis suæ carere suppliciis* : hoc est, « videres », id est cognosceres, eos « nunquam carere suppliciis suæ improbitatis, quos querebare », id est, ex zelo justitiæ, non ex infidelitate, conquirebaris, esse « impunitos », saltem ad tempus, vel in sæculo isto. *Licentiam quam cito finire precabar, nec longam esse disceres* : id est, addiscendo a me cognosceres, « licentiam », id est libertatem et potestatem improborum, non « esse longam, quam precabar », id est orabas, « finire cito », in quantum adversam bono communi, seu ob alias piis causas. Quod tamen non est simpliciter appetendum, nec quomodolibet exorandum, quum scriptum sit : *Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem. Ideo committendum est hoc secreto Dei judicio, et orandum pro improborum præsentium conversione. Infeliciorumque fore, supple, potentiam iniquorum, si diuturnior, infelicissimam vero, si esset æterna* : id est « si esset diuturnior », multum longior quam est, scires esse « infeliciorum ; infelicis-

Cf. p. 437
B et s.

simam vero » esse, « si » esset « æterna » : A illustrari perspicuasque veritates limpide prout istud in præcedentibus hujus quarti libri prosis ostensum est.

Cf. p. 448
C et s., 468
B et s., 481
D et s.

Post hæc, supple, cognosceres, miseriores esse improbos injusta impunitate dimissos, quam justa ultione punitos. Cui sententiæ consequens est, id est sequens ad ipsam, ut tum demum gravioribus suppliciis urgeantur, quum impuniti esse creduntur : id est, « ut urgeantur », id est, spiritualiter comprimantur, « tum demum », id est tunc consequenter sive finaliter, « suppliciis gravioribus », id est B pœnis acrioribus, seu magis damnosis et nocivis animarum saluti, « quum creduntur esse impuniti », id est non puniti sensibilibus pœnis, sicut expositum est : ista enim non sunt nisi quædam epilogationes præhabitorum.

Cf. p. 484
B et s.

— Tum ego : Quum tuas (inquam) rationes considero, nihil dici verius puto. At si ad hominum judicia revertar, id est, si considerando redeam ad vulgarium et imperitorum hominum judicia, quis est ille cui hæc non credenda modo, sed saltem C audienda videantur ? id est, « quis est ille » de numero vulgarium, « cui hæc videantur non modo » (id est solum) « credenda, sed saltem audienda » ? Quasi dicat : Nullus istorum reputabit hæc digna audiri, et multo minus reputabit ea digna credi.

— Ita est, inquit illa, id est, Philosophia respondit sic esse. Et rationem subjungit. Nequeunt enim oculos tenebris assuetos, ad lucem perspicuæ veritatis attollere : id est, non valent « attollere D oculos » suos interiores, intellectuales, « assuetos tenebris » ignorantiae et errorum ac vitiorum, « ad lucem » et claritatem « veritatis perspicuæ », id est in se ipsa claræ. Quemadmodum qui diu sederunt in carceribus tenebrosis, egredientes non possunt mox intueri lumen et radios, quia assueti sunt tenebris ; paulatim vero assuescunt lumini solis : sic et tales possunt consuetudinem pravam abjicere profectuique studere, ac desuper

contemplari. Similesque avibus sunt quarum intuitum nox illuminat, id est modicum lumen quod apparet de nocte ex luce stellarum : quæ præ debilitate oculorum suorum ferre nequeunt lumen intensum, ut sunt bufones, vespertiones, nycticoraces. Ideo additur : dies cæcat, id est, lux diei obnubilat et « cæcat », id est, visum illarum affligit.

Deinde Philosophia declarat qualiter obtenebrati sunt oculi mentales vulgarium. Dum enim non rerum ordinem sed suos intuentur affectus : id est, dum vulgares non contemplantur « ordinem » universi ac regimen mundi (qualiter corporalia ordinentur ad spiritualia, et inferiora regantur per superiora, et providentia Dei in rebus resplendeat, ita quod vitia detestetur ac puniat, et virtutum actus remuneret), sed propria commoda quærunt, et affectionem, non rationem, sequuntur ; vel licentiam vel impunitatem scelerum putant esse felicem, id est, potentiam et libertatem peccandi suamque incorrectionem reputant quasi quamdam prosperitatem, et « esse felicem » ac eis felicitatem. Sicque peccant audenter : nam ut Salomon loquitur, Quia non cito profertur sententia, sed omnia in futurum reservantur incerta, absque ullo timore filii hominum perpetrant mala. Quocontra scriptum est in Ecclesiastico : Altissimus enim est patiens redditor. In talium persona per Malachiam dicitur : Ergo nunc beatos dicimus arrogantes, siquidem ædificati sunt, facientes impietatem.

Eccle. viii,
11 ; ix, 2.

Eccle. v, 4.

Malach. iii,
15.

Vide autem quid æterna lex sanciat : id est, illis tam insipienter judicantibus, tu « vide », id est considera, « quid lex æterna », id est lex divina, statuatur, approbet, reprobet et confirmet. Et potest per legem æternam designari lex increata, quæ est ipsemet Deus, legislator summus et primus, causa et fons omnis justitiæ ; de quo loquitur Isaias : Dominus legifer noster, Dominus rex noster. A quo derivata est lex naturalis, lex novi ac veteris

Is. xxxiii,
22.

Testamenti, et omnis lex recta, quantum ad id quod veræ rectitudinis est in ea. Quamvis autem legem æternam et increatam in se ipsa videre nequimus, tamen in legibus istis creatis, quæ sunt quasi quædam impressiones illius, possumus eam tanquam in suis effectibus aliquantulum contemplari, et quid ipsa sanciat intueri. Unde decem præcepta Decalogi divinitus data, et ab æterna lege expressa, sunt de naturalis dictamine rationis. Sicque ratio naturalis, præsertim adjuncta lumine fidei ac Scripturis, videt « quid sanciat lex æterna ».

Si *melioribus animum conformaveris*, id est, si mentem tuam subjeceris sapientiæ atque virtutibus, legibusque divinis, *nihil opus est iudice præmium deferente*: id est, non indigebis induci et excitari ad opera bona agenda per iudicem exteriorum humanum, qui te per præmiorum promissionem et exhibitionem ad bona impellat. Cujus subjungitur ratio: *tu te ipse excellentioribus addidisti*, id est, « tu ipse addidisti » et applicuisti « te » exercitiis salubrioribus, sequendo legem æternam et naturalem, et dedisti te ad spiritualia et honesta, non propter mercedem præcipue, sed ipsius summi boni amore et ex virtutum affectu potissime. Verumtamen istud non dicitur quod homo debeat exteriorem præsentem contemnere, sed quod non indiget illo sicut hi qui non considerant quid æterna lex sanciat, nec se melioribus applicant.

Si *studium ad peiora deflexeris*, id est, si cordis tui conatum, intentionem et operam converteris ad magis illicita, contra illud Ecclesiastici, *Ne adjicias peccatum super peccatum; extra ne quæsieris ultorem*, id est, non solum quæras ab alio castigari: *tu te ipse in deteriora detruisti*, id est, non aliunde coactus, sed propria libertate et motu tuo interiori consensuque libero dejecisti ac præcipitasti te ipsum in lacum perditionis, et ad graviora peccata: juxta quod in Proverbiorum libro asseritur, Impius quum in pro-

Ecclesi. v. 3.

Prov. XVIII, 3.

A fundum venerit peccatorum, contemnit.

Verumtamen, per hoc non est intelligendum quod is qui proprio motu sponte peccavit, non debet pro satisfactione et salubri sui correctione habere recursum ad confessorem propriumque pastorem, aut alios quorum interest suum excessum ulcisci: sed ne sic ad illos confugiat quod negligat se ipsum dijudicare et castigare: quia ut ait Apostolus, Si nos ipsos dijudicarem, non utique judicaremur. Ideo dixit Michæas propheta: Indicabo tibi, *o homo, quid sit bonum, aut quid Dominus requirat a te; facere iudicium et justitiam: ut scilicet in primis iudices et corrigas teipsum, prout ordo exigit caritatis. Cujus contrarium agunt insipientes et miseri filii hominum, proni iudicare proximos suos, et palpare et excusare se ipsos. Imo minora vident in aliis, graviora dissimulant in se ipsis, contra id quod ait Salvator: Quid vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides?*

1 Cor. xi, 31.

Mich. vi, 8.

Matth. vii, 3.

Veluti si vicibus sordidam humum cœlumque respicias: id est, in his te habendo « veluti si respicias humum sordidam » (id est lutum) et « cœlum vicibus », id est vicissim seu per vices diversas. Dum enim in peiora te flectis, respicis quasi lutum; dum autem meliora assumis, quasi ad cœlestia respicis. Ideo in Daniele scriptum est de iniquis carnalibusque iudicibus: Declinaverunt oculos suos ut non viderent cœlum. Cunctis extra cessantibus, ipsa cernendi ratione, nunc cano, nunc sideribus interesse videaris: id est, videri poteris « interesse », id est præsens consistere, « nunc cœno », id est terrenis ac vilibus rebus, « nunc sideribus », id est rebus cœlestibus ac divinis, « ratione ipsa cernendi », id est ratione considerationis, quæ fertur in suum objectum, et per eam homo conjungitur aliquo modo suo objecto, id est rei cognitæ, præsertim si etiam afficiatur ad eam amore avide. Imo, secundum Augustinum, verius est anima ubi amat, quam ubi

Dan. xiii, 9.

animat. Apostolus quoque adhuc vivens in carne testatus est : Nostra conversatio in cælis est. Et hæc dico, « cunctis extra cessantibus », id est, nullo extrinseco te movente. Hinc elevemus cor nostrum indesinenter ad meliora, ad incrementa sapientiæ ac virtutum ; nec ab illis relabamur in fœda ac turpia, ne nobis conveniat illud Threnorum : Qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora.

At vulgus ista despicit *, id est, pro certo vulgares ista despiciunt : quia carnalibus non sapiunt spiritualia et divina.

Ideo in Proverbiorum libro dicitur : In auribus insipientium ne loquaris, quia despicient doctrinam eloquii tui ; et iterum :

Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi dixeris ea quæ versantur in corde ejus.

Hinc in Ecclesiastico fertur : Cor fatui quasi vas confractum, et omnem sapientiam non tenebit. *Quid igitur?* id est, quid restat? *Hincne accedamus* (id est, non appropinquemus per mentis consensum et per vitiorum conformitatem his) *quos belluis similes esse monstravimus*, id est hominibus vitiosis, crudelibus, belluinis, qui sic persecuntur, spoliant, detrahendo lacerant justos, pios et innocentes, quemadmodum belluæ animantia parva? Tales igitur excæcos nequaquam sequamur, sicut subjungitur.

Quid, supple, dicis ad simile istud, *si quis amisso penitus visu, ipsum etiam se habuisse oblivisceretur intuitum*, id est, si aliquis amisisset potentiam visivam, in tantum quod nec recordaretur se aliquando usum esse illa potentia, aut actuale intuitum habuisse, *nihilque sibi ad humanam perfectionem deesse arbitraretur*, id est, nihilo minus putaret se esse perfectum in omnibus quæ ad perfectionem hominis requiruntur? *Num videntes, eosdem cæcos putarem?* id est, nonne nos qui adhuc visum habemus, « putaremus » homines tales penitus « cæcos » in carne et anima, qui tam fatue judicarent? Ideo illos non sequeremur : sic nec sequi debemus mores atque judicia bestialium

hominum, qui quum cæci sunt corde, prudentes se opinantur.

Heu ! quam multi sunt tales ! Imo tales sunt universi qui creata præferunt Creatori, carnalia spiritualibus, transitoria semipternis, terrena cœlestibus, ut sunt superbi, ambitiosi, cupidi et lascivi : de quibus Salomon protestatur, Stultorum infinitus est numerus. Quid enim tam stultum sicut sic agere ? Quibus loquitur Isaias : Væ qui sapientes estis in oculis vestris. Quorum unicuique loquitur Iudex supremus in

Apocalypsi : Quomodo dicis, Dives sum, et nullius egeo ? et nescis quia tu es miser et miserabilis, et pauper, et cæcus, et nudus ? Tales quoque fuerunt Scribæ et Pharisæi Judæorum, qui (ut Joannes ait) dixerunt : Numquid et nos cæci sumus ?

Deinde probat Philosophia, infeliciores esse eos qui aliis injuriantur, quam qui injurias patiuntur.

Nam ne illud quidem acquiescent, id est, vulgares et imperiti non « acquiescent », id est, non concedunt, « illud », *quod æque validis rationum nititur fundamentis* * : id est, quod innititur ac utitur « fundamentis rationum », id est argumentorum, « æque validis », id est tam fortibus sicut prædicta, hoc est, quod tam firmiter demonstratur ut illa. Et quid sit illud, subjungitur : *infeliciores eos esse qui faciunt quam qui patiuntur injuriam*.

— *Vellem, inquam* ego Boetius, *has ipsas audire rationes*. Ad quod Philosophia :

Omnem (inquit) improbum num supplicio dignum negas? hoc est, « num », id est numquid, tu Boeti, « negas improbum omnem », id est omnem hominem iniquum, esse « dignum supplicio » ? — *Minime, inquam*, id est, ego Boetius nulloatenus nego hoc. Subdit Philosophia : *Infelices vero esse qui sunt improbi, multipliciter liquet* : hoc est, « vero », id est sed, « liquet multipliciter », id est, multis modis probatum est, « infelices esse » eos « qui sunt improbi », quia iniquitas est ma-

Philipp. iii, 20.

Thren. iv, 5.

* non respicit

Prov. xxiii, 9.

Ibid. xviii, 2.

Eccli. xxi, 17.

Eccle. i, 15.

Is. v, 21.

Apoc. iii, 17.

Joann. ix, 40.

* firmamentis

Cf. p. 468
R et s. xima infelicitas, sicut ostensum est. — *Ita A* hoc plane consequitur et veritatem sortitur ad sensum hunc, quod injuria alteri illata, est miseria injuriantis, loquendo de miseria culpæ. Si tamen illa injuria sit læsio, mutilatio aut gravis afflictio injuriati, potest dici ejus miseria, loquendo de miseria pœnæ : de qua sanctus Job dixit, Non levabo caput, saturatus afflictione et miseria. *Job x, 15.*

Ex quibus Philosophia concludit : *Qui igitur supplicio digni sunt, miseros esse non dubitas*, id est, non ambigis eos existere miseros, qui sunt digni pœnis propter sua peccata. — *Convenit, inquam*, id est, hoc convenit et concedo.

— *Si igitur cognitor (ait) resideres* : hoc est, Philosophia ait, « Si igitur », id est, quum ista ita se habeant, si tu « resideres cognitor », id est, residendo in solio B judiciale, esses cognitor, id est, iudex, ad quem pertinet causam eum suis circumstantiis diligenter investigare, juxta illud

Job xxxix,
16. Job : Causam quam ignorabam, diligentissime investigabam. *Cui supplicium inferendum putares*, id est, judicares? *Eine qui fecisset, an qui pertulisset injuriam?* id est, utrum ei qui intulisset injuriam alteri, aut ei qui eam ab alio pertulisset? — *Nec ambigo, inquam*, id est, ego Boetius dico, « Nec ambigo », *quin perpesso satisfacere*, id est, satisfaciendum C judicarem « perpesso » injuriam, *dolore facientis*, id est, punitione seu damno aut aliqua pœna ejus qui ei fecit injuriam.

Ad quod Philosophia : *Miserior igitur tibi injuriæ illator quam acceptor, esse videretur* : id est, ex hoc sequitur, quod « illator injuriæ videretur tibi esse miserior », id est, plus miser, quia deterior et pœnis condignior, ceteris paribus. « quam acceptor », qui eas patiendo accepit. — *Consequitur, inquam*, id est, hoc consequens esse dico.

Ad quod Philosophia : *Hinc igitur, atque de causis ea radice nitentibus*, id est, ex eodem fundamento vim trahentibus, scilicet quod turpitudine suapte natura miseros faciat, id est, quod fœditas culpæ ex « suapte natura », id est, propria ratione atque intrinseca proprietate, « faciat miseros » formaliter, miseria pravitatis, quia in se miseria felicitati contraria est ; *apparet illatam cuilibet injuriam, non accipientis sed inferentis esse miseriam.*

Itaque, sicut sancti Patres fatentur, unusquisque malum in proprium redundat auctorem ; et qui persequitur alium, magis se ipsum lædit quam illum, directe. Occasionaliter tamen posset alteri multum nocere, inducendo eum ad impatientiam, iram, rancorem adversus se : cujus tamen impatientiæ, iræ, invidiæ, ille injuriam passus, esset causa directe ; et sic sibi sua propria culpa noceret. Porro, si patientiam habuerit in adversis, nil sibi nocet, imo maxime prodest, injuriator et injuriatio ejus. Ideo viri vere virtuosus et illustrati, incomparabiliter malunt adversa pati, injurias, damna, opprobria, detractiones, læsiones, irrisiones sufferre, quam irrogare : imo injuriantibus atque peccantibus in se compatiuntur, et orant pro ipsis ; Deoque gratias agunt, scientes quod ipsi per tales purgantur, exerceantur, proficiunt et salvantur. Econtrario homines passionati suis passionibus et peccatis sic excecantur, ut putent se non sibi sed aliis magis nocere quibus injuriantur et obloquuntur, non pensantes quod de homine pravo ait Psalmista : Læcum aperuit, et effodit eum ; et incidit in foveam quam fecit. Hinc in Proverbiorum libro scriptum est : Supplantatio perversorum vastabit eos, et in insidiis suis capientur iniqui. In Ecclesiastico quoque legitur : Facienti nequissimum consilium, super ipsum devolvetur, et non agnoscet unde adveniet illi. Itaque saluberrimum est, semper in simplicitate et sinceritate ambulare, quia ut scriptum est : Simulatores et callidi provocant iram Dei. *Ps. vii, 16.*
Prov. xi,
3, 6.
Eccli.
xxvii, 30.
Job xxxvi,
13.

Consequenter tractat Philosophia de quibusdam iniquitatibus oratorum, defenso-

rum et iudicium, qui frequenter atrociantur et opem impendunt parti injustæ.

Atqui nunc, ait, contra faciunt oratores : id est, Philosophia dixit, « Atqui », id est certe, « oratores », id est causidici, « faciunt nunc » sæpe « contra », id est contrarium his quæ dico. *Pro his enim qui grave quid acerbumque perpessi sunt, miserationem iudicium excitare conantur* : id est, ipsi causidici nituntur communiter «excitare miserationem iudicium pro his», id est ad condolendum et recompensandum eis, « qui perpessi sunt grave quid acerbumque », id est aliquid durum et molestum; *quum magis admittentibus justior miseratio debeat* : hoc est, « quum », id est ex quo, « miseratio justior », id est convenientior, « debeat magis admittentibus », id est facientibus injuriam, quam patientibus eam : quia probatum est nunc, quod injuriantes, ceteris paribus, sunt miseresiores, id est peiores, quam injuriati ab eis ; et quanto quis miserior est, tanto plus compatiendum est ei.

Verumtamen istud non est simpliciter intelligendum ut sonat. Imo injuriatis est compatiendum et succurrendum ; et instigandus est iudex ut iudicet pro eisdem, et eis satisfieri iudicet : et hoc totum, secundum juris tenorem, et sine derogatione alterius partis. Nam et Moyses scripsit, Pauperis non misereberis in iudicio : utpote in derogationem justitiæ, partisque læsæ. Hinc sanctus Job ait : Oculus fui cæco, et pes claudus ; pater eram pauperum, et quum sederem quasi rex circumstante exercitu, eram tamen mœrentium consolator. In Ecclesiastico quoque docetur : In iudicando pupillos, esto eis misericors ut pater. Est igitur horum sensus verborum, quod causidici ac ceteri non debent sic excitare animum iudicis ad miserendum injuriatis, quin etiam injuriantibus compatiantur, imo plus doleant de malo culpæ quam de malo pænæ : tamen ex zelo justitiæ licet expetere ultionem de injuriatoribus ; etiam ex caritate, quoniam expedit saluti animarum

eorum, in hac vita pro peccatis suis puniri. Hinc subditur :

Quos non ab iratis, sed a propitiis potius miserantibusque accusatoribus, ad iudicium veluti ægros ad medicum duci oportebat. Sensus est : « quos », scilicet injuriatores ac reos, « oportebat duci ad iudicium non ab accusatoribus iratis » ira per vitium, « sed a propitiis potius miserantibusque », id est piis, qui misereantur potius quam turbulenter et immoderanter irascantur. Est autem duplex ira. Una culpabilis : quæ vocatur ira per vitium.

De qua Salomon exhortatur : Non sis velox ad irascendum, quoniam ira in sinu stulti requiescit. Hæc etenim ira rationem prævenit, turbat, obtenebrat. Alia est per zelum : quæ exstat laudabilis, et a ratione sponte assumitur, quatenus actum justitiæ virilius exsequatur. Unde ait Gregorius : Ira non debet rationem prævenire aut superare ut domina, sed comitari et cooperari ei tanquam ancilla. « Veluti ægros » (id est sicut infirmos) oportet duci « ad medicum » : quoniam pœna iudicis infligitur reis pro medicina morbi iniquitatis. Hinc additur : *ut culpæ morbos supplicio researent* : hoc est, quatenus accusatores seu accusati « researent », id est removerent, « morbos culpæ », id est peccata, quibus anima infirmatur, et a quibus a Deo curatur (de quo Psalmista testatur, Qui sanat omnes infirmitates tuas), « supplicio », id est per temporale supplicium, quod est satisfactio pro peccatis. Et si fuerit satisfactio sufficiens, non infligetur post hanc vitam afflictio alia, juxta illud Nahum : Non consurget duplex tribulatio. Ubi alia habet translatio : Non vindicabit Dominus bis in id ipsum in tribulatione ; vel, ut alius transtulit, Non iudicabit Dominus bis, etc.

Quo pacto, defensorum opera vel tota frigeret, vel si prodesse hominibus mallet, in accusationis habitum verteretur : hoc est, « quo pacto », id est per quem modum, videlicet si injuriatores ad iudicium duerentur ex pietate modo prætaeto,

Exod.
xxiii, 3.

Job xxix.
15, 16, 25.

Ecclesi. iv,
10.

Eccle. vii,
10.

Ps. cii, 3.

Nahum i,

« opera », id est auxiliatio, « defensorum » sen advocatorum, « vel frigeret tota », id est omnino cessaret : quia non conarentur eum a morte eripere ; imo permetterent eum occidi, ut hic punitus, damnationem evaderet, quemadmodum ad Corinthios scribit de excommunicato Apostolus : Tradere hujusmodi Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat in die Domini. « Vel si » opera seu diligentia defensorum « mallet hominibus » salubriter « prodesse » et subvenire, « verteretur in habitum accusationis », id est in assiduitatem accusandi, ita quod frequenter accusaret recidivantes et incorrectos, servato ordine fraternæ correctionis, ut scilicet admonitio secreta publicam fraternam correptionem præcedat, prout Christus in Evangelio docuit : Si peccaverit in te (inquiens) frater tuus (id est, te sciente), corripe eum inter te et ipsum solum ; si te non audierit, adhibe tecum unum aut duos testes : quod si illos non audierit, die Ecclesiæ, id est ecclesiastico judicii. Veruntamen nec supplicio nec accusatione peccatum dimittitur sine ipsius rei contritione.

Consequenter ostendit Philosophia, quod reus non refugeret præsens judicium, si consideraret idonee multiplicem ejus fructum.

Ipsi quoque improbi, si eis aliqua rimula virtutem relictam fas esset adspicere, vitiorumque sordes, pœnarum cruciatibus se deposituros viderent ; compensatione adipiscendæ probitatis nec hos cruciatibus esse dicerent : hoc est, « ipsi quoque improbi, si fas » (id est facultas) « esset eis adspicere aliqua rimula », id est aliqua saltem tenui intuitione, ex gratia et sapientia salutari præveniente, « virtutem relictam », id est dignitatem et pulchritudinem virtutum quas peccando perdiderunt ac reliquerunt, et « viderent se deposituros sordes vitiorum cruciatibus pœnarum », id est per cruciatibus pœnales, mediante vera contritione (vel si jam ante per contritionem deletæ sunt quantum ad

culpam, delentur per cruciatibus istos plenius, etiam quantum ad pœnam) ; « dicerent hos cruciatibus non esse », id est nullius esse reputationis neque momenti, « compensatione », id est intuitu et desiderio cõmpensationis seu recuperationis, « probitatis adipiscendæ », id est virtutum per has pœnas recuperandarum. *Defensorumque operam repudiarent, id est, abjicerent « operam defensorum », id est auxilium protectorum ; ac se totos accusatoribus judicibusque permetterent : id est, promptissime, cum omni compunctione exponerent se accusatoribus atque judicibus suis, accusantium objectiones ac judicium sententias et tormenta æquanimiter sustinendo propter tot fructus et utilitates, et quia per breviam hæc tormenta, futuræ vitæ supplicia ineffabiliter acriora et diuturniora evaduntur, præsertim quum quidam permittant se uri, secari, scindi, ac certis in membris lacerari, desiderio sanitatis corporeæ brevis et incertæ.*

Postremo, ex præinductis corollarie infert : *Quo fit ut apud sapientes nullus prorsus odio locus relinquatur : hoc est, « quo fit », id est, ex quibus præhabitis patet, quod « nullus prorsus locus relinquatur odio apud sapientes », id est in corde sapientium sapientia infusa quæ est donum : de qua in libro Sapientiæ legitur, Sapientiam non vincit malitia ; itemque, Melior est sapientia quam vires.*

*Sap. vii, 30.
Ibid. vi, 1.*

Nam bonos quis nisi stultissimus oderit ? id est, nemo odit homines bonos et virtuosos, nisi valde insipiens, qui excæcatur in tantum quod odit eos a quibus corripitur, corrigitur, refrenatur, juxta illud Amos : Odio habnerunt corripientem, et loquentem perfecte, abominati sunt. In Proverbiorum quoque libro : Non amat pestilens eum qui se corripit. Et certe tales sunt multi. Unde dixit Christus discipulis suis : Odio eritis omnibus hominibus propter nomen meum.

*Amos v, 10.
Pror. xv, 12.*

Matth. x, 22 ; xxiv, 9.

Malos vero odisse, ratione caret. Sunt enim spiritualiter diligendi, ita ut eis optemus veniam, gratiam, emendationem in

I Cor. v, 5.

Matth. xviii, 15-17.

omnibus, et salutem. Non tamen amandi sunt in quantum mali, sed in quantum sunt viatores gratiæ et salutis capaces, ad superbeatissimæ Trinitatis imaginem conditi, Christi sanguine liberati, ac proximi nostri. Nihil enim tam secundum naturam sicut amare naturæ consortem, ut ait Ambrosius super Lucam. Amanda est ergo bona natura, et persona quoniam bona, vel ut sit bona. Et hoc ad omnem pertinet Christianum, potissime quoniam Christus ait : Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos; in hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.

Nam sicut corporum languor, ita vitiositas quidam est quasi morbus animorum, id est, « sicut languor » est « corporum » infirmitas corporalis, « ita vitiositas est quasi quidam morbus animorum », ut

ubertim ostensum est. *Quum ægros corpore minime dignos odio sed potius miseratione judicemus : hoc est, « quum », id est quumque, seu ex quo, « judicemus ægros corpore dignos » non « odio, sed potius miseratione », quia miserabiles sunt personæ; multo magis non insequendi (id est non odio habendi) sed miserandi sunt, quorum mentem * omni languore atrocior urget improbitas : id est, « miserandi » et refovendi « sunt » mali, « quorum mentem improbitas atrocior » (id est vitiositas crudelior atque nocivior) « omni languore » corporeo, « urget », id est, comprimit, perimit, et angustat captivamque detinet, ita quod non ambulat in latitudine caritatis neque in via salutis, nec resipiscit a diaboli laqueis. Ideo condolendum est ei vehementer, et orandum pro ea ferventer.*

* mentes

Ps. cxviii,
45.
II Tim. ii,
26.

ARTICULUS XI

DIFFICULTATUM HUIUS PROSÆ QUARTÆ PROPOSITIO LUCULENTAQUE EXPEDITIO.

JOANNES. — Aliqua mihi dubia circa præhabita oriuntur. Primum, an actus interior, et prava locutio ex illicita cogitatione seu perversa affectione procedens, et operatio exterior, sint tria peccata realiter ab invicem distincta. Et videtur Philosophia sentire quod imo, vocans ea triplex infortunium; et quod unum horum malorum prius sit alio. Rursus, quodlibet eorum per se sumptum, est unum peccatum; nec unum alteri adveniens minuit illud, sed auget: sicut interior concupiscentia per verba detestanda et per gesta quædam exteriora vehementius inflammatur. Iterum, tria hæc differunt subjecto, et unum frequenter est altero prius, atque diversis prohibentur præceptis.

DIONYSIUS. — Paucis verbis tangis multa motiva. Itaque Alexander respondet: Du-

plex est peccati descriptio. Prima, quod peccatum est actus incidens ex defectu boni. Et ita hæc tria sunt triplex peccatum, quum ibi sit defectus triplicis boni: quia et bonitas actus requirit quod sit in materia debita, et debitis circumstantiis vestitur. Secunda descriptio peccati est, quod sit voluntarium malum. Et ita sunt unum peccatum: quoniam sic in peccato attenditur radix peccandi, quæ est voluntas seu ejus volitio; et ita sunt unum peccatum.

Porro Bonaventura concordat, dicendo: Ista secundum quod ita conjuncta sunt ac ordinata quod unum oritur ex altero, sunt unum peccatum, quum ibi sit unus contemptus Dei, et una aversio voluntatis, quæ contemnit dum ad commutabile bonum convertitur, non solum quantum ad proprium actum, sed etiam quantum ad

Joann. XIII,
34, 35.

* si uti

Pros. IV,
lin. 9, 10.Cf. t. XXII,
.558 B' et s.

actum inferioris potentiae. Quamvis vero A sit una ibi deordinatio formaliter, tamen plura sunt ibi deordinata materialiter : ideo licet sint formaliter unum peccatum, materialiter tamen sunt plura peccata. Et hoc tenet Magister Sententiarum, libro secundo, distinctione quadragesima secunda : et bene, quoniam una est ibi ratio deordinationis, nec actus exterior habet deordinationem nisi ab actu interiori.

His demum satis consonat Thomas, in Scripto secundi : Unum, inquit, et ens convertuntur. Hinc secundum id a quo B res habet esse, accipitur iudicium de ejus unitate et multiplicitate : quemadmodum in naturalibus res habet esse a forma, et per consequens habet et unitatem ab illa. Actus vero non ponitur in genere moris nisi per voluntatem, in quantum a voluntate procedit elicitive aut imperative : ideo secundum unitatem voluntatis, iudicium sumitur de unitate actus moralis. Unde actus unus secundum esse naturae, potest esse plures moraliter : ut dum quis furatur ut vacet gulae atque luxuriae. C conformiter, voluntas seu volitio conjuncta actui exteriori, et actus ille exterior, sunt unum peccatum, quia non multiplicatur actus interior voluntatis. Hinc isto praeceto, Non concupisces rem proximi tui, prohibetur voluntas seu concupiscentia ejus separata ab actu ; quae autem conjuncta est, prohibetur eodem praeceto quo opus illicitum. Haec in Scripto. — Praeterea, in prima secundae, quaestione septuagesima secunda : Peccatum, ait, dividitur in peccatum cordis et oris ac operis, non sicut D per species diversas completas. Peccatum namque inchoatur in corde, manifestatur ore, et opere consummatur : sicque distinguuntur haec tria secundum diversos gradus peccati. Pertinent tamen ad unam completam peccati rationem seu speciem, quum ab eodem motivo procedant. Iracundus quippe appetendo vindictam, primo turbatur in corde ; secundo in verba contumeliosa prorumpit ; tertio ad facta injuriosa procedit.

Albertus demum circa haec scribit : Actus exterior et voluntas duo quidem sunt, sed unum peccatum, per malitiam duplex, ut asserit magister Praepositivus, rationem assignans : quia si quilibet actus interior et exterior deberet reputari pro diverso peccato, minus grave esset opus et onus culparum. Et dedit exemplum : Si quis surgat ad furandum aut occidendum, quilibet passus esset ei speciale peccatum. Ideo dixit, quod totum a principio pravae voluntatis usque in finem consummationis operis, est unum peccatum multiplex : unum secundum substantiam operis, duplex seu multiplex pravitate.

JOANNES. — Quum formale in peccato sit pravitas ipsa, si unum peccatum est multiplex pravitate, erit formaliter plura. Denique in eodem actu potest esse violatio plurium praecceptorum : ut si quis in ecclesia committat adulterium, aut ibi furetur ut ex furatis vacet gulae atque venereis. Ergo in eodem actu sunt plura peccata mortalia.

DIONYSIUS. — A principali et finali intentione denominatio rei speciesque sumuntur. Et ita est unum peccatum : in quo tamen multae deformitates mortales considerantur ac continentur. Ideo tale unum peccatum, est aequivalenter multa, atque tam grave ut multa mortalia : quemadmodum qui die festivo coram aliis seu illis scientibus fornicatur, peccat mortaliter alios scandalizando, peccat mortaliter diem celebrem violando, peccat mortaliter praecceptum continentiae transgrediendo ; et si feminam alliciat, aut (quod deterius esset) opprimat, est ibi etiam alia species culpae mortalis. Insuper clerici ad septem Horas tenentur canonicas ex praeceto, ita quod si unam, vel etiam minimam, scienter et sine rationabili causa omitterent, peccarent mortaliter, toties quoties. Quod si quis omnes Horas illas uno die scienter sine rationabili causa omitteret, incideret septem peccata mortalia, aut unum septempliciter mortale.

JOANNES. — Horribilia sunt haec. Sed

deprecor edoceri an actus exterior malus, A seu prava aut falsa locutio, aliquid culpæ superaddat actui interiori.

DIONYSIUS. — Hanc quæstionem movet Magister libro secundo, distinctione qua-dragesima. De qua doctores ibidem multa conscribunt ac plurima seiscitantur : quæ propter prolixitatem vitandam dimitto. Responsionemque Thomæ breviter tangam, qui ait in Scripto secundi : Actus exterior et actus voluntatis interior ita comparantur ad invicem, quod uterque est alteri quodammodo causa bonitatis seu pravita-tis. Actus namque exterior bonitatem sor-titur ex circumstantiarum commensura-tione, secundum quam proportionatus est ad finem hominis consequendum. Quum-que actus exterior comparetur ad volun-tatem sicut objectum ad potentiam, ideo hanc bonitatem voluntatis actus interior ab exteriori habet, non secundum quod est exercitus, sed secundum quod est in-tentus ac volitus : quia in quantum exerci-tus, sequitur actum voluntatis. Quædam autem ratio bonitatis consistit in actu in-teriori secundum se, prout voluntas est domina actuum suorum : secundum quam bonitatem actus habet rationem meriti sive laudabilis. Et hæc bonitas ab actu interiori ad exteriorem descendit. Loquen-do ergo de illa bonitate quam actus in-terior præbet exteriori, actus exterior nihil adjeit bonitatis, dummodo voluntas æqua-liter sit intensa. Quod addo, quoniam qui-dam actus ita sunt delectabiles, quod vo-luntas non potest esse tam intensa in eis ante actum sicut in actu, ut in venereis. D Idcirco non æqualiter demeretur qui vult turpiter agere, et qui hoc agit. Quidam

vero sunt actus difficiles, in quibus volun-tas in actu remittitur ; et in his voluntas est magis perfecta ante actum exteriorem quam in illo. Loquendo autem de bonitate actus quam habet actus exterior secundum se, sic actus exterior complet et perficit interiorem in bonitate seu pravitate, quem-admodum terminus motus complet mo-tum. Comparatur enim ad voluntatem tan-quam objectum ipsius. Quumque actus ordinetur ad præmium essenziale per pri-mam bonitatem, quam habet a voluntate prout liberaliter et ex amore exhibetur : ideo actus exterior nihil adjungit ad præ-mium essenziale. Hinc decimo Ethicorum ait Philosophus, quod actus exteriores sunt ad virtutis manifestationem.

Consonat quoque quod sanctus ait Ber-nardus : Bona voluntas sufficit ad meritum, sed bona operatio requiritur propter ex-emplum. Et item quod super Matthæum scribit Chrysostomus : Voluntas est quæ aut remuneratur pro bono, aut condemna-tur pro malo ; opera vero sunt testimo-nia voluntatis. Quod intelligendum est de voluntate consummata, imperativa, quæ sola impotentia, aut alia justa causa, revocatur ab opere. Postremo his allu-dit quod loquitur Augustinus : Non longi-turnitas temporis, non numerositas ope-ris, sed melior voluntas majorque caritas remuneratur a Deo, præmio scilicet essen-tiali.

JOANNES. — Quid secundum philosophi-cam veritatem sentiendum est de remun-eratione animarum post hanc vitam ?

DIONYSIUS. — Nonne de hoc supra intro-ducta sunt multa, etiam sæpe ? Infra tamen adhuc inde dicitur.

Cf. p. 272
A' et s., 364
D' et s., etc.

METRUM IV

Quid tantos juvat excitare motus,
Et propria fatum sollicitare manu ?
Si mortem petitis, propinquat ipsa,
Sponte sua, volucres nec remoratur equos.

Quos serpens, leo, tigris, ursus, aper (*al.* apri)
 Dente petunt, iidem se tamen ense petunt.
 An distant quia dissidentque mores,
 Injustas acies et fera bella movent,
 Alternisque volunt perire telis?
 Non est justa satis sævitæ ratio.
 Vis aptam meritis vicem referre?
 Dilige jure bonos, et miserescere malis.

ARTICULUS XII

EXPOSITIO METRI HUIUS QUARTI.

IN præcedentibus prosis inducta sunt multa de impotentia et miseria iniquorum; hic eorundem insipientiam deflet Philosophia.

Quid, o miseri fatuique mortales, juvat, id est, confert, delectat seu adjuvat, excitare motus tantos, id est, quod unusquisque vestrum contra proximum suum excitat et intra se movet tam multos et magnos iracundiæ, impatientiæ, indignationis dissensionisve motus? Quia (ut patuit) per hoc potissime vobis ipsis nocetis, proprias animas læditis, necatis ac perditis, Deum offenditis, diabolo complacetis, omni Dei gratia ac virtute vos ipsos privatis, æterna felicitate et gloria indignos vos facitis, cunctis bestiis viliores vos facitis. Nonne ergo vere locutus est Salomon: Qui in uno peccaverit, multa bona perdet? Et merito dixit Psalmista: Filii hominum, usquequo gravi corde? Ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium? Certe, ut sanctus Raphael angelus dixit Tobia: Qui faciunt peccatum et iniquitatem, hostes sunt animæ suæ. Hoc est quod ait vir secundum cor Dei: Qui diligit iniquitatem, odit animam suam. Et quid juvat sollicitare, id est accelerare et procurare, fatum, id est mortem sui ipsius sive alterius, propria manu, id est propria operatione, violentia, inductione? Fatum

antem interdum accipitur pro eventu quasi fortuito, inopinato, et qui fatalis putatur, quamvis respectu Dei nullius mors sit proprie fatalis, cui sanctus Job loquitur: Breves dies hominis sunt, numerus mensium ejus apud te est; constituisti terminos ejus, qui præteriri non poterunt.

Si mortem petitis, id est, optatis seu quæritis. Quam aliqui appetunt vitiose, ut ex desperatione, seu pravo tædio vitæ; aliqui virtuose, cupientes dissolvi et esse cum Christo, sicut dixit Apostolus, Quis me liberabit de corpore mortis hujus?

Ipsa propinquat, id est, indesinenter vobis propinquior fit. Propter quod piissimus Ezechias rex ait: Præcisa est velut a texente vita mea, dum adhuc ordiret succidit me; de mane usque ad vesperam finies me. Seneca quoque locutus est: Quotidie morimur, quia quotidie aliqua vitæ pars demitur. Hinc occasum et terminum vitæ nostræ ordinationi divinæ providentiæ debemus committere, atque quotidie taliter vivere quasi ipso die morituri: quia (ut asserit Augustinus) is sapienter conversatur, qui quemlibet vitæ suæ diem quasi ultimum arbitratur. Itaque mors « propinquat » sua sponte, id est quasi spontanee naturalique cursu, quamvis nec importune optetur, nec violenter infligatur. Ideo sanctus David in adolescentia sua

Job xiv, 5.

*Philipp. 1, 23.
Rom. vii, 24.*

Is. xxxviii, 12.

*Cf. p. 470
D' et s., 475
B' et s.*

Eccle. ix, 18.

Ps. iv, 3.

Tob. xii, 10.

*Act. xiii, 22.
Ps. x, 6.*

ab impio rege Saul persecutionem gravissimam sustinens, nequaquam voluit eum occidere, neque a consobriano suo occidi permisit; sed dixit: Vivit Dominus, quia nisi venerit dies ejus ut moriatur aut in prælium descendens perierit, non extendam manum meam in eum. *Nec ipsa mors remoratur*, id est, non retrahit aut retardat, *volucres equos suos*, id est celerrimos suos accessus, instar equorum festinos. Et possunt per equos mortis, causæ corruptionis intelligi, quæ mortem adducunt et introducunt. Loquitur item de morte more poetico, quasi de re subsistente, quum tamen mors proprie non sit nisi privatio vitæ. Hinc veteres mortem pingebant in equorum curru.

Idem homines quos serpens, leo, tigris, ursus, aper, atque consimiles feræ, *petunt*, id est invadunt, *dente*, id est, dentibus suis lædunt ac laniant, *petunt tamen se ense*, id est, se ipsos digladiant, id est, gladiis ac aliis armis impugnant ac perimunt. Unde, ut Augustinus ait libro de Civitate Dei: Nullum animal tam concors est ex natura cum consortibus suæ naturæ ut homo, tamque discors ex vitio cum eisdem. Interea, ut asserunt naturales, bestię, quamvis feroces, rarissime invadunt homines, et non nisi ex vehementia famis, vel quoniam timent infestari ab homine: eo quod homines naturaliter vereantur, juxta illud in Doctrinali, Cuncta timent hominem, quoniam præsidet ipse creatis. Unde in Genesi legitur Deus dixisse ad Noe et filios ejus: Sit tremor vester super cuncta animalia terræ.

Deinde Philosophia excludit frivolum excusationem qua quis dicere posset: Ista hominum discordia ac concertatio naturalis est, utpote ex diversa hominum complexione, inclinatione ac morigeratione procedens. Quod non excusat plenarie.

An distant, id est, utrum homines sic diversificantur et mutuo contrariantur quoniam « distant », id est, differunt in naturalibus dispositionibus suis? Ideo sub-

ditur: *quia dissident* mores*, id est, inclinationes et dispositiones eorum naturales sunt variæ et quasi contrariæ. Et ideo *movent*, id est, contra se invicem producunt, *acies injustas*, id est cuneos injuste collectos, qui non ex caritate, nec zelo justitiæ, sed ex partialitate aut cupiditate seu aliqua irrationabili causa procedunt ad bellum; *movent quoque bella fera*, id est pugnas feroces, sine compassione se invicem occidendo; *voluntque perire*, id est perimi, *telis alternis*, id est spiculis seu sagittis vel aliis bellicis instrumentis mutuo sibi inllictis: sicut in libris Regum ac Judicum recitatur de filiis Moab et Ammon atque de Madianitis, quod mutuis se conciderunt et occiderunt vulneribus. Verumtamen præliantes non volunt perire in bellis nec ab alio trucidari, sed appetit quilibet triumphare. Attamen, quoniam sponte gradiuntur ad pugnam et interfectionis periculo se exponunt, dicuntur velle alterutrum sic occidi, quemadmodum qui incaute super glaciem gradiuntur, dicitur velle submergi.

Deinceps Philosophia excusationem hanc refellit, dicendo: *Ratio*, id est causa ista, *sævitiæ*, id est mutuæ dissensionis, crudelitatis et pugnæ, *non est justa satis*, id est rationabilis et condigne excusans: quoniam homo tenetur per rationem se ipsum compescere, et alterum supportare, imo diligere proximos sicut se ipsum, ac facere illis prout sibi vult fieri. Denique, juxta legem divinam nobis desuper datam, tene-
mur nos regulare, moderari, invicemque habere ita quod unusquisque proprias culpas, defectuositates, corruptiones attendat, lamentetur ac emendare conetur: et sic proximorum defectus et mores æquanimiter tolerabit, imo modicæ culpabilitatis reputabit comparatione suorum excessuum; postremo, sicut cupit sibi ignosci a Deo, sic ignoscet et proximis. Ideo dixit Apostolus: Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi.

Amplius, Philosophia subjungit in his salubre consilium. *Vis referre* (id est, si

I Reg. xxvi, 9-11.

*dissident-que

IV Reg. iii, 23; II Par. xx, 23; Judic. vii, 22.

Matth. xxii, 39; vii, 12.

Gen. ix, 2.

Galat. vi, 2.

appetis reportare) *vicem aptam*, id est A
 conveniens primum recompensationem-
 que congruam, pro *meritis*, id est pro
 actibus tuis bonis? *Dilige jure*, id est ex
 debito justitiæ, sicut præceptum est desu-
 per, *bonos*, id est homines virtuosos. Quum
 enim bonum sit ipsius appetitus obje-
 ctum, quanto quis fuerit melior, præser-
 tim in donis ac meritis caritatis, tanto (ce-
 teris paribus) est amabilior, potissime ex
 parte objecti. Hinc Seneca dixit : Si vis
 diligi, dilige. Ordo autem caritatis variis
 modis pensatur, prout Antisiodorensis in B
 Summa sua, et Thomas in secunda secun-
 dæ, Richardus quoque super tertium Sen-
 tentiarum declarant. *Et miserescere*, id est,
 misericors esto, *malis*, id est pravis homi-
 nibus, eis cordialiter condolendo, pro ipsis
 instanter orando, eos caritative et pie cor-

cf. l. XXIII,
p. 483 B et s.

ripiendo ac admonendo, non scandalizan-
 do, sed factis et verbis ædificando, juxta
 illud Apostoli : Unusquisque proximo suo *Rom. xv, 2.*
 placeat in bonum ad ædificationem. Pro-
 pter quod in Ecclesiastico etiam scriptum
 est, Unicuique mandavit Deus de proximo *Eccli. xvii,*
 suo : ut scilicet ita habeat se ad illum sic-
 ut nunc dictum est. ^{12.}

Nec ista distinctio in ultimo isto taeta
 versiculo, est ita intelligenda, quod non
 debeamus malos diligere secundum quod
 homines sunt, gratiæ ac salutis capaces ;
 sed per appropriationem dictum est istud :
 quoniam boni secundum quod boni, sunt
 diligendi ; mali vero secundum quod mali
 ac miseri, sunt miserendi. Quod qui fece-
 rit, « aptam vicem » consequetur a Christo,
 qui pollicetur : Beati misericordes, quo- *Matth. v, 7.*
 niam ipsi misericordiam consequentur.

PROSA V

HIC ego : Video (inquam) quæ sit vel felicitas vel miseria in ipsis proborum
 atque improborum meritis constituta ; sed in hæc ipsa fortuna populari non
 nihil boni malive inesse perpendo. Neque enim sapientum quisquam, exsul,
 inops ignominiosusque esse malit, potius quam pollens opibus, honore reverendus,
 potentia validus, in sua permanens urbe florere. Sic enim clarius testatiusque
 sapientiæ tractatur officium, quum in contingentes populos, regentium quodammodo
 beatitudo transfunditur : quum præsertim carcer, lex *, ceteraque legalium tormenta
 pœnarum, perniciosius potius civibus, propter quos etiam constituta sunt, debeantur.
 Cur hæc igitur versa vice mutantur, scelerumque supplicia bonos premant, præmia
 virtutum mali rapiant, vehementer admiror ; quæque tam injustæ confusionis ratio
 videatur, ex te scire desidero. Minus etenim mirarer, si misceri omnia fortuitis
 casibus crederem. Nunc stuporem meum Deus rector exaggerat : qui quum sæpe
 bonis jucunda, malis aspera, contraque bonis dura tribuat, malis optata concedat,
 nisi causa deprehendatur, quid est quod a fortuitis casibus differre videatur ?

* necus

— Nec mirum, inquit, si quid, ordinis ignorata ratione, temerarium confusum-
 que credatur. Sed tu quamvis causam tantæ dispositionis ignores, tamen, quoniam
 bonus mundum rector temperat, recte fieri cuncta ne dubites.

ARTICULUS XIII

ELUCIDATIO PROSÆ HUIUS QUINTÆ.

POSTQUAM Philosophia in præhabitis A
 prosis probavit quæ tanquam obscura
 ac prima facie quodammodo incredibilia
 introduxit, hic circa eadem facit Boetius
 quamdam repetitionem, et movet utilem
 atque difficilem quæstionem.

Sic * ego video, inquam, id est, « ego »
 Boetius dico ac fateor, quod « video », id
 est intelligo, « sic », id est ex modo decla-
 rationum et probationum tuarum, *quæ sit*
vel felicitas vel miseria in ipsis proborum
atque improborum meritis constituta : id
est, « quæ » beatitudo « constituta sit » et
 consistat « in meritis ipsis proborum », id
 est hominum virtuosorum, « vel » quæ
 « miseria » constituta sit in meritis, id est
 demeritis, « improborum ». *Sed in hac ipsa*
fortuna populari non nihil boni malive
inesse perpendo : id est, ego Boetius « per-
 pendo », id est considero, « non nihil
 boni », id est aliquid bonitatis, prosperi-
 tatis seu felicitatis, « malive », id est aut
 mali, id est infelicitatis, « inesse », id est
 existere, « in hac ipsa fortuna populari »,
 id est in eventibus istis fortuitis et casua-
 libus, quos vulgares reputant eufortunia
 aut diffortunia. Quasi dicat : Quamvis tu
 Philosophia probaveris, divites et potentes
 qui prosperantur justosque persequuntur,
 esse impotentes ac miseros, ipsos quoque
 pauperes justos, quamvis ab illis oppres-
 sos, esse illis potentiores ac feliciores ; his
 consentire vix valeo, quoniam cerno in
 fortuna populari esse aliquid felicitatis
 aut calamitatis. Populares namque illos
 reputant eufortunatos, quibus arridet et
 affluit sæcularis potentia, opulentia, fama,
 etc. ; illos vero infortunatos, quibus eve-
 niunt horum contraria. Nec in hoc viden-
 tur errare, sicut subjungitur.

Neque enim sapientum quisquam, ex-
sul, inops ignominiosusque esse malit :
 hoc est, « neque enim quisquam sapien-
 tum », id est, quia nec aliquis sapientum,
 « malit », id est, cupit aut vult, « esse
 exsul », id est in exsilium missus, « inops,
 ignominiosus », id est diffamatus, ignobi-
 lis ; *potius quam pollens opibus, honore*
reverendus, potentia validus, in sua per-
manens urbe florere : id est, magis quam
 abundare divitiis, et esse validus potestate,
 ac « florere permanens in sua urbe », id
 est deorari multitudine propinquorum et
 amicorum, quemadmodum primo Macha-
 bæorum libro nuntius regis Antiochi dixit
 ad venerabilem Mathathiam : Princeps et
 clarissimus es in civitate hac, et orna-
 tus filiis ac fratribus. Unde quum Eliseus
 propheta dixisset mulieri Sunamitidi, Vis
 ut loquar pro te ad regem aut principem?
 illa respondit : In medio populi mei ha-
 bito. Tanquam diceret : Abundo consan-
 guineis et amicis qui poterunt loqui pro
 me.

Sic enim clarius testatiusque sapientie
tractatur officium : hoc est, « officium »,
 id est præsentia seu regimen, « sapien-
 tiæ », id est, quod per sapientiam dirigit
 et solis sapientibus merito competit, « tra-
 ctatur », id est, exhibetur ac agitur, « sic »,
 id est in ipsa opulentia, potestate, fama,
 honore, « elarius », id est eminentius, et
 « testatius », id est magis authentice ;
quum in contingentes populos, regentium
quodammodo beatitudo transfunditur :
 hoc est, dum « beatitudo regentium », id
 est prosperitas officiatorum ac præsen-
 tium, « transfunditur quodammodo », id
 est divulgatur, « in populos contingentes »,
 id est ad terras et gentes in circuitu eom-

I Mach. II,

IV Reg. IV,

17.

13.

morantes. Quod adhuc consequenter declarat ac probat.

Quum præsertim carcer, lex, ceteraque legulium tormenta pœnarum, perniciosius potius civibus, propter quos etiam constituta sunt, debeantur : hoc est, « præsertim », id est potissime, « quum », id est ex quo, « carcer », id est incarceration, « lex », supple punitiva, seu legis præscriptio, « ceteraque tormenta pœnarum legulium », id est instituta in legibus, « debeantur potius civibus perniciosius », id est nocivis et periculosus in communitate,

1 Tim. I, 9.

Galat. III, 19.

sicut testatur Apostolus, Justis non est lex posita, sed impiis et sceleratis; et rursus, Lex propter transgressiones posita est. Quod non est intelligendum de omni lege, sed de coercitiva atque prohibitiva. Quia, ut scribit Isidorus : Diversæ sunt proprietates operationesque legis : nec solum lex habet punire, sed et informare virtuosumque facere, et remunerare quæ justa sunt. Porro, ut recitat Augustinus libro de Civitate Dei ex Tullii dictis, novem erant genera tormentorum in legibus instituta, videlicet mors, exilium, carcer, etc. Insuper, quid de hæc replicatione Boetii sit tenendum, dictum est sæpe, præsertim in tertio libro, qualiter scilicet opulentia, potentia, dignitas, fama, ad felicitatem pertineant.

Pros. III-VI.

Consequenter Boetius quæstionem suam proponit : quæ tamen revera frequenter præhabita est et competenter soluta.

Cf. p. 103
C et s., 122
C et s., 437
B et s.

Cur hæc igitur versa vice mutantur : id est, miror et seiscitor quare « hæc » jam nominata « mutantur vice versa », id est mutatione contraria, ita quod ea quæ merito conveniunt bonis hominibus, ut præfata ad prosperitatem pertinentia, perveniunt et præstantur iniquis : *scelerumque supplicia*, ut sunt, exilium, incarceration, diffamia, servitus, *bonos premant*, sicut et me Boetium jam diu afflixerunt et oppresserunt : *præmia virtutum rapiant*, id est, cur injusti « rapiant », id

est, consequantur, usurpent, possideant, « præmia virtutum », id est bona ad prosperitatem spectantia, quæ virtuosus debentur : *hinc vehementer admiror*. Istud ait Boetius in persona hominis imperfecti, sicut sapissime dictum est. *Quæque tam injustæ confusionis ratio videatur, ex te scire desidero* : id est, o Philosophia, ex tua responsione discere cupio « quæ » tibi « videatur ratio confusionis tam injustæ », id est hujus deordinationis, quæ (ut apparet) contrariatur justitiæ.

Cf. p. 29 C
et s., 31 A
et s., 122 D,
etc.

Minus etenim mirarer, si misceri omnia fortuitis casibus crederem, id est, si putarem « omnia » ista temporalia « misceri », id est commixtim contingere, « casibus fortuitis », id est fortunalibus eventibus. *Nunc stuporem meum Deus rector exaggerat* : id est, « Deus » universorum provisor « exaggerat », id est, multiplicat et augmentat, « stuporem meum », id est vehementem admirationem meam, « nunc », quando sic credo providentiam Dei omnia usque ad minima inclusive, disponere. Sicque Deus per suos effectus fuit causa admirationis istius. *Qui quum sæpe bonis jucunda, malis aspera, contraque bonis dura tribuat, malis optata concedat* : id est, « qui » omnium rector « quum » concedat « sæpe bonis », id est justis, « jucunda », id est prospera et delectabilia, et « malis », id est impiis, « aspera », id est adversa, « contraque », id est e converso, « tribuat bonis » hominibus « dura », id est adversa, et « concedat malis optata », id est prospera concupita ; *nisi causa deprehendatur*, id est, nisi horum ratio agnoseatur, *quid est quod a fortuitis casibus differre videatur?* id est, non videtur in aliquo differre ab eventibus fortunalibus.

Ad quod Philosophia : *Nec mirum, inquit, si quid, ordinis ignorata ratione, temerarium confusumque credatur* : id est, mirum non est, « si quid », id est aliquod opus, videatur « temerarium » et « confusum », quod tamen in veritate ordinatum et sapientiale consistit, « ratione ordinis », id est causa connexionis et modi

seu ordinationis facti hujusmodi, « igno-
rata ». Admiratio namque consurgit, dum
grande aut insolitum quid contingit ejus
causa nescitur. *Sed tu quamvis causam
tantæ dispositionis ignores*, id est, tu Boeti,
qui docilis benevolusque consistis, licet
nondum seias « causam », rationem et
ordinem tam sublimis « dispositionis »
provisoris altissimi; *tamen, quoniam bo-
nus mundum rector temperat, recte fieri*

A cuncta ne dubites : id est, non ambigas
omnia ista « recte » et ordinate accidere
per comparationem ad providentiam Dei,
« quoniam rector bonus », id est Deus es-
sentialiter bonus, justus ac sapiens, « tem-
perat », id est, curat, disponit et regit,
« mundum », id est totum universum,
specialiter rationales intellectualesque cre-
aturas. De his jam tam frequenter præ-
inductis pertranseo.

*Cf. p. 367
C, 421 D.*

METRUM V

Si quis Arcturi sidera nescit
Propinqua summo cardine labi,
Cur regat tardus plaustra Bootes,
Mergatque seras æquore flammas,
Quum nimis celeres explicet ortus;
Legem stupebit ætheris alti.
Palleant plenæ cornua lunæ,
Infecta metis noctis opacæ,
Quæque fulgenti texerat ore,
Confusa Phœbe detegat astra;
Commovet gentes publicus error,

Lassantque crebris pulsibus æra.
Nemo miratur flamina Cauri
Littus frementi tundere fluctu;
Nec nivis duram frigore molem,
Fervente Phœbi solvier æstu.
Hic enim causas cernere promptum est;
Illic latentes pectora turbant.
Cuncta quæ rara provehit ætas
Stupetque subitis mobile vulgus,
Cedat inscitiae nubilus error,
Cessant profecto mira videri.

ARTICULUS XIV

EXPOSITIO METRI HUIUS QUINTI.

FREQUENTER in hoc libro metra cor-
respondent sententiis prosarum im-
mediate præcedentium : ita et metrum
hoc. Dictum est enim in fine prosæ mox
antecedentis, mirum non esse si ea quæ
fiunt in mundo, videantur aliquando con-
fusa et insipienter provenientia, ei qui
nescit causam eventus rationemque entis :
quia (ut tacitum est ibi) admiratio oritur,
dum effectus videtur ejus causa nesci-
tur. Propter quod, secundum Philoso-
phum, propter admirari, id est ex admi-

ratione, cœperunt homines philosophari.
Hic ergo ponit Philosophia de hoc duo
exempla; deinde subjungit exempla duo.
quod nemo miratur de hoc ejus seit cau-
sam. Itaque ait :

Si quis nescit sidera Arcturi, id est
stellas Ursæ majoris, quæ Currus seu Plau-
stra vocatur, *labi*, id est sua circumvo-
lutione descendere, *propinqua cardine
summo*, id est polo arctico, qui est polus
superior quantum ad nos, respectu quo-
rum jugiter elevatus est. De hoc Arcturo

^{cf. p. 122}
B. quare supra, metro quinto primi libri, A ubi de eo plura conscripta sunt. Item, si quis nescit *cur Bootes*, id est stella illa apparatu pusilla, et quasi residens super stellam illam majorem quæ dicitur medius equus ipsius currus, atque a vulgaribus vocatur *Auriga, regat*; id est ducat, *plaustra*, id est Ursam illam, ponendo plurale pro singulari, *tardus*, id est non ita velociter procedens et motus ut stellæ a polo distantiores; et *cur Bootes mergat*, id est, deprimere videatur, *æquore*, id est in mari Oceano, *flammas seras*, id est splendoras B Ursæ majoris stellæ, quæ tarde moventur et circulum parvum describunt propter vicinitatem suam ad polum. Loquitur quoque Philosophia more vulgi secundum apparentiam, iudiciumque vulgare, qui stantes in ripa maris, et præter cælum et aquas nil ultra videntes, putant et iudicant stellæ et planetas in aquas descendere, ut dictum est sæpe. *Quum* tamen ^{cf. p. 308}
A. *Bootes explicet*, id est, agat et ostendat, *ortus nimis ceteres*, id est, valde mane videatur oriri et de occasu suo erumpere. Denique Philosophia loquitur hic quoad eos qui in climate primo aut secundo vel circiter commorantur: quibus stella hæc occidit, et sub horizonte eorum deprimatur; nobis autem eminet semper. Itaque qui hæc nescit, *stupebit legem*, id est dispositionem et cursum, *ætheris alti*, id est cæli stellati: *cur scilicet in eodem quædam stellæ velocissime moveantur motu sui orbis, quæ remotissime distant a polo: quædam tardissime, quæ sunt propinquissimæ polo eidem; quædam medio D modo.*

Palleant plena cornua lunæ, id est, si contigerit quod pallescant et nobis obtenebrescant cornua lunæ dum plena est. Quod fit dum luna jam plena eclipsatur: ejus cornua dicuntur hic extremitates ipsius, per quas tota luna designatur quoad superficiem ejus versam ad nos. « Cornua », inquam, *inflecta*, id est obscurata, *metis noctis opacæ*, id est terminis noctis tenebræ: ejus metæ sunt protensiones

suæ caliginis, quæ usque ad lunam pertingunt, sole subtus abscondito. Et si *Phæbe confusa*, id est luna eclipsata, *detegat astra*, id est, apparere faciat stellæ parvas sibi viciniores: quas suo lumine (antequam eclipsaretur) offuscavit ne apparent. Ideo subditur: *quæ astra texerat*, id est, videri impedit, *ore fulgenti*, id est superficie sua clara ac splendida. *Error publicus*, id est evidens et generalis imperitia ac falsa opinio, *commoret*, id est, turbat, sollicitat, *gentes indoctas*, puta vulgares, qui putabant eclipsam lunæ per incantationes fieri mulierum, nec esse quid naturale; *lassantque crebris ictibus**, * pulsibus, id est frequentibus percussionibus, *æra*, id est ærea instrumenta, super quæ fecerunt pulsationes intensas ad terrendum et fugandum hujusmodi incantatrices.

Sequuntur duo exempla seu opera in quibus homines non mirantur. *Nemo miratur flamina*, id est commotiones et impulsiones, *Cauri*, id est venti impetiosi sic appellati, *tundere*, id est percutere, C *littus maris fluctu frementi*, id est aquis impulsis usque ad littus. *Nec quisquam miratur molem nivis duram frigore*, id est grandem massam nivis frigore induratum, *solvier*, id est dissolvi ac liquefieri, *æstu Phæbi fervente*, id est forti solis calore. In quibus verbis « solvier » ponitur pro solvi seu resolvi, causa metri, per figuram quæ dicitur paragoge. *Hic enim*, id est in duobus istis operibus seu exemplis, *cernere* (id est cognoscere) *causas eorum promptum est*, id est facile; *illic*, id est in duobus illis exemplis, *causæ latentes*, id est incognitæ, hoc est ignorantia causarum, seu desiderium cognoscendi incognita, *turbant pectora*, id est, sollicitant mentes ad inquirendum: nam omnes homines naturaliter scire desiderant, secundum Philosophum.

Cuncta quæ ætas provehit, id est, omnia illa quæ tempus humanæ ætatis producit, *rara*, id est raro evenientia, seu inconsueta et ardua (dicitur autem tempus facere ea quæ fiunt in tempore, ut dictum ^{cf. p. 27 C, 291 A, etc.}

stupetque est sæpe), *stupet* *, id est miratur, *vulgus* *A* *mobile*, id est instabile et inconstans, quod motibus passionum atque erroribus levitateque cordis agitur hinc inde, *subitissime* *, id est, vulgus etiam stupet ex effectibus subito et inopinate fientibus, quamvis sciat quod divina fiant virtute : quoniam prima facie non satis potest considerare excellentiam causæ et efficientiam ejus. *Error nubilus inscitiae*, id est gravis ignorantia ineruditionis, *cedat*, id est, recedat et deleatur, *cessant profecto*, id est, pro certo cessabunt, *videri mira*, quæ nunc *B* indoctis mira videntur.

In præinductis tangitur duplex causa admirationis : una est ignorantia causæ ;

alia est novitas seu inconsuetudo magnitudove rei. Nempe, ut super Joannem asserit Augustinus : Surrexit unus mortuus, et admirati sunt omnes, quum nemo miraretur quotidie generari quæ antea non fuerunt. Quotidiana autem Dei miracula (hoc est magnifici ejus effectus in regimine universi, in rerum naturis, in productionibus rerum) non eorum facilitate, sed assiduitate, hominibus viluerunt. Interea, quamvis omnium rerum causas cognosceremus, adhuc tamen effectus et opera Omnipotentis videremus esse præclara, ita quod diceremus : Non est similis tui in diis, Domine, et non est secundum opera tua. Ps. LXXXV,
8.

PROSA VI

ITA est, inquam. Sed quum tui muneris sit latentium rerum causas evolvere, velatasque caligine explicare rationes : quæso uti hinc decernas ; et quoniam hoc me miraculum maxime perturbat, edisseras. — Tum illa paulisper arripiens : Ad rem me (inquit) omnium quæsitum maximam vocas, cui vix exhausti quidquam satis sit. Talis namque materia est, ut una dubitatione succisa, innumerabiles aliæ, velut hydræ capita, succrescant, nec ullus fuerit modus, nisi quis eas vivacissimo mentis igne coerceat. In hac enim, de providentiæ simplicitate, de fati serie, de repentinis casibus, de cognitione ac prædestinatione divina, de arbitrii libertate quæri solet : quæ quanti oneris sint, ipse perpendis. Sed quoniam hæc quoque te nosse, quædam medicinæ tuæ portio est, quanquam angusto limite temporis septi, tamen aliquid delibare conabimur. Quod si te musici carminis oblectamenta delectant, hanc oportet paulisper differas voluptatem, dum nexus sibi ordine contexo rationes. — Ut libet, inquam.

— Tum velut ab alio orsa principio, ita disseruit : Omnium generatio rerum, cunctusque mutabilium naturarum progressus, et quidquid aliquo movetur modo, causas, ordinem, formas ex divinæ mentis stabilitate sortitur. Hæc in suæ simplicitatis arce composita, multiplicem rebus gerendis modum statuit : qui modus, quum in ipsa divinæ intelligentiæ puritate conspicitur, providentia nominatur ; quum vero ad ea quæ movet atque disponit refertur, fatum a veteribus appellatum est. Quæ diversa esse, facile liquebit, si quis utriusque vim mente conspexerit. Nam providentia est illa ipsa divina ratio in summo omnium principe constituta, quæ cuncta disponit ; fatum vero, inhærens rebus mobilibus dispositio per quam pro-

videntia suis quæque nectit ordinibus. Providentia namque euncta pariter, quamvis diversa, quamvis infinita, complectitur; fatum vero singula digerit in motu, locis, formis ac temporibus distributa: ut hæc temporalis ordinis explicatio in divinae mentis adunata prospectu, providentia sit; eadem vero adunatio digesta atque explicata temporibus, fatum vocetur. Quæ licet diversa sint, alterum tamen pendet ex altero. Ordo namque fatalis ex providentiæ simplicitate procedit. Sicut enim artifex faciendæ rei formam mente percipiens, movet operis effectum; et quod simpliciter præsentarieque prospexerat, per temporales ordines ducit: ita Deus providentia quidem singulariter stabiliterque facienda disponit; fato vero, hæc ipsa quæ disposuit, multipliciter ac temporaliter administrat. Sive igitur famulantibus quibusdam providentiæ divinis spiritibus fatum exereetur, seu anima, seu tota inserviente natura, seu cœlestibus siderum motibus, seu angelica virtute, seu dæmonum varia solertia, seu aliquibus horum, seu omnibus, fatalis series textitur: illud certe manifestum est, immobilem simplicemque gerendarum formam rerum esse providentiam; fatum vero, eorum quæ divina simplicitas gerenda disposuit, mobilem nexum atque ordinem temporalem. Quo fit ut omnia quæ fato subsunt, providentiæ quoque subjecta sint, cui ipsum etiam subjacet fatum. Quædam vero quæ sub providentia locata sunt, fati seriem ^{superant} *. Ea vero sunt quæ primæ propinqua Divinitati stabiliter fixa, fatalis ordinem mobilitatis excedunt. Nam ut orbium circa eundem cardinem sese vertentium, qui est intimus, ad simplicitatem medietatis accedit, ceterorumque extra locatorum veluti cardo quidam circa quem versentur, existit; extimus vero majori ambitu rotatus, quanto a puncti media individuitate discedit, tanto amplioribus spatiis explicatur; si quid vero illi se medio connectat et societ, in simplicitatem cogitur, diffundique ac diffluere cessat: simili ratione, quod longius a prima mente discedit, majoribus fati nexibus implicatur; ac tanto aliquid fato liberum est, quanto illum rerum cardinem vicinius petit; quod si supernæ mentis hæserit firmitati, motu carens, fati quoque supergreditur necessitatem. Igitur, uti est ad intellectum ratiocinatio, ad id quod est, id quod gignitur, ad æternitatem tempus, ad punctum medium circulus; ita est fati series mobilis ad providentiæ stabilem simplicitatem.

Ea series cœlum ac sidera movet, elementa in se invicem temperat et alterna commutatione transformat. Eadem nascentia occidentiaque omnia, per similes fetuum seminumque renovat progressus. Hæc actus etiam fortunasque hominum indissolubili causarum connexionem constringit: quæ quum ab immobilis providentiæ proficiscantur exordiis, ipsas quoque immutabiles esse necesse est. Ita enim ^{geruntur} res optime reguntur *, si manens in divina mente simplicitas, indeclinabilem causarum ordinem promat; hic vero ordo res mutabiles, et alioqui temere fluituras, propria incommutabilitate coerceat. Quo fit, ut tametsi vobis hunc ordinem minime considerare valentibus, confusa omnia perturbataque videantur, nihilo minus tamen suus modus ad bonum dirigens, euncta disponat. Nihil est enim quod mali causa ne ab ipsis quidem improbis fiat: quos (ut uberrime demonstratum est) bonum

quærentes, pravus error avertit, nedum ordo de summi boni cardine proficiscens, a suo quoquam deflectat exordio.

Quæ vero, inquires, potest ulla iniquior esse confusio, quam ut bonis tum adversa, tum prospera, malis etiam tum optata, tum odiosa contingant? Num igitur ea mentis integritate homines degunt, ut quos probos improbosve censuerint, eos quoque, uti existimant, esse necesse sit? Atqui in hoc hominum judicia depugnant, et quos alii præmio, alii supplicio dignos arbitrantur. Sed concedamus ut aliquis possit bonos malosve discernere : num igitur poterit intueri illam intimam temperiem (veluti in corporibus dici solet) animorum? Non enim dissimile est miraculum nescienti, cur sanis corporibus, his quidem dulcia, illis vero amara convenient, cur ægri etiam quidam lenibus, quidam vero acribus adjuvantur. At hoc medicus, qui sanitatis ipsius atque ægritudinis modum temperamentumque dignoscit, minime miratur. Quid vero aliud animorum salus videtur esse, quam probitas? quid ægritudo, quam vitia? Quis autem alius vel servator bonorum, vel malorum depulsor, quam rector ac medicator mentium Deus? Qui quum ex alta providentiæ specula respicit, quid unicuique conveniat agnoscit, et quod convenire novit accommodat.

Hinc jam fit illud fatalis ordinis insigne miraculum, quum a sciente geritur quod stupeant ignorantes. Nam ut pauca quæ valet ratio humana, de divina profunditate perstringam, de hoc, quem tu justissimum et æqui servantissimum putas, omnia scienti Providentiæ diversum videtur : et victricem quidem causam diis, victam vero Catoni placuisse, familiaris noster Lucanus admonuit. Hic igitur quidquid citra spem videas geri, rebus quidem rectus ordo est, opinioni vero tuæ perversa confusio. Sed sit aliquis ita bene moratus ut de eo divinum iudicium pariter humanumque consentiat ; sed est animi viribus infirmus : cui si quid eveniat adversi, desinet colere forsitan innocentiam, per quam non potuit retinere fortunam. Parcit itaque sapiens dispensatio ei, quem deteriore facere possit adversitas, ne cui non convenit, laborare patiat. Est alius cunctis virtutibus absolutus, sanctusque ac Deo proximus. Hunc contingi quibuslibet adversis nefas Providentia iudicat, adeo ut ne corporeis quidem morbis agitari sinat. Nam ut quidam me quoque excellentior ait : Viri sacri corpus virtutes ædificarunt*. Fit autem sæpe uti bonis summa rerum regenda* deferatur, ut exuberans retundatur improbitas. Aliis mixta quædam pro animorum qualitate distribuit. Quosdam remordet, ne longa felicitate luxurient; alios duris agitari sinit, ut virtutes animi, patientiæ usu atque exercitatione confirment. Alii plus æquo metuunt quod ferre possunt; alii plus æquo despiciunt quod ferre non possunt : hos, in experimentum sui, tristibus ducit. Nonnulli venerandum sæculi nomen, gloriosæ pretio mortis emerunt ; quidam supplicii inexpugnabiles, exemplum ceteris prætulere invictam malis esse virtutem. Quæ quam recte atque disposite, et ex eorum bono quibus accidere videntur, fiant, nulla dubitatio est. Nam illud quoque quod improbis nunc tristitia, nunc optata proveniunt, ex eisdem ducitur causis. Ac de tristibus quidem nemo miratur,

* Ἄνδρός
ἕρσοῦ σῶμα
δυνάμεις
οἴχο-
δομοῦσι.
* gerenda

quod eos male meritos omnes existimant : quorum quidem supplicia tum ceteros ab sceleribus deterrent, tum ipsos quibus invehuntur, emendant. Læta vero magnum bonis argumentum loquuntur quid de hujusmodi felicitate debeant judicare, quam famulari sæpe improbis cernant. In qua re illud etiam dispensari credo, quod est forsitan alicujus tam præceptis atque importuna natura, ut eum in scelera potius exacerbare possit rei familiaris inopia : hujus morbo Providentia collatæ pecuniæ remedio medetur. Hic fœdatam probris conscientiam spectans, et se cum fortuna sua comparans, forsitan pertimescit ne ejus rei * jucundus usus est, sit tristis amissio : mutabit igitur mores, ac dum fortunam metuit amittere, nequitiam derelinquit. Alios in cladem meritam præcipitavit indigne acta * felicitas. Quibusdam permissum puniendi jus, ut exercitii bonis, et malis esset causa supplicii. Nam ut probis atque improbis nullum fœdus est, ita ipsi inter se improbi nequeunt convenire. Quidni, quum a semetipsis, discerpentibus conscientiam vitiiis, quique dissentiant, faciantque sæpe quæ quum gesserint, non fuisse gerenda decernant? Ex quo sæpe summa illa Providentia protulit insigne miraculum, ut malos mali bonos facerent : nam dum iniqua sibi a pessimis quidam perpeti videntur, noxiorum odio flagrant, ad virtutis frugem redire, dum se eis dissimiles student esse, quos oderant. Sola est enim divina vis, cui mala quoque bona sint, quum eis competenter utendo, alicujus boni elicit effectum. Ordo enim quidam cuncta complectitur, ut quod ab assignata * ordinis ratione discesserit, hoc licet in alium, tamen in ordinem relabatur, ne quid in regno Providentiæ liceat temeritati.

Difficile autem est me sermone explicare quemadmodum Deus omnia regat et sua providentia disponat *. Neque enim fas est homini cunctas divini operis machinas vel ingenio comprehendere, vel explicare sermone. Hoc tantum perspexisse sufficiat, quod naturarum omnium proditor Deus, idem ad bonum dirigens, cuncta disponit; dumque ea quæ protulit in sui similitudinem, retinere festinat, malum omne de reipublicæ suæ terminis per fatalis seriem necessitatis eliminat. Quo fit ut quæ in terris abundare creduntur, si disponentem Providentiam spectes, nihil usquam * esse perpendas.

Sed video jamdudum te et pondere quæstionis oneratum, et rationis prolixitate fatigatum, aliquam carminis exspectare dulcedinem. Accipe igitur haustum, quo reffectus, firmior in ulteriora contendas.

ARTICULUS XV

EXPLANATIO PROSÆ HUIUS SEXTÆ.

HIC Philosophia respondet ad quæstio- A interdum in vita hæc justis proveniunt
Cf. p. 500 nem in præcedenti prosa inductam aspera et adversa, iniquis vero prospera et
C. de mirabilibus Dei judiciis : cur scilicet jucunda, quandoque autem econverso ju-

stis hic accidunt prospera, impiisque adversa. Et ista est prosa totius libri præcipua, sententiosa, profunda : in qua, prout datum fuerit, intendere jam oportet.

Boetius itaque approbans præinducta, effatur :

Ita est, inquam, sicut jam protulisti. Sed quum sit tui muneris, id est effectus beneficii tui, opus tuæ doctrinæ atque officium magisterii tui, latentium rerum causas evolvere, id est de obscuro ad claram notitiam transferre « causas rerum latentium », id est incognitarum, velatasque caligine explicare rationes, id est, principia causalia sua difficultate ac profunditate operata, ac alta mysteria sensum humanum transcendentia, « explicare », id est enodare et extra suæ absconsionis plicas extrahere ; quæso uti hinc decernas, id est, precor ut « decernas », id est, judices et exponas, « hinc », id est de ista materia, quid sit sentiendum de ea. Verumtamen istud eminentius spectat ad theologiam ; principalissime autem, fontaliter et auctoritative, ad increatam Sapientiam, Deum altissimum, qui est creans scientias, ac supersplendidissimus totius sapientiæ ac intelligentiæ fons, ut in libro de Causis asseritur, Avicæbronque Platonius in libro Fontis vitæ testatur. Hinc sanctus Daniel vates, vir desideriorum spiritualium ac mundorum, divinis revelationibus assuetus, ait : Sit nomen Domini benedictum, quoniam ipse revelat profunda et abscondita, et novit in tenebris constituta. Istud quoque instrumentaliter ac participative spectat ad viros desuper illustratos, in quorum animas sapientia Dei æterna se transfert, amicos Altissimi ac Prophetas eos constituens. Propter quod Danieli Nabuchodonosor rex dicebat : Omne sacramentum (id est sacrum absconditum) non est impossibile tibi ; et Balthasar rex : Ligata potes dissolvere.

Et quoniam hoc me miraculum maxime perturbat, id est, res ista mirabilis me potissime incitat, angit, et quasi stupidum reddit : videlicet quod sæpe bonis mala, id

est adversa, malis prospera veniant, quum omnipotens Judex infinitus sit ; edisseras, id est, quæso ut dicas et doceas quid in hac quæstione sit sentiendum. Proprie autem miraculum dicitur supernaturalis effectus ; communius vero, quæcumque res mira et magna. Sicque libro de Civitate Dei disseruit Augustinus : Omni miraculo quod in mundo fieri potest, majus miraculum est ipse mundus. Et denuo protestatur, quod omni miraculo quod per hominem fieri potest, majus miraculum ipse est homo. Hieronymus quoque in Regula sua fatetur Aristotelem fuisse grande miraculum in tota rerum natura. Sic item Eliu ait : Miraculum meum non te terreat, et eloquentia mea non sit tibi gravis.

— *Tum illa, scilicet Philosophia, paulisper arridens, id est, studiositati et quæstioni meæ perutili se congratulari ostendens cum pio et sobrio risu, qui fuit interioris favoris ac gaudii signum. Risus quippe sapientium ac Deum timentium, esse non debet dissolutus, nec frequens, nec quempiam scandalizans. Unde sanctus Job dixit : Si quando ridebam, juvenes non credebant mihi. Et Salomon ait : Sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti ; vir autem sapiens, vix tacite ridebit. Sed et Tullius loquitur : Non est oratorum et sapientium dissoluto ore ridere. Ad rem me (inquit) omnium quæsitu maximam vocas : id est, Philosophia « inquit », O Boeti, tu « vocas » (id est invitas) « me ad rem maximam omnium », id est ad materiam inter omnia valde difficilem ac sublimem, « quæsitu », id est ipsa tua quæstione et inquisitione ; vel, « quæsitu », id est ad inquirendum et inveniendum. Sic et Plato loquitur in Timæo : Ergone magnifice invitatus sum hodie, ut ex ipso apparatu datur intelligi ? Cui vix exhausti quidquam satis sit : id est, « cui » quæstioni seu materiæ « vix » sufficiat « quidquam exhausti », id est quæcumque responsio ex corde respondentis extracta seu hausta.*

Eccli. i, 9 ; xvii, 6.

Dan. ix, 23.

Ibid. ii, 20, 22.

Sap. vii, 27.

Dan. iv, 6.

Ibid. v, 16.

Job xxxiii, 7.

Ibid. xxix, 24.

Eccl. vii, 7. Eccl. xxi, 23.

Talis namque materia est, ut una dubitatione succisa, id est una quaestione sublata de medio, ita ut videantur plura non esse quaerenda de ea; vel, « una dubitatione succisa », id est per responsionem ad dubitationem quodammodo defalcata; innumerabiles aliae, velut hydrae capita, succrescant, id est, valde multae aliae interrogationes nascantur, quemadmodum serpenti nomine hydrae statim succerevit aliud caput dum ei Hercules unum caput abscidit. Serpens autem in aqua habitans, hydra vocatur: atque (ut fabulae narrant) amputato ei capite uno, mox ei tria alia exerecebant: propter quod occidi ab Hercule non valebat totaliter. Ita, quum Deus sit ens infinitae actualitatis ac intelligibilitatis, semper in hac vita occurrunt alia et alia de ipso quaerenda. Ipse enim est torrens qui transvadari non potest, fons hortorum, puteus aquarum viventium.

Nec ullus fuerit modus, id est, nullus terminus, mensura aut moderatio quaestionum hujus materiae poterit esse, nisi quis eas vivacissimo mentis igne coerceat: id est, « nisi » homo « coerceat eas ». id est, moderetur ac reprimat hujusmodi quaestiones, « igne mentis », id est discretionem intellectus, igniculo rationis, fervore reverentiae, « vivacissimo », id est valde agili ac subtili. Unde de agno paschali Deus praecipit in Exodo, Si quid residuum fuerit, igne comburetis: quia, ut sanctus exponit Gregorius, subtiliores et secretiores intelligentias divinatorum, potissime credendorum, iudicio Spiritus Sancti debemus relinquere, quoniam ipse Spiritus scrutatur etiam profunda Dei. Denique vivax ingenium reete ignis nuncupatur: quoniam instar ignis ascendit, duraque penetrat, cogitationes et affectiones decoquit ac depurat ut sint salubris relectio mentis; animam quoque ad Deum accendit, juxta id Psalmi, In meditatione mea exardescet ignis. Hinc, ut asserunt naturales, quorum praecordia fervent et calidioris exstant naturae, ingeniosiores solent consistere.

A Debemus ergo vivaci discretionem quaestiones de Deo moderari, reverenter proponere, sapienter pensare, veraciter solvere, considerando nostrae capacitatis imbecillitatem, materiae sublimitatem, et contentionis periculum. Periculosum est enim de talibus inconsulte quid loqui, et incerta pro certis profari. Propter quod Salomon fassus est: Sicut qui mel comedit multum, non est ei bonum; sic qui persecutor est majestatis, opprimetur a gloria. Ideo dixit Apostolus: Non plus sapere quam oportet, sed sapere ad sobrietatem. Quod quia haeresiarchae non fecerunt, aeternaliter perierunt.

In hac enim, de providentiae simplicitate, de fati serie, de repentinis casibus, de cognitione ac praedestinatione divina, de arbitrii libertate quaeri solet. Hoc est: « enim » (pro quia) « solet quaeri in hac », id est in ista materia, « de simplicitate providentiae », id est de providentia Dei, quae in se ipsa est simplex, et utrum sit simplex omnino, ita quod universa et singula Deus uno intuitu comprehendat; provideat, ordinet; « de serie », id est connectione, modo ac ordine. « fati » ac rerum fatalium; « de casibus repentinis », id est improvisis eventibus; « de cognitione » (id est scientia) « ac praedestinatione divina », quid sint, et qualiter ab invicem distinguantur; « de libertate arbitrii », id est de libero arbitrio hominis, quid sit, et an sit specialis potentia ab intellectu et voluntate distincta, specialiter quoque qualiter simul stent certa et invariabilis praecognitio Dei et libertas arbitrii. Quae quanti oneris sint, ipse perpendis: id est, tu « ipse », o Boeti, consideras « quanti oneris », id est quam magnae difficultatis, « sint » istae res.

Sed quoniam haec quoque te nosse, quaedam medicinae tuae portio est, quanquam angusto limite temporis septi, tamen aliquid deliberare * conabimur: hoc est, quamvis simus « septi », id est conclusi et circumdati, « limite angusto », id est termino brevi, « temporis » vitae hujus, seu

Prov. xxv, 27.

Rom. xii, 3.

Ezech. xlviii, 5. Cant. iv, 13.

Exod. xii, 10.

1 Cor. ii, 10.

Ps. xxxviii, 4.

* delibare

« temporis » nobis restantis ad conferendum, « conabimur tamen », id est, studebimus et enitemur pro viribus, « deliberare », id est deliberate et cum ingenti præavisione tractare, « aliquid » de his, « quoniam portio quædam medicinæ tuæ », id est pars interioris tuæ eurationis, « est nosse te hæc », id est horum cognitio.

Quod si te musici carminis oblectamenta delectant : hoc est, « si » (pro quia) « oblectamenta », id est spirituales delectationes, « carminis musici », id est dictaminis metrici, « delectant te », id est cordis tui palatum, aut etiam sensum auditus, consonantia quadam; *hanc oportet paulisper differas voluptatem*, hoc est, « oportet », id est convenit, ut « differas paulisper », id est, aliquantulum suspendas, « voluptatem hanc », æquanimiter sustinendo prolixitatem prosæ istius, quæ ceteris longior est, *dum nexas sibi ordine contexam* * *rationes* : hoc est, quamdiu « contexam », id est, componam et prosequar, « rationes », id est sermones, argumentationes seu causas, « nexas sibi », id est invicem condependentes et junctas, « ordine », id est habitudine congrua et ordinato processu. — *Ut libet, inquam* : id est, ego Boetius dico, Fac « ut libet », id est, sicut tibi placet teque delectat.

— *Tum velut ab alio orsa principio*, id est, Philosophia « orsa » (id est loqui incipiens) tunc « velut a principio alio », id est ab alia maxima seu generali regula ac doctrina, *ita disseruit* : *Omnium generatio rerum, cunctusque mutabilium naturarum progressus, et quidquid aliquo movetur modo, causas, ordinem, formas ex divinæ mentis stabilitate sortitur.*

Philosophia volens docere quid sit divina providentia, et quid fatum, et qualiter ab invicem distinguantur, præmittit hoc documentum : « Generatio », id est productio, « omnium rerum », et omnis res producta, « cunctusque progressus », id est exitus, « mutabilium naturarum, et quidquid movetur aliquo modo », id est aliqua specie motus, hoc est, omne creatum, omne quod

est citra Deum (quod utique, juxta præhabita, aliquo modo est mobile, et ex sua natura mutabile ac dependens; et ut est ex nihilo, vanum, juxta illud Apostoli ad Romanos, Vanitati creatura subjecta est), « sortitur causas » existentia suæ, et « ordinem », id est habitudinem, relationem seu ordinationem quam habet in rerum universitate, et « formas », id est dispositiones et omnem suam formationem, formam substantialem et accidentalem, omnem suum decorem, virtutem, proprietatem et actionem, « ex divinæ mentis stabilitate », id est ex invariabili mente Dei, ex superlimpidissima et omnipotenti sapientia ejus, quemadmodum dixit gloriosus Apostolus : Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia. Ex ipso, inquam, sicut ex causa efficiente : quod appropriate convenit Patri, cui appropriatur potentia. Per ipsum, sicut per causam formalem exemplarem : quod appropriatum est Filio, cui appropriatur sapientia, idea, ars, ratio, pulchritudo seu species, et exemplar, quum ipse sit Verbum Dei Patris; de quo Verbo fertur apud Joannem : Omnia per ipsum facta sunt. Et in ipso, sicut in causa finali : quod appropriatim competit Spiritui Sancto, cui appropriatur bonitas, amor, communio.

Huic verbo Boetii consonat quod supra est allegatum ex Proclo dicente : Omnia procedunt ab intellectu, et totus mundus ab intellectu substantiam habet. Porro, in prima rerum creatione, cuncta creata habuerunt hæc omnia immediate a Deo; deinde inferiora per causas producuntur secundas, sicut testatur Philosophus, quod sol suo accessu et recessu in circulo obliquo, est causa generationis et corruptionis in inferioribus. Animæ vero rationales procedunt per creationem immediate a Deo. — Si autem objiciatur, quod emanatio rerum a Deo est per similitudinem quamdam, quoniam omne agens producit simile sibi : ergo corporalia, temporalia, composita, imperfecta, corruptibilia, et instabilia, imo instabilissima ista, non pro-

Cf. p. 368
D et s.Rom. viii,
20.

Ibid. xi, 36.

Joann. i, 3.

p. 304 A'.

fluxerunt immediate a simplicissimo, prorsus immateriali penitusque perfecto et incommutabili Deo. Est respondendum, quod Avicenna, Algazel, et alii multi philosophi opinati sunt hoc, et erraverunt. Non tamen omnia sic profluxerunt a Deo immediate quin ordine quodam: ita quod inter se ordinem habent, et singula quoque propriis exemplaribus rationibus sunt producta: sicut similitudo quaedam imitationis inter Creatorem et creata perpenditur et consistit.

Verumtamen ipsi quoque subtiliores philosophi, tam Platonici quam Peripatetici, multipliciter et efficaciter probaverunt, quod in ipso universo oportet esse unum primum fontale principium, ad quod tanquam ad causalem ac fontanam originem cetera omnia reducantur; sicut oportere omnia imperfecta et defectiva, cuncta generabilia et corruptibilia, universa mobilia, temporalia atque corporea, reduci ad unum ens primum, omniformiter ac omnifarie simplex, perfectum, independens nulloque indigens, invariabile et æternum, quod sit mensura et regula ceterorum. Imperfecta namque, composita et instabilia nequaquam potuerunt sibi ipsis exhibere ipsum esse ac vivere, neque se conservare, nec a se ipsis illa habere. Hinc in libro de Causis asseritur et probatur, quod omne opus naturæ, est opus intelligentiæ, et omne opus intelligentiæ, opus est primæ causæ.

Insuper, verbis istis Boetii concordat quod decimo de Civitate Dei loquitur Augustinus: Plotinus Platoniceus de providentia Dei disputans, probat et asserit eam a summo Deo, cujus est intelligibilis atque ineffabilis pulchritudo, usque ad hæc terrena et ima pertingere, ex flosculorum ac foliorum pulchritudine: quæ omnia quasi abjecta et velocissime pereuntia, decentissimos formarum suarum numeros habere non posse affirmat, nisi inde formentur ubi forma exemplaris, intelligibilis et incommutabilis, simul habens omnia perseverat. Hoc ipsum Dominus Jesus Christus

A in Evangelio docuit, dicens: Considerate lilia agri quomodo crescunt: non laborant, neque nent; dico autem vobis, quod nec Salomon in omni gloria sua opertus est sicut unum ex illis. *Matth. vi, 28, 29.*

Quibus increatæ Sapientiæ verbis consonat quod dicunt philosophi: Ars imitatur naturam quantum potest, nec valet eam æquare, id est perfecte sequi ac representare. Quod intelligendum est de arte humana. Ideo omnes mundi artifices non possunt rem aliquam tam formose ornare, exarare, depingere, sicut natura omni anno, tempore suo, ornat hortos et agros, herbas et arbores, graminibus, floribus, foliis, fructibus, colore multiplici, odore suavi, formatione decenti. Denique, sicut ars humana imitatur naturam creatam, nec eam potest plene sectari; sic hæc ipsa natura sequitur artem increatam et exemplarem, a qua fluxit et exemplata est, nec eam potest imitari perfecte, imo in infinitum minus quam ars humana naturam. Ecce quam superbeatissimus et supergloriosissimus est Dominus Deus noster, quam supereminens et penitus infinita est pulchritudo et gloria, amœnitas et dulcedo, convenientia et amabilitas ejus. Heu! quam vani et viles, quam execrati et ingrati ac miseri sunt, qui præferunt ei ista carnalia et terrena, ad quæ magis quam ad ipsum afficiuntur! Per quod ipsum vehementer inhonorant ac vilipendunt: ideo digni sunt condemnatione æterna.

Consequenter providentia Dei et fatum describuntur.

Hæc in suæ simplicitatis arce composita, multiplicem rebus gerendis modum statuit. Hoc est: « Hæc », id est ipsa mens divina, quæ est ipse simplicissimus et supersapientissimus Deus, « composita », id est decora consistens seque ornatissime ac decentissime habens, secundum quod homines morigeratos dicimus moribus esse compositos, « in arce simplicitatis suæ », id est in incomparabili, summa et supereminentissima sua simplicitate æter-

naliter permanens, in qua nec est compositio ex materia et forma, neque ex actu et potentia, neque ex genere et differentia, nec ex quod et quo est, nec ex esse, posse et agere, neque ex esse et essentia, nec ex supposito et natura : imo in qua omnia sunt unum simplicissimum atque purissimum esse, in qua et quæ est omnis perfectio, omnis nobilitas, omnis beatitudo, cum superexcellencia infinita ; « statuit », id est, præfixit, dedit, impressit, « rebus gerendis », id est creaturis ad suos fines dirigendis atque in suo cursu ac ordine administrandis, « modum multiplicem », id est multiformem ac variam dispositionem, formam, habitudinem, inclinationem, processum, unicuique videlicet rei secundum exigentiam suæ naturæ ac proprii finis. Unde in libro Sapientiæ dicitur omnia constituisse in mensura, numero et pondere ; atque ut Augustinus disseruit, in modo, specie ac ordine. Hinc Plato fatetur : Operi formam dat opifex suus. Et ut Aristoteles addit, Dans formam, dat consequentia ad formam : quæ sunt inclinatio ad motum et locum, in corporalibus rebus ; universaliter autem loquendo, sunt inclinatio ad proprium finem, et vis activa, seu actio qua ad finem pertingitur.

Qui modus, quum in ipsa divinæ intelligentiæ puritate conspicitur, providentia nominatur : id est, « modus » iste, non realiter idem cum modo præfato exemplato, rebus impresso, sed modus exemplaris, increatus, causativus illius modi, secundum quod consideratur ut consistens « in ipsa puritate intelligentiæ » (id est sapientiæ) « divinæ », hoc est in purissima sapientia Dei, « providentia nominatur », id est æterna dispositio et præconcepta ordinatio agendorum : quemadmodum artifex intra se format et concipit quid, quando, ubi, qualiter et propter quid aliquid sit acturus. *Quum vero ad ea quæ movet atque disponit refertur, fatum a veteribus appellatum est* : id est, modus iste seu dispositio agendorum, non idem numero cum modo exemplari mentis divinæ, sed

A modus ab illo exemplariter productus rebusque inditus, dum « refertur », id est, per considerationem comparatur, « ad ea quæ movet atque disponit », id est ad creaturas quas modus ille exemplaris mentis divinæ « movet » et regit principaliter et effective, modus vero exemplatus et in rebus digestus, regit et movet instrumentaliter et exsecutive.

Quæ diversa esse, facile liquebit, id est, patebit faciliter quod duo hæc, providentia scilicet et fatum, realiter sint distincta, *si quis utriusque vim mente conspexerit*, id est, si quis mentali intuitu viderit clare « vim », id est proprietatem et efficaciam, « utriusque », utpote providentiæ atque fati. Hoc forsitan Philosophia subjungit, ne id quod dixit de modo præfato, putetur intelligendum de modo eodem numero. Consequenter ergo ostendit in quibus et quomodo differant.

Nam providentia est illa ipsa divina ratio, id est summa et dignissima, rationalis et idealis dispositio, *in summo omnium principe constituta*, id est in luce et sapientia Dei, in quo non est per adventiciam seu accidentalem inhærentiam, sed per realem identitatem ; quemadmodum sapientia, omnipotentia, justitia, et consimilia attributa, dicuntur esse in Deo, suntque ipsemet Deus, qui tantæ est simplicitatis quod in ipso realiter idem sunt habens et quod habetur, in his quæ absolute dicuntur, non in relativis : nam Pater habet Filium, non tamen est Filius, prout libro de Trinitate loquitur Augustinus. *Quæ cuncta disponit*, id est, quæ ratio exemplaris universa gubernat, sicut intra se continet et concipit. Ipsa quoque ratio, quum sit ipsa mens divina, in se ipsa disponit et ordinat omnia.

Fatum vero, inhærens rebus mobilibus dispositio per quam providentia suis quæque necit ordinibus. Hoc est : « fatum » est « dispositio inhærens rebus mobilibus », id est rebus et causis atque causatis creatis, quæ omnes comparatione ejus qui est purus actus et prorsus incommutabilis

p. 368 D. ac aeternus, sunt mobiles (qui, ut dictum est, stabilis manens, dat cuncta moveri); qua dispositione, tanquam per medium exsecutorium seu exsecutivum, divina « providentia nectit quæque », id est, quæcumque seu omnia jungit atque coordinat, « suis ordinibus », id est ordinationibus, habitudinibus, connexionibus et juncturis convenientibus seu debitis ipsis.

De his paulo post plenius loquetur. Interea videtur descriptio ista quodammodo concordare descriptioni fati quam ponit Hermes Trismegistus, in libro de Natura deorum loquens discipulo suo Aesclepio : Fatum est causarum complexio, singulis temporaliter distribuens quæ sacramento deorum cœlestium sunt præordinata. Quam definitionem Thomas in tractatu quodam de Fato exponens : Fatum (inquit) accipitur hic pro forma ordinis esse ac vitæ inferiorum, causata in ipsis ex periodo circuli cœlestis, qui radiationibus suis ambit natiuitates eorum. Porro deos cœlestes nominat stellas aut earum motores; sacramentum vero deorum, dispositionem immobilem esse ac vitæ inferiorum : quæ dispositio non exstat immobilis prout in ipsis rebus digesta est, sed per relationem ad suam fontalem originem ; et fluit * hæc forma a multis stellis et sitibus, spatiis, imaginibus, conjunctionibus, præventionibus, ac multiplicibus angulis, qui describuntur in intersecationibus radiorum cœlestium corporum productionumque radiorum super centrum in quo est sol. Hæc ibi. — Verumtamen opinionem illam Trismegisti reputo falsam, quum et hoc falsum sit aut incertum, quod stellas asserit deos, utpote intellectualiter animatas. Videtur quippe Trismegistus iste sensisse inferiora omnia de necessitate provenire ; et dicta ejus consonant scriptis Alkindi astronomi in libro de Radiis stellicis, ubi et ista dicuntur : qui liber quamvis videatur multum subtilis, est tamen valde erroneus, ut etiam in libro contra errores philosophorum probat Ægidius.

A JOANNES. — Multa mihi hic dubia oriuntur, videlicet : an fatum sit quid unum simpliciter, an solum aggregative ; rursus, an sit substantia, an accidens ; item, in quo aut in quibus sit ; an etiam liceat uti nomine fati, quum dicat Gregorius, Absit a fidelium mentibus ut fatum aliquid esse dicant. Amplius quæro, an fatum sit dispositio activa.

B DIONYSIUS. — Non solum hæc, sed et alia multa de fato et providentia hic restant quærenda : quorum solutionem usque in finem expositionis prosæ istius differri complacet. Attamen quod Durandus super primum Sententiarum conscribit, hic tangam, quoniam ad horum intelligentiam confert, ipsumque fati nomen elucidat. Quemadmodum, inquit, in nobis verbum vocale est effativum interioris conceptus, sic fatum est expressivum divinæ providentiæ, et quasi quoddam fatum seu dictum atque expressio ejus : quoniam quod divina præscientia ordinatum est, quadam causarum connexionione effatur. Hinc providentia et fatum distinguuntur in multis. C Primo, ex parte subjecti : quoniam providentia est in mente Creatoris, fatum vero in causis secundis, quum sit secundarum ordo causarum reductus in Deum. Secundo, quoniam fatum est quid creatum, dependens ex providentia tanquam ex causa increata. Tertio, quia providentia est æterna, fatum autem temporale : quod enim Deus ab æterno disposuit et providit, fatum temporaliter subministrat. — Hæc eadem scribit super primum Sententiarum D Thomas de Argentina.

JOANNES. — Ex his compendiose prolatis videntur mihi dubia mea pro magna parte soluta : nunc ergo de litteræ expositione te expedi.

Providentia namque cuncta pariter, quamvis diversa, quamvis infinita, complectitur : hoc est, « providentia » Dei « complectitur », id est, comprehendit, intuetur et ordinat, « cuncta » creata, « quamvis » illa sint inter se « diversa »

et « infinita », id est innumerabilia quoad nos. Est autem in Deo scientia multiplex. Et una appellatur scientia visionis, qua cognoscit universa et singula quæ unquam fuerunt, sunt aut erunt. Alia nominatur scientia simplicis intelligentiæ, qua agnoscit et ea quæ nec fuerunt, nec sunt, nec erunt. Scientia itaque visionis non cognoscit Deus nisi finita : quia in creaturis non est aliquid actualiter infinitum, nec multitudine, nec magnitudine, nec virtute, nec perfectione ; imo in mensura, numero et pondere constituta sunt omnia. Scientia vero simplicis intelligentiæ cognoscit Deus simpliciter infinita ; sed illorum non est providentia : ideo infinitum hic sumitur sicut expositum est. Vel dicitur infinitum quantum ad partes divisionis, prout continuum dicitur divisibile in partes infinitas ; aut quantum ad accidentalialia, quæ numero carent, secundum quod ait Philosophus, quod uni rei possunt infinita accidere, quod verum est de infinito admixto potentiæ quæ nunquam perducetur ad actum : prout ista super primum Sententiarum a doctoribus plenius exprimuntur. *Fatum vero singula digerit in motu*, id est, universa providentialiter præcognita exsequitur, complet et explicat « in motu », id est in ipsa rerum mutatione, efficientia et productione, et hoc instrumentaliter : singula, inquam, *locis, formis ac temporibus distributa*, id est, deputata et distincta ab invicem propriis « locis », et « formis » substantialibus vel accidentalibus, atque « temporibus ».

Ut hæc temporalis ordinis explicatio in divinæ mentis adunata prospectu, providentia sit ; eadem vero adunatio digesta atque explicata temporibus, fatum vocetur. Hic rursus loquitur Philosophia quasi providentia et fatum sint idem in re, seu eadem ; sed juxta præacta sensus est : « Ut », id est ita quod, « hæc temporalis explicatio ordinis », id est exemplaris præordinatio hujus temporalis executionis, « adunata in prospectu mentis divi-

næ », id est simul ac simpliciter cognita in mente divina omnia prospiciente non divisim et successive, sed adunatim, uno et indiviso mentis intuitu, « providentia sit ; eadem vero adunatio », id est dispositio correspondens et imitative proportionata adunationi seu dispositioni exemplari Sapientiæ increatæ, « digesta », id est rebus impressa et executioni mandata, et « explicata temporibus », id est temporaliter ac evidenter exhibita, « fatum vocetur ».

B *Quæ licet diversa sint*, sicut increatum et creatum, quibus proprie loquendo nihil univoce convenit, *alterum tamen pendet ex altero*, id est, fatum ex providentia sicut ex causa fontali, exemplari et effectiva, profluit ac dependet. *Ordo namque fatalis*, id est series fati atque connexio causarum fatalium comprehensarum in fato, *ex providentiæ simplicitate procedit*, id est, causatur ex simplici providentia Dei. Cujus exemplum subjungitur.

Sicut enim artifex faciendæ rei formam mente percipiens, id est, quemadmodum « artifex », ut domificator, « percipiens mente », id est, intellectualiter præconcipiens perfecteque capiens mente, « formam », id est similitudinem, « rei faciendæ », *movet operis effectum*, id est, materiam rei faciendæ « movet » et applicat, ut ei formam domus inducat ; vel, « movet », id est, explet et exsequitur, « effectum operis », intransitive ; *et quod simpliciter præsentarieque prospexerat*, id est, quod præconcepit in se « simpliciter », id est nude et sola consideratione, et « præsentarie », id est repræsentative seu similitudinarie, *per temporales ordines ducit*, id est, ad effectum perducit per successiones temporales coordinatas. *Ita Deus providentia quidem singulariter stabiliterque faciendæ disponit* : hoc est, « Deus faciendæ disponit », id est ordinat, « providentia », id est per providentiam suam æternam, « singulariter », id est excellentissimo modo, seu particulariter et distincte, et non solum in universalis,

ut quidam dixerunt, et « stabiliter », id est infallibiliter ac immutabiliter, juxta illud in Job : Semel loquitur Deus, et secundo id ipsum non repetit. *Fato vero, hæc ipsa quæ disposuit, multipliciter ac temporaliter administrat* : hoc est, Deus « administrat », id est, exercet, operatur, exsequitur, « fato », id est per fatum et explicationem fatalem, mediate aut immediate, « multipliciter », id est multiplicem effectum, variis modis ac per causas secundas diversas, « ac temporaliter », id est in diversis temporum horis ac vicibus, et successive. De quo opere quotidianæ administrationis ait Salvator : Pater meus usque modo operatur, et ego operor.

Consequenter per inductionem, adhuc declarat Philosophia præfatas providentiæ ac fati definitiones esse idoneas.

Sive igitur fatum exercetur, hoc est, sive fatum exerceatur et compleatur ac executionibus mancipetur, *spiritibus quibusdam divinis*, utpote intelligentiis, *famulantibus providentiæ*, id est, obedientibus Deo et ministerialiter exsequentibus ordinationem ejus providentialem (prout in Timæo Plato inducit summum Patrem loquentem spiritibus talibus, O dii deorum, quorum pater et opifex ego, horum sementem ego faciam, vobisque tradam, vos cetera exsequi par erit : ut allegatum est supra); *seu anima*, id est, sive per animam nobilem, seu animas nobiles, quas dixerunt philosophi esse animas cælestium corporum ; aut per animam mundi, de qua dictum est nono metro tertii libri ; *seu tota inserriente natura*, id est, qualibet causa naturali subministrante, et exsequente quod auctor naturæ sibi præstituit, indidit et agendum præfixit ; *seu cælestibus siderum motibus*, id est per motus stellarum (sicut octavo Physicorum Aristoteles dicit, quod motus cæli est quasi vita quædam, id est causa vitæ inferiorum ; in libro quoque de Cælo, Oportet hunc mundum esse contiguum lationibus superiorum, ut tota ejus virtus inde gubernetur); *seu angelica virtute*, id est

A per angelos sanctos, ut allegatum est ante ex auctoritatibus Augustini ; *seu divinum varia solertia*, id est multiplex industria intellectualium substantiarum, quæ a Platonicis in calodæmones, catodæmones et cacodæmones dividebantur : quæ omnia supra expressa sunt. Frequenter quodque per angelos malos, qui communiter dæmones nuncupantur, Deus providentiam suam exsequitur in impiorum punitione.

Seu fatalis series, id est sive ordinatio fati, *textitur*, id est, impletur et fit, *aliquibus horum*, id est per aliquas istarum causarum. Quod in veritate sic est : quia per angelos bonos seu intelligentias corpora moventur cælestia, quæ etiam lumine, motu et influentia agunt in inferiora. Sed et angeli boni custodiunt homines ; et regnis atque provinciis certi angeli deputantur, juxta quod in Ecclesiastico legitur : In unamquamque gentem præposuit rectorem. Unde et Gregorius : Omne (inquit) judicium per angelos in hominibus exercetur. Causæ autem naturales suo modo sunt providentiæ divinae executrices : præsertim natura illa quæ dicitur vis insita cælis ; natura item particularis, quæ est vis indita rebus, ex similibus similia procreans. Hinc Rabbi Moyses putavit per millia millium angelorum Deo obsequentium intelligendas esse naturales rerum virtutes, quæ exsequendo ordinationem providentiæ divinæ, dicebantur quasi nuntii Dei, ipso suo effectu insinuando quid Deus instituit et præcepit quando ipse dixit, et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt. Quæ expositio ad litteram stare nequit, quamvis secundum allegoriam aut tropologiam possit salvari. *Seu omnibus*, id est per omnes causas prætaetas : quod non est dicendum, quum nec anima mundi ponenda sit, et forsitan nec animæ nobiles.

Quidquid ergo horum dicatur, *illud certe manifestum est, immobilem simplicemque gerendarum formam rerum esse providentiam* : id est, hoc evidens est ex inductis, quod divina providentia sit for-

Job xxxiii.

11

Joann. v, 17.

Cf. p. 379
C et s.Cf. p. 376
A et s.

Cf. p. 420

A.

Cf. p. 365

B et s.

Eccli. xvii,

14.

Dan. vii, 10.

Ps. xxxii,

9 ; cxlviij,

5.

ma, id est activa dispositio et series ordinationis consistens in mente divina, « rerum gerendarum », id est omnium quæ fiunt in mundo; *fatum vero, eorum quæ disposit divina simplicitas gerenda disponit*, mobilem nexum atque ordinem temporalem*: id est, etiam hoc manifestum est, « fatum » esse « nexum mobilem », id est concatenationem, seriem et juncturam variabilem, ac « ordinem temporalem », id est colligationem causalem successive operantem et provenientem, « eorum quæ simplicitas divina », id est simplex providentia Dei, « disponit », id est ordinat, esse « gerenda ». Ista patent ex introductis. Verumtamen, sicut patebit, fatum per respectum ad Deum, certum et immobile est dicendum.

Sequitur alia inter fatum et providentiam distinctio: quoniam providentia comprehendit et includit plura quam fatum. Unde subjungitur:

Quo fit, id est, ex dictis patet et sequitur, *ut omnia quæ fato subsunt*, id est, quæ cadunt sub fato, *providentiæ quoque subjecta sint*, quum fatum non sit nisi impressio atque expressio providentiæ quantum ad aliqua. Est quippe impressio per relationem ad terminum ad quem, hoc est per respectum ad ea quibus ingeritur; et item expressio per comparisonem ad terminum a quo, id est ad providentiam, a qua profertur, derivatur et institutionem sortitur. *Cui ipsum etiam subjacet fatum*, id est, hoc fatum subjacet providentiæ tanquam suæ causæ et institutori: a qua providentia legem, connexionem ac ordinem habet. Quæ autem subduntur inferiori, subduntur et superiori, præsertim supremo: sicut qui subest principi militum, subest et regi. Providentia autem est superior fato: imo est summa lex. Ergo fatum et quæ fato subduntur, etiam providentiæ subsunt.

Quædam vero quæ sub providentia locata sunt, quæ scilicet immediate et uniformiter reguntur a Deo, *fati seriem susperant*, id est, transcendunt cursum, mu-

tabilitatem ac ordinantiam fati. *Ea vero sunt quæ primæ propinqua Divinitati stabiliter fixa, fatalis ordinem mobilitatis excedunt*: id est, illa creata « sunt » transcendentia fata, « quæ propinqua primæ Divinitati », id est summæ et veræ Deitati, et ideo « fixa stabiliter », id est firmiter stantia in statu eodem, « excedunt ordinem mobilitatis fatalis », id est modum ac habitudinem mutabilitatis ad fatum spectantis. Cujus exemplum subjungitur.

Nam ut orbium circa eundem cardinem sese vertentium, qui est intimus, ad simplicitatem medietatis accedit, ceterorumque extra locatorum veluti cardo quidam circa quem versantur*, existit. Ordo et sensus verborum est: « Nam ut » (id est sicut), *supple orbis*, « orbium », id est existens de numero orbium, id est sphaerarum, « vertentium sese », id est, qui circumvolvuntur, « circa cardinem eundem », id est circa idem centrum, polum seu axem, « qui » orbis « est intimus », id est ceteris sphaeris minor et contentus sub illis ac proximus centro, « accedit ad simplicitatem medietatis », id est, magis assimilatur stabilitati immobilitatisque centri, et « existit » quasi « cardo quidam », id est quidam punctus seu centrum, « ceterorum » orbium « extra locatorum », id est aliarum sphaerarum exteriorum circumdantium ipsum, « circa quem » cardinem « versantur », id est, in cujus gyro assidue vertuntur et currunt. *Extimus vero majori ambitu rotatus*, id est, orbis extremus et maximus inter ceteros, « rotatus », id est circumactus, « ambitu », id est circuitione, « majori », quia major est, et in circumeundo describit circulum majorem; *quanto a puncti media individuitate discedit*, id est, « quanto » plus elongatur et ab it « ab individuitate » (id est ab indivisibilitate) « media puncti », id est centri, hoc est ab indivisibili centro, quod medium est in sphaera, *tanto amplioribus spatiis explicatur*, id est, tanto longioribus ac diffusioribus dimensionibus ex-

plicat et consummat proprium motum, sicut istud patet ad oculum. *Si quid vero illi se medio connectat et societ, in simplicitatem cogitur*: id est, si aliquid immediate et inseparabiliter adhæreat centro, « cogitur in simplicitatem », id est, necesse est ipsum conformari immobilitati illius simplicis centri; *diffundique ac diffluere cessat*, id est, tale ens « cessat diffundi » per motum, id est ad majorem quantitatem extendi, « ac diffluere », id est per loca plura discurrere.

Deinde simile istud ad propositum applicatur.

Simili ratione, quod longius a prima mente discedit, id est, creatura quæ remotius ac vehementius distat a Creatore, non per localem distantiam, sed per suæ naturæ dissimilitudinem et imperfectionem (de qua distantia in Proverbiis Salomon dixit, Longe est Dominus ab impiis; et Psalmista, Alta, id est superba, a longe cognoscit), *majoribus fati nexibus implicatur*, id est, circumdatur, involvitur et subest pluribus seu intensioribus mutationibus et colligantiis fati, quoniam plura movent et agunt in ipsum, seu multiplicius imprimunt ei. *Ac tanto aliquid fato liberum est*, id est, tanto plus est res immunis et tuta a dispositionibus et constringentiis fati, *quanto illum rerum cardinem vicinius petit*: id est, « quanto » firmiter « petit », id est, appetit et accedit seu obtinet, « cardinem illum rerum », id est Deum incircumscriptionem, qui instar puncti, indivisibilis, simplex immobilisque consistit, atque in medio omnium est per essentiam, præsentiam et potentiam, quamvis non ita per gratiam. Circa ipsum quoque moventur et ad ipsum tendunt omnium corda fidelium: imo et suo modo naturalia desideria universorum, quoniam sine participatione et conservatione ipsius, nec ad momentum possunt consistere.

Denique in isto omnes concordant philosophi, quod quanto aliquid est primæ causæ propinquius, tanto est ei in eun-

etis similis: et tanto res illi propinquior est, quanto pauciores rerum gradus, perfectiones ac species mediant inter Creatorem et ipsam. Ordo namque est intimus rebus: et prima ac superiora in creaturis fecit Deus sibi similia: ideirco sunt magis simplicia et minus variabilia, atque paucioribus motibus impressionem ac perfectionem suscipiunt. De hoc divinus Dionysius libro de Ecclesiastica hierarchia, plenius vero libro de Angelica hierarchia, Proclus quoque et auctor libri de Causis plura loquuntur. Aristoteles etiam libro de Cælo fatetur, quod ea quæ minus distant a primo et summo ente, paucioribus motibus seu actibus ad ipsum pertingunt: propter quod magis uniformia sunt, minusque subjacent varietati fatali.

Quod si supernæ mentis hæserit firmitati, motu carens, fati quoque supergreditur necessitatem: id est, « si » aliquid inter creata « hæserit », id est, fixe adhæserit, « firmitati », id est incommutabili stabilitati, « mentis supernæ », id est divini ac summi intellectus, præsertim per confirmationem in bono, et beatificam fruitionem illius; per hoc « carens motu », id est mutatione et flexibilitate a summo bono, tale ens « supergreditur quoque necessitatem fati »: cujus necessitas non est absoluta, sed conditionata, ut infra dicetur; vel, « necessitatem », id est inevitabilem mobilitatem, « fati » ipsius.

Ex quibus Philosophia infert hoc corollarium pulchrum: *Igitur, uti est ad intellectum ratiocinatio*, id est, sicut se habet ad intellectum ratiocinatio: nam ratiocinatio est discursiva, successiva et imperfecta cognitio respectu intellectus, id est intellectualis notitiæ, quæ est simplex, instantanea et certa intuitio veritatis; *ad id quod est, id quod gignitur*, id est, sicut res generabilis corporalis habet se « ad id quod est », id est ad ens perpetuum; *ad æternitatem tempus*, id est, sicut tempus se habet ad æternitatem; *ad punctum medium circulus*, id est, sic-

De Eccl.
hier. c. i, v,
vi; de Cæ-
lest hier. c.
iv, vii-ix, x,
xiii.

Prov. xv,
20,
Ps cxxxvii,
6.

ut sphaera se habet ad centrum: *ita est fati series mobilis ad providentiæ stabilem simplicitatem*, id est, sic se habet fatum instabile ad providentiam Dei simplicem atque immobilem: imo breviter, ita sicut se habet creatura ad Creatorem. Ideo providentia, sua perfectione, in infinitum magis transcendit fatum, quam intellectus seu intelligentia ratiocinationem, lineam punctus, æternitas seu perpetuitas tempus, substantia separata lignum aut lapidem.

Insuper Philosophia describit fati effectus, et tangit ea quæ fato subduntur.

Ea series cælum ac sidera movet, id est, series ista fati, hoc est fatum sic ordinatum, seu connexio causarum quæ continentur sub fato, movet cuncta cælestia corpora, utpote orbis, sidera fixa, et planetas habentes motus varios et quasi erraticos, quamvis vere sint ordinati, et ex rationabilibus causis taliter diversificati.

Sed potest quis dicere: Quum corpora illa ab intelligentiis moveantur, vel ab intrinseca vi ac causa motiva, quomodo dicuntur a fato moveri, præsertim quum intelligentiæ non videantur comprehendi sub fato? Et respondendum, quod quidquid omnipotens Deus agit in creaturis non immediate per se, sed per causas secundas, dicitur fieri fato, id est per causalitatem et seriem causarum creatarum, sicut præordinavit se illud facturum per illas; et quantum ad hoc, fatum est in intelligentiis quasi active, quamvis et passive in ipsis sit, secundum quod a Deo id receperunt. Vis ergo activa quæ cælestia corpora movet, est causa fatalis, et quid comprehensum in fato: ideo fatum dicitur agere illud quod facit illa, quemadmodum exercitus agere perhibetur quod aliqui de exercitu operantur. Intelligentiæ vero et cetera a Deo immediate producta, quantum ad id quod immediate a Creatore habent et per ejus influxum sortita sunt, non fataliter sed providentialiter gubernantur. Hinc constat, quod fatum non est quid unum simpliciter, sicut homo, lapis

seu lignum; sed est quid unum aggregative, sicut exercitus, seu acervus, aut ordo multorum, prout ordo vocatur relatio. Et sive ipsum fatum dicatur esse substantia, utpote ipsæ causæ substantiales ita coordinatæ et productivæ, seu vires earum causales, activæ aut etiam receptivæ, utrumque intelligi recte potest cum inclusione alterius.

JOANNES. — Ex his quæstiones quæ me multum movebant, videntur mihi solutæ.

DIONYSIUS. — Adhuc multa audies inde.

Elementa in se invicem temperat: id est, series seu causalitas fati, elementa quamvis mutuo contraria, tamen facit ea in mixto concurrere, compropotionari, conciliari, et permanere usque ad præfixam periodum, nisi quid incidentale corruptivum superveniens, ea dissolvat; facit quoque unum eorum generari ex alio. Porro, secundum Commentatorem tertio Cæli, et alibi, elementa compatiuntur se invicem in mixto sub esse remisso. Avicenna quoque opinatur ea secundum formas substantiales in mixtis manere. Verior tamen videtur opinio tenens contrarium: quam et sequitur Thomas. Verum de his dictum est supra, libro tertio, metro nono, super illud: Tu numeris elementa ligas. *Et alterna commutatione transformat*: id est, materiam unius elementi transfert ad formam elementi alterius, ad quod concurrunt et operantur qualitates elementares (quæ comprehenduntur in serie fati) « commutatione alterna », id est mutua actione et passione, et per condensationem subtilioris materiæ, atque per extenuationem materiæ grossioris, sicut in libro de Generatione et corruptione docet Philosophus. Et de hoc loquitur Plato in secundo Timæi subtiliter et profunde, tamen obscure, juxta suum modum loquendi frequenter difficilem.

Eadem nascentia occidentiaque omnia, per similes fetuum seminumque renovat progressus: hoc est, « eadem », id est hæc ipsa series fati, « renovat », id est, instau-

Cf. I. XXII,
p. 117 C' et
s.

Cf. p. 375
D et s.

rat, conservat, multiplicat, « omnia nascentia » et « occidentia », id est euneta generabilia et corruptibilia, « per progressus similes », id est per generationes et propagationes, « fetuum », id est prolium ejusdem speciei quantum ad animalia, et « seminum » quantum ad arbores, ex quibus oritur semen ad propagationem similiarum arbustorum, juxta illud Genesis :

Gen. 1, 11.

Germinet terra herbam virentem et facientem semen, et lignum pomiferum, faciens fructum juxta genus suum, ejus semen in semetipso sit super terram.

Hæc actus etiam fortunasque hominum indissolubili causarum connexionem constringit : id est, « hæc » dispositio fati « constringit », id est, invicem necit et ligat, « actus hominum », id est actiones hominum ex deliberatione procedentes, et « fortunas », id est eventus eorum casuales atque fortuitos, « connexionem causarum indissolubili », id est certa et inevitabili. Sed hoc videtur contra jam dicta, quod scilicet dispositio fati est mobilis, imo mutabilis. Item, si causarum connexio est certa et indissolubilis, videntur omnia de necessitate accidere. Ad quod dicendum, quod dispositio fati, in se et ex natura sua mobilis mutabilisque consistit in inferioribus istis actibusque hominis : nihilo minus per respectum ad providentiam Dei, ejus est quædam expressio et imago, indissolubilem habet causarum colligationem, prout hoc infra clarius elucebit.

Cf. p. 511
D' et s.

Que quoniam ab immobilis providentiæ proficiscatur exordiis, id est, ex quo series fati causatur et exit « ab exordiis » æternis et exemplaribus rationibus « providentiæ immobilis » (quæ exordia distinguuntur ab invicem, non re, sed ratione, sicut ideæ; sunt quoque realiter idem quod providentiæ ipsa, quamvis ejus exordia appellentur, tanquam pertinentia ad ipsam), *ipsam quoque immutabilem esse necesse est*, id est, necessario sequitur quod et dispositio, ordo seu series fati sit invariabilis, non in se, sed per compara-

* proficiscatur
sequitur

* ipsas quoque
immutabiles

tionem ad providentiam. Verum contra hæc argui posset : nam simili modo argui posset, quod omnis creatura et omnis effectus Dei sit immutabilis, quia ab immutabili causa, id est invariabili Deo, processit. Et respondendum, quod omnem creaturam oportet deficere a Creatoris perfectione. Nec sequitur : Deus est invariabilis, incommutabilis, independens; ergo creatura est talis. Unde nec in proposito : providentiæ Dei in se simplex est et invariabilis : ergo et fatum. Hinc nec argumentatio ista Boetii tenet nisi secundum expositionem præfactam. Nec tamen est per omnia simile de fato et aliis rebus : quoniam fatum in propria ratione dicit respectum seu habitudinem ad providentiam Dei immobilem, quæ et in definitione ponitur.

Ita enim res optime geruntur, id est, fiunt et gubernantur, si (pro quia) manens in divina mente simplicitas, indeclinabilem causarum ordinem promat : hoc est, « simplicitas », id est simplex providentiæ, « manens in mente divina », imo et existens ipsa mens Dei ac Deus, « promat », id est producat, « ordinem causarum indeclinabilem », id est inevitabilem, per comparisonem ad infallibilem suum intuitum, ac prævisionem et ordinationem certissimam; *hic vero ordo res mutabiles, et alioqui temere fluituras, propria incommutabilitate coerceat* : hoc est, « ordo hic » causarum indeclinabilis, id est series fati, « coerceat », id est, restringat ac moderetur, « propria » sua « incommutabilitate », id est certa causarum connexionem, « res mutabiles, et alioqui », id est, nisi hoc ageret, « fluituras temere », id est, instar insipientis undique jaectandas, exagitandas, et dissolvendas.

Quo fit, ut tametsi vobis hunc ordinem minime considerare valentibus, confusa omnia perturbataque videantur : hoc est, « quo fit », id est, ex quo sequitur, « ut tametsi » (id est quamvis) « omnia » ista inferiora, hoc est quædam de omnibus, præsertim hominum gesta, « videantur vo-

bis minime valentibus », id est, nequam potentibus, « considerare ordinem hunc », id est connexionem et colligationem istarum causarum (quæ frequenter mutabiles sunt et libere operantes : propter quod earum indeterminata causalitas non cadit sub humana scientia), « videantur », inquam, « confusa », id est inordinata, et « perturbata », id est perversa ; *nihilo minus tamen suus modus ad bonum dirigens, cuncta disponat* : hoc est, « tamen modus suus », id est modus naturalis ac proprius cujuslibet rei, « dirigens », id est inclinans, « ad bonum », id est ad rei perfectionem ac finem, « disponat cuncta », id est unumquodque eorum juxta fati tenorem ac providentiæ præordinationem.

Nihil est enim quod mali causa ne ab ipsis quidem improbis fiat, hoc est, « nihil est quod fiat causa mali, ne quidem ab improbis ipsis », id est iniquis, utpote intentione mali formaliter : quoniam malum ut tale, nequit esse appetitus objectum. Propter quod divinus Dionysius effatur, quod nullus respiciens ad malum operatur : quia non cupit nec agit malum nisi in quantum bonum, vere aut apparenter, ut jam ante, tertio libro, declaratum est sæpius ; nec aliquis facit malum nisi propter aliquod apparenter bonum. *Quos (ut uberrime demonstratum est) bonum quærentes, pravus error avertit* : id est, « quos » improbos « bonum quærentes », id est, propter beatitudinem operantes, « pravus error avertit », id est, ignorantia, deceptio seu vitiosa affectio fallit, excæcat, atque a recto modo quærendi felicitatem detorquet : quia nec veram beatitudinem efficaciter quærent, sed eam quam sibi in rebus caducis et vanis constituunt, nec per proportionata ac debita media ad finem vere beatificum tendunt ; « ut uberrime », id est copiose, « demonstratum est » libro tertio. *Nedum ordo de summi boni cardine proficiscens, a suo quoquam deflectat exordio* : hoc est, « nedum », id est ut non, « ordo », id est series fati,

A « proficiscens », id est effluens et causatus, « de cardine summi boni », id est a principio totius boni seu ex providentia Dei, « deflectat », id est recedat, « a suo exordio », id est ab ipsa providentia, aliter agendo quam illa prævidit aut ordinavit : per quod providentia frustraretur aut falleretur.

Consequenter Philosophia repetit quæstionem in principio hujus prosæ, imo et frequenter antea, motam. *Quæ vero, inquires, potest ulla iniquior esse confusio, quam ut bonis tum adversa, tum prospera, malis etiam tum optata, tum odiosa contingant ?* Hoc est : sed, « inquires », id est, dices et replicabis contra ea quæ dixi, quod omnia bene regantur ordinateque fiant, « quæ confusio », id est inordinatio, « potest esse iniquior, quam ut bonis » hominibus « contingant tum », id est interdum (seu, « tum », id est tam), « adversa, tum prospera, malis etiam » hominibus contingant « tum optata », id est prospera, « tum odiosa », id est adversa.

C Deinde ostendit Philosophia homines sæpe errare de aliorum hominum bonitate ac pravitate. *Num igitur ea mentis integritate homines degunt*, id est, numquid « homines degunt », id est, vivunt et vigent, « ea mentis integritate », id est tam sano judicio rationis, *ut quos probos improbosve censuerint, eos quoque, uti existimant, esse necesse sit*, hoc est, « ut eos quos censuerint », id est judicaverint, esse « probos » aut « improbos, necesse sit esse » tales, id est, « uti existimant » qui judicant eos ? quasi dicat, Non : quia iudicium hominum de aliis non est tam clarum et certum. Imo homines sæpissime falluntur iudicando de aliis. Propter quod dixit Salvator : Nolite iudicare, ut non iudicemini. Rursus quoque ait : Nolite secundum faciem iudicare. Denique istud est unum de communibus pessimis vitiis hominum, quod tam intemperate, incaute ac insipienter iudicant alios, imo et bona ac incerta interpretantur in pejus. Ideo ad Romanos scribit Apostolus : Tu quid iudicemini. *Matth. vii. 1. Joann. xii. 24. Rom. xiv. 10.*

De Divin.
10m. c. iv.

Cf. p. 302
D et s., 396
B et s.

Pros. iii-
viii.

cas fratrem tuum? Aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi.

Quod autem homines multoties errent de aliis judicando, probat ex hoc quod sæpe diversi tam diversimode judicant de eisdem. *Atqui in hoc hominum judicia depugnant, ut quos alii præmio, alii supplicio dignos arbitrentur*: hoc est, « atqui », id est pro certo, « judicia hominum depugnant », id est, contra se invicem pugnant ac mutuo contrariantur, « in hoc, ut » eos « quos alii », id est quidam, « arbitrentur dignos præmio », utpote probos, « alii » arbitrentur dignos « supplicio ». Nam et de Christo refert Joannes evangelista: *Quidam dicebant, Quia bonus est; alii dicebant, Non, sed seducit turbas.*

Deinceps Philosophia ostendit, quod quamvis homines possent certitudinaliter judicare de aliorum pravitate et bonitate, adhuc tamen non liceret eis contra Dei judicia murmurare.

Sed concedamus ut aliquis possit bonos malosve discernere: id est, disputationis gratia admittamus quod « aliquis bonos malosve possit discernere », id est, quod aliquis possit certissime cognoscere ab invicemque judicare bonos aut malos. Quod aliquo modo probabiliter fieri potest ab homine, quum Christus loeutus sit: *A fructibus eorum cognoscetis eos. Num igitur poterit intueri illam intimam temperiem (veluti in corporibus dici solet) animorum?* id est, adhuc tamen non posset inspicere « temperiem illam intimam animorum », id est interiorem eordium dispositionem, inelinationem, capacitatem, proportionem, « veluti in corporibus dici solet », id est, sicut a medicis dici solet, quod scilicet nemo potest esse aptus iudex et efficax corporum curator, nisi eorum interiorem dispositionem, puta temperiem intemperiemve, cognoscat.

Non enim dissimile est miraculum, id est, negotium istud mirum « non est dissimile », id est, simile est de comparatione hae corporum et animorum, nescienti, id

est quoad nescientem medicinalia, utpote *cur sanis corporibus, his quidem dulcia, illis vero amara convenient, id est, cur alimenta suavia convenient quibusdam sanis corporibus ad hoc quod in sanitate conserventur diutius, amara vero nutrimenta convenient aliis sanis pro sanitate conservanda; cur ægri etiam quidam lenibus, quidam vero acerbis adjuvantur,* id est, quare « etiam quidam » homines « ægri adjuvantur », id est, curantur vel relevantur, « lenibus », id est duleibus medicinis, « quidam vero acerbis », id est aerioribus medelis. *At hoc, id est, de his, medicus, qui sanitatis ipsius atque ægritudinis modum temperamentumque dignoscit, minime miratur*: quia (ut dictum est) admiratio oritur, quando effectus aliquis notabilis cernitur cujus causa nescitur.

Quid vero aliud animorum salus videtur esse, quam probitas? id est, nil aliud est « salus », integritas, sanitas rationalium animarum, « quam probitas », seu virtus (præsertim infusa, quæ mortalia expellit peccata) et ea quæ pertinent ad virtutem, ut gratia gratum faciens, dona Spiritus Sancti, fructus quoque et actus virtuosus, itemque beatitudines de quibus loquitur Christus Matthæi quinto. *Quid ægritudo, quam vitia?* id est, non aliud est animæ ægritudo, quam habitus pravi, actus iniqui omissionesque boni.

Quis autem alius vel servator bonorum, vel malorum depulsor (id est, nullus alius est « servator bonorum », id est virtutum et operum virtuosorum, seu hominum proborum, « vel depulsor malorum », id est exterminator vitiorum, seu hominum impiorum, impœnitentes damnando, pœnitentes curando, sicque eos depellendo, non quantum ad esse naturæ, sed quantum ad esse culpæ, secundum quod in Proverbiis Salomon loquitur, *Verte impios, et non erunt*: et ita impletur in quolibet tali illud Regum primo, *Mutaberis in virum alium), quam rector ac medicator mentium Deus?* Qui solus peccata dimittit,

et arbitrantur

Joann. vii, 12.

Math. vii, 16.

acribus

Prov. xii, 7.

1 Reg. i, 6.

gratiam tribuit, virtutes infundit, beatitudinem elargitur; qui misericorditer salvat electos, ac juste deserit, abjicit et condemnat reprobos et impios. Qui in Exodo testatur: Miserebor cui volnero, et elemens ero in quem mihi placuerit. De quo in Ecclesiaste Salomon fassus est: Considera opera Dei, quod nemo possit corrigere quem ille despexerit. Denique actus isti soli Deo conveniunt tanquam causæ primæ ac principali; creaturis autem quibusdam attribuuntur ut causis secundariis instrumentalibus. Nam et Apostolus dixit: Salvos faciam quosdam ex illis. Sacerdotes quoque a peccatis absolvunt; et annuntiantes verbum Dei quosdam convertunt et purgant, sicque animarum medentur languoribus. Quod totum per principalem auctoritatem et interioram efficientiam convenit soli Deo, qui loquitur per Isaiam: Deus justus et salvans non est præter me; et in Osee: Salvator non est præter me.

Qui quum ex alta providentiæ specula respicit, id est, ex sublimi throno ac summo consistorio sapientiæ suæ universa attendit, juxta illud Psalmi: Dominus de cælo prospexit super filios hominum. De quo scriptum est in Deuteronomio: Non est Deus alius ut Deus rectissimi; habitaculum ejus sursum. Loquitur autem Scriptura de Deo more humano, quasi de rege provido, residente in solio, et inde prospiciente, quum tamen incircumscriptibilis Deus sit penitus illocalis. Quid unicuique conveniat agnoscit, et quod convenire novit accommodat. Hoc verbum intricatum videtur. Nonne unicuique convenientissimum esset gratiam in præsentem et gloriam in futuro a Deo suscipere? Quod tamen non fit. Unicuique quoque ægro vitiiis, convenit a cœlesti medico Deo curari; nec tamen omnes curat. Si autem sic exponatur, « quod convenire novit », id est, secundum merita aut demerita sua unicuique debetur aut congruit; nec sic stare posse videtur, quia non dat Deus unicuique secundum sua demerita, quum seri-

ptum sit: Non secundum peccata nostra fecit nobis. Potest autem et ita exponi: « quod convenire novit », id est, quod videt sibi decens et congruum esse, et rationi suæ prædestinationis ac providentiæ convenire, hoc præstat. Rursus, quum nulum bonum deserat irremuneratum, nulum quoque malum impunitum, potest simpliciter accipi, quod « accommodat », id est rependit, quod convenit, contempnendo tamen in eunctis misericordiam æquitati, juxta illud in Psalmo: Universæ viæ Domini misericordia et veritas. Inter ea, sicut ait Anselmus, tam bonus et pius est Deus, ut justum sit (id est decens ex parte ipsius) quod quibusdam indignis ac reis misereatur et gratiam largiatur.

Hinc jam fit illud fatalis ordinis insigne miraculum: hoc est, « hinc jam fit », id est, ex ista varia atque multiplici distributione, accommodatione, erogatione Judicis summi medicique superni, contingit, « illud miraculum insigne », id est præclarus iste effectus multis valde mirabilis, « ordinis fatalis », id est ordinationis et dispositionis ad fatum pertinentis: quod scilicet justis sæpe contingunt adversa, et impiis prospera; quum a sciente geritur quod stupeant ignorantes, id est, dum a Deo omnipotente, omnia cognoscente, aliquid agitur « quod ignorantes stupeant », id est, vehementer mirentur ignorantes, id est, causam facti hujusmodi nescientes: ut dum fideles et justis in præliis magnis ab infidelibus ac pessimis vincuntur, occiduntur. Cujus aliud exemplum subjungitur.

Nam ut pauca quæ valet ratio humanæ, de divina profunditate perstringam: hoc est, « nam ut perstringam », id est, breviter comprehendam, « pauca », id est modica opera seu judicia, vel pauca verba aut scripta, « de profunditate divina », id est de tam imperscrutabili altitudine providentiæ Dei, « quæ ratio humana valet », id est, potest perstringere aut capere; de hoc, quem tu justissimum et æqui servantissimum putas, omnia scienti Providen-

Exod. xxxiii, 19.

Eccle. vii, 4.

1om. xi, 14.

s. xlv, 21.

see xiii, 4.

s. xiii, 2.

ut. xxxiii, 27.

Ps. cii, 10.

Ps. xxiv, 10.

tia diversum videtur : hoc est, homo « quem tu putas justissimum », id est valde justum fuisse quantum ad cordis affectum, « et servantissimum æqui », id est valde tenacem æquitatis in opere, « diversum videtur », id est contrarium quid sensisse, « providentiæ » divinæ « omnia scienti » (vel, « videtur diversum », id est exstitisse res diversa, contraria, « providentiæ » Dei), « de hoc », id est de isto iudicio ordinationis divinæ et humanorum eventuum : *et victricem quidem causam diis, victam vero Catoni placuisse, familiaris noster Lucanus admonuit* : id est, « Lucanus » poeta nobis « familiaris, admonuit », id est commemoravit, « victricem causam », id est causam Julii Cæsaris, « placuisse quidem » (id est certe) « diis », quos putavit hujus mundi rectores : secundum nos, Deo, summo omnium moderatori. De quo Aristoteles scripsit : Entia nolunt male disponi ; pluralitas principum mala : unus ergo princeps. « Victam vero » causam « Catoni » placuisse admonuit.

Præterea, ut in historiis recitatur, Julius et Pompeius, ejus uxor fuit Julii filia, fuerunt duo præcipui consules Romanorum. Pompeius quoque vastavit orientem, Julius occidentem. Quumque Julius victor redisset, et consulatum adhuc diutius postulasset nec consequeretur, indignatus ac suorum fretus auxilio usurpavit imperium. Cui Pompeius fortiter dinque restitit. Tandem in regnum quoddam orientis deveniens, a rege quodam captus fuit et decollatus, qui et caput Pompeii Julio misit : quo viso, lacrimatus est Julius, reminiscens strenuitatis Pompeii. Qui autem tunc Romanorum prudentissimi erant, ut Cato et Cicero, favebant Pompeio, quia nolebant rempublicam per regem administrari, sed per senatores et consules. Unde et Cicero edidit orationem de laudibus Pompeii. Itaque hoc exemplo probat Philosophia, quod de eadem re aliter iudicat providentia Dei, aliter homo, etiam justus et prudens : quemadmodum Cato tunc in-

ter Romanos prudentissimus atque justissimus, iudicavit causam Pompeii justam ac dignam triumpho; providentia vero Dei concessit victoriam Julio.

Atque, ut quidam hic scribunt, causa Julii fuit justa Deoque placita : propter quod præstitit ei triumphum. Quod non videtur : quoniam Julius, quamvis aliunde fuit vir bonus virtutibus acquisitis, ut legitur, et de novem melioribus unus, tamen in hoc facto ex ambitione est motus, et censetur fuisse tyrannus, ut etiam S. Thomas circa finem secundi Sententiarum et in libro de Regimine principum fatetur. Cf. I. XXII, p. 585 D, 586 A. Nec ideo succubuit Pompeius quia injustam habuit causam bellandi contra Julium, et Julius justam; sed quia Pompeius aliunde exstitit coram Altissimo reus, triumpho indignus, occidique dignus. Unde et in historiis legitur, quod postquam Pompeius in templo Dei in Jerusalem, ex contemptu legis Judæorum, suos equos installavit, desiit prosperari, adversitatibusque subjacuit quousque prætaeto modo fuit occisus. Porro Deus justissimus, propter causas justas et rationabiles victoriam Julio dedit, ut et Pompeius juste puniretur, et Julius, qui per alia opera ex genere suo bona illam forsitan meruit prosperitatem, hanc pro mercede reciperet. Deo item ex aliis placuit causis ut Romana respublica administraretur per regem et imperatorem. Nam et in veritate, regimen monarchicum et regale, quo unus toti præsidet communitati, est optimum, ut in Politicis etiam probat Philosophus. Verum ad has justas causas Julius non adspexit, sed ad proprium honorem et commodum.

Amplius, istud ex divinis Scripturis declaratur. Legitur quippe in libro Judicum quemadmodum contra tribum Benjamin ceteræ tribus Israel convenerunt ad præliandum, et ex Dei responso congressæ sunt contra Benjamitas : nihilo minus his vietæ fuerunt; nec dubium quin causa earum exstitit justa ac divinitus approbata. Causa vero tribus Benjamin injustissima fuit: propter quod in tertio congressu

totaliter vieta fuit. Sic et frequenter Christiani contra perfidos Sarraenos et Teuceros* congregiuntur, intentione et desiderio defendendi fidem et legem Christi, et exstirpandi legem (imo potius fœcera) falsissimam Mahometi : attamen succumbunt ; et prævalent infideles, quorum injustissima exstat causa. Deus autem justissimus ex justis causis victoriam illis interdum largitur ; nec dubium quin salutem Christianorum multo plus sæpe expediat vinci quam vincere.

Hic igitur quidquid citra spem videas geri, rebus quidem rectus ordo est, opinioni vero tuæ perversa confusio : hoc est, « quidquid videas geri hic », id est fieri in sæculo isto, « citra spem », id est, aliter quam sperasti seu æstimasti, « ordo rectus est », id est, decens et certa seu justa series et ordinatio causarum est, per comparisonem ad providentiam Dei : ex quibus causis procedit effectus ille, ideo subditur, « rebus », id est operibus quæ causantur ; « confusio vero perversa », id est irrationalis error, est « tuæ opinioni » qua opinaris oppositum.

Consequenter Philosophia incipit solve-
re motiva Boetii propter quæ providentia Dei videbatur sibi tam admiranda : propter hoc quod justis proveniunt sæpe adversa, et impiis prospera, et interdum econtra ; aliquando etiam quibusdam justis adversa, et quibusdam justis prospera : imo interdum eidem justo nunc prospera, nunc adversa. De his ergo ponit Philosophia varios casus.

Sed sit aliquis ita bene moratus, id est, dato quod aliquis homo sit tam eminenter moribus bonis ornatus, *ut de eo divinum iudicium pariter humanumque consentiat :* id est, ut tam Deus quam homines iudicent eum forinsecus bene morigeratum, et ita « iudicium divinum », id est censura mentis divinæ, « pariter » (id est simul) et « humanum » iudicium « consentiat », id est, unum cum alio concorditer sentiat, « de eo », quod sit vere extra factus : quod aliquibus inest a natura.

Sed est animi viribus infirmus, id est, non est in virtutibus fortis. *Cui si quid eveniat adversi,* id est, si aliqua notabilis adversitas acciderit ei, *desinet colere forsitan innocentiam,* id est, forsitan cessabit exercere justitiam, nulli nocendo, et quæ nociva sunt evitando, *per quam non potuit retinere fortunam,* id est, per cuius innocentiam observantiam aut meritum, vidit se non consequi temporalem prosperitatem.

Parcit itaque sapiens dispensatio ei : hoc est, « dispensatio sapiens », id est dispensator, moderator et erogator omnis boni, Deus essentialiter sapiens, qui est dispensatio sua activa, sicut ipse est sua cognitio et sua dilectio, « parcit ei », id est, præservat illum a tentationibus et persecutionibus, sicut ait Apostolus, Fidelis Deus, qui non permittet vos tentari supra id quod potestis ; *quem deteriore facere possit adversitas,* id est, qui occasione adversitatis se ipsum faceret « deteriore », per impatientiam suam aut alio modo adversitatibus succumbendo.

Hoc Deus in quibusdam sic agit. Attamen interdum permittit tales tentari, quamvis eos sciat casuros : sicut in Evangelio asserit Dominus, Qui ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt. Unde apud Matthæum loquitur : Hic est qui audit verbum Dei et cum gaudio suscipit illud ; non habet autem in se radicem, sed est temporalis ; facta autem tribulatione et persecutione propter verbum, continuo scandalizatur. *Ne cui non convenit, laborare patiatur :* id est, « ne » Deus « patiatur », id est permittat, illum « laborare », id est affligi tolerando adversa, cui non expedit, nec dispositus est ad resistendum ac sustinendum idonee.

Deinde ponitur alius casus, huic quasi ex opposito contrarius.

Est alius cunctis virtutibus absolutus, id est absolute perfectus : non tamen omnifarie, sed in genere suo, utpote excellenter heroicus ; ideo subditur, *sanctusque,* id est ab omni terrena et carnali affectio-

I Cor. x,
13.

Luc. viii,
13.

Math.
xiii, 20, 21.

ne prorsus purgatus, ac Deo proximus, id est multum propinquus per ardentissimæ caritatis intimam unionem ac mysticæ theologiæ contemplationem : ita quod per donum sapientiæ consummatum atque seraphicam caritatem, stat quasi in contactu Solis justitiæ, ab illo suscipiens stillicidioris divini, scintillas ignis Spiritus Sancti, et exuberantem supernorum charismatum influxum, ita quod est quasi consiliarius et secretarius Dei, qui incerta et occulta sapientiæ suæ illi revelat.

Ps. i, 8.

Hunc contingi quibuslibet adversis nefas Providentia judicat : id est, « Providentia » Dei « judicat » esse illicitum seu indecens « hunc contingi », id est tangi et affligi, « adversis quibuslibet ».

Unde de talibus per Zachariam dicitur :

Zach. ii, 8.

Malach. iii, 17.

Qui tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei. Malachias quoque ait : Parcam eis sicut parcat vir filio suo servienti sibi. Istud (ut tactum est) Deus interdum sic agit : quum tamen sanctiores illis seu quibusdam illorum, tradiderit gravioribus pœnis, ut ipsummet Christum, et beatissimum Joannem Baptistam, et gloriosos Apostolos. Sacratissimam etiam Virginem, et magnam illam Mariam Magdalene, sanctamque Theclam, ac sublimem Joannem evangelistam, a suppliciis præservavit aut rapuit. Voluit namque infinitæ sapientiæ Deus ac immensæ potentiæ, in Sanctis diversimode operari, ut sic excellentiam suam, libertatem et beatitudinem multipliciter demonstraret, ut decuit. Nempe, ut Salomon fatetur, Omnia propter se ipsum operatus est Deus. *Adeo ut ne corporeis quidem morbis agitari sinat* : id est, in tantum Deus hunc præservat a pœnis, « ut quidem » (id est certe) « ne sinat » eum « agitari », id est frequenter agi et vexari, « morbis corporeis ».

Prov. xvi, 4.

Nam ut quidam me quoque excellentior ait (eujus verba Græca tantum designat in Latino) : *Viri sacri corpus virtutes ædificaverunt* : id est, ipsæ excellentes « virtutes » et actus earum « ædificaverunt », id est, munierunt et quasi circumvalla-

verunt, « corpus sacri viri », id est virorum sanctorum, ita quod quidam eorum non potuerunt tangi et pati ab impiis. Quis autem fuerit iste major, nescitur ; et puto quod magnus Græcus aliquis theologus (ut Basilius, aut Gregorius Nazianzenus, etc.), qui in quantum theologus, fuit major Philosophia.

Consequenter tanguntur modi quibus interdum bonis hominibus proveniant prospera. *Fit autem sæpe uti bonis summa rerum gerenda deferatur* : id est, frequenter contingit ut « summa » (id est potestas et dignitas) « rerum deferatur », id est, præbeatur et committatur, electis et virtuosis hominibus, puta principibus ac prælatis idoneis, quales fuerunt innumerabiles sancti pontifices principesque catholici ; *ut exuberans retundatur improbitas*, id est, abundans malitia compescatur et extirpetur per eos : quemadmodum in Proverbiis Salomon loquitur, Rex qui sedet in solio judicii, intuitu suo dissipat omne malum ; in Ecclesiastico quoque, Secundum judicem populi, sic et ministri ejus : prout de isto superius allegatæ sunt multæ auctoritates.

Prov. xx, 8.

Eccli. x, 2.

Cf. p. 94D et s.

Interdum prosperitas talis conceditur virtuosis cum admixtione adversitatis, ne extollantur, sicut dixit Apostolus : Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi angelus Satanæ, qui me colaphizet. Unde nunc sequitur : *Aliis mixta quedam pro animorum qualitate distribuit*, id est, Providentia quibusdam confert commixtim prospera et adversa. Et ita contingit in electis communiter, præsertim in bonis prælatis atque principibus, quibus dum aliqui favent, obtemperant, obsequuntur, alii adversantur, quia nec omnibus queunt placere. Hinc, juxta Apostolum, per infamiam et bonam famam serviunt Deo. In quorum persona dixit Apostolus : Benedictus Deus, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra ; et Psalmista : Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam.

II Cor. xii, 7.

Ibid. vi, 8.

Ibid. i, 3, 4.

Ps. xciii, 19.

Dispensatio quosdam remordet, id est, Deus dispensans, per adversitatum remorsus ac punitiones reprimat et affligit nonnullos : sicut ait per Osee, Ecce ego septimam viam tuam spinis. In quorum persona fertur in Psalmo : Transivimus per ignem et aquam. *Ne longa felicitate luxurient*, id est, ne diuturna prosperitate in petulantiam resolvantur, et dissoluti intimoratique fiant, prout Dominus ait animæ tali : Usquequo deliciis dissolveris, filia vaga? Hoc salubre adversitatis et puncturæ remedium expertus Propheta, Contra versus sum (inquit) in ærumna mea, dum configitur spina.

Alios duris agitari sinit, id est, Providentia quosdam permittit, imo et facit, « agitari », id est exerceri, « duris », id est adversitatibus, tribulationibus, persecutionibus magnis et diuturnis : sicut permittit sanctum David quasi sex annis agitari a Saul, ita quod David dixit, Ego et mors tantum uno gradu dividimur ; *ut virtutes animi, patientiæ usu atque exercitatione confirmantur* *, id est, radiceantur in eis. Quemadmodum enim ex multis actibus bonis boni habitus generantur, ita exercitationibus roborantur ac splendent : sicut et cuprum rubigine non offuscatur si frequenter teratur. Ideo tali homini Dominus loquitur per Isaiam : Excoxi te et elegi te in camino paupertatis. Et Sapiens dicit : Tanquam aurum in fornace probavit electos Dominus. Hinc in claustris vere religiosi congregationibusque devotis, fratres per exercitia humilitatis et patientiæ ac obedientiæ, multipliciter solent probari, et assuefieri in cunctis frangere, contemnere, accusare se ipsos. Sic Deus exercitavit Job, Tobiam, Eustachium.

Alii plus æquo metuunt quod ferre possunt, id est, quidam formidolosi ac pusillanimes verentur aggredi et non incipiunt quod tamen Deo adjuvante possunt explere, pati seu agere. Ex qua formidine aliqui omittunt religionem intrare, quum tamen videre possint multos se teneriores, in religione robustos subsistere. Sic se-

Acundo Paralipomenon de Roboam filio Salomonis asseritur : Roboam rudis erat et corde pavido. Talius quisque cum Apostolo dicat : Omnia possum in eo qui me confortat ; et cum Psalmographo : Quoniam in te, Domine, eripiar a tentatione, et in Deo meo transgrediar murum. Talem quoque se fuisse ad tempus, refert Augustinus in libro Confessionum ; et animavit se, dicens : Tu non poteris quod illi et illæ ? Quousque in te stas et non stas ? Projice cogitatum tuum in Domino, et confide in eo sine quo nihil potes, et per quem omnia potes. *Alii plus æquo despiciunt quod ferre non possunt*, id est, quidam plus quam decet et licet parvi pendunt ea, tanquam sibi facilia aut saltem possibilis, quæ supergrediuntur vires eorum, ut præsumptuosi et incircumspecti, quibus vera deest prudentia ; idcirco sunt male audaces. Quibus in Isaiâ dicitur : Superbia tantum est, quiesce. Jeremias quoque ait : Quia plus fecit (id est, facere præsumpsit) quam potuit, idcirco periit. Tale quid, non quidem ex elatione, sed quadam inconsideratione nimioque amore, accidit S. Petro adhuc infirmo, ita quod dixit : Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor.

Hos, in experimentum sui, tristibus ducit, id est, providentia Dei per tristitia et adversa perducit tam illos formidolosos quam hos præsumptuosos, ad experimentalem notitiam sui ipsorum ac virium propriarum : dum timidi talia sustinendo aut operando, discunt se talia posse, et sumunt in Deo fiduciam, ac ardua strenue aggrediuntur (juxta quod scriptum est : Expecta Dominum, viriliter age ; et confortetur cor tuum, et sustine Dominum) ; præsumptuosi vero et male audaces, deficiendo discunt propriam imbecillitatem ac fragilitatem.

Nonnulli venerandum sæculi nomen, gloriosæ pretio mortis emerunt : hoc est, aliqui « emerunt », id est, instar ementium obtinuerunt, « nomen sæculi venerandum », id est magnam et inclytam fa-

11 Par. xiii,

7.

Philipp. iv,

13.

Ps xvii, 30.

Is. xxx, 7.

Jer. xlviii,

36.

Matth.

xxvi, 33.

Ps. xxvi,

14.

nam, et titulum altum ac celebre nomen, « pretio mortis gloriosæ », id est merito exitus virtuosus ac strenuus. Quocirca sciendum, quod quidam ex vanitate cupientes in memoriis hominum permanere, fecerunt sibi quedam quasi proba ac strenua opera, sicut et Alexander. Qui autem bonam famam retulerunt ad Dei honorem aliorumque adificationem, bene fecerunt, quemadmodum fortissimus Judas, qui imminente prælio in quo cum octingentis inelytis viris contra quadraginta millia armatorum congressus est, dixit : Si appropriavit tempus nostrum, moriamur in virtute propter fratres nostros, et non inferamus crimen gloriæ nostræ. Et interfecit ex illis viginti millia primæ cohortis, deinde multos circumstantes et fortes cohortis secundæ; ingravatoque prælio, cecidit etiam ipse, ut primo libro Machabæorum describitur. Talis item videtur fuisse Eleazarus, frater (ut creditur) Judæ : qui se dedit periculo, interficiens in medio legionis a dextris et sinistris, ut acquireret sibi nomen æternum. Potissime autem beatissimi martyres, pretio suæ gloriosissimæ mortis mercati sunt sibi præclarissimum nomen in hoc sæculo et futuro, in omni plane militanti ac triumphanti Ecclesia.

Quidam suppliciiis inexpugnabiles, id est, tam virtuosus quod nullis potuerunt suppliciiis superari, hoc est a veritate et æquitate averti, quamvis corporaliter occidebantur, *exemplum ceteris prætulērunt*, id est, proposuerunt et exhibuerunt aliis « exemplum » peroptimum, utpote *invictam malis esse virtutem*, id est, quod virtus seu homo virtuosus non valet vinei a « malis », id est a vitiis, neque a « malis » hominibus, loquendo de virtute perfecta : nam et virtus ex sua natura fortior est peccatis, quamvis interdum ex fragilitate sui subinde succumbant. Istud exemplum omnibus nobis prætulērunt ac reliquerunt martyres præelecti : quia, ut asserit Leo Papa, plus est opere docere quam sermone, et validiora sunt exempla quam verba. In quorum persona dixit

A Apostolus : Certus sum quia neque mors neque vita, nec creatura alia poterit nos separare a caritate Dei. Hinc de Eleazaro sene, secundo libro Machabæorum narratur : Eleazarus ætate provecus, gloriosam mortem magis quam odibilem vitam complectens, voluntarie præibat ad supplicium.

Quæ quam recte atque disposite, et eorum bono quibus accidere videntur, fiant, nulla dubitatio est : hoc est, « quæ » omnia jam prædicta divinæ providentiæ opera « quam recte » et « disposite », id est quam decenter et ordinate, « fiant, et ex bono », id est ex profectu et salute, sive ex merito aut bona radice, « eorum quibus videntur », id est, palam cernuntur, « accidere, dubitatio nulla est » : quia jam constat ex dietis, quod per respectum ad sapientissimam ac rationabilissimam providentiam Dei, omnia ista omnino ordinate proveniunt, atque ad maximum præmium electorum, et ad salubre exemplum viventium.

C Deinde pandit Philosophia, quam rationalis et decora sit providentia Dei circa reprobos et iniquos, et cur illis quoque nunc prospera, nunc adversa eveniant, et quot modis.

Nam illud quoque quod improbis nunc tristia, nunc optata proveniunt, ex eisdem ducitur causis : id est, ex rationibus divinæ providentiæ seu operum ejus et dispensationibus illius jam tactis, « ducitur », id est procedit, « quod nunc tristia », id est adversa, « nunc optata », id est prospera et jucunda, « proveniunt improbis ».

Ac de tristibus quidem nemo miratur, id est, nullus miratur de hoc quod adversa accidunt pravis hominibus, quoniam culpæ debetur pœna : ideo subditur, *quod eos male meritos omnes existimant* : hoc est, quia « omnes existimant eos », videlicet improbos, esse « male meritos », id est reos, quia sunt meriti mali, id est demeriti, quod sunt supplicio digni. Et pœna ipsorum est fructuosa, sicut sub-

I Mach. 18, 6.

Ibid. 10.

Ibid. 17, 18.

Ibid. vi. 13-46.

Rom. viii, 38, 39.

II Mach. vi, 18, 19.

jungitur. *Quorum quidem supplicia tum ceteros ab sceleribus deterrent* : hoc est, « quorum » improborum « supplicia tum » (id est etiam) « deterrent », id est, terrore quem causant retrahunt, « ceteros » qui vident aut percipiunt illa supplicia, « ab sceleribus », ne et ipsi sic puniantur. Ideo dixit Apostolus, *Peccantes coram omnibus argue, ut et ceteri timorem habeant* : pro-
Tim. v. 20.
cf. p. 484 et s.
ut paulo ante plenius fuit expositum. Tum ipsos quibus invehuntur, emendant, id est, supplicia ista etiam corrigunt et purgant eos quibus infliguntur : quoniam B
 pœnæ hujus vitæ sunt medicinales ex sua natura aut institutione, et ex conditione status præsentis intentioneque eorrigentis ; ideo « emendant » aut natæ sunt emendare punitum, nisi ille ex sua malitia incorrigibilis sit, et per impatientiam, iram, indignationem aut resistentiam suam fiat deterior.

Consequenter tanguntur quædam utilitates quæ nascuntur ex hoc quod vitiosis hominibus etiam interdum proveniunt prospera.

Lieta vero magnum bonis argumentum loquuntur, id est, prospera « loquuntur » materialiter et bene considerantibus præbent « argumentum magnum », id est grande documentum atque probabilem rationem, *quid de hujusmodi felicitate debeant judicare*, id est, quid debeant sentire de terrena prosperitate, *quam famulari sæpe improbis cernant*, id est, quam quotidie possint videre evenire ac suppetere iniquis hominibus.

In qua re illud etiam dispensari credo : D
 hoc est, « in qua re », utpote quod prosperitas ista arridet injustis, « credo dispensari », id est ex summi provisoris providentia ordinari, « etiam illud » quod subditur : *quod est forsitan alicujus tam præceps atque importuna natura*, id est naturalis inclinatio, sumendo naturam pro natura corrupta, juxta modum quo in libro Sapientiæ scriptum est, quod naturalis fuit Chananæorum malitia, *ut eum in scelera potius exacerbare possit rei fa-*

miliaris inopia : hoc est, « ut inopia », id est carentia et defectus, « rei familiaris », id est terrenæ possessionis, « possit eum exacerbare », id est amaricare et provocare, « in scelera », id est ad impatientiam et appetentiam rei alienæ, deinde ad furta, rapinam, fraudes, mendacia. Propter quod orat vir sapiens : *Divitias et paupertatem ne dederis mihi ; tribue tantum victui meo necessaria, ne egestate compulsus furer, et perjurem nomen Dei mei. Hujus morbo Providentia collatæ pecuniæ remedio medetur* : hoc est, « providentia » Dei « medetur », id est, curationem largitur et præsertionem a scelere, « remedio », id est beneficio, « pecuniæ collatæ », id est opulentiae seu competentiae temporalis. Unde et Plato in Phædone disseruit : Propter pecuniarum possessionem universa nobis prælia fiunt, et tamen eas possidere compellimur propter corporis necessitatem.

Hic fœdatam probris conscientiam spectans, id est, alter aliquis malus « spectans », id est attendens, « conscientiam » suam vel alterius, seu « conscientiam » in communi, « fœdatam probris », id est vitiis maculatam, quam vilis, periculosa et fugienda sit conscientia talis, *et se cum fortuna sua comparans*, id est, comparisonem faciens inter se et suam fortunam, id est rem suam temporalem fortunæ subjectam, et eventus suos fortuitos ; *forsitan pertimescit ne cujus rei jucundus usus est, sit tristis amissio*, id est, « ne amissio » suæ « rei » temporalis « sit » sibi « tristis », id est molesta et ipsum contristans, « cujus » rei « usus », id est possessio et visio, est delectabilis sibi. *Mutabit igitur mores*, id est, « mores » pravos, consuetudines vitiosas, affectus corruptos, « mutabit » utrumque in melius, timore damni temporalis quod per transgressiones consuetas ineurreret. Ideo in Proverbiis scriptum est : Per timorem Domini unusquisque declinat a malo. *Ac dum fortunam metuit amittere*, id est, dum formidat perdere temporalia bona,

Prov. xxx,
8, 9.

Ibid. xv, 27.

nequitiam derelinquit, id est, scelera vitat. Verumtamen iste est timor omnino servilis : qui non sufficit ad rationem virtutis, nec ad veritatem salutis, ut tertio Sententiarum probat Magister auctoritatibus Augustini ; sed est dispositio ad virtutes : propter quod initium sapientiæ appellatur. Et nisi hoc timore homines ad vitia proni cohiberentur, nulla esset mensura facinorum : ideo oportuit esse secularia iudicia etiam rigorosa, legesque positivas, ut in Politicis scribit Aristoteles, disputans contra philosophiam Socratis et Platonis, dicentium reum quantumlibet non esse totaliter occidendum, sed mitius puniendum.

Alios in cladem meritam præcipitavit indigne aucta felicitas : id est, terrena prosperitas « aucta indigne », id est copiose concessa abutentibus ea, et contra eorum demerita (quia transgressor indignus est pane quo vescitur, ac totius obsequio creaturæ : propter quod in die iudicii pugnabit pro Creatore orbis terrarum, regio elementorum, et universitas creaturarum, contra ingratos et insensatos), « alios præcipitavit », id est deiecit, « in cladem meritam », id est in calamitatem et pœnam quam meruerunt, sicut Salomon dixit : Prosperitas stultorum perdet eos.

Consequenter docet, quod impiis quoque interdum conceditur auctoritas præsidendi ac puniendi, quam ipsi in tyrannidem vertunt.

Quibusdam permissum puniendi jus, hoc est, « jus puniendi », id est auctoritas judicialis et præsidendi potestas, « permissum » est, id est traditum vel admissum, « quibusdam » pravis hominibus, *ut exercitii bonis, et malis esset causa supplicii* : id est, quatenus istud jus iniquorum « esset » et fieret « bonis », id est justis et electis hominibus, « causa exercitii », id est exercitationis salubris, dum propter Deum et pro suis peccatis ac profectu virtutum æquanimiter tolerant præsidem indignum atque tyrannicum,

« et » jus istud esset causa « supplicii », id est damnationis, hominibus « malis » : non quod jus seu potestas in se mala sit et causa directa perditionis et pœnæ suæ. Denique apte ait Philosophia, impiis esse permissum jus puniendi : talibus enim potius videtur permissum quam datum, quantum ad hoc quod inordinate ascendunt. Propter quod Deus per Osee prophetam de ipsis testatur : Ipsi regnaverunt, et non ex me ; principes exstiterunt, et non eognovi. Verum, quoniam ipsa potestas a Deo est, qui et justo iudicio tales promoveri permittit, ideo dicuntur a Deo concessi : qui denuo loquitur per Osee, Dabo tibi regem in furore meo, et auferam in indignatione mea. De isto dictum est supra frequenter, et allegatum est illud in Job : Deus regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.

Nam ut probis atque improbis nullum fœdus est : id est, nulla concordia, nullum amicitiae fœdus est inter iniquos et virtuosos, quum sint diversæ atque contrariæ voluntatis ; amicorum autem est eadem velle et nolle, secundum Philosophum. Unde, secundum Tullium, non nisi inter sapientes et virtuosos est amicitia vera. Verumtamen his objeci potest, quia in Genesi legitur Abraham Dei amicus cum quibusdam Chananæis fœdus iniisse. Secundo quoque Paralipomenon reprehenditur Josaphat rex virtuosus, quoniam amicitiam iniit cum Achab rege, cujus opera pessima erant. Imo videmus ad oculum, quod frequenter aliqui sunt mutuo familiares, amicabiles simul, quorum unus est virtuosus, alter iniquus. Ad quæ omnia et consimilia respondendum videtur, quod amicitia quæ est virtus et relationem includit, non est nisi inter bonos ; conformiter, nec fœdus caritatis infusæ : attamen amicitia naturalis et socialis, et fœdus huiusmodi, inter probum et improbum potest consistere. Iterum dici potest, quod inter probos et improbos, loquendo de eis formaliter, puta secundum quod tales

dist. xxxiv
D et s.

Ps. cx, 10.

Sap. v, 21-
24.

Prov. 1, 32.

Osee viii,

4.

Rom. xiii,

1.

Osee xiii,

11.

Cf. p. 124

A' et s., 254

A' et s.

Job xxxiv,

30.

Gen. xiv, 13

xxi, 27, 32.

II Par. xix

2.

sunt, nullum est fœdus (sic enim contrarii sunt), sed in quantum in quibusdam concordant. Atque sic verificatur quod subditur : *ita ipsi inter se improbi nequeunt convenire*, id est concordare. Et constat quod non concordant in omnibus, neque in bonis, neque stabiliter, quum et Salomon protestetur : Inter superbos semper sunt jurgia. Nihilo minus, sicut in Job legitur quod squamæ ceti squamis adhærent, sic tales interdum in rebus pessimis tenaciter sibi cohærent.

Quidni, id est, quid mirum quod ita est, et quid aliud est de isto nisi quod dictum est, quod sibi nequeunt convenire, *quum a semetipsis, discernentibus conscientiam vitiis, quique dissentiant*, id est, unusquisque eorum a semetipso dissentiat, agendo contra conscientiam propriam atque synderesim, sintque in eo invicem contrariæ ratio et sensualitas, « discernentibus » in eo « conscientiam vitiis », id est, peccatis ejus suo remorsu quem pariunt, distrahentibus et affligentibus conscientiam ipsam, *faciantque sæpe quæ quum gesserint, non fuisse gerenda decernant*, id est, frequenter agant aliqua tam vehementer enormia, ex vehementia passionum aut usu pravissimo, « quæ quum gesserint », id est, opere impleverint, « decernant », id est judicent, ea « non fuisse gerenda »? quia cessante jam impetu passionis ac vehementia malignitatis, redeunt ad cor, ac tanti excessus concutiuntur horrore. Quibus consonat illud Catonis : Conveniet nulli, qui secum dissidet ipse.

Ex quo sæpe summa illa Providentia protulit insigne miraculum : hoc est, « ex quo », id est, ex hoc quod mali a malis dissentiant, « Providentia illa summa protulit », id est produxit, « sæpe miraculum insigne », id est opus præclarum atque mirabile, utpote *ut malos mali bonos facerent*, id est, quod iniqui puniendo quædam enormia scelera, dispositive cooperantur ad hoc quod pravi debite castigati emendant se, et alii timore sustinendi si-

milicia a vitiis retrahuntur. Hinc in Enchiridio et libro de Civitate Dei asserit Augustinus : Pravis hominum voluntatibus Deus bene utitur, nec quemquam malorum esse sivist, si non præscivisset quibus eum bonorum usibus suo tempore commodaret.

Deinde exprimit modum quo istud efficitur. *Nam dum iniqua sibi a pessimis quidam perpeti videntur* : hoc est, « dum quidam », id est aliqui mali, « videntur sibi perpeti », id est, putant se tolerare, « iniqua », id est injuriosa, « a pessimis » hominibus seu tyrannis; *noxiorum odio flagrantibus*, id est, ferventes « odio noxiorum » talium injuriatorum, qui sibi ipsis ac aliis sunt nocivi (quorum personam non licet odire, sed vitium), *ad virtutis frugem rediere*, id est, redierunt et conversi sunt « ad frugem », id est fructum et operationem, « virtutis », id est justitiæ (quæ dicitur omnis virtus, quoniam omnis virtus est quædam justitia, quia per unamquamque virtutem homo se habet sicut debet), *dum se eis dissimiles student esse*, hoc est, « dum student », id est, intendunt et conantur, « se esse dissimiles eis », id est illis iniquis, *quos oderant* : quia quod detestantur in aliis, cupiunt extirpare a se. Et istud est commendabile, ut malum quod reprehendis et odis in alio, expellas a temetipso : verumtamen non potest se homo veraciter emendare, nisi odium adversarii a suo abjiciat corde, quamvis inimicus in quantum inimicus et impius, non sit amandus.

Sola est enim divina vis, id est, divinæ et increatæ virtuti hoc proprium est, *cui mala quoque bona sint*, id est, « cui » virtuti « mala quoque », id est etiam mala culpæ, « sint bona », id est ordinabilia ad aliqua bona, quamvis mala illa in se vitia sint, displicentia Deo : ideo quasi expositorie subditur, *quum eis competenter utendo, alicujus boni elicit effectum* : id est, dum Deus « elicit », id est producit, « effectum boni alicujus, utendo competenter eis », videlicet vitiis. Propter

quod in Enchiridio asserit Augustinus : A Tam bonus et sapiens est Deus, quod non permetteret fieri mala, nisi posset et vellet ex eis elicere bona. Sic etenim, quamvis occisio Christi fuerit gravissimum scelus, tamen ex eo elieuit Deus maximum bonum, utpote totius humani generis redemptionem ; sic quoque ex infidelitate atque ferocia tyrannorum, Deo providente et eliciente, consecutus est ineffabilis decor et gloria martyrum. In punitione etiam vitiosorum, justitia Dei multiformiter pulcherrimeque relucet. Imo ex illorum B damnatione justa, augetur gloria electorum : nam et opposita juxta se posita magis elucescunt ; et lætabitur justus quum viderit vindictam. Quum itaque malum culpæ ad tot tantaque bona deserviat, et Deo sit quasi materia ad ea, recte utique dicitur bonum Deo, sicut et sanctum nominatur, quod ordinatur ad sanctitatem Dei que cultum.

Ps. LVII, 11.

Ordo enim quidam cuncta complectitur : id est, « ordo » divinæ providentiæ, utpote ordinatio qua Deus in se ipso ordinavit ac ordinat universa, « complectitur cuncta », id est, omnia comprehendit ac intuetur, et omnem connexionem causarum et causatorum, omnem cohabitudinem et influxum superiorum et inferiorum ; *ut quod ab assignata ordinis ratione discesserit*, id est, quatenus effectus qui exorbitaverit et deviaverit « a ratione » (id est tenore ac serie) « ordinis assignata » et certa, et particulari seu naturali, *hoc licet in alium, tamen in ordinem relabatur*, id est, « hoc » idem « relabatur D tamen in ordinem », id est in præordinationem Providentiæ, « licet », id est quamvis, « in alium » ordinem : nam exeundo ac evadendo ordinem partienlarem, incidit in ordinem divinæ justitiæ generalem omnia complectentem ; *ne quid in regno Providentiæ liceat temeritati*, id est, ne aliquid in toto universo licere adseribatur insipientiæ aut improvido causarum processui ; vel, « ne quid temeritati liceat », id est, ne aliquid putetur temere

aut improvide evenire, per comparationem ad providentiam Dei. Idem hoc dixerunt in Metaphysicis suis Avicenna et Algazel, et reprehenduntur ; dicit hoc Boetius, et laudatur. Illi enim voluerunt ex hoc demonstrare omnia de necessitate venire ; non autem Boetius, ut tactum est supra diciturque plenius infra.

Interea, horum exemplum sanctus ponit Gregorius in Joseph, quem fratres sui vendiderunt, ut in Ægyptum descendens, ipsis non dominaretur ; et hoc ipsum quod illuc devenit, fuit occasio quod ei tandem fuerunt subjecti. Ex quo infert Gregorius, quod divinæ providentiæ nemo valet obistere, neque hanc impedire : imo per hoc ipsum providentia sæpe impletur, per quod impii eam impedire nituntur.

Sequitur : *Deus enim fortissimus cuncta gubernat ineffabiliter sua benignitate*, prout de hoc dicta sunt multa ; et allegatum est illud Job : Quem constituit alium super terram ? Aut quem posuit super orbem quem fabricatus est ? *Neque C enim fas est homini*, id est, non est licitum neque possibile « homini » viatori, *cunctas divini operis machinas vel ingenio comprehendere, vel explicare sermone**, ita quod nullum horum est possibile homini. Machinæ autem « divini operis » appellantur secretæ ac subtiles dispositiones ac rationes divinarum effectuum, quas plene et perfecte in omnibus scire nemo potest sine revelatione divina. Unde dixit Apostolus : Quis cognovit sensum Domini ? Aut quis consiliarius ejus fuit ?

Jeremias quoque : Quis adfuit (inquit) in consilio Domini, et audivit sermones ejus ? Hinc libro de Civitate loquitur Augustinus : Sicut Deus, qui fecit mundum, secretus est, ita modus quo fecit et regit mundum, secretus est. Per hæc etiam verba Philosophia excusat se ab immoderato scrutinio divinarum, quia, ut etiam in Timæo effatus est Plato, in tam sublimibus rebus mediocris elocutio est quid magnum censenda. Unde et in libro Sapientiæ habetur : Difficile æstimamus quæ in terra

Cf. p. 516
C, 518 B et s.

Gen. xxxvii
xxxix et seq.

Cf. p. 122
A' et s., 141
C' et s., 421
C et s.
Job xxxiv,
13.

* Difficile autem est me sermonem explicare quemadmodum Deus omnia regat et suam providentiam disponat.
Rom. xi, 34.

Jer. xxiii,
18.

Sap. ix, 16.

sunt, et quæ in prospectu sunt, invenimus cum labore; quæ autem in cœlis sunt quis investigabit? Consonat his Alanus in Anticlaudio: In his (inquiens) hæret intellectus, hebet ratio, sapientia nutat, Tullius ipse silet, rauescit lingua Maronis, languet Aristoteles, Ptolemæi sensus aberrat.

Hoc tantum perspexisse sufficiat, id est, pro nunc sufficiat considerasse, *quod naturarum omnium proditor Deus*, hoc est, « quod Deus proditor », id est emanator et productor, « naturarum omnium », *idem ad bonum dirigens*, id est, unumquodque ad suam perfectionem ac finem inclinans, quoniam opus naturæ est opus primæ causæ, *cuncta disponit*: juxta illud Sapientiæ, Attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit cuncta suaviter. *Dumque ea quæ protulit in sui similitudinem, retinere festinat*: id est, dum Deus celeriter curat « retinere », id est conservare, « ea quæ protulit », id est plasmavit, « in similitudinem sui », id est in participationem bonitatis et perfectionis quam eis communicavit, et in assimilationem quam habent cum sua idea in mente divina (unde in libro Sapientiæ dicitur Deo, Quomodo aliquid posset permanere, nisi tu voluisses?); *malum omne de reipublicæ suæ terminis per fatalis seriem necessitatis eliminat*: id est, exterminat et expellit « de terminis », id est de finibus, « reipublicæ suæ », id est totius universi, « per seriem », id est connexionem et colligationem, « necessitatis fatalis », id est fati, necessitatem habentis per respectum ad providentiam Dei, quamvis ex se necessitatem non habeat, ut dictum est sæpe.

Denique dicitur Deus « omne malum » de universo expellere, non quod in mundo non remaneant mala culpæ ac pœnæ, nec sine fine in inferno manebunt; sed quoniam infinita atque omnipotens sapientia Dei nullum malum culpæ relinquit inordinatum, imo mala per culpam, ordinat et compensat per pœnam: quod cedit ad universi decorem. Hinc, secundum Augustinum, mala culpæ comparantur ve-

nenis, quod in se quidem perniciosum est, quum vero alteri apte mixtum exstat, affert commodum, ut patet de theriaca: quemadmodum etiam niger color albo substernitur, ut albus clarior videatur. Unde et undecimo de Civitate fatetur: Venena, quæ per inconvenientiam nociva noscuntur et pernicioosa, prudenter adhibita, in salubria medicamina vertuntur.

Quo fit ut quæ in terris abundare creduntur, id est peccata, quibus homines in mundo replentur, *si disponentem Providentiam spectes, nihil usquam mali esse perpendas*: id est, agnoscas « nihil mali », id est peccati, « esse usquam », id est alicubi in hoc mundo, « si spectes », id est, rite attendas, « providentiam » Dei omnia « disponentem »: et hoc juxta sensum jam positum, quia nihil tandem manebit inordinatum.

Sed video jamdudum te et pondere quæstionis oneratum, et rationis prolixitate fatigatum, aliquam carminis exspectare dulcedinem: id est, o Boeti, attendo « te et oneratum », id est gravatum, « pondere », id est difficultate, « quæstionis » jam ventilatæ, « et fatigatum prolixitate rationis », id est expositionis prosæ istius, « exspectare dulcedinem aliquam carminis », quia alternis uti delectabile est. Intellectus quoque in difficilium perscrutatione valde laborat: ideo eget solatio. Denique modus agendi proportionatur modo essendi. Ideo, sicut natura humana multiplicem in se habet compositionem, sic varietas actionum convenit ei: ut et in Problematibus suis ait Philosophus, quod homines plus lassantur pergendo diu per viam planam et uniformem, quam si tantum tempus gradientur itinere nunc ascensum nunc descensum habente. *Accipe igitur haustum*, id est sequentis carminis suavitatem, intelligentiam ac saporem, *quo reffectus*, id est mente refocillatus, *firmior in ulteriora contendas*, id est, mecum tendas et procedas « firmior », id est robustior, « in ulteriora », id est ad ea quæ restant.

ARTICULUS XVI

DE MIRABILIBUS JUDICIIS DEÍ ET PROVIDENTIA EJUS.

VIDENTUR verba Philosophiæ in hac A
 prosa et aliis, ex dictis B. Augustini
 in libro de Civitate Dei magna ex parte
 accepta, ubi et inter cetera loquitur: Nunc
 autem et mala æquo animo ferre disci-
 mus, quæ patiuntur et boni, et bona non
 magni pendere, quæ adipiscuntur et ma-
 li; ac per hoc etiam in his rebus in qui-
 bus non apparet divina justitia, salutaris
 est divina doctrina. Nescimus enim quo
 Dei judicio bonus ille sit pauper, malus
 iste sit dives; iste gaudeat, quem pro
 perditis suis moribus cruciari debuisse B
 mœroribus arbitramur; contristetur ille,
 quem vita laudabilis gaudere debuisse
 persuadet: exeat de judicio non solum
 inultus, verum etiam damnatus, innocens
 aut iniquitate judicis pressus, aut falsis
 testimoniis obrutus; econtrario seelestus
 adversarius ejus non solum impunitus,
 sed etiam vindicatus, judicato insultans:
 impius optime valeat, pius languore ta-
 beseat: latrocinentur sanissimi juvenes;
 et qui nec aliquem verbo lædere potu-
 erunt, diversa morborum atrocitate affli- C
 gantur pueri: adolescentes humanis rebus
 perutiles, immatura morte tollantur; et
 qui videntur nec nasci debuisse, diutis-
 sime insuper vivant: plenus criminibus
 sublimetur honoribus; et hominem sine
 querela, utpote virtuosum, tenebræ igno-
 bilitatis abscondant: et cetera hujusmodi,
 quæ quis colligere, quis numerare suf-
 ficiat? Quæ si in sua quasi absurditate
 haberent constantiam sen uniformitatem,
 ita ut in hac vita (in qua, sicut sacer
 psalmus eloquitur, homo vanitati simili D
 factus est, et dies ejus velut umbra
 prætereunt) non nisi mali adipiscerentur
 transitoria bona ista atque terrena, et non
 nisi boni paterentur talia mala; posset
 hoc referri ad justum Dei judicium, aut
 etiam benignum: quatenus qui non erant
 assecuturi bona æterna beatificantia, tem-
 poralibus deciperentur pro sua nequitia,
 vel consolarentur ex divina misericordia;
 et qui non erant passuri æterna tormenta,
 temporalibus malis affligerentur pro suis
 qualibuscumque culpis, vel pro suis vir-
 tutibus exercendis et consummandis. Nunc
 vero, quando non solum in malo sunt
 boni, atque in bono mali, quod videtur
 injustum; verum etiam plerumque et ma-
 lis mala eveniunt, et bonis bona: magis
 inscrutabilia fiunt judicia Dei et inve-
 stigabiles viæ ejus. Quamvis ergo igno-
 remus quo judicio Deus hæc faciat vel
 fieri sinat, apud quem summa virtus est,
 summa sapientia, summa justitia, nulla
 infirmitas, nulla temeritas, nulla iniquitas:
 salubriter tamen hinc discimus non ma-
 gni pendere seu bona (id est prospera),
 seu mala (id est adversa), quæ videmus
 justis et injustis esse communia; illaque
 bona quærere quæ propria sunt bonorum,
 illaque mala maxime fugere quæ propria
 sunt malorum. Porro, quum ad judicium
 Dei venerimus, ejus tempus proprie dies
 judicii aut dies Domini nuncupatur; non
 solum quæcumque tunc judicabuntur, ve-
 rum etiam quæcumque ab initio judicata,
 et quæcumque usque ad illud tempus ad-
 hue judicanda sunt, apparebunt esse ju-
 stissima. Ubi hoc quoque manifestabitur,
 quam justo Dei judicio fiat ut nunc tam
 multa ac pene omnia justa Dei judicia la-
 teant sensus mentesque mortalium, quum
 tamen in hac re piorum fidem non lateat
 justum esse quod latet. Hæc Augustinus.
 Insuper de his narratur in Vitis Patrum

Rom. xi,
33.II Petr. ii,
9; I Cor. iii,
13.

Ps. cxliii,

4.

exemplum notabile, ex quo multa possunt A ostendam hoc. Senex ille bonus, vir sanctus elici ac perpendi. Fuit in solitudine Ægypti vir sanctus, qui in consideratione altitudinis et admirabilitatis iudiciorum divinæ providentiæ ac sapientiæ prorsus deficiens, Deum frequenter oravit, dicens : Domine, ostende mihi iudicia tua. Venit ergo tandem ad eum angelus Dei in forma humana. Veni, inquires, ut videamus sanctos patres. Quumque de sero pulsassent ad cellam cuiusdam sancti senis, petentes hospitium, suscepit eos cum gaudio, et caritative eos tractavit. Mane dum abirent, tulit angelus scutellam quam solam senex habebat : misit ergo senex discipulum suum post eos, ut redderent ei scutellam. Angelus vero discipulum illum præcipitavit a loco eminenti, tam valide quod totus diruptus est. Quo viso, horrui senex comes itineris angeli, intra se loquens : Heu, quam male contigit seni qui nos caritative tractavit ! Deinde ambulantes per eremum, venerunt de sero ad cellam cuiusdam durissimi senis, hospitium postulantes. Qui repulit eos, et dixit : Cur ita discurretis, et non in cellulis vestris manetis ? Illi vero instanter rogabant ut permitterentur ostium ingredi, ne a bestiis devorarentur : quod tandem vix permisit, et iussit discipulo suo ut nec panem nec lumen ipsis porrigeret, nec cellam sineret introire. Mane angelus ait discipulo : Roga dominum abbatem ut benedicere nos dignetur. Quo nolente, rursus angelus ait discipulo : Roga ut veniat, quia habemus ei dare aliquid. Dumque abbas venisset, angelus dedit ei catinum : quo recepto, protinus se avertit. Et illis egressis, senex dixit ad angelum : Recede a me, quia perversa sunt opera tua. Ecce sanctum senem illum pro beneficiis quæ nobis impendit, qualiter remunerasti, paropsidem ejus abstulisti, et ejus discipulum tam atrociter occidisti ; huic autem seni, qui nec Deum timet nec hominem reveretur, dedisti illius boni senis catinum. Dixitque angelus : Nonne tu Deum rogasti ut ostenderet quam justa sint ejus iudicia ? Idecirco me misit ut tibi

ostendam hoc. Senex ille bonus, vir sanctus est ; hæc tamen scutella ad eum devenit injuste, nec decuit injustum quid apud justissimum esse : ideo abstuli ei. Discipulus vero ejus in gravi fuit tentatione ; quem nisi occidissem, manum mox iniecisset in senem : expediens ergo ei fuit ante tam grave erimen occidi. At vero alius senex, quamvis durus et ferox, tamen aliquid boni fuit in eo, et aliquid boni egit in nos : pro quo hanc ei remunerationem exhibui. Quibus dictis, disparuit angelus.

Rursus in Vitis Patrum describitur quemadmodum quidam bonus sæcularis servivit uni sancto anachoretæ, quem quadam die invenit devoratum a bellua ; alium quemdam iniquum defunctum vidit cum ingenti honore duci ad sepulcrum. Prostravit se ergo sæcularis ille in terram, dicens : Domine, hinc non surgam nisi ostenderis mihi quid sint hæc. Ad quem locutus est angelus juxta tenorem responsionis præmissæ.

C Præterea, ad Ezechielem prophetam Dominus loquebatur : Fili hominis, vade ad domum Israel. Non enim ad populos ignotæ linguæ tu mitteris : et si ad illos mittereris, ipsi audirent te ; domus autem Israel nolunt audire te. Ecce misit Prophetam ad eos quos noverat non audituros, et non misit ad illos quos noverat audituros. *Ezech. iii, 4-7.*

JOANNES. — Merito dixit Psalmista : Venite et videte opera Dei, terribilis in consiliis super filios hominum. *Ps. lxxv, 5.*

DIONYSIUS. — De his multa scribit Gregorius ; et ea quæ in libro isto de Consolatione philosophiæ continentur, præsertim in prosis, multo diffusius in Moralibus super Job inducuntur. Tota nempe disputatio et admiratio ista Boetii, est de isto tam vario eventu fortunæ et dispensatione divinæ providentiæ circa homines probos et improbos, quod interdum eadem, interdum diversa proveniunt eis. Quocirca possent tangi ac introduci alia multa multo

difficiliora, de præscientia et prædestina-
 tione : et cur Deus omnipotens et æternus
 condidit primum illum apostatam, per
 quem prævidit tam innumerabilia millia
 angelorum mox peritura : cur præfecit
 ipsum Jeroboam in regem decem tribuum,
 III Reg. xii, 20 et seq.
 quas per ipsum noverat mox ad pessimam
 idololatriam pertrahendas : cur edidit im-
 piissimum Mahometum, per quem præsci-
 vit quasi tertiam partem generis humani
 decipiendam. Multa consimilia possent
 quæri de aliis hæresiarchis aliisque sub-
 versoribus ac perditoribus animarum. Cur
 hanc animam infundit corpusculo prolis
 Judæorum infideliumve parentum, ita quod
 ad Baptismi gratiam non pertingit ; hanc
 vero corpusculo prolis fidelium : cur
 unum tam vehementer derelinquit, alium
 tam gratiose ad se applicat : istum miseri-
 cordissime prævenit, illi quasi inexorabi-
 lem se exhibere videtur ; istum in suis
 iniquitatibus diutissime sustinet, et circa
 finem vitæ convertit, illum in adolescentia

A aut juventute sua in suis deprehendit ac
 perdit sceleribus.

In his et consimilibus debemus nos im-
 becilles ac miseri, supergloriosissimi Dei
 sancta ac metuenda judicia perhorrere,
 venerari ac glorificare, certissimi quod
 ipse Deus essentialiter sanctus, bonus, ju-
 stus ac sapiens, nil agit nisi sapienter, be-
 ne ac gloriose, atque quod parvitas nostræ
 eapacitatis, debilitas nostri intellectus de-
 ficit prorsus in infinitum a comprehen-
 sione, perscrutatione, dijudicatione ac dis-
 cussione sapientiæ ac providentiæ judicio-
 rum Dei : qui in veritate est naturaliter
 et incircumscribibiliter et incomparabili-
 ter bonus, pius, justus et dulcis ; qui quan-
 tum diligit genus humanum et ejus optet
 salutem, per incarnationem Verbi æterni
 et cetera mysteria Christi, et per innume-
 rabilia beneficia, copiosissime et eviden-
 tissime nobis monstravit ; cui indesinenter
 oportet nos cum summa reverentia et ti-
 more subjectos et gratos consistere.

ARTICULUS XVII

DE PROVIDENTIA DEI EX DICTIS PATRUM ET DOCTORUM.

CIRCA finem libri secundi loquitur Da-
 mascenus : Necessè est eundem esse
 factorem (id est creatorem) omnium rerum
 et provisorem. Neque enim decens nec con-
 sequens est, alium esse universorum cre-
 atorem, alium provisorem : alias imbecillus
 esset uterque, alter ad providendum, alter
 ad producendum. Atque in quantum bo-
 nus, providet (quia nec bonus est, qui non
 providet : etenim homines et animalia pro-
 priis filiis naturaliter provident, et non
 providenti exprobratur) ; et ut sapiens,
 optime eorum quæ sunt curam habet. Id-
 circo oportet nos admirari, laudare et ac-
 ceptare omnia quæ sunt providentiæ ejus,
 etiam si forsitan videantur injusta : nam

C et incomprehensibilis est providentia ejus.
 Insuper quædam pertinent ad providen-
 tiam Dei secundum acceptionem : ut quæ-
 cumque incontradictive sunt bona, id est
 irreprehensibiliter virtuosa et apta. Quæ-
 dam secundum concessionem : sicut con-
 cedit et permittit justum in adversitates
 incidere ut virtus ejus manifestetur, ut in
 Job. Interdum concedit aliquid inconve-
 niens agi, ut per operationem inconve-
 nientem æstimatam, magnum aliquid et mi-
 rabile dirigatur, id est, bonum eximium
 procuretur, ut salus mundi per crucem
 Christi. Rursus interdum concedit et sinit
 justum mala pati ne excidat a virtute, ut
 in Paulo. Derelinquit quoque providentia

Tob. ii, 12.

II Cor. xii,
7-9.

Dei hominem dupliciter : primo, dispensative et ad tempus, ad ejus aut aliorum eruditionem ; secundo, finaliter. Multi demum sunt modi providentiæ Dei qui nec sermone exprimi queunt, nec intellectu comprehendi. Oportet etiam scire quod omnes tristes superventiones, id est tribulationes, ad salutem et utilitatem inducuntur his qui patienter et cum gratiarum actione suscipiunt eas. Hæc Damascenus : qui de his multa conscribit ibidem, quæ ad primum Sententiarum potius pertinent.

At vero Antisiodorensis in Summa sua, libro primo, testatur : Providentia Dei est diligentia qua subditis suis et rebus creatis necessaria administrat, sive sint bona, sive mala pœnalia, per quæ Deus homines castigat et flagellat ad correptionem et emendationem. Nam, ut asserit Augustinus : Omnis pœna vitæ præsentis infligitur aut in purgationem, aut ad conservationem, aut ad initium pœnæ futuræ.

Porro de providentia et fato grandem inducit tractatum Guillelmus Parisiensis ultima parte primi libri de Universo : Præscientia, inquit, plus est et plura includit ac respicit quam providentia, quoniam Deus præscit bona et mala, non autem providet nisi bona. Non enim dicitur aliquis sibi ipsi aut aliis mala providere. Providet namque, qui consulte intendit aliquid facere, aut aliquid fieri : mala vero non intenduntur consulte et circumspecte, sed accidunt per errorem. Amplius, qui providet aliquid, ex intentione procurat hoc fieri : non autem est intentio bonitatis providentiæ Dei ut mala fiant, nec ea provenire procurat. Verumtamen universa et singula, tam bona quam mala, curat Creator : quod constat de bonis, quoniam tribuit et conservat eis esse. Quod si quis dixerit, quia postquam dederit eis esse, dimittit ea sibimet, non eurans amplius ea nec regens ; huic objicitur, quia aut Creator dedit eis virtutes aut vires per quas se ipsa sufficerent regere absque ampliori Creatoris cura, aut non. Si sic, et hoc utique fecit providenter et scien-

ter : ergo ea regit hoc modo. Cujus exemplum est, si quis filium suum committat alteri instruendum et gubernandum, informans rectorem illum atque præcipiens qualiter instruat filium. Talis pater non deserit filium suum, sed per alium curat et instruit eum. Nec negligit eum : illa quippe proprie non curantur quæ negliguntur. Denique vires ita collatæ, sunt gubernacula per quæ res illæ sic reguntur : ideo, sicut gubernator regit navem cujus gubernacula tenet, sic Deus regit res quarum tenet vires. Iterum, qui regit rectorem in eo quod rector est, regit et recta ab illo.

Hanc disputationem dominus Guillelmus prolixè ac bene prosequitur, ostendens deinceps ex uniformi ac jugi motu et influxu cœlestium corporum, et cohabitudine superiorum et inferiorum ad invicem, providentiam rectoris universorum. Recitat quoque opinionem dicentium, ex his non plus sequi nisi quod cognoscit ordinem universi, et species naturalesque proprietates omnium rerum ; non autem quod noscat individua earumdem singulariter, circumstantialiter, penitusque distincte quoad omnia quæ his accidunt et accidere queunt, sed solum secundum quod in specie colliguntur atque communicant, et quoad ea quæ ratione naturæ specificæ ipsis conveniunt. Quam opinionem erroneam multipliciter improbat, quum et talis cognitio sit indistincta et imperfecta, præsertim in operabilibus.

Arguit quoque ex proprietatibus naturalium rerum, quas non nisi ex institutione Creatoris originaliter sunt sortitæ. Ut (inquit) te erigam et dirigam ad nobiliorem et sublimiorem considerationem curæ ac providentiæ Dei, considera a quo et ubi discunt araneæ filare et retiacula texere, ac muscas esse casuras in ea, atque quod muscæ erunt prædæ et esca earum, etiam antequam viderent muscas, aut matres suas filantes ; item ubi formicæ didicerunt thesaurizare, et (quod mirabilius est) ubi didicerunt grana tritici

germinatura, si ea sub terra relinquerent integra, ideoque dividunt ea in frusta. De perdicibus quoque admiratio est non parva, qualiter matrem cognoscant, quam nunquam vident, relinquantque perdiculi perdicem quæ furata fuerat ova matris: nam mox nati, illam statim relinquunt, et matrem quæ ova posuit in quibus sunt nati, inseparabiliter sequuntur. Longe vero mirabilius est quod scarabei, quum non viderint scarabeos alios generare, miro artificio generant: de stercore enim equino globos parvulos formant rotundos, quos ad receptacula sua portantes ac desuper incubantes, generant alios. Quis docuit phœnicem ex aromatibus sibi rogam construere, et in eo se coneremare, ut ex ejus cineribus phœnix alia generetur?

Hinc videtur dicendum, quod sicut fluit ipsum esse a primo fonte super emeta creata, bonitasque et pulchritudo ejus super omne bonum et pulchrum causatum ab ipso; sic a lumine sapientiæ Creatoris descendunt ac fluunt naturaliter, pro beneplacito ipsius, lumina talium cognitionum, prout requirit necessitas et utilitas hujusmodi bestiarum: ut super formicam, lumen quoddam prudentiæ*. Sic et super canes lumen quoddam quasi divinationis descendisse videtur, ita ut latrones hominesque occultos investigent, dignoscant et apprehendant: quoniam canis factus est ad custodiam hominum et rerum eorum; quod ipsi amicitate et sollicitudine sua ad homines pandunt. Denique de vulturibus fertur quod prævident strages futuras ex præliis hominum: propter quod congregantur in locis ubi futuræ sunt strages hujusmodi, tanquam habituri escam ibidem. Ex quibus potes perpendere, quod luminositas sapientiæ Creatoris penetret omnia usque ad minima. Alioqui quis docuit bufonem alieno morsu venenoque læsum, accedere rutam, et ei locum vulneris affricare, sicque curari? Innumerabilia talia inveniuntur in variis rebus, tam animatis quam inanimatis, quarum tam multæ et tam magnæ ac miræ

A virtutes, proprietates operationesque sunt, ut nec describi, nec cognosci, nec exprimi queant.

Denique scribit hic doctor: Quoniam maxime erraverunt et adhuc errant homines circa curam et providentiam Creatoris in his quæ casu tantum videntur accidere, ut ea quæ communiter atque æqualiter eveniunt sapientibus et insipientibus, justis et injustis, ut sunt pericula naufragiorum, varia genera mortis, et consimilia incommoda fortuita; secundo in his qui omnino non curari videntur, tam a Creatore quam ab aliis, ut furiosi, qui solo furore feruntur; tertio in his qui prohibito vivunt, et non nisi male vivere volunt, et (ut ita dicatur) stulta sua voluntate ducuntur, vel magis aguntur nullo rectore vel curatore, ut videtur exterius; quarto in his qui omnino derelicti videntur, quemadmodum cadaver avibus canibusque expositum, pro ejus ereptione nil agitur (sic nonnulli pauperes a potentibus et violentis multipliciter affliguntur et opprimuntur, non solum nullo eripiente aut defendente, imo nec contradicente: qui tamen pauperes sanctissimi sunt atque justissimi): scito ergo quod casus et fortuna sive temeritas tam longe sunt a bonitate ac sapientia Creatoris, quam longe stultitia et ignorantia; et propter hoc, quantum ad Creatorem nihil est casus. Apud nos vero locum habet casus: et hoc, quantum ad nos, hoc est propter ignorantiam et improvisionem nostram. Creator enim omnia intuetur, non intuitione quæ sit quasi habitus dormiens, quin potius intuitione quæ est in ultimitate vigilantia et actualitatis; nec quidquam opertum est aut absconditum a visione ipsius ullo modorum, videtque omnia nude et velut a proximo, imo quasi præsentialiter. — Itaque bona exteriora terrena, sunt parva et vilia, et per ea tanquam per quædam munuseula, attraxit sibi olim Omnipotens homines pueriles, imperfectos, pusillos, puta Judæos: quibus et comminatus est temporalia mala pœnalia.

* providentiæ

Erudito vero genere humano, promisit bona spiritualia et æterna, et comminatus est pœnas perpetuas. Non est ergo magnum si Deus justis et electis suis permittat talia bona auferri, ut per hoc ad spiritualia copiosius disponantur. Denique furiosi non sunt extra providentiam Dei: imo ex dispositione et cura ipsius ab hominibus aliis detinentur, qui et ipsis compatiuntur ac necessaria largiuntur, de remediis provident etiam ipsis pro posse. Unde et interdum permittunt eis libere ire et inter homines ambulare, dum probabiliter putant quod aliis non erunt nocivi: quia dimissio illa ex vinculis, est pro relevamine furoris ipsorum. Interdum quoque ipsa furia est pœna ex divina providentia juste aut certe paterne medicinaliterque inflictæ; nec tales ab angelica custodia totaliter relinquuntur. Præterea nec voluptuosi, et qui se totaliter mancipant servituti facinorum, extra Dei providentiam vivunt, qui et justo judicio sic eos relinquit (quemadmodum ait in Psalmo, Dimisi eos secundum desideria cordis eorum); sic etiam, quod deliciarum ablatione gravius insanirent, et quod hi qui per prospera et jucunda non attrahuntur ad divinum amorem, per flagella et aspera ad deteriora corruerent, imo ad blasphemias, infidelitates, ac Dei negationem: consultius ergo dimittit eos in his quæ amant perverse. Et quamvis illis abutantur, hoc tamen est præter Creatoris intentionem, qui et vinum non concessit ut homines inebrientur, sed sobrie ac salubriter illo utantur.

Amplius, providentiæ suæ majestatem et æquitatem Deus frequenter monstravit a mundi exordio, et per universale diluvium, per subversionem Pentapolis, et per plagationes Ægyptiorum; in Israelitico etiam populo in deserto, per devotionem quorundam a terra, et per alias varias rebellium strages; deinde in extirpatione Chananæorum, quando sol et luna steterunt in cœlo immobiles spatio unius diei; item temporibus Judicum,

A quando transgredientes Judæos juste relinquit et dire ac diu afflixit, pœnitentes vero piissime liberavit. De his in evangelica lege sic facta innumerabilia, certissime vera, descripta sunt, de multiplici ultione Dei in tyrannos sanctorum martyrum occisores, et de præclarissimis miraculis pro defensione fidei et glorificatione beatissimorum martyrum, ab omnipotenti Deo exhibitis.

Diligenter demum perpendens, invenies nihil vacare a Creatoris justitia: imo et ipsas belluas et pene omnia animalium genera reperies quamdam exercere justitiam, et jura sua defendere. Vide qualiter ursæ ablationem vel necem suorum vindicet catulorum; similiter qualiter leo atque ciconia pro suis uxoribus ac fetibus pugnent; cum quanta justitia masculi et femellæ in brutis labores suos invicem partiantur, ut femina remanente in nido aut spelunca, masculus ad perquirendum et reportandum cibum feminae suæ ac pulvis, egrediatur et regrediatur. Tempore etiam meo ciconia tanquam de adulterio per olfactum mariti sui convicta, congregata multitudine ciconiarum, nescio qualiter accusante masculo vel crimen ejus detegente, a tota illa multitudine deplumata fuit ac lacerata, quasi consilio ac judicio omnium rea adulterii judicata. Narratur item de equo qui dum velatis oculis matrem suam cognovisset, deprehenso quod egerat, propriis dentibus genitalia sua præscidit, quasi vindicans in se ipso incestum quem ignoranter commisit. — Insuper nulla est natio tam barbarica, quæ non per superiores quosdam ac legibus refrenetur. Imo, quum triplex sit lex, utpote naturalis, positiva et divina. quæ omnes a Deo exortæ sunt, nulla est gens quæ non regatur aut una earum, aut simul duabus, aut omnibus tribus: ergo sub Dei providentia vivunt. — Hæc Guillelmus.

Impii quoque injuriam et contumeliam quas suo inferunt Creatori, in se ipsis gravissime ulciscuntur, tot et tantis be-

Ps. lxxx,
3.

Eccli.
xxi, 35.

Gen. vii.

Ibid. xix.

Erod. vii
t seq.
Num. xvi.

osue x, 12.
k.

neficiis Dei se privando, jugo diaboli et A lieti sunt, sicut nec martyres sancti, nec peccati se ipsos subdendo, atque aeternæ beatus Job suis possessionibus, prolibus Job 1, n. damnationi se ipsos exponendo. Porro dum ac corporis sanitate privatus : imo talia multiplaciter eis expediunt, ut dictum est Cf. p. 82 C' et s., 104 C', 110 A', 124 A'.

ARTICULUS XVIII

PROPOSITIO ET SOLUTIO DUARUM QUESTIONUM DE PROVIDENTIA ATQUE SCIENTIA DEI,
QUALITER SIT UNIVERSORUM ET SINGULORUM.

JOANNES. — Horum narratio me de- B fima ista cognosceret. — Amplius quæro, letat, quamvis prolixitas terreat ne for- an secundum naturalem rationem loquen- san et alios gravet qui brevitate lætantur. do, sit concedendum quod summus et adorandus Deus habeat universorum dis- Sed adhuc dubitationes quædam me inqui- tinctam notitiam ac providentiam certam ac veram, et de hoc quid senserunt phi- etant. Asseris quippe universa et singula, losophi.

etiam irrationabilia inanimata, distincte et ac veram, et de hoc quid senserunt phi- singulariter sub divina providentia cade- losophi.

re. Sed obviare videtur illud Apostoli : DIONYSIUS. — Nullum invenio doctorem
1 Cor 13, 9. Numquid de bobus cura est Deo? Deni- scholasticum qui tam diffuse scripsit de que, si omnia illa tam particulariter ca- his ut Guillelmus Parisiensis, qui ultima dunt sub providentia Dei, ergo et ea quæ parte primi libri de Universo primam quæ- indifferentia sunt vel ex sola imaginatione stionum istarum movet et solvit, dicendo : procedunt : ut quod in retia piscantium C Quæstio est, an per curam et provi- potius cadat pisciculus iste quam ille, et dentiam Dei fiat quod iste lepuseculus aut iste piscis in rete hujus piscantis, atque ista capreola potius capiatur a venatore quam alter aut altera, et quod iste onager quod unus potius comedat hanc buccellam magis capiatur et devoretur a leone quam aliam, et prius istam quam aliam, et unus mus a murilego magis quam alter ; sic de araneis, sic de muscis, hirundini- et consimilia multa, in quibus nihil bus, etc.

interesse videtur quid aut qualiter fiat. B. Hieronymi asserentis : Absurdum est Ad quæ omnia et consimilia dicimus, quod sapientia Dei non minus attingit mi- ad hoc deducere Dei majestatem, ut sciat nima quam maxima aut media; nec minus per momenta singula, quot culices na- cognoscit utilitates minimorum, licet mi- scantur quotve moriantur, quota pulicum nimas, quam maximorum, quamvis maxi- et muscarum sit multitudo, quotve pisces D mas, et tam hæ quam illæ ex ipso sunt natent in aquis, et similia. Non simus tam et per ipsum, sapienter, providenter ac fatui adulatores Dei, ut dum providentiam volenter. Et sicut cura fuit ei ut essent ejus usque ad ima retrudimus, in nos ipsos injuriosi simus, eandem irrationa- singularia, sic est ei cura ordinare singula ad fines suos ac utilitates. Denique vena- bilitium et rationabilium providentiam esse tores et piscatores non dubitant dicere : dicentes. His quoque verbis Hieronymi Deus dedit mihi hodie piscem istum, aut videtur consonare quod ait Averroes : Vi- lesceret divinus intellectus, si vilia et in-

feram istam. Quumque nil capiunt, dicunt : Deus non dedit mihi hodie aliquid capere. In qua diversitate, sive alternatione capiendi uno die vel non capiendi, evidens est utilitas, credulitas et admiratio providentiæ Dei ; similiter excitatio timoris et amoris Creatoris, gratitudinisque in ipsum, ut quum dat, ei gratiæ referantur, et quum non dat, timeatur esse offensus, et de ejus munere quod quæritur expectetur. Sciendum vero, quod curare et non curare, dupliciter sumitur. Primo, prout pertinet ad vim affectivam : sicque non curare, est aliquid non habere cordi, eousque ut de ejus eventu neque quis gaudeat si fiat, neque tristetur si non eveniat. Et sic Deus vulgariter dicitur non curare id pro quo nec pœnam infert, nec mercedem largitur : et ita Deus non curat muscas quæ ab araneis capiuntur, nec quo ordine buccella sumatur. Secundo, prout ad vim spectat apprehensivam, ut curare sit idem quod attendere seu cogitare : et sic cuncta creata Deus curat, quia et ipsa attendit, et fines ac utilitates seu fructus eorum, quæ omnia prævidet et ordinat. — Hæc Guillelmus.

Ex his quæstio prima soluta est cum suis objectis, excepta auctoritate Hieronymi super Habacuc prophetam expressa, quam solvit Magister Sententiarum, primo libro, distinctione tricesima nona, dicendo : Hieronymus non negavit Deum omnia ista scire, sed negat eum illa scire alternatim et particulatim, seu per diversa temporum momenta, quasi ejus scientia varietur, augeatur aut minuatur ; et innuit Deum aliter curam ac providentiam habere irrationalium et rationalium creaturarum. Quod autem cuncta ista Deus cognoscat et curet aliquo modo, Christus in Evangelio docet : Nonne (inquiens) quinque passereres veniunt dipondio, et unus ex illis non cadit super terram sine Patre vestro, id est sine providentia Dei Patris ? Vestri autem et capilli capitis omnes numerati sunt. Quod vero ex verbis Averrois allegasti, simpliciter falsum est : imo, quum opposita jux-

ta se posita evidentius pateant, quo Deus altissimus ceterorum vilitatem et imperfectionem atque miserias limpidius intuetur, eo sui ipsius nobilitatem, perfectionem et beatitudinem clarius et deliciosius contemplari ostenditur, quemadmodum Beatorum gloria fertur augeri ex inspectione tormentorum et cladum damnatorum.

Ad secundam quæstionem respondeo, de hoc varias esse opiniones, et diversimode inde senserunt philosophi, prout super primum Sententiarum Alexander, Bonaventura, Albertus et alii scribunt. Ubi et Thomas effatur : Hæc quæstio ab omnibus fere sapientibus est ventilata ; idcirco oportet diversorum opiniones narrare, ut falsis opinionibus refutatis, veram sequamur. Quidam itaque philosophi, ut Epicurus et Democritus, providentiam Dei negaverunt totaliter, dicentes omnia casu contingere : quæ opinio a posterioribus satis est reprobata. — Alii dixerunt providentiam Dei esse quarundam rerum, non omnium. Quorum quidam dixerunt eam extendi usque ad species rerum, non usque ad individua corruptibilium entium, nisi quæ necessaria sunt : quia dixerunt id quod exit cursum legibus naturæ statutum, ipsi providentiæ non subesse ; unde et ea quæ frequenter deficiunt a cursu ordinato putabant non esse provisæ, ut particularia corruptibilia et generabilia. Hæcque opinio Aristoteli imputatur, quamvis ex verbis ejus expresse haberi non valeat. Sed Commentator suus undecimo Metaphysicæ ponit eam expresse. Ait namque : Non est fas bonitati divinæ habere de singularibus sollicitudinem, nisi secundum quod communicationem habent in natura communi ; ut quod aranea faciat telam, non quod ista hoc agat. Hæc autem opinio falsa et perfida tollit judicium Dei de actibus hominum. — Ideo alia fuit opinio, quod Deus providentiam habet de omnibus jam præactis, atque de individuis speciei humanæ, etiam secundum particulares actus eorum. Et hæc

Cf. t. XX,
p. 497 D et
s.

est positio Rabbi Moysis, qui pro ratione assignat quia in quolibet homine est intellectualis natura, per quam apprehendit formam speciei in quantum est species, cui et rationem universalitatis attribuit: ideo non deseritur a providentia Dei, quæ directe est specierum: et præsertim quoniam homo per splendorem intellectus communicat cum substantiis separatis, quæ et per se et quantum ad individua cadunt sub providentia Dei. Sed quia divina cognitio æqualiter est singularium et universalium, et ejus qui est summe bonus, est omnia ordinare in finem secundum quod nata sunt: inconveniens est singularium seu particularium aliquorum providentiam non adscribere Deo. — Hinc alii dicunt, quod Deus providentiam omnium habet. Sed horum aliqui dicunt providentiam omnium rerum æqualiter esse in Deo: qui ex hoc incidunt in tres errores. Quidam enim putantes similiter esse providentiam bonorum et malorum, quum bona et mala nequeant esse intenta ab eodem agente, posuerunt duos deos, quorum unus (utpote deus lucis, substantialiter bonus) provideret bona, alius (scilicet deus tenebrarum, essentialiter malus) provideret mala: et hæc fuit hæresis impii Manichæi, quæ non solum a theologis, sed etiam a philosophis, sufficienter est reprobata, quoniam malum non habet causam efficientem, sed magis deficientem, nec est per se intentum in quantum malum. Alii æstimantes quod similiter sit providentia contingentium et necessariorum, dixerunt omnia de necessitate accidere, negantes libertatem arbitrii et contingentiam rerum: quod ad sensum constat esse falsum. Alii æstimantes quod similiter sit providentia rationalium et irrationalium creaturarum providentia sit, dixerunt nihil mali etiam brutis accidere, quod non sit eis provisum in pœnam, aut in majoris præmii occasionem: propter quod asserebant peccatum esse occidere brutum, sicut et hominem.

Sed quia hæc omnia sunt a fide penitus aliena, dicendum quod omnium est provi-

dentia, sed non eodem modo. Providentia enim includit dispositionem quæ in rebus determinat ordinem, qui in gradu diversarum naturarum consistit. Quumque providentiæ non sit destruere ordinem rerum, effectus providentiæ expletur in rebus secundum convenientiam rerum, prout natae sunt consequi finem suum. Sicut enim quarto capitulo de Divinis nominibus S. Dionysius loquitur: Non est providentiæ Dei naturam rei destruere, sed salvare. Ideo Deus quasdam res ita instituit, ut secundum suam conditionem consequantur sibi præfixum finem, per principium quod est natura tantum, sicut in omnibus irrationalibus; in aliis super hoc principium addidit voluntatem. — In his quoque quæ consequuntur finem suum per principium quod est natura, est aliquis gradus: quia quorundam natura impediri non potest a consecutione sui effectus ac finis, et iste est in illis altior gradus: ut in corporibus cœlestibus, in quibus nihil contingit non intentum a Deo ex defectu eorum. Propter quod dicit Avicenna, quod super orbem lunæ non contingit malum, loquens de malo naturæ. Alius gradus naturæ potest deficere ac impediri, ut generabilium et corruptibilium natura: quæ quamvis sit in bonitate inferior, attamen etiam bona est, et melius est esse utramque quam alteram tantum. Si autem Deus dedisset huic naturæ nunquam posse deficere, jam non esset hæc natura, sed altera et sic non esset utraque natura: in quo derogaretur perfectioni totius universi. Hanc ergo naturam condidit Deus, prænosceus defectum ei contingentem, qui est malum naturæ, non tamen intendens hoc malum: sed ita providit, ut si malum contingeret ex defectu alicujus naturæ, ordinaretur in aliquod bonum; sicut videmus quod corruptio unius est generatio alterius. Et iste modus providentiæ extendit se usque ad bruta inclusive, quæ potius aguntur instinctu naturæ quam voluntatis electione. Ideo malum quod contingit in eis recompensatur per bonum naturæ, non per bonum

præmii : sicut quod mors muscæ est cibus araneæ. — Porro in nobilioribus creaturis invenitur aliud principium præter naturam : quod est voluntas. Quod quanto Deo vicinius est, tanto a necessitate naturalium causarum magis est liberum : ideo ex sua conditione rectum ordinem potest tenere tendendo in finem, et item deficere. Si autem inevitabiliter aut indeviabiliter in suum tenderet finem, per divinam providentiam jam tolleretur ab eo conditio suæ naturæ, ut S. Dionysius protestatur ubi supra. Hos quoque defectus voluntatum contingentes præter intentionem divinæ providentiæ, Deus præscivit et ordinavit in aliquod bonum, non tantum naturæ, sed etiam singularis gratiæ : ut in bonum justitiæ, quod fit dum culpa per pœnam ordinatur; atque in bonum voluntatis aliorum, qui per illorum nequitiam corriguntur pro suis peccatis, aut in gratia et in gloria crescunt; et in alia multa bona, quæ humana mens non potest jam capere nec explicare.

Unde constat quod bonum et malum subjacent divinæ providentiæ: sed malum, tanquam præscitum et ordinatum, non ut a Deo intentum; bonum vero, tanquam et intentum ab eo: sed necessarium, ita ut deficere nequeat; contingens autem, ita ut possit deficere: voluntarium quoque, ita ut præmium consequatur aut pœnam, aut in præmium pœnamve alicujus ordinetur; sed naturale, ita quod naturalem finem adipiscatur si bonum, aut cedat in finem alterius naturæ si malum est. — Hæc Thomas in Scripto.

Quibus concordant scripta Alberti, Petri, Ægidii et Richardi : qui quærunt an Deus immediate provideat omnibus. Et respondent : Ad providentiam pertinent duo. Primum est ratio seu dispositio ordinis rerum provisarum ac ordinarum in finem. Secundum est exsecutio ordinis seu ordinationis istius æternæ. Quantum ad primum, Deus immediate providet universis; quantum vero ad secundum, multa prosequitur per causas secundas, et infe-

riora regit per superiora, non ex insufficientia sua, sed ex plenitudine suæ bonitatis, ut scilicet provisivam et gubernativam suam perfectionem communicet creaturis suis.

JOANNES. — Placent hæc omnia. Sed quæro qualiter liceat nobis uti nomine fati, quum in homilia sanctus dicat Gregorius : Absit a fidelium mentibus ut fatum dicant aliquid esse. Augustinus quoque quinto de Civitate Dei : Si quis (inquit) voluntatem aut potestatem Dei fatum appellet, sententiam teneat, linguam corrigat.

DIONYSIUS. — Ex his quæ allegas, Thomas in Summa contra gentiles, tertio libro, concludit : Ex quo cum infidelibus nec nomina debemus habere communia, ne ex consortio nominum oriatur erroris occasio, nomine fati non est a fidelibus utendum, ne videamur illis consentire qui male de fato senserunt, omnia ista inferiora necessitati siderum subjicientes.

Verumtamen, quia Boetius vir sapientissimus atque catholicus utitur nomine fati, et illud definit ac ejus efficientias ac proprietates describit, et magistri in scholis imitando Boetium nomine fati utuntur, et fatum aliquid esse fatentur; dicendum videtur quod non sit periculosum neque illicitum fati nomine uti, præmissa vero descriptione ipsius et distinctione, qualiter variis modis sumatur. Gregorius vero prohibet dicere fatum aliquid, eo modo quo mathematici seu astrologi posuerunt fatum, dicendo quod rebus humanis necessitatem imponat. Hoc idem Augustinus intendit, quod scilicet simpliciter et absolute, videlicet sine declaratione significationis fati, non sit eo utendum.

Hinc super primum Sententiarum loquitur Alexander : Duplex est fati acceptio. Nam primo dicitur lex astrorum quæ rebus singulis fertur necessitatem imponere, libero quoque arbitrio : et de fato sic sumpto loquitur Gregorius quod sit nihil. Secundo dicitur dispositio quædam in temporalibus rebus relicta ex providen-

p. 515A. tia Dei. Sicque definit illud Boetius : Fa-
tum, inquit, est eorum quæ divina sim-
plicitas gerenda disposuit mobilis nexus
p. 511B. temporalisque ordo : et rursus : Fatum
est rebus mobilibus, etc. Et ita est quid
creatum, propriusque divinæ providentiæ
effectus. Aliquando tamen improprie su-
mitur pro dispositione seu voluntate di-
vina, et sic quinto de Civitate asserit
Augustinus : Prorsus divina providentia
constituuntur regna humana ; quam si
quis fati nomine exprimat, linguam corri-
gat, sententiam teneat. Fatum itaque dicit
naturam rei non absolute, sed cum relati-
one ac ordine : fatum namque est disposi-
tio seu nexus quidam relictus in rebus ex
Dei providentia, ordinante et connectente
causas et habitudines rerum. Hæc Alex-
ander.

Insuper, in prætaeto tractatu de Fato
ponuntur diversæ fati acceptiones, videli-
cet, quod fatum quandoque vocatur mors
dispositione periodorum inducta, sicut di-
citur in Anticlaudio : Livor post fata
quiescit. Sicque decursum vitæ tribus fata-

A libus deabus tribuit Plato, inceptionem
scilicet Clotho, progressum Lachesi, con-
clusionem seu finem Atropo, juxta illud :

[occat.

Clotho eorum portat, Lachesis trahit, Atropos

Secundo modo fatum dicitur dispositio
providentiæ divinæ de rebus gerendis, sic-
ut jam tactum est. Tertio modo fatum di-
citur forma ordinis esse et vitæ inferi-
orum, causata in ipsis ex periodo cœlestis
circuli. Sicque Hermes dicebat : Fatum
est causarum complexio, etc., ut supra. Et
secundo modo fatum ponendum est, sicut
Boetius illud accepit.

Cf. p. 512
B.

Interea, de eo quod quæris, an secundum
naturalem rationem dicendum sit Deum
habere distinctam notitiam ac providen-
tiam singularem universorum, nunc patet
ex introductis, quod de hoc diversimode
valde senserunt diversi ; et quid de hoc
sensit Plato, supra expressum est. De Ari-
stotele quoque non est admodum certum
quid senserit ; et infra de hoc ponuntur
opiniones Ciceronis et Senecæ.

Cf. p. 364
D'et s.

METRUM VI

Si vis celsi jura tonantis
Pura solers cernere mente,
Adspice summi culmina cœli.
Illic justo fœdere rerum,
Veterem servant sidera pacem.
Non sol rutilo concitus igne
Gelidum Phœbes impedit axem ;
Nec quæ summo vertice mundi
Flectit rapidos Ursa meatus,
Nunquam occiduo lota profundo,
Cetera cernens sidera mergi,
Cupit Oceano tingere flammæ.
Semper vicibus temporis æquis
Vesper seras nuntiat umbras,
Revehitque diem Lucifer alnum.

Sic æternos reficit cursus
Alternus amor ; sic astrigeris
Bellum discors exsulat oris.
Hæc concordia temperat æquis
Elementa modis, ut pugnantia
Vicibus cedant humida siccis,
Jungantque fidem frigora flammis ;
Pendulus ignis surgat in altum,
Terræque graves pondere sidant.
Iisdem causis vere tepenti
Spirat florifer annus odores,
Æstas cererem fervida siccit,
Remeat pomis gravis autumnus,
Hiemem defluus irrigat imber.
Hæc temperies alit ac profert

Quidquid vitam spirat in orbe ;
 Eadem rapiens condit et aufert,
 Obitu mergens orta supremo.
 Sedet interea Conditor altus,
 Rerumque regens flectit habenas
 Rex et dominus, fons et origo,
 Lex et sapiens arbiter æqui ;
 Et quæ motu concitat ire,
 Sistit retrahens, ac vaga firmat :

Nam nisi rectos revocans itus,
 Flexos iterum cogat in orbes,
 Quæ nunc stabilis continet ordo,
 Dissepta suo fonte fatiscant.
 Hic est cunctis communis amor,
 Repetuntque boni fine teneri :
 Quia non aliter durare queunt,
 Nisi converso rursus amore
 Refluant causæ quæ dedit esse.

ARTICULUS XIX

EXPOSITIO SEXTI HUIUS METRI.

QUEMADMODUM in fine prosæ præcedentis Philosophia promisit lassum Boetium carmine relevare, ita hic agit, ostendens in sexto hoc metro, res creatas inter se distinctas, differentes, contrarias, et quamplures, ex providentia Dei stabiliter conservari, et quamdam quasi pacem tenere. Sensus vero totius hujus metri satis sæpe præhabitus est. Itaque sensus et ordo verborum sic habet :

Si, o Boeti, vis cernere, id est, si appetis contemplari, *pura mente*, id est intellectu a vitiis passionibusque mundato, *solers*, id est prudens ac diligens. Est autem solertia proprie industria inveniendi rationem rei in tempore non prospecto, id est repente : ut cur hi duo antea inimici, facti sunt amici, quia habuerunt unum tertium inimicum, ut libro Posteriorum ait Philosophus. Sic ergo « si vis cernere solers pura mente » (talís quippe mens ad contemplationem est apta, non illa quæ vitiis sordidatur et passionibus inquietatur, ut in Phædone disseruit Plato, et plenius libro de Prophetia) *jura*, id est leges æternas et ordinationes ac instituta, *celsi*, id est Dei altissimi, *tonantis*, id est, magnifice resonantis, tonitrua producentis, terribiliter comminantis. De quo scriptum est in Job : Tonabit Deus voce magnitudi-

nis suæ, et non investigabitur quum audita fuerit vox ejus ; in Ezechiele quoque : Audiebam sonum quasi sonum sublimis Dei. Unde in Apocalypsi ait Joannes : Audivi vocem quasi aquarum multarum et tonitruorum magnorum. *Adspice culmina*, id est elevationem et apicem, *summi cæli*, id est primi mobilis, vel potius cæli empyrei, quod est mansio ac regio Beatorum : in quo sunt chori ac ordines angelorum, quorum culmina sunt sacratissima Seraphim.

Illic sidera servant pacem veterem, id est uniformitatem, cursum, et connexionem quam ab initio habuerunt, *fœdere rerum justo*, id est decenti contemperatione virium et influentiarum suarum, seu pacto divinitus instituto. Unde dictum est supra : Quisquis rerum fœdera nectis ; itemque : Legemque pati sidera cogis. Verumtamen influentia unius planetæ seu stellæ interdum videtur contrariari influentiæ effectuique alterius et impedire eodem : non est tamen inter eos discordia mutua, sicut de hoc Albumasar in Introductorio majori, Ptolemæus et Albategni multa conscribunt, Guillelmus quoque in libro de Fide et legibus, atque Albertus libro de Coæquævis. Ineffabiliter autem perfectius regnat pax prorsus duleissima invio-

Ezech. i,

^{24.}

Apoc. xix,

^{6.}

p.125 A,120

A.

labilisque concordia in civibus cœli em-
pyrei. Propter quod scriptum est in Job :

Job xxx, 2

Potestas et terror apud Deum est, qui
facit concordiam in sublimibus suis.

Sol concitus, id est velox in motu suo,
igne rutilo, id est, splendore claro quo et
calefacit inferiora per radiorum reflexio-
nem, *non impedit axem gelidum*, id est
frigidum orbem, *Phœbes*, id est lunæ, quæ
cum sphaera sua vocatur frigida effective,

cf. p. 49
A, etc.

ut dictum est sæpe. Cujus influxum, mo-
tum et vim non impedit sol : nihilo minus
prædominatur et temperat eos. *Nec Ursa*,
id est Ursa major, quæ dicitur *Currus*,
quæ flectit, id est circumducit, *meatus ra-
pidos*, id est motus celeres, *summo vertice
mundi*, id est circa polum arcticum : qui
nobis videtur sublimior polo antaretico,
quamvis ex natura rei et secundum veri-
tatem polus antareticus superior sit, ut
libro de Cœlo et mundo probat Philoso-
phus : *nunquam lota profundo occiduo*,
id est in mari occidentali nunquam hume-
ta. Et hoc dicit Philosophia, non quod
aliæ stellæ laventur et mergantur in mari

cf. p. 308
A.

secundum veritatem, sed secundum appa-
rentiam tantum : quia (ut frequenter præ-
habitu est) stantibus in ripa maris, et
nihil nisi mare et cœlum ac stellas cer-
nentibus, apparet quod planetæ et stellæ
pro maxima parte descendant in aquas ;
nec sciunt quod inter aquas et cœlestia
corpora mediant aer et ignis elementaris.
Hinc subditur : *cernens cetera sidera mer-
gi*, id est in mare descendere secundum
apparentiam : non tamen omnia, sed quæ
in tantum distant a polo quod habitatori-
bus terræ occumbant. Ursa autem non
occumbit nobis : imo jugiter posset videri,
nisi lux solis aut obnubilatio aeris impe-
diret. *Cupit tingere flammæ*, id est stellas
suas micantes, effective calidas, circum-
ducere et multum approximare, *Oceano*,
id est magno mari seu aqueo elemento :
nam stellæ in Ursa contentæ, semper nota-
biliter videntur distare a descensu sub
terra et aqua.

Vesper, id est stella vespertina, *nuntiat*,

A id est, sua apparitione designat, *umbras
seras*, id est tardas obscuritates nocturnas,
semper, id est omni tempore opportuno,
utpote *vicibus æquis temporis*, id est horis
ad hoc divinitus institutis. Et *Lucifer*, id
est stella matutina, *revertit*, id est, suo
ortu redire demonstrat, *diem alnum*, id
est clarum ac lucidum ; vel, « alnum »,
id est sanctum, quia in die communis
plebs magis vacat cultui Dei, quam in
noctibus aut somni tempore.

Alternus amor, id est mutua rerum
concordia, et inclinatio siderum naturalis,
reficit sic, id est, hoc modo continuat et
conservat, *cursus æternos*, id est circum-
volutiones perpetuas, vel potius juges, seu
usque ad finem sæculi duraturas. Sic su-
mitur æternum libro de Causis, quum
dicitur : Omne esse superius aut est ante
æternitatem, aut eum æternitate, aut post
æternitatem. *Bellum discors*, id est impu-
gnatio ex discordia veniens, *exsulat*, id
est, longe distat, *sic*, id est per istam con-
cordiam, *oris*, id est ab oris seu locis et
regionibus, *astrigeris*, id est cœlestibus
sphæris quæ gerunt astra, quæ in octava
sphæra sunt fixa : quorum aliqua, ut pla-
netæ, in propriis sphæris moventur, non
fixa, sed velut erratica, ut Ptolemæus evi-
denter probavit, quamvis Aristoteles sen-
sit oppositum.

Consequenter idem probatur in elemen-
tis. *Hæc concordia*, id est compropor-
tio rerum, *temperat*, id est, temperate
miscet et unit, *elementa in mixtis, modis
æquis*, id est congruis temperationibus :
D *ut pugnancia*, id est elementa sibi invi-
cem contrariantia, *cedant*, id est, se invi-
cem compatiantur, et unum intret locum
alterius, *vicibus*, id est vicissim ac mutuo,
et aptis temporibus, utputa *humida*, ut
sunt aer et aqua, *siccis*, id est igni et
terræ, et *frigora*, id est frigida elementa,
ut aqua et terra, *jungant fidem*, id est,
concorditer socientur, *flammis*, id est ca-
lidis elementis, ut igni et aeri ; et *ignis
pendulus*, id est levis et mobilis, super
aerem pendens, *surgat in altum*, id est,

ascendat dum extra naturalem fuerit locum, et *terræ graves sidant*, id est, in imo jaceant, *pondere*, id est sua gravitate. Unde libro de Civitate loquitur Augustinus : Pondera et inclinationes rerum sunt quasi naturales amores earum, quibus unaquæque ad congruentem sibi locum movetur : quarum omnium infima terra centrum vocatur.

Annus florifer, id est pars anni in qua arbores florent, videlicet *vere tepenti*, id est temperate calido, *spirat odores*, id est, dulciter fragrat. Dicitur enim tempus facere id quod fit in tempore : in vernali autem tempore flores suavem fundunt odorem. *Æstas fervida* ex solis approximatione ad zenith capitis nostri, *siccatur cererem*, id est, fruges maturat, extrahendo seu consumendo, vel potius convertendo in substantiam frugum, humores bladorum et frugum. *Autumnus remeat*, id est, post æstatem revertitur, *gravis*, id est onustus ac fertilis, *pomis*, id est fructibus arborum et lignorum, qui communi nomine poma vocantur, quamvis pomum interdum strictius capiatur. Sic quoque pomum communiter sumitur, quum Augustinus exponens quod apud Marcum legitur, Christum maledixisse ficulneæ, quoniam non invenit fructum in ea, ait : Non enim erat tempus ficorum, id est pomi illius. *Imber defluus*, id est pluvia desuper fluens et eadens, *irrigat hiemem*, id est terram et quæ sunt in ea tempore hiemali. Quod Deus sapientissime agit guttatim per imbres, non impetuose per fluvios, juxta illud Job : Si continuerit aquas, omnia siccabuntur ; si emiserit eas, subvertent terram. Aliquæ enim terræ rigantur aqua fluviali, aliquæ aqua pluviali. Unde in Psalmo : Qui operit cælum nubibus, et parat terræ pluviam. Ideo loquitur Jeremias : Numquid sunt in sculptilibus gentium qui pluunt ? quasi dicat : Hoc Deo proprium est.

Hæc temperies, id est ista concordia seu dispositio rerum, vel moderatio providentiæ Dei seriesque causarum, *alut ac pro-*

A fert, id est, nutrit et producit, *quidquid spirat vitam*, id est, vitalem motum aut actum habet, *in orbe*, id est in mundo isto inferiori. *Eadem causa et temperies ista rapiens*, id est, auferens et corrumpens ista inferiora viventia, juxta illud Psalmi : Avertente te faciem, turbabuntur ; auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur. Quod etiam in hominibus agit, sicut in libro sancti Job dicitur : Conteret multos et innumerabiles, et stare faciet alios pro eis. Hinc subditur : *condit et aufert*, id est, ea corrumpit et tollit de medio et abscondit, ita quod amplius non appareant, *mergens*, id est, absorbens seu destruens, *orta*, id est, illa quæ generata fuerunt, *obitu supremo*, id est ultima morte, quæ est finis omnium corruptibilium in hoc mundo. Verumtamen productio rerum et collatio beneficiorum ipsius, esse aut vivere, est directe de intentione liberalissimi Dei ; corruptio autem et destructio rerum, concomitanter et quasi per accidens, sive in ultionem, aut quia hæc desinit conservare. Ideo scriptum est in libro Sapientiæ : Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum.

Consequenter tangitur suprema et prima omnium horum causa. *Conditor altus*, id est Creator sublimis, *sedet interea*, id est, immobiliter residet in throno gloriæ suæ. Qui apud Isaiam loquitur : Cælum mihi sedes est. Et *regens*, id est, euncta gubernans (sicut in libro de Causis habetur : Causa prima regit res omnes per finem decoris, id est pulcherrime), *flectit*, id est, ad placitum suum vertit et movet, *habenas* (id est gubernacula atque regimina) *rerum*, juxta illud in libro Esther : Domine Deus, rex omnipotens, in ditione tua euncta sunt posita, et non est qui tuæ possit resistere voluntati. De quo apud Job scriptum est : Si subverterit omnia, vel in unum eoaretaverit, quis contradicet ei ? *Rex universorum, et dominus*, propria auctoritate præsidens cunctis. Qui ait per Isaiam : Ego Dominus, hoc est

nomen meum; gloriam meam alteri non dabo. De quo dixit Psalmographus: Qui dominatur in virtute sua in aeternum. *Fons*, id est omnium bonorum principium, exordium effectivum, sicut ait Philosophus: Ab hoc ente omnibus derivatum est esse et vivere. *Et origo* exemplaris, et causa finalis, prout in Apocalypsi testatur: Ego sum Alpha et Omega, principium et finis, primus et novissimus. *Lex* prima et increata, idealis et aeternalis, lex viva: ad quam ultimate confugitur, a qua omnis lex recta exoritur; a qua etiam nullatenus appellatur, quum nec priorem habeat nec superiorem. De qua in libro Sapientiae fertur: Quum sis justus, omnia juste disponis; virtus enim tua, justitiae initium est.

Apoc. I, 8, XVII, 13.
Sap. XII, 15, 16.

Hinc subditur: *et sapiens arbiter*, id est iudex, *aequi*, id est totius justitiae: quoniam Deus est mensura et regula omnis virtutis, veritatis et aequitatis; et eo ipso quo ei sic placet aut ita, videtur rectum, et bonum est. Ideirco (ut puto) Aristoteles dixit, quod Deus potest ad nutum impune peccare. Quod prima facie mirabiliter sonat: propter quod Bonaventura super Sententias affirmat se non credere quod Aristoteles dixerit hoc. Alii dicunt eum hoc protulisse de falso deo quovis gentilium. Sed verius reor quod dixit hoc metaphorice, quemadmodum in Scripturis invariabili et impassionabili Deo attribuuntur ira, furor, tristitia, non per veritatem affectus, sed per similitudinem operis seu effectus: ut sic Deus essentialiter sanctus et naturaliter atque invariabiliter bonus, dicatur peccare, quoniam instar peccantis se habet, agendo nulli legi subjectus, nullo jure restrictus, nec quempiam habens metuere aut formidare aut curare. Hinc decimo de Civitate Dei loquitur Augustinus: In civitate superna, Dei voluntas, intelligibilis et incommutabilis lex est. Et denuo fassus est: In civitate Dei, lex est caritas, rex veritas, pax felicitas, vita aeternitas.

Et ipse sistit, id est, quiescere facit

ae firmat, *quæ concitat*, id est, quæ vult et excitat, *ire*, id est transire seu procedere, *motu*, id est per motum: hoc est, ea quæ movet, facit quum vult cessare a motu; *retrahens*, id est, a motu impediens, seu post quietem reduceens ad motum. Ad cuius imperium sol et luna steterunt in cælo immobiles spatio diei unius, ut patet in Josue. De quo ait Scriptura in Job: Qui præcipit soli, et non oritur; et stellas claudit quasi sub signaculo. *Ac firmat vaga*, id est, instabilia roborat, corda quoque rebellia, irrefrenata et undique evagantia reducit refrenatque suis præceptis, et per gratiam stabilis, sicut ait Apostolus: Optimum est gratia stabiliri eor. *Nam nisi ipse omnium rector revocans*, id est reduceens, *itus rectos*, id est aetus seu cursus ad errandum directos: unde subjungitur, *flexos*, id est tales aetus ab æquitate retortos ac devios, *cogat iterum*, id est reflectat, *in orbis*, id est in circulos et lineas rectæ ordinationis; *fatiscunt**, id est deficiunt, *dissepta** *fatiscant* suo fonte, id est disjuncta a suo fontali principio, *quæ nunc continet*, id est, in suo vigore et cursu seu operatione et ordine conservat, *ordo stabilis*, id est tenor et series fati, quod per comparisonem ad providentiam Dei immutabile perhibetur, prout in expositione prosæ præcedentis expressum est.

Josue x, 13.
Job ix, 7.

Hebr. xiii, 9.

* *fatiscant*

Cf. p. 518
D et s.

Hic, id est Deus, *est amor communis cunctis*. Deus enim est amor increatus. De quo ait in prima sua epistola Joannes apostolus: Deus caritas est. Nempe in Deo realiter idem sunt amans et amor. Qui amor est universis creatis « communis », quum sit omnium Creator et Dominus, amans ea quæ fecit, et omnibus summe amabilis: qui dat omnibus affluenter, ac liberalissime bonitatem suam communicat. Cui in libro Sapientiae dicitur: Diligis omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti, qui amas animas. *Et repetunt*, id est, cuncta creata ad ipsum naturaliter convertuntur, sicut effectus ad suam causam, ut conserventur, *teneri*, id est, ut

I Joann. iv, 8, 16.

Jacob. i, 5.

Sap. xi, 25, 27.

teneantur, *fine boni*, id est ab ipso, qui A primi entis mantenentia conservarentur. est bonum finale omnium rerum et finis Plus quippe dependet omne creatum a totius boni; *quia non queant** durare, id Deo, quam quicumque effectus a causa queunt est, non possint permanere in esse, *aliter*, id est alio modo nisi redeundo ad ipsum, effectus in esse et permanere in tantum seu nisi conserventur ab ipso: ideo ex a suis causis creatis dependere, quod necpositorie subditur, *nisi causæ*, id est secundariæ causæ, seu causæ intrinsecæ rei, ut sunt forma atque materia, *amore rursus converso*, id est naturali desiderio permanendi reflexo ad increatum amorem, *refluant*, id est redeant ad causam *quæ dedit esse*, hoc est ad primam causam. B manere, nisi tu voluisses? aut quod a te vocatum non esset, conservaretur?

Hinc B. Dionysius protestatur, quod omnia naturaliter convertuntur ad Creatorem, aut naturali, aut animali, aut rationali, aut intellectuali appetitū. Albertus quoque frequenter allegat Aristotelem in epistola de Principio universi esse dixisse, quod omnia redigerentur in nihilum, nisi

Postremo, de spirituali intelligentia huius metri multa possent proferri; sed sicut litteralis horum sensus in præhabitis continetur, sic et spiritualis eorum intellectus ex illis elici potest: ideirco prolixitatem devitans pertranseo.

PROSA VII

JAMNE igitur vides quid hæc omnia quæ diximus consequatur? — Quidnam? inquam. — Omnem (inquit) bonam prorsus esse fortunam. — Et qui (inquam) fieri potest? — Attende, inquit: quum omnis fortuna, vel jucunda vel aspera, tum remunerandi exercendive bonos, tum puniendi corrigendive improbos causa deferatur; omnis bona est, quam vel justam constat esse, vel utilem. — Nimis quidem (inquam) vera ratio; et si quam paulo ante docuisti providentiam fatumve considerem, firmis viribus nixa sententia. Sed eam (si placet) inter eas quas inopinabiles paulo ante posuisti, numeremus. — Quid? inquit. — Quia id hominum sermo communis usurpat, et quidem crebro, quorumdam malam esse fortunam.

— Visne igitur, inquit, paulisper vulgi sermonibus accedamus, ne nimium velut ab humanitatis usu recessisse videamur? — Ut placet, inquam. — Nonne igitur bonum censes esse quod prodest? — Ita est, inquam. — Quæ vero aut exercet aut corrigit, prodest. — Fateor, inquam. — Bona igitur. — Quidni? — Sed hæc eorum est qui vel in virtute positi, contra aspera bellum gerunt, vel a vitiis declinantes, virtutis iter arripiunt. — Negare (inquam) nequeo. — Quid vero jucunda, quæ in præmium tribuitur bonis? num vulgus malam esse decernit? — Nequaquam; verum uti est, ita quoque esse optimam censet. — Quid reliqua, quæ quum sit aspera, justo supplicio malos coeret? num bonam populus putat? — Imo omnium (inquam) quæ excogitari possunt, judicat esse miserrimam. —

Vide igitur ne opinionem populi sequentes, quiddam valde inopinabile confecerimus. — Quid? inquam. — Ex his enim (ait) quæ concessa sunt, evenit eorum quidem qui vel sunt in possessione, vel in propectu, vel in adeptione virtutis, omnem, quæcumque sit, bonam, in improbitate vero manentibus, omnem pessimam esse fortunam. — Hoc, inquam, verum est, tametsi nemo audeat confiteri. — Quare, inquit, ita vir sapiens moleste ferre non debet, quoties in fortunæ certamen adducitur, ut virum fortem non decet indignari, quoties increpuit bellicus tumultus: utrique enim, huic quidem gloriæ propagandæ, illi vero confirmandæ sapientiæ, difficultas ipsa, materia est. Ex quo etiam virtus vocatur, quod suis viribus nitens, non superetur adversis. Neque enim vos in propectu positi virtutis, diffluere deliciis et emarcescere voluptate venistis: prælium cum omni fortuna nimis acre conseritis. Ne vos aut tristis opprimat, aut jucunda corrumpat, firmis medium viribus occupate. Quidquid aut * infra subsistit, aut ultra progreditur, habet contemptum felicitatis, non habet præmium laboris. In vestra est enim situm manu, qualem vobis fortunam formare malitis: omnis enim quæ videtur aspera, nisi aut exercet aut corrigit, punit.

ARTICULUS XX

EXPOSITIO HUIUS SEPTIMÆ PROSÆ.

HIC ex præinductis omnibus Philosophia infert unam conclusionem quæ prima facie mirabiliter et quasi incredibiliter sonat, videlicet omnem fortunam esse bonam, quum tamen aliqui appellentur infortunati, et quædam sint diffortunia seu adversæ fortunæ. Itaque ait:

Jamne igitur vides, o Boeti, id est, utrum vel numquid consideras jam, quid hæc omnia quæ diximus consequatur, id est, « quid » consequens sit et rite inferatur ad « hæc omnia » et ex omnibus « quæ diximus » de providentia Dei et fato? — Quidnam? inquam, id est, ego Boetius dico et quæro, « Quidnam » hoc est consequens? — Omnem (inquit) bonam prorsus esse fortunam, id est, Philosophia respondit. « Omnem fortunam esse prorsus bonam », id est omnem effectum fortuitum aliquo modo esse expedientem: et hoc per respectum ad divinam providentiam, cujus dispensatione seu moderatione

accidit homini, et ordinatur ei ad aliquod bonum, quamvis frequenter homo male utatur tali eventu.

— *Et qui (inquam) fieri potest?* id est, ego Boetius dico, Quomodo hoc fieri potest? — *Attende, inquit,* id est, Philosophia dixit, « Attende » sequentia: *Quum omnis fortuna, vel jucunda vel aspera,* id est, tam illa quæ læta est et prospera, quam illa quæ est adversa et dura seu afflictiva, *deferatur,* id est, hominibus concedatur, *tum,* id est interdum, *causa remunerandi exercendive bonos,* id est virtuosos, ut per prospera provocentur ad proficiendum et regratiandum summo benefactori, et per adversa fiant magis probati, exercitati et patientes, juxta illud Apostoli ad Romanos: *Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spes.* Ideo Raphael dixit Tobia: *Quia acceptus eras Deo, necesse fuit ut tentatio probaret te.* *Tum,* id est aliquando, *pu-*

Rom. v, 3,

4.

Tob. xii, 13.

niendi corrigendive improbos : id est, vel causa « puniendi » peccata eorum in præ-
 senti, ne pereant in futuro : quemadmo-
 dum in Proverbiis Salomon loquitur, Pa-
 rata sunt derisoribus judicia, et mallei
 pereutientes corporibus stultorum. Unde
 per Jeremiam Dominus loquitur peccato-
 ri : Castigabo te, ne tibi innoxius vi-
 dearis. Vel causa eos « corrigendi », id est
 revocandi a vitiis et inducendi ad virtutes,
 ut scilicet vexatio det illis intellectum.
 Etenim punitiones Dei in præsentibus sunt
 medicinales, quantum est ex parte ipsius,
 quia sunt admonitiones ut per eas con-
 sideremus nostros excessus, et pœnitendo
 deinceps virtutibus insistamus. *Omnia bona
 est*, id est, ex hoc rite concluditur,
 quod omnis fortuna sit bona aliquo modo,
 videlicet : secundum se, prout sanitas ap-
 petitur propter se ; vel in ordine ad aliud,
 ut secari, uri, aut amaram sumere poti-
 onem, sunt bona per ordinationem ad
 aliud, utpote in quantum conferunt ad
 sanitatem adipiscendam ; *quam vel justam
 constat esse, vel utilem*, id est, juste pro-
 venientem secundum providentiam Dei,
 vel proficuum et expedientem ad finem
 salubrem : nam pœnæ vitæ præsentis, ut
 persecutio, infirmitas, paupertas, et con-
 similia, prosunt ad vitandum multa pec-
 cata, ad veniam impetrandam, ad gratiam
 et misericordiam consequendam, ad cogno-
 scendum et humiliandum se ipsum. Ideo
 in libro Machabæorum asseritur : Multo
 tempore non sinere peccatoribus ex sen-
 tentia agere, sed statim ultiones adhibere,
 magni beneficii est indicium.

— *Nimis quidem (inquam) vera ratio*,
 id est, ego Boetius fateor, quod « ratio »
 seu argumentatio ista, qua probas omnem
 fortunam esse bonam, est « vera » valde
 et efficax ; *et si quam paulo ante docuisti
 providentiam fatumve considerem*, id est,
 si perpendam « providentiam » Dei, quæ
 omnia intuetur, includit et ordinat, seu
 « fatum », quod est quasi expressio et effe-
 ctus seu executio providentiæ divinæ, *fir-
 mis viribus est nixa sententia*, id est hæc

tua doctrina. *Sed eam (si placet) inter eas
 quas inopinabiles paulo ante posuisti, nu-
 meremus*, id est, si placet tibi, o Philoso-
 phia, istam sententiam computemus esse
 de numero doctrinarum seu propositio-
 num quas vulgus reputat « inopinabiles »,
 id est tam erroneas quod nemo debeat
 opinari aliquid veritatis aut probabilitatis
 esse in eis.

— *Quid? inquit*, id est, Philosophia
 respondet, « Quid » est cur hoc facere
 debeamus? — *Quia id hominum sermo
 communis usurpat*, id est, ego Boetius
 assigno pro causa, « quia sermo commu-
 nis hominum id usurpat », id est, præ-
 sumptuose asserit seu incaute præsuppo-
 nit, *et quidem*, id est certe, *crebro*, id
 est, frequenter hoc dicunt, videlicet *for-
 tunam quorundam esse malam*. Deni-
 que, quoniam (teste Philosopho) fama
 quam communis hominum opinio tenet,
 non omnino deperditur, id est, non to-
 taliter falsificatur ; idcirco et istud dictum
 vulgarium est aliquo modo verum, ita
 quod fortuna quorundam hominum est
 mala malitia pœnæ, hoc est pœnalis seu
 aspera. Nam et tale malum a Deo est,
 qui ait apud Isaiam : Ego Dominus for-
 mans lucem et creans tenebras, faciens
 pacem et creans malum. Nempe, ut di-
 ctum est sæpe, duplex est malum, vide-
 licet malum culpæ et malum pœnæ. Est
 quoque malum naturæ, ut monstruositas,
 et malum fortunæ : quæ ad malum pœnæ
 reducuntur.

— *Visne igitur, inquit, paulisper vulgi
 sermonibus accedamus*, id est, Philosophia
 ait, O Boeti, « vis » quod « accedamus
 paulisper », id est, modicum appropin-
 quemus, opinionibus « vulgi », conde-
 scendendo eis quantum fieri valet salva
 veritate, *ne nimium velut ab humanitatis
 usu recessisse videamur*, id est, ne judi-
 cemur recessisse ab usu humano et a
 communi modo loquendi? Ad humanita-
 tem namque pertinet esse rationalem, non
 nimis extremum, imo potius eligere me-
 dium. Unde opiniones multum erroneas

Cf. p. 580
B et s.

Is. XLV. 6,

7.

Cf. p. 87 B,
461 D, etc.

Prov. XIX,
9.

Jer. XXX,
1.

Is. XXVIII,
9.

II Mach.
1, 13.

dicat Averroes a natura humana alienas A sive extraneas. — *Ut placet, inquam*, id est, ego Boetius dico, Tu, o Philosophia, fac prout complacet tibi.

— *Nonne igitur bonum censes esse quod prodest?* id est, Philosophia dixit, Nonne judicas bonum esse quod est utile, quum bonum sit triplex, puta, bonum delectabile, bonum utile, et bonum honestum? — *Ita est, inquam*. Et Philosophia : *Quæ vero aut exercet aut corrigit*, id est fortuna exercens, probans, examinans, aut corrigens inducendo ad meliora, *prodest*, B id est, utilis est. Ad quod Boetius : *Fateor, inquam*. Et Philosophia : *Bona est igitur*. Et Boetius : *Quidni?* id est, quid aliud sequitur nisi hoc?

Ad quod Philosophia : *Sed hæc*, id est fortuna ista exercens vel corrigens, *eorum est*, id est, convenit illis, *qui vel in virtute positi*, id est, qui consistunt in gratia atque virtutibus, ut sunt proficientes, *contra aspera gerunt bellum*, id est, per patientiam aliasque virtutes dimicant contra adversa, et discunt ea æquanimiter tolerare, scilicet passiones tristitiæ, iræ, impatientiæ refrenando, dum considerant quam multipliciter utile saluberrimumque consistat in omnibus patientiam conservare, quum et Salomon protestetur : *Doctrina viri per patientiam noscitur*; et item : *Melior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore orbium; impatiens vero operabitur stultitiam. Vel a vitiis declinantes, virtutis iter arripiunt*, juxta illud Psalmi, Declina a malo, et fac bonum : ut sunt incipientes, qui de præteritis vitiis pœnitentes, incipiunt Deo servire. Quod fuit exordium prædicationis Christi ac S. Joannis Baptistæ dicentium : *Pœnitentiam agite; appropinquabit enim regnum cœlorum*. Unde rursus ait Salvator : *Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis*. Itaque, corrigens fortuna, magis concernit incipientes; fortuna vero exercens, specialiter spectat ad proficientes. — *Negare (inquam) nequeo*, id est, ego Boetius

non valeo contradicere istis sermonibus.

— *Quid vero jucunda*, id est, quid dicis de fortuna prospera, *quæ in præmium tribuitur bonis*, id est, quæ justis est quædam pars præmii, quibus debetur honor, lætitia, prælatio et potestas? Veruntamen ista fortuna frequenter magis abundat in improbis, ut dictum est copiose, et expressum est quare. *Num vulgus malum esse decernit?* id est, numquid vulgares judicant illam esse adversam? Ad quod Boetius : *Nequaquam; verum (pro sed) vulgus censet hanc fortunam quæ datur justis esse optimam*, id est valde bonam, *uti (id est sicut) est*, quum tamen in veritate parvi sit ponderis comparatione spiritualium salutariumque honorum. Vulgares autem et carnales præsentia et terrena magis quærunt, cupiunt et appetiuntur, quam spiritualia, cœlestia et æterna, juxta illud Apostoli : *Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei*. De quibus apostolus Judas : *Hi sunt qui segregant semetipsos, animales, spiritum non habentes*.

Ad quod Philosophia : *Quid reliqua*, id est, quid dicendum de reliqua fortuna, illa scilicet quæ iniquis debetur, qui omni prosperitate indigni sunt, *quæ quum sit aspera, justo supplicio malos coercet*, id est, quæ fortuna quum sit adversa, dura et afflictiva, reprimit impios ab aliquibus vitiis, præsertim ab exterioribus factis, quamvis voluntatem pravam non auferat semper? *Num bonum populus putat?* id est, numquid plebs sæcularis reputat fortunam illam esse bonam? Ad quod Boetius : *Imo omnium (inquam) quæ excogitari possunt, judicat esse miserissimam*. In quo judicio apparet maxima excæcatio, insipientia et fatuitas populi, quum incomparabiliter major sit miseria, malitia et odibilitas culpæ quam pœnæ, atque damnationis tartaræ quam temporalis adversitatis.

Ad hoc Philosophia : *Vide igitur*, id est, attende et præcave, *ne nos sequentes opinionem populi*, id est vulgarium, *quid-*

Prov. xix,

11.

Ibid. xvi,

32.

Ibid. xiv,

17.

Ps. xxxvi,

27.

Matth. iii,

2; iv, 17.

Luc xiii, 3.

Cf. p. 104
C', 124 A'
et s.

1 Cor. ii, 14.

Judæ 19.

dam valde inopinabile confecerimus, id est, videamur fecisse, sensisse, conclusisse prorsus aliquid irrationabile. — *Quid? inquam*, id est, ego Boetius quæro quid est hoc. — *Ex his enim (ait) quæ concessa sunt*, id est, Philosophia ait, Ex jam concessis secundum vulgi opinionem, *evenit*, id est, sequitur istud quod subditur: *eorum quidem*, id est certe eorum, *qui sunt vel in possessione virtutis*, id est in firma habitatione virtutum, ut potissime sunt perfecti, qui sunt in via unitiva, *vel in provectu*, id est in spirituali processu et quotidiano virtutum provectu, ut sunt proficientes, qui in via sunt illuminativa, *vel in adeptione virtutum*, ut sunt pœnitentes et incipientes, qui sunt in via purgativa, *omnem fortunam, quæcumque sit*, id est, qualiscumque sit illa fortuna, *esse bonam; omnem vero fortunam esse pessimam*, id est valde malam, *manentibus in improbitate*, id est, his qui manent in sua vitiositate.

Ad quod Boetius: *Hoc, inquam, verum est, tametsi nemo audeat confiteri*, id est, quamvis vix aliquis audeat publice dicere quod sit ita, præsertim ultimum istud, quod videlicet omnis iniquorum fortuna sit mala, quum multa prospera ipsis contingant, et multa adversa istis. Sed sicut adversa illa, quamvis secundum se non sint appetenda, sunt justis bona et salutaria, quoniam eis bene utuntur; sic prospera sunt iniquis adversa et vehementer nociva, quoniam his abutuntur et ad æternam damnationem ducuntur: sicque sunt bona in se, et mala per accidens.

Ex quibus infert Philosophia: *Quare, inquit, ita vir sapiens moleste ferre non debet*, id est, quum omnis fortuna justorum sit bona, ideo « sapiens vir », qui passionibus et vitiis dominatur, non debet graviter sustinere, *quoties in fortunæ certamen adducitur*, id est, dum cadit in fortunam adversam: contra cujus adversitatem debet per patientiam ceterasque virtutes pugnare. Imo debet in adversitatibus gloriari, prout Jacobus dixit apo-

A stolus: Omne gaudium existimate, fratres, quum in diversas tentationes incideritis. Nam, ut Vas electionis fatetur: Non coronabitur nisi qui legitime certaverit. *Ut virum fortem non decet indignari, quoties increpuit bellicus tumultus*, id est, sicut virum habentem fortitudinem non solum corporalem, sed etiam eam quæ est virtus moralis cardinalis, non decet ægre suscipere, irrationabiliter moveri, quum inquietudo et strepitus præliorum ingruerit, præsertim quando est prælium **B** justum: imo debet esse pro bono communi, pro fidei defensione, pro similibus rationabilibus causis, ad mortem paratus.

Utrique enim, huic quidem gloriæ propagandæ, illi vero confirmandæ sapientiæ, difficultas ipsa, materia est. Id est, « difficultas ipsa » sustinendi dura et aspera seu fortunæ adversitatem, « est utrique », id est tam sapienti quam forti, « materia », id est objectum, causa et incitamentum boni majoris: « huic quidem », utpote forti, est materia « gloriæ propagandæ », id est acquirendi famam præclaram longe ac late, quemadmodum de Juda Machabæo fortissimo scriptum est, Nominatus est usque ad novissimum terræ (fortes namque in bellis, fiunt famosi, quia in bellicis rebus est periculum vitæ et difficultas præcipua); « illi vero », utpote sapienti, est materia « sapientiæ confirmandæ ». Sapiens namque difficilia et gravia patiendi, fit magis expertus in spiritualibus bellis: per quod fit aptior consulere aliis, in se ipso quoque magis attentus ad custodiam sui; sicque sapientia radicitur in ipso. Hinc in Ecclesiastico asseritur: Qui non est expertus, pauca recognoscit; vir in multis expertus, cogitabit multa. Verumtamen fortis non debet præliari principaliter intentione ac desiderio propriæ famæ, sed amore Dei et boni communis, et desiderio veræ salutis, ad gloriam Creatoris, quamvis dilatio famæ concomitetur fortitudinis actum.

Ex quo etiam virtus vocatur, id est, etiam ideo non debet vir sapiens ex

Jacob. 1, 2.

11 Tim. 11,

3.

1 Mach. 11,

9.

Eccli.

XXXIV, 10,

9.

fortuna adversitate turbari aut dejici, quoniam virtus hinc nomen sortitur quod in adversis non frangitur nec succumbit quantum est ex parte ipsius, quamvis interdum ex subjecti fragilitate vincatur : ideo subditur, *quod suis viribus nitens*, id est, sua stabilitate, vigorositate utens et agens seu conans, *non superetur adversis*.

Ad idem subditur alia ratio, ac quædam salubris monitio.

Neque enim vos in propectu positi virtutis, id est vos viatores ac milites Dei, quorum vita est militia super terram, qui estis constituti in virtutum « propectu », quia in Dei via et cultu non proficere, est deficere, *diffluere deliciis et emarcescere voluptatibus venistis* : id est, ad Dei servitium, ad legem Omnipotentis non ad hoc « venistis » neque vocati estis, neque ad hoc nati estis et in hoc mundo locati, ut resolvamini et vacetis « deliciis » carnis ac sæculi hujus, et emarcescat, id est, spiritualiter arescatis amittendo rorem gratiæ, virorem virtutum, irrigationem supernorum charismatum, « voluptatibus », id est inordinata delectatione. Hinc apud

Jer. xxxi,
22.

Jeremiam Dominus loquitur : Usquequo deliciis dissolveris, filia vaga? In hoc enim mundo quasi in exilio positi sumus, et tanquam in valle lacrimarum ac velut in carcere, ubi gemendo, flendo, carnemque nostram cum vitiis et concupiscentiis crucifigendo (quia, ut ait Gregorius, Quod carnem delectat, spiritum necat), redire nos oportet ad paradysum deliciarum cœlestium. Hinc scriptum est

Judith viii,
23.

in Judith : Omnes qui Deo placuerunt, per multas tribulationes transierunt fideles.

Act xiv, 21.

Apostolus quoque : Per multas (inquit) tribulationes oportet nos intrare in regnum cœlorum. *Prælium enim nimis acre conseritis*, id est, merito inire ac gerere debetis, *cum omni fortuna*, id est omni eventu fortuito, tam prospero quam adverso, ut (juxta Apostolum) simus et incedamus armati per arma justitiæ a dextris et a sinistris.

II Cor. vi,
7.

Ne vos aut tristis opprimat, id est, ne fortuna dura et aspera vos prosternat per tribulationem, impatientiam, tristitiam : imo in ea lætemur, sicut docuit Christus, Gaudete (inquiens) in illa hora, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis; *aut jucunda corrumpat*, inducendo vos ad elationem vanamque gloriam, seu periculosam securitatem, quum in medio laqueorum versemur, et in mari hujus sæculi gradiamur per pontem, in quo de multis evadat vix unus. Ideo ait Scriptura : Beatus homo qui semper est pavidus. Et sanctus Job fassus est : Considerans Deum, timore sollicitior. Hinc sancti patres Leo et Augustinus affirmant : Hoc omni modo conatur diabolus, ut servum Dei prospera elevent, vel adversa dejiciant. Verum, ut deprompsit Hieronymus : Inter adversa et prospera miles Christi progreditur, nec adversis dejicitur, nec prosperis rebus extollitur ; non adulatione aut laudibus emollitur, nec vituperatione aut correptionibus dissipatur.

Matth. v,
12; Luc. vi,
23.

Prov.
xxviii. 14.
Job xxiii,
15.

Firmis medium viribus occupate : id est, in omnibus apprehendite et tenete « medium » inter duo vitia extrema et inter errores contrarios, quum et ipsa virtus sit quædam medietas inter extrema peccata. Et hoc est medium per abnegationem (non per participationem) : de quo communiter dicitur, Medium tenere Beati; et, In medio consistit virtus. Et hoc facite « firmis viribus », id est toto conatu et omni industria. Non enim segni remissoque animo sed eum omni fervore et annisu studendum et insistendum est incremento sapientiæ ac virtutum, quum et Dominus in Apocalypsi protestetur : Quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo. Unde et Paulus ad Hebræos hortatur : Non segnes efficiamini, neque fatigemini animis vestris.

Apoc. iii,
16.

Hebr. vi,
12; xii, 3.

Quidquid aut infra subsistit, id est, infra medium virtutis consistit per defectum, non pertingendo ad rationem virtutis ex sua remissione, ut qui de suis peccatis habent attritionem, non contri-

tionem, *aut ultra progreditur*, id est, medium excedit versus majus, sicut qui immoderate et ultra vires jejumat et abstinet, *habet contemptum felicitatis*, id est, meretur et recipit pœnam quæ felicitatis aspernationi debetur. Caret enim discretione, quæ est sal prudentiæ, de quo

Lev. ii, 13. Deus in Levitico jussit : In omni oblatione offeres sal. Cum discretione quippe oportet nos omnia facere, sicut ad Romanos ait Apostolus : Rationabile obsequium vestrum. *Non habet præmium laboris*, id est boni et virtuosi conatus, de quo ad

Rom. xii, 1. Corinthios dicitur : Labor vester non est inanis in Domino. Itaque oportet nos regia

I Cor. xv, 38. via incedere, quæ est arcta via salutis, manendo in medio. Quod tamen non est indivisibile penitus, sed latitudinem aliquam habet : nam, ut in Ethicis ait Philosophus, Non solum est bonus sagittator qui tangit signum, verum etiam qui ab ejus tactu non deficit multum. De qua

Math. vii, 4. scriptum est : Hæc est via, ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram neque ad sinistram.

Ps. xxx, 21.

Postremo subjungitur alia ratio cur sapientis sit non formidare fortunæ asperitatem. *In vestra est enim situm manu*, id est, in potestate mentis ac liberi arbitrii vestri constitutum est, *qualem vobis fortunam formare*, id est facere, *malitis* : quia si ipsimet vultis, potestis omnem fortunam facere vobis bonam et saluta-

rem, in prosperis gratias Deo humiliter referendo, atque in adversis patientiam firmiter observando, illa pro vestris peccatis libenter ferendo. Hinc subditur : *Omnis enim quæ videtur aspera*, id est, « omnis » fortuna « quæ aspera » et dura esse « videtur », *nisi exercet, aut punit aut corrigit* * : id est, « aut punit » malos et impœnitentes, quibus pro peccatis debentur supplicia, « aut corrigit », id est, purgat et ad meliora inducit incipientes, sicut expositum est, « nisi exercet », id est, si non exercet, id est, probat et ad meliora assuefacit proficientes. Quod per appropriationem intelligendum est, quoniam et perfecti pro suis venialibus quotidianis aliquando puniuntur, et per adversa exercentur : quemadmodum sanctus Job dixit, Probavit me Dominus quasi aurum quod per ignem transit ; et Tobias loquitur, Benedico te, Domine Deus Israel, quoniam tu castigasti et salvasti me. Conformiter de Moyse et Aaron psallimus : Domine Deus noster, tu exaudiebas eos ;

Job xxxii, 10.
Tob. xi, 17.
Ps. xcvi, 8.

Deus, tu propitius fuisti eis, et ulciscens in omnes adinventiones eorum. Denique istud in nostra situm est potestate, non quod possimus id meritorie adimplere sine supernaturali adjutorio gratiæ gratum facientis : qua supposita, possumus istud. Quidam quoque philosophi per virtutes naturales acquisitas istud aliquantulum impleverunt, sed imperfecte comparatione Sanctorum.

METRUM VII

Bella bis quinque operatus annis
Ultor Atrides, Phrygiæ ruinis
Fratris amissos thalamos piavit.
Ille dum Graiæ dare vela classi
Optat, et ventos redimit cruore,
Exiit patrem, miserumque tristis
Fœderat natæ jugulum sacerdos.
Flevit amissos Ithacus sodales,

Quos ferus vasto recubans in antro,
Mersit immani Polyphemus alvo ;
Sed tamen cæco furibundus ore,
Gaudium mœstis lacrimis rependit.
Herculem duri celebrant labores :
Ille Centauros domuit superbos ;
Abstulit sævo spoliū leoni ;
Fixit et certis volucres sagittis ;

Poma cernenti rapuit draconi,
 Aureo lava (*al. lavam*) gravior metallo;
 Cerberum traxit triplici catena;
 Victor immitem posuisse fertur
 Pabulum sævis dominum quadrigis;
 Hydra combusto periit veneno;
 Fronte turpatus Achelous, annis
 Ora demersit pudibunda ripis;
 Stravit Ankaem Libycis arenis;

Caens Evandri satiavit iras;
 Quosque pressurus foret altus orbis,
 Setiger spumis humeros notavit;
 Ultimus cœlum labor irreflexo
 Sustulit collo, preliumque rursus
 Ultimi cœlum meruit laboris.
 Ite nunc fortes, ubi celsa magni
 Dueit exempli via. Cur inertes
 Terga nudatis? Superata tellus
 Sidera donat.

ARTICULUS XXI

ELUCIDATIO HUIUS METRI SEPTIMI.

IN prosa præcedenti hortata est Philosophia homines ad repugnandum strenue vitiis, ut nec prosperis nec adversis a virtutum mediis abducantur. Jam in hoc septimo et ultimo hujus quarti libri metro admonet ad hoc, exemplo fortium trium virorum, qui pro vindicandis sceleribus perseveranter et fortiter laboraverunt.

Primum exemplum est de Agamemnone, fratre Menelai regis Græcorum, mariti Helenæ, quam ex consilio Veneris rapuit Paris filius regis Trojæ, frater Hectoris : qui Paris ingressus Græciam in specie mercatoris, cum nave onusta pretiosissimis mercibus, et ibidem insistens mercantiis, pervenit ad Helenæ alloquium, eamque in nave detulit secum in Trojam. Propter quod Menelaus cum fratre suo et aliis plurimis arripuit iter ad Trojam. Ingressique navem, non potuerunt procedere propter contrarietatem ventorum; quinque sacrificarent et deos suos consulerent, respondit sacerdos Dianæ, quod non possent procedere, nisi placarent Dianam immolatione filiae Agamemnonis : qua in sacrificium interfecta, venti cessarunt. Aliqui tamen dicunt, quod Diana miserta puellæ adhuc virginis, propitiata fuit promptitudine voluntatis patris puellæ ac aliorum. Hoc tangit Philosophia, dicendo :

A *Atrides*, id est frater Menelai, nomine alio dictus Agamemnon, *operatus bella*, id est, impugnationem continuans, *annis bis quinis*, id est per decem annos, quia tot annos ipse cum suis obsedit impugnavitque Trojam, *ultor* injuriæ fratris sui, quam ei intulerat Paris, auferens ei uxorem; *ruinis*, id est destructione, *Phrygiæ*, id est Trojæ situatæ in provincia Phrygiæ, *piavit*, id est, per districtam ultionem expurgavit, et quasi remissibilem fecit, *amissos thalamos fratris*, id est maritales amplexus fratris sui, quos amisit ablata ei conjuge sua. *Dum ille*, videlicet Atrides, *optat dare vela classi*, id est extendere ipsa « vela » seu carbasa navi, *Graia*, id est Græciæ, in qua fuit, *et redimit*, id est, cessare procurat, *ventos contrarios navigationi*, *cruore*, id est sanguine filiae suæ, oblatæ realiter, vel quantum ad promptitudinem voluntatis; *exiit patrem*, id est viscera paterni affectus circa filiam, ejus occisioni acquievit pro bono communi, *sacerdosque Dianæ fœderat*, id est, pro fœdere seu reconciliatione Dianæ exponit, *miserum jugulum*, id est miserabilem jugulationem, seu guttur jugulatum, *nata*, id est filiae, *tristis*, videlicet filiae Agamemnonis, quæ videns se jugulandam, fuit tristissima coram ara, sicut et omnes adstantes.

Sequitur secundum exemplum, de fortitudine Ulyssis, de quo dictum est supra. Ordo et sensus verborum est : *Ithacus*, id est Ulysses, qui binomius fuit, *flevit sodales amissos*, id est socios suos sibi violenter ablato, *quos Polyphemus*, id est gigas sic dictus, *ferus*, id est crudelis, *recubans in antro vasto*, id est, quiescens et latens in spelunca ampla, ex qua insidiabatur navigantibus et iter agentibus, *immersit*, id est deglutivit, *alvo inani**, id est in ventre suo esuriente et vacuato. *Sed tamen Polyphemus furibundus* de sua excæcatione, *rependit materialiter et objective, gaudium*, id est consolationem, *lacrimis mæstis*, id est dolorosæ lacrimationi Ulyssis, qui de sociorum suorum amissione lacrimans fuit, *cæco ore*, id est, Polyphemus ipse cum « cæco » suo « ore », id est directione ac beneficio visus privato, *rependit gaudium istud Ulyssi*. Vel sensus est, quod Polyphemus « rependit gaudium » Ulyssi « lacrimis mæstis », id est luctu proprio, quo luxit suam excæcationem sibi ab Ulysse inflictam.

Hic quippe Ulysses fuit unus principum obsidentium et evertentium Trojam : qui cum suo exercitu revertens navigio, navem egressus ad horam et rediens, invenit remiges et quosdam ex suis ablato, et cognito quod gigas præfatus hoc fecit, atque ablato occidit, assavit et manducavit, ingressus speluncam, invenit Polyphemum (ut dicitur) dormientem post lautam et copiosam refectionem; sicque ferro acuto eruit oculum ejus, qui et monoculus fuit, oculum unicum habens in fronte. Qui excæcatus, discurrit hinc inde furibundus ex magnitudine pœnæ, quærens eum a quo exstitit excæcatus : de cujus miseriis gloriabantur Ulysses ac sodales ejus.

Sequitur exemplum de fortitudine Herculis, et describuntur hic consequenter duodecim probitates*, id est fortia facta ipsius. Ordo et sensus verborum est :

Labores duri, id est gesta laboriosa, *celebrant*, id est, celebrem ac famosum

A fecerunt, *Herculem*, virum fortissimum, quem gentiles inter deos constituerunt. *Ille*, utpote Hercules, *domuit*, id est vicit, *Centauros superbos* : quia (ut fertur) dum se quadam die exerceret in campo, vidit geminos Centauros in aqua ludentes, quos jaculo vulneravit; atque ut in *Metamorphoseon* nono ait Ovidius, Nessum Centaurum occidit. Porro Centaurus est monstrum a pectore sursum simile homini, inferius autem simile equo. Atque (ut recitatur) Ixion cum quibusdam robustis equitibus Græciam infestavit : quos indocti quidam qui antea equites non vident, putabant esse quid unum, id est Centauros. Ixion quippe gigas dicitur usum equitandi primitus invenisse, et cum nonaginta novem familiaribus suis centum equis insedis : inde Centauri vocati sunt, quia centum fuerunt, et instar auræ veloces, sic quod præ celeritate videbantur volare in aere. Quos et Hercules dicitur invasisse ac domasse. Hoc est primum forte et strenuum opus ejus.

C Secundum est, quod *abstulit leoni savvo*, id est feroci, *spolium*, id est prædam quam leo rapuerat, et ipsum peremit leonem : quemadmodum Samson et David fecisse scribuntur.

Judic. xiv, 5, 6; I Reg. xvii, 34-36.

Tertium fuit, quod Hercules *et fixit* (id est transfixit) *volucres sagittis certis*, id est efficacibus, quæ suo effectu monstrabant se esse veras sagittas; vel, « sagittis certis », id est specialibus, ad hoc formatis. Narratur equidem, quod Phineus rex ad suggestionem suæ uxoris excæcavit filios suos ex conjuge sua prima, quia novercam suam accusarunt de stupro : propter quod et rex ipse fuit postea excæcatus. Deinde ad mensam ejus venire solebant Harpyiæ, id est aves vultum virgineum præferentes, alas vero et pedes instar gallorum, quæ mensam regis fœdabant : quas Hercules sagittis dicitur occidisse.

Quartum est, quod Hercules *poma rapuit*, id est abstulit, *draconi cernenti*, id est vigilantanti, *gravior leva*, id est secun-

Cf. Gangii ossarium.

dum suam sinistram manum ipse Hercules A « gravior », id est potentior, *metallico auro*, id est auro : nam manu dextera dicitur interfecisse draconem, sinistra autem poma sumpsisse. Dicitur enim Atlas poma aurea habuisse in quodam horto : ad quorum custodiam deputavit draconem, ne ingredi quis auderet : sed Hercules fecit quod dictum est.

Quintum est, quod Hercules *traxit Cerberum catena triplici*. Unde fabulae narrant, quod Hercules descendens ad inferos ut Theseum inde eriperet, primo ligavit B janitorem inferni nomine Cerberum tribus catenis, secundum quod tria capita habuit.

Sextum est, quod ipse Hercules *victor*, id est victoriosus, *fertur posuisse pabulum suis quadrigis immitem dominum*, id est Diomedem ferocem, qui receptos hospitio consuevit occidere, et occisos tradere suis equis ad comedendum : quo cognito, Hercules occidit eum, et tradidit occisum equis ad comedendum.

Septimum est, quod *Hydra perit*, id C est, serpens sic dictus, ab Hereule est occisus, *veneno*, id est venenato capite ejus, *combusto*. Hydra namque exstitit serpens grandis, quem Hercules aggressus, præscidit ei caput : sed uno capite amputato, plura capita oriebantur serpenti : quod Hercules cernens, combussit illum. Et de isto, sicut et de aliis quibusdam prætaetis, dictum est supra.

Cf. p. 505
A et s.

Octavum est, quod *Achelous*, id est quidam vir fortis sic nominatus, *turpatus fronte*, id est deformatus facie, *ripis demersit pudibunda ora*, id est vultum suum pudore suffusum. Hic etenim Achelous in diversas rerum figuras ac species videbatur mutari; quumque adversus Herculem præliaretur, transformabatur in taurum. Cui Hercules unum cornu extraxit : propter quod ille verecundatus, se abscondit sub aquis.

Nonum est, quod Hercules *stravit*, id est, in terram dejecit, *Antæum* gigantem

arenis Libycis, id est in arenis Libyæ, quæ est regio sic vocata. Nam quoties Hercules stravit Antæum in terram, toties surrexit robustior : quod advertens Hercules, levavit eum in aera, et sic occidit levatum.

Decimum est, quod *Cacus*, id est filius Vulcani sic appellatus, *satiavit iras Evandri*. Cacus enim fuit valde robustus et callidus, et intulit multas molestias, furta et damna Evandro regi ac suis. Quem Cacus Hercules de sua extraxit spelunca, in qua latebat insidians, interfecitque Cænum. Quo occiso, quievit ira Evandri : quod materialiter fecit Cacus, Hercules vero effecit.

Undecimum est, quod *Setiger*, id est aper ferens setas, *notavit*, id est, signavit et maculavit, *spumis suis humeros Herculis*, qui aprum illum occidit, *quos humeros altus orbis*, id est cælum, *foret pressurus*, id est quieturus super eos, eo modo quo Atlas dicitur cælum portasse, quia præcipuus fuit astronomus : qui fertur Herculem docuisse astronomiam ; sicque Hercules dicitur succurrisse Atlanti in deportatione sustentationeque cœli. Et hoc est duodecimum opus, de quo subditur :

Hercules *collo suo irreflexo*, id est non curvato, *sustulit*, id est sustentavit, *cœlum* : quod fuit *ultimus labor* ejus. Vel, « ultimus labor », id est Hercules ultimo labore seu exercitio suo, « cælum » portavit. Quod et per hyperbolen accipi potest, id est per excessum prolatum ad designandum magnitudinem fortitudinis Herculis. *Meruitque rursus cœlum*, id est poni in cœlo et inter deos gentilium computari, secundum æstimationem paganorum ipsorum, *pretium*, id est mercedem, *laboris sui ultimi*, utpote hujus duodecimi exercitii sui.

Hic Philosophia ex prætaetis exemplis exhortationem inducit. *Ite nunc*, o vos homines, tanta exempla probitatis fortitudinisque habentes, *fortes*, id est, eundo estote fortes ac perseverantes, *ubi*, id est ad mansionem illam cœlestem ad quam,

via celsa, id est operatio seu conversatio sublimis, *exempli magni*, id est actuum exemplarium, præclarorum, *ducit. Cur inertes*, id est desidiosi, *nudatis terga* ad vacandum carnalibus? Vel, « Cur nudatis terga », id est, fugiendo terga vestra ostenditis, quum tanta sit vobis merces disposita? Nam *tellus superata*, id est affectus terreni suppeditati, victi, hoc est terrenorum contemptus virtuosaque gesta, *sidera donat*, id est, mansionem cœlestem et beatitudinem promeretur et obtinet.

De his ita pertranseo, quoniam nec delectant me ista poetica, pro magna parte conficta et fabulosa; potuissetque Philosophia de his verissima recitasse exempla et gesta ex Scripturis divinis, multo ad inflammandum et ædificandum efficaciora.

JOANNES. — Circa hæc merito quærendum videtur, quomodo intelligenda sint jam inducta de diis ac deabus gentilium: ut quod Diana adduxit ventum contrarium, et voluit expiari sacrificio et effusione sanguinis virginalis; quod item Venus præcepit Paridi ingredi Græciam et tollere Helenam reginam; et quod gigas contra Herculem pugnans, in varias transformabatur figuras; et rursus quod Philosophia videtur innuere, viros istos, quorum nobis proponit exempla, beatitudinem esse adeptos.

DIONYSIUS. — Ad hæc beatissimus Augustinus et alii sancti Patres atque doctores catholici plenissime responderunt, quod superbissimi ac vitiosissimi dæmones, qui superglorioso Creatori voluerunt a principio inordinate assimilari, adhuc cupiunt et jugiter appetierunt divinos sibi impendi honores et sacrificia fieri; ac Deo supersanctissimo justissime permittente, variis modis illuserunt gentilibus, apparando in specie defunctorum, respondeendo per idola impia, instruendo, et sanando quosdam infirmos, ab inflictis incommo-

dis magis cessando quam vere sanando, aut etiam naturalia activa et passiva multipliciter applicando, ad confirmandum idololatriæ aliorumque vitiorum errores. Hinc constantissime atque certissime protestamur, sentimus ac dicimus, quod omnes illi dii ac deæ gentilium de quibus seiscitatus es, homines vitiosi sunt atque æternaliter condemnati, quamvis quidam eorum virtutes quasdam habuerint acquisitas, ut Hercules et Minerva. Nonne Jupiter rex Cretæ patrem suum Saturnum expulit regno, et propriam suam sororem Junonem sumpsit uxorem, et adulteriis irrefrenate vacavit? Cujus filiæ erant impudica Diana et immundissima adultera Venus, meretricii dea. Hercules demum ceteris quodammodo melior, furia actus, propriam interfecit uxorem ac sobolem, ac tandem peste infectus atque impatientia victus, se ipsum præcipitavit in ignem. Nonne divini et gloriosi Apostoli gentilibus visibiliter ostenderunt dæmones qui per idola responderunt? Nec potuerunt dii illi ac deæ resistere Christi discipulis, ipsorum culturam toto orbe terrarum annihilantibus.

Denique verba Philosophiæ non intendunt quod dii illi ac deæ per gesta præfata et consimilia salutem veram adepti sint, sed quod fideles eam sint adepturi, si opera bona ex genere strenue exsequantur ex caritate. Nec unquam potuit quis sine fide, spe et caritate salvari, etiam nec infans cujus fuit unius diei vita super terram, quum et Apostolus protestetur, Sine fide impossibile est placere Deo; et caritas vestis sit nuptialis, sine qua nemo cœlestis Sponsi nuptias supercœlestes ingredi poterit, sine qua homo spiritualiter nihil est, etiam si linguis angelorum loquatur et hominum. Postremo, quod homo in diversas figuras corporaliter veraciterque nequeat transformari, sed magicis artibus tantum, id quoque declaratum est supra.

Job xiv, 4, 5,
juxta LXX.

Hebr. xi, 6.

Matth.
xxii, 11-13.

1 Cor. xiii,
1, 2.

Cf. p. 476
D et s.

ENARRATIONES IN LIBRUM V
DE
CONSOLATIONE PHILOSOPHIÆ

ENARRATIONES IN LIBRUM V

DE

CONSOLATIONE PHILOSOPHIÆ

PROSA PRIMA

DIXERAT, orationisque cursum ad alia quædam tractanda atque expedienda vertebat. Tum ego : Recta quidem (inquam) exhortatio, tuaque prorsus auctoritate dignissima. Sed quod tu dudum de providentia quæstionem pluribus aliis implicitam esse dixisti, re exerior. Quæro enim, an esse aliquid omnino et quidnam esse casum arbitrere. — Tum illa : Festino (inquit) debitum promissionis absolvere, viamque tibi qua patriam reveharis, aperire. Hæc autem, etsi perutilia cognitu, tamen a propositi nostri tramite paulisper aversa sunt ; verendumque est ne deviis fatigatus, ad emetiendum rectum iter sufficere non possis. — Ne id (inquam) prorsus vereare : nam quietis mihi loco fuerit, ea quibus maxime delector, agnoscere ; simul quum omne disputationis tuæ latus indubitata fide constiterit, nihil de sequentibus ambigatur.

— Tum illa : Morem (inquit) geram tibi. Simulque sic exorsa est : Si quidem (inquit) aliquis eventum temerario motu nullaque causarum connexionione productum, casum esse definiat, nihil omnino casum esse confirmo, et præter subjectæ rei significationem, inanem prorsus vocem esse decerno. Quis enim, coercente in ordinem cuncta Deo, locus esse ullus temeritati reliquus potest? Nam nihil ex nihilo existere, vera sententia est, cui nemo unquam veterum refragatus est : quanquam id illi non de operante principio, sed de materiali subjecto, hoc est de natura omnium rationum, quasi quoddam jecerint fundamentum. At si nullis ex causis aliquid oriatur, id de nihilo ortum esse videbitur. Quod si hoc fieri nequit, nec casum quidem hujusmodi esse possibile est, qualem paulo ante definivimus. — Quid igitur? inquam. Nihilne est, quod vel casus vel fortuitum jure appellari queat? An est aliquid (tametsi vulgus lateat) cui vocabula ista convenient? — Aristoteles meus id (inquit) in *Physicis* et brevi et veri propinqua ratione definivit. — Quonam (inquam) modo? — Quoties (ait) aliquid cujuspiam rei gratia geritur,

alindque, quibusdam de causis, quam quod intendebatur, obtingit, casus vocatur : ut si quis colendi agri causa fodiens humum, defossi auri pondus inveniat. Hoc igitur fortuito quidem creditur accidisse ; verum non de nihilo est : nam proprias causas habet, quarum improvisus inopinatusque concursus casum videtur operatus. Nam nisi cultor agri humum foderet, nisi eo loci pecuniam suam depositor obruisset, aurum non esset inventum. Hæ sunt igitur fortuiti causæ compendii, quod ex obviis sibi et confluentibus causis, non ex gerentis intentione, provenit. Neque enim vel qui aurum obruit, vel qui agrum exercuit, ut ea pecunia reperiretur intendit ; sed (uti dixi) quo ille obruit, hunc fodisse convenit atque concurrat. Licet igitur definire casum, esse inopinatum, ex confluentibus causis, in his quæ ob aliquid geruntur, eventum. Concurrere vero atque confluere causas facit ordo ille inevitabili connexionem procedens, qui de providentiæ fonte descendens, cuncta suis locis temporibusque disponit.

ARTICULUS PRIMUS

ELUCIDATIO PROSÆ HUIUS PRIMÆ.

POSTQUAM in præcedentibus quatuor A libris Philosophia, tanquam industriosa fidelisque medica, dispositionem desolationemque Boetii et causas earum scrutata est et cognovit, medicinasque paulatim fortiores et altiores adhibuit, atque in quibus beatitudo vera non sit posita et deinde in quibus consistat, evidenter probavit, sicque tandem in quarto libro de fato et providentia disputavit : nunc in hoc quinto et ultimo libro adhibet ipsi Boetio, tanquam spiritualiter jam curato et de suis adversitatibus consolato, B medicinam validius confortativam et a recidivo præservativam, tractando de quibusdam materiis, utpote : qualiter simul stent certa et invariabilis providentia Dei et casus incertus ac libertas arbitrii ; de ipsa quoque æternitate, et ceteris, sicut patebit. Itaque Boetius ad præinducta continuans ea quæ restant, ait :

Dixerat. id est, Philosophia jam compleverat quæ in præcedentibus libris contenta sunt, *orationisque cursum ad alia quædam tractanda atque expedienda ver-*

tebat, hoc est, Philosophia dirigebat processum eelerem sui sermonis ad discutienda et terminanda « alia quædam », id est quasdam materias differentes a præinductis de fato et providentia. *Tum ego* Boetius dixi : *Exhortatio quidem,* id est pro certo præmissa admonitio tua de jugi et strenua executione virtutum, est *recta,* id est vera et salutaris, ad felicitatem rite directa, *tuæque prorsus auctoritate dignissima,* id est valde digna ob tuam auctoritatem et decens eandem, quoniam sapientem, præsertim ipsam sapientiam, non decet proferre nisi salubria et sapientialia verba. Propter quod in Proverbiis asseritur : Torrens redundans fons sapientiæ. Et denuo Salomon loquitur : Pretiosi spiritus vir eruditus ; os autem fatuorum ebullit stultitiam. Nee hoc mirum, quia, ut ait Salvator : Ex abundantia cordis os loquitur.

Prov. xviii,

Ibid. xvii,
27 : xv, 2.

Matth. xii,
34.

Sed experior, id est, experimentaliter noseo, *re ipsa,* id est per evidentiam facti, verum esse *quod tu,* Philosophia, *dixisti dudum,* videlicet libro quarto, *questionem*

C

de providentia Dei esse implicitam, id est involutam et annexam, *aliis pluribus*, id est multis aliis difficultatibus ac dubiis, sicut expositum est. *Quæro enim*, id est, hoc ego interrogo, *an arbitrere*, id est, utrum arbitreris, putes seu iudices, *casum esse omnino*, id est simpliciter et absolute, *aliquid in rerum natura, et quidnam esse*, id est, quid existimes esse casum, id est fortunam. Quamvis enim casus et fortuna, secundum Philosophum secundo Physicorum, habeant se ut genus et species, ut supra tactum est; hic tamen casus pro fortuna accipitur. Merito demum Boetius istud quærit, quia ex dictis in prosa sexta libri quarti, sequi videtur, quod tam providentia Dei quam fatum per respectum ad invariabilem providentiam Dei, prorsus excludant casum atque fortunam et omnem casualem fortuitumque effectum.

— *Tum illa inquit*, id est, tunc Philosophia respondit : Ego *festino absolvere*, id est persolvere, exsequi et implere, *debitum promissionis*, id est debitam promissionem, seu debitum ad quod obligor ex promissione, juxta illud : Omne promissum cadit in debitum. Hoc vero promissum, est declarare adhuc aliqua providentiam concernentia, atque quod subditur : *et aperire tibi*, id est docere te clare, *viam*, id est doctrinam, virtutem, modum ac medium, *qua reveharis*, id est revertaris, *patriam*, id est paradisum cœlestem, seu mentis tranquillitatem æternitatisque pacem. *Hæc autem, etsi perutilia cognitu*, id est, ista quæ quæris de casu, quamvis sint multum utilia ad sciendum, ne quis putet providentiam seu fatum excludere fortunam et casum, *tamen a propositi nostri tramite paulisper aversa sunt*, id est, aliena sunt a processu et via nostri principalis intenti, quod fuit ea describere quæ consolatoria sunt afflictis; *verendumque est*, id est formidandum, *ne deviis fatigatus*, id est, ne tu lassatus quæstionibus et responsionibus impertinentibus huic proposito et abducentibus a principali intento, *ad emetiendum rectum iter suffi-*

cere non possis, id est, non valeas satis fortis consistere ad pertranseundum « rectum iter », id est investigationem et apprehensionem pertinentium ad principale propositum.

— *Ne id (inquam) prorsus vereare*, id est, ego Boetius dico, Philosophia, ne verearis hoc prorsus, id est, omnino non timeas hoc. *Nam ea quibus maxime delector, agnoscere*, hoc est, scire ea in quibus præcipue delector interiori lætitia, fuerit, id est erit, *mihî loco quietis*, id est quies et repausatio, non labor. Consideratio enim veritatis, per se delectat. Ideo Seneca dixit : Qui sine tristitia vivere cupit, philosophiæ insistat. *Simul quum omne disputationis tuæ latus*, id est, quia etiam id quod ad tuam disputationem collateraliter, incidentaliter seu correlative se habet, *indubitata fide constiterit*, id est, certum mihi erit « fide indubitata », id est firmo consensu (sicque fides hic sumitur non prout est theologica virtus, aut evidentiam veritatis excludens, sed pro firmo assensu communiter, sive inimitatur auctoritati sive rationi : sicut quum dicitur, Argumentum est ratio, rei dubiæ faciens fidem), *nihil de sequentibus ambigatur*, id est, idecirco nil dubitetur « de sequentibus », id est de dicendis a te, quin ea diligenter advertam.

— *Tum illa inquit*, id est, Philosophia dixit : *Geram tibi morem*, id est, faciam tibi ut consuetum est mihi, et conformabo me tuo affectui condescendamque tibi quantum fas est, quum similitudo sit causa amoris. *Simulque sic exorsa est*, id est, incepit pariter sic loqui :

Si quidem (inquit) aliquis casum esse definiat, id est, « si aliquis » affirmet « casum esse », *eventum*, id est effectum, *productum motu temerario*, id est processu inordinato, improvido, et *connexione causarum nulla*, id est absque omni connexionione et ordine causarum; *nihil omnino casum esse confirmo*, id est, casum sic definitum et sumptum dico non esse aliquid in re, et præter rei subjectæ significatio-

Cf. p. 507
C et s.

Cf. p. 108
D.

Cf. p. 509
D et s.

Cf. p. 440
C et s.

nem. inanem prorsus vocem esse decerno, A id est. iudico casum sic definitum, « esse vocem prorsus inanem », id est nomen cui nil correspondet in re : ideo additur, « præter rei subjectæ significationem », id est nomen carens significatione rei substratæ et correspondentis significationi, ut hoc nomen, Chimæra. Sicque Epicurei definirunt et esse dixerunt casum. Contra quos subditur :

Quis enim potest esse ullus (id est aliquis) *locus reliquus*, id est residuus, *temeritati*, id est inordinato temerarioque B eventui, et hoc dico, *Deo per suam providentiam coercente* (id est, constringente et comprehendente) *cuncta* quæ fiunt *in ordinem*, id est sub ordinata et justa seu condecente causarum coordinatione et connexionione, quoad suam prævisionem? ut patuit prosa sexta libri quarti.

Cf. p. 518
C et s.

Nam nihil ex nihilo existere, vera sententia est, id est, vera doctrina est quod « nihil » constat « ex nihilo », id est, quod res nulla producta est a non ente seu non causa : imo producere seu causare C præsupponit esse. *Cui nemo unquam veterum*, id est antiquorum philosophorum, *refragatus est*, id est, restitit aut contradixit huic sententiæ. Unde primo Physicorum habetur, quod philosophantes maxime horruerunt concedere ex nihilo aliquid fieri : imo effectus et causæ dicuntur ad invicem relative, sicut Creator et creatura. Philosophi tamen hoc intellexerunt de causa materiali, non de causa efficiente. Ideo subditur : *quanquam*, id est quamvis, *illi antiqui id jecerint*, id est, hoc D dictum, utpote ex nihilo nihil fieri, posuerint, *quasi quoddam fundamentum omnium rationum de natura*, id est argumentationum et inquisitionum quæ fiunt et sunt « de natura », id est de naturalibus rebus ; seu, « omnium rationum », id est scientiarum, « de natura », id est naturalium ; *non de principio operante*, id est non de causa efficiente, *sed de materiali subjecto*, id est de materia prima seu proxima, quæ est subjectum materiale in

quod et circa quod et ex quo agit causa efficiens. Quod etiam verum est loquendo de operatione seu actione quæ fit per motum, non de ea quæ est per primam et simplicem emanationem, quæ non præsupponit nisi causam efficientem, ut Avicenna et Algazel in pluribus locis scripserunt. Unde et Plato in primo Timæi fatetur : Nihil fit ejus ortum legitima causa et ratio non præcedat. In Job quoque habetur : Nihil in terra sine causa fit. Job v, 6.

At si nullis ex causis aliquid oriatur, id est, « si aliquid » producat *ex nullis causis*, id est sine omni causa, præsertim efficiente, de qua jam est sermo, *id de nihilo ortum esse videbitur*, id est sine effectivo principio. *Quod si hoc fieri nequit*, id est, quia impossibile est hoc accidere, *nec possibile est quidem*, id est certe, *casum esse hujusmodi*, id est talem esse, *qualem paulo ante definivimus eum esse*, hoc est, qualem nunc in prosa hac ipsa diximus eum ab Epicureis definiri, utpote quod sit eventus temerario motu sine causarum connexionione productus : ita quod motus ille dicatur temerarius, quum non dirigatur aliqua causa sapienter ac ordinate agente, quia a tali causa negat Epicurus mundum gubernari, seu etiam esse productum, sed potius ex fortuitu atomorum concursu.

Ad hæc Boetius : *Quid igitur? inquam*, id est, quæro quid ergo dicis esse casum. *Nihilne est*, id est, an sit aliquid, *quod vel casus vel fortuitum jure appellari queat*, id est, quod rationabiliter possit vocari casus seu casuale? *An est aliquid cui vocabula ista convenient*, id est, utrum sit « aliquid » in rerum natura seu aliqua res « cui convenient ista vocabula » casus et casuale, *tametsi*, id est quamvis, *lateat vulgus*, id est vulgares et imperitos?

Ad quod Philosophia : *Aristoteles meus*, id est inter alumnos et professores meos præcipuus, *id (inquit) definivit*, id est, determinavit « id » quod quæris, *in Physicis*, secundo videlicet Physicorum, *ratione*,

id est descriptione, *et brevi et veri propinqua*, id est vicina veritati : non quod ratio Aristotelis in hac re aliquid contineat falsitatis, sed quoniam non est satis perfecta, exponendo qualiter fortuna seu casus in divina providentia certam habeat connexionem causarum. — *Quonam (inquam) modo?* id est, ego Boetius dico et quæro « quonam modo », id est, quo utique modo Aristoteles casum definivit.

— *Quoties (ait) aliquid cujuspiam rei gratia geritur*, id est, Philosophia ait, Quoties agitur aliquid causa seu intentione alicujus rei, *aliudque, quibusdam de causis, obtingit*, id est, et alter effectus consequitur et contingit, *quam quod intendebatur, casus vocatur*, id est, causa per accidens illius effectus dicitur casus; vel, « casus », id est casualis effectus, « vocatur » effectus ille non intentus. Quemadmodum autem fortuna quandoque accipitur pro effectu fortuito, quandoque pro causa per accidens illius effectus, ita et casus. Deinde subditur horum exemplum notorium et commune. *Ut si quis fodiens humum*, id est, sicut si aliquis fodiens terram, *causa agri colendi*, id est intentione seminandi fecundandique agrum, *inveniat pondus auri defossi*, id est occultati sub terra.

Hoc igitur fortuito quidem creditur accidisse, id est, inventio ista thesauri putatur evenisse fortuito, casualiter : imo et ita est respectu ejus qui per intentionem propriam thesaurum hujusmodi abscondit. *Verum non de nihilo est*, id est, inventio illa non est sine causa, imo nec sine causa certa ac præintenta, respectu providentiæ Dei omnia ordinantis et præintuentis et connectentis. *Nam proprias causas habet*, utpote auri absconsionem in agro, et fossionem agri in loco illo, *quarum concursus*, scilicet causarum connexio (quamvis una præterit quantum ad suum esse reale et actuale, puta defossio; virtualiter tamen manet, præsertim in intellectu divino omnia disponente), *improvisus*, id est non præcognitus neque intentus ab inventore

A pecuniæ, et *inopinatus*, id est insperatus nec præcogitatus, *casum videtur operatus*, id est, causa est ipsius casus seu casualis effectus. Casus quippe pro fortuna acceptus, est realiter practicus intellectus, qui est causa per se fossionis, et causa per accidens inventionis thesauri, ut dictum est supra. *Nam nisi cultor agri humum foderet*, id est, nisi agricola seu arator everteret terram, et *nisi depositor*, id est absconditor thesauri, *pecuniam suam eo loci obruisset, aurum non esset inventum*, id est thesaurus ille, tam improvise.

Hæ sunt igitur fortuiti causæ compendii, id est, istæ sunt causæ effectus celeriter provenientis et expedite, hoc est repente et improvise, *quod compendium casuale provenit*, id est, oritur et causatur, *ex causis obviis sibi*, id est mutuo obviantibus modo præfato, *et confluentibus*, id est concurrentibus actualiter aut virtualiter, aut quantum ad suos effectus, sicut effectus defossionis est situatio thesauri sub terra, *non ex intentione gerentis*, id est non ex proposito inventientis thesaurum, seu particularis agentis. *Neque enim vel qui aurum obruit*, id est, sub terra abscondit, *vel qui agrum exercuit*, id est, evertit, aravit seu fodit, *ut ea pecunia reperiretur intendit*, id est, nullus eorum intendebat ibi inveniri pecuniam occultatam : quamvis interdum ex intentione pecunia quærat et inveniatur sub terra : sed tunc non est casualis effectus. *Sed uti (id est sicut) jam dixi, convenit*, id est, in unum seu pariter venit, *atque concurrunt hunc fodisse in loco quo ille*, id est alius, *obruit*, id est, gazam celavit.

Ex his concludit et infert Philosophia definitionem casus prout nunc sumitur. *Licet igitur definire casum, esse inopinatum eventum*, id est, licitum est casum sic definire : casus est inopinatus, id est improvisus, eventus, id est effectus, *in his*, scilicet rebus seu factis, *quæ geruntur*, id est fiunt, *ob aliud* *, id est propter alium finem intentum, *ex causis confluentibus*, id est, concurrentibus et coope-

Cf. p. 168
C et s.

* aliquid

rantibus ad eundem effectum, non tamen connexionem habentibus quantum ad particularium causarum notitiam. Porro Aristoteles addit, extra frequenter et semper: quod subintelligi potest in nomine isto, « inopinatum », quia quod sæpe contingit, incipit intendi et præcogitari. Chalcidius quoque Ecclesiae Romanae * diaconus, in commento super Timæum Platonis concordat, definiendo casum et fortunam prout ab invicem distinguuntur: Casus est concursus simul ac pariter accidentium sine ratione causarum, in earentibus vita, B vel animalibus mutis. Fortuna vero est concursus simul eadentium causarum durarum, originem ex proposito trahentium: ex quo concursu provenit aliquid præter spem cum admiratione.

Consequenter docet Philosophia, quod concursus ille causarum non est penitus non intentus, ut Epicurei æstimabant. *Concurrere vero atque confluere causas facit ordo ille*, id est series fati, *procedens*, id est, processum habens in suis effectibus, *connexione* causarum *inevita-* C

bili, id est immutabili per respectum ad Providentiam, ex qua fluit, ut dictum est *cf. p. 518* sæpe. Hinc sequitur: *qui de providentia fonte descendens*, id est, ex divina providentia oriens ac rebus inhaerens, *cuncta suis locis temporibusque disponit*, id est, universa in creatis ordinat, agit et necit loco et tempore opportuno et præfixo, sumendo locum et tempus extense, prout se ad locum definitivum et tempus discretum extendunt: in quo loco et tempore etiam angeli esse dicuntur.

In his non videtur restare aliud ad dicendum, nisi ut declaretur qualiter simul sunt inevitabilis iste ordo causarum ac necessarius nexus earum, et mutabilitas fortuitorum effectuum atque libertas arbitrii. Ex his namque sequi videtur, quod nihil sit casuale neque fortuitum secundum rei veritatem et ex sua natura, sed solum quantum ad nos, propter imperfectionem ac defectum nostræ notitiæ: sicque omnia necessarie evenirent. Hoc ergo, qualiter scilicet simul illa sunt, infra diligentissime atque clarissime ostendetur.

METRUM PRIMUM

Rupis Achaemeniae scopulis, ubi versa sequentum
 Pectoribus figit spicula pugna fugax,
 Tigris et Euphrates uno se fonte resolvunt,
 Et mox ab junctis dissociantur aquis.
 Si coeant, cursumque iterum revocentur in unum,
 Confluat alterni quod trahit unda vadi,
 Conveniant puppes et vulsi flumine trunci,
 Mixtaque fortuitos implicet unda modos:
 Quos tamen ipsa vagos terræ declivia casus,
 Gurgitis et lapsi defluus ordo regit.
 Sic quæ permissis fluitare videtur habenis,
 Fors patitur frenos, ipsaque lege meat.

ARTICULUS II

ELUCIDATIO METRI HUIUS PRIMI.

IN hoc primo hujus libri quinti metro, A declarat Philosophia per quædam exempla quod in fine prosæ præcedentis dixit de casu, quod ex pluribus concurrentibus oritur causis, quæ ex uno fonte, videlicet ex divina providentia, oriuntur, et rursus reducuntur et uniuntur in illa. Sic quippe duo magni fluvii, utpote Tigris et Euphrates, ex uno fluunt fonte paradisi, quamvis interdum ex aliis locis videantur procedere, secundum quod hinc inde absorbentur a terra. Itaque ordo et sensus verborum est :

Tigris, id est flumen illud impetuosum velociterque decurrens, et *Euphrates*, id est alius fluvius ex paradiso emanans, *resolvunt se*, id est, scaturiunt et ab invicem dividunt se, *ex uno fonte*, *scopulis*, id est inter scopulos et saxa, *rupis Achæmenia*, id est rupis existentis in regione sic dicta, ubi sunt saxei montes, ex quorum uno fons effluit, ex quo derivantur hi fluvii, qui originaliter fluunt ex paradiso, ut in libro Geneseos patet, *ubi*, id est in qua Achæmenia existente in Chaldæa, *C pugna fugax*, id est turba plebis illius pugnans et vulnerans fugiendo, *versa*; id est tergum vertens ad hostes, *figit spicula*, id est, infigit tela et jacula, *pectoribus sequentum*, id est corporibus hostium insequentium eos. Habet enim gens illa consuetudinem hanc, ut prælio imminente callide fugiant, et fugiendo retrorsum eiciant tela et jacula, per quæ vulnerant insequentes. Et Tigris ac Euphrates *disso-*
ciantur, id est, in duo flumina dividuntur, *mox aquis abjunctis*, id est, statim dum D aquæ ex uno fonte erumpentes, incipiunt per duo currere loca.

Si coeant, id est, iterum colligantur in

unum, iterumque revocentur in unum *cursum*, ita quod concurrente fiant denuo unum flumen : quod raro contingit; *confluat*, id est, in unum currat aliquid ex utroque flumine, *quod unda radi alterni*, id est aqua utriusque fluminis, *trahit*, id est, per semitam suam deducit; *convenient puppes*, id est, naves utriusque fluminis confluant et congregentur sicut et aquæ per quas procedunt (vel, « convenient », id est, mutuo sibi occurrant), *et trunci vulsi flumine*, id est, arbores vi fluminum eradicatæ convenient; *undaque mixta*, id est collecta ex ambobus illis fluminibus, *implicit*, id est, includat et intra se habeat, *modos fortuitos*, id est motus et inundationes varias et casuales. Quos tamen casus vagos, id est incertos fluctus et motus fortuitos, subaudi, regunt, id est, moderantur et causant, *ipsa declivia*, id est declivitas, *terræ* super quam aqua decurrit, unde et elevationes depressionesque habet, *et regit defluus ordo gurgitis lapsi*, id est situs fluminis deorsum currentis, existens non in quiete, sed in defluxu assiduo : ex quo situ seu ordine causatur motus ille aquarum fortuitus.

Sic, id est, sicut jam dictum est de varietate motuum duorum fluminum concurrentium et collectorum, *fors*, id est fortuna, *quæ videtur fluitare*, id est varios et incertos processus et actus habere, secundum quod inopinate et ex causis per accidens concurrentibus oritur, et hoc dico, *haben*, id est regiminibus suæ instabilitatis ac varietatis, *permissis*, id est suæ naturæ relictis; *patitur frenos*, id est moderationes et repressiones juxta dispositionem et præordinationem divinæ providentiæ: ideo subditur, *ipsaque*, utpote fors seu

fortuna. *meat*, id est, procedit et operatur. *A lege*, id est jussione, dispositione seu præordinatione Providentiæ increatæ.

At vero posset hoc metrum mysticæ explanari, et pulcherrima documenta pro-

A ferri : quod tamen sine grandi difficultate et prolixitate extenuationeque litteræ non videtur fieri posse, et forsân tædium magis quam fructum nondum spiritualibus generaret; ideo pertranseo.

PROSA II

ANIMADVERTO, inquam, idque uti tu dicis, ita esse consentio. Sed in hæc cohærentium sibi serie causarum estne ulla nostri arbitrii libertas, an ipsos quoque humanorum motus animorum fatalis catena constringit? — Est, inquit. Neque enim fuerit ulla rationalis natura, quin eidem libertas adsit arbitrii. Nam quod ratione uti naturaliter potest, id habet judicium quo quodque discernat : per se igitur fugienda optandave dignoscit. Quod vero quis optandum esse judicat, petit; refugit vero quod existimat esse fugiendum. Quare quibus inest ratio, ipsis etiam inest volendi nolendique libertas. Sed hanc non in omnibus æquam esse constituo. Nam supernis divinisque substantiis, et perspicax judicium, et incorrupta voluntas, et effîcax optatorum præsto est potestas. Humanas vero animas, liberiores quidem esse necesse est quum se in mentis divinæ speculatione conservant; minus vero, quum dilabuntur ad corpora; minusque etiam, quum terrenis artibus colligantur. Extrema vero est servitus, quum vitiis deditæ, rationis propriæ possessione ceciderunt. Nam ubi oculos a summæ luce veritatis ad inferiora et tenebrosa dejecerint, mox incitiæ nube caligant, perniciosis turbantur affectibus : quibus accedendo consentiendoque, quam invexere sibi, adjuvant servitutem, et sunt quodammodo propria libertate captivæ. Quæ tamen ille ab æterno cuncta prospiciens, Providentiæ cernit intuitus, et suis quæque meritis prædestinata disponit : πάντ' ἐξορᾷ. καὶ πάντ' ἐπακροῦται.

ARTICULUS III

ELUCIDATIO PROSÆ HUIJUS SECUNDÆ.

IN hæc prosa prosequitur Philosophia unum de præcipuis quæstioni de providentia divina ac fato annexis, puta libertatem, qualiter stet cum immobili et invariabili providentia Dei.

Animadverto, inquam, id est, ego Boetius mente adverto quæ dicis, *idque* quod

tu dicis de providentia, fato, casu, fortuna, *consentio ita esse uti tu dicis*, et circa ea hanc moveo quæstionem : *Sed*, o Philosophia, *estne ulla*, id est, utrum est aliqua, *libertas nostri arbitrii*, id est nostri mentalis judicii seu voluntatis, *in serie hac*, id est connexionem et ordine,

causarum coherentium sibi, id est mutuo A
conjunctarum quantum ad intuitum præ-
ordinationemque Dei, *an fatalis catena*,
hoc est utrum dispositio atque connexio
fati, *constringit*, id est, coarctat et quadam
necessitate regit et comprehendit, *ipsos*
quoque motus, id est effectus et actus,
animorum humanorum, id est cordium
voluntatumque hominum?

— *Est, inquit*, id est, Philosophia re-
spondit, Aliqua est in homine libertas
arbitrii. Et hoc in nobis certissime expe-
rimur : ideo stultum est oppositum opi- B
nari. *Neque enim fuerit rationalis ulla*
natura, id est, nulla fuit aut est creatura
rationalis in naturalibus recte disposita,
quin eidem libertas adsit arbitrii, quum
sit naturalis vis sive perfectio totam con-
sequens speciem creaturæ rationalis ac
intellectualis.

Nam quod ratione uti naturaliter pot-
est, id habet iudicium, id est vim judi-
cativam seu actum iudicandi tempore op-
portuno, *quo quodque discernat*, id est,
quo iudicio possit discerni seu iudicari C
unumquodque quod ad suum pertinet sta-
tum. *Per se igitur fugienda optandave*
dignoscit : id est, rationalis natura per
naturalem sui intellectus potentiam agno-
scit actu, habitu aut potentia, quid sit
fugiendum, quid optandum, utpote, quod
beatitudo sit summe optanda, et propria
sua perfectio ac virtutes, et necessaria
vitæ; miseria vero damnationis ac vitia
sint sibi vitanda. Inest enim homini ha-
bitus primorum principiorum, tam specu-
labilium quam operabilium : ex quibus D
habitibus potest procedere ad particularia
bona et mala cognoscenda, prosequenda
aut fugienda. Sed quia ad supernaturalem
beatitudinem conditi sumus, ideo et su-
pernaturalem legem habemus, et adiutorio
gratiæ indigemus ad bene vivendum. et
supernaturalibus documentis ad iudican-
dum idonee; jamque in his copiose in-
structi consistimus in Scripturis, et libris
Sanctorum atque catholicorum doctorum.

Quod vero quis optandum esse iudicat

A pleno et sufficienti iudicio, præsertim ea-
ritate formato, *petit*, id est, appetit et
prosequitur, seu obtinere conatur. Verum-
tamen multi sunt qui rationis iudicium
non sequuntur, imo passionibus et pee-
catis a salubri proposito, a divino instin-
ctu, a recto iudicio retrahuntur : quorum
iudicium non est efficax et perfectum,
nec approbativum boni sinceriter. *Refugit*
vero quod existimat esse fugiendum, id
est, declinat et vitat quod iudicat sibi esse
noevum ac malum. Sed contra hoc esse
videtur, quod aliqui peccant ex certa sei-
entia, scientes se agere vitiose. Verum
ad hoc responsum est supra. Sciunt nam-
que in universali, sed in particulari ju-
dicant male; et quod damnabile est optant
et apprehendere enituntur, in quantum
apprehendunt illud ut bonum delectabile,
utile, seu honestum. Ideo, juxta divinum
Dionysium ac Philosophum, omnis pec-
cans est ignorans; et Salomon dixit : Via
stulti recta in oculis ejus.

Quare quibus inest ratio, ipsis etiam
inest volendi nolendique libertas, id est
liberum arbitrium. Ratio namque est po-
tentia inorganica, non determinata ad
unum sicut sunt naturales vires organis
inhærentes : attamen primis principiis per
se notis non potest non consentire; evi-
dentia quoque demonstrationis constrin-
gitur.

Sed hanc non in omnibus æquam esse
constituo. Hic Philosophia declarat, quod
libertas arbitrii diversis intellectualibus
creaturis diversimode inest ac competit :
et est sensus : « Sed » ego Philosophia
« constituo », id est, dico ac doceo, « hanc »
libertatem « non esse æquam », id est
æqualem, « in omnibus » suis subjectis.

Nam et iudicium perspicax, id est cla-
rum, promptum, non impeditum. imo nec
discursivum neque fallibile, *et voluntas in-*
corrupta, id est ab omni læsione peccati,
ab omni errorum caligine et ab ignorantia
omni culpabili aliena et immunis, *et effi-*
cax potestas optatorum, id est vis idonea
implendi seu obtinendi optata, *præsto est*,

Cf. p. 303
A et s.

Cf. I. XV,
p. 452 D.

Prov. XII,
15.

id est, in promptu ac realiter inexistens **A** est, *supernis divinisque substantiis*, id est substantiis separatis, seu intelligentiis et angelis : quæ dicuntur supernæ, quia in ordine creaturarum supremæ sunt, et in summo cælorum beatifice manent. Sunt item divinæ, quoniam Creatori similiores ac magis vicinæ : unde, secundum divinum Dionysium, intellectus deiformis competit illis. Propter quod in Ezechiele angelus summus signaculum similitudinis appellatur. Propter quod etiam asserit Augustinus, quod Deus creavit angelum **B** prope se, materiam prope nihil. Itaque, quanto angeli sancti sunt excellentioris naturæ, tanto perfectiones istæ eminentiori modo exstant in ipsis. De quibus secundo Sententiarum ait Magister, quod in angelis sunt, simplex essentia, personalis distinctio, perspicacitas intellectus, ac libertas arbitrii. Item fatetur Damascenus libro secundo. Porro per lumen gloriæ et virtutes ac perfectiones ad beatificam fruitionem pertinentes, ineffabiliter perficiuntur istæ proprietates in angelis omnibus **C** beatis.

Humanas vero animas, liberiores quidem esse necesse est quum se in mentis divinæ speculatione conservant, id est, dum contemplationi summæ Veritatis stabiliter ac sincere inhaerent : quia per hoc a servitute peccati ac jugo diaboli amplius relegantur, et dona naturæ in eis perficiuntur per dona gratiæ ac per actus virtutum, præsertim per contemplationis splendorem atque fervorem. *Minus vero, quum dilabuntur ad corpora*, id est, minus **D** sunt liberæ dum ad corporales affectiones et concupiscentias viles se vertunt : quia per hoc naturalia in eis leduntur, et ipsæ vitiis ac dæmonibus subduntur; *minusque etiam, quum terrenis artibus colligantur*, id est, actibus et delectationibus quorumlibet membrorum communicant, consentiunt, immerguntur : quia per hoc quasi omnino carnales redduntur. Propterea ad Romanos hortatur Apostolus : Neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis

peccato, sed arma justitiæ Deo. Videtur autem Philosophia hic loqui de lapsu animarum ad corpora, juxta doctrinam Platonis supra narratam et reprobata : attamen constat Boetium non fuisse opinionis istius.

Extrema vero est servitus, id est, servitus illa est maxima atque vilissima, et a libertate Dei ac Beatorum remotissima, *quum vitiis deditæ*, id est dum animæ se iniquitatibus totaliter mancipantes et omni turpitudini exponentes, *rationis propria possessione ceciderunt*, id est, sua carnalitate et prædominante scelerum abundantia, prorsus dejectæ sunt ab expedito et libero usu atque habitione rationis et intelligentiæ eis collatæ, ita quod quasi in brutum, imo magis in dæmonem, conversæ videntur per conformitatem scelerosi affectus. Tales quasi homagium diabolo et peccato fecisse videntur : qualis fuit traditor Christi, de quo dixit Joannes : Nonne ego vos duodecim elegi, et unus **E** ex vobis diabolus est? Talem quoque putavit Eliu esse beatum Job, de quo dixit ad Deum : Pater mi, ne desinas ab homine iniquitatis, qui addit super peccata sua blasphemiam. Hinc de Antichristo scripsit Apostolus : Nisi revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, etc. Tales sunt omnes in vitiis obdurati, qui aures suas obstruunt veritati : de quorum unoquoque ait Propheta, Noluit intelligere ut bene ageret, adstitit omni viæ non bonæ.

Nam ubi oculos a summa luce veritatis ad inferiora et tenebrosa dejecerunt*, id est, **D** est, statim quum « oculos » mentales averterunt et declinarunt a Dei lumine et doctrina, a lege divina, ab inspiratione interna ac admonitione omni salubri, ad vana et vilia, ad diabolica incitamenta, ad errores et falsitates nefarias; *mox inscitia nube caligantes**, id est, protinus cæcæ **E** *caligant

Cf. p. 379
D' et s.

Joann. vi,
71.

Job xxxiv,
36, 37.

II Thess. ii,
3, 4.

Ps. xxxv,
4, 5.

Is. lix, 2.

De Cælest.
hier. c. xi,
xii.

Ezech.
xxxiii, 12.

dist. iii A.

Rom. vi, 13.

diviserunt inter vos et Deum vestrum ; A
 Thren. III, 44. Jeremias quoque in Threnis, Opposuiti
 (inquit) nubem tibi, ne transeat oratio),
perniciosis turbantur affectibus, id est,
 passionibus ignominiosis, desideriis prorsus
 innaturalibus inquinantur, inquietantur,
 vincuntur, quemadmodum ad Romanos de
 talibus deprompsit Apostolus :
 Rom. I, 21, 26, 24. Quum cognovissent Deum, non sicut Deum
 glorificaverunt ; propter quod tradidit illos
 Deus in passiones ignominiae, ut contumeliis
 afficiant corpora sua in semet-
 ipsis. Et rursus : Tradidit illos Deus in B
 reprobum sensum, ut faciant ea quae non
 conveniunt ; repletos omni iniquitate. De
 quibus in libro Job legitur : Ipsi fuerunt
 Job XXIV, 13. rebelles lumini ; itemque : Dixerunt Deo,
 Ibid. XXI, 14. Recede a nobis, scientiam viarum tuarum
 nolumus. Hoc nempe, etsi non verbis,
 tamen operibus dicunt, dum nec divino
 acquiescunt instinctui, neque angelicae in-
 spirationi, nec increpationi ac informati-
 oni humanae. De quibus apud Isaiam scri-
 ptum est : Dicunt adspicientibus, Nolite
 Is. XXX, 10. adspicere nobis ea quae recta sunt,
 loquimini nobis placentia. Zacharias quo-
 que : Aures (inquit) suas aggravaverunt,
 Zach. VII, 11, 12. et cor suum posuerunt ut adamantem,
 ne audirent legem. De quorum via Salomon
 Prov. IV, 19. protestatur : Via impiorum tenebrosa,
 nesciunt ubi corruunt.
 Quibus desideriis vitiosis et passionibus
 turpibus *accedendo*, id est per delectationem
 appropinquando, *consentiendoque*, id est et
 ea consensu probando per rationis delibe-
 rationem vel operis executionem, *adunant**,
 id est, in unum colligunt D
 atque multiplicant et augmentant, *servitute*,
 id est vilissimam subjectionem qua adversariis
 suae salutis subduntur. De quibus Archi-
 apostolus in sua dixit Canonica :
 II Petr. II, 19. Iniqui sunt servi corruptionis ; a quo enim
 quis superatus est, hujus et servus est.
 Quam servitute *invexere sibi*, id est, sibi
 ipsis sponte intulerunt et ingesserunt,
 quoniam omne peccatum voluntarium per-
 hibetur. Propter quod in libro Sapientiae
 Sap. XVI, 14. fertur : Homo per malitiam occidit ani-

mam suam. Et apostolus Jacobus ait :
 Concupiscentia quum conceperit, parit
 peccatum ; peccatum vero quum consum-
 matum fuerit, generat mortem. Isti sunt
 qui aggregant sibi quotidie fascem, pon-
 dus et sarcinam vitiorum, adjicientes pec-
 catis peccata. Ideo, sicut Isaias praedixit,
 Congregabuntur in congregatione unius
 fascis in lacum, et claudentur ibi in car-
 cere, haud dubium quin infernali.

*Et sunt quodammodo propria libertate
 captivae*, id est, animae tales sponte et li-
 bere manent in ista vitiorum captivitate
 et servitute, quoniam poenitere non vo-
 lunt, nec resipiscere curant et satagunt :
 quia, ut Isaias expressit, percusserunt fœ-
 dus cum morte, et cum inferno pactum
 inierunt. Quorum unicuique dicitur apud
 Jeremiam : Arguet te malitia tua, et aver-
 sio tua increpabit te ; scito et vide quia
 malum et amarum est reliquisse te Do-
 minum Deum tuum, et non esse timorem
 ejus apud te. Potest quoque ita exponi :
 « Sunt quodammodo propria libertate ca-
 ptivae », id est, ipsa earum libertas quo-
 dammodo capta est, id est, a diabolo
 vinculata et usu suo privata, propter ve-
 hementem assuefactionem ad prava, ita
 ut vix possint poenitendo resurgere, utpote
 obstinatae. Verumtamen non sunt, abso-
 lute loquendo, libertate sua privatae : alias
 nec peccarent. De talibus loquitur Pau-
 lus : Resipiscant a diaboli laqueis, a quo
 II Tim. II, 26. captivi tenentur ad ipsius voluntatem. De
 qua etiam vinculatione Salomon locutus :
 Iniquitates (inquit) suae capiunt impium,
 Prov. V, 22. et funibus peccatorum suorum constrin-
 gitur. Hinc protulit Isaias : Omnes vincti
 Is. XLII, 3. sunt pariter, dureque ligati.

Consequenter Philosophia tangit nec di-
 vinæ providentiæ praecognitione, ordina-
 tione ac ordine haec excludi. Quae tamen,
 hoc est quae omnia liberi arbitrii facta
 et opera, *intuitus ille Providentiæ cuncta
 prospiciens ab aeterno*, id est, universa
 et singula in ipso aeternitatis momento
 clarissime intuens, tanquam sapientiae suae
 praesentia, infallibiliter *cernit*, juxta illud

Eccle. xiii, 28, 29. **Ecclesiastici** : Oculi Domini multo plus **A** in judicium pro omni errato, sive bonum sit, sive malum ; Paulus quoque : Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis prout gessit, sive bonum, sive malum. *II Cor. v,* 10.

Apoc. xiii, 12. **Postremo ad istud probandum adducit Philosophia auctoritatem** ejusdam sapientis Græcorum, ejus iste est sensus : Deus omnia videt, et omnia audit. Quæ verba etiam supra inducta sunt atque exposita ; et consonat eis istud Psalmistæ : *Cf. p. 536 D.*

Johann. xiv, 2. **Qui plantavit aurem, non audiet? Aut qui finxit oculum, non considerat? Circa quod loquitur Augustinus** : Deus qui prævidit, dedit tibi potentiam qua vides, et sensum quo audis ; nonne et ipse videt et audit ? Ideo Jeremias loquitur : Putasne Deus e vicino ego sum, et non Deus de longe ? Si occultabitur vir in absconditis, et ego non videbo eum ? *Ps. xciii,* 9. *Jer. xxiii,* 23, 24.

Eccle. xiii, 13. **in Apocalypsi fatur** : Ecce venio cito, et merces mea mecum est, dare unicuique juxta opera sua. Hinc Christus ait : In domo Patris mei mansiones multæ sunt, id est diversi gradus præmiorum juxta varietatem meritorum. Sic et præscita, id est ipsos præscitos, disponit secundum eorum demerita. Unde et Ecclesiastes promulgavit : Cuncta quæ fiunt adducet Deus

ARTICULUS IV

SOLUTIO ALIQUOT QUESTIONUM DE LIBERO ARBITRIO.

JOANNES. — Cupio edoceri quid sit liberum arbitrium : an dicat potentiam, an actum, an habitum : an pertineat ad intellectum, an ad voluntatem, et si ad utrumque, ad quid magis ; et utrum sit specialis potentia, quod si sic, cur de illa vi animæ non sint locuti philosophi. Rursus, an in angelis liberum exstet arbitrium, an item in Deo consistat. Et videtur quod non, quoniam liberum arbitrium potest in utrumque oppositorum, puta in bonum et malum : sed Deus et Beati nequeunt nisi in bonum.

DIOXYSIUS. — De libero arbitrio sunt opiniones diversæ. Alexander de Hales super secundum Sententiarum potius tenet, quod sit potentia ab intellectu et voluntate distincta, et media inter eas ; quod

item hoc philosophos latuit, sicut et alia multa quæ sunt in rerum natura. Qui et allegat pro se, quod secundum Augustinum, liberum arbitrium est facultas rationis et voluntatis, qua bonum eligitur gratia adsistente, et malum gratia desistente. Alii dicunt, quod liberum arbitrium sit habitus voluntatis : quia in libro de Libero arbitrio scribit S. Bernardus, quod liberum arbitrium est habitus animi liber sui ; et rursus, quod liberum arbitrium est liber voluntatis seu animæ motor. Alii opinantur, quod sit actus rationis seu intellectus, quia arbitrium est idem quod judicium, quod proprie nominat actum.

Porro Albertus Alexandro concordat, dicendo : Secundum dicta Sanctorum dicendum videtur, quod liberum arbitrium est

specialis potentia, ejusque virtus diffusa est in viribus inferioribus quas movet, et primo in ratione, deinde in voluntate : propter quod facultas rationis ac voluntatis vocatur. Libertas quippe libero arbitrio convenit per se, voluntati autem et rationi per participationem libertatis liberi arbitrii.

Verum huic opinioni Thomas et Bonaventura multa objiciunt. Etenim ponere in anima potentiam quamdam tam voluntate quam ratione superiorem, et quod libertas non conveniat voluntati per se, videtur penitus absurdum et a veritate extraneum. Denique S. Augustinus in toto libro de Trinitate, investigando qualiter emanatio ad intra sit in divinis, et in quibus viribus consistat summæ Trinitatis imago in nobis, nullam facit mentionem de libero arbitrio tanquam de vi ab intellectu et voluntate distincta, sed in memoria, intellectu et voluntate dicit superbenedictæ Trinitatis imaginem in nobis consistere. Iterum ait, quod nihil altius intellectu in nobis habeamus ; et idem affirmat Philosophus decimo Ethicorum : quanquam quidam imaginentur voluntatem intellectu superiorem, quum tamen voluntas de se cæca sit similisque tyranno, nisi intellectu illustretur ac regatur. Amplius, ut Bonaventura fatetur : Omnes actus qui libero arbitrio adscribuntur, per rationem et voluntatem sufficienter exercentur ; nec sine necessitate est inducenda pluralitas. Nam et voluntas vult se velle, et movet se ad volendum ; ratio quoque discernit se et proprium actum, et ad intelligendum se excitat. Attamen propter distinctionem rationis quæ est inter liberum arbitrium et inter rationem ac voluntatem, appellatur facultas rationis ac voluntatis. His verbis addit Bonaventura : Liberum arbitrium rationem et voluntatem complectitur et includit. Quod manifestat nominatio ejus. Dicitur enim liberum, et arbitrium : arbitrium autem spectat ad rationem, liberum vero ad voluntatem. Verumtamen ad voluntatem plus pertinet :

nempe in ratione consistit inchoative, quia voluntas non movet nec agit, nisi præcedente actu aliquo rationis ; in voluntate autem consistit consummative. His dictis Thomas concordans, ait in prima parte Summæ, quæstione octogesima tertia : Quædam res operantur sine judicio, ut inanimata ; quædam vero ex judicio prævio, sed non libero (sicut ovis cernens lupum, mox judicat fugiendum : quod judicium non est ex prævia collatione, sed naturali instinctu) ; homo vero agit ex libero judicio : quia et rationem rei cognoscit, et per rationis collationem judicat de re, sicque ferri potest in partem utramque. At vero proprius actus liberi arbitrii exstat electio : ideo namque dicimur liberi arbitrii, quoniam possumus unum acceptare et aliud repudiare. Ad electionem autem concurrunt aliquid ex parte intellectus, puta consilium, quo judicatur aut investigatur quid sit alteri præferendum ; et aliquid ex parte voluntatis, videlicet acceptio unius præ alio. Quumque electio sit eorum quæ sunt et ordinantur ad finem, quæ habent rationem boni utilis, quod continetur sub bono, quod est voluntatis objectum : ideo electio principaliter spectat ad voluntatem ; sicque liberum arbitrium est appetitiva potentia, puta voluntas. — Huic positioni Thomæ Petrus de Tarantasia consonat.

Ad quæ omnia clarius intelligenda confert quod scribit Richardus de Mediavilla, dicendo : Damascenus libro tertio dicit, quod liberum arbitrium non est aliud quam voluntas. Augustinus quoque, libro secundo de Libero arbitrio, loquitur : Non peccamus nisi libero arbitrio voluntatis. Itaque, si liberum arbitrium dicatur ab arbitratione consiliativa, quum talis arbitratio sit actus intellectus, liberum arbitrium continet directe intellectum et voluntatem in propria ratione, quoniam liberum velle a voluntate elicitur, et ipsa arbitratio consiliativa actus est ipsius intellectus. Si vero dicatur liberum arbitrium ab arbitratione imperativa, qua quis

art. 1.

art. 3.

absolute vult aliquid aut non : sic intellectus non est de ratione liberi arbitrii nisi dispositive : imo formaliter liberum arbitrium est ipsa voluntas, prout consideratur post deliberationem intellectus, vel post tempus in quo deliberare quis potuit et debuit. — De his præallegati doctores super secundum Sententiarum plura conscribunt : quorum dicta ibidem plenius introduxi.

cf. c. XXII,
p. 270 Dets

Denique multiplex est libertatis distinctio. Una, quam ponit B. Bernardus in libro de Libero arbitrio : Quædam (inquiens) est libertas consilii, quædam complaciti, quædam arbitrii. Magister vero Sententiarum, libro secundo : Quædam est (ait) libertas a necessitate, quædam a culpa, quædam a miseria. De prima in Ecclesiastico legitur :

dist. XXV l
et s.

Eccli. xv,
14.
II Cor. iii,
17.

Deus reliquit hominem in manu consilii sui. De secunda Apostolus : Ubi Spiritus Domini, ibi libertas. De tertia ad Romanos : Ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Iterum quædam est libertas nature, quædam gratiæ, quædam gloriæ.

Rom. viii,
21.

Ex præhabitis patet quod in angelis est excellentiori modo liberum arbitrium, et in universis Beatis, potissime in supersublimi Deo. Nec ad hanc veram ac præclarissimam Beatorum libertatem exigitur posse peccare, posse a bono averti, aut contradictionis potestas : imo posse peccare, posse deficere, posse bonum et non bonum, est impotentia potius quam vera potentia. Est ergo illorum libertas, ab omni coactione, culpa et calamitate immunitas, immobilisque complacentia in quod arbitrantur.

A Sed quum liberum arbitrium sit quoddam compositum seu complexum ex adjectivo et substantivo, substantivum illud videtur rei significatæ essentiam designare, adjectivum vero proprietatem ipsius. Unde sequi videtur, quod res significata isto complexo, sit essentialiter ipsum iudicium seu arbitrium : quod realiter spectat ad intellectum, qui etiam ex sua natura habet aliquam libertatem. Ex quibus sequi videtur, quod liberum arbitrium realiter principaliterque ad intellectum pertineat, quamvis ad voluntatem valeat pertinere imperative, sicut et ceteri actus intellectus, ad quos movet voluntas. Nec obstat quod intellectus cogi potest, non liberum arbitrium, quia ex hoc non sequitur nisi distinctio secundum rationem, videlicet quod intellectus secundum proprietatem et rationem formalem, qua sortitur nomen liberi arbitrii, seu actus liberæ iudicationis ei convenit, non cogitur : quemadmodum etiam distinguuntur intellectus et ratio, ratio quoque superior et inferior. Descriptio demum Augustini prætaeta de libero arbitrio, datur de eo secundum quod convenit homini in statu præsentis.

Postremo qualiter libertas arbitrii non repugnet incommutabili certitudini providentiæ, adhuc infra clarius exprimetur. De qua re Ptolemæus quoque in Centilogio loquitur, quod sapiens medicus prospiciens imminere siccam calidamque æstatem, vesei potest frigidis ac humidis alimentis, ne in æstate lædatur ejus complexio : sicque astris sapiens dominatur.

METRUM II

Puro clarum lumine Phœbum
Melliflui canit oris Homerus :
Qui tamen intima viscera terræ
Non valet, aut pelagi, radiorum
Infirma perrumpere luce.

Haud sic magni Conditor orbis.
 Huic ex alto cuncta tuenti
 Nulla terræ mole resistunt,
 Non nox atris nubibus obstat :
 Quæ sint, quæ fuerint veniantque,
 Uno mentis cernit in ictu.
 Quem, quia respicit omnia solus,
 Verum possis dicere solem.

ARTICULUS V

ELUCIDATIO METRI HUIUS SECUNDI.

QUIA in fine prosæ præhabitæ tactum est de splendidissima claritate cognitionis divinæ ac providentiæ Dei, hic ad ostendendum eminentiam claritatis illius, inducitur comparatio quædam de sole sensibili : qui quamvis præ cunctis corporibus visibilibus mira limpeditate resplendet, claritate tamen atque acumine cognitionis providentiæ Dei deficit infinite. Itaque ait :

Homerus, id est poeta ille apud Græcos præcipuus, sicut apud Romanos Virgilius, *oris melliflui*, id est duleis in verbis et scriptis atque carminibus instar mellis, *canit Phæbum*, id est, laudat solem, *clarum lumine puro*, id est suo præfulgidum jubare. *Qui tamen sol non valet perfringere*, id est attingere et perfundere, *intima viscera terræ aut pelagi*, id est profundiora loca sub terra aut mari, *luce radiorum suorum infirma*, id est imbecilli et modica respectu Luminis increati : cuius comparatione omnis lux creata est quasi caligo. Ideo subditur :

Conditor magni orbis, id est Creator totius mundi, *haud sic*, id est, non ita se habet, nec aliquo modo est luminis imbecillis. *Nulla terræ mole*, id est nulla terræ pars, vel nulla sub terra latentia, *resistunt huic tuenti*, id est conspicienti, *cuncta ex alto*, id est a summo cælo, ita quod lumi-

nis sui penetrationem ac suæ notitiæ visionem impediunt. Omnia enim conspicit in se ipso : qui perfecte cognoscendo sui ipsius essentiam, intelligit in eadem omnia quæ eam quocumque modo imitantur, sive participant participareve possunt, hoc est cuncta creata et creabilia, quia hæc omnia idealiter in ea relucent ; qui etiam perfecte cognoscendo omnipotentiam suam, cognoscit in ea universa quæ processerunt, procedunt, procedent seu procedere possunt ab ea. *Nox non obstat* cognitioni ipsius *nubibus atris*, id est obscuris. *Ipse Conditor cernit in uno mentis ictu*, id est unico simplicissimo intuitu, omnia *quæ sint, quæ fuerint veniantque*, hoc est universa præsentia, præterita et futura.

Quem possis dicere, id est metaphorice appellare, *verum solem* spiritualem et intellectualem : qui etiam quantum ad hoc vocatur sol verus. De quo in hymno ait Ambrosius : Verusque sol illabere. Non tamen vocatur sol verus propter conformitatem et unitatem naturæ in sole utroque, sed propter assimilationem, et eminentiam proprietatis in lucendo et alia multa agendo. Juxta quem modum Christus disseruit : Ego sum vitis vera. Unde Joann. xv, subjungitur : *quia respicit omnia solus*,^{1.} id est, ipse « solus respicit » propria pote-

state et luce universa et singula, non solum quæ sunt, sed quæcumque aliquo modo esse possunt. Hinc et juxta nominis interpretationem dicitur sol vere et eminenter, quoniam ipse solus omnibus luget. Hinc quarto capitulo de Divinis nominibus loquitur Dionysius : Lumen seu radius solis est imago bonitatis divinæ. Quemadmodum enim divina bonitas omnibus su-

A pereminens influendo pertransit a summis substantiis usque ad infima, ita sol iste sensibilis omnibus lucis suæ capacibus copiose et liberaliter se communicat ac diffundit. Hinc de Deo altissimo iniqui fatentur : Sol intelligentiæ non est ortus nobis. *Sap. v, 6.* De quo item per Malachiam Deus Pater pollicitus est : Orietur vobis timentibus *Malach. iv, 2.* nomen meum Sol justitiæ.

PROSA III

TUM ego : En (inquam) difficiliori rursus ambiguitate confundor. — Quænam (inquit) ista est? Jam enim quibus perturbare conjecto.

— Nimum (inquam) adversari ac repugnare videtur, prænoscere universa Deum, et esse ullum libertatis arbitrium. Nam si cuncta prospicit Deus, neque falli ullo modo potest, evenire necesse est quod Providentia futurum esse præviderit : quare si ab æterno non facta hominum modo, sed etiam consilia voluntatesque prænoscit, nulla erit arbitrii libertas. Neque enim vel factum aliud ullum vel quælibet existere poterit voluntas, nisi quam nescia falli providentia divina præ-senserit. Nam si res aliorum quam provisæ sunt detorqueri valent, non jam erit futuri firma præscientia, sed opinio potius incerta : quod de Deo credere nefas judico.

Neque enim illam probo rationem qua se quidam credunt hunc quæstionis nodum posse dissolvere. Aiunt enim non esse ideo quid eventurum quoniam id Providentia futurum esse prospexerit, sed econtrario potius, quoniam quid futurum est, id divinam providentiam latere non posse ; eoque modo necessarium hoc in contrariam relabi partem : neque enim necesse est contingere quæ providentur, sed necesse est quæ futura sint provideri. Quasi vero quæ cujusque rei causa sit (præscientiæ, futurorum necessitatis, an futurorum necessitas, providentiæ) laboretur. At nos illud demonstrare nitamur, quoquomodo sese habeat ordo causarum, necessarium esse eventum præscitarum rerum, etiamsi præscientia futuris rebus eveniendi necessitatem non videatur inferre. Etenim si quispiam sedeat, opinionem quæ eum sedere conjectat, veram esse necesse est ; at econverso rursus, si de quopiam vera sit opinio quoniam sedet, eum sedere necesse est. In utroque igitur necessitas inest : in hoc quidem, sedendi ; at vero in altero, veritatis. Sed non idcirco quisque sedet quoniam vera est opinio ; sed hæc potius vera est quoniam quempiam sedere præcessit. Ita quum causa veritatis ex altera parte procedat, inest tamen communis in utraque necessitas. Similia de providentia futurisque rebus ratiocinari oportet. Nam etiam si idcirco quoniam futura sunt providentur, non

vero ideo quoniam providentur eveniunt; nihilo minus tamen a Deo vel ventura provideri vel provisa evenire necesse est: quod ad perimendam arbitrii libertatem solum satis est. Jam vero quam præposterum est ut æternæ præscientiæ temporalium rerum eventus causa esse dicatur! Quid est autem aliud, arbitrari ideo Deum futura quoniam sunt eventura providere, quam putare quæ olim acciderunt, causam summæ illius esse providentiæ? Ad hæc, sicuti quum quid esse scio, id ipsum esse necesse est; ita quum quid futurum novi, id ipsum futurum esse necesse est. Sic fit igitur ut eventus præscitæ rei nequeat evitari.

Postremo, si quid aliquis aliorsum quam * sese res habet existimet, id non modo scientia non est, sed est opinio fallax, ab scientiæ veritate longe diversa. Quare si quid ita futurum est ut ejus certus ac necessarius non sit eventus, id eventurum esse præsciri qui poterit? Sicut enim scientia ipsa impermixta est falsitati, ita id quod ab ea concipitur, esse aliter quam * concipitur nequit. Ea namque causa est cur mendacio scientia careat, quod se ita rem quamque habere necesse est, uti eam sese habere scientia comprehendit. Quid igitur? Quonam modo Deus hæc incerta futura prænoscit? Nam si inevitabiliter eventura censet quæ etiam non evenire possibile est, fallitur: quod sentire non modo nefas est, sed etiam voce proferre. At si uti sunt, ita ea futura esse decernit, ut æque vel fieri ea vel non fieri posse cognoscat: quæ est hæc præscientia, quæ nihil certum, nihil stabile comprehendit? Aut quid hoc refert vaticinio illo ridiculo Tiresiæ, Quidquid dicam, aut erit aut non? Quid etiam divina providentia humana opinione * præstiterit, si uti homines incerta judicat quorum est incertus eventus?

Quod si apud illum rerum omnium certissimum fontem nihil incerti esse potest, certus eorum est eventus quæ futura firmiter ille præscierit. Quare nulla est humanis consiliis actionibusque libertas, quas divina mens sine falsitatis errore cuncta prospiciens, ad unum alligat et constringit eventum. Quo semel recepto, quantus occasus humanarum rerum consequatur liquet. Frustra enim bonis malisque præmia pœnæve proponuntur, quæ nullus meruit liber ac voluntarius motus animorum. Idque omnium videbitur iniquissimum, quod nunc æquissimum judicatur, vel puniri improbos, vel remunerari probos, quos ad alterutrum non propria mittit voluntas, sed futuri cogit certa necessitas. Nec vitia igitur nec virtutes quidquam fuerint, sed omnium meritorum potius mixta atque indiscreta confusio. Quoque nihil sceleratius excogitari potest, quum ex providentia, rerum omnis ordo ducatur, nihilque consiliis liceat humanis, fit ut vitia quoque nostra ad bonorum omnium referantur auctorem. Igitur nec sperandi aliquid nec deprecandi ulla ratio est. Quid enim vel speret quisquam, vel etiam deprecetur, quando optanda omnia series inflexa connectit? Auferetur igitur unicum illud inter homines Deumque commercium, sperandi scilicet ac deprecandi. Siquidem justæ humilitatis pretio inestimabilem vicem divinæ gratiæ promeremur: qui solus modus est quo cum Deo colloqui homines posse videantur, illique inaccessæ luci, prius quoque quam impetrent, ipsa supplicandi ratione conjungi. Quæ si, recepta futurorum necessitate,

nihil virium habere credantur, quid erit quo summo illi rerum Principi connecti atque adherere possimus? Quare necesse erit humanum genus, uti paulo ante cantabas, disseptum atque disjunctum suo fonte faliscere.

ARTICULUS VI

ELUCIDATIO PROSÆ HUIUS TERTIÆ.

POSTQUAM de incomparabili certitudine providentiæ et præcognitionis Dei tractatum est, jam circa hoc movet Boetius quæstionem difficilem et antiquam, quomodo simul stent certitudo et infallibilitas providentiæ divinæ et contingentia rerum ac libertas flexibilitasque humani præsertim arbitrii.

Tum ego, id est præhabitis jam inductis ego Boetius: En (inquam) difficiliori rursus ambiguitate confundor, id est, inquietor et anxior rursus intricatiori et profundiori quæstione quam ante. — Quenam (inquit) ista est? id est, Philosophia dixit, Quæ est ambiguitas ista? Jam enim quibus perturbare conjecto, id est, conjicio et suspicor quibus considerationibus perturberis.

Ad quod Boetius: *Nimum (inquam) adversari ac repugnare videtur, prænoscere universa Deum, et esse ullum libertatis arbitrium: id est, hæc duo, videlicet, « Deum prænoscere universa », seu quod Deus cuncta prænoscat, « et » in nobis « esse » aliquod « libertatis arbitrium », videntur omnino opposita et incompatibilia. Nam si cuncta prospicit Deus, neque falli ullo modo potest, evenire necesse est quod Providentia futurum esse præviderit: quare si ab æterno non facta hominum modo, sed etiam consilia voluntatesque prænoscit, hoc est, « si » Deus « prænoseit ab æterno non » solum « facta hominum, sed etiam consilia » et « voluntates » eorum, nulla erit arbitrii libertas. Neque enim vel factum aliud ullum vel quælibet existere poterit voluntas, id est, D*

nec « ullum aliud factum », nec quæcumque alia « voluntas » seu volitio, affectio, sive res volita, « poterit existere », nisi *quæ* nescia falli providentia divina præcesserit**, id est, nisi ea voluntas et id factum quæ divina providentia ab æterno prævenit. Nam si* *alioorsum quam provisæ sunt detorqueri valent: id est, « si » res a Deo prævisæ « valent detorqueri », id est flecti, mutari et trahi, « alioorsum », id est ad aliam partem aut habitudinem, « quam provisæ sunt » a Deo; non jam erit futuri firma præscientia, id est, sequitur quod in Deo non sit certa futurorum præcognitio, sed opinio potius incerta: quod de Deo credere nefas judico, id est, illicitum arbitror æstimare quod in Deo sit incerta futurorum opinio, quæ est assensus seu æstimatio de aliquo eum formidine de opposito.*

Consequenter Boetius reprehendit et reprobatur solutionem quorundam. *Neque enim illam probo rationem, id est, non approbo illam aliquorum responsionem sive doctrinam, qua se quidam credunt hunc quæstionis nodum posse dissolvere: id est, « qua » ratione aliqui putant « se posse dissolvere », explicare atque enodare, « hunc nodum », id est hanc involutionem et difficultatem, « quæstionis » propositæ. Aiunt enim non ideo quid esse eventurum quoniam id Providentia futurum esse prospexerit; sed econtrario potius, quoniam quid futurum est, id est eventurum, id divinam providentiam latere non posse. Quasi dicant: Non ideo res necessario eveniunt quia a Deo prævidentur; sed contra,*

* quam

* præsen-
serit

* si res

quia res eveniunt, idcirco a Deo necessario A prævidentur, quia nil futurorum potest Deum latere. *Eoque modo necessarium hoc, id est per hunc modum necessitatem istam, in contrariam relabi partem, id est adscribendam esse alteri parti, utpote quod necessitas providentiæ provenit ex rerum eventu, non necessitas eventus futuritio- nisque rerum ex providentia Dei. Neque enim necesse est contingere quæ providentur, sed necesse est quæ futura sint pro- videri, ut ista opinio dicit. Contra quam objicit :*

*Quasi vero laboretur sciri, id est, istud sonat aut dicitur ac si conemur agnoscere, quæ causa sit cujusque rei, id est, quid horum duorum sit causa alterius, præsci- entiane, futurorum necessitatis, an futu- rorum necessitas, providentiæ, id est, utrum « præscientia » Dei sit causa « necessitatis futurorum, an necessitas futurorum » sit causa « providentiæ » Dei. At non * illud demonstrare nitamur, id est, non curemus de isto principaliter inquirere et probare, quid scilicet horum sit verius. Quoquomo- do sese habeat ordo causarum, id est, quo- cumque horum modo « sese habeat ordo causarum », id est series seu consequentia necessitatis istius vel necessariæ hujus illationis, hoc est, utrum providentia Dei causa sit necessitatis necessarii eventus rerum, vel futuritio aut eventus rerum sit causa necessitatis providentiæ Dei, supple, sequitur, *necessarium esse eventum præ- scitarum rerum, etiamsi præscientia. Dei futuris rebus eveniendi necessitatem non videatur inferre, id est, quamvis non in-**

ferat eis necessitatem.

Etenim si quispiam sedeat, opinionem quæ cum sedere conjectat, veram esse ne- cesse est, id est, si aliquis sedeat, necessa- rium est quod opinio quæ putat seu conjicit eum sedere, sit vera. Quod verum est de veritate conditionata et ex suppositione, non de necessitate absoluta et simplici assertione : quemadmodum si asellus vo- let, necessario habet alas. At e converso rursus, id est, si opinio Petri sit vera, qua

opinatur Joannem sedere, necesse est quod sedeat, sicut subjungitur : si de quopiam, id est aliquo, vera sit opinio quoniam se- det, eum sedere necesse est, stante tali con- ditione. In utroque igitur necessitas in- est, id est, necessitas ista conditionalis, est tam in opinione quam in re opinata : in hoc quidem, sedendi, id est, in isto seden- te est necessitas sessionis, seu necessaria sessio, stante illa conditione ; at vero in altero, veritatis, id est, in opinione est necessitas veritatis conditionata. Sed non B idcirco quisque sedet quoniam vera est opinio hæc, id est ista opinio qua putatur sedere ; sed hæc potius vera est, id est, opinio seu propositio dicens aliquem se- dere, idcirco est vera, quoniam quempiam sedere præcessit, id est, quia aliquis prius cœpit sedere quam opinio illa fuit de illo. Nempe, ut Aristoteles dixit, propter hoc quod res est vel non est, oratio dicitur ve- ra aut falsa. Ita quum causa veritatis ex altera parte procedat, id est, ex re ipsa dependeat, inest tamen communis in utra- que necessitas, id est, conditionata neces- sitas veritatis est tam in opinione quam in re.

Similia de providentia futurisque rebus ratiocinari oportet, sicut jam ratiocinatum est de opinione et re. Quod consequenter exponitur. Nam etiam si idcirco quoniam futura sunt providentur, id est, dato quod aliqua ideo prævidentur a Deo quia futura sunt, ut dicit præacta opinio, non vero ideo quoniam providentur eveniunt, id est, et quod non ideo eveniunt quoniam sunt prævisa, ut sentit præfata opinio ; ni- hilo minus tamen a Deo vel ventura pro- videri vel provisa evenire necesse est, id est, non minus necessarium est aut neces- sario sequitur ut Deus futura prævideat (quod necessarium est), vel quod prævisa eveniant : quod non est necessarium abso- lute et in sensu diviso, atque loquendo de prævisis materialiter et per respectum ad eorum proprias et proximas naturalesque causas ; est tamen necesse loquendo de prævisis formaliter et in sensu composito,

hoc est, in quantum prævisa sunt, ac per respectum ad summam, primam universalemque causam, utpote ad providentiam Dei. *Quod ad perimendam arbitrii libertatem solum satis est*, id est, solum istud sufficit ad reprobandum et destruendum liberum arbitrium. Hoc Boetius dicit argumentando, non assèrendo : quia nec verum est.

Sequitur alia ratio reprobationis prædictæ opinionis. *Jam vero quum præposterum est* (id est, valde perversum est nunc dicere) *ut æternæ præscientiæ temporalium rerum eventus causa esse dicatur*, id est, quod efficientia, adimpletio seu productio « rerum temporalium » aut creatarum « dicatur esse causa æternæ præscientiæ » seu providentiæ Dei, quum præscientia illa sit ipsemet Deus præno-scens ac prævidens, certumque est quod creatum ac temporalè nequaquam valeat esse causa æterni et increati! Interea animadvertendum, quod Origenes super epistolam Pauli dixit hæc verba, utpote : Non ideo aliquid evenit quia prævisum est, sed quia futurum, ideo est prævisum. Nec tamen Origenes hæc protulit ad hunc sensum in quo Boetius ea hic accipit, sed ad longe alium sensum, ut infra patebit. *Quid est autem aliud, arbitrari*, id est judicare seu affirmare, *Deum providere futura ideo quoniam sunt eventura, quam putare quæ olim acciderunt*, id est res dudum præteritas, *esse causam summæ illius providentiæ?* Quod sicut Origenes nullatenus putavit, ita nec verba illa ad sensum hunc protulit.

Consequenter Boetius adhuc aliis rationibus scholastice probat, quod præscita a Deo necesse sit evenire. *Ad hæc*, hoc est, hæc prædictis adjicio : *sicuti quum quid esse scio, id ipsum esse necesse est ; ita quum novi quid esse futurum, necesse est id ipsum esse futurum*. Istud est argumentum a simili, ita quod sicut esse se habet ad præsens, ita futurum esse ad futurum. Et procedit hoc argumentum in sensu composito, non in sensu diviso,

A ut infra dicetur, ubi ista solventur. *Sic fit igitur*, id est, ita consequitur, *ut eventus præscita rei nequeat evitari* : quod falsum est loquendo de re præscita materialiter.

Sequitur ad idem probandum alia ratio. *Postremo, si quid aliquis alioorsum quam sese res habet existimet*, id est, reputet et affirmet aliquid « alioorsum », id est aliter, « quam res » illa « habet sese », id est, quam convenit sibi ; *id non modo scientia non est*, id est, talis cognitio non solum non est scientia, quæ non est nisi verorum, quoniam falsum non scitur, *sed est opinio fallax, ab scientiæ veritate longe diversa*. *Quare si quid ita futurum est ut ejus certus ac necessarius non sit eventus*, id est, adimpletio seu futuritio ejus certa ac necessaria non sit, *id eventurum esse præsciri qui poterit?* id est, quomodo « poterit præsciri id eventurum esse »? *Sicut enim scientia ipsa impermixta est falsitati, ita id quod ab ea concipitur*, id est, sic id quod ipsa scientia concipit formaliter seu elective, videlicet consideratio scientialis, *nequit esse aliter quam concipitur*. *Ea namque causa est cur mendacio scientia careat, quod se ita rem quamque habere necesse est*, id est « rem » quaecumque cognitam « habere se ita », *uti eam sese habere scientia comprehendit*, id est, sicut « scientia comprehendit se habere » rem illam. Scientia autem comprehendere dicitur, quia ad apprehendendum inclinatur scientem ; et sciens per scientiam concipit, quemadmodum D per caritatem diligit.

Sequitur ad idem alia ratio, vel potius rationis hujus declaratio. *Quid igitur?* id est, quid restat dicendum? *Quonam modo Deus hæc incerta futura prænoscit*, id est, futura quæ possunt non evenire et evenire? *Nam si inevitabiliter eventura censet*, id est, si Deus apprehendit et judicat ea inevitabiliter esse ventura, *quæ etiam non evenire possibile est, fallitur* : quia qui rem aliter apprehendit quam est, errat. *Quod sentire*, utpote Deum

falli, *non modo nefas est*, id est crimin-
nosum, *sed etiam voce proferre*, id est
ore tenus loqui ex levitate seu alia causa
non malitiosa, etiam sine interiori per-
versitate.

*At si uti sunt, ita ea futura esse de-
cernit*, id est, si Deus cognoscit ea esse
futura scienti sunt, utpote contingenter ac
evitabiliter, *ut æque vel fieri ea vel non
fieri posse cognoscat*, id est, ita ut sciat
ea posse æqualiter accidere et non acci-
dere : *quæ est hæc præscientia, quæ nihil
certum, nihil stabile comprehendit*, id est, B
apprehendit et noscit? Quasi dicat : Im-
perfecta est valde, et dedecens Deum per-
fectionis immensæ. *Aut quid hoc refert
a vaticinio illo ridiculo*, id est ridiculoso,
Tiresiæ vatis, id est viri illius cui poetæ
fingunt a Jove datum spiritum prophetiæ?
De quo fabulosa et ficta narrant poetæ :
quæ potius subticenda quam depromenda
ratus sum, quum sint carnalitatis pro-
vocativa. Cujus vaticinium subditur : *Quid-
quid dicam, aut erit aut non erit*. Se-
quitur aliud inconueniens ex hoc sequens. C
Quid etiam, id est in quo, aut quantum,
divina providentia præstiterit, id est,
præstantior et magis proficua erit, *humanæ
opinionis* (quasi dicat, Parum eam excellet),
si uti homines judicat incerta, id est, si
instar hominum reputat incerta nobis,
etiam sibi esse incerta, et evitabiliter eve-
nire, *quorum est incertus eventus*, id
est, « quorum eventus » nobis « incer-
tus est »?

Consequenter arguit Boetius ad aliam
partem, ostendendo quam absurdi et per- D
niciosissimi sequantur errores, si omnia
dicantur de necessitate contingere, nec
homini insit libertas arbitrii.

*Quod si apud illum rerum omnium
certissimum fontem*, id est, quia in in-
tellectu divino, a quo omne bonum fon-
taliter scaturit, *nihil incerti esse potest*, id
est, nihil de incertitudine, ignorantia vel
errore potest esse admixtum, *certus eorum
est eventus*, per respectum ad providen-
tiam ejus, *quæ futura firmiter ille præ-*

scierit, id est, quæ Deus clare et infalli-
biliter præintellexerit ventura.

*Quare nulla est humanis consiliis acti-
onibusque libertas*, hoc est, si cuncta
necessario fiunt, sequitur quod nulla li-
bertas sit in consiliis et actibus homi-
num; *quas*, scilicet actiones et consul-
tationes seu inquisitiones consiliares de
agendis aut fugiendis, *divina mens pro-
spiciens cuncta sine falsitatis errore*, id
est verissime, *ad unum alligat et con-
stringit eventum*, id est, certo causarum
B ordine ac processu connectit atque in
unum determinat certum eventum, ut
patet ex dictis de fato ac providentia. *Quo
semel recepto*, id est isto errore admissio
et approbato, *quantus occasus huma-
narum rerum consequatur liquet*, id est,
constat quam grandis interitus, imbecil-
litas, confusio operum humanorum inde
nascantur ac subsequantur.

*Frustra enim bonis malisque præmia
pænæve proponuntur*, id est, « præmia »
virtutum inaniter « proponuntur bonis »
C hominibus, virtuosius, aut vitiorum sup-
plicia frustra proponuntur, minantur ac
intentantur « malis » et injustis homini-
bus, *quæ*, scilicet præmia et tormenta,
nullus liber ac voluntarius motus, id est
actus, affectus seu operatio, *animorum*,
id est cordium humanorum, *meruit* : quia
in his et per ea quæ nequaquam vitare
et effugere possumus, non meremur nec
demeremur. Propter quod dixit Philoso-
phus : Propter ea quæ insunt nobis a na-
tura, non laudamur nec vituperamur. Au-
gustinus quoque : Peccatum (ait) in tantum
est voluntarium, quod si non esset volun-
tarium, non esset peccatum. Hinc liber-
tas est prima radix peccandi, atque in
illis dumtaxat potentiis animæ virtutes et
vitia subjective consistunt, quæ liberta-
tem aliquo modo participant. Nihilominus
etiam per alias vires bene agitur vel
peccatur, quemadmodum et per corporis
membra.

Subditur demum aliud inconueniens
quod sequitur inde. *Idque omnium vide-*

bitur iniquissimum, quod nunc æquis- A
simum judicatur, id est, quod optimum
judicatur, pessimum erit, videlicet, im-
pios dure puniri, et virtuosos glorificari :
unde subjungit, vel puniri improbos, et
remunerari probos, quum nec in impro-
bis sint vere demerita et peccata, nec in
probis virtutes ac merita, quos, scilicet
probos et improbos, non voluntas propria
mittit, id est, movet ac dirigit, sed certa
necessitas futuri, id est inevitabilitas cau-
sarum fatalium, cogit ad alterutrum, id
est sive ad bonum sive ad malum. Nec
vitia igitur nec virtutes quidquam fue-
rint, id est, hoc quoque inde sequitur,
quod nec unquam in hominibus fuerint ve-
ræ virtutes, nec vitia proprie dicta, quum
de ratione utrorumque exstet libertas, sed
omnium meritorum potius mixta atque
indiscreta confusio, id est confusiva mix-
tura et insipientialis permixtio meritorum
ac demeritorum, dum quod uno respectu
censetur malum, alio respectu excusabile
est omnino, utpote inevitabiliter accidens.

Consequenter alia horrenda absurditas C
 tangitur inde sequens. *Quumque omnis*
ordo, id est ordinatio, recta dispositio,
conveniens habitudo, rerum creatarum
ducatur, id est, derivetur ac profluat, ex
providentia et ex sapientia Dei (quia, ut
 ait Apostolus, Ex ipso et per ipsum et
 in ipso sunt omnia : quumque ordo sit
 optimum quid in rebus, ut divinus Dio-
 nysius loquitur, et sapientiæ effectus, quo-
 niam sapientis est ordinare ; propterea,
 teste Apostolo, Quæ a Deo sunt, ordinata
 sunt), *nihilque agi liceat humanis consi-*
liis, id est judiciis et legibus hominum
positivis, quia (ut tacitum est) nec improbis
debentur supplicia ; fit, id est, consequens
est, ut vitia quoque nostra referantur
ad auctorem omnium bonorum, id est,
 Deo essentialiter bono, sancto, justo ac
 sapienti sint adscribenda : quo errore bla-
 sphemo *nihil sceleratius, id est erimi-*
nosius, potest excogitari : quemadmodum
 dicitur de iniquis quibusdam : Quoniam
 declinaverunt in te mala.

Rom. XI, 36.

Cf. I. XVI,
p. 177 C.Rom. XIII,
1.

Ps. XX, 12.

Deinde inconveniens aliud tangitur. *Igi-*
tur nec sperandi aliquid nec deprecandi
ulla ratio est, id est, nulla remanet ratio
exspectandi a Deo remissionem, gratiam
aut gloriam per preces et merita, nisi
forsan per seriem fati aut necessitatem
providentiæ Dei. Quid enim vel speret
quisquam, vel etiam deprecetur, quando
optanda omnia series indeflexa conne-
ctit ? id est, nemo potest sperare aut obti-
nerere aliquid boni per preces et merita,
 si invariabilis præordinatio providentiæ
 Dei cuncta connectit et necessaria coha-
 bitudine conjungit, ita quod nihil aliter
 potest contingere, nec ulla manet libertas
 arbitrii.

Ex quo sequitur sacrilegum inconve-
 niens istud : *Auferetur igitur unicum*
illud inter homines Deumque commer-
cium, sperandi scilicet ac deprecandi, id
est, sequitur ex illo errore, quod « aufe-
retur commercium illud unicum speran-
di » in Deo et exspectandi dona gratiæ
 suæ ac gloriæ, et invocandi misericordiam
 ejus. Quod commercium est exercitium
 religiosum colendi placandique Deum :
 quo exercitio quasi mereamur a Deo cha-
 rismata gratiæ ejus, quæ per desideria
 lacrimosa, per gemitus et singultus, per
 orationes atque obsequia, adipisci ab ipso
 enitimur. Unde et Christus in Evangelio
 dixit : *Negotiamini dum venio. De quo*
 commercio loquitur Deus per Isaiam :
 Omnes sitientes, venite ad aquas ; et qui
 non habetis argentum, properate, venite,
 emite absque argento et absque ulla com-
 mutatione vinum et lac. In Apocalypsi
 quoque : *Suadeo tibi emere a me aurum*
 ignitum probatum, ut locuples fias.

Luc. XIX,
13.

Is. LV, 1.

Apoc. III,
18.

Hinc additur : *Siquidem justæ humi-*
lilitatis pretio inestimabilem vicem divinæ
gratiæ promeremur : id est, nos viatores
 et exules « promeremur vicem inæsti-
 mabilem », id est copiosam et ineffabi-
 liter piam recompensam, vicissitudinem,
 retributionem, « divinæ gratiæ » et omnis
 gratuiti doni in præsentī, ac gloriæ in
 futuro, « pretio justæ humilitatis », id est

merito actualis humiliationis, quæ est fundamentum virtutum et totius spiritualis exercitii basis, multumque efficax ad impetrandum a Deo desiderata. De qua in *Jacob. iv, 6.* Canonica B. Jacobi legitur : Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Et in *Ecclesi. iii, 20.* in Ecclesiastico : Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et invenies gratiam coram Deo ; ac denuo : Oratio humiliantis se nubes penetrabit. Unde et in *Judith ix, 16.* dicitur Deo : Humilium et mansuetorum semper tibi placuit deprecatio. Denique humilitas ista rectissime justa vocatur, quia tenemur nos humiliare jugiter coram Deo, tam ex parte infinitæ majestatis, dignitatis et excellentiæ ejus, quam ex parte propriæ defectuositatis tam in naturalibus quam in accidentalibus, præsertim quoniam tam frequenter atque enormiter Deum offendimus ; tum quoniam quidquid boni in nobis est, a Deo collatum est, et ab ipso indesinenter dependet. Propter quod dixit Apostolus : Quid habes quod non accepisti ? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis ?

Qui solus modus est quo cum Deo colloqui homines posse videantur, id est, invocatio ista Dei assidua per justam humilitatem, « est solus modus quo homines » videntur « posse colloqui cum Deo ». Oratio enim est collocutio orantis cum Deo. Et sicut ait Isidorus, quando oramus, cum Domino loquimur ; quando studemus, loquitur Deus nobiscum. Hinc scripsit Chrysostomus : Vide, o homo, quanta tibi attributa est gloria, quantus honor impensus, cum Christo miscere colloquia, in orationibus Deum affari. Quanta ergo est insania nostra, quod magis nos delectat cum hominibus inania fabulari, quam cum Deo nostro loqui orando, laudando, imo et meditando !

Illique inaccessæ luci, prius quoque quam impetrent, ipsa supplicandi ratione conjungi : id est, oratio hæc est etiam unicuique modus quo supplicantes possint aptissime « conjungi » per mentis conversionem, intuitionem et dilectionem, « luci illi

A inaccessæ », id est incomprehensibili Deo, qui essentialiter lux est superpurissima, incomprehensibilis et immensa. De quo in prima epistola ait S. Joannes : Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ ; itemque : Tenebræ transierunt, et verum lumen jam lucet. Vas quoque electionis : Beatus est et solus potens, Rex regum et Dominus dominantium ; solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibleem.

Quocirca scire oportet, quod mens creata dupliciter dicitur Deum accedere. Primo, accessu mediato et imperfecto, sicut in vita præsentis per fidem et speculationem, hoc est per speculum similitudinemque creaturæ in ænigmate, id est cum obscuritate : sicque accessibilis est Deus, et eum indesinenter accedere possumus et debemus. De quo accessu dicitur ad Hebræos : Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ ; et in Psalmo : Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestræ non confundentur. Secundo, accessu perfecto et immediato, quod fit per claram et beatificam intuitionem Dei altissimi in se ipso : et ita a viatoribus in hac vita non potest accedi, sicut nec immediate in se clare videri. Propter quod in Exodo dixit Deus ad Moysen : Faciem meam videre non poteris ; non enim videbit me homo et vivet. Sic ergo possunt supplicantes Deo conjungi « ipsa ratione supplicandi », id est, ad hoc ut ipsum exorent : sicut pauper potest januam locupletis accedere ratione mendicandi seu causa mendicationis, id est, ad hoc quod mendicet. Vel, « ipsa ratione supplicandi », id est ascensu mentis in Deum. In quo ascensu ratio orationis consistit, ut asserit Damascenus : Oratio est ascensus mentis in Deum. Et « priusquam impetrent », id est, antequam optatam a Domino gratiam consequantur, ejus impetrationem solet accessus iste præcedere, de lege communi. Interdum tamen Dominus gratiam concupitam largitur ante orationis effusionem, quemadmodum de valde electis loquitur per Isaiam : Et

1 Joann. i, 5.

Ibid. ii, 8.

1 Tim. vi, 15, 16.

1 Cor. xiii, 12.

Hebr. iv, 16. Ps. xxxiii, 6.

Exod. xxxiii, 20.

Is. lxi, 24.

erit antequam elament, ego exaudiam eos : adhuc illis loquentibus, ego audiam. De quibus Psalmista loquitur Deo : Desiderium pauperum exaudivit Dominus ; præparationem cordis eorum audivit auris tua.

Ps. x, 17, sec. Hebr.

Verum his objeci potest, quia non solum oratione, sed etiam (imo et eminentius) contemplatione, jungimur Deo, item laudando, psallendo ac meditando. Ad quod primo dici posset, quod Boetius loquitur hic de effectibus istis conjunctim, quoniam sola oratione cum Deo colloquimur et ei jungimur ipsa ratione supplicandi, antequam impetremus petita. Secundo respondetur, quod oratio accipitur hic extense, prout ad contemplationem extendit se, secundum quod eam definit Damascenus, dicendo : Oratio est ascensus mentis in Deum. Quæ et sic sumpta laudem Dei includit, quoniam efficacissima oratio est quæ ex petitione et laudibus Dei constat. Propter quod Psalmista testatur : Laudans invocabo Dominum, et ab inimicis meis salvus ero.

Ps. xvii, 1.

Quæ si, recepta futurorum necessitate, nihil virium habere credantur : id est, si spes et oratio credantur nihil valere, nihil prodesse. « necessitate futurorum recepta », id est credita seu retenta, hoc est, tenendo quod futura de necessitate eveniant ; quid erit quo summo illi rerum Principi connecti, id est uniri, atque adherere, id est in ipsa unione stabiliter permanere, possimus ? quasi dicat,

Quænam discors fœdera rerum
Causa resolvit ? Quis tanta deus
Veris statuit bella duobus,
Ut quæ carptim singula constant,
Eadem nolint mixta jugari ?
An nulla est discordia veris,

Nihil, sumendo orationem extense, ut dictum est. Ipsa quippe est desiderii boni interpres, id est nuntius mentis ad Deum, reconciliatio Creatoris, sacrificium cordis, expiatio delictorum, impetratio gratiarum, pars satisfactionis, subventio defunctorum, ac omnium auxilium viatorum. Cujus virtutem et efficaciam Deus omnipotens per evidentissimos effectus, per innumerabilia signa, per innumerabiles experientias demonstravit.

Quare necesse erit humanum genus, uti paulo ante cantabas, disseptum atque disjunctum suo fonte fatiscere : hoc est, si oratio et spes in Deo nil conferunt gratiæ ac salutis, « necesse erit genus humanum disseptum », id est spiritualiter dissipatum, « atque disjunctum » a « suo fonte », id est fontali suo principio, per diffidentiam adjutorii ejus et per negligentiam invocationis ipsius (oportet enim semper orare et non deficere), « fatiscere », id est deficere a salute, ab oratione cessando : nam qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit, ut ait Salvator. Hinc loquitur Augustinus : Si non vis in exilio isto deficere, noli ab oratione cessare ; et rursus : Oratio est animæ bonæ præsidium, angelo sancto solatium, diabolo supplicium, Deo obsequium, cultus religionis, spes certa, sanitas incorrupta. Hinc quoque rectissime deprompsit Bernardus : Admoneo vos, fratres, semper habere ad manum tutissimum orationis suffragium.

Cf. p. 546 D.

Luc xviii,

1.

Matth x, 22; xxiv, 13.

METRUM III

Semperque sibi certa cohærent,
Sed mens cæcis obruta membris,
Nequit oppressi luminis igne
Rerum tenues noscere nexus ?
Sed cur tanto flagrat amore
Veri tectas reperire notas ?

Scitne quod appetit anxia nosse?
 Sed quis nota scire laborat?
 At si nescit, quid cæca petit?
 Quis enim quidquam nescius optet?
 Aut quis valeat nescita sequi?
 Quove inveniatur? Quisve repertam
 Queat ignarus noscere formam?
 An quum mentem cerneret altam,
 Pariter summam et singula norat,

Nunc membrorum condita nube,
 Non in totum est oblita sui,
 Summamque tenet, singula perdens?
 Igitur quisquis vera requirit,
 Neutro est habitu: nam neque novit,
 Nec penitus tamen omnia nescit.
 Sed quam retinens meminit, summam
 Consulit, alte visa retractans,
 Ut servatis queat oblitus
 Addere partes.

ARTICULUS VII

ELUCIDATIO METRI HUIUS TERTII.

IN hoc metro circa jam habita movetur A quæstionem Philosophia, videlicet quæ sit causa quod inter immobilem divinæ præscientiæ certitudinem atque humani arbitrii libertatem, videatur esse repugnantia tanta; et quis deus hoc fecerit ita, quod duo vera sigillatim accepta, rationabiliter sonent atque faciliter capiuntur, simul vero sumpta, incompatibilia videantur. Itaque ait:

Quænam causa discors, id est repugnans, seu discordantia faciens, *resolvit*, id est, dissolvit et aufert, *fœdera rerum*, id est convenientias et compossibilitatem entium ad invicem, præsertim inter providentiam Dei et liberum arbitrium? *Quis deus statuit*, id est, introduxit ac posuit, *tanta bella*, id est tot repugnantias, *veris duobus*, id est inter duas veritates, utpote: quod Deus universa et singula infallibiliter invariabiliterque prænoseat ac prævideat, et quod homo liberi exstet arbitrii, ac libere contingenterque agat, *ut quæ singula constant*, id est, vera et certa sunt, *captim*, id est seorsum accepta, *eadem nolint jugari*, id est combinari, *mixta*? Imo repugnantiam sortiuntur mutuo mox dum simul ponuntur, ac si esset aliquis deus causans repugnantiam istam, secundum

quod Manichæi posuerunt duos deos invicem prorsus contrarios, unum scilicet essentialiter bonum, alium substantialiter malum. Ad quod Philosophia consequenter respondet.

Introductæ quæstionis solutio est, quod in ipsa præsupponitur falsum, videlicet quod una veritas sit alteri veritati contraria et repugnans. Imo, ut in primo Ethicorum testatur Philosophus, omne verum omni vero consentaneum est, nec veritati opponitur nisi falsum. Ideo dominus Stephanus episcopus Parisiensis, magister theologiæ, una cum alma Universitate Parisiensi reprobavit modum loquendi quorundam dicentium, Hoc verum est secundum Aristotelem, non secundum fidem catholicam: quasi essent duæ veritates sibi invicem contrariæ. Imo quidquid est contra fidem christianam, est simpliciter falsum.

Denique, totum hoc metrum supra præhabitum est quantum ad sensum: præsertim metro undecimo libri tertii, Quisquis profunda mente; et partim in metro illo, O qui perpetua; ac aliis locis.

Itaque ad quæstionem respondet:

An, id est, utrum hoc potius est tenendum quod, *discordia nulla est veris*, id

est, quod inter vera seu veritates nulla exstat discordia? Ideo omnis philosophorum doctrina sacrae Scripturae contraria, falsa est absolute; nec aliquid falsius eo quod sacrosanctae dissonat fidei, quae in-creatae Veritatis auctoritati innititur, atque in supernaturali lumine fundatur. Propter quod dixit Apostolus: Licet angelus de caelo evangelizet vobis praeterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. *Certaque*, id est certitudinaliter vera, *cohaerent sibi semper*, id est, consonant sibi mutuo et concordant. Et si objiciatur, quoniam ista propositio vera est, Duo corpora nequeunt simul esse in eodem loco, nec possunt se invicem penetrare; nihilo minus secundum theologiceam veritatem est falsa, utpote in Christo instantiam passa, qui exiit clauso beatissimae Virginis utero, clauso quoque sepulchro, itemque clauso coenaculo ingressus est ad discipulos: est respondendum, quod veritates istae sibi invicem non repugnant, quoniam una est intelligenda secundum naturam, alia verificata est per supernaturalem Dei omnipotentiam. Sic enim et istae duae stant simul: Non possum levare saxum molare, videlicet naturali et humana potentia propria; et, Possum levare hujuscemodi saxum, utpote supernaturali virtute. Nec est inter eas contradictio ulla, sed consonantia recta. Cur autem videatur humano imbecilli ingenio esse repugnantiam inter hujuscemodi veritates, subjungitur.

Sed mens, supple humana, *obruta*, id est praegravata, oppressa, immersa, *membris caecis*, id est partibus organicis ac materialibus intellectuali visu earentibus, *nequit noscere*, id est, non valet perspicere, *igno*, id est splendore, *luminis oppressi*, id est lucis intellectualis ac naturalis sibi innatae seu acquisitae notitiae, per corpus grossum ac rude obnubilatae, juxta illud Sapientiae: Corpus quod corrumpitur, aggravat animam, et terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem. De hoc in Phaedone Platonis et aliis allegata sunt multa superius. De quo etiam lumiue fer-

tur in Psalmo: Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. Verumtamen non intelligendum est, quod mens seu vis intellectiva sit organica aut materialis potentia. Imo, ut tertio de Anima dicitur, Anaxagoras optime dixit: Intellectus omnino immixtus est, liber a proprietatibus corporis, immaterialis et separatus. Sed quoniam anima est obruta carne, intellectus seu mens existens in anima, dicitur obruta corpore membrisque ejus, ita quod « nequit noscere » *nexus rerum tenues*, id est connexiones et consonantias rerum subtiles, difficiles ac profundas, sicut de providentia Dei et libertate arbitrii.

Quocirca tangitur alia quaestio, qualiter scilicet mens humana tam avidè quaerit hujuscemodi veritates cognoscere, si eas ignorat, quum ignotum non valeat appeti nec amari, praesertim quum objectum voluntatis sit bonum intellectum, id est intellectualiter cognitum, ut tertio de Anima edocetur, et S. Augustinus frequenter fatetur, praesertim libro de Trinitate,

Sed cur, id est, si ita illa se habent, cur mens, *flagrat* (id est ardet) *amore tanto reperire*, id est acquirere per propriam inventionem alteriusve doctrinam, *notus* (id est expressiones) *veri tectas*, id est latentes et exaratas in rerum naturis sinibusque secretis? Veritates enim scientiarum fundamentum habent in rebus, et eliciuntur ex eis. Hinc mens cupit agnoscere veritatum « notas tectas », id est impressuras et signaturas contentas in rebus, ac ipsis influxas ex idealibus rationibus mentis divini.

Scitne, id est, utrum mens scit, quod ipsa *anxia*, id est sollicita et eum anxietate non pertingendi, *appetit nosse*, id est agnoscere? Consequenter arguit quod non, subdendo: *Sed quis laborat scire nota?* quasi dicat, Nemo conatur scire quae scit: quamvis interdum studeat ad memoriam revocare quae novit, vel actualiter considerare quae habitualiter noscit, aut certe clarius sive distinctius intelligere quae

Galat. i, 8.

Johann. xx, 19, 26.

Sap. ix, 15.

Cf. p. 288 A, 342 C et s., 441 A et s.

imperfecte aut in generali cognovit; quem admodum videns pulchrum hominem aut picturam a remoto seu obscure, cupit ea limpidius intueri.

Deinde probat quod imo se it ea. *At si nescit*, id est, si prorsus ignorat quæ quærit ac nititur seire, *quid petit circa?* id est, tunc ipsa nescit quid petat et cupiat. *Quis enim nescius quidquam optet?* id est, nullus optat quod penitus nescit. *Aut quis valeat nescita sequi?* id est, nemo potest utiliter sequi, insectari vel apprehendere ea quæ ignorat omnino: sicut paterfamilias servum insequens fugitivum, non potius apprehenderet eum quam alium, nisi agnosceret ipsum. Ideo subditur: *Quove*, id est quomodo, vel ubi, *inveniat*, id est, reperire poterit ignorata? *Quisve ignarus queat noscere formam repertam?* id est, nemo ignorans « formam » aut speciem seu figuram rei quæsitæ, apprehendet eam, quamvis ipsam invenerit.

Consequenter solutionem inducit. Quæ tamen Platonica magis quam catholica esse videtur, nisi pie intelligatur: propter quod auctor loquitur inquisitive magis quam assertive. *An quum mentem cerneret altam*, id est, utrum hoc potius est tenendum, quod dum mens humana rationalisve anima « cerneret mentem altam », id est, contempleretur sublimem illam mentem increatam, *pariter summam et singula norat*, id est, agnoverat omnia in communi et in particulari, habendo generalem notitiam, et etiam distincte cuncta sciendo, *nunc condita*, id est operta et obscurata, *nube* (id est velamento et obscuritate) *membrorum, oblita est sui*, id est præhabitæ scientiæ de se ipsa ac aliis, *non in totum*, id est non totaliter, quia non quoad confusam et generalem cognitionem, sed quoad distinctam, sicut subjungitur, *tenetque summam*, id est generalem atque summariam

A quamdam notitiam, *perdens singula*, id est notitiam singulorum?

Igitur, id est, ex prædictis sequitur quod, *quisquis*, id est quicumque, *requirit vera*, id est veras de rebus scientias, *neutro est habitu*, id est, neque in absoluta rerum omnium notitia, neque in absoluta rerum omnium ignoratione versatur. Quod consequenter exponitur. *Nam neque novit omnia*, quia non se it universa particulariter et distincte, *nec tamen nescit*, id est, non tamen ignorat, *penitus omnia*, imo adhuc se it ea confuse et universaliter. *Sed summam*, id est generalem notitiam, *quam retinens meminit*, id est, quam adhuc ad memoriam revocat, *consulit*, id est, ex generali illa notione consiliatur, investigat, discurrit, *retractans*, id est, de novo intra se tractans, perpendens, advertens, *alte* (id est subtiliter ac profunde) *visa*, id est prius cognita, ad tempus oblita, ad quorum notitiam redit ex generali cognitione quam reservavit, *ut queat addere partes oblitæ*, id est particulares scientias oblivioni jam traditas ex immersione in corpore, *servatis*, id est generalibus notitiis memoriter retentis.

Ecce, ut recitatum est sæpe, ista fuit phantasia Platonis, quod universæ animæ rationales fuerunt ab exordio simul creatæ in scientiis virtutibusque perfectæ, atque in stellis comparibus collocatæ, deinde tempore opportuno immissæ corporibus, et quod ex ipsa incorporatione oblivionem pepererunt multorum, ac minorationem scientiæ. Et huic opinioni videtur Boetius in hoc libro totali frequenter alludere, nescio quo respectu. Absolute tamen loquendo, opinio ista est falsa, imo ab Aristotele efficaciter improbata; et ab Ecclesia censetur hæretica: idcirco non est imaginandum quod Boetius simpliciter senserit ista, ut plenius dictum est supra, ubi et argumenta Platonis soluta sunt.

Cf. p. 379
D' et s., 418
E' et s.

PROSA IV

TUM illa : Vetus (inquit) hæc est de providentia querela, Marcoque Tullio, quum divinationem distribuit, vehementer agitata, tibi que ipsi res diu prorsus multumque quæsitæ; sed haudquaquam ab ullo vestrum hæctenus satis diligenter ac firmiter expedita. Cujus caliginis causa est, quod humanæ ratiocinationis motus ad divinæ præscientiæ simplicitatem non potest admoveri. Quæ si ullo modo cogitari queat, nihil prorsus relinquetur ambigni : quod ita demum patefacere atque expedire tentabo, si prius ea quibus moveris expendero.

Quæro enim cur illam solventium rationem minus efficacem putes, quæ quia præscientiam non esse futuris rebus causam necessitatis existimat, nihil impediri præscientia arbitrii libertatem putat. Num enim tu aliunde argumentum futurorum necessitatis trahis, nisi quod ea quæ præsciuntur, non evenire non possunt? Si igitur prænotio nullam futuris rebus adjicit necessitatem (quod tu etiam paulo ante fatebare), quid est quod voluntarii exitus rerum ad certum cogantur eventum? Etenim positionis gratia, ut quid consequatur advertas, statuamus nullam esse præscientiam : num igitur, quantum ad hoc attinet, quæ ex arbitrio eveniunt, ad necessitatem coguntur? Minime. Statuamus iterum esse, sed nihil rebus necessitatis injungere : manebit (ut opinor) eadem voluntatis integra atque absoluta libertas.

Sed præscientia, inquires, tametsi futuris eveniendi necessitas non est, signum tamen est, necessario ea esse ventura. Hoc igitur modo, etiam si præcognitio non fuisset, necessarios futurorum exitus esse constaret : omne etenim signum, tantum quid sit ostendit, non vero efficit quod designat. Quare demonstrandum prius est, nihil non ex necessitate contingere, ut prænotationem signum esse hujus necessitatis appareat. Alioqui si hæc nulla est, nec illa quidem ejus rei signum poterit esse quæ non est. Jam vero probationem firma ratione subnixam constat, non ex signis neque petitis extrinsecus argumentis, sed ex convenientibus necessariisque causis esse ducendam.

Sed qui fieri potest ut ea non proveniant quæ futura esse providentur? Quasi vero nos ea quæ Providentia futura esse prænoscit, non eventura credamus; ac non illud potius arbitremur, licet eveniant, nihil tamen, ut evenirent, sui natura, necessitatis habuisse : quod hinc facile perpendas licebit. Plura etenim, dum fiunt subjecta oculis, intuemur : ut ea quæ in quadrigis moderandis atque flectendis facere spectantur aurigæ, atque ad hunc modum cetera. Num igitur quidquam illorum ita fieri necessitas ulla compellit? Minime : frustra enim esset artis effectus, si omnia coacta moverentur. Quæ igitur quum fiunt, carent existendi necessitate, eadem priusquam fiant, sine necessitate futura sunt. Quare sunt quædam eventura quorum exitus ab omni necessitate sit absolutus. Nam illud quidem nullum arbitror

esse dicturum, quod quæ nunc fiunt, priusquam fierent, eventura non fuerint. Hæc igitur, etiam præcognita, liberos habent eventus : nam sicut scientia præsentium rerum nihil his quæ fiunt, ita præscientia futurorum nihil his quæ ventura sunt necessitatis importat.

Sed hoc (inquis) ipsum dubitatur, an earum rerum quæ necessarios exitus non habent, ulla possit esse prænotio : dissonare etenim videntur. Putasque, si provideantur, consequi necessitatem ; si necessitas desit, minime præsciri, nihilque scientia comprehendendi posse nisi certum. Quod si quæ incerti sunt exitus, ea quasi certa providentur, opinionis id esse caliginem, non scientiæ veritatem. Aliter enim ac sese res habeant arbitrari, ab integritate scientiæ credis esse diversum. Cujus erroris causa est, quod omnia quæ quisque novit, ex ipsorum tantum vi atque natura cognosci existimat quæ sciuntur : quod totum contra est. Omne enim quod cognoscitur, non secundum sui vim, sed secundum cognoscentium potius comprehenditur facultatem. Nam ut hoc brevi liqueat exemplo, eandem corporis rotunditatem aliter visus, aliter tactus agnoscit : ille eminus manens, totum simul jactis radiis intuetur ; hic vero cohærens orbi atque conjunctus, circa ipsum motus ambitum, rotunditatem partibus comprehendit. Ipsum quoque hominem aliter sensus, aliter imaginatio, aliter ratio, aliter intelligentia contuetur. Sensus enim figuram in subjecta materia constitutam, imaginatio vero solam sine materia judicat figuram. Ratio vero hanc quoque transcendit, speciemque ipsam, quæ singularibus inest, universali consideratione perpendit. Intelligentiæ vero celsior oculus existit : supergressa namque universitatis ambitum, ipsam illam simplicem formam pura mentis acie contuetur. In quo illud maxime considerandum est, quod superior comprehendendi vis amplectitur inferiorem, inferior vero ad superiorem nullo modo consurgit. Neque enim sensus aliquid extra materiam valet, vel universales species imaginatio contuetur, vel ratio capit simplicem formam. Sed intelligentia quasi desuper spectans, concepta forma, quæ subsunt etiam cuncta dijudicat ; sed eo modo quo formam ipsam, quæ nulli alii nota esse poterat, comprehendit. Nam et rationis universum, et imaginationis figuram, et materiale sensibile cognoscit, nec ratione utens, nec imaginatione, nec sensibus, sed illo ictu mentis formaliter, ut ita dicam, cuncta prospiciens. Ratio quoque quum quid universale respicit, nec imaginatione nec sensibus utens, imaginabilia vel sensibilia comprehendit. Hæc est enim quæ conceptionis suæ universale ita definit : homo est animal bipes rationale. Quæ quum universalis notio sit, tamen * imaginabilem sensibilemque esse rem nullus ignorat : tum quod illa non imaginatione vel sensu, sed rationali conceptione considerat. Imaginatio quoque tametsi ex sensibus visendi formandique figuras sumpsit exordium, sensu tamen absente, sensibilia quæque collustrat, non sensibili sed imaginaria ratione judicandi. Videsne igitur ut in cognoscendo, cuncta sua potius facultate quam eorum quæ cognoscuntur, utantur ? Neque id injuria : nam quum omne iudicium, judicantis actus existat, necesse est ut suam quisque operam non ex aliena sed ex propria potestate perficiat.

ARTICULUS VIII

EXPOSITIO PROSÆ HUIUS QUARTÆ.

IN prosa hac et consequenter usque ad finem libri, immoratur Philosophia determinationi et declarationi quæstionis motæ in prosa præcedenti, de compatibilitate providentiæ Dei ac fati cum libertate arbitrii, solutionibus quoque argumentorum contra hoc inductorum ; tractat quoque de quibusdam annexis, præsertim de æternitate.

Tum illa, id est tunc Philosophia : Vetus (inquit) hæc est de providentia querela : hoc est, quæstio et disputatio ista instar querelæ contentiosa, « est vetus », id est antiqua, etiam in lege naturæ a gentilibus atque philosophis et poetis multipliciter ventilata : Marcoque Tullio, quum divinationem distribuit, vehementer agitata : id est, valde hinc inde discussa a Cicerone (qui etiam dictus est Marcus ac Tullius, secundum quod magni Romani consueverunt esse multinomii), « quum distribuit divinationem », id est in libro de Divinationibus, in quo distribuit (id est, dividit et distinguit) divinationem in species suas, puta, in eam quæ fit per exta, atque eam quæ fit per auguria garritusve avium, et item in eam quæ captatur per flumina. De quibus et in opusculo Contra superstitiones plenius scripsi, et S. Thomas in secunda secundæ. Tibique ipsi res diu prorsus multumque quæsita : id est, materia seu quæstio ista est « quæsita tibi ipsi », id est a te ipso investigata, vel tibi proposita, valde diu et multum : sed haudquaquam expedita, id est, quæstio hæc non est soluta, ab ullo vestrum, id est ab aliquo philosophorum, hactenus, id est hucusque, satis diligenter ac firmiter, id est resolute ac solide.

Cujus caliginis (id est insufficientis ex-

peditionis et obscuræ determinationis) causa est, quod humanæ ratiocinationis motus, id est discursus, inquisitiones et argumentationes humanæ, ad divinæ præscientiæ simplicitatem non potest admo- veri, id est, non valet applicari, conjungi, attingere, « ad simplicitatem præscientiæ divinæ », quæ est una et simplex in se, ac uno intuitu universa et singula præterita, præsentia et futura cognoscit, quasi præsentia et tanquam principaliter in luce suæ sapientiæ constituta, et totum hoc conspicit simul ac semel, invariabiliter, infallibiliter atque certissime. Quæ si ullo modo cogitari queat, id est, si hæc præscientia et providentia Dei possit aliquo modo a nobis « cogitari », id est cognosci sicuti est, nihil prorsus relinquetur ambigui, id est, nihil dubitationis de hac quæstione manebit quantum ad ea quæ necesse est sciri de ea, quamvis adhuc innumeræ quæstiones possint de ista moveri materia. Quod demum, id est quam tandem difficultatem de simplicitate præscientiæ Dei, id est de simplicissima præscientia ejus, quæ non multiplicatur secundum multitudinem ac diversitatem præscitorum, quia nec causatur neque dependet ab illis, imo potius est causa illorum, ita patefacere atque expedire tentabo, secundum modum possibilitatis humanæ, non tamen plenarie, quum præscientia illa sit ipsemet Deus cuncta prænosceus, et tam incomprehensibilis sicut et Deus, juxta illud in Job : Digne eum invenire non possumus, et enarrari non potest. Unde et denuo dicitur : Forsitan vestigia Dei comprehendes, et usque ad perfectum Omnipotentem reperies? Si prius ea quibus moveris expediero*, id est, dum solvero argumenta quibus

quæst. xcvi.

Job xxxvii, 23.

Ibid. xi, 7.

* expendero

moveris ad opinandum quod providentia Dei et libertas arbitrii nequeant simul stare.

Quæro enim, id est, interrogo te, cur putes illam rationem, id est responsionem, solventium argumenta contra providentiam Dei et libertatem arbitrii introducta, minus efficacem, id est non satis idoneam, quæ responsio putat libertatem arbitrii nihil impediri præscientia, id est ex præcognitione et providentia Dei, quia existimat præscientiam Dei non esse causam necessitatis rebus futuris. Quæ solutio in hoc quidem vera est, quod asserit præscientiam Dei non esse necessariam causam ex æquo quibuslibet rebus futuris. Contingentia quippe futura Deus prænoscit ac prævidet, item futuros hominum lapsus atque peccata : quæ tamen contingenter et non necessario fiunt. Non tamen in hoc vera est, quod dicit ideo Deum præscire aliquid tunc futurum, quia res illa futura est. Hæc namque illorum solutio est qui dicebant non ideo rem esse futuram quia Deus præscivit eam esse futuram, sed ideo Deum id præscire quia futurum fuit. *Num enim tu, o Boeti, trahis, id est elicis, aliunde argumentum necessitatis futurorum, nisi quod ea quæ præsciuntur, non evenire non possunt, id est, « non possunt non evenire » ? Ex quo sequi videtur quod necessario veniant. Si igitur prænotio nullam futuris rebus adjicit necessitatem, id est, si præscientia Dei non imprimit futuris rebus necessitatem aliquam, quod tu etiam paulo ante fatebare, id est, fatebaris et concedebas, quid est, id est, quæ causa est, quod voluntarii exitus rerum, id est executiones rerum humanarum a voluntate procedentes, ad certum cogantur eventum, id est, necessario constringantur ad determinatum eventum ? Si enim providentia necessitatem non influit rebus, ergo nec fatum, quum series fati ab ordine providentiæ sit dependens.*

Etenim positionis gratia, ut quid consequatur advertas, id est, causa disputationis, ut veritas innotescat, statuamus, id

*est, ponamus per impossibile, nullam esse præscientiam, id est Deum non habere præcognitionem ac providentiam futurorum. Num igitur, quantum ad hoc attinet, quæ ex arbitrio eveniunt, ad necessitatem coguntur ? id est, num ex illa positione fit consequens ut ea quæ fiunt « ex arbitrio », id est iudicio nostræ mentis nostraque potestate, cogantur « ad necessitatem », id est, necessario contingere adstringantur, « quantum attinet ad hoc », id est, quantum spectat ad id quod præscientia Dei non sit, sicut continet casus iste ? *Minime, id est, nequaquam sequitur quod veniant ex necessitate. Statuamus iterum esse, id est, rursus ponamus providentiam esse in Deo, sed nihil rebus necessitatis injungere, id est, quod ipsa providentia necessitatem nullam rebus inducat. Manebit (ut opinor) eadem voluntatis integra atque absoluta libertas.**

*Sed præscientia, inquires, tametsi futuris eveniendi necessitas non est : id est, tu forsitan dices, « Tametsi », id est quamvis, « præscientia non est necessitas eveniendi », id est causa necessitatis eveniendi, « futuris » rebus ; *signum tamen est, necessario ea esse ventura.* Contra quod arguit. *Hoc igitur modo, etiam si præcognitio non fuisset, id est, quamvis præscientia futurorum non præexistisset in Deo, necessarios futurorum exitus esse constaret, id est, certum esset quod eventus futurorum de necessitate acciderent. Omne etenim signum, tantum quid sit ostendit, id est, signum quodcumque in quantum signum, dumtaxat « ostendit quid sit », id est, quid vere realiterque consistat, videlicet res quædam signata, non vero efficit quod designat : quod verum est tam de signo prognostico futuri, quam de signo memorativo præteriti. Quare demonstrandum prius puto*, nihil non, id est omnia, ex necessitate contingere, ut appareat prænotionem, id est, quatenus videatur Dei præscientiam, esse signum hujus necessitatis, id est necessariæ eventionis futurorum, secundum quod ista tenet opinio.**

* est

Cf. p. 578
C.Cf. p. 579
D.

Tanquam dicat: Puto, imo et scio, quod ista opinio primo habet probare futura de necessitate accidere, antequam rationabiliter asserat quod providentia Dei sit signum necessitatis illius: quoniam ejus quod non est, non est aliquod signum, quum signum et signatum sicut correlativa. Hinc subditur: *Alioqui si hæc nulla est*, id est, si nulla est necessitas futurorum eventuum et actuum humanorum, *nec illa quidem ejus rei signum poterit esse quæ non est*: hoc est, « nec illa », utpote præscientia, « poterit esse signum ejus rei quæ non est », id est necessitatis non existentis.

Consequenter declarat Philosophia, quod ratio opinionis illius non est firma et efficax. *Jam vero constat*, id est, hoc modo « constat » et certum est, *probationem firmam ratione subnitram*, id est argumentationem fuleitam ac stabilitam præmissis causis rationabilibus ac validis fundamentis atque motivis, *non ex signis*, id est levibus conjecturis et inefficacibus mediis, *neque ex argumentis petitis extrinsecus*, id est impertinentibus et topicis locis, *sed ex convenientibus necessariisque causis*, id est ex causis formalibus, intrinsicis et propriis, quibus proprie competit ratio causæ, *esse ducendam*, id est formandam et concludendam. Causa quippe proprie appellatur, ad cuius esse sequitur aliud, vel qua posita ponitur effectus. Talis autem non est probatio præfatæ opinionis, quum procedat ex causa extrinseca, remota, universali, videlicet ex signo.

Deinde tangit Philosophia quod pro defensione illius opinionis posset quis dicere. *Sed qui*, id est quomodo, *fieri potest ut ea non proveniant quæ futura esse providentur*, id est, a Deo prænoscentur esse ventura? Ad quod Philosophia respondet, hoc inutiliter iterari ac objici, quum hoc ipsa non dicat. *Quasi vero nos ea quæ Providentia futura esse prænoscit, non eventura credamus*. Ac si dicat: Quæstio illa sonat ac si nos concederemus et crederemus illa non esse futura quæ Deus futura agnoscit; quod minime dicimus.

Ac non illud potius arbitremur, id est, non magis judicemus ac sentiamus, *licet eveniant, nihil tamen, ut evenirent, sui natura, necessitatis habuisse*, id est, quamvis contingat ut fiant, « nihil tamen necessitatis habuisse » ex propria sua natura ad hoc quod evenirent. Attamen dato quod a Deo prævisa sunt, non possunt non evenire, loquendo de eis formaliter et in sensu composito: tamen secundum se sumpta et quantum ad ea quæ ex propria natura conveniunt eis, eveniunt contingenter ac libere. Cujus subdit exemplum.

Quod hinc facile perpendas licebit: id est, licitum erit ut « perpendas », id est consideres, hoc « hinc », id est ex isto quod subditur. *Plura etenim, dum fiunt subjecta oculis, intuemur*: id est, nos « intuemur » corporalibus oculis « plura, dum fiunt subjecta », id est præsentialiter exhibita et ostensa, « oculis » nostris; *ut ea quæ in quadrigis moderandis atque flectendis facere spectantur aurigæ*: id est, sicut sunt « quæ aurigæ » conspiciuntur « facere in quadrigis », præsertim onustis, « moderandis », id est dirigendis, « atque flectendis », id est reducendis ad medium; *atque ad hunc modum cetera*, id est, his consimilia multa videmus in aliis. *Num igitur quidquam illorum ita fieri necessitas ulla compellit?* id est, nunquid « necessitas ulla compellit quidquam illorum fieri ita », id est taliter dirigi et flecti? *Minime*, id est nequaquam, quum experimentaliter atque certissime constet omnia ista indeterminate accidere, libere fieri, et ex accidentalibus causis contingere. *Frustra enim esset artis effectus, si omnia coacta moverentur*, id est, operatio illa directoria ipsius aurigæ artisque suæ inanis esset, si currus et quidquid spectat ad ipsum, ut sunt equi, ex necessitate moverentur tali vel tali modo: sic enim aurigæ directio nihil juvaret in motu quadrigæ, id est, sive adesset sive abesset, quadriga eodem modo procederet.

Quæ igitur quum fiunt, carent exsi-

stendi necessitate, eadem priusquam fiant, sine necessitate futura sunt : quod possit probari argumentis fundatis in loco a simili, et item in loco a proportione. Potest quoque ratio generalis ita formari: Nullum contingens ex sua natura, provenit ex necessitate. Sed universi effectus artis sunt contingentes : aliter ipsa ars frustra addiceretur. Amplius, ad idem possit adduci ratio Aristotelis, libro de Cælo et mundo sic arguentis : Quidquid aliquando est, aliquando non est, possibile est esse, et possibile est non esse. Sed omnes effectus artis, plures quoque effectus naturæ, interdum sunt, et interdum non sunt. Ergo sunt possibles esse et non esse : non ergo de necessitate proveniunt. Sicque ratio ista non solum concludit de operibus artis, sed de operibus quoque naturæ, saltem in parte.

Hinc Philosophia concludit : *Quare sunt quædam eventura quorum exitus*, id est eventus seu progressio in esse et non esse, *ab omni necessitate sit absolutus*, id est ab omni necessaria determinatione ad unum seu inevitabili futuritione. Nihilo minus in omni ente est necessitas aliqua quantum ad ea quæ sibi ex propria ratione atque intrinseca formalitate conveniunt. *Nam illud quidem nullum arbitror esse dicturum, quod quæ nunc fiunt, priusquam fierent, eventura non fuerint* : imo hoc dicere, esset propriam vocem non intelligere, quum implicet contradictionem. *Hæc igitur, etiam præcognita, liberos habent eventus* : id est, contingentia ista, ut artificialia et naturalia quædam, quamvis a Deo æternaliter invariabiliterque præcognita, attamen contingenter et libere accidunt. Ad quod additur ratio. *Nam sicut scientia præsentium rerum nihil his quæ fiunt, ita præscientia futurorum nihil his quæ ventura sunt necessitatis importat* : id est, sicut scientia rerum modo præsentium nihil necessitatis ingerit rebus præsentibus, ita præscientia futurorum nihil necessitatis invehit seu inducit rebus futuris. Quumque universa et singula Deus

æternaliter intueatur in luce sapientiæ suæ atque in idealibus rationibus suæ mentis, tanquam sibi præsentia, constat quod scientia sua nullam rebus necessitatem influat seu importet : præsertim quia scientia et cognitio rei est secundum modum cognoscentis, non cogniti, ut in libro de Causis habetur, et infra clarius deducetur.

Consequenter tangit Philosophia replicam quamdam contra prædicta.

Sed, inquires*, id est, o Boeti, forsitan dices, *hoc ipsum dubitatur*, id est, incertum est, et nondum satis probatum, *an possit esse ulla prænotio*, id est aliqua præscientia, *earum rerum*, videlicet contingentium, *quæ non habent necessarios exitus*, id est certos inevitabilesque eventus. *Dissonare etenim videntur*, id est, hæc duo videntur invicem repugnare, aliquid præsciri, et tamen non necessario evenire. *Putasque, si provideantur, consequi necessitatem*, id est, tu putas sequi quod res necessario erunt, si provideantur a Deo futuræ : jam enim dixisti te non velle fateri, quod aliquid sit a Deo præcognitum esse futurum, et tamen possit non evenire. *Si necessitas desit, minime præsciri* : id est, tu etiam putas, secundum quod verba tua præhabita sonant, aliquid « minime præsciri », id est non vere certitudinaliterque præcognosci, « si desit necessitas », id est, si non sit necessarium evenire id ipsum ; quia scientia est eorum quæ se aliter habere non valent, sicut istud jam sæpissime est prædictum. Ideo subditur : *nihilque scientia comprehendere posse nisi certum* : id est, tu (ut patuit) putas ac sentis « nihil posse comprehendere scientia », id est nihil scientialiter seu per scientiam posse cognosci, « nisi certum », quod scilicet aliter esse aut evenire non poterit.

Quod si quæ incerti sunt exitus, ea quasi certa providentur : id est, « si ea quæ sunt exitus incerti », id est, quæ habent exitum seu eventum incertum, id est non necessarium nec determinatum, « pro-

* inquis

Cf. p. 578
B et s.Cf. p. 578
A' et s., 580
A' et s.

videntur quasi certa », id est, putantur præscribi ut certa; putas *id esse caliginem opinionis*, id est ignorantiam seu errorem vel saltem obscuritatem « opinionis », quæ est assensus eum formidine de opposito, aut certe tenebrosa ac partim erronea cognitio, quamvis putetur certa atque totaliter vera notitia, *non scientiæ veritatem*, id est non veram et certam scientiam aut veræ scientiæ actualem notitiam. *Aliter enim ac sese res habeat* * arbitrari, ab integritate scientiæ credis esse diversum : id est, tu sentis esse extraneum et remotum « ab integritate », id est puritate ac veritate, « scientiæ, arbitrari », id est judicare seu affirmare, de re hac « aliter » quam « habeat sese ».

Deinceps Philosophia exponit causam deceptionis putantium simul stare non posse certam et distinctam providentiam Dei, et libertatem arbitrii ac contingentiam rerum.

Cujus (videlicet præfati) *erroris causa est* alius error, ex quo iste consequitur : nam, sicut uno inconveniente dato, plura sequuntur, et sicut ex uno peccato per pœnitentiam non deleto, mox homo in aliud labitur; ita ex uno errore oritur alter. Itaque alius iste error est, *quod omnia quæ quisque novit, existimat cognosci tantum ex vi atque natura ipsorum quæ sciuntur*, id est juxta proprietatem et quidditatem scibilium, et secundum modum rerum intellectarum et cognitarum : *quod totum contra est*, id est, econverso se habet, et veritati contrarium est. *Omne enim quod cognoscitur, non secundum sui vim, sed secundum cognoscentium potius comprehenditur facultatem* : id est, omne quod apprehenditur, percipitur « non secundum sui vim » propriam, « sed potius secundum facultatem cognoscentium ». Cognitio namque est actus quidam seu actio cognoscentis. Sed omne agens agit secundum quod est in actu, et secundum modum suæ naturæ. Itaque modus agendi verificatur et conformatur et proportionatur modo essendi, ut non solum Peripate-

A tici sed Platonici quoque concorditer docuerunt. Unde subjungitur :

Nam ut hoc brevi liqueat exemplo, eandem corporis rotunditatem aliter visus, aliter tactus agnoscit, id est, sensus visus seu vis visiva, et sensus tactus, diversimode noseunt rotunditatem. *Ille eminus manens*, id est visus remote consistens, *totum simul jactis radiis intuetur*, id est, totam rotunditatem seu sphaericum corpus uno ietu, subito « intuetur radiis jactis », id est, speciebus visualibus seu radiis luminis quod ad videndum requiritur et concurret, diffusis per medium et multiplicatis usque ad oculum; *hic vero cohærens orbi atque conjunctus*, id est tactus applicatus ac contiguus corpori rotundo, *circa ipsum motus ambitum*, id est per gyrum circumductus, *rotunditatem partibus comprehendit*, id est, successive percipit « rotunditatem partibus », id est per partes ipsius, successive tangendo unam post aliam. Visus ergo quò spiritualior seu interiori visioni propinquior, eo inter exteriores sensus spiritualius, celerius perfectiusque cognoscit suum objectum. Rotunditas tamen inter objecta sensuum communia computatur, eo quod pluribus exterioribus sensibus apprehendatur.

Subditur demum de hoc secundum exemplum. *Ipsam quoque hominem aliter sensus, aliter imaginatio, aliter ratio, aliter intelligentia contuetur*, id est, apprehendit ac noseit. *Sensus enim*, id est sensus exterior, ut visus, *judicat*, id est, simplici apprehensione percipit, *figuram constitutam in materia subjecta*, id est sibi realiter ac præsentialiter præsentatam. De quo judicio in libro Job legitur : *Nonne auris verba dijudicat, et fauces comedentis, saporem?* *Imaginatio vero*, id est vis imaginativa, quæ est sensus interior, *judicat solam figuram sine materia* : quia etsi in absentia rei imaginatur figuram (non tamen sine appendiciis conditionibusque materiæ), nihilo minus apprehendit etiam figuram in suo subje-

cto, quanquam et ultra hoc, modo sublimiori, cum quadam abstractione. *Ratio vero hanc quoque transcendit*, id est, altior est imaginatione, quum sit inorganica, immaterialis incorruptibilisque potentia cognitiva, super actum proprium reflexiva; *speciemque ipsam, quæ singularibus inest, universali consideratione perpendit*: id est, ratio ipsa « perpendit », id est, scrutatur ac perspicit, « consideratione universali », id est in generali, abstrahendo ab hac ceterisque materiæ conditionibus, « ipsam speciem », id est naturam B specificam, « quæ inest singularibus », non ut accidens: sunt quippe multi modi essendi in alio.

Intelligentiæ vero celsior oculus existit: supergressa namque universitatis ambitum, ipsam illam simplicem formam pura mentis acie contuetur. Quidam exponunt ista de intelligentia quæ est substantia separata seu angelus; nec dubium quin mens illa angelica multo limpidius, purius, eminentius intelligat quam ratio humana. Litteraliter tamen dictum videtur de intellectu hominis, qui quamvis realiter sit idem quod ratio, ratione tamen differt ab ea: ita quod eadem vis ratio appellatur secundum quod est discursiva, intellectus vero secundum quod simplici intuitu immaterialium est intuitiva; quæ vis insuper intelligentia nuncupatur quantum ad supremum quod competit ei, videlicet prout respectum habet et vultum ad summa, estque signaculum Lucis increatæ et Creatoris imago supra tempus atque continuum elevata, habens sibi impressam synderesim, et instar intelligentiæ separatæ divinorum contemplativa, præsertim per raptum et immersionem in divitias gloriæ Dei, ita quod vita et contemplatio ejus ad punctum et ad modicum talis est qualis est æternaliter vita mentis divinæ ac increatæ, ut Aristoteles breviter tetigit, et Plato plenius est locutus. Quam contemplationem divinus Dionysius mysticam nominat theologiam et analogicam intuitionem: in qua mens ne-

quaquam phantasmata speculatur, ut quidam imaginantur. Itaque, « intelligentiæ », id est intellectivæ potentiæ taliter sumptæ, est « oculus celsior », id est contemplatio sublimior atque diviniore: « supergressa namque » intelligentia ista desuper illustrata « ambitum universitatis », id est gyrum et ordinem totius universi sensibilis ac mundi inferioris; vel, « ambitum universitatis », per omnimodam supergressionem abstractionis stando in ipsis purissimis rerum formis, quidditatibus essentiisque simplicibus ac metaphysicalibus: ideo Philosophia effatur, quod « pura mentis acie », id est divino et elevato eacumine, « formam simplicem contuetur », id est contemplatur, imo et formam illam purissimam cuncta formantem, et ideales rationes ipsius, de quibus prædictum est: Tu cuncta superno ducis ab exemplo.

p. 372 C.

Consequenter tangit Philosophia quoddam notabile circa inducta, pro declaratione eorum inferens proprietatem ad omnia tota potestativa spectantem.

C *In quo, puta in eo quod dictum est de variis modis cognoscendi eandem rem per diversas prætactas potentias, illud maxime considerandum est quod subditur: nam superior comprehendendi vis, id est altior potentia cognoscitiva, amplectitur inferiorem, id est, comprehendit et includit in se vim et actum inferioris cognitivæ potentiæ, cognoscendo quæ ista, verumtamen per modum sublimiorem quam ista: inferior vero ad superiorem nullo modo consurgit, id est, vis inferior nequaquam pertingit ad perfectionem et actionem superioris cognitivæ virtutis. Et idem iudicium est de appetitivis potentiis, puta de appetitu sensitivo et intellectivo.*

* quod

Neque enim sensus aliquid extra materiam valet, id est, sensitiva vis apprehensiva nullatenus potest aliquid sensibilibiter noscere, « extra materiam », id est immateriale objectum: quod nec exterior neque interior sensus potest; vel universales species imaginatio contuetur, id est,

nec vis imaginativa potest in se recipere atque inspicere « species » aut similitudines « universales », id est prorsus abstractas a materia et appendiciis ejus, quum tales species sint spirituales et immateriales, quæ subjectari aut esse in vi organica et materiali subjecto non possunt. Insuper imaginatio nequit cognoscere « species universales », id est naturas specificas et communes, quæ sunt intellectivæ potentiae objecta, nec cognoscuntur in universali nisi per species intelligibiles prorsus abstractas. Veruntamen suprema vis sensitiva interior cognoscitiva, utpote vis cogitativa, quæ et tertio de Anima nuncupatur intellectus passivus, apprehendit naturam ut in supposito. *Vel ratio capit simplicem formam*, id est, potentia rationalis, quæ realiter idem est cum vi intellectiva, tamen quantum ad actum, gradum seu officium quo ratio nominatur, hoc est, in quantum discursiva est, non intelligit essentiam simplicem, juxta sensum quo hoc convenit intelligentiæ, sicut modo expositum est. Itaque in his abnegatio illa « neque » cadit super totum hoc sequens inductum.

Sed intelligentia, id est intellectiva potentia quantum ad apicem ac supremum sui, quo intelligentia nominatur, *spectans*, id est contemplans, *quasi desuper*, id est ex arce eminentiæ suæ, qua cum intelligentiis separatis communicat, *concepta forma, quæ subsunt etiam cuncta dijudicat* : id est, discernit, intelligit, judicat « etiam cuncta quæ subsunt », id est inferiora, videlicet objecta rationis et imaginationis ac sensuum, quæ cognoscit modo excellentiori quam vires illæ inferiores, et hoc, « forma concepta », id est ipsa simplici essentia intellecta. *Sed eo modo quo formam ipsam, quæ nulli alii nota esse poterat, comprehendit*, id est, intelligentia comprehendit et inspicit illa inferiora intuitu puro ac simplici quo et ipsam conspiciat quidditatem, quemadmodum etiam mentes angelicæ cuncta inferiora conspiciunt : quanquam communiter

A dicatur per reflexionem hoc fieri, et interdum sic fiat.

Nam et rationis universum, et imaginationis figuram, et materiale sensibile cognoscit : id est, ipsa intelligentia « cognoscit universum rationis », id est universale quod a ratione abstrahente concipitur et universa individua seu particularia sua complectitur et includit; cognoscit quoque « figuram imaginationis », id est figuram circa quam vis imaginativa versatur; item cognoscit « materiale sensibile », id est sensibilia sensuum exteriorum objecta, attamen abstracte et quidditative, secundum quod metaphysicus considerat omnes prædicamentales essentias. Propter quod subditur : *nec ratione utens, nec imaginatione, nec sensibus, sed illo ictu mentis formaliter, ut ita dicam, cuncta prospiciens*, hoc est, cuncta pure intelligens secundum excellentiæ suæ modum, non instar virium inferiorum, puta « formaliter », sicut et intelligit simplicem formam. Ex quibus evidenter probatur, quod mens humana seu intelligentia ista apicis mentis nequaquam in omni sua intellectione, intuitionem seu contemplationem speculatur phantasmata; imo speculatio illa esset ut fumus limpiditatem intelligentiæ offuscans : nisi forte quis volens effugere, dicat hæc esse intelligenda non de intelligentia humana, sed separata. Nec tamen ita evadet, quoniam et de ratione, quæ est utique potentia animæ, subditur :

Ratio quoque quum quid universale ita respicit : id est, dum « ratio » abstrahens universale a particularibus, inspicit « ita », id est tam abstracte, aliquod « universale » in sua universalitate, sine reflexione ad particulare et ad phantasma, quia natura communis sufficienter resplendet ac repræsentatur in specie et similitudine sua depurata et abstracta, in lumine rationis consistente ac posita, juxta quod ait Philosophus, quod lapis non est in anima, sed species lapidis. Cujus speciei depuratæ puritas, per intuitionem phan-

phantasmatis tanquam labem contraheret materialitatis ejusdam. *Nec imaginatione nec sensibus utens* : quod verum non esset si specularetur phantasmata. Attamen potentiis illis sensitivis usa est, a sensitiva eognitione ad intellectivam ascendendo, in inchoatione et adeptione intellectivæ notitiæ : qua adepta, libere utitur ea sine inspectione phantasmatis ; quemadmodum qui per scalam ascendit solarium et per navem mare transfretavit, jam existens in loco optato, operatur ibidem sine adminiculo scalæ seu navis. *Imaginabilia vel sensibilia comprehendit* secundum modum suum in hujusmodi elevatione, instar mentis angelicæ, insensibiliter et non imaginarie, prout illa comprehenduntur in simpliciori forma ac specie.

Hæc, utpote ratio, est enim quæ conceptionis suæ universale, id est universale a se conceptum et cognitum, *ita definit : homo est animal rationale bipes*, cui scilicet ex sua natura competit bipedem esse : quod tamen non est differentia hominis vera, quamvis loco differentia assignetur. *Quæ quum universalis notio sit* : id est, quamvis illa definitio hominis « sit notio universalis », id est notificatio generalis, conveniens omni individuo hominis, etiam si unipes seu multipes existet ; *tamen imaginabilem sensibilemque esse rem nullus ignorat*, id est, nemo intelligentium nescit « rem » significatam per illam definitionem « esse imaginabilem » atque « sensibilem », ita quod cadit sub imaginatione et sensu, quamvis diversimode et per diversa, sicut jam patuit. *Quod illa, utpote ratio, non imaginatione vel sensu, sed rationali conceptione considerat* : id est, ratio considerat rem illam communem non consideratione sensitiva aut imaginaria proprie et directe (sed bene per reflexionem), « sed conceptione rationali », id est intellectuali et abstractiva : quod convenit sibi directe. Tamen, ut dictum est, ratio per reflexionem ad phantasmata potest id quod sensus et imaginatio, ut Avicenna ait.

Imaginatio quoque, id est vis imaginativa, *tametsi*, id est quamvis, *ex sensibus sumpsit exordium visendi*, id est frequenter videndi seu recolendi, *formandique*, id est intra se describendi, *figuras*, id est lineamentorum protractiones, similitudines, phantasmata rerum ; *sensu tamen absente, sensibilia quæque collustrat, non sensibili sed imaginaria ratione judicandi* : hoc est, imaginatio « collustrat », id est, sua eognitione circuit et intuetur, « sensibilia quæque », id est sensuum exteriorum objecta quæcumque, quorum similitudines a sensu communi immediate et ab exterioribus sensibus mediate accipit, « non ratione judicandi » (id est eognoscendi et discernendi) « sensibili, sed imaginaria », id est, non per modum eognoscendi quo eognoscunt sensus exteriores, sed prout competit ei ex sua natura : et hæc imaginatio facit, id est, facere potest et aliquando facit, « sensu absente », id est exteriori sensu remoto a suo objecto ; vel, « sensu absente », id est, exteriori sensatione cessante, seu ipsa sensitiva potentia cessante a suo actu.

Ex prædictis Philosophia concludit intentum. *Videsne igitur*, id est, nonne, o Boeti, ex prædictis intelligis, *ut cuncta*, id est omnia supposita cognoscentia, seu potentia eognoscentes, *utantur in cognoscendo res ipsas potius sua facultate*, id est potestate, natura ac dispositione, *quam facultate eorum quæ cognoscuntur ab ipsis* ? Cujus ratio subditur. *Neque id injuria est*, id est, istud non est contra rationem et jus. *Nam quum omne iudicium*, id est ex quo omnis apprehensio, eognitio, discretio, *existat actus judicantis*, id est suppositi seu potentia « judicantis » seu eognoscentis (suppositum quippe est quod agit, quoniam agere ac pati proprie sunt suppositorum. secundum Philosophum primo Metaphysicæ : potentia vero est quo agit, id est per quod). *nesesse est*, id est, oportet et necessario sequitur, *ut quisque*, id est quicumque eognoscens, *perficiat operam suam*, id est,

propriam operationem exsequatur ac impleat, *non ex aliena potestate*, id est non vi alterius, *sed ex propria potestate*, loquendo de potestate proxima actum eliciente atque intrinsece producente. Atamen illam potestatem quisque aliunde sortitus est, id est, a sua causa productiva accepit, praesertim a prima causa, in cuius virtute agitur omne agens, secundum illud libro de Causis : Causa prima plus influit quam quaecumque causa secunda.

Interea objeci posset, quia qui rem aliter intelligit quam est, false intelligit eam : si autem cognitio rerum est secundum modum et naturam cognoscentis, non cogniti, videtur quod homo aliter intelligit rem quam est : ergo non vere eam intelligit. Quod probatur : quia si ratio et intellectus agnoscent sensibilia et variabilia insensibiliter, invariabiliter et abstracte, intelligunt rem aliter quam est, ergo et false. Dicendum, quod hoc quod dicitur « aliter » referri potest ad actum cognoscendi seu cognoscentem. Sic neganda est propositio, Qui cognoscit seu intelligit rem esse aliter quam est, intelligit eam false : quia oportet cognitionem esse secundum modum cognoscentis. Propter quod magnus Dionysius protestatur, quod Deus cognoscit variabilia invariabiliter, sensibilia insensibiliter, mobilia immobiliter, temporalia aeternaliter, materialia atque composita immaterialiter ac simplicissime. Idem fatentur Proclus et auctor libri de Causis. Secundo ly « aliter » referri potest ad modum, naturam ac proprietatem cogniti. Et sic propositio illa verificatur : qui enim intelligeret materialia et temporalia non esse talia, deviaret. Sed ita non est ad propositum objectio illa. Per quod patet ad probationem solutio.

Præterea, per hoc quod Philosophia as-

serit, ea quæ potest sensus, imaginationem quoque cognoscere posse, non econtra ; itemque rationem posse quæ potest imaginatio, non vice versa : tangit naturam et proprietatem totorum potestativorum. Est enim multiplex totum, videlicet, totum essenziale, totum integrale, totum universale, et totum potestativum, cuiusmodi totum est anima, habens in se multas vires. Talis autem totius potestativi natura est ista, quod ea quæ potest pars et potestas inferior, potest pars et potestas superior, altiori utique modo quam inferior, ut in proposito : quemadmodum etiam quod potest subdiaconatus, potest diaconatus, et quod potest subdiaconatus et diaconatus, potest ordo sacerdotalis, non econverso. Idem censendum de potestate prælatia et de principatu civili, prout super quartum Sententiarum Thomas, Bonaventura, Petrus et Richardus frequenter testantur. De hoc etiam Albertus in libro de Missa et libro de Coæn-

dist. xxiv.

cf. t. xxv, p. 33 C et s.

cf. t. xvi, p. 260 D' et s.

METRUM IV

Quondam Porticus attulit
 Obscuros nimium senes,
 Qui sensus et imagines
 E corporibus extimis
 Credant mentibus imprimi,
 Ut quondam celeri stilo
 Mos est æquore paginæ
 Quæ nullas habeat notas,
 Pressas figere litteras.
 Sed mens si propriis vigens
 Nihil motibus explicat,
 Sed tantum patiens jacet
 Notis subdita corporum,
 Cassasque in speculi vicem
 Rerum reddit imagines :
 Unde hæc sic animis viget
 Cernens omnia notio ?
 Quæ vis singula prospicit ?
 Aut quæ cognita dividit ?
 Quæ divisa recolligit,

Alternumque legens iter,
 Nunc summis caput inserit,
 Nunc desidit in infima,
 Tum sese referens sibi,
 Veris falsa redarguit ?
 Hæc est efficiens magis,
 Longe causa potentior
 Quam quæ materiæ modo
 Impressas patitur notas.
 Præcedit tamen, excitans
 Ac vires animi movens,
 Vivo in corpore passio,
 Quum vel lux oculos ferit,
 Vel vox auribus instrepit.
 Tum mentis vigor excitus,
 Quas intus species tenet
 Ad motus similes vocans,
 Notis applicat exteris,
 Introrsumque reconditis
 Formis miscet imagines.

ARTICULUS IX

EXPOSITIO METRI HUIUS QUARTI.

POSTQUAM in prosa præhabita docuit A et probavit Philosophia, quod cognitio rerum est secundum modum et naturam cognoscentium, non cognitorum, nunc in quarto hoc metro tangit quomodo quidam philosophi dixerunt oppositum.

Porticus, id est locus talis Atheniensis, *attulit quondam*, id est, olim in se continebat et exhibebat, *senes nimium obscuros*, id est quosdam studentes antiquos valde adhuc imperitos, in quibus sapientia exstitit parva, *qui credant sensus*, id

est sensibilibus formas seu sensationes, *et imagines*, id est similitudines rerum imaginarias seu ipsas imaginationes, *e corporibus extimis*, id est ab exterioribus, sensibilibus, corporeis objectis, *imprimi mentibus*, id est intellectibus nostris (unde apparet quod isti fuerint de crassioribus philosophis qui inter sensum et intellectum non distinxerunt), *ut quondam mos est*, id est, sicut aliquando est consuetudo, *figere*, id est inseribere, *litteras pressas*, id est firmiter impressas, *stilo*

celeri, id est graphio velociter exaranti, *A* *arguere pagina*, id est in planitie tabulæ seu papyri, *quæ pagina nullas habeat notas*, id est, nullas inscriptiones habuerit ante, seu nullas figuras aut litteras.

Consequenter Philosophia opinionem hanc improbat.

Sed, o philosophi, *si mens*, id est intellectus humanus, *nihil explicat*, id est, nihil agit neque prosequitur, *vigens propriis motibus*, id est, fortiter utens actibus et conatibus virium propriarum; *sed jacet*, id est, si dejecta est, *patiens tantum*, id est, solum passive se habens recipiendo impressiones formarum a rebus, *subdita notis corporum*, id est figuris et similitudinibus corporalium objectorum in eam agentium, et ipsa mens *reddit*, id est, repræsentat et exhibet, *imagines rerum*, id est species cognoscibiles « rerum » sensibilibus, *cassas*, id est inanes, quæ in veritate non valent repræsentare essentias rerum abstracte communiterque acceptas, *in speculi vicem*, id est instar speculi, in quo apparet similitudo rei, non veritas. Hinc *C* subditur :

Unde hæc notio cernens omnia, id est, « unde » et a quo ac qualiter « hæc notio », id est cognitio ista universalis, « cernens » ac intuens cuncta, utpote genera, species ac individua, *viget sic animis*, id est, vigore ac valide reluet ac inexistit hominum mentibus? *Quæ vis*, id est quæ potentia animæ, *prospicit*, id est, desuper pensat atque intelligit, *singula*, id est, omnia etiam invisibilia, immaterialia, quorum similitudines non recipit *D* directe et immediate a corporalibus rebus? *Aut quæ vis dividit cognita?* sicut ens dividitur in ens creatum et increatum, in substantiam et accidens, in ens absolutum et relativum, et sicut dividitur genus in species : quæ divisio fieri nequit per sensibiles formas et species. *Quæ etiam vis recolligit diversa**, reducendo species multas ad unam, et plura ad unum, multaque individua ad speciem unam, ad quæ requiruntur rationes valde

generales, et species abstractæ ac multum communes? Et quæ vis *legens*, id est, carpens ac eligens, *iter alternum*, id est modum procedendi et investigandi jam istum, jam illum, *nunc inserit caput mentis*, id est, verticem suæ virtutis ac considerationis infigit, *summis*, id est primæ causæ ac substantiis separatis, *nunc descendit ad** *infima*, id est ad considerandum temporalia et terrena, et ad providendum necessariis vitæ ac fragili carni, *tum sese referens sibi*, id est, reflectens se super se, et comparans se sibi ac propriam scrutans naturam per actus suos, sicque se immaterialem et immortalem esse cognoscens, *redarguit falsa*, id est, reprobat mendacia et errores, *veris*, id est per media vera et rationabilia argumenta?

Hæc, id est vis ista mentis, effectiva et elicitiva actuum horum et harum abstractionum et speculationum istarum, quæ est vis intellectiva, non sensitiva, *est causa magis efficiens, longe potentior*, id est et efficacior et nobilior, *quam vis illa quæ modo* (id est instar) *materiæ patitur*, id est, passive et materialiter recipit, *notas*, id est figuras, *impressas*, sicut expositum est : quæ est vis organica.

Verum, sicut patebit, Boetius rursus videtur hic loqui juxta doctrinam Platoniorum, quod scilicet intellectus non est vis passiva, nec species rerum sumens ab extra, sed habens eas sibi inditas ab exordio ac innatas. Ideo subditur :

Præcedit tamen excitans, etc. Hic exponit Boetius mentis suæ intensionem, dicendo quod quamvis mens intra se habet, id est continet, species rerum, nihilo minus per exteriora objecta excitatur ad utendum actualiter hujusmodi speciebus. Itaque ait : *Tamen*, id est, quamvis mens actu intelligat sua vi nobiliori atque per similitudines rerum impressas actualiter et distincte, secundum Platonem, attamen *passio*, id est immutatio facta in sensu ab exteriori objecto, *in corpore vivo*, id est in corpore hominis adhuc vivente, *ex-*

* *divisa*

* *desidit in*

citans ac movens vires animi, id est interiores potentias intellectuales, *præcedit* cognitionem intellectualem, illam videlicet qua anima experitur, percipit et advertit se intelligere : non tamen necessario præcedit intelligere abditum quod est in nobis. Quod dico exponendo mentem et modum loquendi Platonis, quemadmodum B. Augustinus in variis libris, potissime libro de Trinitate, sæpissime tangit ac sequitur, quemadmodum et Boetius in hoc libro totali frequenter : cujus tamen dicta retorqueri possunt ad primum intellectum, ut species dicantur nobis innatæ quantum ad habitus cognoscitivos primorum principiorum in speculativis et practicis, et quantum ad aptitudinem inchoationemque aliquam, prout etiam potentia appellatur quædam inchoatio sui actus.

Itaque passio talis præcedit, *quum vel lux exterior ferit*, id est immutat, *oculos*, *vel vox instrepat*, id est insonat, *auribus*. *Tum vigor mentis*, id est vis intellectiva, *excitatus*, id est excitatus per tale objectum, *vocans species quas tenet intus ad motus*

A similes, id est ad conceptiones et apprehensiones rerum quæ sensibus apprehenduntur, *applicat* species seu similitudines illas *notis exteris*, id est exterioribus signis, figuris et formis, applicatione intellectuali, considerando interiores species ut similitudines rerum quarum formas et notas conspiciat foris, et mens *miscet imagines*, id est exteriores similitudines, *formis introrsum reconditis*, id est speciebus intelligibilibus in intellectu latentibus, considerando et comparando eas ad invicem.

Quamvis autem secundum Aristotelem, intelligere (quemadmodum et sentire) sit quoddam pati, in quantum fit per specierum receptionem; hoc tamen accipiendum est de passione communiter tantum sumpta et perfectiva, non corruptiva. Intellectus quoque possibilis, quamvis sit potentia quodammodo passiva, in quantum recipit similitudines rerum, nihilo minus per similitudines jam receptas vere agit, active intelligendo, discernendo, inquirendo et discurrendo.

PROSA V

QUOD si in corporibus sentiendis, quamvis afficiant instrumenta sensuum forinsecus objectæ qualitates, animique agentis vigorem passio corporis antecedit, quæ in se actum mentis provocet, excitetque interim quiescentes intrinsecus formas; si in sentiendis (inquam) corporibus animus non passione insignitur, sed ex sua vi subjectam corpori judicat passionem : quanto magis ea quæ cunctis corporum affectionibus absoluta sunt, in discernendo non objecta extrinsecus sequuntur, sed actum suæ mentis expediunt? Hac itaque ratione multiplices cognitiones diversis ac differentibus cessere substantiis. Sensus enim solus, cunctis aliis cognitionibus destitutus, immobilibus animantibus cessit (quales sunt conchæ maris, quæque alia saxis hærentia nutriuntur); imaginatio vero mobilibus belluis, quibus jam inesse fugiendi appetitive aliquis videtur affectus. Ratio vero humani tantum generis est, sicuti intelligentia sola, divini. Quo fit ut ea notitia ceteris præstet, quæ suapte natura, non modo proprium sed ceterarum quoque notitiarum subjecta cognoscit. Quid igitur, si ratiocinationi sensus imaginatioque refragentur, nihil esse illud universale dicentes quod sese intueri ratio putet? Quod enim sensi-

bile vel imaginabile est, id universum esse non posse : aut igitur rationis verum esse iudicium, nec quidquam esse sensibile ; aut quoniam sibi notum sit plura sensibus et imaginationi esse subjecta, inanem conceptionem esse rationis, quæ quod sensibile sit ac singulare, quasi quoddam * universale considerat *. Ad hæc si ratio contra respondeat : se quidem et quod sensibile et quod imaginabile sit, in universitatis ratione conspiciere ; illa vero ad universitatis cognitionem aspirare non posse, quoniam eorum notio corporales figuras non possit excedere : de rerum vero cognitione, firmiori potius perfectiorique iudicio esse credendum. In hujusmodi igitur lite, nos quibus tam ratioeicnandi quam imaginandi etiam sentiendique vis inest, nonne rationis potius causam probaremus ? Simile est quod humana ratio divinam intelligentiam futura, nisi ut ipsa cognoscit, non putat intueri. Nam ita disseris : Si qua certos ac necessarios habere non videantur eventus, ea certo eventura præsciri nequeunt ; harum igitur rerum nulla est præscientia : quam si etiam in his esse credamus, nihil erit quod non ex necessitate proveniat. Si igitur uti rationis participes sumus, ita divinæ iudicium mentis habere possemus ; sicut imaginationem sensumque rationi cedere oportere iudicavimus, sic divinæ sese menti humanam submittere rationem iustissimum censeremus. Quare in illius summæ intelligentiæ cacumen, si possumus, erigamur : illic enim ratio videbit quod in se non potest intueri. Id autem est, quoniam modo etiam quæ certos exitus non habent, certa tamen videat ac definita prænotio ; neque id sit opinio, sed summæ potius scientiæ nullis terminis inclusa simplicitas.

* quoddam
* conside-
ret

ARTICULUS X

EXPOSITIO PROSÆ HUIUS QUINTÆ.

SICUT prosa et metro immediate præhabita reprobavit Philosophia motiva dicentium, quod simul stare non valent certa et infallibilis providentia Dei et libertas arbitrii ac contingentia rerum, ita et in prosa hac hoc ipsum prosequitur diffusiusque declarat. Ordo et sensus verborum est :

Quod si, id est ex quo, *in corporibus sentiendis*, id est in hoc quod corpora sentiuntur, *animus non insignitur*, id est, intellectus non figuratur neque ab extra formatur, *passione*, id est transmutatione extrinseca per impressionem sensibilibus formarum in ipsum, *sed iudicat*, id est, apprehendit et discernit, *ex sola sua vi*,

A id est sola intellectuali virtute, *passionem subjectam corpori*, id est passibilem qualitatem a corpore dependentem eique inhærentem ; *quamvis qualitates objectæ forinsecus*, id est foris repræsentatæ exterioribus sensibus, *afficiant instrumenta*, id est, alterent organa, *sensuum*, sicut color et lux visum, calorque tactum, *passioque corporis*, id est immutatio sensuum, *antecedat vigorem animi agentis*, id est actum intellectus cognoscentis et super proprium actum se reflectentis, *quæ in se provocet actum mentis*, id est, actualem intellectionem excitet ad advertendum exteriora objecta, *excitetque interim formas quiescentes intrinsecus*, id est, ad talem

advertentiam et sensualium considerationem « excitet formas », id est species intelligibiles, « quiescentes intrinsecus », id est in intellectu manentes : *quanto magis ea*, id est multo amplius substantiæ incorporeæ, intellectuales, *quæ absoluta sunt*, id est immunia, a *cunctis affectionibus corporum*, id est ab omnibus immutationibus, passionibus et qualitatibus corporalium rerum, ut angeli, *in discernendo non sequuntur*, id est, non imitantur, *objecta extrinsecus*, id est exteriora objecta, cognoscendo et iudicando secundum illorum

variabilem modum compositamque naturam, *sed actum suæ mentis expediunt*, id est, expedite exsequuntur proprii intellectus actionem per ea quæ intra se habent, id est juxta simplicitatem et eminentiam suæ intellectualitatis ?

Hac itaque ratione multiplices cognitiones diversis ac differentibus cessere substantiis, id est, multi ac distincti modi et gradus ac species cognoscendi, sunt dati diversis rerum naturis atque suppositis (quorum quædam differunt solo numero, ut individua speciei ejusdem ; quædam specie ; alia genere, ut homo et angelus) : quia (ut patuit) operatio sequitur rei naturam, et unumquodque agit et cognoscit secundum modum, gradum ac dignitatem propriæ speciei.

Sensus enim solus, cunctis aliis cognitionibus destitutus, id est segregatus ab omni cognitione alia ab exteriori notitia sensitiva, *immobilibus animantibus cessit*, id est, provenit ac datus est. *Quales sunt conchæ maris*, quæ ex se non moventur localiter : attamen motu dilatationis et constrictionis moventur. Quæ quum in litore aperuerint suam domunculam, cancer eis insidians jactat lapillum inter aperturam, sicque pede suo extrahit concham ac devorat eam, ut in Hexaemeron sanctus refert Ambrosius. Solusque tactus dicitur conchis inesse. *Quæque alia saxis hærentia nutriuntur*, id est, et « alia » animalia « quæ nutriuntur hærentia saxis », id est saxis affixa, et inde alimenta sumen-

tia : ut sunt conchyliæ et ostreæ, quæ sunt pisces corium durum habentes. *Imaginatio vero*, id est vis imaginativa, cessit *belluis*, id est brutis, *mobilibus loco*, quibus *affectus aliquis fugiendi appetitive videtur jam inesse*. Fugiunt enim dum aliquid apprehendunt aut sentiunt ut afflictivum ; appetunt vero et insequuntur dum aliquid apprehendunt tanquam conveniens.

Ratio vero tantum humani generis est, id est, vis rationalis, a qua homo accipit speciem, non convenit nisi humano generi, sumendo rationem propriæ, pro vi intellectuali discursiva a notis ad ignota. Aliquando vero communius sumitur, pro vi intellectuali ; sicque convenit angelis. Unde beatus ait Bernardus : Duas rationales creaturas condidit Deus, angelum scilicet et hominem. Porro S. Gregorius addidit in homilia, quod angelus rationale est animal : in quibus verbis tam rationale quam animal capitur multum extense. *Sicuti intelligentia sola, divini* (supple, generis), id est, intellectualitas « sola » et pura, simplici intuitu omnium cognoscitiva, est solum « divini » generis. Solis etenim separatis substantiis competit, quæ præ ceteris creaturis deiformes ac divinæ censentur : propter quod a philosophis intelligentiæ nuncupantur. Nec dubium quin superbeatissimo Deo intellectualis perfectio competat cum excellentia penitus infinita. Inest etiam animabus beatis, imo et hominibus virtuosis et contemplativis, secundum aliquem gradum et participationem, ut in prosa dictum est præcedenti.

Quo fit, id est, ex quibus consequitur, *ut ea notitia ceteris præstet*, id est, quod ista notitia ceteris cognitionibus exstet præstantior, *quæ suapte natura*, id est propria naturalique dignitate, *cognoscit non modo*, id est non solum, *proprium objectum*, quod est ens seu verum, *sed objecta* quoque notitiarum ceterarum* cognitivarumque virium, utpote intellectualis cognitio, quæ et altiori modo cognoscit inferiorum potentiarum objecta

Cf. p. 594
D et s.

Cf. p. 595
C et s.

* subjecta

Cf. p. 596
C et s.

quam ipsamet, ut in præcedenti prosa ex-
positum est, ubi hæc omnia continentur :
quæ tamen hic repetuntur ut aliqua adji-
ciantur, sicque ex eis concludatur propo-
situm. Unde subjungitur :

Quid igitur, id est, quid dicendum vi-
detur, *si sensus imaginatioque*, id est
sensitiva et exterior cognitio, imaginaria
quoque notitia, *refragentur*, id est, repu-
gnare et contradicere videantur, *ratiocin-*
nationi, id est discursui et argumentationi
conclusionique rationis, *nihil illud esse*
dicentes universale quod sese intueri ratio
putet, id est, ipse sensus et imaginatio,
hoc est homo secundum sensum imagina-
tionemque judicans, « dicentes nihil esse
universale », hoc est naturam communem
abstractivè consideratam? Et hoc propter
rationem quæ subditur. *Quod enim sensi-*
bile vel imaginabile est, id universum (id
est universale) *esse non potest* *. *Aut igi-*
tur rationis verum esse judicium (supple,
constat), *nec quidquam esse sensibile*, hoc
est, aut judicium rationis est verum, et
per consequens nullum ens est « sensibi-
le » vel particulare; *aut quoniam sibi*, vi-
delicet rationi, *notum sit plura sensibus*
et imaginationi esse subjecta, id est multa
esse particularia entia sub sensibus et
imaginatione cadentia, ideo *inanem esse*
conceptionem rationis, id est mendacem et
vanam esse rationis considerationem qua
universale per abstractionem considerat,
quæ quod sensibile sit ac singulare, qua-
si quoddam universale considerat, id est,
« quæ » ratio « considerat quasi quoddam
universale » id « quod » in se et in subsi-
stentia sua est quid « sensibile ac singula-
re ». Sed argumentatio ista non tenet, quia
idem potest multipliciter considerari, hoc
est magis et minus contracte. Ideo se-
quitur :

Ad hæc si ratio contra respondeat, id
est, « si ratio respondeat » ad ista objecta
« contra », id est ea negando, atque di-
cendo : *se quidem et quod sensibile et*
quod imaginabile sit, in universitatis ra-
tione conspiciere, hoc est, si dicat se consi-

derare « in ratione » et sub ratione uni-
versalis tam id quod est singulare quam
id quod est imaginale, considerando ea per
abstractionem ab hic et nunc et ab omni
loco et tempore; *illa vero ad universitatis*
cognitionem adspirare non posse, id est
sensem et imaginationem non posse per-
tingere ad notitiam universalis et rationis
communis, prout totum illud in præce-
denti prosa expositum est, *quoniam eorum*
notio, id est cognitio, *corporales figuras*
non possit excedere, id est, non se potest
extendere ultra ea quæ repræsentantur
per figuras sensibiles et similitudines cor-
porales, quæ in potentiis continentur or-
ganicis.

Consequenter tangit Philosophia cujus
potentiæ cognitivæ iudicio sit acquiescen-
dum, dum potentiæ istæ sibi invicem re-
pugnare videntur. *De rerum vero cogniti-*
one, firmiori potius perfectiorique iudicio
esse credendum : hoc est, constat « cre-
dendum esse potius iudicio firmiori », id
est rationabiliori, ac magis perfecto, id est
iudicio rationis, « de cognitione rerum »,
an scilicet cognitio seu iudicatio de re sit
recta aut non. Unde mox subditur : *In hu-*
jusmodi igitur lite, id est contradictione,
quando diversæ vires diversimode judi-
cant, *nos quibus tam ratiocinandi quam*
imaginandi etiam sentiendique vis inest,
nonne rationis potius causam probare-
mus? id est, nos quibus data est vis sensi-
tiva et imaginativa ac ratiocinativa, magis
utique approbaremus « causam », id est
tribunal seu iudicium, « rationis » quam
virium inferiorum.

Ex his Philosophia ostendit insufficien-
tiam argumenti cujusdam præhabiti, quod
scilicet contingentia et incerta non pos-
sint a Deo certitudinaliter præcognosci.

Simile est quod humana ratio divinam
intelligentiam futura, nisi ut ipsa cogno-
scit, non putat intueri, id est, « quod hu-
mana ratio non putat divinam intelligen-
tiam », id est mentem increatam, « intueri
futura » aliter quam « ipsa » ratio « co-
gnoscit ». *Nam ita disseris*, id est, sic di-

Cf. p. 595
D'et s.

* posse

Cf. p. 580
A' et s.

cis et arguis : *Si qua*, id est si aliqua, *non videantur habere eventus certos ac necessarios*, id est adimpletiones determinatas et inevitabiles, *ea certo eventura nequeunt præsciri*; *harum igitur rerum nulla est præscientia* : quam si etiam in his esse credamus, nihil erit quod non ex necessitate proveniat, id est, « si credamus » præscientiam « esse in » rebus « his », id est de rebus contingenter ac libere eventuris, sequitur quod « nihil erit », id est, quod nihil fiet, « quod non ex necessitate » eveniat. Quod argumentum jam

Cf. p. 591
A et s.

toties exstat præhabitum et solutum, ut tædium pariat idem tam frequenter repetere. Boetius tamen hæc sub nomine Philosophiæ tam sæpe resumit, quoniam tempore suo materia ista non fuit tam evidenter discussa et declarata ut interim et modo. Unde adhuc plenius eam resolvit atque elucidat, subdens :

Si igitur uti rationis participes sumus, ita divinæ mentis iudicium habere possemus : hoc est, si haberemus « iudicium mentis divinæ », id est tam certam et perfectam rerum notitiam et censuram ut Deus, vel sicut Beati ipso fruente, quorum intellectus valde est deiformis, quoniam vident Deum sicuti est, et cetera etiam futura quamplurima deiformiter in ipso, ut divinus Dionysius protestatur; *sicut imaginationem sensumque rationi cedere oportere iudicavimus, sic divinæ sese menti humanam submittere rationem iustissimum censeremus* : id est, tunc utique « censeremus », iudicaremus « iustissimum » esse « humanam rationem submittere sese menti divinæ » et ejus iudicio, quum illa sit supercertissima, infallibilis ac prorsus indeviabilis regula, mensura et causa omnis veritatis, virtutis et æquitatis; imo et incomparabiliter plus quam « sicut iudicavimus » modo « imaginationem » et « sensum oportere cedere », id est deferre et obtemperare, « rationi » et ejus iudicio. Dicuntur autem sensus et imaginatio hoc facere, non formaliter ac directe, quum nec sensus nec imaginatio rationem co-

De Cœlest.
hier. c. v,
vii; de Di-
vin. nomin.
c. 1.

agnoscant, sed ex consequenti, quoniam subjectum eorum, id est homo sensum imaginationemque habens, id facit.

Consequenter Philosophia hortatur salubriter et optimum præstat consilium. *Quare in illius summæ intelligentiæ cacumen, si possumus, erigamur* : hoc est, « quare », id est, quum præinducta ita se habeant, ideo « si possumus », id est, quia per Dei auxilium possumus, « erigamur », id est, per lumen naturæ et habitus scientiarum atque virtutum, præsertim per sapientiam ac Dei amorem, erigamus nos contemplando, imo potius Omnipotentem rogemus ut erigamur ab eo per lumen gratiæ et donum sapientiæ ac caritatem infusam, per mysticam theoriam et amorem flammigerum, « in cacumen », id est ad altitudinem, « illius intelligentiæ summæ », id est divinæ et increatæ Sapientiæ, cujus rationibus æternis contemplandis ac consulendis intendit ratio nostra superior, ut sanctus asserit Augustinus. *Illic enim ratio videbit*, id est, contemplatione altitudinis sapientiæ Dei intellectus noster conspiciet, *quod in se non potest intueri*, id est, quod intelligere nequit propria potestate aut lumine naturali. Et quid sit hoc, subditur :

Id autem est, quoniam modo, id est qualiter, *etiam quæ certos exitus non habent, utpote contingentia, certa tamen videat ac definita prænotio*, id est, cognitio Dei « certa » et infallibilis « ac definita », id est absoluta seu absolute perfecta ac determinata in se, quamvis sit illimitata ac infinita, « videat », id est, intelligat illa certissime ab æterno; *neque id sit opinio*, id est, qualiter etiam illa cognitio Dei non exsistat « opinio », hoc est incerta notitia cum formidine de opposito, *sed summæ potius scientiæ nullis terminis inclusa simplicitas* : hoc est, « simplicitas » pura et infinita, videlicet « nullis terminis inclusa », id est non arctata nec comprehensa terminis ullis seu aliquo fine : simplicitas, inquam, « scientiæ summæ », id est scientiæ Dei altissimi, qui est ipsa sci-

entia sua. De quo scriptum est Regum
1 Reg. ii, 3. primo : Deus scientiarum Dominus est.
Osee ix, 6. Qui loquitur per Osee : Quia tu scientiam
 repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris
 mihi. Porro infinita ista « simplicitas
 summæ scientiæ », realiter est ipsa simplici-
 ssima scientia Dei, qui essentialiter
 est ipsa sua scientia : estque incomparabilis
 et immensa.

Præterea, volens intelligere qualiter Deus
 excelsus et gloriosus cognoscat variabilia,
 indeterminata, incerta, libera, contingen-
 tia, infallibiliter et supercertissime, debet
 prætaeto modo erigi seque erigere et item
 ascendere « in cacumen summæ intelli-
 gentiæ » ac sapientiæ Dei : non quod in
 hac vita valeat Deum in se ipso clare et
 immediate conspiciere ; sed quantum ex
 creaturis et lumine naturali atque scientia
 acquisita (præsertim ex lumine gratiæ,
 dono sapientiæ, et fide illuminata ac illu-
 stratione superna) potest, debet se dare ad
 contemplationem Dei, et alis contempla-
 tionis ad ipsum volare, et considerare
 quemadmodum Deus sit ens primum et
 summum, infinite simpliciterque perfe-
 ctum, perfecte quoque, pure ac infini-
 te simplicissimum, in quo penitus idem
 sunt intelligens et intelligentia, sapiens et

A sapientia, sciens et scientia, species in-
 telligibiles et objectum, actio et substan-
 tia. Ideoque Deus supergloriosissimus,
 superessentialis sibi que soli perfecte com-
 prehensibilis, universa et singula, præ-
 terita, præsentia et futura, simplicia et
 composita, temporalia et perpetua, neces-
 saria et contingentia, ac omnes omnium
 horum circumstantias, actus et accidentias,
 imo et omnia possible fieri, infinitasque
 species numerorum et infinita individua
 earundem quæ nunquam fuerunt nec
 erunt, intelligit invariabiliter et æterne,
 unico et simplicissimo actu intelligendi,
 quasi præsentia ac prorsus independen-
 ter, juxta omnem excellentiam suæ
 naturæ, ex se, in se, et per se, eo quod
 universa et singula ista in sua superexal-
 tata essentia atque in illimitata virtute seu
 omnipotentia sua contineantur, resplen-
 deant et represententur omniformiter quo-
 modolibetque perfecte. Quo hæc verba
 clarius intellexeris, eo limpidius poteris
 intelligere, cernere et contemplari totum
 passum hujus materiæ, et qualiter omnia
 ista variabilia, libera, contingentia et in-
 certa, a supersanctissima, invariabili mente
 divina æternaliter et invariabiliter, simpli-
 cissime ac supercertissime cognoscuntur.

METRUM V

Quam variis terras animalia permeant figuris.
 Namque alia extento sunt corpore, pulveremque verrunt,
 Continuumque trahunt vi pectoris incitata sulcum.
 Sunt quibus alarum levitas vaga verberetque ventos,
 Et liquido longi spatia ætheris enatet volatu.
 Hæc pressisse solo vestigia gressibusque gaudent,
 Vel virides campos transmittere, vel subire silvas.
 Quæ variis videas licet omnia discrepare formis,
 Prona tamen facies hebetes valet ingravare sensus.
 Unica gens hominum celsum levat altius cacumen,
 Atque levis recto stat corpore despicitque terras.

Hæc, nisi terrenus male desipis, admonet figura,
 Qui recto cœlum vultu petis exserisque frontem,
 In sublime feras animum quoque, ne gravata pessum
 Inferior sidat mens, corpore celsius levato.

ARTICULUS XI

EXPOSITIO METRI HUIUS QUINTI.

HOC est quintum et ultimum hujus A
 quinti libri metrum : in quo Philo-
 sophia nos admonet ad divinorum atque
 cœlestium contemplationem ex naturali
 dispositione et situ vultus corporisque hu-
 mani, quod solum inter corpora animata
 staturam habet et faciem sursum erectas.
 Itaque ait :

Animalia permeant, id est, perambu-
 lant sive pertranseunt, *terras quam variis
 figuris*, id est, valde diversimode figurata
 in corporibus suis ac faciebus.

Alia namque sunt corpore extento : B
 id est, quædam animalia sortita sunt cor-
 pora in longum porrecta; *verruntque pul-
 verem*, id est, commovent et sulcant are-
 nam, per quam se trahunt, sicut serpentes,
incitataque vi pectoris, id est mota (imo
 se ipsa moventia) virtute motiva consi-
 stente in pectore, id est, super pectora sua
 gradientia, prout Dominus ait serpenti,
 Super pectus tuum gradieris, *trahunt*, id
 est, motu suo faciunt et relinquunt, *sul-
 cum continuum*, id est tale vestigium cor-
 poris sui in terra. Alia autem animantia C
 pedum terris imprimendo formam, relin-
 quunt in terra vestigium non ita conti-
 nuum, sed spatio intermedio intacto divi-
 sum et interceptum.

Sunt quoque, id est, quædam animalia
 sunt, utpote volatilia, *quibus*, id est ad
 quorum commoditatem, *levitas vaga ala-
 rum verberetque ventos*, id est, moveat
 ac dividat aerem : quidam enim putabant
 ventum esse aerem agitatum, ut dictum
 est metro primi libri secundo; *et enatet*,

id est, instar natantis in aqua, volando
 pertranseat, *volatu liquido*, id est evidenti
 seu puro, *spatia longi ætheris*, id est
 aeris, qui summe est fluidus, utpote pro-
 priis terminis minime clausibilis. Hinc
 scriptum est : Avis transvolat in aere, *Sap. v, 11.*
 sonitu alarum verberans levem ventum,
 et scindens per vim itineris aerem ; com-
 motis alis transvolavit, et post hoc nul-
 lum signum invenitur itineris illius.

Hæc, id est quædam animalia, scilicet
 gressibilia, *gaudent pressisse vestigia solo*,
 id est in terra, hoc est, pedibus gradien-
 do, *gressibusque*, id est deambulationibus
 progressivis; *vel gaudent transmittere*,
 id est transcurrere, *campos virides ex
 graminibus, foliis et herbis, vel subire*,
 id est ingredi, *silvas*. De quibus in Psal-
 mo : In ipsa (scilicet nocte) pertransibunt *Ps. ciii, 20.*
 omnes bestiæ silvæ.

Quæ omnia animalia irrationalia licet,
 id est quamvis, *videas discrepare formis
 variis*, id est diversis figuris : ex quibus
 etiam noscitur substantialium formarum
 distinctio, prout ait Averroes, Sicut res
 differunt suis figuris, ita et suis formis
 specificis; *facies tamen prona*, id est vul-
 tus eorum proclivis ac depressus versus
 terram, *valet ingravare*, id est graves os-
 tendere, *hebetes*, id est brutales ac rudes,
sensus eorum, in quibus nulla est ratio.
 Aliqua tamen rationis participatio et satis
 mira calliditas in quibusdam brutis ap-
 paret, præsertim in lupo, in vulpe et
 simia. Unde et in Job Dominus sciscitatur,
 inquires : Quis dedit gallo intelligentiam ? *Job xxxviii, 36.*

Consequenter tangitur excellentia hominis, propter quam ostendendam præhabita sunt præmissa. *Gens hominum unica*, id est sola progenies hominum, ut sit constructio intransitiva : sicut dum in Actibus loquitur beatissimus Petrus, Misit Dominus angelum suum, et eripuit me de omni exspectatione plebis Judæorum ; *levat cacumen celsum*, id est caput seu vultum, *altius*, id est magis erecte et alte versus cælum quam alia membra : *atque gens hominum levis*, id est facilis ad ascensum, *stat corpore recto*, id est sursum erecto. Veruntamen his obijci potest, quod aliqui magni, ut Beda, Augustinus, et Magister in historiis, dicunt quod serpens, antequam hominem tentavit, gradiebatur erectus. In gestis item Alexandri Magni narratur, quod in India sunt aliqui serpentes qui ita se habent. Dici potest, quia quod modicum est, non reputatur. *Despicitque terras*, id est, gens ista non est contenta terram adspicere, scrutari et quærere.

Hæc figura corporis tui erecta admonet te, o homo, materialiter, id est, præbet tibi occasionem et materiam exhortativam, *nisi terrenus*, id est si non nimis carnalis ac terrenis inhærens, *desipis*, id est, insipienter sapis, *male*, id est erronee, non considerando te ad spiritualia et cælestia esse finaliter ordinatum. Unde ait Apostolus : Animalis homo non sapit ea quæ sunt Spiritus Dei. Talis enim fuit qui dixit : Quum sis mortalis, quæ sunt mortalia cura. Admonet, inquam, ut tu *qui vultu recto petis cælum*, id est, versus cælum erigis faciem, *exserisque*, id est, detegis et elevas, seu nudam et detectam exhibes, *frontem*, in qua, secundum Augustinum, est sedes pudoris. Propter quod inverecundo dicitur apud Jeremiam : Frons mulieris meretricis facta est tibi. Ideo crubescas carnalibus deturpari et vitiis inhærere. *Feras quoque animum in sublime*, id est, intellectum tuum elevas ad considerandum salubria, ad contemplandum divina : juxta illud Isaïæ, Levate

oculos vestros in excelsum, et videte quis creavit hæc ; *ne mens gravata* vitiis carnalibusque affectibus (juxta illud : Filii hominum, usquequo gravi corde ? Ut quid diligitis vanitatem et quæritis mendacium ?) *pessum*, id est deorsum, videlicet terrenis et turpibus ac vilibus involuta, *sidat*, id est, sita sit atque resideat, *inferior*, id est subjecta carni et concupiscentiis ejus, *corpore celsius levato*, id est prælato ipsi animæ, ita quod carnalia et terrena magis quam spiritualia et æterna appetantur et exquirantur, quum tamen tanto instantius ac ferventius affectanda ac requirenda sint spiritualia ac divina quam carnalia et terrena, quanto rationalis anima est dignior corpore, et ipsa divina quam terrena, ac vita beata perpetua quam vita hæc præsens brevis et incerta. Propter quod hortatur Apostolus ad Hebræos : Deponentes omne pondus et circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen.

His concordat illud Ovidii, *Metamorphoseon* primo :

Pronaque quum spectent animalia cetera terram,
Os homini sublime dedit, cælumque videre
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

Idem ait Tullius ; Seneca quoque, et addit : Majori corporis sarcina animus alliditur et minus est agilis. Quantum potes, tuum corpus circumscribe et frena, et animo locum laxa. Quidquid feceris, cito a corpore redi ad animam ; illam diebus noctibusque exerce. Modicis alitur corpus. Exercitationem animæ nec frigus nec æstus nec senectus impediatur. Illud bonum eura quod vetustate fit melius. Ne permittas ancillam suæ dominæ principari, id est carnem animæ : quod prorsus esset præposterum et contra ordinem omnem naturæ.

De hac demum oculorum constitutione in capite, de eorum harmonia et utilitate et fine, ut scilicet per eos intueamur circumvolutiones cælestes ac ea quæ con-

Act. xii, 11.

1 Cor. ii, 14.

Jer. iii, 3.

Is. xl, 26.

Ps. iv, 3.

Hebr. xii,

4.

sistunt in cœlis, ad contemplandum in illis sapientiam ac omnipotentiam Creatoris, loquitur Plato diffuse in secundo Timæi : cujus verba obscura exponit Chalcidius. Quibus concordat quod Anaxagoras cur natus consisteret requisitus, cœlo sideribusque monstratis, Ad horum, inquit, contemplationem.

Interea, circa ea quæ dicta sunt in principio metri hujus de motu reptilium ac serpentium, pensandum quia ut Thomas, Bonaventura, Richardus, et alii quidam, super secundum Sententiarum, distinctio-
B ne quintadecima, scribunt, animal reptile appellatur, quod ad motum toto se corpore rapit. Cujus generis animalium est multiplex species : prima, eorum quæ se rapiunt et movent virtute costarum, sicut serpentes ; secunda, eorum quæ se movent vi annulorum, ut sunt animalia annulosa ; tertia, eorum quæ rapiunt et movent se vi oris, ut aliqui vermes, qui ore suo terræ affixo, totum corpus suum post se trahunt ; quarta, eorum quæ virtute pennularum quarundam se movent, C ut pisces. Quo constat quod reptilium quædam exstant terrestria, quædam aquatica.

Postremo, per animalia erecti colli, spiritualiter designantur superbi, juxta quod
Job xv, 26. in Job dicitur de superbo : Cucurrit adversus Deum erecto collo. Cui superbo

ibidem dicitur : Quid te elevat cor tuum, Job xv, 12, et quasi magna cogitans, attonitos habes oculos ? Quid tumet contra Deum spiritus tuus ? In Ecclesiastico quoque increata Sapientia loquitur : Superborum et sublimium colla, propria virtute calcavi. Per serpentes et reptilia, recte designantur avari et libidinosi, qui assidue adhærent carnalibus et terrenis : qui, ut ait Scriptura, declinaverunt oculos suos ne adspicerent cœlum. Ideo rite designantur per porcos, quorum effigies oculorum est taliter situata quod ad cœlestia corpora nequeunt attolli. Isti « trahunt continuum sulcum », dum nunquam aut raro ad spiritualia ac divina se levant. Per volatilia vero hic designantur vane gloriosi et qui jactant se ipsos, qui undique evagantur et leves sunt corde : qui petunt « virides campos » (dicendo illud Sapientiæ, Nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra), aut « silvas », id est loca umbrosa. Per gressibilia autem, quæ procedunt gressibus pedum, intelligi possunt hypocritæ, qui simulando justitiam, videntur quasi ordinate procedere, sed labuntur in foveam. Sicque omnium horum aggravatus et hebes est sensus, depressi oculi, quoad ea quæ sunt divini honoris ac suæ salutis. De his, quia frequenter sunt introducta, pertranseo.

PROSA VI

QUONIAM igitur, uti paulo ante monstratum est, omne quod scitur, non ex sua sed ex comprehendentium natura cognoscitur ; intueamur nunc, quantum fas est, quis sit divinæ substantiæ status, ut quænam etiam scientia ejus sit possimus agnoscere. Deum igitur æternum esse, cunctorum ratione degentium commune judicium est. Quid sit igitur æternitas consideremus : hæc enim naturam nobis pariter divinam scientiamque patefecerit.

Æternitas igitur est interminabilis vitæ tota simul et perfecta possessio. Quod ex collatione temporalium clarius liquet. Nam quidquid vivit in tempore, id præsens a præteritis in futura procedit. Nihilque est in tempore constitutum, quod totum vitæ suæ spatium pariter possit amplecti : sed crastinum quidem nondum

apprehendit; hesternum vero jam perdidit; in hodierna quoque vita non amplius vivitis quam in illo mobili transitorioque momento. Quod igitur temporis patitur conditionem, licet illud, sicut de mundo censuit Aristoteles, nec cœperit unquam esse nec desinat, vitæque ejus cum temporis infinitate tendatur, nondum tamen tale est ut æternum esse jure credatur. Non enim totum simul (infinitæ licet) vitæ spatium comprehendit atque complectitur; sed futura nondum transacta, jam non habet. Quod igitur interminabilis vitæ plenitudinem totam pariter comprehendit ac possidet, cui neque futuri quidquam absit nec præteriti fluxerit, id æternum esse jure perhibetur; idque necesse est, et sui compos præsens sibi semper adistere, et infinitatem mobilis temporis habere præsentem. Unde non recte quidam, qui quum audiunt visum Platoni, mundum hunc nec habuisse initium temporis, nec habiturum esse defectum, hoc modo Conditori conditum mundum fieri cœternum putant. Aliud est enim per interminabilem duci vitam, quod mundo Plato tribuit; aliud interminabilis vitæ totam pariter complexam esse præsentiam, quod divinæ mentis proprium esse manifestum est. Neque enim Deus conditis rebus antiquior videri debet temporis quantitate, sed simplicis potius proprietate naturæ. Hunc enim vitæ immobilis præsentarium statum, infinitus ille temporalium rerum motus imitatur; quumque eum effingere atque æquare non possit, ex immobilitate deficit in motum, ex simplicitate præsentiae decrescit in infinitam futuri ac præteriti quantitatem. Et quum totam pariter vitæ suæ plenitudinem nequeat possidere, hoc ipso quod aliquo modo nunquam esse desinit, illud quod implere atque exprimere non potest, aliquatenus videtur æmulari, alligans se ad qualemcumque præsentiam hujus exigui voluerisque momenti: quæ quoniam manentis illius præsentiae quamdam gestat imaginem, quibuscumque contigerit id præstat ut esse videantur; quoniam vero manere non potuit, infinitum temporis iter arripuit: eoque modo factum est ut continuaret eundo vitam, cujus plenitudinem complecti non valuit permanendo. Itaque, si digna rebus nomina velimus imponere, Platonem sequentes, Deum quidem æternum, mundum vero dicamus esse perpetuum. Quoniam igitur omne judicium, secundum sui naturam quæ sibi subjecta sunt comprehendit, est autem Deo semper, æternus ac præsentarius status; scientia quoque ejus, omnem temporis supergressa motionem, in suæ manet simplicitate præsentiae, infinitaque præteriti ac futuri spatia complectens, omnia quasi jam gerantur, in sua simplici cognitione considerat. Itaque, si præsentiam pensare velis qua cuncta dignoscit, non esse præscientiam quasi futuri, sed scientiam nunquam deficientis instantiæ rectius æstimabis. Unde non prævidentia, sed providentia potius dicitur, quod porro ab rebus infinis constituta, quasi ab excelso rerum cacumine cuncta prospiciat.

Quid igitur postulas ut necessaria fiant quæ divino lumine lustrentur, quum ne homines quidem necessaria faciant esse quæ videant? Num enim quæ præsentia cernis, aliquam eis necessitatem tuus addit intuitus? — Minime. — Atqui, si est divini humanique præsentis digna collatio, uti vos vestro hoc temporario præsentii

quædam videtis, ita ille omnia suo cernit æterno. Quare hæc divina prænotio naturam rerum proprietatemque non mutat, taliaque apud se præsentia spectat, qualia in tempore olim futura provenient; nec rerum judicia confundit, unoque suæ mentis intuitu tam necessario quam non necessario ventura dignoscit: sicuti vos quum pariter ambulare in terra hominem et oriri in cælo solem videtis, quam simul utrumque conspectum, tamen discernitis, et hoc voluntarium, illud esse necessarium judicatis. Ita igitur cuncta despiciens divinus intuitus, qualitatem rerum minime perturbat, apud se quidem præsentium, ad conditionem vero temporis futurarum. Quo fit ut hoc non sit opinio, sed veritate potius nixa cognitio, quum exstiturum quid esse cognoscit, quod idem existendi necessitate carere non nesciat.

Hic si dicas, quod eventurum Deus videt, id non evenire non posse, quod autem non potest non evenire, id ex necessitate contingere; meque ad hoc nomen necessitatis adstringas: fatebor rem quidem solidissimæ veritatis, sed cui vix aliquis, nisi divini speculator, accesserit. Respondebo namque, idem futurum, quum ad divinam notionem refertur, necessarium; quum vero in sua natura perpenditur, liberum prorsus atque absolutum videri. Duæ sunt etenim necessitates: simplex una, veluti quod necesse est omnes homines esse mortales; altera conditionis, ut si aliquem ambulare scias, eum ambulare necesse est: quod enim quisque novit, id esse aliter ac notum est nequit. Sed hæc conditio minime secum illam simplicem trahit: hanc enim necessitatem non propria facit natura, sed conditionis adjectio. Nulla enim necessitas cogit incedere voluntarie gradientem: quamvis eum tamen*, quum graditur, incedere necessarium sit. Eodem igitur modo, si quid Providentia præsens videt, id esse necesse est, tametsi nullam naturæ habeat necessitatem. Atqui Deus ea futura quæ ex arbitrii libertate proveniunt, præsentia contuetur. Hæc igitur ad intuitum relata divinum, necessaria fiunt per conditionem divinæ notionis; per se vero considerata, ab absoluta naturæ suæ libertate non desinunt.

Fient igitur procul dubio cuncta quæ futura Deus esse prænoscit. Sed eorum quædam de libero proficiscuntur arbitrio: quæ quamvis eveniant, existendo tamen propriam naturam non amittunt; quæ* priusquam fierent, etiam non evenire potuissent. Quid igitur refert non esse necessaria, quum propter divinæ scientiæ conditionem, modis omnibus necessitatis instar eveniant? Hoc scilicet, quod ea quæ paulo ante proposui, sol oriens et gradiens homo, quæ dum fiunt, non fieri non possunt; eorum tamen unum, prius quoque quam fieret, necesse erat existere, alterum vero minime. Ita etiam quæ præsentia Deus habet, dubio procul existunt; sed eorum hoc quidem de rerum necessitate descendit, illud vero de potestate facientium. Haud igitur injuria diximus, hæc si ad divinam notitiam referantur, necessaria; si per se considerentur, necessitatis esse nexibus absoluta. Sicuti omne quod sensibus patet, si ad rationem referas, universale est; si ad se ipsum respicias, singulare. Sed si in mea (inquies) potestate situm est mutare propositum,

* tum

* qua

evacuabo providentiam, quum quæ illa prænoscit, forte mutavero. Respondebo, propositum te quidem tuum posse deflectere, sed quoniam et id te posse, et an facias, quove convertas, præsens providentiæ veritas intuetur, divinam te præscientiam * non posse vitare : sicuti presentis oculi effugere non possis intuitum, quamvis te in varias actiones libera voluntate converteris. Quid igitur? inquires. Ex meane dispositione scientia divina mutabitur, ut quum ego nunc hoc nunc illud * velim, illa quoque noscendi vices alternare videatur? Minime. Omne namque futurum divinus præcurrit intuitus, et ad presentiam propriæ cognitionis retorquet ac revocat. Nec alternat, ut existimas, nunc hoc nunc illud prænoscendi vices, sed uno ictu mutationes tuas manens prævenit atque complectitur. Quam comprehendendi omnia visendique presentiam, non ex futurarum proventu rerum sed ex propria Deus simplicitate sortitus est. Ex quo illud quoque resolvitur quod paulo ante posuisti, indignum esse si scientiæ Dei causam futura nostra præstare dicantur. Hæc enim scientiæ vis presentaria notione cuncta complectens, rebus omnibus modum ipsa constituit, nihil vero posterioribus debet.

Quæ quum ita sint, manet intemerata mortalibus arbitrii libertas; nec iniquæ leges solutis omni necessitate voluntatibus præmia pœnasque proponunt. Manet etiam spectator desuper cunctorum præsciens Deus; visionisque ejus præsens semper æternitas cum nostrorum actuum futura qualitate concurrat, bonis præmia, malis supplicia dispensans. Nec frustra sunt in Deo positæ spes precesque, quæ quum recte sunt, inefficaces esse non possunt. Aversamini igitur vitia, colite virtutes, ad rectas spes animum sublevate, humiles preces in excelsa porrigite. Magna vobis est (si dissimulare non vultis) necessitas indicta probitatis, quum ante oculos agitis Judicis cuncta cernentis.

ARTICULUS XII

EXPOSITIO SEXTE ET ULTIME PROSÆ.

IN hæc ultima hujus totius libri prosa, A intellectus apprehendit, agnoscit ipse intellectus non secundum modum rei in se ipsa, sed juxta modum et existentiam ipsius intellectus seu intelligentis, ut jam sæpe expositum est; *nunc intueamur*, id est consideremus, *quantum fas est*, id est possibile aut licitum, non præsumendo scrutari majestatem ultra quam decet, sed cum reverentia ac moderamine procedendo, *quis sit divinæ substantiæ status* : hoc est, « quis status », id est proprietas, habitudo, immutabilitas. « sit » summæ et increatæ essentiæ. Denique, ut quinto

*Cf. p. 594
D et s.*

non ex sua sed ex comprehendentis * natura cognoscitur, id est, omne ens quod B

** præsen-
tam*

* aliud

** compre-
hendentium*

dist. VIII A
et s.

libro de Trinitate asserit Augustinus, et Ma-
gister primo libro allegat, nomen essentiæ
magis proprie convenit in divinis quam
nomen substantiæ. Essentia namque di-
citur ab essendo; esse autem propriissime
ac eminentissime convenit Deo. Propter
quod sanctus ait Hilarius: Esse non est
accidens Deo, sed subsistens veritas, ma-
nens causa, et naturalis generis proprie-
tas. Substantia vero dicitur a substando;
et constat quod substare non convenit
proprie simplicissimæ Deitatis naturæ,
quæ est purus actus. *Ut quoniam etiam* B
scientia ejus sit possimus agnoscere: id
est, quatenus valeamus secundum par-
vitatibus nostræ capacitatem intelligere « quæ
sit scientia » Dei, id est, quid sit in re,
et qualis sit excellentia ejus.

Judicium igitur commune, id est ge-
neralis affirmatio et universale sentire,
cunctorum degentium ratione, id est ma-
nentium in lumine rationis, *est Deum esse*
æternum, id est, quod verus Deus sit
absolute æternus. Omnes etenim dicunt,
quod Deus sit primum et summum ens: C
sed primum ens nullatenus potuit esse
ab alio, quia sic illud fuisset prius eo. Ideo
primum ens est increatum, incausatum,
independens, ac ens per essentiam, ha-
bens esse a se ipso: quod exponendum
est negative, hoc est, non ab alio. *Quid*
sit igitur æternitas consideremus: hæc
enim, id est ista cognitio æternitatis, *pa-*
tefaciet*, id est reserabit, *nobis naturam*
divinam, secundum quod competit capa-
citati nostræ in via hujus exsilii, *pariter-*
que scientiam, id est, etiam patefaciet D
nobis quæ et qualis sit scientia ac sa-
pientia Dei. Hinc sequitur æternitatis de-
scriptio.

Æternitas igitur est interminabilis vi-
tæ tota simul et perfecta possessio. Circa
hanc definitionem loquitur Thomas in pri-
ma parte Summæ suæ, quæstione decima:
Sicut ex rebus compositis devenimus in
cognitionem simplicium, ita ex notitia
temporis consurgimus in agnitionem æter-
nitatis. Porro tempus est mensura motus,

in quo est successio secundum prius et
posterius, hoc est unius partis post aliam:
ex qua successione consideramus tempo-
ris rationem, dicentes quod tempus est
mensura seu numerus ipsius motus se-
cundum prius et posterius. Unde per mo-
dum oppositum, considerando rem inde-
sinenter eodem modo se habentem ac
uniformiter stantem, accipimus rationem
æternitatis, dicentes: Æternitas est inter-
minabilis vitæ tota simul et perfecta pos-
sessio. Sicque ex duobus notificatur æter-
nitas: primo, per hoc quod id cujus ipsa
est mensura, est interminabile, carens ter-
mino tam a parte ante quam a parte post;
secundo, per hoc quod æternitas est tota
simul, tanquam successione omnimoda
carens. Ex quibus probatur, quod solus
Deus proprie sit æternus, quum cetera
omnia ab ipso profluxerint, sicque ter-
minum habeant a parte ante. Nec his
obstat quod nunc stans æternitatis, dicitur
facere æternitatem, quoniam hoc non est
nisi secundum nostram considerationem.
Imo in re nunc æternitatis est ipsa æter-
nitas, quæ est ipse Deus æternus: neque
enim æternitas est mensura Dei quasi sit
aliquid diversum ab eo. Æternitas quoque,
secundum nostram considerationem, con-
sequitur immutabilitatem, cui repugnat
successio ac nova in esse productio. Hinc
sicut soli Deo convenit incommutabilitas
omnimoda et perfecta, ita Deo propria
exstat æternitas. — Quamvis etiam æter-
nitas dicatur quædam duratio, æternitas
tamen hic definitur esse possessio potius
quam duratio: quia in nomine duratio-
nis notatur quædam protensio, quæ non
convenit esse divino; possessio autem si-
gnificat stabilem et quietam rei habitudi-
nem, quæ potissime convenit Deo. Rursus.
æternitas definitur esse possessio intermi-
nabilis vitæ magis quam interminabilis
esse, ad insinuandum quod esse Dei est
suum perfectum et invariable vivere.

Juxta hæc, definitionem hanc æterni-
tatis proprie sumptæ Philosophia conse-
quenter declarat.

* patefecerit

Quod ex collatione temporalium clarius liquet. id est, aeternitatem sic esse definiendam, evidentius patet ex comparatione ejus ad tempus ac temporalia. quemadmodum communiter, opposita juxta se posita evidentius innotescunt, ita quod unum contrariorum per comparationem ad aliud, certius noseitur: sicut qui novit, praesertim per experientiam, quid sit aegritudo, melius scit quid sit sanitas; conformiter qui novit et passus est inopiam, perfectius scit quid sit opulentia.

Nam quidquid vivit in tempore, ita quod suum esse et vivere ipso tempore mensuratur, *id praesens a praeteritis procedit in futura:* id est, tale ens temporale, praesentialiter, vel potius praesenter jam existens, a tempore praeterito, quod effluxit et esse jam desiit, progreditur, currit ac properat ad futurum tempus, quod nondum est: et ita est in fluxu et cursu continuo. *Nihilque est in tempore constitutum, quod totum suae vitae spatium,* id est totam suam durationem, *pariter possit amplecti,* id est totum simul habere ac possidere. In quibus verbis vita accipi possit multum extense, pro esse seu existentia, quum et omnia dicantur vivere Deo. *Sed crastinum quidem nondum apprehendit,* id est, nondum attingit neque habet: nihil enim habemus actu de tempore nisi nunc. *Hesternum vero jam perdidit:* quia praeteritum tempus effluxit. *In hodierna quoque vita non amplius vivitis,* id est, in actu et fluxu vitali praesentis diei non vivitis diutius. *quum in illo mobili transitorioque momento,* id est quam in ipso indivisibili nunc, quod tamen fluxibile est, non stans: propter quod mobile ac transitorium nominatur, extense loquendo de mobili; nam indivisibile et incorporale proprie non movetur, secundum Philosophum. Nunc quoque transitorium dicitur, quoniam fluxu suo ac transitu efficit transitorium tempus, ut infra dicitur: attamen ipsum nunc secundum substantiam manet idem.

Ex his Philosophia concludit, et aliqua

quae putantur esse aeterna, a vera aeternitate excludit.

Quod igitur temporis patitur conditionem, id est, quod subjacet proprietati, fluxui naturaeque temporis, *licet illud nec coeperit unquam esse,* id est, quamvis illud nullo tempore de novo inceperit, ita quod ante non fuerit, *nec unquam desinat esse,* per corruptionem, *vitaeque* (id est existentia) *ejus tendatur,* id est, per durationem coextendatur, *cum infinitate temporis,* quod Aristoteles putavit non incepisse: unde subditur, *sicut Aristoteles censuit,* id est judicavit, *de mundo,* quantum ad corpora caelestia et elementa et intellectuales substantias. Quod tamen Aristoteles non censuit eum absoluta assertionem, sed magis eum quadam probabili opinione, sciens rationes suas ad hoc inductas, non esse demonstrativas: quia revera sunt debiles valde, ut supra ostensum est. Propter quod ipsemet in libro disseruit Topicorum, quod problema de mundi aeternitate est problema neutrum, id est pro utraque parte probabile, ut dictum est plenius ante. *Nondum tamen tale est,* id est ita stabile, invariabile et perfectum, *ut credatur jure,* id est, rationabiliter existimetur, *esse aeternum,* prout sumitur modo aeternitas. *Non enim totum simul (infinite licet) vitae spatium comprehendit atque complectitur:* id est, nequaquam tale ens « comprehendit » et « complectitur » intra se « totum simul spatium vitae », id est integram suae consistentiae durationem, « licet infinite », id est, quamvis vita ejus esset infinita seu durans in infinitum: non enim habet nec possidet eam simul et sine successione; *sed futura nondum transacta, jam non habet,* id est, adhuc nondum habet praesentialiter durationem, consistentiam et dispositionem sibi futuram.

Quod igitur interminabilis vitae plenitudinem totam pariter comprehendit ac possidet, cui neque futuri quidquam absit nec praeteriti fluxerit, id est, cui jam nil abest quod ei postea aderit adesseve

Cf. p. 371
B.

poterit, et a quo nil abiit quod aliquando fuit in eo, *id æternum esse jure perhibetur*, id est, tale ens recte et rationaliter asseritur esse æternum. *Idque necesse est et compos**, id est potens esse, *adsistere* (id est ad adsistendum) *semper sibi ipsi præsens*, ita quod invariabiliter sibi ipsi sit præsens, ideoque non possit corrumpi, nec dividi, nec aliquo modo a se ipso elongari aut transmutari; *et potens esse quoque infinitatem temporis mobilis*, id est instabilis, *habere præsentem*, id est, simpliciter intuitu eognoscere et quasi præsentia intueri tempus quantumcumque diuturnum aut infinitum.

Insuper ex his Philosophia redarguit modum loquendi quorundam. *Unde quidam putant non recte*, id est, opinantur non vere, *qui quum audiunt visum esse*, id est apparuisse, *Platoni, mundum hunc*, id est universum, *nec habuisse initium temporis*, id est exordium temporale, *nec habiturum esse defectum*, id est corruptionem aut finem subsistentiæ suæ, *putant hoc modo*, id est ex hac ratione, *mundum conditum fieri coæternum*, id est sequi quod coæternus sit, *Conditori*. *Aliud est enim per interminabilem duci vitam*, id est, durare et per durationem extendi per vitam nec principium durationis habentem nec finem, *quod mundo Plato tribuit*, id est, mundo adscripsit; *aliud interminabilis vitæ totam pariter complexam esse præsentiam*: id est, « aliud » ab eo quod dictum est, « præsentiam », id est quietam ac fixam possessionem, « interminabilis vitæ esse complexam totam pariter », id est simul esse comprehensam ac præsentia-
liter inexistens seu plene præsentem; *quod divina mentis proprium esse manifestum est*, hoc est, clarum est quod istud sit proprium menti increatæ seu Deo.

JOANNES. — Circa hæc mihi dubia oriuntur: primo, de hoc quod Philosophia affirmat Platonem sensisse mundum non incepisse, quum tamen Plato in primo Timæi apertissime scribit quemadmodum

A Deus mundum produxerit ex confusa et fluitante materia præexistente. Denique Aristoteles refert, quod solus Plato genuit mundum, hoc est, de novo generatum perhibuit. Secundo, de eo quod reprehenduntur qui, stante illa Platonis opinione, fatentur mundum Deo coæternum, quum et in libro de Causis intelligentia dicatur esse æterna seu cum æternitate. Salomon quoque: Terra (inquit) in æternum stat. Imo et in Evangelio, ignem inferni Christus vocat æternum.

Eccle. i, 4.

Matth. xxv, 41.

B DIONYSIUS. — Ad primum horum vicissim hinc inde responsum est, atque ex verbis Augustini ac Procli ostensum, quod secundum Platonem mundus fuerit ab æterno. Quod autem in Timæo conscripsit de processione materiæ confusæ, quidam exponunt de processione, non temporis, sed ordinis naturæ aut generationis. Porro, quod Plato dicitur mundum genuisse, potest referri ad illud quod juxta superficiem litteræ loquitur in Timæo de generatione mundi, vel de mundo inferiori, quem magno anno expleto asseruit renovari, et corrupta regenerari. — Ad secundum dicendum, quod æternitas tam a philosophis quam a theologis multipliciter sumitur. Primo, proprie, sicut jam existit definita, et Deo est propria. Secundo, pro ævo seu æviterno, quod est æternitas participata: unde in libro de Causis habetur, quod omne esse superius, aut est ante æternitatem, aut cum æternitate, aut post æternitatem et supra tempus. Philosophi demum qui putabant mundum ab æterno fuisse, quamvis dixerint quædam creata ab æterno fuisse, non tamen dixerunt ea proprie esse æterna, sed participative; quum vero dixerint mundum Deo coæternum, sumpserunt æternum non prorsus univoce. Quandoque etiam æternitas capitur pro sæculo, seu longa quavis duratione, sicut in cantico Moysis: Dominus regnabit in æternum et ultra.

*Cf. p. 379
C' et s., 383
D' et s.*

*Erod. xv,
18.*

JOANNES. — An ergo æternitas dicatur de Creatore et creaturis æquivoce?

DIONYSIUS. — Sicut alia quæ dicuntur de

Deo et rebus creatis, dicuntur de eis non A prorsus æquivoce, sed potius analogice, ut esse bonum, sapientem, potentem, quæ per prius et eminentiori modo enuntiantur de Deo : ita de æternitate censendum est.

Consequenter Philosophia respondet quaestioni simplicium magis quam peritorum, qui querere solent an Deus fuerit ante mundum, an sit antiquior mundo, et ubi fuerit antequam quidquam creavit.

Neque enim Deus conditis rebus anti- B *quior videri debet temporis quantitate, id est, nemo debet sentire quod Deus sit « antiquior » et prior mundo « quantitate temporis », id est diuturnitate temporalis durationis : tum quoniam ante mundum non fuit tempus, sicut nec modo extra mundum est locus, nisi imaginarie (juxta quem modum ait Gregorius, quod Deus est intra omnia non inclusus, et extra omnia non exclusus ; aliqui quoque dicunt, quod Deus est extra mundum per spatium infinitum, quum tamen extra mundum non sit spatium nisi imaginarium, nec de-* C *bemus superaltissimi Dei immensitatem rnditer imaginari per modum quantitativæ extensionis) : tum quoniam esse Dei nequaquam tempore mensuratur. Sed Deus est prior et antiquior mundo proprietate potius simplicis naturæ, id est infinita eminentia simplicissimæ suæ essentiæ, utpote prioritate naturæ ac dignitatis, imo causalitatis, atque duratione æternitatis. Verumtamen antiquitas non convenit proprie Deo, in quo nulla est successio, nulla protensio, quum et Apostolus fateatur : D* *Quod antiquatur et senescit, est prope interitum. Ideirco, quod Daniel ait propheta. Antiquus dierum sedit, metaphorice de Deo exponitur : qui vocatur Antiquus dierum, quoniam sua æternitate omni tempori coadsistit, omneque tempus includit et excedit, prout libro de Divinis nominibus magnus Dionysius ait.*

Consequenter tangitur qualiter etiam tempus æternitatem quodammodo imitatur.

*Hunc enim vitæ immobilis præsentarium statum, infinitus ille temporalium rerum motus imitatur : id est, incessabilis « motus temporalium » atque mobilium « rerum imitatur » per quamdam assimilationem « statum præsentarium vitæ immobilis », id est consistentiam Dei invariabilem, indesinenter præsentem, in eodem instanti immutabiliter permanentem. Quem statum motus et tempus imitantur in hoc quod incessabiliter durant successione, præsertim secundum philosophos qui motus cælestes posuerunt nunquam cessaturos. Quumque eum effingere atque æquare non possit : id est, quum infinitus iste temporalium motus non valeat « effingere », id est explicare ac representare, « atque æquare », id est perfecte assimilare, statum illum æternitatis ; *ex immobilitate deficit in motum, id est, ab « immobilitate » æternitatis « deficit » in tantum, quod cadit in rationem et speciem motionis (nam et omnis creata essentia incomparabiliter plus deficit a Creatoris perfectione quam ei assimiletur), ex simplicitate præsentiae, id est a simplicissima præsentia qua Deus sua æternitate jugiter sibi est præsens ac omnia tanquam præsentia intuetur, decrescit in infinitam futuri ac præteriti quantitatem, id est, in tantum occumbit, quod extenditur in perpetuam extensionem a præterito in futurum.**

Et quum totam pariter vitæ suæ plenitudinem nequeat possidere, id est, ex quo tempus non valet simul habere totam et plenam existentiam suam (ejus enim partes sunt : præteritum, quod fuit et nunc non est ; atque futurum, quod erit et nondum est), hoc ipso quod aliquo modo nunquam esse desinit, juxta sensum expressum (in Apocalypsi tamen vere asseritur, Quia tempus ultra non erit, videlicet motu cæli cessante), illud quod implere atque *expressimere non potest, id est æternitatem, quam non valet representare evidenter, stabili mansione ac fixa duratione, aliquatenus videtur æmulari, id est, aliquid*

Hebr. viii.
13.

Dan. vii. 9.

cap. x.

Apoc. x, 6.

multumque imperfecte imitatur ac repræsentat per continuationem suæ successi-
onis : unde subjungitur, *alligans se ad
qualemcumque præsentiam hujus exigui
volucrisque momenti*, id est, ipsum tem-
pus se connectens ad instans seu nunc
præsens, cujus tamen præsentia est im-
perfecta, celeriter fluens ac defluens tan-
quam velocissima avis.

*Quæ quoniam manentis illius præsen-
tiæ quamdam gestat imaginem*, id est, ex
quo debilis ista præsentia momenti seu
nunc temporis, habet et repræsentat defe-
ctuosam ac modicam seu vestigialem simi-
litudinem « illius præsentia » æternitatis
invariabiliter permanentis, *quibuscumque
contigerit id præstat ut esse videantur*, id
est, præsentia hæc temporis confert parti-
bus suis ut quodammodo sint per conne-
xionem suam ad tempus : quod etiam de
rebus temporalibus potest exponi. *Quo-
niam vero manere non potuit*, id est, quia
ista hujus momenti præsentia non valuit
stabilis esse, *infinitem temporis iter arri-
puit*, id est inaccessibilem fluxum et cur-
sum perpetuum ; *eoque modo factum est
ut continuaret eundo vitam*, id est, taliter
contigit effective ex ordinatione et dis-
positione divina, quæ unicuique speciei
rerum largita est quod ei ex propria con-
venit ratione ac specie, ut nunc temporis
« continuaret » et conservaret « vitam »,
id est consistentiam suam, « eundo », id
est fluendo a præterito in futurum, *cujus
plenitudinem complecti non valuit per-
manendo*, id est, cujus existentia totali-
tatem nequivit habere atque includere

stabiliter persistendo ut ea quæ sunt per-
manentis naturæ.
*Itaque, si digna rebus nomina velimus
imponere*, id est, si cupimus unumquod-
que designare convenienti proprioque vo-
cabulo, *Platonem sequentes, Deum qui-
dem æternum, mundum vero dicamus
esse perpetuum*, id est, Deum certissime
vocemus æternum, mundum vero perpe-
tuum, sequendo in hoc Platonis doctri-
nam. Verumtamen agnoscendum, quod

etiam secundum sanctissimæ fidei nostræ
veritatem dicimus mundum esse perpe-
tuum, aliter tamen quam secundum Plato-
nis Aristotelisque intentionem. Nempe se-
cundum fidem, mundus perpetuus est, et
hoc, absolute ac sine distinctione loquen-
do : quoniam habet principium sui esse,
tam principium productionis, quod est
Deus, quam principium suæ durationis,
quoniam ab æterno non fuit. Sed juxta
illos philosophos, non habuit nisi princi-
pium productivum : quod simpliciter fal-
sum est.

Consequenter Philosophia diffusius de-
clarat jam dicta, videlicet æternitatis natu-
ram ac proprietatem, et increatæ scientiæ
modum, qualiter rebus non aufert contin-
gentiam ac libertatem.

*Quoniam igitur omne judicium, secun-
dum sui naturam quæ sibi subjecta sunt
comprehendit* : id est, quia « omne judi-
cium » seu cognitio « comprehendit », id
est, formaliter noscit, « secundum naturam
sui », id est secundum propriam naturam
et dispositionem cognoscentis, « quæ sub-
jecta sunt sibi », id est sua objecta, et non
secundum modum rei cognitæ, ut dictum
est sæpe ; *est autem Deo semper, æternus
ac presentarius status*, id est, status invari-
abilis, præsens ac æternalis (intelligendo
per statum modum essendi) convenit Deo :
*scientia quoque ejus, omnem temporis su-
pergressa motionem*, id est, increata sua
cognitio transcendens omnem instabilita-
tem, conditionem ac differentiam tempo-
ris, *in sua manet simplicitate præsentia*,
id est, æternaliter perseverat in simplicis-
sima sua præsentia atque in præsentissima
sua simplicitate, universa et singula sciens
ac intuens in se et per se tanquam præ-
sentia sibi, sicut visus noster fertur in id
quod in sua consistit præsentia ; *infinita-
que præteriti ac futuri spatia complectens*,
id est, simul cognoscens innumerabilia
spatia, durationes, successiones quascum-
que cujuscumque temporis præteriti et
futuri, tam veri quam imaginarii, *omnia
quasi jam gerantur, in sua simplici co-*

gnitione considerat, id est, unico simplicissimo mentis intuitu omnia conspiciat ac si jam presentialiter sint, aut fiant ipso cernente.

** præsens-
tum
* disposcit* Itaque, si præscentiam * pensare velis qua cuncta prænoscit *, id est, si recte et profunde pensaveris « præscentiam » illam æternam qua Deus cuncta prænoscere dicitur, non esse præscentiam quasi futuri, sed scientiam nunquam deficientis instantiæ rectius æstimabis, id est, vere senties illam præscentiam Dei esse « scientiam instantiæ », id est presentiæ seu rei presentis, saltem quoad esse suum cognoscibile et exemplare quod habet in mente divina.

Unde non prævidentia, sed providentia potius dicitur, id est, quum omnia sint Deo quasi presentia, illa cognitio aptius nuncupatur « providentia », quæ et presentia comprehendit, quam « prævidentia », quæ proprie concernit futura. Verumtamen, si objiciatur quod modus loquendi obtinuit ut illa Dei cognitio dicatur prævidentia ac præscentia; dicendum, quod quamvis in se ipsa sit simplex et unica, non diversa et multiplex juxta diversitatem et multitudinem præstitorum aut prævisorum, attamen per relationem ad ista præstita, et quoad reale eorum esse quæ nondum sunt, vere præscentia et prævidentia nuncupatur. Proprie autem providentia nominatur propter causam quæ subditur : quod porro ab rebus infimis constituta, id est eo quod « rebus » eventibusque futuris ac declivibus ineffabiliter superexaltata infiniteque eminens, quasi ab excelso rerum cucumine cuncta prospiciat, id est, universa cognoscat a summo throno ac vertice sapientiæ et excellentiæ suæ, sive a cælo empyreo, in quo specialiter esse ac residere perhibetur. Propter quod scriptum est : Dominus de cælo prospexit super filios hominum. Sicque dicitur « porro », id est a remoto, non quod loco, sed dignitate et eminentia distet a creaturis, præsertim inferioribus ac futuris. Unde habetur in Esdra : Domine,

Is. xiii, 2.

IV Esdr., viii, 20.

A ejus oculi in superiora porrecti. Salomon quoque ait : Domine, respice de cælo, de sublimi solio gloriæ tuæ. Aliqua vero fertur Deus a longe cognoscere, ut ea quæ reprobant, juxta illud Psalmi : Quoniam excelsus Dominus, et humilia respicit, et alta a longe cognoscit. Circa quod loquitur Augustinus : A longe cognoscit, sed non ignoscit. Quemadmodum etiam dicitur longe esse ab illis, secundum illud Proverbiorum : Longe est Dominus ab impiis.

II Par. vi, 30; III Reg. viii, 49.

Ps. cxxxvii, 6.

Pror. xv, 29.

B Ex præinductis ostendit Philosophia insufficientiam objectorum contra præscentiam ac providentiam Dei factorum.

Quid igitur postulas, id est, quum prædicta ita se habeant, « quid postulas », id est, cur irrationabiliter petis concedi, ut necessaria fiant, id est, de necessitate contingant et necessaria fieri affirmantur, quæ divino lumine illustrantur *, id est, ab increata luce mentis divinæ limpide cognoscuntur, quum ne homines quidem necessaria faciant esse quæ videant, id est, ex quo cognitio hominum nullam influat necessitatem his quæ presentialiter coram hominum visu fiunt, quum tamen cognitio Dei conformis sit cognito multo plus quam cognitio hominum?

* illustrantur

Num enim, id est numquid, tuus intuitus, id est presentialis tua cognitio, addit, id est influit, necessitatem aliquam absolutam vis rebus et effectibus quæ cernis presentia, id est coram oculis tuis accidere? Ad quod Boetius : Minime : quia nostra inspectio nihil mutat in natura rerum quas cernimus (quamvis necessitas conditionata ibi esse dicatur), quia sensus directe non fallitur circa suum objectum. Et Philosophia : Atqui, id est pro certo, si (pro quia) est collatio digna, id est comparatio apta seu decens, loquendo de comparatione et proportionem imitativa, divini humanique presentis, id est inter præsens seu nunc æternitatis ipsius Dei, et inter præsens et nunc hominis : quia (ut patuit) tempus et nunc temporis aliquantulum imitantur æternitatem et nunc æternitatis ; uti vos vestro hoc temporario præ-

senti quædam videtis, id est, sicut « vos » homines « videtis quædam » in « hoc vestro præsentis temporario », seu in instanti et nunc temporis : quod nunc suo fluxu causat tempus ; *ita ille omnia suo cernit æterno*, id est, sic Deus omnipotens universa contemplatur et videt in suo præsentis et nunc æternali.

Quare hæc divina prænotio, id est, ergo præcognitio ista mentis divinæ, *naturam rerum proprietatemque non mutat*, id est, non aufert « rerum » a se cognitarum « naturam » et « proprietatem » naturalem : imo est causa et conservatrix earum, quoniam supersublimis Deus per suam scientiam et omnipotentiam est prima rerum causa et conservator ordinis, differentiarumque rerum non ablator aut destructor, sed auctor et conservator ; *taliaque futura apud se præsentia spectat*, id est, « futura » conspicit in sua æternali præsentia, imo et suæ notitiæ æternaliter « præsentia » existentia, « talia », *qualia in tempore olim*, id est aliquando, *provenient*. *Nec rerum judicia confundit*, id est, inordinate non miscet rerum cognitiones et discretiones ita quod erret iudicando de entibus, *unoque suæ mentis intuitu tam necessario quam non necessario ventura dignoscit*, id est, clarissime intuetur unico mentis prospectu tam ea quæ fiunt necessario quam ea quæ contingenter ac libere ; *sicuti vos quum pariter ambulare in terra hominem et oriri in cælo solem videtis*, id est, sicut vos homines quando simul conspiciatis in aurora solem oriri in sua sphaera et hominem transire in terra, quorum unum fit necessario, aliud contingenter, *quanquam simul utrumque conspectum, tamen discernitis*, id est, res simul visas ab invicem per intellectum distinguitis, *et hoc voluntarium, illud esse necessarium iudicatis*, id est, affirmatis quod hominem ambulare, sit ex voluntate procedens, et liberum ac contingens, atque quod solem oriri, sit necessarium secundum naturalem cursum ac ordinem : quamvis sanctus Job fateatur, Deus præcipit

A soli, et non oritur ; quod superbenedictissimo Creatori perfacile est, et supernaturaliter fieri valet.

Ita igitur cuncta despiciens divinus intuitus, id est, intuitio Dei « cuncta despiciens », id est, deorsum omnia videns, *qualitatem rerum minime perturbat*, id est, nequaquam confundit, destruit aut deordinat proprietates, differentias dispositionesque rerum : imo et si quid in rebus supernaturaliter operetur (sicut in libro Sapientiæ legitur, In aqua plus ignis valebat, hic autem iterum etiam suæ virtutis oblitus est), hoc non est contra sed supra rerum naturam ; « rerum », inquam, *apud se quidem præsentium*, id est in lumine suæ cognitionis immutabiliter evidentium ac stantium, *ad conditionem vero temporis futurarum*, id est, venturarum quantum ad suum reale existere, per comparationem « ad conditionem », id est differentiam, « temporis ». *Quo fit*, id est, ex quo sequitur, *ut hæc * non sit opinio*, id est, quod ista præscientia Dei non sit opinativa seu incerta apprehensio, *sed veritate potius nixa cognitio*, id est, notitia magis « nixa », id est firma et certa, in « veritate », *quum exstiturum quid esse cognoscit*, id est, dum Deus agnoscit « quid », id est aliquid, « esse exstiturum », id est futurum, *quod idem existendi necessitate carere non nesciat* : id est, « quod » futurum « idem » Deus « non nesciat », id est, certissime agnoscat, « carere necessitate existendi », id est, contingere esse futurum.

Consequenter Philosophia resumit objectionem Boetii, ut eam clarius solvat.

Illic si dicas, id est, si hoc loco objicias, *quod eventurum Deus videt, id non evenire non posse, quod autem non potest non evenire, id ex necessitate contingere* (istud argumentum frequenter prætaetum est, et ordo verborum est clarus) ; *meque ad hoc nomen necessitatis adstringas*, id est, virtute argumenti istius velis « me » aretare « ad hoc nomen necessitatis », id est, ut concedam in his rebus nomen necessitatis seu ipsam necessitatem locum habere :

Sap. xvi,
17, 23.

* hoc

Cf. p. 604
D.

fatebor quidem, id est, pro certo dicam et affirmabo, *rem solidissimam veritatis, sed cui vix aliquis, nisi divini speculator, accesserit*, id est, responsionem atque sententiam tantæ difficultatis ut « vix aliquis » homo ei « accesserit », id est, per intellectum clarum appropinquaverit, « nisi speculator divini », id est siderum mysterii ac Verbi aeterni et cœlestis eloquii.

Respondebo namque, idem futurum, id est eundem venturum effectum, *quum ad divinam notionem refertur*, id est, dum comparatur ad præscientiam intuitionemque Dei, *necessarium esse*, id est necessario eventurum et certissimam causarum connexionem inevitabilemque eventum habere, prout hoc supra de effectu fatali et operibus Providentiæ æternalis diffuse expressum est; *quum vero in sua natura perpenditur*, id est, quando consideratur in se ipso et secundum ea quæ sibi conveniunt per comparisonem ad causas naturales, immediatas et proximas, *liberum prorsus atque absolutum videri*, id est, vere de ipso cognosci quod libere seu contingenter eveniat, sicque absolutus sit, id est immunis ac alienus a necessitate: et ita de eo est judicandum simpliciter, quia iudicium atque cognitio de rebus sumuntur a propria natura et propriis ac proximis causis.

Denique Philosophia istud consequenter declarat.

Duæ sunt etenim necessitates: simplex una, veluti quod necesse est omnes homines esse mortales. Hoc est: « Duæ sunt necessitates », loquendo in generali, ita quod duæ sunt species necessitatis. « Una » est necessitas « simplex », id est simpliciter dicta, quæ et communiter nominatur necessitas absoluta, non secundum quid: ut omnem hominem esse mortalem ex sua natura, ratione corporis mixti; et hoc, secundum cursum naturæ: quamvis primi parentes fuerunt sic instituti quod potuerunt non mori (quod fuit supernaturale), neque obiissent nisi peccassent; glorificati vero non potuerunt mori. Mor-

tale quippe non est vera differentia. *Altera conditionis*, id est, alia est necessitas conditionalis seu conditionata, ut si asinus volet, habet pennas: quæ est necessitas secundum quid. *Ut si aliquem ambulare scias, eum ambulare necesse est*: id est, « si » certitudinaliter noscas « aliquem ambulare, necesse est » ex illa hypothese eaque stante, quod ambulet. *Quod enim quisque novit, id esse aliter ac notum est nequit*, quamdiu sic noscitur, quia scientia est impossibile aliter se habere, præsertim scientia universalium.

Sed hæc conditio, id est necessitas ista conditionata, *minime secum illam simplicem trahit*, id est, nullatenus infert neque concludit « illam simplicem » necessitatem. *Hanc enim necessitatem, utpote conditionalem, non propria facit natura*, id est, non causat neque inducit ipsa rei « natura », aut species, aut aliquid ei per se conveniens, *sed conditionis adjectio*, id est accidentaliter additio « conditionis » aut circumstantiæ rei. *Nulla enim necessitas cogit incedere voluntate* * voluntarie, *gradientem*, id est, nulla absoluta et pura necessitas cogit eum ambulare qui ambulat ex propria voluntate, quæ et absolute cogi non valet, sed bene secundum quid et ex finis præsuppositione: sicut necesse est voluntatem Deo subicere, si debeat homo salvari; aliquod quoque est voluntarium involuntario mixtum, sicut mereium in mare projectio. *Quamvis eum quum graditur, incedere necessarium sit ex suppositione et conditione*: non sic quin possit a gressu cessare, sed quoniam impossibile est ut simul gradiatur et non gradiatur.

Eodem igitur modo, si quid Providentia præsens videt, id esse necesse est necessitate conditionis, tametsi, id est quamvis, *nullam naturæ habeat necessitatem*, id est, ex propria natura non « habeat necessitatem » ad hoc quod nunc sit sive futurum sit. *Atqui*, id est certe, *Deus ea futura quæ ex arbitrii libertate proveniunt, præsentia contuetur*, id est

Cf. p. 518
B et s.

præsentialiter, seu quasi præsentialiter coram se essent, ut jam sæpe expositum est. *Hæc igitur ad intuitum relata divinum*, id est futura et contingentia ista per comparationem ad Dei cognitionem, *necessaria fiunt per conditionem divinæ notionis*, id est, rationem ejusdam necessitatis conditionatæ sortiuntur ex proprietate et certitudine scientiæ Creatoris, cui omnia in se præsentat atque clarissime refulgent et constant; *per se vero considerata*, id est secundum propriam naturam pensata, *ab absoluta naturæ suæ libertate non desinunt*, id est, non deficiunt « a libertate naturæ suæ absoluta » (id est immuni et inobligata ad necessitatem), hoc est a contingentia et indeterminatione.

Fient igitur procul dubio cuncta quæ futura Deus esse prænoscit. Sed eorum quædam de libero proficiscuntur arbitrio, ut ea quæ homines ex deliberatione atque proposito operantur; *quæ quamvis eveniant sicut Deus prævidit aut etiam præordinavit, existendo tamen propriam naturam non amittunt*, id est, per hoc quod fiunt et sunt, non amittunt libertatem et contingentiam eis generalem (nam et Deus prævidit et præordinavit ac statuit quod sic fierent et sic essent), *qua eorum propria natura priusquam fierent, etiam non evenire potuissent* simpliciter loquendo, id est per comparationem ad proprias ac proximas causas.

Vera et catholica ista solutio superius habita est per distinctionem magis philosophicam, qua est dictum, quod de prævisis, præcognitis, prædestinatis, præscitis, de electis, de virtuosis et vitiosis, possimus loqui dupliciter: primo formaliter, utpote secundum quod tales sunt; secundo materialiter, prout sunt creaturæ quædam secundum se consideratæ, libero arbitrio decoratæ. Itaque primo modo de eis loquendo, non possunt non evenire, seu non salvari aut non damnari, secundum quod a Deo præcognitum est: sic enim considerantur per relationem ad providen-

tiam seu præordinantiam, et sortiuntur necessitatem conditionalem. Porro materialiter de ipsis loquendo, possunt aliter evenire, et potest prædestinatus damnari ac virtuosus perire, vitiosus quoque penitere et adipisci salutem. Ideo tales propositiones, Prædestinatus potest damnari, et, Præscitus potest salvari, distinguuntur: et in sensu composito seu modali negantur; in sensu autem diviso conceduntur, ut supra inductum est: sic etenim attenduntur res istæ secundum propriam suam naturam.

Deinde Philosophia in persona Boetii tangit quasdam replicationes contra jam dicta.

Quid igitur (inquies) refert non esse necessaria, id est, tu forsitan dices, « Quid refert », id est interest, futura quidem ac liberi arbitrii opera non evenire de necessitate, *quum propter divinæ scientiæ conditionem*, id est propter certitudinem et infallibilitatem scientiæ Dei, *modis omnibus necessitatis instar eveniant*, id est, certissime accidant instar necessitatis et ad similitudinem eorum quæ vere ex necessitate contingunt? Etenim dictum est, quod per comparationem ad præscientiam Dei tam inevitabiliter fiant quam impossibile est Dei præscientiam falli.

Ad quod Philosophia respondet: *Hoc scilicet*, id est, istud refert, *quod ea quæ paulo ante proposui, sol oriens et gradiens homo*, id est, quod duo hæc, sol oriens et homo ambulans, quantum ad propositum attinet, *quæ dum fiunt, non fieri non possunt*, id est, dum sol oritur, non potest non oriri, et dum homo ambulat, non potest non ambulare, loquendo de his formaliter et in sensu composito. Quum namque propositio de possibili possit poni in esse, si homo posset non ambulare dum ambulat, hæc duæ essent de eodem homine pariter veræ, Homo ambulat, et, Homo non ambulat. *Eorum tamen unum, prius quoque quam fieret, necesse erat existere*, secundum cursum ordinemque naturæ, videlicet solem oriri; *alterum ve-*

ro minime, id est, hominem ambulare non fuit necesse autequam fieret. *Ita etiam que presentia Deus habet*, id est, ea que Deus intuetur tanquam in presentia sue mentis constituta, quamvis adhuc futura, *procul* (id est sine) *dubio existunt* : sed *eorum hoc quidem de rerum necessitate descendit*, id est, quoddam illorum necessario fit, ut cælum moveri, *illud vero de potestate facientium*, id est, quoddam ipsorum provenit ex libera facientium voluntate.

Ex quibus infert Philosophia : *Haud igitur injuria diximus*, id est, non injuriose nec false protulimus, ita quod dicendo quod subditur, non sumus locuti injuriam, id est injuriosum quid, contra Deum et veritatem : *hæc*, utpote futura contingentia, *si ad divinam notitiam* (id est ad Dei præscientiam) *referantur, necessarii*, id est necessario eventura ; *si per se considerentur*, id est in propria natura, *necessitatis esse nexibus absoluta*, id est immunia et libera a necessario eventu, utpote contingentia. Cujus subjungitur simile. *Sicuti omne quod sensibus patet*, id est omne sensibile ac particulare, *si ad rationem referas*, id est per comparisonem ad rationem abstractentem, et illimitate considerantem ac sine reflexione ad phantasmata, *universale est*, id est generale, seu communis natura ; *si ad se ipsum respicias*, id est, si id attendas secundum quod in se ipso consistit, *singulare est*. Propter quod asserit Commentator : Universale dum intelligitur, singulare dum sentitur. Unde et in libello de Unitate et uno scribit Boetius : Omne quod est, ideo est quoniam unum est. Ideo quoque juxta Philosophum, esse (utique actualis ac realis existentia) est suppositorum.

Deinde tangit Philosophia secundam replicam contra præhabita. *Sed si in mea (inquies) potestate situm est mutare propositum* : id est, tu « inquis, Si situm est », id est constitutum, « in mea potestate », id est libertate, « mutare propo-

situm », id est mentis meae intentionem ; *evacuabo providentium*, id est, præcognitionem Dei faciam irritam et frustratam, *quam que illa prænascit, forte mutavero*, id est, dum forsitan proposuero agere quod agere ante non proponebam.

Respondedo ego Philosophia, propositum quidem tuum te posse deflectere, id est mutare, *sed quoniam et id te posse, et an facias, quoque convertas, præsens providentia veritas intuetur, divinam te præscientiam non posse vitare* : id est, dicam « te non posse vitare », evadere, fallere aut frustrari, « præscientiam » Omnipotentis, quoniam ipse scit infallibiliter quod tu possis mutare tuum propositum, scit quoque an id mutabis, et si mutaveris, præscit ad quid potius te vertes et fleetes sen inclinabis. Hoc itaque « intuetur veritas præsens providentiæ », id est vera providentia Dei præsens ubique et universa in se ipsa præsentia liter intuens, *sicuti presentis oculi effugere non possis intuitum*, id est, quemadmodum non potes evadere inspectionem oculi alienjus hominis tibi adstantis et apertos oculos super te habentis, *quamvis te in varias actiones libera voluntate converteris*, id est, quidquid effeceris manendo in presentia oculi in te fixi : quia potentia sensitiva necessario immutatur a suo subjecto sibi proportionabiliter applicato.

Sequitur replica tertia. *Quid igitur? inquis* : id est, dices, « Quid igitur » restat? *Ex meane dispositione scientia divina mutabitur*, id est, utrumne « ex dispositione mea », id est ex varia propositi mei alteratione, « mutabitur » Dei « scientia », *ut quam ego nunc hoc nunc aliud velim, illa quoque*, utpote scientia Dei, *noscendi vices alternare videatur*, id est, agnosceatur « alternare vices noscendi », id est variare modos circumstantiasque noscendi vicissitudinemve sciendi, ita ut noseat uno momento aut tempore quod alio nescit?

Minime, id est, nullatenus hoc concedam. *Omne namque futurum divinus præ-*

currit intuitus : id est, intuitio seu cognitio æterna mentis divinæ (de qua in Timæo subtiliter asserit Plato : Deus ut mens ejus intuitus contemplatioque intellectus, etc.) « præcurrit », id est, ab æterno præcedit, « omne futurum » quod nunc est aut unquam fuit futurum; *et ad presentiam propriæ cognitionis retorquet*, id est, omne futurum « retorquet », id est flectit, a proprietate suæ futuritionis quasi « ad » quamdam « præsentiam » coram se : ideo additur, *ac revocat*, id est, in suo conspectu præsentialiter statuit : quia (ut patuit) cognitio rerum est secundum naturam et modum cognoscentis, non cogniti. *Nec alternat, ut existimas, nunc hoc, nunc illud, prænoscenti vice* * : hoc est, scientia Dei seu scientissimus Deus non « alternat », id est, suam cognitionem nullatenus mutat, « vice », id est vicissitudine seu modo aut circumstantia temporis, « prænoscenti nunc hoc » futurum, « nunc illud »; *sed uno ictu mutationes tuas manens prævenit atque complectitur* : id est, Deus seu præscientia ejus, in se « manens » invariabilis et immobilis, « prævenit », id est, æternaliter præseit, « atque complectitur », id est, plene includit et omnifarie comprehendit, « uno ictu », id est uno præsentiali intuitu, « tuas mutationes », id est cunctas tuas variationes et varietates, imo te ipsum, et cetera universa eum omnibus eorum contingentiis, circumstantiis, aetibus et accidentiis, ut supra ostensum est; nec aliter posset consistere hominum iudex.

Quam comprehendendi omnia visendique præsentiam, non ex futurarum proventu rerum sed ex propria Deus simplicitate sortitus est : id est, « Deus » supersapientissimus « sortitus est », id est, habet ac possidet, nec aliunde suscipit, « præsentiam » hanc « visendi », id est præsentialem universorum notitiam ac virtutem visendi, id est indesinenter videndi, et « comprehendendi omnia », tam genera quam species ac individua (quum et nos multa talium cognoscamus,

A et ipse Aristoteles libro de Anima pro inconvenienti habeat, quod Deus dicatur ignorare quæ nos scimus), « non ex proventu », id est impletionem seu existentiam, « rerum futurarum » (sic enim, quod absit, scientia superbenedicti, superperfecti et supergloriosissimi Creatoris dependeret ex creaturis, imo et ipsemet Deus, quum sua scientia sit sua essentia et ipsemet sciens), « sed ex simplicitate propria », id est ex sua simplicissima natura, eminentia et perfectione. Ipse enim B est essentialiter actualissimus et honoratissimus intellectus, ut duodecimo Metaphysicæ fatetur Philosophus; et sua supersplendidissima ac supersancta essentia est omnium rerum idea, species, ratio et exemplar, in qua cuncta relucent plenissime, ut patuit supra, beatusque Augustinus libro LXXXIII Quæstionum prosequitur. Juxta hunc modum loquendi Proclus Platonicus in Elementatione sua theologica loquitur, quod universa catena deorum non est comparabilis ἀταρξήνῃ, id est C summo ex se et per se Deo : tantam (inquit) ille excellentiam super omnia est sortitus. Hinc item in libro de Causis habetur : Primum (id est causa prima) scit res omnes per suam essentiam.

Præterea, prætaetæ distinctioni Philosophiæ, quod quædam necessario fiant et aliqua contingenter, atque quod quædam sunt temporalia et quædam perpetua et suo modo æterna, concordat quod in primo Timæi disseruit Plato : In primis dividendum quid sit quod semper est generationeque carens, quid item quod gignitur nec est semper. Alterum intellectu perceptibile est ductu et investigatione rationis, semper idem; alterum vero opinione et irrationali sensu apprehensibile. Hinc iterum ait ibidem : Solitaria * (id est divinæ, singulari et summæ) naturæ non recte partes temporis adscribimus. Dieimus enim, Fuit, et est, et erit. At esse solum competit ei juxta veram sinceramque rationem; fuisse vero et fore ei deinceps non competunt : hæc

Cf. p. 372
C et s.

* sempiternæ

* vices

Cf. p. 606
et s.

quippe genituræ temporis sunt propria. A

Ex quo illud quoque resolvitur, id est, ex dictis clare et resolutorie declaratur, *quod paulo ante posuisti, indignum esse.*

Cf. p. 580
B et s.

id est, quod in hoc libro quinto asseruisti, esse indeeens Deo adscribere, *si scientiæ Dei causam futura nostra præstare dicantur*, id est, quod opera nostra ventura « dicantur præstare causam scientiæ Dei », hoc est, quod hujusmodi eventus perhibeantur esse causa et ratio præscientiæ Dei, prout videntur sensisse qui dicunt, non ideo aliquid esse venturum

quoniam Deus præscit hoc esse futurum, sed e converso, quoniam hoc futurum est, Deus id præscire. Veruntamen qui hoc dixerunt, non intenderunt hunc sensum, nec hanc admisissent sequelam. Origenes quoque, homo profundissimi et quasi angelici intellectus, quamvis in suis scriptis hinc inde suspectus, dixit hoc ipsum super epistolam ad Romanos, loquens extreme contra quosdam hæreticos omnia necessario evenire dicentes. Contra quos dixit, non ideo futura evenire (supple,

P's. XLIV, 3.

ex necessitate) quia prævisa sunt, sed quoniam futura sunt, omnia ea præsciri : intelligendo per « quoniam » causam a posteriori, seu causam sine qua non ; quæ causa denotat signum seu effectum causæ, non proprie causam. Sic in Psalterio fertur de Christo : Diffusa est gratia in labiis tuis ; propterea benedixit te Deus in æternum. Non enim est dubium quin benedictio Dei fuerit causa gratiæ diffusæ in labiis Christi. Et rursus in psalmo eodem : Dilexisti justitiam, et odisti ini-

Ibid. 8.

quitatem ; propterea unxit te Deus, etc. Unctionem etenim Christo collatam secundum naturam suam assumptam, ipse non meruit, sed ex mera superpiissima benignitate in primo suæ incarnationis instanti suscepit : ideo per dilectionem justitiæ et odium pravitatis non meruit gratiæ unctionem ; verum unctio illa plenitudoque gratiæ, caritas quoque infusa, fuerunt causa actualis dilectionis justitiæ ac odii mali culpæ.

Denique ratio additur cur rerum eventus non sint causa scientiæ Dei. *Hæc enim scientiæ vis*, id est virtus et proprietas ista divini scientiæ, *præsentaria notione cuncta complectens*, id est, omnia comprehendens cognitione præsentiali intuitiva in se ipsa, non ex rebus concepta, prout istud jam sæpe expositum est, *rebus omnibus modum ipsa constituit*, id est, ipsamet increata scientia, propria et consubstantiali sibi virtute præordinavit, impressit, præfixit « omnibus rebus modum », id est differentiam certam, gradum et speciem ; *nihil vero posterioribus debet*. Itaque quædam sunt contingentia, quædam necessaria ; quædam temporalia, quædam perpetua ; nec providentia rerum aufert rebus proprietates differentiasque hujusmodi.

Ex quibus Philosophia quasi epilogat atque finaliter intentam conclusionem infert, dicendo :

Quæ quum ita sint, id est, quum præinducta ita se habeant, *manet intemerata mortalibus arbitrii libertas*, hoc est, « libertas arbitrii », id est liberum arbitrium, manet intemeratum, id est inviolatum et integrum, seu potius a necessitatione et coactione immune, quanquam in primis parentibus per originale peccatum læsum fuerit et suo modo infectum : propter quod status naturæ humanæ post originale peccatum vocatur status naturæ corruptæ, status vero naturæ ejusdem ante illud peccatum, status naturæ integræ, prout secundo Sententiarum Magister asserit et

Cf. dist.
XXIV D, XXV
H.

doctores. Sequitur secunda conclusio. *Nec inique* leges solutis omni necessitate voluntatibus præmia pœnasque proponunt* : id est, lex divina et naturalis ac positiva non « inique », id est non injuste, « proponunt », id est, cum certitudine prædicunt, « voluntatibus » creatis « solutis », id est immunibus et religatis, ab « omni necessitate », id est coactione et limitatione in agendo, « præmia » voluntatibus justis, si usque in finem perseverent, et « pœ-

* iniquæ

nas » voluntatibus pravis, nisi pœniteant. Sic namque ait Salvator : Ibunt mali in ignem æternum, justi autem in vitam æternam. Si autem omnia necessario evenirent, leges hujusmodi essent injustæ. Etenim per præmiorum pollicitationem homines alliciuntur ad meliora, et per comminationem pœnarum a vitiis retrahuntur. Principaliter tamen ex puro Dei amore agenda sunt bona, et mala jugiter fugienda : alias magis diligeremus nos ipsos ac præmia nostra quam Deum. Ista demum secunda conclusio directe ex prima consequitur.

Sequitur conclusio tertia. *Manet etiam spectator desuper cunctorum præsciis Deus* : hoc est, omnipotens Conditor immobiliter perseverat super omnia, cuncta conspiciens et « præsciis » omnium futurorum, providentiam habens universorum, ut jam diffuse et copiose probatum est.

Quarta conclusio est : *Visionis ejus quoque præsens semper æternitas cum nostrorum actuum futura qualitate concurrat* : hoc est, « æternitas visionis ejus », videlicet Dei, id est æterna cognitio Creatoris, jugiter « præsens », id est, cuncta præsentem inspiciens, atque in omnibus per essentiam, præsentiam potentiamque consistens, « concurrat », id est, simul stat, « cum futura qualitate », id est temporalitate, mutabilitate et contingencia, « actuum nostrorum », nec unum horum derogat alteri, imo compatiuntur se invicem, sicut hoc modo ostensum est ; *bonis præmia, malis supplicia dispensans*, id est, ordinate et juste distribuens, quemadmodum fertur in Apocalypsi : Ecce venio cito, et merces mea mecum est, dare unicuique secundum opera sua.

Quinta conclusio est : *Nec frustra sunt in Deo posita spes precesque*, id est, fideles non inaniter ponunt in Deo spem suam et ipsum exorant. Nempe, quum ipse sit fidelissimus, piissimus, optimus, et omnia sciens, nequaquam relinquet sperantes in se spe formata, hoc est con-

fidencia per caritatem ornata. Spes quoque informis disponit de congruo, non de condigno, ad impetrandum spei effectum : sicut et cetera opera bona ex genere extra caritatem exhibita, de congruo disponunt aliquo modo ad gratiam, quantum in ipsis est. Hinc sanctus loquitur Jeremias : Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus ; beatus etiam Isaias propheta : Deus iudicii Dominus, beati omnes qui exspectant eum. Sic firmissime speravit in Deo electus ille Job, loquens : Etiamsi occiderit me, in ipso sperabo. Hinc Ecclesiasticus nos monet : Respicite et scitote quia nullus speravit in Domino et confusus est. Quis enim permansit in mandatis ejus, et derelictus est ? Aut quis invocavit illum, et despexit eum ?

Quæ quum rectæ sunt, id est, dum spes et preces « sunt rectæ » et justæ, *inefficaces esse non possunt*. Tunc autem preces sunt rectæ, quando spiritualia ad salutem necessaria, primo et principaliter petuntur, et hoc perseveranter : quia ut ait Salvator, Oportet semper orare et non deficere ; Paulus quoque, Sine intermissione (inquit) orate. Deinde petenda sunt alia in quantum expediunt ad salutem.

Rursus, orare oportet cum omni attentione, ferventi affectione, cordiali compunctione, contrito et humili corde, cum reverentia et timore. Imo, ut sanctus vir Joannes Climacus, abbas montis Sinai, in suo sententioso asserit libro, qualiter Deum invocare debemus, discere possumus a reis mortis, qui si aliquam habeant spem impetrandi veniam a iudice, videmus quam lacrimose, quam humiliate, quam indesinenter et affectuosissime invocent eum : quanto magis Deum æternum, Judicem summum, taliter invocare debemus, qui toties æternam damnationem meruimus, atque æternam ab eo beatitudinem adipisci precamur ? Spes item est recta, dum divinæ pietati principaliter innititur, et meritis propriis secundo : spes enim est certa exspectatio

Matth.
xxv. 46.

Cf. p. 509
D et s., 617
C' et s., 623
C.

Cf. p. 618
B' et s.

Apoc. xxii,
12.

Jer. xvii, 7.

Is. xxx, 18.

Job xiii, 15.

Ecclesi. ii,
11, 12.

Luc. xviii,
1.
1 Thess. v,
17.

Cf. l. xxviii,
p. 470 D.

futurae felicitatis ex gratia Dei meritisque A procedens.

Postremo Philosophia compendiosam facit admonitionem. *Aversamini igitur vitia*, id est, peccatis resistite et fugite ea :

Ecclesi. xxi.
Jacob. iv, 7.

juxta illud Ecclesiastici, Quasi a facie colubri fuge peccata; et illud Jacobi, Resistite diabolo, et fugiet a vobis. *Virtutes colite*,

Ps. xxxvi.
27.

id est, amate et exerceate. Hoc est quod dixit Psalmista : Declina a malo, et fac bonum. *Ad rectas spes animum sublerate*,

Osee xii, 6.

id est, cor vestrum erigite ad sperandum in Domino, ipsum virtuosis actibus honorando, ne sit spes sine operibus. Ideo ait

II Mach.
vii, 34, 35.

Osee propheta : Misericordiam et iudicium eustodi, et spera in Deo tuo semper. Quocumque dicitur presumptuoso ac arroganti :

Jer. xvii, 5.

Noli extolli vanis spebus ; nondum enim Omnipotentis iudicium effugisti. Et Jeremias testatur : Maledictus qui confidit in

homine. Verumtamen in Sanctis Dei speramus, praesertim in beatissima Virgine, quae est vita, dulcedo et spes nostra : non quasi in principali objecto, sed secundo, in quantum est mediatrix et auxiliatrix no-

Ecclesi.
xxxv, 21.
Ps. ci, 18.

stra apud Deum ad impetrandam gratiam ad salutem. *Humiles preces in excelsa porrigite* : id est, Deo in excelsis residenti preces ex humilitate manantes offerte, tam ex consideratione propriae defectuositatis et culpae, quam ex contemplatione infinite excellentiae atque justitiae Dei ; cum profunda et stabili humiliatione invocetis Altissimum, quum in Ecclesiastico scriptum sit : Oratio humiliantis se nubes penetrat.

In Psalmo quoque de eo asseritur : Respexit in orationem humilium, et non sprexit

preces eorum. *Respexit in orationem humilium, et non sprexit preces eorum.*

Sequitur saluberrimum documentum. *Magna vobis est (si dissimulare non vultis) necessitas indicta probitatis* : hoc est,

o homines mortales cito morituri, « magna necessitas probitatis », id est obligatio et opportunitas ad virtuose vivendum, « est indicta », id est praefixa et commissa, « vobis » (ista tamen est necessitas conditionata, non absoluta, quia salutem consequi non valeamus nisi insistendo virtuti-

bus), « si non vultis dissimulare », id est negligenter et inadvertenter surda aure praeterire, quemadmodum hi qui sciunt et non faciunt, qui habitualiter norunt et actualiter non perpendunt, qui tepidi sunt et remissi : de quibus S. Jacobus in sua

Jacob. iv, 17.

Canonica, Scienti bonum facere et non facienti, peccatum est illi ; Salomon quoque, Qui mollis et dissolutus est in opere suo,

Prov. xviii,
9.

frater est sua opera dissipantis. *Quum ante oculos agitis Iudicis cuncta cernentis* :

hoc est, quia « agitis », id est, vivitis, et quidquid cogitatis, appetitis, loquimini, exercetis, negligitis, totum committitis aut

omittitis, « ante oculos », id est in conspectu et coram praesentia sapientiae ac scientiae atque justitiae, « Iudicis cuncta cernentis », id est, omnia clarissime ac diligentissime inspicientis, ponderantis ac

judicaturi. Ad cuius contemptum et vilipensionem pertinet quod insensata ac misera creatura audet, ipso praesente, intuente, prohibente ac comminante, transgredi ejus praecipua, quum et iudex terrenus

hoc reputaret sibi valde injuriosum.

Istud debet nos incessanter timoratos, sollicitos et custoditos efficere, quia tota conversatio nostra intus et extra, est ubique et semper coram oculis supersanctissimi Dei. Haec consideratio parit sapientialem pudorem turpiter operandi viliterque vivendi, negligenter et inhoneste agendi.

Si ergo vis in vera cordis stabilitate proficere, divini iudicii assiduam commemorationem habere, omnem accediam, turpitudinem negligentiamque vitare, satage

indesinenter aut saltem frequenter attendere Dei praesentiam et adspicere, cum sanctis quoque viris Elia et Eliseo saepius

intra te dicere illud libri Regum : Vivit Dominus in cuius conspectu sto hodie. Ideo sanctus rex David psalmo vicesimo

quarto deprompsit : Oculi mei semper ad Dominum. Et iterum regius ille propheta David psalmo centesimo octavodecimo asseruit : Servavi mandata tua et testimonia tua, quia omnes viae meae in conspectu tuo.

III Reg.

xvii, 1; xviii, 15; IV Reg. iii, 14; v, 16.

Ps. xxiv,

15.

Ps. cxviii,

168.

Præterea B. Bernardus docet, hoc multum prodesse homini proficere cupienti, ut assidue meditetur sibi esse præsentem aliquam personam virtuosam ac sapientem, quam veneretur, et eorum qua verecundaretur se male habere, negligenter, acediose, incomposite agere, opus Dei irreverenter solvere, seque in omnibus regat ac si videret illam sibi præsentem seque inspicientem. De hoc Seneca in libro de Copia verborum * disseruit : Aliquis vir bonus eligendus est nobis et ante oculos semper habendus, ut sic tanquam illo spectante vivamus, et omnia tanquam illo iudice faciamus. Maxima vitiorum pars tollitur, si peccanti testis adsistit. Aliquem habeat animus quem vereatur, cujus auctoritate etiam secretum suum efficiat sanctius. O felicem, qui aliquem sic veretur ut ad ejus memoriam se componat ac ordinet! Qui sic aliquem veretur, cito erit verecundus. Insuper in suis ait Proverbiis : Non aliter vivas in solitudine quam in publico, id est non negligentius nec inverecundius. Ideo rursus deprompsit : Nullum locum putes consistere sine teste. Verumtamen, si tam utile est et salubre, tam proficuum ad virtutes, virum bonum et sapientem habere aut imaginari præsentem, quanto magis advertere et pensare Deum omnipotentem sibi incessabiliter esse præsentem, intentum et eminentem, imo et angelum sanctum? Quem utique Deum certum est cunctis creatis esse in infinitum venerabiliorem, terribiliorem, digniorem ac sanctiorem. Hinc decima epistola loquitur Seneca : Sic vive cum hominibus, tanquam

A Deus videat; sic loquere eum Deo, tanquam homines audiant.

JOANNES. — Grates Altissimo, quia completa est expositio voluminis hujus. Verum (ni fallor) adhuc quædam vis addere de providentia Dei ex nonnullis doctoribus. Sed (precor) responde quid moralissimus Seneca de fato et providentia senserit.

DIONYSIUS. — De tanta re inter varias opiniones fluctuasse videtur, attamen ad id quod securius fuit, amplius divertisse. Sic quippe sextadecima ait epistola : Nemo beate vivere potest sine sapientiæ studio, in quo perseverandum est tibi, et assiduo studio robur addendum. Sed dicet aliquis : Quid mihi prodest philosophia, si fatum est? Quid prodest, si Deus est rector? Quid prodest, si casus imperat? Nam mutari certa non possunt, nihil quoque præparari potest adversus incerta; sed aut Deus meum præoccupavit consilium, decrevitque quid facerem, aut consilio meo fortuna nihil permittit. Quidquid ex his sit, mihi Lucili, vel si hæc omnia sunt, philosophandum est. Sive nos inexorabili lege fata constringunt, sive Deus arbiter universi cuncta disponit, sive casus res humanas sine ordine impellit et jactat, philosophia nos debet tueri. Hæc adhortabitur ut Deo pareamus libenter, fortunæ contumaciter; hæc docebit ut Deum sequaris, et casum feras.

JOANNES. — Supra induxisti pulchra quædam ex dictis Guillelmi Parisiensis de providentia atque fato, plura inferius te dicturum inde insinuans : illa (si placet) proseguere.

ARTICULUS XIII

EX SCRIPTIS GUILLELMI PARIENSIS EPISCOPI, LIBRO PRIMO DE UNIVERSO, DE PROVIDENTIA ET REGIMINE DEI.

LIBRO de Universo Guillelmus effatur : Consequens est prosequi quæstiones circa providentiam Dei. Quarum prima

est hominum insipientium et stultorum qui quærunt qualiter possibile est Creatori tantam rerum multitudinem, diversitatem

* Epist. lib. 1, ep. 11^a.

Cf. p. 533
C et s.

et varietatem regere et curare. Cui quaestioni respondet Apuleius Platoniceus: Quemadmodum (inquiens) rex unus aut dux regit exercitum innumerabilium bellatorum, et ad unum clangorem buccinae alii ad arma, alii ad equos, alii ad machinas currunt, et circa unumquodque istorum tam multa tamque varia opera fiunt; sic totam multitudinem creaturarum unus nutus Creatoris perinde regit ac si singulae creature illum audiant ac sentiant. Exsequitur unaquaeque res vires suas, sciens seu quasi dignoscens sibi a Creatore inditam legem, quemadmodum in exercitu quantumlibet magno scit unusquisque praesentium quid ad ipsum pertineat, et illud exsequitur dato signo. Sicque considera tantam multitudinem ac tantam officiorum varietatem una voluntate regia gubernari, quam buccinae innuit clangor. Quid igitur mirum, si Rex et Dominus saeculorum sua omnipotentissima et imperiosissima voluntate cuncta commovet concitatque creata, ita quod universa et singula aggrediuntur et prosequuntur operationes pertinentes ad se, et leges atque officia quae edidit ac posuit eis? Sic quoque irrationabiles creaturae ex irradiatione et adpersione luminositatis sapientiae Dei cognoscunt naturali notitia quaedam eis necessaria, ad suam consistentiam conservationemque spectantia. Et haec illuminatio modica ac participatio quaedam luminis divinae scientiae, est eis quasi lex et liber ac lucerna, qua tendunt ad convenientia ac necessaria suae naturae: ut quod aranea sic textit retia sua. — Insuper aliam responsionem ad quaestionem inductam dedit quidam ex sanctis et sapientibus Christianorum doctoribus: ut dum rex terrenus praecipit sibi construi civitatem, ad unum ejus imperium procedunt tot et tantae operationes operariorum, mechanicorum, caementariorum, fabrorum; et non hominum tantum, sed et brutorum deferentium onera. Quod si de toto regno considerationem feceris, similitudinem expressiorem invenies: praesertim si regem tam

A sapientem et potentem imaginaveris, ut totum regnum suum habeat sibi sine ulla rebellione subjectum, totis quoque praecordiis injustitias detestetur. Hic ab initio ornabit totum regnum suum magistratibus sapientissimis, ministris obedientissimis legibusque justissimis; de omnibus ad pacem et prosperitatem regni pertinentibus sagaciter providebit. Hic igitur solo nutu seu signo suae optimaе voluntatis movebit in primis adsistentes sibi, deinde praesides provinciarum, ac ceteros officiatos, sub quibus erit multitudo populi ordinate gubernata, obediens, bene pacata. Videbis hunc regem de solio suo regentem universos et singulos homines regni sui. Si autem quidam perversi noluerint subdi, et injustos sibi elegerint praesidentes vixerintque inique, hoc eorum perversitati, non regis imperfectioni, erit attribuendum. Ita est in regimine universi, atque in principatu Ecclesiae militantis, quam Dominus et Salvator in principio optime ac sapientissime instituit gubernandam per gloriosos Apostolos ac evangelicae legis praecipua, documenta, consilia, a quibus multi exorbitaverunt abusionesque varias induxerunt. Haec Guillelmus: qui et tertium ponit exemplum de palatio regis optime disposito variisque officiis et officiatis pulchre distincto, quemadmodum tertio Regum narratur de palatio Salomonis. Porro per sanctum et sapientem quem allegat nec nominat, intelligit Augustinum, cujus et verba allegat, dicentis: Nihil fit in tota rerum universitate tanquam in universali republica, quod non ab intelligibili aula summi Imperatoris aut jubendo aut permittendo procedat. Et de hoc auctoritates Augustini sunt supra plenius introductae.

III Reg. x,
4, 5.

Cf. p. 420
D et s.

Insuper doctor iste assignat quatuor vias, rationes seu motiva, ex quibus quidam philosophi atque haeretici dixerunt omnia de necessitate evenire, et nihil esse libere nostra in potestate, imo impelli nos necessitate ad omnia quae facimus, et prohiberi impossibilitate ab omnibus quae

non facimus. Primum motivum illorum est infallibilitas divinæ providentiæ omnia distincte præcognoscentis ac ordinantis : de quo jam dictum est satis in libris quarto et quinto. Secundum est motus cœlorum, etfigurationes ac ceteræ dispositiones stellarum et luminum. Tertium fuit imarmene*, quam quidam vocabant implexam et indeficienter currentem seriem causarum, dependentiamque necessariam unius ex alia. Quartum est fatum. Quibus motivis objicitur, quia ex ipsis concluditur quod aetus hominum non sint virtuosii nec vitiosi, nec futurum sit iudicium Dei, injustæ quoque sint leges positivæ et pœnitentiæ. Et breviter, opiniones istæ stultissimæ sunt et contra experientiam omnem : ideo contra istum errorem non est tam ratione disputandum, quam igne et gladio præliandum ; quumque pœnas nullas asserat infligendas, pœnis maxime indiget. Pulehre autem quidam amicorum meorum irrisit unum illorum rogantium ipsum ut iret secum ad quemdam : Stulte (inquiens) rogas me ut tecum pergam. Tu enim dicis, euneta quæ fiunt, necessario evenire, et quæ non fiunt, impossibile fieri : ergo vel impossibile est me pergere tecum, aut necessarium est ut tecum vadam ; et sic preces tuæ sunt cassæ. Qui ita irrisus et illusus, suum cognovit errorem.

Consequenter procedam ad destructionem imarmenes, quam quidam erronei dixerunt esse implexam seriem causarum, quemadmodum et Mercurius in libro de Deo deorum. A quibus primo quærendum quid dicant hanc. Et si voent eam, connexionem causantium et causatorum, a primo causante usque ad ultimum continuo et necessario fluentium, objicitur quod primum causans est libere operans, et non per modum naturæ, quia secundum Philosophum, natura agit per modum servientis, nec liberum ei est facere et non facere : quod longe est a nobilitate et gloria Creatoris. Causæ quoque superiores post primam causam, sunt intellectualis

naturæ, et libere atque ex electione agentes; nec aliter virtuose ac laudabiliter agent. Non ergo est series ista causarum implexa a primo agente usque ad inferiora per modum necessitatis, sed liberæ potius causalitatis. Nec causæ istæ intellectuales necessitate feruntur ad ea quæ faciunt : imo intellectualiter norunt et discernunt quid agere, quid non agere debeant. Insuper, si ex tali implexa serie causarum necessario agerentur quæ in inferioribus fiunt, euneta vitia hominum viderentur causis cœlestibus inexcusabiliter adscribenda. Si autem dicatur necessitas ista causari ex concursu et aggregatione omnium causarum et adminiculorum adjuvantium eas, scito quod multa impeditiva possunt occurrere; nec inferiora recipiunt superiorum influxum secundum uniformitatem et infallibilitatem superiorum, sed causæ superiores influunt inferioribus secundum inferiorum capacitates et dispositiones, nec universis æqualiter; neque voluntas inde compellitur. Et quamvis inceptio operis necessaria esset, non tamen continuatio et consummatio ejus, quum et voluntas assidue possit immutari. Idcirco, secundum Aristotelem, quædam eveniunt necessario, quædam frequenter, quædam raro et præter intentionem, sicut fortuita.

Post hæc transibo ad investigationem fati et fatationis, et personarum quæ vulgo dicuntur fatatæ ac potestatem fatandi habere, utrum sint, et quid sit fatatio secundum intentionem eorum qui eam posuerunt. Itaque fatum uno modo idem est quod fortuna seu diffortunium, prosperitas sive adversitas alieni præordinata in sua nativitate aut ante : juxta quem modum astronomi scientiam judiciorum suorum fatidicam nominant. Et dicitur fatum abusive a for, faris, tanquam constellatio nativitatis aut conceptionis, vel alterius horæ præcedentis conceptionem vel nativitatem, hæc fata sive locuta fuerit præsignando sive præsignificando. Alio modo fatum intellexerunt cultores multitudinis deorum, præordinatum et prædictum a

Cf. p. 509
D et s., 578
A et s.

* εἰμυρ-
λένη

diis quos coluerunt : prædictum, inquam, A denuntiative. Opinabantur enim deos multipliciter loqui, videlicet commonitorie, comminatorie et denuntiative : et ea quidem quæ commonitorie aut comminatorie protulissent, posse averti ne evenirent : denuntiative vero prolata, necessario evenire, tanquam decreta et statuta deorum : unde nominabant fata, tanquam dicta et prædicta deorum. Sicque fatum, secundum horum intentionem, est deorum assertio, fando expressa et denuntiata mortalibus, de magnis alienjus eventibus. Interea fuit B quidam ex Italicis philosophis, ejus eloquentiam usque hodie tota latinitas non immerito admiratur (et inter Italicos sapientiam ejus reputo et arbitror admirandam), qui dixit fatum et imarmeneu idem esse, nec distinxit inter ea nisi nominibus, dicens fatum esse causas colligatas, per quas res rebus connexæ serie oriuntur aut fiunt. Et denuo ait : Fatum est ex æternitate fluens veritas sempiterna. Quibus sermonibus quamvis veritatem explicare sibi visus fuerit, rationem tamen et explicationem nominationis præterit, nec nobis apparet nec facit nos scire quare fatum sic sit appellatum.

Adverte ergo quod Deus Pater Verbo suo primogenito et æterno, ante rerum creationem se ipsum dixit et universa futura, ita ut nullus ex eventibus rerum et hominum sit quem eodem Verbo illo non protulit ; similiter in Verbo illo æterno nec ordo nec modus in tota serie sæculorum ab eo est prætermisus aut tacitus. Inde ergo videri potest primogenitum Verbum esse vocatum fatum, utpote a Patre primo locutore prolatum. Hæc itaque videtur ratio nominis fati, atque congruere soli Verbo Patris æterni, in quo et per quod constituit et ordinavit apud semetipsum ante sæcula totam seriem sæculorum omniumque causarum, omnes quoque eventus hominum qui fortunæ aut infortunia appellantur, universa etiam bona naturæ et gratiæ ac gloriæ, imo et bona corporalia ac temporalia, inter quæ

sunt mala pœnalia, hominibus multipliciter commodosa. Porro mala culpæ, in se dixit esse futura, et prævidit. Nec voluit ut essent ex ipso, vel per ipsum, aut ab ipso : quia non deceet bonitatem et gloriam ejus quod sit talium causa. Statuit tamen apud se, in Verbo suo omnipotentissimo et per ipsum, ea non penitus prohibere esse, sed limitare ac ordinare et moderari : limitare quidem, ne eousque prosilirent quocumque homines pravi ac dæmones vellent atque suggererent : moderari vero multiplicibus repressionibus ac resistentiis, quas omnes sola ejus sapientia totaliter novit : ordinare quoque, ut non ante vel prius fierent quam ipse utilitates illas ex eis eliceret propter quas ipse ea permittenda potius elegit quam quominus essent avertenda seu penitus prohibenda.

Denique hoc Verbum Dei, Veritas est æterna, et omnis alterius veritatis causa fontana. Verumtamen veritas multipliciter dicitur. Primo, prout distinguitur contra signum : sicque veritas non est nisi res ipsa significata. Secundo, prout opponitur falsitati, quæ est apparentia rei non existentis : et secundum hunc modum dicuntur falsi, homines qui prætendunt exterius contrarium ejus quod habent interius ; quæ falsitas simulatio nuncupatur. Tertio, veritas est puritas ab admixtione contrarii : quemadmodum dicitur verum, aurum quod est purum, et tanto verius quanto purius. Quarto, ipsum esse rei uniuscujusque, hoc est esse residuum a tota varietate et circumvestitione accidentium : et hoc est esse quod explicat definitio. Quinto, veritas dicitur esse Creatoris, ejus comparatione omne aliud dicitur falsitas : juxta quod Aristoteles in libro Metaphysicorum asseruit unum solum esse ejus nulla est causa, et illud est veritas, ejus respectu omne aliud est vanitas seu falsitas, utpote ex se possibile esse. Quemadmodum enim non dicitur verum argentum quod exterius tantum argentum est, sic unumquodque citra Deum exterius tantum est et a foris, habens esse adventicium : quo-

niam esse quod prædicatur per hoc verbum *est*, quo esse unumquodque est, de unoquoque creato dicitur accidentaliter, sive per participationem, et de solo Deo essentialiter. Ab omni namque alio est separabile actu aut ratione; a Deo autem nullatenus, alioqui esset ei acquisitum. Sexto, veritas dicitur veritas enuntiationis: A quæ, secundum Avicennam, est adæquatio orationis et rerum, id est affirmationis et negationis. Orationem vero intelligit Avicenna tam exteriorem, vocalem scilicet vel scriptam, quam mentalem. Et sive dicatur æquatio, sive æqualitas, sive similitudo, non refert quantum ad Avicennæ intentionem. — Hæc Guillelmus.

ARTICULUS XIV

DE FATO ET PROVIDENTIA EX DICTIS S. THOMÆ.

UT tactum est supra, de fato (ut fertur) B enim est quidquid est in motu circuli cœlestis, possibile vero quidquid est in generabilium corruptibiliumque materia: sed forma ex circulo cœlesti causata et generabilibus corruptibilibusque inhærens, media est inter utrumque. Omne enim quod recipitur in aliquo, recipitur in eo secundum potestatem et dispositionem recipientis, non recepti seu causæ a qua est. Quod patet in bonitatibus quæ procedunt a Deo, ut sunt esse, vita, ratio, lux, sapientia: quæ quanto longius a primo procedunt secundum diversos entium gradus, tanto mutabilia materiaque fiunt, quamvis in Deo simplicissime, immutabiliter æternaliterque consistant, ut divinus Dionysius libro de Divinis nominibus docet. Conformiter est de forma ordinis esse ac vitæ: quæ in cœlesti circulo necessaria est, et incommutabilis, hoc est inalterabilis; in rebus vero generatis, propter mutabilitatem esse ipsarum, est mutabiliter ac contingenter recepta. Unde quarto de Consolatione Boetius multos figurat circulos, in quorum centro ordo est et causa fati atque fatalium: et in circulo primo propinquo centro, est immutabilitas fati secundum quod refertur ad causam; in circulo autem distante, in quo continentur generabilia et corruptibilia, est ejusdem fati

Tertio fatum dicitur forma ordinis esse ac vitæ inferiorum, causata in ipsis ex periodo cœlestis circuli, qui suis radiationibus ambit nativitates inferiorum. Quæ forma non est forma substantialis dans esse, sed potius forma cujusdam universalis ordinis esse ac vitæ, in essentia simplex, ac multiplex in virtute. Etenim simplex esse habet a simplicitate circulationis circuli communis, multipliciter autem virtutis a multitudine eorum quæ continuo a circulo fluunt: fluit * quippe a multis stellis et sitibus et spatiis et imaginibus et conjunctionibus et præventionibus, et multiplicibus angulis, qui describuntur ex intersecationibus radiorum cœlestium corporum productioneque radiorum super D centrum, in quo est sol. Atque ut asserit Ptolemæus, per adspæctum solis omnes virtutes eorum quæ sunt in circulo cœlesti congregantur et ad unam formam uniuntur. — Quæ forma medium est inter necessarium et possibile. Necessarium

Cf. p. 512
B et s., 542
B et s.

* fluit

cap. v.

Cf. p. 515
B' et s.

contingentia ac mutabilitas per esse ge- A
 neratorum et corruptorum. Sicque cen- * Mascha-
 trum est dispositio esse et vitæ in mente allah
 primi motoris : circulus vero juxta cen-
 trum propinquus, est eadem forma dis-
 positionis prout est in periodo circuli
 cœlestis : circulus demum a centro di-
 stans, designat formam dispositionis eam-
 dem prout mutabiliter est in rebus ge-
 neratis atque corruptis. Forma quoque
 hæc, quum sit imago periodi, virtualiter
 ac potentialiter continet totum esse et
 operationem et durationem generatorum B
 et corruptorum : sicque quamvis sit ex
 necessario, nihilo minus est variabilis et
 contingens. Cujus causam optime assignat
 Ptolemæus in Quadripartito : Virtutes (di-
 cens) stellarum per aliud et per accidens
 fiunt in inferioribus. Per aliud quidem,
 quia per spheram activorum et passivo-
 rum, per quorum qualitates activas et
 passivas inhaerent inferioribus : per acci-
 dens autem, quia hæc forma, etsi a ne-
 cessaria effluat causa et immutabili, acci-
 dit ei habere esse in rebus contingentibus C
 ac variabilibus. Itaque ex duobus habet
 mutabilitatem, puta : ex qualitatibus ele-
 mentorum, per quæ defertur ad generata ;
 et ex esse generatorum, in quibus est
 sicut in subjecto. — Hinc dispositio fa-
 talis exclusibilis impedibilisque consistit
 per oppositas dispositiones in materia sen-
 sibili existentes, per dispositiones quoque
 oppositas in anima sensitiva inventas.
 Hoc namque faciunt apprehensa in vir-
 tutibus animæ sensitivæ, quod dispositi-
 ones qualitatum activarum et passivarum D
 in corporibus. Ex imaginatione enim mu-
 lieris intensa, totum corpus ad venerea
 transmutatur. Propter quod etiam asserit
 Avicenna, quod quidam ex imaginatione
 lepræ leprosus effectus est. Patientibus
 quoque sanguinis fluxum, dissuadet Gale-
 nus rubicundorum adspæctum. Si igitur ap-
 prehensa sint motui cœlesti contraria, ex-
 cludunt cœli effectum : per convenientes
 vero cœlesti motioni dispositiones corpo-
 rales apprehensionesque animales juvatur
 cœlestis effectus. Propter quod Mesalon *
 dixit : Cœlestis effectus [qui vocatur *ala-*
tre] juvatur a sapiente astronomo, sicut
 in productione terræ nascentium juvatur
 aratione et seminatione.
 Sed his objeci potest, quoniam somnia
 ex quibus prognosticamus futura, ut dicit
 Macrobius, sive sint oracula, sive intel-
 ligentiæ, sive prophetiæ, tripliciter fiunt
 in nobis, ut etiam Aristoteles ait secundo
 de Somno et vigilia *, puta, per signum,
 per causam, aut per accidens, in quantum
 actus est accidens per se, non accidens
 communiter. Est autem somnium passio
 somni : ideoque per aliquid dormitionis
 accidit somnium dormienti. Accidens au-
 tem dormitionis quod est prognosticum fu-
 turi, non potest causari a calido et frigido,
 humido et sicco, quæ sunt in materia :
 oportet ergo quod causetur a forma ali-
 qua, quæ est forma ordinis et regula vitæ
 inferiorum. Nec forma hæc potest esse
 nisi a circulo cœlesti : cui formæ infe-
 riora de necessitate subjecta videntur. Di-
 cendum, quod non de necessitate inferiora
 subjacent illi formæ. Cujus duplex causa
 prætaeta est. — Porro de illuminatione
 intellectus est duplex responsio. Una Stoi-
 corum et Platoniorum, dicentium quod
 omnis substantia nobilior per imperium
 habet movere inferiorem, et quod inferior
 illi obedit : sicut in fascinationibus ani-
 ma unius inspiciendo alium ligat et im-
 pedit operationes illius. Dicunt namque,
 quod virtute alicujus naturæ superioris,
 sive intelligentiæ sive stellæ, anima unius
 ponitur in gradu superiori, et anima al-
 terius in gradu inferiori ; tuncque inferior
 nata est immutari ab apprehensione su-
 perioris, et sic fiunt fascinationes. Hoc
 vero secundum Peripateticos non bene
 convenit, quoniam inter agens et actum,
 movens et motum, oportet esse immedi-
 ationem et conjunctionem secundum con-
 tactum. Unde dicimus, quod sicut calor
 digestivus dupliceis est virtutis, unamque
 habet in quantum est calor ignis, ejus
 est alterare et separare ea quæ diversi

sunt generis atque decoquere; alteram A
habet in quantum instrumentum est ani-
mæ, quæ est principium vitæ, secundum
quam terminat dirigendo* ad formam vi-
ventis : sic et motus cœlestis duplicem
habet virtutem, unam in quantum est
motus corporis orbicularis, et sic movet
aliqua corpora; aliam prout est instrumen-
tum intelligentiæ moventis, et ita effectus
ejus fit in anima sensitiva per formas
corporum, et in anima intellectiva per
formas illuminationis.

Itaque, juxta præhabita, fatum mutatur B
duplici de causa : propter quod nullam
rebus necessitatem imponit, sed inclinatur
ad effectus cœlestium, si non sit dispositio
fortior in materia ad contrarium movens.
Idecirco hujusmodi moventia assimilatur Ari-
stoteles, secundo de Somno et vigilia, du-
plicibus consiliariis. Superiores quippe
consilarii ex rationibus certis suadent ali-
quid utiliter faciendum, quod tamen in-
feriores propter diversos casus obviantes
dissuadent. Unde ait, quod supervenien-
tibus aliis consiliis, consilia frequenter C
mutantur. Propterea, secundum Ptolemæ-
um, duæ sunt partes astronomiæ. Una de
sitibus et motibus corporum superiorum,
et quantitibus eorum et passionibus pro-
priis : ad hanc per demonstrationem per-
tingitur. Alia est de effectibus astrorum
in inferioribus, qui in rebus mutabilibus
mutabiliter recipiuntur : ideo ad hanc
non nisi per conjecturationem pervenitur.
Hinc astronomiam in hac parte dicit se-
cundum aliquid physicum esse, et ex si-
gnis mutabilibus generare habitum mi-
noris certitudinis quam sit scientia sive D
opinio. Quum enim hujusmodi signa sint
communia et mutabilia, non demonstrant,
eo quod nec in omnibus nec in pluribus
includunt significatum, sed quantum est
de se, sunt indicia quædam, multis ex
causis mutabilia. Ideo astronomus sæpe
dicit verum, et tamen quod dixit non eve-
nit : quoniam dictum suum secundum dis-
positionem cœlestium fuit verissimum,
sed hæc dispositio mutatione inferiorum

causarum exclusa est. — Hæc Thomas in
præfato tractatu.

Insuper, ut superius quoque inductum Cf. p. 169
est, in Summa contra gentiles, libro tertio, D' et s.
Thomas diffuse inde conscripsit : quæ a
studiosis ibi possunt requiri. Ubi et inter
cetera refert : Sciendum quod ad proban- cap. 86.
dum effectus cœlestium corporum ex ne-
cessitate procedere, Avicenna in sua Me-
taphysica tali utitur ratione : Si effectus
cœlestium corporum impeditur, oportet
quod hoc sit per aliquam causam volun-
tariam aut naturalem. Omnis autem causa
inferior, tam voluntaria quam naturalis,
ad aliquod principium cœleste reducitur :
ergo impedimentum effectuum cœlestium
corporum procedit ex aliquibus cœlesti-
bus principiis. Si ergo totus ordo cau-
salitatis cœlestium corporum simul acci-
piatur, impossibile est quod ejus effectus
in inferioribus istis cassetur. Hæc autem
ratio, ut secundo Physicorum Aristoteles
tangit, fuit quorundam antiquorum phi-
losophorum casum fortunamque negan-
tium, eo quod unumquemque effectum
dicebant esse ab aliqua causa determi-
nata; posita autem causa, necessario po-
nitur et effectus. Quam rationem ipse
Aristoteles sexto Metaphysicæ solvit, duas
propositiones negando quibus ratio ipsa
innititur. Quarum una est, quod posita
causa quacumque, necessario ponitur et ef-
fectus. Hoc enim non oportet in omnibus
causis, quoniam aliqua causa quamvis sit
per se et proprie causa sufficiens alicujus
effectus, potest tamen impediri ex
concurso alterius causæ, ut non sequatur
effectus. Alia propositio quam negat,
est : Omne quod quocumque modo est,
citra Deum, habet causam per se. Quod
dicit solum verum esse de his quæ sunt
per se; quæ autem sunt per accidens,
non habent aliquam causam per se : sicut
esse musicum, habet causam in homine;
quod autem homo sit simul albus et mu-
sicus, non habet aliquam causam per se.
Quæcumque enim sunt simul propter ali-
quam causam, habent inter se ordinem

ex causa illa: quæ vero per accidens sunt, A ordinem non habent ad invicem. Sic ergo, proposito aliquo effectu, dicemus quod habuit aliquam causam, ex qua non de necessitate sequebatur, quoniam poterat impediri ex alia causa per accidens concurrente. Et licet causam illam concurrentem oporteat reducere in causam altiore, tamen concursus qui impedit non est reducere in aliquam causam. Ideo dici non potest, quod impedimentum hujus vel illius effectus procedit ex aliquo cœlesti principio. Hinc dicendum non est, B quod effectus corporum cœlestium ex necessitate proveniant in inferioribus istis. Hæc ibidem.

Quocirca sciendum, quod Avicenna et Algazel ac alii multi Peripateticorum, dicentes ab uno primo simplici uniformiter et immutabiliter se habente, non procedere immediate nisi unum, dixerunt unam intelligentiam creatam ab alia, et animas rationales omnes ab intelligentia infima: quod Guillelmus asserit fuisse de Aristotelis mente. Ideo consequenter dixerunt C intelligentiam illam ultimam posse consistere causam electionum et volitionum nostrarum. Quæ opinio est prorsus erronea: quoniam et creare Deo est proprium, et quum Deus gloriosus ac summus sit omnium causa liberrima per intellectum et voluntatem, ideo sicut plura et omnia simul uno actu intelligit et vult, sic unico actu simul plura producit et creat, et tot ac tanta et taliter, quot, quanta et qualiter; nec ex hoc variabiliter habet se. Denique de his etiam Henriens, tam in D Summa quam in Quodlibetis, diffuse scri-

bit et eleganter; similiter Alexander, Bonaventura, et alii, et Thomas (ut tacitum est) in plurimis locis. Quorum omnium sententiæ, quantum ad præsentem spectat tractatum, satis contentæ videntur in nunc dictis et expositione totius voluminis hujus.

JOANNES. — De fato ergo et providentia satis dixisse videris; sed quoniam materia ista de divina providentia proxima est tractatui de prædestinatione Dei quantum ad electos, et præscientia ejus quantum ad reprobos, precor ut de prædestinatione ac præscientia hujusmodi aliquid compendiose subjungas.

DIONYSIUS. — Forsan non expedit, quia materia est profunda; nec istud secretum omnibus est pandendum, capacitemque superat puerorum.

JOANNES. — Nosti quod etiam laici multi frequenter incaute loquuntur de materia ista, et imaginantur prædestinatum non posse perire, nec præseitum salvari, nec interesse an bene an male vivant, quasi prædestinatio et præscientia Dei imprimant libero arbitrio necessitatem. Nonne ergo expediens est ut fideles discipuli et capaces scholares super his salubriter informantur, ut bene fundati, ab intemorata loquacitate reprimantur, atque occulta Dei vereantur ac venerentur judicia, sieque in sanetitate et justitia suo deserviant jugiter Creatori, incaute quoque et imperite loquentes reprimant et informant?

DIONYSIUS. — Tam rationabili persuasione convictus, quod postulas pro viribus adimplebo.

ARTICULUS XV

DE PRÆSCIENTIA ET PRÆDESTINATIONE.

AD horum intelligentiam prænotandum, quod primo Sententiarum, distincti-
one tricesima quinta, ait Magister : Sa-
pientia seu scientia Dei quum sit una
et simplex, tamen propter varios rerum
status et ob diversos suos effectus, no-
mina sortitur plura ac diversa. Dicitur
namque non solum scientia, sed etiam
præscientia seu prævidentia, dispositio,
prædestinatio, et providentia. Et est præ-
scientia sive prævidentia non de futuris
tantum, sed de omnibus, utpote de bonis
et malis; dispositio vero de faciendis, præ-
destinatio de salvandis.

De hoc Bonaventura in Breviloquio ple-
nius loquens : De sapientia (inquit) Dei
tenendum est, quod ipsa limpidissime co-
gnoscit omnia bona et mala, præterita,
præsens et futura, actualia et potentia-
lia, ac per hoc incomprehensibilia nobis
et infinita : ita tamen quod ipsa in se ne-
quaquam diversificatur, quamvis diversa
nomina sortiatur. In quantum enim est
cognoscitiva omnium possibilium, dicitur
scientia sive cognitio ; in quantum est co-
gnoscitiva omnium quæ in universo fiunt
et sunt, dicitur visio ; in quantum cogno-
scit omnia quæ bene fiunt, dicitur appro-
batio ; in quantum cognitiva est futuro-
rum, vocatur præscientia sive prævisio ;
in quantum est cognoscitiva eorum quæ
a Deo fienda sunt, dispositio appellatur ;
in quantum cognitiva glorificandorum,
prædestinatio nuncupatur ; in quantum
cognoscit damnandos, reprobatio nomina-
tur. Quumque ipsa sapientia et increata
Dei scientia non solum sit cognoscitiva,
sed etiam ratio cognoscendi : idcirco in
quantum est ratio cognoscendi omnia co-
gnita, dicitur lux ; in quantum est ratio

cognoscendi visa et approbata, dicitur spe-
culum ; in quantum est ratio cognoscendi
visa et disposita, vocatur exemplar ; in
quantum est ratio cognoscendi prædesti-
nata et reprobata, dicitur liber vitæ. Est
igitur liber vitæ respectu rerum ut red-
euntium, exemplar ut exeuntium, spe-
culum ut entium, lux respectu omnium.
Ad exemplar spectat idea, verbum, ars
et ratio : idea, secundum actum præviden-
di ; verbum, secundum actum proponen-
di ; ars, secundum actum prosequendi ; ra-
tio, secundum actum perficiendi, quoniam
superaddit finis intensionem. Verumta-
men, quia hæc omnia unum sunt in Deo,
unum frequenter sumitur pro alio. Quam-
vis etiam Dei sapientia ratione scitorum
et cognitorum diversa sortiatur vocabula,
non tamen diversificatur secundum ra-
tionem intrinsicam : imo ipsa cognoscit
contingentia infallibiliter, mutabilia im-
mutabiliter, futura præsentialiter, tempo-
ralia æternaliter, dependentia independen-
ter, creata increata, alia a se, in se et
per se. Quum contingentia infallibiliter
noscat, simul stant vertibilitas et libertas
voluntatis humanæ, cum providentia et
prædestinatione ac præscientia Dei. Hæc
Doctor devotus.

Hic quæritur primo, quid sit prædesti-
natio secundum rem. Ad quod Albertus
in Scripto primi, distincti-
one quadrage-
sima : Prædestinatio est quid increatum,
ita quod sive sumatur ex parte præde-
stantis, sive ex parte prædestinati, non
est nisi ipsemet Deus prædestinans. Si
namque sumatur quantum ad id quod est
ipsa prædestinatio, sic nihil ex tempore
ponit ; et quamvis tempore suo effectum
habeat in prædestinato respectu cuius est,

hoc est ex parte connotati effectus. Prædestinatio quippe quantum ad modum significandi, est quasi medium inter prædestinantem et prædestinatum; prædestinatio quoque dicit habitudinem Dei proponentis salvare ad salvandum. Hinc prædestinatio ponitur in prædestinato prout ipse est in luce et scientia Creatoris. Quum ergo quis dicitur prædestinatus, non significatur ibi passive nisi quoad modum et quantum ad nos. Est etenim sensus : Iste est prædestinatus, id est prævisus salvari; et ly prævisus non ponit aliquid quod sit extra prævidentem, quamvis ponat respectum ad aliquid quod erit in futuro.

Præterea, si quærat, quid sit prædestinatio secundum rationem seu definitionem, dicendum juxta Albertum, quod definitio ejus est multiplex. Una est : Prædestinatio est præscientia et præparatio beneficiorum quibus certissime liberantur quicumque liberantur. Secunda est Augustini in libro de Fide ad Petrum : Prædestinatio est gratiæ donationis præparatio. Tertia rursus est Augustini libro de Prædestinatione Sanctorum : Prædestinatio propositum est miserendi; et item : Prædestinatio est alienius in finem destinatio. Alia demum est magistrorum, dicentium : Prædestinatio est præparatio gratiæ in præsentibus, et gloriæ in futuro. Harum descriptionum expositionem, brevitati studens, pertranseo.

Tertio igitur quæro, an merita aut præscientia meritorum rationalium creaturarum sint causa aut ratio prædestinationis earum, et utrum demerita reproborum sint causa reprobationis eorum. — Quocirca sic argui potest : Deus justus ac sapiens nil irrationabiliter agit neque injuste : ergo est aliqua ratio cur potius elegit et prædestinavit unum quam alium; nec videtur alia ratio posse assignari, quam præcognitio alienius boni in uno magis quam in alio. Insuper, secundum B. Augustinum, reprobatio est nolle misereri quibusdam. Hujus autem nolle præ-

scientia demeritorum ratio esse videtur : alioqui videretur esse crudele. Amplius, ratio comparatur regi, voluntas tyranno : si ergo sola Dei voluntas sit causa aut ratio hujus, videtur esse tyrannicum. Insuper, quum Deus non sit personarum acceptor, non videtur prædestinasse unum magis quam alium, seu alium reprobasse, nisi propter majorem idoneitatem unius quam alterius. In oppositum est doctrina Sanctorum.

Ad hoc Bonaventura respondet : In prædestinatione tria intelliguntur. Primum est æternum propositum miserendi atque salvandi. Secundum est temporalis gratificatio. Tertium, perpetua glorificatio. Similiter in reprobatione sunt tria, videlicet, æternum propositum non salvandi seu odium reprobæ æternale, temporalis obduratio, sempiterna damnatio. Horum trium duo ultima, videlicet pœna et gloria, cadunt sub merito; primum autem, puta æternum propositum, non cadit sub merito. Sed quantum ad medium, quod est gratificatio seu obduratio, differenter est respondendum. Obduratio quippe simpliciter sub demerito cadit; gratificatio vero nec simpliciter cadit sub merito, nec simpliciter extra meritum est. Est etenim meritum congrui, meritum digni, meritumque condigni. Meritum congrui est, quando peccator facit quod in se est et pro se; meritum vero digni, dum justus agit et orat pro alio; meritum condigni, dum justus operatur et deprecatur pro se ipso, quia ad hoc ex condigno gratia ordinatur. Gratia vero alteri promerenda non ordinatur penitus ex condigno, quia peccator omni bono indignus est; nec solum ex congruo, eo quod justus dignus sit exaudiri. Gratificatio ergo sub merito congrui cadere potest quantum ad gratificandum; sub merito digni, quantum ad alium virum sanctum; sub merito vero condigni, quantum ad neutrum : et hoc proprie loquendo est meritum. Itaque prædestinatio et reprobatio, quantum ad principale significatum, quod est æternum propositum,

non cadunt sub merito; sed quantum ad connotatum, reprobatio sub merito cadit simpliciter, prædestinatio secundum quid.

His præmissis, ad propositum magis accedens Bonaventura sciscitatur, utrum prædestinatio et reprobatio habeant aliquam rationem motivam in Deo ex parte ipsius. Quæ quæstio in ea quæ nunc mota est continetur.

Ad quod respondet: Dum quæritur, utrum æternum Dei propositum, prædestinatio seu reprobatio, habeat causam aut rationem in Deo, hoc non intelligitur quantum ad voluntatem divinam, vel ejus actum, qui Deus est, sed quantum ad ordinationem voliti ad ejus voluntatem. Et si quærat ratio causalis aut meritoria, respondetur quod non habeat rationem. — Si autem quærat ratio congruitatis seu condecenciæ, respondent quidam, quod ipsa Dei voluntas sibi ipsi est causa seu ratio, neque est ratio alia quare istum elegit, nisi quia sibi sic placuit: et hoc est sufficiens ratio per omnia, quoniam ipsa est causa causarum et ratio rationum; atque eo ipso quod ei quid placet, rectum et bonum est propter summam rectitudinem ejus, quum et ipsa sit regula ac mensura omnis justitiæ. Sed cavendum est ne dum voluntatem Dei commendare volumus, ei potius derogemus. Si enim non esset alia ratio quare Deus istum elegit, non illum, nisi quia ei sic placet, jam non essent judicia Dei occulta, sed manifesta, quum unusquisque facillime hanc capiat rationem; nec dicerentur mirabilia, sed voluntaria potius. Ideo dicendum, quod propositum illud æternum (sicut loquitur Augustinus et habetur in littera) et voluntas illa rationabilissima est rationemque habet, et sicut ab æterno fuit, ita ab æterno habuit rationem, non aliam propter essentialiam, sed propter connotatum. Quæ autem sit ratio illa, nec omnino est notum, nec prorsus ignotum.

Ideo advertendum, quod quædam sunt opera quæ a divina exeunt voluntate cum alio ad hoc ordinato ordine necessitatis,

A sive necessitatem sumamus in causando, sive in merendo vel disponendo: ut pluere vel remunerare, sive damnare et salvare. Et respectu talium divina voluntas habet rationem in generali et speciali. Nempe si quærat, cur Deus vult pluere, respondetur quod propter nostram utilitatem. Similiter si interrogetur, quare vult quosdam remunerare, respondetur quod propter gloriam suam. Similiter habent hæc rationem in speciali: ut si quærat, cur Deus vult pluere in hieme, non in æstate; respondetur, quia in hieme magis abundant vapores aquosi. Item si scisciteris, cur magis vult salvare Petrum quam Judam; respondetur, quoniam Petrus exstitit justus et opera habuit virtuosa, Judas iniqua. — Quædam autem sunt opera quæ sunt a voluntate divina cum alio ad hoc ordinato ordine congruitatis: sicut est nostra gratificatio seu justificatio, quæ est a divina voluntate cum cooperatione liberi nostri arbitrii. Propter quod asserit Augustinus: Qui creavit te sine te, non justificabit te sine te. Quod dictum est secundum congruentiam: Dei enim adjutores sumus, 1 Cor. iii, 9. secundum Apostolum. Verumtamen Deus quosdam justificat sine præparatione et cooperatione: ut patet de justificatis in utero, et ut aliqui dicunt, de Paulo. Et respectu operum talium habet voluntas divina rationem in generali et speciali, sed certam in generali, occultam in speciali. Si namque quærat, cur Deus vult quosdam justificare, respondetur quod ad misericordiæ suæ ostensionem. Et si quærat, cur non vult omnes homines justificare voluntate beneplaciti, respondetur quod ad justitiæ suæ ostensionem. Unde libro de Civitate loquitur Augustinus: Si manerent omnes in pœna, non appareret gratia misericorditer redimentis; et si omnes de tenebris transferrentur ad lucem, in nullo appareret districtio ultionis: in qua pœna sunt plures quam in gratia seu gloria quantum ad homines, ut appareat quid omnibus debebatur. Si vero quærat in speciali, cur potius vult unum justificare

quam aliam, duobus similibus demonstratis; quoniam multae possunt esse rationes congruentiae, ideo non est certitudo ex parte rei. Quumque cognitio nostra a rebus dependeat, nemo potest certam inde invenire rationem neque id scire, nisi per revelationem divinam; et quia non fuit nobis expediens ista cognitio, imo utilior fuit nescientia; ideo ob nostram humiliationem noluit nobis Deus plus inde revelare. Apostolus quoque non audebat interrogare, sed ostendit nobis defectum intelligentiae nostrae, exclamando: O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei!

Rom. XI,
33.

quam incomprehensibilia sunt iudicia ejus, et investigabiles viae ejus! Itaque, quamvis Scriptura sacra rationem praedestinationis et obdurationis assignet voluntatem ac beneplacitum Dei, non tamen sequitur quod alia non sit ratio: quia non omnia scripta sunt, sed utilia ac necessaria nobis sunt scripta; fuitque nobis expediens illam rationem assignari, ut discamus Deum timere, et nobis ipsis nihil meritorum tribuere. Postremo his consonat quod in libro *Retractationum* loquitur Augustinus: Deus proponit, eligit, reprobatur veritate certissima, atque a nostris sensibus remotissima. Ideo nullus debet eam in hac vita inquirere, quia ad eam non possumus pervenire. Hinc in recognitione humili insufficientiae intelligentiae nostrae claudendus est sermo noster de praedestinatione, ut omne os obstruatur, et subditus fiat Deo omnis mundus: ejus iudicia sunt inscrutabilia, non scrutanda, sed formidoloso silentio veneranda.

Ibid. III,
19.

— Haec dominus Bonaventura: ejus responsio videtur moderata et sobria.

Porro Alexander circa haec sciscitatur, utrum praescientia qua Deus scit quosdam bene usuros gratia sua, sit causa seu ratio praedestinationis eorum. Respondet: Secundum rem idem in Deo sunt praescientia et praedestinatio quantum ad principale significatum, tamen secundum rationem intelligendi distincte sunt: ideo unum potest esse ratio alterius, sed non

A causa. Propter quod dixit Augustinus: Voluntas Dei ex ratione est. Damascenus quoque, Voluntas, inquit, rationalis est appetitus: quod de voluntate divina potissime veritatem sortitur. Denique, quod nobilius est, adscribendum est Deo. Voluntas vero agens ex ratione nobilior est quam illa quae ex ratione non operatur: ergo sicut Dei voluntas est nobilissima, ita et rationabilissima. Queritur ergo, quae sit ratio voluntatis divinae. Videtur quod praescientia. Voluntatis namque quae ex

B ratione est, scientia praecedens est ratio: quumque in praedestinatione intelligatur voluntas preparativa gratiae, videtur quod ratio ejus sit praescientia. Ad hoc valet quod ait Apostolus, Romanorum octavo: Quos praescivit, hos et praedestinavit. Et rursus quod Dominus dixit ad Abraham: Num celare potero Abraham quae gesturus sum, quum praecipiturus sit domui suae ut custodiat pactum meum? Ambrosius etiam super epistolam ad Romanos in Dei persona loquens: Dabo, inquit, gratiam

Rom. VIII,
29.

Gen. XVIII,
17, 19.

C ei quem scio toto corde reversurum ad me post errorem. — Verum his objici potest, quod in libro de Praedestinatione Sanctorum loquitur Augustinus: Non quia nos tales esse futuros praescivit, ideo nos elegit, sed ut tales essemus. Et respondendum, quod si hic *ideo* dicat causam, verum est; si rationem, falsum est, quoniam praescientia meritorum dicit rationem voluntatis: non tamen sequitur quod merita sint causa aut ratio voluntatis divinae. — Sed rursus objicitur: Praescientia meriti est ipsum meritum in praescientia, et hoc est Deus, aut non. Si sic, ergo idem est ratio et causa sui ipsius, quia praedestinatio illa activa est ipsemet Deus; si non, ergo aliquid aliud a Deo est causa et ratio Dei. Respondetur, quod merita in praescientia Dei, sunt ipsa praescientia eorumdem, illaque praescientia est ipse Deus praesciens: non est tamen idem penitus ratio sui. Nam etsi quantum ad principale significatum sint idem re praescientia et voluntas, differunt tamen secundum intel-

ligentiæ rationem et quantum ad connota-
ta : nam præscientia meritorum potest
esse ratio collationis gratiæ et gloriæ. Hæc
Alexander.

Cujus responsioni videtur consentire
Henricus quarto Quodlibeto, quæstione no-
nadedecima ; quanquam in alio Quodlibeto,
quæstione qua sciscitatur, utrum Paulus
ante suam conversionem poterat occidi,
aliter sensisse videatur, dicendo : Prædes-
tinationis respectu alicujus, non est respectu
ipsius solius in se et absolute, sed cum
tota coordinatione omnium aliorum effe-
ctuum seu non effectuum qui ordinantur
ad illum ; quumque bonus gratiæ usus in-
ter illa contineatur, constat quod ipse
etiam sit prædestinationis effectus, non
causa aut ratio ejus. — Albertus demum
in aliquibus scriptis videtur responsioni
Alexandri favere, in aliquibus autem
non ita.

Interea responsio tantorum doctorum,
præcipue Alexandri, grandem mihi ingerit
admirationem et timorem, quoniam aper-
tissime protestatur, præscientiam merito-
rum rationem esse collationis gratiæ et
gloriæ ; auctoritatemque Augustini præal-
legatam exponit sic, quod præscientia Dei
qua præcivit nos tales (utpote justos) fu-
turos, non est causa sed ratio quod et
quare elegit nos. Hæc quippe videntur
esse contra intentionem Augustini et Pa-
trum : quia ex his sequi videtur, quod
præscientia meritorum sit ratio prædes-
tinationis quantum ad connotata, non pura
et mera bonitas ac liberalitas Dei ; et item,
quod gratia non detur pure ac penitus
gratis, sed intuitu meritorum. Nec videtur
ista responsio multum differre ab opinio-
ne prava ac condemnata dicentium quod
gratia datur propter merita saltem futura,
atque quod merita sunt causa prædes-
tinationis seu ratio. Nec enim qui hoc dix-
erunt erant tam rudes et imperiti, quod
opinabantur merita temporalia ac gesta
creaturarum esse causam effectivam aut
antecessivam prædestinationis æternæ, quæ
est ipsemet Deus ; sed hoc intendisse vi-

dentur, quod præcognitio meritorum fu-
erit ratio prædestinationis, id est, cur Deus
voluerit atque decreverit seu præparave-
rit gratiam dare his quos præcivit justos
futuuros, seu gratia Dei bene usuros.

At vero Thomas super his ait in Scripto
primo Sententiarum : Præscientia merito-
rum nullo modo est causa prædestinationis
divinæ. Quod patet, si consideretur totum
quod est in prædestinatione de ejus essen-
tia. Tamen nil prohibet effectum prædes-
tinationis, videlicet gratiam et gloriam, quæ
in prædestinationis descriptione ponuntur
in obliquo, habere aliquam causam ex par-
te operum nostrorum. De essentia quippe
prædestinationis sunt præscientia Dei et
voluntas ejus de aliquorum salute. Præsci-
entia autem de salute illorum, non est a
cognitione operum nostrorum. Voluntas
quoque Dei quum liberrima sit, non habet
causam nisi finem sui, qui est bonitas
sua. Idcirco dum quæritur, quare Deus
hoc vult ; convenienter respondetur, pro-
pter suam bonitatem, non quia hoc scivit
vel quia hoc factum est. Attamen effectus
suæ voluntatis, scilicet ipsum volitum,
potest procedere ex aliqua causa quam
Deus ab æterno præcivit ; istumque ordi-
nem causæ ad causatum Deus vult, et vult
quod effectus sit, quoniam causa est : non
sic, quod causalitas referatur ad volunta-
tem divinam, sed ad volitum. Et causa
hæc voliti, non volendi, vocatur ratio quæ-
dam voluntatis ex parte effectus. Verum
hæc causa in quibusdam habet rationem
causæ completam, interdum vero est dis-
positio tantum. Ita etiam ad duplicem
effectum prædestinationis diversimode ha-
bent se opera nostra : quoniam opus meri-
torium gratia informatum, causa est meri-
toria gloriæ, sed opus bonum gratiam
præcedens, non est causa meritoria gra-
tiæ, sed dispositio quædam. Hinc patet
quod prædestinatio causam non habet,
rationem vero habet ex parte effectus,
secundum quem rationabilis appellatur ac
justa. — Ad auctoritatem ergo Ambrosii
respondendum, quod in ea non designatur

Cf. p. 638
B.

quod opus nostrum sit causa voluntatis divinae, nec etiam quod sit causa collationis gratiae, sed solum dispositio quaedam : ita ut hoc intelligatur non de opere gratiam consequente, quod virtutem merendi habet a gratia, et nec est causa ejus neque dispositio ad ipsam, quoniam sequitur eam ; sed de opere præcedente, quod dispositio consistit ad gratiam. Illi namque Deus gratiam proponit infundere quem scit se preparaturum ad gratiam : non tamen propter preparationem, quæ non est sufficiens gratiæ causa, sed propter suam bonitatem. Vult tamen quod iste habeat gratiam, quia se præparavit, juxta modum loquendi quo dicitur, quod Deus dat gratiam illi quoniam præparavit se ad eam, ita ut conjunctio illa denotet dispositionem, non causam. Tamen respectu actus volendi ipsius Dei, non potest designare dispositionem nec causam : non enim ideo voluit quoniam iste se præparavit, sed solum quoniam bonus est. — Quum ergo arguitur, quod ad justitiam pertinet æqualibus dare æqualia, etc. : dicendum, quod in homine justo causa eliciens actum volendi, finis est voluntatis ; sed ex parte effectus, accipit causam ex opere hominum quod discretionem facit in eis : ut si quæretur a iudice justo, Quare vis plus dare huic quam illi ? si velit respondere causam voluntatis, dicet, Propter bonum justitiæ quod relucet in opere isto ; si autem voluerit causam operis assignare, dicet, Quoniam iste est dignior. Verumtamen prædestinatio respectu gloriæ habet rationem justitiæ distributiæ, quia secundum exigentiam meritorum Deus eam largitur ; sed respectu primi effectus ipsius prædestinationis, videlicet gratiæ, potius habet rationem liberalitatis quam æquitatis, quoniam gratia datur gratis, nec redditur meritis : unde ex parte recipientis non est assignare causam quare dignus sit gratia, sed dispositionem duntaxat. Hæc Thomas in Scripto.

Insuper in prima parte Summæ, quæstione vicesima tertia : Prædestinatio, in-

quit, voluntatem includit. Ideo sic inquirenda est ratio prædestinationis, sicut inquiritur ratio voluntatis divinæ. Non est autem assignare causam voluntatis divinæ ex parte actus volendi, sed ex parte volitorum, in quantum Deus vult unum propter aliud. Itaque nemo tantæ fuit insanix ut diceret merita esse causam prædestinationis divinæ ex parte actus prædestinationis. Verum tunc quæritur, utrum ex parte effectus prædestinatio aliquam habeat causam, hoc est, an Deus præordinaverit se daturum prædestinationis effectum alicui propter merita ejus. Dicendum, quod quidam dixerunt quod imo, videlicet propter merita præcedentia in alia vita : ut Origenes, qui dixit, omnes animas rationales simul creatas, atque in cælo quasdam peccasse, ac juxta diversitatem meritorum suorum diversos in hoc mundo status sortiri. Verum istam opinionem excludit Apostolus ad Romanos, dicendo de Jacob et Esau : Quum nondum nati essent aut aliquid egissent boni aut mali, non ex operibus, sed ex vocante, dictum est : Quia major serviet minori. — Alii ergo, ut Pelagiani hæretici, dixerunt quod merita præexistentia in hac vita, sunt ratio et causa effectus prædestinationis : dicentes, initium bene faciendi ac promerendi esse ex nobis, consummationem vero ex Deo. Quorum error patet ex verbis Apostoli ad Corinthios asserentis : Non sumus sufficientes cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis. Nullum autem principium actualiter promerendi potest esse in nobis ante cogitationem. Ideo dici non valet, quod aliquod initium in nobis existat quod sit ratio effectus prædestinationis. — Unde fuerunt alii qui dixerunt, quod merita sequentia prædestinationis effectum, sunt ratio prædestinationis : ita quod ideo Deus dat vel dare decrevit seu præordinavit alicui gratiam, quoniam præsevit illum bene usurum gratia sua, quemadmodum rex dat militi equum, quoniam scit quod eo bene utetur. Sed hi videntur distinxisse inter id quod est ex

Rom. ix,
11, 12.

II Cor. iii,
5.

gratia, et id quod est ex libero arbitrio, A quasi idem esse nequeat ex utroque. Manifestum est autem quod id quod est gratiæ, est prædestinationis effectus; nec hoc potest poni ut ratio prædestinationis, quum hoc sub prædestinatione concludatur. Si ergo aliquid aliud ex parte nostri sit ratio prædestinationis, hoc erit præter prædestinationis effectum. Sed non est distinctum quod est ex libero arbitrio et ex prædestinatione, sicut non est distinctum quod est ex causa secunda et causa prima: divina quippe providentia producit effectus per secundarum operationes causarum. Hinc et id quod est per liberum arbitrium ex prædestinatione procedit.

Dicendum ergo, quod prædestinationis effectum possumus considerare dupliciter. Primo, in particulari; et ita nil prohibet unum prædestinationis effectum esse causam et rationem alterius, utpote: posteriorem prioris, secundum rationem causæ finalis; priorem vero posterioris, secundum rationem causæ meritoria, quæ reducitur ad dispositionem materiæ: ut si C dicamus quod Deus præordinavit se daturum alicui gloriam ex meritis, et quod præordinavit se alicui præstaturum gratiam ut gloriam mereatur. — Secundo considerari potest prædestinationis effectus in communi: sicque impossibile est quod totus prædestinationis effectus aliquam habeat causam ex parte nostri, quoniam quidquid est in homine ordinans ipsum ad salutem, totum comprehenditur sub prædestinationis effectum, etiam præparatio ipsa ad gratiam: neque enim hæc D fit nisi per divinum auxilium, juxta illud Threnorum, Convertite nos, Domine, ad te, et convertemur. Habet tamen hoc modo prædestinatio ex parte effectus pro ratione bonitatem divinam, ad quam totus prædestinationis effectus ordinatur tanquam in finem, ex qua et procedit tanquam ex primo movente principio. Itaque bonus usus gratiæ præcognitus, non est ratio collationis gratiæ, nisi secundum rationem causæ finalis.

T. 26.

Denique, ex bonitate divina sumi potest ratio prædestinationis aliquorum reprobationisque aliorum. Sic etenim dicitur Deus omnia propter bonitatem suam fecisse, ut in creaturis divina bonitas repræsentetur. Neesse est autem ut divina bonitas in se simplex et una, multipliciter repræsentetur in rebus: ideo ad completionem universi instituti sunt diversi entium gradus. Et ut multiplicitas graduum in rebus conservetur, permittit Deus fieri aliqua mala, ne multa bona impediuntur. Sic ergo considerando totum genus humanum, voluit Deus in aliquibus repræsentare suam bonitatem per modum misericordiæ, ut in prædestinatis; in aliis per modum justitiæ, ut in præseitis et reprobis. Ad quod insinuandum dicit Apostolus ad Romanos: Volens Deus ostendere iram (id est justitiæ suæ ultionem), et notam facere potentiam suam, sustinuit (id est permisit) in multa patientia vasa iræ apta in interitum, ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ quæ præparavit in gloriam. Sed quare in particulari hos elegit et illos reprobavit, non habet rationem nisi voluntatem divinam. Quemadmodum in rebus naturalibus potest ratio assignari, quum materia prima sit tota in se uniformis, cur una pars ejus est sub forma ignis, alia sub forma terræ, a Deo in principio condita: ut scilicet sic sit diversitas specierum in universo. Verum quare hæc pars materiæ est sub ista forma, et illa pars sub alia forma, dependet ex simplici Dei voluntate: sicut ex simplici artificis voluntate: sicut ex simplici artificis voluntate dependet quod iste lapis sit in hæc ædificii parte, et ille in alia. Nee tamen ob hoc exstat iniquitas apud Deum, quia inæqualia non inæqualibus præparat. Hoc quippe derogaret justitiæ, si prædestinationis effectus ex debito præstaretur et non magis ex gratia. In his vero quæ ex gratia dantur, potest quis ex libito suo dare cui vult plus, et cui vult minus, absque præjudicio justitiæ, dummodo nulli subtrahat debitum. Propter quod paterfamilias apud Matthæum ait: Tolle quod tuum est, et vade.

Rom. ix, 22, 23.

Ibid. 14.

Matth. xx, 14, 15.

Volo autem et huic dare sicut et tibi : an non licet mihi quod volo facere ?

His scriptis Thomæ omnino concordant scripta Egidii de his super primum Sententiarum, scripta quoque Richardi et scripta Petri. Imo Richardus contra positionem quam sequitur Bonaventura sic arguit : Si qua ratio fuit in Deo, cur potius prædestinavit ipsum Jacob quam Esau, seu istum quemcumque, quam alium signatum, ergo rationabilius fuit prædestinare ipsum Jacob quam Esau ; sed inconveniens est Deum facere quod minus rationabile est, omisso eo quod rationabilius est : ergo impossibile fuit quod Deus prædestinasset ipsum Esau et reprobasset Jacob. Necessarium ergo fuit Deum prædestinare Jacob et non prædestinare Esau. Ait namque Anselmus primo libro Cur Deus homo : Sicut in Deo quodlibet parvum inconveniens sequitur impossibilitas, ita quamlibet parvam rationem, si majori non vincitur, sequitur necessitas. Concordat Durandus.

Inter has tres responsiones videtur responsio Alexandri et Henrici minorem difficultatem et admirationem includere, ac magis valere ad satisfaciendum vulgaribus ; sed, sicut ostensum est, non videtur consonare Scripturis et dictis Sanctorum. Porro positio S. Thomæ Scripturis consonantior esse videtur, quum et in Exodo Dominus ad Moysen dixerit : Miserebor cui voluero, et clemens ero in quem mihi placuerit. Apostolus itidem ad Romanos de hac re disputando concludit : Ergo cujus vult miseretur, et quem vult indurat. Et multa ibidem de his scribit metuenda et cum ingenti tremore pensanda magis quam disentienda. Ita et Christus quum dixisset, Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis ; pro ratione subjunxit : Ita, Pater, quoniam sic placitum fuit ante te. In his ergo ponamus custodiam cordi et ori nostro, et ostium circumstantiæ labii nostris ; atque cum metu, timore et tre-

more nostram operemur salutem : certi quod Dominus Deus noster omnipotens sit essentialiter bonus et bonitas, ejus voluntas est substantialiter sapientia sua et sanctitas ac pietas infinita, realiter quoque justitia prorsus immensa, ideo nec irrationabilis nec injusta consistere potest.

Hinc etiam positio illa Bonaventuræ rationabilior esse videtur propter motiva præhabita ; et quantum salva veritate Scripturæ fas est, amplius mihi placet. Nec B imperscrutabilia perscrutari præsumo. Unde et Scotus post multa difficilia, subtilia et profunda quæ circa hæc tangit, ita abrumpit : De his omnibus quia Apostolus disputat ad Romanos, ego in fine disputationis totum tanquam imperscrutabile develinquo, dicens eum ipso Apostolo : O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei ! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus ! etc.

JOANNES. — De proposita materia diffuse tractasti, et de ea me instruxisti ; magis tamen perterruisti, eo quod omnium Pater, Dominus et Creator sic dividat inter fratres, quosdam ad inæstimabilem beatitudinem eligens ac perducens, quosdam (imo plures valdeque plurimos) reprobans, deserens et condemnans.

DIONYSIUS. — Non solum hoc, sed et utrumque in multiplici gradu efficiens. Sunt enim quidam electi, quidam electiores ; nonnulli electissimi, quorum tota vita est quasi continuum Dei obsequium incessabilisque profectus in Dei amore ac omni virtute. Ita et reproborum ac impiorum quidam sunt vitiosi, quidam vitiosiores, quidam vitiosissimi. Quemadmodum enim supersanctissimus Deus statuit ac decrevit omnipotentiam, sapientiam bonitatemque suam multipliciter declarare in naturalibus, in diversis rerum ordinibus, speciebus ac gradibus ; sic misericordiam suam atque justitiam voluit multiformiter repræsentare in rationalium creaturarum suppositis.

Exod.
xxxiii, 19.

Rom. ix,
18.

Matth. xi,
25.

Ibid. 26.

Ps. cxi, 3.

Philipp. ii,
12.

Rom. xi, 33.

JOANNES. — Terrorem et admirationem hoc auget; et ut potius puto, non expedit homini de tam incomprehensibili mysterio loqui aut cogitare, nisi ingens cogat necessitas.

DIONYSIUS. — Non omnibus omnia expediunt; et quod unum sanat, alium lædit. Æstimo itaque, quod præinductorum consideratio timorata ac sobria mirabiliter valeat ad humiliandum se ipsum, ad metuendum Altissimum, ad reprimendum omnem dissolutionem, vanitatem et periculosam securitatem, ad reprimendum incauta judicia, ad vitandum proximorum contemptum. Et de hoc sic ait Cancellarius Parisiensis Joannes: Hæc consideratio judiciorum Dei, qui terribilis est in consiliis suis super filios hominum, si cum superba curiositate recenseatur, præcipitat in illam Sapientis damnationem: Qui scrutator est majestatis, opprimetur a gloria. Exterminat omnem bonæ consolationis virtutem; denique in reprobam de Deo desperationem, et in odiosas, rabidas ac insanas demergit blasphemias. Hoc in viatoribus aliquibus, hoc in damnatis omnibus operatur. Si vero cum debita humilitate ac reverentia assumatur, nullam existimo potiore vel efficaciore ad ob-

tinendum consolationem divinam et gratiam ac salutem. Verum in hoc jugiter omnis immoderantia est vitanda, et juxta doctrinam Apostoli, redigendus est intellectus in obsequium Christi subjectionem-^{5.}

JOANNES. — Satisfecisti jam abundanter desiderio meo in opere tanto: unde et gratias pro viribus ago; quanquam unum sit quod doleo omissum.

DIONYSIUS. — Et quid est hoc?

JOANNES. — Divisiones: de quibus quamvis te supra excusaveris, attamen quia in scholis jam consueverunt præmitti, utinam saltem breviter tangeres eas.

DIONYSIUS. — Etiam in hoc acquiescam. Veruntamen huic operi hic finem imponam; atque de omni quod bene prolatum est, grates offero Patri misericordiarum, Deo totius consolationis: ejus providentia nos in hujus vitæ curriculo tam patenter ac pie gubernet et consoletur, ut ad torrentem voluptatis supernæ, ad supersplendidissimum fontem vitæ æternæ, ad possessionem inamissibilem luminis gloriæ, decurso stadii hujus exilio perducamur. Ad laudem et gloriam Omnipotentis, qui est super omnia Deus sublimis et benedictus. Amen.

INDICES

LOCA S. SCRIPTURÆ PRÆCIPUA

GENESIS.

- I, 2. Terra... erat inanis et vacua, et tenebræ erant super faciem abyssi, et Spiritus Dei ferebatur super aquas, 369C'.
— 14. Dixit... Deus : Fiant luminaria in firmamento cœli, et dividant diem ac noctem, et sint in signa et tempora et dies et annos, 278C'.
III, 16. Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui, 33A'.
VIII, 21. Sensus... et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua, 65A'.
IX, 2. Vester... tremor sit super cuncta animalia terræ, 497C'.
XV, 1. Ego protector tuus... et merces tua magna nimis, 467D'.
XVIII, 17, 19. Num celare potero Abraham quæ gesturus sum, quum... præcepturus sit... domui suæ... ut custodiant viam Domini? 638B'.
XXXII, 10. Minor sum cunctis miserationibus tuis, 322B'.
XLI, 29, 30. Ecce septem anni venient fertilitatis magnæ in universa terra Ægypti, quos sequentur septem anni aliæ tantæ sterilitatis, ut oblivioni tradatur cuncta retro abundantia, 494C'.

EXODI.

- III, 14. Ego sum qui sum, 359D'.
IX, 16. Ideirco... posui te, ut ostendam in te fortitudinem meam et narretur nomen meum in omni terra, 358A'.
XII, 10. Si quid residuum fuerit, igne comburetis, 508C'.
XV, 18. Dominus regnabit in æternum et ultra, 645D'.
XX, 16. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, 400C'.

LEVITICI.

- II, 13. In omni oblatione tua offeres sal, 553A'.
XIX, 32. Coram cano capite consurge et honora personam senis, 249C'.

DEUTERONOMII.

- IV, 19. Ne... elevatis oculis ad cœlum, videas solem et lunam et omnia astra cœli; et errore deceptus, adores ea et colas, quæ creavit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus, 230C'.
VIII, 2. Recordaberis cuncti itineris per quod adduxit te Dominus Deus tuus..., ut affligeret te atque tentaret, et nota fierent quæ in tuo animo versabantur, utrum custodires mandata illius, an non, 483B'.

JOSUE.

- I, 7. Confortare... et esto robustus valde, ut custodias... omnem legem, 452D'.

RUTH.

- III, 18. Exspecta. filia, donec videamus quem res exitum habeat, 463C'.

I REGUM.

- II, 3. Deus scientiarum Dominus est, 606A'.
— 7, 8. Dominus pauperem facit et ditat, humiliat et sublevat; suscitatur de pulvere egenum, ... ut sedeat cum principibus et solium gloriæ teneat, 175A'.
X, 6. Mutaberis in virum alium, 520D'.

II REGUM.

- XV, 12. Facta est conjuratio valida, 103A'.

III REGUM.

- VIII, 27. Cælum et cæli cælorum te capere non possunt, 333D'.
XVII, 1. Vivit Dominus... in cuius conspectu sto, 626D'.

IV REGUM.

- IV, 13. Vis ut loquar regi sive principi militiae?... Respondit: tu medio populi mei habito, 499B'.
VI, 16. Plures... nobiscum sunt, quam cum illis, 213D'.

TOBIÆ.

- IV, 2. Audi, fili mi, verba oris mei, et ea in corde tuo quasi fundamentum construe, 292C'.
XII, 13. Quia acceptus eras Deo, necesse fuit ut tentatio probaret te, 548B'.

JUDITH.

- VIII, 22, 23. Pater noster Abraham tentatus est, et per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus est; sic Isaac, sic Jacob, sic Moyses et omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes transierunt fideles, 84B'.
IX, 16. Humilium et mansuetorum semper tibi placuit deprecatio, 583A'.

ESTHER.

- II, 15. Erat (Esther) formosa valde et incredibili pulchritudine; omnium oculis gratiosa et amabilis videbatur, 349D'.
XIII, 9. Domine, rex omnipotens, in ditione enim tua cuncta sunt posita, et non est qui possit tuæ resistere voluntati, 422A', 545D'.

JOB.

- I, 9-11. Numquid Job frustra timet Deum? Nonne tu vallasti eum ac domum ejus universamque substantiam per circuitum?... Sed extende paululum manum tuam et tange cuncta quæ possidet, nisi in faciem benedixerit tibi, 481C'.
III, 20. Quare misero data est lux, et vita his qui in amaritudine animæ sunt? 27C'.

V, 1. Ad aliquem Sanctorum convertere, 135B'.
— 6. Nihil in terra sine causa fit, 564A'.

IX, 4. Quis restitit ei, et pacem habuit? 358C'.
— 25, 26. Dies mei velociores fuerunt cursore, ... pertransierunt quasi naves poma portantes, 202B'.

XI, 14, 15. Si iniquitatem... abstuleris..., levare poteris faciem... et eris stabilis, 449D'.

XII, 11. Nonne auris verba dijudicat, et fauces comedentis, saporem? 594D'.

XIII, 15. Etiamsi occiderit me, in ipso sperabo, 625B'.

XV, 26. Cucurrit adversus eum erecto collo, 271C'.

XX, 15. Divitias quas devoravit, evomet, et de ventre illius extrahet eas Deus, 315C'.

XXII, 15, 16. Semitam sæculorum... calcaverunt viri iniqui, qui sublatis sunt ante tempus suum, 482B'.

XXVIII, 1. Habet argentum venarum suarum principia, et auro locus est in quo conflatur, 245B'.

— 3, 24. Universorum finem ipse considerat, ... et omnia quæ sub cælo sunt respicit, 122B'.

XXIX, 24. Si quando ridebam..., non credebant, 507C'.

XXXVII, 4. Tonabit voce magnitudinis suæ, et non investigabitur quum audita fuerit vox ejus, 543C'.

— 18. Tu forsitan cum eo fabricatus es cælos, qui solidissimi quasi ære fusi sunt, 51B', 348B'.

PSALMORUM.

I, 4. Non sic impii, non sic; sed tanquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ, 77D'.

IV, 3. Filii hominum, usquequo gravi corde? Ut quid diligitis vanitatem et quæritis mendacium? 608A'.

— 7. Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine, 73B, 442C'.

VIII, 8. Omnia subiecisti sub pedibus ejus, 235B'.

XIII, 3. Venenum aspidum sub labiis eorum, 40B'.

XXVI, 1, 3. Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo?... Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum, 223C'.

XXXI, 4. Quoniam die ac nocte gravata est

super me manus tua, conversus sum in ærumna mea dum configitur spina, 354 C.
 XXXVI, 4. Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem, 486 D'.
 — 35, 36. Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani; et transivi, et ecce non erat; et quæsivi eum, et non est inventus locus ejus, 87 D'.
 XLIV, 3. Diffusa est gratia in labiis tuis; propterea benedixit te Deus in æternum, 624 C.
 L, 6. Tibi soli peccavi,... ut justificeris in sermonibus tuis et vincas quum judicaris, 182 C.
 LVII, 41. Lætabitur justus quum viderit vindictam, 530 B.
 LXXII, 5-7. In labore hominum non sunt et cum hominibus non flagellabuntur: ideo tenuit eos superbia, operati sunt iniquitate et impietate sua; prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum, transierunt in affectum cordis, 163 C.
 LXXX, 43. Dimisi eos secundum desideria cordis eorum, 537 C.
 LXXXV, 8. Non est similis tui in diis, Domine, et non est secundum opera tua, 503 B'.
 XCV, 42, 43. Tunc exsultabunt omnia ligna silvarum a facie Domini, quia venit, 199 C.
 CXVIII, 32. Viam mandatorum tuorum cucurri, quum dilatasti cor meum, 56 C.
 — 403. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel ori meo, 289 A.

PROVERBIORUM.

IV, 48, 49. Justorum... semita, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectam diem; via impiorum tenebrosa: nesciunt ubi corruant, 78 D, 397 A.
 VI, 6-8. Vade ad formicam, o piger,... et disce sapientiam; quæ quum non habeat ducem nec præceptorem,... parat in æstate cibum sibi, et congregat in messe quod comedat, 25 C'.
 VIII, 22. Dominus possedit me in initio viarum suarum, 35 B'.
 XIV, 34. Miseros... facit populos peccatum, 145 C, 208 A'.
 XVI, 32. Melior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium, 439 D.
 XVIII, 4. Torrens redundans fons sapientiæ, 562 B'.
 XXII, 6. Adolescens juxta viam suam, etiam quum senuerit, non recedet ab ea, 72 B'.

XXV, 27. Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum; sic qui scrutator est majestatis, opprimetur a gloria, 508 A'.
 XXVII, 8. Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum, 245 C.

ECCLESIASTÆ.

I, 2. Vanitas vanitatum, et omnia vanitas, 87 C', 238 B', 383 A'.
 — 4. Terra... in æternum stat, 645 A'.
 — 5, 6. Oritur sol et occidit et ad locum suum revertitur; ibique renascens, gyrat per meridiem et flectitur ad aquilonem, 308 A.
 — 11. Non est priorum memoria, sed nec eorum quidem quæ postea futura sunt, erit recordatio apud eos qui futuri sunt in novissimo, 265 D.
 — 18. Qui addit scientiam, addit et laborem, 23 D'.
 VII, 2. Melius est nomen bonum quam unguenta pretiosa, 304 C.
 XI, 40. Adolescentia... et voluptas vana sunt, 460 C.

CANTICI CANTICORUM.

I, 15. Ecce tu pulcher es, dilecte mi, et decorus, 374 C.
 — — Lectulus noster floridus, 40 D.
 VIII, 6, 7. Lampades ejus, lampades ignis atque flammarum; aquæ multæ non potuerunt extinguere caritatem, nec flumina obruent illam, 429 D'.

SAPIENTIÆ.

I, 41. Os... quod mentitur, occidit animam, 475 C'.
 — 43. Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum, 27 A.
 VIII, 1. Attingit... a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter, 422 C', 534 B.
 — 46. Intrans in domum meam, conquiescam cum illa; non enim habet amaritudinem conversatio illius, nec tædium convictus illius, sed lætitiâ et gaudium, 81 B.
 IX, 15. Corpus... quod corrumpitur, aggravat animam, et terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem, 414 B, 586 D.
 XIV, 11. Creaturæ... factæ sunt... in muscipulam pedibus insipientium, 40 B', 166 B.

ECCLESIASTICI.

- VII, 40. Memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis, 273A', 344C'.
 X, 11, 12. Omnis potentatus brevis vita;... sic et rex hodie est, et cras morietur, 324B.
 XIII, 20. Omnis caro ad similem sibi conjungetur, et omnis homo simili sui sociabitur, 109A'.
 XVII, 12. Mandavit... unicuique de proximo suo, 268C.
 XVIII, 1. Qui vivit in æternum, creavit omnia simul, 370A'.
 XXVI, 25, 26. In duobus contristatum est cor meum... : vir bellator deficiens per inopiam, et vir sensatus contemptus, 318C'.
 XXXII, 1, 2. Rectorem te posuerunt? noli extolli : esto in illis quasi unus ex ipsis; curam illorum habe, et sic conside, 248C'.
 — 9. Audi tacens, et pro reverentia accedet tibi bona gratia, 157B.
 XLIII, 22. Frigidus ventus Aquilo flavit, et gelavit crystallus ab aqua, 137B'.

ISAIÆ.

- XIV, 13. Super astra Dei exaltabo solium meum, 70C.
 XXVIII, 15. Percussimus fœdus cum morte, et cum inferno fecimus pactum, 332B'.
 — 19. Tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditui, 274D'.
 XXX, 10. Dicunt... adspicientibus : Nolite adspicere nobis ea quæ recta sunt, loquimini nobis placentia, videte nobis errores, 181A', 571B.
 XL, 26. Levate in excelsum oculos vestros, et videte quis creavit hæc, qui educit in numero militiam eorum, et omnes ex nomine vocat præ multitudine fortitudinis... suæ, 94A', 229C'.
 LI, 12. Quis tu, ut timeres ab homine mortali et a filio hominis, qui quasi fœnum ita aresecit? 253A'.

JEREMIÆ.

- II, 21. Quomodo... conversa es... in pravum, vinea aliena? 470C'.
 III, 3. Frons mulieris meretricis facta est tibi, 608D.
 V, 3. Induraverunt facies suas supra petram, et noluerunt reverti, 66A'.

- X, 21. Quia stulte egerunt pastores et Dominum non quæsierunt, propterea... omnis grex eorum dispersus est, 117C'.
 XXIX, 18, 19. Dabo eos in vexationem..., in maledictionem et in stuporem et in sibilum et in opprobrium..., eo quod non audierint verba mea, 166A, 459A.
 XXXI, 18. Castigasti me, et eruditus sum quasi juvenculus indomitus, 275D.

THRENORUM.

- III, 28. Sedebit solitarius et tacebit, quia levavit super se, 444B.
 IV, 5. Qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora, 59C', 61D.

BARUCH.

- III, 24, 25. O Israel, quam magna est domus Dei et ingens locus possessionis ejus! Magnus est et non habet finem, excelsus et immensus, 125C'.

EZECHIELIS.

- IX, 9. Dixerunt... : Dereliquit Dominus terram, et Dominus non videt, 124D'.
 XVIII, 24. Si... averterit se justus a justitia sua et fecerit iniquitatem, ... omnes justitiæ ejus... non recordabuntur; in prævaricatione... morietur, 467A.
 XXXIII, 32. Es eis quasi carmen musicum quod suavi dulcique sono canitur, 23D, 159C'.

DANIELIS.

- IV, 27. Rex... ait : Nonne hæc est Babylon magna, quam ego ædificavi in domum regni, in robore fortitudinis meæ et in gloria decoris mei? 326B'.
 — 33. Figura mea reversa est ad me, 477A.
 XIII, 9. Declinaverunt oculos suos ut non viderent cælum, 609A'.

OSEE.

- II, 14. Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus, 380D'.
 IV, 6. Quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi, 606A.
 VIII, 4. Ipsi regnaverunt, et non ex me; principes exstiterunt, et non cognovi, 254B'.

XII, 6. Misericordiam et iudicium custodi, et spera in Deo tuo semper, 626 B.

XIV, 6, 9. Ero quasi ros, Israel germinabit sicut liliū;... dirigam eum ego ut abietem, 64 C'.

AMOS.

IV, 1. Audite..., vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ, 480 B.

— 13. Ecce formans montes, et creans ventum, et annuntians homini eloquium suum, faciens matutinam nebulam,... Dominus Deus exercituum nomen ejus, 68 D.

JONÆ.

III, 10. Misertus est Deus super malitiam quam locutus fuerat ut faceret eis, et non fecit, 424 D.

MICHÆÆ.

II, 1. Væ qui cogitatis inutile, 481 C.

— 7. Nonne verba mea bona sunt cum eo qui recte graditur? 287 A'.

NAHUM.

I, 9. Non consurget duplex tribulatio, 494 D'.

ZACHARIÆ.

XIV, 7. Erit dies una, quæ nota est Domino, non dies neque nox, 430 C.

MALACHIÆ.

III, 13-15. Invaluerunt super me verba vestra... Dixistis: Vanus est qui servit Deo, et quod emolumentum quia custodivimus præcepta ejus?... Ergo nunc beatos dicimus arrogantes: siquidem ædificati sunt facientes impietatem, 412 A, 481 B.

— 17. Parcā eis sicut parcat vir filio suo servienti sibi, 524 B.

IV, 2. Orietur vobis... Sol justitiæ,... et salietis sicut vituli de armento, 362 C'.

I MACHABÆORUM.

II, 62, 63. A verbis viri peccatoris ne timueritis, quia gloria ejus stercus et vermis est; hodie extollitur, et cras non invenietur, 325 B.

VIII, 12, 13. Quicumque audiebant nomen eorum, timebant eos; quibus vero vellent auxilio esse ut regnarent, regnabant; quos autem vellent, regno deturbabant; et exaltati sunt valde, 263 A'.

IX, 10. Si appropiavit tempus nostrum, moriamur in virtute propter fratres nostros, et non inferamus crimen gloriæ nostræ, 526 B.

II MACHABÆORUM.

VI, 13. Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim ultiones adhibere, magni beneficii est indicium, 276 D', 481 A, 549 C.

VIII, 18. Nos... in omnipotente Domino, qui potest... universum mundum uno nutu dele-re, confidimus, 422 D.

XV, 40. Sicut... vinum semper bibere, aut semper aquam, contrarium est, alternis autem uti, delectabile; ita legentibus si semper exactus sit sermo, non erit gratus, 460 B'.

MATTHÆI.

V, 5. Beati qui lugent, 301 D.

VI, 22. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit, 266 D.

— 34. Sufficit diei malitia sua, 27 C, 245 C.

VII, 1. Nolite judicare, ut non judicemini, 519 D'.

— 14. Quam angusta porta et arcta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam! 295 A.

VIII, 9. Vade, et vadit... Veni, et venit, 495 C.

— 22. Dimitte mortuos sepelire mortuos suos, 455 D'.

X, 22. Qui... perseveraverit usque in finem, hic salvus erit, 584 B'.

XI, 19. Justificata est sapientia a filiis suis, 43 B.

— 28, 29. Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos; tollite jugum meum super vos,... et invenietis requiem animabus vestris, 399 C.

XII, 34. Ex abundantia enim cordis os loquitur, 22 C'.

XVIII, 15-17. Si... peccaverit in te frater tuus,... corripe eum inter te et ipsum solum;... si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos;... quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ, 492 B.

— 20. Ubi... sunt duo vel tres congregati in

- nomine meo, ibi sum in medio eorum, 412A.
 XIX, 24. Facilius est camelum per foramen
 acus transire, quam divitem intrare in re-
 gnum eorum, 187B'.
 XXIV, 9. Eritis odio omnibus gentibus propter
 nomen meum, 83C'.

MARCI.

- XII, 30. Diliges Dominum Deum tuum... ex
 tota virtute tua, 450C'.
 XVI, 5. Viderunt juvenem sedentem... cooper-
 tum stola candida, et obstupuerunt, 62B'.

LUCÆ.

- I, 37. Non erit impossibile apud Deum omne
 verbum, 424A.
 VI, 20, 21. Beati pauperes,... beati, qui nunc
 esuritis,... beati, qui nunc fletis, 195C'.
 — 24, 25. Væ vobis divitibus, quia habetis
 consolationem vestram;... væ vobis qui ri-
 detis nunc, quia lugēbitis et flebitis, 133B.
 X, 41, 42. Sollicita es et turbaris erga pluri-
 ma: porro unum est necessarium, 406A.
 XII, 47. Servus qui cognovit voluntatem domini
 sui,... et non fecit..., vapulabit multis, 100B'.
 — 49. Ignem veni mittere in terram, et quid
 volo nisi ut accendatur? 280B'.
 XVII, 21. Regnum Dei intra vos est, 210B.
 XVIII, 19. Nemo bonus nisi solus Deus, 390A.
 XIX, 13. Negotiamini dum venio, 582C'.
 XXI, 34. Attendite... vobis, ne forte graventur
 corda vestra in crapula et ebrietate, 231D'.
 XXII, 38. Ecce duo gladii hic, 339C.

JOANNIS.

- I, 3, 4. Quod factum est, in ipso vita erat, 374A.
 — 9. Erat lux vera quæ illuminat omnem ho-
 minem venientem in hunc mundum, 56A'.
 III, 20. Omnis... qui male agit, odit lucem, et
 non venit ad lucem, ut non arguantur opera
 ejus, 114C'.
 V, 17. Pater meus usque modo operatur, et
 ego operor, 514B.
 VI, 71. Nonne ego vos duodecim elegi, et ex
 vobis unus diabolus est? 570B'.
 VIII, 25. Tu quis es? Dixit eis Jesus: Princi-
 pium, qui et loquor vobis, 311B'.
 — 34, 36. Qui facit peccatum, servus est pec-
 cati... si ergo vos Filius liberaverit, vere
 liberi eritis, 96C, 134D, 163D'.

- X, 35. Illos dixit deos, ad quos sermo Dei fa-
 ctus est, 393A'.
 XIV, 2. In domo Patris mei mansiones multæ
 sunt, 440C'.

ACTUUM.

- XXVIII, 20. Propter spem... Israel, catena hac
 circumdatus sum, 48A'.

AD ROMANOS.

- I, 20. Invisibilia... ipsius... per ea quæ facta
 sunt intellecta, conspiciuntur, 389C.
 VIII, 21. Ipsa creatura liberabitur a servitute
 corruptionis in libertatem gloriæ filiorum
 Dei, 574B.
 — 28. Diligentibus Deum omnia cooperantur
 in bonum, 214C'.
 XI, 33. O altitudo divitiarum sapientiæ et scien-
 tiæ Dei! quam incomprehensibilia sunt ju-
 dicia ejus, et investigabiles viæ ejus! 184D,
 532B', 638B.
 — 34-36. Quis consiliarius ejus fuit? Aut quis
 prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam
 ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt om-
 nia, 372D', 509B'.
 XII, 21. Noli vinci a malo, sed vince in bono
 malum, 209B.

I AD CORINTHIOS.

- I, 20. Stultam fecit Deus sapientiam hujus
 mundi, 75A.
 II, 14. Animalis... homo non percipit ea quæ
 sunt Spiritus Dei, 481B, 608C.
 III, 9. Dei... sumus adiutores, 637C'.
 VII, 31. Præterit... figura hujus mundi,
 498C.
 IX, 24. Nescitis quod ii qui in stadio currunt,
 omnes quidem currunt, sed unus accipit
 bravium? 465A.
 X, 13. Fidelis... Deus est, qui non patietur vos
 tentari supra id quod potestis, 523B'.
 XIII, 12. Videmus nunc per speculum in æni-
 gmate, 32A, 387B, 583B'.
 XV, 32. Si secundum hominem ad bestias pu-
 gnavi Ephesi, 461A.

II AD CORINTHIOS.

- III, 5. Non quod sufficientes simus cogitare
 aliquid a nobis quasi ex nobis, 640C'.

XII, 14. Nec... debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis, 343 C.

AD GALATAS.

I, 8. Licet... angelus de cœlo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit, 43 A', 586 A.

III, 3. Sic stulti estis, ut quum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini? 57 A.

AD EPHESIOS.

I, 11. Operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ, 183 B'.

VI, 12. Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed... contra spiritualia nequitiae in cœlestibus, 86 C.

AD PHILIPPENSES.

II, 15. Sitis sine querela et simplices filii Dei... in medio nationis... perversæ, inter quos lucretis sicut luminaria in mundo, 58 B'.

I AD TIMOTHEUM.

III, 15. Scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, 438 C'.

VI, 16. Lucem inhabitat inaccessibilem, 380 A'.

II AD TIMOTHEUM.

II, 7. Intellige quæ dico; dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum, 114 A.

AD HEBRÆOS.

XII, 14, 15. Pacem sequimini cum omnibus... contemplantes... ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediatur, et per illam inquinentur multi, 329 A'.

JACOBI.

I, 2. Omne gaudium existimate, fratres mei, quum in tentationes varias incideritis, 22 C, 551 A'.

— 15. Concupiscentia quum conceperit, parit peccatum; peccatum vero quum consummatum fuerit, generat mortem, 571 A'.

— 19. Sit... omnis homo velox ad audien-

dum, tardus autem ad loquendum, 437 A.

III, 7. Omnis... natura bestiarum et volucrum et serpentium... domantur et domita sunt a natura humana, 308 B'.

I PETRI.

II, 2. Sicut modo geniti infantes, rationabile, sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem, 64 A'.

— 18. Servi, subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis, sed etiam dyscolis, 86 B', 321 C, 439 A.

IV, 12. Carissimi, nolite peregrinari in fervore qui ad tentationem vobis fit, quasi novi aliquid vobis contingat, 82 B'.

I JOANNIS.

IV, 18. Perfecta caritas foras mittit timorem, 88 A'.

III JOANNIS.

4. Majorem horum non habeo gratiam, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare, 411 C', 452 C'.

JUDÆ.

19. Ii sunt qui segregant semetipsos, animales, spiritum non habentes, 550 B'.

APOCALYPSIS.

III, 19. Ego quos amo, arguo et castigo, 31 A', 110 D, 276 C', 484 C.

— 20. Ecce sto ad ostium et pulso; si quis... aperuerit mihi januam, intrabo ad illum, 453 B.

VI, 11. Datæ sunt illis singulæ stolæ, 44 C'.

IX, 6. In diebus illis... homines... desiderabunt mori, et fugiet mors ab eis, 410 D.

XIX, 6. Audivi... vocem sicut vocem aquarum multarum et sicut vocem tonitruorum magnorum, 543 A'.

XXI, 2. Vidi sanctam civitatem... descendentem de cœlo, a Deo paratam, 116 A'.

XXII, 12. Ecce venio cito, et merces mea mecum est, reddere unicuique secundum opera sua, 625 D.

— 13. Ego sum Alpha et Omega, primus et novissimus, principium et finis, 143 D', 546 A.

INDEX ANALYTICUS

A

ABUBATHIER (Abu-Bekr Ibn-Tofail), philosophus, 218B.

ACADEMIA, locus prope Athenas, ubi Plato cum discipulis suis degere consuevit, 41B; unde Academicorum nomen Platonicis inditum est, 41B', quanquam et Academici pro Scepticis interdum sumantur, 41C'.

ACCIDENTIA multum conferunt ad cognitionem rei, 288B'. — Numero carent, quia eadem rei accidere possunt infinita, 513B.

ACHÆMENIA, montuosa regio in Chaldæa, unde oriuntur Tigris et Euphrates, 567B. Hujus incolæ fugiendo pugnant jaculis, 567C.

ACHELOUS, vir fortis, in varias figuras mutari videbatur, 556D. Ab Hercule victus est in forma tauri, 186A', 556D, cujus cornu Fortunæ datum, factum est abundantiae sinus, 186A'.

ACTUS et potentia ipsum ens dividunt, et in omni ente creato inveniuntur, 383C. Actus est principium transmutandi alterum in quantum alterum, potentia principium transmutandi ab altero secundum quod alterum, 383D; hinc dicitur Deus actus purus absque admixtione potentiae, 359D', 383D: sed in his sumitur actus multum extense, 383C'. — Ad agendum duo requiruntur: voluntas et potentia, 449A; vel tria, secundum Platonem: potentia non impedita, scientia non obnubilata, voluntas non prava, 366B', 451A; vel quatuor, juxta Avicennam: scientia, potentia, voluntas, et benevolentia, 451B. Nihil enim agit nisi secundum quod est in actu, et aliquo modo perfectum et perfectius suo effectu, 388B'; et unumquodque agens necesse est operationem suam perficere, non ex aliena sed ex propria potestate, 597D'. — Modus agendi proportionatur modo essendi, 531C', 594D; et quum agere sit suppositorum, suppositum est quod agit, poten-

tia quo agit, 597D'. — An actus interior, locutio et actus exterior, ex eadem passione procedentes, sint tria peccata, 493C; an actus exterior aliquid culpæ superaddat actui interiori, 495A, et cur requiratur, 495B'. — Æterna agendorum dispositio in mente divina, dicitur providentia, 511C, 513D; in rebus ipsis temporaliter digesta, vocatur fatum, 511D, 513D. In ordine agendorum se habet finis sicut principium in speculabilibus, 302C. — Intellectivæ potentiae concreatus est habitus primorum principiorum in agibilibus, qui vocatur synderesis, 297B. — Actus activorum fiunt in patiente disposito, 146B'. — *Cf.* Operatio, Potentia.

ADHÆRENTIA. Utra firmiter ac tenacius inhæreat menti, scientia an virtus, 30C'.

ADMIRATIO ex duobus oritur: ex ignorantia causæ, et ex inconsuetudine vel magnitudine rei, 503B: consueta enim minime mirationem movent, 502B'; insolita omnes mirantur, 502D'. — Propter admirari cœperunt homines philosophari, 35C, 501B. — *Cf.* Miraculum.

ADOLESCENTIA ætas est ad studendum ac proficiendum apta, quia tunc viget natura, 72B', et sensuum organa sat humida sunt ad suscipiendum, sat sicca ad retinendum, 72C'. Expediit ergo a teneris annis rite doceri, 72B', 73A, quia facile est teneros adhuc animos ad virtutes componere, 73A. — Quandoque pro juventute sumitur, 191D.

ADONIS, pulcherrimus Veneris amasius, cujus interitum annuatim deflebant mulieres gentiles, 152C'. — Ab eo nomen sumpsit metrum Adonium, 152B', D'.

ADULATIO pestis est amicitiae, 131C'.

ADVERSITAS hominibus accidit modo propter merita, 110D, 175B, modo præter merita, 110A'; frequentius tamen electis quam reprobis, 276B'. — Intolerabilior est his qui prosperis assuefacti sunt, 202C, sed nemini

- nocet nisi impatientibus, 214D', nulla enim nocet adversitas ubi nulla dominatur iniquitas, 475D'; et plurimum prodest patientibus, 535A, quibus virtutis occasionem præbet, 275C. — Magis ergo in adversis gloriandum est quam in prosperitate, 196A, quum illis soleant electi purgari, exerceri, 196B, et in omni virtute perlici, 276B', D', hæc reprobi temporaliter remunerari, 196A. — Non adeo in adversis dolendum est ut præteritæ prosperitatis deleatur memoria, 191D', sed potius expedit eorum qui adhuc infeliciores sunt, statum recogitare, 214B'. — *Cf.* Afflictiones, Impii, Justi, Prosperitas, etc.
- ÆGIDIUS** de Roma (Ægid. Colonna, archiep. Bituricensis) sapius allegatur, 49B', 218C, 219D', 298A, 302C, 337A'.
- ÆGYPTI** in philosophia Græcis antevisse videntur, 38A'.
- AER** decies subtilior est aqua, centies subtilior terra, 375D'; cum igne convenit in calore, 375D, B', cum aquâ in humiditate, 375B', et ita mediat inter aquam et ignem, 375C'. — Aeris elementum est instar globi sphaericum, et immensum, 442D, summe fluidum, et propriis terminis minime clausibile, 607A'; facile dividitur, sed mox ad reunionem tendit, 409C'. — *Cf.* Elementa.
- ÆSTAS**, secunda pars anni, sicca et calida, rubeam choleram causat, 55A. In ea sunt dies longiores, quare, 121C. — Spiritualiter, tempus fervoris et consolationis signat, 59B', 126A'. — *Cf.* Annus.
- ÆTERNITAS** est interminabilis vitæ tota simul et perfecta possessio, 613D, carens scilicet termino, tam a parte ante quam a parte post, 613B', et omnimoda successione, 613B', aut nova in esse productione, 613C', ita ut æternum nec aliquid per modum præteriti amittat, nec aliquid per modum futuri acquirat, 614D', sed semper sibi totum præsens sit, 615A. Ideo Deo competit æternitas, 613B, et Deo dumtaxat, 613B', qui sua æternitate omni tempori coassistit, omne tempus includit et excedit, 616D; quidquid vero tempori subicitur, quamvis initio et fine careret, 614A', non esset æternum, quia totum vitæ spatium simul non haberet, 614C', 615C, sed semper tenderet ad futurum, 614D'. Perperam ergo asseruit Aristoteles mundum æternum esse, 614B', quia etsi non incepisset, tamen non est dicendus æternus, 615B. — Æternum tamen pro perpetuo nonnunquam sumitur, 367C, vel pro quacumque longa duratione, 615D'. Proinde alia est æternitas proprie dicta, quæ soli Deo competit, alia æternitas participata, quæ ævum aut æviternum dicitur, 615C'; et ideo æternitas de Deo et creaturis non prædicatur æquivoce, sed analogice, 615D', et proprie dicitur Deus æternus, mundus perpetuus, 617D. — Ad æternitatem comparata, quantalibet duratio momentum est et nihil, 265D', quanto magis hominis vita, tam brevibus aretata metis, 481D'. — Omne esse superius aut est ante æternitatem, aut cum æternitate, aut post æternitatem, 544B', 615C'. — Quomodo ab æterno exire dicatur tempus, 368A. — *Cf.* Ævum, Tempus.
- ÆTHER** proprie superiorem aeris partem significat, igni elementari contiguam, 222A'; sed extense pro aere sumitur, 222B'. Dicitur etiam primum mobile, seu cælum extremum, seu sphaera nona, 443A.
- ÆTNA**, mons ignivomus in Sicilia, flammam sulfuream eiciens usque ad octo milliaria, 244A'. Cujus ignis videtur ex igne inferni erumpere, 244A'.
- ÆVUM** proprie pro perpetuo sumitur, et est mensura cœlestium et incorruptibilium creaturarum, 367D'; extense, pro quacumque mensura totius periodi rei, 222B'. — Quomodo ab ævo tempus exire dicatur, 368A. — *Cf.* Æternitas, Tempus.
- AFFLICTIONES** sunt beatitudo hujus vitæ, 195A', C', et quasi signum electionis, 418A', 196A; multis de causis æquanimiter tolerandæ sunt, 27B, nedum miseria reputentur, 195D. — Afflictos potius secundum vehementiam suæ afflictionis quam secundum judicium rectæ rationis plerumque loqui contingit, 27B', quia non sunt idonei ad considerandum actu quæ per habitum norunt, 93C. An et quatenus fas sit eis mortem appetere, 27B, C'. — Pium est et rationabile eis condolere, 74D. Pius medicus afflictis afflictionem non addit, 60B', sed eorum querelas patienter audit, ne turbentur, 127A', 132C; nec statim validiora remedia eis præbet, 131B, sed leviora, quousque sedetur motus passionum, 131C. — Timor afflictionis multos inducit in peccatum, 455A. — *Cf.* Adversitas, Miseria, Pœna, Tribulationes.
- AFRICUS** ventus est calidus, flans e regione inter meridiem et orientem, 54B'. *Cf.* Ventus.

- AGAMEMNON, dux Græcorum, per decem annos Trojam obsedit, 554A'. Ad placandam Dianam, propriam filiam immolavit, 554C, C'.
 AGATHA (S.), martyr, summam libertatem proficitur servire Christo (Legenda Aurea, c. 39), 134A'.
- AGER, optima est cordis humani figura, 292B, e quo resecandi sunt frutices superbix, 291A, 292D, et rubi invidix, 292B', antequam ibi seminentur virtutes, 291B.
- ALANUS de Insulis (theologus Parisiensis), auctor Anticlaudiani, allegatur, 28A', 531A, et perperam, 542B.
- ALBATEGNI (Mohammed ben Gâbir el-Battâni), astronomus, citatur, 49D', 51C', 261C', 543C'.
- ALBERTUS Magnus (O. P., Ratisbonensis episcopus) sæpius allegatur, 31C, 49A, 53C', 80B, 150D, etc. — Notabilia : de numerica distinctione peccatorum, 494A', de libero arbitrio, 572D', de prædestinatione, 635C', 639B.
- ALBINUS, vir consularis, contra injustos accusatores a Boetio defensus, 98C', 105D.
- ALBUMASAR (Djafar ben Omar Abu-Maschar), astronomus, 49D', 51C', 261C', 543C'.
- ALBUMASAR Maurus (Arabs medicus, auctor libri de Medicinis simplicibus), 218C.
- ALCIBIADES, vel fuit mater Hereulis, juxta quosdam, 349B', vel juvenis formosissimus, Atheniensium regis filius, juxta alios, 349C'.
- ALCORAN, Mahometi liber, cur sic dictus, 264A'. — Testimonium perhibet Christo, 265A, B, et B. Virgini, 264D'. — In Alcorano pœna inferni prædicatur æterna, 272B'. — Cf. Mahometus.
- ALEXANDER (Aphrodisiensis), Peripateticus, 74D', 218B.
- ALEXANDER (de Hales) O. M. theologus, Doctor irrefragabilis, 335D', sæpius allegatur, 53B', 67B', 89A', 150D, etc. — Notabilia : de distinctione numerica peccatorum, 493D, de fato, 541D', de libero arbitrio, 572D. Prædestinationi causam assignans meritum præscientiam, 638D, planiorem videtur exprimere sententiam, 642C, sed minus Scripturis et Patribus consonam, 639B, 642C. — Ipsi perperam tribuitur Doctrinale, 335D'.
- ALEXANDER Magnus, rex Macedonum, gloriæ cupidissimus, 261D, ex vanitate fecit multa strenua, 526A; ut Hereulem superaret, in Oceano remotius columnas constituit, 454B. Universo tamen mundo non potitus est, 325B', nec a morte potuit se liberare, 325A.
- Ab Antigono carpitur, 342D, et a Diogene notatur, 347A'. — Animam esse immortalē credidit, 261D.
- ALEXANDER (de Villa-Dei), grammaticus, auctor Doctrinalis, 335D', 497C.
- ALFRAGANUS (Mohammed ben Kathir el-Fargâni), astronomus, 51C', 261C'.
- ALGAZEL (Abu Hamed el-Gazzâli), Peripateticus, sequax Avicennæ, 335C', passim allegatur, 38D, 142B, 218C, 303B', etc. — Multa contra christianam fidem effutivit, 74D', nempe : corporalia immediate a Deo exire non posse, 510A, et omnia de necessitate evenire, 530A'; animas rationales ab intelligentia ultima procedere, ac beatificari per conversionem ad ipsam, 217C, 335B'; nullam miseriam esse æternam, 483A', ac proinde impiorum animas, post competentem purgationem, intelligentiæ infimæ copulari, 272B'; hominem insuper non nisi ad naturalem felicitatem creatum esse, 296C'.
- ALKINDI (Jaquib ben Ishaq el-Kindi), astronomus, Peripateticus, 74D', et expositor Aristotelis, 218C. Librum edidit de Radiis stellis, valde quidem subtilem, sed non minus erroneum, 512D.
- ALPETRAGIUS (Abu Ishaq el-Bitrôdji), astronomus, 51C', astronomiæ secreta asserit sibi fuisse revelata, 52B'.
- ALPHORABIUS (Abu Nasr el-Farabi), Peripateticus, 218C, 390D, 451B.
- AMBITIO « dæmoniaca », 46A', insatiabilis est, 186B', 255A', cum honoribus crescit, 188A', nec quiescit donec mergatur in infernum, 188B'. Mater est hypoerisis et livoris, eriminum fomes, virtutum ærugo, 188B, innumerabilium vitiorum causa, 269C'; multos mortales falsos fieri cogit, 269A'. — In ambitiosos invehitur Philosophia, 248A, 250A. — Præesse velle non potest nisi qui judicia Dei non timet, 250D, et unusquisque toties ad apostasiæ crimen labitur, quoties præesse delectatur, 250C'. — Cf. Præsentia.
- AMBROSIUS (S.), Mediolanensis episcopus, sæpe invocatus, 24A, 49B', 63D, 64D', 187C', etc. Pulehre suam ignorantiam de secretis naturæ profitetur, 53D'.
- AMICITIA. Sicut est triplex bonum, delectabile, utile et honestum, sic est triplex amicitia, 299B : honesta, qua quis vult alteri bonum propter ipsius profectum, 299A, et utilis, seu delectabilis, quæ causa utilitatis vel de-

- lectationis assumitur, 299B. Amicitia in paritate virtutum fundata, stabilis perseverat, 328C; amicitia quam delectabile vel utile bonum conciliavit, cessante causa decrevit, 328C, et sapissime quos felicitas amicos fecit, adversitas faciet inimicos, 328A. — Non nisi inter sapientes et virtuosos est amicitia vera, 528C, seu amicitia quæ est virtus, 528D; sed inter probos et improbos potest esse amicitia naturalis ac socialis, 528D. — Hæc est amicitia vera, quam Dei timor ac studia Scripturarum paraverunt, 276D. Inter omnia hujus vitæ bona bonum est præcipuum, 194A, et jucundissimum, 74B, dulcissimum, sed rarus, concordis conjugii fructus, 204A: ideo vitia quæ corrumpunt amicitiam, inter pessima reputantur, 194B. — Amicitia in adversis potissime comprobatur, 275B: amicos enim prospera optime parant, adversa certissime probant, 204C. — Amicorum est eadem velle et nolle, 528C. Qui vere amicus est, amicum objurgare non timet, non jactantiæ studio, sed caritatis affectu, 276A: amicitia enim pestis est adulatio, 131C. Qui vere amicus est, omni tempore diligit, nec quoquam ab amico separatur, 205D; adversitatis tempore non recedit, 74B, sed cum dolenti amico partem sarcinæ portat, 74A; qui vero in adversis non manserit constans, non verus est amicus, 275C. — Qui fingit amicum se esse, pejor est eo qui falsam monetam fingit, 275C, 328B: imo nulla pestis tam nociva est sicut fictus amicus ac domesticus hostis, 276C, 328A, C, et non minimum est adversæ fortunæ beneficium, veros a falsis amicos discernere, 275A, D.
- AMICUS et Amelius (SS.). amicitia christianæ specula (Acta SS. vii Octob.), 280A.
- AMOR ex similitudine oritur, 76C, ideo major est inter similiores, 41C; quo etiam quis est melior, eo amabilior est, 498A. — Ex amore aliquo modo procedunt omnes affectiones et passiones animæ, 313C, 428C, quæ verius est ubi amat quam ubi animat, 36D, 488D, quia unusquisque ab eo quod amat, possidetur, 453B. — Amor nil durum, nil amarum, nil grave computat, nulla vi superatur, 205D, rationem non audit, legem non patitur, nec valet quiescere donec jungatur dilecto, 429C, et est sibi lex major, quia sicut gravia suo pondere moventur deorsum, sic amantes suo ardore moventur in amatum, 429D. Amor res est solliciti plena timoris, 341B, et quo vehementior est, eo ex ipso major oritur dolor, 428C. — Deus est amor communis a quo omnia servantur, 546D, ad quem omnia convertuntur, 547A. Amor Dei omnia regit in cœlo et in terra, 278A, 280B; ipse mundi ordinem servat, 278B, et elementorum concordiam, 278D; ipse dies ac noctes ordine certo reducit, 278B, et mare in finibus suis coercet, 278C; ipso omnia jura sanciantur et fœdera, 279C; ipso recedente, omnia corruerent, 279A. Deus omnia eodem amore regit quo condidit; electos autem et justos peculiari amore caritatis, 280A, et in eis quasi ludum amoris exerceat, visitationes gratiosas et amplexus dulcissimos nunc multiplicans, nunc subtrahens, ut avidius requiratur, 483D. — Homo naturali amore potest plus diligere bonum commune quam proprium, Deum quam se ipsum, 253B; post Deum potissime tenetur amare semetipsum, 210D. — *Cf.* Caritas.
- ANAXAGORAS, philosophus, animam immaterialem esse profitebatur, 586A, et immortalem, 218D; et ad hoc se natum asserebat, ut cœlestia contempleret, 609A. — Ab Athenis pulsus, 76D, quia solem adorantibus obstiterat, 78D; ne conjurationis socios proderet, linguam (juxta Dionysium nostrum) sibi absceidit, 251A, C. — *Cf.* Zeno.
- ANDREAS, frater S. Bernardi, Humbelinæ sorori fastum exprobrat, 236D.
- ANGELI. Diu ante mundum sensibilem creatos fuisse angelos, communiter affirmant Græci, negant Latini, 382D. — In ordine creaturarum supremi sunt, Deo similiores ac viciniore, 570A, unde dicuntur creati prope Deum, 570B. In eis est simplex essentia, personalis distinctio, perspicacitas intellectus ac libertas arbitrii, 570A; quamvis in eis non sit materia, 337C, est tamen diversitas attributorum ac inæqualis aptitudo naturæ ad gloriam, 337A. — Non per exteriorum objectorum impressionem cognoscunt, sed per ea quæ intra se habent, 603A, et quum omnes et singulos suos effectus cum omnibus consecrariis non cognoscant, 469D, in intellectu angelico non repugnat cadere fortunam, 469A, 471A. Quo sensu dicatur angelus animal rationale, 603B. — Quod est mors hominibus, hoc fuit in angelis casus, scilicet terminus merendi et demerendi,

483 C. — Angeli boni Deo promptissime et in omnibus obediunt, 57 D, eique avidissime et inavertibiliter sunt intenti, 57 A'. Ad custodiam deputantur hominum, 124 B, movent cœlestia, regnis præsent, judicia Dei in hoc mundo exercent, 514 B'. Per eos Deus intellectum hominis dirigit, 169 D', quia cognitionem humanam ad angelicam oportet ordinari, 170 A : unde homo secundum intellectum dicitur ordinatus sub angelis, 170 D. Angelus in voluntatem hominis operatur per modum persuadentis, 170 A', scilicet per intellectualem illuminationem, 171 C, sive quoad electionem, sive quoad executionem, 171 C', sed non infallibiliter, 171 A, nec universaliter, 171 D. — Angelos eorumque circa humanum genus munia non ignoraverunt philosophi, 124 B; sed falso asserit Rab. Moyses angelos ministrantes non esse nisi naturales vires quæ Providentiæ ordinationem exsequuntur, 514 C'. — Angelus anachoretam docet quam inscrutabilia sint judicia Dei, 184 D, 532 D', 533 B'. — Cf. Intelligentiæ.

ANIMA. Juxta Platonem, animæ rationales universæ simul ab æterno creatæ sunt, et in stellis comparibus collocatæ, 414 B', ita quod tot fuerint conditæ quot sunt stellæ, 379 D; deinde, corporibus uniri cupientes, ut virtuose vivendo majorem beatitudinem mereantur, 414 B', tempore opportuno per lumina tanquam per vehicula deferuntur ad corpora, 335 A', 379 D, ubi felicitatis præhabitatæ obliviscuntur, 211 A'. Sed in his melior visa est Aristotelis sententia, 380 B, quod in eodem composito forma non præcedit materiam, 379 B', 414 C' : ideo communis sententia est animas rationales a Deo creari successive, organizatis corporibus, 334 C', 509 D', et creando infundi, seu simul creari et infundi, 379 C. — Animam esse immortalem fassi sunt Platonici omnes, 218 A, et etiam Peripatetici, asserentes intellectivam substantiam, utpote immaterialem et inorganicam, esse immortalem, 218 D; negaverunt vero nonnulli, 296 C', 300 B, effuentes animam humanam non esse formaliter intellectivam ex sua natura, 218 A', sed tantum per quamdam irradiationem luminis intelligentiarum super intellectum passivum, 218 A' : quod fuit stultissimus error Averrois, 218 B'. Quid de his senserit Aristoteles, 218 B et s. Sed animam esse vere et formaliter intellectivam probatur, quia universaliter et abstracte in-

telligimus, 218 B', et quia aliter dici nequirit homo rationalis creatura, 218 D', 219 A; animam esse immaterialem probatur item, quia immaterialia et divina apprehendit, nec nisi per species immateriales, 218 C'; denique animam esse immortalem probari potest variis argumentis, 220 D, 480 B', sed potissimum in lege evangelica per multorum resurrectionem, 220 C', et apparitionem, 221 A, necnon per continua Beatorum miracula, 220 D'. — Animas esse inæquales natura, 337 B, et ideo ex creatione alias aliis nobiliores, tam in gratiis supernaturalibus quam in donis naturæ, 337 C, tenuit Magister cum nonnullis, 337 B, B', C', 338 A; e contra animas omnes absolute acceptas esse omnino pares, 337 C, nec donorum diversitatem accipere nisi ab extrinseco, puta ex dispositione corporis, 337 D, B', aut cœlestium influentia, 338 A', aut majoribus innatis habitibus, 338 B', tenet Thomas cum suis, 337 C, A', 338 C, et ipso Cartusiano, 338 D. — Non in diversis membris multiplicatur anima, ut vult Plato, 335 C, nec in corde essentialiter sita est, ut dixit Chalcidius, 335 C, sed est tota in toto corpore et in qualibet ejus parte, 335 C, in membris inclusa et clausa, 335 D; corpori toti principium est vitæ et motus, 228 A', sed diversimode diversas ejus partes vivificat, 378 D. — Sive in ea ponatur quædam materia spiritualis ex qua est, ut vult Magister, 337 B, B', sive tantum materia in qua est, ut vult Thomas, 337 C', ad minus oportet in ea ponere quod est et quo est, quorum quod est se habet per modum materialis ac passivi principii, 337 C'. — Anima, juxta Platonem, cum scientiis et virtutibus creata est, 414 B', ac se indesinenter intelligit ac diligit, 415 A, ita ut, quum discere videtur, reminiscatur tantum, 414 D, 415 B'; at contra, juxta Aristotelem, est in principio sui quasi tabula rasa, 414 C', habens tantum habitum primorum principiorum in speculabilibus, quo cum exteriorum sensuum ministerio format in se scientiam, 414 D', 415 C'; et quamvis Platonem secuti sint Augustinus et Boetius, 415 D', Aristoteli doctores communius consentiunt, 414 D'. — Ad imaginem et similitudinem Dei creata, 573 B, in se et ex se nullatenus sufficit sibi, ideo summam felicitatem naturaliter appetit, 302 D', et duplici modo ad eam accedit : per fidem et speculationem, ut in vita præsent,

- 583B'; per claram intuitionem, ut in patria, 583C'. In terra ergo quasi exilium patitur, 128A'; corporis sarcina alliditur et fit minus agilis, 608C'; quamdiu corpori alligata est, decies millena vacationum impedimenta succedunt, 441A'; quoties corpore ad sensibilia allicitur, singultit velut ebria, quoties autem per se ipsam operatur, illico defertur ad immortale bonum, 342C. Eam sine corpore diu esse non posse, recte censuit Plato, 443C', et animæ beatæ repugnare corpus corruptibile, recte censuit Porphyrius, 443C'; qui, si invicem convenissent, recte conclusissent animabus beatissimis debere corpora glorificata, 443D'. — Animas, tanquam ab intelligentia ultima procedentes, beatificari per conversionem ad ipsam, 217C, 333C', imo post purgationem ei demum copulari, fabulati sunt Avicenna et Algazel, 272B'; victricibus, juxta Platonem, patet, post mortem, reditus ad comparis stellæ contubernium, beatam vitam acturis, 379D'; victis vero remanent pœnæ et rejectio in deteriora, 380A. — Quid animæ alimenta, 61C, 64B', arma, 61A', 64D', 65D, vestes, ornamenta, 61D', pennæ, 440D, sanitas et morbus, 520B'. Quo sensu a Platone dicatur numerus movens se ipsum, 160B', 380A, vel fœnus corpori accommodatum a patre spirituum, 128B', 379C', 440C', 443B'. — *Cf.* Imaginatio, Intellectus, Memoria, Sensus, Voluntas.
- Anima Deo non nisi metaphorice tribuitur, 376A', nec illi competit esse anima alicujus, 376A'; verumtamen dicitur quandoque anima mundi, quia cum regit, conservat et movet, 409D. — Anima nobilis tres habet operationes: animale, intellectualem et divinam, 378B. — Anima mundi. *Vide* Mundus.
- ANIMALIA. *Vide* Bruta.
- ANNONA quid fuerit, 320A'. Annonæ præpositus apud prisecos Romanos honoratissimus, 320B'.
- ANNUS motu solis in propria sphaera ab oriente in occidentem causatur, 278C. — Eodem motu solis in zodiaco consistunt quatuor anni partes, 54D', scilicet ver, æstas, autumnus et hiems, 55A, sibi ita succedentes ne a summa caliditate ad maximam frigiditatem subito transeamus, 55B. Unicuique Deus sua tribuit officia, 137B, nec patitur ipsas misceri, 137C; verumtamen non semper uniformiter accidunt, 137D, et quandoque in eis miraculose fieri accidit, quod naturaliter fieri non potuisset, 137A'. Quid mystice significant, 59B'. *Cf.* Æstas, Autumnus, Hiems, Ver.
- ANONYMI, quorum gesta vel dicta, tacito nomine, recitantur: Propheta, 286C'. — SS. Patres, 134C', 184D, 532D', 533B'. — Theologi: (J. Gerson, J. de Tambaco), 34C. — Philosophi: (Stilpon, Bias), 25A; (Xenocrates, Polemon), 38C'; (Zeno), 251A'; (Hermes), 524D, et alius, 325A. — Poetæ: (Ambrosius), 59D, 139A, et alii, 28A', 400B, 271B', 350A. — Tyranni: (Nearchus), 251A'; (Diocletianus), 251C'; (Demetrides), 342C'. — Hæreticus quidam, 393C'.
- ANSELMUS (S.), Cantuariensis episcopus, passim allegatur, 76C', 296D, 371C, 404D, 521B'.
- ANTÆUS, gigas ab Hereule occisus, 556D. Prostratus in terram, surgebat robustior, 556A'.
- ANTICLAUDIUS, Alani poema, 28A', 531A, erronee pro Ovidio allegatus, 542B.
- ANTIGONUS, Alexandri Magni socius, ipsi luxuriam exprobrat, 342D.
- ANTIQUITAS. Deus mundo non est antiquior quantitate temporis, quum ante mundum non fuerit tempus, 616B, sed tantum simplicitate naturæ, 616C; imo quum in eo nulla sit successio, non nisi metaphorice dicitur antiquus, 616D, in quantum scilicet omne tempus includit, omnique tempori coexistit, 390B'.
- ANTISIODORENSIS. *Vide* Guillelmus.
- ANTONINUS (Bassianus Caracalla, perperam apud auctorem Antonius) Papinianum militum gladio objecit, 327D.
- ANTONIUS (S.) anachoreta, ob fortitudinem meruit in toto mundo nominari, 362A'.
- ANTONIUS (Marcus), Octaviani collega, vir plurimum vitiosus, 327D, Ciceronem jam senem occidi jussit, 263C, 327D, Cleopatram reginam duxit uxorem, 327A', et victus se peremit, 327A'.
- APOSTOLI privilegio speciali ita in gratia confirmati sunt, ut peccare non possent mortaliter, 89A'. Secure præferendi sunt sanctis V. T., 499B.
- APPETITUS. Quid sit appetere, 302B. Duo appetitum pariunt: convenientia appetibilis, et indigentia appetentis, 302D'. — Juxta modum cognitionis est modus appetitus, 303A: quum igitur objectum appetitus sit bonum, non potest aliquid velle nisi sub

aliqua ratione boni, 303C, 304D'; sed libere tendit ad tale vel tale bonum, 303D: unde quandoque accidit appetitum naturalem intellectivo appetitui contraire, 410C, nam sæpe mortem, quam naturalis appetitus reformidat, intellectivus amplectitur, 410C, et voluptatem, quam insequitur naturalis, spernit intellectivus, 410A'. — Omnia summum bonum appetunt naturaliter, sensibilibiter, rationaliter aut intellectualiter, 410B. — Omnia naturaliter appetunt esse, 407B, sive animalia, quæ delectabilia quærent et fugiunt nociva, 407B', sive virentia, quæ et locum sibi convenientem eligunt, 407D', et alimenta ex humo trahunt, 408D, sive elementa, quæ ad locum proprium tendunt, 409A', et divisioni pro posse resistunt, 409B'; et ideo omnia unitatem appetunt, 411D, qua omnia subsistunt, 406B', C', D', ac proinde bonum, 411A', 467B, quod ab uno non differt, 406D, quia utriusque est idem actus, salvare continereque omnia, 406A'. — In ordine appetibilium habet se finis sicut principium in ordine speculabilium, 302C; unde, sicut cognitio principii in speculabilibus est causa cognitionis conclusionum, ita appetitio finis in agibilibus est causa appetendi quæ sunt ad finem, 302D. Quia ergo beatitudo est finis vitæ humanæ, quælibet appetitio ad beatitudinem tendit, 302D; omnesque habent appetitum veræ beatitudinis in generali, 303B, scilicet boni, 302D, non autem in speciali, 303B, quia contingit appetitum errare vel circa debitum finem vel circa media, 302B'. — *Cf.* Voluntas.

APULEIUS, Platonius. 74D', pulchre tractat de regimine Dei, 628A. Passim allegatur, 79B, 124C, 218A, 376B'.

AQUA decies subtilior est terra, 375D'. Cum terra convenit in frigiditate, 375D, B', cum aere in humiditate, 375B': ideo mediat inter terram et aerem, 375C'. Facile dividitur, sed mox ad reunionem tendit, 409C'. *Cf.* Elementa

AQUILO, ventus frigidus, flans a septentrione, 54B', 136C', dicitur quasi aquas ligo, quia eas gelu constringit, 137B'. Sæpe excitat tempestates et mare perturbat, 198B. Quid mystice, 138B', C', 199C'. — Ab aquilone dicitur aurum venire, quare, 246A. — *Cf.* Ventus.

ARABES auctores citati: Abubather, Alba-

tegni, Albumasar, Alfraganus, Algazel, Alkindi, Alpetragius, Alphorabius, Avempole, Averroes, Avicenna, Joannicius. Quorum quemque suo loco require.

ARANEA tactu præstat homini, 350A. — Miraraneorum industria providentiam Dei demonstrat, 535D'.

ARBITRIUM. Liberum arbitrium vel est potentia ab intellectu et voluntate distincta, juxta quosdam, 572D, D', vel habitus voluntatis, juxta alios, 572C', vel actus intellectus seu rationis, 572D'; vel, et melius, facultas rationis et voluntatis, in se includens intellectum et voluntatem, 573C, D', ad intellectum pertinens per consilium, ad voluntatem per electionem, 573B', magis ad intellectum, si consideretur arbitratio consiliativa, 573D', 574A', magis ad voluntatem, si consideretur arbitratio imperativa, 573D', seu electio, 573C'; in intellectu residens inchoative, in voluntate consummative, 573A', unde et a quibusdam dicitur esse ipsa voluntas, 573C', prout post intellectus considerationem consideratur, 574A, contra quos tenet Cartusianus illud principaliter ad intellectum pertinere, 574A'. — In Deo, angelis et Beatis exstat perfectius, 574C; in hominibus, licet per peccatum originale sauciatum, inviolatum manet, a necessitatione et coactione liberum, 624C', et cogi nequit, 574B'. — Non nisi libero arbitrio peccatur, 573D', quod est origo bene et male agendi, 457B; et sicut boni peccare possunt, non in quantum boni, sed in quantum liberi, 457C, sic mali converti possunt, non in quantum mali, sed in quantum liberi, 457D. — Liberum arbitrium non est causa prædestinationis, quum et ipsum in prædestinatione comprehendatur, 641A. A præscientia divina non alliditur, 592A': quæ enim ex libero arbitrio pendent, ut artificialia, 593A, prævidente Deo, contingentia remanent, 593C, 619A, A', et libere fiunt, 621B, C', necessaria quidem quantum ad præscientiam divinam, 579D', 620A, 621B', 622B, sed in sua natura libera, 620B, 621D, 622B; et aliter fieri possunt, quin divina præscientia frustretur, 622B', aut mutetur, quia ab æterno, uno intuitu, mutationes omnes prævenit atque complectitur, 622C'. — Liberum arbitrium est ad gratiam quasi equus ad sessorem, 65B. — *Cf.* Libertas, Præscientia.

- ARCTURUS, alias Quadriga, vel Quadrigæ auriga, 122B, Currus, Plaustra, Ursa major, 501B', constellatio quæ circa polum arcticum volvitur, 501B'. Specialem vim habere dicitur super semina, unde stella seminaria vocatur, 122A.
- ARENA « bibula », seu nimis sicca, 221C, non valens ferre ædificium, 222A, terrenas cupiditates optime figurat, 223A.
- ARGENTUM, metallorum purissimum, auro dempto, 245D', quomodo gignatur, 245C', et ubi, 245D'. — Nihil est nisi terra alba, 228C, in qua nec felicitas est nec satietas, 228A.
- ARISTOTELES, seu autonomastice « Philosophus », 27A, 31D', etc., « summus et ingeniosissimus philosophus », 219A', « vir excellentis ingenii, quamvis Platoni eloquio impar », 418A', fuit quasi grande miraculum, 507B', in quo optimum quod potuit, fecit natura, 338B', et eni infusum videtur quidquid naturaliter potest sciri, 338B'. — In Deum pius, 220D, immaterialium amans, 403D', sibi adesse familiarem spiritum de celo Veneris gloriabatur, 124C. — Platonis discipulus, 80A', Peripateticam condidit sectam, 41B', 80A', et in multis Platonem impugnat, 37B'; sed ipse non caret erroribus, 37B'. — Primus omnium philosophorum contendit cœlestia non esse naturæ elementaris, 49B; et ea animata credens, 451B', solem vocavit patrem virorum atque deorum, 230B. — An senserit animam esse immortalem, negant multi, 218B, affirmant pariter multi, 218C; nec ex libris ejus pro certo haberi potest quid de hac re senserit, 219D: multa siquidem hinc inde deprompsit quæ utrique sententiæ favent, 218A, et insuper quædam docuit, quæ revocare compulsus fuisset, si animam immortalem posuisset, 220A, idcirco semper dubitasse ac fluctuasse videtur, 219C, 220C. — An et quomodo dixerit Deum posse ad nutum impune peccare, 546C, mundum esse aeternum, 614B', intelligentem debere speculari phantasmata, 219B'; an tenuerit intellectum possibilem esse unum numero in cunctis hominibus, 219D. — Alexandro commendat castitatem, 342D. — Cf. Peripatetici.
- ARIUS hæresiarcha errorem suum e Platoniorum Logo sumpsisse videtur, 384C'. — Ariani catholicorum templa et sacra profanabant, 123A'.
- ARS quælibet destinationem habet et finem, 304B, et bonum quodammodo appetere videtur, 304A. — Ars humana naturam æquare nequit, sicut nec natura artem divinam, 230A', 510A'. — Artes liberales, licet idem sint essentialiter ac philosophia, et tanquam species illius generis, 36C', dici possunt vestimenta philosophiæ, 37A. — Artis effectus sunt contingentes ac proinde liberi, 593A. Cf. Arbitrium.
- ARSENIUS (S.) abbas, de lacrimis laudatur, 24D.
- ASINUS pigros et stolidos signat, 471C, unde rex aut prælatus indoctus dicitur asinus coronatus, 39C, 318C. Quid illud proverbium: Asinus ad lyram, 92A, 414B.
- ASPERNATIO. Impii, in quantum impii, spernendi sunt, 77A', 84A'; ideo sapientes quoscumque insultus eorum derident, 78C, sicut martyres persecutorum rabiem spreverunt, 84B': quocirca dicit Aristoteles magnanimum esse aspernativum, 77B', 439B.
- ASPIS cicurata, ad vocem domini obedit, 308B'.
- ASTRA. Sapiens astris dominari dicitur, 574D', quia cœlestis effectus a sapiente astronomo adjuvatur, 632A'. Cf. Luna, Planeta, Sidera, Sol, Stellæ. — Astronomiæ duæ sunt partes: altera de sitibus et motibus cœlestium, ad quam per demonstrationem attingitur, 633C, altera de effectibus astrorum, ad quam non nisi per conjecturationem pervenitur, 633C; unde evenit astronomum verum dicere secundum cœlestium positionem, cujus tamen prædictio non evenit ob inferiorum reluctantiæ, 633D. — Astronomi allegati: Albategni, Albumasar, Alfraganus, Alkindi, Alpetragius, Messalon, Ptolemæus.
- ATHANASIUS (S.), Alexandrinus episcopus, « cui nemo fuit ausus contradicere in Scripturis », 49C', allegatur, 382D'.
- ATHENÆ. Ibi fuit Universitas celeberrima, in qua studuerunt Boetius, 23A, et Gregorius Nazianzenus, 34A. — Athenienses democratico regimini subdebantur, 129B; Platonem nuptias respicientem naturæ sacrificare coegerunt, 389A; sed ei viventi primatum obtulerunt, 108A', et defuncto honores quasi divinos exhibuerunt, 419A. — Atheniensis quidam callide aliquem probat, utrum vere sit philosophus, 266D'.
- ATLAS, rex Mauritaniæ, poma aurea in horto habebat, quæ abstulit Hercules, 556A. Dici-

- tur cœlum portasse, quia egregius fuit astronomus, et fertur astronomiam Herculem docuisse, 556B'.
- ATTILA, rex Hunnorum, tyrannide plenus, ipse se flagellum Dei vocabat, 258D'.
- AUGUSTINUS (S.) Hipponensis episcopus, « subtilissimus, illuminatissimus », 460B', et « discretissimus », 374C', in Platonicorum philosophia fuit instructus, 350A'; ideo Platonicos ceteris philosophis anteponit, 350A', 365A', et Platonem ipsum, ob sapientiam, eloquentiam et virtutes, omnibus sapientibus, 418A', etiam Aristoteli, 37B', 418A', et heroibus qui, apud gentiles, dii renuntiari meruerunt, 418B'. Cum Platone censet scientiam cuilibet animæ rationali concreari, 415A, 601A, mentemque se indesinenter intelligere, diligere ac recordari, 415A, quamvis id non semper advertat, 415C; in quo videtur deserendus, 415D'. — Asserens omnia visibilia et invisibilia, simul ac eodem instanti, sive quoad substantiam sive quoad distinctionem creata esse, 370D, et per sex dierum intervalla angelis manifestata, 370B', viam philosophicam secutus est magis quam theologiam, 374D', et forsitan gentilibus philosophis magis deserviret, 372B; sed positio ejus videtur Scripturæ intellectum distrahere, 374D', subtilior est quam securior, 374C', et Judæis convertendis minus conveniret, 372C. — Pulchre tractat de divinatorum judiciorum inscrutabilitate, 532A, et de regimine Dei, 628D. — An cœlestia corpora senserit animata, 53B, A', 230C.
- AURUM, metallorum purissimum, 245D', quomodo gignatur, 245C', 336D', et ubi, 245D', 400A. Cur in septentrione reperiatur, 246A. — Non est nisi terra rubra, 228C, in qua non est felicitas nec satietas, 228A; et quamvis valeat contra lepram, et vim habeat lætificativam, 228C, plura incommoda affert quam commoda, 245A, A': propter quod illud gryphorum custodiæ apud Indos commisit natura, 240D'. — Non propter se diligendum est, quum non sit summum bonum, 240C, imo quum non sit bonum, 240C'; sed potius fugiendum, 241A, more Brachmanorum, qui illud a finibus suis abdicaverunt, 240C'.
- AUSTER, ventus meridianus, calidus, 54B', protervus et durus, 222A, fulmina gignit, pluvias adducit, 54B', tempestates, 448B', et nebulas, 197B'. — Quid mystice, 199A', 223C.
- AUTUMNUS, tertia pars anni, quiddam habet frigoris et caloris, siccitatis et humiditatis, 55A: in eo terrena complexio, id est melancholica, dominatur, quæ est sicca et frigida instar terræ, 54D: quapropter choleram nigram auget, 55A. — Quid mystice, 59B'.
- AVARITIA radix est omnium malorum, 487C, D', servitus idolorum, 487C', 234A', insania, 487C', 488B, mater odii, iræ, seditionum et præliorum, 244B'. Acrius ardet quam ignis materialis, 244D; oculus dicitur habere, sed non visum, 240C, quia nec futuram vitam nec salutem attendit, 237C'. — Inexplebilis dicitur, 178C', 186A, 223A, 255D, 314B', quia congregando divitias magis accenditur, 315A, et crescit in infinitum, 46D; incurabilis, 487A, non absolute, sed quia difficile curatur, 487C, et muneribus validius inflammatur, 487B. — In ecclesiasticis viris præcipue damnanda est, 242A'.
- Avarus est odiosus, 226B', prorsus ignobilis, 226D', bestiis pejor, 488A, subsannator Evangelii, 487C'; tanto divitias ardentius quærit quanto indignior est, 237A'. — Pecuniam non habet, sed habetur ab ea, 453B'; plenus est curis et timoribus, 46A', 237D', tanto pauperior et miserior quanto plus habet, 227D'; nihil rectum agit nisi dum moritur, 226D'. — Recte comparatur lupo, 470D', serpentibus, reptilibus, 609A', et inferno, 237D'. — In avaros invehitur Philosophia, 244D.
- AVEMPOTE (Abu Bekr Mohammed Ibn-Badjab), philosophus, 218B.
- AVERROES (Abul Walid Mohammed Ibn-Roschd), antonomastice Commentator, 49D', 420D', etc., philosophus Peripateticus, 74D', « infelix », 296C', « maledictus et damnatissimus, qui tot blasphemias contra Christum christianamque fidem evomuit », 248B', providentiam Dei ad particularia descendere negans, 539C', et stultissime contendens animam humanam non esse vere ex natura sua intellectivam, 248A', nec proinde immortalam, 296C'. — Quid de Aristotele sentiat, 338B'.
- AVICEBRON (Salomon ben Gebirol), philosophus Platonicus, auctor libri Fontis vitæ, 507C, quid per verbum Dei intellexerit, 373D.
- AVICENNA (Abu Ali el-Hosein Ibn-Sina), Peripateticus, 338D', multa contra christianam fidem protulit, 74D', nempe: creata a Deo

immediate exire non posse, 510 A, sed per intelligentias, 634 B, quia omne agens producit simile sibi, 509 D', et ab uno simplici non procedit nisi unum, 634 B; omnia de necessitate evenire, 530 A', quia cœlestium effectus cassari nequit, 633 A'; animas racionales ab intelligentia ultima procedere, ac beatificari per conversionem ad ipsam, 217 C, 335 B'; nullam miseriam esse æternam, 483 A', ac proinde impiorum animas, post competentem purgationem, intelligentiæ infimæ copulari, 272 B'; hominem demum non nisi ad naturalem felicitatem creatum esse, 296 C'. — Quatuor magnos prophetas fuisse ait: Abraham, Moysen, Christum et Mahometum, 264 C', e quibus Christus multo sapientior fuit Mahometo, 264 C'. — Passim allegatur, 119 D', 248 C, 303 B', etc.

AVIS. Sicut avis in cavea, licet delicate nutrita, 307 D, ad libertatem in nemoribus suspirat, 307 B', sic anima religiosa, nisi ad Dei timorem et amorem se verterit, cito religionis rigorem fastidiet, 309 D, et ad mundum redibit, 309 A'. — Aves optime figurant leves, inconstantes, 471 C, et vane gloriantes, 609 B'. — Cf. Perdix, Phœnix, Vultur.

B

BACCHUS, apud gentiles deus vinearum; unde vinum dictum est munus Bacchiæ, 243 A'.

BAPTISMUS. In Baptismo, per merita Christi, 466 C', remittitur peccatum originale, et infunduntur virtutes et dona Spiritus Sancti, 482 D', non autem tollitur fomes seu infectio sensualitatis, 400 D'. — Baptizati cum patris seu anadochis spiritualem consanguinitatem contrahunt, 495 D'.

BARBARA (S.), pulcherrima, 350 B, et ingeniosissima adolescentula, ex ordine mundi syllogizando, ad Dei notitiam pervenit, 141 C', 278 D. (Legenda aurea, c. 188.)

BARBARI. Sic dicebantur omnes gentes, præter Hebræos, Græcos et Latinos, 97 A, 349 C'. — Nulla est gens tam barbarica quæ legibus non regatur, 537 D'.

BARTHOLOMÆUS (Pisanus), Ord. Præd. theologus, auctor Summæ Pisanæ, 322 C.

BASILISCUS, serpentium nequissimus, e gallo nascitur, 336 C'.

BASILIUS, Theodorici aulicus, vilissimus accusator Boetii, 99 D.

BASILIUS (S.), Cæsariensis episcopus, cœlestia

inanimata esse asserit, 53 B', 230 B. *Adde* 159 B', 228 B, 292 B, 372 A.

BEATITUDO est omnium optandarum rerum plenitudo, 287 D', status omnium honorum aggregatione perfectus, 296 B'. Dicitur status potius quam actus, quia in quiete consistit, 303 D', nec ad eam sufficiunt contemplatio et dilectio sine delectatione, 304 A, 360 D. — Quum sit summum bonum naturæ ratione degentis, 210 D', et finis vitæ humanæ, 302 D, omnibus est naturalis appetitus beatitudinis, 287 C', 302 B, imo veræ beatitudinis in generali, 302 C', 303 B, 449 C', 453 C, scilicet boni, 302 D, 312 C; non autem in speciali, 303 B, quia contingit appetitum errare circa finem aut media, 302 B', 312 C, et quia non omnes norunt in quo consistat, 287 C'. Quum enim optime sciant homines temporalia bona invenire, 353 B, D, circa beatitudinem dumtaxat cœcutiunt, 353 B', tellure petentes quod cœlum transit, 353 C', et in imperfectis quærentes quod non nisi in summo et simplicissimo bono consistit, 357 C, 360 B. — Omnes igitur ad beatitudinem tendunt, 296 C', quia mentibus humanis est boni naturaliter inserta cupiditas, 297 A; sed alii in divitiis eam quærent, 297 D, alii in honoribus, 297 C', alii in potentia, 298 A, alii in fama et gloria, 298 B, alii in voluptatibus, 298 C, alii in pluribus vel omnibus his simul, 298 A'. Sed hæc bona, licet ad rationem felicitatis aliquo modo pertineant, 300 A', veram beatitudinem conferre nequeunt, 346 A, 350 D', nec seorsim sumpta, quia unumquodque pars tantum est, et ceteris indiget, 360 B', D', 364 C, 404 C', nec simul sumpta, quoniam efficere nequeunt quod promittunt, 312 B' et s., 350 D', 356 A', 364 A', nec unquam plene habentur, 360 C et s., nec sunt nisi imagines veri boni, 363 D. Vera autem et perfecta beatitudo ea est quæ sufficientem, potentem, reverendum, celebrem lætumque perficere valet, 362 B, vel quodlibet horum bonorum veraciter præstare potest, 362 C'; et in hoc tantum bono consistere potest, 295 D', quod sit omnium bonorum summum, 296 A, 391 A, cuncta intra se continens bona, 296 B, et cui nihil desit quod possit ultra optari, 296 D.

Beatitudo duplex est, alia naturalis, rationalis scilicet contemplatio summi boni, in qua meliores philosophi felicitatem hominis statuerunt, 210 A, 295 B', 391 B, et ad quam

per naturalis legis observantiam perveniri potest, 295 C'; alia supernaturalis, ad quam fideles omnes tendunt, 295 C, sive per viam mandatorum, sive per viam consiliorum, 295 D, sed quæ eadem est omnibus, 295 C', nempe incommutabile bonum, 295 A', clara et fructiva Dei cognitio, 295 B'. — Item, alia est beatitudo hujus vitæ, quæ est meritum, alia beatitudo patriæ, quæ est præmium, 31 C'. — Beatitudo viæ non in exterioribus rebus consistit, sed in actibus intellectus et voluntatis, hoc est in contemplatione et dilectione primæ et summæ veritatis, 210 A: ideo intra nos est, 210 B, nec eam, si velimus, potest quisquam a nobis auferre, 210 A'. Sed perfecta esse nequit, quia optima est actio, 217 A, 391 A, quam hic nemo sine interruptione habere potest, 31 D', et cum securitate, 32 A', sive agatur de felicitate politica, quæ est in actu prudentiæ, 31 D', 217 A, sive de felicitate contemplativa, quæ est in actu sapientiæ, 32 A; de ratione autem perfectæ beatitudinis est securitas, infastidibilitas, stabilitas in beatificante objecto, 28 B', 211 B', et clara cognitio, 211 C. Sed quia beatitudo viæ est inchoatio beatitudinis patriæ, 31 C', 213 A, ideo quanto in hac vita Deum limpidius contemplamur ac ferventius diligimus, tanto beatiores sumus, 213 B. — Beatitudo patriæ in actu intellectus ponitur, seu in visione Dei, 360 D, 382 B; est dignitatis quodammodo infinitæ ex parte sui objecti, 403 C, nec ad eam, nisi per media supernaturalia, pertingere valemus, 569 D. Pulchre a S. Bernardo describitur, 472 C'. — Quum beatitudo objectalis sit bonum increatum, beatitudo formalis, optima actio optimæ potentiæ, 295 A', 391 A, liquet veram et unicam beatitudinem in Deo sitam esse, 391 B, sive increatam, qua in se beatus est, sive creatam, qua in ipso beati sumus, 391 B; et quum beatitudo ista sit ipsemet Deus, 393 C, nec beati fiant homines, nisi participatione beatitudinis, 393 B, sequitur omnes beatos participatione deos esse, 393 D: omnis igitur beatus deus est, 393 A', 467 B', D', sive beati inchoative in hac vita, 394 A, sive beati perfecte in cælo, 394 B. — Cf. Felicitas.

Beati sunt quasi sidera cæli empyrei, 57 D. — Vultui Conditoris avidissime ac inavertibiliter sunt intenti, 57 A', et quum unumquodque in illud convertatur cujus operationes magis sectatur, 467 D', et operatio Dei sit

sui ipsius æterna intuitio ac dilectio, 468 A, quo clarius Deum vident, eo magis deificantur, 468 A. — Augetur eorum felicitas, quantum ad præmium accidentale, dum eorum doctrina et exemplo ceteri ad bonum incitantur, 268 D', ideo laudari ac glorificari appetunt, 268 D'. — Quamvis corporum glorificationem adhuc expectent, tamen sunt beati, 296 A: imo se a corporis sarcina liberatos gaudent, 267 D'. — Post diem judicii, corpora eorum clara erunt, claritate condensata, ut aurum, juxta quosdam, 351 C', claritate perspicua, ut vitrum, juxta alios, 351 C', ita ut appareant omnia interiora, 350 D; item velocissima erunt, in tantum ut totum cæli spatium velut in instanti poterunt pervolare, 348 C: tamen non æque erunt velocia nec æque clara, sed quantum singulis congruit animabus, 348 D. Oculi eorum lynceis oculis multo acutiores erunt, 351 B', ad videndum Deum sicuti est, et cetera, etiam fulura quamplurima, in ipso, 605 C. Quomodo, post resurrectionem, sint ad invicem collocaturi, 22 B'. — Ille beatus est qui eo usque profecit, ut jam solum non velit, sed etiam non possit peccare, 89 A.

BEDA (S.) Venerabilis, Ord. S. Benedicti, passim citatur, 49 B', 54 A, 308 B', 335 D', 368 B, etc.

BELLA. Omnium bellorum causa præcipua est pecunia, 244 B, 527 B'. — Bellum non congruit naturæ, 497 C, nec excusatur per morum diversitates, 497 D, C'. — Ei qui pro bono communi aut æquitate bella gerit, debetur sustentatio competens, 318 C'.

BENEFICIA. Pluralitas beneficiorum damnatur, 242 B'.

BERNARDUS (S.), Cisterciensis abbas, « sanctus et illuminatissimus Pater », 242 A', satis audacter Eugenium Papam corripuit, 213 A'. — Sæpius allegatur, 48 C, 54 A, 137 D', 188 B, etc. Notabilia: de passionibus, 151 C', de felicitate Beatorum, 472 C'.

BOETHIUS (B.), Anicius, Manlius, Torquatus, Severinus, auctor libri de Consolatione Philosophiæ. In opulentia natus, 177 A', natura elegans, dulcis eloquio, egregiæ indolis, 190 C'; librorum studiosus, 25 D, 93 A', adolescens studuit Athenis, 23 A, ubi in philosophia peritus evasit, 41 B', in astronomia, 46 C', 47 B, in scientiis naturalibus, 47 D, D', necnon poeta jucundus, 23 A. — Eloquentia clarissimus, 192 B, populo gratus, 192 C, nobili conjugio donatus, 191 B, principum amicitia decora-

tus et affinitate, 190D', dignitatibus auctus pene ab adolescentia, 191C, duos filios virtutibus et prudentia ornatos, 204D', consulatu insignitos vidit, 191D', tantamque expertus est felicitatem, ut merito inter felicissimos recenseatur, 192B', ac prima prosperitate videatur sequentem calamitatem superasse, 192D'. — Vir sapientissimus, 541C', et magnus theologus, 83D, magnanimus, constans et justus, 96C, optimo fine magistratus officium accepit, 95D, nec eo nisi ad bonum usus est, 96A'; nunquam ad injustitiam declinans, 97B, imo æquitatem propriæ saluti ac vitæ anteponeus, 99A, B, 105A', potentium injurias compescuit, 96A', B', et innocentium suscepit patrocinium, 96D', 98D, C', 105D; qua re factus est quidem præsulum speculum, 117D', Moysi non indignus comparari, 97C, sed in se pessimorum concitavit invidiam, 95D', 98D'. — A vilissimis accusatus, 99D, et ab ipso rege, 100A', quasi senatum a justitia regia eximere voluisset, 101B, C, D', et Græcos contra regem concitasset, 102B', imo quasi sacrilegio dignitates fuisset adeptus, 108C, 109C', ex præfecto urbis et consule in exilium missus est, 28B, et postmodum in carcerem, ubi dira perpressus, 93D, 106D', præmature senuit, 26A, et tandem acerba morte peremptus est, 30A. — Ipsi tribuitur liber de Doctrina scholarium, 215B. — *Vide* Consolatio.

BONAVENTURA (S.), O. M., Albanensis episcopus, pluries citatur, 67C', 150D, 253C, etc. Notabilia : de motu cœli, 50A, 52C'; de felicitatis appetitione, 302D'; de causa inæqualitatis animarum, 338A; de creatione mundi, 374D'; de distinctione numerica peccatorum, 493D'; de libero arbitrio, 573C; de scientia Dei, 635B; de prædestinatione, 636B', ubi sententia ejus ceteris præfertur, 642A'.

BONITAS ad efficaciter agendum requiritur, 451B, perficit enim et fini jungit quod concepit sapientia et effecit potentia, 367A. Perfectius est bonum facere vel malum vitare puro bonitatis affectu quam amore præmii aut timore supplicii, 484B'. — Deus est bonitas pura, ipsa bonitatis essentia, 296B; bonitate vult quæcumque vult, 639B'; adeo bonus est ut justum sit eum indignorum misereri, 521B'. — Bonitas Dei fuit prima et principalis causa creationis mundi, 143C',

368D', 369B: bonitate enim Deus fecit omnia, ut nunquodque divinam bonitatem, prout capax est, imitaretur ac participaret, 143D', 369A', 372A', et ut ipsa in creaturis repræsentaretur, 641A'; bonitate, scilicet ut ipsa in se simplex multipliciter in rebus exprimeretur, 642D', varios instituit entium gradus, 641A', alios, ut electos, electiores, electissimos, 642C', in quibus reluceret bonitas per modum misericordiæ, 641B', alios, ut viliosos, vitiosiores, vitiosissimos, 642D', in quibus reluceret per modum justitiæ, 641B'; nec in hoc injustitiæ arguendus est, quia in his quæ ex gratia dantur, fas est cuilibet ex libito agere, 641D'. Bonitas Dei est quæ, quasi clavus, elementa mundi conjungit, 421C, machinamque mundanam incorruptam servat, 421D; ipsa est quæ omnia suaviter gubernat, 421B', et ad bonum naturali intentione dirigit, 421B'; ipsa cui omnia voluntarie subduntur, 421D', cui nihil contraire audet, 422B. — Causa prima est bonitas cui non est finis, et implet omne sæculum bonitatibus, sed omne sæculum non recipit de illa bonitate nisi secundum modum potentiæ suæ, 388A. Quia autem causam primam decuit suam bonitatem communicare, a creatione abstinere non potuit, ac proinde ab æterno creare debuit, juxta philosophos, 303B'.

Bonis debetur amor, et tanto major quanto fuerint meliores, 498A. Non alius quam optimus animus, pulcherrimus Dei cultor est, 270A. — Alii sunt boni secundum præsentem justitiam, qui tamen reprobi sunt; alii sunt boni secundum prædestinationem æternam, qui tamen modo sunt mali, 450D'. BONUM. Omnia appetunt esse, 407B, ideo unitatem, sine qua nihil esse potest, 406B', 411D, ideo bonum, quod ab uno non differt, 406D, A'; unde liquet bonum et unum idem esse, 405D', et omnium finem esse bonum, 412A'. Ideo Platonici inter bonum et unum non distinxerunt, 406D, quia utriusque est idem actus, salvare videlicet et continere omnia, 406A'. Quum autem uno omnia conserventur, 469B', et unum cum bono convertatur, 469C', quodcumque a bono deficere accidit, esse desistit, 469D'. — Bonum et pulchrum convertuntur, 374D, et idem sunt in subjecto, 375A, sed differunt ratione: bonum enim vim appetitivam respicit, pulchrum cognoscitivam, 375A. — Bonum adeo

movet appetitum, 396 A, ut quæcumque boni speciem ferunt, propter se appetantur, 396 D; et quum illud propter quod cetera appetuntur, sit beatitudo, 396 D', constat in bono tantum esse beatitudinem, 391 A, et beatitudinis ac boni unam eandemque esse essentiam, 397 B, ac proinde Dei, qui est vera beatitudo, substantiam esse ipsum bonum, 397 A'. — Quomodo bonum possit esse origo, subjectum et causa mali, 457 A, 462 A. — Bonum est proprium appetitus objectum, 208 A', 229 A', qui naturaliter ad illud tendit, 297 C, et in eo quiescit, 304 B; adeo ut ipsum malum, dummodo præ se ferat speciem boni, appetibile sit, 396 C. Nemo enim malum operatur, nisi sub ratione boni, 302 D, 396 A, in quantum scilicet videtur bonum, 208 A': quum enim omnia a Deo procedant in quantum est bonus, 304 C', omnia inclinantur ad bonum juxta modum suum, 302 D, 304 A'. Sed boni duplex est appetitus, sicut duplex est cognitio: alter in generali, qui non errat; alter in speciali, qui potest errare, 303 A, homines quippe, qui bona temporalia optime sciunt invenire, 353 B, D, circa bonum summum sæpissime cæcutiunt, 353 B'. Bonum igitur in communi omnes desiderant, 450 A, sive boni sive mali, 450 B, et adeptione boni fiunt boni, 450 C. Et in hoc apparet vis naturæ, quod omnes ad eundem scopum tendunt, scilicet bonum, 304 C', 302 A, tam diversis studiis ac mediis, 304 D'; et inde fit in creaturis circulatio quædam de bono ad bonum, quæ in intellectualibus creaturis perficitur, in aliis non, 304 C'. — Omnium quæ geruntur, finis ultimus est felicitas, 464 C', seu bonum, 465 B, quod proinde omnium humanorum actuum est præmium commune, 465 B; ideo bonis actibus semper junctum est præmium, 465 C, et nullum bonum dimittitur irremuneratum, 254 D', 439 C', 524 D', et ipsorum damnatorum bona, licet eis non conferant ad felicitatem, mystico electorum corpori cedunt in gloriam, 466 A.

Multiplex est bonum, 424 B, delectabile, utile et honestum, 109 B, 299 B, 550 A. — Bonum commune divinius est privato, 264 B, et quanto communius, tanto divinius, 226 D', et naturali amore præferri potest privato, 253 B. — Aliud est bonum corporale, ut divitiæ, quo homo invitatus privari potest, aliud spirituale, ut virtutes, quod invito auferri

nequit, 24 C', 30 A'; ea autem dumtaxat sunt vera bona, quæ nolenti auferri nequeunt, 64 C'. Bona spiritualia, utpote præstantiora, Deus electis dare solet in præsentem, 254 C', bona temporalia, ut viliora, reprobis, 254 D'.

Bona temporalia vana sunt, 28 A, incerta et lubrica, 459 B; non sunt propria homini, 476 A', 482 A', quo invito tolli possunt, 24 C', absque injuria, 478 B, nec cuiquam debentur, 477 A. Ideo Deus liberrime ea tribuit, alii plus, alii minus, pro beneplacito suo, 481 B', et ad libitum ea retrahere solet, 483 D, B', nunc per adversa, nunc per prospera probans omnes, 484 B, maxime electos, 484 C'. Frequentius reprobis et impiis conceduntur, 496 A, quorum sunt præmium temporale, 496 B. Non sunt ergo magni facienda, 25 A, quæ bonis et malis sunt communia, 532 A, B'; et stultum est, eis amissis, dolere, 467 B, 483 C, 206 C', conqueri, 481 B, B', 485 A', murmurare, 481 B', aut scandalizari, quasi non sit justa Providentia, 481 B, et multo stultius, ea Creatori anteponere, 467 C', 489 A'. — Quantum ad suam originem, dicuntur naturalia, 238 D', quantum ad suum usum, humana, 238 D', quantum ad suam attributionem, fortuita, 239 A, quia interdum subjacent fortunæ, 231 B. — Omnia ad quinque reducuntur, 298 C', 299 C, nempe divitias, 297 D, honores, 297 C', potentiam, 298 A, gloriam, 298 B, et voluptatem, 298 C: in quibus plerique felicitatem suam ponunt, 299 B', D', nec omnino irrationaliter, 300 A', quia ad quamdam felicitatem valent, 231 B, 238 D, 300 B', D', 301 A, B, D, imperfectam, 301 A', 312 B'; sed veram beatitudinem conferre nequeunt, 346 A, 350 D', nec seorsim sumpta, quoniam unumquodque pars est tantum beatitudinis, ceteris indigens, 360 B', D', 361 C, 404 C', pluribusque carens, 312 C', 350 D', nec simul accepta, 361 A', B', quia quæ promittunt, efficere nequeunt, 342 B' et s., 350 D', 356 A', 361 A', D'; nec unquam plene habentur, 360 C et s., præterquam in Deo, 357 C et s., 359 A', nec sunt nisi imagines veri boni, 363 D. Quinque ista, sigillatim sumpta, non sunt bona, 404 C', nec fiunt bona nisi in quantum in unum conveniunt, 405 A: idcirco non fiunt bona nisi merito unitatis, 405 D. Sed quamvis simul collata, bonum constituent, 405 A, non sunt quasi membra corporis beatitudinis, 394 A', 395 A, alioqui a se invi-

cem discrepant, 395 D; sed in communi ratione boni conveniunt, quia in unoquoque bonum queritur, 395 C', et non nisi propter bonum appetuntur, 395 D', quod est omnis appetitionis causa, 396 A'. — Nullum bonum creatum potest esse rerum ultimus finis objectalis, 443 B'. — Cf. Divitiæ, Felicitas, Gloria, Honor, Potentia, Voluptas, etc.

Deus est summum bonum, quo nihil melius excogitari valet, 390 C, A', bonum undequaque perfectum, 390 D, D', non bonitate aliunde accepta, 391 D, nec bonitate a propria essentia distincta, 391 C', D'; bonum omnium causa, 390 B, quod universa fortiter regit suaviterque disponit, 422 C', in quod et ad quod omnia ordinantur, 443 A, quo omnia egent, et sine quo nec ad momentum subsistere possunt, 443 B', ad cuius participationem omnia condita sunt, moventur et operantur, 443 B', quod omnia appetunt, alia naturaliter, alia sensibilibus, alia rationaliter, alia intellectualiter, 410 B, unumquodque secundum modum suæ essentiae, 410 C, in quo omnia beatificantur, 391 B, 392 C. — Duo summa bona impossibile est esse, 392 D: aut enim in omnibus conveniunt, et jam non sunt duo, sed unum et idem, 392 B'; aut in aliquo discrepant, et jam neutrum eorum est perfectum, 392 C'.

Omnium entium principium et causa prima est bonum, 390 B. — Bonum est salvativum et contentivum omnium entium, propter quod est appetibile omnibus, 406 D. — Tolerabilius est non acquirere bona quam acquisita perdere, 202 D.

BOOTES, stella pusilla, quæ Auriga Plaustridicitur, 502 A. tarde movetur propter vicinitatem ad polum, 502 A. Nobis semper eminet, sed in climate secundo sub horizonte deprimitur, 502 B.

BOREAS, ventus a regione inter aquilonem et orientem, 54 B', e montibus Thraciæ egredi ferebatur, 68 B', D', vel juxta alios, ex collisione reflexionum orientalis et occidentalis maris in septentrione, 69 A'. — Siccus et frigidus, frequentius flat circa tropicum autumnalem, 68 C'; aerem desiccat et depurat, 68 D', constringit nubes, pluvias prohibet, 54 C', frondes et folia mortificat et dejicit, 121 D'. — Quid mystice, 70 B'.

BRACHIMANI aurum a suis finibus abdicaverunt, 240 C', et dormiunt in graminibus seu in hortis, 243 C'.

BRUTA non intentione sed natura moventur ad id quod est eorum finis, 344 D', et potius aguntur et moventur quam agant et moveant, 342 A, 540 D', nec moventur ad bonum honestum, sed ad bonum delectabile et utile, 342 B, nempe ad voluptatem, 342 A. — Omnia esse appetunt, et mortem devitant, 407 D, non voluntatis arbitrio, sed naturalibus causis, 410 B; ideo data sunt eis appetitus concupiscibilis, quo insequuntur delectabilia, irascibilis, quo contra noxia consurgunt, 407 B', et media varia ad se tuendum, ut sunt robur, ungues, dentes, etc., 407 C'. Immobilia per sensum tantum cognoscunt, 603 C; mobilia, per sensum et imaginationem, 603 A'. — Animalibus, quantumvis diversis, 607 A, est uniformiter facies prona ad terram, quia ratione carent, 607 C'; ipsis est tamen quædam participatio actuum voluntatis, per appetitum sensitivum, 407 D, et quibusdam mira calliditas, et quasi rationis participatio, 471 B, 535 D', 607 C'. — Brutorum animas immortales et de corpore ad corpus migrantes censuit Plato, 380 A; nec minus erronee alii mala hujus vitæ eis in pœnam vel in præmii occasionem evenire contenderunt, 540 D, D'. — Animalia, etiam fera, raro invadunt hominem, eumque verentur, 497 C; multa aliquid habent disciplinabilitatis, et curari possunt, 308 C', sed si sibi dimittantur, ad pristina redeunt, 308 D'. — In corporalibus dolibus sæpe excellunt hominibus, 347 C', 348 A, 350 A; et eorum consideratio nos Dei sapientiam, bonitatem ac omnipotentiam edocet, 348 A'. Quorumdam miræ narrantur industriæ, 535 D', et virtutes, 537 B'. — Per varias proprietates varia figurant peccatorum genera, 470 D', 472 A', quamvis in eis proprietates istæ non sint pravæ, 471 B', 472 B'.

BRUTUS (Lucius Junius), primus Romanorum consul, expulsis regibus, 272 A, duos filios occidit, 342 C'.

BUFO. Ejus industria Providentiam commendat, 536 D.

BURDO. Muli et burdonis apologus ex Cyrillo, 336 B'.

BUSIRIS, rex Ægypti crudelissimus, ab Hercule interemptus, 252 C'.

C

CACUS, latro, filius Vulcani, ab Hercule occisus, 556 A'.

- CÆSAR** (Julius) fuit vir bonus virtutibus acquisitis, 522 A'. — Post vastatum Occidentem, usurpavit imperium, 522 C. Illi obstabant prudentissimi Romanorum, 522 D, sed favit Deus, 522 A', non quia causa ejus justa fuit, 522 A', sed quia ejus adversarii vinci meruerant, 522 B', et quia expediens erat Romanis præesse imperatorem, 522 C'.
- CAIN** perinde ac posteri ejus fuit nequissimus, 245 B. Quis eum docuerit colere terram, 439 C'. — Abel esse renuit, quem Cain malitia non exercet, 59 A.
- CALOR** est mater nigredinis, 26 D. — Quorum calidiora sunt præcordia, hi ingeniosiores esse solent, 508 D. — An sit in cœlestibus corporibus calor, negant Aristoteles, 49 C, D, et doctores scholastici, 49 B', affirmant, et verius, Plato, 49 A, et Patres tam Græci quam Latini, 49 B'.
- CAMOENA**, quid, 23 A'.
- CANCER**, animal, quomodo conchas capiat, 603 D. — Cancer, zodiaci signum, sic dictum quia illuc sol perveniens, incipit retrocedere, 424 D, 436 C. Ibi sol residens, 436 B, in mense Julio, 436 A', tunc maxime elevatur versus polum arcticum, et intensius calefacit terram, 436 B.
- CANIS**, animal cholericum, 474 A, cui inest quoddam divinationis lumen ad investigandos latrones, 536 C. Ipsi iracundum esse bonum est, 472 B'. — Quid mystice, 471 A, C'.
- CANIUS** (Julius), philosophus a Caio Cæsare injuste peremptus, 77 A, 79 D. — Acute imperatori respondet, 403 D.
- CAPRICORNUS**, zodiaci signum, cur sic dictum, 424 D.
- CARITAS** proprie sumpta, est dilectio supernaturalis et gratuita, qua Deus diligitur propter se ipsum, proximus propter Deum, 410 D', et sic est summa virtus, 461 D', virtutum regina, motrix, forma et vita, 410 D'; improprie accipitur pro quacunque dilectione seu amicitia, 410 D', impropriissime, pro quacunque inclinatione naturæ, 410 C', 411 A. — Est quasi summa totius theoriæ christianæ, 63 D, qua omnia in Ecclesia coadunantur, 280 D', et sine qua impossibile est quempiam salvari, 467 A, 557 C'. — Cum peccato mortali inesse non valet, quia informis esse nequit, 30 D'; ideo, ubi est, ibi est Deus, 465 B', unde recedit, tam cito recedit Deus, 465 C'. Sine revelatione autem quis pro certo scire nequit se esse in caritate, 253 C, sed tantum probabili conjectura, 332 D, et ex quibusdam signis, quorum quid sit potissimum, 332 A'. — Hominem plus diligere animam proximi quam propriam vitam, hoc exigit ordo caritatis, 203 C, magis amare vitam proximi quam propriam, pertinet ad perfectionem virtutis, 203 D. — Cum caritate pauper est dives, sine caritate dives est pauper, 448 A'. — *Cf.* Amor.
- CARMEN** pro quocumque cantu sumitur, sive læto sive tristi, 23 D.
- CARNEADES** philosophus allegatur, 404 C.
- CARO**, dum in sensibilibus delectatur, legi mentis contrariatur, 434 B: ideo quamdiu in sæculo isto sumus, crucifigenda est, 432 A; qui enim carnem suam carnaliter amat, eam perdit, 432 A'. — Quibuslibet vestimentis operiatur, non est nisi caro, 236 D', et stercus involutum, 237 A. Quæ carnem oblectant, spiritum necant, 40 A', 232 D. — Carnales non sunt ad secretam illuminationem apti, 288 A. — *Cf.* Corpus.
- CASSIANUS** (S. Joannes) abbas, auctor Collationum Patrum, 233 C', 267 C.
- CASSIODORUS** (Aurelius), Vivariensis abbas, 65 A', 205 D', 244 D'.
- CASTITAS** mentem clarificat, ingenium acuit, promeretur sapientiam, 345 C. A philosophis vel paganis commendatur, 342 C.
- CASUS** modo pro fortuna sumitur, modo ad eam se habet ut genus ad speciem, 563 A. In quo a fortuna differat, 566 A. — Prout ab Epicureis definitur, eventus scilicet motu temerario productus et sine causa, nihil est, 563 D', quum nihil sit in Dei dispositione temerarium, 564 A, et nihil e nihilo fiat, 564 B, B'; sed prout ab aliis definitur, eventus improvisus ex aliqua causa productus, 565 B, D', aliquid est, 564 D', et proprias habet causas, 565 D, quæ providentia divina temperantur, 566 B, 567 C'. — In inferioribus, caducis et transitoriis bonis multa contingit fieri a casu, 424 A, 226 A, in quibus quatuor sunt quæ casu regi videntur, 536 A', sed quæ reapse Providentiæ subjacent, 424 B, 536 D'; casus enim apud nos locum habet, sed a sapientia Dei longe est, 536 C'. — Malum non casu nec fortuna accidit, sed permittente Providentia, 424 D. — *Cf.* Fortuna.
- CATENÆ** reis circa collum antiquitus imponebantur, 48 C, et sic Christo factum esse

- asserit Bernardus, 48C. — Durissimæ catenæ sunt vitiorum vincula, 460B.
- CATO (Marcus Porcius), Censor, seu « rigidus Cato », 272A, quo minus gloriam appetebat, eo plus eam assequatur, 269D. Quomodo animam esse immortalem sibi persuaserit, 270A'.
- CATO (Marcus Porcius), Uticensis, inter Romanos tum prudentissimus et justissimus, 522D, Pompeii causæ favebat, quare, 522D, A'.
- CATO (Dionysius), poeta, citatur, 460A', 529C.
- CATULLUS (Valerius), Veronensis poeta, 318A.
- CAUCASUS, mons in Scythia, in parte australi calidus, in parte boreali frigidus, 263D.
- CAURUS, ventus a regione inter aquilonem et occidentem, frequentius flat circa tropicos hiemales, 68C'. Humidus et frigidus, coacervat nubes ac nubila, 68B, nives et grandinem inducit, 54B'. — Quid mystice, 70B.
- CAUSA proprie dicitur id ad cuius esse sequitur aliud, vel quo posito ponitur effectus, 592C; verumtamen posita causa, non necessario sequitur effectus, 633C'. Quadruplex est : efficiens, formalis, materialis et finalis, 449B. — Nihil est cuius ortum causa aliqua legitima non præcesserit, 388A'. 564A'; et summæ imperfectionis est nihil posse causare, 388C'. — In omni genere causæ necesse est esse unam causam primam, 142B, quia in omni genere rerum, id quod est primum est causa ceterorum, 143A'. — Causa prima est per se maxime hæc, et per suam puram bonitatem individua, 376C'; bonitas pura, omnifarie simpliciterque perfecta, 390A', bonitas cui non est finis, 388A, quia omnium entium causa prima est bonum, 311B', 390B. In ea nulla est distinctio modorum, 359C'. — Super omne nomen est quo nominatur, quia non pertinet ei immunitio nec complementum, 388A; superior est omni narratione, et non narratur nisi per causas secundas, 404D; tantam excellentiam super universa sortita est, ut nec omnis catena deorum ei valeat adæquari, 403C', 623B'. — Causa prima scit res omnes per suam essentiam, 623C', et est creans scientias, 73B. — Causa prima est libere operans, 629D, et sola agit pure liberaliter, 303B'; implet omne sæculum bonitatibus, sed omne sæculum non recipit de illius bonitate, nisi secundum modum potentiæ suæ, 388A. In omni effectum plus influit quam causæ secundæ, 403D', 143D, 598A, quarum omnis causalitas ab ipsa est, 104A, et quarum omnis effectus magis est effectus causæ primæ quam causæ alterius, 217B'. — Omnia quæ sunt, ab ipsa sunt, 308A', 311B', præter mala, 104A, D, et ad ipsam convertuntur, naturaliter, cognitive aut intellectualiter, 308A', et omnia regit per finem decoris, 122B', 367C, 420C, 545C', absque hoc quod commisceatur eis, 122B', 280B. — In contemplatione causæ creatæ sistere nequit mens humana, 217D, sed ascendit ad contemplationem causæ primæ, in qua est ejus felicitas, 217A', et de qua modicum scire desiderabilius est quam multa de rebus creatis, 217A'. — Deus est omnium causa in triplici genere causæ, 143C', 373A, causa efficiens, in quantum entibus influit esse et vivere; exemplaris, in quantum cuncta per ideales rationes operatur; finalis, in quantum universa ordinat ad se ipsum, 373A: ideo cuncta ex ipso sunt ut causa efficiente; per ipsum tanquam causam exemplarem; in ipso quasi causa finali, 373B. Omnes causæ secundæ sunt ancillæ et instrumenta ejus providentiæ, 483D. — Omnis causa superior similia ante dissimilia substituit, 389B'. Causæ inferiores non recipiunt superiorum influentias secundum infallibilitatem superiorum, sed superiores influunt inferioribus secundum earum capacitatem, 629B'. — Omne causatum manet in sua causa, et procedit ab ea, et convertitur ad ipsam, 304D, 398B.
- Causis (Liber de), cuius auctor (David) fuit Judæus philosophus, 53A', passim allegatur, 73B, 217C', 220A', 280B, 288A, 296B, 348D', etc.
- CENTAURI, cur sic dicti, 555B'. Quid fuerint secundum fabulam et historiam, 555A'.
- CERBERUS, canis tergeminus, janitor inferni, 428D', 429B, Orphei carmine victus, 429A, et ab Hercule ligatus, 556A.
- CERES frugum dea dicta est, quia prima serendi artem invenit, 136A'; inde cereale pabulum dicitur panis, 475C.
- CHALCIDIVS, Carthaginensis Ecclesiæ diaconus, Platonis translator, 335C, et expositor, 609A, quid de fato et fortuna, 566A.
- CHRISTUS lux est vera illuminans hominem, 56A', ostium apertum per quod in regnum cælorum intramus, 57B, sol roseus, 57B', et supersplendidissimus, 57C', cuius radii, sapientia scilicet et scientia, 57B', totam

triumphantem ac militantem illustrant Ecclesiam, 58 A, et a quo derivatum est quidquid est creati luminis, 57 D', gratiæ et virtutis, 58 B. Cur sol iste quandoque videatur succumbere, 59 C. — Omnem potestatem ab æterno habuit, secundum divinam naturam, 67 B', a primo incarnationis instanti, secundum naturam humanam, 67 B'; dicitur tamen eam in resurrectione accepisse, quia tunc ipsa cœpit divulgari, 67 C'. — Christi humanitas in ipsa sua creatione fuit supposita a Verbo æterno, 115 D', eodemque instanti plenitudine divinorum charismatum quoad totam capacitatem suam repleta, 116 A, non ex merito, sed ex mera Dei benignitate, 624 D. — In passione et potentior et infirmior fuit persecutoribus, 452 D. Ejus occisio, quamvis fuerit gravissimum scelus, maximum produxit bonum, 530 A. — Pro Messia et propheta habetur a Mahometo, 265 A, B, et Sarracenis, 264 B'.

Christiani a Sarracenis sæpe victi sunt, quamvis juste præliantes, quia eis expediebat vinci, 523 A. — Non ad hoc in mundo positi, ut carnis deliciis vacent, 552 B, sed ut carnem crucifigant, 552 C, opes eorum sunt fides, pietas et bona opera, 206 C. Ideo eorum est, inutilibus occupationibus relictis, necessariis incumbere, 354 A', ad supernaturalem beatitudinem anhelare, 444 C', et in Deo dumtaxat corda et desideria figere, 215 C', temporalia despiciere bona, 25 B, et delicias hujus mundi, 214 A, terrenas cupiditates, 223 A, et delectationes, 223 B', superbiam, præsumptionem, 222 D', immoderatunque vestium cultum, 232 C'. — Quantiscumque afflictionibus exerceantur, non se miseros reputare debent, 195 D, sed potius beatos, 195 A', C', quibus patientem Christum sequi sic datum est, 185 B, B', et arctam salutis viam tenere, 196 B. — *Cf.* Justi.

CHRYSOSTOMUS (S. Joannes), Constantinop. episc., passim allegatur, 49 C', 152 C, 187 C', 232 A, B', etc.

CICERO. *Vide* Tullius.

CICONIA adultera, quomodo a suis punita, 537 C'.

CIRCE dea, 474 A, seu potius « trufatrix, maga et pessima », 475 B, ob pulchritudinem dicta filia Solis, 474 A'; Ulyssis socios in bestias vertens, 474 A', quid significet, 476 A. — An vere homines in bruta converterit, 476 C.

CIRCIUS, ventus a regione inter occidentem et

meridiem, tempestates et tonitrua producit, 54 C'.

CIRCULUS. Omne procedens ab aliquo et ad illud conversum, circulem habet operationem, 308 D : ideo in omnibus est circulatio quædam, 308 A', quia creaturæ a summo bono procedentes, ad bonum tendunt juxta modum suum, 304 C'; quæ circulatio in intellectualibus creaturis perficitur, in aliis non, 304 D'. — Circulus cœlestis suis radiationibus ambit nativitates inferiorum, et in eis formam causat quæ dicitur fatum, 631 B, et quum necessarium sit quidquid est in motu ejus, 631 D, ista forma in circulo cœlesti necessaria est, incommutabilis et inalterabilis, 631 C', in rebus autem generatis, mutabilis et contingens, 631 C'; unde in centro mundi est causa fati et fatalium, in proximo circulo immutabilitas fati, in circulo distante, seu sphaera generabilium, mutabilitas fati, 631 D', quia ex duobus accidit cœlestis circuli frustrari effectum, 632 C. — Quid sit circuire Deum, 381 A. — *Cf.* Sphaera.

CLARETUM, potus ex vino ac liquido melle confectus, 243 A'.

CLEMENS (S.) Papa I, seu pseudo Clemens, auctor Itinerarii, citatur, 246 C.

CLEOMBROTUS (ex Ambracia), Platonius, audita animæ immortalitate, se peremit ut ad felicitatem pertingeret, 444 B', in quo male egit, 444 C'.

CLIMACUS (S. Joannes), « sanctus vir, abbas montis Sinai », 625 C', allegatur, 187 C'.

COÆQUÆVA quatuor ab initio simul creata sunt, scilicet : angelus, cœlum, materia et tempus, 368 B.

COELUM sphaericæ est figuræ, sed non solidum ut globus, 261 C'; multo majus est quam apparet, 262 A; imo incomparabiliter majus est terra, 261 C', et stella qualibet, 262 A. Quanta ejus firmitas, 348 B, et celeritas, 119 B', 348 B. Dicitur magnum animal obediens, 119 D', quia cœlestibus est impressa naturalis inclinatio ad sequendum legem eis præscriptam, 120 A. — Cœlestia corpora esse naturæ elementaris, maxime ex aqua aut igne, 49 B, ac proinde omnibus elementaribus qualitatibus prædita, affirmaverunt Plato et omnes philosophi ante Aristotelem, 49 B, negavit primus Aristoteles, 49 B, D; et quamvis scholastici in hoc Aristoteli consentiant, 49 B', Patres tam Græci quam Latini Platonem secuti sunt, 49 B', et merito, 49 C'. Cur

sint incorruptibilia, Aristoteles id repetit ex eorum natura, Plato, et melius, ex voluntate Creatoris, 49C. — An a spiritibus moveantur, 47D, 48D', multae sunt et variae opiniones, 52A', contendentes aliis caelos a Deo immediate moveri, diversimode tamen propter distantiae gradus a primo, 52B', aliis, a propria forma substantiali, eo quod in eis sint aptae et sufficientes ad motum, et figura (rotunda), 52C', et forma, nempe lux, quae inter ceteras corporales formas est magis activa, 52D', aliis, a propriis animabus, 53B, C, aliis demum, ab angelis seu intelligentiis, 53A, 280B, quos utique congruum est ad caelorum regimen deputari, sicut ad hominum custodiam deputantur, 53A. — Coelestia corpora esse animata, fuit multorum opinio, tum philosophorum, 53C, 230B, 348D', tum Iudaeorum, 53A', contradicentibus tamen plerisque scholasticis, 53B', qui in hoc verius sentire videntur, 53C', 230B; imo damnante episcopo Parisiensi, 53B'. — Per corpora caelestia Deus hominum corpora disponit, 169D', quia defectibilia corpora oportet ad uniformem motum ordinari, 170A; ideo homo secundum corpus, sub caelestibus dicitur ordinatus, 170D. Praeterea, caelestia in voluntatem humanam operantur, sive quoad electionem, sive quoad executionem, 171C', per modum disponentis, 170A', dispositionibus scilicet relictis in corpore, 170C', unde exsurgunt in homine passiones moventes ad eligendum, 171B, vel efficaciae potentes ad operandum, 172A; sed non operantur infallibiliter, 171A, quia minus patet vis activa caelestis corporis quam voluntatis, 171D, nec universaliter, 172B, 173A, quia ordinatur ad unum, 172C', 173B: unde in actione caelestis corporis multoties occurrit fortuna, 171A', 172B', et ex caelesti influenza contingit aliquem dici bene vel male fortunatum, 170A', 171C', 172D, bene vel male natum, 170C', 171B'. Coelestis effectus per animae dispositiones juvari potest aut excludi, 632D; unde a sapiente astronomo juvari dicitur, 632A'. Per duo excludi potest: qualitates elementorum per quae ad generata defertur, et esse generatorum in quibus est, 632C, quidquid contra dicat Avicenna, 633A', 634B. — Caeli motus est quasi vita quaedam, et causa vitae inferiorum, 377A, 514D; confert ad generationem inferiorum, 177C, et cooperatur dispositive ad

animae infusionem, corpus preparando, seu animam deducendo, 378C. — Coelestia, utpote incorruptibilia, subjacent aëvi, 367D', nec eis accidit malum naturae, seu alteratio corruptiva, 442B', 540C'. Eorum pulchritudo et magnitudo virtutem Dei commendant, 229B', 374B'; eorum ordo norma et exemplar esse debet morum hominum, 93D'. — Quot sint caeli mobiles, 52B, C. Aliud est caelum stellatum, seu sphaera octava, 443A, aliud caelum extremum, seu sphaera nona aut primum mobile, 443A, aliud caelum empyreum, quod dicitur mansio Beatorum, 419C, et angelorum, 543A', et sedes ipsius Dei, quia ibi excellentius operatur, 419C, 333C'. Illuc non admittitur nisi qui plene a culpa et poena est solutus, 133C, et quanto quis ardentius ad illud suspirat, tanto celerius ad illud pervenit, 133C. — Mystice, caelum designat Ecclesiam, 125D', in qua tot sunt stellae quot animae sanctae, 126A. — Cf. Eccentricus, Epicyclus, Motus, etc.

COGITATIONES graves senectutem praemature inducunt, 26D, humorem consumendo et vim naturae debilitando, 26A'. — Cogitationes vanae tristitiam pariunt, 81C.

COGNITIO. Unumquodque tantum habet de cognoscibilitate quantum de entitate, 404B'. Rem contingit cognosci tripliciter: per accidentia propria, 288B', per simile, 288B', per contraria, 288C'. — Multi sunt cognitionis modi: per sensum solum, ut in immobilibus animantibus, 603C, per imaginationem, ut in mobilibus, 603A', per rationem, ut in hominibus, 603B', per intelligentiam, ut in substantiis separatis, 603C'; alius est autem modus cognoscendi sensus, 594C', 595D', alius imaginationis, 594D', 595D', alius rationis, 595A, 596B, alius intelligentiae, 595B, 596C, quia cuncta in cognoscendo, sua facultate potius utuntur quam eorum quae cognoscuntur, 597C'. In quibus superior potentia inferiores complectitur, 595C', inferior vero ad superiores minime consurgit, 595C': cognitio ergo per rationem imperfecta est respectu intellectualis notitiae, 516D', et haec ceteris praestat, quae et sua et aliarum cognoscit objecta, 603D'; ideo quum sibi invicem contrariari videantur, quia sensus et imaginatio nihil praeter singularia scire possunt, 604A, A', ratio autem nihil nisi sub ratione universalitatis, 604D, potius standum est rationis iudicio, 604B'. —

- Quum cognitio sit ad modum cognoscentis, non cogniti, 593A', 594D, quia cognitio est actus cognoscentis, 594D, videtur homo rem aliter quam est intelligere, ac proinde non vere cognoscere, 598B. — An et quomodo Deus singula cognoscat, 538C, C', 539C, 598C. — Cognitio humana ad angelicam ordinari oportet, quare, 170A. — *Cf.* Scientia.
- COLLATIONES Patrum (S. Cassiani liber), 267C. *Cf.* Cassianus.
- COLOR quandoque extense sumitur, prout lumen includit, 49D. — Quomodo a multis eundem colorem contingat videri, 227D. — An sit color in cœlestibus, negat Aristoteles, 49C, D, et doctores scholastici, 49B'; affirmant, et verius, Plato, 49A, et Patres, tam Græci quam Latini, 49B'. — Quid color vividus philosophiæ, 33C, 35A, et theologiæ, 43C.
- COMMENTATOR (scilicet Aristotelis). *Vide* Averroes.
- COMMERCIUM quoddam est inter Deum et homines, 582B', quo per sancta desideria, orationes et obsequia mercamur divina charismata, 582C', et justæ humiliationis pretio vicem divinæ gratiæ promeremur, 582D'.
- COMPOSITIO quæcumque a Deo abest, 511A, qui tamen compositus, id est decentissime dispositus, dici potest, 510D'. — Humana natura, quia multiplicem compositionem habet, occupationum varietatem requirit, 531C'. — Primum compositæ mentis argumentum est secum consistere, secum morari, nec per multa discurrere, 152B', 215B.
- CONCHÆ et conchyliæ solo tactu utuntur, 603C, A'.
- CONCUPISCENTIA in jecore sedet, 429A'. — Concupiscentia separata ab actu prohibetur nono præcepto; quæ autem conjuncta est, eodem præcepto prohibetur quo opus, 494C. — Concupiscentiæ æstus ferventior est igne materiali, 244A'; animam inquietam et instabilem facit, 460C, et omnia mala inducit, 244B'.
- CONIGASTUS, Theodorici regis officialis, impius pauperum oppressor, 96A'.
- CONJUGIUM. Inter conjuges est communicatio maxima, 204A', ac proinde, dum sunt concordēs, amicitia maxima, 204A', dum sunt discordēs, mirabile odium, 343A'; et quum rara sit inter conjugatos concordia, sapienter non est ducenda uxor, 204B', 343B'. — In conjugali voluptate non est felicitas, 342A', 343A', quia ex sterilitate fit diffortunium, 343D, ex fecunditate oriri solent parentibus multa incommoda et onera, 343B, A'; idcirco felix prædicandus est qui uxore caret, 343B', et liberis, 343B. — An conjugalis copula absque peccato fieri possit, 345A'. Ejus delectatio ejusdem est honestatis ac ipse actus, 341A'. — Lepide recensentur conjugii incommoda, 343B', C'.
- CONSCIENTIA. Hæc est conscientiæ libertas, ut homo nullo timore, nulla cupiditate contra conscientiam agat, 96B: quidquid enim contra conscientiam agitur, ædificat ad gehennam, 96B. — Conscientia bona suam habet dulcedinem et quietem, 468C', mala autem nunquam est secura, 233B', 329A', et jam intra se patitur quod Dei bonitate differtur, 469C. — Sapiens in conscientiæ testimonio felicitatem ponit, non in hominum fama, 332D.
- CONSOLATIONES carnales dulcia sunt venena, 40B, quæ, dum carnem delectant, spiritum necant, 40A', sapientiam effugant et divinas illuminationes, 40C', fructum boni operis impediunt, 40C', et mentem morbo assuefaciunt, 41A. Qui cas exquirat, ostendit se civem Babylonis consistere, et filium perditionis, 133A. — Veræ consolationes e Scripturis hauriuntur, 40B; post tribulationes sunt dulciores, 292D'. — Quomodo consolandi sint qui fortunæ adversa patiuntur, 465C.
- De Consolatione philosophiæ liber, dialogus est inter Boetium et Philosophiam, in quo ipse Boetius in persona indocti et afflicti consolationes quærit, in persona sapientis consolationes impertitur, 436A. In studiis privilegiatis extraordinarie legi solebat, 89B'. — Boetium in carcere desolatum visitat Philosophia, in persona venerandæ matronæ, 33B, 341B', 436C', eumque consolari ac curare satagit, 61A et s. In primo libro causas doloris ejus diligenter scrutatur, 92A, 436B, 562A; in secundo faciliora adhibet medicamenta, 156A, 436B, 562A, fortunæ mutabilitatem et instabilitatem præcipue ostendendo, 174B, 176A; in tertio efficaciora, 285A, declarando in quibus beatitudo non sit, quid sit et ubi sit, 436B, 562A; in quarto removet a Boetio reliquias mœroris, ostendendo universum a Deo sapienter et juste gubernari, nec quidquam inordinatum finaliter relinqui, 436C, 562A; in quinto Boetii dubiis occurrit, 436C, et

- altiora tractat, 562 B, nempe de concordantia providentiæ et liberi arbitrii, 578 A et s. — Ibi loquitur Boetius modo in persona pusilli et imperfecti, 33 A, 104 D, D', 419 D, vel afflicti, 29 C, passionibus tristitiæ ac doloris oppressi, 40 A, mundanam dumtaxat felicitatem appetentis, 31 A', ac mortem appetentis, 33 A; modo in persona sapientis, 33 A, 113 C', 145 A. More afflictorum, sæpe eadem repetit, 206 A', 311 A, vel usque ad tædium, 605 B. Nonnunquam loquitur more poetico, 27 D, 28 C, et ex mœroris vehementia nonnulla exaggerare videtur, 29 A', 106 D, D': licet enim fuerit vir sapiens et virtuosus, tentationes patiebatur humanas, 29 C, et impatientia peccare potuit, 29 D'; sed culpas, si fuerint, martyrio piavit, 30 A. — Quanquam se multum laudet, 112 D, non videtur excessisse, 113 A'. — Platoniorum sequitur dogmata, 369 C, potius quam Aristotelis, 413 A, circa aternas ideas, 373 C', circa animam mundi, 376 A, originem animarum, 378 B', 570 A', 587 B, C', vel idearum, 414 A', 415 D', 600 C', circa passionum naturam, 450 C, ita ut quandoque videatur factus prorsus Plonicus, Aristotelisque scholam egressus, 414 A'. — Mirum est eum non potius de Consolatione theologiæ scripsisse librum, 83 D, et tot exempla e fabulis eruisse, quum non deessent authentica Scripturæ, 557 B. — *Cf.* Philosophia.
- De Consolatione theologiæ scripserunt quidam theologiæ facultatis doctores (Joannes Gerson, Joannes de Tambaco), 34 C.
- CONSTANTINUS imperator, Ecclesiam temporalibus dotando redditibus, ipsi damnus intulit, 246 D'. — In quo sit vera fortitudo, pulchre declarat, 330 B'.
- CONSUETUDO. Ex frequentia actus generatur habitus, ex habitu consuetudo, ex consuetudine quædam necessitas, 255 C'. — Consuetudo minime mirationem movent, 502 B'; unde peccata vel maxima, quum in consuetudinem venerint, pro nihilo reputantur, 398 B'. — Consuetudo non nisi per contrariam consuetudinem curatur, 447 B'; non ergo modicum refert sic aut sic a juventute assue fieri, 72 B'.
- CONSULES Romani primo contra tyrannicam regum potentiam instituti, 249 A, mox adeo insolecere cœperunt, ut de eis tollendis fuerit agitatum, 248 B'. — Sollemniter ad curiam deferebantur, 192 A, D.
- CONTEMPLATIO. Anima rationalis ad hoc facta est, ut in sidereis mansionibus contemplationi vacet summi opificis, 128 A', seu optimi speculabilis, et non tantum intelligentiæ ultimæ, 217 B; sed alia est contemplatio Dei per speciem, quæ est finis simpliciter ultimus formalis hominis, 295 A', alia contemplatio naturalis, in qua meliores philosophi beatitudinem hominis statuerunt, 472 C, ad quam per naturalis legis observantiam perveniri potest, 295 C'. — Ad contemplationem nemo pervenire potest, nisi ejus mens prius a terrenis affectibus purgata fuerit, 152 B, 543 A, tranquilla, 152 C, et caritate ornata, 465 B'. — Contemplatio hujus vitæ tot imperfectionibus permixta est, ut frequenter et quasi assidue animam cruciet, 209 D; sed est quædam intelligentiæ contemplatio, qua mens ita in divitias Dei introducit ut ad momentum ipsa vita Dei vivat, 595 D. — A fervore contemplationis averti se per externas occupationes gemebant Sancti, 213 C, ac gemunt ferventes religiosi, 213 A', parvi pendunt ambitiosi, 213 B'. — Vita contemplativa præstantior est activa, 38 C, et vir contemplativus amantissimus est Deo, 109 A, 220 B'.
- CONTENTIO, color rhetoricus, quondam habeatur, 245 D.
- CONTRARIA contrariis expelluntur, 41 A, 255 D, nec communiter in eodem sunt, 254 A, B, saltem in gradu perfecto, 255 D, quamvis frequenter ad eundem effectum concurrant, 255 C. — Contraria per contraria cognoscuntur, 23 A', et juxta se posita, clarius innotescunt, 23 C, 614 A; ideo contrariorum una esse dicitur scientia, 23 A', 288 C', 362 A, 448 C'. — Ex tot contrariorum elementorum in mundo concordia, probatur unum esse omnium rectorem et conservatorem, 278 D. — *Cf.* Opposita.
- CONTRITIO maximus est dolor in natura, 486 B. — Absque contritione nullum peccatum adultis remittitur, 486 A, 492 C.
- CONVERSIO a peccatore stulte in dies differitur, 399 A. Hoc est argumentum animi in melius commutati, quod vitia quæ antea non pensavit nec prodidit, nunc ponderat et fatetur, 93 B. Deo cooperari ad conversionem animarum, est omnium divinorum divinissimum, 362 A'. — Unumquodque in illud convertitur, ejus operationes magis sectatur, 467 D'. — Omne quod procedit ab alio,

- convertitur ad id a quo procedit, 217 C', 304 C, 308 D, 398 B; item, omne causatum manet in sua causa, et procedit ab ea, et ad ipsam convertitur, 304 D, 398 B: propter quod omnia quæ sunt, ad primam causam convertuntur, naturaliter, aut cognitive, aut intellectualiter, 308 A'. Omnis conversio fit per similitudinem eorum quæ convertuntur, ad id ad quod convertuntur, 304 D; ideo omne procedens ab aliquo et ad illud conversum, circularem habet operationem, 308 D.
- COROLLARIUM, quid sit proprie et metaphoricè, 394 C. — Quod Latini corollarium, Græci *κόρυμβος* vocare solent, quare, 393 A, 394 C.
- CORPUS. Quoad corporalia, sive interiora sive exteriora, homo a Deo disponitur mediantebus cœlestibus, 169 D', quia corpora humana ad uniformem motum ordinari oportet, 170 B; unde homo secundum corpus sub cœlestibus dicitur ordinatus, 170 D. — Ex diversa corporum dispositione principaliter fiunt in animabus varii gradus eminentiæ, juxta quosdam, 337 D, B', 338 C, non principaliter, juxta alios, quia frequenter accidit in fragiliori corpore meliorem animam inveniri, 337 C', 338 B, et quia corpus est propter animam, non econverso, 338 A; nihilo minus corporis dispositio multum confert ad exercitium diversarum habitudinum, 338 B. — De corporalibus dotibus non magnopere gloriandum est, 347 B', quum in his plerisque cedamus bestiis, 347 C', 348 A, 350 A, et modica infirmitate auferantur, 350 B'. Corporalis pariter pulchritudo parum curanda est, utpote brevis, 349 D, et mere exterior, internas tegens turpitudines, 349 B'; verumtamen, juxta Augustinum, interiora corporis mira pulchritudine nitent, 350 D. Corpus humanum intus dispositum est instar corporis porci et ursi, 349 C'. — Corpus sarcina est aggravans animam, 608 C', cui decies millena vacationum impedimenta indesinenter suggerit, 441 A'; causa est cur anima nequeat rerum connexiones penetrare, 586 D, et a sublimioribus contemplationibus impediat, 288 A, 342 C, 441 A: ideo sedulo reprimendum est, ne animæ principetur, 608 D', et nutriendum tantum ut anima per ipsum suas actiones perficere queat, 231 C'. — Duo corpora esse simul in eodem loco, impossibile est naturaliter, sed accidit supernaturaliter, 586 B.
- Corpora cœlestia: *vide* Cœlum; corpora glorificata: *vide* Beati.
- CORREPTIO caritativa est medicina salubris, 62 A. — In curatione spiritualium morborum, non expedit ab aspera reprehensione incipere, 131 B', sed potius admonitione hilari, 128 A, 131 C'. A facilibus incipiendum est, ut paulatim emolliatur mens ad efficaciter pœnitendum, 131 B'. — Correptionem publicam semper præcedere debet secreta, 492 B.
- CORRUPTIO. Incorruptibiles creaturæ subjacent ævo, corruptibiles tempori, 367 D'. — In cœlestibus non accidit corruptio, 442 B', accidit autem in inferioribus, causata solis recessu in circulo obliquo, 509 D'. — Corruptibilium natura deficere potest, et inferior est naturæ incorruptibilium, attamen melius est utramque esse quam alteram tantum, 540 C'; malum naturæ quod ei accidit, non est a Deo intentum, sed prævisum et ad aliquod bonum ordinatum, 540 D'.
- COSMAS et DAMIANUS (SS.) quomodo dixerint fortunam nihil esse, 216 B.
- CROESUS, rex Lydiæ, victus et rogo alligatus, 179 C, descendente pluvia, illæsus evasit, 179 D; sed postmodum suspensus interiit, 179 A'.
- CRATON philosophus, a B. Joanne conversus, 351 C. (Legenda aurea, c. 9.)
- CREATIO. Deo proprium est creare, nec convenit nisi infinitæ potentiæ, 217 A'; quapropter ab intelligentia qualibet creari nequiverunt animæ rationales, 634 C. — Sicut Deus uno actu plura et omnia intelligit et vult, ita uno actu plura et omnia producit et creat, 634 C; erraverunt ergo philosophi dicentes ab uno simplici non posse procedere nisi unum, 634 B. An necesse fuerit enim creare, 303 B', et cur creaverit, 143 C'. — In Creatore mundus est archetypus, ad cujus exemplar mundum exteriorem creavit, 373 C', 374 A, non ad exemplar extraneum, 373 B, 374 C': non enim aliunde accepit rationem et ideam operis sui, 372 D', sed in propria essentia intellecta ut imitabili, 372 A', ad cujus exemplar et similitudinem condidit universa, 372 D, 373 C', ut unumquodque divinam bonitatem et perfectionem, prout capax est, imitaretur et participaret, 369 A', 372 A'; in quo maxime relucent ejus potentia, sapientia et bonitas, 367 A. — Ad Creatorem pertinet providere, 534 C: nihil enim

frustra creavit aut instituit, 422 A', sed omnia ad finem præseitum dirigit, 422 A'. Omnia præseit, sive bona sive mala, 535 C, non providet nisi bona, 535 C, universa et singula curat, tam bona quam mala, 535 D; ab ipso super cuncta creata fluunt esse, pulchritudo, bonitas et sapientia, 536 B. — Genitorem opificemque universi tam invenire difficile quam inventum impossibile est digne effari, 369 D. Animæ Creatorem contemplanti angusta est omnis creatura, 445 A'.

Creationis mundi prima causa fuit, non indigentia aut utilitas Creatoris, 368 C', sed bonitas et amor, 368 D', deinde nonnullæ causæ secundariae, 369 A. — Creaturarum emanatio a Creatore comparatur emanationi datorum a datore et artificiatorum ab artifice, 303 B': unaquæque enim producitur a propria ratione quam habet in mente summi opificis, 368 C, 372 D, 373 D', et ad exemplar divinæ essentiæ, ut infinitam perfectionem in aliquo gradu imitetur ac participet, 372 A'. Omnes ex Deo sunt tanquam causa efficiente, per Deum ut causam exemplarem, in Deo velut causa finali, 373 B, 509 B'; omnes in Deo sunt intellectualiter et vitaliter, imo vita et lux, 374 A; omnes in essentia divina idealiter relucent, easque cognoscit Deus, essentiam suam cognoscendo, 575 A'; omnes in aliquo increatam bonitatem ac pulchritudinem participant, 239 C, 374 D, nec ulla est tam turpis in suis accidentalibus, ejus forma et quidditas non sit quid pulchrum et bonum, 374 A'. — Circa creata sub cælo empyreo contenta triplex est opinio, dicentibus aliis, omnia corporalia in quadam indistincta materia, sola imperfecta corporeitatis forma informata, facta fuisse, ac per intervalla dierum distincta et ornata, 369 D'; aliis, omnia corporalia jam formis substantialibus informata, sed incompletis, seu materia indistincta, esse facta, 370 A; aliis demum, nempe Augustino, omnia elementa, sive totum mundum, sicut nunc stat, sive quoad substantiam sive quoad distinctionem, eodem instanti creatum, 370 D, ac per dierum intervalla angelis manifestatum, 370 B': in qua disceptatione, quidquid dicat Udalricus, 370 D', 374 C, Augustini positio videtur subtilior, aliorum tamen securior, 371 C', 372 A. Omnia in creatione formas et ordinem a Deo immediate habuerunt, sed postmodum inferiora per causas secundas pro-

ducuntur, 509 C', D'. — In creaturis est ordo quidam a perfectis, 388 C', 389 A, scilicet invisibilibus, 389 D, ad imperfecta seu visibilia, 389 A', usque ad mineralia, quorum formæ de potentia materiæ educuntur, 389 A': angeli enim prope Deum, materia prope nihil creata dicuntur, 570 B.

Creaturis, ratione potentialitatis, competit mutabilitas et vanitas, 383 A', 509 D, et a Deo summo conservari indigent, 546 D', ad quem omnes suo modo tendunt, 546 D, naturali, animali aut rationali appetitu, 547 B: omnia enim imperfecta, corruptibilia et temporalia ad unum reduci oportet perfectum, invariabile et æternum, 411 B, 540 B, quum ex se ipsis nec esse nec subsistere valeant, 510 C. Quanto creaturæ sunt primæ causæ propinquiores, tanto ei similiores et minus variabiles, 546 D, tanto etiam paucioribus motibus ad eam pertingunt, 546 B'. — Omnes creaturæ ad congruum finem creatæ sunt, ad quem indita est eis naturalis inclinatio, 422 A', et ad quem tendunt, aliæ per principium quod est natura tantum, 540 B', sive indefectibilis, ut in cœlestibus, in quibus non accidit malum, 540 B', sive defectibilis, ut in inferioribus, in quibus accidit malum naturæ, 540 C', aliæ per principium quod est voluntas, ut in rationalibus, in quibus accidit malum culpæ, 541 A. Ex irradiatione sapientiæ Dei, naturali notitia cognoscunt sibi necessaria, 628 C, et ad motus et operationes sibi connaturales semper redeunt, 308 B. — Nihil tam intimum est eis quam Creator, 215 A', a quo plus dependent quam quilibet effectus a causa secunda, 547 A', et sine quo manente ad nihilum redirent, 547 B; idecirco voluntarie reguntur ab eo, 424 C', et sponte ad fines tendunt proprios, ad nutum ejus, 421 D', cui naturaliter contradicere nec audent, 422 B, nec valent, 422 C, sed obediunt tanquam exercitus ad nutum regis, 628 A, aut operarii ad nutum architecti, 628 D. In die iudicii pro eo contra peccatores consurgent, 528 B. — Quia a Deo in quantum bono procedunt, ad bonum tendunt juxta modum suum, 304 C', et sic fit in eis circulatio quædam de bono ad bonum, quæ in creaturis intellectualibus perficitur, in aliis non, 304 D'. — Omnes subjacent providentiæ, 515 C, sed non omnes fato, 545 D, quia quanto longius distant a prima causa, tanto magis fato subduntur, 546 B, quanto

- magis primæ causæ propinquæ sunt, tanto magis sunt fato liberæ, 516 C. — Eadem causa nascuntur et moriuntur, 545 D, sed earum productio est directe de intentione Dei, earum destructio concomitanter, 545 B'. — In creaturis aliquid est voluptatis et amabilitatis, quo decipiuntur corda carnalium, 40 A', unde dicuntur quasi muscipulæ pedibus insipientium, 40 B', 466 B; sed in nulla est summa perfectio, nec proinde beatitudo, 245 D, eisque magis quam Deo inhærere, stultitia est et vitium, 48 B'. — *Cf.* Esse.
- CULPA suapte natura facit miseros, 490 D; sed inordinatio culpæ per ordinationem pœnæ corrigitur, 423 B, 534 D. — Malum culpæ veneno comparatur, quod in se perniciosum est, sed prudenter adhibitum, in medicamento vertitur, 534 D. — *Cf.* Malum, Miseria, Peccatum, Pœna.
- CURA dupliciter sumitur, 539 A. An et quomodo de singulis curet Providentia, 535 D, 538 B', C'. *Cf.* Sollicitudo.
- CURRUS. Quid currus Dei, 443 D, et solis, 497 B, C, 278 B', 279 D; quid currus leves per quos, juxta Platonem et Boetium, animæ deferuntur, 378 D', 379 D.
- CYPRIANUS, e satellitibus Theodorici regis, vilissimus delator, 98 C'.
- CYRILLUS (S.), Alexandrinus episcopus, 230 C, 372 A, 383 A.
- CYRILLUS (de Guidone, Italus), auctor Proverbiorum, « vir eloquentissimus atque doctissimus », 237 A, multoties allegatur, 316 A, 334 A', 345 A. Citantur nonnulli ejus apologi, de burdone et mulo, 336 B', de vulpe et simia, 237 A, 307 B', de vulpe et cerva, 257 A'; item nonnulla notabilia, de divitiis, 240 C, de intellectu et voluntate, 256 D'.
- CYRUS, rex Persarum, Cræsum rogo alligari jussit, 179 C, sed ipse a regina Amazonum victus, decollatus est, 479 B'. Universæ terræ non imperavit, 325 A'.
- D**
- DÆMONES. Græce dæmon dicitur intellectus, 365 B; et juxta Platonicos, tres sunt dæmonum ordines, 365 A, calodæmones, seu intelligentiæ bonæ Deo jugiter adsistentes, 365 B, catodæmones, seu intelligentiæ bonæ hominum directrices, 365 B, cacodæmones, seu intelligentiæ malæ, 365 C. — Quamvis nihil sit turpius dæmonibus, in eis naturalia splendidissima manent, 239 B', et integra, 444 D; minoris tamen sunt perspicacitatis atque scientiæ quam angeli sancti, 469 D, et in eis est phantasia proterva, amens furor et irrationabilis concupiscentia, 434 A'. — Sicut aëria corpora assumere possunt, ac in illis apparere, 476 D, ita corporalibus rebus superinducere possunt alia corpora, quibus res ipsæ transformatæ videntur, 476 D. — Ab initio Creatori inordinate assimilari voluerunt, et jugiter divinos appetunt honores; ideo gentilibus illuserunt multimodis, ut ab eis colerentur, 557 D. — Latrones sunt inde sinenter insidiantes hominibus, 444 A', et maxime satagentes ut servi Christi vel prosperis eleventur, vel adversis dejiciantur, 552 B'. Frequenter judicia Dei exercent in impios, 514 A'.
- DAMASCENUS (S. Joannes) frequenter allegatur, 40 D, 49 C', 52 C', 53 C', etc. — Notabilia : de quatuor anni partibus, 54 D', de providentia, 534 C.
- DAMNATI Deo resistunt quantum in ipsis est, vellentque posse resistere omni modo, 422 B'. Quamvis in affectu peccandi semper manent, et sine fine blasphemant, non demerentur, nec proprie peccant, 483 B, attamen male agunt, 483 C. Quomodo appetant non esse, 304 D', et an licite, 79 C'. — In damnatione impiorum relucet justitia Dei, et augetur electorum gloria, 530 A. Bona eorum opera, licet eis non prosint ad felicitatem, mystico electorum corpori cedunt in gloriam, 466 A. — *Cf.* Reprobatio.
- DAVID, rex Israel, jam pridem adversitatibus assuetus, gravissimas contumelias patientissime tulit, 207 C'. Non injuste Joab et Semei occidi præcepit, 327 B. — *Adde* Liber de Causis.
- DECORATUS, nequissimus scurra et delator, quocum Boetius consulatum gerere renuit, 348 D.
- DECRETUM (Gratiani), 407 A', 228 B. *Adde* Glossa.
- DELECTATIO. De bonitate vel malitia delectationis idem judicandum est quod de bonitate actus cui conjuncta est, 341 B' : ideo, extra conjugium, venereus actus nullam honestam habet delectationem ; in conjugio æque bona sunt delectatio et actus, 341 A'. — Delectationis desiderium multis est causa peccati, 455 A. — Signum virtutis est delectatio fiens in opere, 341 A'.

DEMOCRITUS Epicureus, 37 A', omnia casu evenire assererat, 539 B'.

DESIDERIUM. Sapientes id quod desiderant, facere possunt, 458 B'; improbi exercent quidem quod libet, 458 B, C', quod autem desiderant, explere non possunt, 458 B', D'. — Licetum est optare ut impii facultate peccandi aut nocendi, careant, 481 C', sed non sine cautela, 486 D'. — *C/.* Beatitudo, Felicitas.

DEUS. Omnibus inserta est naturaliter cognitio existendi Deum, 297 C, et variis rationibus probari potest, 142 A, 143 D. A simplicibus cognoscitur per famam et fidem, a peritioribus per contemplationem et gustum internum, a perfectis per mysticam theologiam, 312 A. Plene cognosci nequit quantum ad quid est, 404 C, sed tantum quantum ad quia est, 404 A', quoniam infinitæ est actualitatis, entitatis, formalitatis ac cognoscibilitatis, 404 B'; ideo in hac vita semper occurrunt alia et alia de ipso quærenda, 508 B. Non nisi cum discretione de eo inquirendum est, 508 C, quia periculosum est de ipso inconsulte loqui, 508 A'; verumtamen de Deo modicum scire, desiderabilius est quam de corporeis multum, 403 C', et modicum loqui, magnum censendum est, 530 D'. — Intra omnia est, non inclusus, extra omnia, non exclusus, 616 B. In cælo empyreo habitare dicitur, quia ibidem excellentius operatur, 119 C, 353 C'; in justis dicitur sedem habere, 119 D, in Ecclesia, domum, 438 B'; longe dicitur ab impiis, non locali distantia, sed dissimilitudine, 312 D. Perperam asserunt quidam eum extra mundum esse per spatium infinitum, quum extra mundum non sit locus, et Deo non competat extensio quantitativa, 616 B. An et ubi fuerit ante orbem conditum, 397 B', 616 A. — Deus est summum bonum, 390 D, 392 B, 403 A', bonum omnino perfectum, 390 D, D', quo nihil melius potest cogitari, 390 C, A', ultra quod nihil est expetendum, 454 C, extra quod nihil dici valet bonum, 390 A; bonum primum et illimitatum, 296 B, non bonitate aliunde accepta, 391 B', nec bonitate a propria essentia distincta, 391 C', D'; sed bonitas pura ac ipsa bonitatis essentia, 296 B, omnem in se perfectionem includens, 296 D, omnis bonorum ac divitiarum plenitudo, 215 B'; bonum in quod et ad quod omnia ordinantur, 143 A, quo omnia egent, et sine

quo nec ad momentum subsistere possunt, 143 B', ejus visio est ultimus omnium finis formalis, 210 C, 295 A', ejus contemplatio et dilectio est omnium beatitudo, 210 C, 295 B', 391 A, 392 C, 430 D; quod summum bonum dicitur in quantum est ens summe desiderabile, 403 A', Deus, ratione universalis causalitatis et providentiæ, 403 B'. — Summa est causa, a qua omnibus derivatum est esse et vivere, his quidem clarius, his autem obscurius, 143 D, et cui omnis creata natura assimilari appetit, 143 B; omnium finis objectalis, 143 A, et formalis, 143 B; pulchritudo infinita et fontana, 374 C, in creaturis relucens, 240 A, et a qua omnes pulchritudinis aliquid participant, 374 D, D'; lux immensa, 583 D, ejus incomprehensibilis luminositas vocatur divina caligo, 380 A'; universorum vertex, 453 C', centrum ad quod tendunt omnia, cardo circa quem cuncta moventur, 516 C; via per quam, veritas in qua, vita ad quam gradimur, 382 A'; lex increata, 487 D', 546 A, omnis justitiæ et æquitatis causa, fons, 487 D', mensura et regula, 546 B, a qua derivata est omnis lex justa, 487 D', a qua nullatenus appellatur, quia nec priorem habet nec superiorem, 546 B; auctor communis quo omnia servantur, 546 C', ad quem omnia convertuntur, 547 B, sine quo omnia in nihilum redigerentur, 547 B; mens ejus intuitus contemplatioque intellectus, 623 A, honoratissimus intellectus, 358 B, 623 B', mens mundum ratione ac motu gubernans, 367 D, 376 B', fons splendidissimus totius intelligentiæ ac sapientiæ, 507 C.

Deo, utpote plene sibi sufficienti, 357 D, competit potentia, 357 B', honorabilitas, 357 C', fama, 358 C, voluptas, 358 D', 359 B, et quidquid simpliciter melius est inesse quam deesse, 296 D; istaque in ipso, licet nomine diversa, 359 A', sunt una eademque divina essentia, 359 B': quæ in quantum absolute perfecta, dicitur sufficientia, 357 D', in quantum principium producendi, dicitur potentia, in quantum causa totius honorificentæ, honorabilitas, 358 A. — In Deo nulla est distinctio aut diversitas a parte rei, 359 B', nulla compositio ex materia et forma, aut ex actu et potentia, aut ex quo est et quod est, aut ex esse et essentia, aut ex supposito et natura, aut ex genere et differentia, 511 A, sed pura et infinita identitas, 359 B', pura et simplicissima unitas, 360 A; in quo idem

sunt intelligens et intelligentia, sapiens et sapientia, sciens et scientia, actio et substantia, 606 C, habens et quod habetur, saltem in his quæ absolute dicuntur, 511 C': propter quod dicitur actus purus, 339 D', 383 D. — Divina essentia non in externa dilabitur, quamvis sit in omnibus, 425 D', imo magis rebus propinqua quam ipsæ sibi, 426 A, nec in se externa suscipit, 426 A. — Cur dicatur æternus, 613 B, et solus æternus, 613 B'.

Omnium causa est in triplici genere causæ, 143 C', causæ efficientis, in quantum entibus influit esse et vivere, 373 A, causæ exemplaris, in quantum cuncta per ideales rationes operatur, causæ finalis, in quantum universa ad se ordinat, 373 A. — Ipse est qui mundum, non necessitate sed bonitate creavit, 143 C', ut universa divinam bonitatem ac perfectionem participarent, 369 A', 372 A', quia divina est proprietas, propria bona aliis communicare, 226 C'; ipse qui mundum tot contrariis elementis compositum conjungit, 419 B', conservat, 419 C', movet, 419 D', 420 A', non extrinsecis adminiculis, 420 D', sed per se, 421 B, bonitate sua, 421 B', et voluntarie, 421 C'. Nihil tam intimum est creaturis, quippe qui universa penetrat, rerum illabitur essentiis, 215 A', in medio omnium est per essentiam, præsentiam et potentiam, 516 D; sine quo nihil subsistere valet, in quo est omnium beatitudo, 215 B'. Quo sensu dicatur esse omnium, 376 D'. — Omnia intuetur et omnia audit, 536 C', 572 A', in terra et sub terra, 575 C; universa cognoscit, tam genera quam species et individua, 538 C, C', 539 C, 623 D, quia inconveniens est illum ignorare quæ nos scimus, 623 A'; universa et singula, præterita, præsentia et futura, unico et simplicissimo actu intelligendi, præsentialiter, invariabiliter et æternaliter conspicit, 606 A': intuendo enim suam essentiam, in ea videt cuncta creata et creabilia, 575 A', quæ in ea sunt virtualiter, causaliter, exemplariter, idealiter et vitaliter, 296 C, intuendo potentiam suam, cognoscit omnia ad quæ extenditur, 575 A'; ideo in intellectu divino non cadit fortuna, 169 C, 171 A', 172 B'. Alia tamen in eo est scientia visionis, qua cognoscit omnia quæ fuerunt, sunt aut erunt, et quæ non est infinita, 513 A, alia scientia simplicis intelligentiæ, qua cognoscit quæ nec fuerunt, nec sunt, nec erunt, et hæc est infinita, 513 B. — Per providentiam facienda

singulariter disponit, 513 D', per fatum ipsa quæ disposuit, multipliciter ac temporaliter administrat, 514 A, et sic in se simplex manens, 518 B', mutabiles res propria incommutabilitate coercescit, 518 C'. Ipse hominum voluntates immediate disponit, sive quoad electionem, 169 D', et quidem infallibiliter, 171 A, sive quoad executionem, 171 D', et quidem efficaciter, 172 B, et universaliter, 172 B, 173 C; ipse solo nutu cunctas creaturas movet, tanquam dux exercitum, 628 A, et tanquam architectus operarios, 628 D; ipsi cuncta sponte subduntur, 421 D', quem populus, tellus pontusque contremunt, ac ipsa numina perhorrescunt, 108 B', nec ei quidquam de jure resistere potest, 422 A', B', quamvis de facto aliquos accidat resistere, 422 A', sed tantum quantum ille permittere dignatur, 422 A'. Ejus omnia cernentis præsentia nobis magnum est incitamentum ad bene vivendum, 626 D, C', 627 A. — Ejus opera et judicia in creaturis adeo sunt mirabilia et incomprehensibilia, 184 C, ut quibusdam visum sit ista inferiora non cadere sub providentia, 184 C: si enim Deus est, unde mala; si non est, unde bona, 104 C. — In Deo sicut quodlibet parvum inconveniens sequitur impossibilitas, ita quamlibet parvam rationem sequitur necessitas, 642 B. — Cf. Creatio, Præscientia, Providentia.

Duos Deos impossibile est esse, 392 D; aut enim in omnibus conveniunt, et jam non sunt duo, sed unus et idem, 392 B', aut in aliquo discrepant, et neuter eorum est summe perfectus, 392 C'. Sed si natura unus tantum Deus est, 393 A', participatione nihil prohibet esse multos deos, 393 A'; et quum beatitudo sit ipsemet Deus, 393 C, nec beati sint homines nisi participatione beatitudinis, 393 B, sequitur omnes beatos participatione deos esse, 393 D: omnis igitur beatus, deus est, 393 A', 467 B', D'. — Deificari creaturas dupliciter accidit, et per dona gratiæ gratum facientis, ut viri heroici, 393 C', et per dona gratiæ gratis datæ, scilicet per auctoritatem et providentiam, 393 D', quia duæ sunt diviniæ proprietates, aliis præsidere ac providere, 393 D'; hinc deos vocabant philosophi, quæ dominium habent in mundum, ut intelligentiæ, orbis cælestes, sidera et planetæ, 394 A: dii enim deorum, apud Platonem, sunt vel sidera et planetæ, 230 B, vel intelligentiæ cælestes, 279 B', quibus competit animas

- corpore solutas ad se recipere, 128B', 379C', 440C'. — Dii deaque gentiliū homines vitiosi fuerunt, quamvis nonnullas habuerint virtutes acquisitas, 557A', nec potuerunt salvari, quia veram fidem et caritatem non habuerunt, 557C'. Cælum habitare credebantur, 119D, unde multipliciter loquebantur paganis, nempe commonitorie, comminatorie, denuntiative, 630A; commonitoria et comminatoria averti poterant, minime vero denuntiativa, quæ proprie fatum dicebantur, 630A. — Omnis catena deorum non est summo Deo comparabilis, 403C', 623B'.
- DEVOTIO.** Cordis devotione et puritate magis colitur Deus quam pretiosis ornamentis, 134C'. — Interdum divinæ pietatis moderamine, interdum negligentia et incustodia cordis, accidit devotos a solita suavitate, 56A, qua omnia cum sapore interno agebant, 56B, incidere in cordis ariditates, 56A, et caliginem, 56D, ut propriam discant fragilitatem, et sollicitiores fiant, 56A'. Qui sic viderit justum, ipsi intime condolere debet, 59D'. — In devotis cordibus Deus quasi ludum amoris exercet, visitationes et amplexus nunc multiplicans, nunc subtrahens, ut avidius quærat, 183D'.
- DIANA,** impudica filia Jovis, regis Cretæ, 557B', sanguine placari volebat, 554B, 557B.
- DIES.** Quotidiana solis circumvolutione fit diurnum ac nocturnum distinctio, 278C. — Quid sint dies naturalis, dies artificialis, 121A', dies caniculares, 122A. Cur modo sint longiores, modo breviores, 121C. Diurnum tempus nocturno suavius ac medicinalius est, 278B'. — An mundus per intervalla dierum factus sit, 369D' et s. — Dies non nisi metaphorice dicitur in spiritualibus, 370C', et sic dicitur ipsemet Deus, 430C, beatifica visio et contemplatio secreta, 430D. — Is sapienter conversatur, qui quemlibet vitæ suæ diem, ultimum arbitratur, 496C'.
- DIGNITATES.** Alia est dignitas exterior, quæ pertinet ad gratiam gratis datam, scilicet prælatio; alia interior, quæ pertinet ad gratiam gratum facientem, nempe virtus, 321D'; penes primam attenditur majoritas, penes secundam bonitas, 322B; unde prælatus vitiosus major dicitur, subditus virtuosus melior, 322C. — Multi in dignitatibus felicitatem ponunt, 298A, nec omnino irrationabiliter, quia aliquo modo ad felicitatem spectant, 301A', nec in se malæ sunt, sed bonæ, 254D;
- sed multipliciter probat Philosophia in dignitatibus non esse felicitatem, 248A, 256D', 257C, 317A. Sunt enim potius onera et obsequia quam imperia, et ordinantur non ad prælatorum commodum, sed ad subditorum utilitatem, 248B; non regunt nisi corpora, 251B, 252A, nec contra adversa tuerentur, 252B', 253C; gratiæ sunt gratis datæ, bonis et malis communes, 317A', quæ sæpissime malis obveniunt, 253D', 255C', 321B, D', et peccata non auferunt, 317B, sed augent, 318B, et patefaciunt, 317A'. Ideo probis collatæ, ab eis honorantur, non eos honorant, 249D, improbis concessæ, plurimum nocent populis, 248B, et prælatis ipsis potius sunt dedecori quam honori, 317B', 318B, A'; nec enim eos dignos facere possunt, 255C', 318A', 321B, D', quum nec honorificent nec bonificent subjectum, 319B; sed potius faciunt eos despectiores, 319D, et in ipsis vilescunt, 319A', 321A. Nec apud gentes exteras subjectum honorant, 319C', 321A', nec semper in ipsa gente eundem servant decorem, 320C, C', 321A, quia ex opinione pendent, 320C'.
- DIODEGENES** philosophus divitias contempsit, 238A', et se dominum Alexandri jactabat, 347A'. *Adde* 86D', 342D.
- DIOMEDES,** rex crudelis ab Hercule occisus, 556B.
- DIONYSIUS (S.)** Areopagita, « magnus », 57D, « divinus », 57C, « præelectus et seraphicus », 374D', « princeps theologorum », 57C', « radio fidei ac sapientiæ copiose perfusus », 116C, et « quem a B. Paulo et aliis apostolicis viris non dubito eruditum », 372B, sæpius invocatur, 159A', B', 228C', 335A, etc. — Nonnunquam caute intelligendus est, 376D'.
- DIONYSIUS** Cartusianus quamdam in libro isto fatetur prolixitatem, 89A', quia commentarium non pro scholaribus, sed pro eruditis viris composuit, 89B'. — Fabulas fastidit, 557B, 581B. — Nonnulla ejus opera allegantur, 49C', 239D', 264D, 297B, 338D, 476B', 477A.
- DIONYSIUS,** tyrannus Syracusanus, quomodo fratri suo anxium esse regum statum demonstraverit, 325C'.
- DISCIPLINA** facit mores, 61B', ideo dum dormit, sævit impunita nequitia, 484D'. Omnis disciplina destinationem habet et finem, 304B; intellectualis ergo creaturæ disciplinæ *σκοπός* est puritas cordis, *τέλος* est beatitudo obje-

- etalis, 304 C. — Discipulus magistro vices rependere nequit, 61 B', 249 C'; ejus profectus gaudium est magistro, 452 B', ejus culpa in magistrum redundare potest, 404 A'. — Id sapit quisque quod didicit, 73 A.
- DISCRETIO** actus est prudentiæ, 73 D, 202 A. Non tam virtus est quam moderatrix virtutum, 437 D', quibus ordinem ponit, 437 D', et quæ sine ea vitia fierent, 438 A. — Discretio est omnia tempestive agere, 437 C', ita ut, sicut non seritur in æstate, 436 A, nec quæruntur violæ in hieme, 436 C', aut uvæ, incunte vere, 437 A, sic efferatis peccatoribus non proponantur ardua, 438 B, nec a noviter conversis exigatur perfectio, 438 D', sed in schola virtutum conveniens servetur ordo proficiendi, 439 B.
- DISPOSITIO** scientia Dei est in quantum cognitiva eorum quæ fienda sunt, 635 A, C. — Entia nolunt male disponi; pluritas principum mala: unus ergo princeps, 142 A, 390 A, 522 B.
- DISTINCTIO** a parte rei signum est imperfectionis et indigentiae, 359 C'; ideo rejicienda est opinio quæ in divinis attributis eam ponit, 359 C'.
- DIVITIÆ.** In divitiis multi felicitatem ponunt, 297 D, nec omnino irrationabiliter, 300 A', quia aliquo modo ad felicitatem spectant, 300 B', 304 A': sine enim competentibus divitiis non contingit esse felicem felicitate politica, 231 B, 238 D, 239 B, quamvis contingat felicem esse felicitate contemplativa, 239 B; sed multipliciter probat Philosophia in divitiis non esse beatitudinem, 225 B', 240 C, 243 A, 312 D'. — Quoad naturam specificam vilissimis vermibus viliores sunt, 226 C, et pretiosæ non sunt, nec ex se, alioqui tanto laudabiliores essent quanto majores, 226 D, nec ex natura possidentis, quia nec simul esse possunt apud omnes, 227 A, B', D', nec apud unum, quin ceteri depauperentur, 227 B, D'. Facere nequeunt ut homo nullo indigeat, 312 D, 314 D', et sibi sufficiat, 313 D, 315 A, quæ externo indigent ipsæ auxilio ut servantur, 313 B', D', nec famem, sitim aut frigus tollere valent, 314 D, nec animam satiare, 228 A, nec defunctum comitantur, 315 B', et depauperant magis quam ditant, 256 C, D; pars ergo tantum sunt beatitudinis, quam qui obtinuerit, totam felicitatem non habebit, 360 B', et multis indigebit, 360 C', et quædam indigentia dici possunt, 314 D', nedum indigentiam pellant, 314 C'. — Præcipua sunt bellorum causa, 244 B, 527 B', multarum curarum ac sollicitudinum origo, 234 A, 315 C, 316 A, multa secum trahunt vitia, 88 A, 238 B', 316 A, a philosophiæ studio retrahunt, 354 B, et paucissimorum est eis bene uti, 241 B'; ad fortunam proprie non pertinent, 477 C', nec sunt propria hominis bona, 482 B': eodem ergo vultu dimittendæ sunt, quo accipiendæ, 462 D. — Multo ditior est qui modicis est contentus, quam qui multa possidens, plura cupit, 314 C', quia tanto ditior est homo, quanto cupiditas in eo est minor, 241 B. Divitiæ dominantur avaris, divitiis liberales, 226 D'. — Divitiæ spirituales quo liberalius communicantur, eo in communicante exuberantius manent, 228 A. — Cf. Argentum, Aurum, Pecunia.
- DOCTRINA.** In doctrina christiana, alia sunt quæ directe cadunt sub fide, et ab omnibus concorditer tenentur, 382 D, alia sunt opinabilia, circa quæ varias opiniones exurgere contingit, 383 A. — Plus est opere docere quam verbis, 526 D, ideo turpior est, qui in officio cujus vult esse magister, peccat, 466 C'. — Tanto unusquisque convincitur minus doctus, quanto minus patiens, 267 B. — Liber de Doctrina scholarium, Boetio (perperam) adscriptus, allegatur, 215 B, 471 C.
- DOCTRINALE** puerorum (Alexandri de Villadei), 497 C.
- DOLIUM.** In aula Jovis duo sunt dolia, e quibus universos aliquid bibere necesse est, 480 A.
- DOLOR** inter quatuor principales animæ passiones recensetur, 449 C', D'; quotuplex sit, 450 D. — Ex se nec bonus nec malus est, sed ex voluntate patientis meritum vel demeritum sumit, 450 C. — Sic rationis iudicium corrumpit, ut mala ex eo videantur graviora, 490 A'.
- DOMINUS.** Nomen dominus proprie soli Deo competit, 256 A', creaturis autem aliquantulum, 256 D. — Dominis etiam infidelibus et vitiosis debetur obedientia et reverentia, 321 C.
- DONA** Spiritus Sancti per lumina solis designantur, 58 A. — Infantulis in Baptismo infunduntur, 482 D', sed per quodcumque mortale peccatum amittuntur, 30 D'.
- DRACONTITES**, gemma e dracone orta, 336 C'.
- DURANDUS** (Campanus), Ord. Min. theolo-

gus, auctor Summæ confessoriorum, 322 C.
 DURANDUS (a S. Portiano), Ord. Præd. theologus, 338 C, quid de motu planetarum, 50 D', et de fato, 512 B'.

E

ECCENTRICUS. An in cælestibus circulis ponendi sint eccentrici, negant naturales, ut Aristoteles, 50 C, ponentes idem esse centrum corporum superiorum et inferiorum, seu centrum mundi, 50 C, et orbis cælestes, propter perfectam rotunditatem, sic moveri ut unus alterum non subintret, 50 C; affirmant vero mathematici, ut Ptolemæus, 50 B, quia accidit unum planetam uno tempore plus propinquare ad terram quam alio, 51 A, quod fieri nequit in sphaeris concentricis, 50 D', ideo eccentricos circulos ponere necesse est, 51 A; nec propter hoc scinditur sphaera planetæ, quia ponitur eccentricus inter duas superficies sphaeræ, et movetur infra sphaeram, 51 B. — Hæc demum positio probabilis est tantum, usquedum alia aptior inveniatur, 51 D; et in his multa videntur incerta, 51 D', 52 D.

ECCLESIA militans luna est splendida a sole Christo illuminata, 126 B, quæ frigida dicitur, vel quia in ea abundant reprobi, 58 C, vel quia ipsi electi, respectu Beatorum, frigidi merito vocantur, 58 A'; cælum stelliferum, 125 D', in quo tot sunt stellæ quot animæ sanctæ, 126 A; nemus, in quo tot sunt arbores quot fideles, 199 C, quod, flante Spiritu Sancto, ineunte scilicet Ecclesia, vernantissimis rosis irrubuit, 199 C, sed postmodum, obortis tentationibus, exaruit, 199 A'; domus Dei, 438 B', instar Ecclesiæ triumphantis pulcherrime disposita, 438 C', in qua quæ inordinata videntur, sub altiori respectu ordinata sunt, 438 D'. — Ejus regimen Deus voluit esse monarchicum, 116 A', 134 A', sed aliquantulum aristocratia et democratia temperatum, 134 C'. — A Spiritu Sancto specialiter custoditur, ne tota deficiat, quanquam accidat eam interdum pro majori parte, ut tempore auctoris, deficere, 59 B. — Felix primitivæ Ecclesiæ ætas, in qua fideles, sobrie, continenter et simpliciter viventes, 246 B, pati malebant pro Christo quam resistere, 246 C, in qua tot monachi et eremitæ, in desertis incredibili fervore Deo serviebant, 246 D; pessimus hodiernæ

Ecclesiæ status, in qua vigent avaritia et ambitio, 246 B', simoniaca pravitas et hæresis, 246 C', in qua omnia videntur venalia, etiam episcoporum consecratio, 246 C'. — Qui primus Ecclesiam cœpit temporalibus ditare redivitibus, ipsi nesciens ruinam intulit, 246 D'; Ecclesia enim auro non construitur, sed destruitur, 134 D'. — Quid Ecclesiæ sidera, 58 C, A', 70 B. — In civitate Dei, seu Ecclesia triumphanti, lex est caritas, rex veritas, pax felicitas, vita æternitas, 546 D.

ECLIPSIS lunæ, quomodo fiat, 502 D. Olim magarum incantationibus causari credebatur, 502 A', ad quas avertendas magnus fiebat strepitus, 502 B'. — Solis eclipisis in die Parasceves, quomodo facta sit, 148 A'.

EDUCATIO. Nihil homines plus efficit iracundos quam educatio mollis et blanda, 208 A, educatio enim mores facit, 61 B'. — In educatione tam corporis quam animæ, a mollioribus nutrimentis ad solidiora ordinate procedendum est, 225 A'.

EFFECTUS aliquo modo propriæ causæ assimilari intendit, 143 B. — Posita causa, non necessario sequitur effectus, quia causæ virtus aliunde impedi potest, 633 C'; attamen unicuique effectui assignanda est causa, 634 A. — Effectus cujuscumque causæ secundæ magis est effectus causæ primæ quam alterius, 217 B', et quamvis effectus perfectio sit in conversione ad suam causam, 217 C', omnium felicitas in conversione est ad causam primam, 217 C'.

ELECTIO est proprie actus liberi arbitrii, et duo complectitur: consilium, quod pertinet ad intellectum, et acceptio, quæ pertinet ad voluntatem, 573 B'; et magis spectat ad voluntatem, 573 C'. — Electi, utrum ideo electi sint quia boni, an e contrario boni quia electi, 638 C', 639 C. Illis, tanquam filiis Dei carissimis, reservantur in præsentibus bona præstantiora, scilicet dona gratiæ, 254 D', et adversitates, quibus jugiter ad Deum revocantur, 354 C. — Quam pauci sint respectu reproborum, 84 C. — Cf. Beati, Justi.

ELEEMOSYNA. Non minoris est criminis, habenti sua auferre, quam indigentibus propria denegare, 228 B.

ELEGI quid sint, 24 B.

ELEMENTA. Quatuor sunt rerum elementa, specificè distincta, quorum unumquodque propriam habet formam substantialem, 378 A,

- et perfectum est in genere suo, 375C, et cum aliis convenientiam habet vel discrepantiam, 375B'. Ab increata Sapientia sic creata sunt, ut aqua decies subtilior sit terra, aer decies subtilior aqua, ignis decies subtilior aere, 375D'; et ita disposita, ut quæ inter se symbolum vel convenientiam habent, juxta se collocentur, quæ non habent, ab invicem separentur, 375D. Sic inter ignem et terram, quæ maxime inter se disconveniunt, 375B', et ab invicem maxime distant, 375A', mediant aqua et aer, 375C'. — Naturaliter esse appetunt, 409A, ac proinde ad locum sibi proprium tendunt, 409A', et quantum valent, divisioni resistunt, 409B'; sed in hoc a natura naturante aguntur, non agunt, 410A, quoniam inanimata sunt, nec apta ad animationem, sive per animam propriam, sive per animam mundi, 409C. — Corruptioni et tempori subjacent, quantum ad partes suas, 367D', et fato, quantum ad commixtiones, 517B', et commutationes, 517C'. Quomodo in mixtis remaneant, 517B'. — Contra peccatores in die judicii consurgent, 528C. — In corporeis hujus mundi elementis occulta latent semina omnium quæ nascuntur, 367C'. — *Cf.* Aer, Aqua, Ignis, Terra.
- ELEPHANTUS** tantæ est magnitudinis ut turrim cum triginta viris super dorsum ferre queat, 347C'. — Naturaliter castus est, 342B, et domari potest, ac informari ut adoret regem, 308D'.
- ELISEUS** propheta, jam miraculis clarus, nondum regi Juda notus erat, 263B.
- ELOQUENTIA** ad felicitatem civilem confert, 194C', quia hominem facit amabilem et promovet multos, 159C'. — Donum est naturæ et munus Dei, quod reprobis frequentius datur, ne nimis appetitur, 160B; laudabilis est quum veritatem prædicat, 159D', vana et nociva, quum audientibus inaniter placere quærit, aut falsa colorare, 160A. — Sine eloquentia parum prodest sapientia, sine sapientia multum obest eloquentia, 160B.
- EMPEDOCLES**, philosophus Epicureus, 37A', 76C', 80A.
- EPICURUS** imperitus fuit philosophus, qui divinam tollebat providentiam, asserens omnia casu contingere, 539B', et ipsum mundum ex fortuito atomorum concursu productum esse, 564C'; insuper, omnia ad materiam referens, formas substantiales dicebat esse meras qualitates in materia, et rationales animas credebat mortales, 300B. Quamvis in voluptate tactus et gustus summum bonum posuerit, 299C', frugalissime vixit, oleribus contentus, 80B', et divitias contempsit, 241B. — Epicurei se heredes esse Socratis jactabant, 76B, quamvis Epicurus diu ante Socratem vixerit, 80A. In multis erraverunt, 37A', asserentes non tantum res esse ex uno mixto confuso productas, 371A, sed materiam esse totam rerum substantiam, 371D, et omnia non divinitus, sed casu et fortuna moveri, 420C. Quid per casum intellexerint, 564A, B'. *Cf.* Democritus, Empedocles, Leucippus, Zeno.
- EPICYCLUS** quid sit, 51C. — An sint in orbibus planetarum ponendi epicycli, negant naturales, ut Aristoteles, 50C, quia ad explicandos irregulares planetarum motus, ponere sufficit majorem vel minorem velocitatem in motibus orbium, 50D, 52D; affirmant mathematici, ut Ptolemæus, 50A, quia frequenter accidit unum planetam, respectu alicujus stellæ, retrogradi, 51A, quod fieri nequit nisi in epicyclis, 51B. Nec putandum est epicyclum transferri de una parte deferentis ad aliam, 50B', aut moveri sicut orbis circa terram, 52B, sed simpliciter moveri motu circulari circa centrum suum, intra deferentis convexum et concavum, 50C', sicut eccentricus ipse movetur in sphaera, 51C. — Sol tamen epicyclo carere dicitur, 50B', 51C. — *Cf.* Planetæ.
- EQUUS** quidam dat exemplum castitatis, 537C'. — Quid equi solis, 197A'.
- EROSTRATUS** Ephesinus, quomodo sibi famam conciliaverit, 261A'.
- ESSE** de Deo dumtaxat essentialiter dicitur, 631A, in quo non est accidens, sed subsistens veritas, manens causa, naturalis proprietas, 613A, perfectum et invariabile vivere, 613D': ideo ipsi competit solum esse, non fuisse et fore, quæ proprie sunt temporalium, 623D'; et ab ipso omnibus derivatum est esse et vivere, 311A', 546A, aliis clarius, aliis obscurius, 143D: id enim quod prime et maxime est ens, ceteris omnibus causa est entitatis, 405C'. — Esse et fieri sunt suppositorum, 469B', 622D. — Omnibus inest essendi desiderium, 205B, 407B, universis creatis a Providentia inditum, 411A: sive animantibus, quibus data sunt appetitus

concupiscibilis ad consequendum utilia, irascibilis ad fugiendum nociva, 407B', et diversa media ad resistendum, 407B'; sive virentibus, quorum quodque et locum sibi proprium appetit, 407D', et alimenta ex humo trahit, 408D; sive inanimatis, quæ ad locum convenientem tendunt, 409A', et divisioni pro posse resistunt, 409B'; et non tantum desiderium essendi, sed et in perpetuum essendi, propter quod sibi similia generare quærunt, ut in succedentibus quodammodo vivere pergant, 205C, 408C'. An damnati non esse desiderare possint, 79C', et quomodo, 304D'. — Illud simpliciter esse dicitur, quod ordinem naturamque servat, 456B', et non esse, quod ab eis deficit, 456B'; ideo peccando homo esse desinit, 455C', 456B, et recte mortuus dicitur, 455D', 456C, et nihil, 455D', 456A'. Item, ens cum uno et bono convertibile est, 469C'; uno autem omnia conservantur, 469B', et unum cum bono convertitur, 469C'; quidquid ergo a bono deficit, eo ipso esse desistit, 469D'. — Esse naturæ, præ esse gratiæ, pro nihilo reputatur, 456C.

Entia omnia ab una causa prima procedunt, 308A', quæ est bonum, 311B', et omnia ad primam causam convertuntur, naturaliter, cognitive, aut intellectualiter, 308A'; male disponi nolunt; pluritas principum mala: unus ergo princeps, 142A, 390A, 522B. Cf. Creaturæ.

- ESSENTIA ab essendo dicitur, et magis proprie convenit in divinis quam substantia, 613A. Essentia divina nec in externa dilabitur, 425D', nec in se externa suscipit, 426A. — Omnis creata essentia incomparabiliter plus deficit a perfectione Creatoris, quam ei assimilatur, 616B'. — Omnis sciens qui scit essentiam suam, est rediens ad essentiam suam reditione completa, 376D; nulla essentia est ad se rediens reditione completa, nisi intellectualis et immortalis, 220A'.
- EUCLIDES, geometra, invocatur, 261D', 348B.
- EUPHRATES fluvius, ex eodem fonte ac Tigris fluens, 567B, ab eo dissociatur, 567C, et cum eo denuo confluit, 567D.
- EURIPIDES, tragicus poeta, 331C, felicem prædicat qui liberis caret, 343A.
- EURUS, ventus orientalis, 474B, Subsolano collateralis et impetuosissimus, 221B', juxta nonnullos ex refluxione maris ad orientem nascitur, 69B'. Nubes generat, 54B'.

- EURYDICE, Orphei uxor, a serpente interfecta, 428A, et e tartari carcere educta, 429A', 430A, mystice carnem designat, 431B et s.
- EUSEBIUS, Emisenus episcopus, putativus auctor quarundam homiliarum, 235C, 464B'.
- EUSTRATIUS, Nicæensis archiepiscopus, Aristotelis commentator, 31C, 38D, 151A.
- EUTYCHES hæresiarcha, unam in Christo personam et unam naturam dumtaxat ponebat, 412C.
- EXCOMMUNICATIO episcopi extra diœcesim non extenditur, 53C', 340B'.
- EXEMPLAR et exemplum, quo differant, 372C. Quomodo mundus ad divinum exemplar factus esse dicatur, 372D.
- EXSILIUM. Lege antiqua sancitum erat, ut quisquis Romæ sedem collocaverat, 129A', intra vallum civitatis, 129B', exsilii pœna plecti non posset, 129A', B'; ideo contra jus exsules facti sunt Boetius et Scipio Africanus, 129B'. — Quum anima ad contemplandum Deum facta sit, in terra tanquam in exsilio detinetur, 128A'; qui ergo ex desiderio regni cœlestis lacrimatur, ostendit se vere in hoc sæculo exsulem et peregrinum, 432D'.

F

- FABRICIUS, Romanorum consul, dicitur fidelis. quare, 271C'.
- FAMA Deo potissimum competit, ut opulentissimo, potentissimo et honorabilissimo, 358C, nec in eo realiter differt ab opulentia, omnipotentia, honorabilitate, 358B', et voluptate, 358D', sed est cum eis una eademque divina essentia, 359A'. Eam sibi conciliat per opera sapientiæ, misericordiæ et justitiæ, 358A'. Famosos contingit esse homines in una virtute et finite, 358C', Deum in omnibus et infinite, 358C'. — Bona fama tutior est pecunia, et in tenebris proprium habet splendorem, 75B, et qui negligit eam, crudelis est, 75B, 102B', 333A; laudabilis præcipue est fama justorum, quæ absentes et posteros ædificat, 362D. Plerique ex prosperitate judicant homines, 110B, ita ut miseris etiam pereat bona fama, 110C, quod est velut ultima adversæ fortunæ sarcina, 110D'. — Multi in fama felicitatem ponunt, 298B, nec penitus irrationabiliter, quia aliquo modo confert ad felicitatem, 301B, A', saltem civilem, 194D'; sed multipliciter probat

Philosophia in fama non consistere beatitudinem, 260 A, 271 A, 361 C. Fama enim quantumque, ad terram habitatam, quæ est punctus respectu universi, coarctatur, 262 B', 269 B', 271 A, nec in hoc puncto pervenire valet ad omnes gentes, linguis et moribus dissitas, 262 D', 332 C', quarum id aliæ laudant quod aliæ vituperant, 263 C'; idcirco intra gentis unius limites necesse est eam angustari, 263 D'. Insuper accidit eam oblivione deleri, 265 C; necessario cum tempore finitur, 265 C', nec quidquam mortuis prodest, 267 A', 271 C', sive toti moriantur, 267 B', sive ad cœlestia remeant, 267 C', quum celeberrimorum maneat tantum inane nomen, 272 B. Sæpe etiam fallax est, 331 A, mendosa, 331 B, inanibus vulgi opinionibus innixa, 331 A'; vanus verborum strepitus, 331 A', qui nihil meriti affert, 332 B, nunquam firmus perdurat, 333 A, nec commemoratione quidem dignus est, 332 D'. Hanc qui tanquam præmium affectat, 266 C, A', et stultus est, 266 B', et arrogans, 266 C'. — An et quatenus liceat famam appetere, 268 B, aut contemnere, 75 B, D, 402 A'. — Famam multi verentur, conscientiam pauci, 266 A'. — Fama quam communis opinio tenet, non totaliter falsa est, 549 B'. — *Cf.* Gloria.

FAMILIARITAS. In regum familiaritate non consistit felicitas, 327 A, quum ipsos familiares accidat sæpe vel regum clade involvi, 327 A, vel crudelitate perimi, 327 C, nec ipsa familiaritas sine timore habeatur, 327 D', nec ad libitum deponi possit, 327 A', 338 A. — In clientela principis, aut veritas perdenda est aut amicitia, 98 B'.

FASCINATIO fit, juxta Stoicos, virtute alicujus naturæ superioris, qua nata est anima unius mutare, anima alterius immutari, 632 C'; juxta Peripateticos, virtute motus cœlestis, qui, in quantum motus, movet corpora, in quantum instrumentum intelligentiæ moventis, agit in animam, 632 D'.

FATUM. An et quatenus liceat fati nomine uti, 541 A'. — Fatum dicitur a fari, quasi sit dictum cœlestium, 629 D', vel oraculum deorum, 630 A, et multipliciter sumitur, 25 B', 542 B, 631 B. — Vel dicitur lex astrorum, rebus necessitatem imponens, et nihil est, 541 D'; vel dicitur dispositio in rebus relicta ex providentia, et est aliquid creatum propriusque providentiæ effectus, 541 D'. — Fatum est quasi manifestatio seu verbum ex-

terius divinæ providentiæ, 542 B', agendorum dispositio in rebus ipsis digesta, 543 D, temporaliter, 543 D', per quam providentia suis quæque nectit ordinibus, 541 D'; causarum complexio, 630 B, singulis distribuens temporaliter quæ a providentia sunt præordinata, 542 B, 544 A, formas, loca et tempora, 543 C; gerendorum mobilis nexus et ordo temporalis, 545 A, impressio et expressio providentiæ quantum ad aliqua, 545 C; non est unum simpliciter, sed aggregative, 547 A'. — A providentia tanquam a causa exemplari fluit et dependet, 543 B', nec ab ea recedit, 549 D, sed a providentia in pluribus distinguitur, 542 C'. Providentiæ subjacet tam ipsum, 545 C, quam omnia quæ ipsi subsunt, 545 B, sed non econverso, 545 D; quæ enim longius a prima causa discedunt, magis fato subduntur, 546 B, quæ magis Deo propinquant, magis a fato libera sunt, 546 C, quæ Divinitati proxime adhærent, fati ordinem excedunt, 545 A', 546 B'. — Exercetur sive per intelligentias, 544 B, B', sive per totam naturam, 544 D, sive per cœlestium motus, 544 D, C', sive per dæmones, 544 A', non autem per animam mundi, 544 C, D'. Ipsi subdi dicuntur quæcumque Deus non per se ipsum, sed per causas secundas operatur aut gubernat, 547 C, ut cœlestium motus, 547 B, elementorum commixtiones, 547 B', et mutationes, 547 C', generabilium et corruptibilium propagatio, 547 D', actus fortunæque hominum, 548 B. Ex se est mobile et mutabile, 548 C, sed per respectum ad providentiam, cujus est expressio, immutabilitatis fit particeps, 548 D, et quæ indoctis confusa et perturbata videntur, 548 D', suo modo ad bonum disponuntur, 549 A. — Fatum est forma ordinis esse ac vitæ inferiorum, in ipsis causata ex periodo cœlestis circuli, 631 B, et medium tenet inter necessarium et possibile, 631 D, necessarium quidem in primo circulo cœli, possibile in circulo generabilium et corruptibilium, 631 B', D'; unde duobus immutari potest: et qualitate elementorum per quæ ad generata defertur, et esse generatorum in quibus inest, 632 C, ut sunt, v. g. dispositiones animæ, 632 C. Ideo nullam rebus necessitatem imponit, sed ad cœlestium effectum inclinatur, si non sit in materia dispositio contraria fortior, 633 B. — Fatum verum est Filius, qui est Verbum æternum Patris, 630 C, in quo et

per quod ordinavit apud semetipsum ante saecula totam seriem saeculorum, 630D. — *Cf.* Providentia.

FAVONIUS, ventus occidentalis tendens ad austrum, humidus et calidus, plantarum ac frondium productioni favet, 121D'; in oriente nubila, sed serena in media aeris parte facit, 54C'.

FELICITAS. Omnium quae geruntur finis ultimus et praemium est felicitas, 464C', ad quam omnes fines inferiores ordinantur, 464D' : nemo est enim qui se felicem esse nolit, 287D', 453C' ; et haec felicitas non est nisi bonum, 465B. — Sed duplex est felicitas : altera vitae praesentis, seu meritoria, 31C', quae miseriae poenae et culpae non excludit, 216C' ; altera vitae futurae, seu praemiatioria, 31C', quae omni miseria caret, 216D. Felicitas hujus vitae est vel politica et civilis, quae consistit in actu prudentiae, 32A, 216D, vel speculativa, quae consistit in actu sapientiae, 32A, 216D. Rursus, felicitas politica est vel naturalis vel supernaturalis, 216B'. — Ad felicitatem politicam spectant amici honesti, 194A, uxor et soboles probae, 194C, et honoratae, 194B', praesidentia, quae est quaedam divinae naturae participatio, 194A', ingeniositas mentis, 194C', eloquentia, 194C', celebritas, 194D', sanitas corporis et opulencia, 216D', 231B, 238D. Sed in hac vita tanta esse non potest, ut ex omni parte perfecta sit, 206B', D', 207B, vel maneat, 206D' : quia nec simul totaliter adest, 209D', nec adeo retineri potest quin abeat quum velit, 209B', et tandem in termino vitae corruit, 211D' ; insuper tot molestiis respersa est, 207B', D', 215D, et amaritudinibus, 209C, ut potius miseria diceretur, 209C', quam felicitas, 212C. Felicitas ergo nec in divitiis consistit, 210D', 211B, D, 226D, 241C, 311A, 315B, nec in bonis terrae, 230D', nec in lautis conviviis, 231D, nec in pretiosis vestibus, 232D, nec in ministrantium copia, 232D', nec in dignitatibus et honoribus, 248A, 256D', 317A, 323A, nec in fama et gloria, 260A, 331A, nec in potentia, 324A, 347C, nec in principum familiaritate, 327A, nec in amicis, 328D, nec in nobilitate, 333B, 334C, nec in voluptatibus, 341A, 344A, nec in copula conjugali, 342A', nec in corporis dotibus, 347B'. — Alia est ergo felicitas, quae non in bonis corruptibilibus consistit, 210D', 211B, sed in actibus intellectus et voluntatis, in

contemplatione scilicet et dilectione primae veritatis, 210A, seu optimi speculabilis, 217C, 391B, et in interioribus bonis, quae, si velimus, nemo tollet a nobis, 210B'. Haec praemium est virtutis, 450D, nec nisi in perfectis invenitur, 217A ; hanc dixerunt philosophi perpetuam, deliciosam, imperturbabilem, 472C ; sed revera in hac vita perfecta esse nequit, 311D', ubi nec plene, nec continue, nec secure habetur, 32A. — Unde liquet ultimam hominis felicitatem nec in bonis externis, nec in parte sensitiva, nec in virtutibus moralibus consistere posse, 32A, 216C', nec in unione cum intelligentiis, 217C, sed in conversione ad primam et opulentissimam causam, 217C', 389D', scilicet Deum, 391A, quo nihil potest melius cogitari, 390C. Qui ergo felicitatem, sive in praesenti sive in futuro, vult acquirere, 221B, 222D, sedem suam constituat, non in monte excelso, 221B', seu in superbia et praesumptione, 222D', nec in « bibulis arenis », 221C', seu cupiditatibus terrenis, 223A, sed in saxo humili, 222B, id est in vera humilitate et rerum omnium contemptu, 223B. — Nec felicitas nec miseria est in hoc mundo, nisi ex hominum opinione, 208D', sed in quacumque fortuna invenitur felicitas, 208B', in prospera quum ea non extollimur, in adversa dum ea non tristamur, 209A. — *Cf.* Beatitude, Bonum.

FIDES dupliciter sumitur, vel pro virtute theologica, veritatis evidentiam excludente, 563B', vel pro firmo assensu, sive rationi innitatur, sive auctoritati, 448D', 563B'. — Fides cum mortali peccato manet, sed informis, 30D'. — Sine fide nemo potuit unquam salvari, 557C' ; ideo fides et pietas opes sunt Christianorum, 206C. — Contra fidem catholicam nulla potest esse veritas, 585B', idcirco omnis philosophica doctrina S. Scripturae contraria, simpliciter falsa est, 586A. — Fideles saepe accidit tentationum nebulis involvi, 70C, ita ut eos vivere tædeat, 70D ; sed Ecclesiae precibus mirabiliter liberantur, 70D'. *Cf.* Christiani.

FILIA. Cur nomine filiae gentes in Scripturis designentur, 239C'.

FINIS multipliciter sumitur, 382B', 397C ; cum bono coincidit, 397B. — Magis appetitur finis quam quae sunt ad finem, quia finis movet ad operandum, 396C', et necessitatem imponit his quae sunt ad finem, 363C :

- in ordine enim agibilium habet se finis sicut principium in ordine speculabilium, 302 C; unde sicut in speculabilibus cognitio primi principii est causa cognitionis conclusionum, ita in agibilibus appetitio finis est causa appetendi quæ sunt ad finem, 302 D. — Quamvis homo quodammodo dicatur omnium finis, 425 C, 238 D', nullum bonum creatum potest esse ultimus rerum finis objectalis, 143 B'. — Omnium quæ geruntur finis est ipsa felicitas, 464 C', ad quem finem ultimum omnes inferiores fines ordinantur, 464 D'. — Finiti ad infinitum nulla est comparatio, 266 A.
- FLETUS** alius est verus, ex interno dolore procedens, alius fictus, qui arte educitur, 24 A', ad quem pronæ sunt mulieres, 24 B'. — Fletus ex justa causa, si ex caritate procedat, meritorius est vitæ æternæ, 24 C. — Qui se in hac vita non deplorant, se in æternum deflebunt, 24 D; attamen nec temporalia damna, nec etiam peccata nimium deflenda sunt, 114 D. — Cf. Lacrimæ.
- FOMES**, seu sensualitatis corruptio, qua habitualiter ad carnalia inclinamur, 400 C', in Baptismo debilitatur, sed non tollitur, 400 D'.
- FORMA** nunquam, juxta Aristotelem, potest in eodem materiam præcedere tempore, 220 A, C, 379 B', 414 C'. — In entibus, formæ est movere et agere, materiæ moveri et pati, 383 C. — Sicut res figuris differunt, ita et formis specificis, 607 B'; et sicut a forma habent esse, sic a forma habent unitatem, 494 B, et consequentia formæ, 511 B, scilicet inclinationem ad proprium finem et vim activam qua ad illum pertingitur, 511 C, et in corporalibus, inclinationem ad locum et motum, 511 C. — Quælibet forma propriam habet actionem, qua suo fini conjungi potest, 255 B, quæ operatio a quibusdam vocatur actio notionalis, 255 B; unde dicitur quod actio arguit formam, 255 C. — Forma substantialis magis aut minus non recipit, 370 D, et in se considerata, semper pulchra censetur, 239 B'. — Nulla forma materialis de potentia materiæ educta, reflexiva est super se ipsam, 220 A'. — Cf. Materia.
- FORMICA**, optima sedulitatis magistra, a qua discere possunt juvenes fructuose adolescentiæ tempus impendere, 25 C', ut in senectute acquisitis gaudere valeant, 25 D'. — Mira formicarum industria providentiam com-
- mendat, 535 D'; eis enim inesse videtur quoddam prudentiæ lumen, 536 C.
- FORTITUDO** virtus moralis est, timorem refrenans ac moderans, 74 A', quæ circa mortis pericula versatur, 208 C'. — Virum fortem non decet moveri quum ingruit prælium, 551 A', quia ipsi fit occasio acquirendæ gloriæ, 551 B'; non tamen propter famam principaliter præliari debet, 551 D'.
- FORTUNA** quid sit, 168 B. — Nihil est præter intellectum practicum, quum illi accidit aliquid esse causa præter intentionem, 169 A; unde prout intellectus dicitur distinctus realiter ab anima vel non, et ipsa fortuna dici potest accidens vel substantia, 169 B. Causa est per accidens, 168 C', de genere causæ efficientis, in quantum fortuitus effectus per accidens conjungitur effectui causæ efficientis, 168 C', et eorum effectuum dumtaxat qui contingunt extra semper et frequenter, 168 C', 177 B', 566 A. — In intellectu divino locum non habet, cui nil est ignotum, 169 C; sed in intellectu angelico non repugnat eam inveniri, quamvis raro, 169 D, 171 A': ubi enim providentia latior et major ratio, ibi fortuna minor, 158 A', ubi plurimus intellectus, ibi minima fortuna, 158 A', 169 A'. In influxu autem cœlestium corporum multoties accidit, quia nec infallibiliter agunt in voluntatem humanam, 171 A, nec universaliter, 172 B, 173 A, quum vis cœlestium minus pateat quam voluntas, 171 D, et ordinetur ad unum, 172 C', 173 B: unde ex cœlestibus corporibus contingit aliquem dici bene vel male fortunatum, 170 A', 171 C', 172 D, bene vel male natum, 170 C', 171 B', in quantum scilicet ex impressionibus relictis in suo corpore per corpus cœleste, habet vel non passiones potentes ad eligendum sibi utilia, 170 A', 171 B, aut virtutes potentes ad exsequendum, 172 A; bene autem vel male fortunatus non dicitur aliquis in modicis eventibus, 168 D', nec in moralibus, 171 B', 173 D. Quum igitur homo secundum corpus ordinatus sit sub cœlestibus, secundum intellectum sub angelis, secundum voluntatem sub Deo, 170 D, contingit aliquid variis modis esse fortuitum, secundum ordinem corporis cœlestis, angeli aut voluntatis, 170 D, 171 A', non autem secundum Deum, 171 A', 172 B'. — Sub fortuna non cadunt nisi caduca et transitoria bona, 226 A, quæ ex se nec bona nec mala sunt, 233 D; pulchra et

honestâ nec conferre nec auferre valet, 158B'. An et quatenus ei subjaceant vita humana, 28C, 177B', et bona exteriora, 177C', 238D.

Fortuna in se nec laudabilis nec vituperabilis est, 173C; sed quia quæ in mundo irrationabilia et inordinata videntur, dicitur agere, 158B, 173D, vocatur monstrum, 158B, cæca, 173C', fallax et dura, 174B', et a gentilibus qui eam pro numine habebant, 173B', pingebatur sub specie mulieris cæcæ, calvæ, duplicis vultus, 162A, 173C', et alatæ, 28D. — Nec bona dici potest, 256B', quia plerumque magis arridet iniquis, 27D', et eos quibus adjungitur, non facit bonos, 256C'; quin imo stultos facit quos nimium fovet, 159A, 207D'. Præterea, de ea nemo mortaliū securus esse valet, 162A', et frustra legem ei imponere conarentur, 163D'; nemo cum ejus conditione facile concordat, 207D; nulli fidelis est, 27D', et cito reposeit quod dedit, 159A; blanditur ut decipiat, 158A, C, et magis lædat, 202D, A'; in nullo constans nisi in sua inconstantia, 161B', vitrea est, et quum magis splenderit, frangitur, 163D, 164D'; recte rotæ comparatur, 164A', quæ stare nequit, 164C'; tandem vel viventem deserit, vel a moriente deseritur, 193A', B'. — Nec tamen mala dicenda est, 176A', quia nulli facit injuriam, temporalia auferendo, quæ non sunt propria hominis bona, 176A', nec cuiquam debentur, 177A, quum jure pleno ea dispensare las sit illi, 178B, et regna ab antiquis evertere solita sit, 179C; quum insuper mobilitas et varietas sit lex hujus mundi, 180B', tam in cœlo, 178D, 197B, quam in terra, 178D, 197B', et in mari, 178B', 197C', maxime fortunæ, 178C', 179A, 198A', quæ stare nequit, quin esse fortuna desinat, 164C'. Talis est ergo quum deserit, 161D', qualis quum blanditur, 161C'; nec ejus varietates mirari debet sapiens, 160C', 161D, 165B', sed spernere, 158D, C', 162B, C, 163D, et præcavere, 162C, D, 163A, eoque vultu eam aversam cernere, 163B', 178A, 184C', quo faventem amplexatus est, 163D', 164D, 177A', 180C: qui enim sorti se committit, sortis injurias expectare debet, 164B, C. — Nec bona ergo nec mala in hoc mundo est fortuna, nisi ex opinione, 208D'; sed ea bona est quam patienter et æquanimiter toleramus, 208B', et prospera quum ea non inflamur, et adversa dum ea non tristamur, 209A. — Magis prodest ad-

versa quam prospera fortuna, 274B: prospera enim mentitur, 274C, fallit, 274D, excæcat, 274D, inflat, 274B', a vero bono abducit, 275A; adversa autem instruit, 274D, errores dissipat, 274A', tribuit intellectum, 274D', ad vera bona reducit, 275C, tandem, quod non minimum est, qui sint veri amici an non, detegit, 275A', falsos auferens, veros relinquens, 275D'. — Quum omnis fortuna ad profectum bonorum ordinetur, 548A', 550B, A', vel ad castigationem malorum, 549A, 550C, C', constat omnem fortunam esse bonam, 549B, vel rectius omnem fortunam bonis esse bonam, 551A, C, et malis malam, 551B, C. Ideo sapientis est et in adversis non dejici, 551D, 552A', et in prosperis non extolli, 552A'; imo sibi qualem vult fortunam facere, 553C, adversam in sui exercitium et correctionem adhibendo, 553A'. — *C/.* Adversitas, Prosperitas.

FRANCISCUS (S.) Assisiensis, creaturas sorores dicere solebat, quare, 120D.

FRIGIDITAS mater est albedinis, 26D, propter quod seniorum capilli albi fiunt, 26B. —

An luna dici possit frigida, 46D', 48D, 544A.

FUCUS quo faciem feminæ deturpant, 158B, mystice fortunæ dolos designat, 157D', et fallacias divitiarum, 165C'.

FULMEN sicca et calida exhalatione causatur, 86C. Mystice quid, 86C. — Fulmen est ubi cum potestate habitat ira, 96D.

FURIA sæpe est pœna medicinalis, 537B. — Furiosi non sunt extra divinam providentiam, 536B', 537A.

FUTURA. Num ideo quidpiam futurum sit quia prævisum a Deo, vel econtrario prævisum quia futurum, 578C', 580A, 591B, 624A, A'. — Vel futurorum eventus incertus est, et tunc horum haberi nequit scientia; vel certus est, et tunc videntur ex necessitate provenire, 591A, 605A, 619D', 622D. Sive dicantur præscientiæ causa, sive dicantur a præscientia causata, necessarium est futura prævisa evenire, 578C, 579C, C', 592D, 619D': nam sicut ea quæ esse sciuntur, necesse est esse, ita quæ futura esse sciuntur, necesse est esse futura, 580D; alioqui a divina scientia abesset veritas, 579D, 580B', D', et certitudo, 581A, 593C', nec proinde esset scientia, 580A', 581A. Non tamen in se necessitati subduntur, 592A'; sicut enim ea quæ nobis cernentibus fiunt, libere fiunt, 592B', ita quæ prævidente Deo fiunt, libere fiunt,

593A, 618B', et sicut scientia praesentium nihil eis necessitatis imponit, ita nec praescientia futuris, 593D: ideo quae ex se contingunt sunt, ut artificialia, 593A, praevidente Deo, contingunt remanent, 593C, 619A, A'. Futura ergo ad divinam scientiam relata, necessaria sunt, 579D', 620A, 621B', 622B, in sua natura, libera, 620B, 621D, 622B, necessaria necessitate conditionis, 620D', libera libertate absoluta, 621B; certissime fiunt, sed quae ex libero arbitrio, libere, 621B, C', quae per leges naturae, necessarie, 621D'. Aliter fieri possunt, quin tamen frustretur praescientia divina, quae omnia praesentialiter videt, 622D, aut quin mutetur, quae ab aeterno mutationes omnes uno intuitu praevinit et complectitur, 622C'. — Sicut sensus et imaginatio ad modum cognitionis rationis exurgere nequeunt, 604A, A', et se ipsi subicere tenentur, 604B'; ita ratio humana ad modum cognitionis rationis divinae circa futura attingere non valet, 604D', ac proinde illi pariter se subicere tenentur, 605C, vel potius illius intelligentiae contemplationi incumbere, 605A', 606A, quae universa et singula, praeterita, praesentia et futura, contingunt et possibilia, unico actu intelligendi, praesentialiter, invariabiliter et aeternaliter conspiciunt, 606A'. — Cf. Praescientia.

G

GALAXIAS quid sit, 120B'.

GALENUS (Claudius), medicus, 63A', 92B', 632D.

GARLANDIA (Joannes de), grammaticus et poeta, 336A.

GAUDENTIUS, Ravennae praefectus, nequissimus Boetii accusator, 99B'.

GAUDIUM quid sit proprie, 111C, et quotuplex, 150A'. — Inter quatuor principales animae passiones recensetur, 149B', D', et est passio concupiscibilis, 151A, de bono praesenti, 151B', completiva et finalis respectu aliarum passionum, quae omnes ad gaudium aut tristitiam terminantur, 151A'. — In se nec bonum nec malum est, 150C, et quibusdam vertitur in coronam, quibusdam in confusionem, 151C'. Ut rite ordinetur, non est gaudendum in rebus creatis, nisi secundum Deum, 151D'. Quid sit inane gaudium, 230C'. — Mali non proprie gau-

dere sed gestire dicuntur, 111D. — Cf. Laetitia.

GEMMAE, utpote res inanimatae, 228A', multo inferiores sunt homine, 229C; et quamvis aliquid formositatis habeant, 228B', 229B, non sunt tantopere laudandae et admirandae, 228A', D', 229C. Aliquid tamen de natura quintae essentiae in ipsis esse censetur, et tantas habent efficacias, ut eas plene cognoscere non valeamus, 228C'. — Aliae in desertis Indiae, aliae in fluminibus paradisi inveniuntur, 244D', aliae in littore maris Rubri, 315C; plerasque gryphorum custodiae, apud Scythas, commisit natura, 240D'.

GENERATIO est actus potentiae vegetativae, 177C, ad quam conferunt corpora caelestia, 177C, 389A', 408B, et sol, qui suo accessu in zodiaco causa est generationis in inferioribus, 509D', propter quod dicitur hominem generare, 177D, 389A'. — Omnes creaturae sibi similia generare naturaliter appetunt, ut esse perpetuum quod in se ipsis sortiri nequeunt, in posteris participant, 205C, 408C'; ideo unumquodque perfectum dicitur dum potest sibi simile generare, 461C, et summa reputatur imperfectio nihil posse causare, 388C'. — Generando pater habet se active, mater passive, 177C. — Omne generatum est corruptibile, 198B'; unde in sphaera corruptibilium accidit malum naturae, 540C', et dominatur fatum, 631D'.

GENTES cur in Scripturis filiae nomine designentur, 239C'. — Gentiles, praeter varios deorum ordines, Deum altissimum agnoscebant, 108B'. Quomodo Fortunam pinxerint, 28D, 162A, 173C'.

GERMEN Dei dici potest vel Adam protoplastus, 335C', vel Verbum aeternum, 335D', 339A'.

GERSON. Vide Joannes Cancellarius.

GESTA Alexandri (Alex. Epistola de situ et mirabilibus Indiae) allegantur, 608B. — Item Gesta Romanorum (Helinandi), 249B, 271C', 342C'.

GIGANTES caelum invadere conantes et a Jove dejecti, 423B, historice turris Babel constructorum memoriam referunt, 423C, mystice ambitiosos ac superbos designant, 423D.

GILBERTUS Porretanus, Pictaviensis episcopus, « vir valde magnae scientiae », 378C, non semel allegatus, 48A, 178A', animam mundi videtur admittere, 378C, B'.

GLANS. An primi homines glandibus quan-

- doque victitarint, 136B', 139B', 243 C. Glandes nunc alimenta sunt porcina, 475 C.
- GLORIA multipliciter sumitur, 25 B, 268 D, 331 A. — Gloriae cupido animos egregios plus afficere solet quam carnales deliciae et divitiae, 261 B: imo quidam in gloria posuerunt praemium virtutum, 261 D, seu praesidentiae, 269 B; et multi in ea ponunt felicitatem, 298 B, nec omnino irrationabiliter, quia aliquo modo spectat ad felicitatem, 301 B, saltem civilem, 194 D'. Sed multipliciter probat Philosophia in gloria non consistere beatitudinem, 260 A, 271 A, 331 A. — Nihil enim gloria fragilius, 269 B, quae appetentem fugit, fugientem sequitur, 269 D, invidiam excitat, 159 B, securitatem tollit, 347 D; cujus cupido magnanimitati repugnat, 269 C, annexam sibi habet simulationem, 269 A', et eripit animi libertatem, 269 C. Insuper parvi est momenti, 269 B'; saepe fallax est, 331 A, et mendosa, 331 B, vanus verborum strepitus, 331 A', qui nihil ad meritum confert, 332 B, de quo erubescendum est, si falso praedicitur, 331 C, timendum, si meritis respondeat, 332 B, D. Quatenus eam appetere liceat, 268 B', 332 C. — Quo clarior fueris, eo plus sollicitum te esse oportet praestolando contraria, 162 D. — Glorificatio, seu collatio gloriae, sub merito cadit, 636 B', saltem ex parte, 639 A', quia opus meritorium gratia informatum, causa est meritoria gloriae, 639 D'. — *Cf.* Fama.
- GLOSSA Decreti (Joannis Teutonici seu Bossinensis), 322 C. — Glossa ordinaria (Walafridi Strabi), 144 A'.
- GORRA (Nicolaus de), Ord. Praed., Scripturae expositor, 308 B'.
- GRAECI post Aegyptios philosophiae incubuisse videntur, 38 D, sed haec apud eos tantum accipit incrementum, ut ex eorum fontibus omne eloquentiae ac sapientiae genus emanasse dicatur, 38 A'. — Per influxum planetarum ac siderum omnia circa nos dispensari credebant, 55 B.
- GRATIA. Collatio gratiae seu gratificatio sub merito cadere potest, vel congrui, vel condigni, vel digni, 636 C', quia a divina voluntate est cum cooperatione liberi arbitrii, 637 B', et causam aliquam habet ex parte operum nostrorum, 639 B'; verumtamen opus bonum gratiam praecedens, non est causa meritoria gratiae, sed tantum dispositio ad gratiam, 639 D', 640 A, in quantum magis pronus est Deus eam conferre ei qui se praeparavit, 640 A, quamvis non conferat eam propter preparationem, nec propter praevisa merita, 639 B, D, 640 B. — Dona gratiae Deus pro suo beneplacito dispensat, alii plus, alii minus, 181 C'; nec cuiquam facit injuriam, 181 C', quia nulli negat aut tollit quod ei debetur, 182 A, imo unicuique ultra debitum elargitur, 182 A, D': ideo stultum est aliis invidere, aut contra Deum murmurare, 181 B', 182 B. — Gratia gratum faciens nunquam inest indigno, 253 D', quia habentem eo ipso dignum facit, 254 A; gratiae autem gratis datae, quia cum peccato mortali stare valent, non bonificant nec dignificant subjecta, 319 B. — Sine gratia et caritate nemo peccatis diu resistere potest, 455 A; sed emi potest gratia desideriis sanctis, obsequiis, oratione, 582 C', et justae humiliationis pretio, 582 D'. De lege communi orationibus conceditur, interdum tamen eas praevent, 583 D'.
- GRATIANUS, Decretorum compilator, 318 B. *Adde* Decretum.
- GREGORIUS (S.) Magnus, Papa, multoties allegatur, 30 C, 34 B', 40 A', 49 B', etc.
- GREGORIUS (S.) Nazianzenus, 382 D', cui nemo ausus fuit contradicere in Scripturis, 49 C'. — Ei adhuc juveni apparuerunt in somno Sapientia et Castitas, 34 A.
- GREGORIUS (S.) Nyssenus, 49 C', 372 A.
- GUILLELMUS Antisiodorensis, Summista, 193 D', quid de providentia, 535 B.
- GUILLELMUS, Parisiensis episcopus, passim allegatur, 22 B', 37 B', 87 D', 119 B', etc. Diffuse tractat de Dei providentia, 535 B, 536 A', 538 B', et regimine, 627 D, et de mirabilibus animalium industriis, 535 D', 537 B'.
- GUILLELMUS Peraldi. *Vide* Summa virtutum et vitiorum.
- GULA infirmitates provocat, 231 B', corpori nocet et animae, 231 D', obruit mentem, divinum timorem excludit, libidini fomenta ministrat, 232 A, insatiabilis est, 232 C. — Temporibus Boetii et Cartusiani multi fuerunt gulae excessus, 243 A.

H

HAERESIS. Plerique haeresiarchae Evangelio credebant, cui nihilo minus in multis contradicebant, 264 C. — Haeretici docti, si re-

- sipiscere noluerint, occidendi sunt; simplices, instruendi, 193D'.
- HARPYIÆ** ab Hercule occisæ, quid, 555C'.
- HAYMO**, Halberstadtensis episcopus, Scripturæ expositor, 321B', 335D'.
- HECTOR** Trojanus, potius filius Dei immortalis videbatur, quam hominis mortalis, 61C.
- HELENA** regina, uxor Menelai, belli Trojani causa fuit, 554A. — Tantæ erat pulchritudinis, ut ab ea oculos averterent philosophi, ne caperentur, 350B.
- HENRICUS** de Ballivis, Alberti discipulus, 219C'.
- HENRICUS** de Gandavo, Doctor solennis, 22B', in dubiis satis firmiter diverlit se ad alteram partem, 147A; prædestinationi causam constituere videtur meritorum præscientiam, 639A, 642C. — Passim allegatur, 49D, B', 79B', 89A', 218C, etc.
- HENRICUS** de Hassia, Cartus. Ord. theologus, 253B.
- HERACLITUS** philosophus, eundem equum, ob continuam rerum mutationem, aquam non bis ingredi asserebat, 472A.
- HERCULES**, spurius Jovis filius ex Alcmena, 349B', fortissimus fuit, valde prudens et bonus, 252C', et quasdam acquisitas virtutes habuisse videtur, 557A'. — Uno halitu stadium unum decurrere poterat, 465A; et duodecim « probitates » fecit, 555D: occidit nempe Centauros, 555A', leonem (Nemæum), 555C', Harpyias, 555C', draconem Hesperidarum horti custodem, 555D', Diomedem, regem ferocem, 556B, Hydram (Lernensem), 556C, Antæum gigantem, 556D, Cæcum latronem, 556A', aprum immanem, 556B', Busiridem regem, 252C'; Cerberum ligavit, 556A, Acheloum vicit, 186A', 556C, et cælum sustinuit, 556B', C'. In quorum memoriam, in mari columnas constituit, 454B. — Quamvis ceteris diis fuerit quodammodo melior, 557B', uxorem et filios furia agitatus trucidavit, 342D', et se ipsum in ignem injecit, 557B'. — Cur dictus sit Alcides, 349B'.
- HERMES** Trismegistus (alias Mercurius) in duobus erravit, et sidera dicendo deos, et inferiora de necessitate provenire asserendo, 512D'. Quid de fato dicat, 512B, 542A'.
- HERMUS** (nunc Sarabat), Asiæ fluvius, gemmis et auro celebris, 399C'.
- HERODES** (Agrippa I), quodam tempore adeo pauper fuit ut se perimere voluerit, 207A.
- HESPERUS**, alias Venus, seu Vesper, stella vespertina, 544D, initio noctis apparens, 120D', unde dicitur noctem adducere, 278B'; an sit idem qui Lucifer, de mane oriens, 121A. — Optime B. Virginem figurat, quæ Christum propinquissime sequitur, ac interdum præcedit, 126C.
- HIBERNIA**, regio est adeo frigida, ut frigus ingens dicatur hibernum, 314C. — Hiberni quidam etiamnum silvestrem vitam ducere feruntur, 245B'.
- HIEMS**, quarta pars anni, frigida et humida, phlegma auget, 55A. Cur dicatur bruma, 121A'. — In hieme sunt dies breviores, 121C. — Quid mystice, 59B', 126C.
- HIERONYMUS** (S.), « gloriosus et cœliformis », 199C', 334B, 388D', nihil a pueritia vitare sic studuit, sicut crecta cervice incedere, 271C; ob nimiam paganorum lectionem divinitus flagellatur, 44D; post mortem apparet Augustino, 360A'. — Passim allegatur, 49B', 65D, 78A', 80B', etc.; et explicatur, 538C, 539C. Cœlestia corpora quandoque asserit animata, 53D, quandoque non, 54A. Quid de Aristotele sentiat, 338B'.
- HIEROTHEUS** (S.), Arcopagitæ magister, circa divina tanquam patiens se habebat, 466B.
- HILARION** (S.) abbas, coram latronibus constantissimus, 238B.
- HILARIUS** (S.), Pictaviensis episcopus, 426B', 613A.
- HOMERUS**, præcipuus apud Græcos poeta, sicut Virgilius apud Latinos, 575A, a piratis captus, timorem superavit, 159D.
- HOMO**, animal rationale bipes, 597B, præstantior est pars mundi inferioris, et quodammodo omnium finis, 125C, 238D', omnium miraculorum quæ ab ipso fiunt, miraculum maximum, 507A'. In eo est quid divinum, seu pars qua Creatori naturaliter similis est, 108D', 234D', 236C': propter quod vocatur « animal divinum », 234B', quia ipsi cum Deo et divinis substantiis est naturæ consortium et appellationis paritas, 109A, 236C'; et tanto fit ei similior quanto magis in habitibus scientiarum ac virtutum perficitur, 108D', ita ut viri heroici dii vocentur, 109A. — Ab homine generatur et sole, 177D, 389A'. Omnes ex eodem patre Deo procedunt, et quantum ad dignitatem specificam æquales sunt, 336B, et ille tantum degener est, qui vitiis a divina origine cadit, 336C. Unde fiat ut alii aliis præstent ingenio aut indole, 337A. — Quoad voluntatem immediate a

Deo disponitur, 169C', et ad divinam voluntatem reducitur tanquam ad normam indelicentem, 170A, sic tamen ut, sive quantum ad electionem sive quantum ad executionem, adjuvetur ab angelis, 170A', D', 171C, C', et a cœlestibus corporibus, 170A', C', 171B, D, C'; quoad intellectum, a Deo ordinatur mediantibus angelis, 169D', 170A; quoad corporalia, sive interiora sive exteriora, a Deo mediantibus angelis aut cœlestibus, 169D', 171C': unde dicitur secundum corpus ordinatus sub cœlestibus, secundum intellectum sub angelis, secundum voluntatem sub Deo, 170D. Quomodo et quando dicatur bene aut male fortunatus, 168D', 170B, 171B', 172D, B', 173A, bene aut male natus, 170C', 171B'. Humanum genus, quia fragile, angelorum custodiæ commissum est, 124B, nec tamen inde tollitur liberum arbitrium, 124D. — Ad normam cœlestis ordinis componendi sunt hominum mores, 93D', ut sicut in cœlestibus inferiora a superioribus moventur, sic regantur homines, 94A, et sicut in cœlestibus perpetua est tranquillitas et obedientia maxima, sic hominum interiora sint pacificata et Deo subjecta, 94D; quapropter homini soli inter animantia, data sunt vultus ad cœlum elevatus et statura erecta, 94C, 608A, C', ut discat terrena despiciere, 608B, et cœlum contemplan, 608D, erudiatur ad mores venustos, 94C. — Multis bestiis cedit in dolibus corporis, 347C', sed cunctæ eum timent, quoniam præsidet creatis, 497C. Ceteris rebus extollitur, quum se cognoscit, 236B, infra bestias redigitur, si se nosse desinit, 236C, A', nam ceteris animantibus sese ignorare natura est, hominibus vitium, 236B'. Sicut sectando justitiam fit deus, 393A', 467B', D', sic sensualitatem sectando fit bestia, 342A', 470B', 471B': virtus enim eum elevat supra se et facit divinum, 470C, vitium infra se deprimat et facit bestialem, 470D; unde solitarius aut deus nominatur, aut bestia, 470B'. Sicut homo ratione utens, est animal optimum, sic a justitia se avertens, fit animal pessimum, 235C'; sed recte agendo est sibi ipsi præmiator, 488B, et prave agendo, sibi ultor, 488D. — In homine innocente caro subjecta fuit animæ, anima rationi, ratio Deo, 400B'; in homine lapsa rationi contradicit sensualitas, caro spiritui, 400C'; magis autem sauciata est vis affectiva quam intel-

lectiva, 31B. — Præcorum hominum felicitas celebratur, 243A, qui fructibus contenti, 243B, nesciebant vinum et « claretum », 243A'; quibus vestitus vellera, 243A', stratum herba, potus aqua fluminis, 243C'; qui necdum noverant maria sulcare, 244A, et movere bella, 244B. An reapse primævi homines sequentibus fuerint meliores, 245B, aut vitam duxerint silvestrem, 245A'. — Sicut in Scriptura homo modo in bono, modo in malo accipitur, 161A, sic in usu communi, 161B: humanum ergo modo significat rationale et pium, 161C, modo defectuosum et infirmum, 161D; et quia ad humanitatem pertinet esse rationalem, opiniones erroneæ aut nimis rigorosæ dicuntur inhumanæ, 549D'. — Sic vive cum hominibus tanquam Deus videat, sic loquere cum Deo tanquam homines audiant, 627D.

HONESTAS quid sit, 109B. Quid bonum honestum, 109C.

HONOR proprie debetur virtuti, 249B', 269A', et summus honor illi cui sufficientia est et potentia, 357D'; unde Deus dicitur intellectus honoratissimus, 358B. Honorabilitas in Deo non realiter differt a sufficientia, potentia, 357D', fama, 358B', et voluptate, 359A'; sed cum eis est una eademque essentia, 357D', 359B', quæ in quantum absolute perfecta, dicitur sufficientia, 357D', in quantum causa totius honorificentia, dicitur honorabilitas, 358A. — Quinque de causis alicui debetur honor, 249C'; quapropter honorandi sunt prælati, etiam indigni, 249B', 438D', sed multo magis virtuosus, 249A'. — Honor dignum præmium principis esse nequit, 269B, sed minus damnabiles sunt præsidentes in honoribus suam felicitatem ponentes, quam in divitiis et voluptatibus, 297D'. — Multi in honore felicitatem ponunt, 297C', et revera aliquo modo ad felicitatem confert, 300D', sed pars est tantum beatitudinis, quæ plenam felicitatem dare nequit, 301A', nec per se, 364C, nec cum aliis, 361A': fugientem enim sequi solet, 269D, non est in honorato, sed in honorante, 320D'; tandem non sunt reputandi veri honores, quos et indignis inesse, et ab indignis conferri contingit, 323A'. — Honores et dignitates ecclesiasticæ multo præstantiores sunt quam sæculares, 196B', utrasque autem sæpius contempserunt Sancti, quasi vanitates, 196C'. — Cf. Dignitates.

HORÆ diei et noctis quomodo sint æquales aut inæquales, 421A'.

HORATIUS (Flaccus), poeta, 204A.

HUGO (S.), Lincolnensis episcopus, justitiæ zelantissimus, 417C'.

HUGO (de S. Victore), theologus, lepide describit conjugii incommoda, 343C'. — Multoties citatur, 65A', 203D', 229A, 240A, 254D, etc.

HUMILITAS fundamentum est virtutum et totius spiritualis ædificii, 583A, efficacissima via ad impetrandum gratiam, 582D', et omnia desiderata, 583A. — Quantopere nobis congruat, 583B.

HYDRA, serpens in aqua habitans, 508A, quomodo ab Hercule occisa, 556C.

HYPOCRITÆ iram Dei provocant, 269C', quod vitiis pleni sunt, tot stercoribus coram Deo fœtent, 269D', animalibus gressilibus comparantur, 609B'. In ipsis diabolus quiete dormit, 270A.

I

IDEA. Nomen ideæ a Platone videtur introductum, 373A'. — Ideæ sunt principium cognoscendi et principium producendi, 373B', effectivæ et formales causæ omnium rerum, 389B, serenissimi fontes eorum quæ producuntur ex ipsis, 374B; tanta est vis earum, ut nisi eis intellectis nemo possit esse sapiens, 373B'. — An in Deo sint ideæ, 373B', et quomodo, 372D. Idea in Deo non est nisi divina essentia ut imitabilis intellecta, 372A'; et quia a pluribus imitabilis est, imo ab infinitis, in Deo ponuntur plures, imo infinitæ ideæ, 372B', quin tamen in eo exinde ponatur realis pluralitas, quia in ipso idem sunt, 372C', nec pluraliter dicuntur nisi propter relationem ad creatura, 374B, 389B. — An in Deo sit idea materiæ primæ, 383C', aut eorum quæ nec fuerunt, nec sunt, nec erunt unquam, 373C'.

IGNIS, omnium elementorum simplicissimum et subtilissimum, 375D, decies subtilior est aere, centies aqua, millicies terra, 375D'; adeo activus est ut omnem refugiat divisionem, 409C'. — Ex se in altum tendit, 544D', et in sphaera sua accenditur, 442A'. — Cum aere convenit in calore, 375D, B'; a terra autem potissimum dissonat, 375B', et distat, 375A', a qua per aerem et aquam separatur, 375C'. — Triplici igne purgantur animæ : igne tri-

bulationis, caritatis et purgatorii, 379A. — Cf. Elementa.

IGNORANTIA directe contraria est perfectioni et felicitati rationalis creaturæ, 454B', et valde periculosa est, 454C'. — Alia est ignorantia juris in generali, quæ communiter excusat, 352A'; alia in speciali, qua hoc esse illicitum vel nescimus, 352B', vel non consideramus, 353A; alia tandem ignorantia facti, quæ excusat a culpa, 353A. — Quo sensu omnis peccans dicatur ignorans, 208A', 235D, 353A, 455D, 569B'. — Cur ignota tam avidè quærat mens humana, quum ignotum nec appeti valeat nec amari, 586B' et s.

IMAGINATIO seu sensus interior, in anteriori parte cerebri sita est, 63A'. — Figuram sine materia judicare potest, 594D', sed universales species contueri nequit, 595D', 604A, A', scilicet species prorsus abstractas a materia et appendiciis ejus, 596A, et naturas specificas et communes, 596A. — Quamvis a sensibus phantasmata sumat, 597A', sensibilia, etiam exteriori sensatione cessante, sibi effingere potest, 597A'. — Idem in anima sensitiva facit quod dispositiones activarum et passivarum qualitatum in corporibus, 632C; ideo fati dispositionibus obsistere potest, 632C, morbos inducere, 632D, cœlestem effectum excludere vel juvare, 632D. — Brutis inest, quæ non modo per sensus sed per eam cognoscunt, 603A'.

IMARMENE (*εἰμαρμένη*) quid sit, 629A; videtur idem esse ac fatum, 630B. — Rebus necessitatem imponere nequit, tum quia causæ multæ libere agunt, 629D, tum quia effectus non semper sequitur causam, 629B', 633C'.

IMPII in hoc a sapientibus differunt, quod temporalia et carnalia Deo præponunt, 467A', quod est infinita stultitia, 467C', 489A', 510C'; dupliciter peccant, recedendo a bono et adhærendo malo, 454A'. Exercitus sunt diaboli, 77A', C', seu potius multitudo semper turbata, 78A, et passionum motibus agitata, 77D', quia cum justis non concordant, 528C', nec inter se, 529A, nec sibi ipsis, 529B. — Non sunt extra providentiam, 536B', 537B, sed potius sunt quasi flagella in manu Dei, ad exercendum justos, 59A, quos, ad sui majorem damnationem, persequi permittuntur, 480B'. Virtuose vivere volentibus semper infesti sunt, 76D', 77C, sed eos terrere nequeunt, 77A', quorum, etsi

bona temporalia diripere queant, 78 C, pacem internam turbare non valent, 78 A', et quos persequendo, sibi primo et tantum nocent, 496 A. — Impiis modo adversa largitur Providentia, 526 D', vel ad terrorem aliorum, vel ad ipsorum correctionem, 527 A, modo prospera, vel ut discant alii hujus prosperitatis vanitatem, 527 C, vel ut ipsi a majoribus excessibus retrahantur, 527 D. Sæpe accidit eos in terra prosperari, 123 D, 165 D, 196 A, nec suorum scelerum reportare pœnam, 423 D', vel ob quædam merita naturalia, 124 A', 254 D', vel ob justorum exercitationem, 124 A'; quibusdam conceditur potestas ad honorem patientiam, 528 D, vel ad aliorum impiorum emendationem, 529 D, A'; sed eis dicitur potius permissa quam data, 528 A'. — Impii, quantumvis in sæculo potentes, 450 B', 461 B, semper sunt abjecti, miseri, 145 C, 439 D, impotentes, 454 D, sive ignorantia peccent, 454 A', sive passione, 454 C', quia a propriis passionibus superantur, 439 D, 455 A, et quia quod quærebant, bonum scilicet, 450 B, 453 D', adipisci nequeunt, 450 A', B', 453 A, 458 B', sed tantummodo boni apparentiam, 451 D, et per inordinatas affectiones, 452 B; et sic nec bona hujus mundi obtinent plene, 453 B', nec bonum æternum, 453 C', 458 C': quapropter in Scriptura comparantur pulveri, stipulæ et favillæ, 453 A. — A bono deficiendo, homines desinunt esse, 469 D', et in malitiam quasi conversi, 470 A, humanam exuunt naturam, 470 A, D, B', et in belluinam transunt, 470 D', 471 B', et recte dicuntur bestię sub humano corpore, 480 A; quin imo, quamvis per liberum arbitrium converti possint, 457 C, 461 D, in quantum mali sunt, non possunt nisi malum, 457 B, A', ac proinde nihil, 457 B', quum malum sit nihil, 457 B', et sic quasi desinunt esse, 455 C', 456 B, et non immerito vocantur mortui, 455 D', 456 C, et nihil, 455 D', 456 A'. — Infeliciores sunt dum mala intenta complent, 480 C', quia infelix est voluisse peccare, 481 C, infelicius potuisse, 481 D, infelicissimum perfecisse, 481 B'. Feliciores autem sunt quos hic pœna castigat, quam quos nulla vindicta coercet, 484 B, 485 D', 487 A, non modo quia melius est in hac vita pœnam solvere quam in futuro, 484 C, aut quia pœna pravos corrigit mores, 484 A', et ad meliora reducit, 484 B', C', et ad aliorum ædificationem de-

servit, 484 B', D', sed quia tanto miserior est quis, quanto minus admixta est ejus miseria, 485 C, A'; sed impio qui flagellatur accedit bonum, scilicet pœna, 485 B', ei qui non flagellatur accedit alterum malum, nempe impunitas, 485 C', 486 A. — Alii sunt quos Deus repente aufert, ne gravius damentur, alii quos in vitiis consensescere sinit, ut in eis justior appareat, 482 B': mors ergo modum ponit miseriæ impiorum, 482 B', quia si sine fine viverent, sine fine peccarent, 483 B, et sic infinitam incurrerent miseriam, 483 D; porro, si infelix est esse nequam, 482 D', infelicius est esse diu nequam, 483 A, 486 D', infelicissimum, esse in æternum nequam, 483 B, 486 D'. — Quod ergo quandoque impiis favere videatur Deus, 519 B', stulte miramur, 481 B, 523 C, quum et qui sint vere mali nesciamus, 519 C', et quid cuique conveniat ignoremus, 520 C, 521 B'; insuper impiis justum est temporalia bona concedi, quum æternis sint carituri, 532 A'. — Interim ipsis sua nequitia supplicium est, 468 B', quo et torquentur, 469 C, et excæcantur, 469 D; tot nequissimos habent dominos quot vitiis subjacent, 461 A, et sibi ipsis sunt gravissimi ultores, 537 D'; post brevissimam prosperitatem, 481 D', in fine punientur, 424 C', 426 B', sub tristissimum orbem terræ infimæ retrusi, 48 C', scilicet in Avernum, 87 D, ubi in cœno jacebunt, 272 B'. — Temporalis impiorum felicitas argumentum est, esse post præsentem, aliam vitam, 416 D'. — Cf. Peccator.

IMPOSSIBILITAS. Minimum inconveniens in Deo sequitur impossibilitas, 642 B. — Maledictus qui dicit Deum ab homine impossibilia requirere, 487 C, 455 B.

INCEPTIO. More Scripturarum, illud incipere aut fieri aut redire dicitur, quod præcipue manifestatur, 67 A'.

INDIA. In India sunt gemmæ pretiosæ, 244 D', et tigrides, bestię velocissimæ, 475 A. — Indus, fluvius Indiæ, lapillis viridibus aut candidis frequens, 399 C'.

INDIGENTIA. An et quatenus verum sit, nihilo indigere esse summum bonum, 297 D, 300 A'.

INFERNUS in medio est terræ, juxta Pythagoram, 128 B', aut sub orbe terræ infimæ, 48 C', aut procul valde sub terra, juxta Platonem, 272 A'. — Simul factus est cum cœlo empyreo et paradiso terrestri, 430 B'. Quid portæ inferni, 431 D. — Infernalium tor-

- mentorū meditatio maxime revocat a peccato, 430D'. — Qui passionibus in se locum præbent, sibi in se ipsis infernum ædificant, 329C.
- INFINITUM** quid dupliciter dici potest, 513B. Vulgo infinitum vocatur quod multum solitam quantitatem excedit, 403C; ideo aliter infinitus dicitur Deus, aliter creatura, 125B'. — Infinitum non cadit sub numero, 368B', nec ullam cum finito comparationem habere potest, 266A. — Sub scientia Dei quæ dicitur visionis, non cadunt nisi finita, quia in creaturis nil est infinitum, 513A; sub scientia simplicis intelligentiæ cadunt possibilia, quæ sunt simpliciter infinita, 513B.
- INGENIUM** vivax recte igni comparatur, quia quorum præcordia calidiora sunt, hi ingeniosiores esse solent, 508D. — Felicitas est ingeniosum nasci, 194C'.
- INJURIA.** Infeliciores est qui facit quam qui patitur injuriam, 489C', 490C: injuria enim semper nocet injurianti, 490D, injuriato autem prodest qui eam patienter sustinet, 490B, nec nocet nisi impatientibus, 490B'. Ideo in judiciis causidici in injuriantes miserationem movere deberent potius quam in injuriatos, 491A, vel saltem non tantum in injuriatos quin et in injuriantes, 491D, quos velut ægros ad iudices duci oporteret, 491A', et misericorditer accusari, 492B, ut competente pœna culpam piarent, 491C'. — Qui uni facit injuriam, multis minatur, 253A', 326A'. — Magni animi est injurias et offensas vilipendere, 208D'. — Homo injustus decies millies brutis est deterior, 41D, 77B', 463A'.
- INNOCENTIUS** Papa III allegatur, 88A, 187D', 232C, 344C', 345B'.
- INTELLECTUS** est habitus primorum principiorum in speculabilibus, intellectivæ potentiæ concreatus, 297B, ex quo cum ministerio sensuum, in nobis generatur scientia, 414D'; vis enim intellectiva, ratio appellatur secundum quod discursiva, 595C, intellectus secundum quod est immaterialium intuitiva, intelligentia prout respectum habet ad superna, 595C. Suprema vis est animæ, 573B, sine qua voluntas est cæca, ignara similisque tyranno, 394C'; omnino liber est a proprietatibus corporis, immaterialis et separatus, 586A'; quamvis cogi possit, 574B', aliquam habet libertatem, 574A', et prout liberæ judicationis actus ei convenit, non cogitur, 574B'. — Intellectum nihil habere nisi quæ a sensibus accipit, contendebant Stoici, 599A, quod prorsus falsum est, 600A, ut patet ex operationibus ejus, quum possit cernere omnia et singula, 600C, dividere cognita et divisa recolligere, 600D, summa et ima considerare, 600A', ad se ipsum reflecti, 600A', a veris falsa discernere, 600B'. — Juxta Platonicos, intellectus non est vis passiva, nec species rerum sumit ab extra, sed eas habet innatas, 600C', 602A, ita tamen ut per exteriora objecta excitetur ad utendum actualiter hisce speciebus, 600D', 602A', et cognoscat, comparando species quas tenet intus, cum formis et figuris quæ apparent exterius, 601B; juxta Aristotelem, intelligere est quoddam pati, 601B', et intellectus possibilis potentia passiva, quamvis per similitudines jam receptas vere agat discernendo, 601B'; et in principio sui intellectus est quasi tabula rasa, nequaquam depicta, 414C'. — Quoad intellectum homo a Deo disponitur mediantibus angelis, 469D', quia humanam cognitionem ad angelicam oportet ordinari, 170A; ideo homo secundum intellectum dicitur sub angelis ordinatus, 170D. — Intellectus naturaliter tendit ad verum, 297B, et per considerationem aliquo modo suo objecto conjungitur, 488D'; sed sicut vesperilio ad lumen solis, sic se habet ad manifestissimam naturæ, 35B, 404D, et tanto ad contemplanda cœlestia ineptior est, quanto inferioribus istis est magis immersus, 288A. — Alius est intellectus agens, alius intellectus possibilis, 34D'; alius etiam intellectus passivus, qui est suprema vis interior cognoscitiva, et apprehendit naturam ut in supposito, 596B. Intellectum passivum, seu potentiam cogitativam, esse supremam vim animæ, 218A', ac per quamdam irradiationem luminis intelligentiæ in illum, animam intelligere, 218A', contendit Averroes, sed stulte, 218B', alioqui homo non esset intelligens natura, sed bestia, 218D', 219A; nec minus absurda est positio affirmantium intellectum possibilem esse unum numero in omnibus hominibus, 219D. — Intellectus practicus quum agit ex proposito, vocatur causa per se, 469A; quum vero alicujus est causa præter intentionem, dicitur fortuna, 469A. — Contingit plura scire habitualiter, unum vero intelligere actualiter, 288A. — Totus mundus ab intellectu substantiam

habet, et ad intellectum illum stat incessanter conversus, a quo indesinenter dependet et conservari desiderat, 304A', 509C'; Dens enim est honoratissimus intellectus, 358B, 623B', ab omnibus appetibilis, 304D, mens ejus intuitus contemplatioque intellectus, 623A. — *Cf.* Intelligentia.

INTELLIGENTIA proprie sumpta, id est vis simplici intuitu omnium cognoscitiva, angelis dumtaxat competit, hominibus non nisi per quamdam participationem, 603C'; vis enim intellectiva, quæ ratio dicitur in quantum discursiva, intellectus in quantum immaterialium intuitiva, vocatur intelligentia in quantum ad superna respicit, 595C, et instar intelligentiæ separatae in contemplatione Dei rapitur, 595D. — Intelligentia, seu vis intellectiva quantum ad apicem sui, simplices formas apprehendit, 595B', et omnia quæ subsunt, 596C, intuitu puro et simplici, 596D, universalis sicut ratio, species sicut imaginatio, materialia sicut sensus, 596A', quia omnium virium inferiorum potentiam continet, 595C', 598C', sed modo superiori, nec ratione utens, nec imaginatione, nec sensibus, 596B'. — Omne opus naturæ est opus intelligentiæ, et omne opus intelligentiæ opus est primæ causæ, 510C.

Intelligentiæ (separatae) entia sunt nobilissima, et de suis sufficientia, 404A; tantæ sunt excellentiæ, ut eis repugnet esse formam corporis per informationem, 376C': attamen non ex se, sed ex voluntate Dei immortales sunt, 279B'. — Plenæ sunt formis atque scientiis, 35B', 169C, et cognoscunt non per impressionem objectorum exteriorum, sed per ea quæ intra se habent, 603A. Quatenus fato subjaceant, 517C. — Ab intelligentiis omnia procedere, 306A, et speciatim ab intelligentia ultima animas rationales, 217C, 634B, quæ ab ipsa diriguntur, 348D'. 634C, per conversionem ad ipsam beatificantur, 217D, et tandem eidem copulantur, fabulati sunt nonnulli philosophi, 272B'. — *Cf.* Angeli.

INTENTIO est actus voluntatis tendentis in finem, nec proprie brutis competit, quæ ratione carent, 341D'. — Ipsa est quæ operi speciem imprimit, 266C, 298C, 494C', ita ut operatio ex fine potissimum denominetur, 298B': sic qui furatur ut luxurietur, potius luxuriosus dicendus est quam fur, 298B', quamvis utriusque malitiam habeat, 494B, B';

qui causa sanitatis equitat, magis sanitatem amat quam equitationem, 396B'.

INVIDIA. Ad efficaciter agendum, requiritur voluntas sine invidia, 366B', 451B; ideo quia ab optimo Deo longe aberat invidia, mundum condidit, 143C', 369A'. — Invidia post gloriam sequitur, 459B. — Imprimis vitanda est, 292B', 329B, quia putredo est ossium, 292C'; invidus enim sibi amarus est, 329C, et in se ipso infernum portat, 329A'. Ad eam superandam, ejus naturam diligenter considerare conducit, 468D'.

IRA in felle sedet, 429A', et divitias comitatur, 88A, 208A. — Alia est ira per zelum, 39D', 491B', alia per vitium, 491A'. Non debet rationem prævenire aut superare ut domina, sed comitari et adjuvare ut ancilla, 491B'; animam enim turbat et impedit ne possit videre verum, 460A', unde et in vindicando modum excedere solet, 460B'. — Nemini plus quam iracundo nocet, 78A', 460D, qui se ipsum dilaniat, 329C, et sibi in se infernum efficit, 329A', qui leoni comparatur, 471B, et potius latrare quam loqui videtur, 127A. — Nil plus efficit homines iracundos quam educatio mollis et blanda, 208A; ideo muliebris animi est iræ suæ gerere morem, magnanimi in cunctis placidum consistere, 208D', 329A'. Ad iram vincendam, juvat ejus naturam considerare, 468D'. — Maxima Dei ira est quum impios temporaliter prosperari ac impune veterascere sinit, 276D', 481A. — Principis ira timenda est, ubi justitia oppositum non requirit, 96C. — Iracundum esse, bonum est in cane, sed malum in homine, 472B'.

ISAAC (Ben-Ismra), Israelita philosophus, 48C', 358A'.

ISIDORUS (S.), Hispalensis episcopus, 121B, 500B, 583C.

IXION gigas, primus equitandi usum invenit, unde dictus est Centaurorum pater, 555B'. Cur et quomodo in inferno punitus, 429C.

J

JACOB. An potuerit Deus damnare Jacob et prædestinare Esau, 642A.

JACTANTIA in hoc consistit, quod dicit aliquis de se supra id quod est in veritate, 113C. Meritum boni operis aut minuit aut totaliter tollit, 106A, B, insuper damnationem æternam mereri potest, 106A.

- JEREMIAS. Ejus querimoniam, 30 B, quo sensu intelligendam, 30 C, D.
- JOANNES (S.) Papa I, a tyranno hæretico Theodorico occisus, 30 A.
- JOANNES, Parisiensis Cancellarius (Gerson), 262 C, 643 B.
- JOANNES (Teutonicus, Bossinensis episcopus), auctor Glossæ Decreti et Summæ confessorum, 322 C.
- JOANNES. *Vide* Cassianus, Chrysostomus, Garlandia.
- JOANNICIUS (Abu-Zeid Honain Ben-Ishaq), philosophus et medicus, 63 A'.
- JOB. Ejus querimoniam, 30 B, quo sensu intelligendam, 30 C, D. Nonnulla ejus verba pie intelligenda sunt, 175 B'. — Utrum visio quam recitat, vera sit an conficta, 34 B'.
- JOSEPHUS (Flavius), historiographus, 49 C', 207 A, 245 A, B, 262 D, 325 D, 477 A.
- JOVINIANUS, turpis quamvis acutus hæreticus, virginitati conjugium præferebat, 388 D'.
- JUDÆI auctores. *Vide* Avicbron, David (de Causis), Isaac, Josephus, Messalon, Rab. Moyses.
- JUDAS Machabæus non peccavit se morti offerendo, quare, 526 A.
- JUDEX debet esse quasi lex viva et animata justitia, 39 D, 348 C; quum ergo ei contigerit injuste judicasse, errorem revocare tenetur et injuriato satisfacere, 118 A. — In propria causa aut in causa adversarii nemo est idoneus judex, quoniam judicium pervertunt amor et odium, 102 C.
- JUDICIUM. Quædam sine prævio judicio agunt, ut inanimata; quædam ex prævio judicio, sed non libero, ut bruta; quædam ex judicio libero, ut homo, 573 A'. — Judicia sæcularia, etiam rigorosa, esse oportet, quare, 528 A. Qui judicium subterfugit, crimen fateri videtur, 102 D, 177 A. — Judicia Dei inscrutabilia sunt, 184 B, adeoque miranda, ut quibusdam visum sit inferiora non cadere sub providentia, 184 C; mirabilia sunt quando electis accidunt adversa et impiis prospera, multo mirabiliora quum electis prospera et impiis adversa contingunt, 84 A. Inscrutabilia esse docentur et argumentis, 532 A, et exemplis, 184 D, 532 D', 533 B'; ideo reverenter adoranda sunt et timenda, 534 A'. Quantum nocet præsumptuosa eorum scrutatio, 643 B, tantum prodest timorata et sobria consideratio, 643 A, C. — De aliis judicare temerarium est, quia incertum, 519 C', et sæpe erroneum est, 520 A.
- JULIUS. *Vide* Cæsar.
- JUPITER, filius Saturni, cœli regnum obtinuit, 429 A, et trifidum fulmen portabat, 429 B. In aula ejus duo erant dolia, aliud vini boni, aliud mali, e quibus universos terrigenas bibere necesse erat, 180 A. — Fuit homo vitiosus, rex Cretæ, qui patrem regno expulit, sororem duxit, et adulteriis irrefrenate vacavit, 557 A'. — Jupiter planeta sub Saturno ponitur, et candidus est, 442 D'.
- JUSTITIA virtus est præclarissima, 123 B', quæ decore superat Luciferum et Hesperum, 121 A, 464 B. — Primum justitiæ fundamentum est nulli nocere, deinde communi utilitati servire, 95 B'; primus ad justitiam accessus, verecunda peccatorum confessio, 93 B.
- Justos sæpe contingit in terra affligi, 83 D', 123 B, ac deprimi, 123 B', 124 A', 165 A'; a mundanis derideri solent, 82 C, B', et ab impiis vexari, 76 D', 77 C, ex quo oriuntur non pauca mala, nempe impiorum gaudium, 111 B, et audacia, 111 D, D', bonorum prostratio, 111 B', et inseguritas, 112 B. Sed nihil eis nocet impiorum malitia, quia non ab extrinseco meritum habent, 466 B', sed a se ipsis, 466 D', quo proinde non nisi a se ipsis privari possunt, 467 A; ideo talibus non commoventur, 126 B', 165 B', sed ex arce conscientiæ, 78 A, persecutores derident, 78 C, quia etsi temporalibus privari eos accidat, 78 C, pace interna non ideo destituuntur, 78 C, A'. — Semper potentes sunt, quia dominantur vitiis, 439 C, et quia quod quærebant adepti sunt, scilicet bonum, 450 D, B', 453 D', et hoc naturali virtutum officio, 451 C, 452 A, et tot vires habent quot virtutes, 454 A. [Vel in hac vita magno fulgent decore, 464 B, quorum anima est sponsa Christi, et in carne vivens, est quasi intelligentia quædam separata, 115 B'; qui in dies magis placent et appropinquant Deo, 133 C, 464 B', gustantes quam suavis sit Dominus, et futuram beatitudinem quodammodo inchoantes, 464 B'. Jam suarum virtutum remunerationem habent, 464 C, 465 D', quia omnium actuum humanorum præmium est felicitas, 464 C', sive bonum, 465 B, cujus boni participatione ipsi boni dicuntur, 465 D, et a quo separari nequeunt, 465 C, inviti,

465D, C'. Est igitur eorum præmium pulcherrimum, 467C, quod nec tempus edat, nec minuat potestas, nec fuscet improbitas, 467C', 472B, esse scilicet bonos, 467B, 468A', et quia boni, beatos, 467B', 485A, et quia beati, deos, 467A', B', D'. — Alii sunt adhuc imperfecti, quos subverteret adversitas, 523A', B', et quibus parit providentia, 523B'; alii adeo perfecti, ut sit quasi nefas eos adversis tangi, 523D'; alii quibus defertur potentia, ut impiorum retundant malitiam, 524B'; alii quos exercent passim prospera et adversa, 524C'; alii quibus servantur adversa, ne longa felicitate luxurient, 525A, vel ut in virtutibus confirmantur, 525C, et in cognitione sui proficiant, 525C', scientes quid possint et quid non possint, 525D, vel ut nomen gloriosum acquirant, 525D', et ceteris præbeant exemplum, 526C. Et in omnibus his ordinatissime agit divina dispensatio, 526A', quæ eos in maximis tribulationibus non derelinquit, 538A, et qua omnia ad eorum profectum accidunt, prospera ut Deo sint grati, adversa ut patientiam exerceant, 548B'. — Quod ergo justis quandoque adversari videatur providentia, 83D', 549B', stulte miramur, 523C, quum et qui vere sint justis nesciamus, 549C', et quid cuique conveniat ignoremus, 520C, 521B'; insuper æquum est eos aliqua mala in vita perpeti, quum æterna tormenta non sint passuri, 532A'; ipsi tandem prospera hujus mundi timent, 196B, 241D', nedum in eis gloriantur, 196A. — Temporalis justorum infelicitas arguit esse post præsentem, aliam vitam, 416D', 220B'. — In animabus justorum Deus quasi ludit, visitationes gratiosas modo multiplicans, modo subtrahens, ut avidius quærat, 484A; interdum enim, sive divinæ pietatis moderamine, sive ex cordis incurstodia, accidit eos a solita suavitate, 56A, qua omnia cum sapore agebant, 56B, incidere in cordis ariditatem, 56A, et caliginem, 56D, ut propriam discant fragilitatem, et de cetero sollicitiores fiant, 56A'. Qui sic viderit afflictum, ipsi condolere debet, 59D'.

JUVENTUS quandoque pro adolescentia sumitur, 191D. — Juvenibus maxime congruit pudor, pudicitia, 203B', et verecundia, 203C'. Prudentiæ sunt expertes, 205A, ideo multum eis expedit adolescentiæ tempus in studiis fructuose impendere, 25B'.

L

LABEO (Antistius), jurisconsultus, 61C, 418B'.

LABYRINTHUS quid ad litteram, 424D', et metaphorice, 425A.

LAC spiritualiter medioerem ac faciliorem doctrinam significat, qualis incipientibus impenditur, 35D', 61A, 64D. Interdum in malo accipitur, pro mala scilicet voluptate, 64A'.

LACRIMÆ, cur a dolentibus exprimantur, 428B, et a lætantibus, 428C. — Bonæ sunt lacrimæ quas fundere cogit peccatorum contritio, 432B', amor proximi, 432B', compassio dominicæ passionis, 432C', propriæ considerationis fragilitatis, 432C', dulcedo contemplationis, 432D'; malæ sunt quibus immoderate deflentur temporalia damna et incommoda, 433A. — Cf. Fletus.

LÆTITIA quid sit, 359A. — In Deo lætitia comitatur opulentiam, potentiam, honorabilitatem et claritatem, 358D', et talis lætitia, cui nullus mœror unquam obrepet, 359B. — Cf. Gaudium.

LAURENTIUS (S.) martyr, et fortior et infirmior fuit Decio persecutore, 452D.

LAUS. Dicere de se ultra veritatem, jactantia est et fit aliis onerosum, 443C; dicere infra veritatem, ironia est, 443A', et fit aliis gratiosum, 443C; ideo vir bonus laudando bona sua, potius declinat ad minus, laudando bona aliena, ad majus, 443B. — Parce laudandum est et parce vituperandum, 334B; nimia enim laudatio de adulatione suspecta est, nimia vituperatio, de malignitate, 334B. — Magnum est laudabilem esse et non laudari, 268C'; qui autem sine meritis laudantur, de ipsis laudibus erubescere habent, 334C'. Quatenus velle laudari liceat, 268D, D'. — Propter ea quæ nobis a natura sunt, nec laudamur nec vituperamur, 584C'. — Malis displicere, est laudari, 77D.

LEGENDA aurea (Jacobi a Voragine), 441C', 347C', 351C, quibus *adde* 434A', 466D, 246B.

LEO audax est animal, quia cor parvum habet et calidum, 428D. Rugitu adeo terret cetera animalia ut gradum figant, 428D. — Beneficii exhibitione domatur, 308C', sed carniæ esu sanguinisque adpectu ad primam ferociam revertitur, 307B. — Esse ferocem in leone bonum est, sed malum in homine, 472B'. — Spiritualiter, varia designat, 309B, 431B', 471B, B', 472A'.

LEO (S.) Papa I, 258B, C, 341C, 372B, 461C', 469C, 526D.

LEPUS formidolosum est animal, quoniam eorum magnum habet et frigidum, 428D.

LETHARGIA quid sit, 63B, et unde causetur, 63C. Mystice, peccatorum induratorum insensibilitatem signat, 66C.

LETHE, inferorum fluvius, de quo bibebant animæ, ut obliviscerentur, 63C.

LEUCIPPUS, Epicureus philosophus, sat imperitus, 37B'.

LEX non tantum impiis, sed et justis posita est, 500A, quia ipsius est non modo punire, sed et informare et remunerare, 500B. — Triplex est lex qua reguntur gentes, naturalis, positiva et divina, 537D'. — Lex æterna seu increata, ipsemet est Deus, 546A, causa et fons omnis justitiæ, 487D', a quo derivata est lex naturalis, lex utriusque Testamenti, et omnis lex justa, 487D'; et ab ipsa non appellatur, quia nec superiorem habet nec priorem, 546B : quam licet in se ipsa non videamus, in legibus creatis tanquam in effectibus, aliquantulum consideramus, 488A. — Lex Mosaica ad legem Christi erat quasi stella ad solem, 498D, unde adveniente ista, palluit et obscurata est, 498D'.

LIBERALITAS homines facit elaros, 226B', amabiles ac divinos, 226C'; sola enim causa prima agit pure liberaliter, 303B'. — Liberales dominantur divitiis, 226D'.

LIBERI. In liberis constitui nequit felicitas, quia si desint, infelix reputatur conjugium, 343C, si adsint, multa lædia parentibus afferunt, 343C', et nonnunquam mala, 342B'; unde illud Euripidis : Felix qui caret liberis, 343A.

LIBERTAS ad rationalem naturam competit, 569B, C', quia ipsi inest iudicium quo fugienda optandave dignoscant, 569B, scilicet habitus primorum principiorum, tam speculabilem quam operabilem, ex quibus ad cognoscenda particularia bona vel mala procedere valet, 569C; sed non in omnibus æqualis est, 569C' : maxima enim est in angelis, 569D', minor in animabus contemplativis, 570C, minor adhuc in animabus corporibus permixtis, 570D, minima in peccatoribus et obduratis, 570A' et s., quamvis non penitus unquam extinguatur, 571C'. Cui potentiæ assignanda sit, libero arbitrio, voluntati an rationi, 573A. — Est prima radix

peccandi, ita ut in iis dumtaxat animæ potentiis peccata consistant, quæ libertatem aliquo modo participant, 581D' : verumtamen ad rationem libertatis non pertinet posse peccare, 574C, nec posse in utrumque oppositorum in omnibus, alioqui Beati non essent liberi, 303D ; imo voluntas ad bonum in communi necessario determinatur, nec in hoc libera est, 302C, sed libere ad tale vel tale bonum tendit, 303D. Ea abuti semper delectat, 396C. — Libertas quotuplex, 574A. — Libertati contrariari videntur quatuor : præscientia divina, cœlestium influxus, imarmene, et fatum, 628D'. Quum enim Deus omnium habeat præscientiam, 575A', 619B, et a Deo præscita necesse sit evenire, 578C, 579C et s., videtur omnino a rebus humanis exulare libertas, 578B, 580A, 581A', et eum libertate meritum, 581C', 629A ; bonis igitur et malis præmia et pœnæ frustra proponuntur, 581B', et injuste inferuntur, 581D', quos non libera voluntas sed necessitas facit bonos aut malos, 582A. — Ad quod dicendum quod, sicut ea quæ nobis cernentibus fiunt, libere fiunt, 592B', ita quæ prævidente Deo fient, libere fient, 593A, 618B', et sicut scientia præsentium nihil eis necessitatis importat, ita nec præscientia futuris, 593D : ideo quæ ex se contingunt sunt et libera, 593A, prævidente Deo, libera et contingunt remanent, 593C, 619A, A' ; ad divinam scientiam relata, necessaria sunt, 620A, 621A, B', 622B, in sua natura libera, 620B, 621B, 622B, necessaria necessitate conditionis, 620D', libera libertate absoluta, 621B ; certissime fient, sed libere fient, 621B, D'. — Libertas Christianorum est non subesse oneri Mosaicæ legis, nec servituti diaboli, 434C, sed ei nequaquam repugnat Deo et Ecclesiæ ministris obedire, 434A'. — Sicut vilissima servitus est vitiis servire, ita clarissima libertas, virtutibus adhærere, 429D. — Cf. Futura, Præscientia.

LIBRI in libros partiales dividi solent, quare, 456A. — Sunt juventutis occupatio, senectutis consolatio, 25D. — Recte ponitur liber in manu Philosophiæ, 39A, et Theologiæ, 44B.

LINGUA instrumentum est intellectus speculativi, sicut manus intellectus practici, 494D'. Rectus ejus usus discretionem requirit, 456B', 457A, 437A ; qui enim ea ad lites utuntur,

- canibus comparantur, 471A. — Minus offendit inimicus loquens quam tacens, 328D'. — Quando oramus, cum Deo loquimur, quando studemus, loquitur nobiscum Deus, 583C. — Quid inter elinguem, mutum et tacitum, 62C'. — *Cf.* Sermo.
- LOCUS extra mundum non est nisi imaginative: unde falsum est Deum extra mundum extendi per spatium infinitum, 616B.
- LUCANUS (Marcus Annæus), poeta, 522B.
- LUCIFER, sidus quod circa ortum solis apparet, et dici adventum prænuntiat, 291D, 544A', an idem quod Hesperus seu Venus, 121A.
- LUMEN pro oculo interdum sumitur, 39D', quare, 67C'. Quid lumina Christi, 57B', 58A. — Naturale mentis lumen participatio quædam est luminis increati, 73B. — *Cf.* Lux.
- LUNA, quamvis æqualis soli appareat, infimus est planetarum, 120D. Instar globi rotunda est et solida, 120C, C', et circulari motu moveri videtur circa centrum suum, inter epicycli concavum et convexum, 50C'; motu autem suo in proprio orbe ab occidente ad orientem, mensurat menses, 278C. — Nunquam in toto obscura est, quia pars respiciens solem, ab eo illuminatur, 120C'; cur quandoque cornuta videatur, 120C, 335A. Nonnunquam eclipsatur tempore plenilunii, projectione umbræ usque ad eam, sole subtus abscondito, 502D. — An possit esse frigida, 46D', 48D, 514A, negant Aristoteles, 49B, A', et scholastici, 49B', affirmant, et verius, Plato, 49B, et Patres tam Latini quam Græci, 49B'. — Super orbem lunæ non contingit malum, 49C, 540C'. — Multipliciter figurat Ecclesiam, et quia frigida, 58A', et quia a sole illuminata, 126B, et quia cornuta, 339B. Quid « sidera » lunæ, 46D', 58C, A'. — *Cf.* Eclipsis.
- LUPUS gulosior est quam ferocior, 470D', et calliditate non caret, 607C'. — Tropologicè figurat avaros, 470D'.
- LUX inter formas corporales est maxime activa, et quasi medium tenet inter formas corporales et spirituales, 52C', ac videtur sufficiens ad movendum cælos motu circulari, 52D'. — Non nisi metaphoricè dicitur in spiritualibus, 370C'. Lux infinita est Deus, cujus incomprehensibilis luminositas vocatur divina caligo, 380A', cujus respectu omnis lux creata est quasi tenebræ, 575B.
- LUXURIA est dulce venenum, pernicioosa portio, 345A, quæ mentem effeminat, corpus enervat, 344C', pretiosa vitæ germina effundit, 345B, intellectum obtundit, omne in anima meritum demolitur, 345C; citissime transit, 344B, sed longum post se linquit remorsum, 344A'. — Luxuriosi porcis apte comparantur, 471D, 609A', serpentibus et reptilibus, 609A'. — Contra luxuriam remedium est passionis dominicæ et novissimorum memoria, 344B'; sed tutius fuga vincitur, et celerius, 469A. — Qui in die festo coram aliis fornicatur, ter ad minus peccat mortaliter, 494C'. — *Cf.* Voluptas.
- LYNX visus acumine vincit hominem, 349A', 350A. Num reapse spissa et solida corpora visu penetret, 351A'.
- LYRA. Asinus ad lyram, Græcum proverbium, quid significet, 92A, 114B.
- LYRA (Nicolaus de), Scripturæ expositor, 34B'.

M

- MACROBIUS (Aurelius), Platonicus, 61A', 88D', 218A, 464B, 632A'.
- MAGIA. An magica arte possint humana corpora in ferina transformari, 476D. — Sagæ duæ recitantur, quæ homines in asinos transmutare videbantur, 476C'.
- MAGISTER. Discipulus magistro reddere nequit æquivalens, 61B', 249C'. — In magistros quandoque redundat discipulorum culpa, 101A'.
- MAGISTER in historiis (Petrus Comestor), 148B', 245A, 262D, 325D, 608B. *Cf.* Scholastica historia.
- MAGISTER in Sententiis (Petrus Lombardus), quamdam in animis ponit materiam, et naturalem inæqualitatem, 337B, A', 338A. Multoties allegatur, 67B', 88A', 254C, etc., et paulo diffusius, 635A.
- MAGNANIMUS est aspernativus, 77B', 439B, quia ad illum pertinet injurias et offensas vilipendere, 208D', 329A'.
- MAHOMETUS, alias Mahon, Balphimius, Varadast, 264C', non diu post Boetium cœpit insurgere, 103C, et fere tertiam humani generis partem decepit, 534A. — Doctrinam suam a Sergio, monacho Nestoriano, accepit, 264A': ideo Christum summum prophetam et filium Virginis fatetur, 264B', 265B, minime autem Filium Dei, 264C'; et Judæos ideo rejectos censet quia Christum Messiam recipere noluerunt, 265B. Beatæ Virginis laudat puri-

- tatem, 264D'. — Utriusque Testamenti scripturas a Deo datas profitetur, quamvis in multis eis contradicat, 264C, et eas in multis inficiatas esse contendat, 264D. — *Cf.* Alcoran.
- MAJORITAS quotuplex sit, 321D', et in quo consistat, 322B. — An dignitates subjectos majores faciant, 322A.
- MALITIA morbus est animæ, 493B, omni corporis languore sævior, 493A', ac proinde magis miseratione quam odio dignus, 493A'. — Malitiam sectando homines bene esse amittunt, 470A, A', et infra humanam naturam cadunt, 470D, unde merito assimilantur bestiis, 470D'. — Sicut probis probitas ipsa fit præmium, 468A', ita improbis malitia ipsa supplicium est, 468B', quo torquentur, 469B, et excæcantur, 469D. — Extrema malitia, sicut perfecta virtus, paucorum est, 470D. — Mali scientiam habere possunt, sed nudam et informem, 455B'. In eis diligenda est natura, quia bona, 493A, 498A', odienda autem malitia, 493A, seu potius miseranda, 498B, B'. Neminem malum esse Deus siviisset, si non eum bonis profuturum præciviisset, 529A'. — Mali, quum bonum acquirere velint, 450B, nec acquirant, 450A', recte dicuntur impotentes, 448B, 450B', 451C, 453D, quamvis naturali virtute, corporali potentia aut prælativa auctoritate polleant, 450B', 457A; quum malum tantum possint, nihil possunt, 547B'; imo quodammodo desinunt esse, 455C', 456B, et recte dicuntur mortui, 455D', 456C, et nihil, 455D', 456A'. — Bonum se simulando, malus fit pessimus, 328C'. — *Cf.* Impii.
- MALUM privative tantum opponitur bono, quia est mera privatio, 448B'; causam habet non efficientem, sed deficientem, 540C; ex bono est, 462A, et fundatur in bono, et fluit a bono creato in quantum ex nihilo est, 457A. Ens ergo substantialiter malum impossibile est, quia tantum habet unumquodque de bonitate quantum de entitate, 461C'; nec potest esse proprie summum malum, 461C', quamvis summum malum culpæ dicatur odium Dei, 461D', et summum malum pœnæ, pœna Antichristi, 462A. — Multiplex est malum, sicut bonum cujus est privatio, 424B: aliud est enim malum culpæ, aliud malum pœnæ, 424C; aliud malum naturæ, aliud malum fortunæ, quæ ambo ad malum pœnæ reducuntur, 549C'. In cœlestibus, quia indefectibilis sunt naturæ, non accidit malum naturæ, 442B', 540B'; in inferioribus creaturis, quia defectibilis sunt naturæ, accidit malum naturæ, 540C'; in rationalibus creaturis, quia defectibilis sunt voluntatis, accidit malum culpæ, 541A. — Malum naturæ, seu alteratio corruptiva, a Deo non est intentum, sed prævisum et ordinatum, 540C'; malum pœnæ aliquid est, et a Deo est, 424C; malum culpæ, quantum ad suum esse materiale, est pariter aliquid, et a Deo est effective, 404A', 424C', sed quoad esse suum formale, non est nisi privatio boni, 424D, aversio mentis a Deo, corruptio modi, speciei et ordinis, 424A', et est effective a voluntate libera et defectuosa, 404B', 424A', C', a Deo permissive tantum, 404A', non intentum, sed prævisum et ordinatum, 541B. — Mala pœnæ non sunt mala nisi quum putantur mala, 208D; non casu accidunt, 536A', sed providentia Dei, 536D', et patienter sustinenda sunt, 532A, B'; mala culpæ semper et ex se sunt mala, 208A', sed non appetuntur nisi in quantum bona videntur, 208A', 274A', 304D', 396C, nemo enim ad malum respiciens operatur, 208A', 396B, 549C; imo comparari possunt veneno, quod in se quidem perniciosum est, sed prudenter adhibitum, salubre efficitur medicamentum, 534D. Mala pœnæ, quia utilia, in Verbo et per Verbum ordinavit Deus, 630D; mala culpæ, non per Verbum aut in Verbo voluit, 630A', sed in Verbo et per Verbum statuit ea limitare, moderari, ordinare, 630A'. — Malum non evadere impunitum exigit divina tum sapientia, 468D, tum justitia, 468A'; ideo in proprium redundat auctorem, 214D', 490A', et per malum pœnæ ordinatur, 423B, 531D: unde multa accidit fieri mala contra ordinem sapientiæ et justitiæ particularem, 404B, 437B', quæ si referantur ad ordinem universalem, juste ac sapienter permittuntur, 424D. Tam enim bonus est Deus, quod non sineret fieri mala, nisi ex eis posset et vellet elicere bona, 404C', 423A, 530A; quapropter omnia mala, etiam culpæ, Deo bona sunt, 529D', et adeo ad bonum cuncta ordinantur, 531A, ut de regno providentiæ omne malum eliminetur, 531C, et quod in terris abundare videbatur, 531A', si ad providentiam referatur, omnino abesse invenitur, 531B'. — Malum gravius nocet quod improvise contingit, 208A. — Duplex est

- malum, dum quod necesse est pati, moleste ferimus, 112 A'. — *Cf.* Miseria.
- MANIA quid sit, 63 A'.
- MANICHEUS (seu Manes), stolidissimus hæresiarcha, duo realia, formalia et effectiva rerum principia admittebat, 461 C', seu duos deos, alterum essentialiter bonum, alterum essentialiter malum, 585 A'. quia æqualem ponebat bonorum et malorum providentiam, 540 B. — Manichæi vetus Testamentum a Deo lucis esse negabant, 44 B, et in multis ei contradicebant, 264 C. Quidam eorum ad Platonicos declinantes, 338 C', animas simul in exordio mundi creatas asserebant, 335 B'.
- MANUS instrumentum est intellectus practici, sicut lingua intellectus speculativi, 194 D'. Quid Philosophiæ manus, 37 D, dextera et sinistra, 39 B.
- MARCELLINUS comes, Illyricianus, Justiniani cancellarius, historiographus, allegatur, 308 C'. (*Migne Patrol. lat.* tom. 51, col. 935.)
- MARE magnum, ex quo tam maria particularia quam aquæ dulces egrediuntur, 69 B, per medium zonæ torridæ et ex omni parte circuit terram, 69 B, faciens tam ad orientem quam ad occidentem duas refluxiones, 69 C, ex quarum collisione oriuntur, præter fluxum et refluxum, impetiosi motus aeris, Boreas in septentrione, 69 A', in oriente Eurus, in occidente Zephyrus, 69 B', et venti collaterales, 69 B'; similiter ex reflexione occidentali oritur mare Mediterraneum, 69 A'. — Mare jugiter est in motu, influentia lunæ et Pleiadum fluens ac refluens, 198 A; in quo Creatoris majestatem ac sapientiam prædicat, 278 D'. — In mare quotidie mergi videntur sol, 47 B', 258 D, et stellæ, 502 B. — Quid mystice, 199 B', 206 A.
- MARIA Virgo « beatissima et incomparabilis », 145 D, mulier est fortis a Salomone descripta, 64 A, stella Hesperus, semper Christum solem comitans, 126 C, vera luna, quæ peccatoribus favet et hujus mundi turbulentiam moderatur, 280 C'. In Alcorano laudatur, 264 D'. — Illæsa virginitate Christum peperit, 586 B. A pœnis corporeis præservata est, 524 C. — In ea sperare licet, quæ est vita, dulcedo, spes, mediatrix et auxiliatrix nostra apud Deum, 626 B, eamque specialissime invocare oportet omni hora, potissimum tempore tentationis, 135 C'.
- MARMARICA, pars Africae, ubi degunt feroces gentes et fortes leones, 474 B'.
- MARTIANUS (Mineus Felix Capella), grammaticus, 120 D'.
- MARTINUS (S.), Turonensis episcopus, eodem semper visus est vultu, 88 B.
- MARTYRES optimum ceteris exemplum præbent, 526 D, quo in afflictionibus confortari debemus, 83 A, B'. — Eorum constantia, 84 B', et labores, probant esse futuram vitam, 212 B, A'. — Admiranda ejusdam martyris castitas, 251 C'. — Licite sanctæ mulieres se submerserunt ne violarentur, 252 A.
- MATERIA prope nihil creata dicitur, 570 B; an eam Plato crediderit increatam, 384 C. — Materia, omnium subjectum existens, ex omnium causa processit, 384 B, et ex uno subsistens, entis secundum se est expers speciei, 384 B, propter quod dicitur entium simplicissimum, 384 A. An ejus sit idea apud Deum, 383 C'. — Quemadmodum formæ est movere et agere, materiæ est moveri et pati, 383 C, et assidue fluit et tendit de forma ad formam, ex privatione eidem annexa, 369 B. — Quum materia prima sit in se uniformis, alia pars sub forma ignis, alia sub forma terræ condita est, ut esset specierum diversitas in universo, 641 C'; cur autem sit ista pars sub ista forma, et illa sub illa, non est alia causa nisi beneplacitum Dei, 641 C'. — In animabus alii materiam spiritualem ponunt, ex qua sunt, 337 B, B', qua majore aut minore existente, animæ sunt magis aut minus subtiles, 337 B'; alii materiam duntaxat in qua sunt, scilicet corpus, 337 B, B', qua diversimode disposita, fit in animabus diversus eminentiæ gradus, 337 D.
- MATHEMATICA, quia circa sensibiles quantitates versatur, præcipuam habet certitudinem, 393 A.
- MEDICINA, utrum sit scientia practica an speculativa, 38 D. — Medici per exteriora de interiorum dispositione conjiciunt, 60 C', sed necesse est corporalia vulnera eis pandere, 93 A, ut confessario vulnera spiritualia, 93 A, 114 A', D'; nam morbis diversis diversæ competunt medicinæ, 131 C, nec potest sanari infirmitas nisi causæ ejus tollantur, 141 A. Sapiens medicus per frigida et humida alimenta contra siccam et calidam ætatem se munit, 574 C'. — Medicus spiritualis consulentibus debet cum matura consideratione respondere, 165 A, nec incerta pro cer-

- tis, ad celandam ignorantiam, respondere, 165B; ipsum a vitiis quæ curare intendit, immunem se servare oportet, 166A', et pusillorum infirmitati proportionata remedia præbere, 134C, 147B', 159D, 166C', 190C. Quid cum afflictis et tentatis agere debeat, 135B, 165C. — *Vide* Albumasar Maurus, Averroes, Avicenna, Galenus, Joannicius.
- MEDIUM.** Ubicumque sunt media composita, oportet esse simplicia extrema, 142B; ubi unum est propter aliud, totum est quasi unum, quia et media uniuntur in fine, 396D'. — Natura a distante in distans non transit nisi per medium, 159B'. — Virtus est quasi medium inter duo vitia extrema, 61A', 102D, 411D', 412B, veritas inter duos errores extremos, 411D', 412B.
- MEL** divinas figurat consolationes, 291B, 292C'.
- MEMMIUS** (Quintus) a cunabulis usque ad tumulum felicissimus fuit, 492C'.
- MEMORIA.** Quo differant meminisse et recordari, 450A. — Juxta Platonis doctrinam, quam sequitur Boetius, anima, antequam corpori uniretur, omnium scientiam habuit, 414B', 587C, cujus deinde in corpore oblita est, 414B, 587D; unde quum aliquid discit, non tam discit quam meminit, 414D, 415B', 418A, 587A': quod videtur hæreticum, 587D'.
- MERCURIUS** Ulyssem a Circes incantationibus tuens, 475B, gratiam Dei figurat, 476B.
- MERCURIUS,** auctor libri de Deo deorum, 629D. *Vide* Hermes.
- MERITUM.** Aliud est meritum congrui, aliud meritum digni, aliud meritum condigni, 636C'. — Sine proprio merito nullus adultus salvabitur, 466C'; attamen meritis Christi omnes liberati sunt, 466C', et merita nostra sunt Dei munera, 466D'. Voluntas est quæ meretur et remuneratur, operatio exterior ad exemplum tantum exigitur, 495B'. — An et quatenus prædestinatio aut reprobatio cadant sub merito, 636D et s. An prævisio meritorum, qua scilicet prævidit Deus quosdam gratia bene usuros, sit eorumdem prædestinationis causa, 638D, affirmant nonnulli, 638A', D', 639A, negant alii, 639A', et ipse Cartusianus, 639B. — Opus bonum gratia informatum, causa est meritoria gloriæ, opus autem bonum gratiam præcedens, non est causa meritoria gratiæ, 639D', sed tantum dispositio ad gratiam, 639D'. — Quamvis damnati indesinenter male agant, et Beati indesinenter bene, non demerentur nec merentur, 483B, quia mors terminus est promerendi et demerendi, 483C. Damnatorum merita non irremunerata manent, sed mystico electorum corpori cedunt in gloriam, 466A.
- MESSALON** (Maschâallah el-Misri), Judæus astronomus, 632A'.
- METALLA** quomodo generentur et diversificentur, 245C', D'.
- METRUM.** Variis metris in hoc libro utitur Boetius, quibus nunc non utimur, quia nostra videntur aptiora, 67A: ut dactylico, tetrametro, hypercatalectico, 46A, Alemanico, acatalectico, 67A, Phalæcio, pentametro, trochaico, 89B', Adonio, Glyconico, dimetro, 152B', D'. — Plerumque metra in hoc opere sententiis prosarum præcedentium respondent, 501B.
- MINERALIA** inanimata sunt nec apta sunt animari sive per animam propriam, sive per animam mundi, 409B. — Naturaliter esse appetunt, 409A, ac proinde ad locum sibi proprium tendunt, 409A', ac pro posse divisioni resistunt, 409B'. — Eorum formæ de potentia materiæ a cœlestibus corporibus educuntur, 389A'.
- MINERVA** sapientiæ dea dicebatur, 474A', et videtur quasdam acquisitas habuisse virtutes, 557A'.
- MIRACULUM** proprie supernaturalis effectus dicitur, large, quæcumque res mira et magna, 507A'. — Quum Deus sit conservator ordinis, 619A, miracula quæ operatur, non sunt contra sed supra naturam, 619A'. — Miracula, quia rara, mirationem movent, 503A, dum mirabiles effectus in rerum productione et regimine universi assiduitate viluerunt, 503A'. — Omni miraculo quod in mundo aut ab homine fieri potest, majus miraculum est ipse mundus et homo, 507A'.
- MISERIA** felicitati ex se contraria est, 490D; sed nec miseria nec felicitas est in hoc mundo, nisi ex hominum opinione, 208D'. — Alia est miseria pœnæ, alia miseria culpæ, 87B', 480C'; miseria pœnæ non est miseria nisi quantum putatur, 208D, miseria culpæ omnino miseria est, 208A'. Miseriæ culpæ causa efficiens est peccator, miseriæ pœnæ causa efficiens est Deus, causa meritoria et formalis est iniquitas, 482D'; et tanto major est miseria culpæ quam miseria pœnæ, quanto ratio mali magis convenit culpæ quam pœnæ, 484B. — Tanto miserior

- est quis miseria pœnæ quanto pluribus pœnis torquetur, tanto miserior miseria culpæ quanto pluribus vitiis inquinatur, 480C', et quanto ejus voluntas in malo celerius adimpletur, 257A: miserum est enim velle mala, 481C, miserius posse, 481D, miserimum perficere, 481A'; miserum est esse nequam, 482D', miserius esse diu nequam, 483A, 486D', miserimum esse in æternum nequam, 483B, D, 486D'; unde mors, quia terminus est merendi et demerendi, 483C, modum ponit miseriæ impiorum, 482B', qui si sine fine viverent, sine fine peccarent, 483B, et infinitam incurrerent miseriam, 483D. Eo major est miseria quo minus bono admixta, 485C, A'; ideo miserior est impius impunitus impio flagellato, 484B, 485D', 487A, quia miseriæ flagellati accedit bonum, scilicet castigatio, 485B', miseriæ impuniti accedit malum, nempe impunitas, 485C', 486A. — Omnibus tam bonis quam malis multiplex est miseria, et carentiæ beatificæ visionis, et quotidianarum culparum et variarum afflictionum, 485B; sed sicut ignis aurum probat, ita miseria viros fortes, 267B. — Perperam negaverunt Avicenna et Algazel ullam miseriam posse æternam esse, quia violentum non durat, 483A'.
- MODESTIA** quid sit, 203D'. *Cf.* Verecundia.
- MONACHI** in deserto divinitus edocentur quam inscrutabilia sint judicia Dei, 484D, 532D', 533B'. *Cf.* Religio.
- MONS** altus in quo ædificare prohibemur, 221B, quid significet, 222D'.
- MONSTRUM** quid sit, 438A'. — Est quasi peccatum in naturam, 104B.
- MONTANUS** hæreticus, librum Actuum Apostolorum ad Scripturam pertinere negabat, 44B.
- MORS** in se est quædam corruptio et miseria, 26D', 27A', imo omnium terribilium terribilissimum, 27A, 205B, nec est directe de intentione Creatoris, 27A; appetitur tamen ut terminus calamitatum, vel janua vitæ æternæ, 27A, 304D'. An et quatenus liceat eam appetere, 27B, C', 496A', aut sibi consciscere, 27C; an fas sit eam optare, aut etiam velle non esse, ad malum culpæ vitandum, 79D, B', vel ad evadenda æternæ damnationis pericula, 79D'. Mori præstat quam agere contra veritatem et virtutem, 76A, aut vivere in peccatis, 31B'. — Sæpe invitos rapit, et a cupientibus avertitur, 27D'; nulli tamen parcit, 271A', et sponte sua indesinenter appropinquat, 496B': quotidie enim morimur, quia quotidie pars aliqua vitæ nostræ demetitur, 493C, 496B'. — Omnis homo mortalis est ratione corporis mixti, quamvis primi parentes potuerint non mori, 620D: qui ergo moleste fert mori, litigat cum natura, 87A'; sed bis est mori, arbitrio alterius mori, 107B. — Mors est terminus merendi et demerendi; quod enim angelis est casus, hoc hominibus est mors, 483C: modum igitur ponit miseriæ impiorum, 482B', qui si sine fine viverent, sine fine peccarent, 483B, et infinitam incurrerent miseriam, 483D. Per mortem etiam corpus defungitur, id est, extra functionem ponitur, 486D. — Triplex est mors: naturæ, culpæ, inferni, 212A. Mors secunda dicitur vel mors æternæ damnationis, 272D, vel mors oblivionis quæ sequitur mortem corporis, 272A'; mortuis enim nil prodest gloria, 267A', sive toti moriantur, 267B', sive ad cœlestia remeant, 267C'. — Mortis cogitatio a philosophis etiam paganis commendatur, 272D', et ante oculos habenda est tam juveni quam seniori, 273A, quia nihil sic revocat a peccatis, 273A'. Quotidie igitur taliter est vivendum quasi ipso die essemus morituri, 496B', nihil enim periculosius est quam in eo statu vivere in quo mori non audeas, 399A.
- MOTUS** nullo modo competit Deo, qui ad aliud non ordinatur, nec indiget aliquo, 368A', sed ceteris qui ad finem ordinantur ab eis diversum, in quem motu inclinantur et perlingunt, 368B'. Similiter, quum formæ sit movere, materiæ vero moveri, 383C, quum sit actus transmutare, potentiæ transmutari, 383D, constat Deum, qui est actus purus, minime posse moveri, 383A', creaturas autem omnes natura mobiles esse, 383A'; proprie tamen non moventur nisi corporalia et divisibilia, 614D. Motus localis proprie est animalis, quoniam anima perfecta corpus suum movet secundum differentiam loci, 451B'; unde Philosophus cœlestia animata esse credidit, quia localiter moventur, 451B'. — In omni ordine moventium, oportet esse unum primum movens, 142B, motus enim primi mensura cetera mensurantur, 55B'; ideo, quum sint multi motores moti, oportet esse unum motorem non motum, 142B. Oportet etiam omnes motores secundos in finem primi motoris ordinari per dispositio-

nem relictam a primo motore, 304B'; quæ dispositio in motoribus violentis est præter naturam, et facit operationem laboriosam, 304B', in motoribus naturalibus est naturalis, et facit operationem suavem, 304C'. Quæ minus distant a prima causa, paucioribus motibus impressionem ejus suscipiunt, 516A', et ad ipsam pertingunt, 516B'. — A quo moveantur cœlestes orbes, multæ sunt opiniones, 52A', contendentibus aliis, eos immediate, quamvis diversimode, a Deo moveri, 52B', aliis, a propria forma substantiali, eo quod in eis sufficiant ad motum, et figura, 52C', et forma, nempe lux, quæ inter formas corporales est magis activa, 52D', aliis demum, ab angelis seu intelligentiis, 53A. — Primum mobile, seu sphaera nona, inter omnes orbes velocissimum est, 443A, cujus motus adeo est velox, ut naturaliter non possit esse alius velocior, 419B', 348B; minus tamen celer est motu corporum glorificatorum, 348C. — Cœlorum motus subditur fato, 517B; est quasi vita quædam et causa vitæ inferiorum, 514D, et duplicem habet virtutem: unam in quantum motus, et sic movet aliqua corpora; alteram in quantum instrumentum intelligentiæ moventis, et sic agit in animam, 633A: quæ virtutes juvari vel impediri possunt per convenientes vel contrarias elementorum aut animarum dispositiones, 632C. — Sunt quidam motum negantes, quos tamdiu flagellari oportet, usquedum experimento fateantur esse motum, 449A'. — Motus primo primi omni culpa carent, motus secundo primi venialiter sunt culpabiles, 29D'. — Cf. Circulus, Cœlum, Fatum.

MOYSES (S.) abbas allegatur, 304B.

MOYSES Rabbi (Abu Amru Musa ben Maimun), Judæus philosophus, perperam asserit angelos ministrantes non esse nisi naturales vires, 514C', et Providentiam de nullis individuis curare, præter individua humanæ speciei, 539D'. — Allegatur, 53A', 236C', 369B.

MUNDUS quid sit et cur sic dicatur, 367D. — Ex tot contrariorum elementorum concordia in mundo, liquet eum habere rectorem et conservatorem, 441C', 278D, 419B', D', a quo voluntarie regitur, 421C', et cui sponte subditur, 421D', 422A; totus enim mundus ab intellectu substantiam habet, et ad intellectum illum stat incessanter conversus, a

quo indesinenter dependet et conservari desiderat, 304A', 509C'. — Creationis ejus prima et principalis causa fuit, non indigentia aut utilitas Dei, 368C', sed bonitas et amor, 368D', deinde nonnullæ causæ secundariæ, 369A. Ad exemplar illius mundi archetypi factus est, qui est in mente Creatoris, 373D', 374A, 375A: ideo in eo relucent potentia, sapientia et bonitas Dei, 367A, et æterna providentia qua universa et singula ad proprios fines et ad bonum commune disponit, 367B; pulcher est et varius, tanquam a pulchro et magno, 419D', immensus, tanquam ab immenso, 306C; omnium miraculorum quæ fiunt in mundo ipse est miraculum maximum, 507A'; sed in conspectu auctoris est quasi pulvisculus et arenula minima, 306D. Sicut Deus qui fecit mundum secretus est, sic modus quo mundum fecit et gubernat, secretus est, 530D'. — Mundum, ob varias causas, dixerunt philosophi animatum, intelligentem, 306A', et æternum, 303C'. Siquidem eum animal maximum, intelligens, 306B', beatissimum, cujus anima a centro terræ usque ad summum cœli per musicos modos extenditur, 306C', 377D, cujus partes sunt quatuor elementa, 306C', posuerunt, sed erronee, Platonici, 306D': anima enim istæc, cuncta movens et per membra orbis diffusa, 376B, juxta Platonicos, 378C, nec Spiritus Sanctus esse potest, cui non competit alicujus animam esse, 376A', nec Deus, qui non est esse formale omnium, 376B', et quem non decet informare corpus, 376C', nec omnium rerum vigor, 376D', nec cœlum aut motus ipsius, 377A, nec forma substantialis qualiscumque, quum nulla sit eadem numero in toto mundo, 377B, nec anima primi mobilis, quia extendere se deberet extra proprium orbem, 377B; imo hæc non videtur anima esse informans, quum Plato animam humanam non formam sed motorem corporis dixerit, 378D; prorsusque rejicienda videtur, 514C, D', et quia elementa non sunt apta informari ab anima intellectuali, 377C', 409B, et jam per proprias formas substantiales distinguuntur, 378A, et quia, juxta Platonicos ipsos, cœlestibus singulis est anima propria, 377D', aut saltem intelligentia movens, 378A, et quia demum mundus non est unum simpliciter, sed aggregative, cui non convenit unam habere animam, 378A. Attamen Deum quidam

vocaverunt animam mundi per similitudinem, quia mundum regit, movet et conservat, 409D. — Similiter ab Aristotele dictus est æternus, 220A, 371B, 614B', sed ob rationes prorsus infirmas, 371A, A', quoniam, etsi initio careret et fine, ut vult Plato, 379C', 383D', 615B, D, non ideo esset æternus, 615B, quum semper ad futurum festinet, 615C; unde proprie dicendus est perpetuus, non æternus, 617D. Ante mundum conditum non fuit tempus, sicut extra mundum non est locus, 616B. — Mundus iste inferior variationi subjectus est, 180B', 498B, B', ideo oportet eum contiguous esse latioribus superiorum, ut tota ejus virtus inde gubernetur, 55A', 514D. — *Cf.* Creatio.

Mundani ad lumen veritatis ita se habent ut noctuæ ad radios solis, 487A'; ideo non rerum ordinem, sed propria commoda considerantes, 487B', licentiam peccandi et impunitatem pro felicitate reputant, 487B', in quo bestiis assimilantur, 489B. — Tota eorum opulentia in tribus vitiis consistit, cupiditate, rapacitate et illiberalitate, 316A, et in uno tormento, timiditate, 316B. Ipsi etiam mundus amarus est, 214A'. — *Cf.* Impii.

MUSÆ, cur a Philosophia repellantur, 39D, B', 40B', 41C, D', vocenturque meretriculæ, 39A', 40A. *Cf.* Poetæ.

MUSICA quid sit, 460C. Per modos nunc leviores nunc graviore, animos allicit, 460D, variis animarum dispositionibus correspondet, 460A', diversosque in eis affectus excitat, 428C. — Alia est quæ philosophiæ deservit, alia quæ lasciviæ, 460C.

MUTATIO. Quo sensu Deus mutari dicatur, 461A'.

MUTILATIO. An liceat, ad declinandum peccatum, sibi membrum abscidere, 251D'.

N

NABUCHODONOSOR rex, an vere in jumentum fuerit conversus, 476D'.

NATIVITAS. Cur illegitime nati a sacris ordinibus arceantur, 338B'.

NATURA multipliciter sumitur, 177C. Alia est natura naturans, id est Creator, 94C, 177C, 231A, quæ est agens infallibilis et non errans, 306B, alia natura naturata, 231A, quæ est vis insita cœlis, vel rebus, ex similibus similia procreans, 514C', alia demum, juxta

nonnullos, natura naturans et naturata simul, scilicet intelligentiæ inferiorum productrices, 306A. — Natura ab intelligentiâ regitur, et hæc a prima causa, 422B', unde omne opus naturæ dicitur opus intelligentiæ, 510C, et opus primæ causæ, 534B. Per modum servientis agit, nec ei liberum est facere et non facere, 629D, quia naturales causæ sunt suo modo divinæ providentiæ executrices, 514C'; ideo naturalium effectus causarum Deo in Scripturis adscribi solent, 68D. — Non inclinatur nisi ad unum, 173B; nonnulli tamen effectus naturales, sunt contingentes ac libere fiunt, 593B. Quo natura simplicior est, eo simplicius agit, quo compositior, eo variabilius operatur, 480D'. — Imitatur artem divinam, licet non attingat eam, sicut ars humana imitatur naturam, 230A', 510A'; omnis enim natura creata suo modo appetit et intendit assimilari Deo, 443B. — Natura nihil facit frustra, 422B'; occultis rerum proprietatibus utitur occulte et inde extrahit effectus, 48A; in hoc præcipue declaratur virtus ejus, quod omnes ad eundem scopum tendunt, scilicet bonum, 301C', 302A, tam variis studiis ac mediis, 301D'. — Natura in se considerata semper pulchra censetur, 239B'; propter ea tamen quæ in nobis a natura sunt, nec laudamur nec vituperamur, 581C'. — Natura paucis minimisque contenta est, 231A', 314B', 608D'. — Nihil est tam secundum naturam sicut amare naturæ consortem, 493A. — Bona naturæ, ut veris flores, 230D, æstivi fructus, 230B', homini non sunt propria, 230D', quæ Deus ad sustentationem omnium fecit, 231C. Malum naturæ, seu alteratio corruptiva, a Deo non est intentum, sed prævisum et ordinatum, 540D'; in inferioribus tantum accidit, 540C', non in cœlestibus, 442B', 540B'.

NECESSITAS duplex est: absoluta, 620C, et conditionata, 620A'; nec ista illam secum trahit, quum eam non natura, sed conditionis adjectio inducat, 620B'. — Quamvis necesse sit futura a Deo prævisa evenire, 578C, 579C, C', 592D, 619D', alioqui a scientia divina abesset veritas, 579D, 580D', et certitudo, 580B', 581A, 593C'; in se tamen necessitati non subduntur, 592A': sicut enim ea quæ nobis cernentibus fiunt, libere fiunt, 592B', sic quæ prævidente Deo fiunt, libere fiunt, 593A, 618B', et sicut scientia

- præsentibus nihil necessitatis imponit, ita nec præscientia futuris, 593 D; ideo quæ ex se contingentia sunt, prævidente Deo, contingentia remanent, 593 C, 619 A, A', necessaria quidem quantum ad scientiam divinam, 620 A, 622 B, necessitate conditionis, 620 D', sed quantum ad suam naturam libera, 579 D', 620 B, 622 B, libertate absoluta, 621 A. — Magna et sola homini adest necessitas, bene vivere, 626 D. — *Cf.* Cælum, Fatum, Futura, Præscientia.
- NEPTUNUS, Saturni filius, aquarum regnum obtinuit, 429 A, et tridentem gestabat, 429 B.
- NERO (Domitius Claudius), omnium pessimus Romanorum imperatorum, adeo malitiosus ut ex amentia et sceleribus compositus videretur, 258 C, Romam succendit ut Trojæ incendium imitaretur, 257 C', senatores plurimos ac proprium fratrem occidit, ut experiretur an eum diligeret, 257 C', matrem quoque, cujus corpus aperuit, ut videret in quo jacuerat uterum, 258 A; interfecit insuper magistrum suum Senecam, 79 C, 327 C, Petrum et Paulum apostolos, ac primam in Christianos persecutionem movit, 258 C. — Despectus ipse, 323 B, honores despectis dabat, 323 A', et in sua luxuria nulli pepercit, 323 A. — *Cf.* Seneca.
- NESTORIUS, hæresiarcha, 412 C, Christum, hominem purum, non verum Deum, impie asseruit, 264 B' : qui error ad Sarracenos transiit, 264 A'.
- NICOLAUS. *Vide* Gorra, Lyra.
- NIHIL ex nihilo fieri communis est sententia, 564 B, sive de effectu intelligatur, qui non fit sine causa efficiente, 564 C, sive de rebus, quæ non fiunt sine prævia materia, ut voluerunt philosophi, 564 D. — Materia prope nihil creata dicitur, 570 B.
- NOBILITAS est antiquata opulentia, 298 C', 333 C', innata probitas derivata ex parentela, 298 C', ex qua filius regis, etiam melancholicus, sæpe magis est magnanimus quam filius rustici cholericus, 298 D'. — Proprie laus est parentum, a quibus est nominis claritas, 333 C, nec claros facit posteros, nisi qui claritatem propriam habent, 333 D, A', unusquisque enim clarus est non aliena sed propria claritate, 333 C; unde illud tantum boni habere videtur, quod nobilibus necessitatem imponat a majorum virtutibus non degenerandi, 333 B', nec tanti æstimanda est quanti faciunt plerique, 333 C', 336 A, qui magis æstimant illam quam bona naturalia aut gratuita, 333 D'. — Omnes ex eodem patre Deo procedunt, et quantum ad dignitatem specificam æquales sunt, 336 B; sola ergo apud Deum nobilitas est clarum esse virtutibus, 334 A', vera nobilitas est generosus sensus et animus, 333 A'; illeque tantum degener est qui vitiis a divina origine cadit, 336 C.
- NOTUS, ventus australis, violentus et calidus, torret arenas, 258 B', pluvias adducit, 291 D, et pestilentias, 54 B'.
- NUMERUS. In numeris unitas addita vel subtracta variat speciem, 338 A', propter quod rerum species ut numeri dispositæ dicuntur, 125 B. — Numerus actu infinitus, an possit admitti, 220 B. — Antiqui calculis seu lapillis numeros computare solebant, 192 D'. — Anima, juxta Platonem, est numerus movens se ipsum, 160 B', 380 A, quoniam omnem animam in se continere dixit materiale et formale principium, et constare ex eodem et diverso, 380 B.

O

- OBEDIENTIA prælati, etiam iniquis, debetur, 321 B, et non obedientia simpliciter, sed cum promptitudine et reverentia cordis, 321 C'. In duobus tamen inferior superiori obedire non tenetur, nempe quum adest lex superior vetans, et quum superior ultra potestatem jubet, 252 B : sic in his quæ ad internum voluntatis actum spectant, non tenemur obedire nisi Deo, 252 C; in his pariter quæ, per corpus agenda, ad corporis naturam pertinent, non subdimur hominibus, 252 D, sed tantum in his quæ ad auctoritatem superioris spectant, 252 A'. — Creaturæ ordinationi divinæ sponte obediunt, 421 D', nec ei contradicere audent, 422 B, aut possunt, 422 C.
- OCCUPATIO, rhetoricus color, in quo consistat, 194 D.
- OCTAVIANUS (Augustus) adeo felix fuit ut nullus eo felicior fuisse dicatur, 192 B'.
- OCULI sunt partes corporis officiales tantum, 407 A. In capite constituti sunt, ut cœlestia considerare possint, 94 C, 608 D'. Nonnunquam lumina appellantur, 39 C', quare, 67 C'. — Quid oculi animæ, 381 B, philosophiæ, 33 C, 34 D', et theologiæ, 43 C.
- ODIUM sapientibus nullum est, 492 C', nec in

bonos, quod esset stultissimum, 492 C', nec in malos, 492 D', quoniam improbitas est quasi morbus, 493 B, magis miseratione quam odio dignus, 493 A'. — Quamvis inimicus, ut inimicus, non sit amandus, non est tamen odiendus, 529 C'.

OPERATIO. Nihil in natura expers est propriae operationis, 178 D', 406 A', 461 B, sed cuilibet formae est operatio qua suo fini conjungitur, 255 B, et quae a nonnullis vocatur actio notionalis, 255 B: quorum ergo naturae diversae sunt, diversas habent operationes notionales, 406 A'; unde vulgo dicitur quod operatio arguit formam, 255 C, 406 A'. — Operationi speciem imprimit intentio, 266 C, 298 C, operi enim formam dat opifex suus, 511 B, ita ut ex fine potissimum denominetur operatio, 298 B': sic qui furatur ut luxurietur, potius luxuriosus dicendus est quam fur, 298 B'; qui sanitatis causa equitat, magis sanitatem diligit quam equitationem, 396 B'. — Quaedam sine judicio operantur, ut inanimata; quaedam ex judicio non libero, ut bruta; quaedam ex judicio libero, ut homo, 573 A'. In operatione vero voluntas est quae meretur et remuneratur, opus externum ad exemplum tantum requiritur, 495 B'. — Humanae naturae, quia multiplicem habet compositionem, placet operationum varietas, 531 C', sed omnium finis ultimus est felicitas, 464 C', ad quem finem fines omnes inferiores ordinantur, 464 D'. — Unusquisque illi potissimum assimilatur, cujus operationes magis sectatur, 467 D', et quia aeterna Dei actio est sui ipsius intuitio et dilectio, 468 A, quo Beati clarius vident Deum, eo magis deificantur, 468 A. — In omni opere bono cooperatur nobis Deus, 466 D'; an et quatenus cooperetur operibus malis, 104 A, D, 582 D. — Cf. Actus.

OPILIO, nequissimus Ravennae praefectus, Boetii accusator, 99 B'.

OPINIO quid sit, 146 C', 363 A, 594 A. — Circa opinionem triplex est positio: affirmare, negare, et in suspenso manere, 146 D'. Quidam doctores, ut Thomas, Henricus et Scotus, in dubiis ad alteram partem satis firmiter se divertunt, ideo multos habent contradictores, 147 A; alii, ut Petrus et Richardus, plerumque ad nullam partem declinant, 147 B; et in his quae infra certitudinem sunt, saepe cautius est ad nullam partem divertere, 147 A. — Communis hominum opinio non

totaliter falsificatur, 549 B', quia ad humanitatem pertinet esse rationalem, ideo excessivae vel multum erroneae opiniones dicuntur inhumanae, 549 D'. — Falsis opinionibus assuetus, difficile capax est limpidae veritatis, 147 C, ob remanentes in anima reliquias, id est pronitatem ad errorem, 147 A'.

OPPOSITA simul non sunt eidem, 234 A, B; sed juxta se posita, clarius innotescunt, 23 C, 202 C, 288 B', 291 C, 362 A, 530 B, 614 A, et unum per aliud cognoscitur, quia sicut idem est sensus oppositorum, ita et eadem scientia contrariorum, 362 A. — Deo proprie nihil opponitur, nec contrarie, nec privative, nec contradictorie, quum sit supra genus et esse, 461 B'. Malum privative tantum opponitur bono, quia mera est privatio, 448 B'. Sicut bonum et malum inter se opponuntur, sic et boni et mali merces, 468 B. — Sicut oppositum est in opposito, ita propositum in proposito, 468 D. — Cf. Contraria.

ORATIO est orantis collocutio cum Deo, 583 C, ascensus mentis in Deum, 583 D', 584 B, nuntius affectionis internae, 366 A, interpret desiderii boni, sacrificium cordis, expiatio delictorum, omnium auxilium viatorum, 584 A', animae bonae praesidium, angeli sancti solatium, diaboli supplicium, Dei obsequium, 584 C', summus honor mentis, cui stultum est praeferre vana colloquia, 583 C, spes certa, sanitas incorrupta, 584 C', pecunia qua charismata gratiae mereamur, 582 C', solus modus quo cum Deo colloqui valeamus, 583 C, 584 A, lucique inaccessae conjungi, 583 D. — Libertatem praesupponit, non enim orationi locus est ubi omnia fataliter evenirent, 582 A'; ideo non frustra fiunt orationes, quamvis futura infallibiliter praeviderit divina praescientia, 582 A' et s., 625 D, quia non inde tollitur libertas, 624 C'. — Orationem ethnici philosophi commendabant, 364 D, quanto magis frequentare debent Christiani, 365 B'; operi ergo cuilibet praemittenda est, etiam orationi, 364 A, quia a Deo bene orandi gratiam petere oportet, 364 B. — Ea dicitur recta, qua spiritualia principaliter, temporalia secundario petuntur, 625 B'; ea bona est, quae attente fit, reverenter, humiliter, cordialiter, 625 C', 626 C, perseveranter, 584 B', cum mente recollecta, 364 A', cum intimo cordis affectu et lacrimis, 365 B'; ea optima est et efficacissima, quae laudibus Dei admisceetur, 366 A', 584 B. — Clericus divinum

omittens Officium, toties mortaliter peccat quot omittit Horas, 494 D'. — Nulla res carius emitur quam quæ precibus obtinetur, 347 C.

ORDO est intimus rebus, 125 B, optimum quid et sapientiæ effectus, 582 C. — Ordo rerum ab invisibilibus seu angelis inchoatur, 389 C, D, et per visibilia descendit usque ad irrationalia et mineralia, quorum formæ de potentia materiæ educuntur, 389 A': non enim ab imperfectis incipit, 388 B', sed a perfectis, 388 C'; ex eo arguitur unam esse causam primam, 143 D, quæ est supra et extra illum, 389 D. Ordinis inferioris supremum cum ordinis superioris infimo convenit, quin tamen illud attingat, 598 C'. — Multa contingit fieri contra particularem sapientiæ aut justitiæ ordinem, quæ ad universalem ordinem relata, juste et sapienter permittuntur, 124 D: multa igitur in mundo inordinata videntur, 500 A', quia eorum causam ignoramus, 501 A, quæ tamen a Deo sapienter ordinantur, 501 A', et sic temperantur, ut quæ ab uno ordine accidit discedere, in alium reducantur, 530 C; imo infinita sapientia nihil inordinatum relinquit in mundo, sed quod inordinatum est per culpam, ordinat per pœnam, 468 D. — Ad normam cœlestis ordinis componendi sunt mores hominum, 93 D', ita ut, sicut in cœlo inferiora a superioribus moventur, sic a superioribus regantur homines, 94 A, et sicut in cœlestibus perpetua est tranquillitas, 94 D, et summa obedientia, 94 A', sic mortalium interiora sint in se pacificata, 94 D, et Creatori subdita, 94 A'. — Quantum ordinatus animus sibi ipsi suavis est, 468 C', tantum inordinatus animus sibi gravis, 40 D', 215 C, 329 A', 341 D.

ORIGENES, « unus magnorum », 182 A, « homo profundissimi et quasi angelici intellectus, quamvis in suis scriptis hinc inde suspectus », 624 B, circa liberam gratiarum distributionem non mediocriter erravit, 182 A, et perperam asserit animas ab initio creatas, in cœlis peccasse, et in hoc mundo statum juxta merita sortiri, 640 B'. Quo sensu dixerit, futura non ideo ventura quia prævisa, sed econtrario prævisa quia ventura, 580 B, 624 B. — Pluries allegatur, 40 A', 53 D, 148 A', 159 B', 227 A'.

ORNATUS. Omnium divinarum ornatuum suprema inferiorum cum infimis superiorum conveniunt, 125 B; non tamen suprema illa

infima hæc attingunt, 598 D'. — Vir aut mulier per exquisitum ornatum oculos ad se trahens, damnabitur, quia venenum præbuit, 232 B'. — Dei cultus potius in interna puritate et devotione consistit, quam in pretiosis ornamentis, 134 C'. — Cf. Vestis.

OROSIUS (Paulus), historiographus, 129 A', 249 B, 319 C'.

ORPHEUS, citharædus, 427 B', filius Apollinis, 428 A, et Calliopes, 428 B', melodix dulcedine feras domans, 428 B, deos placans, 428 A', damnatorum suspendens tormenta, 429 C, et Eurydicen e tartari carcere reducens, 429 A', quid significet, 431 B et s.

OSTIUM. Ad ostium cordis nostri multipliciter pulsatur Christus, 453 B; imo ipse ostium est per quod ad regnum cœlorum intramus, 57 B.

OSTRUM, piscis genus cujus sanguine purpura tingebatur, unde quandoque ipsa ostrum dicta est, 323 A.

OVIDIUS (Publius Naso), poeta, multa lasciva et vana continet, et aliqua vera, 39 A', 160 D, præsertim secundum mysticum intellectum, 423 B. Non semel allegatur, 24 B', 341 B, 472 D, 474 A, 542 B, 555 A'.

P

PAPINIANUS (Æmilius), jurisconsultus, Antonini Caracallæ familiaris, 327 A', a domino interfectus, 327 D.

PARAGOGE, rhetoricæ figura, quid sit, 502 C'.

PARIS, pulcherrimus Priami filius, 350 C, quomodo Helenam rapuerit, 554 A.

PARISI. Ibi est celeberrima Universitas, quo tempore Alberti et Thomæ, confluebant septuaginta studentium millia, 23 A.

PARMENIDES Eleates, philosophus, 426 B.

PASSIONES. Quid sit passio, 150 D'. — Omnis passio est in appetitu concupiscibili vel irascibili, 151 A; quot sint passiones concupiscibilis, 151 A, quot irascibilis, 151 C, et ubi sedeant, 429 A'; omnes aliquo modo ex amore procedunt, 343 C. — Quatuor sunt principales passiones: spes, gaudium, timor, dolor, 149 D', 150 D, vel gaudium, tristitia, spes, timor, 151 A', vel amor, lætitia, timor, tristitia, 151 C', quæ de se nec bonæ sunt nec malæ moraliter, sed indifferentes, 150 C; absque his non subsistit anima, 151 C', sed quibusdam sunt in coronam, quibusdam in confusionem, 151 C', prout sci-

- licet eis uti contingit ordinate vel inordinate, 151D'. — Passiones cerebrum interioresque sensus perturbant, 143D', rationis acumen obnubilant, 62D, et a claro veritatis intuitu impediunt, 149C, A', 152B, animam diversimode agitant, 144A, inquietam faciunt et instabilem, 460D; nisi in principio reprimantur, mox a medio rationis abducunt, 190A', a summa veritate elongant, 312C, ad omnia trahunt peccata, 144C, et in perditionis voraginem deducunt, 46B'; rationem tamen invitam cogere nequeunt, 144C, nec naturalia penitus eradicare, 144B, D. — Soli sapientes et virtuosus passionibus dominantur, 144C; eis autem serviunt iniqui, 86D', 163D', qui tot nequissimos habent dominos quot vitiis subjacent, 461A. Nihil ergo prodest homini gentes externas sibi subicere, si ipse passionibus vincatur, 330A, B'. — Passiones caritati contrariæ imprimis vitandæ sunt, 329B, quia in se sunt amaræ, 329C, et in subjectis quasi infernum efficiunt, 329A'. — Passiones quæ in uno bonæ sunt, in alio malæ esse possunt, 472B'. — Cf. Vitia.
- PASTOR (S.) abbas (*alias* Pœmen), S. Arsenii lacrimas commendat, 24D. (Vit. Pat. lib. III, n. 163.)
- PATIENTIA circa adversa, dura et aspera versatur, 208C; probatrix est omnium virtutum, 267A, et signum doctrinæ, 267B. — In hac vita nobis imprimis necessaria est, 168A'; duplex enim est malum, dum quod necesse est pati, moleste ferimus, 112A', et sicut per patientiam omnis fortuna est beata, 208B', ita per impatientiam omnis felicitas fit infelix, 209A. — Actus activorum fiunt in patiente disposito, 146B'.
- PAULINUS consularis, contra iniquos persecutores a Boetio defensus, 98D.
- PAULUS (Emilius), Persæ, Macedonum regi a se capto, condoluit, 179B'.
- PAUPERTAS mera est privatio, non quid positivum, 227C. Nec furem, nec latronem timet, 238A; læta, honesta res est, imo non est paupertas dum læta est, 241A'. — Ille pauper est, non qui parum habet, sed qui plus appetit, 241A'; unde in divitiis pauper est, qui suis non contentus, 227D', 314C, cupiditate plura sitit, 241B.
- PAX triplex est: pectoris, temporis, æternitatis, 62D', et in Deo dumtaxat invenitur, 381D'. Universa regit in cœlo et in terra, 130D'. — Nullum est animal tam concors ex natura cum similibus ut homo, et tam discors ex vitio, 497C. — Convenit nulli, qui secum dissidet ipse, 529C.
- PECCATUM. Peccare non est nisi frui utendis, scilicet creaturis, et uti fruendis, scilicet Deo, 236A. Peccandi potentia non est vera potentia, sed defectuositas, 456D', et a voluntate creata venit in quantum ex nihilo est, 456D'; peccatum ergo nihil est, et nihil fiunt homines quum peccant, 455D', 456A. — Quid sit peccatum, 493C'. — In omni peccato sunt duo: unum materiale, seu substantia actus, quod est a Deo et ab agente, 104A', aliud formale, seu deordinatio, quod est a causa secunda, 104A'. — Omne peccatum voluntarium est, 61C', 455B, et adeo voluntarium, ut si non esset voluntarium, non esset peccatum, 581D': ideo semper vitari potest, 455B, quamvis absque caritate et gratia quis diu peccatis prævalere nequeat, 455A; ideo etiam nullus est alteri causa peccandi, sed tantum occasio, 30B', 128C'. — Omnia peccata ex improbo sui amore procedunt, 313C; multos enim ad peccandum inducit vel delectationis desiderium, 454D', vel timor afflictionis, 455A. — Peccatum mortale caritatem tollit, 30C', et dona Spiritus Sancti, 30D', 430C'; supernaturalem dissipat excellentiam, 236A', et omnia merita præcedentia, 430C'; virtutes infusas, ut fidem et spem, interimit quantum ad suum esse formatum, 30D'; sed non aufert naturalia, 236A'. In eo est injuria quodammodo infinita, summa ingratitude, et incomprehensibilis enormitas, 235B; sicut enim Creatoris excellentiam nemo comprehendere valet, ita nec peccati mortalis enormitatem, 235C. Tanto gravius est quanto peccator altioris est dignitatis, 235C'; graviora enim facit delicta dignitas delinquentis, 318B. — Peccati sunt quasi tres gradus, scilicet cordis, oris et operis, 494C; an tria hæc ex eadem passione procedentia, sint tria distincta peccata, 493C et s. Quum in uno peccato sunt plures deformitates, tale peccatum est æquivalenter plura, et tam grave quam plura, 494C'. — Peccata humiliter sacerdotibus confitenda sunt, non quasi Deus ea ignoret, sed ut per humilitatem peccator ad remissionem se disponat, 114D'; proximum enim innocentiae locum habet verecunda peccati confessio, 93B. Peccatum insuper quod per pœnitentiam non deletur, suo pondere trahit in

aliud, 399B, 594C, imo in majus, 469D, et quum in consuetudinem venerint, maxima quasi nulla reputantur, 398B'. — Nullum peccatum sine pœna esse sinitur, 439B', nec sine pœna adulto remittitur, ad minus sine contritione, 486A. — Triplici de causa accidit vitari peccatum : vel timore supplicii, vel amore præmii, vel bonitatis affectu, 484B'; propter meram turpitudinem esset vitandum, 463A'. — Originale peccatum est carentia originalis justitiæ debitæ inesse, ex qua infecta est caro, et sensualitas corrupta, 400C'; in Baptismo deletur peccatum, sed non tollitur fomes, 400D'. — Peccata in Spiritum Sanctum, quo sensu dicantur irremissibilia, 487D. — *Cf.* Culpa, Malum, Miseria, Pœna.

Peccator decies millies brutis est deterior, 41D, 77B', 235C', 236A', 463A', et omni cloaca turpior, 239B'; indignus est pane quo vescitur, aere quem respirat, terra quam calcatur, 235B', et totius obsequio creaturæ, 528B. — A Deo recedendo, recedit a via salutis, 433A', rationis possessionem amittit, 570A', in tenebras ignorantiae incidit, 570D', in ignominiosa passionum desideria, 571A, in pessimam servitutem, 571C : tot enim nequissimos dominos habet quot subjacet peccatis, 461A, et in brutum converti videtur, 570B'; Dei fit inimicus et membrum diaboli, 415C', 235B', spiritualiter desinit esse, 455C', 456A, et recte mortuus vocatur, 455D', 456C, et nihil, 455D', 456A'; sed non effugit oculos Dei, 571D', qui unicuique juxta merita retribuet, 572A, et in die judicii contra eum consurget universa creatura, 528B. — Omnis peccator ignorans dicitur, 208A', 235D, 353A, 455D, 569B', vel errans, 455A', sive quia non habet scientiam boni, ut vult Socrates, 455D, sive quia veram notitiam habet in universali, erroneam in particulari, ut vult Aristoteles, 353A, 455A', 462B, 569B'. — Peccans ex infirmitate, proprie dicitur incontinens, 344B'; peccans ex habitu vel ex certa malitia, quasi incurabilis est, 78C', 398B', nec tamen excusatur, 255B'. Nullus absque gratia præveniente converti potest, 66C'. — *Cf.* Impii, Mali.

PECUNIA regit universa, 297C', et necessaria est homini propter corporis necessitatem, 527B'; nummus enim est quasi fidejussor noster in indigentibus cunctis, 297C'. — Pecuniæ sunt præcipua bellorum causa, 244B.

PELAGIUS hæresiarcha, per stellam cadentem designari videtur, 58D. — Pelagiani bene faciendi et promerendi initium esse a nobis asserebant, consummationem a Deo, 640C'. PENNÆ. Quid pennæ animæ, 440D, philosophiæ, 441B et s., theologiæ, 444B.

PERDIX. Mira perdicum industria divinam commendat providentiam, 536A.

PERFECTIO. Omne imperfectum est perfectum diminutum, 388C, et perfecti arguit existentiam, 388D : non enim ab imperfectis natura rerum cepit exordium, 388B', sed a perfectis, 388C', quæ sunt imperfectis priora et digniora, 390C'; unumquodque autem perfectum est, quod sibi simile producere potest, 388D', 461C, et summe imperfectum, quod nihil causare valet, 388C'. — Ad perfectionem omnia moventur naturaliter, 304B; perfectio autem omnis creaturæ est Deo pro posse assimilari, 443B, 304A', perfectio conversationis humanæ, puritas cordis aut contemplatio Dei sincera, 304C. — Primum ens est simpliciter universaliterque perfectum, 296D : quidquid enim perfectionis est in creaturis, multo perfectius est in prima causa, 390A; quidquid perfectionem nominat absolute, convenit Deo, et est in eo cum excellentia penitus infinita, 296D. Creata autem perfectio non infinita est, sed ad certum gradum coarctata, nec in ea consistere potest beatitudo, 245D. — Perfectis tantum perfecta competit prudentia, 247B.

PERIPATETICI, Aristotelis discipuli, sic dicti sunt quia consuevit eorum magister deambulando disputare, 80A'; nonnullis videntur plus quam ceteri philosophi christianæ fidei consonare, 365A'. — Ex creaturarum consideratione Creatoris existentiam arguebant, 510B, et Deum sapienter et intellectualiter agere fatebantur, 303B'; sed quia eum ad communicandum bonitatem suam necessario adactum censebant, 303C', mundum ab æterno fuisse dixerunt, 303C', et animatum, 348D'. Frustra contendebant ab uno simplici non procedere nisi unum, et cetera ab intelligentiis produci, 634B; sed intellectualem substantiam esse immortalem profitebantur, 218D. Quo sensu non esse in Deo voluntatem dixerint, 303A'. — *Cf.* Abubather, Albulmasar Maurus, Alexander, Algazel, Alkindi, Alphorabius, Aristoteles, Avempote, Averroes, Avicenna, Themistius, Theophrastus.

PERSECUTIONES Ecclesiæ ventis rite figuran-

- tur, 58D'; non nisi ad animarum profectum permittuntur, 58D'. — Persecutiones impiorum justi spernunt, 77A', quia, etsi bona temporalia dissipent, 78C, animæ bona attingere nequeunt, 78B', et non nisi persecutoribus nocent, 84C.
- PETRUS Blesensis, Bathoniensis archidiaconus, quid de Etna referat, 244A'.
- PETRUS (S.) Chrysologus, Ravennensis archiepiscopus, 138A, 205D'.
- PETRUS de Tarantasia, Ord. Præd. (B. Innocentius V), in dubiis plerumque ad nullam partem declinat, 147B. — Frequenter allegatur, 51C, 292A', 336A, 373C'. — Quid sentiat de animarum inæqualitate, 337A'.
- PHANTASMATA. An in omni actuali intellectione mentem oporteat speculari phantasmata, affirmant alii, 219D', negant, et melius, alii, 219C', alioqui operationem non haberet anima independentem a corpore, 219B'; unde in operationibus rationis non requiritur intuitio phantasmatum, 396D', nec in mystica theologia seu anagogica intuitionem, 395D, 396C'.
- PHILOSOPHIA cœpit ab exordio mundi, primo homini concreata, 35C, 73C; imo, juxta Aristotelem, est ab æterno sicut mundus, 35D; et in animabus separatis permanet, 35A'. Apud Ægyptios videtur initium sumpsisse, 38D, et apud Græcos maxime floruit, 38A'; sed veterum philosophorum doctrina fuit multum imperfecta et in multis erronea, 37A'. — Naturaliter delectat, 23A', et habet delectationes admirabiles, 286D, perpetuas, deliciosas, imperturbabiles, 472C, quibus nulla directe opponitur tristitia, 190A, quamvis indirecte contristandi præbeat occasionem, propter injustitias hominum, 23A'; qui ergo sine tristitia vult vivere, philosophiæ insistat, 286D, sine qua beate vivere impossibile est, 73A', et in qua dumtaxat invenitur requies, 399C. — Habet communia, quæ vulgarium capacitati accommodantur, 35C'; habet sublimiora, quibus cœlum attingere videtur, 35D', 36D: imo cœlum ipsum penetrat, usque ad immaterialium perscrutationem substantiarum, 36B, ipsiusque causæ primæ, 36C; humanamque superat mentem, quæ eam plene adipisci nequit, 35A. — Ad ipsam spectat latentium rerum causas evolvere et rationes explicare, 507A, alios informare et gubernare, 39B; ad theologiam disponit, sicut ancilla ad domum, 437B, et ad Scripturarum intelligentiam, 437C; animum format, vitam disponit, agenda demonstrat et omittenda, 73A', contra rerum humanarum casus nos tuetur, 627C': verumtamen viribus suis hominem ad perfectionem perducere nequit, 89B, qua scilicet omnia mortalia peccata possit vitare, 88C', 89A', quidquid de ea prædicaverint antiqui philosophi, 88C'. An recte dicatur a Deo delapsa, 73A, 73A, C, omniumque virtutum magistra, 73D, 74C', 75B, et nutrix, 202A. An, et quatenus, et quibus accidat eam corrumpi, 35A'. — Philosophari est actus honorabilis, propter se appetendus, 351B, et melior quam ditari, 351A; philosophi enim non est in sensibilibus delectari, quum intus jucundis plenus sit theorematibus, 33C', sed maxime a corpore distare et ad animam converti, 232B, ciborum, potuum ac venereorum voluptates aspernari, 232B, et fugere, 342C, vestimentorum cultus et alios corporis ornatus, 232C', et divitiis ad solam necessitatem uti, 244D. Unde et antiqui philosophi carnalia et temporalia sæpe contempserunt, 25A, 354C, et semper cum carnalibus et insipientibus fuit illis certamen, 75C', nemoque philosophus censebatur, nisi qui virtutibus esset intentus, 272C'; philosophia enim facere docet, non dicere tantum, 272D', non in ostentatione consistit, sed in rebus, 273A, ideo si videris aliquem moleste ferre quum debeat mori, nullo modo fuit philosophus, 272D'. — Quamvis multi philosophi fidem impugnare conati sint, 74D', in philosophia inveniuntur persuasiones pro fide, 75C; meliores enim philosophi unum deorum Deum, universorum causam et universis providentem prædicaverunt, 194A', et angelos ad hominum custodiam deputatos, 124C.
- Philosophia Boetio apparens describitur, 33B, 34B'; quid ejus vultus, 34C', oculi, 34D', color, 35A, vigor, 35A, ætas, 35C, statura, 35C', vestitus, 36B', manus, 37D, 39B, sceptrum, 39C. — Recte per mulierem figuratur, tum quia est feminini generis, 33A', et quasi sponsa viri studiosi, 33B', tum quia ipsi competit concipere, parere et nutrire salubres cogitationes et actus laudabiles, 33B', tum quia allicit et attrahit ad se corda studiosorum, 34A. — Utrum Boetio vere apparuerit, an non, 34D. — Cf. Consolatio.

PHILOSOPHUS. *Vide* Aristoteles. — Philosophi. *Vide* Academici, Epicurei, Peripatetici, Platonici, Stoici.

PHINEUS, rex Thraciæ, ob interfectos a se filios, 555 C', Harpyiis traditus, 555 D'.

PHOEBE, id est luna, 278 B', optime B. Virginem signat, 280 C'. *Cf.* Luna.

PHOEBUS, seu Titan, id est sol, 68 B', 258 D, 307 D', mystice Christum figurat, solem justitiæ, 280 D, 339 B, 445 A. — Ipsi poetice tribuuntur quadrigæ et equi, 197 B, 278 B', 279 D. — *Cf.* Sol.

PHOENIX. Mira ejus solertia divinam providentiam prædicat, 536 B.

PHOTINUS, episcopus Mesopotamiæ, primus hæreseos auctor quam propalavit Nestorius, 264 B'.

PHRENESIS quid sit, 63 A'.

PIERIUS (S.), Alexandrinus, Ecclesiæ doctor incomparabilis, et paupertatis sectator, 314 D'.

PLANETÆ in suis naturis, viribus et motibus coordinati sunt sicut species numerorum, 47 C. — Unusquisque in suo orbe ac proprio cælo constitutus est, 335 C, et motu proprio movetur sub zodiaco ab oriente in occidentem, 121 D. — An habeant planetæ motus vagos et incertos, 47 B, 48 D, negant Aristoteles et Averroes, 49 D', 544 C', asserentes eos non moveri nisi orbis sui motu, instar clavi fixi in rota, 50 C, quia corpus cæleste seu orbis scindi nequit, 50 C, 51 B'; affirmant mathematici, 50 B, ut Ptolemæus et alii, 49 D', 544 C', quia ad explicandam cælestium apparentiam, oportet ut præter motum diurnum suæ sphaeræ ab oriente in occidentem, 50 B', et præter motum (36000 annorum) sphaeræ nonæ ab occidente in orientem, 50 B', planeta quilibet moveatur motu deferentis, 50 B', in eccentricis circulis, 50 D', et insuper motu epicycli sui, 50 B', 51 A. — An per orbis diversos moveantur, 47 B, 48 D, 52 A. — Quid mystice, 58 B'.

PLATO, philosophus, de genere Æsculapii et Solonis, 419 A, oblatum ab Atheniensibus principatum respuit, 108 A'; in periculis constantissimus, 159 D, et abstinentissimus, virgo permansit, 418 B', ita ut ab Atheniensibus naturæ sacrificare coactus sit, 389 A; quasi semideus videbatur, 61 C, 418 B', et post mortem divinis donatus est honoribus, 419 A. — Parens fuit Academicorum, 41 B', et Stoicorum, quantum ad philosophiam naturalem, 80 B. Socratem præ ceteris dili-

gebat, quem in suis dialogis inducit disputantem, 364 C, et cui in visione ostensus est tanquam cyenus pulcherrimus, 418 C'; et multos fecit libros, quos discipulorum nomine intitulavit, 364 C, in quibus loquendi modo subtili sed obscuro utitur, 517 D', unde ejus sententiæ de rebus magnis non facile perspicui possunt, 378 A'. — Præ ceteris philosophis vicinius veritatem tetigit, et sapientiam Dei profundius novit, 418 D; et teste Augustino, cunctis gentium sapientibus longe præstat, 37 B', 365 A', 418 A', etiam Aristoteli, in eloquentia, 418 A', et hominibus quos propter excellentiam, apud gentiles, deos contigit fieri, 418 B'; et quamvis in nonnullis erraverit, in pluribus melius sentit quam Aristoteles, 419 A, et ceteris « divinior » fuit, 303 C'. — Deum omnibus providentem posuit, 364 D', quem ante Aristotelem vocavit actum purum, 384 B, et quem in principio actuum omnium invocandum asserebat, 364 D, etiam minimorum, 363 C'; et optima de Creatore loquitur, 369 C, et de creationis causis, 369 A', quæ ex libro Genesis sumpsisse videtur, 369 C'. An et quo sensu mundum dixerit increatum, 383 D', aut æternum, 379 B', 615 D, aut dicatur ipse mundum generasse, 615 A', B'. — Tres dæmonum ordines ponebat, 365 A, et cælestia corpora pro diis habebat, 230 B, quæ elementaris censuit esse naturæ, 49 A, incorruptibilia, non ex se, sed voluntate Dei, 49 C, et anima intellectiva prædita, 377 D'. Quid de anima mundi docuerit, 306 D, 377 C, 378 C. — Animas tanquam fœnus corporibus accommodatum aiebat, 128 B', 443 B', quæ a Deo post mortem judicabuntur et remunerabuntur, 364 D', victrices præmio, in stellis comparibus, 379 D', non enim cælum empyreum videtur novisse, 420 C'; victæ pœna, 380 A, in altissimo barathro sub terra, 272 A', ubi in luto jacebunt, 272 B'. Sed in diversis membris diversas ponebat animas, 335 C, corpus non informantes, sed moventes, 378 D; et animas rationales somnatus est ab æterno extra corpus conditas esse. scientiis ac virtutibus ornatas, 414 B', 415 A, et in stellis collocatas, 379 D, unde in corpora delapsæ, 335 A', ut virtuose vivendo majorem postea beatitudinem obtineant, 379 D, 414 C', præteritæ quidem felicitatis obliviscuntur, 211 A', sed se ipsas indesinenter intelligunt, diligunt, recordantur, 415 A, et non nisi

- reminiscuntur quum videntur nova discere, 414D, 415B', 587C; in quibus, quamvis enim secuti sint Augustinus et Boetius, 415A, 418A, deserendus videtur, 415D', 587D'. — Asserens animam sine corpore diu manere non posse, verum dixit, 443C, et si cum Porphyrio convenisset, ambo fierent christiani, 543C'. — Castitatem imprimis commendabat, 342C, et poetas ac mimos a civitate boni regiminis pellendos censebat, 40C; omnia communia esse volebat, ut litigandi tolleretur causa, 244C; reos denique quoscumque non occidendos, sed mitius aiebat puniendos, 528B.
- PLATONICI**, cur dicti sint Academici, 41B'. — Juxta Augustinum, omnium philosophorum fuerunt nobilissimi, 350A', et magis ad christianam fidem accedentes, 365A', 418A'. — Ex creaturarum consideratione arguebant esse Creatorem, 510B, sed tres ponebant supremas substantias, Deum, $\nu\sigma\nu$ et animam mundi, 377A', et mundum, deos ac animas rationales Deo cœternos dicebant, quanquam ab illo creatos, 379C'. Denique quamdam mentem sublimem a Deo fluxisse, Deo similem, admittebant, in qua creaturarum omnium reluceant species, 384B', quam etiam Dei unigenitum nominabant, unde et suam hæresim videtur sumpsisse Arius, 384C'. — Animam rationalem fassi sunt immortalem, 218A, 350A', quæ non nisi participato Dei lumine possit esse beata, 350A'. — Mundum dicebant animatum, 348D', animal nempe maximum, 306A', intelligens, 306B', beatissimum, sempiternum, cujus anima a centro mundi usque ad summum cœli extenditur, 306C', cujus partes sunt quatuor elementa, 306C'; propter quod cœlum ab ipsis vocatur animal magnum Deo obediens, 119D'. — *Cf.* Apuleius, Augustinus, Boetius, Macrobius, Plotinus, Porphyrius, Proclus.
- PLEIADES**, alias Septem Triones vel Ursa minor, 258A', cum luna communicant in humido, 47A, et speciale dominium habent super aquas, 258B'.
- PLINIUS** (Caius Secundus), Historiæ naturalis auctor, 263D.
- PLOTINUS**, inter philosophiæ professores cum Platone princeps, 89A, qui præ ceteris Platonem melius intellexisse videtur, 240A', 335A', providentiam Dei celebrat, 510D. Haud semel allegatur, 218A, 306C', 377B', 472C.
- PLUTO**, Saturni filius, inferni regnum obtinuit, 429A, et canem tergeminum, Cerberum, 429B.
- POENA** inordinationem culpæ corrigit, 123B, 468D; multo igitur melius est pro peccatis pœnam susfinere, quam impune peccare, 484C, quia peccatis quæ condigne punita fuerint in præsentem non remanet pœna in futuro, 491C; verumtamen nec supplicio nec accusatione peccatum remittitur sine contritione, 492C. — Pœnæ hujus vitæ medicinales sunt, 484C, 527B, 549A, a peccatis purgant, 484D, illuminant mentem, 484D, pravos mores corrigunt, 484A', ad meliora reducunt, 484B', disponunt ad impetrandum veniam, gratiam et gloriam, 484D, 549C, et ad aliorum ædificationem deserviunt, 484B'; ideo bonæ sunt, 550B. Omnis pœna vitæ præsentis aut ad purgationem infligitur, aut ad conservationem, aut ad initium pœnæ futuræ, 535B. — Non frustra malis promittitur et infligitur pœna, quos non necessitas sed voluntas fecit malos, 581B', 624D'; sed non injuste rex, et maxime Deus, potest reorum pœnam differre, 485D', vel etiam penitus dimittere, 486A. Cur toties pœnæ quæ malis debentur, bonis accidant, 423B, 437D', 500D'. — Si scire volumus quam graves reputet Deus culpas nostras, respiciamus ad pœnas, 235C. — Nequitia ipsa pœna est sui, 253B', 329A', quia prava mens intra se patitur quidquid Dei bonitate differitur, 344C. — Novem erant pœnæ in legibus institutæ, 500C. — *Cf.* Malum, Miseria.
- POENITENTIA** primo amara videtur, 289D, sed strenue exercitata dulcescit, 289A'.
- POETÆ** multa vana et lasciva docent, quamvis et aliquot vera, 39A', ideo eos e civitatibus boni regiminis pellendos censebat Plato, 40C. — Poeticæ vanitates sapientiam veram dissipant, divinam fugant illuminationem, 40C', et mentes vanitati assuefaciunt, 41A; ideo periculosum est in his tempus inutiliter impendere, 44D. — *Cf.* Cato, Catullus, Euripides, Garlandia, Horatius, Lucanus, Ovidius, Theodulus, Virgilius.
- POLUS** proprie est punctus in extremitate axis cœli, 69A, sed per synecdochen pro ipso cœlo accipitur, 68C, 69A. — Polus arcticus dicitur superior, quia super nos jugiter elevatur, 501B', sed reapse polo antarctico inferior est, 544B.
- POLYPHEMUS**, gigas, ab Ulysse excæcatus, 555A, C.

POMPEIUS (Cneius) Magnus, gener Cæsaris, 522C, ex quo templum Jerusalem violavit, desiit prosperari, 522B'. — Quamvis ei consentirent prudentissimi Romanorum, Cato et Cicero, 522D, victus est, non quia injustam habuit causam, sed quia victoria indignus fuit, 522B'. — Caput ejus Cæsari missum est, qui eo viso, lacrimatus est, 522D.

POMUM pro quocumque fructu sumitur, 545B.

PONDERA rerum sunt quasi amores, quibus unaquæque ad locum sibi congruum tendit, 429D', 545A.

PONTUS, sive mare, 85A', quid significet, 86A.

PORCUS, cujus tales sunt oculi ut ad cælum respicere nequeant, 609A', recte figurat luxuriosos, 471D. — Intus dispositus est ut corpus hominis, 349C'.

PORPHYRIUS, Platonicus dicitur, quia in pluribus imitatur Platonem, 338D', sed a magistro in nonnullis dissentit, 211B', 443C'. — Tres supremas ponit substantias : Deum patrem, Deum filium seu mentem paternam, et utriusque medium, 377B'; sed per filium Dei, non id quod nos credimus intelligit, 384B'. — Asserens corruptibile corpus beatæ animæ repugnare, verum dixit, 443C', et si cum Platone venisset, ambo fierent christiani, 443C'. — Passim allegatur, 37C, 108B', 218A, 405A', 472C.

PORTICUS, 599A. *Vide* Stoici.

POTENTIA et actus dividunt ipsum ens, et in omni ente creato inveniuntur, 383C, actus ut principium transmutandi alterum in quantum alterum, potentia ut principium transmutandi ab altero in quantum altero, 383D. Potentia est quasi inchoatio sui actus, 601B, sed ante actum in eodem esse posse, negat Aristoteles, 379B', 414C'. De esse recte concluditur ad posse, 449B'. — Ad actus humanos duo requiruntur : voluntas et potentia, 449A; sed potentia non est perfecta sine scientia directiva, 451B. — Potentia peccandi non est vera potentia, sed defectuositas, 456D', 458B, A', quum ad bonum referri nequeat, 458D; imo, quum malum nihil sit, 457B', qui malum potest, nihil potest, 457A', B', et qui id potest quod sibi non expedit, quanto plus hoc potest, tanto impotentior esse convincitur, 457B'. Hæc est autem vera potentia, iram et invidiam domare, 329A, luxuriæ colla non submittere, 329B' :

nihil enim prodest homini sibi gentes subijcere, si ipse passionibus vincatur, 330A, B'; quapropter et justos vere potentes esse in hac vita, et impios vere impotentes, multipliciter demonstrat Philosophia, 448B, 449A, 451C, 453D, 456C'. — In totis potestativis, quidquid potest pars inferior, potest et superior, altiori modo, 598A' : unde sive in ecclesiastico sive in civili, quidquid possunt inferiores potentia, possunt et superiores, 598B', quia in superiori potentia comprehenduntur inferiores, 598C'; item superiores animæ potentia inferiorum vim et actum continent, 595C' et s., 598C'. — Multi in potentia felicitatem ponunt, 298A, et revera aliquo modo ad felicitatem confert, 301A, sed in ea stare nequit vera beatitudo, 324A, quum nec semper duret, 324A', nec mortem avertere possit, 324B', nec ubique terrarum extendi valeat, 325C, et insuper subjectorum insidiis obnoxia sit, plena periculis, 347C, timoribus et anxietatibus, 325C', 326B, nec unquam placide vivere sinat, 326A', D'. Pars ergo tantum est beatitudinis, quam qui obtinuerit, totam felicitatem non habebit, 360D', et multis indigebit, 361B. — Ad beatitudinem requiritur potentia cui nihil queat nocere, 422D, quæ in illo tantum est qui sibi plene sufficit, 357D, B', nempe in Deo, in quo non differt realiter a sufficientia, honorabilitate, 357D', claritate, 358B', et jucunditate, 359A, A', sed est cum illis una eademque essentia, 357D', 359B', quæ, in quantum summe perfecta, dicitur sufficientia, 357D', in quantum principium producendi, dicitur potentia, 358A. Potentia Dei omnia potest quibus entis ratio non repugnat, quæ scilicet contradictionem non implicat, 423C', infirmitatem aut pravitatem, 423D', 457D'; ideo majora et plura potest efficere quam mens creata queat concipere, 424A, imo in tot et tanta assignata non potest, quin in infinitis plura et majora possit, 424A. Illi nemo de jure resistere potest, 422A, A', quamvis de facto aliquos resistere accadat, 422A', B', sed quantum dumtaxat ipsa dignatur permittere, 422C, A'. Quid ipsi in operibus Dei sit tribuendum, 367A. — Potentia quandoque impiis conceditur, ad bonorum exercitationem, 528D, et ad aliorum impiorum emendationem, 529D, A', nec a prælatis iniquis amittitur, 448C, sed eis potius permissa dicitur quam data, 528A'.

— Illud dicimur posse, quod possumus per amicos, 435C. — *Cf.* Actus, Præsidentia.

PREDESTINATIO est scientia Dei in quantum cognitiva glorificandorum, 635A, C, et idem est in re cum præscientia, quamvis secundum rationem distincta, ita ut altera alterius non possit esse causa, sed ratio tantum, 638D. Aliquid est, increatum, sive sumatur ex parte prædestinantis, sive ex parte prædestinati, 635C, et quasi medium inter prædestinantem et prædestinatum, 636A. — Multipliciter definitur, 636B, sed potius est præparatio gratiæ in præsentia et gloriæ in futuro, 636C; et tria complectitur: propositum salvandi, temporalem gratificationem, perpetuam glorificationem, 636B, quorum primum non cadit sub merito, ultimum cadit simpliciter, medium cadit secundum quid, 636B, 639A; ideo, quantum ad principale significatum, non cadit sub merito, quantum ad connotatum, cadit secundum quid, 636D, respectu gloriæ habet rationem justitiæ distributiæ, respectu gratiæ habet rationem liberalitatis potius quam æquitatis, 640D. Prædestinatio respectu alienjus, non est ejus tantum, sed omnium etiam effectuum qui ordinantur ad illum, 639A, 641A, C. — Circa prædestinationem erraverunt multi, aliis, ut Origenes, asserentibus animas in cælo peccasse et in hoc mundo statum juxta merita sortiri, 640B, aliis, ut Pelagiani, merita præexistentia in hac vita, esse causam effectus prædestinationis, 640C, aliis demum, merita sequentia prædestinationis effectum, esse rationem prædestinationis, 640D. — Utrum ergo habeat prædestinatio rationem, non quidem causalem et meritoriam, sed congruitatis et condecientiæ, 637A, præter beneplacitum Dei, 637B, negant quidam, 637B; affirmat Bonaventura, 637D, cujus sententia videtur moderata et sobria, 638D, alias judicia Dei non essent occulta, sed manifesta, 637C, et quamvis Scriptura prædestinationis rationem assignet beneplacitum Dei, non sequitur quod non sit alia ratio, 638B. An hæc causa sit præscientia meritorum, qua scilicet scit Deus quosdam gratia bene esse usuros, affirmat Alexander, 638D, et male, 639B; negat Thomas, 639A, prædestinatos enim non propter merita prædestinat Deus, sed juxta merita remunerat, 572A, et in communi impossibile est totum prædestinationis effe-

ctum ex nobis procedere, 641C, quamvis in particulari nihil prohibeat unum effectum esse causam alterius, 641B. In quibus videtur Alexandri sententia planior, sed minus consona Scripturis, 642C, sententia Thomæ Scripturis consonantior, sed tremenda, 642C, sententia Bonaventuræ rationabilior, 642A. — An prædestinatus possit damnari, 621D, 639A. — Prædestinatio Dei inscrutabilis est, 534A; quantum nocet ejus consideratio præsumptuosa, 643B, tantum prodest timorata et sobria, 643A, C.

PRÆDICATORES per planetas rite designantur, 58B. — Satagere debent ut a vitiis quæ insectantur, ipsi sint immunes, 166A.

PRÆFECTURA, seu præfecti officium, tempore Ambrosii fuit maxima dignitas apud Romanos, 320C, tempore Boetii, nomen inane, 320D.

PRÆMIUM. Nullum bonum irremuneratum, nullum malum impunitum relinquit divina justitia, 254D, 521A, nec sine causa, quum bonos et malos non necessitas sed voluntas faciat, 581B, 624D; carnalibus Judæis carnale præmium offerebatur, spiritualibus Christianis spirituale, 536D. — Cuilibet virtuti, etiam in hac vita, adest suum præmium, 439C, similiter unicuique vitio, 439B, quia utraque proprios effectus habent sibi conjunctos, 464C, quibus et virtuosus bene fit, 464D, et vitiosus male, 464A. — Omnium quæ geruntur præmium est illud pro quo geruntur, 464C, scilicet beatitudo seu bonum, 465B; quod proinde est commune omnium præmium, 465B, nec a bonis auferri potest, 465C, invitis, 465D, C, D; præmium pulcherrimum, 467C, quod nec tempus edat, nec minuat potestas, nec fuset improbitas, 467C, 472B, esse scilicet eos bonos, 467B, 468A, et quia boni, beatos, 467B, et quia beati, deos, 467A, B, D.

PRÆPOSITIVUS (Petrus), Parisiensis doctor, 494A.

PRÆSCIENTIA est scientia Dei in quantum cognitiva futurorum, 635C, sive honorum, sive malorum, 635A; realiter idem est ac prædestinatio, quanquam secundum rationem distincta, 638D, et plura includit quam providentia, 535C. — Una est et simplex in se, uno intuitu universa et singula, simul et semel, tanquam præsentia conspiciens, 590A; nec multiplicatur secundum numerum præscitorum, quia non dependet ab eis, 590C,

absurdum est enim dicere eam a rebus causari, quum sit ipsemet Deus, 580B, 624A: quin imo ea est quæ rebus modum constituit, 624A'. — Sed sive dicatur causa rerum, sive dicatur a rebus causata, 578C', 579B, necesse est quæ præscita sunt, evenire, 578C, 579C, C', quia sicut quæ noscuntur esse, necesse est esse, sic quæ noscuntur futura esse, necesse est futura esse, 580D, insuper, sicut scientia non falsorum est, 580A', nec incertorum, 580B', sic nec præscientia, 580D', 581A; et quum omnium præscientiam habeat Deus, 575A', a rebus humanis omnino videtur exulare libertas, 578B, 580A, 581D, A', et cum libertate meritum, 581C', 629A: bonis igitur et malis præmia vel pœnæ frustra proponuntur, 581B', et injuste inferuntur, 581D', quos non voluntas sed necessitas facit bonos aut malos, 582A; et quum a Deo sit ista necessitas, 582C, necesse est peccata et vitia in Deum, tanquam in auctorem, redundare, 582D, et tollitur quælibet ratio sperandi et deprecandi, 582A'. — Quibus responderi potest, quod præscientia non infert necessitatem præscitis ex eo quod necesse evenient, 579C, 591C, quia nullo modo in liberum arbitrium influit, 591D; nec ex eo quod signum sit ea necessario esse ventura, 591B', quia signum ostendit tantum, non efficit quod designat, 591C'; nec ex eo quod sit præscientia, quia sicut ea quæ nobis cernentibus fiunt, libere fiunt, 592B', 618B', sic ea quæ prævidente Deo fiunt, libere fiunt, 593A, et sicut scientia præsentibus nihil necessitatis imponit, ita nec præscientia futuris, 593D, præscientia enim, sicut scientia, non est ad modum cogniti, sed cognoscentis, 593A', 617B'. — Præcipua causa cur cum libertate pugnare videatur, est quia ad ejus simplicitatem non valet ascendere humana ratio, 590D: quum enim scientia Dei omnem temporis rationem transcendat, et in suæ maneat simplicitate præsentia, 617C', infinita præteriti ac futuri spatia unico mentis intuitu complectens, 617D', non præscientia, quasi futuri, sed scientia, quasi indesinenter præsentis, dicenda est, 618A, non prævidentia, sed providentia, 618B; quæ utique, cunctis eventibus ineffabiliter superexaltata, 618C, universa a summo suæ excellentiæ prospicit, 618D: ideo rerum naturam non mutat, futuraque talia spectat qualia evenient, 619A, A', necessaria ut ne-

cessaria, contingentia ut contingentia, 619C, 621C'; et aliter fieri possent contingentia, quin ipsa frustretur, quia omnia præsentia videt, 622D', et quin ipsa mutetur, quia ab æterno, uno ictu, mutationes omnes prævenit et complectitur, 623C, et universa cognoscit, non ex futuris eventibus, sed ex propria simplicitate, 623D. Ex quibus omnibus liquet, et stare liberum arbitrium inviolatum, 624C', et manere pariter inconcussam præscientiam, 625B, juste bonis præmia, malis supplicia dispensantem, 624D', 625D, et hæc sibi invicem non adversari, 625C. — An præscitus possit salvari, 621D. — Cf. Arbitrium, Futura, Libertas, Necessitas.

PRÆSIDENTIA est quædam divinæ naturæ participatio, 194A', 250B, unde præsidentes in Scripturis dii vocantur, 194B'; grandis sublimitas, 250B, quæ multum confert ad felicitatem civilem, 194A', sed magnam requirit perfectionem, 250C. Non enim ad prælatorum sed subditorum commodum ordinatur, 248B, et in ea plus est oneris quam honoris, plus inquietudinis quam quietis, 196C', et insuper immensum animæ periculum, 196A', D', 250B, quia prælatorum peccata tanto graviora sunt, quanto hi altioris sunt dignitatis, 255C', et eis instat iudicium durissimum, 250D; ideo præesse velle non potest, 196C, 250C, nisi qui iudicium Dei non timet, 250D, et unusquisque toties ad apostasiæ crimen delabitur, quoties præesse delectatur, 250C'. — Si probis conferatur, magis ab eis decoratur quam eos decorat, 249D; si improbis, plurimum nocet populo, 248B, nec indignos facit dignos, 317A, sed potius indigniores, 319D, et ipsa in eis vilescit, 319A'. Prælati tamen indignis non sunt denegandæ reverentia et obedientia, 249B', C', 321B, quæ bonis debentur, 249A', quia iniquitatis suæ demerito non amittunt jurisdictionem et auctoritatem, 321C. — Utrum præsentis auctoritas corpora tantum an animas regat, 251B, 252A. — Minus detestabile est, præsentem in honoribus suam felicitatem collocare, quam in divitiis et voluptatibus, 297D'; sed felix civitas in qua philosophus præsidet, 95A'. — Cf. Dignitates.

PRAXIS. Scientiæ practicæ in genere inferiores sunt speculativis, 37C', 38A, quia circa inferiora objecta versantur, 38C, quasdam

tamen practicas, ut ethicam et politicam, accidit superiores esse quibusdam speculativis, ut arithmeticae et geometriae, 38B. — A practicas ad speculativas paulatim et per gradus ascenditur, 37D'.

PRIMUM. Solum primum ens est simpliciter universaliterque perfectum, 296D; necesse est illud esse aeternum, quia a nullo alio, 63B; simplicissimum est, sicut extremum, quod ab ipso procedit, 384A, et scit res omnes per suam essentiam, 623C'. — In omni genere rerum, primum est potissimum et perfectum, 388D, causa posteriorum, 443A', 302C, et mensura sequentium, 388D, quae tanto plus habent de perfectione quanto propinquiora et similia sunt primo, 388A'. — A primo ente omnibus derivatum est esse et vivere, 311A', 346A, aliis clarius, aliis obscurius, 443D; id enim quod prime est ens, ceteris est causa entitatis, 405C', et nisi primi entis mantinentia conservarentur, omnia redigerentur in nihilum, 347B.

PRINCIPES aliquid divinae perfectionis sortiti sunt, propter quod dii vocantur, 494B'. — Non nisi intuitu boni communis principatum accipere debent, 117A', nec nisi ad reprimendum malorum injustitiam et tuendum bonorum tranquillitatem exercere, 117B'. Ipsis necessaria est sapientia, discretio, 117D, prudentia et legum peritia, 39B; ipsos oportet esse zelatores divini cultus, alienos ab omni cupiditate, adulatione, carnali et mundano timore, 117D', pauperum praecipue amatores, 117D': etenim absque scientia princeps est velut asinus coronatus, 39C, 318C, absque justitia, tyrannus est, et regna, latrocinia magna, 39D. — Non in gloria aut honore praemium suum constituere debent, 269B, sed in regno caelesti, ubi tanto copiosius praemiabuntur, quanto sincerius bonum commune quaesierint, 269B'. — Praecipuum Dei donum et maximum beneficium est princeps sapiens et virtuosus, 117B; mali autem reges sunt quasi flagellum Dei, 258D', et tot mortibus digni sunt quot ab eis scandalizantur subditi, 254A': sicut enim a bono principe est prosperitas et salus populi, ita a vitioso est perditio, 117C. — Principibus, etiam indignis, debetur reverentia, 249A'; sed non inordinate timendi sunt, 86B', ex sua enim natura sunt imbecilles et fragiles, 86A', et quidquid potestatis habent, est in subjectione voluntaria subditorum, 87D';

quanto in majori sunt potestate, tanto gravioribus molestiis gravantur, 215A', et multo infeliciores sunt servis, quoniam servi unum timent, illi singulos, 326B, propter quod terrenum principatum philosophi quidam spreverunt, 408D; verumtamen metuenda est eorum offensa et ira, ubi justitia non requirit oppositum, 96C. — In aula principum, aut veritas aut amicitia perdenda est, 98B', 328C. — Principum pluritas mala: unus ergo princeps, 142A, 390A, 322B. — Cf. Familiaritas, Rex.

PRINCIPUM. Intellectivae potentiae concreatus est habitus primorum principiorum in speculabilibus, qui vocatur intellectus, 297B, et habitus primorum principiorum in agibilibus, qui vocatur synderesis, 297B, ex quibus habitibus ad cognoscenda particularia bona et mala procedere potest, 369C, et ad particulares scientias et virtutes nobis innatas devenire, 292B. — In ordine speculabilium principium habet se sicut finis in ordine agibilium, 302C, unde sicut cognitio primi principii est causa cognitionis conclusionum, sic appetitio finis est causa appetendi quae sunt ad finem, 302D. — Principiis per se notis ratio non potest non consentire, 369C'. — An ullius rei natura suo principio melior possit existere, 392A.

PRISCIANUS, grammaticus, 38B'.

PROBATIO triplex est: demonstrativa, per media a priori sive a posteriori, 387A', suasoria, per locum a simili, 387A', probabilis, quae se habet medio modo, 387B'. — Probatio efficax non signis, sed causis inniti debet, 392B.

PROCESSIO. Omnia entia procedunt ab una causa prima, 308A', omnis enim multitudo ab uno procedit et redit ad illud, 308A'. — Omnis processus efficitur per similitudinem secundorum ad prima, 375B. — Omne procedens ab aliquo secundum essentiam, ad id convertitur a quo procedit, 217C', 304C, 308D, 398B; et omne procedens ab aliquo et ad illud conversum, circularem habet operationem, 308D.

PROCLUS, Platonius, 76C', imo praecipuus Platoniorum, 218A, saepius allegatur, 125B, 194B', 217C', 296B, 304C, etc.

PROMISSIO. Omne promissum cadit in debitum, 363C.

PROPOSITIONES per se notae, aliae sunt omnibus notae, aliae sapientibus tantum, 390B,

aliæ indifferentes sunt ad omnem scientiam, aliæ ad aliquam scientiam determinatæ, 390 C. Qui his contradicit, indiget pœna, 274 D'. — Sicut oppositum est in opposito, ita propositum in proposito, 468 D.

PROPRIETAS. Liber de Proprietatibus rerum (Bartholomæi de Glanvilla) citatur, 407 C'.

PROSCRIPTIO quid sit et quo a relegatione differat, 407 C'. — Proprie proscriptus dicebatur senator, cujus nomen, ob demerita, e tabulis senatorum eradebatur, 407 C'.

PROSPERITAS temporalis res est incerta et lubrica, 459 B, fallax et periculosa, 242 A, quæ plerisque occasio est multiplicis culpæ et damnationis, 465 C, C', 466 D, fovet iram, 208 A, causa est elationis, 88 A, execæcationis innumerabiliumque culparum, 276 C', rationi insidiatur, eamque conatur subvertere, 476 A, dare nequit mentis pulchritudinem, splendorem gratiæ ac virtutum, 466 C, nec veram felicitatem, 277 A', et tandem ad infernale ducit supplicium, 277 B'. — In hoc sæculo frequentius obvenit reprobis, 465 D, quorum diuturna prosperitas maximæ iræ Dei in eos signum est, 276 D'; ideo sapientis est in prosperitate constantem manere, 458 D', nec de ejus præsentia efferri, 459 B, nec de ejus amissione dejici, 467 B, sed potius eam spernere, 467 D, A', 499 D', ac timere, 496 B, quum ea soleant reprobi temporaliter remunerari, 496 A. Magnæ virtutis est contra prosperitatem luctari, magnæ felicitatis ab ea non vinci, 277 A'. — Plerique ex prosperitate judicant homines, 440 B, ita ut miseris pereat bona fama, 440 C.

PROVIDENTIA quid sit, 541 C, B', 535 B, et quo a præscientia differat, 535 C, et a fato, 542 C'. — Probatur motu cœli, 449 B', 535 B', et siderum, 420 A, D', anni partium mutatione, 421 C, B', naturalium rerum proprietatibus, 535 D', 537 B', et exemplis historicis, 537 D. — Proprie pertinet ad Creatorem, 534 C, quum sit æterna agendorum dispositio, 541 D, exemplaris ratio quæ facienda disponit, 541 C', 543 D', immobilis simplexque rerum gerendarum forma, 544 D'. A summo Deo usque ad terrena et ima extenditur, 510 D, universa attingens, etiam minima, 542 D', 538 B, C, quæ unquam fuerunt, sunt aut erunt, 543 A, malis exceptis, 535 C, omnibus formarum suarum numeros tribuens, 510 D, habitudines et inclinationes, secundum propriæ naturæ exigentiam, 541 B, quia non

est ejus, naturam rerum destruere, sed salvare, 540 A', universa ab æterno conspiciens, 571 D', et unicuique pro meritis reddens, 572 A. — Latius patet quam fatum, 545 B, plura continet quæ fato non subsunt, 545 D, et tantum transcendit fatum, quantum Creator creaturam, 547 A. Domina est enim universorum, cui famulantur omnes causæ creatæ, 483 D, et ipsum fatum, 544 D', 545 C, quoad dispositionem immediate providens universis, quoad executionem mediate, saltem in multis, 541 D, quin possit ei quisquam resistere, 530 B'. — Multi circa Providentiam erraverunt, asserentes eam, vel de nullo curam habere, 539 B', vel de speciebus tantum, 539 C', vel de nullis individuis præter humanæ speciei individua, 539 D', vel de omnibus, sed eodem modo, 540 B, quoad bona et mala, 540 B, quoad contingentia et necessaria, 540 C, quoad rationalia et irrationalia, 540 D. Insuper, quum omnia certo fine gubernet, 422 A', et ordinatissime disponat, 425 A, et boni provisoris sit mala præcavere, 437 C', cur solos hominum actus relinquere videatur, 422 C', justos affligi sinens, 423 B, 475 B, 437 D', 500 D, 549 B', et impios prosperari, 404 B, 423 D, 500 D, 549 B', et tot fieri mala, 404 C, D, 437 B', impune, 423 D', 437 C'. Si enim malis in hac vita semper contingerent bona, bonis semper acciderent mala, justior appareret, 532 C, sed quia indiscriminatim bonis et malis fit bene et male, magis apparet investigabilis, 532 A'. — Ad quod dicendum, quod de regimine Providentiæ, cur interdum bonis adversari, malis favere videatur, 549 A', stulte miramur, 521 B', 532 A, quum et qui vere sint boni vel mali nesciamus, 549 C', 521 D', et intimam uniuscujusque dispositionem ignoremus, 520 C, et quid cuique conveniat an non, nos lateat, 520 D, 524 C; unde in his omnibus, ordo in divina dispositione est, confusio in nostra opinione, 523 B, quæ divinam gubernationem nec plene comprehendere nec plene explicare valet, 530 C', 532 A. — Præterea, Providentia omnium curam habet, sed juxta cujusque naturam et finem, 540 A', alia regens per principia naturæ, 540 B', sive indefectibilis, 540 B', sive defectibilis, 540 C', alia per liberum arbitrium, 541 A, naturalia et irrationalia necessarie, 422 D', sic tamen ut multa fiant quasi a casu, 424 B, homines libere, 422 D', ita ut multos sinat peccare

124D. Omnia ad ipsam pertinent, sed alia per acceptionem, alia per concessionem, 534C; illi subjacet malum ut præscitum, bonum ut intentum, 541C, necessarium ut indefectibile, contingens ut defectibile, 541C, voluntarium ut præmiabile, naturale ut ordinabile, 541C; et sic omnia disponit, ut quæ ab uno ordine discedere videntur, in alium relabuntur ordinem, 530C, et nihil temeritati relinquatur, 530D; ac universa ita ad bonum dirigit, 531B, ut de terminis reipublicæ suæ omnino malum eliminetur, 531C, A'. — Dei providentia cuncta cernentis, nobis magnum est incitamentum ad virtuose vivendum, 626D, C, 627A. — *Cf.* Fatum.

PRUDENTIA. Ad prudentiam pertinet rerum exitus et fines prospicere, 163B, ac quæ contingere possunt, præcogitare, 163C; ideo tres illi assignantur partes: memoria præteritorum, consideratio præsentium, futurorum providentia, 163C. — Principibus imprimis necessaria est, 39B, et Christianis, 222D; sed raro in juvenibus invenitur, quia ex experientia oritur, 205A; vera insuper prudentia non est nisi in virtuosis, 117D, 319A, nec perfecta nisi in perfectis, 217A. — Prudentes circa temporalia, 353B, D, circa æterna negligentes, 353B', arguuntur, 354A'.

PTOLEMÆUS (Claudius), astronomorum princeps, 262B, rex fuit Ægypti, cultor unius Dei, et Platonius, 262C, qui septuaginta millia librorum in bibliotheca sua collegit, et vetus Testamentum ex Hebræo ad Græcum transferri curavit, 262C. — Multoties citatur, 47C', 49D', 51A', 52B', etc.

PUDOR quid sit, 62C, et quo a stupore differat, 62A'. — Ad feminas et adolescentes præcipue pertinet, 203B'. — Quamdiu in juvene manet, aliquis est bonæ spei locus, 203D'.

PUERILITAS. Ad vitium puerilitatis, dono sapientiæ contrarium, 353D', pertinet summo Deo viles præferre creaturas, 48B', 167B'.

PULCHRITUDO multiplex est, 239D'. Pulchrum et bonum convertuntur, 374D, et idem sunt in subjecto, 375A, sed ratione differunt, quia bonum vim respicit affectivam, pulchrum cognoscitivam, 375A. — Pulchritudo infinita, absoluta, « fontana », Deus est, 374C, qua pulchritudine pulchrificantur universa, pro ejusque capacitate, 374D'; sicut enim nihil est in rebus quod divinam bonitatem non

participet, sic nihil est expers omnino increata pulchritudinis, 239D, 374D, nihil tam turpe in accidentalibus suis, quod careat omni pulchritudine, 228C', 239B', ejusque forma et quidditas non sit quid bonum et pulchrum, 374A', et omnia simul sumpta sunt pulcherrima, 239A'. — Tanta est Dei pulchritudo, ut ad eam contemplandam, vel per horam, merito contemnerentur innumerabiles anni vitæ præsentis, 290A; in omnibus creaturis reluctet, 239D', 240A, maxime in cœlestibus, 374B', et in vultu humano, 374B'. — Pulchritudo corporis tria requirit, 350B'. Munus est Dei, quod frequentius reprobis datur, ne nimis appetitur, 160B; brevis est, 349D, et exterior, internas tegens turpitudines, 349B', et plurimis est peccandi ac pereundi occasio, 160B; veruntamen, si quis ea recte utatur, ad multa deservit, 160C: pulchra enim facies muta est commendatio, 160C, et merito multorum multarumque pulchritudo celebrata est, 350B; imo, juxta Augustinum, interiora corporis mira pulchritudine nitent, quæ in glorificatis corporibus patebit, 350D.

PUNCTUS est aliquid indivisibile, quod positionem non habet in continuo, nec multipliciter sumptum, reddit aliquid majus, 261D'. — Tota terra respectu cœli, velut punctus est, 261C'.

PURPURA olim regibus servabatur, et iis quibus illam concedebant, 459B'.

PYTHAGORAS, philosophus, animas ab æterno conditas, ac scientiis et virtutibus in creatione decoratas censebat, 414B'; infernum in medio terræ ponebat, 428B', quo iniquorum animas aiebat descendere, 272A'. — Pluries allegatur, 74C', 77D', 108B', 138A', 208C', 218A.

Q

QUANDO, ut prædicamentum, est infectio quædam relicta in re temporali ex adjacentia temporis, 178A'.

QUIES. Quia propter Deum creati sumus, irrequietum est cor nostrum, donec ad eum perveniat, 215C, 275A', 381D', qui solus potens est cor nostrum contentare et quietare, 382B'. — In bono tanquam in fine adepto omnis motus et desiderium quietantur, 304B; in philosophiæ studiis, et maxime in dilectione summi boni, anima rationalis, 399B.

— Sicut virtutes et sapientia animam quietam faciunt, sic passiones et vitia inquietam et instabilem, 460 D; ideo magni animi proprium est, in cunctis placidum et quietum consistere, 208 D'. — Magna quiete homines viverent, si hæc duo tollerentur pronomina, Meum, et, Tuum, 244 C. — Ubi omnia videntur quæta, ibi non deerunt nocitura, 462 D.

QUINTILIANUS (Marcus Fabius), rhetor, 494 A.

R

RABANUS (B.) Maurus, Moguntinus episcopus, 222 B', 368 B.

RADIUS, astrologorum instrumentum, 93 C'. — Radii solis non sunt ex se ignei, sed forti repercussione calorem inferius generant, 497 B.

RAIMUNDUS (S.) de Pegnafort, jurisperitus, 322 C.

RATIO proprie sumpta, pro vi rationali a qua accipitur species, non competit nisi homini, 603 A', late sumpta, pro vi intellectuali, tribuitur et angelis, 603 B'. Una vis est intellectiva, quæ ratio vocatur in quantum discursiva, intellectus in quantum immaterialium intuitiva, intelligentia in quantum ad superna erecta et imago Dei, 595 C. Ratio superior ab inferiori non realiter sed ratione tantum differt, 34 D'. — Dux, princeps et oculus est mentis, 476 A, et inferiores animæ vires comprehendit, imaginationem et sensus, 597 B; sed sine sensu et imaginatione intelligit, 597 D, id potens per reflexionem ad phantasmata, quod sensus et imaginatio, 597 D. — Singulare et sensibile cognoscit, sed sub ratione universitatis, 604 D, id est, speciem ipsam quæ singulis inest, universali consideratione perpendit, 595 A, quia objectum ejus est universale, 604 C; sed simplicem formam seu essentiam non capit, 596 B'; et contemplando universale, nec phantasmatis utitur, 596 D', nec imaginatione, nec sensibus, nisi in suæ cognitionis initio, 597 A. Rationalis tamen cognitio multo inferior est cognitione intellectuali, 546 D'. — Rationi competit iudicium de optandis et fugiendis, 569 C, ac proinde libertas arbitrii, 569 B, quia non determinatur ad unum, 569 C'; rationales ergo creaturæ ex sua conditione et stare possunt et deficere, 541 A, quia non omnes sequuntur rationis iudi-

cium, 569 A', et in eis accidit malum culpæ, a Deo non intentum, sed prævisum et ordinatum, 541 B. — Optimum homini est esse secundum rationem, 210 C': multos enim regere poteris, si te rexerit ratio, 210 C'.

Cuncta ab idealibus rationibus mentis divinæ egrediuntur, 368 C; rerum enim omnium sunt in mente Creatoris rationes ideales, in cælestibus corporibus rationes causales, in inferioribus rationes seminales, 367 B'. — Quædam sunt opera Dei quæ ab ejus voluntate procedunt cum alio ad hoc ordinato ordine necessitatis, ut salvare et damnare, 637 D, quæ rationem habent in generali et speciali, 637 A'; alia quæ a divina voluntate sunt cum alio ad hoc ordinato ordine congruitatis, ut gratificatio et justificatio, 637 B', quæ pariter rationem habent, certam in generali, sed occultam in speciali, 637 C'. — An prædestinationis aut reprobationis assignanda sit, præter divinam voluntatem, ratio, 637 B.

RAVENNA urbs, an eadem sit ac Roma, 400 D. Eo fuit Boetius relegatus, 208 C.

RECEPTIO. Quidquid in aliquo recipitur, ad modum recipientis recipitur, non recepti, 631 B'.

REGIMEN. In omni ordine regentium, oportet esse unum primum gubernans, 442 B; sicut ergo sunt multi rectores recti, necesse est unum esse rectorem non rectum, 442 B: et hic est causa prima, quæ res omnes regit per finem decoris, 422 B', 367 C, 420 C, 545 C', ad naturales earum fines, ad quos tendere ipsis delectabile est et suave, 421 C'; seu amor Dei, qui universa regit in cælo et in terra, 278 A, præcipue justos, 280 A', inferiora quidem per superiora, corpora per spiritum, spiritum per rationem, rationem per se ipsum, 420 A'. — Regimen politiæ triplex: monarchicum, aristocraticum, democraticum, 434 B; Atheniensium fuit democraticum, 429 B, Romanorum (tempore Boetii) monarchicum, 429 B, Ecclesiæ, monarchicum, 416 A', 434 A, 406 B, aliquantulum aristocratia et democratia temperatum, 434 C, quia monarchicum omnium optimum est, 522 C'. — Melius est civitatem optimo viro regi quam optima lege, 95 A', quia dum rector per vitiorum abrupta graditur, grex in profundum perditionis præcipitatur, 318 A. — Multos regere potest, quem regit ratio, 210 C'. — Cf. Respublica.

- REGULUS (Marcus), nobilissimus Romanus, celebratur, 252 D'.
- REI, si bene sua merita pensarent, 492 C, caudicorum auxilia repudiarent, 492 A', et totos se traderent iudicibus, 492 B', ut per pœnales cruciatus delicta piarent, 492 D, et æterna evaderent supplicia, 492 B'. — Aureos liceat occidere, 528 A. — Qualiter nos orare oporteat, docent rei mortis iudicem implorantes, 625 C'.
- RELIGIO ubi fervent observantia regularis et fraterna caritas, est quasi paradus in terra, 199 B', pratum purpureum, in quo crescunt violæ humilitatis et castitatis, 138 D; ubi defuerint, est quasi infernus, 199 C', in quo pullulant vitia, 199 D'. Nullo igitur modo intrandum est in congregationes ubi collapsæ sunt caritas et observantia, 138 B', nec in claustra ubi non observantur tria vota et statuta, saltem principalia, 138 C', 199 D'; econtra approbata religio non derelinquenda est pro laxiore, sine causa rationabili, 139 A', nec faciliter discurrendum est de loco ad locum, et multo minus de religione ad religionem, 215 A. — In religione fratres multipliciter exerceri solent, ut in virtutibus confirmantur, 525 C; regularis ergo observantia primo molesta est, sed sedulo observata, fit jucundissima, 289 A'. — Religiosus prælato obedire tenetur in his tantum quæ continentur in regula, 252 A'. — Religiosi fervidi se a contemplationis fervore per externa officia averti gemunt, 213 A', parvi pendunt ambitiosi, 213 B'. — Ad rem inordinate affici convincitur religiosus, quum ejus privatione turbatur, 233 C'. — Religiosus carnaliter vivens, non sibi tantum, sed religioni nocet, 73 C'. — *Cf.* Monachi.
- REPROBATIO est scientia divina in quantum cognoscitiva damnandorum, 635 C. Tria complectitur: propositum non salvandi, temporalis obduratio, sempiterna damnatio, 636 B', quorum duo ultima dumtaxat cadunt sub merito, 636 B'; ideo, quantum ad principale significatum, non cadit sub merito, sed quantum ad connotatum, cadit simpliciter, 636 D'. — Reprobi, quibus omnia cooperantur in malum, per temporalem prosperitatem remunerari solent, 254 D'. Eorum damnatione augetur electorum gloria, 530 B. — *Cf.* Damnati.
- REPTILE, quid, 607 B, et quotuplex, 609 B. — Recte per reptilia designantur avari et libidinosi, 609 A'.
- RESPUBLICA. Optimum est rempublicam a sapientibus gubernari, 94 C', 95 A', et ob hanc causam bonum est eos officia ambire, 95 A: reipublicæ enim commoda plura eveniunt, cui adest omnium moderatrix sapientia, 95 C'. — *Cf.* Regimen.
- REX. In regia potestate virtualiter continentur cunctæ inferiores civiles potestates, 598 C'. — In regum familiaritate non est felicitas, 327 A, quia nec sine timore habetur, 327 D', nec ad libitum deponi potest, 327 A', 328 A, et insuper fallax est et incerta, 328 B; unde ipsos familiares accedit sæpe regum vel clade involvi, 327 A, vel crudelitate perimi, 327 C. — In aula regum sæpius corrumpuntur homines, 328 C, et libenter commorantur simulatores et callidi, 328 C. — *Cf.* Principes.
- RICHARDUS de Mediavilla (Middletown), Ord. Min., qui et Doctor solidus appellatur, et præ ceteris sequitur Thomam, 147 B, in dubiis sæpe ad neutram partem declinat, 147 B. — Passim allegatur, 53 B', 292 A', 322 C'. — Notabiliora: de motu planetarum, 50 A', de animarum inæqualitatis causa, 337 C', de creatione, 370 B, de libero arbitrio, 573 C', de causa prædestinationis, 642 A.
- RICHARDUS de S. Victore, Canon. regul., 48 B, 362 D.
- RISUS sapientis nec dissolutus esse debet, nec frequens, nec quempiam scandalizans, 507 B'.
- ROBOAM, in deliciis nutritus, fuit impatientissimus, 207 C'.
- ROMA. Ut eo accesserentur cives, 129 C, lege antiqua sancitum erat ut quisquis ibi sedem collocaverat, 129 A', et intra vallum civitatis continebatur, 129 B', exsilii pœna plecti non posset, 129 A', B'. — Tempore Ciceronis, fama ejus Caucasum nondum transcenderat, 263 C, licet pervenerit ad Parthos, 263 A', et nunquam universo mundo imperavit, 325 B'. — A tempore Julii Cæsaris, monarchico regimine gubernata est, 129 C, Deo ita disponente, 522 C'. — Romanorum historia minus famosa est, ob scriptorum inopiam, 265 A'. — *Cf.* Consules.
- RUSTICIANA, Symmachi filia, uxor Boetii, 190 D', pudicissima, 191 B, 203 B', modesta, 203 B', virtuosa, prudens, ingeniosa et docta, 204 A, Boetio conjunctissima, 204 B, C, amicitiam et fidelitatem in adversis ostendit illi usque ad mortem, 204 C'.

S

SACERDOS potest quidquid possunt diaconus et subdiaconus, 598 B'. — Omittens unam horam, peccat mortaliter, 494 D'; omittens totum diei officium, septem committit peccata, 494 D'. — Sacerdos peccans, sacerdotium ipsum contemptibile facit, 73 C'; iniquus aut simoniace ordinatus, sacerdos esse dicitur desinere, quomodo, 470 B.

SALLUSTIUS (Caius Crispus), historiographus, 159 B, 162 D, 265 A', 269 D, A'.

SALUS. Præcipuus salutis auctor est Deus, qui peccata dimittit et gratiam largitur, 520 D', secundo et instrumentaliter, sacerdotes et ministri, 521 A; nullus insuper adultus salvatur sine proprio merito, 466 C', sine fide, spe et caritate, 557 C'. — Cur quosdam salvare velit Deus, est ad bonitatis suæ ostensionem, 637 A', C', 641 B'; cur non omnes velit salvare, est ad justitiæ suæ manifestationem, 637 D', 641 B'; cur pauciores sint salvandi quam non salvandi, est ut appareat quid omnibus deberetur, 637 D'; cur hi potius quam isti salventur, plane nos latet, 637 D'; imo, juxta quosdam, non est alia ratio quam ipsamet Dei voluntas, 637 B, 641 C', juxta alios, est congruitatis ratio, 637 B', sed occulta, et quam non expedit nos nosse, 638 A, et inquirere, 638 C. Nec tamen injustitiæ arguendus est, quia in his quæ ex gratia dantur, potest quis pro libito agere, 641 D'. — Bonum salvativum est omnium; quod autem salvativum est, est ipsum unum: uno namque salvantur omnia, et dispersio facit unumquodque exire a sua substantia, 406 D.

SANCTI de impiorum felicitate sæpe conquesti sunt, 403 C', 423 D, D', 438 C, ac de justorum afflictionibus, 406 B, 423 B, B', 435 A, 437 D'. — Sanctos alios Deus gravioribus pœnis affligit, ut Christum, 524 B, alios a pœnis præservat et a morbis corporeis, ut B. Virginem, 524 C, D, ut suam demonstret libertatem, 524 C. — Sanctorum exempla ad virtutem nos provocant, 526 C. — *Cf.* Beati, Justi.

SAPIENTIA sub figura doctoris in cathedra sedentis antiquitus pingebatur, 34 C. — Omnibus mundi opibus præstat, 400 D, et rem maximam facit, ut reducat nos nobis, 93 C, et faciat nos beate vivere, 73 A', 627 B'. — Non solum legendo, sed bene operando discitur, 117 D; et quæ primum amara vide-

batur, intus recepta dulcescit, 287 D. — An et quatenus ea quis dignus sit, 318 B', 322 A', vel privari invitus possit, 30 A'. — Omnis philosophica sapientia respectu theologicæ veritatis, umbra est et stultitia, 199 B. — Sapientia, ut donum, est sapida divinorum notitia, qua de eis homo bene judicat, 466 B; non nisi cum caritate consistere potest, 465 C', et per mortale peccatum amittitur, 30 D'. — Sapientia Dei in creaturis relucet, 240 A; quid in operibus Dei sit ipsi tribuendum, 367 A, 582 C. — Quod nova testa capit, inveterata sapit, 72 B'; id enim sapit quisque quod didicit, 73 A.

Sapientes in hoc ab impiis differunt, quod spiritualia bona quærentes, terrena vilipendunt, 467 D, laudibus non delectantur, 332 B, et felicitatem suam non in fama hominum reponunt, sed in conscientiæ bonæ testimonio, 332 D. — Vere sapientes in utraque fortuna immobiles manent, 85 B, 251 D, instar tetragoni, 158 D', 286 B', quamvis adversa naturaliter abhorreat appetitus, et in prosperis naturaliter insolescat, 159 B; in adversis non indignantur aut moventur, 551 D, quia ipsis fit occasio exercendi et probandi sapientiam suam, 551 B'; nec terrentur rabie aut persecutione principum, 85 A', C', nec ardore concupiscentiæ, 86 B, nec diabolicis tentationibus, 86 C. — Ipsi soli quod desiderant, facere possunt, 458 B', quia ipsi soli bonum, quod omnes desiderant, 450 B, adipiscuntur, 450 D; et etiam astris dominantur, 574 D'. — Sapienti debetur reverentia, 318 D', quia sapientia subjectos formaliter dignificat, 318 D', nec inest nisi bonis et virtuosis, 319 A; et licet ambire officia, 95 A, quia optimum est sapientes reipublicæ regimen obtinere, 94 C', 95 A'. — Sapientis est non nisi sapientialia verba proferre, 562 B'.

SARRACENI Scripturam a Deo datam fatentur, sed in multis inficiatam contendunt, 264 D; Christum verum Messiam et filium Virginis confitentur, non autem Filium Dei, 264 B'. — Sæpe contra Christianos prævaluerunt, non quia justam habebant causam, sed quia Christianis expediebat vinci, 523 A.

SATURNUS deus, filios suos occidere solebat, 342 D'; e regno exturbatus, intravit Italiam, ubi homines docuit colere terram, 245 B'. Tres ejus filii, Jupiter, Neptunus et Pluto, mundi regnum inter se diviserunt, 429 B.

SATURNUS planeta, « senex gelidus » dicitur,

- quia frigidus et tardus in motu, 442B', annis enim triginta cursum suum complet, 442C'. — Quid mystice, 445B.
- SCARABEL. Mirus eorum generandi modus divinam providentiam demonstrat, 536A.
- SCENA est theatri locus, 40B. — In scenicis ludis turpitudines deorum canebantur, imo corporeis motibus fingeantur, 40C.
- SCEPTRUM recte ponitur in manu Philosophiæ, 39B, et Theologiæ, 44B.
- SCHOLASTICA historia (P. Comestoris) citatur, 245B. *Cf.* Magister in historiis.
- SCIENTIA est de numero bonorum honorabilium, 34C'. Eorum est quæ se aliter habere non valent, 593C', ideo non falsorum, 580A', nec incertorum, 580B', 581A, 593C', 594A; item quia variabilia per invariabiles rationes cognoscit, dicitur invariabilium et necessariorum, 37B. — Scientia naturaliter delectat, 23A', et naturaliter appetitur, 502D', et quo amplius degustatur, eo avidius quaeritur, 287A; sed minima sunt quæ scimus, respectu eorum quæ ignoramus, 35B. Cur tantopere veritatem scire cupiat homo, 586C', si jam sciat, quum nullus nota scire laboret, 586D', aut si nesciat, quum ignoti nulla sit cupido, 586B'. — Scientiarum semen sunt habitus primorum principiorum in speculativis, ex quibus ad scientias particulares procedimus, 292B: quæ firmiter insunt homini quam virtutes infusæ, 31A, imo quam virtutes acquisitæ, quia proniores sumus ad peccandum quam ad obliviscendum, 31B, et magis infecta est vis nostra affectiva quam intellectiva, 31B; quia etiam objectum scientiarum sunt immobilia, virtutum autem, humani actus, qui variationi subjiciuntur, 31C. Sicut autem multis actibus acquiruntur, sic multis actibus perduntur, 31A. — Scientiæ sunt alimenta animarum, 61C, parvæ quidem scientiæ, quasi lac infantium, 35D', 61A, altiores, quasi solidus virorum cibus, 35D', 61C, tanto magis exquisitus, quanto et ipsæ perfectiores fuerint, 61D; desolatos et destitutos sequuntur, quorum sunt in angustia solatium, 24D'. Sed sine virtutibus, qualis est impiorum, 455D, B', scientia informis et nuda est, 36D', aut sicut color sine lumine, 292C, et sæpe gravius facit peccatum, 109A'. — Scientiarum dignitas ex objecti eminentia sumitur, 403C', ideo scientiæ speculativæ practice communitè præstant, 37C', 38A, licet in quibusdam fiat contrarium, 38B; et universas antecellit scientia divinorum, 403C': de quibus modicum scire desiderabilis est quam multa de rebus creatis, 217A'; ideo etiam scientiæ naturales valde imperfectæ sunt respectu theologicæ veritatis, 23D'. Unusquisque autem ea potissimum scire tenetur, quæ ad proprium statum et vocationem pertinent, 454C'. — Scientia divina, quamvis una et simplex, varia, ob diversos respectus, sortitur nomina: præscientia, dispositio, prædestinatio, 635A, C, cognitio, visio, approbatio, 635C, lux, speculum, exemplar, liber vitæ, 635D; non tamen in se diversificatur, sed contingentiā cognoscit infallibiliter, mutabilia immutabiliter, futura præsentialiter, temporalia æternaliter, 635B'. — Scientias animabus concreari, 414B', ita ut anima quæ discere videtur, reminiscatur tantum, 414D, 415B', perperam censuerunt Platonicæ, 415C', contra Peripateticos, qui dicunt scientiam nobis innatam esse in universali, non in particulari, 415C', per habitum scilicet primorum principiorum in speculabilibus, quo cum sensuum ministerio, formatur in nobis scientia, 414D'. — Omnis sciens qui scit essentiam suam, est rediens ad essentiam suam reditione completa, 376D.
- SCIPIO Africanus contra legem in exilium pulsus est, 129C'.
- SCOTUS (Joannes Duns), Ord. Min. theologus, in dubiis satis firmiter ad alteram partium divertit, 147A. — Quot cælos ponat mobiles, 52B. Perperam asserit mortem ad vitandum peccatum non esse subeundam, 79C'. — *Adde* 51C', 53C', 340B'.
- SCRIPTURA hortus deliciarum est et torus viri spiritualis, 40D, animarum nutrix, 81A', spiritus mœrentis consolatio, 288D, et refectio, 289B, maxime Joannis Evangelium et Pauli Epistolæ, 289C. Aliquando cibus est, aliquando potus, 65D, omnes in se habens delicias, 65D. — Nihil sic a mundo separat, sic animam confortat, adjuvat, 65A', et consolatur, 65C', 80C. — Dicitur hominis adversarius in hac vita, quia concupiscentiis ejus contradicit, 287D. — Ad intelligentiam Scripturarum non modicum confert naturalium scientia, 437C.
- SEBASTIANUS (S.) mundanæ prosperitatis fallaciam demonstrat, 166D. (*Legenda aurea*, c. 23.)

- SECUNDUS philosophus, vix ad loquendum induci poterat, 62 C'.
- SEDES Dei creaturæ dicuntur in quibus ipse requiescere perhibetur, 380 D, sicut caligo, 380 A', cælum empyreum, 380 B', Thronorum chorus, 380 B', Cherubim, 380 B', Ecclesia et anima justii, 419 D; sedem enim in se Deo parat, qui sibi justitiam, Deo conscientiam puram, proximo ædificationem præstat, 434 D'. — Sedes concupiscentiæ est jecur; sedes risus, splen; sedes iræ, fel, 429 A'.
- SENATUS Romanus, cujus defensionem Boetius vitæ discrimine assumpserat, 401 B et s., 405 D, eum nihilo minus damnare non erubuit, 401 D', 405 B, 406 B', quam injuste, 407 C, B'. — Senatorum nomina olim tabulis inscribebantur, unde dicti sunt patres conscripti, 407 C'; quum autem quis ob demerita deponeretur, eradebatur nomen ejus, et sic erat proscriptus, 407 D'. — Senatoris dignitas, olim apud Romanos honorata, tempore Boetii fuit sarcina gravis, 320 D.
- SENECA (Lucius Annæus), vir moralissimus atque doctissimus, 327 C, Neronis magister, 77 A, quum discipulum modeste reprehendisset, 327 C, morti addictus, 79 C, 327 D, C', in balneo, venis apertis, exspiravit, 79 D, 327 D'. — Peccatum fugiendum prædicat, 463 A', et semper ac si adesset testis, vitam agendam, 627 A; quid de fato, 627 A'. — Multoties allegatur, 22 C', 34 D', 46 A', 54 B, 61 B', etc.
- SENECTUS alia est naturalis, ex defectu caloris, 26 C, alia accidentalis, quæ immoderatis curis, vigiliis aut studiis causari solet, 26 D. — Senibus debetur reverentia, 249 C'; illis solatium est in litteris et scientiis quas juvenes didicerunt, 25 D, D'.
- SENSUS, juxta Platonem, est vis activa potius quam passiva, 380 B. De figura judicat in materia constituta, 594 C', nec aliquid extra materiam valet apprehendere, 595 D', nec proinde ultra sensibile et singulare, 604 A, A'. Unicus est cognoscendi modus in animalibus immobilibus, 603 C. — Quinque sensus interiores in superiori parte animæ realiter idem sunt, scilicet ipse intellectus, 459 B'. — Qui sensibus contradicit, pœna indiget, 449 A'. — Sensualitas, quæ in homine innocente subdita erat rationi, in homine lapsa contradicit spiritui, 400 B'.
- SEPTENTRIO. Cur in septentrionali parte præcipue reperiatur aurum, 246 A. Cf. Triones.
- SERAPION abbas, occultam fratris superbiam detegit, 267 C. (In Vitis Patrum, lib. V, libel. 8, n. 9.)
- SERES (Sinenses), populi orientales apud quos inveniebantur bombyces et serici panni, 243 A'.
- SERMO est imago mentis, 22 C', et ad hoc nobis datus est, ut mutuæ conceptionis fiant indicia, 22 A'; non ergo res sermoni, sed rei sermo debet esse subjectus, 426 B'. — An post resurrectionem, Beati usuri sint sermone vocali, 22 B'. — Sermo divinus, adversarius noster dicitur, quomodo, 287 D. — Cf. Verbum.
- SERPENS, qui nunc reptat, 607 B, et vi costarum se movet, 609 B, primitus erectus gradiebatur, 608 B. — Quid mystice, 609 A'.
- SERVITUS maxima est vitiis subjacere, 463 C', 570 A', quæ rationis dominium auferunt, 570 B', tenebris obvolvunt mentem, 570 D', affectum ignominiosis desideriis implicat, 571 A, et vilissimo jugo subdunt, 571 D; Deo autem servire et virtuti, optima est servitus, quæ vel in triumphanti habetur Ecclesia, 429 D, 434 A', et omnium se dominum comprobant, qui se servum exhibuerit pietatis, 330 C'. — Errat qui putat servitutem in totum descendere hominem: corpora servituti obnoxia sunt, mens sui juris est, 252 B. — In servorum copia non est felicitas, 232 D'; si enim boni sunt, nihil conferunt ad bonitatem domini, 233 A, si mali, sunt onus familiæ, 232 D', et periculum, nisi herus vitia eorum corrigere satagat, seque exemplarem exhibere, 242 A. — Qui in servos crudelis est, ostendit sibi in aliis non deesse voluntatem, sed facultatem, 253 A'. — Cf. Timor.
- SIDERA actibus humanis fatalem necessitatem non imprimunt, 55 B, sed in inferioribus naturales effectus producunt, 55 A'. — Quamvis interdum contrariantur sibi, non est inter ea discordia, 543 B', 544 B', sed mutuus amor, quo indesinenter suos cursus perficiunt, 544 B'. — Quid Ecclesiæ sidera, 58 C, A', 70 B, 416 B, 339 C. — Cf. Stellæ.
- SIGNUM. Quamvis divina præscientia signum esset, futura necessario esse ventura, 591 B', non ideo sequeretur ipsam futuris necessitatem imponere, 591 C', quia signum quid designet ostendit tantum, non efficit, 591 C'. — Firma probatio non signis, sed causis inniti debet, 592 B.
- SILVESTER (S.) Papa I, taurum resuscitando,

- multos convertit ad Christum, 347C. (Legenda aurea, c. 12.)
- SIMIA** hominem vincit gustu, 350A, et calliditate conspicua est, 607C. — Gemellos parit, quorum turpiorem in brachiis, alterum dorso portat, 349B. — Apologus de simia ex Cyrillo recitatur, 237A, 307B'.
- SIMILITUDO** causa est amoris et unionis, 76C, suo enim simili libenter conjungitur unumquodque, 109A'; quisque autem illi potissimum assimilatur, cujus operationes frequentius exercet, 467D'. — Unumquodque producit simile sibi, 389B', omne enim producens, similia ad se ipsum ante dissimilia substituit, 375B, 389B', et omnis processus efficitur per similitudinem secundorum ad prima, 375B. — Assimilari Deo est summa perfectio rei creatæ, 143B, summa creatæ mentis felicitas, 304A'; et hoc est a Deo elongari, ab ejus similitudine recedere, 312C. Quo sensu homo dicatur similis Deo, 234D', 393C'. — Similia per similia cognoscuntur, 288B'.
- SIMPLICITAS**. Ultimum entium simplicissimum est, sicut et primum, a quo solo procedit, 384A, simplicissimum per totius actualitatis exclusionem, sicut primum per totius potentialitatis carentiam, 384A.
- SIMULATIO** amicitiae peior est monetæ adulatione, 275C', 328B'; imo simulato amico nulla est magis nociva pestis, 276C, 328A', C'. — Simulata æquitas duplex est iniquitas, 328B'; malus enim, ubi bonum se simulat, pessimus est, 328C'. — Simulatores sensus regum pervertunt, 328C; vulpibus comparantur, 471B.
- SINGULARE** est objectum proprium sensus et imaginationis, quæ nihil ultra cognoscunt, 604A, A', nec a ratione apprehenditur, nisi sub ratione universalitatis, 604D; sed idem dicitur singulare quoad se ipsum, universale quoad rationem, 622C, singulare dum sentitur, universale dum intelligitur, 622C. — Deus a quibusdam dicitur singularitas quædam, 376C.
- SIRENES** quid sint, 42A.
- SIRIUS** constellatio, alias Canicula, ad solem accedit tempore messis, 422A.
- SOBRIETAS** sanitas est animæ et corporis, 231A', parens juvenitatis, 232A, pudicitiae ac castitatis munimen, pacis et amicitiae custos, 232A, naturæ optime consonat, 232C. — Primorum hominum sobrietas commendatur, 243B, qui semel in die comedentes, 243C, et fructibus contenti, vinum et « claratum » nesciebant, 243A', quibus herba stratum, et potus aqua fluminis, 243C'. — In universalibus scholis sobrie vivunt studentes, 232D.
- SOCRATES**, vir moralissimus, 80A', divitias contempsit, 351C, et maluit laudabiliter mori quam vituperabiliter vivere, 75D'. — Libros non edidit, sed verbo tantum suos instruebat, 76C; eo autem mortuo, inter discipulos ejus orta est dissensio, 76B, et ita juxta quosdam, factæ sunt Epicureorum et Stoicorum sectæ, 79B', 80A; et revera Stoicorum fuit princeps quantum ad moralem philosophiam, 80B, Epicureorum autem doctrinæ prorsus alienus videtur, 80A'. — Deum animam mundi dicebat, 376B'; spiritum familiarem sibi adesse gloriabatur, 79B; animas hominum æternas censebat, scientiis atque virtutibus in creatione decoratas, 414B'; omnia communia esse volebat, ut litium tolleretur causa, 244C; reos quoscumque non occidendos, sed mitius puniendos opinabatur, 528A. — Venenum bibere coactus, 76D', eo quod dixerit gentium deos non esse adorandos, 79A, ab iis qui eum occiderant, defletus est, 79B. — Passim allegatur, 49B, 78B, 204C', 218A, 460B'. — Sive Socrates sit, sive non sit, Socrates semper est homo, 37C.
- SOL** in mare quotidie mergi videtur, 47B', 258D, et ad orientem revertitur sub terra per viam occultam, 308A; unde imperite putaverunt aliqui illum ibi lavari a sordibus quas circummeundo contraxit, 47B', quum tamen certum sit, illum a propria sphaera minime exire, 47C', quæ est prope lunam, juxta quosdam, in medio planetarum, juxta alios, 420C', et ab Oceano separatur per elementa aeris et ignis, et per tres sphaeras lunæ, Veneris et Mercurii, 47C'. — Solus inter planetas epicyclo caret, 50B', 51C; et motu proprio movetur sub zodiaco ab oriente in occidentem, intra signa Caneri et Capricorni, 421D, quo motu producit annum, 278B, et quatuor anni partes, 54D', 478A', scilicet ver, æstatem, autumnum et hiemem, 54D'; sua autem quotidiana circumvolutione, motu primi mobilis, distinctionem facit dierum ac noctium, 278C. — Radii ejus non sunt ignei, sed forti percussione calorem inferius generant, 497B. An sit rosei coloris, negat Aristoteles, 49B, D,

affirmat Plato, et verius, 49B, C'. — Utrum sit animatus, affirmat Hieronymus, 53D, contra alios, 53A'. Apud paganos deus sapientiæ dicebatur, 474A'; quid ejus quadrigæ, 497B, C, et equi, 497A'. — Actibus humanis non imponit necessitatem, 55B, sed ad generationem visibilium confert, ad vitam movet, eam auget, nutrit et perficit, 55A', 477D; suo enim motu in zodiaco causa est generationis et corruptionis in inferioribus, 408B, 509D'; unde, juxta Philosophum, pater est deorum et virorum, 230B, et hominem generant homo et sol, 477D, 389A'; insuper, per adspexitum ejus, omnes virtutes eorum quæ sunt in circulo cœlesti. congregantur et ad unam formam uniuntur, 631D. — Optima est imago Dei, cujus bonitas omnibus influit, a summo usque ad infima, 335A, 576A, et qui est verus sol, 575B', cujus respectu sol materialis est quasi caligo, 575B; imago etiam Christi, 57B', C', qui radiis suis utramque illuminat Ecclesiam, 58A, et pallere facit legem Mosaicam, 498D, et philosophicam sapientiam, 499B, a quo derivatum est quidquid est creati luminis, 57D', sapientiæ et perfectionis, 58B; figura tandem cujusque viri perfecti, 309C'. — *Cf.* Eclipsis.

SOLERTIA quid sit proprie, 543B.

SOLINUS (Julius), historicus, 307C.

SOLITUDO est quædam interior, in qua intus auditur sermo Dei, 380C', quæ nihil est nisi mentis depuratio, simplificatio et abstractio a rebus creatis, 380D'. — Tunc præcipue in te ipsum secede, dum cogeres esse in turba et hominum improbitate vallaris, 78B. — Non aliter in solitudine vivendum est quam in publico, 627B. — Solitarius aut deus nominatur aut bestia, 470A'.

SOLLICITUDO damnatur carnalis, 56D', commendatur spiritualis, 326C. — Divitias committatur, 234A, 345C, 346A, potestatem, 326B, ambitionem, 46A', 488A', et avaritiam, 46A', 237D'.

SOLON, unus de septem sapientibus, sapientiam apud Ægyptios quæsit, 38A'.

SOMNIUM quid sit, 632B', quotuplex, 632A', et unde oriatur, 632B'.

SORANUS (Valerius) poeta, sub Julio Cæsare damnatus, 77A, injuste, 79D.

SPECIES superaddunt generi essentielles perfectiones, ideo sunt ornamenta sui generis, 37A. Species rerum se habent ut numeri,

425B, in quibus unitas addita vel subtracta variat speciem, 338D, et in indivisibili consistere asseruntur, 338A'. Quot species philosophiæ, 36C'. — Species intelligibiles universales seu a materia prorsus abstractæ, sunt intellectivæ potentiæ objecta, 596A; has, juxta Platonicos, intellectus non sumit a rebus, sed habet innatas, 600C', et cognoscit, eas comparando cum formis et figuris rerum quæ sensibus apprehenduntur, 604A'; juxta Peripateticos, omnes ab extra sumuntur, 604B', innatæ tamen dici possent quantum ad habitus cognoscitivos primorum principiorum, et quantum ad aptitudinem inchoativam, 601B.

SPECULATIO. Intellectivæ potentiæ concreatus est habitus primorum principiorum in speculabilibus, qui vocatur intellectus, 297B. — In ordine speculabilium principium se habet ut finis in ordine agibilium, 302C; ideo, sicut appetitio finis in agibilibus est causa appetendi quæ sunt ad finem, ita cognitio primi principii in speculabilibus est causa cognitionis conclusionum, 302D. — Scientiæ speculativæ in genere nobiliores sunt scientiis practicis, 37D', 38A, quia circa nobiliora versantur objecta, 38C; sed quasdam speculativas practicis quibusdam inferiores esse accidit, 38B. — In speculatione optimi speculabilis sita est felicitas contemplativa, 210A, 217C, 391B. — *Cf.* Praxis.

SPESES varie definitur, 450A, B, 625D', et duplex est, formata et informis, 450A, quæ tamen essentialiter sunt unus habitus, 450B. — Passio est appetitus irascibilis, 451D, de bono futuro, 451B', quæ inter quatuor principales animæ passiones recensetur, 449C', D', 451A'. Ex se nec bona nec mala est, sed voluntate agentis fit culpabilis vel laudabilis, 450C. — Spes libertatem præsupponit: nullus enim spei locus ubi omnia fataliter evenirent, 582A'; verumtamen non frustratur, quamvis omnia infallibiliter præviderit divina præscientia, 582A' et s., 625D; spes enim formata nunquam frustratur, spes informis disponit de congruo ad obtinendum spei effectum, 625D. — Dicitur recta dum principaliter divinæ pietati innititur, secundario propriis meritis, 625D', vana, quum in creaturis fundatur, 626B; in Sanctis tamen, et præcipue in B. Virgine, sperare licet, tanquam in secundario objecto, 626B. — Cum peccato mortali manet, sed informis, 30D'.

- Spes delusa animam torquet, 460 C'.
SPHÆRA. Figura sphaerica est omnium perfectissima et capacissima, 348 B. — Quanto magis sphaera propinqua est centro mundi, tanto minor est et immobilior, 345 B', quanto magis distat a centro, tanto amplior est et mobilior, 345 D'. — Sphaera octava, ob firmitatem, firmamentum dicitur, 348 B, et stellatum cœlum, 443 A, quia in ipsa sunt stellæ fixæ, 544 C'; sphaera nona, primum mobile seu aether, 443 A. — Cf. Cirenus, Cœlum, Planetæ.
- STADIUM**. seu spatium centum viginti quinque passuum, cur sic dictum, 465 A. — Ibi certabant cursores, 464 D'.
- STATURA** philosophiæ quid significet, 35 C'; item statura theologiæ, 43 B'. — Natura homini staturam dedit erectam, ut cœlestia contempletur, 94 C, 608 A, C, C'.
- STELLÆ** in sphaera octava fixæ sunt, nec moventur nisi motu sphaeræ illius, qui est triginta sex millium annorum, ab occidente in orientem, 50 A', 51 A', quamvis asserant Ptolemæus et Plato eas in ipsa moveri sicut pisces in aqua aut aves in aere, 51 A', et choreas ducere, 377 D'; tantoque velocius motu orbis sui moventur, quanto a polo sunt remotiores, 502 C. — In mare descendere videntur, 502 B, 544 B, non omnes, sed quæ tantum a polo distant, quod habitatoribus terræ occumbunt, 544 C. — Aliquæ tam parvæ sunt, ut nunquam a nobis videantur, 120 A', sed reapse majores sunt quam apparent, 262 A, et minima stella visibilis major est tota habitabili terra, 119 C', 125 A', et multo major luna, 120 D; attamen respectu cœli reputantur ut punctus, 262 A. — Virtutes stellarum per aliud et per accidens fiunt in inferioribus, 632 B; per aliud, quia per sphaeram activorum et passivorum; per accidens, quia in rebus contingentibus recipiuntur, 632 B. — Cf. Cœlum.
- STEPHANUS** (Tempier), Parisiensis episcopus, nonnullos damnavit errores, 53 B', 340 A, 585 B'.
- STOICI** antiqui a Porticu sic nominati, imperrite tenebant sensationes et imagines e corporibus imprimi mentibus, 599 A. Quid de fascinatione, 632 C'. — Se veros Soeratis discipulos jactabant, 76 B, qui fuit eorum princeps quantum ad philosophiam moralem, 80 B, sicut Plato, quantum ad philosophiam naturalem, 80 B. — Paulum prædicantem deriserunt, 74 D'. — Cf. Seneca, Zeno.
- STRABUS** (Walafridus). Scripturæ expositor, 222 B', 368 B, 372 A. Cf. Glossa.
- STUDIUM** quid sit, 23 B. — In studiis ac libris, et gloria est juvenum et consolatio senum, 25 D; ideo adolescentibus expedit valde ut sapienter et fructuose in profectu scientiæ tempus impendant, 25 B'. Quandoque tamen paululum intermittendum est studium, ut ardentius deinde resumatur, 286 B. — Quando studemus, nobiscum loquitur Deus, 583 C. — Præcipuum animæ studium sit scire et velle quæ ab ea Deus requirit, 354 C'.
- STUPOR**, seu vehemens admiratio, actum impedit rationis, 62 B; quo a pudore differat, 62 A'. — Quod tot homines Deum omnipotentem offendere non vereantur, merito stupere debemus, 66 A. — Stupidus asino comparatur, 471 C.
- SUBSOLANUS**, ventus temperatus flans ab oriente, 54 B'.
- SUBSTANTIA** a substando dicitur, et minus proprie in divinis convenit quam essentia, 613 A. — Non recipit magis et minus, 338 A'.
- SUFFICIENTIA**. Deo, utpote plene sibi sufficienti, competit potentia, 357 D, honorabilitas, 357 C', D', fama, 358 C, voluptas, 358 D'; et ista in Deo unum sunt, 359 A', scilicet eadem divina essentia, 357 B', D', 358 B', quæ in quantum absolute perfecta, dicitur sufficientia, 357 D', in quantum principium producendi, potentia, 358 A.
- SULPICIUS** (Severus), historiographus, 88 B.
- SUMMA** virtutum et vitiorum (Guillelmi Perardi), 242 B'. — Summa confessoriorum: *vide* Durandus et Joannes; Summa Pisana: *vide* Bartholomæus.
- SUPERBIA** imprimis vitanda est, 222 D', quia in superbos plurimum valet diabolus, 223 A', et quia radix est omnium iniquitatum, 292 D. — Regibus insidiatur, 326 B', et divitibus, 88 A, 159 B, 276 C'. — Superbi per animalia erecti colli designantur, 609 C, et per volatilia, 609 B'.
- SUPPOSITA**. Esse, fieri et pati est suppositorum, 469 B', similiter et agere, 597 D', et suppositum est quod agit, potentia quo agit, 597 D'.
- SYLLA** (Lucius Cornelius), dictator pessimus, 319 C', quot Romanos occiderit, 248 A'.
- SYMMACHIUS**, senator, socer Boetii, 109 C, pretiosum generis humani decus, 203 B, Boetio

carissimus, 203 C, et ipse Boetii amantissimus, 490 D', adeo virtuosus et sapiens erat, ut ex virtutibus et sapientia videretur compositus, 409 D, 203 D. — A tyranno Theodorico occisus, pro martyre habetur, 30 A.

SYNDERESIS est habitus primorum principiorum in agibilibus, intellectivæ potentiae concreatus, 297 B.

T

TACITURNITAS alia est discreta, ad quam multa requiruntur, 457 B, alia indiscreta, quæ subtrahit vocem, quando et ubi loquendum est, 457 C. — Quid inter tacitum, elinguem et mutum, 62 C'. — Minus offendit inimicus loquens quam tacens, 328 D'.

TAGUS, Hispaniæ flumen, aureis arenis celebre, 399 C'.

TANTALUS, rex Phrygiæ, cur et quomodo in inferno punitus, 429 C.

TARQUINIUS Superbus, ultimus Romanorum rex, 249 A, cujus filius, Tarquinius, causa fuit cur aboleretur regia dignitas, 249 B.

TEMPERANTIA antiquitus sub figura virginis pingebatur, 34 C. — Ab omni actu et re intemperantiam remove, 438 A'. — Cf. Sobrietas.

TEMPUS est mensura motus, 27 C, secundum prius et posterius, 367 D', 613 D; imo mensura primi motus, per quem cetera mensurantur, 55 B'. — Varias ex motu lunæ et solis qualitates et denominationes sortitur, 55 B'; insuper illi adscribi solent quæ in ipso fiunt, 27 C, unde prosperitatis tempus lætum dicitur, tempus adversitatis, triste, 28 B. — Illi subjacent corruptibilia, 367 D', et omnia consumit, 478 A'. — Quamvis ab ævo exire dicatur, 368 A, respectu æternitatis nihil est, 265 C'; de tempore enim non habemus nisi indivisibile instans seu nunc, quod ponitur in prædicamento quantitatis, 368 A. — Aliud est tempus continuum, in quo moventur corporea, aliud tempus discretum, in quo moventur incorporea, 368 C'. — Quidquid temporale est, a præterito tendit in futurum, nec unquam totum vitæ suæ spatium amplectitur, 614 B; futurum nondum habet, præteritum jam perdidit, præsens indesinenter labi videt, 614 C: ideo quamvis temporale initio careret et fine, 614 A', nondum esset æternum, quia totum vitæ spatium non haberet simul, 614 C', et

semper tenderet ad futura, 614 D'. — Verumtamen æternitatem quodammodo imitatur, 616 A', D', quoad immobilitatem, per motuum successionem, 616 B', quoad præsentiae simplicitatem, per infinitam futuri ac præteriti quantitatem, 616 C', quoad totam vitæ possessionem, per durationis continuitatem, 616 D', 617 B. — Tempus ante mundum conditum non fuit, 616 B, ideo temporis partes Deo minime competunt, sed esse solum, generabilibus autem competit fore et fuisse, 623 D'. — Cf. Æternitas.

TENTATIO. Præcipuum in omni tentatione remedium est, viris exercitatis et discretis cor suum aperire, 444 B'. — Cum tentatis grandi opus est discretionem, 435 C, quos variis considerationibus assidue consolari ac roborare oportet, 435 C, B'; ipsis commendanda est imprimis jugis invocatio B. Virginis et Sanctorum, 435 C', et Christi vulnerum contemplatio, 485 B.

TERRA, omnium elementorum maxime grossum, materiale et passivum, 375 A', proprio pondere ad inum tendit, 545 A, et in infimo loco posita est, 375 C', in centro mundi, 545 A, longissime ab igne, 375 A', a quo per aquam et aerem separatur, 375 C'. — Cum aqua convenit in frigiditate, 375 D, B', cum igne in siccitate, 375 B', sed ex uno pugillo terræ fierent decem pugilli aquæ, centum pugilli aeris, mille pugilli ignis, 375 D'. — Terra tota, cœli orbi comparata, est quasi punctus, 264 C', 262 B', cujus quarta pars tantum ab animalibus nobis notis habitatur, 262 B; imo, si ex hac quarta parte demantur aquæ et deserta, 262 D, angustissimus remanet locus hominibus ad habitandum, 262 A', et quasi punctus respectu totius elementi terræ, 262 B'; qui punctus inter gentes lingua, moribus vitæque ratione distantes partitur, 262 D'. — Pars terræ habitabilis ideo ab aquis discooperta est, juxta quosdam, quia sole siccatur, 279 B, sed contra naturam videtur, terram, utpote graviorem, aquis supernatare, 279 B, et non nisi providentia Dei constituta est, ut animalium habitationi et alimoniam deserviret, 231 D, 279 C. — Motus terræ vapore de profundo terræ ascendente et exire non valente causatur, 54 C'. — Per cœlum et terram, tanquam per duo extrema, intelliguntur omnia in eis contenta, 367 B'. — Terrena despicienda sunt, et quia impeditiva salutis, 442 B, et quia vilia

- præ caelestibus, 442C, et quia tellus superata, sidera donat, 557A.
- TESTIS. In testibus idoneis requiruntur septem conditiones, 100B. Diligenter examinandi sunt, 103A. — Nullum locum putes consistere sine teste, 627C, sed elige tibi virum, ante oculos semper habendum, ut tanquam illo teste vivas, et illo iudice agas, 627B.
- TETRAGONUS stabilitate est imago viri iusti, 158D', 217B, 286B'.
- THEATRUM apud ethnicos lascivum et damnum, 40C.
- THEMISTIUS (Euphrades), Peripateticus, Aristotelis expositor, 218B.
- THEODORICUS, rex Gothorum durissimus, 108A, imo impiissimus tyrannus, 24B', hæreticus, 100D, ferox, 94B', et avarus, 96D', subditorum bona vel a satellitibus auferri, 97A', vel immoderatis vectigalibus absorberi sinebat, 97A', C'. Tempore « caristiæ », omnia frumenta emit, ut populus ad servitutem redigeretur, 98A, et senatum universum perdere voluit, 101A'. — Multa damna fidei catholicæ intulit, et Boetio, 24B', quem apud curiam accusatum, 100A', dolose, 101D', et suppositis litteris, 102B', proscriptione affect, 28B, et tandem occidit cum Papa Joanne et Symmacho consulari, 30A.
- THEODULUS, Italus poeta, auctor Eclogæ, 136B.
- THEOLOGIA, omnium scientiarum regina, 42D', virtutum nutrix et doctrix, 81C', 212D, philosophiæ præstat certitudine, 43A', sublimitate, 43B', pietate, 63D, et efficacia, 80C, 82D, tantum ipsi superexaltata quantum domina ancillæ, 69D. — Ad ipsam spectat cunctis scientiis imperare, 44B, latentium rerum causas evolvere et rationes explicare, 507A, tenebras depellere ignorantiae, erroris et peccati, 69D', et omnes in utero suo regenerare Christo, 43A. Quid ejus oculi, 43C, color, 43D, vigor, 43D, statura, 43B', alimenta, 64B'. — Contra eam nec philosophorum, nec persecutorum, nec hæreticorum, nec magorum contradictio prævaluit, 43D, quia increatæ veritati innititur, 43A'. — Beatorum theologia omni sapientiæ vitæ præsentis ineffabiliter præstat, 44B', quippe quam nulla obscurat caligo, 44C', et perfectissimæ ornant virtutes, 44D'. — Cf. Consolatio.
- THEOPHILUS (Theophylactus), 49C'.
- THEOPHILUS scholasticus a S. Dorothea rosas mirabiliter accepit, 137A'. (Legenda aurea, c. 213.)
- THEOPHRASTUS, Peripateticus, 218B, 303A', 390D, lepide conjugii incommoda describit, 343B', propter quæ sapienti a nuptiis abstinendum esse putat, 204B', 343A'.
- THOMAS (S.) Becket, Cantuariensis archiepiscopus, justitiæ zelantissimus, 117C'.
- THOMAS (S.) de Aquino, doctor eximius, 30C, seu antonomastice « sanctus Doctor », 173C, in dubiis satis firmiter ad alteram partem se divertit, 147A, sed in talibus minus ac rarius deviasse putatur, 147B. — Quomodo sententiam ab episcopo Parisiensi damnatam tueatur, 340B'. — Notabiliora : de passionibus, 151A', de causis actuum humanorum, 169C', de obedientia, 252B, de gloria, 269B, de desiderio felicitatis, 304A', de animarum inæqualitate, 337B, de distinctione numerica peccatorum, 494B, 495A, de fato, 512B, 631B, 633A', de providentia, 539B', de libero arbitrio, 573A', de æternitate, 613D, de prædestinatione, 639A', 640D.
- THOMAS de Argentina, Ord. S. Augustini theologus, 370B', 512D'.
- THRACIA, regio septentrionalis montuosa, 68D', e cujus cavernis exire credebatur Boreas, 68B', D', quid significet, 70C'.
- THRONI (angeli) tanta tranquillitate gaudent, quod in eis Deus sedere perhibetur, 119A'.
- TIGRIS, velocissima bestia, 347D', in India frequens, 475A, qua arte retardetur, 348A.
- TIGRIS fluvius ex eodem fonte ac Euphrates ortus, 567B, ab eo separatur, 567C, et cum eo denuo confluit, 567D.
- TIMÆUS (Loerensis), natione Italus et in astronomia præclarus, fuit discipulus Platonis (Pythagoræ), 364D, qui sub ejus nomine famosum edidit librum, 364D.
- TIMOR inter quatuor principales animæ passiones recensetur, 149B', D', 151A'; imo inter septem dona Spiritus Sancti, 150C'. — Passio est appetitus irascibilis, 151C, de malo futuro, 151B', cum transmutatione corporali, 26A', qua distemperatur complexio naturalis et vis naturæ debilitatur, 26A'. — Ex se nec bona nec mala est, 150C, et aliis fit in coronam, aliis in confusionem, 151C'. Ut rite ordinetur, primo timendum est quicquid elongat et separat a Deo, 152A. — Multiplex est timor : intellectivus, 150B', sensitivus, 150C', naturalis, 88C, carnalis, 88C, mundanus, 88D, servilis, 88D, 150C',

- initialis, 88A', 150B', filialis, 150B'. Timor servilis non sufficit ad salutem, sed est dispositio ad virtutem, 528A, quo nisi homines cohiberentur, nulla esset mensura facinorum, 528A; timor initialis et filialis idem sunt realiter, ut virtus perfecta et imperfecta, 150B'. — Nobis in hac vita semper adest ratio timendi, 146A; sed vile est timoris passioni succumbere, 74B', stultum, timere quod vitari nequit, 112A', miserum, timere propter incerta, 74C', et metuendo fieri senem, 74C', tutissimum, nihil timere præter Deum, 88B', 152B'. — Quidam plus æquo timent quod ferre possunt, 525D, quos Deus per adversa ad sui cognitionem adducit, 525C'. — Regibus multo pejus est quam servis, quoniam illi singulos timent, isti unum, 326B; multos enim timere debet, quem multi timent, 253B', 326B.
- TIRESIAS** vates, ridiculi auctor vaticinii, 581B.
- TITYUS** gigas, cur et quomodo in inferno punitus, 429D.
- TOPAZION**, pretiosissima gemma, quomodo inventum sit, 244D'.
- TORQUATUS** (Manlius), Romanorum princeps, filium interfecit, quare, 342C'.
- TORUS**. Alius est torus hominis spiritualis, qui est conscientia bona et Scripturarum consideratio, 40D, alius torus ægroti, seu sensualis consolatio, 40A', carnem quidem delectans, sed spiritum necans, 40A'.
- TOTUM** multiplex est, nempe: essenziale, integrale, universale, potestativum, 598A'. — Totius potestativi ista est natura, quod ea quæ potest pars inferior, potest et pars superior altiori modo, 598B', quia in parte superiori continentur cunctæ potentiæ et vires inferioris, 598C'.
- TRAGOEDIA** carmen est a prosperitate incipiens et in calamitate desinens, 179D': unde olim hujusmodi carminum modulatores hirco remunerari solebant, 180A.
- TRANSFORMATIO** triplex est: naturalis, spiritualis, magicalis, 477A'. — An possint homines arte magica in ferina corpora transmutari, 476C, et Nabuchodonosor in jumentum reapse sit transformatus, 476D'.
- TREMOR** unde oriatur, 26B'. *Cf.* Timor.
- TRIBULATIONES** hujus vitæ multis de causis æquanimiter tolerandæ sunt, 27B, imo lætitanter suscipiendæ, 56C'; hæc est enim fidelium conditio, ut per tribulationes castigati, 185A, et exercitati, 184C', 185A', perveniant ad coronam, 184C'; et qui in his turbatur et murmurat, a Christi exemplis recedit, 56B'. — *Cf.* Adversitas.
- TRIGULLA**, Theodorici domus præpositus, injustissimus, 96B'.
- TRIONES** septem, seu Ursa minor, aut Pleiades, 258A', speciale dominium habent super aquas, 258B'.
- TRISTITIA** inter quatuor principales animæ passiones recensetur, 151A', et est completa et finalis respectu aliarum passionum, quæ ad tristitiam vel gaudium terminantur, 151A'. — Passio est appetitus concupiscibilis, 151C, de malo præsentis, 151B', cum corporali transmutatione, 26A', qua humor consumitur et vis naturæ debilitatur, 26A'. — Ex se nec bona est nec mala, 150C, et quibusdam fit ad coronam, quibusdam ad confusionem, 151C'. Ut rite ordinetur, non tristari nisi de his per quæ a Deo averteris, 151D'. — Judicium corrumpit, ut mala videantur graviora quam sunt, 190A'; et nisi refrenetur, animæ et corpori vehementer nocet, 46C, 460B', parit tædium vitæ, 46C, imo multos occidit, 92B', 292C'. — Contra tristitiam remedium est pœnitentia de peccatis, 64C; qui autem vult sine tristitia vivere, studeat philosophiæ, 563B', et bonos tribulationum effectus consideret, 214C'. — Quo sensu Deus dicatur quandoque tristari, 359B.
- TULLIUS** (Marcus), alias dictus Cicero, inter rhetores princeps, 263C, quandoque ad horam studium intermittebat, ut ardentius deinceps illud resumeret, 286B. — Pompeii partes amplexus, 522D, ab Antonio jam senex occisus est, 263C, 327D. — De providentia copiose tractavit, 590B. — Passim allegatur, 23B, 25B, 74B, 94C, etc.
- TURBO** quid sit, 54C'.
- TYRANNUS**. Ablata justitia, princeps est tyrannus, 39D. — Per tyrannos Deus corrigit impios, electos purgat, 258D', ad gloriam deduxit martyres, 530A. — Qui eorum potentiam timet aut favorem ambit, 86D'. dono caret scientiæ, 87C', et catenam nequit qua trahi valeat, 87B. — Tyrannis cor est semper pavidum et suspectum, 326B; sine viribus sunt contra eos qui ab eis aliquid nec sperant, 86A, nec timent, 86B', C'. — Tot tyrannos habet quis, quot passionibus agitur, 460D'.

U

- UDALRICUS de Argentina, Ord. Præd., Alberti discipulus, 219C, quandoque audacior quam sapientior, 371C, quid de creatione universi, 370D. *Adde* 51C, 52B, 218C.
- ULYSSES, Ithacæ rex, unus principum qui Trojam destruxerunt, 535C, quomodo Polyphemum excæcaverit, 535A, C. — In insula Circes degens, 474A, quid significet, 476A.
- UNIVERSALE objectum est rationis, 604C, quæ singulare et sensibile non cognoscit nisi sub ratione universitatis, 604D; sed idem dici potest universale quoad rationem, singulare quoad se ipsum, 622C, universale dum intelligitur, singulare dum sentitur, 622C.
- UNIVERSUM omnium creaturarum pulchritudinum totalitatem totiusque ordinis decorem includit, 229A'. — Genitorem opificemque universitatis tam invenire difficile quam inventum impossibile est digne effari, 369D. — *Cf.* Mundus.
- UNUM dicitur quod est indivisum a se et divisum ab aliis, 405D'. — Quidquid terminus est productionis realis, unum numero est, 469B': omne enim quod est, ideo est quia unum est, 469C', 622D; et unitate omnia subsistunt, 406B', 411C, animalia, 406C', et corpora, 406D', quia uno salvantur omnia, et dispersio facit unumquodque exire a substantia sua, 406D; unde unum cum ente convertitur, 407B, 494A, et per id a quo habet esse, habet res et unitatem, 494B, in naturalibus per formam, in moralibus per actum voluntatis, 494B. Sed unum quod cum ente convertitur et unum quod est principium numeri, non sunt idem, 469C'. — Bona temporalia, quæ seorsim sumpta non sunt bona, 404D', quum in unum conveniunt, fiunt bona, 405A, et merito unitatis fiunt bona, 405D: unde liquet unum et bonum esse idem, 405D', 411D; ideo Platonici inter bonum et unum non distinxerunt, 406D, quia utriusque est idem actus, salvare videlicet continereque omnia, 406A'. Hinc unitas ab omnibus appetitur, 411D, non tantum in totis integralibus, sed in totis potestativis, 412B', quia sine unitate quælibet res est confusa et distorta, 405D', 411B'; hinc et a Christo summopere commendatur, 406A, qui et voluit Ecclesiæ suæ regimen esse monarchicum, 406B. — Unum in substantia facit idem, 360A; ubi autem unum est pro-

pler aliud, totum est quasi unum, quia et media uniantur in fine, 395D'. — Quod pluribus commune est, competit eis participatione alicujus unius, 405A': quod enim fit unum, participatione unius fit unum, 405C'. — Omnis multitudo ab uno procedit et redit ad illud, 308A'. — Unus actus secundum esse naturæ, potest esse plures moraliter, 494B. — Omne bonum est unitivum participantium ipso, et omnis unitio bonum, et bonum uni idem, 406C.

URSA major, alias Arcturus, Currus, Plaustrum, 501B', tarde movetur et circulum parvum describit propter vicinitatem ad polum, 502B. — Circa polum arcticum movetur, nec unquam occumbit, 544B, et semper videri posset, nisi lux solis aut aeris obnubilatio impediret, 544D.

URSA minor, alias septem Triones aut Pleiades, 258A', speciale dominium habet super aquas, 258B'.

V

- VALERIUS (Maximus), historicus, 88A, 192C'.
- VARIATIO. Rerum variabilium rationes formales sunt invariabiles, 37B, et ideo scientia dicitur invariabilium, perpetuorum et necessariorum, 37B. — Variabilitati subjiciuntur omnia, 180B', 198B, B', in cœlestibus, 178D, 197A, in terra, 178D, 197B', in mari, 178B', 197C', in humanis, 179C, B', C', 180B': quanto magis ipsa fortuna, 178C', 179A, 198A'. — Humanæ naturæ, quoniam multiplicem habet compositionem, placet varietas actionum, 531C'. — *Cf.* Mutatio.
- VARRO (Marcus Terentius), Romanorum doctissimus, 87A', et « acutissimus auctor », 376B', non semel citatur, 112A', 162D, 367D, 409D.
- VECTIGAL quid sit et quo differat a pedagio, tributo et telonio, 97B'.
- VENENUM prudenter adhibitum, salubre fit medicamentum, 531A'.
- VENTUS quid sit, 48D, 54A'. — Non est simplex motus aeris, 54B, nec simpliciter aer motus, 54B, 607C, sed vapor terrenus ad superiora conscendens, calore solis elevante, 54C, et frigido aere inspissatus, 54D: ideo ventorum tempus præcipue est autumnus, 54C, et locus, media aeris regio, 54D; ventorum violentia ex conflictu venit inter frigus aeris et calorem solis in vapore inclu-

- sum, 54A'. — Duodecim sunt venti, nempe: Subsolanus, Vulturinus et Eurus ab oriente, 54B', Auster, Africus et Notus a meridie, 54B', Aquilo, Caurus et Boreas ab aquilone, 54B', Zephyrus, Circius et Favonius ab occidente, 54C'. — Non desunt tamen qui ventos oriri autement ex collisione reflexionum maris ad septentrionem et austrum, 69B, unde exsurgunt, præter fluxum et refluxum aquarum, violenti motus aeris, Boreas in septentrione, 69A', in oriente Eurus, in occidente Zephyrus, 69B', et venti collaterales, 69B'. — Quid mystice venti, 58D'. — *Cf.* Africus, Auster, etc.
- VENUS dea, filia regis Cretensium, soror Apollinis et Dianæ, 452C', facta est meretricii dea, 557B', ejus consilio Paris Helenam rapuit, 554A, 557C. — Actus venereus in non conjugatis nullam habet bonam delectationem, 341A', in conjugatis honestatem delectationi confert, 341A'.
- VENUS planeta. *Vide* Hesperus.
- VER, prima pars anni, in qua mundus conditus est, 54D', sanguinis est augmentativum, calidum et humidum, 55A. — Quid mystice, 59B'.
- VERBUM æternum est proprie fatum Dei, 630C, in quo et per quod apud semetipsum, ante sæcula, totam sæculorum seriem ordinavit, 630D, veritas æterna, omnis alterius veritatis causa fontana, 630B'; ejus figura est verbum humanum, 227A'. — Turpe est in verborum studio vitam transigere, et entium scientia privari, 426B'. — Qui in scientiis et virtutibus proficere cupit, verbum Dei libenter audiat et magistrorum, 292B.
- VERECUNDIA quid sit, 62A'. — Non cuilibet ætati convenit, sed juventuti, 203C', ejus præcipuum est ornamentum, 203C'. — Qui aliquem sic veretur ut ad ejus memoriam se ordinet, cito erit verecundus, 627B. — *Cf.* Modestia.
- VERITAS multipliciter sumitur, 630B', et multiplex est, 113A. — Est quasi medium inter duos errores contrarios, 411D', 412B, et ex mutua disputantium exercitatione exsurgit, 423B'. — Naturaliter intellectum delectat, 190A, 229A', 563B', qui sponte sua ad eam tendit et movetur, 297B. — Veritas æterna, omnis alterius veritatis causa, est Verbum, 630B': id enim quod prime et maxime est verum, ceteris omnibus est causa veritatis, 405C', et ejus respectu omne aliud est veritas seu falsitas, 630D'; ideo omnis cognitio veritatis a Spiritu Sancto est, 75D. — Veritas veritati contraria esse nequit, 585A': unde damnata est propositio dicens, aliquid posse verum esse juxta Aristotelem, et falsum juxta fidem catholicam, 585B', et omnis doctrina philosophica S. Scripturæ contraria, simpliciter falsa est, 586A; verumtamen propositiones contrariæ ambæ veræ esse possunt, altera secundum naturam, altera secundum divinam potentiam, 586B. — Stante veritate rei, necessario sequitur veritas propositionis, 579D, similiter, stante veritate propositionis, necessario sequitur veritas rei, 579A'; sed rei veritas a veritate propositionis non pendet, quin econtra, 579B': prout enim res est vel non est, oratio dicitur vera aut falsa, 579B'. — Ad veritatem moralem pertinet ut homo de se ipso nec majora nec minora pronuntiet quam res se habet, 113A; sed magis declinat justus ad minus, quando propria bona enuntiat, vel mala alterius, 113B, potiusque declinat ad magis, propria mala referendo, vel bona proximi, 113B.
- VESEVUS, vel Vesuvius, mons ignivomus in Campania, 85B', spiritualiter concupiscentiæ ardorem designat, 86B.
- VESPERTILIO. Sicut vesperilionis oculus ad radios solis, sic se habet intellectus noster ad manifestissima naturæ, 35B, 404D, et mundani ad lumen veritatis, 487A'.
- VESTIS. Cultus vestium ad hominis meritum nihil facit, 232A', imo damnabilis est, quia incentivus vitiorum, 232B'; ideo de vestium decore parum aut nihil curandum est sapienti, 206C, et multo minus Christiano, 232C': quibuslibet enim vestibus sit tecta caro, semper est caro, 236D', quæ vestibus pretiosis potius deturpatur quam decoratur, 237C. — Indecentes suorum coætaneorum vestes vituperat Cartusianus, 237C. — Vestes Philosophiæ describuntur, 36B' et s., item et Theologiæ, 43C'. Quid designent, 36C', 37A; cur tenebræ dicantur, 37D, 43D', et laceratæ, 38B', 44A. — Vestes animæ sunt virtutes, 61D'.
- VIATORES ad Deum per fidem et speculationem dumtaxat accedere valent, 583B', non per claram intuitionem, 583C'. *Cf.* Beatitudo, Felicitas.
- VICTORIA. Sæpe contingit vincere, non quorum causa justa est, 522A', sed quorum, ob

- justas causas, Deus vult triumphum, 522C'; similiter, saepe accidit vinci, non quorum causa injusta est, 522B', D', sed qui aliunde vinci meruerunt, 522B', aut quibus expedit vinci, 523A.
- VIOLA dulce redolens, figura humilitatis et castitatis, 438D.
- VIR. Quis sic vocari mereatur, 65A'. *Cf.* Puerilitas.
- VIRENTIA naturaliter esse appetunt, 407D'; ideo loca sibi propria eligunt, 408A, alimenta ex humo trahunt, 408D, molliora sub corticis duritie abscondunt, 408B', et similia sibi successura gignunt, 408C'.
- VIRGA. Per virgam vi incurvatam, 307C', et sponte ad naturam revertentem, 307D', quid signetur, 309B'.
- VIRGILIUS (Maro), praecipuus inter Romanos poeta, 575A, citatur, 353C, 423B.
- VIRGINITAS est soror angelorum, regina virtutum, 345C, implet caelum, et praefertur conjugio quod replet terram, 388D'. — Cur virginis nomine gentes in Scripturis designentur, 239C'. — *Cf.* Maria.
- VIRTUS quid sit, 422B. — Est quasi quoddam medium inter duo vitia extrema, 61A', 402D, 411D', 412B, 552C', infra vel supra quod quidquid subsistit, caret praemio et poenam meretur, 552D'; non tamen est quid indivisibile: ille enim bonus sagittator dicitur, non solum qui tangit signum, sed qui non errat multum, 553B; sed extrema virtus, sicut extrema malitia, paucorum est, 470D. — In illis dumtaxat animae potentiis subjective consistit, quae libertatem aliquo modo participant, licet per alias bene agatur vel male, 581D'. An sint animabus virtutes concreatae, 414B'. — Virtutum semen sunt habitus primorum principiorum in practeis, ex quibus ad particulares virtutes devenitur, 292B; sed priusquam in anima seminentur, eradicanda sunt vitia, 291B', prioritate non temporis, sed naturae, quia vitia non expelluntur nisi per virtutum adeptionem, 291C'. Virtutes acquisitae paulatim acquiruntur, primo quantum ad dispositionem, deinde quoad habitum, 291C'; virtutes infusae in instanti desuper tribuuntur, sed non in instanti expellunt priorum vitiorum reliquias, 291D'. — Virtutes infusae minus inhaerent animae quam scientiae acquisitae, 31A, similiter virtutes acquisitae, quia magis proni sumus ad peccandum quam ad obliviscendum, 31A, B; ideo multo majori indigemus custodia ad conservandas virtutes quam scientias, 31C. Virtutes infusae peccato mortali aliae omnino tolluntur, ut caritas, 30C', aliae quoad esse suum formatum tantum, ut fides, spes, etc., 30D'; virtutes acquisitae, sicut multis actibus acquiruntur, 31A, 73D, 414D', ita multis actibus perduntur, 31A; virtutes practicae, quarum finis est actio, dum non exercentur, marcescunt, 261A, unde illud vulgare: In virtutibus non proficere, est deficere, 552B. An ab aliquo invito tolli queant, 24C', 30A'. — Virtus est quasi animarum alimentum, 61C, et arma, 61A'; propriam habet dignitatem, 318D', quam in subjectum transfundit, 319A; inestimabili fulget claritate, 464A, qua magis decorantur praelati quam dignitatibus, 249D; hominem supra se elevat et facit divinum, 409A, 470C; praecipua videtur causa cur honorandus sit quilibet, 249B'. — Nunquam, vel in hac vita, virtus est sine praemio, 439C', quia proprios effectus habet sibi conjunctos, 464C, quibus efficitur anima sponsa Dei et filia, 464B, caelestis regni heres, 464D, fortis, tranquilla, felix, 464D, Creatori quotidie magis ac magis placens et unita, 464B', et futurae beatitudinis quodammodo inchoative particeps, 464B'; insuper cuilibet virtuti est propria delectatio conjuncta, 468C'. — Virtuose vivere volentibus jugis est cum impiis conflictatio, 76C', 77D; ideo in adversis virtus maxime refulget, 76A, 458D', et inde nomen virtutis trahit, quod in mala fortuna nec frangitur nec succumbit, 552A. — Virtutes naturales ad philosophiam pertinent, 88C', nec ipsis perfecte competit ratio virtutis, quia hominem Deo acceptum non faciunt, 81C'. — Virtus tanto fortior est quanto plus unita, 288A. Omnes virtutes quibus est finis, sunt dependentes ab infinito primo, quod est virtus virtutum, 217C', 390A'. — Triplici de causa accidit coli virtutem: timore supplicii, amore praemii, et bonitatis affectu, 484B'.
- VISUS, quo spiritualior est inter corporeos sensus, eo spiritualius et celerius apprehendit objectum suum, 594B'.
- VITA. Omnes vivere naturaliter appetunt, 205B, unde etiam irrationalibus cura est tuendi vitam, 205C. — Vita praesens, quantumvis longa, respectu aeternitatis momentum est et nihil, 265D', 482A, unde in ea nihil longum

dici aut videri potest, 481D'; insuper innumerabilibus molestiis et miseriis plena est, 214C, nec proinde facere potest beatos, 212C. — Vitam esse futuram evidenter probatur et presenti impiorum felicitate, et infelicitate justorum, 116D'. — Vita contemplativa præstantior est vita activa, 38B, quare, 38C.

VITASPATRUM (seu de Vitis Patrum liber) allegatur, 24D, 184D, 267C, 532D', 533B'.

Vita et virtutibus philosophorum (liber de), Diogenis Laertii, 34C, 79B, 418C'.

VITIA in illis dumtaxat animæ potentiis subjective consistunt, quæ aliquo modo libertatem participant, 581D'. — Vitiis inest magna quædam turpitudine, 463A', quæ hominem infra se deprimit et facit brutalem, 470D, 475B'. Rationem auferunt, 475B', 570B', mentem excæcant et obdurant, 475B', 570D', affectum ignominiosis desideriis implicant, 571A, supremas animæ vires lædunt, 475C', et vilissimo jugo subdunt, 570A', 571D: tot enim pessimos tyrannos habet anima quot vitiis subjacet, 460D'. — Sed nunquam sine pœna esse sinuntur, 439B', quam sibi habent conjunctam, 464C, 468C, tanto gravio-rem quanto minus sentitur, 439B': quia animam deturpant, 464D, Deo aspernabilem et detestabilem faciunt, ac damnatione condignam, 464A', mentem lædunt et spiritualiter perimunt, 464A', et sæpe corpori nocent, 475D'. — Alia sunt vitia in se amara, quæ consideratione vincuntur, 468D', alia delectabilia, quæ fuga superantur, 469A. Triplici de causa accidit ea refugium: timore supplicii, amore præmii, et zelo justitiæ, 484B'. — Vitiis alienorum nec curiosus explorator, nec acerbus reprehensor, nec cum exprobratione corrector, 131C'.

VOLUNTAS, quidquid dicant nonnulli, non est intellectu præstantior, quum de se sit cæca et similis tyranno, 573C. — Naturaliter inclinatur ad bonum et ad felicitatem, 297C, nec quidquam potest velle nisi sub ratione boni, 303C: et in hoc non est libera, sed agit instar naturæ, 303D; libere vero tendit ad tale vel tale bonum, 303D. — In quolibet actu humano requiritur, 449A, quia origo est bene et male agendi, 457C: ea est enim quæ in genere morum dat esse actibus, 494B, unde tot sunt peccata quot sunt actus voluntatis, 494B, et conjuncta cum actu exteriori, unum tantum cum illo constituit peccatum, 494C; ea est quæ dat actui

meritum, 495B', et quæ a Deo remuneratur, 495C'. Ut sit recta, duo requiruntur: ut tendat ad debitum finem, per debita media, 302B'. — Voluntas humana a Deo immediate disponitur, 469D', et ad divinam voluntatem ordinatur, tanquam ad normam indefectibilem, 470A: sic tamen, ut quoad electionem, angelus operetur ad eam per modum persuadentis, 470A', scilicet per intellectualem illuminationem, 471C, D', et corpora cœlestia per modum disponentis, 470A', 471D', ex dispositione relicta in corpore, 470C', unde oriuntur passionem moventes ad electionem, 471B. Et quia nec illuminatio nec dispositio corporalis cogunt ad eligendum, 470D', et insuper voluntas sit altioris ordinis quam corpus cœleste, 471D, contingit eam resistere actioni angeli et corporum cœlestium, 471A, sed semper hoc eligit quod Deus operatur in ea, 471A. Quoad executionem adjuvatur pariter tum a Deo, tum ab angelis, tum a cœlestibus, 471D', a Deo universaliter, ab aliis ad ea tantum quæ potest virtus hominis, 472B. Absolute tamen cogi nequit, 429A; imo nihil tam est in ejus potestate, quam ipsa, 429A. — Perversis hominum voluntatibus Deus utitur ad bonum, 529A'. — Voluntas Dei est fundamentum universorum, 53C', 369A', 421D, omnium causale et fontale principium, 303C', causa, mensura et regula omnis justitiæ, virtutis, veritatis, ordinis et decoris, 183B'. — In omnibus liberrime agit, 183A'. An ipsi assignanda sit, præter ipsam, causa volendi, affirmant nonnulli, quia voluntas est rationalis appetitus, 638A', et nobiliter operatur ex ratione quam sine ratione, 638A', et insuper non essent occulta, sed manifesta judicia Dei, 637C; negant alii, 637B, 639B', quamvis concedant effectum voluntatis seu volitum ipsum procedere posse ex aliqua causa, quæ sit causa voliti, non volendi, 639C', 640A'. — Quædam opera sunt a voluntate divina cum alio ad hoc ordinato ordine necessitatis, ut damnare vel salvare, 637D, quæ rationem habent in generali et speciali, 637A'; alia sunt a voluntate divina cum alio ad hoc ordinato ordine congruitatis, ut gratificatio seu justificatio, 637B', quæ item habent rationem, certam in generali, sed occultam in speciali, 637C'. — Quo sensu dixerint Peripatetici non esse in Deo voluntatem, 303A'.

VOLUPTAS in Deo sequitur opulentiam, omnipotentiam, honorabilitatem et famam, 358D', nec ab eis realiter differt, 359A', sed est cum eis una eademque essentia, 359B'. — Multi in voluptate posuerunt felicitatem, 298C, et revera ad eam aliquantulum confert, 301D, A'; sed in ea non est beatitudo, 341A, 361C, A', quippe quam tot comitantur anxietates, 341A, dolores et morbi, 341B, cui non est honesta delectatio, 341A', sed bestialis, 341C', quæ, sicut apes volantes, cito pertransit, 344B, et fugiendo ferit remorsu conscientiæ diuturno, 344A', quæ sua mancipia despecta et abjecta facit, 347D. Stulte ergo in voluptatibus tactus et gustus summum bonum constituit Epicurus, 299C', et damnabiliores sunt magnates voluptatibus inhaerendo quam honoribus, 297D'.

VOX quomodo multorum repleat auditum, 227D.

VULGUS Providentiæ vias intelligere nequit, 487B, quia carnalia præ spiritualibus sapit, 489A, 550B'; multo plus timet pœnam quam culpam, 550C', et quidquid minus intelligit, magis appetitur, 331B'. — Penitus igitur contemnendum est ejus iudicium, 489B, et ejus injuriæ et honores in promiscuo sunt habenda, 459C, nec unquam adeo dominabitur ejus malitia, ut nomen philosophi honorabile esse desinat, 34D'; verumtamen communis ejus opinio non totaliter falsa est, 549B'.

VULPES, animal multum dolosum, 607C', optime figurat insidiatores, 471B. — Apologi ex Cyrillo recitantur : de vulpe et si-

mia, 237A, 307B'; de vulpe et cerva, 257A'.

VULTUR odoratus acumine vincit hominem, 350A. — Vulturibus inest divinationis lumen ad prævidenda hominum prælia, 536C.

VULTURNUS, ventus desiccans, e regione inter orientem et aquilonem, 54B'.

VULTUS. Animalibus universis, utpote ratione carentibus, datus est vultus ad terram pronus, 607C', homini vultus ad cœlum erectus, 608A, C', quare, 608C. — Quid vultus Philosophiæ, 34C', et Theologiæ, 43C.

Z

ZENO, philosophus Stoicus, in equuleo suspensus interiit, 76D', 79C. — Ne conjurationis socios proderet, sibi linguam abscidit, 251A'. — Cf. Anaxagoras.

ZEPHYRUS, ventus occidentalis, 54C', juxta nonnullos e refluxione maris ad occidentem oritur, 69B'. — Lenis, 121C', humidus et calidus, ad plantarum florumque generationem confert, 121D', 197B'. — Quid mystice, 199D.

ZODIACUS. Sub zodiaco moventur planetæ ab oriente ad occidentem, 121D; itemque sol, 121D, cujus motus producit annum, 278B, quatuor anni partes, 54D', 178A', et causa est corruptionis et generationis in inferioribus, 408B, 509D'.

ZONA. In zona torrida, inter duos tropicos, est fons caloris, sol et planetæ, 69B, itemque fons humoris, utpote mare, quod per medium zonæ torridæ et ex omni parte circumit terram, 69B.

INDEX GENERALIS

**ENARRATIONES IN QUINQUE LIBROS
B. SEVERINI BOETHII
DE CONSOLATIONE PHILOSOPHIÆ.**

Decretum confirmationis cultus 41
Epistola nuncupatoria. 43

**ENARRATIONES
IN LIBRUM PRIMUM.**

METRUM PRIMUM 21
Articulus III. Metri hujus primi expositio. 22
Articulus IV. Dubiorum hujus primi metri propositio et absolutio 29
PROSA PRIMA 32
Articulus V. Explanatio prosæ hujus primæ. 33
Articulus VI. Expositio allegorica et analogica prosæ istius. 42
METRUM SECUNDUM 45
Articulus VII. Elucidatio metri hujus secundi 45
Articulus VIII. Dubiorum ac quæstionum hujus secundi metri propositio et expositio brevis 48
Articulus IX. De spiritali et mystica expositione secundi metri istius 55
PROSA SECUNDA 60
Articulus X. Expositio prosæ hujus secundæ. 60
Articulus XI. De spiritali et mystica hujus prosæ secundæ intelligentia 63
METRUM TERTIUM. 66
Articulus XII. Elucidatio hujus metri tertii 67
Articulus XIII. De mystico intellectu tertii metri istius 69

PROSA TERTIA 71
Articulus XIV. Expositio prosæ hujus tertiæ. 72
Articulus XV. Expositio mystica prosæ ejusdem 80
METRUM QUARTUM. 84
Articulus XVI. Expositio metri hujus quarti. 85
PROSA QUARTA. 89
Articulus XVII. Declaratio prosæ hujus quartæ. 92
Articulus XVIII. Difficultatum hujus quartæ prosæ propositio ac compendiosa absolutio 112
Articulus XIX. Elucidatio spiritalis et mystica ejusdem prosæ 113
METRUM QUINTUM. 118
Articulus XX. Explanatio metri hujus quinti. 119
Articulus XXI. De spiritali intelligentia hujus metri quinti. 125
PROSA QUINTA 126
Articulus XXII. Explanatio quintæ prosæ hujus 127
Articulus XXIII. Explanatio spiritalis ejusdem prosæ 132
METRUM SEXTUM 135
Articulus XXIV. Elucidatio metri hujus sexti. 136
Articulus XXV. Elucidatio spiritalis hujus metri sexti 138
PROSA SEXTA 140
Articulus XXVI. Expositio sextæ et ultimæ prosæ hujus libri primi 141
METRUM SEPTIMUM 147
Articulus XXVII. Elucidatio septimi et ultimi metri hujus libri primi 148

Articulus XXVIII. Enarratio mystica ejusdem metri. 152

ENARRATIONES
IN LIBRUM SECUNDUM.

PROSA PRIMA 155

Articulus I. Elucidatio prosæ hujus primæ. 156

Articulus II. De tropologia seu moralitate prosæ istius 165

Articulus III. Difficultatum ac quæstionum hujus primæ prosæ brevis propositio et absolutio 168

METRUM PRIMUM 174

Articulus IV. Explanatio metri hujus primi 174

PROSA SECUNDA 175

Articulus V. Expositio prosæ hujus secundæ 176

Articulus VI. De spirituali intelligentia hujus prosæ secundæ 181

METRUM SECUNDUM 185

Articulus VII. Expositio hujus metri secundi 186

PROSA TERTIA 188

Articulus VIII. Expositio prosæ hujus tertie 189

Articulus IX. De spirituali intelligentia prosæ hujus tertie 195

METRUM TERTIUM 196

Articulus X. Expositio metri hujus tertii . 197

Articulus XI. Elucidatio spiritualis ejusdem metri 198

PROSA QUARTA 200

Articulus XII. Elucidatio prosæ hujus quartæ 201

Articulus XIII. Elucidatio spiritualis et mystica prosæ ejusdem 212

Articulus XIV. Difficultatum ac quæstionum hujus prosæ quartæ propositio brevisque absolutio 216

METRUM QUARTUM 221

Articulus XV. Expositio metri hujus quarti. 221

Articulus XVI. Explanatio tropologica ejusdem metri 222

PROSA QUINTA 223

Articulus XVII. Expositio prosæ hujus quintæ 225

Articulus XVIII. Difficultatum ac quæstionum hujus quintæ prosæ propositio brevisque absolutio. 238

Articulus XIX. Quod beatitudo non consistat in terrenis divitiis 240

Articulus XX. Expositio moralis ejusdem prosæ 242

METRUM QUINTUM 242

Articulus XXI. Expositio metri hujus quinti. 243

Articulus XXII. Mysticus sensus hujus quinti metri 246

PROSA SEXTA 247

Articulus XXIII. Expositio prosæ hujus sextæ 248

METRUM SEXTUM 257

Articulus XXIV. Declaratio metri hujus sexti. 257

PROSA SEPTIMA 259

Articulus XXV. Expositio prosæ hujus septimæ 260

Articulus XXVI. Difficultatum ac quæstionum hujus septimæ prosæ propositio et compendiosa absolutio 268

METRUM SEPTIMUM 270

Articulus XXVII. Explanatio septimi hujus metri 271

PROSA OCTAVA 273

Articulus XXVIII. Expositio octavæ hujus prosæ 273

METRUM OCTAVUM 277

Articulus XXIX. Expositio metri hujus octavi 277

Articulus XXX. Pertractatio mystica metri hujus octavi 280

ENARRATIONES
IN LIBRUM TERTIUM.

PROSA PRIMA 285

Articulus I. Expositio prosæ hujus primæ. 285

Articulus II. De spirituali intelligentia hujus primæ prosæ 288

METRUM PRIMUM	290	PROSA SEPTIMA.	340
Articulus III. Expositio metri hujus primi.	290	Articulus XX. Elucidatio prosæ hujus septimæ.	340
Articulus IV. Enarratio metri hujus primi mystica.	292	METRUM SEPTIMUM	344
PROSA SECUNDA	293	Articulus XXI. Elucidatio metri hujus septimi.	344
Articulus V. Elucidatio prosæ hujus secundæ	294	PROSA OCTAVA.	346
Articulus VI. Difficultatum hujus secundæ prosæ propositio atque perbrevis absolutio.	302	Articulus XXII. Expositio prosæ hujus octavæ	346
METRUM SECUNDUM	305	METRUM OCTAVUM.	351
Articulus VII. Elucidatio metri hujus secundi	305	Articulus XXIII. Elucidatio metri hujus octavi	352
Articulus VIII. Pertractatio ejusdem metri mystica.	309	PROSA NONA.	354
PROSA TERTIA	310	Articulus XXIV. Elucidatio prosæ hujus nonæ	356
Articulus IX. Elucidatio prosæ hujus tertiæ.	314	Articulus XXV. Difficultatum hujus prosæ nonæ propositio brevisque absolutio.	364
METRUM TERTIUM.	315	METRUM NONUM.	365
Articulus X. Declaratio metri hujus tertii.	315	Articulus XXVI. Elucidatio metri hujus noni.	366
PROSA QUARTA.	316	Articulus XXVII. Difficultatum hujus metri noni propositio ac brevis absolutio	382
Articulus XI. Expositio hujus prosæ quartæ.	317	PROSA DECIMA	384
Articulus XII. Difficultatum hujus quartæ prosæ propositio ac dilucida absolutio	321	Articulus XXVIII. Expositio prosæ hujus decimæ.	387
METRUM QUARTUM.	322	METRUM DECIMUM.	397
Articulus XIII. Elucidatio metri hujus quarti	323	Articulus XXIX. Expositio metri hujus decimi	398
PROSA QUINTA	323	PROSA UNDECIMA	401
Articulus XIV. Elucidatio prosæ hujus quintæ.	324	Articulus XXX. Explanatio prosæ hujus undecimæ.	403
METRUM QUINTUM.	329	METRUM UNDECIMUM.	413
Articulus XV. Explanatio metri hujus quinti	329	Articulus XXXI. Elucidatio metri hujus undecimi	413
PROSA SEXTA	330	PROSA DUODECIMA.	416
Articulus XVI. Expositio prosæ hujus sextæ	331	Articulus XXXII. Elucidatio prosæ hujus duodecimæ	418
METRUM SEXTUM	334	METRUM DUODECIMUM.	426
Articulus XVII. Elucidatio metri hujus sexti.	334	Articulus XXXIII. Elucidatio metri hujus duodecimi.	427
Articulus XVIII. Difficultatum hujus sexti metri propositio brevisque absolutio.	337	Articulus XXXIV. Elucidatio mystica ejusdem metri.	431
Articulus XIX. Elucidatio mystica hujus metri sexti	339		

ENARRATIONES
IN LIBRUM QUARTUM.

PROSA PRIMA	433
Articulus I. Elucidatio prosæ hujus primæ.	436
METRUM PRIMUM	441
Articulus II. Elucidatio metri hujus primi.	441
Articulus III. Elucidatio metri hujus primi mystica.	444
PROSA SECUNDA	445
Articulus IV. Elucidatio prosæ hujus se- cundæ	448
METRUM SECUNDUM	459
Articulus V. Expositio metri hujus se- cundi	459
Articulus VI. Difficultatum prosæ ac me- tri præcedentium propositio luculenta- que expeditio.	461
PROSA TERTIA	462
Articulus VII. Elucidatio tertię hujus prosæ	463
Articulus VIII. Difficultatum hujus prosæ tertię propositio brevisque absolutio.	472
METRUM TERTIUM	473
Articulus IX. Elucidatio metri hujus tertii.	474
PROSA QUARTA.	477
Articulus X. Elucidatio quartæ hujus prosæ.	480
Articulus XI. Difficultatum hujus prosæ quartæ propositio luculentaque expe- ditio.	493
METRUM QUARTUM.	495
Articulus XII. Expositio metri hujus quarti.	496
PROSA QUINTA	498
Articulus XIII. Elucidatio prosæ hujus quintæ.	499
METRUM QUINTUM.	501
Articulus XIV. Expositio metri hujus quinti.	501
PROSA SEXTA	503
Articulus XV. Explanatio prosæ hujus sextæ	506
Articulus XVI. De mirabilibus judiciis Dei et providentia ejus.	532

Articulus XVII. De providentia Dei ex di- ctis Patrum et doctorum.	534
Articulus XVIII. Propositio et solutio dua- rum quæstionum de providentia atque scientia Dei, qualiter sit universorum et singulorum	538
METRUM SEXTUM	542
Articulus XIX. Expositio sexti hujus metri.	543
PROSA SEPTIMA.	547
Articulus XX. Expositio hujus septimæ prosæ	548
METRUM SEPTIMUM.	553
Articulus XXI. Elucidatio hujus metri sep- timi.	554

ENARRATIONES
IN LIBRUM QUINTUM.

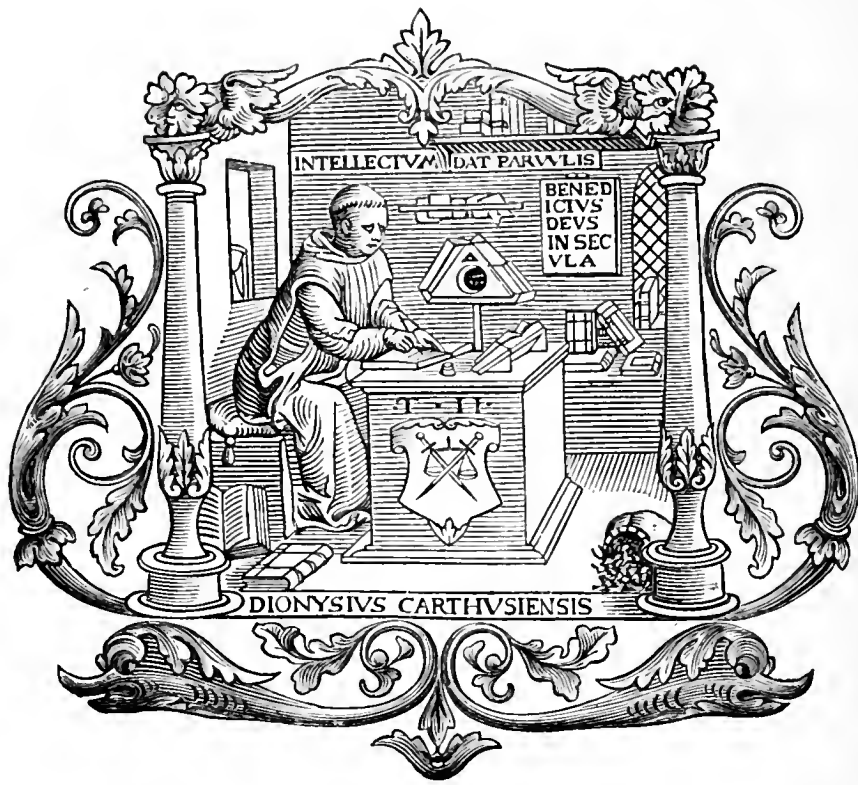
PROSA PRIMA	561
Articulus I. Elucidatio prosæ hujus primæ.	562
METRUM PRIMUM	566
Articulus II. Elucidatio metri hujus primi.	567
PROSA SECUNDA.	568
Articulus III. Elucidatio prosæ hujus se- cundæ	568
Articulus IV. Solutio aliquot quæstionum de libero arbitrio	572
METRUM SECUNDUM	574
Articulus V. Elucidatio metri hujus se- cundi	575
PROSA TERTIA	576
Articulus VI. Elucidatio prosæ hujus tertię.	578
METRUM TERTIUM.	584
Articulus VII. Elucidatio metri hujus tertii.	585
PROSA QUARTA.	588
Articulus VIII. Expositio prosæ hujus quartæ.	590
METRUM QUARTUM.	599
Articulus IX. Expositio metri hujus quarti.	599
PROSA QUINTA	601
Articulus X. Expositio prosæ hujus quintæ.	602

METRUM QUINTUM.	606	siensis episcopi, libro primo de Univer-	
Articulus XI. Expositio metri hujus quinti.	607	so, de providentia et regimine Dei . . .	627
PROSA SEXTA	609	Articulus XIV. De fato et providentia ex	
Articulus XII. Expositio sextæ et ultimæ		dictis S. Thomæ.	634
prosæ	612	Articulus XV. De præscientia et prædesti-	
Articulus XIII. Ex scriptis Guillelmi Pari-		natione.	635
		Index locorum S. Scripturæ	647
		Index analyticus	655

EMENDANDA. — Pag. 95 C', lin. 4 : eis, *lege* ei; — 121 D, lin. 4 et 5 : ab occidente in orientem, ... ab oriente in occidentem; — 161 B, lin. 10 : ipsis, ... ipse; — 178 D, lin. 7 : ejus, ... quid; — 213 A', lin. 3 : S. Eugenio, ... Eugenio; — 215 B', lin. 6 : manutentia, ... manutenentia; — 249 B, lin. 9, 271 C', lin. 7, 342 C', lin. 2 : gestis, ... Gestis; — 295 D', lin. 4 : eodem, ... eadem; — 301 A, in margine, *lege Cf.* Pros. lin. 3 et 9; — 332 A', lin. 7 : ora, ... ore; — 341 C, lin. 12 : de, ... Dei; — 494 A', lin. 7 : minus, ... nimis; — 513 C, in margine, *lege Cf.* t. XX, p. 416 D et s., 580 D' et s.; — 542 B, lin. 12 : Anticlaudio, ... Ovidio; — 575 A, lin. 8 : claritate, ... a claritate.

DUBIA. — Pag. 348 C, lin. 12 : sublimorum, *forsan* sublimiorum; — 528 C, lin. 1 : regio, ... legio.

Typis Cartusiæ Sanctæ Mariæ de Pratis. Tornaci.
A. BAUDECHON typographus.

- Opera

THE INSTITUTE OF MEDICAL STUDIES
OF THE UNIVERSITY OF TORONTO
TORONTO, CANADA

3936

